İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

CİLT
II

REŞAD EKREM KOÇU

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

(İSTANBULUN ALFABETİK KÜTÜĞÜ)

Mevcut [161 — 169 170 171 172 173]
Foto Kopi 5.8.1974

KOÇU YAYINLARI

MEHMED KOÇU

Servili Mescid Sok. Kurt İş Han
304 No.

CAĞALOĞLU — İSTANBUL

★

Maktup ve havale adresi :
Posta Kutusu 419 — İSTANBUL

★

SAYI : 161

CİLT : 11

D. 2803

Millî Eğitim Basımevinde Basılmıştır

İstanbul — 1971

OSMANLI BANKASI
Kütüphanesi

K İ L İ T

Alp Arslan'ın Malazgirt Zaferinin Dokuzyüzüncü Yılı, geçen ağustos ayında Radyo yayınları, Törenler, Konferanslar, Hâtıra Posta Pulları ve Edebî ve Tarihî etüdlerle kutlandı.

Kitap yayınları arasında millî kütüphânemiz de Necâti Sepetçioğlu'nun kalemi ile "Kilit" i kazandı.

Evet o zafer, bir kilidin açılışı gibi, Alp Arslan'ın kılıcı ile Anadolu'nun bir Türk Yurdu olarak açılşıdır.

Necati Sepetçioğlu usta bir tiyatro yazarı, usta bir romancıdır. Sohbeti gibi, temiz bakan gözlerinin karşısındakilere sevgi ve güven veren ifâdesi gibi kalem dili de tatlı olan adamdır.

"Kilit" i, İstanbul Ansklopedisinin ve Tercüman Gazetesinin, devamlı yazı yükü altında, elden düşürmeden, bir hamlede okuyacak zaman bulamadım. Romanlaştırılmış o tarihî İstanbul Ansiklopedisinin vefâkâr dostlarına ve Tercüman-daki okuyucularıma bildirmek de vazifemdir, gecikdirmeyi de hoş, doğru bulmadım. Kalemine güvendiğim bir dostun yazısından faydalanayım dedim. Aşağıdaki yazıyı Hayat Tarih Mecmuasından alıyorum.

R. E. KOÇU

M. Necati SEPETÇİOĞLU Kilit. Türkiye Edebiyat Cemiyeti ve Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti .Enstitüsü yayınları. Dilek - İş Matbaası, İstanbul 1971. 281 sayfa, 15 lira.

Roman ve tiyatro yazarı Mustafa Necati Sepetçioğlu, yeni romanını Kilit adıyla eylül ayı içinde yayınladı. Türkiye Edebiyat Cemiyeti'yle Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü'nün müştereken yayınlamış bulunduğu bu roman, Alp Arslan'ın, 1071 Malazgirt zaferiyle Anadolu'yu ebedî yurt olarak Türklüğe açan büyük Sultan'ın romanıdır. Fakat Kilit'te çok usta bir sentezle, 1071 ve daha öncesinin bu ebedî yerleşme ıztırapları ve bu ıztırapların yoğurduğu devlet düşüncesi modern bir roman tekniğinde yalın ve kendine has bir biçimde ele alınırken, bir devletadamının bütün psikolojisi, sevinci, kederi, kendi kendisiyle ve çevresiyle mücadeleleri akıcı bir üslûpla aksettirilmektedir.

Yerli kaynaklardan gücünü alan ve bir tarihî roman gibi görünüp, beşerî çizgileriyle sevgi ve dostluk, inanç ve toprağa bağlılık, bir milletin beşeriyet içindeki yeri gibi insanî temalarla çağımız roman anlayışına ve çizgisine ulaşan Kilit romanında, yazar aynı zamanda bir sanatkârın kaynaklardan nasıl istifade edebileceğini de göstermiştir.

Bu bakımlardan, Kilit romanını Türk edebiyâtında bir merhale olarak kabûl ediyoruz. İmajların canlılığı, üslûbun çok renkli ve kendine has oluşu, geçmişle, bugün arasında kurulan fevkalâde köprü, romanın değerini artırmaktadır.

Eser, kitabın arka kapağında şu şekilde takdim edilmektedir:

"Alp Arslan Oğuzlar'ı Malazgirt denilen büyük eşikte, Batı'ya geçmiş kardeşleri Karaoğuz ve Peçenekler'le birleşerek Bizans'ın paslı kilidini, ilmin, îmanın ve birlik ruhunun anahtarı ile açmışlardı. Sepetçioğlu, o büyük günlerin romanını işte bu "kilit" senbolü etrafında verirken, bugünün, geleceğin, sanat, ilim ve fikir adamlarına, Türk'ün öz tılsımını bulmak için, "dilsiz Yûnus" luktan kurtulup, "Yûnus-ı gûyende" olabilmek için, daha nice kilitlerin açılması gerektiğini de göstermiş oluyor."

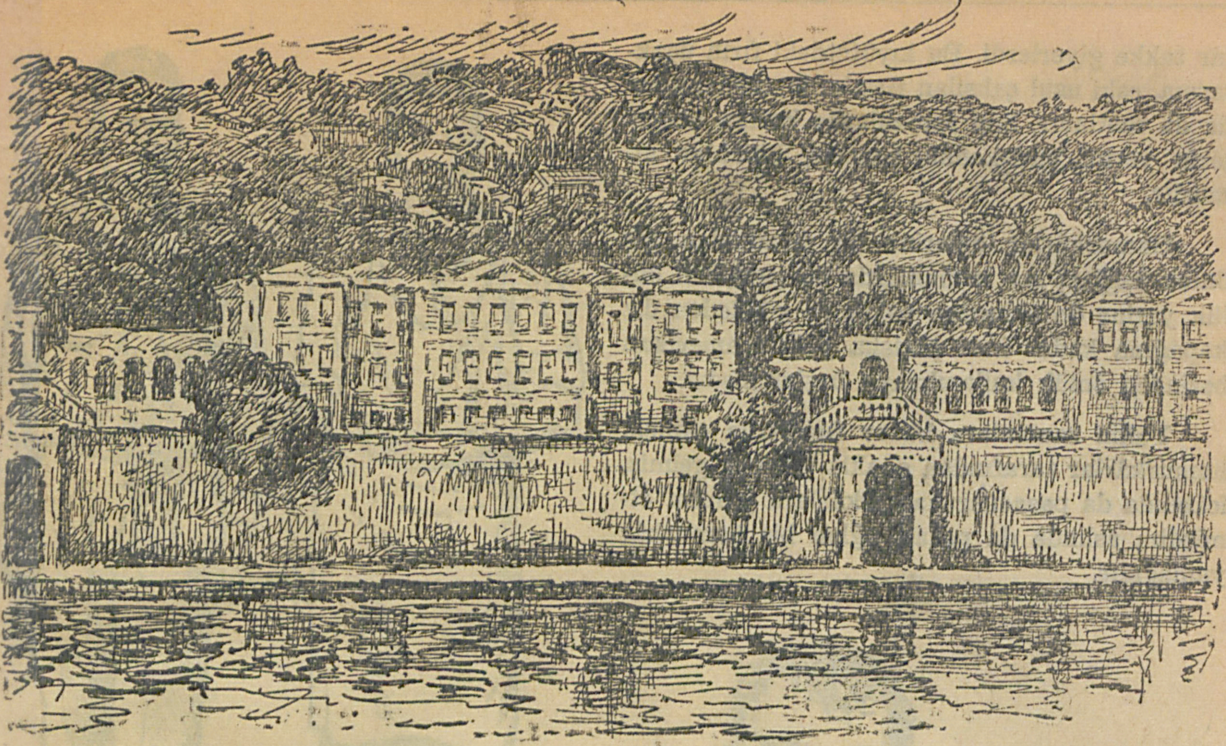
Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Kilit adlı romanı Türkiye Edebiyat Cemiyeti ile Selçuklu tarihi ve Medeniyet Enstitüsü'nün bir Alp Arslan ve Malazgirt edebiyatı" çağı yolundaki çalışmalarının ilk altın meyvesi olmuştur.

Eserden bir pasaj alıyoruz:

"Bu kilit bil ki burada... Bu Dandanakan'da bil ki yarım açıldı, al artık. Yarısını nerede açarsın sen bil gayri. Bana sorarsan, bu Sarı Hoca'na, son nefesinde sorarsan, derim ki... Oğuzlu'yu, denize ulaştır derim. Oğuzlu'nun göğsü bağrı açık olmalı. Oğuzlu, göğsü bağrı açık düşünmeli derim... Ne demeğe gelir? Dur Alp Arslan'ım, ben derim... Bu şu demeğe gelir ki, deniz sonsuzdur. Buraları gibi kapalı kutu değildir. Kapalı kutuda boğma Selçuklu'yu. Kapalı kutuda ne yetişir ki... Üstüne kilidi vurdun mu hapissin... Denize kilit vur bakalım, hadi... Göğe kilit vur!..."

Orhan YÜKSEL

5761

Kanlıcada Keçecizâde Fuad Paşa Yalısı
(Bir tablodan Sabiha Bozcalı eli ile)

F

FIRIN, FIRIN UŞAKLARI — İstanbul fırınlarının çoğu fabrikalaşmış, ekmek hamurunun hamurkârlar tarafından büyük teknelerde temiz çıplak ayaklarla yoğurulması geleneği terkedilmiş. (B.: Mahurkâr), fırınların yakılması, ekmeğin hamurhâneden pişirime nakli usûlü çok değişmişdir; eski fırın uşakları da ekmek fabrikaları ameleleri olmuşdur; değişen çalışma şekli îcâbı, işcinin, iş kılık kıyâfeti de değişmişdir.

Yakın geçmişe kadar eski tarz çalışan fırınlarını bütün işcileri, çoğu Safranbolulu ve havâlîsinden bekâr uşakları idi ve istisnâsız fırınların üstlerindeki bekâr odalarında yatar, barınırlardı; dükkânlar üstündeki bekâr odaları kaldırıldıkdan sonra bile, geceleri de bir nöbet çalışmaya mecbur olan fırın uşakları için fırın üstü odalarda ikaametlerine izin verilmişdi.

Fırın uşakları meslek hayatına 13 - 14 yaşlarında, çocukluk çağında pasacılık ile atılırlardı.

Fırın uşakları pişirici, hamurkâr ve pasacı olmak üzere üçe ayrılmışdır; bilhassa hamurkârlarla pasacı gençler ve gelişmiş oğlanlar günlük iş zamanlarında don paça soyunuk çalışmışlar, dolayısı ile kendilerine has bir kıyâfete sâhib olagelmişlerdir.

Fırınlarda gece çalışmaları da olduğu için iş îcâbı fırınlardaki bekâr odalarında yatıp kalkan amele yatakdan çıkdıkları kılıkla iş başına geçerlerdi, şu fark ile ki yatarken üstlerinde bulunan don ve gömleklerini çıkarıp iş başında giydikleri unlu don ve gömleklerini giyerlerdi; ve yalın ayaklara takunya geçirilir, saçların undan korunması için de başlarına basmadan

bir takke giyerlerdi. Bu kıyâfetdeki fırın uşaklarına, eski usul çalışılan fırınlarda, zamanımızda da rastlanır. Son zamanlarda basma takkelerin yerini patiskadan boneler, külâhlar almışdır.

Hamurkârlar önlerine un çuvalından bir önlük bağlar; son zamanlarda bu çuvaldan önlük yerine de omuzdan askılı ve göğüsden diz kapağına kadar iner patiska yahud amerikan bezinden önlük kullanılmaya başlanmışdır.

Yakın zamanlara kadar fırınlarda ekmek, hamurkârlar tarafından ayakla yoğrula gelmiş, îcâbında da pasacılar hamurkârlara yardım etmişdir; aslında da pasacı oğlan bir hamurkâr yamağıdır.

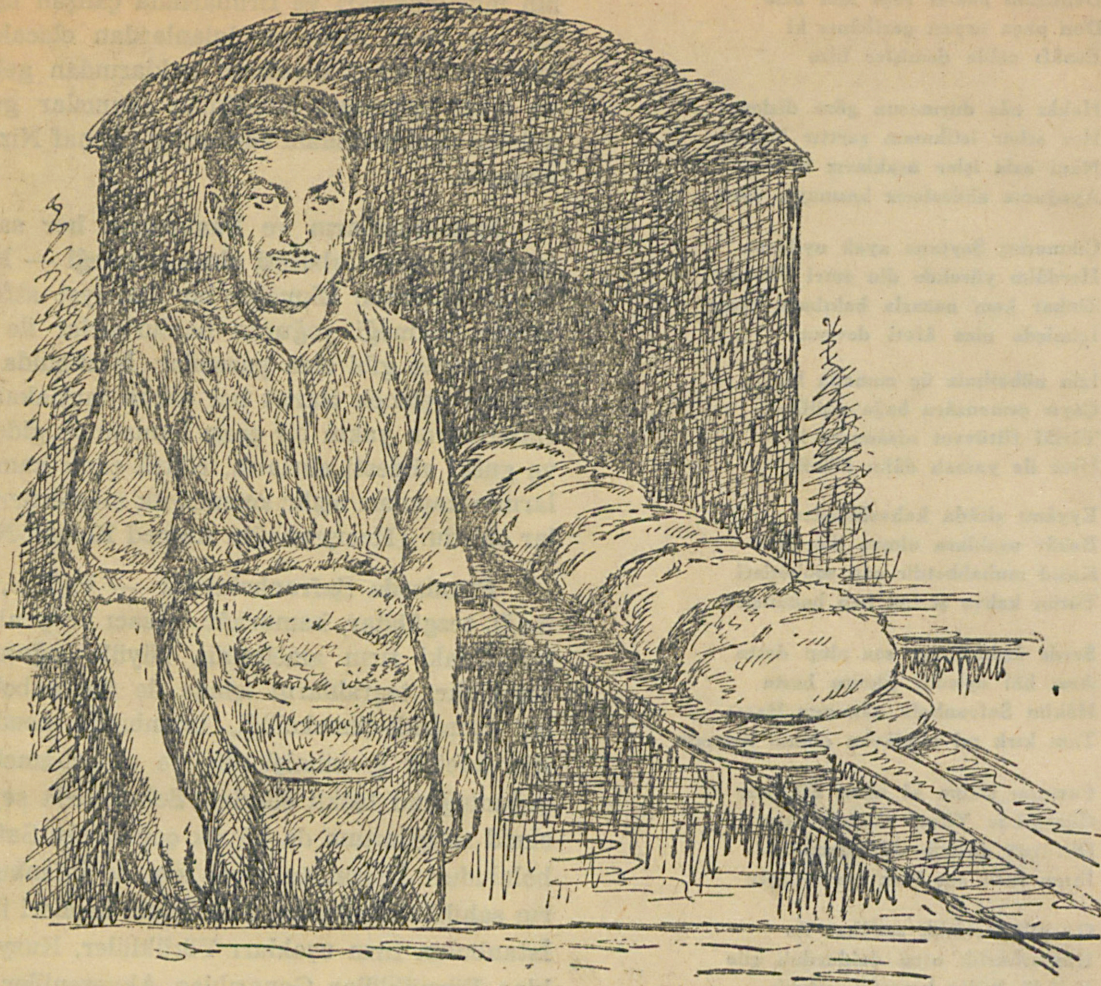
Hamurkâr ve Pasacı, Göztepe Fırını 1955
(Resim: S. Bozcalı)

Tezgâhtar, Göztepe Fırını 1955
(Resim: S. Bozcalı)

Fırın uşaklarının günlük iş hayatında yalın ayak don gömlekle yarı çıplaklığı, yukarda da kaydettik, ekmek hamurunun ayakla yoğrulmasının ve çabuk tozayıp bulaşan unun îcâb ettirdiği zaruretden gelmişdir.

Hamurkârlar ve pasacı oğlanlar, iş molası zamanlarında fırınları civârındaki kahvehânelere de o kılıkda giderler, oturlar, mevsim kış ise omuzlarına bir ceket atarlardı.

Pişirici, Göztepe Fırını 1955
(Resim: S. Bozcalı)

Fırınlarda ekmek yoğurma makinaları gereği gibi yerleşdikden sonra don paça yarı çıplak fırın uşakları tipi de kaybolmuş gibidir.

Hicrî 1285 (M. 1868 - 1869) den 1325 (M. 1907) yılına kadar Koskada Hasfırında kırk sene kadar pasacılık ve sonra hamurkârlık yapmış Hacı adında Safranbolulu ümmî bir saz şâiri "Serencam" adını verdiği bir manzumede o tarihlerde fırın uşaklarının günlük hayatını ve iş kılık kıyâfetlerini şöyle anlatmışdır:

Seksenbeşde düşdüm gurbet yoluna
Kadir Mevlâm muin Hacı kuluna
Yaşım henüz onbeş var yok idi
Geldim pâdişâhın İstanbuluna

Cümle serencamlar tatlı kâh acı
Safranbolu halkı cümle fırıncı
Soyundum Koskada pîrin yoluna
Hasfırında oldum ben de pasacı

Furunda uşaklar don paça çıplak
Sayfü şitâ rûzü şeb yalun ayak
Ammâ gör cümlemiz eşbeh zeberdest
Pasacılar hamurkârlara yamak

Bir odada üç yatak var âşikâr
Pasacı üç hem üç usta hamurkâr
Yamak ustasına terfik oluna
Kanunu vaz iden pîrimiz hünkâr

Buğdayı un iden ceddimiz Âdem
Amr ibni Umran'dır pîrimiz de hem
Hamurumuzda mâye muhabbet
Aşkına hu çekip eyledik kasem

Ayak mühürlemiş irşâda yamak
Fütüvvetde nişan mihrabdır ayak
San'atı aşk ile meşk eylemişiz
Alınlarımız pâkdir yüzlerimiz ak

Günde un işleriz otuz kırk kile
Ganîmet eyleriz şehri nân ile
Ayak hem pençeye Hak kuvvet vire
Cehdi Ferhad misâl bizdeki çile

Cümle fetâlarız pâkü pâkîze
Dellâkânı pâkler reşk ider bize
Don paça uryan garîbânız ki
Esnâfı celîle demişler bize

Hakkı nâs durmasun göze dizlere
Her seher istihmam şarttır bizlere
Nâni aziz işler uşaklarız ki
Ayağımız abdestesiz basmayız yere

Çıkmamış Şeytana ayak uyduran
Herdâim yürekde din emri Fürkan
Zinhar kem nazarla bakılmaz bizde
İçimizde nice âfeti devran

İzin nöbetimiz üç cumada bir
Çayır çemenzâra bağa gidilir
Târiki fütüvvet nizâmıdır ki
Usta ile yamak dâim biledir

Eyyâmı şitâda kahvehâneler
Bekâr uşaklara olmuş lâneler
Kasıd muhabbetdir can sohbetleri
Tütün kahve şerbet hep bahâneler

Serde âşıklık var saz alup deste
Arzı hâl eyledik şikeste beste
Hâkim Safranbolu nâmımız Hacı
Tam kırk yıl müdâvim oldum hizmete

Pasacım şâhım ki nâmı Zülfikar
Güzellikde Yûsuf sâhibi vekar
Dilfüruz dilfirib dilfikârımdır
İhsan iden anı Hak perverdigâr

On yıl pasacılık sadâkat ile
Hamurkârlık otuz doldurduk çile
Evlâdü iyâlin hasretin çekdik
Amma hamdü şükrü vird ettik dile

Kâh şâd olduk kâhi bunaldık kaldık
Bahti dûn elinden hayli câm aldık
Deli poyraz misâl yeldik dolaşdık
Şehri İstanbulda nâmü şan aldık

Mühmel fakat pitoresk kılık kıyâfetleri ile fırın uşakları, halk hayatı geleneğine uyularak yazılan destanlarda, esnaf civanları şânında kaleme alınan manzumelerde de tasvir edilmişlerdir, aşağıya birkaç örnek kaydediyoruz:

Fırın uşakları bir don bir gömlek
Bekâr tâifesi gaayet civelek
Çarpdı mı hanımın fettan nazarı
Yanıyor her sefer bir fırın ekmek

(Aşık Râzi, Baskın Destanı)

Şekerci kurbinde fodla furunu
Nîm uryan uşaklar kadim kaanunu
Gör orda hamurkâr şol Feridunu
Şeyh köçeği el ayağı kınalı

(Aşık Râzi, Benli Binnaz Destanı)

Müslüman Fırın uşakları — Fırıncı esnafının müslümanları ve fırınlarında çalışan uşaklar beş vakit namazını kılanlardan olacakdır, içlerin bî namaz olanların haklarından gelinir ve işden çıkarılır. Müslüman fırıncılar gayri müslim uşak istihdam edemezler (Esnaf Nizamnâmesi).

Hamurkârların ve Pasacıların her sabah mutlakaa gusul abdesti alma geleneği — Müslüman edebinde Ekmek'e bir kudisyet atfedilmişdir. Ekmeği yoğuran hamurkârlar ile onlara yamak gibi olan pasacılar, İstanbulda kadim bir gelenek olarak her sabah mutlakaa fırınlarına en yakın bir çarşı hamamına giderler ve gusül abdesti alırlardı. Hattâ çarşı hamamlarının kapuları açılır açılmaz ilk müşteriler onlar olurdu. (Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal, Not).

Fırınlarda Safranbolulular — Pişirici, yamağı, tezgâhdar, hamurkâr, pasacı ve çırak İstanbuldaki fırın amelesinin büyük çoğunluğu taşralıdır, taşralıların içinde de Safranbolulular fırıncılık-ekmekciliği, İstanbulda kendileri için âdetek iş bilmişlerdir ve o işçi-amelenin çoğunluğunu teşkil ederler. Sokaklarda seyyar simid satıcılarının da büyük çoğunluğu Safranboluludur. İçlerinden hayli kişi de İstanbul fırın sahibi olmuşlardır. Köylerinin isimleri ile de İstanbulun fırın uşakları Yörüklüler, Kuzyakalılar, Bürnüklüler, Gonarılılar, Akverenliler, Davudobalılar, Sırçalılar, Çerçenliler, Kirpeliler, Toprakcumalılar, Pölütverenliler, Değirmencikliler, Karapınarlılar, Kadıbüklüler, Yaylalılar, Sarıyanlılar, İlbarıtlılar, Boyalılar, Kızılcaverenliler, Yassıköylüler, Memüklüler.. İstanbul fırınlarına nesil nesil evlâdlarını yollamamış Safranbolu köyü yok gibidir. Tahtakalede bunların çıkdıkları, toplandıkları kahvehâneleri de, köylerinin yakınlıklarına göre sıra sıra dizilmişdir, 11 kahvehânedir.." (A. Baha, İstanbul Etnografyası).

FIRIN ÇIKMAZI — Fatih İlçesinin Samatya Nâhiyesinin Alifakih Mahallesi sokaklarından, bu mahallenin sınırında Hocakadın Caddesi üzerindedir. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 11/63); Hocakadın Camii ve çeşmesinin karşısına rastlar. Paket taşı döşeli olup kayde değer bir şey görülmedi (Mayıs 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FIRIN İSKELESİ SOKAĞI — Hasköyde Keçecipîri mahallesinde alt başı Hasköy caddesinde tek dirsekli bir çıkmaz sokakdır. Küskücü Sokağı ile bir kavuşağı vardır. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 17/189). Hasköy Caddesinden gelindiğine göre genişce bir toprak yol olarak başlar. Sol kolda bir sandalya fabrikası, sağ kolda da 3 tornacı, 1 demirci, 3 dökümcü atölyesi vardır. Bir dirsekle kıvrılan sokağın geri kalan kısmında da 1 odun deposu ile 1 dam muşambası imâlâthânesi vardır (Haziran 1969).

FIRIN YAPICILARI — Yapı sanatında fırın inşâsı elbet ki ayrıca ihtisasa bağlıdır; Evliyâ Çelebi XVII. Yüzyıl ortasında fırın yapıcılarının 10 nefer olduğunu kaydediyor; İstanbulun büyüklüğüne nisbetle azımsamamak lâzımdır; bütün işlerin gedik usûlüne bağlı olduğu o devirde yeni bir fırının yapılması bir mesele olduğuna göre on nefer fırın yapıcının fırın inşasından ziyade tâmir işleri ile uğraşdıkları bellidir; bir de yangınlarda yanan fırınları yeniden inşâ ve ihyâ etmişlerdir.

Hüsnü KINAYLI

FIRLAMA — Argo; şu anlamlarda kullanılır: 1. Piç; bilhassa erkek ve bilhassa delikanlı-erkek çocuk için kullanılır; misâl: İki adam konuşur:

— Kaptanın yanındaki şu güzel ve terbiyeli delikanlı oğlu mudur?

— Evlâdlığı.. ama fırlama, Dârülacezeden aldı..

2. Piç olmaya bilir; iffetsiz erkek çocuk, fakat aynı zamanda serkeş ve terbiyesiz ve mütecâviz; aşağıdaki kıt'alar Hippi Mehmed Gökçınar'ındır:

Bir yârim var bin güzelde bir tâne
Kaş çatmalar, topuk kakma, parlama
Gönlüm olmuş o çapkına pervâne
Yanar ateş deli fişek Fırlama

Püskül püskül belâ oldu başıma
Agu katar kopuk hergün aşıma
Âbi diye hürmet etmez yaşıma
Bir şey sorsam sus ulan der dırlama

Ama gel gör serkeşliği vahşeti
Sevdirmişdir bana berduş âfeti
Şeytan sevdim istemem ben cenneti
Bülbül olur şorolomda hırlama

F. Develioğlu "Türk Argosu" isimli eserinde bu argo kelime için şunu yazıyor: "Çocuk, Şıkırdım, Şorulu, Şopar, Kopil".

Değerli bilgin niçin aydınlatıcı notlar eklememişdir bilemeyiz, keydettiği kelimelerin beşi de mücerred halde Fırlama karşılığı olamaz.

Çocuk. Bir çocuğa "Fırlama" denilirse onun mutlakaa "Piç", veya "Terbiyesiz ve serkeş ve mütecâviz", yahud da o halleriyle beraber aynı zamanda iffetsiz olduğunu îmâ ve ifâde eder. Herhangi bir çocuğa "Fırlama" denilmez.

Şıkırdım. "Güzel ve iffetsiz bir delikanlı veya oğlan çocuk ve aynı zamanda belli bir erkekle birlikde yaşayan öyle bir genc veya oğlan" anlamındadır; ve ekseriya "Falanın Şıkırdımı.." diye kullanılır. Bir "Şıkırdım" Piç değilse, veya edebli, terbiyeli, itaatlı ise ona "Fırlama" denmez.

Şorulu (veya Şorolo). "Güzel delikanlı veya oğlan çocuk" anlamındadır. İffetini muhafaza edebilmiş de olabilir. Piç değilse, veya edebli, terbiyeli ve itâatlı ise ona "Fırlama" denmez.

Şopar. Halk ağzında yaygın olan bu isim sâdece tüylenmemiş çingene oğlanı demekdir. Kaydettiğimiz sıfatları yoksa her şopara da Fırlama denmez.

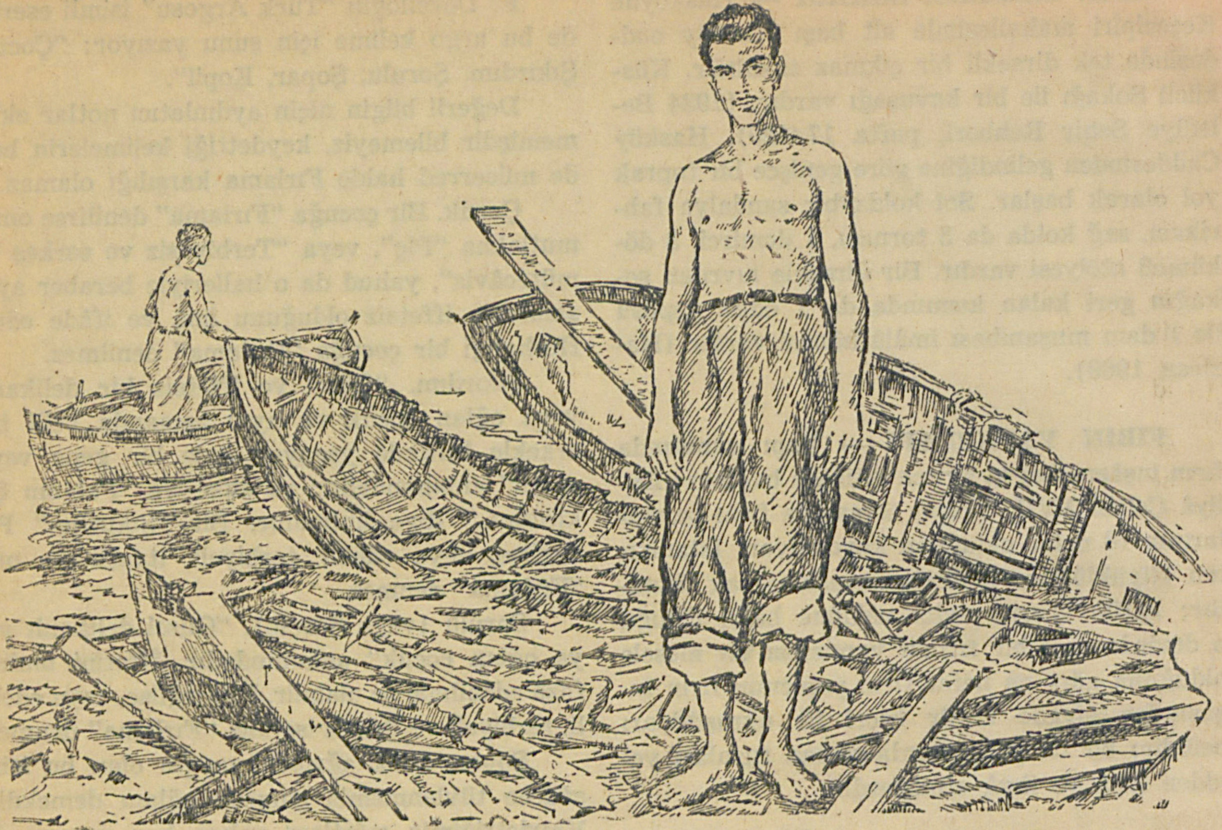
Kopil. Yine halk ağzında yaygın olan bu isim sâdece tüylenmemiş gayrimüslim oğlan anlamındadır. Kaydettiğimiz sıfatları yoksa her kopile de Fırlama denmez.

F. Develioğlu lugatında şu misâli veriyor: ".. dünkü fırlamalar adama bayağı kafa tutuyor.."; bu ifâdeden ".. dünkü piçler.. edebsiz, iffetsiz çocuklar ve terbiyesiz, serkeş, rezil çocuklar.." mânâsı çıkarılır.

FIRTILOĞLU (Trabzonlu) — Onyedinci asır ortasında yaşamış kaptan - armatörlerden; "Karamürsel" denilen tipde bir geminin sâhibi idi; büyük türk muharriri ve seyyahı Evliyâ Çelebi üçüncü seyahatı olan Trabzon seyahatına hicrî 1050 yılının cemâziyelevvelinde (ağustos 1640) Unkapanı İskelesinden bu kaptanın gemisine binerek çıkmış idi ki Evliya o tarihde 29 yaşında idi (B.: Evliya Çelebi). Fırtıloğlunun hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, II.

FIRTINALAR — Vak'anüvisler eserlerine İstanbulu tahrib etmiş büyük zelzeleler, depremler gibi tûfânı andıran yağmurları ve halkı

20 ağustos 1968 fırtınasında Kadıköyünde parçalanan sandallar

(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

dehşete düşüren gök gürlemeli ve yıldırımlı fırtınaları da kaydetmişlerdir. Zamanımızda İstanbulda görülen büyük fırtınalar, günlük gazetelerde gereği gibi yer aldıkdan sonra gazete koleksiyonlarında kalıp unutuluyor.

Aşağıdaki satırlar tarih kaynaklarımızdaki Fırtına kayıdlarından örneklerdir:

1 safer 971 (20 eylül 1563) — "(Kanuni) Sultan Süleyman seher vakti Halkalıdere etrafında ava çıkdı, yağmur alâmetleri görülünce deniz kenarında Ayastefanos Köyü yakınında İskender Çelebi Bağçesine (Floryaya) gitti. Azsonra güm güm gökgürlemeleri ve yıldırımlaria öyle bir fırtına kopdu ki ne işidilmiş ne de görülmüşdür. Bir gün bir gece durmadan yağmur yağdı ve 74 defa yıldırım indi. Halkalı Deresinden deryâ misâli sel geldi, uğradığı yerlerde bulduğu hayvanı insanı helâk etti. İskerder Çelebi Bağçesini sarıp Pâdişahın bulunduğu kasrı su basdı. Tuvana ve uzun boylu bir enderun ağası pâdişahı omuzuna alıp musandıraya çıkararak kurtardı. Yağmur şiddetle bütün gece devam etti, sellerin sürüklediği ağaçlar ve balçık yeni yapılmış olan su kemerlerinin gözlerini doldurdu, Muğlava Kemeri müdhiş bir gürültü ile yıkıldı. Sellerin sürüklediği şeyler Kâğıdhânedeki çınar ağaçlarının doruklarına kadar yığıldı. Eyyubsultan Kasabası su altında kaldı, Türbenin içinde bile su bir zirâ yüksekliği buldu. Sellerle yükselen Haliç yatağına sığmadı. Yalıların ve deniz kenarındaki evlerin şehnişinleri yıkıldı, harab oldu. Sarayburnu gaayet akıntılı yer iken bir hafta sapsarı balçık renginde akdı. Silivri, Büyük Çekmece, Küçük Çekmece ve Harami Deresindeki köprüler harab oldu. Yolcular o geçid yerlerinden bin zahmetle gemilerle geçdiler.." (Selânikli Tarihi).

27 şaban 1101 (5 haziran 1690) — "İkindiden sonra şiddetli rüzgâr esip denizde büyük fırtına kopdu, deniz kenarında lenger atmış gemiler ard arda gelip çarpan dalgalarla birbirleri üstüne düşdüler; Karadeniz Boğazında ve Üsküdarla Beşiktaş arasında bulunan kayıkları da birbirine katıp bir saat içinde 400 - 500 adam boğuldu" (Râşid Tarihi).

22 muharrem 1114 (18 haziran 1702) — "İkindiye doğru hava bozub deryâlar gibi yağmur yağdı, sokaklardan seller akdı. Gök gürlemeleri ve şimşek ışıkları ortalığı dehşet içinde bırakdı. Yirmi kadar yıldırım düşdü. Bunlardan biri Tersânede yapılmakda olan kalyonun kıçına, biri de Unkapanı iskelesinde bir saman kayığına indi, kayıkda iki rum gemici telef oldu. Bir yıldırım bir kerestecinin mutfağında börek tavasına, bir yıldırım Avretpazarındaki dikili taşa, bir yıldırım da Balatda bir yahudinin evine indi ve yahudinin bir uşağını öldürdü" (Râşid Tarihi).

30 cemâziyelâhir 1131 (20 mayıs 1719) — "Pek çok yağmur yağdı ve İstanbul sokaklarından deryâ gibi seller akdı. Halk bulunduğu yerden bir adım atmaya imkân bulamadıkdan başka pek çok yıldırım indi. Edirnekapusunda bir fırına inen yıldırım fırın içindeki taş direği yarıp bir nefer ermeniyi yakıp öldürdü" (Râşid Tarihi).

12 muharrem 1175 (13 ağustos 1761) — "Hava birden çok karardı sonra öyle dehşetle gök gürledi ki halkın aklı başından gitti. Camilerin minârelerine yıldırımlar indi "Vâsıf Tarihi).

8 safer 1236 (12 kasım 1820) — "Batıdan esmeye başlayan rüzgâr birden şiddetlenip bir çok binânın kiremitlerini camlarını dağıtıp kırdı, kurşun örtüleri söküp büküp attı, ağaçları devirip kırarak pek çok zarar yapdı. Şiddetli yağmur ve fındık kadar dolu yağdı, yıldırımlar düşdü. Halk olanları dehşetle seyretti. Hasköy önünde bağlı frenk tüccar gemilerinden birini bağlı olduğu yerden alıp Tersâne önüne kadar sürükledikden sonra orada devirip batırdı. Garibdir ki bu fırtına Emirgândan öteye geçmemişdir. Karadenizden gelen gemiler İstanbulun müdhiş bir fırtına geçirdiğini limana geldikden sonra öğrendiler" (Cevdet Tarihi).

Bir fırtına havası olmadan İstanbulda tûfânı andırır yağmurlar yağmışdır ki onlar da tarih kaynaklarımızda kaydedilmişlerdir (B.: Yağmur; Sel; Kar ve Tipi).

Fırtına üzerine aşağıdaki satırları da zamanımızın günlük gazetelerinden alıyoruz:

13 ağustos 1968 — "Üç gündenberi devam eden bunaltıcı sıcakların ardından dün (yukarıya kaydettiğimiz tarih) saat 16.30 sıralarında batıdan gelen bir bora ile sağnak hâlindeki şiddetli yağmur ve yumurta büyüklüğündeki dolu şehri allak bullak etti. Bora en büyük tahribâtı bilhassa Boğaziçinde Emirgân ve Kuruçeşmede yapmışdır. Emirgânda asırlık üç çınardan en büyüğü ortasından kırılıp düşmüş, Kuruçeşmede de kömür depolarındaki ikiyüzkırkar tonluk iki vinç manyetik frenalerinden kurtulup deniz seviyesinden otuz metre yükseklikde çarpışmışlardır ve yere düşmüşlerdir, enkaz hâline gelmişlerdir. Beylerbeyinde koca bir ağaç yıkılarak ana caddeyi kapatmış ve o havâlide elektriğin de kesilmesine sebeb olmuşdur. Mazgallar suları alamamış, Şişli Meydanı bir göl hâline dönmüşdür.." Hürriyet Gazetesi,

20 ağustos 1968 — "İstanbulda yine bir fırtına ve ardından gelen şiddetli yağmur can ve mal kaybına sebeb olmuşdur. Gece yarısından az sonra başlayan yağmur sabaha karşı kuvvetli sağnak hâlini almış, bora ve ceviz büyüklüğünde dökülen dolu dehşet uyandırmışdır. Saatde 80 kilometre ile esen yıldız karayel fırtınası İstanbulda ağaçlar devirmiş, çatılar uçurmuşdur. Kadıköy evlendirme dâiresinin de çatısı olduğu gibi uçmuş, kıyıdaki sandalların üstüne düşmüşdür. Sandalcıların çoğu sandallarının içinde yatmakda olub içlerinden 38 yaşındaki sandalcı Mehmed Vedad ağır yaralanarak ölmüşdür. O cıvarda ağaçlar üstünde yuvaları olan binlerce kuş ölmüş ve yerlere dökülmüşlerdir. Büyük şehrin hemen her tarafında binlerce evi su basmışdır. İstanbulda 1 saat içinde metre kareye 25 litre yağmur düşmüşdür; sokaklar dere, meydanlar göl hâlini almışdır. Yüzlerce nakil vasıtası yollarda kalmış, bir çok yerde hammallar sırtda adam taşımışlardır. Bir çok semtde elektrik cereyanı kesilmişdir" (Hürriyet Gazetesi).

"Dünkü fırtınada en büyük zarar Kadıköy, Beşiktaş, Zeytinburnu, Eyyub, Hasköy ve Balatda olmuşdur, buralarda 2500 sandal parçalanmışdır. İtfâiyeden yardım isteyenler 3500 kişinin üstündedir..." (Tercüman Gazetesi).

FISHER (Geoffrey) — (Fişer okunur) Anglikan Kiliseleri Başpiskoposu, İngilterede ve ingiliz müstemlekelerindeki 55 milyon protestanın reisi rûhânîsi, resmî unvânı ile "Canterburry Başpiskoposu" (Kanterburi); 29 kasım 1960 da uçak ile Kudüsden İstanbula geldi ve o gün İstanbul Rum Ortodoks patriki Atenagorası ziyâret etti, usulen bir ziyâret de vilâyet makaamına yapıldıkdan sonra İstanbulu şöyle sudan bir dolaşdı, Ayasofya Müzesini gör-

meyi ihmal etmedi, 1 aralık 1960 günü de Papa ile görüşmek üzere yine uçakla Romaya gitti.

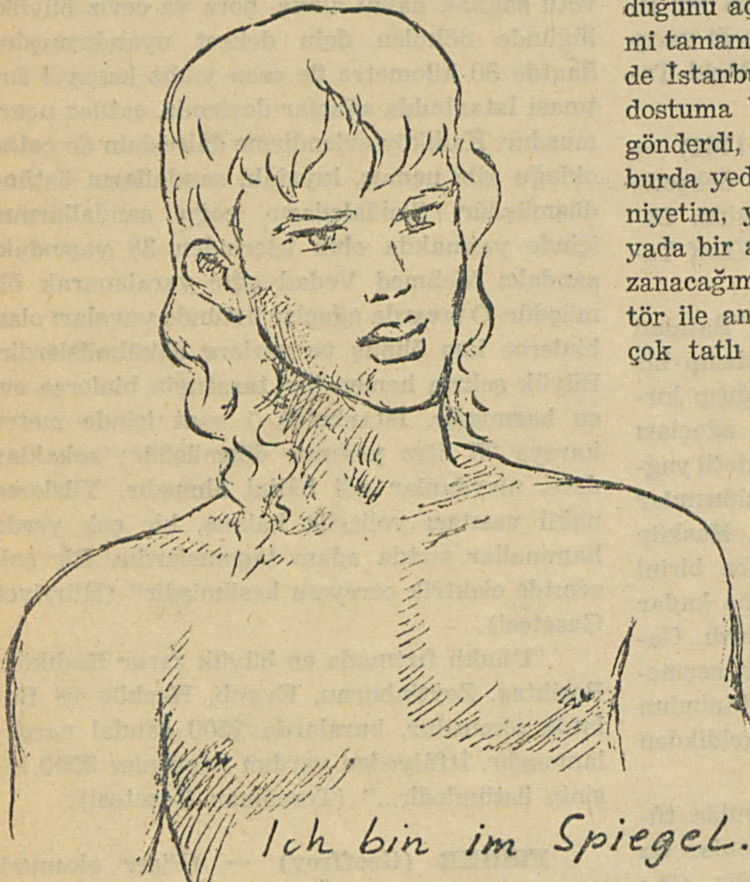
Bu ânî ve kısa İstanbul ziyâreti için gazetecilere "Görüşmek dâimâ faydalıdır" demekle yetinen reisi ruhâninin bir takım siyâsî emelleri olduğu söylenir, bâzı fikirlerinden ötürü de memleketinde "Kızıl Papaz" diye anılmışdır. İstanbula gelişini, şehir kütüğüne geçmesi gereken bir hâdise olarak gördük.

İngiltere Kıraliçesi İkinci Elizabet ile kız kardeşi Prenses Margaret'in nikâhlarını kıyan, ve veliahd Prens Çarles'i vaftiz eden bu zattır.

Bürhaneddin OLKER

FISCHER (Hans) — (Fişer okunur); 1968 haziranında İstanbula gelmiş alman asıllı 23 yaşında bir delikanlı, bir Hippi turist; merâmını rahat ifâde edecek derecede türkce konuşuyordu ve yanında Erta adında Hippi bir kız arkadaşı vardı. Hans Fischer memleketinde güzel sanatlar akademesi öğrencisi olduğunu söylemişdir ve İstanbulda kaldığı on gün içinde yüzden fazla manzara ve figür, halk tipleri resimleri çizmişdir.

İstanbula üçüncü gelişiymiş. İlk defa 16-17 yaşlarında iken 1962 de, Almanyadan memleketine dönen bir türk tüccarın yanında gelmiş, Sirkecide bir otelde o adamla birlikde bir ay kadar kalmış, arkadaşı fakat yaşca akrânı olmayan o tüccar tarafından Trabzona götürülmek istenmiş, H. Fischer: "Çok iyi adamdı, beni de çok seviyordu, fakat beni sünnet ettirmek, artık Almanyaya hiç yollamamak niyetinde olduğunu açıklayınca Trabzona gitmedim, tahsilimi tamamlamak istiyordum; iki sene sonra 1964 de İstanbula yalnız geldim, Trabzonlu âlicenab dostuma bir mektub yazdım, bana yol parası gönderdi, ama ona karşı yalancı oldum, parayı burda yedim ve Trabzona yine gitmedim, şimdi niyetim, yapdığım İstanbul resimlerini Almanyada bir albom şeklinde bastırmakdır, para kazanacağımı sanıyorum, hattâ Leipzig'de bir editör ile anlaşdım, hele bir Hippi olarak burada çok tatlı günlerim geçiyor" diye anlatmışdır.

Hans Fischer
(Kendi eli ile)

Mâcerâperest gencin bî pervâ naklettiği "tatlı günler" i de kendi resimleri ile ayrıca çok ilgi toplayacak bir kitap olabilirdi.

Şu kıt'a Hippi şâir Mehmed Gökçınar'ındır:

Hippilerimin içinde bir de Hans Fişer vardır
İstanbulun âşıkı ressamdır, sanatkârdır
Beş dakika zarfında şıpşak resimler çizer
İşte şu kendi resmi ne güzel yâdigârdır

Bibl.: M. Gökçınar, not.

FISKİYELİ KAHVEHÂNE — Geçen asır sonlarında Kadırga Meydanı'nda büyük ve meşhur bir kahvehâne idi, Avram Ağa adında bir musevî tarafından işletilirdi, her şeyi muntazam, tertemiz bir yerdi, ayak takımı, esâfil güruhu giremezdi, o şenlikli semtin efendi takımından halkının toplandığı yerdi. Usta bir berber olan

Avram Ağa'nın Naum adında bir oğlu vardı ki gaayetle dilber bir genç olup berberliği de mükemmel olduğu için civar konaklara tıraşa çağırılırdı. Kahvehânede de babasına yardım eder, çıraklık yapardı. Bütün semt halkı o yahudi gencine Naum demez, Numan diye hitab ederdi. Şu kıt'a onun için söylenmişdir:

Bin üçyüz altıda zuhur şöhreti
Varsa tek kusuru civan nahveti
Sabr eyle nerm ider âhen âfeti
Geldikde gubârî hatla fermanı

1306 hicrî takvim ile 1889 - 1890, malî takvim ile 1890 - 1891 yıllarına rastlar.

Vâsıf HİÇ

FISTIK — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış yahudi asıllı bir köçek oğlan; Enderunlu Fâzıl Bey tarafından "Çenginâme" isimli eserinde şu kıt'a ile bahsedilmişdir:

Fıstığın cismi belî fıstıkdır
Tab'ı fındıkcı gözü açıkdır
Çeşmi bâdâmı belî kancıkdır
Koz kırar gamzei çâbükteri var.

Hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

FISTIKAĞACI SOKAĞI — Üsküdarın Selâmsız semti yollarından, Kerpiçhâne Sokağı ile Babacan Sokağı arasında uzanır. Ekmekcibaşı Sokağı ile kavuşağı vardır (B.: 1934 B. Ş. Rehberi, Pafta 27/Selâmsız). Bozuk toprak yoldur, beton binâlar arasından geçer, bir kaç yeni apartıman da inşâ hâlinde idi. Briket imâlâthâneleri ile camcı ve demirci dükkânları vardır (mart 1970).

H. ERAKTAN

FISTIK BURNU — Yukarı Boğazda Beykoz yakınında "Burun" adı verilmesinde tereddüd edilecek kadar önemsiz bir kıyı çıkıntısının adı, sâdece balıkcılar arasında Beykoz Dalyanının sınırını tesbit için kullanılmış ve onlarca bilinmiş bir mevkidir, Beykoz Dalyanının sınırı Yalıköyü önünden bu Fıstık Burnuna kadar gelir.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

FISTIK GİBİ — Halk ağzı deyim; bir güzel gencin vücud düzgünlüğünü tasvir yolunda kullanılır, ne zayif ve ne de aşırı derecede toplu, en zarif şekli ile sihhatli vücud yapısı anlamına gelir. Aşağıdaki beyit Âşık İbrahimindir:

Fıstık misâlidir vücûdi pâki
Demişdir hamamda yuyan dellâki

FISTIKÎ — "Şam fıstığının içi renginde, açık yeşil; bu renkde olan kumaş" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Dilimizde, bir güzel yüze bakarak göze ve gönül eğlendirmeye "yeşillenme" denîlir; ferâce devrinde, bu yönden ilgiyi üzerlerine çekmek isteyen hafif meşreb yosma hanımlar yeşil, ve bilhassa bu rengin en tatlı çeşidi olan fıstıkî ferâce giyerlerdi:

Yaşmağı tutunur inceden ince
Fıstıkî ferâce hem meşrebince
Kınalı elinde hasır yelpâze
İşmar çakâr bekâr uşak toy gence

(Âşık Râzi, Baskın Destanı)

FISTIKLI BAĞ — Kandilli sırtlarında eski ve meşhur bir mesîre; Boğaza karşı fevkalâde bir nezâreti vardı. Zamanımızdaki durumu tesbit edilemedi, rivâyete göre gece kondularla mahalleleşmişdir.

FISTIKLI BAĞÇE SOKAĞI — Haliç yalısında Hasköyün yollarından, Piriçavuş ve Sütlüce mahalleri arasında sınır sokakdır. Bir ucu Turşucu Hüseyin, Turşucu Çeşmesi ve Çopur sokakları ile dört yol ağzı yapar, öbür ucu İç bostan Sokağına bağlanır; Kudüm Sokağı ve Misket Sokağı ile kavşakları vardır (1934 B. Ş. Rehberi, Pafta 17/186 ve 190). Bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli, hafif yokuş olup küçük kâgir ve yarı kâgir evlerle gece kondular arasından geçer. Kapu numaralı 1-13 ve 2-24 dür (haziran 1969)

Hakkı GÖKTÜRK

FISTIKLI BAGLAR SOKAĞI — Yukarı Boğazda Sarıyerin yollarından; bu köyün gerisinde ve Yenimahalle tarafında Orta çeşme Caddesi ile isimsiz bir yol arasında uzanır; Hacımahmud ve Selimağa sokakları ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 23/ Sarıyer); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1971).

FISTIKLIBAYIR SOKAĞI — Üsküdarın Nuhkuyusu semti sokaklarından; Nuhkuyusu Caddesi ile Karamanoğlu Sokağı arasında uzanır; Fıçıcırüstem ve Mantar sokakları ile dörtyol ağızları yaparak kesişir. Bozulmuş paket taşı döşelidir. İkişer katlı ahşab evler arasından geçer; bir kaç tâne de 3-4 katlı beton apar-

tıman vardır; kapu numaraları 1-29 ve 2-30 dur. Sokakda bir yoğurt imâlâthânesi ile bir bakkal dükkânı vardır (1934 B. Ş. Rehberi, Pafta 27/Nuhkuyusu; mart 1970).

H. ERAKTAN

FISTIKLI ÇIKMAZI — Kadıköyünde Hünkârimamı semti sokaklarından; Söğüdlüçeşme ile Haydarpaşa arasında demir yolu yarması üstünde, Haydarpaşaya doğru giderken sağ tarafda, yarma ile Kısrak Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 29/Hünkârimamı). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1971).

FISTIKLIK — Geçen asır başlarında boğaz içinde Çubuklu sırtlarında bir mesîre idi, sonra Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa tarafından satın alınarak Çubuklu üstündeki meşhur "Hidiv Köşkü" yaptırıldı. Son yeniçerilerden ve kalender halk şâiri Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa "Kalyoncu Behram" adında bir güzel delikanlı şânında yazdığı bir destanda buradan şöyle bahsediyor:

Çubuklu Bağçesi size munhasır
Fıstıklık altına serilir hasır
Rakısı mezesi hem nigâr hazır
Şehbaz civanları çeker o bağa

FISTIKLI KÖŞK ARALIĞI — Beşiktaşın Mecidiye Mahallesi yollarından, Fıstıklı Köşk Sokağı ile Ortaköy Kabristan Sokağı arasında uzanır (1934 B. Ş. Rehberi, pafta 20/178). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli bir aralık yoldur, ikişer katlı ahşab, teneke kaplı evler arasından geçer. Kapu numaralı 1-15 ve 2-8 dir (nisan 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FISTIKLI KÖŞK SOKAĞI — Beşiktaşın Mecidiye Mahallesi yollarından; Ortaköyün gerilerinde olup Çopurahmed Sokağı ile Çevirmeci Sokağı arasında uzanır; Fıstıklı Köşk Aralığı, Yerebakan Sokağı ve Mütevelli İbrahim sokakları ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. Rehberi, Pafta 20/178). Çevirmeci Sokağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli ve dik yokuş bir yoldur. 2-4 katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer; aralarında birer katlı ahşap, tahta üstüne teneke kaplı meskencikler de vardır; Fıstıklı Köşk Aralığını merdivenle çıkılır ve Çopurahmed Sokağına da merdivenli yol olarak bağlanır. Bir bakkal dükkânı, bir çeşme vardır, kapu numaraları 1-37 ve 2-60 dır (nisan 1969).

FISTIKLI MEKTEB — Üsküdarın meşhur bir sibyan mektebi idi. Şehrengiz yollu yazılmış "Hûbannâmei Nevedâ" isimli manzum risâlede bir mekteb kalfası övülür iken o gencin adı yazılmayarak bu mektebin ismi geçer:

Cennet kaçkınıdır mekteb kalfası
Mürekkeb yalamış civanın hası

Kalbinde îman hem dilinde Kur'an
Râhi müstakimde olmuşdur revan

Onda tamam olmuş ilm ile edeb
Civanın mekânı Fıstıklı Mekteb

Mekteb Doğancılarda idi, zamanımızda yerinde bir apartıman vardır.

FISTIKLI MESCİDİ — Beylerbeyinde, köyün, Beylerbeyi Sarayı arkasından Burhâniyeye doğru uzanan gerilerinde kendi adını taşıyan Fıstıklı Mescid Sokağındadır.

Tahsin Öz "İstanbul Camileri" isimli eserinde şunları yazıyor:

"Bânisi Emin Efendi (1261) 1845 de vefat ettiğine göre bu tarihden evvel yapılmışdır; duvarları kâgir, çatısı ahşab, minâresi tuğladandır. Avlusunda (1254) 1838 tarihli namazgâh taşı vardır" (1965).

Beylerbeyli Nezihi Baraz bize Beylerbeyi üzerine verdiği kıymetli notlarda bu mescid hakkında şunları yazıyor.

"Kareye yakın mustakil planlı, mihrabı uzun çizgisi üzerinde olup dışarıya çıkıntılıdır. Mescide ahşab bir pabuşlukdan girilir. Önü bağçe olduğu halde mihrab duvarında pencere olmaması garibdir. Yan duvarlarında üçer ve cebhe duvarında iki pencere vardır.

"Bu mescid yapılmadan önce oraları tamamen kırlık olup mevkie "Fıstıklı Namazgâh" derlermiş, namazgâhın mihrab taşı durmaktadır". (N. Baraz, 1940).

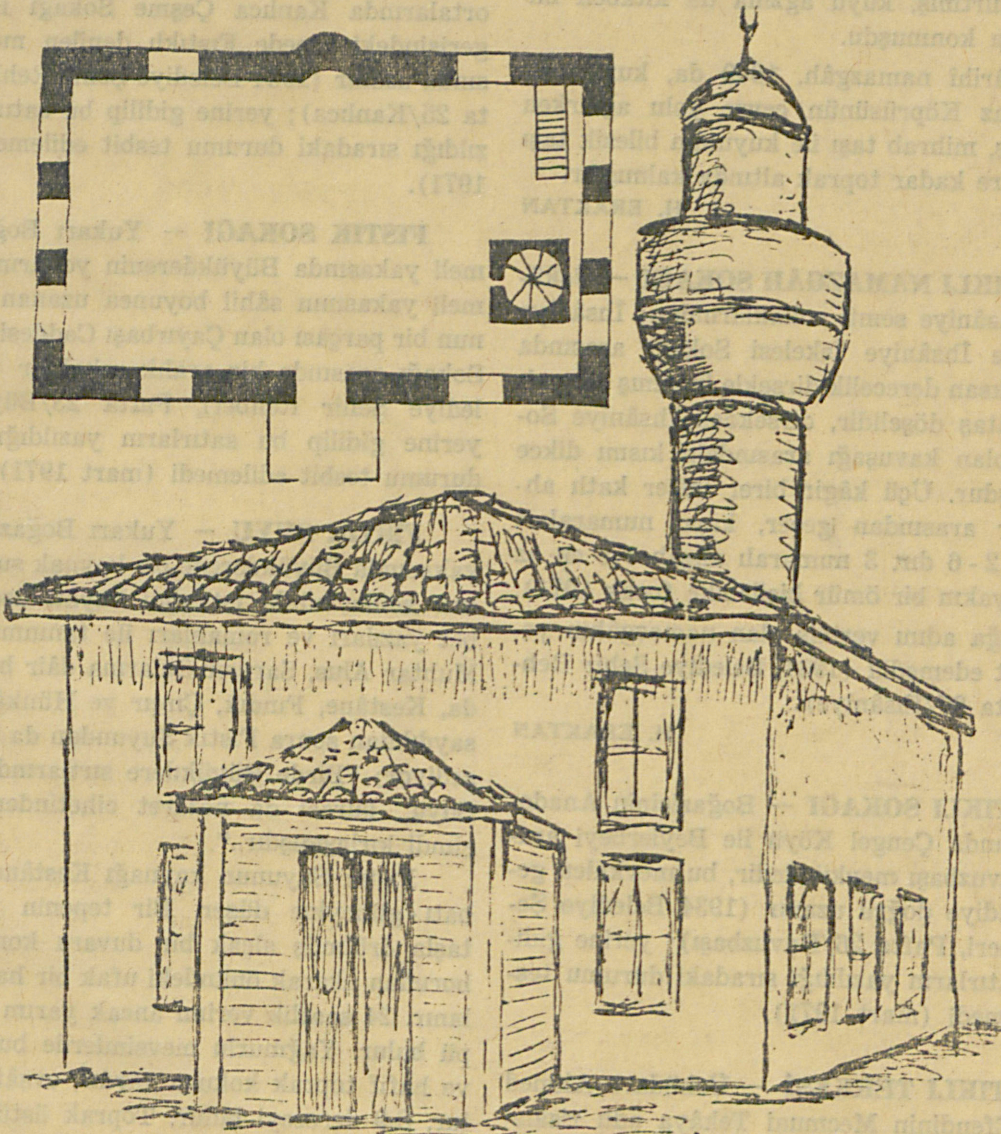
Değerli kalem arkadaşlarımızdan Hâlid Eraktan bize şu notu vermişdir:

"Fıstıklı Mescid hâlen mevcud değildir. 1969 yılı haziranında kurulacak Boğaz köprüsünün çevre yolu açılırken yıktırılmışdır. Bânisi Emin Efendinin mihrab duvarı önünde bu-

lunan kabir taşı, vârislerinin isteği üzerine Zincirlikuyu Asrî Mezarlığının 10 numaralı adasına kaldırılmışdır. 1970 ağustosunda bu taş orada yerde duruyordu. Manzum kitâbesi Safvet adında bir şâirin olup âdeta kısa bir hal tercemesi hâlindedir. Hâfız Emin Efendi yıllarca Kızlarağasına imamlık yapmış, Eyyub Camii Kebîre hatib, sonra hünkâr imamı olmuş, Mekke Kadısı pâyesi almış, ayağında bir ârıza olmuş, ameliyat geçirmiş, kanı dindirememişler, ölmüş..

"Mescid yıkılmasından az önce, 1969 da yeni tamir edilmiş bulunuyordu, hattâ yanına iki katlı bir de imam ve müezzin meşrutası yapılmışdı. Cemâti çok bir ibâdethâne idi" (H. Eraktan, 1970 kasım).

FISTIKLIMESCİD SOKAĞI — Beylerbeyinde Şehbazyiğit sokağından Burhâniye sırtlarına doğru uzanan bir sokakdır; üzerindeki evler ve o mevkideki Fıstıklı Mescid ve aynı adı taşıyan eski namazgâhla ile birlikde 1969 da istimlâk edilmiş ve kurulacak olan Boğaz Köprüsünün çevre yolları sahasına katılmışdır. Yine aynı mevkide Nakkaşlar, Halime Kadın, Hallaç Tahir sokakları ile Şehbazyiğit sokağının oradaki üst kısmı da köbrü çevre yollarına katıl-

Fıstıklı Mescidi

(Resim ve plân: Nezihi Baraz)

mak üzere kaldırılmışlardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 26/Beylerbeyi).

Hâlid ERAKTAN

FISTIKLI NAMAZGÂHI — Beylerbeyinde Fıstıklı diye meşhur mevkîde çok eski bir namazgâhdı, İstanbulun fethinden evvel, Boğazın Anadolu yakasının tamamen türkler eline geçdiği sırada kurulmuşdu. Bir ara hünkâr imamlığında bulunmuş Hâfız Emin Efendi bu mevkîde bir mescid yapdırdığında namazgâhı muhafaza ettirmiş, ve hatta güzel bir sülüs yazı ile "Küllemâ dahale aleyhâ zekeriyyel mihrâb" kelâmı ve 1254 (1838-1839) tarihi bulunan bir de mihrab taşı koydurmuşdu; yanına bir de kuyu kazdırtmış, kuyu ağzına da kitâbeli bir bilezik taşı konmuşdu.

Bu târihî namazgâh, 1969 da, kurulacak olan Boğaz Köprüsünün çevre yolu açılırken kaldırılmış, mihrab taşı ile kuyunun bilezik taşı 30-40 metre kadar toprak altında kalmışdır.

H. ERAKTAN

FISTIKLI NAMAZGÂH SOKAGI — Üsküdarda İhasâniye semti sokaklarından; İhsâniye Sokağı ile İhsâniye İskelesi Sokağı arasında uzanır doksan derecelik dirsekle kırılmış bir yoldur, kabataş döşelidir, dirsekden İhsâniye Sokağı ile olan kavuşağı arasındaki kısmı dikce bir yokuşdur. Üçü kâgir birer ikişer katlı ahşab evler arasından geçer, kapu numaraları 1-23 ve 2-6 dır. 3 numaralı ahşab eve en az yüz yıla yakın bir ömür biçilebilir (ocak 1971).

Sokağa adını vermiş olan namazgâhın yerini tesbit edemedik (1934, Belediye Şehir Rehberi, Pafta 27/İhsâniye).

H. ERAKTAN

FISTIKLI SOKAĞI — Boğaziçinin Anadolu yakasında Çengel Köyü ile Beylerbeyi arasında Havuzbaşı mevkiindedir, bu mevkiden gerideki vâdiye doğru uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 26/Havuzbaşı); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1971).

FISTIKLI TEKKESİ — Üsküdarlı Ahmed Münib Efendinin Mecmuai Tekâya adlı risâlesindeki kayde göre Hasköyde Fıstıklı denilen yerde bir Kaadirî dergâhı idi, âyin günü pazartesi idi. Zamanımızda mevcud değildir.

FISTIKLI YALI SOKAĞI — Beykozda Yalıköyünün yollarından; Ekmekcibayırı Sokağı ile Seyrek Serviler Sokağı arasında uzanır, İshakağa Caddesi ve Bahâratcı Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 B. Ş. Rehberi, Pafta 24/Yalıköyü). Ekmekci Sokağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde ve asfalt döşeli ve yokuş olarak başlar, İshakağa Caddesi ile olan kavuşağı geçince asfalt kabataşla çevrili; ikişer üçer katlı beton ve ahşab evler arasından geçer, kapu numaraları 1-17 ve 2-42 dir (mayıs 1967).

Hakkı GÖKTÜRK

FISTIKLI YOKUŞU — Boğaziçinin Anadolu yakasında Kanlıcanın yollarından; köyün ortalarında Kanlıca Çeşme Sokağı ile köyün gerisindeki tepede Fıstıklı denilen mevki arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 25/Kanlıca); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1971).

FISTIK SOKAĞI — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Büyükderenin yollarından; Rumeli yakasının sâhil boyunca uzanan anayolunun bir parçası olan Çayırbaşı Caddesi ile Azatlı Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 23/Büyükdere); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mart 1971).

FISTIK SUYU — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Büyükderede bir kaynak suyu. Geçen asır sonlarındaki İstanbul hayatı üzerine sohbet yazıları ve romanları ile tanınmış Sermed Muhtar Alus, Sarıyer Sularına dâir bir yazısında, Kestâne, Fındık, Çırçır ve Hünkâr sularını saydıkdan sonra Fıstık Suyundan da şöyle bahsediyor: "Birde Büyükdere sırtlarındaki Fıstık Suyu.. burası da nezâret cihetinden yegâne.. şimdi kırlaşmışdır..".

Fıstık Suyunun kaynağı Kestâne Suyunun batı-güneyine düşer. Bir tepenin yamacında taşla örülmüş alçak bir duvara konulmuş bir borudan akarak önündeki ufak bir haznede toplanır. 24 saatlik verimi ancak yarım metre küpü bulur. Yağmurlu mevsimlerde bulanık gelir ve hafif toprak kokusu vardır, evsâfı da bozulur, 8-9 dereceyi bulur. Toprak üstü sızıntıları ile karışmadığı yaz aylarında serin, iyi bir sudur.

Saadi Nâzım NİRVEN

FISTIK YAĞI — Çam fıstığı yağı; İstanbul halkı arasında son zamanlara kadar devam etmiş bir inana göre müteverrim genclere iyi gelirdi, bilhassa hastayı çok yoran öksürüğü kesdiği söylenirdi (B.: Fâik Bey, Erenköylü, cild 10, sayfa 5491).

FİDAN (Eski) — XIX. yüz yılın ilk yarısında yaşamış bir köçek oğlan; Enderunlu Fâzıl Bey "Çenginâme" ismindeki meşhur eserinde bu delikanlı için şu kıt'ayı yazmışdır:

Oduna benzer o Eski Fidan
Meyvei vaslı çürükdür el'an
Diyemem âna fidan bir orman
Çınar olmuş nice âşıkları var

Hepsi lakablarla anılan köçekler arasında bir genc şöhret bulunca, ayni lakabı daha önceden taşıyan gelmiş köçeğe bir de "Eski" sıfatı eklenirdi; Fâzıl Beyin yukardaki kıt'ası tâzeliği elden gitmiş Eski Fidan için bir hicviyedir (B.: Fidan, Tâze; Fidan, Hoş).

FİDAN (Hoş) — XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir köçek oğlan; Enderunlu Fazıl Bey "Çenginâme" isimli meşhur eserinde (B.: Çenginâme, cild 7, sayfa 3845) bu delikanlı için şu kıt'ayı yazmışdır:

Hoş Fidanım o çubukcu güzeli
Geçme o dilberi o ince beli
Yâsemen kaametini söylemeli
O kiraz lebler ile zîveri var

O zamanlar İstanbulda seyyar çubuk satıcıları istisnasız yahudi çocukları idi, Fazıl Beyin bu kıt'asından, Hoş Fidanın bir yahudi genci olduğu söylenebilir. Hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

FİDAN (Tâze) — XIX. yüz yılın ilk yarısında yaşamış bir köçek oğlan; devrin pâdişâhı Üçüncü Sultan Selim tarafından şehnaz bir şarkı ile övülmüşdür:

Bir nevcivana dil mübtelâdır
Hemvâre kârı cevrü cefâdır
Virsem yoluna cânım fedâdır
Nâzik tabiat bir dilrübâdır

Servi misâli mûyi miyânı
Kaale getirme ol Nev Fidânı
Sevdim gönülden terk itmem ânı
Nâzik tabiat bir dilrübadır.

Enderunlu Fâzıl Bey ise meşhur "Çenginâme" sinde bu rakkas delikanlıyı hicvediyor:

Ne çiçekdir bilürüz Tâze Fidan
Çok filiz aşladılar âna cihan
Kuru ağaca bulaşdırmam kan
İşte bâşında kavak yelleri var

Güftesi kimin olduğu bilinmeyen bestekârı da mechul acem bûselik bir şarkıdan esmer güzeli, aslı ya rum, yahud kıbti bir genc olduğu anlaşılıyor:

Gel ey şûki siyehçerde
Havâyi kâkülün serde
Görünsün aksi endâmın
Bana mir'atı sagarde

Güzelsin şûhi fettansın bî amansın
Bağı âlem de sen Tâze Fidansın

Aceb rakkaası bezm ârâ
Nedendir böyle istignâ
Bir elde bir desta gül tut
Bir elde kâsesi sahbâ

Güzelsin şûhi fettansın bî amansın
Bağı âlemde sen Tâze Fidansın

Yine bu genc şânında Tâhir Ağanın da sûzinâk bir şarkısı vardır:

Bir nevreste Tâze Fidan
Pesend itti cümle cihan
Hüsnü güzel sesi güzel
Nazîri yokdur bî bedel

Âh âh gel itme cefâ

Sende şöhret buldun nihal
Endâmında nedir bu hal
Pek vahşidir uşşâkına
Şeftâlisin almak muhal

Âh yalvarayım seni sarayım
Âh âh gel itme cefâ

Bibl.: Enderunlu Fazıl, Çenginâme; Hâşim Bey Mecmuası

FİDANLI BAĞÇE SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Nâhiyesinin Küçükayasofya Mahallesi yollarından; Özbekler Sokağı ile Tahsinbey Sokağı arasındadır (1934 B. Ş. Rehberi, Pafta 2/21); Özbekler Sokağından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli sağa hafif kavisli ve hafif yokuş bir aralık sokakdır, ikişer katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer, kapusu Tahsinbey Sokağında dört

katlı bir de apartıman vardır, kapu numaraları 3 - 9 ve 2 - 4 dür (şubat 1969)

Hakkı GÖKTÜRK

FİDAN SOKAĞI — Yeşilköyün yollarından; Yeşilköy - İstanbul Yolu üzerinde çıkmaz sokakdır (1934 B. Ş. Rehberi, Pafta 13); bozuk bir sokak olup ikişer katlı ahşab ve kâgir ve hemen hepsi bağçeli evler arasındadır, bir yanında gaayet geniş bir bostan vardır, sokağın bitimi Marmara kıyısında bir yar üstündedir. Kapu numaraları 5 - 13 ve 2 dir (şubat 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FİGAANÎ — Onaltıncı Yüzyıl şâirlerinden; Tırabuzonludur, asıl adı Ramazan'dır, çok genç yaşında İstanbula gelmiş, yerleşmişdir, memleketine nisbetle Tırabuzunlu Ramazan Çelebi diye de anılır. Bir ara tabâbet ile de meşgul olmuşdu. Arabca ve farscayı o dillerde manzumeler yazacak kadar öğrenmişdi. Çok kuvvetli bir hâfızaya sâhibdi. Şöyle bir gözden geçirdiği, yahud kendisine bir defa okunmuş şiirleri, istenildiği zaman aynen okurdu. Henüz pek genc yaşında iken İstanbul gibi büyük bir beldenin edebî mahfillerinde şöhret oldu, kibar ve rical meclislerine kabul edildi.

Aşağıdaki iki beyit, zamanı için tâze dilli bir şâir olduğunu gösterir:

Öldürürse ger beni ol Yûsifi gül pirehen
Lâleveş sarsun bana derd ehli bir kanlı kefen

★

Bu hâristânı âlemde açılmazsa bana güli maksûd
Ne gam ey bülbüli can çünki gülzârı adem mevcûd

Fakat gördüğü iltifatlardan cesâret almış, o devirlerde şâirler için tehlikeli olan hiciv yoluna sapmış, hattâ devrin kudretli sadırâzamı İbrahim Paşayı bile hicvetmekden çekinmemişdi (B.: İbrahim Paşa, Pargalı Makbul); farsca bir tek beyitden ibâret olan hicviyesini mahremi bildiği bir dostuna okumuş, fakat derhal yayılarak şâirin mahvine sebeb olmuşdu; beyit şudur:

Dü İbrâhim âmed be rûyi cihan
Yekî büt çiken şüd yekî büt nişan

İbrahim Paşa Macaristan seferinden dönerken bir takım heykeller getirmiş ve onları İstanbulda At Meydanındaki sarayının önüne dikdirtmişdi (B.: İbrahimpaşa Sarayı. Şâir, yukardaki beyitde onları kasdetmişdi:) Cihana iki İbrahim geldi, biri (İbrahim Peygamber) put kırdı, biri de (İbrahim Paşa) put dikdi" diyordu. İbrahim Paşanın emri ile asılarak îdam olundu. İdamından az önce şu beyti yazmışdı:

Zülfi kemendin aldı da cellâd gamzesi
Benzer Figaanî zulm ile berdâr ider seni

Bu beyit için yakınları âkibeti sanki kendisine mâlum olmuşdu dediler. Şuerâ tezkiresi sâhibi Kastamanulu Lâtifî: "Yaşasaydı şâirlerin makbullerinden olacağı muhakkakdı" diyor.

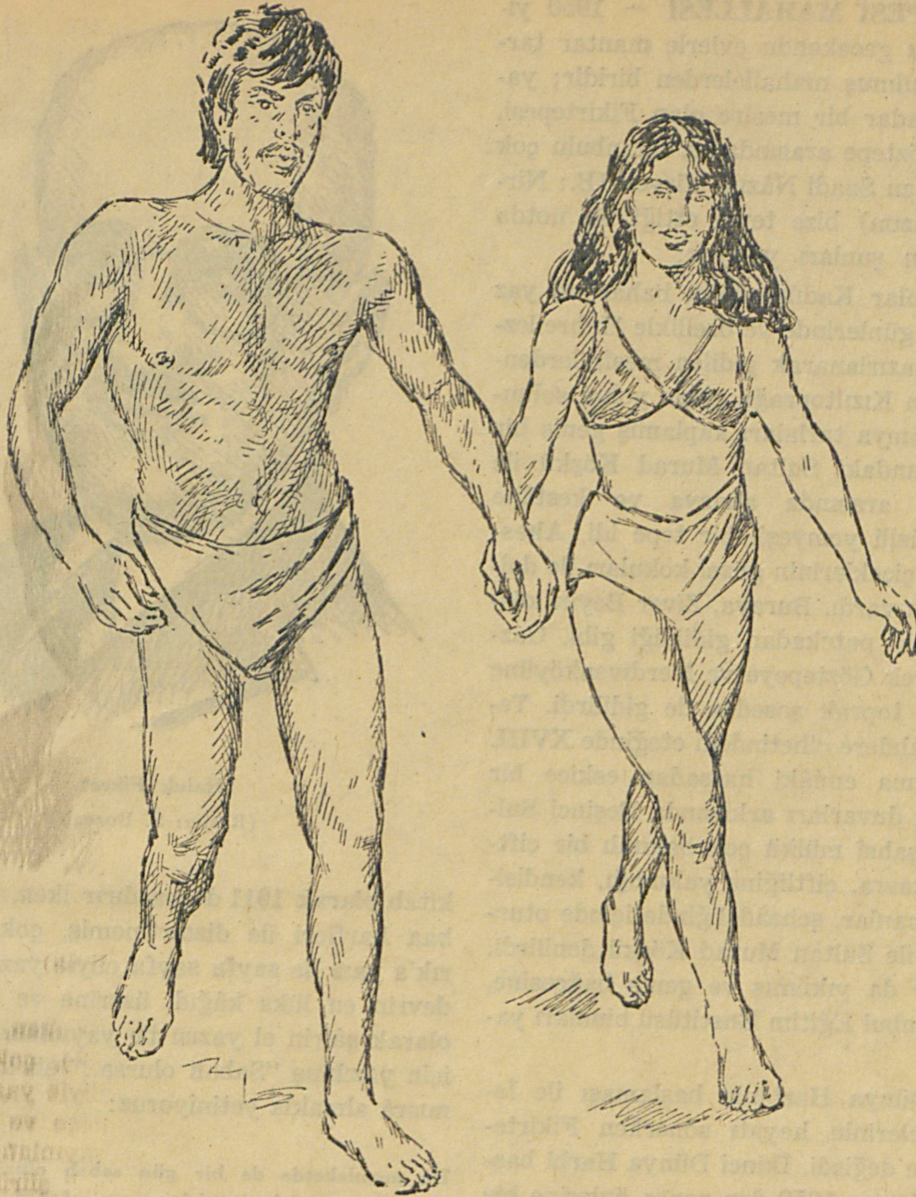
FİGENLİ (Yavuz) — Yerli film rejisörlerinden; 1936 da İstanbulda doğdu; orta tahsillidir. Yerli film yapımı işine 1959 da rejisör asistanlığı ile başladı, sekiz yıl asistanlık yapdıkdan sonra 1966 da çevrilen "İntikam Fırtınası" filmi ile rejisörlüğe başladı. O tarihden bu yana rejisör olarak otuzdan fazla film yapmışdır, bâzıları şunlardır: "Allaha Adanan Toprak" (1967); "Derebeyi" ve "Bu Ne Biçim Hayat" (1969).

Bibl.: Ses Mecmuası yayını Sanatcılar Ansiklopedisi.

FİGÜRAN, İSTİKLÂL CADDESİNDE FİGÜRANLARIN ÇIPLAK YÜRÜYÜŞÜ — Film stüdyolarında figüranlık yapan yirmibeş yaşında Çetin Başaran adında bir delikanlı ile onsekiz yaşında ve muhitinde "Topkapu Güzeli" lakabı ile anılan Ülkü Tuna adında bir kızın 2 ocak 1966 günü, ki erkeklerin paltolara ve kadınların mantolara büründüğü gaayetle soğuk bir gündür, saat 15,30 da Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde Ağacamiinden Taksim Meydanına kadar, dünya sinemacılığının meşhur tiplerinden Tarzan ve Ceyn çifti kılığında çıplak olarak yapdıkları bir protesto yürüyüşü.

Yalın ayak ve elele tutuşmuş olarak yürüyen iki genc halk tarafından hayret ve merakla tâkib edilmişdir ve "şişkin bâzulu ve atlet yapılı" Çetin Başaran etraflarını saran halkı Taksim Meydanında şunları söylemişdir:

"Elliye yakın filmde hep benim yumruklarım konuşdu, Ülkü de ona yakın filmde oynadı, ikimizde dublürlükden ve figüranlıkdan kurtulamadık. Kendimizde baş rollerde oynayacak kaabiliyet görüyoruz, isimsiz kalmak istemiyoruz, prodüktörler bize bir şans tanısınlar. Bu yürü-

Çetin Başaran ve Ülkü Tuna Çıplak Yürüyüşde

(Resim: Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

yüşümüzden sonra da bizleri gören olmaz, iyi birer rol alamazsak beyaz perdeden ayrılacağız..".

O kış günü İstiklâl Caddesinde yalın ayak yarı çıplak bir protesto yürüyüşü yapan bu iki figüranın gaayelerine ulaşıp ulaşamadıklarını tesbit edemedik, ama bu satırlarla isimlerinin bir şehir kütüğüne geçebileceğini kabul ettik. Başkaları tarafından tekrarlanmasına belki de imkân olmayan muhakkak ki şirin bir protesto yürüyüşüdür. Vak'a iki figüranın yürüyüş hâlindeki resmi ile yalnız Hürriyet Gazetesinde yer almışdır ki Hürriyet Gazetesinin buna benzer hâdiselere önem vermesi İstanbul şehrinin târihçesine bir hizmet olagelmektedir.

Çetin Başaran bu nümâyişden sonra 1968 de Almanyaya gitmiş ve orada Realto Televizyon Şirketinde hemen iş bulmuş 1968 - 1970 arasında çok begenilen 8 Tarzan filmi çevirmişdir. 1969 da İstanbula gelerek bir sıla ziyareti yapan delikanlı Almanyaya dönerken uçağa yine Tarzan kılığında çıplak ve nâra atarak binmişdi.

Bürhaneddin OLKER

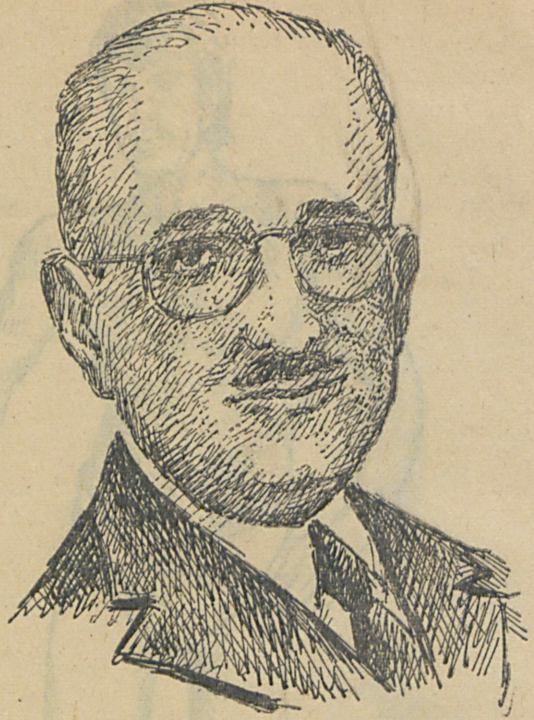
FİKİRTEPESİ MAHALLESİ — 1950 yılından bu yana gecekondu evlerle mantar tarlaları gibi kurulmuş mahallelerden biridir; yakın geçmişe kadar bir mesîre olan Fikirtepesi, Gazhâne ile Göztepe arasındadır, İstanbulu çok iyi tanıyanlardan Saadi Nâzım Nirven (B.: Nirven, Saadi Nâzım) bize tevdî ettiği bir notda Fikirtepesi için şunları yazıyor:

Bir zamanlar Kadıköyünün bahar ve yaz aylarının tâtil günlerinde ve özellikle Hıdırellezde yemekler hazırlanarak gidilen mesîrelerdendi. Ziverbeyden Kızıltoprağa giden yolun solunda, çilek ve bamya tarlaları kaplamış geniş bir erâzinin ortasındaki Sultan Murad Köşkü ile Kurbağalıdere arasında akasya ve kestâne ağaçları ile süslü yemyeşil bir tepe idi. Akasyaların ve kır çiçeklerinin güzel kokuları ile dolmuş bir havası vardı. Buraya, Ziver Beyin köşkünün önündeki patekadan gidildiği gibi, Gazhâneden geçerek Göztepeye ve Merdivenköyüne doğru uzanan toprak şoseden de gidilirdi. Tepenin Kurbağalıdere cihetindeki eteğinde XVIII. yüzyıldan kalma emlâki hassadan eskice bir kasrın yüksek duvarları arkasında Beşinci Sultan Muradın şahsî mülkü çok bakımlı bir çiftlik vardı. O kasra, çiftliğine yakınlığı, kendisinin de bir zamanlar, şehzâdeliğinde içinde oturması dolayısı ile Sultan Murad Köşkü denilirdi. Son zamanlar da yıkılmış ve geniş bağçesine, korusuna İstanbul Eğitim Enstitüsü binaları yapılmışdır.

Birinci Dünya Harbinin başlaması ile İstanbul mesîrelerinin hayatı sönerken Fikirtepesi de süratle değişdi. İkinci Dünya Harbi başlarında ve bilhassa 1950 den sonra öylesine bir gecekondu istilâsına uğradı ki, daracık sokakları ile koca bir mahalle oldu..".

FİKİRTEPE SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Pafta (25/Kanlıca) yukarı Boğaziçinin Anadolu yakasında Kanlıcanın yollarından, bu köyün gerisindeki sırtda Hacıbekir Sokağı ile yalı boyuna yakın isimsiz bir yol arasında uzanır, köyün Çubuklu tarafında son sokağıdır, yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (nisan 1971).

FİKRET (Haluk) — Büyük şâir Tevfik Fikretin oğlu, tek evlâdı; şâir ona büyük ümid, büyük aşkla bağlanmışdı, öyle ki, onun için yazdığı şiirleri "Halukun Defteri" adı ile bir

Haluk Fikret
(Resim: S. Bozcalı)

kitab olarak 1911 de basdırır iken, şiirleri matbaa harfleri ile dizdirtmemiş, çok güzel olan rık'a yazı ile sayfa sayfa eliyle yazmış ve eser, devrin en lüks kâğıdı üzerine ve taş basması olarak şâirin el yazısı ile yayınlanmışdı, Haluk için yazılmış "Sabah olursa.." şiirinden bir kaç mısrâ almakla yetiniyoruz:

Bu memleketde de bir gün sabah olursa, Haluk,
Eger bu memleketin sislenen şu nâsiyei
Mukadderâtı kavî bir elin kavî, muhyî
Bir ihtizâzı temsâsı ile silkinüb şu tonuk,
Şu paslı çehrei millet bir az gülerse.. o gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayata pek ölgün
Bir irtibâtım olur şübhesiz.. o gün benden
Ümidi kes. Beni kötrüm ve boş muhitimde
Merâretimle unut; çünki lengü pejmürde
Nazarlarım seni mâziye çekmek ister; sen
Bütün hüviyet ve uzviyetinle âtisin.
Terennüm eyliyor el'an kulaklarımda sesin!

. . . .

Silin bulutları, silkin zelâli ahvâli,
Ziyâ içinde koşun bir halâsi meşkûra.
Ümidimiz bu: ölürsek de biz, yaşar mutlak
Vatan sizinle şu zından karanlığından uzak..

Bu şiir 1905 yılında yazılmışdı. 1893 de İstanbulda doğmuş olan Haluk Fikret Robert Kol-

lejde okumuş, tahsilini tamamlamak için İskoçyanın Glasgow şehrine gönderilmiş ve orada bulunuyordu, bir daha Türkiyeye dönmemişdi, vatansız adam olmuşdu. Mühendis oldu ve orada hiristiyan dinini kabul etti. 1913 de Amerikaya göç etti. Yıllarca değişik üniversitelerde eğitim üyeliği yapdı. 1943 de râhib oldu, kiliselerde vaizler verdi. 9 haziran 1965 de 72 yaşında öldü, Park Lake şehrinin prespiteriyen kilisesine baş râhibi idi.

Hüsnü KINAYLI

FİKRET (Tevfik) — Öncelikle şâir ve mütefekkir, sonra maarif adamı, muallim, ressam ve çok kısa bir süre gazeteci ve ölümünden sonra bahtsız bir baba (B.: Fikret, Halûk).

Aşağıdaki hal terlemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz. "Asıl adı Mehmed Tevfikdir, (hattâ Mâlumat mecmuasında yayınlanmış ilk şiirleri Mehmed Tevfik" imzasını taşır, 1867 de İstanbulda doğdu, valde sultan kâhyası Hüseyin Efendinin oğludur ve Çankırı'dan gelerek İstanbulda yerleşen Ahmed Ağanın torunudur. Annesi Refia Hanım, Sakızlı bir âilenin çok dindar, mutaassıb derecede müslüman olan kızıdır, 1879 senesinde hac görevinden dönüşünde koleradan vefat ederek Fikreti on iki yaşında öksüz bırakmışdır.)

(Yıllarca sonra kız kardeşinin ölümü üzerine yazdığı "Hemşîrem İçin" isimli şiirine anasına hitab ile başlar:

Biz çocukduk, seni defneylediler
Bî vefâ kumlara bî kayd eller.
O zamandan beri müstâkü zebûn
Ne zaman kıbleye dönsem dilhûn
Seni bir mahfede pûyan görürüm
Sonra da kumlarda perîşan görürüm
Bir diken belki delîli kabrin
Develer belki ziyâretcilerin
Kim bilir, belki de pâmâli gubâr
Ne diken var, ne ziyâret, ne mezar
Ne de sen... ben se bugün derdimle
Seni inletmeye geldim, dinle
Dinle her nerde isen, her ne isen
Toz, bulut, ruh, melek, taş, ya diken...
. . . .

"(Aksarayda, babasının kâhyalığını yapdığı Pertevniyâl Valdesultanın vakfı ve zamanımızdaki Pertevniyâl Lisesinin temeli olan) Mahmudiye Rüşdiyesinde okudu; sonra Mektebi Sultânî'ye, Galatasarayı'na devam etti, ilim ve irfan hayatımızın batıya açılmış ilk penceresi olarak kabul edilmiş Galatasarayını en iyi derece ile bitirdi.

"İlk şiir denemelerini 14 - 15 yaşlarında ve asıl adı olan Mehmed Tevfik imzası ile yayımlayan Tevfik Fikretin üzerinde, o yıllarda Dârülfünundan, daha üstün tutulan Galata- sarayı Sultânîsinin batılı anlamda kültür ve sanat etkisi yapdığı dikkatden kaçmamışdır.

"Hâriciye İstişâre Odası (Dış İşleri Bakanlığı Danışma Kalemi) kâtibliği ile memuriyet hayatına başlamış, fakat ay sonunda verilen maaşını, bu maaşa hak kazanacak bir iş gösterilmediği ve yapmadığı gerekçesi ile geriye vererek istifâ etmişdir. Sadâret Mektûbî Kelemine, oradan tekrar İstişâre Odasına giren ve bir yandan da Ticâret Mektebi Âlîsinde hüsnü hat öğretmenliği yapan Tevfik Fikret bu aralık dayısının kızı Nazmiye Hanımla evlenmiş, çok sevgili oğlu Halûk bu evlilikden doğmuşdur, (evlenme târihi 1891 - 1892; Halûk'un doğumu 1893).

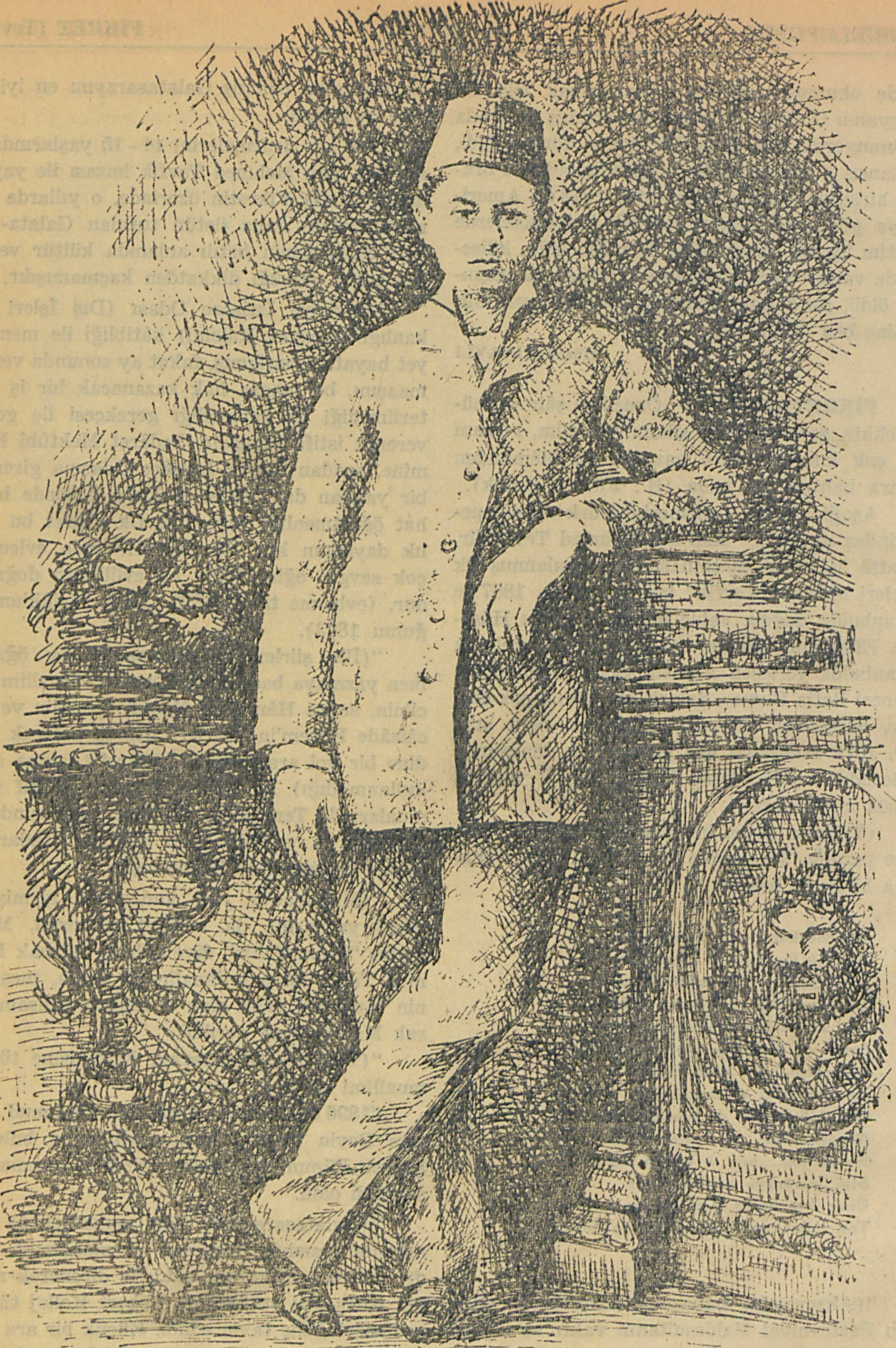
"(İlk şiirlerini Galatasarayında öğrenci iken yazmaya başlamışdı. Önceleri Muallim Naci'nin, sonra Hâmid'in, Namık Kemâlin ve Recâizâde Ekrem'in tesirleri altında kalarak kendine bir yol aradı henüz "Fikret" takma adını kullanmadığı) İlk şiirleri Mirsâd, Maarif mecmuaları ile Tercümanı Hakikat gazetesinde ve Mâlumat'da yayınlandı, o şiirlerin bazılarında Nazmi takma adını kullanmışdır.

"(Malumat'ın yazı kadrosuna girmiş ve edebî yazılarına da nezâret ediyordu, Malumatın "Baba Tahir" diye şöhret bulacak Mehmed Tahir Beye intikaalinden sonra, meşrebinin tamamen zıddı olan o adamla çalışamayarak Malumatdan ayrıldı).

"(1895 de Galatasarayı Sultânîsine türkçe muallimi oldu).

"1896 da, hocası Recâizâde Mahmud Ekrem Beyin manevî koruyuculuğunda bulunan Serveti Fünun Mecmuasına girdi ve mecmuanın müdürü oldu.

"(Galatasarayında bazı muhafazakâr muallimler arasında huzursuz bir muallimlik yapdı), bir haksız karara şiddetle direnerek nihâyet istifa etti ve 1897 de Robert Kollej türkçe profesörlüğüne tayin edildi. Küçük bir ara verme dışında bu okuldaki görevini hayatı boyunca bırakmadı. (Âşiyan adını verdiği ve hattâ planını da kendisi çizdiği evini, o okulun yakınında, Rumeli Hisarı yanında, Kayalar Mezar-

Tevfik Fikret Galatasarayını bitirdiği yılda

(Fotoröprodüksiyondan Kemal Zeren eli ile)

lığının üst tarafında yapdırttı; B.: Âşiyan, cild 3, sayfa 1161).

"Serveti Fününda Hüseyin Câhid, Hâlid Ziya, Mehmed Rauf, Cenab Şehâbeddin, Hüseyin Sîret gibi yazarlarla bir arada bu derginin müdürlüğünü yapdı.

"Koyu bir istibdad rejiminin ortasında ve o rejimin aman vermez baskısı altında genc, ateşli ve Avrupayı derinlemesine tanımış Fikret ve arkadaşlarının elindeki Serveti Fünun yeni ilkelerle bir edebiyat anlayışına öncü, (yeni bir edebiyat mektebi olmuşdu, sonra ona Edebiyâtı Cedîde adı verildi).

"Serveti Fünuncularla arası açılan, küsen Fikret yalnızlığı içinde evine kapandı, (Robert Kollejdeki derslerine devam etti), Serveti Fünun İkinci Abdülhamid tarafından kapatıldı, kendisi de göz hapsine alındı, istibdad yönetiminin koyulaşması ile bir karamsarlığa düşdü, buna kendi acıları da eklendi, Antebe sürülen babasının gurbetde Urfa mutasarrıfı iken ölümü haberini aldı ve kız kardeşi, (alçak kocasının iğrenc muamelelerine tahammül edemeyerek genç yaşında öldü; duyduğu nefretle "Hemşîrem İçin" başlıkla manzumesini yazdı, ki bu uzun şiir, sonraları Türkiyede kadınlık hak ve şereflerini koruma yolundaki büyük inkilâbın âdeta marşı, ilâhisi oldu:

Elbet ki değil nasîbi mezellet kadınlığın
Elbet ki değil melekliğin ümidi zulmü şer
Elbet ki sefil olursa kadın alçalır beşer
Lâkin bugün hep onlara âid yığın yığın
Endîşeler, kederler, eziyetler, iğneler!

Siz toplanın başında bu nâşi mükerremin
Siz, ey kadınlığın ebedî iştikâları
Siz toplanın ve ağlaşalım.. siz, bu mâtemin
En doğru, en yakın, en asîl âşinâları!

"Sosyal nizâmı, çevresini, pâdişahı, sarayı lânetleyen şiirleri memleketin namuslu aydınlarını alevlendirmişdir.

"1908 de meşrutiyetin ilânını bir kurtarıcı gibi alkışladı. Fakat yeni devir poletikacılarının da eğri yola saptıklarını görerek sevinç ve umutları yarıda kaldı.

"(Hüseyin Kâzım) ve Hüseyin Cahidle birlikde günlük Tanın gazetesini kurmuşdu, fakat az sonra aşırı hassâsiyeti ve ülkücülüğü ile onlara da küsdü ve Taninden ayrıldı. (B.: Tanin; Yalçın, Hüseyin Câhid; Hüseyin Kâzım).

"Galatasarayı Sultânîsî müdürlüğüne tâyin edildi. İşine büyük eğitimci olarak sarıldı, (o tarihi okulda ilk konferans salonunu kurdu), kısa zamanda ilim kafası taşır bir genclik yetişdirdi; fakat dar düşüncelilerin (kendisine dinsiz diyecek kadar alçakca iftiralarından, yıldı ve maarif nâzırlığının kendi işlerine lüzumsuz karışmalarına sinirlendi, istifa etti, nâzırın recâsı ile müdürlük vazifesine döndü ise de 31 mart vakasından sonra hem müdürlükden hem de muallimlikden tekrar istifâ etti (ve Galatasaraydaki müdürlüğü sırasında ayrılmak zorunda kaldığı Robert Kollejdeki profesörlüğüne döndü).

"1909 da Halûk'un Defteri'ni ve 1910 da Târihi Kadim'i yayınladıkdan sonra Mehmed Âkif'in şiddetli hücumlarına uğradı, aynı ağır dille cevablar verdi, Âkif ona Protestan Zangocu, o Âkife Molla Sırat adını verecek kadar ileri gittiler). Her ikisi de müsbet ilim ve düşünceye önem vermiş, ikisi de sağlam ve aşınmaz bir karakter ve ülkünün adamı olmuş bu iki şâirimiz çatışmaları oldukca etkili olmuşdur.

"Bir ara eğitimci Sâtığ Beyle birlikde modern eğitim ilkelerine dayalı bir okul açma çabaları sonuç vermedi. Yeni görüşleri kapsar bir çıkarma işinde de başarıya ulaşamadı.

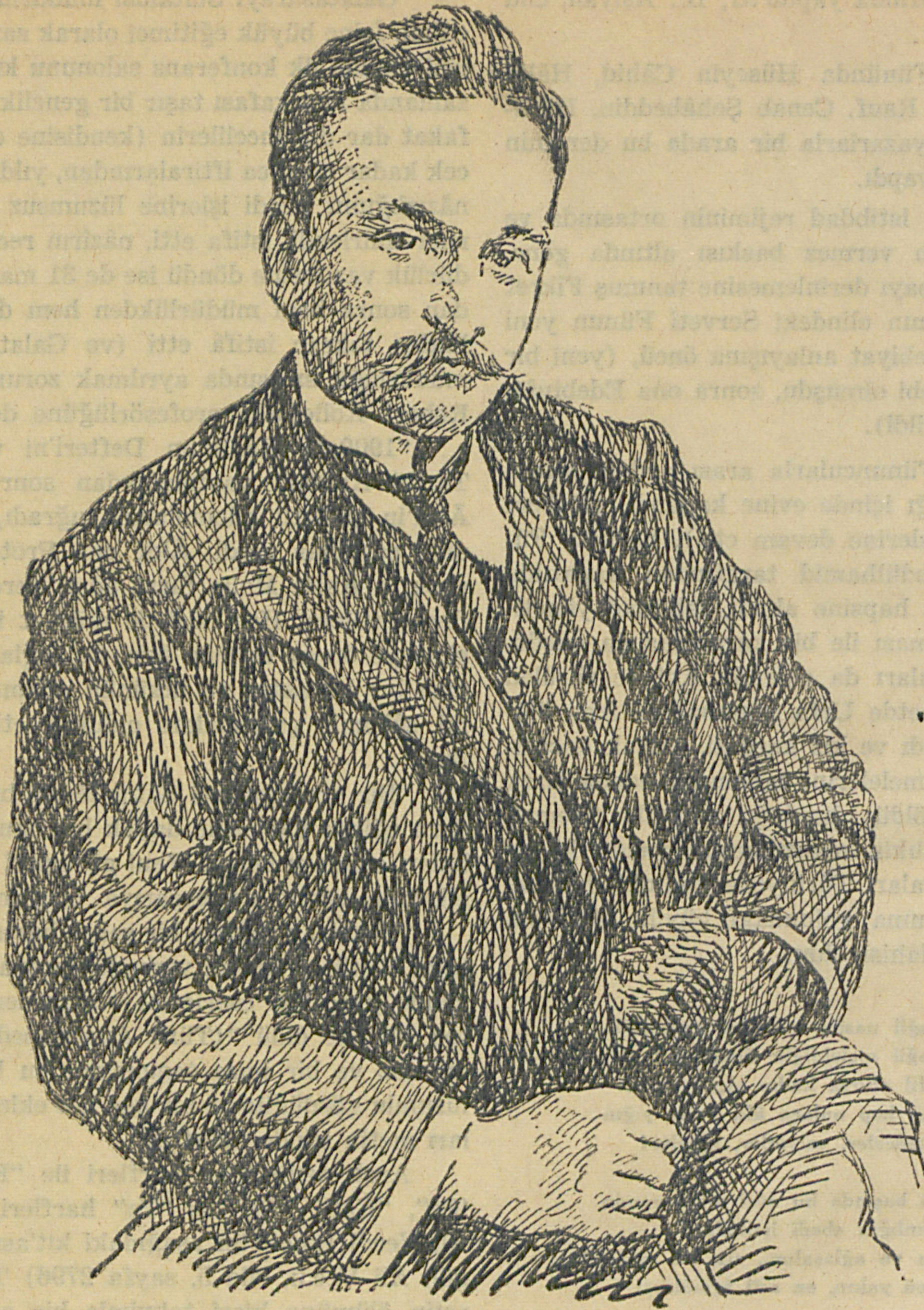
"Teşhisi gecikmiş bir şeker hastalığı ile yatağa düştü, ardından veremle karşılaşdı, ülküsü içinde yaşattığı eserlerini veremeden 18 ağustos 1915 de öldü "(Türk Ansiklopedisinden aldığımız ve bir imza taşımayan bu biyografiye lüzumlu gördüğümüz bir kaç not ekledik ve notları metin içinde belirttik).

Arab asıllı türk harfleri ile "Fikret" adı 'Fe", "Kef", "Rı" ve "Te" harfleriyle yazılır, Ali Vecdi Bingöl'ün aşağıdaki kıt'ası (B.: Bingöl, Ali Vecdi, cild 5, sayfa 2796) Tevfik Fikretin ölümüne hicrî takvimle bir akrostiş târihdir:

"Fe" Ferdâyi Muhayyel'inden
"Kef" Kâm almadı gitti Fikret
"Rı" Reşh oldu kalem dilinden
"Te" Târih "Edeb ü fazilet"
1333 (1915)

Tevfik Fikretin sanatkâr hüviyeti ve eserleri üzerine aşağıdaki satırları yine Türk Ansiklopedisinde imzasız makaaleden alıyoruz:

"İlk şiirlerini 13 - 14 yaşlarında Galatasarayında öğrenci iken yazmışdı, (farsca ve türkçe) muallimleri Fevzi ve Muallim Naci Efendilerin etkisi altında kalmışdı; daha sonraları

Tevfik Fikret
(Resim: Sabiha Bozcalı)

(yine muallimi olan) Recâizâde Mahmud Ekrem Beyin Beyin yolunda ve Hâmid üslubuna kaçarak yazdı, kişiliğini ancak 1895 yıllarına doğru göstermeye başladı.

"Fikretin romantik, uçucu, biraz kendici havadan kurtulamadığı bir gerçekdir. Onun topluma ve memleketin yürekler acısı hâlini eleştirmeye yönelmiş şiirlerine bakarak Serveti Fününculardan ayrıldığı söylenemez.

"Salt kendisinde gördüğümüz yenilikler, renkler vardır. Yavaş, inilti hâlinde sslenişi; feryâda, isyana, nutuk havasına kavuşturur.

"Sıcak şiir ateşinden biraz uzak da olsa, sanat süsleri ve çabaları ile bezenmiş eğitici seslenişi şiirimize bir yenilik olarak getirmişdir.

"Fikretcilik ve Fikrete Karşıcılık, yaşadığı günlerden zamanımıza kadar gelmişdir. Bunun sebebi, ölçüleri dışına çıkmış sevgi ve sevgisiz-

Tevfik Fikretin el yazısı ve imzâsı

lik değildir. Onu, gölsesiz, tam ülkücü saymakdan, veya onu karamsar ve inançsız bulmakdan gelir.

"Daha çok duygu dünyaları ile yaşayan insanlar olan şâirlerin toplum şartları ile ilgili olarak bir belli zaman içinde söylenmiş bir mısranın ve şiirini, sanatının kişiliğine mal etmemek lâzımdır. İslâm dininin gerçeğinden sapmış çıkarcı ve bilgisiz din adamları ortamı içinde kaleme aldığı Tarihi Kadim'ine bakarak Fikrete inançsız, örnek edinilemeyecek kişi denilemez. (Bir câhil ahır uşağı, seyis, fakat azgın bir anarşist olan ve Doğu Anadolu topraklarında bir Ermenistan kurma dâvâsı güden Frankulyan'a, "Bir lâhzai teahhur" isimli şiirinde "Ey şanlı avcu..", "Ey darbei mübeccele.." diye seslenişleri de sâdece İkinci Sultan Abdülhamide karşı duyduğu gayzın ifâdesidir; B.: Yıldız Suikasdı).

"Dilimizin o günkü durumu ve serveti Fünuncuların yeni kavramları arabca ve farsca yeni kelimelerle karşılamak yolundaki gayretleri yüzünden Tevfik Fikret şiirlerinin pek çoğunu zamanımıza iletememişdir.

"Bâzan haksızlığa varan hırçınlık içinde de olsa, Tevfik Fikret, sağlam, temiz, ülkücü bir insan olarak yaşamış, edebiyatımızın bugünkü şiir anlayışına şekil ve konu bakımından büyük ölçüde imkân hazırlamışdır.." (Türk Ansiklopedisi).

Kitab hâlinde eserleri: "Rübâbı Şikeste" (1900,1910,1911,1945); "Halûk'un Defteri" (1911,1945); "Rübâbın Cevabı" (1911); "Şermin" (1914); "Tarihi Kadim".

"Tarihi Kadim'in ilk baskısı eski harflerle ve tarihsizdir. İkinci baskısı 1928 de yapılmışdır; günümüzün diline aktarılarak A. Kadir tarafından da yayımlanmışdır. Son şiirleri de 1952 de yayımlanmışdır" (Türk Ansiklopedisi).

Şiir dilinden örnek bâzı parçalar:

Baban diyor ki: "Meserret çocukların, yalnız
Çocukların payıdır!.". Ey güzel çocuk, dinle
Fakat sevincinle
Neler düşündürüyorsun, bilir misin?.. babasız
Ümidsiz ne kadar yavrucukların şimdi
Sabâhı mâteme benzer terânei îyd'i!
Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;
Çıkar bir az da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
Evet, meserrettir çocukların payı
Lâkin senin sevincinle
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor, Haluk, Dinle!

(Haluk'un Bayramı)

★

. . . .
Ey köhne Bizans, ey koca fertûti müsehhir
Ey bin kocadan arta kalan bîvei bâkir
Hüsnünde henüz tâzeliğin sihri hüveydâ
Hâlâ titrer üstüne enzârı temâşâ
Hâricden, uzakdan açılan gözlere süzgün
Çeşmânı kebûdunla ne mûnis görünürsün
Mûnis, fakat en kirli kadınlar gibi mûnis
Üstünda coşan giryelerin hepsine bî his
. . . .
Ey debdebeler, tahtanalar, şanlar alaylar
Kanlı kuleler, kal'alı zındanlı saraylar
. . . .
Mâzileri âtilere nakletmeye memur
Ey dişleri düşmüş sırıtan kaafilei sur
Ey kubbeler, ey şanlı mebânii münâcât
Ey doğruluğun mahmili ezkârı minârât
Ey sakfı çökük medreseler, mahkemecikler
Ey servilerin zıllı siyâhında birer yer
Te'min idebilmiş nice bin sâili sâbir
"Geçmişlere rahmet!" diyen alvâhı mekaabir
Ey türbeler, ey her biri pür velvele bir yâd
İkaaz ederek sâmitü sâkin yatan ecdâd
Ey ma'rekei tîynü gubâr eski sokaklar
Ey her açılan rahnesi vir vak'a sayıklar
Vîrâneler..
. . . .

(Sis, 18 şubat, 1317/1901)

Güzel düşün, iyi his et, yanılma, aldanma;
Ne varsa doğrudadır, doğruluk şaşar sanma
. . . .
Doğru at adımlarını
Düşün: bugünkü adımlar hazırlıyor yarını!
. . . .
Ve siz, ey ordumuzun anlı şanlı efrâdı
Siz ey güzel vatanın bergüzîde evlâdı
Siz ey küşâde alınlar, güzîde vicdanlar,
Siz ey yürekli, ve arslan yürekli insanlar!
İçimde şimdi ne hisler
Ne neş'eler coşuyor, bilseniz; ne vecd âver
Terâneler coşuyor

Meâli, şiiri, sünûhâtı, rûhu, lafzı sizin
Sizin, ne varsa sizin, hepsi hepsi hepsi sizin!

(Rücû, 11 temmuz 1324/1908)

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır
Göz yumma güneşden ne kadar nûru kararsa
Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol
Ey Hak, yaşa, ey sevgili Millet, yaşa.. vâr ol!

(Millet Şarkısı, 25 haziran 1324/1908)

Toprağın cevher, suyun kevser, bahârın bî hazan
İşte dünya: bir eşin, bir benzerin yokdur inan
Müşfik evlâdın bulur koynunda her gün, her zaman
Başka şefkat, başka nîmet, başka kuvvet, başka can..
Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa
Ey vatan, ey mübârek vatan, bin yaşa

(Vatan Şarkısı)

Yine dün geçdim, âh bin hasret
Âşiyânı peder civârından...
Kaldı cismim önünde bî hareket
Dışı hemrengi igbirârımdır
İçi hemhâli kalbi zârımdır

. . . .

(Âşiyânı Peder, 1304?/1888 - 1889)

Senin yerinde olsaydım, güzel çocuk, bilsen
Neler yapardım ben
Neler yapardım o mübhem nazarlı gözlerle..

. . . .

Ve kendi hüsnümü başlardım önce sevmekden
Bu, ruh için bir hak
Bir az da kendini sevmek değil midir yaşamak!

(Senin Yerinde, 1912?/1896 - 1897)

Bir sanatkâr olarak çok yönlü adamdı, "Sülüs" ve "Rik'a" yazısı ona rahatca "Hattat" dedirtecek kadar güzeldi; çağdaşı ressamları imrendirecek kadar güzel resim yapardı, haatâ şiirlerinden biri "Resim yaparken.." adını taşır:

Fırçam, kadid bir ağacın hasta bir dalı
Destimde müştekî heyecanlarla titriyor

. . . .

On gündür işte uğraşıyor fikrü san'atım
Bir mevci hisse vermek için şekli irtisâm;
Seyreylerim bu levhayı artıl aleddevâm
Verdim emek diye.

. . . .

Turgut Etingü şunları yazıyor: "Fikret, portre ve peyzaj (ve natürmort) yapmayı severdi, fakat bir ressam olarak bu kaabiliyetini geliştirmeyi hiç düşünmedi. Resmi daha ziyâde kendi ruh ve his denizindeki acılarını dindirmek ve huzura kavuşmak için bir vâsıta saydı. Oysa, meydana getirdiği tabloları bugün seyreden herkes güzel diyor.." (T. Etingü, Hayat Mecmuası, ocak 1962). Mecmua, bu yazının yanında Fikret'in Âşiyan Müzesinde teşhir edilen tablolarından bir natürmort (Mandalinalar) ile bir peyizaj (Sonbaharda bir kır yolu) yayınlamışdır. Peyzaj'ın altında: "Devrine göre hiç alışılmamış bir tarz, Gauguin'i hatırlatıyor" yazılıdır.

Fikretin babası Hüseyin Efendi
(Fikretin deseninden S. Bozcalı)

Yine aynı mecmuada, doğumunun yüzüncü yılı münâsebeti ile, 1968 de Nureddin Sevin'in bir makaalesi yanında asılları Âşiyanda diğer üç tablosunun renkli röprodüksiyonu yayınlanmışdır: "Ayvalar" ve zevcesi Nâzime Hanımın portresi.

Yine Hayatda, 1961 de kemiklerinin Eyyubdan Âşiyana nakli münâsebeti ile intişar etmiş bir yazının yanında babası Hüseyin Efendinin Fikret tarafından yapılmış bir deseni bulunmaktadır. Desenin bir kenarına şâir şunları yazmışdır:

Melek babacığım

Benim nazarımda bugün hâizi şehâdetsin
Şehîdi sıdku hamiyyet, şehîdi gurbetsin

Galatasaray Lisesi Avlusundaki Büst — Galatasaray Sultanisinde (Lisesinde) okumuş ve oradan mezun olmuş, bir arada okuduğu c

büyük mektebde müdürlük yapmış olan hürriyet şâiri Tevfik Fikretin bu büstü, doğumunun altmış dördüncü yılında Galatasaray Lisesi öğrencileri tarafından yaptırılmışdır. Tevfik Fikretin doğum tarihi 24 aralık 1867 dir, büstün açılış töreni de 24 aralık 1931 bir perşenbe günü yapılmışdır. Tunçdan ve tabii büyüklükdeki büst Heykeltraş Hâdi'nin eseridir.

O gün evvelâ Tevfik Fikretin müdürlük zamanında yapdırttığı konferans salonunda toplanılmış, toplantıyı lise müdürü Fethi İsmail (İsfendiyaroğlu) açmış, muharrir İsmail Müştak (Mayakon) da şâirin hayatı hakkında bir konuşma yapmış, son sınıf öğrencileri T. Fikretin şiirlerini okumuşlar ve o gençler arasında Munis Fâik (Ozansoy) hastalığı dolayısı ile toplantıda bulunamayan babası şâir Fâik Âlî'nin T. Fikret için yazdığı şiirini okumuşdur. Serveti Fünun Edebî Mektebinin nesrini temsil eden Hâlid Ziya (Uşaklıgil) de hastalığı sebebi ile toplantıda bulunamamışdır. Fakat ne kadar hazin bir gaflet eseridir ki Tevfik Fikretin mecnun bir âşıkı olan şâir Filorinalı Nâzım Özgüney o törene çağırılmamışdır (B.: Tevfik Fikret İhtifalleri). Sonra lisenin ön tarafındaki bağçeye gidilerek büstün üzerindeki örtüyü hayatında "Şâiri Âzam" unvânı ile anılan Abdülhak Hâmid (Tarhan) indirmişdir.

Büst, okulun ön bağçesinde, büyük merâsim kapusundan girildiğine göre sol kolda, bağçe duvarının önündedir.

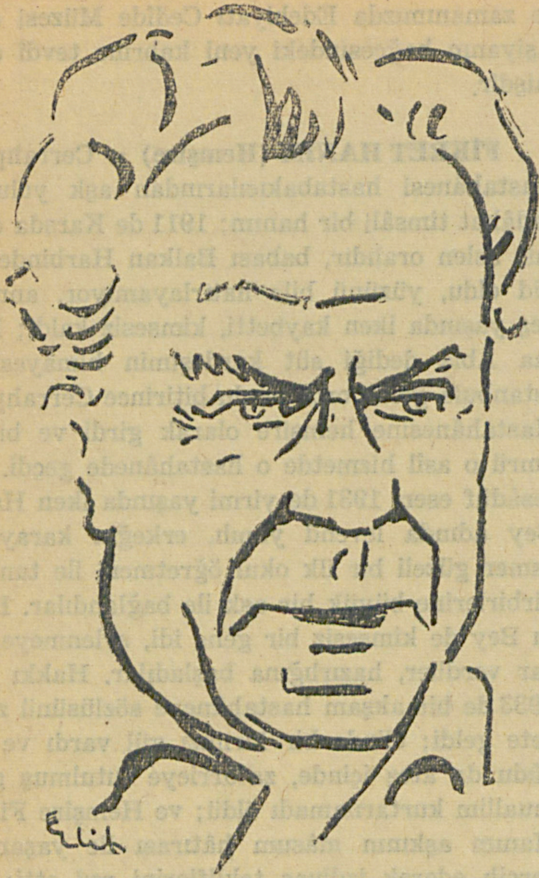
Tevfik Fikret İhtifalleri — Tevfik Fikret 19 ağustos 1915 de ölmüşdü, ve Eyyubsultanda Feshâne Caddesi üzerindeki bir hazîreye defnedilmişdi. Ünlü şâiri, kabri başında toplanılarak ilk anma törenini Filorinalı Nâzım (Özgüney) 19 ağustos 1916 da tertibledi ve 1939 da ölümüne kadar tam 25 yıl "Tevfik Fikret İhtifâli" adı altında o toplantıları devam ettirdi ve onun ölümünden sonra da o ihtifal unutuldu (B.: Özgüney, Nâzım).

Tevfik Fikretin Kemiklerinin Eyyubsultandan Rumelihisarındaki Âşiyana Nakli — Tevfik Fikretin ölürken, içinde son yıllarını geçirdiği ve "Âşiyan" adını verdiği Rumelihisarındaki evinin bağçesine defnedilmesini vasiyet ettiği söylenir (B.: Âşiyan, cild 3, sayfa 1161). Bu vasiyet büyük şâirin ölümünden 46 yıl sonra yerine getirilmiş ve kemikleri 24 aralık 1961 de türk bayrağı örtülü bir tabutla Eyyubsultandan Rumelihisarına büyük bir törenle getirilmiş ve zamanımızda Edebiyatı Cedîde Müzesi olan Âşiyanın bağçesindeki yeni kabrine tevdî edilmişdir.

FİKRET HANIM (Hemşîre) — Cerrahpaşa Hastahânesi hastabakıcılarından aşk yolunda sadâkat timsâli bir hanım; 1911 de Karsda doğdu; aslen oralıdır, babası Balkan Harbinde şehid oldu, yüzünü bile hatırlayamıyor, annemi beş yaşında iken kaybetti, kimsesiz kaldı; Fatma Abla dediği süt kardeşimin himâyesinde İstanbula geldi, orta okulu bitirince Cerrahpaşa Hastahânesine hemşire olarak girdi ve bütün ömrü o asîl hizmetde o hastahânede geçdi. Bir tesâdüf eseri 1931 de yirmi yaşında iken Hakkı Bey adında levend yapılı, erkeğin karayağız esmer güzeli bir ilk okul öğretmeni ile tanışdı, birbirlerine büyük bir aşk ile bağlandılar. Hakkı Bey de kimsesiz bir genç idi, evlenmeye karar verdiler, hazırlığına başladılar. Hakkı Bey 1933 de bir akşam hastahâneye sözlüsünü ziyârete geldi; elinde bir kırmızı gül vardı ve vücûdu da ateş içinde, zatürrieye tutulmuş genç muallim kurtarılamadı öldü; ve Hemşîre Fikret Hanım aşkının mâsum hâtırası ile yaşamayı tercih ederek izdivaç tekliflerini red etti; gönül hâzinesi bir kutunun içinde sakladığı genç öğretmenin bir resmi ile kırmızı bir gül kurusu oldu. Fikret Hanım 1965 de 54 yaşında aynı hastahânede bulunuyordu.

Bibl.: "Neden Evlenmedik, Metin Soysal; Hürriyet Gazetesi".

FİKRET MUALLÂ — Aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: "Ressam ve desinatör, 1904 de İstanbulda doğdu; 25 yaşına kadar sanat öğrenimine almanyada devam etmiş, özellikle desen bilgisini geliştirmiş, yurda dönüşünde Galatasaray Lisesinde, sonra da Ayvalık Ortaokulunda resim öğretmenliği yapmışdır. 1938 de vatanından Fransaya hicret ederek Parisde yerleşmiş, yoksulluk içinde yaşamış, fakat çalışmalarını sürdürmüş, açılan sergilerde ve sanat galerilerinde eserleri aranan bir sanatcı olmuşdur. Yurt içi ve dışında iç güdünün itişine uygun mizâcı ile çoğu zaman aykırılığa varan coşkun bir davranışla dış etkilere dayanıklı, çağdaş akımlara seyirci bohem tipine örnek bir sanatcı olarak tanınmışdır. Türkiyede yapdığı desen resimlerinden Boğaziçi, mezarlıklar ve İstanbul halkının türlü yaşantılarına âid verdiği örnekler, başarılı resimleri arasındadır.

Fikret Muallâ
(Resim: Elif Naci)

Ömrünün en önemli kısmını Fransada geçiren Fikret Muallâ orada da fransız hayatının bir tasvircisi olmuşdur: Paris kahvelerini, sokak kadınlarını, meyhâneleri akıcı bir çizgi ustalığı ile işlemişdir. Desende, sulu boyada, guvajda, kurşun kalemde gösterdiği serbest tekniği yağlı boyada aynı seviyede başarmışdır. Birkaç dostundan başka kimsesiz geçen ömrünün son dokuz yılı, Fransa'nın Alp eteklerindeki Reillanne kasabası belediye başkanının karısının evinde geçmiş, hastalığı artınca hastahâneye kaldırılmış ve orada 1967 de ölmüşdür. Hayatı ve eserleri hakkında çok yazı yazılmışdır. Resimlerinin çoğu beş altı koleksiyoncunun elindedir. Oturan Adam isimli bir deseni İstanbul Resim ve Heykel Müzesindedir".

Türk Ansiklopedisinden aldığımız yukardaki hal tercemesi imzasızdır. Sanatkârın âilesi ve memleketindeki muhiti hakkında bilgi verilmemesi, Galatasarayı Lisesi resim öğretmeni iken aynı görevle Ayvalık Ortaokuluna nakledilmesinin sebebinin yazılması ve vatanını terketmesinin ne gibi bir buhran eseri olduğunun kaydedilmemesi, bizim o hususlarda sükûtumuzu mâzur göstermelidir. Burada, bir büyük bohem sanatkâr olan Fikret Muallâ'nın ölümünden sonra kendisini yakından tanımış olanların yazılarından bir kaç parça kaydetmekle yetineceğiz.

"Fikret Muallâ'yı 15 yıl önce Parisde Montparnasre yakınlarında sefâlet içinde oturduğu bir odada tanıdım; tanışdıkdan pek az sonra:

— Benden bir resim almaz mısınız?.. diye sordu.

— Çok isterim ama param yetmez, siz bana bu parayla bir eskiz verin.. dedim.

— Hiç önemi yok.. dedi, istediğinizi alın.

"Bir guaj seçip verdi, sonra:

— Buyurun aşağıya inelim, bir kadeh bir şey içelim, kusura bakmayın, evde tek yudum içki kalmamış, sigaram bile yok.

"İndik. Fikret anlattı: Üsküdar, Kadıköy, Beyoğlu, Paris'te Alman işgali, üvey ana hâtıraları.. Yine içtik. Yine anlattı. O mütevazi resim parasının son meteliği bitene kadar içildi o gün,

"Fikreti Madam Anglés himâyesine aldı; varlıklı bir kadındı, onu sefâletden kurtarıp aylığa bağladı, otel ve yemek parasını ve ceb harclığını veriyordu, Reillanne'deki yazlık evini de ona bırakmışdı, tahsis ettiği bir hizmetci her işini görüyor, yemeği, çamaşır, şarabı.. buna karşılık ressamın yapdığı resimleri' alıyordu. Madam Anglés anlattı:

— Bir iki sene evvel Muallâ'dan bir mektup aldım, sağ eline felç geldiğini yazıyordu, halbuki mektubu sağ eliyle yazmışdı.. Resim yapmamak için yalan desem gücenecek.. büyük alâka gösterdim ve kendisini bir hastahâneye kaldırmak üzere hemen geleceği mi yazdım, derhal cevab verdi, hiç bir şeyim kalmadı iyileşdim diye.

Dâimâ polis tarafından tâkib edildiği vehmi içinde yaşamışdır.

"Son yıllara kadar Fikret'in en büyük dileği otuz yıllık bir özlemden sonra bir gün İstanbul'a dönebilmekti.

"Heykeltraş Sadi anlattı, Fikret'i son gördüğü zaman yastığının altında pasaportunu ve yol parasını saklıyormuş." (Dr. Hıfzı Topuz, Cumhuriyet Gazetesi, 1967).

Ölümünden bir sene kadar evvel Dr. H. Topuza yazdığı bir mektupdan:

"Beni fenâ halde bir korku aldı; Madam Anglés beni terkederse son nefesimi sokakda vereceğim...".

Ve yine Dr. H. Topuz'a yazdığı son mektubundan:

"Resim meselesinde tembellik arttı. Bir miskinlik çöktü, korkuyorum. Ben eskiden böyle değildim. İhtiyarlık ve hastalık işte fena neticeler vermeye başladı. Şöyle akşamdan sabaha bir ölsem sükûnetle, emin ol ki gözüm arkada kalmıyacaktır. Bedbinlik içindeyim.."

Hayat Dergisinde "Ölümünden sonra dünyânın alkışladığı türk ressamı" başlığı altında imzasız bir yazıdan:

"Daha düne kadar Fikret Muallâ adı, kendi vatanında bile, belirli bir çevrenin dışında kalanlar için pek bir şey ifâde etmiyordu. Oysa bugün Parisde tablolarının sergilenmesini bütün dünya sanat çevreleri ilgiyle karşılıyorlar. Ünlü sanat tenkitçilerinin de belirttikleri gibi, Fikret Muallâ'nın bir Toulouse-Lautrec'ten, bir Degas'dan, bir Matisse'den aşağı kalır tarafı yoktur. Ne var ki, pek derbeder ve kendi kabuğuna çekili yaşadığı için adını duyurmayı başaramamıştır.

Fikret Muallâ ile Utrillo, Van Gogh ve diğer çağdaş ressamlar arasında büyük bir benzerlik olduğu gözden kaçmıyor. 1903 yılında İstanbul'da dünyaya gelen ve genç yaşta Paris'e giden Fikret Muallâ, önceleri başarısızlığa uğramış, üst üste geçirdiği sinir krizleri yüzünden gerek İstanbul'da, gerek Fransa'da birkaç kere akıl hastanesinde tedavi görmüş, Bakırköy'e de girip çıkmıştır. Ama bu tedavi ve gayretler onu içkiden vaz geçirememiştir.

"Fransada yaptığı tablolara karşılık onun bakımını üzerine alan Bayan Angles'in yardımları sayesinde hayatının son yıllarında (1957-1967) biraz olsun rahat yüzü görmüştür. 1967'de ölmeden önce bir arkadaşına yazdığı mektuptaki şu cümlesi Fikret Muallâ'nın duygularını ifade etmesi bakımından çok ilgi çekicidir. Ressam, "Günün birinde öldüğümü duyarsan, anla ki nihayet hürriyetime kavuştum," demektedir" (Hayat)

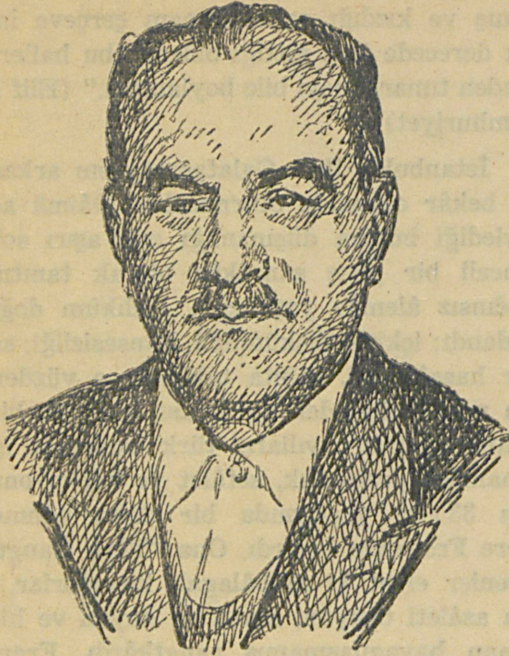
"İstanbuldaki arkadaşlığımızdan sonra onu hiç görmedim. Fransadan dönenler Eiffel kulesinden çok Fikret Muallâyı anlatırlar.

"Benim tanıdığım senelerde sevdiklerine karşı ne kadar uysal ve iltifatkârsa hazzetmediği kimselere karşı da öyle hırçın ve aşırı davranışları vardı. Sonraları bu huyu daha fazla azmış ve kızdığı za man cam çerçeve indirecek derecede ileri gittiği olurdu; bu halleri yüzünden tımarhaneyi bile boylamıştı." (Elif Naci, Cumhuriyet).

İstanbulda iken Galatasarayının arkasında bir bekâr odasında oturmuşdur. Dâimâ açıkca söylediği burjua düşmanlığı onu aşırı sol düşünceli bir genç sanatkâr olarak tanıtmışdı. Kadınsız âlemde yaşamaya mahkûm doğmuşlardandı; içkiye düşkünlüğü, kimsesizliği, sanatkâr hassâsiyeti, zâbıta tâkibatı, o yüzden resim muallimliğinden ayrılması, kuvvetli bir desinatör olarak o yılların türk basınında iş bulamaması, perişanlık, sefâlet ve korku onu bir gün 33-34 yaşlarında bir daha dönmemek üzere Fransaya kaçırdı. Ona "Türk Gauguin'i" diyenler elbet ki mübâlagalı konuşurlar, ama ruh asâleti taşıyan, seven ve duyan ve hiç bir zaman bayagılaşmamış sanatkârdı. Fransaya gitmeden az önce yapdığı ve vişne çürüğü çıplak bir vücud renginin hâkim olduğu 17 yaşındaki Haygas'ın bir boy portresi, ki resmin modelinin elinde kaybolmuşdur, bir ressamı dünya sanat âleminde büyük şöhrete ulaşdırmaya yeterdi. Biz o şaheseri, bir akşam Kalyoncu kolluğunda müşterileri ayak takımından bir meyhânede bir içki sofrasında tadımlık seyretmişdik ve modeli ile ressamı huzur içinde bırakmak için kaçmışdık.

Hüsnü KINAYLI

FİKRİ (Karabet) — İstanbul'un ve dolayısı ile Türkiye'nin ünlü editörlerinden, İstanbul'da Ankara Caddesinde İnkilâb Kitabevinin kurucusu ve sâhibi; 1907 de Kayseri'de doğdu, Agob adında bir kunduracı ustasının oğludur, annesinin adı Verjin Hanımdır. Birinci Cihan Harbinde asker olan Agob Usta maarifetli kişi idi, o zamanların alınan malı askerî kamyonların massif tekerlek lâstiklerinin tâmirinde kolay bir usül buldu, yüksek kumanda makamları tarafından takdir edilerek İstanbul'da Üsküdar'da büyük bir askerî tâmirhâneye ustabaşı olarak tâyin edildi. İlk tahsilini Kayseri'de İttihad ve Terakki Mektebinde yapmış olan Karabet Fikri, çocukluk hâtıraları arasında akşamları mektebden çıkdıkdan sonra Kayseri'de Nafia Matbaasında küçük kâğıtlara basılan ve on paraya satılan ajans haberlerinin müvezzîliğini yapdığını anlatır: "Kayseri sokaklarında ajans

Karabet Fikri
(Resim: S. Bozcalı)

satarak koşmaya başladım, o koşu beni bugünkü meslek hayatıma götürdü.." diyor. 1918 de henüz mütâreke imzâlanmamışdı ki annesi Verjin Hanım ve kardeşi Niyâzi ile İstanbul'a gelip Kumkapu'da yerleşdiler; üç sene kadar (1919 - 1922) yeniden açılmış olan Kumkapu Fransız Mektebinde okudu, sonra Bâbıâli (Ankara) Caddesi Gayret Kütübhânesinin sâhibi dayısı Garbis Efendinin yanında çırak oldu (B.: Balamudoğlu, Karabet Garbis, cild 4, sayfa 1959) ve kitabcılığı öğrendi; 1930 da bir arkadaşı ile birlikde Ankara Caddesinde Cumhuriyet Kitabevini kurdu, kardeşi Niyaziye de Bayazıd'da Sahhaflar Çarşısında İnkilâb Kütübhânesini açdı. 1937 de 30 yaşında iken, Cumhuriyet Kitabevini arkadaşına devirle Ankara Caddesindeki İnkilâb Kitabevini kurdu ve orada editörlüğe başladı. İlk basdığı kitab ingilizceden terceme edilmiş "Erkeksiz çocuk doğurmak" isimli bir eserdir. O tarihden bu satırların yazıldığı 1969 yılına kadar geçen 32 yıl içinde okul kitabları, terceme ve telif romanlar, luğatlar, ansiklopedik eserler, târihi eserler vesâire Karabet Fikrinin basdığı kitabların sayısı beşbinin üstündedir.

Eliza (Erovalı) Hanımla evlenmişdir, Nazar (doğ. 1938) adında bir oğlu vardır ki İnkilâb Kitabevinde yanında çalışır.

Yunanistan, İtalya, İspanya, Fransa, Belçika ve İngiltereye seyahatları vardır, fransızca bilir, bağçe işlerini sever, terbiyeli, saygılı bir zâttır.

FİKRİ BEY — Dârüşşefanın ilk devirlerinde bu büyük özel okulun muallimlerinden; kendisi de Hadîkatül Maarif adı ile bir özel okul açmışdır; hal tercemesi ve okulunu İstanbul'un hangi semtinde açdığı tesbit edilemedi.

Bibl.: O. N. Ergin, Maarif Tarihi, III.

FİKRİ BEY (Lütfi) — B.: Lütfi Fikri Bey)

FİKRİ ÇELEBİ — Onaltıncı asır şâirlerinden; aslı İstanbul'lu olup medreseden yetişmiş, kadılıklarda bulunmuşdur; Lâtîfî Tezkiresindeki kayde göre müretteb dîvânı varmış, adı geçen tezkireye şu beyti alınmışdır:

Ey gönül itme telezzüz lezzeti dünyâ ile
Neyledi Ferhâda gör şol pîrezen helvâ ile

FİKS GAZİNOSU — Geçen asrın ikinci yarısında Bayazıdda Kadripaşa Hanının içinde bir çalgılı gazinodur. Sabah Gazetesindeki bir ilânda bu Osmanlı Tiyatrosu Kumpanyasının 1876 kışında bu gazinoda temsiller verdiği yazılıdır ki bir de sahnesi olduğu bellidir. Bayazıd'da Kadripaşa Hanının yerini tesbit edemedik; ya yıkılmış yohud adını değiştirmiş olacakdır.

FİLÂR — "Eski bir cins hafif terlik" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî); "Şıpşıp (Şıpıtık) nev'inden hafif ve ökçeli ayakkabı" (Hüseyin Kâzım, Büyük Türl Lûgatı).

Şemseddin Sâmi Bey "Filâr" a terlik demekle büyük hatâya düşmüşdür; terlik mutlakaa evde giyilir, "Filâr" ise sokak pabuçlarının bir nev'idir. XVIII. yüzyılda yangın tulumbacıları tarafından giyilmeye başlandıkdan sonra "Tulumbacı Yemenisi" adı da verilmiş olan ayakkabıdır; XVI. ve XVII. yüzyıllarda bilhassa gemiciler tarafından giyilmiş; XVIII. yüzyılda yeniçeri ocağına bağlı Yangın Tulumbacıları Ocağı kurulunca, efrâdı acemioğlanlarından seçilmiş tulumbacıların koşarlı olmaya mecbur ayakları için de en uygun ayakkabı "Filâr" olmuşdur ve gemicilerle kayıkcılar tarafından da giyilmeye devam edilmişdir. Geçen asır başlarında kalender halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağa genç bir kayıkcının kıyâfetini târif ederken şöyle yazıyor:

Gaayetle alımlı çalımlı kopuk
Ayağında filâr kütürder topuk
Belde al kuşağı ipliği pamuk
Samur saça yıkmış baratasını
Gördün mü bostancı keratası

Nevcivan başında kızıl karanfil
Kanludur o âfet yolundan çekil

Benefşeli eşbeh yetim uşakdır
Hediyesi filâr, mintan, kuşakdır
(Galatalı Hüseyin Ağa, İşmar Destanı)

XVII. Yüzyılda yaşamış büyük yazar Evliyâ Çelebi, azametli seyahatnâmesinde Osmanlı İmparatorluğunun yalı boyları ehâlisinin kıyâfetlerinden bahsederken "filâr" ı dâimâ gemici, kayıkcı, korsan ayaklarında gösterir, meselâ Ayamavrili türk deniz akıncılarının ahvâlini anlatırken şöyle yazıyor:

"Bir alay gaazi gemici yiğitlerdir kim cümle küçüğünün büyüğünün tavır ve hareketleri ve esvabları Cezâyirli gibidir; başlarında kırmızı fes ve sırtlarında bağrı açık yelekler ve bellerinde ipek kuşaklar ve kuşaklarında çatal bıçakları ve ellerinde balta ve nacakları ve beyaz dimiden don giyip ve baldırları çıplak ve ayaklarında siyah filârlar ve arkalarına gûnâgûn kaput ve kırmızı ihramlar ile reftâr idüp iyşü tarab iderler..".

Evliyâ Çelebi'nin târiflerinden de anlaşılır, ayaklarına filâr giyenler gemici kayıkcı ayak takımından kimseler olduğu için, "Filâr", hemen dâimâ çorabsız, yalın, çıplak ayakla giyilmişdir, ökçeleri de basılarak, şehbazlık nümâyişi yalın topuk gösterilmişdir. Aşağıdaki satırlar da Evliyâ Çelebinindir:

".. mahbub civanlar beyaz cezâyir ihramlarını arkalarına atıp başlarında lâalgûn fes ve baldırları çıplak, ayaklarında filâr ve billur topuk nümâyişi ile gezerler..".

Galatalı Hüseyin Ağanın yukardaki kayıkcı tasviri de Evliyânın bu târifinin hemen aynı gibidir.

Hâneberduş bir pırpırı oğlan bir hâminin kanadı altına girdiği zaman kendisine ilk alınan hediye çıplak ayaklarına bir çift "Filâr" olurdu:

Vardık Tophânede yemeniciye
Galata filârı aldı hediye
Bahâda bakmadı bire ikiye
Akçesini Ocak defterine yaz
(Galatalı Hüseyin Ağa, Serencam Destanı)

★

Var ise başında anın çiçeği
Çevirgel yolundan dilber köçeği

Gül ise takdığı, nazlıyım demek
Yok ise altunun boşuna emek

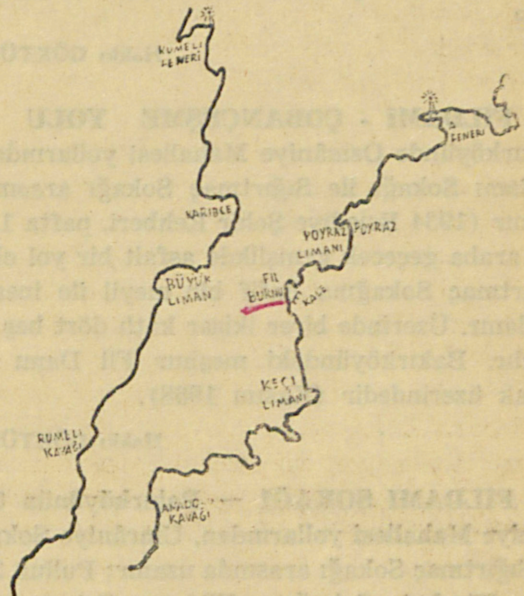
M. Zeki Pakalın "Osmanlı Tarih Deyimleri" isimli eserinde "filâr" maddesinde şunları yazıyor:

"Şıpşıp nev'inden ökçesi hafif ayakkabının adıdır. Bunun sâdeleri olduğu gibi sırmalı ve incili olanları vardır, saraylılar giyerdi" diyor.

Pakalın "Filâr"ın tarifini Ş. Sâmi ve H. Kâzım Beylerin lûgatlarından almış, Kâzım Beyin "Hafif ve Ökçeli" tâbirini "Hafif ökçeli" şeklinde tahrif etmiş; Sâmi Beyin yanlış olarak kullandığı "Terlik" tâbirine takılarak, per vâsızca bir yakıştırma ile "Filârı", gemicinin, tulumbacının, kayıkcının sokakda giydiği o ayakkabını "sırma ve inci ile süsleyerek", saraylıların ayaklarına giydirmişdir.

Filâr, bıçkın oğlan ve zeberdest yiğitin iri kıyım ve tabanları nasırlı çıplak ayaklarına mahsus bir hafif ayakkabıdır, yemenidir, sokakda giyilir; filârı kesin olarak böyle bilmelidir.

FİL BURNU — Yukarı boğazın Anadolu kıyısı burunlarından; Keçi Limanı yahud Keçilik Limanı ile Poyraz Limanı arasındadır; Rumeli yakasında bu burunun karşısında Büyük Liman vardır.

Fil Burnu
(Mehmet Eşref Bey haritasından)

FİLBURNU DALYANI — "Yukarı Boğazda Anadolu Kavağının üst tarafında Keçilik denilen yer ile Filburnu Kalesi arasında kurulur, hududu Sarıkaya denilen yerden Sandal Limanı denilen yere kadardır; martdan ağustos sonuna kadar kurulur yaz dalyanı, ekim başından ocak sonuna kadar da kış dalyanı kurulur; her çeşid balık tutulur; hududu içinde üç voli yeri vardır" (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık, 1914).

FİLBURNU MANYAT VOLİLERİ — "Filburnu Dalyanı hududu içindedir; dalyana yakın olmaları dolayısı yazın dalyan kurulu oldukca burada kayıkla balıkcılık yapılamaz, kışın dalyan kurulu da olsa herkes âidatsız kayıkla balık tutabilir" (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık, 1914).

FİL DAMI — Bakırköyünde Osmâniye Mahallesindedir, Çobançeşmesine yakın bir yerdedir; kadim bir yapıdır, XVI. asırda yapılmış olacağını tahmin edebiliriz; rivâyetlere göre osmanlı pâdişahlarına Hindistandan ve İran şahları tarafından hediye olarak gönderilen filler için yapılmış bir ahırdır; 120 metre uzunluğunda, 75 metre eninde ve 7 - 8 metre yüksekliğinde dört duvardan ibârettir, üstü açıkdır, iki sıra kesme taş beş sıra ince tuğladan örülmüş duvarlardır. Herhalde tedkike değer bir yapıdır. Zamanımızda içi bostan olarak kullanılıyordu, mülk sâhibi Bay Hüsnü Bornovalı'dır Kasım 1968.

Hakkı GÖKTÜRK

FİLDAMI - ÇOBANÇEŞME YOLU — Bakırköyünde Osmâniye Mahallesi yollarından; Fildamı Sokağı ile Sığırtmaç Sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 12). Bir araba geçecek genişlikde asfalt bir yol olup Sığırtmaç Sokağına hafif bir meyil ile inerek bağlanır. Üzerinde birer ikişer katlı dört beş ev vardır. Bakırköyündeki meşhur Fil Damı bu sokak üzerindedir (Kasım 1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİLDAMI SOKAĞI — Bakırköyünün Osmâniye Mahallesi yollarından, Umrâniye Sokağı ile Sığırtmaç Sokağı arasında uzanır; Pulluk Sokağı, Çörekotu Sokağı ve Fildamı - Çobançeşme Yolu ile kavuşakları vardır, Adâlet Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir. Bir araba geçecek kadar genişlikde, kabataş döşeli, çok kavisli bir yoldur. Dörtyol ağzından Sığırtmaç Sokağına kadar kısmı asfalttır. Birer ikişer katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer. 1 lokanta, 1 kalaycı dükkânı vardır. Kapu numaraları 1 - 53 ve 2 - 52 dir (Kasım 1968.

Hakkı GÖKTÜRK

FİLE DÖNMEK FİL GİBİ — Halk ağzı deyim, "aşırı derecede şişmanlamak, aşırı derecede şişman" anlamında kullanılır, şu hiciv yollu kıt'a Enderunlu Fâzıl Beyindir:

Şehlevendim nâzü işve hüsnü ânın kandedir
Tâze reftâr ettiğin eski zamânın kandedir
Köhne oldukca efendim file döndün âkibet
Fâzılı mecnun iden ol mûmiyânın kandedir

"Fil Gibi" tâbiri ayrıca aşırı boğaz düşkünleri, obur anlamında da kullanılır.

FİL HASTALIĞI — Doğuşunda tabiî ölçülerinde bir vücudda herhangi bir dış uzvun aşırı derecede büyümesi; bihassa ayakda, bacakda, elde ve kolda görülür; gözde olanı, hem şeklen korkunç hem de körlük yetindiği için en müdhişidir. İstanbul'da çok ender görülen bu hastalığa 1962 yılında Mehmed Ali Bel adında genç bir dokumacı tutulmuşdur, sağ ayağı ve ayakdan diz kapağına kadar sağ bacağı büyümüş, kalınlaşmışdır; hastalık 1956 da başlamış, yapılan bir kaç ameliyata rağmen seyri önlenememişdir; delikanlı gazetecilere: "Dinlenmemi tavsiye ediyorlar, zengin değilim, çalışmaya mecburum; İsviçrede bu hastalığı tedâvi ediyorlarmış; oradan ilim kitabları memleketimize gelmiyor mu?" demişdir" (Yeni Sabah Gazetesi, ocak 1962).

FİLİP (Kasab) — 1864 ile 1865 arasında Çenberlitaş civarında Tavukpazarında Saraç Hanı Meyhânesi adı ile meşhur büyük gedikli meyhânenin mürâhik çıraklarından, pedimu'larından mürâhik bir rum genci, gaayet ile dilber olub devrin namlı tulumbacılarından Kafesci Ahmed Bedri bu Filip için meyhâne kapusunda intihar etmişdir (B.: Bedri, Kafesci Ahmed, cild 5, sayfa 2375).

Filip'in Kasab lakabı, meyhâneyi işleten ustasının aynı zamanda o çarşıda bir kasab dükkânı bulunmasından, kendisinin de gündüzleri o dükkânda kasab çıraklığı yapmasından gelir. İntihar vak'asından sonra, Bedrinin omuzdaşlık

Kasab Filip
(Resim: S. Bozcalı)

yapdığı Gedikpaşa sandığı tulumbacılarının intikam almasından korkarak memleketi olan Sakız Adasına kaçdığı söylenmişdir. Bu ansiklopedide Bedrinin hal tercemesinde de o suretle kaydedilmişdir. Bu rivâyeti nakleden Vâsıf Hiç, bize tevdi ettiği ikinci bir not da ise tamâmen değişik ikinci bir rivâyet kaydediyor ve şöyle anlatıyor:

“.. Âşık Râzinin evrâkı metrukesi elimize geçdikden sonra öğrendik, Filipi yakından tanımış olan Râzi, delikanlının Eginli olduğunu söylüyor; Bedrinin intiharından sonra bir ay kadar ortaklıkdan kaybolmuş, bir sabah da o han meyhânesinin içinde fecî bir şekilde öldürülmüş olarak bulunmuş. Râzi sahneyi şöyle tasvir ediyor:

“Meyhânede geceleri palikar ve pedimu sekiz genc yatarmış, biri de Filip, diger yedisi, ki güzel gencin kaatilleri olacakdır, kaçmışlar, izleri bulunamamışdır. Meyhânenin orta direğine çaprastlama bir ağaç mıhlanmış, haç şekli verilmiş. Anadoğması soyulmuş olan Filip kol ve ayak bileklerinden ve boynundan o haça gerilerek bağlanmış, ayrıca avuçlarından ve ayaklarının üstünden de çivi ile çakılmış, tıbkı Hz. İsaya yapılan işkence gibi, boynunda da bir haç asılı imiş. Fakat delikanlının sünnetli olduğu görülmüş, erbâbı da sünnet ameliyatının usulü ile ve cinâyetden on gün kadar önce yapılmış olduğunu söylemişler. Zabtiye hekimi de oğlanın şenî bir tecâvüze uğradıkdan sonra boğularak öldürüldüğünü, işkencenin cansız cesedi üzerinde yapıldığını söylemiş..”.

Âşık Râzinin evrâkı metrukesi arasında Kasab Filip'in başı fesli ve gövdesi çıplak bir de resmi görülmüşdür. (B.: Saraç Hanı Meyhânesi).

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not.

FİLİP (Mezeci) — Tahminen 1933 ile 1948 arasında Bağçekapusunda Dördüncü Vakıf Hanın karşısında küçük bir dükkânda ayakda tezgâhbaşı rakı da verir bir mezeci; sabahın erkence saatlerinden akşamın geç vakitlerine kadar bu mezeci dükkânı meyhânecik arı kovanı gibi işler, günün muhtelif saatlerinde de müşterilerinin ictimâî seviyesi değişirdi. Hâneberduş pırpırılardan esnaf tabakasına, İstanbulun tanınmış zengin tüccarlarına, avukatlarına, sanatkârlarına, basın mensublarına varınca meşhur bir uğrak yeriydi. Vâlâ Nureddin, Doktor Fikri Servet Tör, Kimyager Zihni Gener, Aktör İsmail Galib Arcan, Ressam Cevad Dereli, Ressam Edib Hakkı, Heykeltraş Râtib Âşır Acudoğu, Reşad Ekrem Koçu Mezeci Filipin has müşterilerinden olmuşlardır.

Bir kadeh rakıyı iki lokma mezesi ile 15 kuruşa verirdi. O iki lokma meze, kesme şekerden az büyükce kesilmiş ekmekler üzerinde beyaz peynir, kaşer peyniri, tarama, dil fümesi, ancüveyz, kılıç balığı fümesi, siyah havyardan çeşid çeşid olup her kadehde meze çeşidi değişirdi. Bu dükkâncık onbeş yıla yakın çok rağbet görmüş ve Filip zengin olmuşdur.

İşe başladığı sıralarda 40 - 45 yaşlarında iri yapılı, güler ve temiz yüzlü bir adam olan Filip aslen Makedonyalıydı. Türkçeyi çok fasih konuşurdu. Müşterilerinden bir kısma hoşlandığı için yarı küfürle karışık şakalar yapar, fakat aydın müşterileri karşısında dâimâ çok edebli ve terbiyeli olup kendisini o garib şakalara zorâkî sürükledikIerinden şikâyet ederdi. İstirâti adında görünüşü salakca fakat hinoğluhin bir de çırağı vardı, usta çırak hokkabaz ile yardakcısı gibiydiler.

Çok yorulduğunu söyleyen Mezeci Filip 1948 de dükkânını akrabasından bir gence dev-

rederek kendisi bir makarna fabrikası açdı. Tek evlâdı kızının bahtsız izdivâcı ve tecennünü ile perişan olduğu duyuldu. Zan ediyoruz ki o kızın yanına Yunanistan'a gitti ve orada öldü.

Hüsnü KINAYLI

FİLİP EFENDİ — Geçen asır sonlarında gazete patronlarından, "Tarik" gazetesinin sâhibi; matbaa baskı makinalarının "Matbaa Hammalı" (B.: Hammal) denilen ameleler tarafından el çarkları ile çevrilip işletildiği o devirde hammallıkdan türemiş ve gazete sâhibi olmuşdur ki "Sabah" gazetesinin sâhibi Mihran Efendi de öyledir.(B.: Mihran Efendi, Sabahcı). İstanbul'a yalın ayakla, yarım pabuçla gelmiş olan Filip Efendi'nin, İstanbul basının kalem erbâbını boğazı tokluğuna çalışdırarak büyük servet yapmış pespâyelerden olduğu söylenir. Gençliğinde kısa bir müddet Tarik Gazetesinde çalışmış olan Ahmed Rasim Bey basın hâtıraları arasında onu şöyle anmaktadır:

"Tarik Gazetesine gelince, üç ay kadar devam eden kısa muharrirliğimde sâhibi Filip Efendiyi, para almak için matbaada, Karaköyde şimdi adı Cenyo olan Filipin Gazinosunda, eski köprü gazinolarında beklemekden bıkıp usanmış, nihâyet alacağımdan vaz geçmişdim" (A. Rasim, Muharrir Şâir Edib).

İşte bu adamın Büyükderede mükellef bir yalısı vardı.

Hüseyin Câhid Yalçın da "Edebî Hâtıralar" isimli eserinde eski hammalı başka cebheden anlatıyor ".. Tarik Gazetesinin idârehânesi Artin Asaduryan Şirketi Mürettibiye Matbaasının üstünde idi (B.: Asaduryan Artin, cild 2, sayfa 1087), sâhibi imtiyâzı da meşhur Filip Efendi idi; rical arasına karışmış, rütbeler almış bir adamdı. Gazeteye intisab ettiğimiz zaman huzuruna girdik. Kulaklarına kadar inmiş aziziye fesi, düğmeleri tamâmen ilikli istanbulini ile Bâbıâliyi bir gazete idârehânesine taşımış idi. Bizimle efendimiz, zâtiâliniz diyerek gaayet teşrîfatlı konuşdu, içimize sıkıntılar basdı. Gazetede bulunduğumuz müddetce bir daha da yüzünü görmedik..".

Hiciv yollu şu üç kıt'a da bu Filip Efendi hakkında Üsküdarlı meşhur Kör Hakkı Beyindir (B.: Hakkı Bey, Üsküdarlı Kör):

Bir zeberdest civan sevdim urumdan
Kaf Dağında burnu çalım kurumdan
Aslın sordum basmahâne hammalı
Tâze gelmiş Çankırı ya Çorumdan

★

Çakır pençe gülle topuk hammalım
Efendilik satma sen Kör Hakkıya
Unuttun mu azmı oynattık seni
Meyhânede bir kadeh düz rakıya

★

Ey haliül izâr Tarikci Filip
Sordum geçmişini dellâk naturdan
Dediler bir eyyâm yâri gaar idik
Çıkardı bizleri gönül haturdan

Bu kıt'alar Üsküdarlı kalender şâir Âşık Râzinin evrakı metrukesi arasında görülmüşdür, Hakkı Bey'e atfen Râzi tarafından da yazılmış olabilir. Filip Efendinin hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

FİLİP'İN GAZİNOSU — Geçen asır sonlarında Karaköyde ana cadde üzerinde ve köprü başına yakın meşhur bir gazino; "Kibar uğrağı yer" olmakla tanınmışdı, bilhassa gazeteciler gelirlerdi, Ahmed Rasim bey "Kapandıkdan sonra yerinde Cenyo adı ile mâruf birahâne açıldı" diyor.

O devrin külhânî kalender şâirlerinden ve Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi bu gazinoyu üç kıt'alık bir manzûme ve iki ayaklı mâni ile tarif etmişdir:

Karaköyde meşhurdur Filipin Meyhânesi
Güzel güzel sâkiler hizmetde pervânesi
Dolup dolup boşalır avâm ile havasdan
Müşterinin her biri bir şâhın divânesi

Karaköyde meşhurdur Filipin Mastabası
Muğbeçeleri siler cümle gözlerden pası
Sakız İmroz adalı, türlü işve cilveli
Anaları hûrîler meleklerdir babası

Karaköyde meşhurdur Filipin Gazinosu
Ordadır garsonların şıkırdım apikosu
Düz rakı ve mastika bira şarab cin amer
Mest iderler uşşakı şâdidüb Hiristosu

Adam aman... Pandelisi
Karaköyde meşhurdur Filipin Pandelisi
Put yapmış yüzden artık şâha tapan delisi

Adam aman.. Yuvanı
Karaköyde Filpde gördün mü Kız Yuvanı
Pek bakma edebsizdir yapar hemen yuvanı

Bibl.: Âşık Râzi, Evrâkı Metrûke, defter.

FİLİSPİT — "Argo. Son derecede sarhoş; bulut, dut, fitil, kandil, küp, matiz, turşu, vapur, yüklü, zom aynı anlamdadır" (F. Derellioğlu, Türk Argosu).

FİLİZ (Nejad) — Tiyatro sanatcısı; 1949 da Samsunda doğdu, İstanbulda Pertevniyal Lisesinden mezun oldukdan sonra sahne hayatına girdi ve ilk defa 1968 de Ayfer Feray Tiyatrosunda "Salonda piknik" oyununda sahneye çıkdı, "Yedi Kocalı Hürmüz" oyununda da rol alan genç aktör 1970 de o tiyatronun kadrosunda bulunuyordu. Bekârdır, ingilizce bilir.

Bibl.: Ses Mecmuası yayını Sanatcılar Ansiklopedisi.

FİLİZ (Safiye) — "Sahnelerimizin tanınmış ses sanatcılarından; 1943 de İstanbulda doğdu, Tatbikî Güzel Sanatlar Okulunun resim bölümünden mezundur. Okuyucu olarak ilk defa 1962 de İstanbulda sahneye çıkdı, 1964 de rejisör Âsaf Tengiz ile evlendi, hâlen (1970) gazinolarda okumaktadır" (Ses Mescuası yayını Sanatcılar Ansiklopedisi).

FİLİZ AKIN — "Sinema oyuncusu; 1943 de Ankarada doğdu, Maarif Kolejinde okudu, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin Arkeoloji bölümünü bitirdi; 1964 de rejisör ve film yapımcısı Türker İnanoğlu ile evlendi, İlker adında bir oğlu vardır doğ. 1965. Sanat hayatına 1962 de Artist dergisinin açdığı bir yarışmada birinciliği kazanarak başladı, İlk filmi, baş rollerini Göksel Arsoyla paylaşdığı Akasyalar Açarken adını taşır; baş rollerini oynadığı diger filmler şunlardır: Sahte Nikâh, Aşk Merdiveni, İki Gemi Yanyana, Yankesici Kız, Tâmirci Parçası, Bana Annemi Anlat, Reyhan" (Ses, Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

FİLİZ SOKAĞI — Bakırköyünün yollarından; demir yolu kenarında kara tarafında Irgadbaşı Sokağı ile Şanlıasker Sokağı arasındadır. Korkulukbostanı Sokağı, Tanı Sokağı ile kavuşakları vardır, Safâlı Sokak, Behîre Sokağı ve Ruşenbey Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir, sağ kolda isimsiz bir aralık sokak ile de kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 12).

Yerinde ise Irgadbaşı Sokağının levhası yerine Gençler Sokağı levhası görülür ki bu Gençler Sokağı yukarıda adı geçen rehber paftasında Demir Yolunun deniz tarafında ve Yeşilköy istikametinde gösterilmişdir.

Demir yolu tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli olarak başlar, sağa sola birer kavis çizer, eski adı Korkulukbostanı Sokağı, yeni adı Şükrü Kanatlı Sokağı kavuşağından sonra iki araba geçecek kadar genişler, sol başda Kartaltepe Camii görülür, ikişer üçer katlı kâgir evler, dükkânlar arasından geçer; 6 bakkal, 3 kunduracı, 3 kasab, 1 marangoz, 1 yorgancı, 1 tuhafiyeci, 1 berber, 1 emlâkci, 1 elbîse temizleme evi vardır; Türk Şoför İş Sendikası, Kartaltepeyi Güzelleşdirme Derneği bu sokaktadır; kapu numaraları 1 - 87 ve - 68 dir. (Şubat 1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİLMER (Cemil) — Sinema ve film tüccarı, Lâle Film müessesesinin kurucusu ve sâhibi; Türkiyenin en ünlü posta pulu koleksiyoncularından, "Balkanların Pul Kıralı" diye anılır; 1895 de İstanbul'da doğdu, Ahmed Şükrü Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Fatma Hidâyet Hanımdır. Kanlıca ilkokulunda, Beşiktaş askerî rüşdiyesinde, Kuleli askerî idâdisinde okudu, sıhhî sebeble askerlikten ayrıldı, bir ara banka memurluğu yapdı ve 1920 de film ve sinemacılık işine atıldı. Hâlen İstanbulda "Lâle", "Ar", "Elhamra", "Site", "Süreyyâ" (Kadıköyde), "Hâle" (Üsküdarda), Gürel" (Beşiktaşda), İzmirde "Lâle", "Tan", "Köşk", Adanada "Erciyaş", "Halkevi", Mersinde "Halkevi", on üç sinema işletmektedir. Moda Deniz Kûlübü ve Kadıköy Pul Kulübü üyesidir. Bütün Avrupayı dolaşmış, görmüşdür. Sabahat (Argun) Hanımla evlidir, Metin, Füsun, İlhan adında üç evlâdı vardır; az fransızca bilir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

FİLMER (İlhan) — Belge Filmi (öğretici, bilgi verici, en yüksek kademesine kadar eğitim ve öğretim müesseselerinin hizmetinde bulunan ilim, sanat ve kültür filmleri) rejisörü ve sinema stüdyosu idârecisi; 1924 de İstanbul'da doğdu. Tanınmış filmcilerimizden Cemil Filmer'in oğludur. Alman Lisesini ve 1950 de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin Mimârî bölümünü bitirdi, evli, ve Sevdâ (doğ. 1947), Leylâ (doğ. 1948) isminde iki kızı vardır.

Rejisör olarak yapdığı belge bilmlerinden bâzıları şunlardır: "Aydınlığa Açılan Pencere" (1967); "Bir Damla Su" (1968); "Türkiyenin Hazîneleri" ve "Atatürk Üniversitesi" (1969).

Film yapımcısı olarak da arab ülkeleri ile ortak filmler yapmış, ve ayrıca yurdumuzda film çeken bir çok yabancı şirketin Türkiyedeki işlerini organize etmişdir, bu filmer arasında "Rusyadan Sevgilerle", "Topkapı", "İstanbuldaki Adam", "Coplan İstanbulda", "Şeytanın Bağçeleri" adını taşıyanlar en önemlileridir.

Yukardaki hal tercemesini Ses Mecmuası yayınlarından olan Sanatcılar Ansiklopedisinden aynen aldık. O ansiklopedinin "tanınmış filmcilerimizden" dediği Cemil Filmer'in hal tercemesini almaması garibdir.

FİLMERİDİS (Manasi) — Rum asıllı ünlü bir sinema kameremanı; 1913 de Tekirdağında doğdu, orada Ayios Kostantinos rum ilkokulunda beşinci sınıfa kadar okuyarak geçim zarureti ile iş hayatına atıldı, 1928 de onbeş yaşında iken İstanbulda çırak olarak sinema makinaları tâmirciliğine başladı ve o iş üzerinde sür'atle ustalığa kadar çıkdı; tâmir ettiği makinaların âid olduğu âlemin câzibesine kapıldı ve sinema filmi çekme ve yapma işleri üzerinde de çalışdı, sessiz film çağında getirtilen yabancı filmlere "ara yazıları" yazmaya başladı ve aktüalite filmleri çekdi; hattâ, "ara yazıları yazmak" ve "boş filmlere ses vermek" için bir çok makina îcad etti, nihâyet sinema kameremanlığı kendisine asıl iş edindi; ilk defa olarak "Köroğlu" adındaki yerli filmin iç sahnelerini çekdi, 1940 da da "Güldağlı Cemile" isimli filmi başdan sonuna kadar çekdi. O tarihden bu yana yüze yakın yerli filmin kameremanlığını yapmışdır.

Bibl.: Ses Mecmuası yayını Sanatcılar Ansiklopedisi.

FİLOKSEN SARNICI — (B.: Binbirdirek Sarnıcı, cild 5, sayfa 2786).

FİL TEMÂŞÂSI. FİL KÖPRÜSÜ — Zaman zaman İstanbul'a gelen Hind ve İran elçileri, hükümdarları tarafından osmanlı pâdişahlarına gönderilen hediyeler arasında bâzan bir de fil getirmişlerdir. Dâimâ bir bakıcısı ile getirilen fil, Anadolu yakasından Rumeliye sal ile geçirilmiş; Haliçde bir köprü bulunmadığı için Haliçin bitiminde biri Kâğıdhâne, biri de Alibey dereleri üzerindeki iki köprüden geçirilerek İstanbul içine getirilmişdir, o köprülere de "Fil Köprüsü" adı verilmişdir. İki parçadan mürekkep Fil Köprüsü XVI. Yüzyılda yapılmış ve sonra birkaç defa tâmir görmüş, ve hattâ yenilenmişdir.

İstanbulda o hediye fillerin halka teşhirine "Fil Temâşâsı" denilirdi. Ya At Meydanında, yahud da yine o civarda Fazlıpaşa Sarayı önündeki meydancıkda teşhir olunurdu. Sonra Bakırköyüne götürülür ve Fil Damı adı verilmiş özel bir ahıra konulurdu. Ve dâimâ o hayvancıklara gereği gibi bakılamaz, yabaşcı sert iklimde gelen filler kısa bir zaman sonra ölürlerdi. Câbi Said Efendi Vekayinâmesinde bir İran elçisinin 1217 de (1802-1803) ve bir Hind elçisinin de 1218 de (1803-1804) birer fil getirdikleri, fillerin Fazlipaşa Sarayı önünde teşhir edildikleri, fakat her ikisinin de yine teşhir için Edirneye götürülürken yolda öldükleri kayıdlıdır.

FİL YOKUŞU — Fatih İlçesinin Kasabdemirhan Mahallesi yollarından, Atatürk Bulvarı ile Zeyrek Mehmed Paşa Sokağı arasında uzanır; Devirhan Çeşmesi Sokağı, Musabey Sokağı ve Şerefli Sokak ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 8/92).

Atatürk Bulvarı tarafından gelindiğine göre paket taşı döşeli ve çok kavisli dikçe bir yokuşdur. Ahşab ve kâgir evler arasından geçer. Kâtib Çelebi İlkokulunun bir yüzü bu sokakdadır. Dükkân olarak da sedimsi yüksek bir yerde bir kahvehâne vardır. Yokuşun alt tarafı Bulvar açılırken onun güzergâhına katılmışdır; kapu numaraları 21-43 ve 18-38 dir (kasım 1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİNCANCILAR ÇIKMAZI — Bayazıdın Mercanağa Mahallesi sokaklarından, Fincancılar Yokuşu üzerindedir. Bir araba geçecek genişlikde, pakettaşı döşelidir. Aksaray Hanı ve Ak Han adında iki han ve Akhan içinde de bir döşemelik kumaş fabrikası vardır (kasım 1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİNCANCILAR SOKAĞI — Bayazıdın Mercanağa Mahallesinin yollarından, Fincancılar Yokuşu ile Çakmakcılar Yokuşu arasında uzanır, Hasuhiye sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 4/10).

Altında mağazalar bulunan Emniyet Hanı, Gökçen Hanı, Uğur Hanı, Mahmudiye Hanı, Mustafapaşa Hanı, Yusufyan Hanı arasından geçer. Ticâret merkezi işlek bir yoldur. 37 mağaza ile manifaturacılar başda gelmektedir. Kapu numaraları 1 - 95 ve 2 - 56 dır (kasım 1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİNCANCILAR YOKUŞU — İstanbul'un büyük ana yollarından birinin bir parçasının adı ve alt kısma, yolun üst kısmındaki parçaları İsmetiye Caddesi, Fuadpaşa Caddesi ve Bakırcılar Caddesi isimlerini taşır ki, bu ana yol Sultanhamamı Meydancığı ile Bayazıd Meydanı arasında uzanmaktadır. Fincancılar Yokuşu Sultanhamamı Meydancığı ile Uzunçarşı Caddesi kavuşağı arasındadır, 1934 de bu kavuşak noktasından sonraki kısma İsmetiye Caddesi adı verilmişdir. 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü İlçesinin merkez nâhiyesinin Çelebioğlu Alâeddin ve Tahtakale mahalleleri ile aynı ilçenin Bayazıd nâhiyesinin Sürurî, Mercanağa ve Süleymaniye Elmâruf mahalleleri arasında bir sınır yoldur. Paşacamii Sokağı, Nasuhi Sokağı, Fincancılar Çıkmazı, Fincancılar Sokağı, Sabuncu Hanı Sokağı, Hacıküçük Sokağı ve Sakamehmed Çeşmesi Sokağı ile kavuşakları vardır, Alahamam Caddesi ile de dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 1/4 ve 7, Pafta 4/6, 10 ve 45).

Yüzyıllar boyunca bu adı taşımış bu meşhur yolun adı son zamanlarda değiştirilmiş, "Vasıf Çınar Caddesi" olmuşdur, fakat halk hâlâ eski, tarihe malolmuş adı ile tanımaktadır. Hattâ posta ile gönderilen bir mektub eski adı ile yerine muhakkak gider, yeni adı ile ulaşması şübhelidir. Abdülhamid zamanında da serasker Riza Paşanın bu cadde üzerinde yapdırttığı bir hana nisbetle Fincancılar Yokuşuna Riza Paşa Caddesi adı verilmişdi, meşrutiyetde de tekrar eski adını almışdı.

Sultanhamamı Meydancığı tarafından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki yanı yaya kaldırımlı bir yoldur. Sabuncu Hanı Sokağı ve Fincancılar Sokağı ile olan kavuşağından sonra yokuş olur. Bir ticâret merkezi ve çarşı boyudur, hanlar ve mağazalar arasından geçer. Başlıca hanlar şunlardır: Rizapaşa Hanı, Hüdâverdi Hanı, Fazilet Hanı, Balcı Hanı. Amerikan protestanlarının İstanbul teşkilâtının "Bible Hause" adındaki binası bu caddedir, teşkilâtın "Red Haus adında bir de kitabevi vardır. Hristiyanlık telkin eden kitablar gaayetle ucuz, sözde satılmaktadır. İstanbul Telefon Başmüdürlüğü ve Taşıtlar Âmirliği de bu caddedir ve Yapı ve Kredi Bankasının bir şubesi bulunmaktadır. Bu, çarşı boyunca 18 mağaza ile mefruşatçılar ve 15 mağaza ile manifaturacılar başda gelir. Yakın geçmişde İstanbul'un en namlı mefruşat ve mobilya mağazası olan Lazaro Franko Mağazası da bu cadde üzerindedir. Kapu numaraları 1 - 125 ve 2 - 120 dir (kasım 1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİNCANCILAR YOKUŞU CİNÂYETİ — (B.: Emine Hanım, Koca Kaatili; cild 9, sayfa 5066).

FİNCİ (Cemil) — "Yüksek mimar, Ayasofya Müzesi Rölöve Bürosu mimarı, 1897 de İstanbul'da doğdu; Üsküdar İttihad Sultânisinde okudu, 1928 de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisini bitirdi; 1928 - 1937 arasında serbest mimar olarak çalışdı, 1937 - 1957 arasında Türkiye Emlâk - Kredi Bankasında fen müşâvirliği yapdı, 1957 de Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü mimarı oldu. Şevkiye (Eren) Hanımla evlidir, Teoman (doğ. 1936) adında bir oğlu vardır. Anadoluhisarı (kendisi de orada oturur). Gençlik Kulübü üyesidir. Deniz sporları, ata binmeyi sever. 1931 de Edirne Kız Lisesi binası yapmışdır; İstanbul'da muhtelif yerlerde okul, sahne, lâboratuvar binâları ve hususi apartmanlar yapdı; Fatih Camiinin bir minâresini ve Ayasofyanın birçok yerlerini onardı" (Kim Kimdir Ansiklopedisi; 1962).

Sanatkârın hal tercümesini daha etraflı yazabilmek için Ayasofya Müzesi adresi ile yazdığımız mektuba cevap alamadığımız için yukardaki satırlar ile yetinildi.

FİNLÂNDİYALI JİMNASTİKCİLER — Finlândiya yeryüzünde spor yatağı ülkelerden biri bilinir; 1964 yılı mayısının yirminci günü, kız ve delikanlı 33 jimnastikciden mürekkeb bir Fin gençlik ekibi İstanbul Öğretmenler Cemiyetinin dâvetlisi olarak İstanbul'a geldi, 22 ve 23 mayıs günleri Spor ve Sergi Sarayında iki güzel gösteri yapdı; âletli ve âletsiz ve müzikle yapılan jimnastik hareketleri gençlik, güzellik ve canlılığın feerik tabloları oldu.

Metin BÜYÜKOKCU

FİNO FES — "Fina İtalyanca ince, zarif, âlâ, seçkin demekdir; Fino Fes, fesin en âlâsı, en zarifi" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsu Türkî).

Fesin Türkiyede yayılışında Cezâyir gemicileri ön ayak olmuşdu (B.: Fes, cild 10 sayfa 5698) Cezâyir gemicilerinin çoğu da İtalyanca bildikleri için Fino Fes tâbiri de onların icâdı olmuşdur.

Bu tâbir hem erkek, hem kadın fesleri için kullanılmışdır:

Çıkalım Bağlarbaşına
Mâilim hilâl kaşına
Aman Alim âhû gözlüm
Fino fesin giy başına

Kasdır kasıntı terziye dıral canfese
Sar bir değirmi pullu yemeni fino fese
Bez verme sakın arşınına göre herkese
Kâh türkü ırla, gâhi nakış işle, geh kese
Olma sokak süpürgesi, hanım hanımcık ol.

(Enderunlu Vâsıf)

FİRÂRÎZÂDE — Geçen asrın ortalarında yaşamış mahbub bir delikanlı; şâir Fatin (ölümü 1866) bu genci dîvanında şu beyit ile yâd etmişdir:

Nice bin kan ider her bir nigehde çeşmi hunhârı
Firârîzâdeden eynelmeferdir âşıkı zârı.

FİRDEVS (Uzunküpe) — Geçen asır sonlarında "Koltuk" deni randevu evleri sermâyelerinden bir fâhişe, câzibeli çağını geçirdikten sonra, kendisi de evini koltuk olarak açmışdır. Hayatı hakkında bilgi edinilemdi.

Bibl.: Ahmed Râsim, Fuhşi Atik.

FİRENK — (B.: Frenk).

FİRKETECİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih Kazâsının Fener Nâhiyetinin Tevkii Câfer Mahallesi yollarından. Tevkii Câfer Mektebi Sokağı ile Usturumca Sokağı arasında uzanır, Kırıktulumba Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 8/103); yerine gidilip durumu tesbit edilemedi (1970).

FİRUZÂBÂDÎ SOKAĞI — Yeşilköyün sokaklarından, Yeşilköy İstanbul yolu ile Yeşilköy Demiryolu Caddesi arasında uzanır; Tayyareci Nuri Sokağı, Serbestî Caddesi, Gazi Evranos Sokağı ve İrfâniye Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 13).

Son zamanlarda adı değiştirilmiş, "Havazı Muzaffer Erdönmez Sokağı" olmuşdur. Demiryolu tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde yer yer bozulmuş bir asfalt yoldur, ikişer katlı kâgir binalar arasından geçer. İstanbul Yolu kavuşağında âdetâ korumsu bir bağçe vardır; kapu numaraları 1 - 23 ve 2 - 20 dir (nisan 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FİRÛZAĞA — Artık pek az kalmış olan İstanbul'dan eski ayak takımı arasında mahalle, mescid, hamam adı olarak bu isim "Peruzağa" yahud "Piruzağa" şeklinde telâffuz edilirdi.

FİRÛZ AĞA — Boğazkesen Kalesinin (Rumeli Hisarının) ilk dizdarı, kale kumandanı; kalenin yapısı bittikden sonra, 400 nefer genç yeniçerinin başında bu vazifeye tâyin edilmişdi; İstanbul'un fethine kadar dizdarlıkda kaldığını tahmin ediyoruz. Kendisinin de bir yeniçeri olduğu muhakkak olan Firuz Ağa'nın ocak da hangi mevkie kadar yükseldiği tesbit edilemedi, hayatı hakkında hattâ başka bir kayda rastlanmadı.

FİRÛZ AĞA — Kırkçeşmede kendi adına nisbetle anılagelmiş Firuzağa Mescidinin bânisi bir hayır sâhibi, kabri de mescidinin yanında idi, kim olduğu ve ne zaman yaşadığı tesbit edilemedi (B.: Firuzağa Mescidi).

FİRÛZ AĞA (Hazînedar) — Divan Yolunda Sultanahmed civârında Firuzağa Camiinin bânisi; İkinci Sultan Bayazıda hazînedarbaşılık yapmışdır, 918 (M. 1512 - 1513) de vefat etmiş, camiinin yanındaki türbesine defnedilmişdir. Geçen asrın ikinci yarısında Divan Yolu genişletilirken, türbesi yıktırılmış, mermer sandukası açıkda camiinin caddeye bakan yan duvarı önüne alınmışdır. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi. Firuz Ağanın kabri için son zamanlara kadar yanlış olarak İncili Çavuş'un kabri denilirdi, bu hatayı alaylı bâzı tarih sohbeti ve kendi yazarları da işlemişlerdir (B.: Firuzağa Camii; İncili Çavuş).

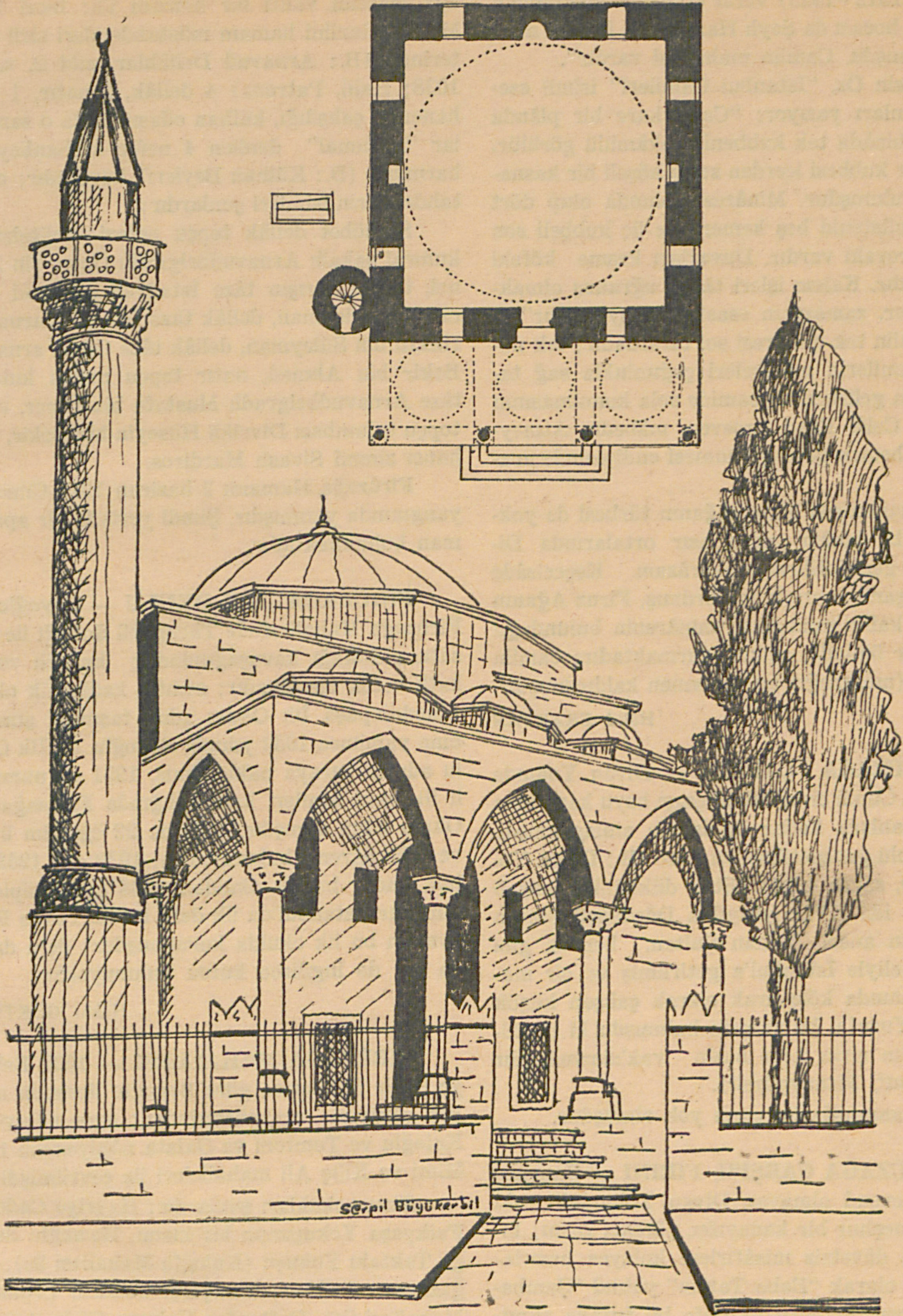
FİRÛZ AĞA (Sarayağası) — Tophânede kendi adına nisbetle anılmış Firuzağa Mescidinin bânisi, hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II.

FİRÛZAĞA CAMİİ — Divanyolu üzerinde, Divanyolundan Sultanahmed Meydanına dönülen köşededir; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: "Bânisi Firuz Ağa Sultan Bayazıdın hazînedar başısıdır; kapusu üzerinde olan bu tarih (asrın büyük hattatı) Şeyh Hamdullah'ın kalemi ile yazılmışdır:

Hâzin üssultânı Sultan Bâyezid
Ve hüve Fîrûz reisül hâzinîn
Kaale rıdvânül alâ târihe
"Cennetül me'vâ ü dârül hâlidîn".

896 (M. 1490 - 1491)

Divanyolunda Firuzağa Camii

(Resim: S. Büyükerbil; Plân: H. Eraktan)

"Bânîsi müstakil türbesinde medfundur, 918 (M. 1512 - 1513) vefat etmişdir. Mektebinin ilk meşk hocası da Şeyh Hamdullah Efendi merhum olmuşdu. Camiin mahallesi vardır".

Tahsin Öz, "İstanbul Camileri" isimli eserinde şunları yazıyor: "Cami kare bir plânda olup bu binâda tek kubbenin tekâmülü görülür. Tek sağır kubbesi içerden sekiz köşeli bir kasnağa oturtulmuşdur. Minâresi solunda olup dört sütune müstenid beş kemerli ve üç kubbeli son cemaat revakı vardır. Duvarları kesme köfeki taşındandır. Kalem işleri tâdile uğramış olmakla beraber, zamanının esaslarına uygundur".

Camiin tek minâresi sol tarafdadır; tek minâreli camilerin minâreleri çoğunlukla sağ tarafa kona gelirken bu camide sola konulmasının sebebini Celâl Esad Arseven, mâbedin Atmeydanından hemen göze görünmesi endişesinde aramışdır.

Zamanımızda Firuz Ağanın türbesi de yokdur, türbe binâsı geçen asır ortalarında Divanyolu genişletilirken sadrâzam Keçecizâde Fuad Paşanın emriyle yıkdırılmış, Firuz Ağanın mermer kabir sandukası, minârenin bulunduğu sol duvar önünde, açıkda durmaktadır; camiin hazîresi (mezarlığı) ise tamamen kaldırılmışdır.

Hâlid ERAKTAN

FİRÛZAĞA ÇARŞISI — Divan Yolunda Firûzağa Camii civarındaki çarşı boyu kadimden son zamanlara kadar bu isimle anılagelmişdi. Divan Yolu genişletilmeden önce (B.: Divan Yolu, cild 9, sayfa 4624) bütün dükkânları ahşab bir çarşı idi. XVII. yüzyılda Dördüncü Sultan Mehmedin anası Turhan Sultan, kendisi gibi esirciler eliyle İstanbul'a getirilmiş ve bir manavın yanında köle-çırak olarak çalışan küçük kardeşi Yusuf'u bu çarşıda bulmuşdu ki tarihimizin hem şirin hem hazin vak'alarındandır (B.: Yusuf, Manavgüzeli).

Zamanımızda bu çarşı yok olmuşdur.

FİRÛZAĞA ÇARŞISI, FIRINI — Zamanımızda mevcud olmayan Divan Yolundaki eski çarşıda meşhur bir kadayıfçı, çörekci fırını; İstanbul'da dâvetsiz misâfirlere kolayca hazırlanan tatlı olarak "Baba Tatlısı" yahud "Şambabası Tatlısı" hamuru ilk defa bu fırında yapılmışdır denilirdi, bu tatlı hamurunu bu fırında yapıp İstanbul'da yayan da XVIII. yüzyılda Polonyalı siyâsî mültecilerden biri imiş.

Hacışeyhoğlu Ahmed KEMAL

FİRÛZAĞA HAMAMI — Tophânede Firûzağa Mescidi vakfı bir hamam idi; hicrî 1147 M. 1734 tarihli hamam müstahdemleri sicil defterinde (B.: Arnavud Dellâklar, cild 2, sayfa 1038; Halil, Patrona) 4 dellâk, 2 natır, 1 külhancının çalışdığı, külhan odasında da o zamanlar "Hammal" denilen 4 nefer külhanbeyinin barındığı (B.: Külhan Beyleri) kayıdlıdır; müstahdemlerin isimleri şunlardır:

Sernöbet dellâk topçu neferi mütekaaidi kumral sakallı Arnavudbelgradlı Ömer bin Zeynel, dellâk sarışın tâze İstadveli arnavud Murad bin Süleyman, dellâk tâze İstadveli arnavud Hasan bin Süleyman, dellâk tâze Ohrili arnavud Bekir bin Ahmed, natır topçu neferi kuloğlu tâze Arnavudbelgradlı Mustafa bin Ömer, natır topçu tulumbacı Divrikli Hüseyin bin Bekir, külhancı zimmî Sivaslı Mardiros.

Firûzağa Hamamı 2 haziran 1917 Cihangir yangınında yanmışdır. Şimdi yerinde bir apartıman bulunmaktadır.

FİRÛZAĞA İLK OKULU — Beyoğlunda Firûzağa Mahallesinde Türkgücü Sokağı ile Kasatura Sokağı kavuşağındadır; bağçeli ve iki katlı beton bir binadır; semtin kadim ilk okulu Alâeddinpaşa İlk Okulu adını taşımış; şimdiki bina yapılınca 1932 yılında Beyoğlu 12. İlk Okulu adı ile buraya nakledilmiş, 1951 de numaralı ilk okul isimleri kaldırıldığında Firûzağa İlk Okulu adını almışdır. 1964 de 22 öğretim üyesi ve 1053 öğrenci bulunuyordu; 1932 den 1963 yılına kadar bu ilk okuldan 2908 çocuk liploma almışdır. İstanbul'da ilk defa Deniz Yavru Kurt oymağı bu ilk okulda kurulmuşdur; ders dışında bir de ingilizce kursu bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

FİRÛZAĞA MAHALLESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlu ilçesinin merkez nâhiyesi mahallelerinden; aynı nâhiyenin Kuloğlu ve Tomtom ve Galata nâhiyesinin Hacı Mimi ve Kılıç Ali mahalleleri ile çevrilmişdir.

Sınır sokakları şunlardır: Hayriye Caddesi, Faikpaşa Yokuşunun bir kısmı, Hacıoğlu Sokağı, Taktakı Yokuşu (Kuloğlu Mahallesi ile), Boğazkesen Caddesi, Yeniçarşı Caddesi (Tomtom Mahallesi ile), Defterdar Yokuşu (Kılıç Ali Mahallesi ile), Boğazkesen Caddesinin bir kısmı (Hacı Mimi Mahallesi ile).

İç yolları şunlardır: Türkgücü Sokağı, Kâdirîler Yokuşu, Çukurcuma Caddesi, Bostanbaşı

Caddesi, Faikpaşa Yokuşunun bir kısmı, Cezâyir Sokağı, Cezâyir Çıkmazı, Taktakı Yokuşunun bir kısmı, Çukurcuma Camii Sokağı, Çukurcuma Camii Çıkmazı, Hacıosman Çıkmazı, Yazıcı Çıkmazı, Dalgıç Çıkmazı, Palaska Sokağı, Meşaleci Sokağı, Kasatura Sokağı, Süngü Sokağı, Dalgıç Sokağı, Ekmekci Camii Sokağı, Yağcı Sokağı, Tombaz Sokağı, Ateş Sokağı, Borazan Sokağı, Nöbetçi Sokağı (1934 B. Ş. R. Pafta 14/165).

Adı geçen rehberin paftasında ismi yazılmamış, bir sokağın mahalle muhtarlığı kaydındaki ismi "Hüseyn Ağa Bağhesi Sokağı" dır.

Muhtarlık kaydına göre bu mahallede 242 ev, 218 apartıman, 29 arsa, 126 dükkân, 7 mağaza, 13 imalâthane ve atölye, 7 tamirhâne, 3 garaj, 3 fırın, 1 eczâhâne, 2 banka şubesi Yapı ve Kredi, 2 hamam (Çukurcuma Bostanbaşı Hamamı, B.: cild 8, sayfa 4166; Çukurcuma Sürâhi Hamamı, B.: cild 8, sayfa 4167), 2 cami Firûzağa Camii; Çukurcuma Camii, (B.: cild 8, sayfa 4164), 1 cami kalıntısı (Ekmekcibaşı Mescidi, B.: cild 9, sayfa 4976), 1 cami arsası (Defterdar Camii), 1 tekke (Kaadirî Dergâhı), 1 okul (Firûzağa İlk Okulu), 1 hastahâne (İtalyan Hastahânesi), 1 ilâç fabrikası (Atabay), 1 spor kulübü (Cihangir Boks Kulübü) vardır. Kadiriler Yokuşunda da merhume Ayşe Mükerrem Hanımın bağışladığı bir binâda bir şefkat yurdu bulunmaktadır.

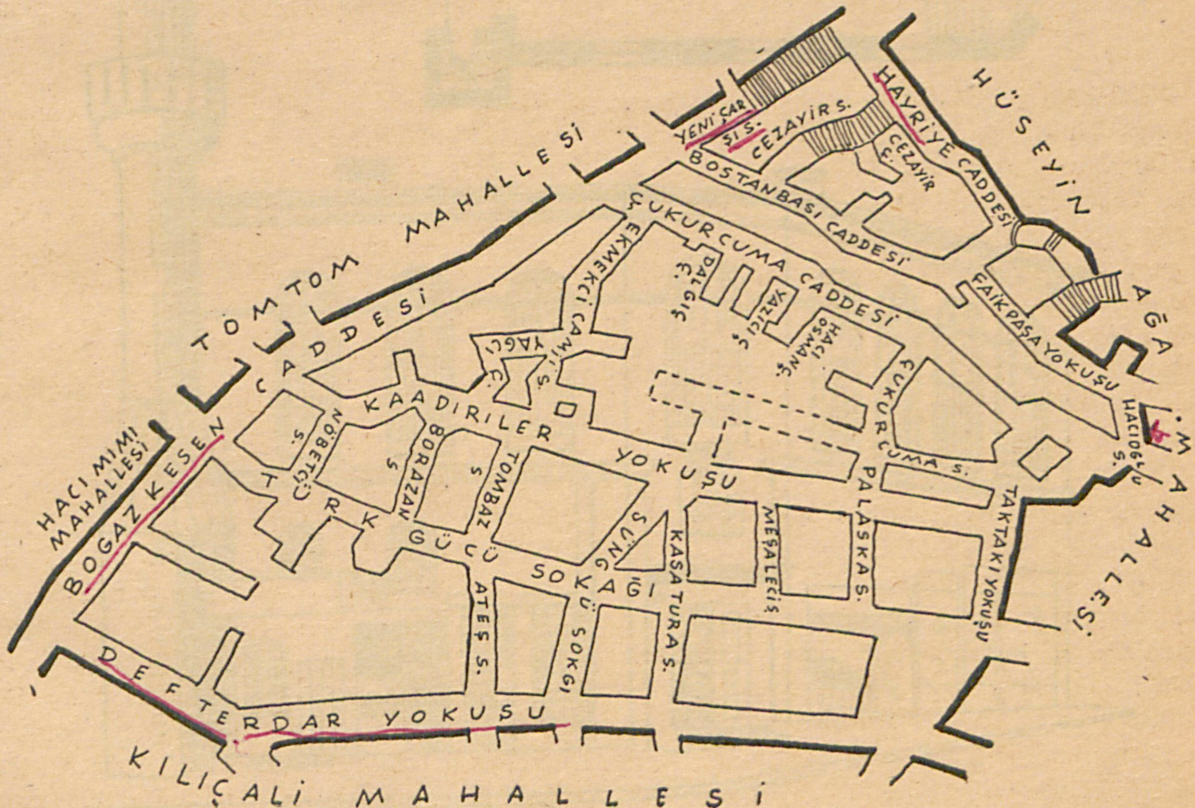
1960 sayımında mahalle nüfusu 2977 kadın ve 2974 erkek olmak üzere 5951 kişi idi. 1965 sayımında bu nüfus 7122 kişiye yükselmiş bulunuyordu (1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİRÛZAĞA MEKTEBİ — Tophânede Firûzağa mescidi vakfından eski bir mahalle mektebi, yine mescidin evkaafından bir küçük hamamla birlikde zamanımızda mevcud değildir.

FİRÛZAĞA MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: "Kırkçeşme kurbindedir, bânisi Firûz Ağanın kabri de bu mescidindedir, minberini Süleyman Efendi namında kimse koymuşdur, mahallesi vardır".

Tahsin Öz "İstanbul Camileri" isimli eserinde şunları yazıyor "Kırkçeşmede Firûzağa Sokağında; İkinci Sultan Bayazıd'ın haznedarı Firûz Ağa tarafından yaptırılmış olan bu cami 1934 senesinde yıktırılmışdır (1962)".

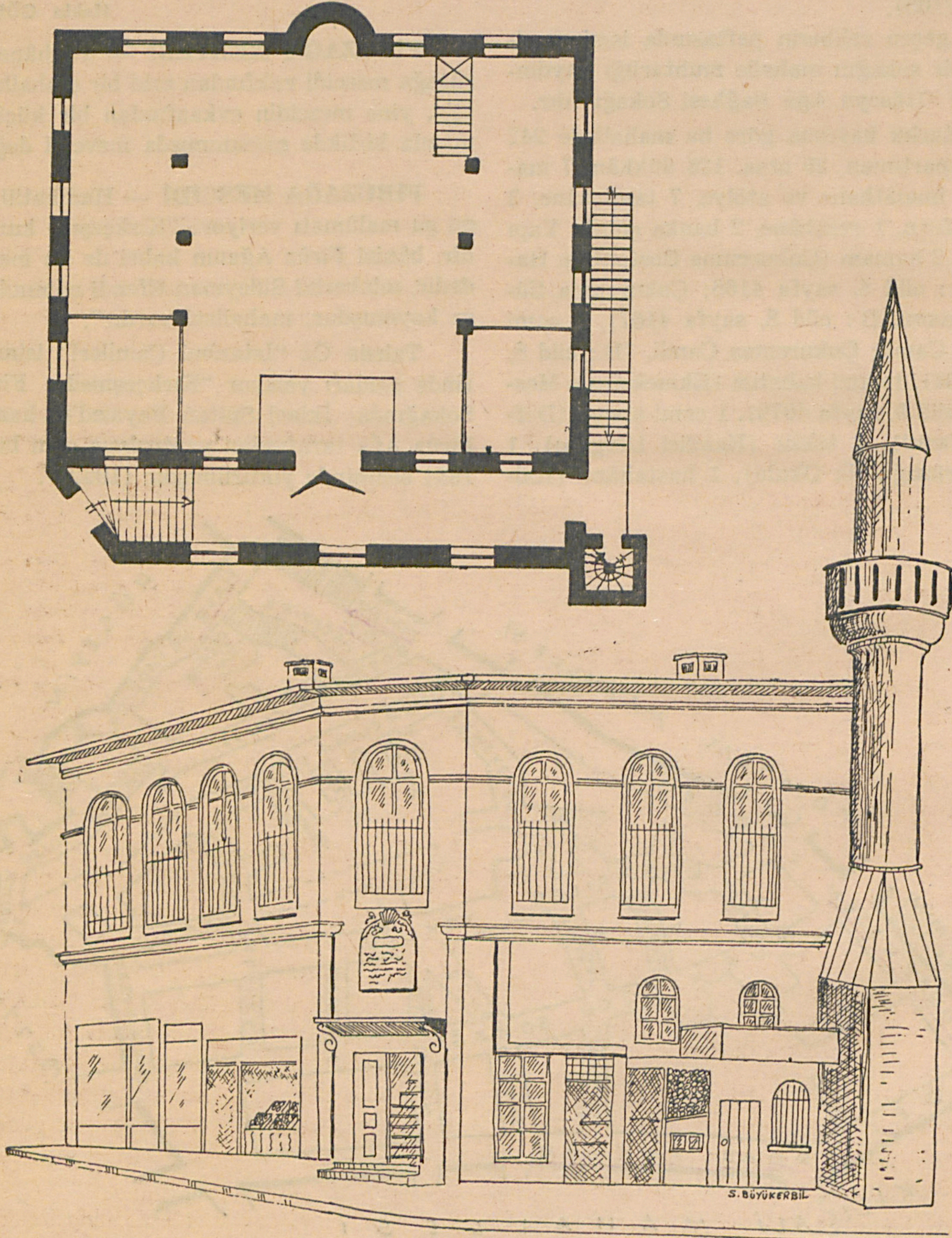

Tophânede Firuzağa Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

Hadikatül Cevâmie itimad edersek, Tahsin Öz, bu camiin bânisi üzerinde yanılmışdır. Hadikatül Cevâmi bu mescidin bânisinin mescidi yanında medfun olduğunu kesin olarak kaydediyor; İkinci Sultan Bayazıdın hazinedarı olan Firûz Ağanın da Divan Yolundaki Camiinde medfun olduğunu yazıyor, bu kayıdlardan Firûz Ağaların ayrı ayrı şahıslar olduğu muhakkakdır.

FİRÛZAĞA MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: "Tophânede Tophâne-i Âmire kurbinde, bânisi Saray Ağası Firûz Ağadır, merkadi bilinmiyor, minberini hayır sâhiblerinden Emine Hâtun koymuşdur, mahallesi vardır".

Tahsin Öz "İstanbul Camileri" isimli eserinde, Kırkçeşmedeki Firûzağa Mescidinde düşdüğü hatâyı bu mescidde de tekrarlayarak mes-

Tophânede Firuzağa Mescidi

(Resim: S. Büyükerbil; Plân: H. Eraktan)

cidin bânisini Divan Yolundaki Firûzağa Camiini yapdıran İkinci Sultan Bayazıdın hazinedarbaşısı Firûz Ağa olarak gösteriyor. Divan Yolundaki cami ile Kırkçeşmedeki mescidin ve bu mescidin bânileri olan Firûz Ağalar ayrı ayrı zatlardır. Kaldı ki Hadikatül Cevâmideki kayıdlarda çok açıkdır, meselâ bu mescidin bânisi için "merkadi bilinmiyor" diyor ve hayır sahibinin "sarayağası" olduğunu söylüyor, halbuki Hazinedarbaşı Firûz Ağanın merkadi malûmdur, Divan Yolundaki camiin yanındadır.

Tahsin Öz, bâni üzerinde yanılarak mescid hakkında şunları yazıyor:

"Kapu kitâbesine göre 1239 (1823 - 1824) da tâdil ve tecdid edilmişdir ki hâlen 22 basamak merdivenle çıkılır fevkaanî bir binâdır. Duvarları kâgir, çatısı, minâresi tuğladandır".

Hadikatül Cevâmi Firûzağa Mahallesini Tophâne civarında gösteriyor ise de zamanımızın idârî taksimatında bu mahalle Beyoğlu ilçesinin merkez nâhiyesindedir ve mescid adını taşıyan mahallede Defterdar Yokuşu, Akarsu Yokuşu, Sıraselviler Caddesi, Ağahamamı Sokağı ve Türkgücü Sokağı arasında kalmış bir meydancığın ortasındadır.

1823 - 1824 arasında İkinci Sultan Mahmud tarafından temelinden tutularak ve fevkaanî olarak yenilenmiş mescide, minâre tarafından ve binâ dışında 12 + 8 basamak ve binanın güneydoğu köşesindeki kapusundan girilerek 21 basamak iki merdivenle çıkılır, bu iki merdiven bitimleri arasında koridor gibi bir soncemaat yeri vardır.

Kareye yakın müstatil plânlı olan ibâdet sahnının dört duvarında da dörder pencere vardır. Mihrab dışarıya çıkıntılıdır. Sağlı sollu üçerden altı ahşab direk tavan destekliği yapmaktadır. Minâre tarafında ve binâ dışında kalmış merdivenin altında ve kemerler içinde abdest muslukları bulunmaktadır. Mescidin altında 1 tüccar yazıhânesi, 1 kahvehâne, 1 manav, 1 kalaycı ve 1 kömürcü, beş göz dükkân vardır. Bakımlı bir ibâdethânedir (1971, şubat).

H. ERAKTAN ve H. GÖKTÜRK

FİRÛZAĞA MESCİDİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatih kazâsının merkez nâhiyesinin Kırkçeşme Mahallesi yollarından, Bursalı Tahir Bey Sokağı ile Nefer Sokağı arasında bir aralık sokakdır; (1934 B. Ş. R. Pafta 6/64). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mayıs 1971).

FİRÛZAĞA TULUMBACI KAHVEHÂNESİ — Kırkçeşmelerde Bozdoğan Sukemeri dibinde Firûzağa Mescidinin yanında bu mahallenin yangın tulumbacılarının kahvehânesi ki İkinci Sultan Abdülhamid zamanında İstanbul'un en meşhur tulumbacı kahvehânelerinden biriydi; ramazanlarda Çalgılı Kahvehâne olurdu (B.: Çalgılı Kahvehâneler, cild 7, sayfa 3683).

FİRÛZAĞA YANGIN TULUMBASI SANDIĞI — Saraçhânebaşında Kırkçeşmelerde Firûzpaşa Mahallesinin yangın tulumbası sandığı; iki takım uşağı olan (en çok 10 - 12 uşak) küçük bir sandıkdı, fakat hepsi koşarlı, uçarlı bıçkın delikanlılar idi; tulumba sandığı Firûzağa Mescidinin avlusunda bir barakada durur, bekâr uşakları da mescid civârındaki kahvehânede yatar kalkardı; İstanbul'un ayak takımı ağzında "Firûzağalılar" diye anılırlardı. Devrin kalender halk şâirlerinden Üsküdarlı Âşık Râzi bu sandığın uşaklarından bir genç tulumbacıyı şu manzûme ile övmüşdür:

Pek alımlı çalımlı, Piruzağalım yamandır
Yan bakdırmaz yüzüne serkeş bıçkın civandır
Kâkülün cünbüşünden topuk nümâyişine
Dil bağlamış uşşâkı eşbehime kurbandır.

Düşmüş dâmeni dile sûzefken şerâredir
Tulumbacılık şânı şâhım âteşpâredir
Âhûyi vahşîdir hem kumrii âvâredir
Tulumbacı kündesi meşhurdur, pehlivandır.

Meydânı muhabbetin şimdi odur serveri
Yûsufu Ayaz Şâhı Ayvazı İskenderi
Bebrü pelenk gazanfer güzellerin ejderi
Sâhibkıran eyleyen elindeki fermandır.

Vâsıf İÇ

FİRÛZ BEY (Nişancı) — İkinci Sultan Selim'in has bendelerinden; Sultan Selim'in şehzâdeliği zamanında içoğlanları hocası olarak hizmetine girmişdi, asıl adı Bâlî'dir; Sultan Selim'in "Gül ve Bülbül" adı ile bir eseri olan nişancısı Fazli Bey vefât ettiği zaman şehzâdenin nişancısı oldu; Sultan Selim pâdişah olduğunda nişancılık makamında Celâlzâde Mustafa Çelebi gibi devrin seçkin bir sîmâsı bulunduğu için Firûz Beye müteferrikalık verildi, bir müddet sonra Celâlzâde vefat edince Firûz Bey nişancı oldu.

Nişancılık, devrin edebî diline hakkı ile sâhibi olmak gerektiren bir yüksek memuriyet idi, müverrih Peçevili İbrahim Efendi: "Nesirde mahâreti yokdu, bâzı gayri müstâmel lûgatlar so-

rulduğu zaman Ahterî ve Cevherî gibi lûgat kitaplarına bakıp cevap verirdi; gözleri de iyi görmezdi" diyor.

Hiç evlenmemişdi, ayyaş denilecek kadar da içkiye düşkündü, "Ehli ırz meyhânesidir" diye koltuklara, ruhsatsız içki satılan dükkânlara gider, odasına döner, dönerken yolda şarabın tesiri ile bir köşede sızar kalır, yanındaki uşakları kaldırıp bir berber dükkânına veya hamama götürüp mestâneliği gidinceye kadar beklerlerdi. Devletin en mühim yüksek mevkilerinden, Divânı Hümâyun âzasından olan bir zâtın bu hâli halk nazarında hiç hoş görünmediği halde, padişahın Firûz Beye karşı olan şahsî muhabbeti ile azledilmemişdi. Bir gün Divan kâtibleri ağır küfürlerle dolu bir ferman yazarak Firûz Beye nişanlanmak, pâdişahın turası çekilmek üzere verdiler ve Firûz Bey fermanı okumadan turayı çekdi, kâtibler bu fermanı devrin sadırâzamı Sokullu Mehmed Paşaya götürüp verdiler; o da pâdişaha arz edince Firûz Bey emekliye ayrıldı. Hayatı hakkında başka bir kayda rastlanmadı.

Bibl.: Peçevili Tarihi, I.

FİRÛZ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Büyük Adada İskele bölgesi sokaklarından, Gazi Mihal Sokağı ile Nevruz Sokağı arasında bir aralık sokak; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (mayıs 1971).

FİRÛZ ŞAH (Kınalı) — Hicrî 1098 (M. 1686-1687) de İstanbul'da hamamcılar kâh yâlığında bulunmuş, Derviş Şehrî İsmail Efendinin "Dellâknâmei Dilküşâ" isimli eserinde hal tercümelerini kaydettiği onbir nefer hamam uşağından biri (B.: Dellâknâmei Dilküşâ, cild 8, sayfa 4370). Aşağıdaki satırları o eserin 1323 (1905) yılında istinsah edilmiş ve A. Pidâkiz adında bir ressama resimlendirilmiş nüshasından kısaltarak alıyoruz:

"Biri dahi arnavud Fîrûzdur, Avlonyadan, mürâhik tâze olup memleketi cânibinden 1082 de (1671) şâkird olmak üzere celbinde Kadırga Limanında Çardaklı Hamamda soyub dellâk futuasını hemşehrisi İskender Dellâk bağlamışdır ki bu beyitleri o zaman nazmetmişlerdir:

> Fîruz Şah deyû şöhretyâb
> Kaaşı uşşâka çün mihrâb,
>
> Sâkıdır gümüş endâze
> Destinde lîfi yelpâze.
>
> Pâyi çâlâki kebkebi nâz
> Billûr topuklu işvebâz.
>
> Fûtesin bağlar şûhâne
> Şu'lei aşka pervâne.
>
> Geysûsi rindâne kemend
> Derbendi halvetde levend.
>
> Lenger der bagal teşrîfi
> İle tamamdır târifi.
>
> Hizmetde gaayet hâheşger
> Arnavud cinsi mâhpeyker.
>
> Görenler anı nîm uryan
> İnşirâh bulur bî pâyan.

"Kethüdâlığımız zamanında çâr ebru sinni selâsîni bulmuş yiğit idi ki ortağı ve hem üstâdı İskender dedikleri ejder heft ser cümle bahşişin gasb ile Fîrûz akçe yüzün görmeyüb hamamdan taşra çıkacak olsa pabucu olmayub nâlin ile çıkar ve sâir uşaklardan âriyet potur cebken alur ki halâs için rik'a verdi hamamını tebdile ve hakir dahi anı Çardaklıdan alub Sultanbayıd Hamamına koyub ve İskenderden şu kadar yıl için 400 kuruş güc ile tahsil olundu hâkimi şer'in eli ile".

FİSKE — "Baş parmak üzerine bükülen şahâdet parmağının birden açılması ile vurulan hafif darbe" (Türk Lûgatı).

Bilhassa bir sevgili yanağına veyâ burnuna muhabbet eseri, lâtife yollu vurulurdu.

Şinâsî'nin mizah yollu bir beyitidir:

> Benzer ol hoş kokulu kuyruğu âlâ miske
> Koklarım burnuma vurmazsa efendim fiske.

Topkapusu Sarayı arşivinde bulunan XVIII. yüzyıl ortalarında tanzim edilmiş bir Dalkavuklar Nizamı ve Narhı'nda "Fiske üzerine de şu kayıd vardır (B.: Dalkavuk, Dalkavuk Esnafı, cild 8, sayfa 4212):

> Dalkavuğun burnuna fiske vurma... fiske başına 20 para.
>
> . . . .

Bir sevgilinin her yapdığını, türlü münâsebetsizliğini hoş görmeye ve onu başkalarına karşı şiddetle korumaya da "Fiske kondurmamak" denilir.

Hünerli köçek oğlanların çıplak ayakla raksederken ayak parmakları uçlarına basarak yürümelerine de "Fiskeleme" yahud "Ayak Fiskesi" denilir idi:

Parmak basar fiskeleme kuş ağzı
Yumru topuklarda nümâyiş nâzı
Siyehçerde rakkaas kıbti palazı
Definin zilleri altundandır, altundan.

(Galatalı Hüseyin)

❋

Kara şoparın be pek çok hüneri
Ayak fiskesi hele
Güm güm titretir yeri
Topuklar demir gülle
Bir boy koşup koşup yat, fırlayup perende at
Desinler bu ne çalım, bu ne hünerler kat kat..

FİSKE ŞAMDANI — Mum dikilecek yeri bir tablacığın ortasında ve kenarında da tutmak için, kulpu bulunan el şamdanlarına verilmiş isim; o kulpdan baş ve şahâdet parmakları ile tutulduğu ve o parmaklar ile de fiske atıldığı içindir ki bu ismi almışdı. Yerine ve sâhibinin servetine göre bakırdan, sarı pirinçden, gümüşden, altından, porselenden, billûrdan fiske şamdanları yapılmışdır.

Petrol lâmbalarından önce, ev konak ve sarayların mum ile aydınlatıldığı devirde, büyük şamdanların ve âvizelerin mumları, elinde bir fiske şamdanı ile dolaşan bir hizmetkâr tarafından o el şamdanının aleviyle yakılır, uyandırılırdı. Geceleri ev içinde de elde bir fiske şamdan ile dolaşılırdı; devrilmesi güç, dolayısı ile yangın çıkarma tehlikesi az, kullanılması da rahat bir şamdandı. Zamanımızda sanat kıymeti taşıyanları antika eşyâ arasındadır ve antikacı dükkânlarında diğer şamdanlara nisbetle çok nâdir rastlanır, güçlükle bulunur.

Hüseyin Kâzım Bey "Büyük Türk Lûgatı" nda, şamdanın şeklini târif etmeden: "Cami ve türbelerdeki kandilleri yakmak için kullanılan fitilli el şamdanı" gibi gülünç bir laf ediyor. Fitilli şamdan olmaz, fitil kandillerde, zeytinyağı doldurulmuş, kandil çanaklarında yanar; şamdanlarda da mum dikip yakılır, aslında dondurulmuş iç yağından veya balmumundan, kâfurîden yapılan mumlarda yanan kısımda ortasındaki bir fitildir ama "Fitilli Şamdan" diye bir tâbir, hele bir dil bilgini için, gülünçdür.

XVII. yüzyıl ortalarında Kaadriye şeyhlerinden Nazmi Efendi "Hediyetül İhvan" adını verdiği hâtıralarında Yenikapu Mevlevihânesi dervişlerinden ilâhî cezbe sâhibi Mehmed adında bir genç bir dervişden bahsediyor; geceleri geç kalmış misâfirleri evlerine götürür, fenercilik yaparmış, fakat eline bir fener değil, fiske şamdanı alırmış, karlı, tipili bir kış gecesi, rüzgârda fenerler sönerken, Derviş Mehmedin elindeki şamdanın mumu sönmemiş, kendisi de kar üstünde çıplak ayakla yürür imiş. Şeyh Nazmi: "Gözümle gördüm.." diyor.

FİSKE TAŞI — Fiske ile atılan küçük taş; fiske ile taş atılırken başparmakla şahâdet parmaklarının birleşme şekli değişir, başparmak şahâdet parmağı üstüne konulur ve birden açılması ile küçük taşı fırlatır. Darbe olan fiskede ise darbeyi şahâdet parmağı vurur.

Şu kıt'a Üsküdarlı Âşık Râzi'nindir:

Çokdan râzıyım ben fiske taşına
Çapkın topuk kakar âşık başına
Hakkıdır ne denir, güzeller şâhı
Basdı ondokuza gaddar yaşına.

İmâlı ve tenkid, serzeniş yollu sözlere de Fiske Taşı denilir:

Fiske taşlarını atar o dilber
Sonra da karşıma geçerek güler
Ama kendisinin yapdıklarını
Açmaya gelmez hâ.. parlayub küser..

(Âşık Râzi)

İstanbul'un eski zenpârelik âleminde gece yosma hanımının evine giden erkek, geldiğini haber vermek için kafese bir fiske taşı atar, hemen kapu açılıp, zenpâre çarçabuk eve alınırdı:

Bir fiske taşını attığım zaman
Aşağıda beklermiş o sevdiğim can
Kapuyu açıp dedi sus aman
Merdivenden çıkdım pat pat yukarı.

(Beşiktaşlı Gedâî)

FİŞEK ATMAK — "Argo. Cimağ etmek; Lehimlemek, Perçinlemek, Şişirmek, Tezgâh Kurmak, Üfürmek, Zımbalamak da aynı anlamdadır" (F. Devellioğlu, Türk Argosu).

Değerli dil bilgininin kaydettiği gibi yukardaki argo kelimeler aynı anlamda değildir, aralarında mânâ farkları vardır:

Fişek Atmak, cimağda telkin; Zımbalamak, cimağ'ın alelacele, belki de ayaküstü icrâsı; Tezgâh Kurmak, cimağ'ın bir yatakda icrâsı; Şişirmek, zinâ; Üfürmek, livatâ; Perçinlemek, cebir ile livâta, belki de o arada bekâretin izâlesi; Lehimlemek, ibtizâle düşmüş birisi ile cimağ anlamlarında kullanılır (Hammal Nazif'in notları).

FİŞEKHÂNE CADDESİ — Bakırköyün yollarından; Bakırköy - İstanbul Yolunun Bakırköy İstasyon Caddesi ve Ebüzziyâ Caddesi ile teşkil ettiği dört yol ağzından öte bir devamıdır; Mer'a Sokağı, Halıcı Sokağı, Türkcü Sokağı, Cumhuriyetci Sokağı ve Sporcu Sokağı ile kavuşakları olan uzun ve bitimi çıkmaz bir yoldur (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 12).

Bakırköy - İstanbul Yolu tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşeli olarak başlar; sol kolda Vita yağı fabrikası vardır, yol bu fabrika önlerinden sonra asfalt döşelidir, daha ileride yine sol kolda otobüslerin durduğu geniş, alanımsı bir yer ile bir futbol sahâsı vardır; iki ve altı katlı arasında evler ve apartımanlar arasından geçer ve böylece Ataköy sınırına ulaşır ve sol kolda geride Ataköyün onüçer katlı blok apartımanları görülür. 1934 Belediye Şehir Rehberi paftasında sonu kırlıkda çıkmaz yol gibi görünen Fişekhâne Caddesi, bu satırların yazıldığı sırada Ataköyün içine girer ve uzanır gider.

Bu cadde üzerinde 3 lokanta, 1 kahvehâne, 1 tuhafiyeci, 1 berber, 1 terzi, 1 kundura tamircisi, 2 bakkal, 1 doğramacı, 1 döşemeci, 1 odun deposu vardır. Bakırköy - İstanbul Yolu başında Anadolu Bankasının Bakırköy şubesi bulunmaktadır. (şubat 1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİT, FİT OLMAK — "Fit: 1. Fenâlığa sevk ve teşvik edip dürtme; iğvâ, iğfal, ifsad; 2. Kumarda ne kazanç, ne kayıp" (Şemseddin Sâmi, Kaamusi Türkî).

İstanbul ağzında, bilhassa avam arasında çok ve çeşitli anlamda kullanılan bir kelimedir:

1 — İğfal, ifsad anlamında, "koymak" ve "sokmak" masdarları ile birlikde kullanılır; iki pırpırı konuşur:

— Senin Sarı ne zamandır yanında görünmüyor?

— Aramıza fit sokdular!

— Yine o boydan biri ayakdaşına derd yanar:

— Bursalı ile arama fit koyanı biliyorum, Çakır hergelesi...

2 — Fitneci, fitnekâr anlamında:

— Bırak şu fit herifi...

3 — Ödeşme, arada alacak verecek kalmamak anlamında:

— Allem etti, kallem etti, beş kâğıdı aldı gitti, aldığı paraları ödüyor mu bâri?

— Aldırma, ben onunla fit olurum...

4 — Kumarda ne kazanç, ne kâr:

— Tozlukluda ne yapdın dün gece?

— Fit kalkdım....

5 — Râzı olma anlamında:

— Gündelik 5 lira, boğazında benden, çalışır mısın yanımda?

— Fitim ağabey...

Kalaycı civanı paklarsa hamam
Hanım fit olur, pazarlık tamam.

(Âşık Râzi, Baskın Destanı)

6 — Gönül verme, alâka anlamında:

— Bakkalın kızını gördün mü?.. Birden boy atmış, serpilmiş, pek güzelleşmiş!..

— Ben ona çokdan fitim ayol!..

FİTİL — "Aslı arabca Fetil'den; 1. Kandil ve muma konulan pamukdan bükülmüş ip ki, emdiği yağ ile yanıp ortalığı ışıklandırır; 2. İlk icad edilmiş top ve tüfeklerin falyalarına konulan gaytan ki, bir ucu tutuşturulup ateş falya deliğine ulaşınca top yahud tüfeğin içindeki barut parlayıp silâh boşanır; 3. Merheme batırıp, bulanıp yara içine sokulan, geçirilen tiftik; 4. Kumaşın altına gaytan gibi bükülmüş bir şey konup dışardan kabarık yol gibi görünen dikiş; (5. Hamamda kese vurulan vücuddan büklüm büklüm çıkan kirler). Mecâzen: Birdenbire hiddet ederek parlama anlamında: Fitil almak; yapılan bir fenalığın kötü neticesini görmek, cezâsını çekmek, yâhud huzuru, neş'ei bozarak, adamı yapdığına pişman etmek anlamında: Burnundan fitil fitil gelmek; kızdırmak, azdırmak, kavgaya tahrik anlamında: Fitil vermek, fitillemek" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

"Fitil: Argo, aşırı derece sarhoş; ekseriya gibi edâtı ile birlikde kullanılır: Moruğa bak, fitil gibi" (F. Devellioğlu, Türk Argosu).

Mecâzı anlamlarıyla İstanbul ağzında çok kullanılır, hattâ edebî metinlere geçmişdir:

Güllei aşka dili zârı nişangâh ettim
Eyledim cânı fedâ hâsılı hûbanlar içün
Giderek âkıbet aldım fitili âh ettim
Yandım âteşlere Tophâneli bir dilber içün

(Enderunlu Fâzıl, Şarkı)

Bak şu Tophâneye dilberler ile dopdoludur
Kişi gördükde fitil almaya hiç kaabil mi

(Enderunlu Fâzıl)

Gidilmez meygedeye erâzilden eşbehle
Birkaç dolu çakınca çapkın olmuşdur fitil
Bilmez âdâbı sohbet, mütecâviz ve küstah
Gelir neşvei bâde burnundan fitil fitil.

(Âşık Râzi)

Dellâk olan gaayet pençeli gerek
Kiri fitil fitil çıkarsun kise
Hem dahi nezâket ile dest ura
Müşteri bay zedâ kim olur ise.

(Vezâifi Dellâk)

Aşçıdede İbrahim Beyin hâtıralarında aşağıdaki satırlar yakın geçmişin İstanbul hayatından şirin bir sahnedir:

"...(Bir mahalle mektebi hayatı anlatılırken) Hoca Efendi Şehzâde Camii Şerifi Kayyumbaşısı, sulehâdan, şehlâ gözlü, kısa boylu, şişmanca; dâimâ kandil fitili yapıp camiişerife, şuraya buraya satardı. Pek çok süpürge alıp onların tellerinden pamukla fitil yapıp kâğıddan deste deste ederek bir büyük sandık içinde saklardı. O asırda sık sık şehzâde ve sultanlar dünyaya gelmekle yedi gün yedi gece donanmalar yapılması âdet olmuşdu, her donanmada öteki beriki gelip destelerle Hoca Efendiden fitil alırlardı. O gün Hoca Efendinin ahvâline göz altından dikkat ettiğimde onu gördüm ki, hem elinde fitil yapar, hem de şehlâ gözünün ucu ile ara sıra benim Mehmede bakar..

Fitil aldım ele kandilim dolu yağdır
Gördüm ki bizim Hoca püsküllü belâdır.

"Hoca Efendi elindeki fitilleri tamam edip.." (B.: Aşçıdedenin Hâtıraları, cild 2, sayfa 1138).

FİTİL SOKAĞI — Taksimin Yenişehir Mahallesi sokaklarından; Yenişehir Caddesi ile Gülleci Sokağı arasında uzanır, Miran Sokağı ile dörtyol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 19/181). Cadde kavuşağından gelindiğine göre, bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli olarak başlar, ahşab ve kâgir binâlar arasından geçer, birer katlı evler, dörder katlı apartımanlar vardır. 1 boru işleri atölyesi, 2 oto tamircisi, 1 oto döşemecisi, 1 cilâcı, 1 marangoz vardır. Yenişehir Mahallesi Muhtarlığı bu sokaktadır. Kapu numaraları 7-39 ve 2-40 dır (haziran 1968).

Hakkı GÖKTÜRK

FİTNAT — Geçen asır sonlarında İstanbul'un en şöhretli "Koltuk" gizli umumhâne işletenlerden; koltukların en lüksü, en temizi olan evi Çapada idi; Ahmed Rasim "Fuhşi Atik" isimli eserinde Fitnat'ın evini Muzaffer Bey adında bir gencin ağzından şöyle anlatıyor:

"Toydum, öyle yerler bilmiyordum, beni amıcam götürdü. Fevkalâde zengin ve şişman bir zât idi, dâimâ bekâr yaşamışdı.

"Akşam olmuşdu, dükkânlar kapanıyordu. Aksaraydan arabaya bindik, Topkapı tramvay yolundan gittik, sola sapdık, biraz daha gittik, bir evin önünde durduk. Biz daha kapunun önüne varmadan kapu açıldı, içerden bir ses:

— Çabuk olun!.. dedi.

"Amıcam koca gövdesiyle daldı, ben de ardından girdim. İki siyâhî kadın, ne baş örtüleri var ne yeldirmeleri. Etek öpdüler:

— Buyursunlar beyim.. sefâ geldiniz!.. dediler.

"Biri gaz lâmbası tuttu, ufak bir merdivenden çıkdık, sofamsı bir yerden yürüyüp tekrar bir merdiven çıkdık; gaz tutan siyâhî:

— Yeşil odaya buyuracaksınız.. dedi.

"Ben şaşaladım, misâfirlik biliyorum, bir umumhâneye getirildiğimin farkında değilim. İkinci sofada başörtülü iki ihtiyar kadın durmuş, amıcamı karşıladılar. Siyâhî solda bir oda kapusu açarak:

— Buyurun efendim.. dedi.

"Derhal büyük bir lâmba getirdiler. Amıcam sedire, ben bir iskemleye oturduk. Bir daha yerle bir temennâ ederek:

— Sefâ geldiniz!.. savurdular.

"O zaman bir şeyler anlar gibi oldum. Buranın misâfirlik olmadığı muhakkak. Başımı eğmiş düşünüyordum. Sofa tarafından bir gürültü kopdu, oda kapusu sesli sesli açılarak:

— Ah benim şişkom!.. diyerek saçları dökük, göğsü kolları açık bir kadın amıcama doğru koşarak boynuna sarıldı.

"Utancımdan ter içinde kaldım. Ben o ana kadar böyle hoppalık görmemişdim. Geldiğime pişman oluyordum. Amıcam oralarda değil, kahkahalarla gülüyordu. Elimin parmaklarını birbirine geçirmiş çıtlatıp duruyordum. Göremedim ama içeriye biri daha girdi, hissettim. Amıcam ona:

— Körpe olacak!.. kart istemem!.. benim oğluma kız oğlan kız... dedi.

"O delişmen kadın sordu:

— Beyefendi kimlerdir?

— Bizim merhum birâderin oğlu..

— Mâşallah ne kadar terbiyeli..

— Elbetde.. ben de terbiyesini bildiğim için sonra yapacağı şeyi benimle geçerek öğrensin diye aldım getirdim..

"Göz kuyruğumla gördüm. Üstüne mor dallı saten bir ruba giymiş, genç bir kadın yavaş yavaş amıcama doğru yürüdü, burada ne kadar çok sefâ geldiniz diyorlar, o da söyledi ve benim yanımdaki iskemleye oturdu.

"Bittim!... her tarafımdan terler sızıyordu, mendilin biri ıslandı diğerini çıkardım. Hiç bir tarafa bakamıyordum. Amıcamla kadın fıkır fıkır gülüyorlardı. Bir dakika sonra yanımda oturan kadın kalkıp gitti. Amıcamda ihtar ihtar üstüne:

— Muzaffer.. başını kaldır.. ne o pısırıklık.. sıkılma, şimdi saz da gelecek.. okur eğlenirsin.. ben seni buram buram terle diye getirmedim.. gül, oyna, açıl!..

"Bu aralık amıcam kapudan giren bir kadına:

— Pek âlâ, beğendim, gelsin, Muzafferi alsın, soysun!.. dedi.

"Ne?.. Felâket!.. Tirtir titriyordum.. avuçlarım ateş gibi.. şakaklarım kuvvetli kuvvetli vuruyor. Titrek, ince bir ses kulağımda çınladı:

— Buyurunuz efendim!

"Amıcamın kalın sesi de:

— Haydi Muzaffer, git soyun, ben de soyunacağım, sonra buluşuruz.. dedi.

"Bu kadar geniş izin bana bir baskı oldu. Kalkdım, kapuya doğru yürüdüm, sofaya çıkdım. Nereye gideceğimi bilmiyordum, beni odadan alan kadın önüm sıra koşdu, bir mum yakarak bir kapu çadı. Gözlerine, dudaklarına pek yaraşan bir tebessümle:

— Buyurunuz efendim.. dedi.

"Bacaklarım titriyor. Kadın, arkamdaki pardüsümü, ceketimi, fesimi, yeleğimi aldı, asdı.

— Gömleğinizi çıkarır mısınız?

"Diyerek güzel kokulu, ütülü bir keten gecelik entârisini açarak başıma geçirecek vaziyete sokdu. Gömleğimi çıkarır çıkarmaz giydirdi. Beni bir sandalyaya oturtarak potinlerimi, pantolonumu çekdi. Ayağıma yepyeni, ökçeli bir terlik verdi. Yine o tebessümle:

— Saklanacak bir şeyiniz var mı?.. dedi.

"Meğer söz söylemek ne kadar güçmüş:

— Var!.. dedim.

"Neydi acaba saklanacak şeyim?.. O rubalarımı birer birer yokladı, saatimi, para çantamı, kıravatımdaki iğneyi çıkarıp dışarı çıkdı, geldiği zaman:

— Fitnat Hanıma verdim.. ne olur, ne olmaz!.. dedi.

"Ve yine o tebessümle yüzüme bakdı:

— Buyurun meclis odasına gidelim.. dedi.

"Hastalıkdan yeni kalkmışlar gibi yürüdüm. Kadının yüzüne bakdıkça güzel olduğuna hükmediyorum. Yüzümü yıkadım. Soğuk su sarsılmış sinirlerimi teskin etti. Elime uzatılan temiz, sırmalı bir havlu ile kurulanırken amıcamın sesini işittim, bağırıyordu:

— Muzaffer!.. Muzaffer!

"Benimki cevap verdi:

— Geliyorlar efendim!

"İçeriye girdim ki saz kurulmuş, masa kurulmuş!.. şişeler dolu, mezeler çeşid çeşid!.. İki kadın daha gelmiş.. biri ayakda kadeh dolaşdırıyordu. Bir kadeh konyak da bana verdi. İşte o gün bugün çakıyorum.. tam iki sene oluyor, benimki ile münasebetim de devam ediyor...".

Abdülhamid devrinin istibdadının şiddetlendiği devirde "Siyâsî toplantılar oluyor" diye jurnal verilmiş, koltukların hepsi kapatılmış, sâhibeleri ve başlıca iş yardımcıları sürgüne gönderilmişdi. Fitnat'ın evinde son bir gece âlemini, yine Ahmed Rasim "Fuhşu Atik" de Şâdi Bey adında bir gencin ağzından şöyle anlatıyor:

"Geçdi o âlemler.. dün gece son idi.. hepsi kapandı.. Kanbur Esmâ, Fitnat, karılardan birkaçı, hepsi sürülüyor.

"Geçen pazar gecesi ben bizimkinde idim. Evvelâ haberi o verdi, bakdım ki gözleri de sulandı. Ben onu Fitnat'ın evinden aldım, çekdim, kapattımdı.

— Mümkün olsa da gitsek! dedim.

— Ben yarın anlar, sana haber veririm.. dedi.

"Ertesi gün kaleme geldi, biraz müşkülmüş ama her halde girilebilirmiş.

"Hatırıma Süleyman geldi, bir koşu ona gittim, anlattım, ertesi akşama kararlaştırdık:

— Benimkine söyleyeyim.. o da gelir.. dedi.

"Önce Langaya indik. Kar buram buram yağıyor. Saat bir de (gün battıktan bir saat sonra) kalkdık. Sokaklarda in cin top oynuyor. Yü-

rüdük, Çapa Çeşmesinden sapdık, eve doğru. Bir de bakdık ki evin önüne nokta koymuşlar. Şimdi ne yapalım?.. evden de bizi görmüşler, lâmba önde, arkada biri, bir pencere açıldı, eliyle durun, bekleyin işâretini verdi. Rüzgâr esiyor, soğuk, bir duvar kenarına sindik, gözlerimiz pencerede. Tipi dehşet, sırıtacağız. Yirmi dakika kadar geçdi, öteki sokakdan acı acı bir polis düdüğü işitildi. Bizimkiler içerde, biz dışarda, olamaz!.. bayağı yasak değil, siyâsî!.. Pencerede lâmba göründü, bir el çabuk gelmemizi işâret ediyordu. Fırladık, bin belâ kapunun önüne geldik, kapu açıldı, daldık. Ev halkı merdiven başında, yukarıya çıkdık, doğruca Yeşil Odaya, oda mı istersiniz, renk renk, cülesi bomboş, o çiftehânelerin kuşları uçmuş. Hâletler, Goncalar, Allılar, Pesendler, Tarîfelerden eser yok. Ne Cihanyandı, ne Sidikli Perver, ne Camigelini, ne Uzunküpe Firdevs, ne Şaşı İfâkat, ne Terânedil.. oda kapularından bakıp kaçışmalar görülmüyor.. ne kadar hoşuma giderdi, evin müdîrelerinden bir Kalfa Hanım vardı, elinde tesbih, beş vakit namazını kılar, o da yok.. Kör kemancı, uşak Aleksan, aşçı Ferruh görünmedi. Yeşil Odaya girdik.. ne sandalya, ne sedir.. bir mangal, Okmeydanında buhurdan gibi.. bereket versin rakıya.. etrafına dizildik ama kadeh, surahi yok.. iki üç fincan, kara babam binlik, bir de teneke maşraba.. dön bire dön.. işte samanlık seyran dedikleri budur.. bereket versin hizmetçiye, kendi mangalını da getirdi, bir tarafdan da çakıntı, elimiz ayağımız biraz ısındı. Fitnat büzülmüş duruyordu, benimki:

— Anneciğim.. gel kürkümün altına gir!.. dedi.

"Arkalarımıza paltoları çekdik, gelsin şarkı:

> Unkapanının kocakarısı
> Zanpara alır gece yarısı.

"Ne okundu ise tesir etti. Fitnat da, Kanbur Esmâ da ağladılar, bizimkiler de...

"Süleyman musiki bilir, şarkının birini bırakıp birini okuyordu:

> Hicran oku sînem deler
> Olmaktadır hâlim beter..

"Hele:

> Bozuldu lânesi üftâdegânın
> Evin yıkdı Felek biçâregânın.

şarkısında büsbütün coşdular. Bu şarkı Kaymak Tabağını Geliboluya sürdükleri zaman çıkmışdı. Bir âlem ki hem ağladık, hem güldük.

"Olduğum yerde sızmışım. Gözümü açdım ki ortada bir tepsi yemek. Sabah olmuş.. kar yine o kar. Fitnat:

— Sabah şerifler hayır olsun!.. diye geldi.

"Birer kahve.. kâr eder mi, birer de limonlu. Fitnat:

— Bugün bizi kapuya götürecekler!.. dedi.

— Biz nasıl çıkacağız?

— Onlar bizi götürürler.. siz de sizinkileri alır, ardımızdan çıkar gidersiniz!... dedi. Ve dediği gibi oldu..".

Erzurumlu Âşık İbrahim'in aşağıdaki beyitlerinde adı geçen "Fitnat" ın bu kadın olduğunu sanıyoruz:

> Karının dolapları Paçozlar mı sâdece
> Üç bin altın saymışlar elindeki üç gence.
>
> Biri ispir Alisi konak halkı delisi
> Körpe gencin irisi apiko çakırpençe.
>
> Biri dilbaz pedimu kopuk Galata rumu
> Gül topuklu kadehkâr nâ şükûfte bir gonce.
>
> Hele bir Mustafası uşak Mustafa var ki
> Öyle eşbeh görmedim bu yaşıma gelince.
>
> Kendi eliyle soyar çekermiş câme hâba
> Nemruddağlı pelengi Fitnat Abla her gece.

FİTNAT HANIM (Hazînedarzâde) — Geçen asrın ikinci yarısında ve asrımız başında yaşamış, seçkin bir kadın şâir; 1258 (M. 1842) de Trabzon'da doğdu; o tarihlerde Trabzon vâlisi bulunan Hazînedarzâde vezir Abdullah Paşanın (Türk Meşhurları isimli eserde Ahmed Paşa diye yazılı) kızıdır; âile de aslında o taraflı, Ordu'ludur. Babası ile birlikde üç yaşında iken İstanbul'a geldi ve tahsilini İstanbul'da husûsî olarak yapdı; Fındık Hâfız Efendiden Kur'an, Hoca Lâtif Efendiden arabca ve farsca dersleri aldı; Hoca Şâkir Efendiden Hâfız Divânını okudu; Erzurumlu Osman Efendiden sülüs yazı meşk etti ve icâzetnâme aldı. Şiir ve nesir Türk edebiyatını da, babasının kâtibliğinde bulunmuş Edhem Pertev Efendi (Paşa) dan tahsil etti. Çocuk yaşında iken, adı tesbit edilemeyen bir gençle evlendirildi. fakat bağdaşamadığı için pek az sonra kocasından ayrıldı; bu ayrılışın sebebini yıllarca sonra Bursa'da tanışdığı Süleyman Nafiz Beye şöylece anlatmışdır:

"İlk zevcem çok kıskançdı, şiir yazdırtmaz, kitab okutmaz, güzel giyinmemi istemez, hattâ, kirpiklerinin uzunluğu gözlerime pek çok letâfet veriyor diyerek kirpiklerimi keserdi."

Bir müddet sonra, ikinci defa Bahriye Nezâreti mektubcusu Mehmed Ali Efendi ile evlendi, bu zât, tarihimizde kötü isim bırakmış Dâmad Ferid Paşanın amcasıdır.

Süleyman Nazif Bey: "Tanıdığım zaman yaşı altmışın üstünde idi; zekî ve (belliydi ki) müstesnâ bir güzelliğe de sâhib imiş.." diyor. 1327 (1909) da İstanbul'da vefât etmiş ve Edirnekapusu dışına defnedilmişdir.

Aşağıdaki parçalar şiir diline örekdir:

Serv kaddin sûreti ayrılmaz aslaa dîdeden
Ruhlerin gitmez hayâli hâtırı rencîdeden
Nevnihâlim kaçma lütfet âşıkı gamdîdeden
Arzı dîdâr eyle ey mehpâre Allah aşkına.

Kâhi ruhini kâh binâkûşini öpsem
Âvihtei zülfi ham ender hamın olsam
Gark eyler idim katrei nâçîze vücudum
Gülberki cemâlinde senin şebnemin olsam.

FİTNAT HANIM (Zübeyde) — Onsekizinci yüzyılda yaşamış güzelliği, zerâfeti, zekâsı, edebî kültürü ve kibar bir İstanbul Hanımefendisi olmakla meşhur seçkin bir Türk kadını ve seçkin bir şâir; doğum tarihi bilinmiyor, şâir ve musikişinas Şeyhülislâm Ebûishakzâde Esad Efendinin kızıdır (B.: Esad Efendi, Ebûishakzâde Mehmed; cild 10, sayfa 5245). Dedesi Ebûishak Efendi, amıcası İshak Efendi, erkek kardeşi Şerif Efendi de ilmiye mesleğinden olup şeyhülislâmlığa kadar yükselmişlerdi, kardeşi de şiirle meşgul olmuşdu; baba konağı İstanbul'un en kibar sanat mahfillerinden biriydi. Yine ilmiyeden Nakîbüleşraflık ve Rumelikadıaskerliği yapmış Derviş Efendi adında bir zât ile evlendirilmişdi, sanat ile şiirle hiç ilgisi olmayan bu zât ile mesud bir âile yuvası kuramadığı rivâyet edilir. Hicrî 1194 (M. 1780) yılında hayli yaşlıca vefât etti; bir rivâyete göre dedesinin Çarşanbadaki camiinin hazîresine, bir rivâyete göre de Defterdar ile Eyübsultan arasında süreti mahsusada yapdırttığı türbeye defnedildi. Adı geçen hazîrede kabir taşına rastlanmadı, bir kitâbe taşımayan ve sadece Fitnat Hanımın Türbesi denilen Eyyubdaki türbeye gelince 1937-1945 arasında bir harâbe halinde idi, içinde bir kabir izine bile rastlanmıyordu, bilâkis, serseriler tarafından bir ayakyolu gibi kullanılıyordu, son zamanlarda biraz temizlenmişdir.

Fitnat Hanım üzerine çok şirin fıkralar anlatılagelir; bunlar ne dereceye kadar hakikattir bilinemez.

Devrinin külhânî şâirlerinden Haşmet Efendi, Fitnat Hanıma fırsat buldukça lâtife yollu takılırmış; bir kurban bayramı arifesinde Hanımefendi arabası ile Bayazıd Meydanında kurbanlık koç almaya gidiyormuş (O kibar hanımın kurbanlık koç almaya bizzat gitmeyeceği aydın hakikattir), yolda Haşmete rastlamış, külhânı; aralarında şöyle bir konuşma geçmiş:

— Hanımefendi nereye?

— Kurbanlık koç almaya:

— Size ben kurban olayım!

— Boynuzunuz yok, sizi kesmek mekruhdur..

— Aman efendim, konakda bir gece kalayım, boynuzlarım çatal çatal çıkar!

Bu fıkranın her yönden uydurma olduğu bellidir. Fakat şu fıkra Haşmet için de, Fitnat Hanım için de elhak ki inanılacak bir zerâfet taşır:

Bir mumcu dükkânında gaayetle güzel bir çırak oğlan varmış. Fitnat Hanım bu oğlanı görmüş, hoşlanmış, güzel seyri, sevabdır diye dükkân önünden geçdiği zamanlar arabasının perdesini açar, mumcu çırağı dükkân önünde ise seyredermiş. Haşmet de o dükkânın müdâvimlerindenmiş. Yazdığı bir mısraı oğlana ezberletmiş ve hanım geçerken ve yüzüne alıcı gözle bakarken, okumasını tenbih etmiş. Bir gün hanımefendi yine geçiyormuş ki mumcu güzeli eşbeh nahveti ile Haşmetin mısraını söylemiş:

Pek bakma bana âteşi hüsnümle yanarsın!

demiş. Fitnat Hanım bir kahkaha atarak irticâlen söylediği şu mısraı ile Haşmeti mat etmiş:

Hattın gelicek sen de beni mumla ararsın!

Aşağıdaki parçaları seçkin kadın şâirin divanından alıyoruz:

Beyit

Ne mümkin pençei aşku muhabbetden ola âzad
Yine mürgi dilim bir çeşmi şehbâza şikâr oldu.

Bir Gazelden

Güller kızarır şerm ile ol gonca gülünce
Sünbül ham olur reşk ile kâkül dökülünce.

Can vermek ise kasdın eğer aşk ile Fitnat
Hâki deri dildârdan ayrılma ölünce.

Gazel

Neşvei câmı muhabbetle gönül cûş eyler
Çekilen derdü gamı cümle ferâmûş eyler.

Bir nigehle komadı derdimi takrîre mecâl
Çeşmi mestin nice gûyâları hâmûş eyler.

Kıl hazer alma sakın âşıkı zârın âhın
Seni bir hûb sitemkâre Felek dûş eyler.

Şarkı

Beni derdinle yeter zâr ettin
Yok mu insâfın a zâlim söyle
Çeşmi mestin gibi bîmâr ettin
Yok mu insâfın a zâlim söyle.

Âşıkı zâra cefâ kârındır
Öldüren gamzei hunhârındır
İden ahbâbına güftârındır
Yok mu insâfın a zâlim söyle.

FİTNE ŞAH — XVII. yüzyıl ortalarında İstanbul'un namlı oyuncu kollarından Çelebi Kolunun köçek oğlanlarından (B.: Çelebi Kolu, cild 7, sayfa 3812); Evliyâ Çelebi: "(Bu kolun) on nefer rakkaslarının en güzelleri Can Memi Şah, Zâlim Şah, Hurrem Şah, Fitne Şah, Yusuf Şah'dır.." diyor. Başka kayda rastlanmadı.

FİYAKA — Argo deyim; "Nümayiş", "Gösteriş", "Çalım" anlamlarında kullanılır; F. Devellioğlu "Türk Argosu" isimli eserinde şöyle kaydediyor:

"Fiyaka: Kabadayılık, gösteriş; misal: Senin fiyakan burada sökmez. Fiyakalı: Gösterişli, süslü, zarif, kabadayı; misâller: Fiyakalı Paçoz (Paçoz = Uygunsuz, orta malı kadın); İmanım Fiyakalı, çözül (git) karşımdan" (F. Devellioğlu).

Bu argo deyimin karşılıkları yukarda gösterdiklerimizdir. "Kabadayılık", "Süs, Süslülük", "Zerâfet" anlamlarına gelmez. (B.: Kabadayı): ancak o kelimelerle birlikde kullanılır: "Kabadayı Fiyakası", "Apiko (Süslü, Şık) Fiyakası" gibi.

Kalender meşreb şâirler gençlerin tasvirinde bu argo deyimi pek çok kullanmışlardır:

Fiyakana yandığım
Yalanına kandığım
Kaçıp gittiğin zaman
Gece gündüz andığım
Elimdeki resmine
Bakıp oyalandığım.

(Çamiç Ağa)

Kaldırım deper de yalın ayakla
Her akşam devirir bir şişe rakı
Perçemli zülüflü fiyaka, caka
Yüz karamız oldu dayımın Hakkı.

(Çamiç Ağa)

Bir yârim var fiyakalı, aynalı
Şimşad kaddi nazlı yârin gül dalı

Bir mürâhik kayıkcı âfeti devran gördüm
Geçenlerde Boğazda Rumelikavağında.

Siyehçerde eşbehin nâmı Benli Mustafa
Püskürme fülfülleri her iki yanağında.

Kâküllerin üstüne dal fesini kondurmuş
Bir al karanfili var çapkının kulağında.

Helâli gömlek ile don üstünde bir kuşak
Çıplak ayaklı fetâ tam şehbazlık çağında.

Fiyakası cakası alım çalım nümâyiş
Bıçkınlıkdan kinâye kopuk laz uşağında.

(Âşık İbrahim)

Uzun saçlar kız saçı, güzel ayaklar çıplak
İşmar çakıyor bana fiyakalı, cakalı.
Bak şu çapkın Hippi'ye, topukları vurarak
Geçen şu çapkına bak, Avrupanın çakalı..

(Mehmed Gökçınar)

FİYAKALI SOKAĞI — Yukarı Boğazın Anadolu yakasında Paşabağçesindedir, küçük bir aralık sokakdır (1934 B. Ş. Rehberi, Pafta 24).

FLÂM KAHVEHÂNESİ, CAFÉ FLAMME — (**Flâmme, fransızca alev, ateş, neşter**) — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde Beyoğlunun en namlı gazino-kıraathânelerinden; bu satırların yazıldığı sırada (1950) İstiklâl Caddesinde İngiliz Kanzuk Eczâhânesi sırasında idi, yerinde şimdi bir oyuncakçı dükkânı vardır, Türklerden ziyâde azınlıklarla tatlısu frenkleri devam ederlerdi. tavla ve iskambil kâğıdı ile piket, bezik ve briç gibi oyunlar oynanır, aparatif olarak da kadehle rakı, cin, amer, konyak, likör verilir, mezeleri de ekmek lokmaları üzerine konulmuş siyah rus havyarı, kırmızı japon havyarı, dil söğüşü, kılıç fümesi, kaz yumurtası. janbon, kaşer peyniri gibi şeylerdi; kışın punç'u meşhurdu (B.: Filip, cild 11 sayfa 5789).

Erzurumlu Küçük Emrah'ın (B.: cild 9, sayfa 5107 - 5108) bu kahvehâne hakkında altı kıt'alık bir destanı vardır:

Meşhurdur efendim Kahvei Flâm
Fransızca gerek orada kelâm
Alafrangalık bonjur, bonsuvar
Merhaba dir isen alınmaz selâm.

Tatlısu frengi sâhibi barba
Besili domuzdur gaayetle kaba
Lâkin sözüm yok hiç cin rum şaraba
Âlâsı Elâmda ideyim îlâm.

Ve hem garsonları hep seçme mahbub
Emir verir iken olurum mahcub
Hizmeti bir yana kendisi matlub
Sakızlı İmrozlu rumiyos gulâm.

Topukları gümüş, billûr pençeli
Avrupa kâküllü, gaayet cilveli
Bahşişin ustadan gizli vermeli
Yaz levhi sîneye elif ile lâm.

Alınca haberi şaşırdım râhi
Hasırlı fes giydim, attım külâhı
Gören dostlar şaşar Âşık Emrâhı
Baston, boyunbağlı hâsılı kelâm.

Etrafa alıcı göz ile bakdım
Pandeli civana abayı yakdım
Şöyle âşıkaane işmarı çakdım
Mülki hüsni küfrü fethetti islâm.

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

FLEMİNG (Thea) — 1965 de bir kısmı İstanbul'da çevrilmiş "Maça Ası" isimli İtalyan filminin birinci kadın oyuncusu Hollandalı bir yıldız; sinemacılık âleminde "Seks Bombası" lâkabı verilmiş artitlerden. Maça Ası'nda figüranlık yapan, sonraları da Almanyaya giderek "Türk Tarzanı" diye şöhret kazanan Çetin Başaran (yahud Pala) isimli delikanlının çıplak göğsü, bâzuları, baldırları ile fazlaca ilgilenmiş, ayaklarını Çetinin iri kıyım ayakları ile ölçmüş, ve Çetinin geniş omuzlarına oturarak bütün bu seks numaralarının resimlerini çekdirmiş, o resimler İstanbul gazete ve magazinlerinde yayınlanır iken Çetine âşık olduğu sözleri de kaydedilince: "Beni bir figüranla nişanlamaya kalkdılar" diyerek aşırı asâbiyet göstermişdir.

Thea Fleming 1943 de doğmuşdur; babası bir otel, sinema ve gece kulübü sâhibi, anası da Hollandanın ünlüce aktrislerinden olup Thea 5 yaşında iken bir filmde rol almış, orta tahsilini bitirdikten sonra İtalyaya giderek bir süre figüranlık yapmış ve nihâyet Maça Ası'nda bir baş rol alabilmiş (Ses Mecmuası).

Burhâneddin OLKER

FLEURY (Madam) — (Flöri okunur) Kimliği tesbit edilemedi; geçen asrın ikinci yarısında Bebekde Halim Paşa yalısının (Mısır Konsolosluğunun) arkasında bir dağ köşkü vardı ve bu köşk Sultan Abdülazize karşı çalışan genç Osmanlıların gizli toplantı yerlerinden biri olmuşdu. Başka kayda rastlanmadı.

Bibl.: Abdulhamidi Sâninin Notları, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No. 90

FLORA — Geçen asır sonlarında "Sahneî Âlem" tiyatrosunun kantocu kızlarından; aslı Bulgar yahud Sırp idi; yeşile çalan mavi gözlü, lepiska saçlı, güçlü kuvvetli bir kadındı. Sahneî Âlemin büyük ekseriyeti ayak takımı olan müdâvimlerini güzel bir ses ve aslında mahrum olduğu sanatkâr hüviyeti ile değil, sıhhatli kadın vücudunun cinsî câzibesi ve umumhâne sermâyelerine mahsus bayağı cilveleri ile coşturexcludedurdu; tam başarı gösterdiği de bir "Sarhoş Kantosu" idi; iki tarafa yıkılarak sulu bir ağızla:

Sarhoşum arkadaşlar dilim dolaşır...

deyince çoğu sarhoş ve dilleri dolaşan kalabalık kıyâmeti kopardı.

Flora Arabacı Mustafa adında Rumeli muhâcirlerinden güzel bir genci sevmişdi; Mustafanın da Hüsmen Ağa adında hemşehrisi bir hâmisi vardı. Oğlan çok iyi bulgarca bildiği için Flora ile kolay anlaşmış, Hüsmen Ağadan gizli kızın oturduğu otele sık sık uğrayarak dildâsini hoşnud eder olmuşdu. Bir gece Floranın tutkunlarından iki hırat bağçıvan Arabacı Mustafayı tiyatroda başına demir ile vurarak katlettiler. Cinâyetden sonra katiller Avusturya konsolosluğuna sığındılar ve memleketlerine kaçırıldılar; Flora da bir daha sahnede görünmedi. Aşağıdaki kıt'a bu cinâyetin tarihidir:

Tiyatro değildir, batakhânedir bura
Kıydılar bir civana, başına vura vura
Hüsmen geldi nakşetti, oğlanın tarihini
"Mustafamın kanına girdi kahbe Flora".

1162 + 158 (Hüsmen) = 1320 (M. 1902 - 1903

FLORİNA BAĞÇESİ — (B.: Florya).

FLORYA — İstanbul'un Rumeli yakasında ve Marmara yalısında, Yeşilköyün çok yakınında, zamanımızda plâjları, turistik otelleri ve motelleri, müdâvimleri yüksek sosiyete mensubları olan eğlence yerleri ve lokantaları ve zengin villaları ile meşhur bir semti; yanlış olarak adını "Flürya" şeklinde telâffuz edenler de vardır, asıl adı ise, Kanunî Sultan Süleyman'ın ünlü başdeftardarı İskender Çelebinin burada yapdırdığı bir av köşkünün ve bir dinlenme yeri güzel bağçenin adına nisbetle "Florina" dır; aslen Arnavud olan ve İstanbul'a küçük yaşda köle olarak getirilmiş bulunan İskender Çelebinin Arnavudlukda Florina kasabası halkından olduğu tahmin edilebilir (B.: İskender Çelebi); buraya, ya kendisi doğrudan "Florina Bağçesi" adını koymuş, yahud halk ona nisbetle "Florinalının Bağçesi" demiş, oradan da semt Florina adını almış ve giderek Florya olmuşdur.

Semtin yalı boyu İstanbul'un çok güzel bir kumsalıdır; plâjları ile rağbet görüp gelişmesi ise, Cumhuriyet devrinde, Atatürk'ün buraya iltifatı ve bir deniz köşkü yaptırarak İstanbul'a her gelişinde burada uzunca bir zaman kalması ile başlamışdır.

Yakın geçmişin İstanbul'unu iyi bilenlerden Sermed Muhtar Alus (B.: Alus, Sermed Muhtar, cild 2, sayfa 755) şunları yazıyor:

"... 40 bu kadar yıl evvel (1890 - 1900 arasında), Bakırköyündeyiz:

— Haydi sizi Floryaya götürelim... dediler.

"Neresidir orası, içimizde bilen yok. Bir faytona bindik. Git git bitmez. Kırlar, bayırlar aştık; nihâyet:

— Floryaya geldik! dediler.

"Şimdiki plâjın olduğu tarafta kuş uçup kervan geçmiyor. Dümdüz, çarşaf gibi deniz kıyısında öyle yusyuvarlak taşlar ki hemen kapıp kapıp sular üzerinde sektir.

"Sağa yürüdük, ağaçların altına vardık. Önü meydanmış, ortasında yosunlar içinde bir havuz, yamacında çerden çöpten yapılmış bir kahve. Gerilerde beş on kişi var. Tertipli gelmişler. Mandolinlerini, kitaralarını çalan, havalara ayak uydura uydura polkaya kalkışan, (Zito) ları da çınlatan Rumlar; ut zımbırtılarile gazeli, türküyü tutturan Ermeniler.

"Kahveci,

— Kahve mi, lokum mu istiyorsunuz? diye yanaştı.

"Âdet yerini bulsun diye, kahve dediler.

"Çatlak çutlak, kir pas içinde fincanlarda gelen kahveyi kimse ağzına koymadı. Bulaşık suyundan farksız. Suya da ağız değdiren olmadı. Hâlis, hem de kireçlisinden kuyu suyu.

"Bir an evvel dönsek, kurtulsak, trenimize yetişip İstanbul'a kapağı atsak diye helâk olduk.." (Akşam Gazetesi).

S.M. Alusun kahvehâne dediği yer, bir yazlık gazinodur; 1898 de mayıs ayında bu gazino hakkında "Florya Bağçesi" adı ile Tercümanı Hakikat Gazetesinde reklâm yollu şu yazı çıkmışdır:

"Florya Mesîresinin en revnaklı mevsimi başlamışdır. İstanbul'un her tarafından binlerce erbâbı safâ gelerek çınarların altında âsûde nişin olup nâili zevku tarab oluyorlar. Florya Bağçesinin yeni mültezimi gaayet mükemmel bir büfe tertip etmiş olup tâze Bomonti Birası satmaya başlamışdır; hem yerindeki fiyatla veriyor, bir büyük kadeh 70 para, üç kadehlik şişeler 3 kuruşdur; diğer meşrûbatın fiyatları da pek mûtedildir, bir fincan kahve 20 para, bir kadeh mastika 20 para, küçük bir şişe mastika 2 kuruş, bir kadeh şarap 20 para, bir şişe şarap 3 kuruş, konyağın da cinslerine göre kadehleri 20, 50, 60 paradır. Bağçeye gelecekleri kiralayacakları hasır, sandalya ve masaların ücretleri de ehvendi. Şimendifer kumpanyası da trenleri tam bağçe önünde durdurmaktadır; gidiş dönüş biletlerinde de tenzilâtı mahsusa yapılmışdır; buraya rağbeti temin için, şimendifer kumpanyası bağçe mülteziminin her türlü muâmelâtını nezâreti altında bulunduracakdır..".

Tercümânı Hakikatde övülen ve S. M. Alusun kötülediği, çınarlar altı havuzlu gazino, zamanımızda Florya plâjlarının kurulduğu yalı boyundan hayli geridedir, Kadimden beri "Kalitarya" denilegelmiş yerdedir, şimdi "Şenlik" deniliyor.

Orhan Tahsin Florya için 1961 de Hayat Mecmuasında şunları yazmışdır:

"Florya'nın bir plâj yeri olarak, ancak 30 yıllık bir geçmişi vardır. Daha önce Kalitarya (Rumcada sütçüler köyü demek) köyüne bağlıydı. Şimdi Kalitarya'nın adı "Şenlik" olmuştur. Büyük Atatürk, yaz aylarını geçirmek için, bu sâkin köşeyi seçmiş, burada bir "Kırmızı Köşk" yaptırmışdır. Florya'nın denizini, kumunu sevdiği için vatandaşların faydalanmasını istemiş, bir alman mimarına modern

bir plâj inşa etmesini buyurmuştur. 30 yıl boyunca, plâj bölgesi genişlemiş, evler köşkler, moteller, kampingler kurulmuştur.

"Florya'nın ince, tabiî, açık renk bir kumu, temiz bir denizi vardır. Şiddetli lodos fırtınası olmaz. Üç plâjı vardır: Güneş, Yeni ve Büyük plâjlarda gardırop 150-175, kabine (tek kişi) 250-300 kuruştur. Büyük kabineler ise 15 -20 liradır. Ayrıca bir de lüks kabineler vardır. Bunların fiyatı ise 50 liradır. Bunlarda gece de kalınabilir.

"Florya plâj ve tesislerinin işletilmesi bu yıl Darülâceze'ye verilmiştir. Plâj gazinoları 1. sınıf tarife uygulamaktadır. Kamping ile motelin gazinoları da 1. sınıftır.

"Florya'nın tâtil tesisleri Koyundere'den başlayıp, plâjlarda biter. Koyundere'den itibaren kampingler, standlar, çadırlı kamp, motel ve dinlenme evleri sıralanır. Florya'ya Sirkeci-den elektrikli tren, Taksim'den belediye otobüsleri kalkar. Ayrıca yazın dolmuş da yapılır. Elektrikli tren ücretleri 2. mevki 75, 3. mevki 60 kuruştur. Taksim - Florya arası otobüs ücreti 130 kuruştur. Elektrikli trenle Sirkeci - Florya arası 32, otobüsle Taksim - Florya arası 40 dakika sürer. Her yirmi dakikada bir Sirkeci ve Florya'dan elektrikli tren kalkar.

"Kamping,motel, dinlenme evlerinin plâjları düzenlenmiştir. Kamping sitesinde oda sayısı 178 dir. Bir odada 3 karyola vardır, fiyatı 30 liradır. Stand odaları ise 30 tanedir. Günlük ücreti 15 liradır. Çadırlar ise, standların önüne konmuştur. Fiyatları 12 liradır. Dinlenme evleri 78 dairedir. 3 odalı daireler 60, iki odalı daireler 50 liradır. Deniz gören iki odalı daireler ise 70 liradır. Her dairenin bir mutfağı, bir banyosu, bir tuvaleti vardır. Yazlığa gidecekler eşya getirtmek zorundadır. Belediye yalnız, somya, sandalye ve masa vermektedir. Çadır ve standlarda da durum aynıdır. Yemeklerini kendileri pişirenler iki kantinden alış-veriş edebilirler. Ayrıca, paytonlarla Şenlik mahallesine gidip öteki ihtiyaçlarını sağlarlar. Paytonlar, dolmuş gibi çalışmakta ve adam başına 25 kuruş almaktadır. Şenlik yolunun kenarında, asırlık ağaçların gölgelediği bir havuz başı vardır. Ağaçların altında bedava oturulur, temiz büfesinden yemek yenebilir". (O. Tahsin, Hayat, ağustos 1961).

Aşağıdaki satırları da Hürriyet Gazetesinden (haziran 1963) alıyoruz:

"Florya'da postahane vardır ve saat 17 ye kadar açıktır. Ayrıca Kamping ve Motellerde umumî telefon ve mektup kutusu mevcuttur. Bütün tesislerin doktor ve sağlık memuru, doktorlarda ilâç dolapları vardır. Elektrik 220 volttur. Sucu, bakkal, manav ve Migros bulunmaktadır. Denizi, kumu fevkalâde olan Florya'nın plâjları, Atatürk Ormanı, Parkı da meşhurdur; balığı boldur. Safra köyünden ucuz et, süt ve yumurta temin edilebilir. Küçükçekmece'nin meşhur kebapçısına trenle kolayca gidilebilir".

Şu satırları Cumhuriyet Gazetesinden (mart 1963) alıyoruz:

"Florya tesislerinin yabancı turistlere verilmesi kararlaştırılmıştır. Belediye, bu sayede tesislerden yaz mevsiminde 5-6 milyon lira gelir sağlıyacaktır. Tesislerden turistler 15 er günlük devreler halinde faydalanacaklardır.

"Bu arada Basın Yayın ve Turizm Bakanlığından İstanbul Belediye Başkanlığına dün bir yazı gelmiştir. Yazıda, önümüzdeki yaz mevsiminde İstanbul'a çok sayıda Alman ve İngiliz turistinin geleceği bildirilmiş, Florya'da çadırlı kamp sahası ayrılması istenmiştir".

Şu kıt'aları da Hippi Mehmed Gökçınar (B.: Gökçınar, Mehmed) 1966 da yazmışdır:

Geldik biz Floryaya, kumları altın, gümüş
Çıplak ayaklarımızla taban deperek yaya
Biri kız, biri oğlan, iki Hippi yârimle
Şu kumlarda sevişmek lâzımdır doya doya.

Bırak otel moteli çadırını kampingi
Bedâva tarafından ser bize kumlarını
Çırıl çıplak soyunup dalga duman kıvamda
Sevişecek berduşlar atıp hicab arını.

Gökçınar derler bana hey Florya Kımsalı
Hippiciklerden iki yârimle kana kana
Kumların, döşeğimiz, denizin yorganımız
Sevişmek için geldik tâ be sabah biz sana.

Ayağının dibinden uzanır ufuklara
İstanbul'un yüz akı Floryanın Kumsalı
Hippilere bedâva kantar kantar muhabbet
Cünbüşün otellerde yüz altına mıskalı.

Gökçınar derler bana, Hippilerin tutkunu
Bak getirip soyduğum şu iki selvi boya
Şorolom da gacom da tüm çıplakken süslüdür
Cevâhirden nakışlar, altın telinden oya.

Şu incecik kumlarda kalsın yâdigârımız
Çıplak vücud kalıbı, çıplak ayağın izi,
Gün batarken geldik biz, gün doğarken ayrıldık
Geceleri severiz, biz berduşlar denizi.

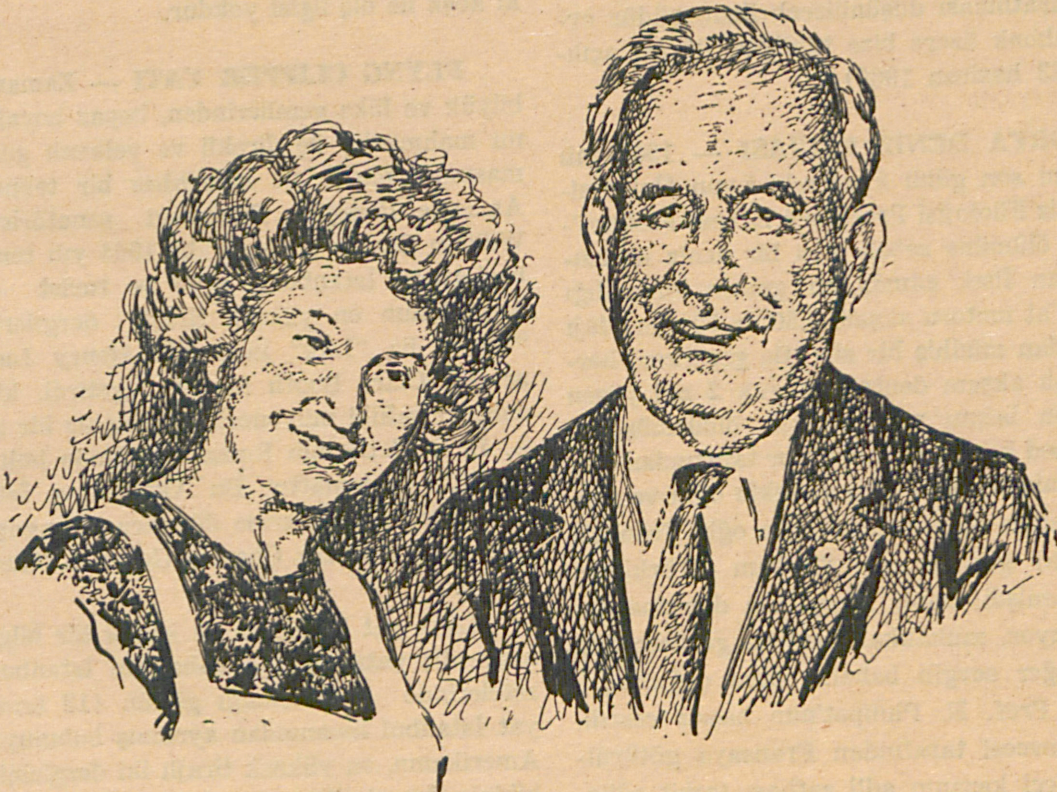
FLORYA'DA SEL VAK'ASI — 1563 yılı eylülü sonlarında bir tabiat âfeti olup tarih kaynaklarımıza geçmişdir. Zamanımızda Florya adını taşıyan meşhur plâjlar ile arkasındaki erâzi, Kanunî Sultan Süleyman'ın Irâkeyn seferinde suçsuz olarak Bağdadda asdırdığı başdefterdar İskender Çelebi'nin güzel bir av ve eğlence köşkü ile bir korusunun bulunduğu yerdir, tarih kaynaklarımızda "İskender Çelebi Bağçesi" ve "Florina yahud Florya Bağçesi" diye anılır (B.: İskender Çelebi) sahibinin idamından sonra müsadere olunmuş, emlâki hümâyuna katılmışdı.

İskender Çelebi'nin idamından yıllarca sonra Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul'a nâşinin döneceği Zigetvar Seferine çıkmasından iki sene evvel 1563 de eylül ayı sonlarında, Halkalı Pınarı taraflarında ava gitmişdi, hava birdenbire bozdu, kara bulutlarla gün ortasında gece oldu. Sür'atle deniz kenarındaki İskender Çelebi köşküne sığındı. Sahibinin ölümünden sonra oraya ilk gidişi ve zarurî bir gidişdi. Padişahın ardından tufanı andıran bir yağmur başladı, bütün gece durmadan devam etti. Köşkde İskender Çelebi'nin hayâli her an gözünün önüne gelen padişah son derece muzdarib oldu, köşkün etrafına 74 yıldırım indiği sayıldı ve müthiş bir sel geldi, köşkü basdı, binâ sallanmaya başladı, su, adam boyuna yaklaşdı, iç oğlanlarından tuvana bir genç padişahı sırtına alıp bir musandıraya çıkarmak suretiyle boğulmakdan kurtardı. Padişh bu genci hayal sınırı dışında ihsanları ile ihyâ etti.

Bu vak'ada Sultan Süleyman 72 yaşlarında idi, düşen yıldırımlarla ölümünün yaklaşdığına mânevî işâret saydı. Hakikatde de öyle oldu, Zigetvar Kalesi önünde öldüğünde 74 yaşında idi.

Bibl.: Selânikli Tarihi.

FLORYA'DA YAHYA'NIN LOKANTASI — Florya'da meşhur bir içkili lokanta idi; Atatürk'ün Florya'ya iltifat ettiği yıllarda, 1930 da, aydın kişilerin ve yüksek kademede memurların ve milletvekillerinin, yabancı diplomatların huzur içinde oturabilecekleri ve gereği gibi ağırlanabilecekleri bir yer olarak kurulmuş ve kurucu Bay Yahya Baydar tarafından 1966 yılına kadar başarı ile işletilmişdi. 1966 da Devlet Demir Yolları İdâresinin müdürlerine dinlen-

Yahya Bey ve Krezantiye Hanım

(Resim: S. Bozcalı)

me evleri yaptırılmak üzere, bu lokantanın yeri seçilmişdi.

Lokantasını tahliye etmesi için Devlet Demir Yolları İdâresi tarafından mahkemeye verildiği sırada Yahya Baydar bir gazeteciye şunları söylemişdir:

"71 yaşındayım, Avusturyalı olan zevcem Krezantia da 78 yaşındadır, otuz altı yıldan beri burada Atatürk'e, İnönü'ye, Celâl Bayar'a. Menderes'e, devir devir Şükrü Saraçoğlu, Ali Çetinkaya, Kılıç Ali, Yunus Nadi, Yahya Kemal ve şu anda isimlerini hemen hatırlayamadığım yüzlerce tanınmış kişiye hizmet ettik. Sayısız diplomatlar Florya'ya geldiklerinde bize mutlaka uğramış ve yemeklerimizi yemişlerdir. Zevcem lokantamızın aşçıbaşılığını yapmışdır. Yaşlandık, buradan çıkarılmak değil, kaç senelik ömrümüz kaldı, bizim burada ölmek hakkımızdır. Çalıştıktan sonra nerede olsa yine bir güzel lokanta açıp işletebiliriz, ama buraya hâtıralarla bağlıyız. Bakın şu bağçeye, şu masalara, ağaçların altında oturan ve bizi sorup arayarak gelmiş şu turistlere. Memleketleri kalkındıran ve turizm endüstrisi denilen şey şu bizim yapdığımız iş değil midir? Bırakın bizi, fâniyiz, bir gün elbet göçüp gideceğiz, burasının bizden sonra yaşatılması düşünülecek iken müdür evleri yapılmak üzere bize tahliyesi dâvâsı açılıyor.." (23 haziran 1966).

FLORYA DENİZ FÂCİASI — 1967 yılı temmuzun son günü Fransada Lyon Üniversitesi İngiliz Filolojisi Profesörü Ernest Philipot'nun fecî ölümüne sebeb olan bir deniz kazâsıdır. Erhan İbak adında bir gencin kullandığı deniz sür'at motoru akşam 5,30 da Florya Plâjı açıklarından müdhiş bir sür'atle geçerken, hergün sabah akşam denize açılarak 2 mil yüzen profesörün başını parçalayarak öldürmüş, ve başsız cesed kazayı yapan motor tarafından plâja getirilmişdir. İstanbul'a yetişkin oğlu ve zevcesi ile gelmiş olan profesör için oğlu François (Fransuva) gazetecilere: "Babam Türkiyeyi çok beğenmişdi; bana, Florya'nın denizine doyum olmuyor, muhakkak seni de götüreceğim derdi, meğer sevgili babamı ölüm çağırmış.." demişdir. Prof. E. Philipot'nun başsız cesedi, oğlu ve zevcesi tarafından Fransaya götürülmüştür; fecî kazanın adlî safhası tesbit edilemedi.

Bürhaneddin OLKER

FLORYA DENİZ KÖŞKÜ — Atatürk için yaptırılmış olup, tarihî hâtıraları çok zengin olan bu köşkün, bu şehir kütüğünde şânına lâyık ehemmiyet ve tafsilât ile tesbit etmek imkânını bulamadık. Bunun vebâli, bizim üzerimizde değildir.

FLORYA KÖŞKÜ — Geçen asırda yaşamış ve Enderundan yetişmiş olan Tayyarzâde Atâ Beyin kendi adına nisbetle anılan meşhur tarihçisinin birinci cildinde padişahlara mahsus köşklerden bahsedilirken "rivâyettir" diye belirtilerek, sadırazam Dâmad Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından Florya'da Üçüncü Sultan Ahmed için bir köşk yapdırıldığı kaydedilmişdir. O rivâyet doğru ise, İbrahim Paşa tarafından yapdırılan köşkün, onaltıncı yüzyıldan kalmış olan meşhur bir kasrın onsekizinci yüzyılın ilk yarısında ihyâ edildiği kanısındayız (B.: İskenderçelebi Bağçesi; Florya; Florya'da Sel Vak'ası). Zamanımızda bu köşkden eser kalmamışdır. Fakat kesin bilinen şudur ki, o eski köşk deniz kenarında, meşhur kumsal üzerinde değildi.

Zamanımızda mevcud olan ve Atatürk için yaptırılmış olan Florya Deniz Köşkünün bu eski köşk ile hiç ilgisi yokdur.

FLYNG CLİPPER YATI — Zamanımızın büyük ve lüks gemilerinden, beyaz boyalı, burnu mahmuzlu, üç direkli ve yelkenli gemi armasında, motor ile mücehhez bir tekne olub Amerika Birleşik Devletleri senatörlerinden William Benton'un malı idi; 1964 yılı temmuzu başlarında İstanbul'a geldi ve turist olarak Amerikanın en yüksek tirajlı dergileri olan "Time" ile "Life" ın sahibi Henry Luce ile zevcesi Clare Booth Luce'yi getirdi, ki ünlü dergiler sahibi milyonerin zevcesi de bir zaman A. B. Devletlerinin Roma elçiliğinde bulunmuş ünlü bir diplomattır. Bu Akdeniz ve İstanbul seyahatında kendilerine dünyaca tanınmış ünlü briç yazarlarından Charles Goren refâket ediyordu.

Lüks yat hakkında en küçük bir bilgi edinilemedi; yatın geldiği haberinin İstanbul Gazetelerinde yayınlandığı günün (13 temmuz) yat İstanbul limanından ayrılmış bulunuyordu; Amerikanın, en yüksek tirajlı iki dergisinin sahibinin İstanbul'un neresini gördüğü tahmin edilemez.

B. OLKER

FOLDA, FODULA — "İmâretden verilen pidemsi bir nevî ekmek; Fodulacı imâret ekmeklerini yapan veya gezdirip dağıtan adam" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Yeniçerilere ve sâir kapukulu asker ocakları efradına da ekmek olarak fodula verilirdi ve her asker ocağının fodulası kışlalarında, yâhud kışlaları yakınındaki hususî fırınlarda pişirilirdi.

Sarayı Hümayun ile sâir mîrî kasır ve bağçelerin muhâfızları olan bostancılar ile Enderunu Hümâyunun zülüflü ağalarına, ve Haremini Hümâyunun hadım kara ağalarına ve kadınların horanda takımına keza hususî fırınlarda pişirilen fodula verilirdi.

İmâret fodulaları medreselerdeki talebe softalara, vakıf sâhibinin koyduğu şartlara göre İstanbul şehri fukarâsına dağıtılırdı. İmâret fodulaları, vakfın mütevellisi ile fırın sahibinin anlaşmasına göre çarşı fırınlarında pişirilirdi. Medrese softaları arasında sayısı pek çok olan açık gözler birkaç imâretden fodula alır ve böylece günlük gıdasından fazlasını çarşıda halka, esnafa satarlardı. Asker ve bilhassa yeniçeri fodulaları da aynı şekilde suistimal edilirdi.

Yeniçerilerin fodula fırını Şehzâdebaşında Acemioğlanlar Kışlası Hamamının yanında idi; Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmış olan hamam durmaktadır. (B.: Acemioğlanlar Hamamı, cild 1, sayfa 188), fırından eser kalmamışdır.

Bir ocak geleneği olarak ölen yeniçerilerin evlâd ve iyâline de fodula verilirdi, bundan ötürü yeniçeri dul ve yetimleri için "Fodula hâran, fodula yiyiciler" denilir.

Geçen asrın ilk yarısında yaşamış Ayıntablı Aynî (B.: Aynî Efendi, Ayıntablı, cild 3, sayfa 1624 hezel yollu bir gazelinde imâret fodulasından bahseder:

Çorba ve fodula ile kanâat etmez,
Softayı medresede câhil eden zerde, pilâv.

Fodula 1908 meşrutiyetinden sonra kalkdı. Meselâ Ahmed Râsim, meşrutiyet öncesi bir İstanbulluyu konuşdurur iken: "...Ötekininki daha has, bu ekmekçiyi bırakalım!... Fodula alsak?...".

Halk ağzında fodulaya "Fodla" denilirdi.

FODLACI SOKAĞI — Fatih kazasının Fener nâhiyesinin Müftüali ve Abdisübaşı mahalleleri arasında sınır yoldur. Tabakyunus Sokağı ile Haliç Caddesi arasında uzanır; Çırakcıçeşmesi Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 8/97. 98) Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi.

FODULA FIRINI (Yeniçerilerin) — İstanbulun fethinden 1826 da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar işlemiş mîrî bir fırındır; Şehzâdebaşında "Eski Odalar" denilen yeniçeri kışlası Acemioğlanları Kışlası arasında gayet büyük bir fırın idi; İstanbul'daki yeniçerilerin ekmeği burada pişerdi ve kışlalara, kolluklara dağıtılırdı; fırın işçisinin 300 nefer acemioğlanı olduğunu söyleyen Evliyâ Çelebi: "Bir çorbacı, bir fodula kâtibi, yedi nefer mutemedleri, bir ekmekcibaşısı, bir kâhyası ve bir bölükbaşıları ile cümle bir sürü külâhlı acemioğlanlarıdır; yeniçeriden gayriye ekmek vermezler, meğer fukaradan ola. Fodula kara bir ekmekdir, ama gaayet lezizdir" diyor.

Bu büyük mîrî fırından Eski Odalar ve Acemioğlanları Kışlası ile birlikde küçük bir iz kalmamışdır; yalnız çok kıymetli ve eşsiz yapı olarak Acemioğlanlar Kışlasının hamamı durmakda ve bir çarşı hamamı olarak da işletilmektedir, halk ağzında "Acemoğlu Hamamı" denilir, "Acemioğlanları" adından bozulmuş bir isimdir; bir kışla hamamı olarak tek örnekdir (B.: Acemioğlanlar Hamamı, cild 1, sayfa 188).

FOLİ BERJER — Pariste dünyaca tanınmış "Folies Bérgères" isimli bir eğlence yeri - tiyatronun adı alınarak 1960 - 1965 arasında Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde açılmış bir paviyondur; sâhibi muhitinde ve o âlemlerin müdavimleri arasında "Milyoner Paviyonlar Kıralı" diye tanınmış Hüseyin Yenipınar adında biri idi ki 1968 de bir gece Foli Berjer'in içinde tabanca ile katledilmişdir.

Gazetelerde sık sık görülen şatafatlı ve büyük ilânlarında bu eğlence yerinin içki ve müzik çerçevesi içinde mihrak noktasının soyunuk seks ilişkileri olduğu görülür; meselâ 16 Ağustos 1966 tarihli Hürriyet Gazetesinde çıkmış bir ilân şöyle tesbit edilmişdir:

Üstde, bikinili, şeffaf tül etekli, başlarında taçlar, tüyler ile yarı çıplak, yedi kadının kurduğu bir çümbüş resmi altında: "Ballet Pirouett; Enternasyonal İngiliz Balesi";

Çıplak iki kadın resminin altında: "Oryantal Dansöz Oya Seven" ve "Strip - Tease Seher Şeniz";

Çıplak bir kadın resminin üstünde: "Avrupanın ünlü Strip - Tease yıldızı Lajla Novak";

File esvabı çıplak bir kadın resmi altında: "Çukurova Dansözler Kraliçesi Nur Çilem";

İki erkek üç kadın ve kadınlar yarı giyimli bir resim altında: "The Rollwood, Ölüm Patinajları";

"Orkestra: Los 6 da Navara, Dünyaca tanınmış İspanyol Orkestrası" "Şantöz Tuna Süer" ve bir köşede: "Üsküp Folklor Ekibi ve çeşitli sürprizler" yazıları.

FOLİ BERJER CİNÂYETİ — Gazetelere bu isimle geçmiş bir cinâyetdir; Ankara ve İstanbul'da paviyonları bulunan ve İstanbul'da İstiklâl Caddesinde Foli Berjer'in de sahibi olan ve muhitinde "Paviyonlar Kıralı" diye meşhur Hüseyin Hüsnü Yenipınar adında 45 yaşındaki adam, 35 yaşlarında ve Irak asıllı Mustafa Hanefî Abdullah adında bir kiralık kaatil tarafından Foli Berjer'in içinde tabanca ile beş el ateş edilerek öldürülmüşdür; cinâyet gece yarısından sonra saat 2 de işlenmişdir (9 Aralık 1968).

Kirli yollarda kazanılmış büyük paraların sebeb olduğu kanlı vak'alardandır; ertesi günü İstanbul Emniyet Müdürlüğüne kendisi teslim olan kaatil şunları söylemişdir:

"Halen Edirne Cezaevinde bulunan kaçakçı Hüseyin Müberinin bir kaçakçılık meselesinden dolayı maktülden 20 bin lira alacağı varmış. Cezaevinden tahliye olmadan önce Hüseyin Müberi bana bu parayı almamı ve kendisine göndermemi söyledi. Ben de Hüsnü Yenipınara gittim. Beni dört gün oyaladı. Olay gecesi de pavyondan kovdu. Münakaşa sırasında elini beline attı. Beni vuracak zannettim. O vurmadan ben vurayım dedim ve tabancamı çekerek ateş ettim. Gerisi malûm."

Teslimiyetinden sonra Mustafa Hanefînin 1959 yılında Irak diktatörü Abdülkerim El Kasımı öldürmeye teşebbüs eden üç kişiden biri olduğu anlaşılmışdır; kaatil o vak'ayı da şöyle anlatmışdır:

"Komünist olan Abdülkerim vatansever olan babam ile bir arkadaşını kurşuna dizdirmişti. Ben de babamın intikamını almak için üç arkadaşımla birlikte Bağdat'ta kendisini öldürmeye kalktım. Ancak General Abdülkerim yaralarla bu suikasti atlattı. Beni ise Neyf El Feysah adındaki bir kabile reisi kaçırdı.."

Foli Berjer Cinâyetinin adlî safhası tesbit edilemedi.

Bürhaneddin OLKER

FOLLUK — "Argo. 1 — Kadın tenâsül uzvu; 2 — Ahlâksız genç" (F. Devellioğlu, Türk Argosu).

Hâneberduşlar argosunda, vücudda herhangi bir yerin adını söylemeyerek, fuhuş girdâbında ibtizâle düşmüş bir nigâr veya mahbub anlamında kullanılır, ve meselâ: "Folluk-dur o..." denilir. Devellioğlunun kaydettiği gibi kadın tenâsül uzvu karşılığı ve ahlâksız genç karşılığı olarak kullanılmaz; Folluk, kesin olarak, kadın veya ahlâksız genç, mübtezellik ifâde eder.

FOLLUK — Geçen asırda İstanbul Balıkpazarı meyhanelerinden birinin adı (B.: Balıkpazarı meyhâneleri, cild 4, sayfa 2029); aşağıdaki mısraları o meyhâneler için yazılmış bir destandan alıyoruz:

> Kafesli, Câmekân, Yahudi, Folluk,
> Balıkpazarına mahsus bu bolluk,
> Onbeşden fazladır, Gedikli, Koltuk.

Meyhâneye halk ağzında bu adın takılması, gaayetle mübtezel uşaklar istihdam etmiş olmasından verilmişdi.

FONOGRAF — "Ses ve "Yazı" anlamlarında iki yunanca kelimeden yapılmış olan bu mürekkeb ismin batı dillerinde yazılış şekli "Phonographe" dır; önce Fransız Charles Cros tarafından düşünülmüş, fakat ilk defa olarak Amerikalı ünlü mûcid Edison tarafından yapılmış; sesi kayıd ve zabteden, sonra istenildiği zaman o sesi aynen tekrarlayan meşhur âlet; ne münâsebetle ve kimin tarafından konduğunu tesbit edemedik, bizde bu âlete sonradan "Gramofon" adı verilmişdir.

İcâdından sonra sür'atle gelişerek çeşitli şekilleri yapılmışdır.

İlk fonograflarda ses, bagalitden silindirler (kovanlar) üzerine alınıp kaydedilmiş, tesbit edilmişdi. Âletin prensibi ve teknik bünyesinin izah ve târifi bu ansiklopedinin konusu dışındadır.

Fonografın kovanlı ilk modellerinde âletle tekrarlanan ses, âlete bağlanmış lâstik borular ucundaki küçücük mikrofonların kulaklara takılması suretiyle dinlenirdi. Âlete böyle birkaç mikrofon bağlanır ve bir kovandaki ses tekrarlanır, çalınırken birkaç kişi tarafından dinlenebilirdi.

İstanbul'a ilk fonograf, İkinci Sultan Abdülhamid devrinin sonlarına doğru, 1885 - 1890 arasında gelmişdir ve gazetelerde "Bank Nüvis", "Sadâ Nüvis" gibi isimler verilmiş ise de, halk tarafından benimsenmemiş, asıl adı olan Fonograf ismi ile anılmışdır, ve hemen tezine, fonograf kovanlarına türkçe şarkılar, saz eserleri, nutuklar tesbit edilmişdir; bir fonograf mâkinası tedârik edemeyenler için de, iş bilir kimseler tarafından sokaklarda, meydanlarda bir ücret karşılığı dinletilmişdir. Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey merhum, İstanbul Ansiklopedisine tevdî ettiği hâtıra notları arasında şunları yazıyor:

"İstanbul'a ilk fonograf 1890 da gelmiş olacakdır, ben ilk defa 1314 senesi sonlarında (1897) dinledim. Lâstik boruların uçlarındaki memeler kulak deliğine sokularak dinlenirdi. Beş kişi birikinceye kadar beklenirdi ve bir silindiri 100 para verilirdi ki o zamanlar mühimdi. Ben 5 kuruş verdim, Abdülezel Paşa ile Yavuz Sultan Selimin nutuklarını dinledimdi (B.: Abdülezel Paşa, cild 1, sayfa 78); bu iki nutuk için Galatasaray jimnastik muallimi olan Fâik Beyin söylediğini duymuşdum (B.: Fâik Bey, İdmancılar Şeyhi, cild 10, sayfa 5494)".

Şemseddin Sami Beyin 1881 de basılmış "Kaamûsi Fransevî" isimli fransızcadan türkçeye lûgatında fonograf için "Nev îcad âlet" deniliyor.

Dinlenmesi pratik olmayan silindir (kovan) lardan sonra sesler plâklar üzerinde tesbit edildi ve kulaklıkların yerini de sesi yayan mâdenî büyük borular kondu. Bir müddet sonra borulu fonografların da modası geçdi, âlet kapaklı bir çanta şeklini aldı, evler için zarif dolaplar şeklinde olanları yapıldı. "Petit Larousse" da Phonographe maddesinin yanında çanta şeklinde bir resmi konmuşdur, o lûgatda ve Ş. Sami Beyin lûgatında Gramofon kelimesi yoktur.

Büyük madenî borulu fonograflar, gramofonlar İstanbul kahvehânelerinin yakın geçmişde adetâ bir süsü ve hattâ müşteri celbeder bir saz ve söz âleti idi. Plâkları mahdud, en çok dört, beş plâk, altlı üstlü on terennüm, çoğu da gazel, sabahın erken saatlerinde çalmaya başlarlar, kahveyi kapayıncaya kadar devam ederlerdi. Ayak takımı arasında da: "Unkapanındaki arabacıların kahvesine gidelim, gazelleri çok güzel..", "Galatada Giyikli Kahveye gidelim, Hâfız Sâminin gazeli var..", "Dün Hasköyde kayıkçıların kahvesinde idim, Tanbûrî Cemil Beyi dinlemek için.." gibi lâflar edilirdi.

Zamanımızda yerini radyolar aldı.

FONSEKA (Daniyal) — Üçüncü Sultan Ahmedin hususî hekimi; aslı Portekizli olan bu Yahudi hekim, siyasî vazifeler de görmüş, İsveç Kıralı Onikinci Şarl ile Rusyaya karşı yapılan tecavüzü ittifak muahedesinin akdinde hizmeti olmuşdur. Hayatı hakkında başka kayda rastlanmadı.

Bibl.: Avram Galanti, Türkler ve Yahdiler.

FONTO İSKELESİ — Boğaziçinde Büyükderede yalı boyunda Piyasa Caddesinde zamanımızda mevcud olmayan eski bir kayık iskelesi; Büyükderede kurulan Mesarburnu Dalyanı ile Bülbülsokağı Dalyanı sınırları bu iskelenin hizasından ayrılmışdı. İskele adını XIX. yüzyıl başında Rusya Elçiliği tercümanlığı yapmış, Fanto'nun orada bulunan yazlık evine nisbetle almışdı; 1814 - 1815 arasında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde, Büyükdereden Sarıyere doğru bu yalı boyu binaları şöyle tesbit edilmişdir: "Fransa Elçisinin kebir yalısı - yanında Felemenk Elçisi karısının hanesi - yanında Rusya baştercümanı Fonto'nun hanesi - yanında Balmumcu Leze'nin hanesi - yanında Dobrovenedik Konsolosu hânesi..."

Baş tercüman Fonto'nun hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

FORA — "Bahriye ıstılahı; aç, açıl, açığa kumandası; Fora yelken!.. = Yelkeni açın!; fora etmek, açmak" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî). İstanbul'da avam ağzı deyim olarak "soyunma, soyma" anlamlarında kullanılır:

Çamaşırın o şah ettikde fora,
Cümle baygın canlar selâma dura,
Mastosuz mastor hû hû çekeriz,
Dalga, duman püf püf şâh ile cura.

(Gürcü Nusret, Zindan Şiirleri)

FORBES (Malcolm) — Amerikalı bir milyarder; İstanbul'u ve Türkleri çok sevdiğini söyleyen bu zât 1966 da Hollandada Amsterdamda kendisine 1 milyon dolara (10 milyon Türk lirası) mal olan "Highlander" adında küçük, fakat lüks bir yat yaptırmış, yapısı biten gemi, 1967 Haziranında kaptanı ve 9 kişilik mürettebatı ile İstanbul'a gelerek Bebek koyunda sâ-

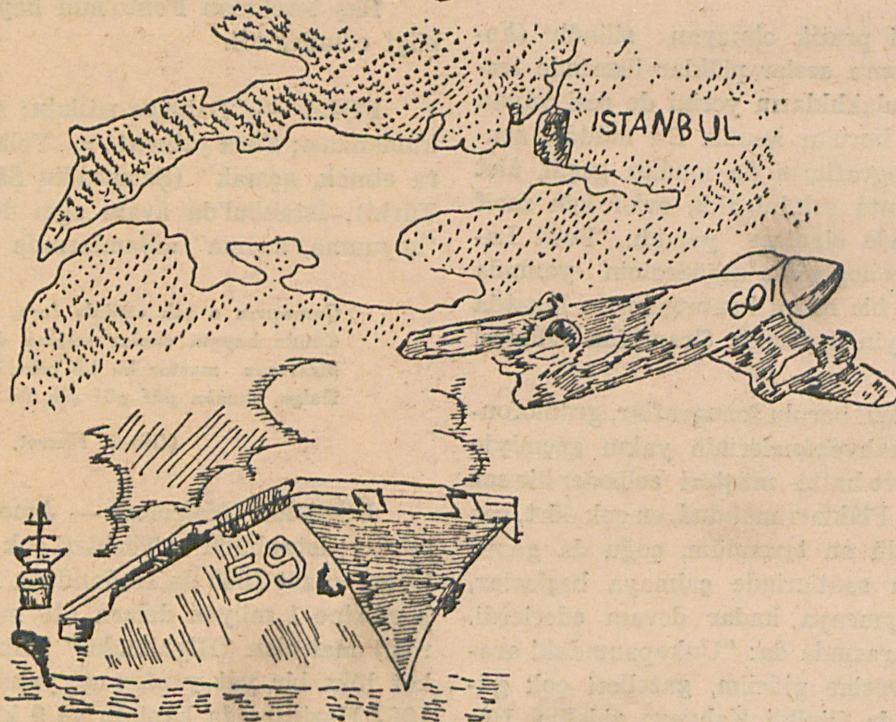
hibini beklemişdir. M. Forbes de zevcesi ve biri kız dördü oğlan, beş çocuğunu alarak uçakla Amerikadan İstanbul'a gelmiş, lüks yatlarını, ailesine bir sürpriz olarak İstanbul'da göstermişdir. Highlander 32 gros tonluk küçük bir teknedir. Lüks yatda mürettebatınki hariç 4 yatak odası, 3 salon, 1 yemek odası, 1 küçük sinema vardır. 9 kişilik mürettebat da 1 aşçı, 1 garson, 1 uşak ve 6 tayfadır. Milyarder M. Forbes gazetecilere: "İstanbul'a ilk defa on sene evvel, 1957 de gelmişdim, o kadar sevdim ki âileme bu sürprizi hazırlamaya o zaman karar verdim", zevcesi ve çocukları da: "İstanbul'un hâtırası bizim için çok büyük, sevgili yatımıza burada kavuşduk" demişlerdir. (Hürriyet Gazetesi, 1967).

FORRESTAL UÇAK HARB GEMİSİ (Amerika Birlşik Devletleri 6. Filosuna mensub CVA 59) — Dünyanın en büyük ve kudretli harb gemilerinden biri olan Forrestal, İstanbul limanına ilk defa olarak 1960 yılında gelmiş ve üç gün İstanbul halkına gezdirilmişdir. Gemi hakkında aşağıdaki notları, ziyâret esnasında gemi personeli tarafından halka dağıtılan türkçe broşürden alıyoruz:

"Her türlü hava şartları altında gece ve gündüz, uçakları aynı anda havalandırmak ve indirmek imkânına sahib bir gemidir.

"Takriben 4000 kişilik bir yüzen şehir olup 100 kadar uçağa sahib modern bir hava alanıdır. Karadaki bir şehrin ihtiyacı olan bütün tesis ve kolaylıklara sahibdir;

"84 yataklı, 1 ameliyathane, 1 eczahâne ve 4 dişçi ofisinden mürekkeb bir hastahânesi; tütün, oyun, sinema salonları, alkolsüz içki veren barlar; ve efrad ile subayların şahsî ihtiyaçlarını karşılayan eşyanın satıldığı bir çarşısı vardır.

Forrestal Uçak Harb Gemisinin İstanbul ziyâretinde gemiyi gezen İstanbullulara dağıtılmış broşürün kapağı.

"Geminin günlük ihtiyacı 1100 ekmek, 4600 libre et, 4000 libre patates, 1000 libre süt mamûlleri ve 12000 libre kuru erzakdır.

"Geminin yapısı üzerine bazı rakamlar:

Uzunluğu	1039 fit (317 metre)
Ana güvertenin genişliği . .	129 fit (40 metre)
Direk ucuna kadar yüksekliği	25 katlı bir binâ
Sür'ati	saatde 30 deniz milinden fazla
Uskur adedi	4
Dümen adedi	3
Çapa ağırlığı	her biri 40 ton
İç bölmelerinin sayısı	2000 den fazla
Telefon adedi	2300

"Personeli beslemek, barındırmak, giydirmek ve eğlendirmek, bakımlarından, imkânları herhangi bir deniz üssünden fazladır".

Gemiyi ziyaretimizde bize gemi efradından 517/4584 Jimmie Castaldo adında bir bahriye neferi rehberlik etmişdi. İyi resim yapan ve gemideki askerlik hayatını resimlerle tesbit etmiş bir genç idi.

Mehmed KOÇU

FOSFORLU — Halk ağzı, argo deyim, "Gaayetle yakışıklı", "Çalımı göz alıcı", "Nümâyişi çekici" anlamlarında; misal:

— Pâkize'nin başına geleni duydun mu?
— Hangi Pâkize'nin?
— Kaç Pâkize var be, Fosforlu Pâkize'nin..

★

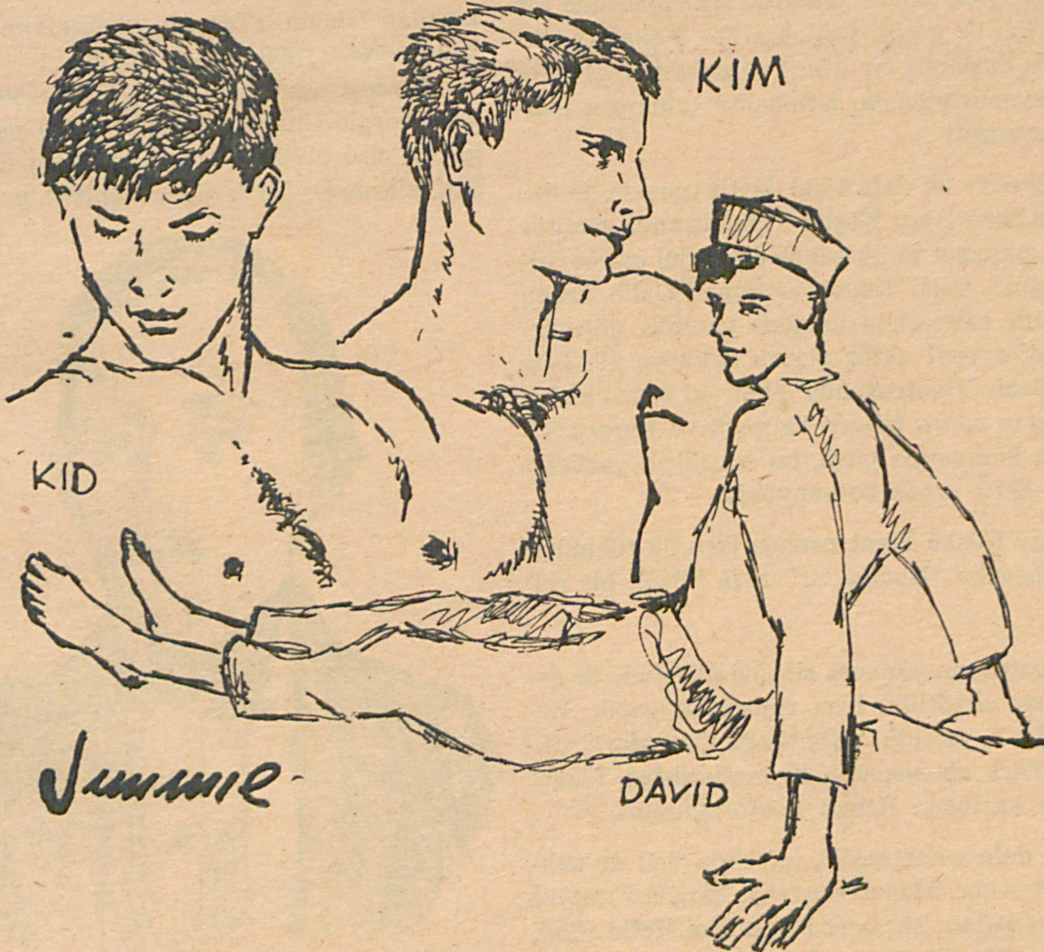
— Ulan kimdi dün yanındaki Fosforlu?
— Söylemem, balta olursun..

★

Fosforluma ateşli bir nâmede dillendim,
Açdım râzı derûnî, bûsi pâyin dilendim.

Sen bıçkınlar şâhısın, bir serkeş rezil güzel;
Ben gemici kopuğu, tamam dengin efendim.

Vahşî nigâhın cellâd, gamzei fettanının,
Destinde perçemlerin oldu yağlı kemendim.

Forrestal Uçak Gemisi bahriyelilerinden üç genç.
(Resim: Jimmie, gemi efrâdından)

Topuk nümâyişini, çakılları, pehleyi,
Çalımlı işmarını gaayet ile beğendim.

Bir köhne gemim vardır, kalenderler tekkesi,
Sefere çıkmak için eksikdir bir levendim.

Tarih

Ehli gerek hal etmeye bir işi
Başaramaz toplansa da yüz kişi
"Nebil" kendi geldi buldu tarihi
"Tayfa yazdı o fosforlu serkeşi"
1206 + (Nebil) 92 = 1298 (M. 1880-1881)

(Nebil Kaptan)

FOSFORLU (Renan) — Sahne ve film sanatkârı, film rejisörü; 1918 de İstanbul'da Üsküdar'da doğdu, Hasan Şükrü Bey adında bir zatın oğludur; Üsküdar 21. İlkokulda, Heybeliada Ortaokulunda, İstanbul Erkek Lisesinde okudu, 1938 de o liseyi bitirerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine girdi, fakat ancak iki ay devam etti, yüksek tahsili bırakarak iki ay kadar da İstanbul Belediyesi Konservatuvarına gitti ,sonra İstanbul Belediyesinde bir memurluk ile geçim yoluna atıldı. Fakat çocukluğunda başlamış bir heves ve gelişen kaabiliyeti ile memurluğu da, istikbalini tamamen sahnede aramışdı .

Sahneye ilk defa 1936 da 18 yaşında ve lise talebesi iken Alay Köşkü Tiyatrosunda amatör olarak çıkmışdı ve ilk sahne eğitimini orada Küçük Kemal, Celâl Tahsin ve İsmail Galib Arcan gibi Türk sahnesinin ustaları yanında görmüşdü. Profesyonel aktör olarak sahneye 1942 de İzmir Şehir Tiyatrosunda çıkdı, iki sene kadar çalıştıktan sonra İstanbul'a geldi ve Karaca Tiyatrosu kadrosuna girdi, bu satırların yazıldığı sırada, 1970, orada bulunuyordu.

Alay Köşkü Tiyatrosunda iken ilk rol aldığı piyes İbsen'in "Hortlaklar" ında küçük bir roldür.

Tiyatronun yanısıra sinema âleminde de çalışdı, hem aktörlük, hem rejisörlük yapdı. Rejisörlüğünü yapdığı "Köprüaltı Çocukları" filminde Türk sinemasının kıymetlerinden Fikret Hakan'ı keşfeden Renan Fosforoğludur.

Üç defa evlenmişdir, eşlerinin üçü de sahne sanatçısıdır, Muazzez Arçay, Muallâ Fırat ve Müşerref Çapın; Muazzez Hanımdan Metin (doğ. 1942) ve Muallâ Hanımdan Enis (doğ. 1950) adında iki oğlu vardır.

"Her iki oğlu da babasının ve anasının müşterek mesleğine girdiler; küçük oğlu Metin Galatasaray Lisesini bitirdi, 1969 da Ankara Devlet Konservatuvarının tiyatro bölümünden diploma aldı. Sahneye ilk defa Avni Dilligil Tiyatrosunda "Hırsız Var" piyesinde çıkdı; büyük oğlu Mester Ankara Devlet Tiyatrosundadır" (Ses Sanatçılar Ansiklopedisi, 19770).

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi; Ses Sanatçılar Ansiklopedisi.

FOSSATİ (Gaspare Trajano) — Geçen asır içinde İstanbul'da uzun süre yaşamış ve büyük şehrin Avrupâî görünüşlü yapılar ile süslenmesinde büyük hizmeti olmuş, o arada Ayasofyanın son esaslı tâmirini yapmış; Beyoğlunda Rusya Elçiliği konağını, Beyoğlunda Naum Tiyatrosu binasını, Cağaloğlunda İran Elçilik konağını, İstanbul vilâyet konağı avlusundaki Arşiv (Hazînei Evrak) binasını, Ayasofya karşısında Dârülfunun (yanmış adliye sarayı) binasını, Bayazıdda Mustafa Reşid Paşa türbesini inşa etmiş batılı bir mimar; Güney İsviçrenin italyanca konuşulan Ticino (Tessin) kantonunun Morcote kasabasında 1809 yılında doğdu.

Dedesi Carlo Giuseppe (1737-1805), amcaları Giorgio Giugliemo (1770-1843) ve Pier Angelo Aloiso (1762-1827) de mimardı. Zaten Fossati ailesinde, XIV. yüzyıldanberi pek çok ta-

Gaspare Fossati
(Resim: Sabiha Bozcalı)

nınmış insan yetişmiş ve Gaspare Fossati'nin mensup olduğu kolda bilhassa mimar ve ressamlar çoğunluğu teşkil etmiştir.

Mimarlık öğretimini, Milâno'da Brera akademisinde yaparak, buradan 1827 de diploma aldı. Bu akademiden mezun olurken, Fossati diploma çalışması, olarak, "bir başkent için bir arşiv binası projesi" hazırlamış ve bu proje bir altın madalya almıştır. Sonraları Fossati'nin böyle bir arşiv binası yapmak fırsatını İstanbulda elde ettiğini aşağıda göreceğiz. Genç mimar 1828-1831 yılları arasında İtalya içinde geziler yapmış, Venedik ve Roma'da kalmış, bu yıllar içinde Roma'da tarihî binaların pek çok sayıda resimlerini çizmiş ve 1832 de Morcote'ye dönmüşdür.

1833 de para kazanmak üzere Rusyaya gitmeye karar vermişdir. Belki bu kararı alışında, Rusyada mimar olarak çalışan amcası Giorgio Giugliemo'nun da tesiri olmuştur. O sıralarda Rusyada pek çok İtalyan sanatkârı çalışıyordu. Çarlık idaresindeki büyük Rus şehirlerinde o devirde, Rus zevkine göre biraz değiştirilmiş bir çeşit Neo-Rönesans üslubu moda olmuş ve bunu en iyi yapan İtalyan ustalara rağbet artmıştı. Milano'da yetişen genç mimar ve dekoratörler, bilhassa bu isteği cevaplandırmakta başarılı oluyorlardı. Böylece Rusyaya giden Gaspare Fossati 1833 den itibaren Petrograd'da çalışmalarına başlamış, burada ve diğer şehirlerde özel saraylar, kiliseler, evler yapmıştır.

Geçen yüzyılın başlarında Rusyanın İstanbul'daki elçilik binası, Tünel'in yukarı ucundaki Galata Mevlevihanesi ile Galatasaray arasındaki sırtın hâkim noktasında inşa edilmiş ahşap bir konakdan ibaretti. O tarihlerde İstanbul'a gelen seyyahların yazdıklarına göre, bu göstelrişsiz bir bina idi ve yine anlaşıldığına göre, bir Beyoğlu yangınında da yanmıştı. Bazı eski İstanbul manzaralarında bu ahşap, ve geniş saçaklı eski bir Türk konağı mimarisindeki bina görülür.

Rus çarlığı, 1828-29 savaşının kendi lehine sona ermesinden cesaretlenerek, burada daha güzel ve gösterişli bir elçilik sarayının yaptırılmasını uygun görerek, Fossati'yi bu işi yerine getirmekle görevlendirmişti. Kendisine 1836 yılı sonlarında bir Rus pasaportu verilen Fossati, ertesi yıl 20 Mayıs günü İstanbul'a ayak basmıştır. Genç mimar derhal hazırlıklara başlamış, fakat projesi Çar tarafından 1839 Şubatında tasdik edilerek inşaata başlanmıştır. Küçük kardeşi Giuseppe'yi de yanına aldıran Fossati, burada Neo-Klâsik uslûbda muhteşem bir elçilik sarayı yapmıştır. İlk hazırlıkları ile 1838 de başlayan inşaat 1845 de açılış töreni yapılabilecek kadarı ile bitmiş ve bütün teferruatı ile bina ancak 1849 da tamamlanmıştır. İşte bugün Beyoğlunda İstiklâl Caddesinin kenarında bahçe içinde görülen ve Sovyetler Konsolosluğu olarak kullanılan bu yapıdır. İlk yapıldığı yıllarda bu elçilik sarayı, Rus Çarlığının Osmanlı İmparatorluğu ve bilhassa İstanbul üzerindeki emellerinin bir ifâdesi olarak görülüyor ve bu gösterişli yapının yakın bir gelecekte Boğaz kıyılarına sâhip olacak Rus Çarına ikaametgâh olarak hazırlandığı, Beyoğlundaki yabancılar arasında dedikodu şeklinde söylenmişdir.

Fossati İstanbul'da başka siparişler aldı. 1841-1843 yılları arasında Galata'da, Voyvoda (şimdi Bankalar) Caddesinin yanında olan San Pietro Kilisesini yeniden inşa etmiş, 1845 de kardeşi ile beraber Beyoğlu'nda bir mülk satın almış, nihayet 1845 de kendisine bir Darülfunun (Üniversite) binası sipariş edilmiştir. Heybetli kitlesi ile İstanbul'un Marmaraya hâkim bir noktasında, Ayasofya'nın önünde yükselen bu muhteşem Darülfunun binası bittikten sonra esas gaayesine uygun olarak pek az kullanılmış, bir ara, 1877 de, İlk Osmanlı Meclisinin toplandığı Parlemento, bir süre sonra Adliye nezâreti olmuş, Cumhuriyet devrinde İstanbul Adliye Sarayı haline getirilmiş ve böylece kullanılırken 3 Aralık 1933 gecesi yanarak mahvolmuştur. (B.: Adliye Sarayı Yangını, cild 1, sayfa 218). Kalıntısı kaldırıldığından bugün yeri geniş ve boş bir arsa halindedir.

1846 yılında Galatasarayı karşısındaki blokda, Türk temaşa tarihinde çok önemli bir yeri olan Naum Tiyatrosunu yapmak üzere sipariş almış, bunun için muhtelif projeler çizmiş ve neticede bu tiyatroyu inşa etmiştir. Elli yıl kadar kullanılan ve o devrin bu çeşit binalarının hepsi gibi içi tamamen ahşap olan bu büyük eser, 1870 deki büyük Beyoğlu yangınında yanmış, yok olmuşdur.

Aynı yıla doğru Fossati'nin aldığı başka bir sipariş Babıâli avlusu içinde bir arşiv bina-sıdır. Bu kâgir bina zamanımıza kadar gelebilmiştir. Şimdi vilâyetin Alay Köşkü - Gülhane Parkı tarafına açılan, geniş saçaklı meşhur kapısının iç tarafında sağda görülen ortası kubbeli binadır. Arşivi herhangi bir yangın tehlikesinden korumak için, içerideki bütün merdiven, kat

döşemeleri ve hattâ kapılar demirdendir ve bunlar İstanbul tersanesinde yapılmıştır.

O sıralarda Ayasofya'nın büyük ölçüde tamiri bahis konusu olmuştu. Devrin hükümdarı Sultan Abdülmecid (1839-1861) bu çok önemli işi ötedenberi resmî inşaatın kalfalığı ve mimarlığını yapagelen meşhur Balyan ailesine vermeyi istememiştir. (B.: Balyan Ailesi, cild 4, sayfa 2095; ve 2088-2095). Ayasofya tamirini yapabilecek bir Avrupalı mimar aranmış ve neticede Gaspare Fossati üzerinde durulmuştur.

Sultan Abdülmecid'in bir irâdesi ile 1846 da Fossati'ye havale edilen bu tamir işi hakkında, bu mimarın yazdığı fransızca bir rapor vardır. İş önce hayli ufak tutulmuştu. Sadece 2600 keselik bir tamir düşünülüyordu. Fakat 1847 yılı Nisan ayında (Recep 1253) çıkan br irâde ile, tamirin daha geniş tutulması istenmiş ve çocuksuz olduğu için serveti beytülmâle kalan Şeyhülislâm Mekkî-zâde Mehmed Asım Efendinin mirasının bu işe ayrılması kararlaşmıştır. Sekiz yüz işçinin çalıştığı bu tâmirde, bina takviye edildikten başka, iç ve dış süslemesi yenilenmiş ve bu arada bazı parçalar da eklenmişdir. Üç ayrı iş grubundan ilkinde, Fossati, galerideki on iki sütunu düzeltmiş, bunun için de, dikeyliğini kaybetmiş sütunların kaaidelerini kırdırarak çıkartmış, gövdeyi düzelttikten sonra altlarına yeni kaideler koydurmuştur. Rapora göre, "içine bir insan sığabilecek kadar geniş olanları görülen "kubbe çatlaklarını doldurmuş ve kubbeyi iki zincir ile kesmiş, ayrıca dört payanda ile takviye etmiştir.

İkinci iş grubunu teşkil eden süslemede ise, duvarlardaki renkli mermer kaplamaların eksikleri alçıdan tamamlanmış, mevcud levhalar temizlenerek yeniden cilâlanmıştır. Bu sırada Fossati önemli bir mesele ile karşılaşmıştır. Ayasofya'nın duvar,tonoz ve kemerlerinin pek çok yerinde Bizans devrinden kalma mozaikler vardı. Bunların fetihden sonra bir kısmı görülebilir halde bırakılmışken, sonraları yavaş yavaş üstleri badana ile kapatıldıklarından, tamamen unutulmuşlardı. Ayasofya mozaiklerinden hiç değilse bazılarının XVIII. yüzyıl ortalarına kadar bile üstlerinin açık oldukları tesbit olunmuştur. Fossati ilk mozaiği bulduğunda, Sultan Abdülmecidi dâvet etmiş ve Hünkârın bu eserlerin ortaya çıkarılmasını istemesi üzerine, hepsinin üzerlerini temizlemek yoluna gitmiştir. Tezyinî mozaikler açık bırakılarak, sadece eksik kısımları boya ile tamamlanmış ve hıristiyan âlametleri olan yerleri yine boya ile örtülmüştür. Sultan Abdülmecid'in bugün insanı düşündüren medenî anlayışı sayesinde önce üzerlerinin açılması kararlaştırılan insan tasvirli mozaiklerin ise, bir takım çevrelerin tepkilerinden çekinen Sultanın isteği ile, "ileride kolaylıkla tekrar açılacak" surette üzerlerinin kapatılmaları yoluna gidilmiştir. Hattâ başlangıçta güney dehlizdeki (şimdiki girişin üstünde olan) ile imparator kapısı üstündeki iki mozaiğin hiç kapatılmaksızın bırakılmaları tasarlanmış iken, sonra bu karardan dönülerek üzerlerinin örtülmeleri uygun görülmüştür.

Binanın içindeki nakışların yenilenmesi için muazzam iskeleler kurulmuş, hattâ bunlardan düşen iki işçi ölmüştür. Ayrıca alçı friz yeni baştan yapılmış, kandiller yenilenmiş, mıhrabdaki üç alçı pencere bir Türk usta tarafından yeni baştan yapılmış, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı sekiz devâsâ levha ana payelere asılmıştır. Bu arada kubbenin ortasına şimdi görülen yazının da yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Nihayet binanın dış duvarları sarı ve koyu kırmızı bordo şeridler halinde boyanmıştır.

Ayasofya'da Fossati'nin yaptığı işlerin üçüncü grubu ki bunlar bazı ek inşaattır, şunlardan ibaretti: Mihrabın sol tarafına bugün görülen müzeyyen bir Hünkâr Mahfili inşa olunmuştur. Üçü Fatih Camii avlusundan getirilen sekiz sütuna dayanan, kafesli mahfil Fossati tarafından bilhassa Neo-Bizanten uslûbta olarak tasarlanmıştır. Bu mahfil, arkada büyük bir kasrı hümâyuna bağlanmışdı. Fossati'nin bizzat yazdığı gibi "saf Greko-Romen uslûbunda" olmasına dikkat edilen bu kasrın süslemesinde, Rus elçiliğinin dekorasyonu ve Ayasofya'nın kalem işi nakışlarını da yapan İtalyan sanatkârı Antonio Fornari çalışmıştır. Fornari, Fossati'nin kızkardeşi Bianca'nın kocasıdır. Bu dekoratör, kasrın duvarlarına Mekke ile Medine'yi tasvir eden iki de resim yapmıştır ki, bugün bunlardan sadece bir tanesi durmaktadır. Fossati'nin Ayasofya'ya ek olarak yaptığı inşaattan bir diğeri de, bugünkü avlu girişinin sağ tarafında yükselen ve şimdi idâre olarak kullanılan muvakkithânedir.

Bu tamirler sırasında, tuğla minarenin de, külâhın altındaki kısımda girlandlı bir friz eklenmek suretiyle peteği biraz yükseltilerek, diğerleri ile aynı yükseklikde olması sağlanmıştır.

Fossati'nin Ayasofya'da yaptığı tamir işleri 13 Temmuz 1849 da bitmiş ve bu tarihde pek büyük bir törenle Ayasofya ibâdete açılmışdır ve bu olay, vaktinde basılması yetiştirilemeyen bir hatıra madalyası ile ebedîleştirilmiştir. Hicrî takvim ile 1265 yılının Ramazan ayının ilk Cuma gününe rastlar.

Fossati, Ayasofya'da çalışırken başta Sultan Abdülmecid olmak üzere burada yerli ve yabancı ziyaretçileri kabul etmiştir. Yabancılardan kompozitör Franz Lizst, ressam Horace Vernet gibi ünlü şahıslar Fossati'yi işi başında ziyaret etmişlerdir.

Bu tamir çalışmaları sırasında W. Salzenberg (1803-1887) adında Prusyalı bir mimar 1848 yılının Ocak-Mayıs ayları içinde hazır kurulmuş iskelelerin yardımı ile bu koca binayı rahatça incelemek fırsatını elde etmiş, mimarî rölövelerini ve Fossati'nin meydana çıkardığı mozaiklerin desenlerini çizmiş ve bunları büyük bir albüm halinde yayınlamağa hazırlamıştır. Halbuki, Ayasofya'da bulduğu ve krokiler halinde çizdiği mozaikleri, Fossati de bir albüm halinde bastırmağı düşünüyordu. Fakat her halde elindeki taslakları yeterli görmediğinden bu projesini devam ettirmemiştir. Nihayet Rus Çarına başvuran Gaspare, Ayasofya resimlerini hazırlamak üzere altı bin ruble yardım istemişti. Renkli resimler, bir yıl içinde, İtalyadan getirteceği desinatörler tarafından hazırlanacaktı. Fossati bu dilekçesinde Rusyanın Hıristiyanlık içindeki iddialarına hitap ederek, hepsi tekrar kapatılan bu mozaiklerin kopyalarına Rus çevrelerini ilgilendirmek istiyordu. Çara sunduğu birkaç resme karşılık, sadece bir yüzük ile mükâfatlandırılan Fossati, beklediği ilgiyi göremedikten başka, istediği maddî yardımı da alamadı. Bu defa Fossati, o devrin Türk çevrelerini ilgilendirmeyen mozaikleri bir tarafa bırakarak, binanın iç ve dış görünüşlerinden ibaret bir albüm hazırlamış ve Osmanlı devletinden yardım istediğinde, bu yardımı alarak, Londra'da muhteşem surette yayınlanan kitabını Sultan Abdülmecid'in tuğrası ile süslü olarak 1852 de bastırmıştır. "Aya So Sofia - Constantinople, as recently restored by order of H. M. the Sultan Abdul Medjid from the original drawings by Chevalier Gaspare Fossati, lithographed by Louis Haghe" başlığı ile taş basması (litografya büyük resimlerden mürekkeb bir albüm halinde yayınlanan bu kitapda 25 levha bulunmaktadır. Az sonra Fossati, mimar Salzenberg'in de bir kitap hazırladığını duyunca bunu önlemeğe çalışmış, hattâ diplomatik temaslara girişmiştir. Fakat baskıyı önliyememiştir. Böylece günümüze kadar yüz yıldan fazla Ayasofya mozaikleri hakkında tek resim albümü şerefini muhafaza eden Salzenberg Albümü piyasaya çıkmıştır. Fossati ile Salzenberg arasında başgösteren yarışma acı bir çatışma halini almış, neticede Prusya devletinin yardımı ile 1854 de bastırılan Salzenberg Albümünün önsözüne, Fossati hakkında birkaç öğücü cümle eklenmesi ve 1855 de Fossati'ye Prusya "Kızıl Kartal" nişanının üçüncü sınıfının verilmesi ile mesele örtbas edilmiştir. Oniki gün sonra da aynı nişandan bir tane Salzenberg'e de verilmiştir.

Fossati, Ayasofya'dan sonra bir taraftan hayli uzun süren Darülfunun inşaatını kontrol ederken bir taraftan da devrin ileri gelenlerinin, Beyoğlu zenginlerinin yalı, konak ve ev siparişlerini cevaplandırıyordu. Ne yazık ki, çizmiş olduğu pek çok projeden hangilerinin gerçekten tatbik olunduklarını tesbit etmek çok zordur. Meselâ 1847 de Sadrazam Reşid Paşa için bir yalı, 1850 de Kâmil Bey için bir ev, aynı yıl Hollanda sefareti için yeni bir bina, ile Osmanlı hariciye nazırı için bir yalı, 1854 de Şevket Bey için yine bir yalı, Fuad Bey için bir yalı projeleri çizmiş olduğunu biliyoruz.

(Reşid Paşa yalısının Baltalimanında, bugün yerinde kemik hastalıkları hastahanesi ittihaz edilmiş, Mediha Sultan-Ferid Paşa yalısının yerindeki yalı olması; hariciye nâzırı yalısının da Kanlıcadaki yanmış Keçecizâde Fuad Paşa yalısı olması muhtemeldir; (B.: Baltalimanı Sahilsarayı, cild 4, sayfa 2082; Fuadpaşa Yalısı).

1853 yılında, o sıralarda Avusturya İmparatorluuğu elçiliği olan Palazzo Venezia'nın tamirini idare etmiştir. Bu Venedik sarayı, Beyoğlu ile Boğazkesen Yokuşu arasındaki yamaçda ve İstiklâl Caddesi kenarında bir merdivenle inilen Santa Maria Draperis Kilisesinin arkasında elân duran büyük binadır.

Fossati 1856 da enteresan bir proje hazırlayarak, Pangaltı'dan Büyükdere'ye kadar bir tren hattı döşenmesini teklif etmiştir. Projesinde bu hattın maliyeti ve programı da açıklanmıştır.

Yine 1856 da İran devleti için İstanbul tarafında bir elçilik binası siparişi alarak, Cağaloğlu'nda bugün görülen ve kuvvetli bir Neo-Klâsik uslüp gösteren elçilik (şimdi konsolos-

luk) sarayını yapmış, kendisine mukaveledeki ücretinden başka bir de nişan verilmiştir.

Bu yıl içinde Fossati'nin, Kırım Savaşı dolayısiyle Maslak'da bir takım önemsiz askerî binalar da yaptığını biliyoruz. Bunlardan biri bir su haznesi, diğeri de bir mutfaktır. Nihayet özel araştırmalarımız sonunda Fossatı'nin, Alay Köşkü ile Soğukçeşme Kapısı arasındaki burcun dibinde ve Suri Hâkaniye bitişik bir Merkez telgrafhanesi müdürlüğü; şimdi üniversite merkez binası olan Seraskerliğin arkasında Süleymaniye tarafında Babı Seraskerî Hastahânesi, Eminönünde Balıkpazarı içinde bir karakol yaptığını öğrenmiş bulunuyoruz. Ne yazık ki bu üç binanın da bugün elimizde resimleri bile yoktur. Telgraf müdürlüğü çok eskiden yıktırılmış, Seraskerlik Hastahânesi, uzun süre Üniversite Tâlim Alayı olarak kullanıldıktan sonra, 1948-1950 arasında ortadan kaldırılmış, karakol ise 1956-1958 istimlâklerinde yıktırılmıştır.

Fossati ayrıca Beyoğlunda Spadaro, Della Suda gibi levantinlerin (Tatlısu frenklerinin) evleri için projeler çizmiş, Büyük Reşid Paşanın Bayazıd haziresi köşesindeki türbesi için birkac proje meydana getirmiş ve bunlardan biri tatbik edilmiştir.

Nihayet Gülhane meydanında dikilmesi düşünülen Tanzimat anıtı için başka mimarlar gibi o da bir anıt projesi çizmiştir. Fossati'nin İstanbul'da daha pek çok özel bina projesi yaptığı bilinir. Bunların bir ksımı, insana çok şükür ki tatbik edilmemiş dedirtecek derecede çirkin yapılardır; bu hususda misal olarak Sarayburnu'nda bir takım yapılar, Karaköy'de deniz üzerinde bir kahvehâne ve Bayazıd'da 250 yataklı bir hastahâne projeleri gösterilebilir.

Fossati bilinmeyen bir sebepden 1858 yazında memleketine, Morcote'ye dönmüş, 1862 de Milano'ya yerleşmiştir. Ertesi yıl, Milano'nun bugün en hareketli kısmı olan Duomo Meydanı ile, buna açılan Vittorio Emanuele kapalı çarşısının düzenlenmesi bürosuna üye seçilmiştir.

1863 de bir yangın neticesinde Sarayburnu'ndaki Sahilsarayın yandığı haberini alınca, o sırada Osmanlı tahtında olan Sultan Abdülaziz'e br mektup yazarak, aynı yere yeni bir saray inşa etmeği teklif etmiştir.

1869 da Gaspare kardeşi ile beraber, İtalyan tebalığına kabul olunmuşlardır. Bundan sonra Gaspare'nin hayatı Morcote ile Milano arasında geçmiştir. Nihayet Morcote'de Türkiyeden getirilmiş eşya ile Türk zevkine göre döşenmiş (veya o iddiada olan) evinde 5 Eylül 1883 de ölerek Morcote'de toprağa verilmiştir. Ölümünden sonra evine bir levha konularak hatırası yaşatıldıktan başka, 1935 de de Milano'da bir sokağa adı verilmiştir.

Fossati, Ayasofya ve mozaikleri ile ilgili pek çok resim ve krokiden başka, hayli çok sayıda proje ve taslak da bıraktığı gibi, İstanbul ve çevresi ile ilgili küçük desenler de yapmıştır.

Evrakı arasında bulunan pasaportunda Milano'daki Türk konsolosluğu tarafından verilmiş 14 Temmuz 1871 tarihli vize, bir defa daha İstanbul'a gitmeyi düşündüğünün delili olsa gerektir. Gerçekten bu seyyahati yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Kendisine Rus, İran, Alman devletlerinin çeşitli nişanlarından başka, Osmanlı devleti de murassâ İftihar ve Mecidiye nişanlarını vermiştir.

Fossati'nin İsviçredeki evrakı arasında gözümüze çarpan küçük bir not defterinden de burada işaret etmek isteriz. Bu defterde Fossati, Ayasofya tamiri sırasında sık sık kullandığı bazı türkçe sözleri, lâtin harfleri ile not etmiştir; şirin notlardır:

"Sabahınız hayır olsun Sultanım..", "Keyfiniz eyi midir?...", "Mizâcı şerifiniz nasıldır?", "Varun sağlık ile Allahyol açıklığı vere.." gibi cümeleler, ziyârete gelen Sultan Abdülmecid için ezberlediği sözler olmalıdır.

"Bre oğlan, çığra çığra sesim boğuldu.." gibi cümleler ise işçilere, yahud uşağına hitab için kaydedilmişdir.

Batı memleketlerinde basılan ansiklopedilerdeki yazılardan başka, çalışmaları genellikle beraber olan Gaspare ve Giuseppe Fossati kardeşler hakkında 1930-1942 yılları arasında birkaç tane makale yazan Prof. Tito Lacchia, sonra "I Fossati architetti del Sultano di Turchia" başlığı ile Roma'da 1943 de basılan bir kitap yayınlanmıştır. Salzenberg ile Fossati arasındaki çekişme W. Pollack'ın "Altchristliche Baudenkmale von Constantinopel von W. Salzenberg, Geschichte eines Architektur Werks" başlıklı makalesinde: "Römische Quartalschrift, c. XLIX (1954)" de işlenmiştir. Fossati'nin hayatı ve İstanbul'daki çalışmaları Ulya Vogt-Göknil tarafından "Ein Tessiner als Hofarchitekt des türkischen Sultans" başlıklı makalede: "Du - Kulturelle Monatsschrift" dergisinde (haziran 1959) özetlenmiştir.

Ayasofya'daki çalışmaları ve çizdiği resimler ise çok etraflı bir araştırmaya konu olmuş-

tur: C. Mango, "Materials for the study of the mosaics of St. Sophia at İstanbul, Washington 1962", bu kitabın geniş bir tahlil ve tenkidi tarafımızdan yapılmıştır, (Belleten, XXVIII, sayı 112; 1964).

Nihayet 1970 yılının nisan ayında bütün Fossati ailesi hakkında bir sergi yapılmış, ve Carlo Palumbo-Fossati tarafından "I Fossati di Morcote" başlığı ile Bellinzona'da 1970 de büyük bir de kitap basılmıştır. Bu satırların yazarı da, Fossati'nin Türkiyedeki çalışmaları ile ilgili olarak yedi-sekiz yıldanberi araştırma ve incelemeler yapmaktadır. Gerek Türk, gerek İsviçre arşivlerindeki çeşitli vesikaları incelemiş ve bu mimarın eserlerini aramıştır. Bu araştırmalar yakın bir gelecekte bir kitap şeklinde derlenmié olacaktır.

Semavi EYİCE

FOSSATİ (Giuseppe) — Geçen asırda Ayasofyanın tamiri ve İstanbul'da bazı Avrupaî görünüşlü binaların yapılmasında hizmet etmiş olan iki yabancı mimar kardeşin küçüğü; ağabeyi Gaspare Fossati gibi güney İsviçrede Ticino Kantonunun Morcote kasabasında 1822 de doğmuş, 1839 da Milano Akademisini bitirmiş, ve o yıl içinde İstanbul'da Rus elçilik konağını yapmakda ağabeyinin yanına gitmiştir. Arada kısa süre için memleketine dönmekle beraber, tekrar İstanbul'a gelerek burada bazı siparişleri yerine getirmekle uğraşmıştır. 1845-1846 yılları arasında, Dolapdere yamacında katoliklerin başkilisesi olan Saint Esprit katedralinin inşaatını idare etmiş ve bu kilisenin 5 Temmuz 1846 da açılış töreni yapılmıştır. 1847 de Galata'da Saint Benoit kilisesi için çizdiği bir proje tatbik edilmemiş, 1847 den itibaren ağabeyi ile beraber Ayasofya tamirinde hizmet etmiştir. 1848 de Sultanahmed meydanındaki anıtları tamir için bir proje hazırlamış, 1848-1859 yılları arasında Boğazda ve Beyoğlunda yapılmak üzere pek çok ev projesi çizmiştir. Bunlardan bir tanesi Boğazda Venedik uslübunda bir yalı, diğerleri Beyoğlu caddesi üzerinde Pedemonte, Ottoni için evlerdir. 1854 de Rus elçiliği sekreterinin kızı Alessandra de Stiepovich ile evlenmiş ve bu evlilikden beş çocuğu olmuştur. 1854 de bir İspanya elçiliği, 1855 de Sisam beyi Vogorides için yalı, 1858 de Ömer Paşa için bir yalı yapmıştır.

1859 da ağabeyi ile Morcote'ye dönerek, 1862 de Milano'da yerleşmiştir. Giuseppe de İstanbul'la ilgisini kesmemiş ve 1865 deki Hocapaşa yangını ile Çemberlitaş bölgesinin harab olduğunun haberini alınca, burayı tanzim etmek ve Çemberlitaş'ı tamir etmek üzere çok çirkin bir proje hazırlamıştır. Ağabeyinin ölümünden yedi yıl sonra, kuzey İtalya'da Torino şehrinde düzenlenen bir mimarlık sergisinde, vaktiyle Ayasofyada çizdikleri resimlerin bir kısmını teşhir etmiş, bu vesile ile bunların bir de italyanca kataloğunu hazırlamıştır. 1890 da Milano'da basılan bu risale "Rilievi storico-artistici sulla architettura bizantina dal IV al XV e fino al XIX secolo" başlığı ile basılmıştır.

Giuseppe'nin İstanbul hakkında resimli bir de kitap hazırladiği bilinmektedir. Bu kitap basılmamıştır.

Giuseppe Fossati 1 Mart 1891 de ölmüştür.

Ağabeyi Gaspare'nin himayesinde tanınan Giuseppe, desen ve projelerine göre pek parlak bir ressam ve mimar tesiri bırakmaz. Tek önemli eseri olan Saint Esprit katedralinin de yapılmasında ağabeyinin ne derecede payı bulunduğu ayrıca araştırılmağa değer. İstanbul'da bir İspanya sefareti yaptığı için İspanya hükümetinden bir nişan almıştır.

Semavi EYİCE

FOTÂKİ ECZAHÂNESİ — Geçen asır sonlarında, ilâçların hemen tümünün eczahânelerde yapıldığı devirde Saraçhânebaşında İstanbul'un ilk ve en meşhur eczahânelerinden biri; kullandığı eczâların "tâzeliği" yapdığı ilâçlara, eczânın mâhiyetini bozmayarak kattığı "güzel kokular" ve "hoş bir tat" ile meşhurdur; hasta çocuklara bir şurub veya hap verilirken: "İç yavrum, yut yavrum, Fotâkinin ilâcı bu!.." denilirdi. Bayazıd, Vezneciler, Şehzâdebaşı, Horhor, Süleymaniye, Vefâ semtlerindeki konaklardan ilâç yaptırmak için Fotâkiye gelinirdi. Fotâki Efendi, 1885-1890 arasında pos bıyıklı, iri yapılı, yaşı elliyi aşkın bir Rum idi; türkçeye Rum şivesi ile fakat hatasız konuşurdu. Bir doktorun muâyenehânesinde uşak iken çırakları ile bu işe atılmış ve Saraçhânebaşındaki eczahânesinde de zengin olmuşdu; bir ara Parise gidip gelmiş, oradan da bir diploma alarak eczahânesine koca bir levha halinde asmışdı. Meşrutiyete yakın Sakallı Hamdi Bey ve Edhem Pertev Bey gibi Türk eczacıların rakabeti karşısında piyasadan çekildi.

Semed Muhtar ALUS

FOTİN — (B.: Potin).

FOTOĞRAF, FOTOĞRAFHÂNELER — Fotoğraf usulü ile resim çıkarma 1829 da Fran-

sız kimyageri Nicéphore Niepce (1765 - 1833) ve Fransız artisti Louis Daguerre 1789 - 1851 tarafından bulundu.

Bu sanatın İstanbul'a dolayısiyle Türkiyeye ne zaman girdiğini ve ilk fotoğrafların kimler tarafından çekildiğni kesin olarak tesbit edemedik, fakat icadından sonra çok geçikmemiştir.

Serasker Husrev Mehmed Paşa 1830 da, fotoğrafın icadından bir sene sonra köleleri olan ve yaşları 12 ile 15 arasında dört çocuğu Fransaya tahsile yollamışdı. Baş'arına koyduğu adamına verdiği emirle isimleri Hüseyin, Ahmed, Edhem ve Abdüllâtif olan bu çocukların 1831 - 1832 de Parisde bir grup resmini çıkarttı, resmin üst tarafına da devrin padişahı İkinci Sultan Mahmud'un turasını yine fotoğraf usulü ile nakşettirerek İstanbul'a yollanan kopyalarından birini padişaha verdi (B.: Edhem Paşa, Sakızlı İbrahim; cild 9, sayfa 4917). İşte bu resim memleketimize fotoğraf usulü ile çekilmiş ilk resim olarak girmiştir. Resmi çok beğenen ve çocukların Fransadaki tahsil masraflarını üzerine alan İkinci Sultan Mahmud'un fotoğraf sanatına karşı da büyük ilgi göstermiş olacağı da muhakkakdır. Türkiyede fotoğraf sanatının o aydın hükümdarın ilgisinden görülen himaye ile ve her halde Sultan Mahmud'un ölümünden, 1839 dan önce başlamış olacağını kuvvetle tahmin ediyoruz. İstanbul'da fotoğrafla ilk resimlerin de amatörler, daha yerinde tâbirle, kibar ve zengin meraklılar tarafından çekilmiş olacağını zannediyoruz.

Avam arasındaki İslâm geleneğinde mahlûkat ve bilhassa insan resmi, sureti nakşetmek günah telâkki edilmişti. Fakat unutmamalıdır ki Türk minyatür ressamları, sahnelerdeki figüran vücud ve yüzlerinden başka padişahların, şehzadelerin, vezirlerin ve hattâ ilmiyeye mensub ünlü kişilerin portrelerini yapmışlardı. İstanbul'a, Türkiyeye gelen Avrupalı ressamlar da Türk hayatı üzerine resimler çizerlerken padişahların, şehzâdelerin, ünlü kişilerin portrelerini yapmışlardır. Bu ressamların öncüsü de daha XV. asırda Fatih Sultan Mehmedin portresini yapan Bellini olmuşdu. İkinci Sultan Mahmud ise kendi resmini taşıyan bir nişan ihdas etmiş ve "Tasviri Hümâyun Nişanı" adı verilen bu nişanı en sadık bildiği devlet erkân ve ricâlinin boyunlarına kendi eliyle takmışdı. Onun içindir ki resmin günah oluşu mahdud bir zümrenin ağzında kalmışdı. Rahatça kaydedebiliriz, resim, avam arasında da rağbet göregelmekte idi. Meselâ son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı ve bir halk şairi olan Galatalı Hüseyin Ağa bir destanında bir frenk ressamına sevdiği bir gencin resmini yaptırttığını söylemektedir.

Fotoğraf da böyle olmuşdur. Müteşebbisler çıkıp da bir ücret karşılığı fotoğraf ile resim çekmeye başlayınca, halk, resmini çıkarttmakta tereddüt etmemiştir. Bilinen ilk müteşebbis 1845 senesinde Parisden İstanbul'a gelen M. Naya adında bir Fransız olmuşdur; Ceridei Havâdis Gazetesinin 2232 sayılı nüshasında şu haber ilânı vardır:

"Bu defa Parisden Âsitâneye gelmiş olan ressam M. Naya fotoğrafiye tâbir olunan ve insan sûreti tersiminde fevkalâgaaye mâhir ve aynı ile benzetmekte bilâkusur olup hini tasvirinde güneşe dahi muhtaç olmayarak karşısındaki adamın sûretini birkaç saniye zarfında çıkaracağı ve bugün sabahleyin saat onikiden akşam saat onikiye akdar icrâ edeceği resmin ziynet ve cesâmetine göre bahası 60 kuruşdan 100 kuruşa kadar, birkaç kişi beraber tasvir olunduğu takdirde pazarlık olunacağı ve merkumun mahalli Beyoğlunda Doğruyolda Mosko Sarayı (Rusya Elçiliği) karşısında olmakla oradan sual kılınacağı istek edenlere ihbar olunmuştur".

Kibar amatör fotoğraf meraklılarının faaliyeti ve bu Fransızın ilk defa olarak bir ücret karşılığı resim çekmesi bilhassa Ermeni ve Rum azınlıklarından işgüzar kişilere fotoğrafçılıkla para kazanma yolunu ilham etmiştir. Fakat İstanbul'da ilk fotoğrafhanelerin 1853 - 1854 Kırım Harbi yıllarından sonra açılmış olacağını tahmin ediyoruz. İlk fotoğrafhanelerin de, kendilerini besleyecek orta tabakadan ve hattâ ayak takımından müşteri bulmakta güçlük çekmemişlerdir. Geçen asır sonlarında yaşamış kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Râzi, yakın dostluk kurduğu ve çoğu ayak takımından pek çok gencin fotoğraflarını çıkartmıştır ki, hepsi gündüz kâğıdına basılmış olan bu resimlerin zamanla solmuş, mübhem birer hayal haline gelmiş kopyaları şairin evrakı metrûkesi arasında görülmüştür.

Kibarın ve ricâlin ve onların aileleri erkân ve efradının resimlerini çeken ilk büyük fotoğrafhâneler Sultan Abdülaziz devrinde açılmıştır. Bunların en meşhurları da Abdullah Birâderler, Karakaş Birâderler, Gülmez Birâderler ve Gargapulo Fotoğrafhâneleri olmuştur (B.: Abdullah Birâderler, cild 1, sayfa 36; Karakaş Birâ-

derler; Gülmez Birâderler; Gargapulo). Abdullah Birâderlere resmen "Ressamı Hazreti Pâdişâhî" ve "Fotoğrafii Hazreti Pâdişâhî" unvanları verildi.

Bu fotoğrafhâneleri İkinci Abdülhamid zamanında Sebah - Joaillier Fotoğrafhânesi, Febüs Fotoğrafhânesi, Andriyomenos Fotoğrafhânesi, Apollo Fotoğrafhânesi takib etti (B.: Febüs Fotoğrafhânesi, cild 10, sayfa 5598; Andriyomenos Fotoğrafhânesi, cild 2, sayfa 852; Sebah - Joaillier Fotoğrafhânesi; Apollon Fotoğrafhânesi, cild 2, sayfa 887).

Andriyomenos Fotoğrafhânesinin hususiyeti İstanbul tarafında, Bayazıdda açılmış ilk büyük fotoğrafhâne olmasıdır.

Meşrutiyet devrinin İstanbul tarafında meşhur büyük fotoğrafhânesi Bâbıâli (Ankara) Caddesinde şimdiki Vilâyet Konağı karşısında açılmış olan Resne Fotoğrafhânesi oldu. Bu fotoğrafhânenin hususiyeti de sahibi Türk ilk büyük fotoğrafhâne olmasıdır.

Daha sonra açılan büyük fotoğrafhâneler Kanzler ve Vaynberg fotoğrafhâneleridir; onları da Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında Foto Süreyyâ, daha sonra Othmar Fotoğrafhânesi tâkib etti.

İkinci Sultan Abdülhamid devrinde bu padişahın fotoğrafa verdiği fevkalâde ehemmiyet üzerine bu sanatın memleketimizde sür'atli bir gelişme devri idrak ettiği muhakkaktır. İkinci Sultan Abdülhamid:

1 — Hemen bütün donanma gemilerinin, askerî müessese ve fabrikaların;

2 — Üniformaları ile ordu ve donanma ve hassa alayları efradının;

3 — Zamanında devlet eliyle yapılmış bütün binaların, mekteplerin, karakolların;

4 — İstanbul'daki cami ve mescidlerin; resimlerini çektirmiştir ki, bu fotoğraf albomları zamanımızda Üniversite kütübhânesinde bulunmaktadır. Bu fotoğraf albomları arasında iki tanesi ise pek müstesna bir kıymet taşır:

İkinci Abdülhamid yirmibeşinci cülus senei devriyesinde çok sınırlı bir af düşünmüş, memleketin bütün cezaevlerindeki mahkûmların üçer, beşer, altışar kişilik gruplar halinde boy resimlerini çektirtmiş, mahkûmların isimleri, suçları ve mahkûmiyet müddetleri de yazılarak padişaha arzedilen bu albomlardan, sınırlı affını, mahkûmların yüzlerini de görerek yapmışdı. Cezaevlerinin, her tabakadan insanları toplayan müesseseler olduğu düşünülürse, bu albomların o devrin halk kılık ve kıyafeti bakımından çok kıymetli bir vesika olduğu muhakkaktır.

İkincisi bir tiyatro albomudur. Sultan Abdülhamid zamanında oynanan bazı piyeslerin muhtelif sahnelerinin resimlerini çektirtmiştir. Sanatkârların isimleri maalesef kaydedilmemişdir; resimlerinden o sanatkârları tanıyabilecek kimseler de kalmamış gibidir. Buna rağmen, bu albom tiyatro tarihimiz için çok kıymetli bir vesikadır.

Padişahın bu alâkasına rağmen, hükümet, fotoğrafın bilhassa zabıta ve asâyiş bakımından kıymetini gereği gibi değerlendirememiştir. İstanbul zabıtasında fotoğraflı bir polis arşivi ve vatandaşların hüviyet cüzdanlarına fotoğraf yapıştırılması ancak Cumhuriyet devrinde tahakkuk etmiştir.

Fotoğrafçılığın turizm bakımından önemini ilk ele alan müesseseler Gargopulo Fotoğrafhânesi ile Sebah-Joaillier Fotoğrafhânesi olmuştur. Birincisi İstanbul esnafının türlü kılık ve kıyafetde resimlerini, ikincisi de İstanbul'un muhtelif manzaralarının, âbidelerinin resimlerini çekmişler ve bilhassa yabancılara İstanbul hatırası olarak satmışlardır.

İstanbul'un büyük fotoğrafhânelerinin arşivleri, tarihimiz bakımından muhakkak ki kıymetlerine baha biçilmez vesikalar hazinesi idi. Abdullah Biraderler, Karakaş Biraderler, Gülmez Birâderler, Febüs, Gargapulo fotoğrafhânelerinin negatif cam arşivleri tamamen dağılmış, kaybolmuştur. Yalnız Sebah-Joaillier arşivi halen Sebah Fotoğrafhânesinin halefi olan İsmail İnsel'in elindedir; kıymeti verilerek korunmakta olduğunu tahmin etmiyoruz. Andriyomenos arşivi de zannediyoruz ki durmaktadır.

Memleketimizde fotoğrafçılığın yayılmasına ve gelişmesine basının da büyük hizmeti olmuştur. Türkiyede fotoğraf neşreden resimli mecmuaların öncüleri Malûmat ve Servetifünun olmuştur. Her ikisinin de zengin ve kıymetli arşivleri yok olmuştur. Günlük gazetelerden de ilk resim koyan gazeteler, Ebüzziyâzâde Velid Beyin Tasfiriefkâr ve Tevhidiefkâr gazeteleridir, Ebüzziyâzâdelerin zengin ve kıymetli arşivi de dağılmış, yok olmuştur. Bütün bu kayıplar tarihimiz için çok acıdır.

Bugün için İstanbul'un günlük hayatında en faal fotoğrafçılar, hepsi sanatının ehli, ustası olan basın ve ajans fotoğrafçılarıdır. Fakat bu sanatkârların da çektikleri resimlerin istik-

baldeki değerini düşünerek ellerindeki negatiflerin alfabetek bir tasnifle bir arşiv vücuda getirmiş olduklarını zannetmiyoruz.

İstanbul telefon rehberinde yüzden fazla fotoğrafhânenin adı vardır; telefonu olmayan fotoğrafhânelerin bu rakamın en az on misli olduğ tahmin edilebilir.

FOTOĞRAF YARIŞMALARI — İstanbul'un resimli dergi ve gazeteleri tarafından amatör fotoğrafcılıkla meşgul okuyucuları arasında ara sıra düzenlenen câzib yarışmalardır. Bu yarışmaların en büyüğü 1964 yılında İstanbul'un en üstün baskılı gazetesi Hürriyet tarafından düzenlenmiştir.

Fotoğraflar gazetede yayınlandıktan sonra İstanbul'da, Ankara'da ve İzmir'de 30 resimli birer sergi açılmış, sergilerdeki oylamaya 87,148 kişi katılmış, 11.148 oyla birinciliği "Özenti" isimli resim kazanmıştır; gazete bu resmi çeken Muammer Berksoy adındaki okuyucusuna (İstanbul) 1500 lira ikramiye vermiştir.

Burhaneddin OLKER

FOTO MUHÂBİRLERİ — İstanbul'da basın, foto muhâbirler, Türkiyede fotoğrafçılığın geliémesinde büyük emekleri olmuş sanatkârlardır.

Gazetelerde ve ajanslarda, foto muhabirlerinin % 10 u, çektikleri resimlerden resim başına bir ücret alarak fiş usulü ile iş görürler, alınan ücret de resim başına 100-150 lira arasındadır. % 90 ı da gazete, resimli dergi, magazin veya ajansların aylıklı fotoğrafçılarıdır, aylıkları kıdemlerine göre 1200-3500 lira arasında değişir.

Fotoğraf makinaları % 60 muhâbirin kendi malı, % 40 gazete veya ajansın malı, flaşlar gazete veya ajans malıdır.

İstanbul basınının foto muhâbirleri şu zatlardır, vefat etmiş olanların isimleri önüne bir ★ işareti konmuşdur:

★ Ferid İbrahim Bey: Malûmat, Serveti Fünun, Tasvir.
★ Nâmık Görgüç: Cumhuriyet.
★ Cemal Göral: Son Posta, Dünya.
Âli Ersan: Vakit, Hürriyet, Haber Ajansı.
Salâhaddin Giz: Cumhuriyet.
Fâik Şenol: Akşam.
Hilmi Şahenk: Tan, Ulus, Vatan.
Çetin Şencan: Tercüman, Hürriyet.
Mahmud Küçük: Akşam, Tercüman.
Füruzan Topsümer: Hürriyet.
İsmet Gümüşdere: Hürriyet.
Mehmed Luma: Akşam, Yeni İstanbul.

Basın foto muhâbirleri 1955 de bir cemiyet kurmuşlardı. 1958 yılına kadar çalıştı. İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin yıllık kongresinde foto muhâbirlerinin yalnız Gazeteciler Cemiyetinde kalmaları istendi ve foto muhâbirleri bu isteğe uyarak kendi cemiyetlerini feshettiler.

Bibl.: Âli Ersan, Not.

FOTO SEL — Bu satırların yazıldığı sırada, Eminönünde, Yeni Camiin arkasında, cami ile Mısırçarsısı arasındaki bakımsız parkın doğu kenarındaki barakamsı dükkânların birinde iki tecrübeli sanatkârın yaşatmaya çalışdıkları bir fotoğrafhâne; İstanbul Ansiklopedisinin hiç küçümsenmeyecek fotoğraf arşivi, bilhassa çağdaş İstanbulluların kılık kıyafetleri ve günlük yaşayışları bakımından, bu müessesenin büyük dostluk eseri yardımı ile kurulmuştur; en asîl tarafı da, Foto Sel sahiblerinin, İstanbul Ansiklopedisinin ne kadar azametli bir iş yapmakta olduğunu ve bu büyük şehir kütüğünün yayınının bir ticarî teşebbüs olmayıp akademik bir hüviyet taşıdığını anlamış olmalarıdır. Foto Sel'in bize olan dost yardımının şükran vecibesi olarak buraya ne yazsak azdır.

Foto Sel, Hırant (doğ. 1909) ve Yervant (doğ. 1915) adında Ermeni asıllı iki vatandaşımız tarafından 1944 yılı nisan ayında açılmıştı. Vesikalık resimler çekilir, amatörlerin çektikleri filmler banyo edilir, basılırdı. Fakat müessesenin asıl faaliyeti, o zamanlar sadece "Layka Makina" denilen ve rolfilm (şerid film, resim ebadı 22×35 milimetrelik) kullanılan fotoğraf makinaları ile Eminönü meydanında, Köprü üstünde, gazinolarda, Gülhane Parkında, o zamanlar o parkda açılan Bahar Bayramı panayır yerinde, plâjlarda, denz hamamlarında, kaabiliyetli, girişken gençler istihdam ederek "Şıpşak Fotoğrafçılık" üzerinde toplanmıştı.

Eminönü meydanı 1956-1958 arasında yeni istimlâklerle genişletilirken, Foto Sel'in bulunduğu binalar grupu da yıktırıldı ve Foto Sel, komşuları bazı dükkânlarla birlikte, kendilerine muhitlerinde iş mülkiyeti tanılarak, yukarıda kaydettiğimiz park kenarındaki belediyece yaptırılmış dükkânlardan birine naklettı ve eski şıpşakçılık faaliyetine de son verdi.

1944-1957 arasında Foto Sel'de, 12 şıpşak fotoğrafçı gencin çalıştığı olmuştur. O gençlerden Nâbi, Çorlu'da güzel bir fotoğrafhâne açmıştır. Rüçhan, Abdullah, Fikret ve Abbas da basın fotoğrafçısı olmuşlardır.

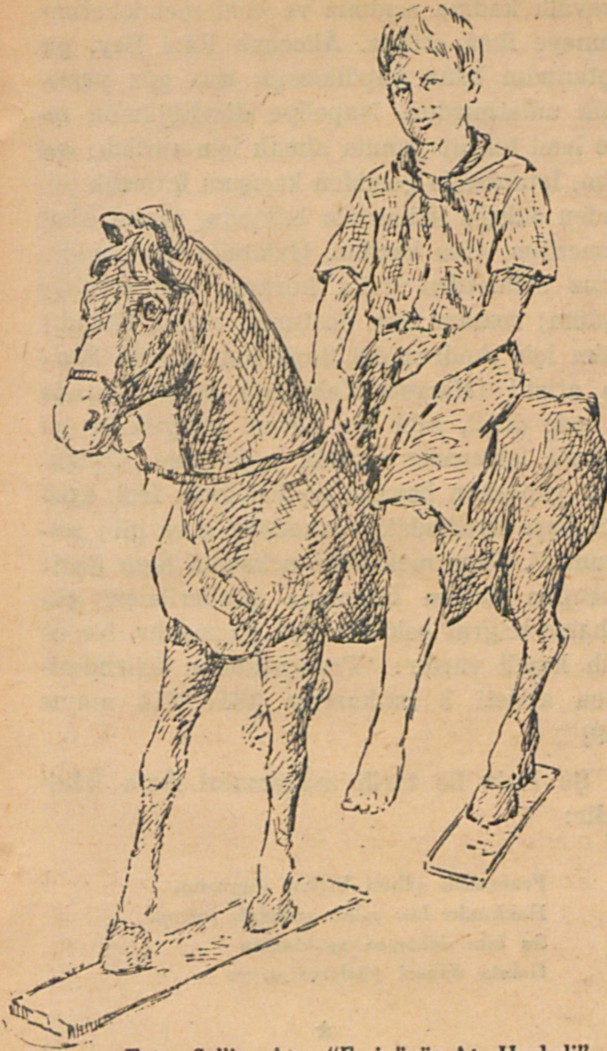

Foto Sel'in Atı, "Eminönü At Heykeli"
(Resim: S. Bozcalı)

Hırant Bey çocukluğunda kısa bir süre Beyoğlunda bir pastahanede çıraklık yapmış, sonra Febüs Fotoğrafhânesine girerek meslek hayatına atılmıştır ve devrinin o çok namlı fotoğrafçısının yanından yetişmiştir, namlı müessese kapandıktan sonra, Foto Feminada, Galatada Foto Romans'da bulunmuş ve 1944 de iş arkadaşı ile birlikte Foto Sel'i kurmuştur.

Yervant Bey meslek hayatına Tepebaşında fotoğrafçı Zender'in yanında, Kançlar Fotoğrafhânesinde çalışmış, Bayazıdda ünlü bir fotoğrafhânenin sahibi Nikolaki Andriyomenosun oğlu ile birlikte Osmanbeyde Saray Fotoğrafhânesini açmış, bağdaşamamışlar, 1944 de Hırant Beyle birlikte Foto Sel'i kurmuşlardır. Ağır bir hastalık geçiren kızkardeşinin bakım masraflarını karşılayabilmek için o işine devam ederken, 1948 de Şişlide Roliyef Fotoğhânesini açmış, bir tahliye dâvası sonunda da 1953 de o müstakil işine son vermiş, faaliyetini Foto Sel'de teksif etmiştir.

Foto Sel'in Atı — Bilhassa çocuk resimleri çekmek için alçılı kartondan yapılmış 70-80 santim yüksekliğinde bir at mankenciliği idi, 1890 da Febüs Fotoğrafhânesi tarafından Fransadan getirtilmişti. 1948 de Febüsün vârislerinden Foto Sel satın almış ve Eminönü meydanına getirilmişti. 1957 yılına kadar o atın üstünde yalnız çocuklar değil, asker ve sivil, kadın ve erkek, genç ve yaşlı on binlerce insan hâtıra resimleri çektirmişdir, ayak takımı arasında adı "Eminönü At Heykeli" olmuşdu; aşağıdaki kıt'alar hâneberduş Hippi şâir Mehmed Gökçınar'ındır:

Berduşluğa düşdüğüm ilk acı yıllarımda
"At Heykeli" üstünde çekdirmişdim resmimi.
Resim kayboldu gitti, acı acı gülerim,
Hangi resim?.. Bugün ben kaybetmişim ismimi!

Baş açık, yalın ayak, yatağım yok, yerim yok;
Dalmışım, bakarmışım ben o At Heykeline.
Bir bey verdi paramı, sıçradım bindim ata,
Doyamazdım bakmaya resmimin güzelliğine.

Hey berduş Gökçınarım, nasıl yitirdin onu?
Hangi resim?.. Ben asıl Mehmedimi yitirdim.
Bakın şu hâlime siz, ibret ile bakın siz,
Ben o güzel çocuğu ne hallere getirdim!

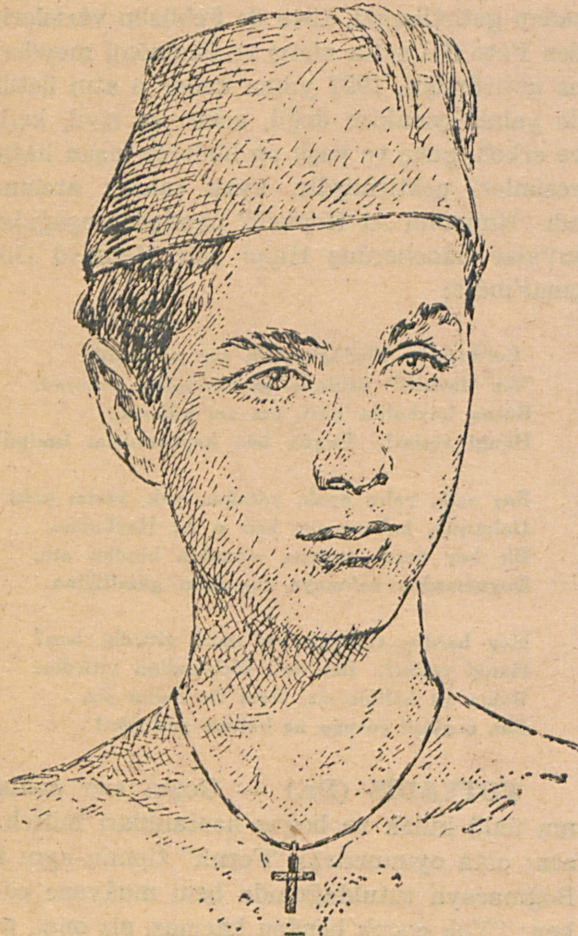
FOTYADİS (Dr.) — Geçen asır sonlarının ünlü kulak ve boğaz hastalıkları mütehassısı; orta oyunundaki "Ferık" tipinin aynı idi. Boğmacaya tutulduğumda beni muâyene ederken: "Yok çocuk benden kaçmaz, siz ona.. postelene turkika.. korku yapıyorsunuz!.." diyerek yaklaşdı ve hastalığı teşhis edip beni kısa zamanda yatakdan kaldırdı. Hayatı hakkında her hangi bir kayıddan bilgi edinemedim.

Sermed Muhtar ALUS

FRANÇES (Yeorios) — Bizanslı müverrih; son Bizans İmparatoru Konstantinin mahrem dostu, hususî kâtibi, fedâkâr adamlarından biri olmuşdu. Vekaayinamesi, İstanbul muhasarası ve fethi üzerine önemli kaynaklardan biri bilinir.

İstanbul'un fethinde kalabalık âilesi halkı ile esir düşdü, 51 yaşlarında idi, güzellikleri övülmüş 14 yaşında Tamâra adındaki kızı ile 15 yaşında İoanis adındaki oğlu asker elinden satın alınıp kız Hareme, oğlan da Enderuna alınmışdı. Esâretinden onbeş ay sonra hüriye-

tine kavuşan Frances İtalya'ya gitti, bir müddet Venedik ve Romada kaldı, sonra Korfu Adasında bir manastırda yerleşerek Greguvar takma adı ile râhib oldu, meşhur, vekaayinâmesini orada yazdı ve 1477 de orada 76 yaşında öldü.

Gemici Francesco
(Resim: S. Bozcalı)

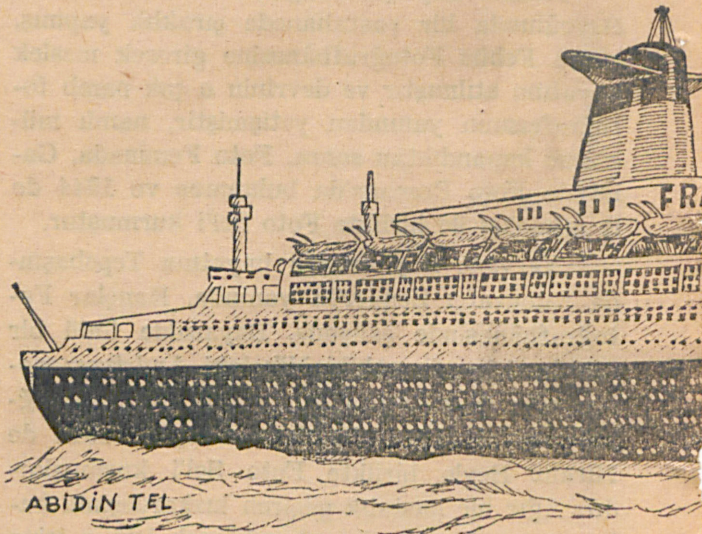
FRANCESCO — Geçen asır sonlarında İstanbul limanına gelmiş bir italyan yelkenlisinin bıçkın meşreb genc tayfası; gemisinden kaçmış, bir müddet Galatada serseriyâne dolaşmış; devrin kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzinin yanında uşak olmuş, o zengin cemâl âşıkı centilmenin himâyesinde düşdüğü sefâletden kurtulup bir sene kadar hizmetden sonra iknâ edilerek memleketine gönderilmişdir; fakat Napolide eski kaptan tarafından hırsızlıkla suçlanınca tekrar kaçmış, bir kaç sene Afrika limanlarında dolaşmış ve 1899 da Âşık Râziye İskenderiyeden bir mektub göndermişdir, çok uzun olan o mektubdan bir kaç satır alıyoruz: "..size kimsesiz anamdan bahsetmemeli idim, o zavallı kadına acıdınız ve beni memleketime dönmeye iknâ ettiniz. Âlicenab Râzi Bey, pis kaptanımın bana yapdıklarını size göz yaşlarımla anlatmışdım. Napoliye döndüğümün tezine beni tekrar yanına almak için zorladı, red ettim, İstanbulda gemiden kaçışımı hırsızlık yüzünden olduğu iddiasında bulundu, aksini isbat edemezdim, yine kaçdım, Galatada beni bulduğunuz sefâletden daha korkunç bir sefâlete düşdüm; ressam rum dostunuz (toma Efendi) benim için Andrea del Sarto'nun Küçük Sen-Jan atist'i (Hazreti Yahyâ'sı) derdi, burada bir aziz değil, zelil bir dilenci gibiyim ve en korkunç işkenceler altında yaşıyorum. Uşaklığınızı yaparken başıma giydirdiğiniz fesi, azizlerin başı etrafındaki mukaddes kurs gibi arıyorum...". Uzun mektubun arkasına Âşık Râzi: "Çocuğun hemen İstanbula gönderilmesi için Muhsine telgraf çekildi" diye yazmışdır, bir de tarih kaydi vardır: "Frančeşkonun İskenderiyeden avdeti 3 muharrem 1317 (14 mayıs 1899)".

Şu kıt'a ile tarih manzumesi Âşık Râzinindir:

Françesko şâhım bıçkın sinyorum
Hakkındır her çalım nümâyiş kurum
Su bile dökemez ayaklarına
Galata dilberi yüzlerce urum

Önce yapdı resmini üstad Toma Efendi
Gemici formasıyla cümle âlem beğendi

Fran
(Resi

Sonra uydu pazarlık üç ayda bir ingiliz
Kayıkla Üsküdara hemen geçildi deniz

Bir tarihi tam koydum gönülde terâziye
"Gemici Françeskom uşak oldu Râziye"

1314 (1896 - 1897)

Âşık Râzinin evrâkı metrukesi arasında Ressam Tomanın yapdığı resim bulunmamışdır, çıplak gövde ve başında fes ile çok soluk bir fotografı görülmüşdür. Tarih manzumesi o fotografın arkasındadır. (Âşık Râzi evrakı metrukesi, defter).

Vâsıf HİÇ

FRANCE TRANSATLANTİĞİ — (Frans okunur); Bu satırların yazıldığı 1969 yılında Fransanın ve dünyanın en büyük ve lüks yolcu gemisi; İstanbul Limanına ilk defa olarak 25 mart 1966 da geldi ve ancak iki gün kaldı. Bu güzel ve büyük gemi hakkında aşağıdaki notları günlük gazetelerden alıyoruz.

"France" gemisi beş yılda 80 milyon dolar sarfı ile yapılmış ve Fransada Le Havre limanından New York'a doğru ilk seferine 1962 senesinde çıkdı.

Geminin boyu 315,5 metre ve en geniş yeri 33,5 metredir. 66.000 tonluk bir gemi olup sür'ati saatde 32 mildir. 2044 yolcu taşımaktadır.

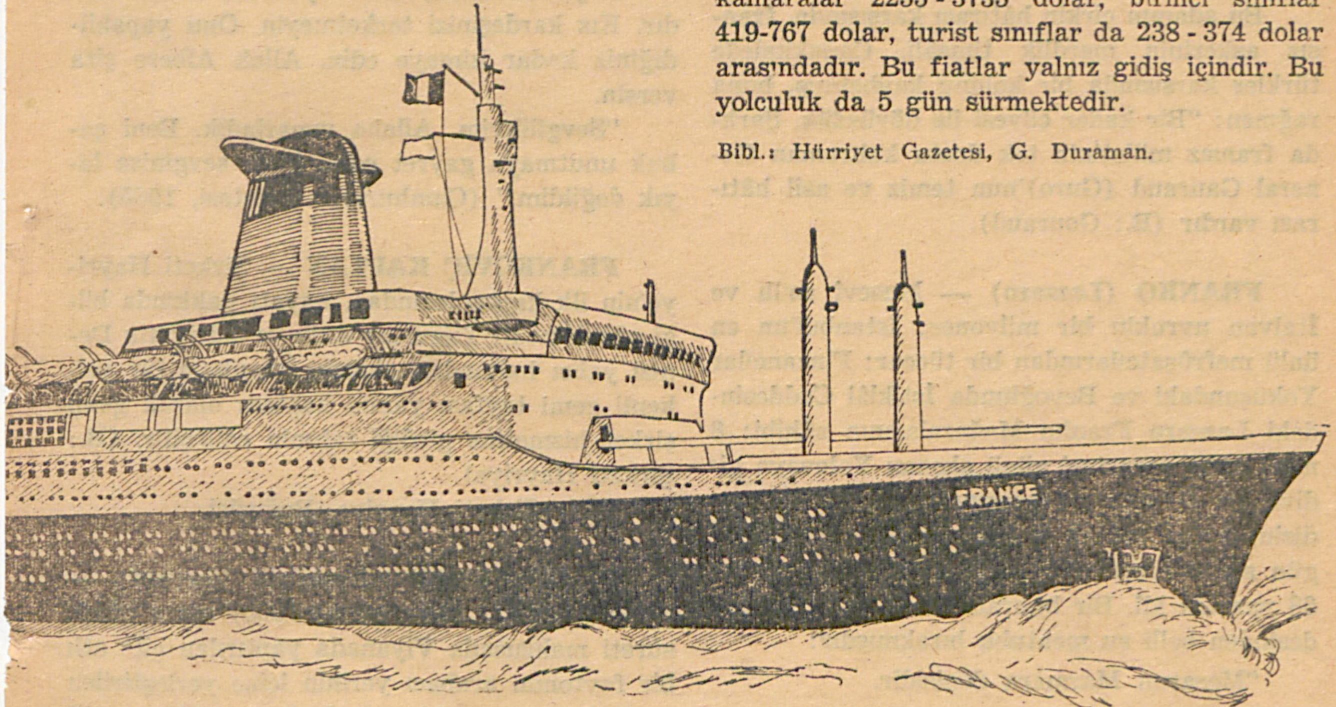
Muazzam gemi 1 başkaptan, 2 kaptan, 50 yardımcı kaptan idâresindedir.

Fransaya senede 10 milyon dolar döviz sağlayan bu 11 katlı muazzam ve muhteşem gemide: 664 kişilik bir sinema salonu, 8 bar, 4 yemek salonu, 5000 kitab bulunan 2 kütübhâne, 2 erkek berberi, 2 kadın berberi, 1 jimnastik salonu, 1 spor salonu, 2 gece kulübü, 2 yüzme havuzu, 1 hastahâne, 1 eczâhâne, 4 oyun salonu, 3 sigara salonu, 2 dinlenme salonu, 1 kilise, 1 müzik odası, 1 matbaa, 2 çocuk bakım odası, 2 çocuk oyun odası, 1 çocuk parkı, 1 gencler kulübü, 1 köpek bakım odası, Amerikan yapısı 94 otomobil alan 1 garaj, dünyanın her yeri ile istenilen anda konuşulabilen 1 radyotelefon odası vardır.

France gemisi Le Havre — New York arası bir seferinde: 15 ton et, 5,5 ton tavuk, 3000 aded istakoz ve yengeç (pavurya), 30 ton tâze sebze, 15 ton tâze meyva, 70.000 yumurta, 8000 litre süt, 2000 litre krema, 9 ton un, 300 kilo havyar, 7000 sise şampanya, 4500 şişe en iyi cins şarab, 18.000 şişe ikinci kalite şarab, 5000 şişe viski, 30.000 şişe mâden suyu, 3000 şişe likör, 36.000 litre bira, 50.000 paket sigara istihlâk edilmektedir.

Geminin bilet fiyatları yapılan seyahatlara göre değişmektedir. Amerika seyahatında lüks kamaralar 2255 - 3735 dolar, birinci sınıflar 419-767 dolar, turist sınıflar da 238 - 374 dolar arasındadır. Bu fiatlar yalnız gidiş içindir. Bu yolculuk da 5 gün sürmektedir.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi, G. Duraman.

ansatlantiki
ıidin Tel)

FRANCHET D'ESPÉREY (L. F. Marie) — (Franşe d'Espere okunur); İstanbulda ve dolayısı ile tarihimizde hayrat ve çirkin hâtıra bırakmış bir fransız marşalı; 1856 da doğmuş, 1942 de ölmüşdür.

Birinci Cihan Harbinde karargâhı Selânikde olan itilâf devletleri orduları kumandanlığına tâyin edilmişdi, bulgarlara karşı kesin zaferi kazandı.

30 ekim 1918 de Mondros mütârekesi imzalanmış ve 13 Kasım 1918 de düşman filoları İstanbul'a gelerek vatanımızın işgaline başlanmışdı. 8 şubat 1919 da da Franchet d'Espérey İstanbula geldi; aşağıdaki satırları İsmail Hâmi Danişmend'in "Osmanlı Tarihi Kronolojisi"-nden alıyoruz:

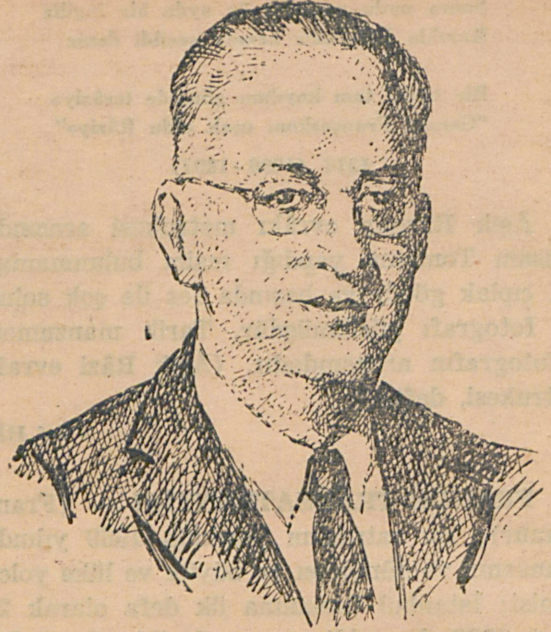
"Sonradan mareşalliğe terfi edilen ve türk askerinin karşısında hiç döğüşmemiş bu cakacı ve fiyakacı fransız generali İstanbula, operet kahramanlarını gölgede bırakan, eski Roma kumandanları mukallidi olarak gülünç bir zafer alayı ile girdi. Bu soytarıca alayda beyaz bir ata binen komik general, kendisini alkışlayan rum ve ermeni döküntülerini selâmlarken ne kadar maskara olduğunun farkında bile değildi; pek dar kafalı bir zavallı olan bu general, müttefiklerin türk askeri önünde Çanakkaleden bir gece yarısı nasıl kaçtıklarını bile düşünememişdi".

Bu adamın çirkin hâtırası karşısında, fransız askerinin merdlik timsâli, Çanakkalede türkler karşısında bir kolunu kaybetmiş, buna rağmen: "Bir kader cilvesi ile dövüşdük, Şarkda fransız milletinin tek dostu kahraman General Gauraud (Guro)'nun temiz ve asîl hâtırası vardır (B.: Gouraud).

FRANKO (Lazzaro) — Musevî asıllı ve İtalyan uyruklu bir milyoner; İstanbul'un en ünlü mefrûşatcılarından bir tüccar: Fincancılar Yokuşundaki ve Beyoğlunda İstiklâl Caddesindeki Lazzaro Franko Mağazalarının sâhibi; 8 mart 1965 pazartesi günü akşamı Yalovaya gidiyorum diyerek mağazasını terketmiş ve kendisini denize atarak intihar etmiş ve cesedi bir gün sonra Kınalıada açıklarında bulunmuşdur. 68 yaşında idi. Bir buhran içinde yazıldığı ifâdesinden belli şu mektubu bırakmışdır:

"Mezarım Marmara denizidir.

"Sevgili Lina af et... Sevgili Adil af et... Size bu kederi vermeğe çok müteessirim. Fakat başka bir şey yapamıyacağım... Daima namuslu bir insan gibi yaşadım. İleriden korkuyorum. Allah etsin ki, yanılayım... Ve sizi himaye etsin...

Lazzaro Franco
(Resim: S. Bozcalı)

"Lina, bütün kalbimden sana teşekkür ederim. Fevkalâde bir refika ve anne idin...

Mişel ve Vita... Son büyük bir ricam vardır. Kız kardeşinizi terketmeyin. Onu yapabildiğiniz kadar himaye edin. Allah Albere şifa versin.

"Sevgililerim. Allaha ısmarladık. Beni çabuk unutmaya gayret edin. Sizin sevginize layık değildim." (Cumhuriyet Gazetesi, 1965).

FRANKOVİÇ KAPTAN — Şirketi Hayriye'nin ilk kaptanlarından, hayatı hakkında bilgi edinilemedi; Yuguslav asıllı ve Adriyatik Denizi yalısı halkından olması, İstanbula bir yelkenli gemi tayfası yahud kaptanı olarak gelip şirket hizmetine girdiği tahmin edilebilir. (B.: Şirketi Hayriye).

Bibl: Şirketi Hayriye - Boğaziçi.

FRANKULYAN (Hasköylü Yervant) — 8 temmuz 1321 (21 temmuz 1905) cuma günü, sûreti mahsusada Viyanada yaptırılan çift atlı bir faytonun arabacı yerinin içine yerleştirilen ve "cehennem makinası" denilen müdhiş saatli bomba ile Yıldız Camiinde İkinci Sultan Ab-

dülhamide karşı yapılan suikasd da en faal rolu oynamış ve o tarihde 25 - 30 yaşlarında bulunan ayak takımından bir ermeni anarşist; İstanbulda doğmuş, Hasköylüdür, çocukluğu sefâlet içinde geçmiş, bir ara demirci çıraklığı yapmış, o sanatda barınamamış, arabacılığa heves etmiş, seyis olmuş, araba ahırlarında yatmış kalkmış, uygunsuz bir genç olarak tanınmış ve takma isimlerle İstanbula gelerek Sultan Abdulhamide karşı Yıldız Sûikasdını hazırlayan Ermeni Troşak Anarşist Komitası mensubları ile tanışarak onların hizmetine girmiş; vak'a günü cehennem makınasını taşıyan faytonu bu Yervant Frankulyan sürüb getirmiş ve saatlı bombayı da kurub işletdikden sonra vak'a yerinden uzaklaşmış, evvelce tedârik ettiği bir pasaport ile ve deniz yolu ile Varnaya kaçmışdır (B.: Yıldız Camiinde Bomba Vak'ası). Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

FRANSA SEFÂRETHÂNESİ — Beyoğlundaki Fransa Sefârethânesinin yüzyıllar boyunca zengin bir târihçesi vardır. Hâlen sefârethâne binası devlet merkezimiz olan Ankaradadır; Fransanın İstanbul Konsolosluğu da

Yervant Frankulyan
(Resim: S. Bozcalı)

Taksimdeki eski Fransız Hastahânesi binâsındadır. Beyoğlundaki eski sefâret binâsının zamanımızdaki durumunu tesbit etmek, içinde ne gibi tarihi eşyanın saklandığını bu kütükle tarihe tevdi etmek, binânin mimarlarını öğrenmek, devir devir İstanbulu ziyaret etmiş fransız şöhretlerinden kimlerin orada misafir olduğunu öğrenmek için, İstanbul Konsolosluğunda bir basın ve kültür ataşesi bulunduğunu sanarak 1969 ve 1970 yıllarında yazdığımız iki mektuba maalesef cevab alamadığımızdan burada bu satırlar ile yetiniyoruz. Aynı vechile İtalya Konsolosluğuna ve İngiltere Konsolosluğuna yazdığımız mektublara da ciddî hassasiyetle cevablar aldığımızı bilhassa kaydetmek, burada bir vecibe bilinmişdir.

☛ **FRANSIZ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ** — (B.: Arkeoloji Enstitüleri, cild 2, sayfa 1024).

FRANSIZ CİVANI ŞARKILARI — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış Beylerbeyi Mehmed Rifat Beyin bir tüccar kâtibini, biri de genc bir ressamı öven iki şarkısıdır:

Bibl.: Şirketi Hayriye - Boğaziçi.

KÂTİB ŞARKISI

Salmış saçlarını benzer kadına
Fransız diyorlar zâlim adına
Kiraz dudakların baksam tadına
Fransız diyorlar zâlim adına

Tüccar kâtibidir tâzeden tâze
Eldivenli nâzik elde yelpâze
Selâmım almadı oldum kepâze
Fransız diyorlar zâlim adına

Yağlı piyâdeyle gelir Göksuya
Hurşidi cihantâb aksider suya
Hamlacı elinde düşmüş pusuya
Fransız diyorlar zâlim adına

RESSAM ŞARKISI

Sevdim bir Fransız nazlı civanı
Resim çizer boyar gaayet hünerver
Ökse misal çatmış bak ebruvânı
Resim çizer boyar gaayet hünerver

Almış hünkârımdan koynunda ferman
Dolaşır han hamam bağ bağçe bostan
Kayıkcı kahveci hammal bağçıvan
Resim çizer boyar gaayet hünerver

Gezdirdim o şuha şehri şehiri
Gören dir lalâsı Rif'at fâkiri
Aslını sorarsan kulu esiri
Resim çizer boyar gaayet hünerver

Bibl.: Âşık Râzi Evrâkı Metrukesi, defter.

FRANSIZ ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatanın Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mahallesindedir (Pafta 15/133); bir başı Galata Mumhâne Caddesindedir, Fransız Geçidi Sokağı ile dörtyol ağzı yaparak kesişir, geri kalan kısmı uzunca bir çıkmazdır; Mumhâne Caddesi ile Fransız Geçidi arasında iki kısmı müstakil bir sokak bünyesindedir, ayrıca isimlendirilmesi gerekirdi (1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FRANSIZ GEÇİDİ — Galatanın Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mahallesi sokaklarından; Kemankeş Caddesi ile Galata Mumhânesi Caddesi arasında uzanır; Fransız Çıkmazı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 15/133). Her iki başında ikişer katlı birer han vardır, iki han altı geçidin müşterek adıdır. Hanların altındaki dükkânlarda 1 tornacı, 1 yumurtacı, 1 berber, 2 kahvehane, 1 ambalajcı - sandıkcı, 1 kara ve deniz motorları tamircisi, ve 10 kadar kapalı dükkân bulunuyordu; kapu numaraları 1-25 ve 2-24 olup Mumhâne Caddesine üç basamak merdivenle bağlanmışdır. (nisan 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

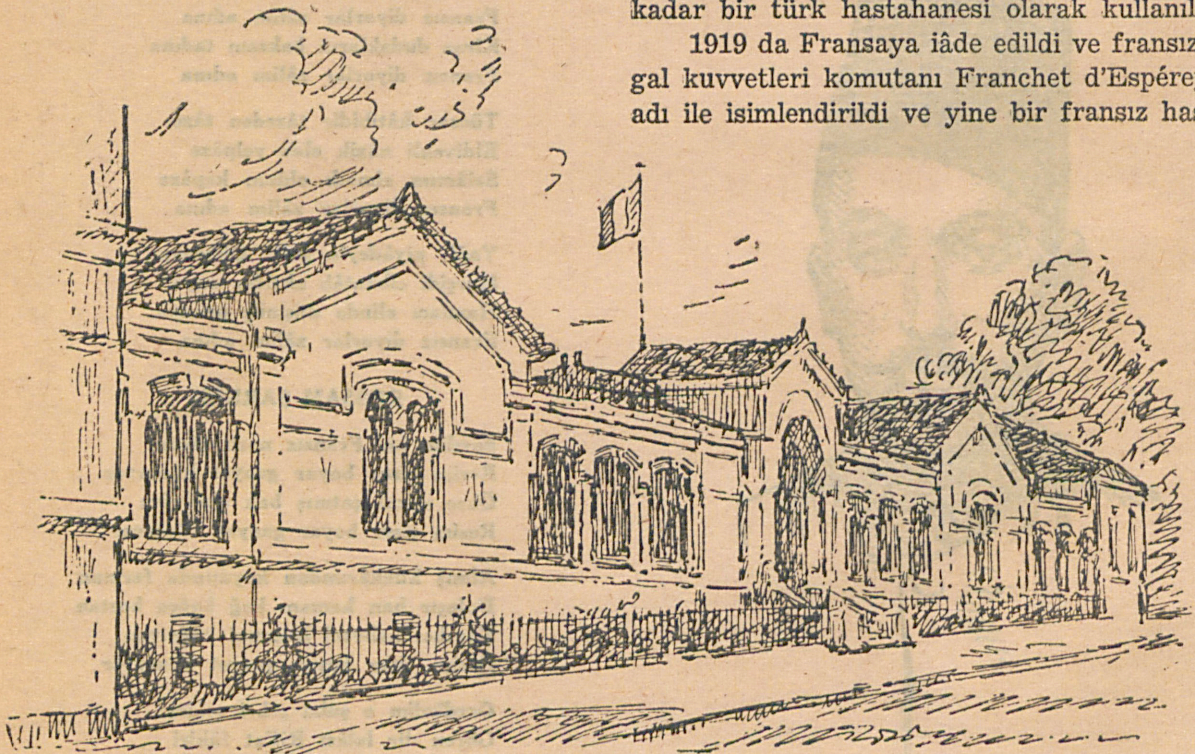
FRANSIZ HASTAHANELERİ — İki hastahanedir, biri Maçka'da Teknik Üniversite (eski Taşkışla) karşısında "Fransız Pasteur Hastahanesi", digeri Şişli'de "Fransız La Paix Hastahanesi"; her ikisi de geçen asır sonlarında İkinci Sultan Abdülhamid devrinde kurulmuşdur.

Pasteur Hastahanesi - 1896 da Taksimde, hâlen Fransız Konsolosluğu olarak kullanılan binâda "Fransız Henri Griffard Hastahânesi" adı ile ve Fransa Dış İşleri Bakanlığına bağlı 100 yataklı bir hastahane olarak kurulmuşdu. Hastahane olarak inşa edilmiş olan binanın arsasını Fransa Hükûmetine İkinci Sultan Abdülhamid hediye etmişdi. O zamanlar, yurdumuzda ve bilhassa İstanbul da pek çok olan fransız tebaası için çok lüzumlu bir müessese idi.

Birinci Cihan Harbinde 1914 de, Galatada Kuledibindeki "İngiliz Bahriye Hastahanesi" gibi tarafsız bir devlet olan Amerika Birleşik Devletleri himâyesine girdi ve iki yıl "Amerikan Kızılhaç Hastahanesi" olarak kullanıldı.

1916 da o devlet de Fransa ve İngilterenin yanında harbe girince hastahaneye türk hükûmeti el koydu ve idâresi Gümüşsuyu Askerî Hastahanesine bağlandı, ve harb sonuna kadar bir türk hastahanesi olarak kullanıldı.

1919 da Fransaya iâde edildi ve fransız işgal kuvvetleri komutanı Franchet d'Espérey'in adı ile isimlendirildi ve yine bir fransız hasta-

Taksimde Fransız Hastahânesi Şimdi Fransa Konsolsluğu

(Resim: S. Bozcalı)

hanesi olarak faaliyetine devam etti (B.: Franchet d'Espérey, cild 11, sayfa 5830).

Taksimdeki eski bina, yabancılar işgali altındaki İstanbulun günlük hayatında onların ihtiyacını karşılayamadığından Maçkada Taşkışla karşısındaki Avusturya - Macaristan Hastahanesi taşındı, ki hâlen de o binada bulunmaktadır. Birinci Cihan Harbinde Osmanlı Devletinin müttefiki olan ve mağlub olmuş bulunan Avusturya - Macaristan İmparatorluğu parçalanmış, İstanbuldaki emlâkine de harbin galibi İtilâf Devletlerince el konmuşdu. Maçkadaki bina, sonraları, Fransanın Avusturyadan istediği harb tazminatı arasında 1925 de tamamen fransızlara intikal etti.

Halen, yine Fransa Dış İşleri Bakanlığına bağlı ve özel bir hastahane olarak kapularını herkese açmış 88 yataklı bir hastahanedir.

(Memleketinde mareşalliğe kadar yükselmiş olan Fr. d'Espérey, pek az kaldığı İstanbulda kötü hâtıra bırakmış bir adamdı); 1925 de Prof. Dr. Mouchet tarafından "Pasteur Hastahanesi" olarak değiştirilmişdi.

1896-1914 ve 1919-1963 arasında hastahane fransız hekimleri ve Saint Vincent de Paul dinî tarikatine mensub fransız hastabakıcı râhibeleri tarafından yönetilmişdi.

Hastahanenin 1919 - 1968 arasında başhekimliğini şu zatlar yapmıştır:

Dr. Piaubert, 1919 - 1925
Dr. Aimé Mouchet, 1925 - 1939
Dr. Gassin, 1939 - 1949
Dr. Benezech, 1949 - 1956
Dr. René Belot, 1956 - 1968

1963 de hastabakıcı râhibeler Fransaya dönmüşler, türk hekimi Dr. Hasan Darmar hastahaneye mesul müdür olmuş, 1968 de de Dr. Belot'nun ayrılması ile hastane başhekimliğine tayin edilmişdir ki hâlen bu görevde bulunuyor idi.

Başhekim olur olmaz hastahanenin adını değişdirten ve on dört yıl da başhekimliğini yapan Prof. Dr. Mouchet İstanbul Tıb Fakültesinde de görev almış, Çocuk Cerrâhisi, Ameliyâtı Cerrâhiye ve Anatomi dersleri vermişdi. 1940 İstanbuldan hastalığı sebebiyle ayrılmış, 1941 de Fransada ölmüşdür. Sevilen, sayılan değerli bir hoca idi.

Hastahanenin literatürü arasında Dr. Besim Ömer Paşanın (Akalın) Nevsâli Âfiyet de (1899) "Fransız Hastahanesi" makaalesini; Dr. Michel Meigant'nın Merica tıb dergisinde (1967) "Une Visite à l'Hôpital Français Pasteur d'İstanbul" makalesini; Dr. Saim Erkun'un "Türk Tababeti Tarihine Bir Bakış" isimli eserindeki iki sayfalık bir kaydı; ve bize Dr. Cevad Demil ile Dr. Hasan Darmar'ın verdiği notları kaydederiz.

La Paix Hastahanesi — Bu hastahanenin de arsası İkinci Sultan Abdülhamid tarafından hediye edilmişdir, açıldığı günden beri Şişlide aynı binada çalışmaktadır; bir akıl hastalıkları servisidir.

Prof. Dr. Bedi N. ŞEHSÜVAROĞLU

FRANSIZ HASTAHANESİ SOKAĞI — Şişlinin Pangaltı Mahallesi yollarından; Çimen Sokağı ile Cumhuriyet Caddesi arasında uzanır, Ölçek Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 18/151).

Cumhuriyet Caddesi tarafından gelindiğine göre önce bir kaç basamak merdivenli yol olarak başlar, kısmen asfalt, kısmen toprak, yokuş aşağı inen dar bir sokakdır.

Cadde kavuşağının iki başında sekizer katlı iki beton apartıman vardır, altları dükkân olan bu apartımanlardan sağdaki Safir Apartımanının kapusu cadde üzerinde, soldaki Kaya Apartımanın kapusu da bu sokak üzerindedir. (mayıs 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FRANSIZ KALYONU YANGINI — Râşid Tarihinde hicrî 1116 Vak'aları arasında şu üç satırla kaydedilmiş bir deniz fâciâsıdır: "Cemâziyel âhirin onbeşinci günü (15 ekim 1704) Galata İskelesinde lengerendaz olan bir fransız kalyonunun cebehânesine ateş isâbet edip içinde olan gemicilerin kimi yanıp kimi kalyon ile gark oldu".

FRANSIZ KUNDURA BOYASI — İstanbulda, dolayısı ile Türkiyede sokaklarda kundura boyacılığının ne zaman başladığını tesbit edemedik; geçen asrın ikinci yarısında, Kırım Harbinden sonra, avrupa biçimi potinlerin (fotinlerin) yayılması ile başlamış olacakdır; kundura-ayakkabı boyaları arasında da en makbulü fransız boyaları idi; öylesine ki hüzzam makamında bir kantoda adı bile geçmişdir:

Ayağında kundurası
Üstü fransız boyası
Penbe ipek kordelası
Nâz ile dildar gelecek

FRANSIZ TİYATROSU — Aşağıdaki satırları M. Nihad Özön ile Bahâ Dürder'in "Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi" isimli eserinden alıyoruz: "İstanbul'da ilk yapılan tiyatro binasıdır, Venedikli Justinus yaptırmışdır. Avrupadan getirilen turplar burada temsiller verirlerdi. 1868 de müdürü Manas (Minas) idi. 1871 yılındaki büyük Beyoğlu yangınında yanmış, sonradan Halep Çarşısı içinde yapılmışdır".

Geçen asır sonlarında "Serveti Fünun" sahibi Ahmed İhsan Bey Fransız Tiyatrosundan en çok bahseden bir yazardır; aşağıdaki satırları 1893 kış mevsiminde yayınladığı muhtelif sohbet yazılarından alıyoruz:

"Dört haftadan beri Çarşanba akşamları Fransız Tiyatrosu heyetinin karşı yakadan Veznecilerde Handehâneye gelerek muntazam musiki ve güzel âhenk ile meşhur oyunları icrâ etmesi ve bu oyunlardan kumpanyanın haylice istifâde etmesi Handehânenin hâdimi handebahşâsını (Komik Kel Hasan Efendi) gayrete getirdi...".

"Fransız Tiyatrosuna gelince, Beyoğlu sahnei temâşâsında da celbi rağbete muktedir olamadığından pılıyı pırtıyı toplayıp şehirimizden hareket etmek hazırlığındadır..".

"Kışın şiddetinden Fransız Tiyatrosunun hâsılat kasası da zarar gördü. Tiyatro binası gelenlerin seyrekliğinden nefes ile de ısınmıyor. Oyunun lâtif nağmelerini ve zarîfâne sözlerini dinleyen kulaklar zevk duyarken eller ayaklar soğuğun şiddetinden karıncalanıyordu..".

"Fransız Tiyatrosu idaresinin gösterdiği intizamsızlık şikâyete layık. Numaralı koltukların ve localarının aynı gece iki müşteriye birden satıldığı görülüyor..".

"Henüz eksik artistleri Avrupadan gelememiş bulunan Tepebaşı Takımı bu hafta İstanbul tarafında Veznecilerde Mimi Vodvilini sahneye koydu ve gelenler mütelezziz oldular..".

"Tepebaşı Tiyatrosunda da Maskot, pek mükemmel olarak sahneye kondu..".

"Fransız Tiyatrosu Heyetini sorarsanız, geçen hafta Şehzâdebaşına kadar geldiler, kapuları açarak pek çok bekledikden sonra müşteri gelmeyince gelen üç beş kişinin bilet parasını iâde ederek me'yûsâne döndüler..".

1890 da da Sabah Gazetesinde Fransız Tiyatrosunun bir ücret tarifesi yayınlanmışdır:

Sahnenin iki yanındaki localar	130 frank
Alt katda 1, 10, 11, 13, 14 ve 20 numaralı localar	120 „
Alt katda diğer localar	100 „
İkinci katda 1 - 12 numaralı localar . .	120 „
İkinci katda diğer localar	100 „
Üçüncü katdaki localar	60 „
Alt katda en ön 5 sıra koltuk	20 „
Alt katda diğer koltuklar	15 „
İkinci mevki	40 kuruş
Paradi	20 „

1970 de Fransız Tiyatrosu binasında Dormen Tiyatrosu bulunuyordu.

FRANSIZ YAZLIK SEFÂRETHÂNESİ — Tarabyada kırmızı aşı boyalı ahşab binâ ki Boğaziçinin en eski yalısıdır, zamanımızdaki sahil yolu bu binanın önünden geçer, "İpsilântiler Yalısı" diye anılır, çok daha büyük bir yalı idi, yarısı 1913 de içinden çıkan bir yangında yanmışdır. Fenerli rum beylerinden olup Eflâk Voyrodalığı sırasında devlete ihânet eden Aleksandr İpsilantinin Rusyaya firârından sonra devletce musâdere ve Fransa elçisine hediye edilmişdir.

Geçen asır ortasında İstanbula gelmiş olan meşhur fransız romancısı ve şâiri Théophile Gantier bu bina hakkında şunları yazıyor:

"Alaturka tarzda, kerpiç temel üstüne tamamiyle ahşap, hiçbir mimarî kıymeti bulunmıyan fakat koskocaman, havadar, kullanışlı, yazın şiddetli sıcaklarından mahfuz, serin ve dünyanın en güzel mevkiindedir. Arkasında set bahçeler, Karadenizden esen lâtif rüzgârla boyuna yaprakları sallanan asırdide ağaçlar, üst sete çıkıldı mı, hârikulâde bir manzara ile karşılaşılıyor. Asya sahili önünüze yayılıyor, uzaklarda Yuşa Tepesi, Avrupa kıyısında Büyükderenin şirin kavsi dönüyor, Boğaz, Anadolu ve Rumeli Kavaklarının gerisinde genişliyerek Karadenize karışıyor."

Kırım harbi sıraları Türkiyede Fransa sefirliği eden Thouvenel'in hısımı, 1855 haziranında İstanbula gelip üç yıl kalan, senelerden sonra hâtıralarını neşreden (Un séjour â l'ambassade de France â Constantinople sous le Second Empire. Plon, Paris, 1902). Matmazel de Melfort, Tarabyadaki sefarethaneye dair intibalarını şöyle nakleder:

"Ne mermerden, ne de taştan bir saraydır. Denizin rütubeti kârgir yapılara tesir edeceğinden tahtadan yapılmış, büyük, güzel bir sayfiye. Yüksek setleri, mükemmel parkında yetiş-

kin ağaçları var. Damında bir direğe takılı Fransız bayrağı rüzgârla dalgalanıyor. Kapısından girilince aydınlıktan yürek ferahlanıyor. Pencereleri o kadar çok ki hepsi de deniz üstünde, sâdece büyük salonda 19 tane, Pencerelerde kafes, pancur yok, beyaz tülden perdeler; ışık, güneş, manzara hep içeri dolmada. Salonda çepeçevre, Bursa ipeklileriyle kaplı geniş sedirler; yerde kıymetli Hint hasırları. İzmir, İran halıları, her tarafta çiçek. Kimi Çin vazolarından duvarlara ilişmiş, kimi ortada kümeyle, kimi köşelerin mermer raflarında.

"Yalnız göğün ve denizin mavi rengi görülen odalarda insan kendini bir gemide sanıyor. Dört beş set yukarı çıkılınca etrafın manzarasına hayran olunuyor. Asya kıtası karşınızda, Karadeniz methali solunuzda, şayanı hayret Boğaz ayağınızın altında. Burada ömür sürmek hakikaten bahtiyarlık.

"Denizin şıpırtısı, uğultusu ilk günler bana Marsilyadan geldiğimiz Sinaî gemisindeyim zannını veriyordu. Büyük karyolam, beyaz cibinliğim, pembe kornişli geniş odam o dapdaracık kamarada bulunmadığımı çabuk hatırlatıyordu. Sabahların letafetine doyum olmuyor. Hava ılık ve durgun; hafif bir sis ortalığa yayılıyor. Deniz süt liman, buruşuksuz, yaprak kımıldamıyor. İstanbulla Karadeniz arasında tek geçit yeri olan bu Boğazdan her şey geçiyor. Sabahtan akşama kadar sürülerle balıkçı kayığı, civar iskelelerin kayıkları; Trabzona işliyen yolcu gemileri önümüzden o kadar yakın süzülüyorlar ki içindekileri dürbünsüz görmek, bildikleri tanımak kabil.

"Arada, koca koca pazar kayıkları da geçiyor. İstanbuldan Boğaziçi köylerine zahire, erzak, nevale taşımadalar. Bu seyyar pazarların bazılarında yığın yığın karpuz kavun; küfe küfe üzüm, kuru yemiş sandıkları; bazılarında şehre inip dönen halk. Kayığın gerisine kırmızı, mavi, mor feraceli Türk kadınları oturmuş; yanlarında ayaklarını dışarıya sarkıtmış çocuklar; baş tarafta sarıklı, ak sakallı, her yaşta erkekler. Bütün bunlara Şarkın parlak güneşi bol bol vurmada.

"Ekseriya sabahın 11 raddelerinde, yüzlerce küçük yelkenli, beyaz martılar gibi mavi suların üzerinden kayıyor. Karadenizde balık avlamaktan dönen balıkçılar. Zira neredeyse şimal rüzgârı esmeğe başlıyacak, akıntıları aşmak güçleşecek. Yavaş yavaş dalgalar koyulaşarak artıyor. Artık hava tamamiyle değişmiş, üşümemek için sırta şal örtmeğe mecbursunuz.

"Küçücük Tarabya koyu çok kalabalık, hareketli. Fransa sefareti maiyetine memur Ajaccio avizosunun tayfaları köyde mütemadiyen dolaşmada. Türk, Ermeni, Bulgar, Acem satıcılar alışverişte. İngiliz sefiri Sir Henry Bulwer'in Arnavud kavası gayet parlak kıyafetli, kırmızı çuha elbisesi sırmalarla işlemeli. Kırım harbi nihayete erdiği halde, Lord Lyons'un râkip bulunduğu İngiliz amiral sefinesi Royal Albert limancıkta demirli. Bizim İmparator Üçüncü Napoléon'un aklı neredeydi bilmem? Niçin harb gemilerimizden birini göndermemiş, bunun karşısına dikmemişti? Ben olsaydım bir değil, ikisini yollardım..."

Sermed Muhtar ALUS

FREDERİK GEÇİDİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Beyoğlunda Asmalı Mescid Mahallesinde Meşrutiyet Caddesi ile Minâre Sokağı arasında uzanan bir geçiddir (Pafta 14/138). Artık bu isim kullanılmıyor, Meşrutiyet Caddesinde 243 ve 245 kapu numaralı ve beş katlı içinde. Eti Bank'ın bulunduğu hanın altındaki geçiddir. Her iki başında da demir kanatlı kapu vardır (mayıs 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FRENK GÖMLEĞİ — Avrupa kesimi ceket ve pantalondan mürekkeb erkek esvabında giyimi tamamlayan ve yakasına boyun bağı bağlanan gömlek. Bizde avrupalı kıyafetinin kabul edildiği Tanzimat devrinde giyilmişdir ve devam ede gelmişdir. İlk frenk gömleklerinde kolalı takma sert yakalar kullanılmış ve kol kapakları (manşetler) de takma ve kolalı olmuş, göğüs kısmı da ayrıca kolalanmışdır; kola takılan manşetler de bir kol düğmesi ile tutturulup kapanmışdır.

Şarklı kıyâfetinin rahat esvablarına alışmış kimseler için ilk zamanlarda frenk gömleği sıkıntılı bir cendere gibi gelmişdir. Beş namaz vaktinde abdest almak için de ayrıca sıkıntılı olduğundan İstanbul halkı arasında bile yayılması çok ağır olmuşdur. Ancak alafrangalığa aşırı hevesli gençler arasından rağbet görmüşdür.

Bir kısmı kibar tabakaya mensub ve hemen hepsi mektebli ve başda fransızca, bir yabancı dil de öğrenmiş olan gençler, koyu mu-

hafazakârlar tarafından namaz kılmamakla, dinsizlikle de damgalanmışlardır.

Ceket ve pantalon hayli yaygın hâle geldikden sonra bile esnaf tabakası frenk gömleğine hiç ısınamamışdır. Frenk gömleği yerine ceket ve yelek altına mintan giyilmekde devam edilmiş, dolayısı ile boyun bağı da bağlanmamışdır B.: Boyunbağı, cild 6, sayfa 3043; Mintan.

Aşağıdaki manzûme, geçen asır sonlarında Erzurumlu Âşık İbrahim tarafından şık küçük beyliğe özenmiş bir ispir oğlan şânında hezel yollu yazılmışdır:

Bak şu çapkındaki süs tumturaka
Çakdım selâmımı sığınıp Hak'ka

Mürâhik eşbehim ispirmiş meger
Küçükbeye taklid çalım fiyaka

Şimdi pek revaçda dalfes altından
Fesleğen kâküller savrulup çıka

Bağlamış bir ateş alı kıravat
Frenk gömleğinde kolalı yaka

Yalın ayaklarda rugan kundura
Kundurasında da cafcaflı toka

Hakkıdır atacak Konkordiyada
Bir kaç tek cin amer rakı mastika

Şu çiçekci kız da gelsin be dedim
Ceketine kasım patını taka

Çakır keyf olunca bıçkın ispirim
Dedim kalk şu kızla oyna bir polka

O duvar senindir bu duvar benim
Bir hotel aradık biz düşe kalka

Asılmış koluma kör kütük sarhoş
Rezil olduk dedim sokakda halk'a

Ulan Erzurumlu hak ettin dedim
İspirin kafana bir topuk kaka

Geçen asır ortasından zamanımıza kadar frenk gömleği kesimlerinde çeşidli modalar çıkmış ve değişen de gömlek yakaları ve kol kapakları olmuşdur. Kokalı takma yakaların çeşidleri, sâbit hafif kolalı yakalar, sâbit yumuşak yakalar, yaka uçlarının biçimleri ayrı ayrı isimler almışdır.

İlk frenk gömlekleri resmî memuriyet hayatında giyilegelirken ve mutlakaa boyun bağı bağlanırken, zamanımızda günlük hususî hayatda boyunbağı bağlanmayan ve "Spor Gömlek" denilen frenk gömlekleri yapılmışdır. Hele son zamanlarda, 1960 dan sonra, bilhassa İstanbul delikanlıları arasında genc kız bluzlarına taklid, dantelli fernk gömlekleri giyinmeye başlamışdır, öyleki, bâzı ekzistansiyalist gencler, spor veya dantelli gömleklerini çıplak ten üstüne giyer olmuşlar, önlerini de iliklemeyerek, göğüslerinde meme gösterme, hattâ ve hattâ, pantalonlarını da azıcık aşağıya düşürerek, göbek çukuru gösterme nümâyişlerine kapılmışlardır.

Hüsnü KINAYLI

FRENK YULARI — Geçen asrın ortalarında Sultan Abdülmecid devrinde, avrupalı kıyâfeti setire - pantalonun, sivil küçük memurlar tarafından da giyilmeye başlanması üzerine ayak takımının yobaz gürûhu ağzında "Boyunbağı, Kıravat" o verilen isim (B.: Boyunbağı, cild 6, sayfa 3043). Aşağıdaki kıt'a, setire pantalonlu, frenk gömlekli ve boyunbağlı bir genc kâtibi seven kızına hitâben bir İstanbul mahalle karısı ağzından tehzil yollu yazılmışdır:

Boynuna bağlamış frenk yuları
Açıp baksam yırtık sako astarı
Parmağın ısırır kırıtmasına
Şu köçek oğlanla şu çengi karı

Zamanımızda da pırpırı hâneberduşlar argosunda kullanılmaktadır.

FRERLER VE MEKTEBLERİ — 1651 tarihinde Fransa'nın Reims şehrinde doğup 1719 da vefat eden ve bilahâre Papa tarafından azizliği ilân edilen Jean-Baptiste de La Salle namında aristokrasiye mensup çok zengin bir râhibin kurduğu "Frères des Ecoles Chrétiennes" (Hristiyan Mektepleri Kardeşleri) tarikatı, İstanbul'da ilk mekteplerini 1841 tarihinde Yüksekkaldırım civarında Lülecihendek'te şimdiki Saint-Benoit Mektebi yanında tesis etmişlerdir. Oradan "Jakop Evi" diye mâruf Yüksekkaldırımda başka bir binâya taşınmışlar, oradan da Galata da Sen Piyer Hanının yukarısında kâin mektebi açarak 1936 tarihine kadar tedrisatta bulunmuşlardır.

İkinci mekteplerini 1854 de Beyoğlunda İmam Sokağında açan Frerler, 1870 yangınında binâ ve eşyalarının tamamen yanması üzerine evvelce Kadıköyde satın almış oldukları şimdiki Saint-Joseph Lisesi arazisinde bulunan ahşab köşke iltica etmişler ve Paris merkezle-

rinden temin ettikleri para ile son zamanlara kadar kolej diye anılan şimdiki Saint-Joseph Lisesinin merkez binasını kâgir olarak inşâ edip tedrisata başlamışlardır. Rağbet görmesi ve talebe mikdarının seneden seneye artması üzerine, sağ ve sol cenah binalarını, fizik ve kimya laboratuvarlarını, bağ, sebze, çiçek bahçeleri, mekanik ekmek fırını, jimnastikhane, tiyatro ve müzik salonu ve deniz kenarında rıhtım ve iskele gibi tesislerle mektebi tevsi etmişler ve birinci dünya harbinden sonra kapanan Ticaret Enstitüsü'nü açmışlardır.

Bunlardan başka Bakırköyde ve Taksimde Zapion Rum Kız Lisesi karşısında ki mektepleri, 1875 de Ağahamamı Sokağında Saint - Michel mektebini, 1892 tarihinde Feriköyde Abidei Hürriyet Caddesinde Sainte Jeanne d'Arc Mektebini ve 1911 de de Haydarpaşada Saint - Louis Ortaokulunu açmışlardır.

Cumhuriyet devrinde ilk öğretimin yabancı mekteplerde yapılmasının yasak edilmesi üzerine yalnız ilk ve orta öğretim yapan mekteplerinden bir çoğunu, bu meyanda Erzurum, Zonguldak, Trabzon, Uşak daki okullarını kapatmak mecburiyetinde kalan Frerler, Beyoğlu Ağahamamında ev ve apartımanlar arasında pek sıkışık bir vaziyette bulunan Saint - Michel Mektebini Feriköydeki Sainte Jeanne d'Arc Mektebi binâsına nakil ile Saint - Michel Lisesi ismi altında tedrisata devam etmişler ve öğretmen ve Frer azlığından dolayı 1958 de lise kısmını kapatmışlardır.

Şimdi İstanbul'da iki tane kalan Frerler mektebinden Saint - Joseph orta ve lise, Saint - Michel ise yalnız orta öğretim yapmaktadır.

Fransada XVII. yüzyılda sayısı pek çok olan sefâlet içindeki yetim ve bîkes erkek çocukların tahsil ve terbiyesi için bütün servetini bu maksad uğurunda feda eden Saint Jean Baptiste de La Salle ve tarikatına intisap eden Frerler, sonraları zengin âile çocuklarının tahsil ve yetiştirilmesi ile de meşgul olmuşlar ve bunlardan aldıkları ücret ve topladıkları ianelerle Frer yetiştirmek için seminerler açmışlardır. Günden güne zenginleşen bu kongregasyon, Fransa, İtalya, Belçika, İspanya gibi hiristiyan memleketlerinden başka bilhassa katolikliği yaymak için dünyanın her tarafında Asya, Afrika, Anglo - Sakson ve Latin Amerikada seminerler ve mektepler açarak hem frer hem de talebe yetiştirmişlerdir.

Fransız ihtilâlinde tâkibata mâruz kalan Frerler, Fransada imparatorluk ve krallık devrinde tekrar faaliyete geçmişler ve merkezlerini Paris'den Brüksel'e ve nihayet Romaya nakletmişlerdir.

Birinci dünya harbinden evvel bu mekteplerde türk ve müslüman öğrenci azınlıkta iken bugün ekseriyeti teşkil etmektedir.

Kapitülasyonların ilgasından evvel yatılı olan bu mekteplerde, sabah kalkarken, sınıflara girer çıkarken, yemeklerin başında ve sonunda, gece yatarken törenle dualar edilir ve sınıflarla, yatakhâne ve yemekhanelerin duvarlarında salipler ve hazreti İsa ile hıristiyan azizlerinin resimleri bulunurdu. Törenle yapılan bu dualarda müslüman talebenin dinlemek mecburiyetinde bırakılması tam bir dinî propaganda idi. Halbuki, o zamanlarda türk mekteplerinde okuyan gayri müslim talebe, Kur'anı Kerim ve Akaaidi Diniye derslerinde sınıfdan dışarı çıkartılır tamâmen serbest idiler.

Frerler papas olmadıkları için kiliselerde ruhânî âyini idâre edemezler ve kendi kiliselerinde âyin ve günah çıkartmak için bir papas bulundururlar. Dinî bir tarikata mensup oldukları için evlenemezler. Ücret, maaş ve tahsisatları yoktur. Her şeyleri, iâşe, ibâte, elbiseleri, hastalıklarında tedavileri, seyahatleri kongregasyon tarafından temin edilir. Tarikata muayyen bir müddet için veya hayatları boyunca kalmak üzere angajmanla girerler.

Dinî kisve kanunu mucibince, onyedinci yüzyıldan kalma üniforması elbiselerini çıkartarak Türkiyede sivil elbise giymektedirler. (1959)

Ahmed Refik GAMSIZOĞLU

FRESKO (Moşe) — 1839 ile 1840 arasında İstanbul yahudi cemaati hahambaşısı; hahambaşı olduğunda yahudilere hitâben neşrettiği bir beyannâmede bütün yahudilerin türkçe okuyup yazma öğrenmelerini ve konuşmalarını tavsiye etmişdi; ki ondan önce türk sibyan mekteblerine devam eden yahudi çocukları diger yahudi çocukları tarafından taşlanırlardı. Hayati hakkında başka bilgi edinilemedi.

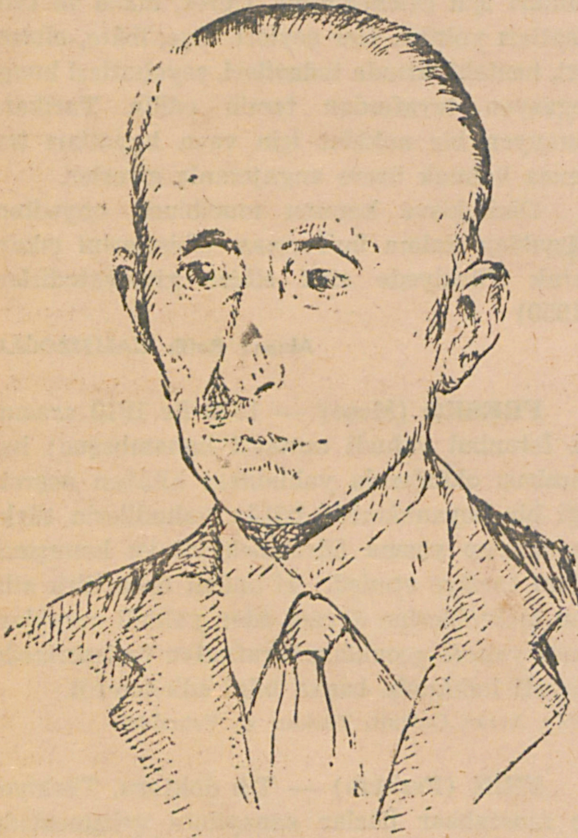
Bibl.: Avram Galanti, Türkler ve Yahudiler.

FRİK (Feridun) — Tıb doktoru, Türkiyede mustahzar ilâclar sanayiinin gelişmesinde öncüler arasında bulunmuş bir sîmâ, "Dirim" isimli tıbbî derginin sahib ve yazarı; 1899 da

İstanbul'da Üsküdarda doğdu; baş defterdarlık ve reisülküttablık yapmış Üçanbarlı Mehmed Efendinin torunlarından muhasebatı Hususiye müdürlüğünde bulunmuş Ahmed Neşet Beyin oğludur (B.: Mehmed Efendi, Üçanbarlı), annesi Şâhende Hanım ilmiyeye mensub ve alay müftülüğü yapmış Mahmud Fikri Efendinin kızıdır.

Üsküdarda "Ravzai Terakkî", Cağaloğlunda "Dârüledeb" mekteblerinde ve "İstanbul Sultânîsi"nde okudu, Almanyada Lubeck şehrinde "Real Gimnasium"u bitirdi; 1918 de müsabaka imtihanını kazanarak Haydarpaşa Askerî Tıbbiyesine girdi, 1923 de oradan tıb doktoru diploması aldı, hekimlik stajını Gülhane Askerî Tatbikat Mektebinde yapdı; o zamanlar Eskişehirde bulunan 4. Kolorduda ordu hizmetine girdi, sonra 68. Piyade Alayı (Adapazarı) ve İzmit Askerî Hastahanesi hekimliklerinde bulundu.

Zevcesi Leman (Standt) Hanım Berlinli ve alman asıllı idi, kocasına şefkatle muhabbetle bağlanmışdı, 1927 de "yabancı asıllı kadınlarla evli kimselerin türk ordusu saflarında bulunmalarını şiddetle yasaklayan, vazifeye devam için zevcesinden ayrılmayı şart koşan" kanunun yürürlüğe girmesi üzerine, hükmü mâkabline şâmil böyle bir kanun karşısında, bir genç kadının hayatını ömrü boyunca karartmaya hakkı olmadığını görerek bir dilekçe ile emekliliğini istedi ve yüzbaşı rütbesinde iken ordu hizmetinden ayrıldı.

Dr. Feridun Frik
(Resim: Lâle Şehsüvaroğlu)

Kısa bir müddet eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşanın Dalaman'daki çiftliğinde müdürlük yapdı (B.: Abbas Hilmi Paşa, cild 1, sayfa 14). Bu toprak işi, vicdan vecîbesi ile asıl vazifeden ayrılmadan doğan ağır üzüntülü bir zamanda, kendisine huzur içinde yeni kararlar imkânını verdi ki o da tıbbî ticaret yolunda çalışmak oldu, 1928 de Almanyanın ünlü ilâc fabrikası "Bayer" in Türkiyedeki mümessillerinden biri oldu. 1963 yılına kadar işini büyük başarı ile gördü, 1963 de Bayer firmasının Almanyadaki yöneticileri ile bir prensib ihtilâfına düşmesi 35 yıl çalışdığı o müesseseyi bırakmasına sebeb oldu. Fakat tıbbî mustahzarlar ticâret ve mümessilliklerine devam etti, bu arada Dupont Ziraat İlâclarının Türkiye mümessiliğini yapdı.

"Dirim" isimli tıbbî dergiyi 1935 yılından beri çıkarmaktadır. Türkiyenin en ıssız köşelerindeki hekimlere yeni ilâcları ve tedâvî usullerini bildirme yönünden büyük hizmet görmektedir.

Dr. Feridun Frik'in Leman Hanımdan Hasan, Samiye ve Güner adında üç evlâdı olmuşdur. Türk Tarih Kurumu, Alman Kültür Derneği, Tıbbî Mustahzarlar İthâlâtcılar Cemiyeti üyesidir. Güreş ve deniz sporlarını sever; posta pulları koleksiyoncularındandır. Kabataşda sed üstünde "Sünbül Konak" denilen ve yakın geçmişin mimarî şahsiyetine sâhib bir evde oturur. Yakınlarınca aranan bir meclis adamıdır.

Doç. Dr. Sırrı AKINCI

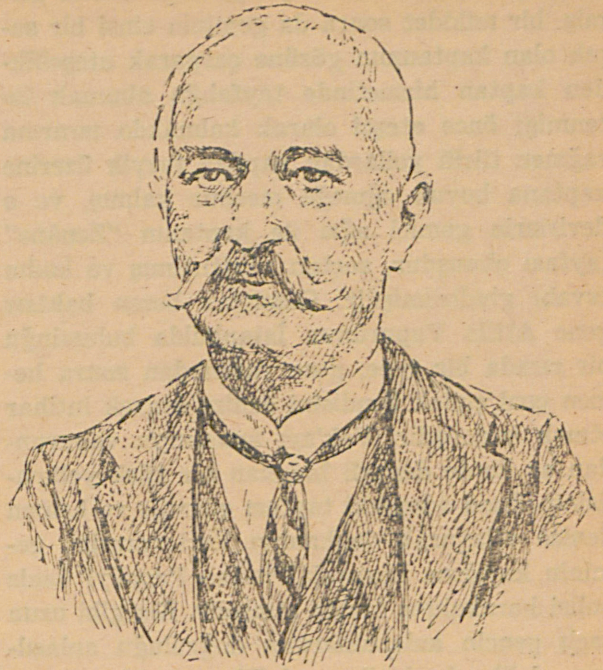
FRUCHTERMANN (Max) — (Maks Frühterman); Geçen asrın ikinci yarısında basdırtdığı İstanbul kartpostalları zamanımızda kiymetli vesikalar olmuş bir iş adamı; kartpostalcı ve resim çerçivecisi; Avusturyalı bir protestan almandı; 1852 de o memleketde doğdu, doğduğu kasabayı tesbit edemedik, ilk tahsilini de orada yaparak 15 yaşında İstanbula geldi, iki sene kadar küçük ayak işleri yaparak 1869 da

Yüksekkaldırımda 13 numaralı yerde bir kartpostalcı ve resim çerçivecisi dükkânı açdı, işi sür'atle gelişerek Beyoğlunda Caddei Kebirde (İstiklâl Caddesi) 341 numarada ikinci bir dükkân açdı, her iki dükkânında da aynı işi yapdı.

Bu suretle İstanbulda yerleşen Max Fruchtermann 1885 de 33 yaşında Clara Chalier (Klara Şaliye) adında bir kızla evlendi; bu kadından Erna (doğ. 1887) adında bir kız ve Paul Pol adında (doğ. 1890) bir erkek evlâdı olmuşdur.

Avrupada yapılmış kartpostallar sata gelen Max Fruchterman, kendi imâlâtına Aynaroz papazlarından aldığı büyük bir sipâriş ile başladı; Ayanaroz Manastırlarının fotoğraflarını çekerek Avrupada kartpostal şeklinde basdırdı ve o kartlardan ayrıca albomlar yapdı; o Aynaroz kartları albomları papazlar tarafından Aynaroza gelen turistlere satılacakdı; Max Fruchterman papazlardan imalci olarak parayı asıl kendi mâmulâtına sermâye yapdı ve kısa sayılacak zaman içinde büyük para kazandı. Kumbaracılar yokuşunda bir ev satın aldı; parasını dâimâ avusturya parasına çevirerek Avusturya Bankasında tutuyordu. Birinci cihan harbi sonunda Avusturya İmparatorluğu parçalanınca Avusturya parasının kıymeti anî bir düşüş ile bir hiç olunca ünlü katpostalcı da iflâs etti ve derin üzüntü içinde kendisini içkiye verdi ve bir gün Beyoğlundaki 341 numaralı dükkânında şarab içerken ânî bir darbe ile öldü. Evinin tavan arasında Türkiye ve bilhassa İstanbul üzerine 600,000 aded kart postaldan ibâret bir miras bırakmışdı.

Fruchtermann fîrması oğlu Paul'e kaldı. Paul babasının işine devam etti ise de az rağbet gören ve câzib olmayan kartpostallar yaptırdı. Babasının hayatında evlâdlıkları 13 yaşında bir rum kızına âşık olmuş ve onunla evlenmişdi, adı Teodora olan bu kız 1950 de öldü, Paul ikinci defa yine rum kızı olan Anna ile evlendi, evlâdı olmamış olan Paul Fruchtermann 1962 de öldü ve ünlü firma zevcesi Anna'ya kaldı, o da kartpostalcılık işine erkek kardeşi ile devam etti ise de hiç bir başarı gösteremediler. 341 numaralı binâ sahibinin aldığı bir tahliye kararı ile dükkânsız da kalınca baba Fruchtermanın 600,000 kartpostaldan mürekkeb zengin stokunu yok bahasına bir eskiciye sattılar ve ellerinde kalan çok az mıkdarda bir mal ile Sapuncakis Pasajında küçücük bir yerde geçimlerini sağlamaya çalışdılar ve Anna Fruchterman 1967 de tamamen terki ticâret etti. Bu satırların yazıldığı sırada, 1971, Tophanede çok eski bir evin üst katında çok sıkıntılı bir hayat sürüyordu.

Max Fruchtermann
(Resim: S. Bozcalı)

Fruchtermann almanca "Yemişci" anlamındadır. Bunun içindir ki Max Fruchtermann dükkânın isim yazısını meyva resimleri ile süslü olarak yazdırmışdı, dükkân kapanıncaya kadar o hususiyetini muhafaza etmişdi.

Max Fruchtermann'ın Türkiye ve İstanbul üzerine piyasaya çıkartdığı kartpostalların çeşidi 3000 nin üstündedir ve zamanımız için çoğu artık kıymetli birer tarih vesikası olmuşlardır.

Ünlü kartpostalcının kabri Feriköy Protestan Mezarlığındadır. Oğlu Paul, zevcesi Clara ölümü 1917, gelini Teodora da aynı merkadde medfundurlar.

Herman BOYACIOĞLU

FUAD (Abdullah) — 1900 yılında 17 - 18 yaşlarında Triyesteli çok güzel bir italyan genci olub İstanbul'da bir intihar teşebbüsü vak'asından sonra müslüman olmuş ve Abdullah Fuad adını almışdır.

Asıl adı Pierino Peppi'dir; çok fakir bir âilenin oğlu olub 1898 de "Attila" ismindeki Avus-

turya yük vapuruna ateşci yamağı olarak girmiş, bir müddet sonra da geminin cinsî bir sapık olan kaptanının gözüne çarparak ateşcilikden kaptan hizmetinde tayfalığa alınmak istenmiş; önce ateşci olarak kalmakda ısrarına rağmen türlü yollardan yapılan tazyik üzerine kaptana boyun eğmeğe mecbur kalmış, ve o devirlerin gemici ağzı ile kaptanın "Zenâne" tayfası olmuşdur, saçları uzattırılmış ve kadın esvabı giydirilmişdir. Canından bezen bahtsız genc Attila Vapurunun İstanbulda bulunduğu bir sırada bir gece, gece yarısından sonra hemen çırıl çıplak kendisini denize atarak intihar etmek istemişdir. Vak'ayı avusturya vapurundan az ilerde demirli bulunan bir türk yelkenlisinin Fuad adındaki tayfası görmüş ve hemen denize atlayarak delikanlıyı kurtarmışdır, geminin kayığına koyarak Pierino Peppi'yi deniz polisi karakoluna teslim etmişdir. Kız gibi uzun saçlı gencin anlattıklarının doğruluğu anlaşılmış, delikanlı Attilaya değil, memleketi olan Triyesteye bile dönmek istemediğini söylemişdir. Avusturya vapurunun italyan kaptanı hakkında türk makamlarınca tâkibat yapılmasına kapitülasyonlar engel olduğu için vak'anın o safhası Avusturya konsolosluğuna bildirilmekle kapanmışdır. İstanbulda kalan Pierino islâmiyeti kabul etmiş, kurtarıcısı gemicinin adına nisbetle Abdullah Fuad adını almışdır. Delikanlının büyük şehirde nasıl bir hayat sürdüğü tesbit edilemedi (Âşık Râzi evrâkı metrukesi).

Aşağıdaki zâbıta vak'asını Abdullah Fuadın hayat hikâyesine eklemek mümkindir: Şişhâne Yokuşunda arabacı Mustafanın sürdüğü yük arabasının beygirleri parlayarak müdhiş bir sür'at ile Unkapanı Köprüsüne doğru inerken Ressamı Hazreti Şehriyârî Fausto Zonaro Paşanın mühtedi uşağı Fuada çarpmış ve ağırca yaralanan delikanlı hastahâneye kaldırılmışdır" (Sabah Gazetesi).

FUAD (Pikolo) — Asrımız başlarının gazetecilerinden; kendisini yakından tanımış Münir Süleyman Çapanoğlu şunları yazıyor: "Kısa boylu, esmer, göbeklice, şen bir adamdı, istihbârat işlerinde çalışır idi; topladığı haberleri hem kendi gazetesine, hem de Galata tarafının fransızca, rumca ve ermenice çıkan gazetelerine verirdi. Bir ara Üsküdar'da Zeyneb Kâmil Hastahânesinin mübayaa memurluğunu yapmışdır" Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

FUAD (Süslü) — 1909 da 18-19 yaşlarında gaayetle yakışıklı, uygunsuz güruhundan ve mâcerâperest bir delikanlı; babası tanzîfat onbaşısı (çöpcü onbaşısı) Kargılı Mustafa, anası Fatihde Hacı Kerim Efendi adında zengin bir tüccarın evinde hizmetci Hanife Kadındır, o da Kargılıdır.

Fatih Askerî Rüşdiyesinde talebe iken akran ve emsâli olmayan erâzilden adamlarla ülfet ve işret etmeye başlamış, meyhâne kavgaları dolayısı ile bir kaç kere karakollara götürülmüş; İpsiz Ali ve Ayı Mustafa adında iki tulumbacı ile sarhoş olduğu halde girdikleri Aksarayda Tevekkül Hamamında hamamcı ve natır ile yine bir vak'a çıkarıp karakolluk oldukdan sonra mektebden tard edilmişdir. Az sonra da 1909 temmuzu ile eylülünde Selânikde "Şehzâde Şehâbeddin Efendi Vak'ası" nın kahramanı olmuşdur.

İstanbulda 31 mart Vak'asının memleketde sebeb olduğu karışıklıklar henüz yatışmamışdı, birgün Sultan Abdülazizin oğlu Şehzâde Şehâbeddin Efendi yanında kâtibi hususisi Sıdkı Beyle birlikde Selânik şehrini gayri resmî olarak ziyârete geldi, şehzâdenin geldiği, misâfir olarak indiği Emperyal Otelinin kâtibi ağzından yayılmış ve otelde kendisini ziyârete gelen şehir ayan ve eşrâfı ve yüksek memurlar tarafından aşırı hürmet gösterilmiş, hattâ o otelden alınarak Selânik'in en lüks oteli olan İsplandid Oteline götürülmüş, en mükellef dâiresinde yerleştirilmişdi. Şehrin en şık, zarif arabaları ile gezdirilmiş, mesîrelere, tekkelere, camilere götürülmüşdür; yüksek memurlar da hergün otele uğrayarak şehzâdenin hatırını sormuşlardır.

Viyanaya tahsile gitmekde olduğunu anlatan Şehzâde Şahâbeddin Efendi, İttihadcılardan gördüğü tazyikden bahsetmiş, İstanbuldan adeta kaçar gibi çıkdığını söylemiş, biraz harclık sıkıntısından bahsetmiş, Selânik zenginlerinden birinin delâleti ile o zamanlar bir fransız şirketi olan Şark Demir Yolları Kumpanyasından 300 lira karşılığında bir yataklı vagon bileti kredi ile temin edilmiş, ve Selânik Bankasından da 500 liralık bir istikraza teşebbüs edilmişdir. Bankanın gizlice İstanbul Merkezine bildirmesi üzerine yapılan tahkikatda Sultan Abdülazizin o isimde bir oğlu olmadığı anlaşılmışdır.

İstanbul zâbıtasının emriyle Şehzâde Selânikde tevkif edildi. İlk ifâdesinde: "Yanlış an-

laşılmış olduğunu, Sultan Azizin oğlu değil, torunu, o padişahın küçük kızı Mediha Sultan ile Damad Ferid Paşanın oğlu olduğunu "söyledi, sonra ifade değişdirdi," Bir genclik hevesi ile böyle bir mâcerâya atıldığını" söyledi. Yanında "Şehâbeddin" adına bir nüfus kâğıdı bulundu, orada babasının adı Binbaşı Refik Bey, anasının adı da Huriye Hanım yazılıydı, fakat doğum tarihi tutmuyordu, yirmibeş yaşlarında olması lâzımdı; nihâyet yukarda kaydettiğimiz hakiki hüviyeti tesbit edildi. Yanında "Kâtibi Hususî" adı altındaki adamda bir serserî, hâneberduşdu. Tutuklu olarak İstanbula gönderildiler.

Mâcerâperest küçük delikanlının çantasında bir yığın evrak bulundu, bir kısmı mahbublar için yazılmış âşıkaane semâiler, koşmalar, mâniler, şarkılardı; birinin kenarına sahte şehzâde tarafından: "Gözlüklü'nün türrehatıdır" denilmişdi, kendisi için yazılmış bir şarkı idi:

Akrânıma nisbetle benimde hünerim var
Şuerâdan mâduddur rindan içinde adım
Mecnun gibi sahrâyi cunûna seferim var
Sevdâyi perçeminle çapkın dilber Fuadım

Bazı mektublar bulundu, delikanlının kirli hayatını ortaya koyuyordu: "Boğaz içinde bir yalıda, peşine erâzilden kimseyi takmamak üzere mehtâb âlemine" dâvetnâme, "İngiliz mağazasında görüb beğendiği beyaz kostümün beden numarasına göre alınmış, hazır" olduğunu bildiren bir tezkire, "Evlâd ve iyâlini türlü müdârâ ile memleketi olan Balıkesire göndermiş bir adamın küçükbeyi gece yatısı misâfirliğine çağıran" bir nâmesi, bir serserinin "Ulan Çapkın" hitâbı ile başlayan yarı tehdid karışık bir baloz dâvetnâmesi. Bir de Prens Sabahaddin Beye yazılıp gönderilmiş siyasî bir mektubun müsveddesi bulundu, "İstanbulda dîvânı harb kararı ile asılanların haksız yere idam edildikleri ve Ahmed Rıza Beyin Meclisi Mebusan Reisliğine hileli seçimle getirildiği, hükûmete baskı yapan İttihad ve Terakki Cemiyetine karşı umumî bir nefret uyandığı" bildiriliyordu. Ahrar Fırkasının İttihad ve Terakkiyi devirmek için hazırladığı bir beyannâmenin de sureti bulundu.

Süslü Fuad'ın âkibeti hakkında bilgi edinilemedi. Prens Sabahaddin Beye yazılmış mektubun müsveddesi ile beyannâme suretinin başına çok büyük işler getirdiği tahmin edilebilir.

İkinci Meşrutiyetin memleketi bir felâkete sürüklemesinde, bu gibi eclâfın siyasetle uğraşmasının büyük hissesi vardır.

Bibl.: Polis Servet Efendi, not; Asır Gazetesi.

FUAD BALKAN — Beşiktaş Spor Kulübünün kurucularından, emekli binbaşı, iki devre, Edirneden ve Kocaelinden milletvekili seçilmişdir; aşağıdaki ölümü münâsebeti ile günlük gazetelerde çıkan yazılardan aldık: "Türk sporunun renkli sîmâlarından idi. Pek çok olan hizmetleri yanında eskrimi sivil spor kulüblerine sokmaya muvaffak olmuş, uzun bir süre eskrim federasyonu başkanlığı yapmışdır. 1970 de vefat etti, Zincirlikuyu Kabristanına defnedildi". Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Ölüm İlânı.

FUAD BEY (Ali) — B. Ali Fuad Bey; cild 2, sayfa 666).

FUAD BEY (Âlîpaşazâde Ali) — B.: Ali Fud Bey; cild 2, sayfa 666).

FUAD BEY (Karagözcü Âli) — (B.: Ali Fuad Bey, cild 2, sayfa 666).

FUAD BEY (Keçecizâde Reşad) — Tanzimat devrinin ünlü veziri Keçecizâde Mehmed Fuad Paşanın torunu, Keçecizâde Nâzım Beyin oğlu; İstanbulun fikir ve sanat hayatında seçkin ve kibar sîmâ, Osmanlı Tarih Encümeninin (Enstitüsünün kurucu âzalarından, İstanbul Evkaf Müzesinin (Türk - İslâm Eserleri Müzesinin) kurucu müdürü; dedesinin büyük bir karışıklığı yatışdırmak üzere favkalâde memuriyetle Lübnanda bulunduğu sırada 1277 de (M. 1860-1861) Beyrutda doğdu, hususi bir ilk tahsil gördü, kısa bir müddet Galatasarayı Sultânisinde okuyarak tahsilini tamamlamak üzere Parise gönderildi; Avrupadan dönüşünde sadâret mektûbî kaleminde kâtiblikle devlet hizmetine girdi, 1295 (M. 1878) de henüz 18 yaşında iken Roma elçiliği ikinci kâtibliği ile hâriciye hizmetine geçdi, bir müddet sonra yine ikinci kâtiblikle Viyanaya gönderildi, iki sene kadar orada kalarak İstanbula döndü, Hariciye Nezâretinde şube müdürlüğü yapdı, 1885 - 1886 arasından Şurâyi Devlet (Danıştay) âzâsı tayin edildi ve yirmi yıldan fazla o yüksek memuriyetde kaldı 1909 da emeklili-

ğini isteyerek ömrünü dost ve ahbab sohbetleri, zengin kütübhânesinde okumak, sanat eseri ile uğraşarak ve Türkiyede ilim ve sanat teşekküllerinde ve müesseselerinde çalışmakla geçirdi. İstanbul Muhibleri (İstanbulu Sevenler) Cemiyetini kurdu ve orada topladığı aydın kişilerle Türkiye Turizm meselesini kurucu müdürü oldu ve bu vazifede kaldığı müddetce devletden maaş almadı, işini fahrî olarak gördü; Osmanlı Tarih Encümeninin kurulmasını fikrini ortaya atarak onu da tahakkuk ettirdi ve o encümenin kurucu üyelerinden biri oldu.

Türk sanat eserleri toplayıcısı, antika meraklısı idi, el örgüsü çorablardan, keselerden, nakışlı çevrelerden, yazmalardan, çatmalardan, muşamba el fenerlerinden, çeşmibülbüllere, çini tabak, kâse, vazolara, gümüş ve altın kuyumculuk işlerine varınca zengin bir koleksiyon yapdı, taplolar topladı, el yazması kıymetli kur'anlar, kitablar, levhalar topladı; evi âdetâ bir müze oldu ve o zenginlik içinde de bir sanat ve edebiyat mahfili oldu.

Pek genc yaşında ölen babası Nâzım Bey gibi çok şişmandı, sokağa nâdir çıkabildiği için yârânını evinde toplardı. Kendisini yakından tanımış, Tarih Encümeninde beraber çalışmış vak'anüvis Abdürrahman Şeref Bey: "Zâdegân terbiyesi ile büyümüşdü; ikrâmı sever, eli açık, sohbeti tatlı, sözleri nüktelerle dolu, en güzel ve makbul sıfatları toplamış bir zât idi; çok geniş ansiklopedik bilgiye sahibdi, kolay konuşur, sözlerini fıkralarla, tarihi malumat ile, şiirlerle süslerdi. Türk sanat eserleri üzerinde ise hem derin bilgi sahibi, hem de onların çılgın bir toplayıcısı idi. Meşrutiyet padişahı Sultan Reşada kendisini o kadar sevdirmişdi ki şişmanlığı dolayısı ile saraya sık gelememesinden üzüntü duyardı. Şişmanlığı dolayısı ile en büyük üzüntü ise kendi içinde idi, memleketini dolaşarak âbidelerimizi görememe ızdırabını sık sık açıklar, hatta İstanbulu gezememekden yakınırdı; mecburi az yemekden de şikâyet ederdi.." diyor.

Keçecizâde Reşad Fuad Bey
(Resim: S. Bozcalı)

5 şevval 1339 da (12 haziran 1921) vefat etti; Keçecizâde âilesinin kökü Konyalıdır, tarikata girip derviş olmamışlar ama hepsi Mevlevî muhibbi olmuşlardı, Reşad Fuad Bey de Yenikapu Mevlevihânesinde babasının yanına defnedildi (B.: Salih Efendi, Keçecizâde Mehmed; İzzet Molla, Keçecizâde; Fuad Paşa, Keçecizâde Mehmed).

FUAD BEY (Köprülüzâde Mehmed) — (B.: Köprülü, Mehmed Fuad).

FUAD BEY (Mâbeyinci Büyük) — Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinin saray adamlarından; İstanbul'da doğdu, Hasan Efendi adında bir kâtibin oğlu idi, saraydan yetişdi; Abdülmecid devrinde sarayda büyük bir nüfuz sâhibiydi, 1871 de Sultan Abdülazize başmâbeyinci oldu, fakat bir yıl kadar sonra azledilerek saraydan çıkarıldı ve sürgün cezasına bedel evinden dışarıya çıkmamak ve haricden kimse ile temas etmemek şartı ile İstanbulda kaldı. Bu zâtin eniştesi de o devrin mâbeyincilerinden olub onun adı da Fuad olduğu için buna Büyük Fuad Bey derlerdi; o devrin saraylılarından Tiryol Hanımın anlattığına göre Büyük Fuad Beyin azlinin sebebi, Sultan Abdülazizin şımartdığı Yusufağazade Gazenfer Bey adında "ipliği pazara çıkmış" enderunlu çapkın bir gencin Fuad Beyden bir tokat yemesi ve "o fitnekârın" Fuad Beye rezilâne iftirâsı olmuş. Muhitinde çok kibar, çok nazik ve namuslu kişi tanınmış olan Büyük Fuad Bey 1883 de vefat etti.

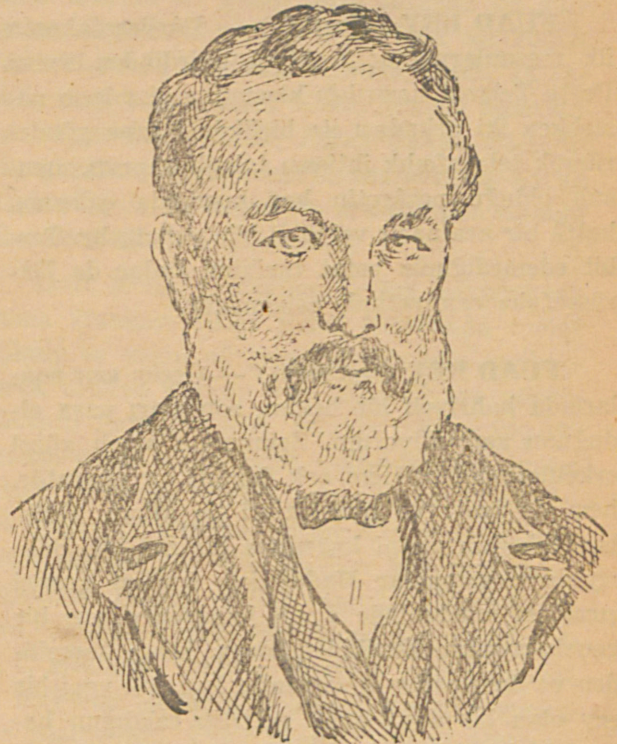

Mehmed Fuad Bey
(Resim: S. Bozcalı)

FUAD BEY (Mehmed) — Gazeteci, muharrir; İkinci Abdulhamid devrinin en meşhur gazete ve resimli mecmuası olan "Malûmât" ın kurucusu, 1859 da İstanbulda doğdu, mutasarrıflıklarda bulunmuş İsmail Efendi adında bir zâtın oğludur, Adana Rüşdiyesinde ve İstanbulda Lisan Mektebinde okudu; taşrada ve İstanbulda geçen memuriyet hayatında Mâliye Nezâreti Mektubculuğuna ve Divân Muhâsebat başkâtibliğine kadar yükseldi. Gazetelerde, bilhassa İkdam Gazetesinde çeşidli konularda pek çok yazısı yayınlandı; Astin Aradunyam ile Malûmât Gazetesini kurdu ki, bu meşhur gazete ve dergi sonra Baba Tâhir'in eline geçdi (B.: Tâhir Bey; Mehmed). Okullar için risâleler neşretti; "Fransızcadan Türkçeye Yeni Lûgat", "Tarihçei Osmanî", "Usûli Kitâbeti Resmiye", "Ramazan" isimli kitabları vardır. Fatih Millet Kütübhânesinin hâfızı kütüblüğünde bulunmuş ve bu kütübhânenin tanziminde büyük hizmeti görülmüşdür. 1925 de vefât etti.

FUAD BEY (Mehmed) — Osmanlı İmparatorluğunun son devrinde sadâret müsteşarlığına kadar yükselmiş bir edib; İkinci Sultan Mahmudun, Sultan Abdülmecidin ve Sultan Abdülazizin zamanlarında berberbaşılıkda bulunmuş ve saraydan çıkdıkdan sonra devlet hizmetinde çalışmış Enderunlu Hüseyin Beyin oğludur; 1855 de babasının kaymakamlıkla bulunduğu Alâiyede doğdu. Beşiktaş Rüşdiyesinde okudu ve devrinin seçkin bilginlerinden hususî olarak arabca, farsca ve edebiyat dersleri aldı; bilhassa şâir Osman Nevres Efendiden çok faydalandı. 1874 de ondokuz yaşında iken sadâret mektubculuk kalemine kâtiblikle girdi, ve bütün memuriyet hayatı Bâbâlide geçdi; yirmi dört sene doğruluk ve ciddiyetle çalışarak 1898 de o kalemin müdürü oldu, 1901 de Mümtaz ve Muhtar Eyâletler kalemi müdürlüğüne tâyin edildi; 1908 de Şûrâyi Devlet âzan ve başkâtibi oldu; 1910 da İngiltere kıralı Yedinci Edward'ın cenâze töreninde bulunan velîahd Yusuf İzzeddin Efendinin maiyetinde Londraya gönderildi; 1912 de sadâret müsteşarlığına tâyin edildi; 1919 da bu vazifeden emekliye ayrıldı; 1935 de 80 yaşında vefât etti.

Geniş edebi bilgisi ve sağlam ahlâkı ile tanınmışdı. Güzel ve tatlı konuşur meclis adamıydı; son zamanlarında bir otomobil kazası geçirmiş, sağır olmuşdu; dinî duyguları da o kadar

Mehmed Fuad Bey
(Resim: S. Bozcalı)

asil idi ki sağırlı zamanının tek hasretini şu iki beyit ile ifâde etmişdir:

Kâr etti cana, artık işitsin kulaklarım
Candan tehassür eylediğim bir ezan sesi

★

Ruhun gıdâsıdır, ne ilâhî terânedir
Dünya benim olurdu işitsem ezanları

Makbûle Leman Hanım adında kalem sâhibi aydın bir kadın ile evlenmişdi, mes'ud bir âile hayatı oldu.

Hâtıralarını yazarak millî kütübhânemize "Gördüklerim, İşitdiklerim, Söylediklerim" adı ile kıymetli bir kaynak vermek fazîletini de gösterdi.

Yakından tanıdığı ve severek hürmet ettiği Yusuf İzzeddin Efendinin intiharı ve sevgili zevcesinin ölümü üzerine yazdığı iki mersiye en güzel şiirlerindendir; şu beyitler Yusuf İzzettin Efendi mersiyesindendir:

Hakkın meşiyetindeki hikmet bilinmiyor
Sengi kazâya sînei millet nişan yine
"Sübhâne men tahayyere fî sun'ihül ukuul"
Olsun kemâli hüzn ile virdi zeban yine
Dehr attı Yûsufu çâhi felâkete
Çerhin bu vaz'ı dâğı derun oldu millete

FUAD BEY (Mustafa) — Dârüşşefakanın ilk mezunlarından; mektebi bitirdikden sonra Posta Telgraf nazırlığı hizmetine girmiş, o nazırlıkca iki arkadaşı ile birlikde Parise gönderilerek telgrafcılık ihtisası tahsili yapmış, mensub olduğu nezâretin her kısmında çalışmış, hattâ bir ara nazır vekilliği bile yapmışdır. Tesbit edemediğimiz vefat tarihine kadar da Dârüşşefaka cemiyetinde çalışmışdır.

FUAD BEY (Operatör) — Geçen asır sonlarında bahriyeli bir hekim, sonraları paşa olduğunu zan ediyorum. Zamanının sayılı güzel erkeklerindendi. Hem çok değerli bir operatör, hem de tavır ve hareketleri ile kibar, nâzik, herkesin hürmetini kazanmış bir zât idi. Bahriyede o zamanlar Haddehâne denilen gemici çırakları mektebinde ayağı kangren olmuş bir gencin ayağını kesdikden sonra, kendi kesesinden ve Avrupadan o zamanlar için çok yeni bir şey olan bir sun'î ayak getirtip takdığını babam Muhtar Paşadan duymuşdum. Hal tercemesine hiç bir yerde rastlamadım.

Sermed Muhtar ALUS

FUAD PAŞA (Ali) — (B.: Cebesoy, Ali Fuad; cild 6, sayfa 3410).

FUAD PAŞA (Hasan) — Ünlü matematik muallim; aslı Kafkasyalı olup Bejduğ aşîreti beylerinden Sefer Paşanın torunudur; 1873 de Harbiye Mektebinden piyâde mülâzimi olarak çıkdı, yarım asra yakın askerî rüşdiye ve idâdîlerde ve maarif mekteblerinde matematik muallimliği yapdı; ve Kuleli Askerî İdâdisi ders nâzırlığından emekliye ayrıldı; 1911 de vefât etti, kabri Tophânede Kılıçalipaşa Cami hazîresindedir; "Hendeseci Musattaha", "Hendeli Müceneme", "Hendesei Resmiye", "Hendesi Murakkama", "Amelî Hendese", "Resmi Hattî" isimli eserleri zamanının en iyi ders kitabları olmuşdu.

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları,

Hasan Fuad Paşa
(Resim: S. Bozcalı)

FUAD PAŞA (Keçecizâde İzzet) — "Komutanlıkda ve elçilikde bulunmuş, eserleri ile de tanınmış askerlerimizden; sadırazam Keçecizâde Mehmed Fuad Paşanın torunu, (Kâzım) Beyin oğludur; 1860 da İstanbulda doğdu. İlk ve orta tahsilini İstanbulda bitirdikden sonra

Fransaya gönderilmiş ve askerlik tahsilini orada görmüşdür. (süvâri zâbiti olmuşdu), memlekete döndükden sonra saraya yâver ve mîrâhur olmuş, bir aralık Halebe sürülmüşdü. Sonra muhtelif askerî memuriyetlerde ve Madrid elçiliğinde bulundu. 1908 inkilâbından sonra süvâri kumandanı ve birinci ferik olmuşdur. 1877-1878 Rus Harbinde Osmanlı Ordusu tarafından kaybedilmiş fırsatlara dâir fransızca kaleme aldığı bir eser "Les Occasions Perdues" adı ile Parisde basılmışdır. (Tasviri Efkâr Gazetesinde askerî makaaleleri intişar etmiş), ölümünden sonra da hâtıraları tefrika hâlinde neşredilmişdir" (İ. Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları).

Bu ansiklopedide "Fuadpaşagelini Hanım" maddesinde Sermed Muhtar Alus'un bahsettiği hanım, İzzet Fuat Paşanın üvey annesidir, o çerkes kızı hattâ Fuad Paşadan da yaşca küçükdür.

FUAD PAŞA (Keçecizâde Mehmed) — Geçen asrın ortasında, Mustafa Reşid Paşa ile Mehmed Emin Âlî Paşanın yanında tarihimizde Tanzimat Devri denilen Uyanık İstibdad (Uyanık Mütlakiyet) devrini temsil eden üç büyük vezirden biri (B.: Reşid Paşa, Mustafa; Âlî Paşa, Mehmed Emin, cild 2, sayfa 690); o devirde Türkiyede avrupalılaşma akımının en önünde bulunanlardan ve o yönden "Diplomat" unvanını hakkı ile taşımaya lâyık devlet adamı; ve zerâfeti ile, nezâketi ile, nüktedanlığı ile, medenî cesâreti ile, bilgi ile mücehhez zekâsı ile pek seçkin bir sîma, fakat, büyük çoğunluğu cehlin ve dolayısı ile taassubun karanlığı içinde bulunan halk tarafından kıymeti anlaşılamamış, kendisinin de avamfirib olmasına asla imkân bulunmayan hakiki türk aydını; 1230 (1815) de İstanbulda doğdu; İkinci Sultan Mahmud devrinin hür fikirleri ile tanınmış ulemâsından zarif, nüktedan ve şâir Keçecizâde İzzet Mollanın oğludur, ki Keçecizâdeler âilesinin aslı Konyalıdır; anası, ünlü türk vezirlerinden sadırâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın torunlarından ve ulemâdan İsmail Mekiî Beyin kızı Hibetullah Hanımdır.

Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa
(Resim: S. Bozcalı)

Devrin geleneğine uyularak bütün ulemâ evlâdı gibi 8-9 yaşlarında bir çocuk iken ilmiye mesleğine sokuldu. 11 yaşlarında iken Yeniçeri Ocağının kaldırılması vak'asını gördü, ki o vak'a üzerine en güzel tarih kıtasını da şâir babası söylemişdi. 12-13 yaşlarında idi küçük Fuad Efendiye müderrislik ruusu verildi. 14 yaşında iken babası İzzet Molla, medenî cesâretinin kaçınılmaz neticesi, İkinci Sultan Mahmudun gazabına uğrayarak Sivasa sürgün olarak gönderildi ve az sonra da orada îdam olundu (B.: İzzet Molla, Keçecizâde).

İzzet Molla, pâdişahın bir kış mevsimi boyunca ikaamet ettiği Râmi Kışlasında tevkif edilmiş ve evine uğramasına bile izin verilmeyerek oradan sürgün yeri olan Sivasa gönderilmişdi. Parası yokdu. Bilâkis mîrîye 200,000 kuruşa yakın borcu vardı, defterdarlıkca eşyâsı satıldı ve ancak 36,000 kuruş tuttu. Âilesi derin geçim sıkıntısına düşdü. Gazaba uğramış adam olduğu için âile dostları bile yardımdan çekindiler. Henüz on dört yaşındaki Fuad Efendiye, babasının mesleğine karşı bir nefret geldi. O sıralarda Tıbbiye Mektebi yeni açılmışdı, ve mektebe çoğunlukla ermeni ve rum çocukları yazılıyordu. Fuad Efendi Tıbbiye Mektebinin pek az sayıdaki ilk türk talebelerinden biri oldu; öğretim tamamen fransızca idi, mektebde büyük gayret göstererek ana dili gibi fransızca

öğrendi ve Tıbbiyeden çıkan ilk türk hekimlerinden biri oldu.

Asker hekim olarak ilk vazifesi, Kaptanıderyâ Çengeloğlu Tâhir Paşa Trablusgarb'a giderken, alay tabibi rütbesiyle paşa gemisi hekimliği olmuşdu. İstanbula dönüşünde evvelâ Tophâne hekimliğine, sonra yine Tersâne hekimliğine tâyin edildi. Fakat mizâcı ne hekimlik ne de askerlik ile bağdaşabilmişdi. 1837 de 22 yaşında iken askerliği ve hekimliği bırakarak Bâbıâli Terceme Odasına kâtiblik ile girdi. Orada Hâriciye nâzırı Mustafa Reşid Paşanın dikkatini çekdi, o büyük devlet adamı genc kâtibi, bir diplomat olarak yetişdirmek üzere himâyesi altına aldı, 1255 (1839) de Bâbıâli başTercümanlığına tâyin edildi. 1840 da Şekib Efendi Londra elçiliğine tâyin edildiğinde Keçecizâde Fuad Efendi de elçilik başkâtibliğine tayin edildi (B.: Şekib Paşa). Londrada üç sene kaldı. 1843 de Madridde, 1844 de Lizbonda müvakkat elçilik yapdı. İşte bu Avrupa dolaşmasıdır ki Fuad Efendide, Türkiyenin istikbâlinin selâmeti için garblılaşmakdan başka yol olmadığı fikrini kesin olarak yerleşdirdi. Genc, bilgili, zarif ve çok zeki bir diplomat olarak şöhreti, kendi memleketinden önce o yabancı memleketlerde takdir edildi.

Hâmisi Reşid Paşanın ilk sadırazamlığında 1847 de Divânıhümâyun amedciliğine tâyin edildi.

Macarların Avusturyaya karşı istiklâl ayaklanmasında, hürriyet mücâdelesi Macaristandan Eflak'a atlamışdı. Eflak, Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bir memleketti, 1849 da karışıklığı yatışdırmaya memur edilen Fuad Efendi Bükreşe gönderildi, bir seneden fazla orada kalarak rusların askerî müdahalesini önlemeye muvaffak oldu. Bir diplomat için büyük başarı idi.

Macaristan ihtilâlini polonyalıların ayaklanması tâkib etti. Avusturya ve Rusyanın bu iki memlekete sevk ettiği büyük askerî kuvvetler karşısında ayaklanan miliyetperverlerden bir kısmı Türkiyeye sığındı. Rusya ve Avusturya "bir takım haydudlar" dediği mültecîlerin iâdeleri istedi; Türkiye ise onları, haydud telakki etmediğini, siyâsî mülteci olarak kabul ettiğini bildirerek ve iki kuvvetli komşusu ile bir harbi göze alarak, kendisine sığınan macar ve polonyalıları geri vermedi. Tarihimizde "Mülteciler Meselesi" denilen bu vak'a, Mustafa Reşid Paşanın ikinci sadâretine rastlar, hariciye nazırlığında da Âlî Paşa bulunuyordu. Türk hükûmetinin gösterdiği celâdet Avrupada Türkiye lehine büyük akisler yapdı. Karar büyük devletlere Viyana, Paris ve Londrada bulunan büyük elçilerle bildirilmişdi. Peterburg'a da, kendisine "Fevkalâde Murahhas Büyük Elçi" unvanı verilerek o sırada Bükreşde bulunan "dirâyet ve metâneti müsellem ve mücerreb" Fuad Efendi gönderildi. 34 yaşlarında bulunan genc diplomat Rusya çarı Birinci Nikola'yı türk noktai nazarını kabule iknâ etti. Parisde ve Londarada Rusya ve Avusturya aleyhine ve Türkler lehine o kadar büyük nümâyişler yapılmışdı ki, mesele bir harbe kadar varmadan kapatıldı.

Fuad Efendi Rusyadan dönüşünde, 1851 de yeni kurulmuş olan Encümeni Dâniş'e (Türk Akademisi'ne) azâ tâyin edildi (B.: Encümeni Dâniş, cild 9, sayfa 5112).

1852 de sadırazam olan Âlî Paşa hariciye nazırlığına Fuad Efendiyi getirdi.

O sırada Kudüsde "Mübârek Makamlar" meselesi diye sonu bir harbe kadar varacak bir mesele çıkdı. Kudüsde Kamâme Kilisesine hiristiyanlık âlemi bir kudsiyet vermişdi. Bu kilise üzerinde Ortodoks ve Katolik papazları sâhiblik iddiâsında idiler. Fransa İmparatoru Üçüncü Napoleon katoliklerin, Rusya Çarı Birinci Nikola da ortodoksların hâmisi geçiniyorlardı. Türkiyede Balkan yarım adasında pek çok ortodoks hiristiyan vardı. Çar, dolayısı ile onların da dinî hâmisi tavrını takınmışdı. Türk hariciyesi ise, Çarın bu tavrı karşısında, Kudüsdeki papazlar kavgasında katolikleri tutmaya ve meşhur kilisenin büyük kapusunun anahtarlarını onlara vermeye kararlı görünüyordu, bu görüşü de hariciye nâzırı Fuad Efendi temsil ediyordu. Çar başyâveri General Prens Mençikof'u 1853 de fevkalâde elçilikle İstanbula yolladı. İstanbulda kaldığı müddetce magrurâne garâbetleri ile pek sevimsiz hatıra bırakmış olan bu elçi (B.: Mentschikoff) Bâbıâlide sadırazamı ziyâretden sonra usulen hariciye nazırını da ziyâret edecekdi. Mençikof, sadırazamın (Kaptanıderyâ Mehmed Ali Paşa) yanından çıkdıkdan sonra "Hilekâr Nâzır" dediği Fuad Efendiyi ziyâret etmedi, Fuad Efendi de bunu bir haysiyet meselesi yaparak nazırlıkdan istifâ etti. Az sonra da Türkiye ile Rusya arasında bir harb başladı ki tarihimizde "Kırım

Harbi" diye anılır; Fransa, İngiltere ve Sardunya devletleri de müttefiklerimiz olarak bu harbe katıldılar.

Harbi fırsat bilen rumlar bir takım çeteler kurarak Yanya ve Tırhala taraflarında karışıklıklar çıkarmışlardı. Asâyişin korunmasına bir ordunun başında Fuad Efendi memur edildi. Kısa zamanda çeteleri tenkil etti ve bir kumandan ehliyetine de sâhib olduğunu gösterdi. Aşağıdaki lâtife yollu satırlar, o sırada yakın arkadaşı Cevdet Efendiye (B.: Ahmed Cevdet Paşa, cild 1, sayfa 336) yazdığı bir mektubdandır:

"... işte efendim kalemi kılıca değişdim, generalliğimin eserini gösterdim. Şimdilik Narda sahrâsında yiğitlik çadırında oturuyorum, etrâfa velvele vermekdeyiz. Fakat bu memuriyet evvelki memuriyetlere rahmet okutuyor.

Mayıs 1854
Yanya ve Narda Ordusu Generali
Fuad".

Âlî Paşanın ikinci defa sadırâzam oluşunda, Fuad Efendi de iki gün sonra, 16 şaban 1271 4 Mayıs 1855 de vezirlik rütbesi ile ikinci defa olarak hariciye nazırlığına tâyin edildi, artık tarihimizin ünlü "Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa" sı idi.

1856 kasımında, Âlî Paşanın sadırazamlıkdan azli üzerine o da hariciye nazırlığından istifâ etti.

1857 de Meclisi Âlii Tanzimat reisliğine tayin edildi.

1858 de, Âlî Paşanın üçüncü sadırazamlığında Fuad Paşa da üçüncü defa hariciye nazırı oldu. Bu seferki nazırlığı üç yıldan fazla sürdü. Beş defa sadırazam değişdi, Âlî Paşa, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa, tekrar Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, tekrar Âlî Paşa (dördüncü sadırazamlığı); ve pâdişah Abdülmecid vefat ederek osmanlı tahtına Sultan Abdülaziz geçdi.

Evvelâ Cebeli Lübnanda sonra Şamda müslümanlarla hiristiyanlar arasında çıkan kanlı vak'aları yatıştırmak üzere fevkalâde memuriyet, geniş selâhiyet ve askerî kuvvetlerle Suriyeye gönderildi, çok şiddetli hareketle karışıklığı basdırdı, şiddeti Şam vâlisi Ahmed Paşa ile bir albayı ve bir yarbayı kurşuna dizdirecek, Şam ileri gelenlerinden beş kişi ile üç jandarmayı asdırtacak kadar ileri gitti. Fakat, öteden beri Suriye üzerinde sömürge ihtirasları olan Fransanın askerî bir müdahalesini önledi. Henüz Suriyede bulunurken, Âlî Paşanın dördüncü sadâretinden azlinde, 22 kasım 1861, sadırâzam oldu.

Bu ilk sadırazamlığı 2 ocak 1863 tarihine kadar bir yıldan az fazla sürdü. Saraydan hükûmet işlerine müdâhaleler yapılması üzerine istifâ etti ve yerine yakın dostlarından Yusuf Kâmil Paşa sadırazam oldu. Fuad Paşa Meclisi Vâlâ reisliğine tâyin edildi. Az sonra o memuriyetden Seraskerliğe (Genelkurmay Başkanlığına) nakledildi ve Sultan Abdülazizin Mısır seyahatında maiyetinde bulundu. Mısıra "Feyzi Cihad" vapuru ile gidilmişdi. Gidiş geliş seyahat boyunca pâdişah ile her gün yakın temasları ile Sultan Abdülazizin aşırı teveccühünü kazandı. Mısır seyahatı dönüşünde 1 haziran 1863 de seraskerlik üzerinde kalmak üzere ikinci defa sadırâzam oldu.

İkinci sadırâzamlığı üç buçuk sene kadar sürdü. O yılların başlıca vak'aları Eflak ve Boğdanın Osmanlı Devletine tâbi bir prenslik hâlinde birleştirilmesi ve hükümdarlığına Hohenzollern hânedanından Prens Charles'in getirilmesi, ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa hânedanından gelen Mısır Vâlisi İsmail Paşaya "Hidiv" unvânının verilmesidir. Ve İstanbulda büyük Hocapaşa Yangını oldu.

Fuad Paşanın konağı Şehzâdebaşında, Şehzâde Camiinin karşısında idi. İçinde alafranga, avrupâî hayat yaşayan İstanbulun en büyük evi idi ve mutaassıblar nazarında da bir "Gâvur Evi" idi; 11 aralık 1864 gecesi içinden çıkan bir yangında yandı. Yangında paşanın mecidî nişanı kaybolmuşdu, Sultan Abdülaziz aşırı teveccüh eseri olarak kendi nişanını Fuad Paşaya yolladı. Fuad Paşa dostu Yusuf Kâmil Paşanın Demirkapudaki konağına taşındı. Bu konak da hazîne hassa tarafından döşendi. Sadırazam için Bayazıd meydanında büyük bir konak yapılmaya başlandı.

İsmail Paşa pâdişaha arzı tâzimat için kızı Prenses Tevhide Hanımı İstanbula göndermişdi. Sultan Abdülaziz çok güzel olan bu prensesi beğenerek onunla evlenmek istedi. Bu izdivâcı Mısırın tam istiklâlini sağlayabilecek bir hadise gibi gören Fuad Paşa pâdişaha şiddetle muhalefetde bulundu. Abdülaziz Tevhide Hanımla evlenemedi ama 4/5 haziran 1866 da gece vakti gönderdiği bir fermanla Fuad Paşayı sadâret-

den azletti ve ertesi gün Mütercim Rüşdi Paşa sadırazam oldu.

Fuad Paşa sekiz aydan fazla buçda, 11 şubat 1867 de Âlî Paşanın beşinci ve son sadâretinde üçüncü defa olarak hâriciye nazırlığına tâyin edildi. Abdülazizin Avrupa seyahatında hariciye nazırı sıfatı ile yanında bulundu. İlk defa olarak bir osmanlı pâdişahı Avrupaya gidiyordu, Fransada imparator Üçüncü Napoleon'a, İngilterede Kıraliçe Viktorya'ya iki resmî ziyâretde bulunacakdı. Her iki memleketde pek tantanalı karşılama hazırlıkları yapıldı ve yorucu resmî merâsim programları hazırlandı. Abdülaziz ise resmiyetden hiç haz etmeyen bir zât idi, keyfince hareket etmesini sever tam şarklı sultandı; iki ziyâretin aksamadan tamamlanması için o kadar sıkıntı çekdi, yoruldu ki kendisini "Kükremiş bir arslanın mürebbisi" ne benzetmişdir. Pâdişâhın bazı lâübâli direnişlerine şiddetle karşı koyması, Sultan Abdülazizin hem itâati hem de ağır hakaaretleri ile pek çetin oldu. İstanbula dönüşlerinde Sadırâzam Âlî Paşaya: "İşte efendimizi sâlimen getirip lalasına teslim ettim, ama ben de bittim, müsâade ediniz de bir müddet Yakacıkda dinleneyim.." dedi. Bir müddet Yakacıkda Yusuf Kâmil Paşanın köşkünde oturdu.

Sadırazam Âlî Paşa Girid Meselesinin halli için Giride gittiğinde yerine vekil olarak onu bırakdı.

Bayazıdda Fuad Paşa için yapdırılan konak bitmişdi, fakat kendisine verilmeyerek mâliye nazırlığı konağı yapıldı. Bunu bir istiskaal kabul eden Fuad Paşa sadırâzam vekilliğinden ve hâriciye nazırlığından istifâ etti, istifâsı kabul edilmedi (B.: Fuadpaşa Konağı).

Nâzım Bey ve Kâzım Bey adında iki yetişkin oğlu genc yaşlarında kalb hastalığından ölmüşlerdi. Bu hastalık kendisinde de vardı ve Avrupa seyahatı dönüşünde çok üzücü bir hal almışdı. Âli Paşa Giridden döndükden sonra izin alarak tedâvi için Fransaya gitti ve orada 29 şevval 1285 (29 ocak 1869) de Nis şehrinde vefât etti. Türkiyenin Paris sefâreti maiyetinde bulunan Hoca Tahsin Efendi tarafından gasil ve tekfin edilen nâşi Fransa hükûmetinin "Ronar" isimli bir beylik gemisi ile onaltı gün süren bir yolculukdan sonra, İstanbula getirildi ve Sirkeci İskelesinden başlayan büyük bir cenâze töreni ile Sultanahmed civârında Fazlıpaşa semtindeki caminin yanındaki türbesine defnedildi (B.: Fuadpaşa Camii).

Ulemâdan olup avrupalı kültürüne sâhib Hoca Tahsin Efendiye dil uzatanlar ona "Fuad Paşa Gassali" lakabını takmışlardı (B.: Tahsin Efendi, Hoca).

Meşrutiyetci Yeni Osmanlıların karşısında uyanık istibdâdın temsilcilerinden Âlî ve Fuad Paşalar büyük engellerdi, Fuad Paşanın ölümü Yeni Osmanlılar tarafından âdetâ memnuniyetle karşılandı. Mahmud Kemal İnal "Son Sadırazamlar" isimli eserinde şunları yazıyor:

"Şarl Mismer ölümünde Fuad Paşanın elinde bir Kur'an tuttuğunu yazıyor. Yeni Osmanlıların Fransada çıkardıkları Hürriyet Gazetesinde ise ölüm döşeğinde katolik âyini icrâ edilmişdir diye yazmışdır. Düşman ne isterse yazar, pek çok defa da halkı inandırır. Fuad Paşa halkın dedi kodusundan, sui zannıdan ürkmeyen, korkmayan bir adamdı...".

Sevenler de mersiyelerini söylediler; şu beyitler Yusuf Kâmil Paşanındır:

. . . .

Emri dünyâ ile meşgul iken Allah deyüb
İntisâb etmiş idi hazreti Mevlâye

Onbin âdem var idi pîşü peşi na'şinde
Açdılar desti duâ magfireti Mevlâye

Abdürrahman Sâmi Paşanın şu mersiye-tarihi de türbesinde sandukası önüne levha hâlinde konulmuşdur; tarih olarak bulunan "Gafur" kelimesi 1 rakamı ile tâmiyelidir:

Ey zâiri sâhib nefes
Hubbi sivâdan meyli kes
Dünyâda kalmaz hiç kes
Allah bes bâki heves

Her ten biter bir derd ile
Geh kerm ile geh serd ile
Uğraşmaya bir ferd ile
Değmez bu dünyâyi ahes

Ben de Fuâdı asr idim
Fassı nigîni sadr idim
Nakşi hümâyun satr idim
Gösterdi çerh rûyi abes

Dilhaste oldum bir zeman
Tedric ile bitti tüvan
Uçdu nihâyet mürgi can
Çünki harâb oldu kafes

Söndü çerâğı âfiyet
Zulmetde kaldı şeş cihet
Açıldı subhi âhiret
Envârı Hak'dan muktebes

Buldum o dem sübhânımı
Arz eyledim isyânımı
Matlub idüb gufrânımı
Rahmetle oldu dâdres

Yâreb bu abdi rû siyah
İttimse de yüzbin günâh
Dergâhını kıldım penâh
Afvindir ancak mültemes

Târihdir ismi Gafûr
Lâbüd ider sırrı zuhûr
Af olunur her bir kusur
Allah bes bâki heves

(Gafur) 1286 - 1 = 1285

Uzun boylu, vücud yapısı zayif, kılları seyrekce beyaz sakallı idi. Son zamanlarında gözlük kullanırdı. Ölümünde 55 yaşında idi, fakat o kadar yorgun ve çökmüş bir adamdı ki görenler 80 yaşında tahmin ederdi.

İkinci sadırâzamlığı sırasındaki büyük Hocapaşa Yangınından sonra İstanbulda ilk geniş caddeleri açdıran Keçecizâde Fuad Paşa olmuşdur. Divan Yolunu genişletir iken Köprülü Mehmed Paşa ile Gazenfer Ağanın kabirlerini bir az geriye kaldırttı, mutaassıb güruhu Fuad Paşanın aleyhinde konuşmaya başladı, zarif adam:

— Köprülüden korkmam.. dedi, benim yerimde o olsaydı aynı şeyi yapardı, onun ruhu bilâkis hoşnud olur, Gazanfer Ağaya gelince, benim yerimde olanlar onun ayarındaki adamların başlarını kesdirmişler, ben kabrini naklettirdim, ondan da korkmam.

Yeni açılan geniş caddelerin ve kaldırımlarının pek güzel olduğundan bahseden bir zâte de:

— O kaldırımlar bana atılan taşlarla yapılıyor!.. yapılıyor demişdi.

Dahiliye Başkâtibi Sâib Bey isminde bir zât memleketinden yeni gelmiş genc ve toy hademesine:

— Git sor, sadırâzam paşa gelmiş mi?.. der.

Delikanlı gider, sadırazamın geldini öğrenince odasına girer:

— Bizim bey seni istiyor!.. der.

Oğlanın saflığı Fuad Paşanın hoşuna gider, hemen kalkıp Sâib Beyin odasına girer:

— Emretmişsiniz.. geldim efendim!.. der.

Bir Fransız dostuna İstanbulu gezdiriyordu, büyüklü küçüklü ahşab evlerin cebhelerine asılmış "Yâ Hâfız" levhalarını gören Fransız bunların ne olduğunu sorduğunda:

— Tek yangın sigorta şirketimizin adı, bütün bu evler o şirkete sigortalıdır.. demişdi.

Dâhiliye Nezâreti başkâtibi Sâib Beyle Hâriciye Nezâreti baş kâtibi Billûrî Mehmed Efendi iki kelimeyi bir araya getirip yazı yazamazlardı, kalemde boy gösterirler ve diger kâtiblere emir verirlerdi, Fuad Paşa o iki zât için:

— Bunlar Kerâmen Tâtibîn gibidir, ne yazdıklarını gören yokdur.. derdi.

İstanbul ile Boğaziçi köyleri arasında vapur işletmek için bir şirket kurulmasını ilk düşünen adam Keçecizâde Fuad Paşa olmuşdu. (B.: Şirketi Hayriye).

FUAD PAŞA (Müşir Deli) — Meslekî hayatında ve harbe cesâret ve yararlıkları ile, toplum hayatın da doğruluğu ile, hak ve hakikatı koruma yolunda kendisine "Deli" lakabını takdırtacak derecede pervâsızlığı ile tanınmış ve pek geniş bir halk kitlesi tarafından sevilmiş bir kumandan; aşağıdaki hal tercemesini İbrahim Alâeddin Gövsanın "Türk Meşhurları" isimli eserinden alıyoruz:

Müşir Deli Fuad Paşa
(Resim: S. Bozcalı)

"Müşir (Marşal) İncirköylü Hasan Paşanın oğludur; 1835 de babasının vazife ile gönderildiği Unsurda doğdu, ilk tahsilini orada yapdı, İstanbula döndüklerinde askerî rüşdiyeye girdi; Hasan Paşanın tekrar Mısıra gönderilmesi ile Mısırda Abbâsiye Harbiyesini bitirdi ve süvâri zâbiti olarak çıkdı ve bir müddet o mektebde muallimlik yapdı; Mısırda albaylığa kadar yükseldi; 1869 da İstanbula gelerek Dâri Şûrâyi Askerî âzâsı oldu; 1872 de liva (general) rütbesi ile Kerkük civarında isyan eden Hemâvend Âşiretinin bu ayaklanmasını bastırmaya memur edildi; 1874 de Yanya Fırkası kumandanı oldu, 1876 da İşkodra isyanı bastırmaya gönderildi; o sırada Karadağ Muhârebesindeki yararlığı üzerine Tuna Ordusuna naklolundu, yeni başlamış olan Türk-Rus harbinde Elena mevkiinde Rusları bozguna uğrattı; fakat harb kaybedilip Türk Ordusu ricat ederken ardcı muhârebelerinde büyük fedâkârlıkları görüldü ve harb sonunda 1878 de müşir rütbesi ile Umum Kumandanlık vekâletine tâyin edildi. Sulhun akdinden sonra düşmanın Rumelide işgal ettiği yerlerden gelişinde buraların işgaline memur oldu. Hünkâr yâveri oldu, Avusturya ve Rusyaya fevkalâde elçiliklerle gönderildi.

"İkinci Sultan Abdülhamidin politikasının ve pâdişahın başlıca adamlarının fenalıklarını herkesin içinde tenkidden çekinmezdi, pâdişâhın güvenini kaybetti. Damad Mahmud Celâleddin Paşanın (B.: Mahmud Celâleddin Paşa) Avrupaya kaçması fırsat bilindi, Fehim Paşa (B.: Fehim Paşa, cild, 10 sayfa 5603) verdiği jurnalda Müşir Fuad Paşanın pâdişah aleyhinde gizli bir teşekküle dâhil olduğunu bildirir. Fuad Paşanın (Fenerbahçedeki köşkünü tasarrud eden) Fehim Paşa hafiyesi ile Fuad Paşanın adamları arasında, (Fuad Paşanın emri ile) silâhlı bir çarpışma oldu, birkaç kişi vuruldu. (Vak'a büyütülüp) Devlet memurlarına silahla karşı koyduğu suçu ile divânı harbe verilen Fuad Paşa îdama mahkûm edildi. Sultan Abdülhamid bu ağır cezayı gûyâ lütuf ediyormuş gibi, rütbe ve nişanları alınarak Şama sürülmesi sûretinde değiştirdi. Fuad Paşa Şamda altı yıl muhâfaza altında yaşadı 1908 İstanbula dönerek Âyan Meclisine âza oldu. Millî mücâdele yıllarında, yaşı çok ilerlemiş olduğu halde, vaziyetinin müsâadesi nisbetinde faydalı olmaya çalışdı; Balkan Harbinde ve Birinci Cihan Harbinde üç oğlu şehid olmuş ihtiyar mareşal, yurdunun düşman istilâsından kurtulduğunu gördükden sonra 1931 de 96 yaşında vefat etti; Eyyuba gömülmüşdür" (İ. A. Gövşa Türk Meşhurları).

FUAD PAŞA (Ömer) — Geçen asır sonları ile asrımız başında ünlü asker hekimlerden; iç ve çocuk hastalıkları mutahassısı ve bakterioloğ; İstanbulda Askerî Tıbbiyeden yetişmiş, ihtisas tahsilini Almanyada yapmış, yıllarca Hamidiye Etfal Hastahânesinde çalışmışdı. 1905 de Nûriosmaniye Caddesindeki konağında da bir muâyenehâne açmışdı. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Sabah Gazetesi, 1905.

FUADPAŞA CADDESİ — Bayazıd (Hürriyet) Meydanı sedlerle, merdivenlerle has anlamında meydanlıkdan çıkıp bir acâib yer olmadan önce İstanbulun en işlek ana yollarından biri idi; Üniversite Avlusunun doğu tarafındaki duvarı önünden geçen yoldur; Fıncancılar Yokuşunun üst taraflarından başlayarak şimalden cenuba doğru düm düz uzanır, sağ tarafı boydan boya Üniversitenin, yola nisbetle sed üstü kalan muazzam avlusunun osed duvarıdır ve avlunun rampalı büyük kapusu bu caddeye açılar. Avlu duvarı köşesinden sağa kıvrılarak Bakırcılar Caddesi adı ile Bayazıd Meydanına kavuşur, Çadırcılar Caddesi adı ile de Büyük Kapalı Çarşının Bayazıd Kapusu önüne doğru uzanır.

Eminönü kazasının Bayazıd Nâhiyesinin Süleymaniye Elmâruf Mahallesi ile Mercanağa Mahallesi arasında sınır yoldur. Şimalden cenuba sol kolda Fıncancılar Yokuşunun devamı olan İsmetiye Caddesi, Havancı Sokağı, Nargileci Sokağı, Semâver Soağı, Çökelik Sokağı, Mercanağa Caddesi, Şeker ahmad paşa Sokağı ve Mühürdar emin paşa Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 4/45 ve 10).

Üç araba geçecek genişlikde, pakettaşı döşeli ve iki kenarı yaya kaldırımlıdır; bir çarşı boyudur. Sol tarafda yanık Âlîpaşa Konağının enkaazı kaldırıldıkdan sonra arsasında 1955 ile 1960 arasında baraka dükkânlardan göçebe işi bir çarşı kurulmuşdur; Mercan Caddesi ile olan kavuşağı köşesinde de Âlîpaşa Camii bulunmaktadır B.: Âlipaşa Camii, cild 2, sayfa 695; Âlipaşa Konağı, cild 2, sayfa 696).

50 kadar dükkânlar bakırcılık ve alüminyom mutfak eşyâsı işi yapmaktadır, bir kaç da kalaycı vardır. 5 lokanta-aşcı, 4 kahvehâne, 1 pideci ve 1 pide-börek fırını, Fuadpaşa Oteli adı ile 1 otel, 1 berber, bir kaç yazıhâne ve muhtelif ticâret işleri ile meşgul dükkânlar görülür.

Yukarda kaydettiğimiz baraka çarşıda da yüzden fazla dükkân vardır ki ekseriyetini terziler, kunduracılar ve sayacılar teşkil etmektedir. (1969).

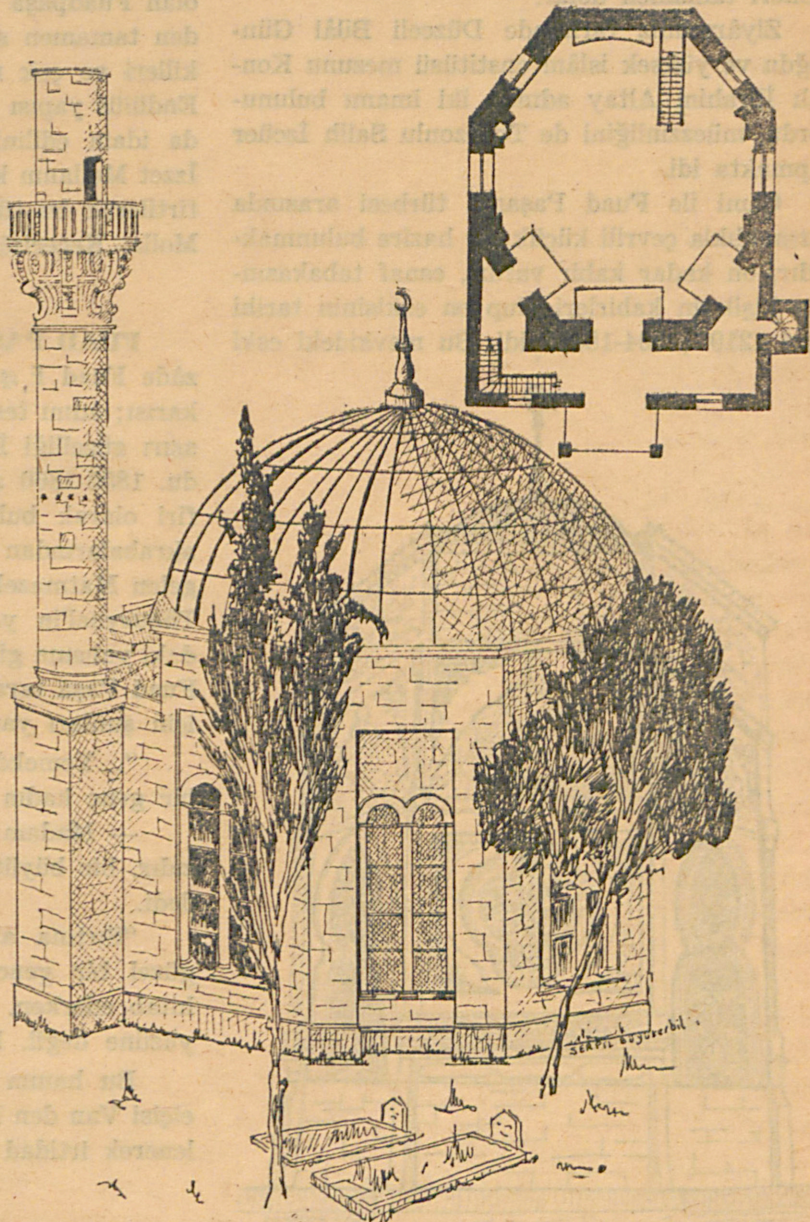
Hakkı GÖKTÜRK

FUADPAŞA CAMİİ VE TÜRBESİ — Yerebatanda Peykhâne Sokağındadır, Fazlipaşasarayı Mescidinin yerine yaptırılmışdır (B.: Fazlıpaşasarayı Mescidi, cild 10, sayfa 5596).

Tahsin Öz "İstanbul Camileri" isimli eserinde şunları yazıyor: "Keçecizâde Fuad Paşa tarafından (Fazlıpaşa tarafından (Fazlıpaşa Mescidi, yahud Uzunşücâ Mescidi isimleri ile anılan mescidin yerine) 1848 den evvel yaptırılmışdır. Kârgir ve tek kubbeli, büyük pencereli olup belirli bir mimârî kıymeti yokdur. Hazîresinde Uzun Şücâeddin medfundur, sol tarafında da Fuad Paşanın türbesi bulunmaktadır" (1962).

Peykhâne Sokağı ile Klotfarer Caddesinin kavuşağında, üçgen şeklinde bir köşe üzerindedir; her iki yoldan da girilir. Duvarla çevrili bir avlu içinde bir meşruta evi, abdest musluklarını ve bir türbeyi ihtivâ eder. İbâdet sahnı köşe planlıdır. Son cemaat yeri ayrıca duvar içine alınmış olup camii dışardan bakıldığında altı köşeli bir binâ olarak görülür. Bu medham, son cemaat kısmında sağda minâreye girilen kapu, solda da yukarda kadınlar mahfiline çıkılan merdiven bulunmaktadır. Kadınlar mahfili, ibâdet sahnına doğru çıkmış üç ayrı ahşab balkon şeklindedir.

Son cemaat yerinden ibâdet sahnına, biri ortada ikisi iki yanda üç kapu ile girilir. Camiin tek kubbesi ibâdet sahnı üzerindedir. Mihrab ve minber beyaz mermerdendir, her ikisi de usta taşcı elinden çıkmışdır. Mihrabın üzerinde süs motifi olarak bir hilâl ile sekiz köşeli bir yıldız bulunmaktadır. Sol tarafda, iki duvar arasında bir köşede bulunan mermerden vâiz kürsüsü de güzeldir.

Fuadpaşa Camii
(Resim: Serpil Büyükerbil; plan: H. Eraktan)

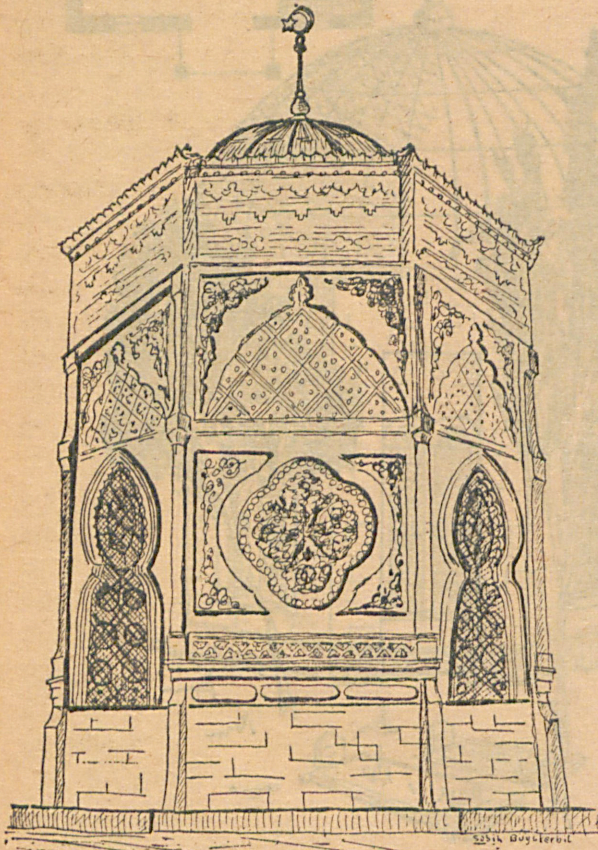
İkisi son cemaat yerinde ve cebhede, dördü de ibâdet sahnında yan duvarlarda, camiin 6 penceresi vardır. Pencereler ortalarından diklemesine ikiye bölünmüş olup her birinin üst kısmı birer kemerle biter.

Minâre kesme taşdandır. Gövdenin ortasında yıldız motifli bir süs kuşak vardır. Minârenin petek ve külâh kısmı 6 yıldan beri yıkık durmakta olup, tamiri yeni başlamış ve 1971 de ancak petek yapılabilmişdi.

Camiin içi çok bakımlıdır. Güzel bir top kandili vardır. Devamlı olarak beş namaz vaktinde 20-25 kişilik bir cemaati bulunur, cuma günleri tamamen dolar.

Ziyâretimiz tarihinde Düzceli Bilâl Gündoğdu ve yüksek islâm enstitüsü mezunu Konyalı İbrahim Altay adında iki imamı bulunuyordu, müezzinliğini de Trabzonlu Salih İzcüer yapmakta idi.

Cami ile Fuad Paşanın türbesi arasında parmaklıkla çevrili küçük bir hazîre bulunmaktadır, on kadar kabir vardır, esnaf tabakasından kişilerin kabirleri olup en eskisinin tarihi hicrî 1219 (1804-1805) idi. Bu mevkideki eski

Fuadpaşa Türbesi
(Resim: Sabih Büyükerbil)

camiin bânisi Uzun Şücâ'ın kabri de oradadır. Kabrin boyu 4 metre uzunluğundadır, lakabı ile ilgili olduğunu sanmıyoruz, İstanbul fethinde bulunmuş bütün kişilerin kabirleri öyle yapılmışdır. Baş ve ayak taşları ustuvânî olup baş taşındaki kitâbesi arabcadır, adı ve unvânı için: Fâtihi Ayasofyâyi Kebir elmerhum elmağfûr Uzun Şücâeddin..." denilmişdir.

Aslı Rumelinden olup 1277 (1860-1861) de İstanbulda vefat etmiş Mehmed Şükrü Efendi adında bir hattat da bu hazîrede medfundur. (eylül 1971).

Camiin avlusunda yine sekiz köşeli bir binâ olan Fuadpaşa Türbesi, Türk türbe mimârisinden tamamen ayrı bir üslubdadır; pencere şekilleri ve çok mübalagalı dış tezyinâtı ile bir Endülüs yapısı taklidini andırır. Paşanın Sivasda idam edilmiş olan babası şâir Keçecizâde İzzet Mollanın kemikleri de paşa tarafından getirtilerek bu türbede defnedilmişdir (B.: İzzet Molla, Keçecizâde).

Hâlid ERAKTAN

FUAD PAŞA GELİNİ HANIM — Keçecizâde Fuad Paşanın oğullarından Kâzım Beyin karısı; adını tesbit edemedik; çerkeş asıllı olub aşırı güzelliği İstanbulda dillere destan olmuşdu. 1855-1860 arasında İstanbulda Fransız sefiri olarak bulunmuş Thouvenel'in (Tuvenel) akrabalarından o tarihler arasında İstanbula gelen Matmazel de Melfort bir gün Madam da Thouvenel'in yanında Fuad Paşanın Kanlıcadaki yalısına gitmişdi; bu Fransız kızı, sefîreye Fuad Paşa tarafından takdim edilen bu hanım için şunları yazıyor:

"... Yemekden sonra oturduğumuz odaya bir genç kadın geldi; Fuad Paşa:

— Madam Kâzım, gelinim... bir Çerkes kızıdır, biz büyüttük ve oğlumuzla evlendirdik... dedi.

"Sırtına alaturka elbiseler giymişdi, pek güzel bir genc hanımdı, kaynatası kendisine hitab ederken, eski terbiye gereğince, paşanın yüzüne değil, kendi önüne, yere bakıyordu..".

Bu hanım kocası öldükden sonra Belçika elçisi Van den Bosch ile sevişmiş ve onunla evlenerek irtidad etmiş, katolik olmuşdu.

Sermed Muhtar ALUS

FUAD PAŞA KONAĞI — Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa Konağı; zamanımızda Bayazıd

Meydanından Takvimhâne Caddesi ile Süleymaniyeye giderken sol koldaki büyük kâgir binâ, yan yüzü Dârülfünun Caddesi üzerindedir; avlu kapusunun tam karşısındaki köşede de bugün Üniversite rektörlük köşkü bulunmaktadır. Bu konağın tarihçesini vak'anüvis Abdürrahman Şeref Bey (B.: Abdürrahman Şeref Bey, cild 1, sayfa 163) şöylece anlatıyor:

"Devletce bir büyük konak yapdırılarak Fuad Paşa hediye edilmesini Sultan Aziz dâima düşünürdü ve kendisine her teklifinde Fuad Paşa, hazinenin sıkıntısını ileri sürer, kabul etmez, teklifi red ederdi. Nihâyet bedeli kısmen Hazînei Hassadan ödenmek üzere, Bayazıdda bir iki eski büyük ahşab konak, o arada Halil Kâmilî Paşanın konağı satın alındı, yıkdırıldı, birkaç arsa daha eklenerek Fuad Paşa Konağının inşâsına başlandı. Konağın kalfası o sırada İstanbulda bulunan Bourgeois Burjuva adında bir Fransız mimarıdır. Konak tamamlandı, Fuad Paşa içine taşınmak üzere idi ki, 2 ramazan 1284 (27 aralık 1867) cumartesi günü paşadan konağın masraf defterleri istenilerek konak musâdere edildi ve Mâliye Nazırlığı Konağı yapıldı.

"Hâdisenin sebebi şöyle anlatılır. Sultan Aziz, 1 ramazan cuma günü, cuma namazını mutad merâsimle Eminönündeki Yeni Camide kılmışdı ve oradan Bayazıda çıkarak Yusuf Kâmil Paşanın konağına iftara gitmişdi, ki o konakda Kâmil Paşanın Mısırlı bir Prenses, Kavalalı Mehmed Ali Paşanın kızı olan zevcesi Zeyneb Hanıma âid olub Zeynebhanım Konağı diye anıla gelmişdir. Bütün nazırlar, o arada Fuad Paşa da Zeynebhanım Konağında iftara dâvet edilmişlerdi. İftar ziyâfeti önceden hazırlanmamışdı. Sultan Aziz habersiz gelmişdi, diger dâvetlilere oradan yâverler gönderildi, bir hünkâr yâveri de Süleymaniyede bir ahşab konakda oturan Fuad Paşaya yollanmışdı.

"Fuad Paşa hasta idi, yıkanıyordu, yâvere paşanın hemen geleceği söylendi, fakat Fuad Paşanın gelmesi gecikdi. Pâdişah sinirlendi. Gecikmesi kötüye yoruldu, pâdişaha karşı naz ve istignâya verildi. Fuad Paşa Kâmil Paşa için mesleksiz adam derdi, pâdişâhın öyle bir zâtin konağına iftara gitmesine kızdığını, veya Kâmil Paşaya gösterilen bu teveccühü kıskandığını sananlar oldu. Müdürdar Mehmed Efendi (sonra Müdürdar Mehmeh Paşa olacakdır, Kâmil Paşa mühürdarı) gönderildi, atla giden Mehmed Efendi Fuad Paşaya yolda rastladı, hemen atından indi, Fuad Paşa kendisine tekrar adam gönderildiğini anlayarak âdetâ azarlar gibi: - Canım ne oluyorsunuz.. aceleniz ne?.. dedi.

"Pâdişah o gece iftarda Fuad Paşaya soğukca davranmış, ertesi günü de yeni yapılmış konak Fuad Paşadan alınmışdı. Fuad Paşa: - Eski musâdere usûlü devam mı ediyor?.. diyerek derhal istifâ etti.

"Konağı derhal iâde edildi, Fuad Paşa istifasını geri almaya mecbur kaldı, fakat konağı kabul etmedi. Bunun üzerine masraf defterindeki para kendisine ödendi, onun içinden de kesesinden sarf edileni aldı, hazîne yardımı olan parayı geri çevirdi. Zâten hasta olan Fuad Paşa bir müddet sonra tedâvi için Fransaya gitti ve orada vefat etti..".

Uzunca bir zaman mâliye nazırlığı konağı olan binâ, devlet merkezi Cumhuriyet devrinde Ankaraya nakledilince İstanbul Erkek Lisesi oldu, o lise Cağaloğlundaki Düyunu Umumiye binasına nakledilince Fuad Paşa Konağı Askerî Tıbbiyenin emrine verildi. O yatılı yüksek okul da Ankaraya nakledilince konağa İstanbul Üniversitesinin Dişcilik ve Eczacılık fakülteleri yerleşdirildi.

Tanzimat devrinin, ikaametgâh olarak yapılmış en büyük binasıdır.

Hüsnü KINAYLI

FUADPAŞA YALISI — Tanzimat devrinin büyük veziri, diplomatı Keçecizâde Fuad Paşanın yalısı Boğaziçinin Anadolu yakasında Kanlıcada, bu köyün Çubuklu tarafında idi. Ardındaki sırtda geniş korusu, çiçek serleri, köşkleri, havuz ve selsebilleri ile devrinin en güzel malikânelerinden birisiydi.

Koru ve bağçeler haftanın muayyen günlerinde halka açılır, dileyen gelir, gezer, safâ sürerdi.

Tanzimatın hakikaten çelebi, nâzik ve kültürlü veziri Fuad Paşa, Siyasi görüşmelere, mühim kararlara sahne olan Kanlıcadaki yalısında, zaman zaman da partiler tertip eder, türk ve ecnebi seçkin misâfirlerini meşhur korusunda ve yalısında ağırlardı.

Bir yabancı, ziyaret ettiği Fuad Paşa yalısını şöyle anlatıyor: "Fuad Paşanın Kanlıcadaki yalısına ayak basan, kimin karşısına çıkacağını derhal anlar, zira yalnız görünüşü

bile bir büyüklük izhar eder. Bu yalıya muhteşem demekden başka bir tâbir bulunamaz. Arkadaki tepelere kadar uzayan büyük korularla çevrilidir. Koruluğun üst tarafına çıkıldığı zaman gözler Rumeli, Anadolu kıyılarını tamamile kavrar. Yalının etrafındaki mükellef bahçeler herkese açıktır. Bildik ve yabancı kim isterse bahçede tenezzüh eder.."

Fuad Paşa yalının korusunda yaptırdığı güzel köşkü zamanın şair geçinenlerinden Haydar Bey şu manzûme ile övmüşdü:

Sahibi hüsnü tabiat bir Veziri bînazîr
Mevkiinde yaptı bir nev tarzı kasrı dilpezir
Mislini çeşmi cihan görmüş değil dersem sezâ
Böyle bir cây dilârâda tabiî bir binâ
Altı bir nâdide kaskad üstü dilber bir şale
Balkonundan seyrolan deryâ gümüşten bir vale
Bir ağaçlık sâyesi var kim yanına bînazîr
Altına vurmuş tabiat çimden râna bir hasır

Nüktedamlığı ile meşhur Fuad Paşa şâirin kör olan amcası Mahmud Paşa ve sağırlığıyla meşhur babası Ahmed Beyi telmih ederek Haydar Beye:

— Amca paşa hazretleri görse, peder beyefendi duysa memnun olurlardı... demişdi.

Devrin vükelâsı, siyasîleri tarafından sık sık ziyaret olunan Kanlıca yalısına bir defa da Sultan Aziz gelmiş ve orada akşam yemeğine de kalmıştı. Fuad Paşa ailesinin güzel günler geçirdiği bu yalıda bir de felâketli hâdise olmuş, paşanın oğlu Nâzım Bey bir sabah vükelâ vapuruna binerken füceten ölmüştü. Bunun üzerine yalı bir müddet için terkedildi.

Yalıda bâzı yabancı sefirlerle yapılmış mühim konuşmalardan başka bir de siyasî anlaşma imzalanmıştır. Kırım Harbi esnasında Yunanlılar genişlemek emelile bâzı çete hareketlerine girişmiş, devletin başına gaileler açmak yoluna düşmüşlerdi. Babıâli, bu hareketten dolayı Yunanlılara harb yerine çeteleri tenkil cihetine gitti. Bu Çetelerin imhâsından sonra Yunanlılarla olan münasebetler düzeldi ve iki devlet arasında bir ademi tecavüz ve emniyet anlaşması yapıldı.

1854 yılında Hariciye Nazırı Fuad Paşanın yalısında imzalandı ve bu anlaşma siyasî arşivimize "Kanlıca Muahedesi" adı ile geçmişdir.

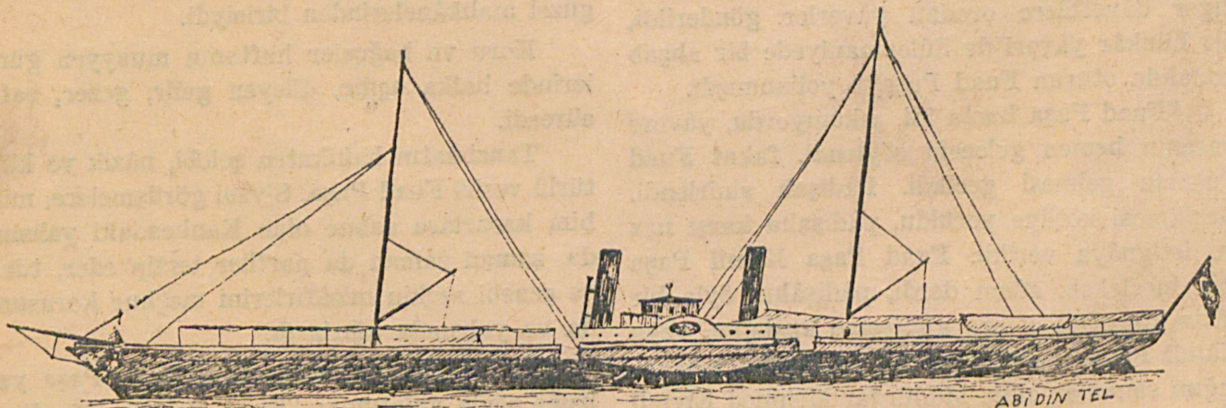
1855-1860 arasında İstanbulda fransız elçisi olarak bulunmuş Thouvenel'in akrabasından Matmazel De Mefort da o tarihler arasında İstanbula gelmiş ve bir gün Kanlıcadaki Fuad Paşa yalısını ziyâret etmişdi; aşağıdaki satırları bu ziyâret hatırasından alıyoruz:

"... eşyâdaki lüks muhayyilenin dışında. Sedirler en ağır kumaşlardan, ve hepsi beyaz saten üstüne altın sırma ve ipekle işlenmiş örtülerle örtülü. Çiçek saksıları ve kuş kafesleri ile süslenmiş muhteşem bir salonda oturduk...".

Fuad Paşanın ölümünden uzun bir müddet sonra Kanlıcadaki yalı Küçük Said Paşaya temlik edildi ve 16 kasım 1890 da içinden çıkan yangında tamamen mahvoldu.

Halûk Y. ŞEHSÜVAROĞLU

FUAD VAPURU — İkinci Sultan Abdulhamid devrinde pâdişaha mahsus yatlardan; iki bacalı, iki direkli, yandan çarklı, keman burunlu ve mahmuzlu, teknesi ve bacaları siyah boyalı ince uzun zarif bir gemiydi; 1895 de Almanyada Kiel Kanalının açılış töreninde bulunacak Türk heyetini bu yat götürüb getirmiş-

Fuad Vapuru
(Resim: Abidin Tel)

di; bu münasebetle Mâlûmat Mecmuasının 1 muharrem 1313 tarihli ve 4 numaralı nushasının ilk sayfasında bir resmi yayınlanmışdır. Gemi hakkında bir bilgi edinilemedi. 1908 de meşrûtiyetin ilânında mevcut olmadığına göre Almanyadan dönüşünden az sonra kadro dışı edilmiş olacakdır.

FUHŞİ ATİK — "Fuhşi Atik" (Eski Fuhuş), büyük yazar Ahmed Rasimin (B.: Ahmed Rasim, cild 1, sayfa 443) bir şaheseri; ilk defa olarak 1922 de arab asıllı türk harfleriyle 11×18 santim ölçüsünde 398 sayfalık bir kitab olarak yayınlanmışdır; İkdam Gazetesi Matbaasında basılmışdır.

Yakın geçmişin İstanbulunda, günlük büyük şehir hayatının fuhuş yönünden çok zengin ve gaayetle renkli, canlı hâtıralar, tasvirlerle doludur. Usta kalem, Dârüşşefakada geçen çocukluğundan başlayarak yarım asrı aşmış hayatı boyunca biri birinden güzel sahneler çizmişdir. Fuhşun çimlendiği, yeşerdiği, dal budak saldığı bütün yerler, sokak, meyhâne, baloz, kafeşantan, umumhâne, "Koltuk" denilen gizli buluşma yuvaları; o âleme dalmış bütün insanlar, müşteri, sermâye, evsâhibi, simsar; o âlemin bütün gelekleri, âdetleri, tek kelime de bile aslaa bayağılığa düşülmeden anlatılmışdır. "Fuhşi Atik", bu İstanbul Ansiklopedisinin, ilgili maddelerde ve biyografilerde, en önemli kaynaklarından biridir. Bu kütükde tek kaynağı "Fuhşi Atik" olan maddeler yüzden fazladır.

FUHUŞ — "(Cinsî münasebetde, muhabbet ve sevişme yolunda) İffet ve namusa aykırı işler, ağır utanca sebeb olacak rezaletler; ictimaî nizamlara ve dine aykırı olarak tadılan şehvânî lezzetler için dünyada cezayı ve ahiretde azâbı mucib olacak çirkin fiil ve hareketler; Zinâ, Livâta, sahhâkelik (sevicilik)" (Türk lugatı).

İnsanlık tarihinde daimâ önemli konu olmuş fuhşun mütalea ve felsefesi bu İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışındadır. Fakat dünyanın her tarafında olduğu gibi büyük şehir İstanbulun günlük hayatında da "Erkekle Kadın", "Erkekle Erkek" ve "Kadınla Kadın", üç çeşidi ile de Fuhuş, yüz yıllar boyunca çok geniş ölçüde yer almışdır. "Dünyada cezayı ve âhiretde azâbı" göze alarak fuhşa arz edilen (B.: Fahişe cild 10, sayfa 5478; Hîz Gencler; Genel Evler; Koltuklar; Hamam; Yangın Yerleri; Oteller; Bekâr Odaları, cild 5, sayfa 2408).

Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısına kadar İstanbulda Fuhuş, yaygın olmakla beraber suretâ gizli icrâ edilmişdir. Devir devir fâhişelerin takibi ve cezaya çarpdırılması için fermanlar çıkmışdır; emsalsiz cesaretle evlerine erkek alan gizli fâhişelerin evleri mahallesi halkı tarafından basılmış, fuhuş takibi yolunda "Baskın", eski İstanbulun âdetâ bir mahalle nizamı olmuşdur (B.: Baskın, cild 4, sayfa 2141).

Daha onaltıncı yüzyılda fuhuş temeli üzerine bir batakhâne bile işletildiği tarih kaynaklarımıza geçmişdir (B.: Halil Ağa, Forsa; Yenikapu Batakhânesi). En meşhur eski meddah hikâyelerinden "Tayyarzâde-Cevahirli Hanımsultan" hikâyesinin konusu da öyle bir fuhuş yeri batakhânedir (B.: Mehmed Ağa, Tayyarzâde).

Şiddetli yasaklara rağmen, devlet sözünün ayağa düşdüğü ondokuzuncu yüzyıl başında bekâr odaları fuhuş yatakları haline gelmiş, o odalara fâhişeler kapatılmış, İstanbulda Bağçekapusunda kale duvarları dışında bekâr odalarının bulunduğu bir sokağa da halk "Melekgirmez" adını vermişdi.

Yine fuhuş ile mücadele yolunda zaman zaman kadınların kılık ve kıyâfetleri, açık açık, aşırı süslü gezib dolaşmaları hakkında yasak fermanları çıkmışdır (B.: Açık Saçık Gezme Yasağı, cild 1, sayfa 202; Kadınlara Yasaklar).

Şiddetli yasaklara rağmen bazı uygunsuz esirciler ellerindeki cariyelerle dilber kölelerden rızalarını alabildiklerini bir kaç gün ve gece için fuhuş bâzîcesi olarak bekâr uşağı levendlere kiralamakdan çekinmemişlerdir (B.: Esirciler, cild 10, sayfa 5271).

Bütün takiblere, hapis, sürgün, hatta idam cezalarına rağmen "Koltuk" adı verilen gizli buluşma yerleri, randevu evleri işletilmişdir ki yakın geçmişin koltuklarının çok canlı tarif ve tahlilini ünlü yazar Ahmed Rasim "Fuhşi Atik" ismindeki eserinde yapmışdır (B.: Fuhşi Atik).

Mesken, ev dışında, istanbul surları harâbelerinin içindeki inler, kovuklar; cami ve mescid avlularındaki ayak yolları; yakın geçmişde yangın yerlerindeki harâbeler; sahiblerinin para karşılığında göz yummaları ile bostanlar ve

çiçek bağçeleri; kayıklar, sandallar; içine girilme imkânı bulunmuş Sirkecideki boş yük vagonları; duvarsız ve bekcisiz mezarlıklar çeşidli fuhşun icrâ edildikleri yerler olmuşdur.

Aşağıdaki satırları "Servet" gazetesinden alıyoruz:

"Cinâyet — Her ikisi de Fatih Camii civarında oturan Arabacı İbrahim ile 18 yaşındaki İsmail evvelki gün Galataya geçerek Sakallı Yorginin Balozunda pek çok içdikden sonra semtlerine dönerken İbrahim Sultanmahmudda İsmaili kötü bir maksadla ayakyoluna sokmak istemiş, delikanlı mukaavemet edince aralarında çıkan kavgada, İbrahimin çok kuvvetli olduğu cihetle İsmail ancak bıçağı ile kendisini koruyabileceğini görmüş ve Arabacıyı yüzünden ağır yaralamışdır. Cârih genc yakalanmışdır" (mayıs 1899).

Onyedinci Yüzyıl ortasında büyük anarşi devrinde yaşamış ve "Tarihi Gilmânî" adında çok kıymetli bir vekaayinâme bırakmış Enderunlu Mehmed Halife o devrin İstanbulunu anlatırken şunları yazıyor: "... o devirde Kul'un (Kapukulu Askerlerinin) şol mertebe tuğyânı vardı ki gündüz hamamdan peştemal ile çıplak avret çıkarmak, müslümanların ırzını pâyümâl etmek ve köşelerde âşikâre ayak üstünde zinâ ve livâta etmek.. ve bâhusus kahvehânelerde ve meyhânelerde fiili nâmeşru etmeleri.."

Yine o asrın büyük yazarı Evliya Çelebi İstanbul esnafından bahsederken fuhuş yolunda geçinenleri de kaydediyor ve hattâ onların esnaf alaylarına bile katıldıklarını söylüyor ki son derecede dikkate değer.

"Esnafı Zenkahbegân (Muhabbet Dellalları) — Nefer 212, hâşâ ki pirleri ola.

"Esnafı Hîzan Dilberan (Vücudlarını satan kötü delikanlılar) - 500 neferdir, bunlar bir alay hâneberduş eclâfdır ki kendi kadir ve kıymetlerini bilmeyüb Kumkapuda, Meydancıkda, Kilise ardında, Fundada ve sair fisik mahallerinde sürü sürü gezib boğazı tokluğuna saydolunurlar, sübaşının eline düşüb defterli olurlar. Neuzibillah bunlar gibi daha nice esnafı mühmelan vardır ki yazmakdan kalem utanır. Bunları Sübaşı bilir, gayrileri bilmez; alayda Subaşı ile şakalar ederek geçerler..".

İstanbulda ilk umumhâneler, genelevler Sultan Abdülmecid devrinde Beyoğlunda Yeniçarşı Caddesi ile o caddenin ara sokaklarında, Galatada Kuledibinde ve Yüksekkaldırım'ın yan sokaklarında ve yine Galatada Kemeraltı'nda açılmış, bir müddet sonra da Yeniçarşı evleri

Karikatürde Fuhuş
"Gizli fuhuş yapan 100 kız yakalandı" — Gazeteler —
— Suçunuz ne sizin kızım?
— Fuhşu gizli yapmışız!
(Cemal Nâdir, Amcabey Mecmuası)

Mektebi Sultaniye (Galatasarayı Lisesine) çok yakın olduğundan kaldırılıp yine Beyoğlunda Abanoz Sokağında toplamışdır (B.: Abanoz Sokağı, cild 1, sayfa 6).

Oralarda fuhuş icrâ eden sermâyeler de, çoğunluğu rum olmak üzere ermeni ve musevî kızları olmuşdur. Bu arada Galatada Hamam sokağında sermâyesi rum pedimu ve palıkarları olan bir genel ev bile açılmış, işletilmişdir. O evlerin misâfirleri de büyük çoğunlukla İstanbulun ayak takımı olmuşdur. Galata sokaklarının belediye-devlet eliyle henüz ışıklandırılmadığı zamanlar, Galata fâhişeleri, yerinde sıfatları ile "Sefîleler" den bir kısmı müşterilerini evlerde bile beklemeyerek, kendileri, karanlık sokaklarda aramış, bulmuş ve evlere getirmişlerdir.

1874 - 1880 arası Galatasının fuhuş hayatını R. E. Koçu "Galata Canavarı Bıçakcı Petri" adındaki eserinde gereği gibi anlatmışdır; evleri, otelleri, meyhâneleri ve oraların insanları ile, Haydarpaşada demiryolu boyunda yarma üstünde de Kadıköy-Üsküdar tarafının genelevleri kurulmuş, halk o evlerin bulunduğu mahalleye de "Paris Mahallesi" adını vermişdir; o evler cumhuriyet devrinin ilk yıllarında kaldırılmışdır ki 1934 Belediye Şehir Rehberinde 29 numaralı paftada (Yeldeğirmeni) Ayrılıkçeşmesi Sokağının iki yanıdır (B.: Paris Mahallesi).

Tarih kaynaklarımızda "Vekaayii Şettâ (muhtelif vak'alar, dağınık vak'alar)", "Vekaayii İstanbul", "Bâzı Vekaayi" gibi başlıklar altında önemli zabıta vak'aları da kaydedilmişdir ki onların arasında fuhuş konusu üzerinde pek çok kayde rastlanır; geçen asır kaynaklarından birkaç örnek alıyoruz:

Cevdet Tarihi 1222 (1807-1808) vak'alarından:

"Karadeniz Boğazı kalelerindeki yamaklar (Dördüncü Sultan Mustafanın pâdişah olduğundan beri) o kadar yüz bulmuşlardı ki İstanbulda müsellâh dolaşırlar, kalelerine fâhişe atarak ilânı fisku fücur iderler, ona da kanaat etmeyüb ırz ehli kadınlara takılır, alenen işret ederek sarhoş olub sokaklarda ve meydanlarda nâra vurub..."

Şânîzâde Tarihi 1225 (1810) vak'alarından:

"İstanbul Balıkpazarı semtinde birkaç nefer hammal erâzili ırz ehli bir hâtunu cebren ve kahren dayak atarak odalarına götürmek istediklerinde esnaf ayaklanarak kadını hammalların elinden güçlükle kurtarmışdır..."

Şânîzâde Tarihi 1225 (1810) vak'alarından:

"Bir akşam üzeri saat on sularında ırz ehli bir kadın Fındıklıya gitmek üzere Yemiş İskelesinden iki çifte bir bostancı kayığına biner, kayıkcılar yavaş yavaş açığa giderek akıntıya vardıklarında kadın niyeti anlayıb telâşa düşerek feryad edecek oldukda hemen bıçakları çekib bağırır isen seni keser ve denize atarız diyerek bîçâreyi susdurub yatırmış ve üstüne bir seccâde atarak gizlemişlerdir. Fakat Kumkapu açıklarında yine iki çifte bir kayık bunların hâlinden şübhelenerek yanlarına gelüb seccâde altında fâhişe olduğunu zan ederek ellerinden almak için dur dediklerinde iki tarafda da silâh bulunmakla cenk edecekleri âşikâr oldukda kadın feryâda başlayarak ben ırz ehliyim, beni bu zâlimler dek ile alub bu tarafa getirdiler ve ölümle korkuttular, beni kurtarın demiş. Kumkapu İskelesinden birkaç kayık daha gelince kadını kaçırmak isteyen o iki bostancı yakalanub cümlesi Sekbanbaşıya teslim edildi. Kadının ırz ehli olduğu anlaşılıp serbest bırakıldı, iki kayıkcı da Yedikule Zindanında îdam olundu.."

Şânîzâde Tarihi 1226 (1811) vak'alarından:

"Üsküdarda Balaban İskelesinde ikiyüz kadar bekâr odalarında öteden beri erâzil güruhu fuhşiyâtın türlüsünü icrâ ederlerdi, bir kaç ırz ehli hâtunu zorla yollarından çevirip odalarına sokub tecâvüzleri üzerine o dârülnedvei eşkiyâ olan odalar Bostancıbaşı ve Sekbanbaşı ağaların nezâretinde yıkdırıldı. Odalardan çocuklu kahbeler çıkdı. Firar eden erâzilin bâzıları yakalanub îdam olundu..".

Şânîzâde Tarihi 1227 (1812) vak'alarından:

"Vebâ salgınının sebeblerinden biri de fuhuş çokluğu olduğundan eşkiyâ ve erâzil yatağı bekâr odalarının yıkılıp kaldırılmasına karar verildi. Bizzat kaymakam paşanın nezâretinde Bağçekapusunda Melekgirmez Sokağında kayıkhâneler üstündeki bekâr odaları tamamen yıkdırıldı. Kâgir hanlardaki odalardan da erâzil ve fâhişeler çıkarılıb odalar mühürlendi. Galatadaki bekâr odaları kaldırıldı. Yıkılan ve

mühürlenen odaların bâzılarında tâundan ölmüş fâhişelerin cesedleri bulundu..".

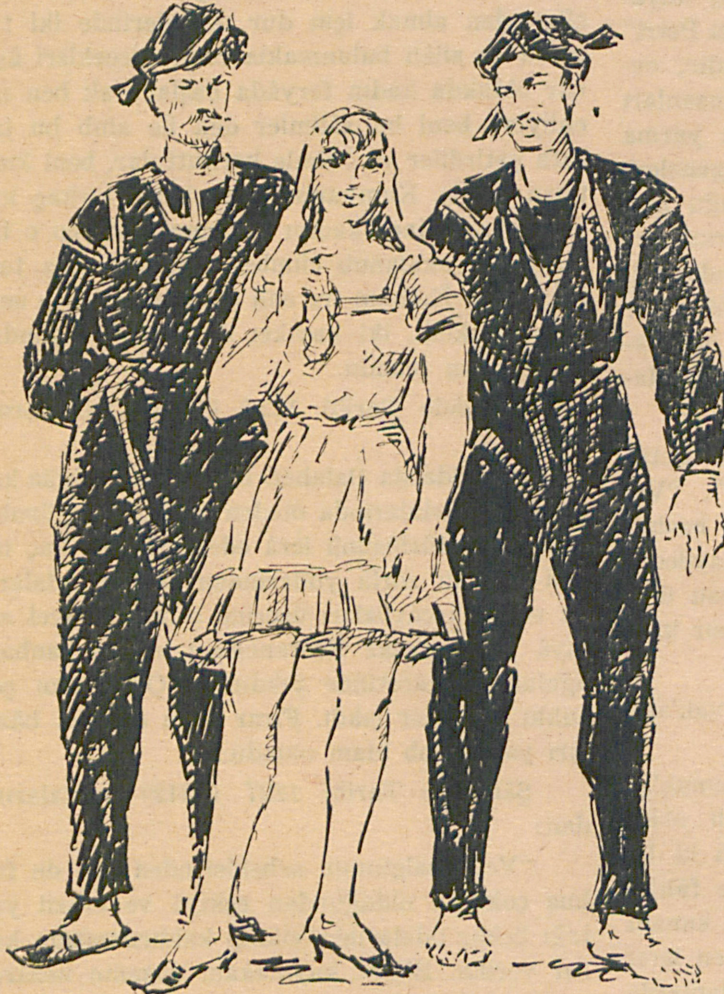
Cevdet Tarihi 1233 (1817 - 1818) vak'alarından:

"Mekkî Efendi kızı hanımefendinin Vâsıf kızı Züleyhâ Hanım ile aralarında mahremâne cârî olan muâmelâta (sahhâkeliğe) câriyesi muhâlefet etmekle hanımefendi câriyenin başını tıraş ederek Miskinler meskenine göndermiş ve cüzamlılar içine attırmış, vak'a şâyi olarak pâdişahın kulağına kadar gittiğinde bir hattı hümâyun ile Mekkî kızı (havasına uyduramadığı câriyesine) bu fâhiş ihânetinden Mihâlic'e, dostu olan Vâsıf kızı da Tekirdağı'na sürgün edildiler. Hanımların tövbekâr olub iffet ve nâmus eteklerini temizledikleri arz edildiğinde af edildiler..".

Cevdet Tarihi 1233 vak'alarından:

"Galata Mahkemesi başkâtibi Kanbur Süleyman efendi geceleri tebdili kıyâfet ile fisku fücur fuhuş yerlerinde dolaşır, serbest hareketlerine destek olmak üzere yanında hezeleden bâzı adamlar bulundururdu. Fındıklı Camii arkasındaki bir büyük köşk yapdırıb geceleri helva sohbeti tertib eder, başına havadarlarını toplayub saz ve sözle eğlenirdi. Süfehâya ibret olmak üzere Karabâlî İskelesi arkasındaki bostanda îdam edilib cesedi denize atıldı.."

"..Kanbur Süleyman geceleri tebdili kıyâfet ederek müsellâh eşkiyâ kılığında zenpârelik ve gulâmpârelik kasdı ile frenk evlerine ve meyhânelere ve tavşan evlerine (sermâyesi kötü erkek çocuklar olan evler) varıb.." (Şânîzâde Tarihi).

Geçen asır sonlarında Karadenizli Kayıkcılar ve Galatanın rum sokak fâhişeleri

(R. E. Koçunun "Galata Canavarı Bıçakcı Petri" isimli romanı için Sabiha Bozcalının kompozisyonu)

Şânîzâde Tarihi 1233 vak'alarından:

"Fatih semtinde oturan bir ebenin bir gece kapusu çalınarak medreseli kılık kıyâfetinde iki kişi şu cıvarda doğuracak bir hâtun var aman tez gel diyerek biri ebenin doğum iskemlesini yüklenüb biri de fener çekerek tamam tımarhâne önüne geldiklerinde ebe kadını içeriye sokarlar ve o gece icrâyi habâset ederek sabahı kadını serbest bırakırlar. Kadın şeyhülislâm kapusuna varıp istidâ ile şikâyet eder. Derhal tahkikat yapılarak Tetümme Medreselerinde oda sâhibi olub Timarhâne içinde bir menzilde oturan mütecâvizler yakalanır; İzmitli Hacı İbrahim ve Kastamonulu Hüseyin adındaki o yobazlar Kıbrıs adasına sürülerek orada Magosa Zindanına atılırlar.." (B.: Ebe Kadın Vak'ası, cild 9, sayfa 4845).

Şânîzâde Tarihi 1233 vak'alarından:

"... suhtegân ise tutlâbı şebâbı nev suftegân ile medreselerde bî muhâbâ hikâyei Kavmi Lût ile meşgul ve mümâris olub tasvîri mesâili sakkâkiyede sâhibi yedi tûlâ ve fâris idiler..".

Cevdet Tarihi 1234 (1818 - 1819) vak'alarından:

"Balıkpazarı İskelesinde bir Bostancı fâhişe yüzünden çıkan bir kavgada bir Hammalı katletti ve derhal kayığa atlayub Boğaziçine doğru firar etti. Maktul hammalın yoldaşları toplanıp ve silâhlanub bostancıları ve kayıkcıları öldürüb intikam almak için iskeleye hücum ettiler, bostancılar ve kayıkcılar denize açıldılar, hammallar yüz geri dönmeye mecbur oldu. Vak'a yatışdı ama kaatil nereye gitti ve maktulün diyeti ne oldu arayıb soran yok..".

Cevdet Tarihi 1238 (1822-1823) vak'alarından:

"Asmaaltı denilen yerdeki bekâr odaları Yeniçeri Ocağına mensub hammal ve ırgad maakuulesi eşkiyânın inleri olub fuhuş ve rezâletin türlüsü icrâ edilir, bâzan bu civardan geçen kadınları zorla çevirib bî pervâ ırzlarına tecâvüz ederlerdi. O odalar ile civârında haşerat yatağı olan kahvehâneler yıkdırılıp hâk ile yeksan edildi...".

Tarih kaynaklarımızda Fuhuş yolunda büyük vak'alar da kayıdlıdır. Bu ansiklopedide onlar kendi isimleri ile yer almışlardır; kimisi vak'aya nisbetle, kimisi şahıs isimleri ile tesbit edilmişlerdir, meselâ "Tunç Ejderhâ Zâniyesi", "Gümüşendâze" (Bezzaz Gümüşendeze Vak'ası, cild 5, sayfa 2738), "Emine Hanım, Kocakaatili" (Cild 9, sayfa 5066) gibi.

Yakın geçmişde cinsî sapıklar için bilhassa Galatada ve Tophânede bâzı oteller de açılmış, işletilmişdir (B.: Hotel des Marins - Misâfirhânei Mellâhin). Aynı çeşid oteller zamanımızda da işletilmektedir, aşağıdaki satırları günlük gazetelerden alıyoruz:

"Küçük çocukların çalışdırıldığı Sapıklar Otelini polis basdı - Dün gece Tophânede yaşları 7-12 arasında erkek çocukları barındıran ve onları sermâye olarak kullanan Sapıklar Oteli polis tarafından basılmış ve 7 çocuk nezâret altına alınmışdır. Evlerinden çeşidli sebeblerle kaçarak bu otele düşmüş olan çocuklar, başlarından geçenleri bütün çıplaklığı ile anlatmışlardır" (Akşam Gazetesi, 25 mart 1965).

Zamanımız, İstanbulda fuhşun üç çeşidi ile ve en yaygın olduğu devirlerden biridir. Modaya göre giyinip kuşanmak, sinema artisti olmak, "Âsî Genclik" fırtınasına kapılarak dilediği gibi yaşamak için evlerinden kaçan kızların sayısı pek çokdur ve o kaçak kızların çoğu fuhuş bataklarında kadınlaşmış olarak bulunmaktadırlar.

Randevu evleri ve odalarında fuhuş icrâ edilir oteller ahlâk zâbıtasının tâkib gücünün üstünde çoğalmışdır.

Çeşidli gayrî meşrû yollardan (kaçakcılık, pis hilekârlık, vurgunculuk gibi) kısa zamanda kolay zengin olmuş pespâyeler kız ve kadın igfâli ile meşguldürler.

Büyük şehrin âsâyişi, son yeniçeriler devrini bile gölgede bırakacak şekilde çok bozulmuşdur. Semt semt silâhlı azgın kabadayılar türemiş, gündüz, caddelerden, meydanlardan, halkın gözü önünde otomobillerle kızlar ve evli genc kadınlar kaçırılmaktadır.

"Âile Nâmusu", "Nâmus Müdafaası", "Nâmus İntikaamı", "İgfal İntikaamı", "İhânetin Cezâsı" gibi isimler altında ve salgın hâlinde cinâyetler işlenmektedir.

"Âile Namusu" dâvâsı ile işlenmiş cinâyetlerin en hazinlerinden biri, 1971 yılı nisanı başında 23 yaşında bir kızın, öz kardeşi ve bir Orta Okulunun ikinci sınıfında öğrenci 14 yaşındaki erkek kardeşi tarafından beş tabanca kurşunu ile öldürülmesidir. Küçük kaatil: "Okulda arkadaşlarım kaç enişten var diye soruyorlar, benimle alay ediyorlardı" demişdir ki o yaşda bir çocuk üzerinde ağır tahrikdir. Ablasından kat kat güzel olan o çocuğun cezâ evindeki âkibeti, Kanadalı John Herbert'in dilimize "Düşenin Dostu" adı ile çevrilmiş oyununun kahramanlarına benzeyebilir ki acıklı bir âkibettir. Cinâyetin adlî safhası tesbit edilemedi.

Gazetelerdeki "Kayıb" ilânlarında resimleri görülen güzel güzel erkek çocukların ve küçük delikanlıların da fuhuş bâzîçesi oldukları kanaatindeyiz.

Aşağıdaki satırları günlük gazetelerden alıyoruz:

"Artistlik uğruna nâmusdan oldu - Artist olmak için İzmirdeki evinden İstanbula kaçan H. T. adındaki genç kızı igfal eden iki üniversiteli genc ile pansiyoncu kadın tevkif edildi.." (Hürriyet Gazetesi, 23 ekim 1966).

"Gecede 400 lira kazanan 16 yaşındaki kız polise sığındı - 16 yaşındaki H.Ö. adındaki kız, kadın satıcılarının hesâbına bir buçuk yıl çalışdıkdan sonra, artık bıkdım, sırtımdan gecede 400 lira kazanıyorlar diyerek polise sığınmışdır. Kendisini her gece şuna buna peşkeş çeken adamın o sâyede son model bir otomobil

ve ev sâhibi olduğunu söylemişdir.." (Hürriyet Gazetesi, 12 ağustos 1967).

"Basılan fuhuş otelinde müşteri bekleyen bir ana kız yakalandı - Ahlâk zâbıtası yapdığı bir baskında Londra asfaltında bir otelde 14 yaşındaki kızı ile birlikde otelin müşterileri ile fuhuş yapan 42 yaşında bir kadın yakalamışdır.." (Hürriyet Gazetesi 19 kasım 1969).

Zamanımızın günlük gazetelerinde bunlara benzer haberler, çok kabarık dosyalar dolduracak kadar çokdur.

Sahhâkelik (Sevicilik, iki kadın arasındaki fuhuş), basına intikal etmemektedir. Ancak bâzı aşırı yakınlıklar şübheler uyandırabilir. Fakat iki erkek arasındaki sapık yakınlıklar, hem suç üstünde yakalanmalarla, hem de birinden birinin türlü yönden itici kuvvetlerle bir cinâyet işlemesi dolayısı ile zamanımız basınına sık sık aksetmektedir. Vak'aların tahlil ve tasnifini kriminologların işi olarak görüyoruz.

Eski metinlerimiz arasında, fuhuş yolunda okuyanları tahrik edici "Bahnâme" denilen ve edebi kıymetden mahrum eserler vardır. Bahnâmelerden bâzıları hattâ minyatürlerle süslenmişlerdir, lüks nushalardır. Zamanımızın "Seks" yayınlarının öncüsü olmuş eserlerdir ki açık

Geçen asır sonlarında Kuledibinde Horoz Sokağı sermâ-yelerinden rum kızı Aliki ve yavuklusu Süslü Balıkcı Ahilea

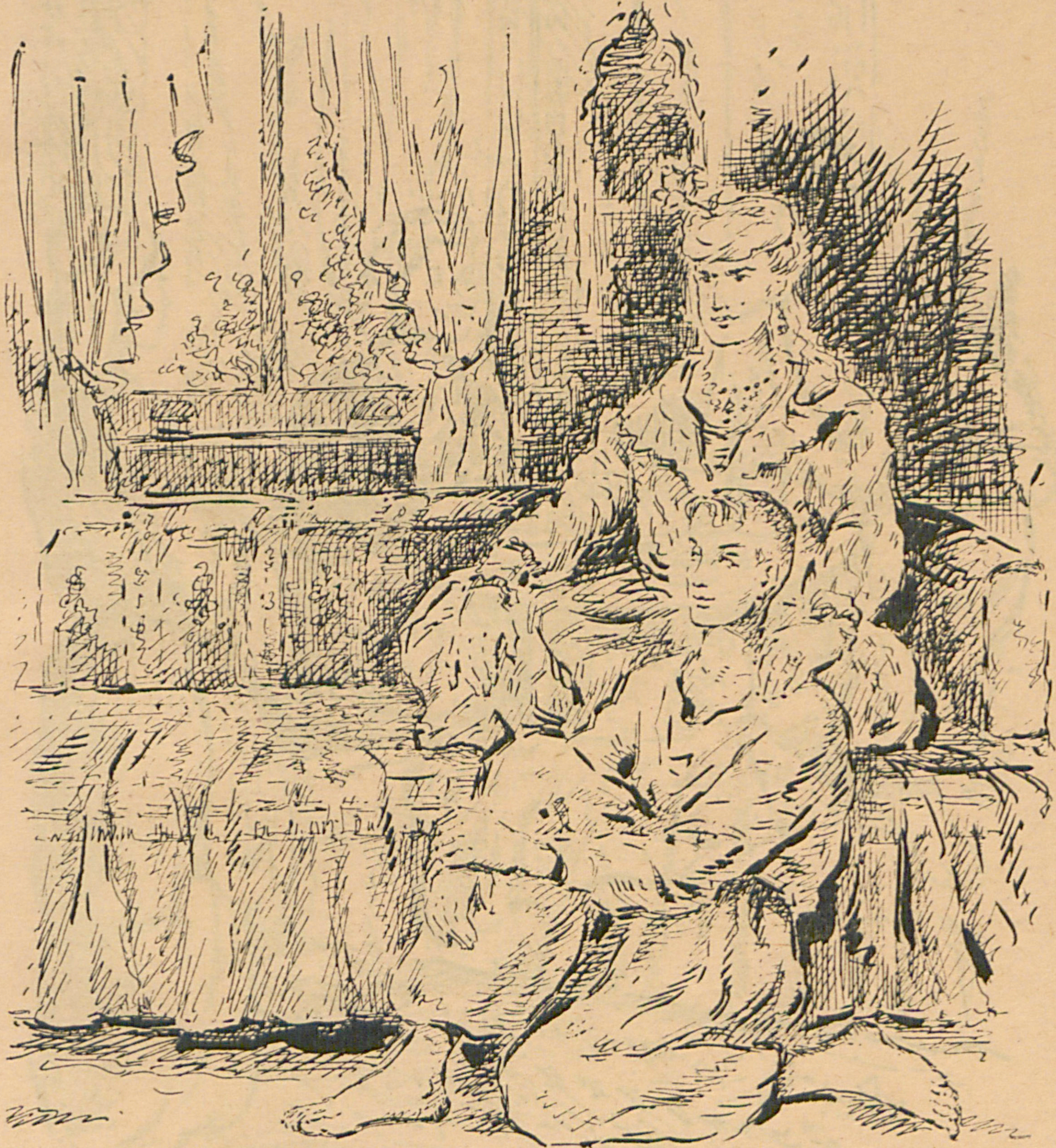
(R. E. Koçunun "Galata Canavarı Bıçakcı Petri" isimli romanı için Sabiha Bozcalının kompozisyonu)

saçıklık bakımından yenilerinin kat kat üstündedirler. Zamanlarında da elden ele gizli dolaşmışlardır.

Eski oyuncu kollarının ve eski meyhânelerin köçek oğlanlarının da vücudlarını fuhuş yolunda satan gencler olduğunu kabul etmek gerekir.

Fuhşun "Livâta" ve "Sahhâkelik" denilen cinsî sapıklık yolunda icrâ yerlerinden biri de eskiden "Zından" denilen hapishâneler olmuşdur (B.: Zından Şiirleri).

Türlü suçlardan hapishânelere giren gencler, yakın geçmişe kadar sibyan, çocuk koğuşları olmadığı için, verildikleri koğuşlarda, ağır cezâlara mahkum olmuş müdhiş adamların pençesinden kendilerini kurtaramamışlar, iffetlerini koruyamamışlardır. Koğuşları ayrı o müdhiş mahkumlar arasında genc mahkumlar için mücâdeleler, kanlı sonuçlara varan kavgalar olmuş, hattâ bir gencin bir koğuşdan öbür kovuşa gelmesi için, sihir, büyü, muska yollarına baş vurulmuşdur. Kahveci Gürcü Nusret

Kibar Yosma Silâhşorkızı ile Karakollukcu Yusuf

(R. E. Koçunun "Meddah Hikâyeleri" isimli eseri için Sabiha Bozcalının kompozisyonu)

adında katilden müebbed hapse mahkum bir halk ressamı ve şâirinin "Zindan Şiirleri" adını taşıyan çok kıymetli hatıralarında, gencler için yapılmış tılsımlı resimler, muskalar vardır.

Bu hal yalnız bizde görülmez, yer yüzünde böyledir; bu konuda Kanadalı John Herbert adında eski bir mahkumun "Fortune and Men's Eyes" isimli bir piyesi Ali Poyrazoğlu ve Oktay Balamir tarafından "Düşenin Dostu" adı ile türkçeye çevrilmiş ve Gülriz Sürurî-Engin

Sahte Hanımsultan ile Kayıkcıgüzeli Ayvaz Ali

(R. E. Koçunun "Meddah Hikâyeleri" isimli eseri için Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

Cezzar ve Ortakları Tiyatrosunda 1969 - 1970 tiyatro mevsiminde sahneye konmuşdur, piyesin metni de 1970 de Sander Kitabevi tarafından basılmışdır. Münâsebetler ve fiiller aynı olduğu halde, Gürcü Nusretin anlattığı İstanbul Zindanı hayatındaki şark mistisizminin incelik ve zerâfetleri, Amerika mahbushânelerindeki gılzetten çok çok uzakdır.

XVII. Yüzyıl sonlarında İstanbulda kurulmuş ve tekkeleri hamam külhanları olmuş bir süflî kalenderler tarîkatı da fuhuş temeline dayanır (B.: Külhan Beyleri).

İstanbulda fuhuş yolunda geçen asırdan bu yana bir de "Çıplak Resim", "Çıplak fotograf" ticâreti vardır (B.: Çıplak Resimciler, Cild 7, sayfa 3928).

"Tekke" denilen esrar kahvehâneleri de pek çok gencin iffetini kaybettiği yerler olmuşdur.

Zamanımızda sinemalar fuhşun yaygınlaşmasında büyük âmil olmuşdur. Güzel kızın büyük artistlik yolunda soyunması, artık başarı sebeblerinden biri bilinmektedir. Hiç şübhesiz ki insan melek değildir ve meşhur tâbiri ile "Seks Filmleri" büyük rağbet görmektedir.

Mizah gazete ve dergilerindeki karikatürler ve fıkraların büyük çoğunluğu, yaygın fuhşun türlü tezâhürlerinden ilham alınarak çizilmekde ve yazılmaktadır.

Erkeğin kadınla, erkeğin erkekle ve kadının kadınla sevişmesi ve cinsel temasları, kabul etmek gerekir ki, zamanımızda "Beşerî Hürriyet" in kapsamı içine girmişdir ve dünyâya yayılan "Hippilik" de bu telâkkinin ilk teşkilâtı olmuşdur. Bu manzara karşısında "Fuhuş", ancak bir vücudun cinsel temasda para karşılığı teslimi, kiralanması olmuşdur ki dünyâ edebiyatında da geniş mânâlı "Fâhişe" nin yerini, hüviyeti kesin olarak ifâde eden "Kiralık Kadın", "Kiralık Kız" deyimleri almışdır.

Kaba kuvvet kullanılarak bir kadına, bir kıza, bir delikanlıya tecâvüz hâdiselerinde mazlum, magdur elbet ki fuhuş icrâ etmekle suçlanamaz.

Aşağıdaki satırları bir hâtıra defterinden alıyoruz:

"Temmuz, 1930.

"Dârülfünunda asistanım. Parisli bir delikanlı gibi giyiniyorum ama eski bir İstanbul efendisi edebiyle yaşamakdan hâlâ sıyrılamıyorum, bir kız gördüm mü yüzüm kıp kırmızı oluyor utancımdan ve kız talebelerle hep ilim üzerine konuşuyorum. Greta Garbo'nun da âşıkıyım. Sinemada yeni türedi o yosma.

"Saraçhânebaşında Çingene Eminin evindeki lise arkadaşları toplantısından gece 11 de ayrıldım. Hepsi bu tarafda, bir ben Köprüden 12,15 de kalkacak son vapurla Haydarpaşaya, oradan da son trenle Göztepeye gideceğim. Tramvayla rahat yetişeceğim (o zamanlar o saatde İstanbul tarafında taksi yok, dolmuş bilinmeyen şey). Bir takunya tıkırtısı geldi kulaklarıma. Raks eder gibi yürüyen ayaklar. Sonra kendi göründü; 19 yaşında en çok, başında bir örtü, üstünde, belinden kuşakla sıkılmış basma entâri, entârisi incik kemikleri hizâsında, iri kıyım ayakları çıplak. Baş örtüsü kenarında bir tutam saç, geniş ağzında cıgara, cıgaranın ateşi dudaklarında ışıklı bir uçuk gibi; boyu uzunca, yapısı nârin, bakışı pervâsız, cessur; önümden, cıgarasının dumanını savurarak geçerken bir an durdu, bana alıcı gözle bakdı, ben âciz ve pısırık ve zorâki kayıtsız. Fuhuşdan korkan ve titreyen Efendiyim, asistanım, ilimle uğraşıyorum, "Şeytan" ı görmüş "Faust" oldum. Alayla gülümsedi ve takunyalarının hiç oynamadığı tango nağmeleriyle uzaklaşdı (1972 de o kız o saatde derhal bir taksiye atılır ve kaçırılır ve gazeteler vak'ayı yazarlar: sabaha kadar beş mütecaviz tarafından kirletilmişdir). Koca cadde bomboş.

Süleyman adında bir genç mahkûm için zindana ayak basdı muskası

(Gürcü Nusretin hâtıralarından)

Uzaklaşdı, aradığını muhakkak bulacakdı. Ya ben?.. O gece evimde, takunya tıkırtılarından gözüme uyku girmedi".

Eski meddah hikâyelerinin çoğunun konusu da fuhuş üzerine dayanır: "Yaşlı zengin dul kadınların ayak takımından güzel delikanlılara göz koyarlar ve hediyeler, ceb harclıkları, altın saatler ve süslü esvablarla kandırtarak yalılarına, konaklarına getirtirler", küçük farklarla en çok kullanılan motifdir ve ekseriya, hanım yalısına veya konağına gelen o yalın ayaklı kopuk oğlan, hanımın genc ve güzel bir câriyesine âşık olur, ve meddah o ikinci alâka üzerine hikâyesini bir aşk mâcerâsı şeklinde bitirmeye çalışır.

Bâzan da genc ve güzel karılarını evlerinde kilid altında tutan kocalar, usta, yaman zenpârelerin, biraz da mizâhî oyunlarına yenilirler ve meddah, evli kadının zinâ hikâyesini, yüz kızartmayacak mizâhî bir vak'a gibi anlatır.

FUKARÂ BABASI SOKAĞI — Fatih İlçesinin Fener Bucağının Haraccı Kara Mehmed Mahallesinin yollarından, Üsküblü Caddesi ile Hisaraltı Sokağı arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 8/91). Cadde kavuşağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, evvelâ asfalt, sonra kabataş döşelidir, iki yanı dar yaya kaldırımlıdır. İkişer katlı üç ahşab ev ile altı keresteci dükkânı fevkaanî bir kahvehâne vardır. 1 nalbur, 1 kontrplakcı, 1 bakkal bulunmaktadır. Kapu numaraları 1-7 ve 2-8 dir. Cadde kavuşağının karşısında da Şeyh Ahmed Buhârî'nin türbesi vardır (nisan 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FUKARÂ TABİBLERİ — Geçen asrın başlarında büyük şehir İstanbulun yoksul ve dar gelirli halkı için devletce alınmış bir tedbiri vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi vekaayinâmesine şöyle bir başlık altında kaydetmişdir:

"İstanbul tabiblerinin çoğu Galata ve Beyoğlunda oturduklarından İstanbul halkından çok erken veya geç zamanlarda veya geceleri tabib yahud cerrah getirtmeye muhtac olanlar güçlük çekerlerdi. Mevkii İstanbulun her tarafına müsâid olan Sultanbayazıd civarında Sırmakeşhâne karşısındaki eczâcı dükkânı tabiblere nöbet yeri tahsis edildi ve Mektebi Tıbbiyeden seçilen 10 doktor ile 2 cerrah geceleri sabaha kadar orada mevcud bulunmak üzere tâyin edildi. Bunların maaşları ile fukarâ ve muhtâcin için meccânen verilecek ilâç paralarının her ay mâliye hazînesinden ödenmesi ve kudreti olmayan hastalardan hiç para alınmaması irâde buyuruldu" (H. 1261; M. 1845).

FULLİNG (Catherine P.) — Amerikalı kadın gazeteci, "Harper's Bazar" ve "Mademoiselle" isimli magazinlerin yazarlarından, Columbia Üniversitesinin Güzel Sanatlar bölümü öğretmenlerinden; 1950 yılı ocak ayında İstanbula geldi; İstanbul gazetecilerine şu beyanatda bulunmuşdur:

"— Şark ve Garp sanatlarının birleştiği yer hakkında gazetelerime yazılar yazmak üzere şehrinize geldim. İstanbul Üniversitesinde yaptığım tetkiklerde Türk talebelerini Amerikalılardan farksız buldum. Yegâne fark kızlar da... Onlar, Amerikalı kızlar gibi boyanmıyorlar. Sokaktaki ayakkabı boyacılarının sandıkları, burada en aşağı tabakaya kadar herkesin zevk sahibi olduğunu gösteriyor. Sandıkların kenarlarındaki sedef işlemelere bayıldım. Bir kuruşa su satan sokaktaki sucular çok tuhafıma gitti. Türk kadınlarının gözlerini çok güzel, bakışlarını çok zeki buldum. Giyinişlerinde Fransız tesiri var.. Erkekler çok nâzik ve misâfirperver. Türkler iş adamı olarak Amerikalılara benziyorlar."

FULYA — Mâlum çiçek; geçen asır başlarında son yeniçerilerin azgınlık devrinde İstanbulun şıkırdım gençlerinin günlük giyim, kuşam, tuvaletlerinde üstlerindeki her şeyin bir mânâsı olmuşdu, meselâ onlardan biri, başına dâimâ bir fulya çiçeği takarsa "Gaayet nazlıyım, yolumda altınlar harcanır" anlamında idi:

Varsa ger mahbubun serinde fulya
Ayağım öpmeye bin altın saya

Fulyayı başına takmayub elinde tutarsa "Kimseye çakdırmayub beni al bir tenhâ yere götür, muhabbet edelim" mânâsına gelirdi:

Fulyayı almışsa eşbehim deste
Al götür tenhâya âheste beste

Bunlara "İşmar" denilirdi, yüzlerce maddelik bir lugatce teşkil eder.

FULYA — Geçen asrın ikinci yarısında İstanbulun namlı meyhâne köçeklerinden, bu takma isim altında şöhretlenilmiş rum asıllı olduğunu tahmin ediyoruz; Enderunlu Vâsıf tarafından şu şarkı ile övülmüşdür:

Suyunca varub Vâsıf o gül nahli merâmın
Dün bezmde çekdim bir iki neş'ei câmın
Ol şevk ile sordum ey muğbeçe nâmın
Nâziyle süzüb nerkis çeşmin didi Fulya

FULYA AKAYDIN — Müzisiyen, piyanist ve müzik öğretmeni; sanatkâr bir âilenin ikinci kızı olarak 1906 da Kadıköyünde doğdu, kendisinden on yaş kadar büyük olan ablası ünlü kemânî Enîse Can hanımdır. Evleri bir musiki meşkhânesi hâlinde, bir sanat mahfili idi; 6-7 yaşlarında ablasından keman dersleri almaya başladı ve Enîse Hanım kardeşini daha ziyâde batı müziğine teşvik etti, Fulya Hanım, daha 8 yaşında iken o devrin değerli hocalarından italyan asıllı piyanist Oresti Callapatani'nin talebesi oldu ve o küçük yaşından başlayarak zamanımıza kadar, yarım asrı aşan bir devir boyunca piyano önünden kalkmadı. O ilk hocasından sonra, kendisini değerli bir piyanist olarak yetişdirenler sarayın müzik öğretmeni Hege Bey, Seyfeddin Asal ve Cemal Reşid Bey gibi üç üstad oldu. Genç kızlığında Kadıköyünün sanatkâr bir kibar küçükhanımı olarak şöhreti olmuşdu; güzel yüzü, dalgalı saçı, beyaz teni, kuğu gibi uzun boynu, narin endamı ve nihayet o güzel sesi ve piyanoya ayrı bir kişilik veren sihirli parmaklariyle büyük küçük herkesin hürmet ve sevgisini çekerdi.

Böylece bir taraftan özel öğretmenlerle ve konservatuvarda garp müziğine çalışan Fulya Hanım bir taraftan da vakit buldukça evde ablasiyle Türk musikisi ile meşgul oluyordu; evlerinde haftanın bir iki gecesi, muhakkak bir sanat toplantısı olur ve devrin bütün meşhurları katılırdı, Ali Rifat Bey, Lem'i Bey, Seyfettin Asal, karı-koca Fersan'lar, Kemal Niyazi, Erguner, Kemanist İskender o toplantıların müdavimlerinden idi. Enise Hanım'ın eşi Fahri Can'da neş'esiyle bu toplantılara ayrı bir hava katardı.

Fulya Hanım iki evlilik yaptı. Ne yazık ki maddî ve manevî bu kadar güzelliklere sahip olan bu san'atkâr insanın her iki evliliği de olumsuz sonuçlandı. Ancak ilk evlilikten bir evlat kazandı ki dünyaca tanınmış orkestra şeflerinden Pertev yüksek mühendis Akaydın'dır.

1932 denberi profesyonel bir müzik öğretmeni olarak çalışan Fulya Hanım bu alanda pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Bunların arasında bestekâr, yönetici, solist hatta ünlü opera artistleri vardır.

1932 yılındanberidir ki Fulya Hanım İstanbul Radyosunda evvelâ "İnci" takma adiyle ve son senelerce de asıl ismi ile ses sanatkârı ve piyanist olarak çalışmıştır.

Şimdi yaşının kemalinde, san'atının doruğunda sakin bir ömür yaşamaktadır; en önemli işi, bir zamanlar kendisine âdetâ annelik eden yaşlı ablasına bakmak ve onun eşi Fahri Can'ın ölümü ile (1968) gönlüne dolan yas bulutlarını dağıtmaktır.

Aşağıdaki satırlar Şâir Orhan Tokmakoğlu'nun dur, Dr. Alâeddin Yavaşça tarafından Nihavend makamında bestelenmişdir:

Füsun serpen sazının dinlesen nağmesini,
Ulaşdırır ruhlara bir âlemin sesini,
Lâl olur bütün diller vecd içinde dinlerken.
Yâr dinler, ağyâr dinler, sermest olur gönüller,
Ah susar bezmi canda, can dinler, cânan dinler.

Prof. Dr. Bedi N. ŞEHSÜVAROĞLU

Fulya Akaydın
(Celâl Esad Arseven'in deseninden)

Ünlü keman virtuozu Enîse Can Hanımın hal tercemesini yetkili bir zâtden istemişdik, vaid buyurdular ve evvelâ "Can" soy adı, uzunca bir zaman sonra da "Enîse Can" ismi matbaaya verilinceye kadar vaad edilen yazı elimize gelmedi. Ses Sanatcılar Ansiklopedisinden aldığımız aşağıdaki satırları buraya, hemşîresinin adı yanına koymakdan başka çâre kalmadı:

"Enîse Can - Türk müziği sanatcısı, keman çalar; 1896 da İstanbulda doğdu; eşi Fahri Can 1968 de ölmüşdür, çocuğu yokdur. Dârülelhanın ilk mezunlarındandır. Sanat hayatına 1918 de özel bir konserde başlamışdır. Sonra İstanbul Radyosuna girmişdir ve oradan emekli olarak ayrılmışdır. Çeşidli besteleri vardır. Nişaburek ve Sûzidil saz semâileri eserlerinin en yaygınlarıdır". (1970).

FULYA BAĞÇESİ, FULYA TARLASI — Ne zaman kurulduğunu bilmiyoruz, Eyyubsultanda en parlak devrini geçen asır sonlarında yaşamış meşhur bir çiçek bağçesi, mesîre. Cuma günleri mahşerî bir kalabalık dolardı, sâir günlerde de âşıkların sevgilileri ile yar ve agyar gözünden ırak buluşma yeri idi, "Fulya Bağı" adı ile de anılmışdır.

Geçen asırda Kemal adında bir şâirin şu şarkısı Hacı İsmail Efendi tarafından Ferahnâk makaamında bestelenmişdi:

Hiç unutmam ben geçen yaz mehlikaa
Fulya Bâğında kopardın Kahkahâ
Gayri etme sevdiğim cevrü cefâ
Hep cihan mecbur sana bülbül gibi

Var mıdır mislin gibi bir nevcivan
Dinse lâyık şânına mihri can
Vasfını eyler Kemal ey şuh beyan
Hep cihan mecbur sana bülbül gibi

Şu kıt'a da geçen asır sonlarında yaşamış Terlikci Beşir adında bir genç için yazılmış bir destandandır:

Va'detti cum'a gün ol şuhi şehbaz
Kılalım bir rûşen câmide namaz
Hem Fulya Bağçesin gezelim bir az
Cânıma can kattı bıçkın şekerhand

Fulya Bağçesi, Tarlası zamanımızda mevcud değildir, yerine bir gece kondu mahalleciği kurulmuşdur.

FULYA BAYIRI ve FULYA DERESİ SOKAKLARI — Bu iki sokak 1934 Belediye Şehir Rehberinde çok karışık gösterilmişdir; rehberde sokak isimlerinin alfabetik cedvelinde Fulya Bayırı Sokağı için: "Pafta 18, mahalle numarası 171 ve 175" yazılıdır. 18 numaralı pafta, Beyoğlunun Şişli Nâhiyesinin haritasıdır. 171 numaralı Taksim Nahiyesinin "Harbiye" mahallesi, 175 numaralı mahalle de Beşiktaş Kazasının merkez nâhiyesinin "Abbasağa" mahallesidir; 18 numaralı paftada her iki mahalle de mevcud değildir, Harbiye Mahallesi 19 numaralı paftadadır ve o mahallede bu isimli bir sokak mevcud değildir. Abbasağa Mahallesi de 20 numaralı paftadadır ve Fulya Bayırı Sokağının bir kısmı Muradiye ve Dikilitaş Mahalleleri arasında bir sınır yol olarak gösterilmişdir.

Fulya Bayırı Sokağı 18 numaralı paftada 160 numaralı Şişli Mahallesi içinde görülür, sokağın bir kısmıdır ve sokak, Fulya Deresi Sokağı ile olan kavuşağından sonra devam eder görünür ise de geri kalan kısmı o 18 numaralı paftanın dışında kalmışdır.

18 numaralı paftada Fulya Deresi Sokağı da, Fulya Bayırı Sokağı ile olan kavuşağından sonra Büyükdere Caddesine doğru uzanır uzun bir yol olarak çizilmişdir ve tamamen, bütün boyunca Şişli Mahallesinin içindedir.

Fulya Deresi Sokağı rehberin alfabetik cedvelinde 18 ve 20 numaralı paftalarında 160 Şişli Mahtallesi, 161 Teşvikiye, 171 Harbiye, 175 Abbasağa ve 191 Dikilitaş mahalllerinde gösterilmişdir. 20 numaralı paftada, harita üzerindeise bu sokak Fulya Bayırı Sokağının bir devamı şeklinde ve 161 TeşvikiyeMahallesi ile 191 Dikilitaş Mahallesi arasında bir sınır yol olarak başlar, sonra sert bir dirsekle kıvrılarak Dikilitaş ve 175 Abbasağa mahalleleri arasında sınır yol olur, Ihlamur-Yıldız Caddesi ve Dilber sokakları ile kavuşakları vardır ve bir adsız sokakda sona erer. 18 numaralı partada çizilmiş şekli ile hiç ilgisi yokdur.

Bir rehberin alfabetik cedveli ile paftaları arasında ve ayrıca iki paftası arasındaki bu karışıklık esefle kaydedilecek bir teseyyübün eseridir.

Yerinde kaydettiğimiz notlara göre Fulya Bayırı Sokağı, 18 numaralı paftada gösterildi gibi Akkirmanlı ve Elhan sokakları ile teşkil ettiği bir üç yol ağzından başlar, sağda bir bayır eteğinden ve solda bostanlar önünden ge-

çer. Bu paftada gösterilmiş Fulya Deresi sokağı ve Büyükdere Caddesine kadar uzanan Fulya Deresi Sokağı yerinde görülemedi, bulunamadı; Fulya Deresi Sokağı iki araba geçecek genişlikde bir toprak yoldur. Bu sokak Şişli Mahallesinden çıkdıkdan sonra Teşvikiye ve Dikilitaş mahalleleri arasında sınır yol olur, ve bu iki mahallenin Abbasağa Mahallesi ile birleşdiği noktaya kadar devam eder, Ihlamur Teşvikiye Yolu ve Fulyaderesi Sokağı ile bir üçyol ağzı yaparak sona erer.

Fulya Deresi Sokağına gelince, bu üçyol ağzından başlar, sağ tarafda Ihlamur Yıldız Caddesi ve iki isimsiz sokakla kavuşağı vardır, Dilber sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir ve yukarda tarif ettiğimiz şekilde sona erer. Pakettaşı döşeli geniş dik bir yokuşdur, meşhur Ihlamur mesîresinin kenarından geçer (mayıs 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

FUNNİ KAPTAN — 1966 yılında Hürriyet Gazetesinde bir röportaj yazısında kendisinden bahsedilmiş ve resimleri yayınlanmış Kalamışlı bir balıkcı; rum asıllı ve o tarihde elli yaşının üstünde bulunan şöhreti, İskorpit balığından gayri diger bütün balıkları çiy çiy, ve hatta içleri temizlemeye bile lüzum görmeden yemesidir; yazıda: "Meyhâneye gider, rakısı içeceği sıra bir kilo çiy balığını ister, kendisini, çiy balık yediği için demir gibi hissetmektedir.." deniliyor; gazete muhâbirine: "Rakı ile kafayı çekmeden önce paspal (Esrarın âdi cinsi) da çektim mi neş'eli baba olurum" demiştir ki bu itirâfı seviyei ictimâisini gösterir. Bir roman figuranı olabilecek tiptir.

Bürhâneddin OLKER

FUTA — "Bir iş işlerken, veya hamamda, sâir ahvalde bele bağlanan ipek peştemal" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Şemseddin Sâmi Beyin bu târifinden peştemalın ipeklisine "Futa" denildiği anlaşılır; fakat edebî ve tarihî metinlerde "ibrişim futa", "ipek futa" gibi tâbirlere rastlanır ki, futanın, ipekli kaydına lüzum kalmadan, doğrudan peştemal anlamında bir isim olduğu aydındır (B.: Peştemal).

Toplum hayatımızda yüz yıllar boyunca iş işlerken bele bağlanan bir futa-peştemal, bütün esnafın ve zenaat erbâbının müşterek ve kutsal alâmeti fârikası, maskotu, bir hüner, mârifet, ehliyet, uğur, bereket, sıhhat alâmeti, tılsımı bilinmişdir.

Bir çırağın girdiği meslekde, tuttuğu işde ehliyeti görülüb esnaf loncası karârı ile meslekdaşlığa kâbulü töreni, o çırağın beline bir futa-peştemal kuşatmakdan bağlamakdan ibâret idi (B.: Esnaf, peştemal kuşatma, cild 10, sayfa 5320).

Seyyar veya dükkân sâhibi bâzı esnaf, meselâ şekerci, şerbetci, helvacı, aşcı, kahveci, berber, iş başında bellerinde mutlakaa bir futa bulundururlardı.

Futalar, bir zemin rengi üzerine mutlakaa çubuklu, çubuk kafesli olarak dokunurdu; çubuklar inceli kalınlı olub, ekseriyetle zemin renginin derece derece koyusundan yapılır ve futalarda (peştemallarda) al-kırmızı renk, esas renk ola gelmişdir. Bilhassa esnaf tabakası iş

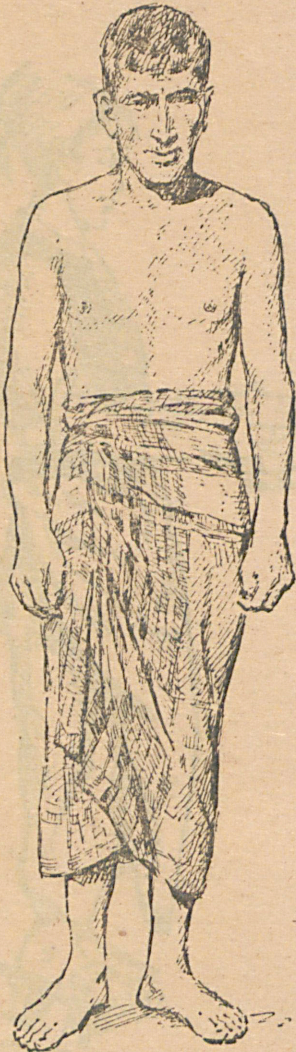

Berber Çırağı belinde Futa
(Resim: S. Bozcalı)

başında bir al futa kuşanmış, bağlanmışdır. Halkın hamam futaları, peştemalları da aynı renkde ola gelmişdir.

Çarşı hamamlarında müşterilere dâimâ bir al-kırmızı futa (peştemal) verilmişdir. Kül rengi zemin üzerinde siyah çubuklu futalar, peştemallar da, kadim bir geleneğe dayanarak ve hamam nizamnâmelerine de mutlakaa kaydedilerek hamamların uşaklarına ve bilhassa dellâklarına tahsis edilmişdi; eski hamam nizamnâmelerindeki kayıdlara göre "Fûtei Siyeh", siyah futa hamam çıplağı dellâkin belinde, kendisini müşteriden ayırd ettiren bir alâmeti fârika idi.

Büyük çarşı hamamlarında beyaz zemin üzerine ince kırmızı ve sarı çubuklu ve çubuk kafesli ibrişim futalar ise en hatırlı, kibar müşterilerle, onların da bilhassa genclerine, nevcivanlarına çıkarılırdı.

Dellâk Belinde Futa
(Resim: S. Bozcalı)

Gerek esnaf kılık kıyâfeti tasvirlerinde, gerekse kalender meşreb şâirlerin esnaf civanları ve genc ve güzel dellâkler şânında yazdıkları manzumelerde futalara bilhassa önemli yer verilmişdir.

Bir genc ve dilber dellâk için şu beyit XVI. Yüzyıl şâirlerinden Behâî'nindir:

Kendisi meh, camlar encüm, fûte ebri siyeh
Hak bu ki hammâmı anın ibreti eflâkdir

Bir çarşı hamamına yıkanmaya gelmiş ve soyundukdan sonra beline ateş renginde bir futa kuşanmış güzel bir delikanlı için şu beyit de yine aynı asrın şâirlerinden Sâkî'nindir:

Soyundu gonca gibi çıkıp sebzi câmeden
Bir sûzenî fûte ile ol gül pîrehen

Şu iki beyit de geçen asır başlarında son yeniçerilerden halk şâiri Galatalı Hüseyin Çorbacı tarafından İstanbulda Müftü Hamamında bir dellâk şânında yazılmışdır:

Zeberdest fetâdır çâbikü çâlâk
Müftü Hamamında ol dellâki pâk

Belinde siyeh renk ibrişim futa
Taparlar müşrikîn ol uryan puta

Şu mısrâlar aynı şâirin İstanbul'da Şengül Hamamı için yazılmış bir destanındandır:

Dellâk selâm verir buyurun ağam
Size mahsus bugün bu güzel hamam
Şimşir nâlin ipek futalar tamam

Bir berber civanını da şöyle tasvir ediyor:

Belinde futası tavus kuyruğu
Elinde âyîne berber buyruğu
Cümle kalenderler kulu uyruğu
Şâhi hûban oldu bu yaz İsmail

Geçen asrın ortalarında yaşamış Beşiktaşlı Gedâî de bir genc ve güzel berberi şöyle tasvir ediyor:

İbrişim fûte güzel gerçi yaraşmış beline
Düzetir zülfünü zer şâneyi almış eline
Sırma tasmâlı nalın pâyine mikrâs eline

Yakın geçmişe kadar bir kıyıdan veya deniz hamamlarından denize girenler, veyâ derelerde yıkananlar da bellerine bir futa kuşanırlardı; XVII. Yüzyılın ünlü yazarı Evliyâ Çelebi İstanbul'da Kâğıdhâne Mesîresini tasvir ederken yazıyor:

"... nice bin dilberan mukaşşer bâdâm gülpenbe misal vücudi nâzeninlerini nilgûn ibrişim futalara sarıp mâhîler gibi yüzerler".

Esnaf futaları ile hamam futalarının kuşanılış şekli ayrı ola gelmişdir. Esnaf futası önden arkaya kuşanılır, arkadan ve iki üst uclarından düğümlenerek bağlanır, ön kısmı belden aşağı düz olarak iner. Hamam futası ise arkadan öne kuşanılır, önde, sağ kanadı altda kalır, sol kanadı üste gelib ve onun üst ucu, altda kalmış olan sağ kanadın üst kenarı altına sokulur, düğümlenmez; altda kalan sağ kanad belden aşağı düz olarak dökülür, üste gelen sol kanad ise hafif iğrice durur ve belden aşağı kıvrımlar yaparak iner.

Mâcuncu belinde Futa

(Resim: Bülend Şeren)

FUTACI SOKAĞI — Haliç yalısında Hasköyün Sütlüce Mahallesi yollarından, Kapukâhyası Sokağı ile Çakırbeyler sokağı arasında uzanır. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 17/186); bir araba geçecek genişlikde toprak bir yoldur, birer ikişer katlı kâgir evler arasından geçer, bir kenarı boyunca kapusu Fıstıklıbağçe Sokağında olan islâm mezarlığının duvarı uzanır (Haziran 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

"FUTBOL" — İstanbul'da, dolayısı ile Türkiyede yayınlanmış ilk spor gazetesi; 1 numaralı sayısının tarihi 28 eylül 1326 (M. 11 ekim 1910) dır; 26,5×38 eb'adında bir kâğıda basılmış 4 sayfalık ve haftalık bir gazete olup nushası 20 paraya satılmışdır. Gazetenin imtiyaz sâhibi Mustafa Ziya, baş muharriri Ali Mâcid Beylerdir; asıl işleri ne idi, o zamanların spor âleminde, Türkiyenin ilk spor gazetesini çıkarmak için yetkileri ne idi bilmiyoruz. İdârehânesi Bâbıâli Caddesinde 77 numaralı İktisad Kütübhânesidir. Gazetenin dördüncü son sayfasının sonunda mes'ul müdürünün Mustafa Ziya Bey olduğu ve İstanbul'da Vezirhanını'da Bekir Efendi -Karagöz Matbaasında basıldığı kaydedilmiş, satış yerleri olarak da Üsküdarda çarşı boyunda Yeniçeşme yanında kitabcı Muhtar Efendi, Kadıköyünde İskele önündeki tütüncü dükkânı; İstanbul'da Bâbıâli Yokuşunda kitabcı Kasım Efendi, Beyoğlunda Çarşîikebirde Hacoplu Pasajının yanında ecnebi gazetelerinin deposu gösterilmişdir.

Gazetenin basında kısa ne garibce bir özür dileme yazısı vardır: "Gazetemizin türkçe - fransızca olarak intişar edeceğini ilân ettik ise de bâzı esbâbı mühimmeye binâen bu hafta için lağvettik. İnşallah gelecek hafta Kadıköy İttihad Kulübünün müsâbakaları ile beraber bir sayfasını fransızcaya tercеme edeceğimizi muhterem kaarilerimize vâadeyler, bu teahhurdan dolayı beyânı îtizar ederiz". O zamanlar bu spor gazetesinin bir sayfasının fransızca olmasında ne gibi ihtiyac duyulduğunu bilemeyiz.

Gazetenin ikinci yazısı "Tekdimi meslek" başlığını taşıyor;yazıda imza yok. Uzunca makaalenin hulâşası şudur:

"Memleketimizde spor istibdad devrinde başladı.

"Meşrutiyet ilân edileli de üç yıl oldu..

"Haydi istibdad mâni oluyordu diyelim..

"Meşrutiyette bir değil, birkaç spor gazetesinin, risalesinin çıkmış olması gerekirdi..

"Sene 1910. Bu ana kadar ne spora ne de futbola ait gazete, risale çıkmadı..

"Bizim gayemiz az zaman içinde futbolü tamim etmek, futbolcularımızın milletler arası müsabakalarda mühim bir mevki almasını sağlamaktır. Bunun için de bir gazetenin varlığı şarttır alelâde bir gazete de değil, istifade edilir bir gazete..

"Mesleğimiz bitaraftır. Futbolda taraftarlık hiddet doğurur.

"Bu gazetenin devamını isteyenler onu satın alırlar. Güvendiğimiz futbol amatörleridir.."

Gazetede, yalnız birinci sayfasında bir tek resim bulunmaktadır; o da bir portre:

Sağ ayağının önüne topu koymuş çârebrû, bıyıklı bir delikanlı. Ayağında, siyah bir don kısa pantalon, sırtında da bir forma gömlek var, kolları bâzulara kadar sıvanmış. Resmin altında adı yazılı değil, her halde zamanının as şöhretlerinden biri olacak ki, yalnız: "Galatasarayın enmûzeci müdafii" yazılı.. Benim anladığım Galatasarayın beklerinden biri. Zira o zamanlar "bek" e müdafi denilirdi.

1910 senesinde futbol oyunu Türk gençleri arasında ilk gazetesini çıkaracak kadar yayılmıştır. Fakat İstanbulda bu oyuna muarız olanlar pek çoktur. Gençlerin, çocukların, baldır bacak çıplak baş açık, çayırlarda bir meşin top peşinde koşmaları, tahsile sanata köstek olacak bir âvârelik bir nevi serserilik gibi görülmektedir.

Futbolden evvel İstanbul gençleri arasında çılgın heves halinde tulumbacılık vardı; tulumbacılar da, yangınlarda tulumba sandığını omuzlayıp don fanilâ, başında külâh, yalın ayak, kış kar buz gece ve gündüz demeyip İstanbul sokaklarında taban tepmektedirler. Fakat "Tulumbacı" sıfatı, İstanbul halkı indinde hiç bir zaman makbul görülmemiştir. Ayak takımı hâriç, tulumbacılığa heveslenen gençler ayıplanmışdır. "Futbolcu" da tulumbacılığın bir başka çeşidi sayılmıştır.

Futbol gazetesinin ilk sayısında tek imzalı yazı "Futbol muarızlarına ilk söz" adını taşımaktadır; muharriri Burhaneddin Bey o devrin tanınmış jimnastik - bedenterbiyesi muallimlerindendir; şunları yazıyor:

"Yıllanmış bir hareketsizlik, uyuşukluk kalabalığına karşı futbol harb ilân ediyor. Ne ile? Bir avuç insanla.

"Memleketimizde bu oyuna muarızları nedense pek çoktur: Sıhhî ve içtimaî mahzurları olduğunu söylerler... Kaba saba bir oyun derler... Biz futbolcular da bunu hoş görmüyoruz. Muhaliflerimize karşı İstanbulda bin kişi bile yokuz... Fakat her gün biraz daha artıyoruz... Bu da gösteriyor ki cesaretimiz bu mücadelede bizi zafere doğru götürüyor... Pek yakındır, göreceksiniz hükümet bile futbolu mekteblere ve kışlalara kabul edecektir... Fulbol mektebe ve kışlaya girdiği gün de zafere kavuşmuş olacaktır'...".

Bu ilk spor gazetesinde bir futbol takımının oyuncuları şu isimlerle gösterilmişdir:

Kaleci
Sağ arka (sağ bek)
Sol arka (sol bek)
Sağ orta (sağ haf)
Sağ orta (sağ haf)
Orta (santrahaf)
Sol orta (sol haf)
Dış sağ (sağ açık)
İç sağ (sağ iç)
İleri (santrafor)
İç sol (sol iç)
Dış sol (sol açık)

Bürhâneddin OLKER

تاریخ انتشاری ۳۲۶ — فوتبول — نومرو ۱

نسخه‌سی ۲۰ پاره‌در — شمدیلك هفته‌ده بر دفعه انتشار ایدر سپور غزته‌سیدر — ۲۸ ایلول : صالی

"Futbol" gazetesinin başlığı

FÜLFÜL — Karabiberin arabacısı; Ya tabiî, yahud süs için lâden konmuş, yapıştırılmış yüz benleri şâirlerimiz tarafından karabibere benzetilmiş ve güzellerin medhi yolunda yazılmış mısrâlara fülfül adı ile geçirilmişdir.

Sevdim bir dilberi hûblar serveri
Kızarmış ruhleri ter güle nisbet
Dudağı sükkerî kudret kesveri
Hâli hindûleri fül füle nisbet

(Beşiktaşlı Gedâî)

FÜRÛZAN (Gürcü) — 1880 ile 1885 arasında Yemiş İskelesinde Meşhedî Aka Riza adında bir iranlı tütüncü - tönbekicinin mürâhik eşbeh çırağı; gaayetle yakışıklı bir genc irisi olub aslı gürcü ve hiristiyan idi, Fürûzan adını ustası takmış ve ayrıca iranlı kılığında gezdirir idi. O tarihlerde Yemiş İskelesinin kayıkcı, mavunacı ve hammal gibi ayak takımından halkı arasında Aka Rizaya da Boyalı Acem derlerdi, yaşı altmışın üstünde, saçını sakalını kına ile boyar, gözlerine de sürme çekerdi. Gürcü Fürûzan da o iskelenin yalın ayaklı, yarım pabuçlu hayta ve hezele güruhu ile senli benli olmuş, ustası da pek çok suçlarına daima göz yumar, bildiklerini, duyduklarını bilmezlikden, duymazlıkdan gelirdi. Aka Rıza çırağını sünnet ettirip müslüman yapmak istediğinde, Fürûzan bir gece ustası ile birlikde barındığı han odasından kaçmış, daha önce anlaşdığı bir rum kaptanın gemisi ile Aynaroza giderek bir manastırda keşiş yamağı olmuşdur.

Devrin kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzinin evrakı metrûkesi arasında Fürûzanın iranlı bir delikanlı kıyâfetinde bir resmi görülmüşdür, resmin arkasında şu farsca beyit ile türkce bir tarih manzumesi yazılıdır:

Geh mu'tekifi dîrem geh sâkini mescid
Yâni türâ mî talebem hâne be hâne

(Tarihi Firar)

Aynarozda keşiş olmuş sahte acem püseri
Aslı neydi gürcü gâvur yâdigârı serseri

Erâzilin hemdemiydi amma gel gör çapkının
Güzel idi, dilber idi kaş göz ayak elleri

Manastırda gün doğmuşdur koca muglim despota
Tiril tiril oynar artık sakalının telleri

Beri yanda Aka Riza gözlerinde sürmesi
Kına ile boyar iken ahondumu berberi

Sakalına asıvermiş şu mücevher tarihi
"Gürcü kaçdı Acem ağlar Fürûzan gelmez geri"

1283 (1866)

FÜRUZAN SELÇUK — Bu İstanbul Ansiklopedisinin baştâcı dostu; İstanbul Ansiklopedisinin devâmı kaderi R.E. Koçu ile oğlu Mehmed Koçunun eline kaldıkdan sonra bize samimi yakınlığı ile sonsuz cesâret vermiş asil ve necib bir sîmâdır; bir türk aydını, diplomat; 1905 de Üsküdarda Gülfemhâtun Mahallesinde Atikmahkeme Sokağında bir evde doğdu, topcu yüzbaşısı Mustafa Vahyi Beyin oğludur. Mustafa Vahyi Bey, Üsküdarda tavattun etmiş geçen asır ulemâsından müftülüklerde bulunmuş Araçlı Kasım Sabri Efendinin oğludur, Araçın soylu, köklü bir âilesine mensubdur. Füruzan Selçuk'un annesi Zehrâ Dilârâ Hanım da İnebolulu Cerrahbaşı Yakub Efendi adında bir zâtin kızı olup o âile de memleketinde Kaptanoğulları diye anılır.

Üsküdar İttihad Ve Terakki Nümune Mektebinde, Üsküdar Sultanisinin orta kısmında ve Edirne Lisesinde okudu, 1926 da o liseden diploma alarak Mülkiye Mektebine imtihanla girdi, 1939 da o yüksek mektebden üstün dereceli şehâdetnâme alarak yine imtihanla hâriciye mesleğine intisab etti.

Otuz yılı aşan memuriyet hayatı şuralarda geçdi: Varşova Büyük Elçiliği üçüncü kâtibliği, Belgrad Büyük Elçiliği ikinci kâtibliği, Kopenhag Elçiliği maslahatgüzarlığı, Roma Büyük Elçiliği müsteşarlığı, Tahran Büyük Elçiliği müsteşarlığı.

Hürriyet Partisinin kurucuları arasında bulundu ve o poletik sebeble Hâriciyeden ayrıldı, bir müddet Toprak Mahsulleri Ofisinde, bir müddet de Sümerbankda genel sekreterlik yaptı.

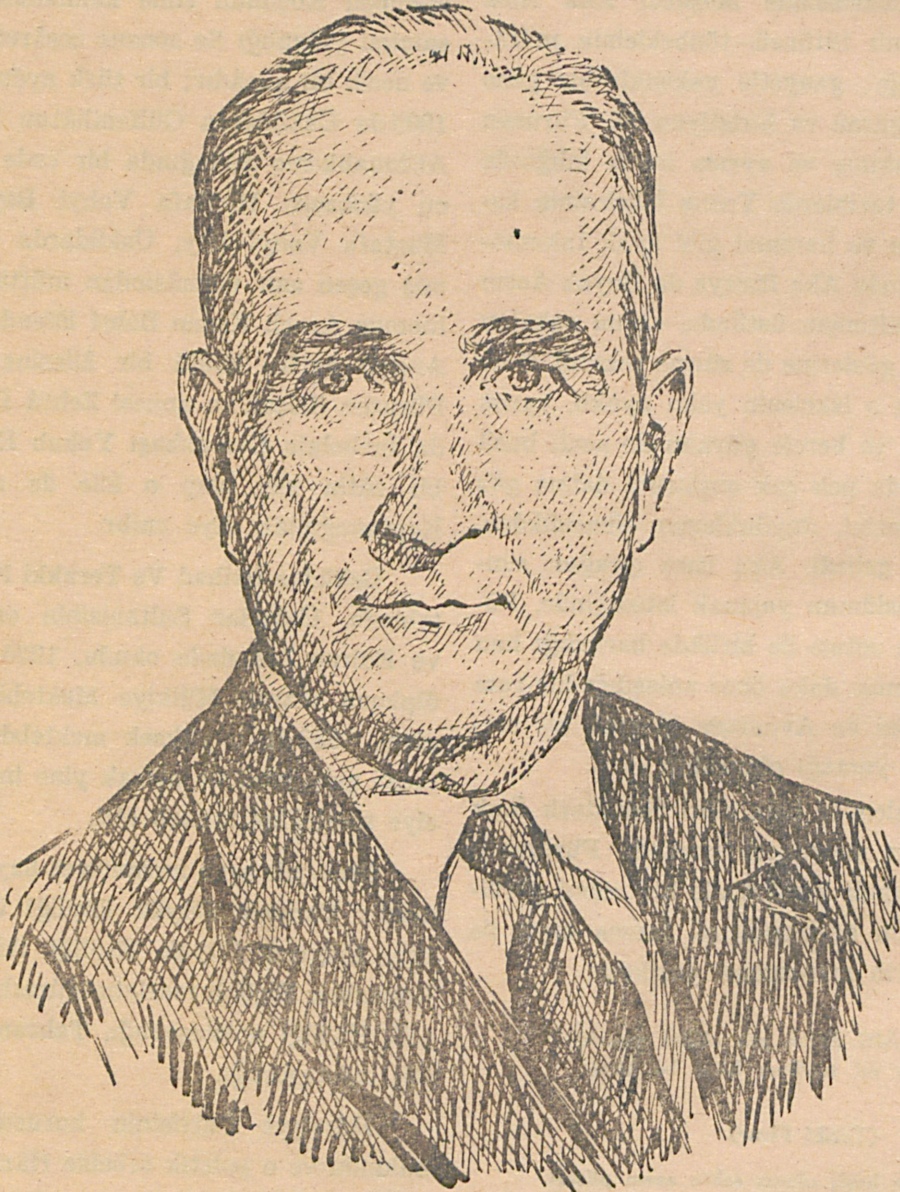
Bu satırların yazıldığı sırada emekli bulunuyordu. İç huzuru içinde kitabları ve has anlamda dostları arasında yaşıyordu. Seçme ve bir kısmı nâdîde eserlerden mürekkeb 3000 cildlik bir kütübhâneye sâhibdir. Türk Edebiyatının büyük bir metinler antolojisini hazırlamakda idi ki 40 büyük defter dolmuş buluyordu.

Sohbeti tatlı, meclisi zengin; dili ile, damağı ile, gözü ile zevk sâhibi, baba tarafından Araç'a, ana tarafından İneboluya bağlı kibar bir İstanbulludur, hattâ kendisinin tâbiri ile Üsküdarlıdır.

Doğumu üzerine şu tamiyeli mücevher tarih, çok çok sonraları, İstanbul Ansiklopedisinin yazı âilesinden ve bütün derdlerimizin âşinâsı olmuş Merdivenköylü merhum Tevfik Karkan tarafından yazılmışdır:

Geldi üçler yediler yazdı cevherle târih
"Füruzan Selçuk doğru pür nur oldu Üsküdar"

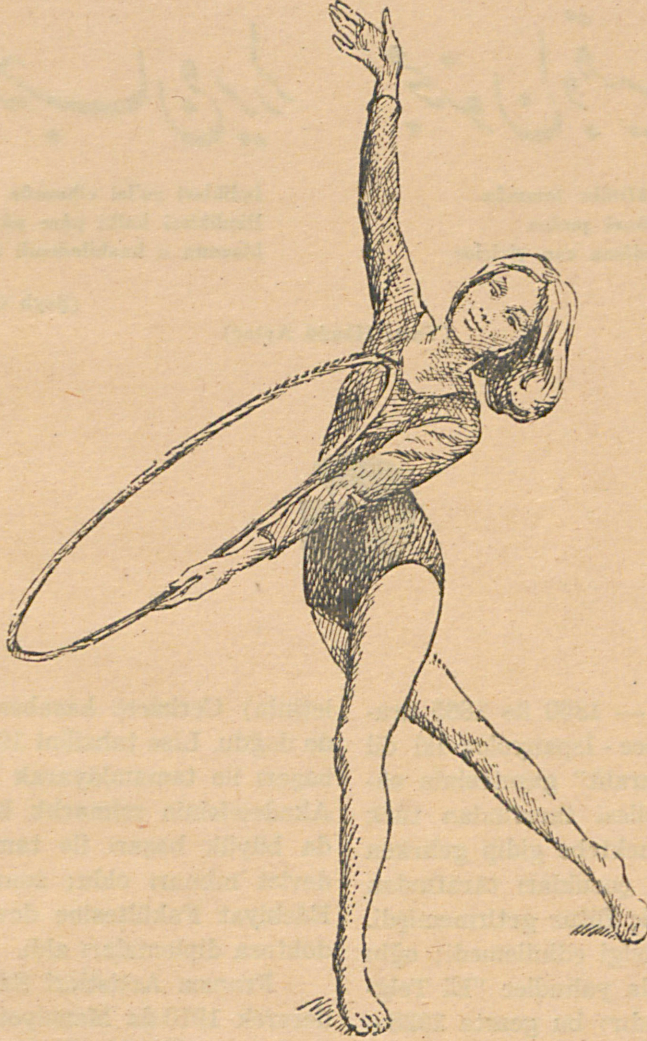
1213+3+7=1323 (M. 1905)—29.XII.1972
Sahrayı Cedid'e gömüldü.

Füruzan Selçuk
(Resim: S. Bozcalı)

FÜTUHAT SOKAĞI — Galatanın Arabcamii ve Emekyemez mahallelerinin müşterek yollarından. Buğulu Sokağı ile Nâfe Sokağı arasında uzanır; Abdüsselâh, Hocahanı ve Hediye sokakları ile dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/130 ve 131). Bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli bir sokakdır. İkişer üçer katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer. 1 otel, 1 kalaycı, 1 tornacı vardır, ve 20 kadar da demir-saç ticâreti yapar dükkân bulunmaktadır. Kapu numaraları 1-25 ve 2-20 dir (Nisan 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

Finlandiyalı Jimnastikci Kız

(Resim: S. Bozcalı)

گیدکلری آفتاب تموز — ایچدکلری شعلهٔ جهانسوز

اکدکلری دانهٔ شراره — بیچدکلری قلب پاره پاره

آنلرکه کلامه جان ویررلر — مجنون او قبیله دندی دیرلر

حامد

Giydikleri âfitâbı temmûz
Ekdikleri dânei şerâre
Anlar ki kelâma can virirler

İçdikleri şu'lei cihansûz
Biçdikleri kalbi pâre pâre
Mecnun o kaabiledendi dirler

(Şeyh Galib)

(Yazı: Hâmid Aytaç)

G

GABAY (Hazkiyal) — 1860 ile 1865 arasında İstanbul'da Yahudice - İspanyolca iki dil ile yanınlanan "Jurnal İzralit" gazetesinin sâhibi; ısrarlı isteği ile âilesi tarafından türk mektebinde okutulmuş, mektebe gidip gelirken Hasköy semtinin yahudi çocukları tarafından dâimâ taşlandığı halde hiç fütur getirmemişdi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi; oğlu İsak Gabay da İstanbul'da yahudice "El Telgrafo" gazetesini çıkarmışdır; bu gezete 1928 - 1930 arasında yayınlanıyordu.

Bibl.: A. Galamti, Türkler ve Yahudiler.

GABRİEL (Albert Louis) — Mimar ve Ressam; dünyaca tanınmış sanat tarihi profesörü, İstanbul Dârülfünununda ve İstanbul Üniversitesinde Sanat Tarihi kürsüsünde bulunmuş ve dersleri ile, Türk Mimârisi üzerine yazdığı eserleri ve çizdiği resimler, rölöveler, planlarla Türk Sanat Tarihine eşsiz büyük hizmetde bulunmuş ve Türklerin en samimî duygularla dostu olmuş seçkin Fransız ilim adamı; Fransanın Haute-Marne departmanının (eyâletinin) Ceriziere kasabasında 2 ağustos 1883 de doğdu. Lise tahsilini 1900 yılında çok parlak başarı ile tamamlayarak Paris Güzel Sanatlar Akademisinin mimarlık bölümüne girdi, orayı da büyük başarı ile tamamlayarak diplomalı devlet mimarı oldu; sonra aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesine devam ederek lisans ve doktora diplomaları aldı.

Fransız Artistleri Salonuna resimler göndererek 1910 da Mansiyon, 1911 de ikinci sınıf madalya, 1923 de, Rodos Adasındaki Helenistik devir evler hakkındaki etüdü ve rölöveleri ile birinci sınıf madalya aldı.

1911 de Devlet Seyahat Bursunu kazandı. 1903 de Güzel Sanatlar Akademisinden Jean Leclaire, 1923 de Bailly Ödülünü, 1942 de de Inscription de Belles Lettres Akademisinden Louis Fould Mükâfâtını aldı.

Üniversite hizmetleri: 1923 - 1925 yıllarında Caen Edebiyat Fakültesinde "maitre des conférances" oldu. 1925 yılında Strasburg Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde arkeoloji ve sanat tarihi kürsüsü profesörlüğüne tayin edildi.

1930 da İstanbul'da Fransız Arkeoloji Enstitüsünün kurucu müdürlüğüne getirilmiş ve tesis ettiği bu müessesede 1930-1941 ve 1945-1956 yılları arasında yirmi yıl müdürlük etmişdir.

1941 - 1953 yılları arasında Paris'de Collège de France'da İslâm ve Şark Sanatları Tarihi profesörlüğü yapmış ve emekliye ayrıldıkdan sonra kendisine o çok büyük mektebin fahrî profesörlüğü verilmişdir.

Askerlik hizmetini Birinci Dünyâ Harbinde Fransanın Suriye Deniz Tümeninde tercüman subay olarak yapmışdır.

İlmî Misyonları: Fransız Ecole d'Âthènes'i mimarı olmuş ve 1908 - 1911 de Délos kazılarına iştirak ederek kazılar neticelerinin neşrine yardım etmişdir.

1911 - 1914 ve 1920 - 1922 Rodos Adası misyonuna tayin edilmiş ve Orta Çağ anıdları hakkında etüdler yapmışdır.

1919 - 1920 de Mısırda Fustat kazısı ve neticelerinin neşir işine iştirak etmişdir.

1922 de Likya ve Kilikya (Güney Anadoluda) misyonuna, 1925 de Palmir misyonuna katılmışdır.

1926 - 1930 yıllarında Türk Hükûmeti tarafından Anadoluda birçok arkeolojik vazifelerle vazifelendirilmiş, Anadoluda ilk etüdler seyahatını 1927 de bu satırların yazarı Fehmi Karatay, ikinci seyahatını 1928 de müze müdürü Aziz Ogan, üçüncü ve dördüncü seyahatlarını da 1929 ve 1930 da maarif müfettişlerinden Ahmed Tevhid beylerin refâkatinde yapmışdır.

1932 de Yukarı Mezopotamiya, Irak ve İranda, 1934 de Suriyede misyonlar almışdır. Ayrıca İtalya, Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç ve İspanyada seyahatlar yapmışdır.

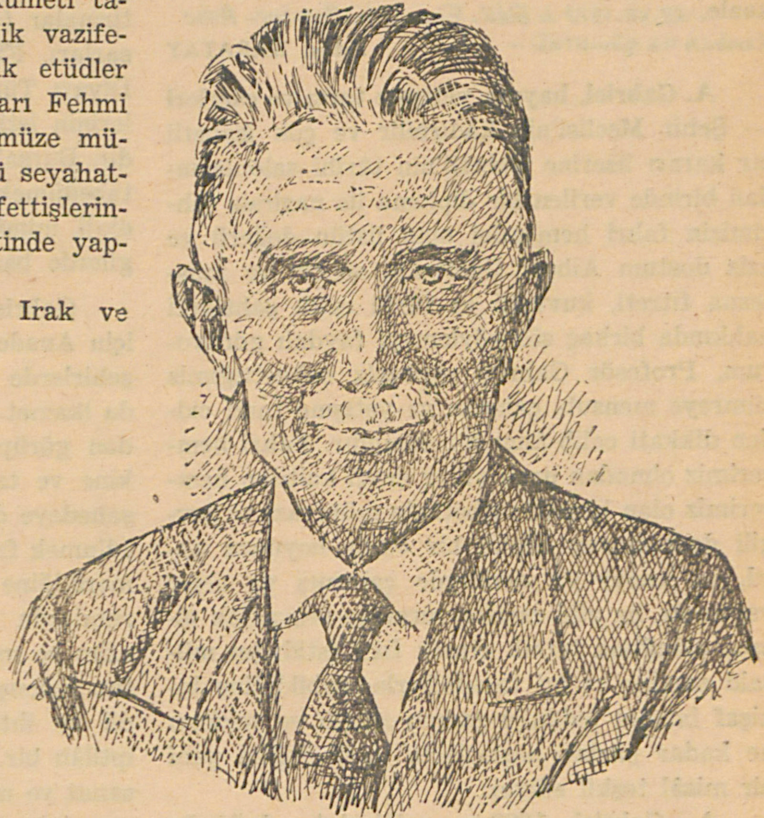
1936 dan sonra da Frikya kazılarını idâre etmişdir.

Fransa dışındaki konferansları: 192 6 - 1956 otuz yıl İstanbul ve Ankarada, Üniversite içinde ve dışında; 1934 de Genève, 1935 de Belgrad ve Zagreb, 1936 da Selânik, 1950 de Bruxelle ve Amsterdam üniversitelerinde ve Fransız enstitülerinde konferanslar vermişdir.

Fahrî pâyeleri: Acamedie des İnscription et des Belles-Lettre muhâbir âzâsı (1933), Alman Arkeoloji Enstitüsü fahrî âzâsı (1932), aynı enstitünün aslî âzâsı (1933), Michigan Ar İslamica Komitesinin müşâvir üyesi (1934), Türk Tarih Kurumunun şeref üyesi 1940, Ankara Üniversitesinin şeref profesörü (1950), Fransız Güzel Sanatlar Akademisinin muhâbir üyesi 1954, İstanbul ve Bursa şehirlerinin fahrî hemşehrisi (1954 ve 1955), Fransa Enstitüsü üyesi (1957), İstanbul Üniversitesi şeref honoris causa profesörü.

Mesâisi: Rodosda Fransa Hükûmetince tarihi andı olarak sınıflandırılmış "Auberge de France" in cebhelerinin tahkim ve restorasyonu (1912 - 1913); bu iş Birinci Dünya Harbi dolayısı ile bir süre bırakılmış ve 1920 - 1921 de tamamlanmışdır; 1945 de bir ingiliz bombardımanı neticesinde ağır suretde hasâra uğrayan binâ aynı yıl içinde A. Gabriel'in idaresinde tekrar restore edilmişdir.

Neşriyâtı: 1908 - 1914 yıllarında Délos Arkeoloji Neşriyatına rölöve ve restorasiyon resimleri ile katılmışdır, resimlendirdi makaaleler

Prof. Albert Louis Gabriel
(Resim: Sabiha Bozcalı)

şunlardır: Leroue, Salle Hyprostyle, II. cild; Chamonard, Tiyatro Mahallesi, VIII. cild; Chamoutier, Samotras tanrılarının mukaddes makamları, XVI. cild.

Rodos Adasında Şato Duvarları (1921).

Fustat Kazıları ve Mısırda Arav Evinin Menşeleri (1921, Ali Bahget ile müşterek)

Rodos Sitesi (1921-1923, iki büyük cild)

Anadolu Türk Abideleri (1931-1934, iki büyük cild, 161 resim, 41 planş; I. Cildde Kayseri, Nigde; II. Cildde Amasya, Tokad, Sivas).

Türkiye (1936).

Doğu Türkiyede Arkeolojik Seyahatlar: Mardin, Diyarbakır - Amida, Diclenin ötesindeki vilâyetler, Harput, Malatya, Urfa (1940).

Boğaziçinin Türk Kaleleri (Anadolu Hisarı, Rumeli Hisarı, Yukarı Boğaz Kaleleri, Yedikule Hisarı, 1943; (Bu İstanbul Ansiklopedisinde o maddelerin en esaslı kaynağı).

Türkiye, Tarih ve Sanat Memleketi (1955).

Frikya Arkeolojik Araştırmaları (1941 - 1955).

Bir Türk Başkenti, Bursa (1958).

Ve muhtelif ilmî dergilerde pek çok makaale. 23.XII.1972 de öldü. Fransada Bar-Sur-Aube Kasabasına gömüldü -

Fehmi KARATAY

A. Gabriel, hayatı, yetişme tarzı ve eserleri — Şehir Meclisi'nin kadirbilir ve çok isabetli bir kararı üzerine Babıâli'nin târihi salonlarından birinde verilen bir diploma ile nazirsiz şehrimizin fahrî hemşerisi olan üstün değerli ve azîz dostum Albert Gabriel'in seçkin ve müstesna fıtreti, kuvvetli ve türlü ışıklı şahsiyeti hakkında birkaç söz söylemeyi faydalı görüyorum. Profesör Gabriel şüphesiz bahsettiğimiz zümreye mensub, çalışma ve yetişme tarzı cidden dikkati calib âlim bir insandır. Fahrî hemşerimiz olmadan uzun yıllar evvel kalbden hemşerimiz olan kemalî nisbetinde mütevazı ve sevgili dostumuzun bütün bir ömür boyunca nasıl, ne kadar ve nerelerde çalışmış ve neler yapmağa, ne gibi eserler vermeğe muvaffak olmuş olduğunu tetkik etmek fıtrî istidadın müsaid şartlar ve iyi tesadüflerle alabildiğine inkişaf imkânı bulduğu zaman sa'yin ve zekânın ne kadar parlak başarılarla taçlandığına yeni bir misâl teşkil ediyor.

A. Gabriel 1883 te validesinin doğduğu bir köyde dedelerinin evinde dünyaya gelmiştir. Babası küçük bir şehirde Bar sur Aube'de mîmârdır. Tasavvur hududunu aşacak derecede çalışkan ve sanatının tekniğine derinden derine vâkıf olan bu zat, oğluna pek çok şey öğretmiştir ve Gabriel, Bar Şehrinin mütevâzi kolejinde klâsik tahsiline başlamıştır. Babası gibi çok çalışkan ve daima sınıfının birincisi olmak istiyen ve olan mağrur küçük Gabriel'i hocaları çok takdir eder ve severler. İmtihanlarını bitirip diplomasını alırken Gabriel lâtince ve yunanca biliyor ve fransızcayı dürüst yazıyor; o zaman yaşı ancak onyedidir.

. . . .

Güzel Sanatlar mektebinde çok çalışır, çok şey öğrenir; mükâfatlar ve madalyalar alır. Aynı zamanda Sorbon'a devam ederek edebiyatla iştigâl eder ve Lisencié-es-lettres olur. Bir müddet sonra hazırladığı tezlerle edebiyat doktoru ünvanını pek iyi notla kazanır.

. . . .

Gabriel'in neşriyatı çoktur ve çok değerlidir. Bunların hepsini burada sıralamağa imkân olmadığından başlıcalarını zikr ile iktifaya mecburum. Bunlar Anadolu Türk âbideleri (2 büyük cild); doğu Anadolu'da Arkeolojik araştırmalar (4 büyük cild); Boğaziçi'nin Türk Hisarları, Firikya, Midas Şehri Târih ve Sanat Diyarı Türkiye... gibi merak ve ihtisas sahiblerinin istifade ile okuyacakları büyük eserlerdir. Bursa'ya dair yazdığı büyük bir kitap dahi tabedilmek üzeredir. Bunlardan maâdâ arkeoloji, mimârî ve târih hakkında müteaddit dergilerde basılmış birçok etüdleri, vardır.

Gabriel, mimârî ve arkeoloji araştırmaları için Anadolu'daki sürekli seyahatleri esnasında şehirlerde ve köylerde vatandaşlarımız arasında ikamet ederken memleketi ve halkını yakından görüp tanımak ve Türkler hakkında telkine ve taassuba değil, fakat tetkike ve müşahedeye dayanan şahsî ve objektif bir kanaat edinmek fırsatını bulmuştur. Milletimizin civanmerdliğine birçok defa şahid olmuş, müşkül durumlarda ve en karanlık günlerde gösterdiği azîm ve metanete, cesaret ve fedakârlığa meftun kalmış, Türk sanat dehasının yarattığı bediî ve ihtişamlı abideler karşısında derin ve iptilâlı bir hayranlık duymuş, milletimize, millî sanat ve medeniyetimize gönül vermiş, bizi çok sevmiştir. Bu sevgi sathî bir sempatiden ibaret değildir. O, mabudu olan sanatta Türk dehasının yarattığı harikalardan ve Türk rûh ve kal-

binin en büyük servet ve ziyneti olan yüksek hasletlerden ilhamını, heyecanını alan, derin sıcak ve rakik bir hisse dayanmaktadır, muhkemdir ve vefalıdır.

Türk sanatı Gabriel'in rûhuna o kadar nüfuz etmiş, benliğini o kadar sarmıştır ki, Kolej de Fransa'da 12 sene devam eden tedrislerinde ele aldığı mevzuların en büyük, en mühim kısmını hep Türk sanatı, Türk mimârîsi teşkil etmiştir. Hem edib, hem hatib olan Gabriel konferanslar vermek üzere davet edildiği her memlekette her şehirde İstanbul, Bursa ve Anadolu'daki Türk âbidelerini konferanslarına mevzu seçmiştir. Son senelerde bu konferansları vakî davet üzerine Genève'de, Belgrad'da, Zağreb'de, Brüksel'de ve Amsterdam'da büyük ve seçkin bir dinleyici kütlesi önünde vermiş ve garbın büyük ilim ve sanat merkezlerinde çoktanberi kültürümüzün fahrî mümessili olmuş ve Paris üniversitesinde Türk étude merkezinin ihdasına muvaffakıyetle çalışmıştır. Gabriel, bilhassa Haçlı seferlerden sonra cahil ve koyu mutaassıb bir zümrenin, dünyanın her tarafına Türklük aleyhinde yaydığı bâtıl itikatların ve kasdî isnadların red ve cerhine, bize hâs olan ince medeniyetimizin medeniyet cihanında bilinmesine, âbidevî ve nefis eserleriyle, beliğ ve mukni sözleriyle durmadan çalışmış, daima hak ve hakikat müdafii necib bir vicdan sahibi olduğunu göstermiştir.

. . . .

Edebî gururumuz olan Yahyâ Kemal ona millî şükrânımızı dâimâ ifâde etmişdir.

. . . .

Nihad Reşad BELGER
(Cumhuriyet Gazetesi, şubat 1955)

Prof. Albert Gabriel'in "Chateaux Turcs du Bosphore" adlı kitabında

İstanbul Ansiklopedisi müdevvini R. E. Koçuya bir ithaf yazısı:

"A Bay Reşad Ekrem Koçu

"en souvenir bien cordial de son ancien professeur avec tous mes veux pour la réuissite de son oeuvre

A. Gabriel

"Les antiquités Turrques d'Anatolie" adlı kitabında

Prof. Gabriel'in asistanı R. E. Koçuya bir ithaf yazısı:

"A mon excellent élève Reşat Bey
Bien cordial souvenir
G. Gabriel"

Dostumuz Gabriel — Geçen gün profesör Gabriel'i, üniversitede, 21 sene fâsıladan sonra, ikinci açış dersini verirken dinledim. İnsanlıkta güzel ve iyi ne varsa, serin bir hava gibi kafamda esti. İnsandan sevilecek yüksek hasletleri yine sezdim. Derimiz altındaki sinsi ve vahşi hayvanı zapteden kuvvetlere tekrar güvenmeğe başladım. Dünyayı örten harabe ancak bu güvenle yeşerecek; sanki, bedenle ruhumuz âhenk ve müvazeneye girecek, bize lâyık olanı başarmaya çalışacağız.

21 sene evvel Gabriel'i yine dinlemiştim; Anadolu Türk âbidelerini aramağa, araştırmağa, aydınlatmağa çalışmaktan ibaret olan kocaman programını, ilim usulleri ile tatbik ederek, ortaza-

man Anadolu arkeolojisi denilen efsanevî dünyayı canlandıracaktı; Gabriel sözünü tuttu, muhteşem büyük eserleri ortadadır:

1 — Anadolu Türk âbideleri (2 büyük cilttir).

2 — Diyarbakır.

3 — Son harbin fâciası içinde basılan İstanbul Türk hisarları ve daha gelecekler: Bursa, Konya v.s. dir.

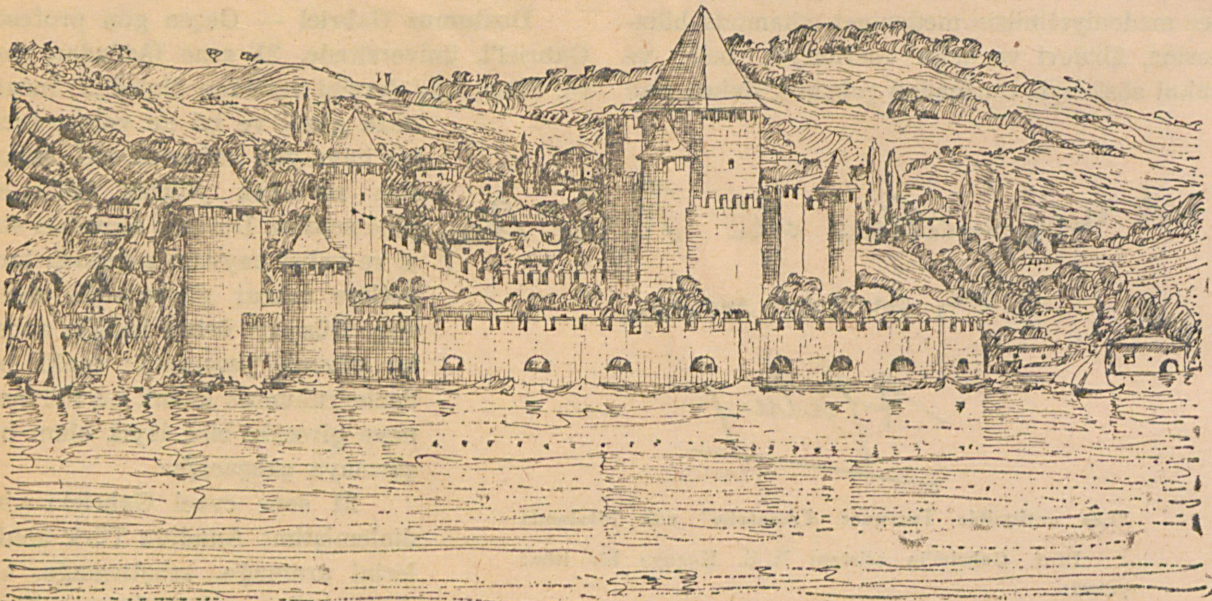
Aramızda, gözlerimizin önündeki bu çalışma için kendisine samimî teşekkürler ilham eden resmî anlayış, yardım, her tarafta takdir ve muhabbet ibzal olunmuştur. Gabriel bugün ilim mesleğinin en yüksek şereflerini kazanmış (Collège de France) da hoca olmuştur. İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsünün müdürlüğünü muhafaza etmiş ve senenin bir kısmını İstanbulda geçirerek buradaki çalışmalarına devam etmekte bulunurken Edebiyat Fakültesinin isabetli kararı ile içimizdeki asıl mevkiine, mânevî mevkiine, yeni bir bağ da ilâve edilmiştir.

Dünkü derste anladık ki mimarî âbidelerine kimse lâkayt kalamaz. Üstüne basarak gezdiğim mânasız şeyleri, taşı, toprağı bina halinde karşınıza diken mimar; kendi zevk ve endişesine verdiği mâna ve şekil, önünden geçtiğiniz âbidede her sabah sizi bakmağa icbar eder. Gabriel bin senedenberi Anadoluya yerleşmiş Türk milletinin, toprağın bağrına diktiği din ve dünya âbidelerini mekân ve zaman bakımlarından mukayese ederek; hayret ve heyecan veren hakikatleri ilim adamına yakışan serin kanlı, objektif bir eda ile bize anlattı.

Ders verme tarzı, başka dillerde verilecek derslere model olabilir. Evvelâ mevzuun özünü güzel bir Türkçe ile okutturdu, sonra kendisi kürsüye oturdu; akademik kitabetin en güzelini, Fransız dilinin en yüksek şekline sardı. Karşımızda saf entelektüel karakteri temsil eden bir hoca var: İnsanlığa şeref veren, tek yolda, hakikati arama yolunda heyecanla yürüyen; bu yürüyüşün metotlarını en keskin tenkit ile tatbik eden bir âlim...

Tevfik Remzi KAZANCIGİL

Büyük türk dostu âlim 1970 yılında hayatda ve 97 yaşında bulunuyordu. Hiç evlenmemişdir; Bar sur Aube'da dededen kalma eski bir evde münzeviyâne oturmakda, son yıllarını geçirmekde olduğu ve çocukluğunun da geçmiş bulunduğu o kasabada, adı ile değil de, sâdece "Mimar" diye anılıyordu. İstanbul Ansiklopedisinin 9. Cildi de tamamlanıp kendisine gönderildiğinde, İstanbul Dârülfünunundan talebesi olan Reşad Ekrem Koçuya yazdığı mektubda, artık hâtıralarını yazmakda olduğunu, hâtıraları arasında da Türkiyenin çok geniş bir yer aldığını söylüyordu ve "..kazılarda yanımda çalışan usta amelelerin isimlerini bile kaydecek kadar.." diyordu.

Anadolu Hisarı

(Resim: Albert Gabriel)

GABRİYEL (Turşucu) — Merdivenköylü Bitli Tevfik tarafından kalenderlik yolunda bir manzume ile övülmüş bir seyyar turşu satıcısı:

Başında kavakyeli
Bir yahudi güzeli

Târif ideyim size
Turşucu Gabriyeli

Yaş onyedi onsekiz
Balatşah Mahalleli

Saçları kıpkızıldır
Kavmiyeti besbelli

Keçe külâh altında
Bir tutam kâkül teli

Bir düzeltir bir bozar
Sanki şeytanın eli

Pîrûze gök yâkutdan
Gözleri var gamzeli

Oya gibi kirpikler
Devrim devrim hemzeli

Üstde firenk gömleği
Mâvi sedef düğmeli

Altında bol paçalı
Donu var işlemeli

Tırabulus kuşaklı
Sinyorun ince beli

Yemeniyi dâimâ
Giyer basık ökçeli

Topuk temâşâsına
Bol bol imkân vermeli

Ârâmgâhı her akşam
Galatada Küpeli

Yahud Sava Sarafim
İçkapuda Pandeli

Dolaşır sofra sofra
Gaayet ile cilveli

Teşrifinde eğilip
Ayaklarını öpmeli

Sanma kâkül düzetir
Fildişi nâzik eli

Uzakdan âşinâya
Elbet işmar vermeli

Son durâğın sorarsan
Der ki efendim belli

Kapuiçi Karaköy
Yamalı Kılıcali

Yahud ki Beyoğlunda
Çinili ya Bağçeli

Genclik uçar kuş gibi
Kıymetini bilmeli

Çil çil altıncıkları
Kapıp birikdirmeli

Kıssa cümleye mâlum
Lafı balla kesmeli

GABRİYEL USTA — 1945 ile 1950 arasında yaşı altmışın çok üstünde anadan doğma kör ermeni asıllı bir hânende, semtine nisbetle "Kumkapulu" diye anılırdı; İstanbul Radyosunun ilk faaliyete geçdiğinde fasıllara iştirâk etmiş, tanınmış sanatcılarla beraber yıllarca meyhânelerde okumuş bir sanatkâr. Son yıllarında meyhâneleriyle meşhur semtinin çarşısında limon satarak geçiniyordu ve akşamları hangi meyhâneye gitse kapudan hürmele karşılanır ve bir masanın misâfiri olurdu ve onun misâfir olduğu masada sabahlara kadar içilirdi. Şâir Osman Attilâ: "Her İstanbula gittiğimde Kumkapuya iner, Gabriyel Ustayı ararım... karanlık dünyâdan gelen yaşlı bir ses ki, okuduğu şarkılara, hattâ bir şarkının tekrarlarına gece boyunca doyulmaz.. Bana bir gece sormuşdu, istediğiniz bir şey var mı diye. İstedim:

Gösterip ağyâre lutfun bizlere bîgânesin.. Masa âşıkların, bîvefâ sevgiliyi bilenlerin masasıydı.." diyor.

Şâir Dr. Aydın Arın da "Bu Geceler Bitirecek Şarkıları" isimli bir şiirinde ondan bahsediyor:

Şimdi İstanbul bir ışıklı şehir
Sabahcı kahvelerinde bir iki insan
Kumkapu derin uykularda gecenin ikisinde
Biz daha buralardayız Gabriyel Usta
Aman Mardiros rakı getir.

Bir bahar gecesi
Martı çığlıklariyle gelen sabahda
Susar duygu
Yanık şarkılarda.
Uzakda bir yanıp sönen fener
Sisler vuruyor sâhil boyuna.
Bu geceler bitirecek şarkıları Gabriyel Usta

GACO — Hânebeduş pırpırılar argosunda "Kadın, dost tutulmuş kadın, Metres"; misaller:

Gaco dedin mi, filinta (güzel) olacak;

Gaconun dragonunu (külhânî meşrebini) severim;
O Gacodan anlamaz, sen ona Şorolu'dan haber ver.

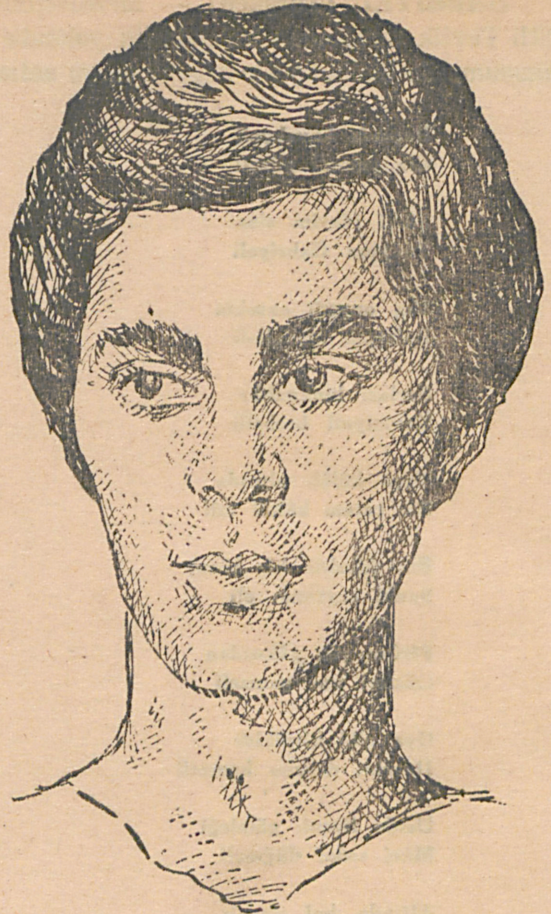
GACO — Balıkcı argosunda palamut balığının en küçüğünün adı, halk ağzında "Çingene Palamutu" da denilir; palamutun küçüğünden büyüğüne boy boy isimleri şunlardır: Gaconun biraz büyüğü "Palamut", daha irisi "Torik", onun büyüğü "Sivri", daha büyüğüne "Altıparmak", 10 gelenlerinde "Peçota" denilir.

A. Câbir VADA

GAETON EFENDİ — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde 1885 ile 1890 arasında Mülkiye Mektebinde (Siyasal Bilgiler Yüksek Okulunda) fransızca muallimliği yapmış musevî asıllı bir zât; hal tercemesi elde edilemedi, asrımız başının meşhur gazetecilerinden ve başmuharrirlerinden Ali Kemal Bey (B.: Ali Kemal Bey, cild 2, sayfa 673) "Ömrüm" isimli eserinde genclik hâtıralarını ve bu arada Mülkiyedeki hayatını anlatırken şunları yazıyor:

"Fransızca muallimimiz Gaytan (Gaeton) Efendi idi, tuhaf bir hoca idi; bir kere az kaldı faka basıyordu. Talebeye Plisiye (?) nin mâruf müntahabâtını (antolojisini) aldırtmış, okutuyordu. Bir şiirin içinde bir köpekden bahsolunuyordu; hayvana fransızların itiyâdı ve veçhile Sultan adı verilmişdi. Bîçâre Gaytan Efendi o şiiri tesâdüfen okurken birdenbire susdu, sayfayı çevirdi, başka bir fasla geçdi, fakat yine de kızardı, bozardı, nihâyet duramadı, dershâneyi terk ederek müdürün yanında soluğu aldı. Biz pür neş'e, o şiiri evire çevire okuyorduk, fakat paydos düdüğü çalmadan, efendiler dışarı çıkmadan mubassırlar, muallimler geldiler, o kitabı topladılar..". O zamanlar için Mülkiye Mektebinin en parlak devridir denilir.

GAFFÂRÎ (Cihangir) — Zamanımızda ünlü İranlı aktör; 1969 da İstanbulda tanışdığı Türk şantöz Gül Kamu ile evlendi ve onu İrana götürdü; fakat G. Kamu o yabancı memlekette yaşayamadı, bir silâ seyahatı diyerek İstanbula geldikden sonra zevcinin yanına dönmedi ve boşandı. 1970 nisanında Cihangir Gaffârî Türk-İran yapımı bir film de baş rollerden birini oynamak için İranlı rejisör Sasan Pur ile birlikde tekrar İstanbula geldi; G. Kamuyu

Cihangir Gaffârî
(Resim: Sabiha Bozcalı)

hâlâ sevdiğini söyleyen ünlü aktör: "Ona İranda birçok kadının özlemini çekdiği hayatı yaşattım, fakat Gülsün Türkiyeden bir türlü kopamadı" demişdi (B.: Kamu, Gülsün). C. Gaffârî'nin hal tercemesi tesbit edilemedi, mutallakası ile kendisine yazılan mektublar cevabsız kaldı.

Bürhaneddin OLKER

GAGARİN (A.) — 1860 ile 1870 arasında İstanbula gelmiş bir rus ressamı; hayatı hakkında en küçük bir bilgi edinemediğimiz hünerli sanatkârın bir tek resmi görülmüşdür, o da, İstanbulda bir bekâr hânındaki odasında yatak denginin üstünde oturan ve nargile içen genc ve güzel bir zeybek'in portresidir.

GAİTO (Pepini) — 1891 de Tophâne müşürü Zeki Paşa tarafından kurulan Tophâne Sanâyi Sibyan Taburu Bandosunda 1895 de kısa bir süre bando şefliği yapmış italyan asıllı

bir müzik öğretmeni ve müzisiyen; "Dolmabağçe Marşı", "Kuleli Marşı" ve "Tophâne Marşı" adı ile üç marş bestelemişdir, belki de başka müzeik eserleri de vardı. Adı geçen marşların notaları ve güfteleri bulunamadı, hayatı hakkında da başka kayde rastlanmadı.

Bibl.: Etem Üngör, Türk Marşları.

GALANTİ BODRUMLU (Avram) — Yahudi asıllı dil ve tarih bilgini, İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesinin Tarih Bölümü Kadim Şark Kavimleri Tarihi profesörü, muharrir; 1874 de Bodrumda doğdu, oranın yerlisi çok dar gelirli bir âilenin evlâdı iken, okuma hevesi ile zekâsını takdir eden Bodurumlu zengin bir türkün şefkat ve himâyesi ile İzmir Alyans İzraelit Mektebinde okudu; hem bir mûsevi yardım cemiyetinin ve hem de hemşehrisi hâmisinin himmetiyle Parisde tahsilini ikmal etti, İstanbul Dârülfununu (Üniversitesi) Edebiyat Fakültesine imtihan ile muallim oldu, 1923 - 1924 arasında da adı geçen kürsüye müderris (profesör) tayin edildi.

Daha İzmirde okur iken gazetelere makaleler yazmış ve yıllar boyunca basın ile yakın ilgisini muhâfaza etmişdir; orada yayınlanan "İzmir" ve "Hizmet", Mısırda yayınlanan "Meşveret" İstanbulda "Şûrâyi Ümmet", "Hilâli Ah-

İstanbulda bir bekâr hanında Zeybek

(Resim: Gagarin)

Avram Galanti Bodrumlu

(Resim: Sabiha Bozcalı)

mer Mecmuası", "Yeni Mecmua", "Büyük Mecmua", "Türk Tarih Encümeni Mecmuası" ve "Edebiyat Fakültesi Mecmuası" Avram Galanti adını değerli bir yazar ve bir dil ve tarih bilgini olarak tanıtmışdır. İki devre Niğde milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde bulunmuşdur. Son yıllarını tam bir münzevî olarak Kınalı Adadaki evinde geçirmişdi, 1961 de orada vefat etti.

Hiç evlenmemişdi; Dârülfünunda ilmi ile, fazlı ile, şefkati ile talebeleri tarafından çok sayılan, sevilen bir hoca olmuşdur. Soyadı kanunu çıkdığında şöhretli Galanti adının sonuna memleketine nisbetle "Bodrumlu" kelimesini ekledi.Arabca, Farca, İbrânice, Yunanca, Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, İngilizce bilirdi, anadili olarak da Türkceyi kabul etmişdi; bir hasbihâlinde: "Bodrumda çıplak ayakla dolaşır âvâre bir çocuk iken beni kolumdan tutup ilmin ışıklı yoluna çıkaran Türkün dili elbetki anadilimdir" demişdi. Uzun boylu, zâif nahif, çelebi bir zâr idi; kitab hâlinde yayınlanmış eserleri şunlardır: "Türkcede Arabî ve Lâtin harfleri ve imlâ meseleleri" (1925); "Arabî harfleri terakkîmize mâni değildir" (1927); "Türkiye Yahudileri ile ilgili belgeler" (Fransızca, 1931); (Bu eserinin eki, 1941); (Bu eserinin ikinci eki, 1949); "Türkler ve Yahudiler" (1928 ve 1941); "Hamurâbi Kanunu" (1925); "Küçük Türk Tetebbîler" (1925), "Hitit Kanunu" (1931); "Türkcenin İspanyolca üzerine tesiri" (1948); Ankara Tarihi" (1951); "Nigde ve Bor Tarihi" (1951); "Türk hassı ve Türk Yahudisi" (1953).

GALATA — Büyükşehir İstanbulun Haliç adını taşıyan limanının kuzeyindeki kısmının adı; Galata, ilk çağda o mevkide ayrı bir belde olarak kurulmuş ve yüzyıllar boyunca öyle yaşamış, gelişmişdir. Galatanın tarihçesi üzerine aşağıdaki satırları, Türk Ansiklopedisinde Prof. Semâvi Eyice tarafından yazılmış "Galata" maddesinden alıyoruz:

"İlk Çağın sonlarında burada Sykai (lâtince Sycae=İncirlik) adında bir yerleşme yeri bulunduğu biliniyor. Birinci Constantin (324 - 337) zamanında çevresine sur çekilen bu yer, İkinci Theodisius (408 - 450) zamanında büyük taht şehrinin XIII. bölgesi olmuşdur. Kiliseleri, forumu, hamamları, tiyatrosu ve limanı olan Galatada o sırada 431 büyük ev vardı.

"İstanbul halkı burayı kasdederken: Peran en Sykais (=karşı yakada Sykai'da) dediklerinden, buradaki Peran kelimesinin, sonraları Galataya verilen "Peyre", "Pera" adlarının esası olduğu iddia olunur.

"İustinianos, 528 de burayı îmar ettirmiş, hattâ Galatayı "İustinianai" veya "Justinianopolis" olarak adlandırmışdır.

"Galata adının, buradaki süthânelerden dolayı gala, galaktos (=süt)'tan gelebileceği yolundaki açıklamalar kabul edilmez.

"Limanlarda yükleme, boşaltma yapılan inişli kıyı arazilerine verilen italyanca calata kalata ile; burada Galatia'lı bir kimsenin evi bulunduğundan Tou Galatou (=Galatia'lının yeri) sözünün Galata adının menşei olduğu yolunda daha inandırıcı hipotezler vardır.

"Galata adının, denize çıkıntı teşkil eden topraklara, burunlara verilen eski bir Thrak kelimesinden gelmiş olması da akla daha yakın bir teklifdir.

"İlk Çağ Galatasından bugün ortada hiç bir iz yokdur. Yalnız 1968 de Şişhânede Beşinci Yüzyıla âid olması muhtemel bir sarnıç kalıntısı bulunmuşdur ki, bu sarnıcın üstünde evvelce önemli bir yapı olduğuna ihtimal verilebilir.

"İkinci Tiberios (578 - 582) zamanında, Haliç'e girişi kontrol için, şimdiki Galata Yolcu Salonunun yakınında bir hisar (Kastelion ton Galatou) yaptırmışdı. Türk devrinde Kurşunlu Mahzen ismiyle anılan bu yapının bodrumu geç devirlerde Yeraltı Camii olmuşdur. Dördüncü Haçlı Seferi ordusu 6/7 temmuz 1203 de bu hisarı almışdır. Bizans devleti 1261 de ihyâ edildikden sonra, Halice girişi önleyen zincirin bir bağlandığı bu hisarı elinde tutmağa önem vermişdir.

"Galatanın hareketli tarihi, 1260 - 1261 Nymphaion (=Nif) anlaşması uyarınca Cenovalıların 1267 den itibâren buraya yerleşmesi ile başlar. Bu devrin başlangıcında Galatanın gerçek sâhibi gözüken Bizans Devleti, Cenova'ya bir imtiyaz bölgesi bağışlamış, fakat Galatanın etrafına sur yapma hakkını tanımamışdı. Mevcud kadîm surlar yıktırılmış ve hisarda bir Bizans garnizonu bırakılmışdı. Cenovalılar XIV. Yüzyılda Galatadaki imtiyaz bölgelerini genişletirken, bâzı oldu bittilerle etrâfını surla çevirmişler ve 1349 da başkule (donjon) olarak Galata Kulesini yapmışlardır.

"Cenova'dan gönderilen bir podesta (temsilci, komiser) tarafından idâre edilen Galatanın sınırları devamlı olarak genişlemiş, bir italyan kolonisi, Boğazlar ve İstanbul ticâretine hâkim olarak zenginleşmişdir.

"Bizansdan ayrı bir poletika tâkib eden Galata, 1 haziran 1453 anlaşması ile Türk idâresine geçmekle beraber, Cenova, bu kolonideki haklarına yeniden sâhib olabileceğini sanmış, fakat Fatih Sultan Mehmed buradaki Cenova idâresine kesinlikle son vermişdir. San Paolo - San Domenico Kilisesi camie çevrilmiş (B.: Arab Camii, cild 2, sayfa 936 ve Galataya bir kadı tâyin edilmişdir (B.: Galata Kadılığı). Görevi sâdece Galatadaki katolik kiliselerini idâreden ibâret olan cemaat teşkilâtı ise 1682 ye kadar yaşamışdır.

(Fetihden sonra, Galatanın Cenovalılar yapısı sur ile çevrilmiş kısmının âsâyişi, İstanbulda olduğu gibi Yeniçerilere bırakılmışdı. XII. ve XIX. yüzyıl kaynakları Galatanın sur içindeki mahallelerinin âsâyiş ve inzibâtına bakan yeniçeri ortalarının 25. ve 64. Ortlar olduğunu aydın, kesin olarak kaydeder. Galatanın Haliç boyunca uzanan kısmının, yalısında Türk Tersânesinin kurulduğu Kasımpaşa ile ötesinin ve gerilerinin idâre ve âsâyişi Kaptanpaşaya ve kalyonculara; Galatanın Liman ağzı boyunca uzanan kısmının, yalısında Türk Tophânesinin kurulduğu Tophâne, Salıpazarı ve Fındıklının idâre ve âsâyişi de Topcubaşı ağa ile topculara bırakılmışdı).

"Hızla türkleşen Galatada daha 1476 da 592 rum, 332 frenk ve 62 ermeni evine karşılık 535 müslüman evi vardı. Sonraları Galata daha da türkleşmiş, bir yandan da çeşidli yabancılar gelip yerleşdiğinden Galata kozmopolit bir görünüş almışdır.

"Geçen yüzyılda, ticaret ve bâzı sanayi kollarına hâkim olan azınlıklar ile yabancılar Galatada çok artarak burada türklerin azalmasına ve şehrin türk karakterinin kaybolmasına sebeb olmuşlardır.

"XVI. Yüzyıldan itibâren arkasındaki Pera Bağlarında yerleşen yabancı elçilikler, bir yandan şimdiki Beyoğlu bölgesinin bir Avrupa şehri görünüşü almasını sağlamış, ayrıca çeşidli azınlıklar, rumlarla değişik mezhebde ermeniler ve museviler ve muhtelif inanç ve milliyetlerden topluluklar Galatada kiliseler ve kültür müesseseleri yapmışlardır.

"1509 depreminde çok zarar gören Galata 1660, 1682, 1715, 1746, 1762, 1794, 1831 ve 1870 de çıkan büyük yangınlarda da geniş zararlara uğramışdır.

"1732 de yapılan su şebekesi XIX. yüzyılda genişletilmişdir.

"İstanbulda Belediye Teşkilatı kurulurken büyük şehir belediye dâirelerine ayrılmış, ilk örnek dâire de Altıncı Dâire adı ile 1864 de Galatada kurulmuşdur.

"1875 yılına doğru Galatayı yer altından Beyoğluna bağlayan Tünel yapılmış, 1892-1897 arasında da Galatanın kıyılarına rıhtım inşâ edilmişdir (B.: Tünel; Galata Rıhtımı).

"Galata, 1955 den sonra yapılan istimlâklerle özelliklerini kaybetmişdir.

"Galatanın türk devrinden önceki başlıca tarihî eserleri Galata Kulesi, Arab Cami,, Saint Benoit Manastırı ve kilisesidir. Kapu ve burclarında Cenova armaları bulunan Galata Surları 1864 den itibâren parça parça yıktırılmışdır.

"Türk devrinde Galatada önemli tesisler kurulmuşdur: Galata Sarayı, Galata Mevlevihânesi, her ikisi de Mimar Sinanın eseri Azebkapusu - Sokollu Camii (1577) ve Kılıçalipaşa Camii (1580), yine Sinanın eseri Rüstempaşa Hanı (1544 - 1550), dokuz kubbeli Galata Bedesteni, Yelkenci Hanı, 1936 da yıktırılan Galata Yeni Camii 1697, bir şaheser olan Salihasultan - Azebkapusu Çeşmesi (1732), Kuledibinde Bereketzâde Çeşmesi, Yolcu Salonu yakınında İsmailefendi Çeçmesi önemli anıdlardır (B.: Galata Sarayı; Galata Mevlevihânesi; Azebkapusu Camii, cild 3, sayfa 1675; Azebkapusu Çeşmesi, cild 3, sayfa 1679; Bedesten, Galata Bedesteni, cild 5, sayfa 2361; Rüstempaşa Hanı; Yelkenci Hanı; Galata Yeni Camii; Bereketzâde Çeşmesi, cild 5, sayfa 2534, Kılıçalipaşa Camii).

"İş ve sanayi bölgesi olduğundan Galatada çok sayıda hamam da yaptırılmışdır (B.: Azebkapusu Hamamı, cild 3, sayfa 1683; Kılıçalipaşa Hamamı; Karaköy Hamamı; Kapuiçi Hamamı; Arabcamii Hamamı, cild 2, sayfa; 947; Yamalı Hamam; Buğuluca Hamam, cild 6, sayfa 3098).

"Ayrıca, son devirde yapılmış avrupâî tipde hanlar da vardır ki bunlardan en muhteşemi, iddialı bir neo-bizans uslubunda Karaköy Palas denilen handır. "Galatadaki Cenova kolonisi, etrafı sur ile çevrilmiş bir kale içi idi, bu kalenin içi de duvarlarla dört bölgeye ayrılmışdı; birbirlerine iç kapularla bağlı idiler; fetihden önce bu bölgelerin her biri bir cenovalı asılzâdenin idâresinde idi. 1544 de İstanbula gelmiş fransız râhibi Jérom Maurand seyahatnâmesinde, kurulduğu tarihden Galatanın türkler eline geçdiği zamana kadar Galatada yaşamış Cenovalı asılzâde âilelerin isimlerini, Galata manastır ve kiliselerindeki kabirlerinden şöyle tesbit etmişdir· Grimaldi, Doria, Ross Jechi, Grilli, Pallavicini, Gentili, Vivaldi, Sauli, Marini, Negri, Negroni, Spinola, Gattani âileleri.

"Yine J. Maurand şunları yazıyor: "Galatadaki konakların hepsi Cenova mimarisine göre yapılmışdır. Bir kilisede katolik âyininde bulundum, Cenovalı senyörler de vardı ki en Giovanni Compiano idi... Galata Kalesinin dört cihete açılan dört büyük kapusu, biri Tersâne tarafında, biri deniz tarafında, biri tophâne tarafında, biri de büyük kule yanındadır ki buradan bağlara, bağçelere, mezarlıklara gidilir... maiyetinde geldiğim Fransız Elçisi Rinson, seferde bulunan Sultan Süleymanın İstanbula dönüşüne kadar bir bağ konağında oturdu... Galatada top dökümhânesinin önünde kazıklarla yapılmış bir dalgakıran var, İstanbul tarafına giderken oradaki iskeleden kayığa binerdik... top dökümhânesinde elli kadar alman işcisi çalışıyordu... Galatada bütün hiristiyan memleketlerinden gelmiş senyörler ve tüccarlar var; venedikliler, cenovalılar, fransızlar, almanlar, ispanyollar, ingilizler ve (Avrupanın muhtelif memleketlerinden gelmiş) yahudiler..." (Semavi Eyice).

XVII. Yüzyılın büyük yazarı Evliyâ Çelebi Galatada 18 İslâm, 70 Rum, 3 Frenk, 2 Ermeni ve 1 Yahudi mahallesi bulunduğunu kaydediyor. Galata müslümanlarının çoğunun da İspanyadan gelmiş, Hiristiyanlara karşı kin besleyen Mübtecel (?) Tâifesi (Musevi dönmeleri) olduğunu ve Galatanın islâm mahallelerine asla gayri müslim sokmadıklarını söylüyor. Galatanın nüfusunu da 200,000 gayri müslim, 60,000 müslüman gösteriyor.

Evliyâ Çelebi zamanının Galatasını tasvir yolunda da şunları yazıyor: "Sur ile çevrilmiş Galata Kalesinin bir yanı denizdir, öbür yanlarında kale duvarlarının önünde derin ve geniş hendek vardır (B.: Galata Kalesi)... Hendek'in içinde gemi gomanaları, halat ve palamarlarını bükerler... hendek'in kenarları serâpâ mezarlıkdır.. kale dışının deryâ tarafı çarşı pazardır.. camileri: Sokollu Mehmed Paşa Camii, Arab Camii, Yağkapanı Camii, Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii, Karaköy Camii.. birkaç da mescidi var, medrese ve dârülhadisi yokdur, imâreti yokdur, seksene yakın sibyan mektebi var... yetmiş (?) kadar kilise var, ermenilerin üç kilisesi, yahudilerin iki senagogu var... çarşı pazarı cümle 3080 dükkândır, 8 çarşısı, Yağ Kapanı ve Attarları var, Fatih Sultan Mehmedin yapdırttığı bir bedesteni var... dükkân sâhibleri ekseriyetle rum ve frenkdir.. deniz kenarında ve orta hisarda kat kat harabathâneler, meygedeler vardır ki her birinde beşer altışar yüz (?) fâsik iyşü işret edip hânende ve sâzendeler ile bir hay huy ederler ki tarif edilmez (B.: Galata Meyhâneleri) ...âdem canı, ruh gıdâsı, kuş sütü, Galatada ne arasan bulunur. Mübtecel şerbeti sofular için gaayet lezizdir... Galata, deryâdan yokuş yukarı bir saatde çıkılır kat kat kâgir cenevizli binâlarıdır... yolları satranç

vâri açılmış 1160 sokakdır. Kale dışında deniz kenarındaki büyük yol ile kale içinde Voyvoda Yolu, Arabcamii Yolu, Harbi Yolu, Kulekapusu Yolu kalabalık yollardır... şehirde bağ bağçe yoldur... Rüstempaşa Kervansarayı Mimar Sinan binâsıdır... Kürekcilerkapusu dışında Kalafatcı Odalarında Tersânede pâdişahın kadırgalarının kalafatçıları oturur, ikibin askerdir... Karaköykapusu dışında İstanbulağası Odaları vardır, bu odalarda cümle acemioğlanları sâkin olurki kol kayıkları ile Karadeniz Boğazına varınca odun gemilerinden kol akçesi alırlar, beyaz gömlekler giyip ayakda kürek çekerler... Hamamlarından Mehmedpaşa Hamamı, Karaköy Hamamı, Bokluca Buğuluca Hamamı... Galata kavmi dört fırkadır: gemiciler, tüccarlar, sanatkârlar, gemi marangozları ile kalafatcılar... ekser ehâlisi Cezâyirli esvabı giyerler... meyhânecileri Rum, satıcıları Ermeni, meyânecileri (muhabbet dellâlları) Yahudi, ulûfecileri (kötü gencleri) de yahudi beççeleridir, meyânecilerle ulûfecilerin işleri rezâlettir... hasbeyaz fırancala ekmekci, şekerciler çarşısında miskli anberli hünkârlara lâyık şekerleri, baharlı helvası, baharlı simidi meşhurdur... şehrin havasının letâfetinden mahbub ve mahbubeleri çokdur... ehâlisi âlüfte meşreb dervişan meslekdir, kış vakti oda sohbetleri hoş olur... Galata Limanı gaayet lâtif, sekiz rüzgârdan emin, kış vakti bin parça gemi lengerendaz olup yatar...".

Yüzyıllar boyunca Galata ehâlisinin çoğunluğunu gayri müslim azınlıklar ile gayri müslim yabancılar teşkil etmişdi ve bu gözle görülür halde idi. Bu hal, ancak zamanımızda ve pek yakınlarda, 1940-1950 arasında kaybolmuşdur. O kozmopolit topluluğu Evliyâ Çelebi "Galata Kavmi" tâbirinde pek güzel ifâde etmişdir.

Galatanın yabancı gemiler mürettebâtından kalabalık bir de misâfir sekenesi vardı. O gemicilerin büyük çoğunluğu içkiye düşkün, cinsî sapık, veyahud gemide kadın mahrumiyeti ile kıvranır adamlardı. Galataya hapsedilmiş hırslarını tatmin için çıkarlar ve bilhassa rumlar arasından hem şıkırdımlarını hem de fâhişelerini rahatça ve bollukla bulurlardı. Önce "Baloz" denilen çalgılı içkili yerlerde eğlenilir (B.: Baloz, cild 4, sayfa 2065; Alafranga Baloz, cild 1, sayfa 576), sonra bir eve, bir otele gidilirdi (B.: Galata Otelleri). İstanbulda "Otel" de geçen asır içinde daha ziyâde bu ihtiyac için ilk defa Galatada açılmışdı. Bu da Galataya, "coşkun iyşü işret ve fuhuş yolunda yoğun ülfet ve muhabbet beldesi" kaftanını giydirmişdi. Galatanın böyle görünüşü yakın geçmişe kadar devam etmişdi, İkinci Abdülhamid devrinde asker okulları ile Dârüşşefaka talebesinin Galata sokaklarında dolaşmaları, cezâsı mektebden kovulmaya kadar varan bir suç olarak şiddetle yasaklanmışdı; umumî kanaat hâlinde idi ki, bir genc içkiyi, kumarı ve fuhşu Galatadan öğrenirdi.

Dârüşşefakadan yetişmiş olan Ahmed Rasim hatıraları arasında anlatıyor:

"Evlerimize gideceğimiz günler bizi toplar, tenbih ederlerdi:

— Galataya, Beyoğluna geçilmeyecek!... evi o semtde olanlar bile sokaklarında dolaşmayacak!...

"Arkadaşlardan bir Galatalı Ahmed vardı, ona sorardık:

— Sizin semt nasıl yerdir?

— Bizim semt mi?... çalgılar... davullar... tiyatrolar

— . . .

"Evic bir şarkı vardı:

> **Galatada güzel çokdur**
> **Hiç birinde vefâ yokdur**
> **Gel yanakdan güzel öptür**
> **Elâdo elâdo ey çeşmi âhû..**

"Galata!... Galata!... onu tarif edebilmek gaayetle güçdür. Nazarı iffet, orada, tramvaya veya arabaya binmekden maade doğru yol göremez. Fesadı ahlâk namına ne kadar seyyiât varsa herbiri için orada nümuneler bulunur...".

A. Rasim "Güzel Eleni" adındaki bir hikâyesinin ilk satırlarında da şunları yazıyor:" Sefâhet ve sefâletin en aşağısı Galatada toplanmışdır. Fuhşun en bayağı örnekleri buradadır, cinâyet ve şenaatin saklandığı yerler buradadır...".

Galatanın bu hâli çok daha eski edebî metinlerde de görülür. Onyedinci Yüzyılda yaşamış cemâl âşıkı bir derviş, büyük hattat, şâir ve bir mevlevî şeyhi Ahmed Fasih Dede Galatada bir meyhâne âleminden sonra iki baldırı çıplağın bıçaklarından canını zor kurtarmış (B.: Ahmed Dede, Fasih, cild 1, sayfa 350); Onsekizinci Yüzyıl şâirlerinden Kırımlı Lütfullah Tatar Lütfi de Galata meyhâneleri müdâvimlerinden idi, baldırı çıplaklar tarafından Fa-

sih Ahmed Dede gibi o da tâkib edilmiş ve Kasımpaşada öldürülmüşdü. Galata Meyhâneleri ve Galata Civanları üzerine divanlarda pek çok kayde rastlanır (B.: Lütfi, Tatar; Galata Civanları).

1814-1815 arasında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri, cild 6, sayfa 2979) Galatanın yalı boyundaki binâları, Tersâne tarafındaki Meyyit İskelesinden (Unkapanı - Atatürk Köprüsünün Galata yakasına bağlandığı nokta) Tophâne İskelesine (Unkapanı - Atatürk Köprüsünün Galata yakasına bağlandığı nokta) Tophâne İskelesine doğru sâhiblerinin isimleri ile kaydedilmişdir; Galatanın sâdece yalı boyunun ne kadar kesif bir iş ve zanaat yeri olduğu aydın olarak görülmektedir. Kaydettiğimiz sınır içinde bu yalı boyunda, toplu bir çarşı bünyesinde kurulmuş terzi, halatcı, yağcı, gemi makaracısı, balık tuzlayıcı, yirmiden fazla kayıkhâne, kırk kadar kahvehâne, mahzenler, dört cami, "Kurşunlu Mahzen Kasrı" adı ile bir kasır, ondan fazla kayık iskelesi, "Kereste Gümrüğü" ve "Galata Gümrüğü" isimleri ile iki gümrük, bir kalafat yeri, kayık yapıcı dükkân - marangozhâneleri, deniz kenarında bir kaç yahudhâne, oda oda kiralanır musevîlere mahsus apartıman, bir mikdar da musevi evleri görülür (B.: cild 6, sayfa 2986).

Prof. Semâvi Eyice: "Galata, 1955 den sonra yapılan istimlâklerle özelliklerini kaybetmişdir" diyor. Bir hakikatin ifâdesidir. Zamanımızdaki Galatanın artık, İstanbulun herhangi bir semtinden farkı kalmamışdır. 1955 den sonrası son ve kesin değişmedir. Eski Galatanın, geniş, genişce yollar için yapılan istimlâklerle değişmesi, bir asır önce, 1857 den sonra başlar, köprü başının ve Karaköy Meydanının açılması ile. Aşağıdaki satırları bu hususda kurulmuş bir komisyonun raporundan alıyoruz:

"Galatanın birçok yerleri, bilhassa denize yakın olan tarafları güneş görmez ve hiç hava almaz küçük küçük sokaklardan ibâret olup hepsi mefâsid ocağın ve hırsız yatağıdır... ilk ıslah edilecek yer köprü başıdır... köprüden gelen Karaköy Kapusundan geçecek; kapunun içi iki araba değil, iki hayvan geçemeyecek kadar dar bir sokakdır... kale içi de karmakarışıkdır... böyle yerlerde geniş sokaklar yangınlardan sonra açılıyor... Gatalada ise hep taş binâlardır... istimlâk ile yıkdırılması zaruridir...".

Zamanımızın Galatası tarihî şahsiyetini tamamen kaybetmişdir; yeni yapılan koca koca binâlar, aralarında âhenksiz, zevksiz, bilgisiz serpilmiş cılız, güdük, hattâ sefil yapılar çirkinlik âcûbeleridir; Galatanın göbeği diyebileceğimiz Karaköy Meydanında âdetâ sergilenmişlerdir.

Mülki teşkilâtda Galata, Beyoğlu Kazâsının (kaymakamlığının) Altı nâhiyesinden biridir (Digerleri: Beyoğlu Merkez, Kasımpaşa, Hasköy, Şişli ve Taksim nâhiyeleri); 10 mahalle olup isimleri şunlardır: Yenicami, Arabcamii, Emekyemez, Bereketzâde, Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Müeyyedzâde, Hacı Mimi, Kılıçalipaşa, Pürtalâşhasanefendi, Ömeravni (B.: 1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 15).

Sık rastlanır garâbetlerdendir, son zamanlarda nâhiyenin adı değiştirilmiş, "Karaköy" olmuşdur, fakat halk ağzında yine Galata adı kullanılır. 1965 sayımında nâhiyenin nüfusu 34 000 kişi idi, Anadoludan İstanbula hicret göçünün pek arttığı bu yıllarda Galata nüfusunun da artmış olacağı muhakkakdır.

"Galata, İstanbul şehrinin dükkân, mağaza, banka ve başka ticâret ve iş yerlerinin toplandığı en canlı ve kalabalık semtlerinden biridir" (Türk Ansiklopedisi).

GALATA BALIK PAZARI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatada Yenicami Mahallesi sınırı içinde Kardeşim Sokağı boyunda idi, zamanımızda mevcud değildir, bir sıra balıkcı dükkânları ile küçük küçük meyhâneler vardı, meyhâneler de eskilerin "harâbathâne" dedikleri yerlerdi, müşterileri istisnâsız ayak takımı idi. Zamanımızda Galatada, Körpüden gelindiğine göre sol tarafda büyükce ve baraka tipinde kapalı bir balık çarşısı vardır ki halk ağzında "Karaköy Balıkpazarı" denilmektedir.

GALATA BALIKPAZARI MEYHÂNELERİ — Yakın zamanda kalkmış olan bu meyhânelerin müşterileri kayıkcı, mavunacı, araba sürücüsü, beygir sürücüsü, hammal, dellâk gibi ayak takımı ile, geçen asır sonlarında bıçkınlıkları ile meşhur bahriye neferleri ve Galata sokaklarının asırlar boyunca uygunsuzlukla nam almış rum pedimu ve palikarları idi. Bahriyeliler meyhânede oturmazlar, tezgâh başlarında birkaç kadeh çekip giderlerdi, gittikleri yerler de Galatanın umumhâneleriydi:

Tersâne forması gaayetle güzel
Gözüm yolundadır geç kalmadan gel
Marikanın yâri bıçkın çavuşum
Balıkpazarında hiç çakmadan gel

Tersâne forması mavi yakalı
Karanfil bıyıklım çalım cakalı
Pek de nazlı oldun bıçkın çavuşum
Balıkpazarında çakdın çakalı

Geçen asır sonlarında Galata Balıkpazarını Erzurumlu Âşık İbrahim şöyle tasvir ediyor:

Galatanın Balık pazarı bura
Galata durdukca bu çarşı dura

Harâbathâneler karşı be karşı
Cihanda bulunmaz böyle bir çarşı

Güzeller pazarı Balıkpazarı
Atalım birinden birine zarı

Barbunya tekiri karagöz mercan
Serkeş urumlara aman da aman

Gel Âşık İbrahim gel safâ eyle
Tûtî dillice bir Pedimu peyle

Sakız gülleridir sâki civanlar
İstefo Pandeli Vasil Yuvanlar

Güler yüz tatlı dil işinin eri
Tezgâhda mukaşşer Barba Mastori

Edremit Bülbülce Mürefte Fertek
Güzeller aşkına çakalım bir tek

Gel ey gül topuklum gel Galatalım
Gel havfü hicâbı artık atalım

Uyandır kalender gönlünde mumu
Gel şuh fendbazım Galata rumu

Doldur be Mastori doldur be Barba
Bir de tezgâhından âşıka caba

GALATA BAYAZID SOKAĞI — Galatanın Hacımimi Mahallesi yollarından; Necatibey Caddesi ile Lülecihendek Caddesi arasındadır; Hurma Sokağı, Kafesci Naci Sokağı, Lüleciler Arastası Sokağı, Kaval Sokağı, Galata Mandırası Sokağı ile kavuşakları vardır. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/135).

Necatibey Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde ve pakettaşı döşeli olarak başlar, sağlı sollu Hurma ve Kaval sokakları ile olan kavuşaklarından sonra 17 basamaklı merdivenli bir kısmı vardır, o kısımdan ötesi de yokuş olarak Lülecihendeği Caddesine bağlanır. 1 otel (Kars Oteli), 3 lokanta, 2 berber, 1 su deposu, 3 kahvehâne, 2 bakkal, 2 kasab, 1 köfteci bir de üç katlı ahşab ve metruk bir ev vardır. Kapu numaraları 1-47 ve 2-40 idi. (Haziran 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GALATA BEDESTANI — (B.: Bedestan, cild 5, sayfa 2361).

GALATA BEKÂR ODALARI — Her biri elli odadan fazla, biri Kasımpaşa tarafında, biri de Tophâne tarafında Kurşunlu Mahzen civârında idi, ikisi de lebi deryâda fevkaanî bekârhânelerdi.

Kasımpaşa tarafındakinin altında bir sıra kayıkhâne vardı, "Kalafatcı Odaları", "Funda Odaları" yahud "Zındanönü Odaları" diye anılırdı. "Funda" dilimize italyancadan alınmış bir kelime olup gemici ağzında "Deniz dibi" anlamında idi, gemicilere demir atma kumandası da "Funda demir!..." diye verilirdi. Denizlerde aylarca gezip dolaşdıkdan sonra karada bu odalarda bir müddet mola verildiği ve levend meclisleri kurulduğu içindir ki "Funda Odaları" denilmişdi. Sırtını, 1864 den sonra yıkdırılmış Cenevizliler yapısı kale duvarlarına dayamışdı, bekâr odalarının arkasına rastlayan bir burc için de eski Galata Zındanıdır denilirdi, odalara bundan ötürü de "Zındanönü Odaları ismi verilmişdi.

Mevkiin "Funda" ismi çok eskidir, Evliyâ Çelebi de seyahatnâmesinde kaydetmişdir, "Esnâfı hîzan dilberan" diyerek kötü gençlerden bahsederken:"... bir alay hâneberduş ulûfeci eclâfdır ki kendi kadir ve kıymetlerini bilmeyüb Fundada ve sâir fisk yerlerinde boğazı tokluğuna sayd olunup bir gün de sübaşı eline düşer defterli olurlar..." diyor.

Tophâne tarafındaki odaların altında da bir sıra kahvehâne vardı, o bekârhâneye de yakınındaki târihî binâya nisbetle "Kurşunlumahzen Odaları", yahud "Kaptan Odaları" denilmişdi. Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ünlü halk şâiri Nebil Kaptan İstanbula gelişlerinde bu odalarda otururmuş (B.: Nebil Kaptan).

Bu bekâr odaları şânında Nebil Kaptanın bir manzumesidir:

Kayıkcı Kalafatcı Odaları bir âlem
Sâhilsaray verseler bırakub da gidemem

Nice yüz dilber fetâ mühmelânın lânesi
Nice yüz kalenderler birinin divânesi

Destan semâi koşma levendâne muhabbet
Âşk olmazsa çekilmez türlü meşâkı gurbet

Baş aşık yalun ayak sîneleri uryandır
Görse Kerem reşk ider ciğerleri büryandır

Götürüdür pazarlık bakılmaz üçe beşe
Bir Mısır Hazînesi verilir bir serkeşe

Kurşunlu Mahzenden tut Zındanönü Fundaya
Aklın varsa postunu hemen ser bir odaya

Kayıkcı Odaları 1874 yangınında, Kalafatcı Odaları da 1884 de kendi içinden çıkan bir yangında yanmış ve ihyâ edilmemişlerdir. Bekâr uşakları perâkende dükkân üstü odalara dağılmışdır.

Bibl.: Âşık Râzi Evrâkı Metrukesi, Defter.

GALATA CANAVARI BIÇAKCI PETRİ — Geçen asır sonlarında İstanbul zâbıtasını yıllarca peşinde dolaştırmış aşırı derecede güzel kaatil bir delikanlı; hayatı R. E. Koçu tarafından, hakikatler aslaa zedelenmeden romanlaştırılmışdır, çok değerli kadın yazar Münire Ayaşlının ifâdesi ile, "Bir batı dilinde kaleme alınmış olsaydı muharririne dünya ölçüsünde şöhret kazandıracak, filmleri çevrilecek bir eserdir"; yine devrinin kılık ve kıyâfetlerine tam sadâkatle büyük sanatkâr Sabiha Bozcalı tarafından resimlendirilmişdir; R.E. Koçunun tefrika hâlinde yayınlanan eserlerini kitablaştıran Koçu Yayınevi tarafından bu satırların yazıldığı sırada kitab hâlinde basılmamışdı. Müdhiş kanlı delikanlının hayatını tefrika kesiklerinden çok çok kısaltarak alıyoruz:

Adriyatik Denizinde Ayamavri Adasında henüz ondört yaşında iğfal edilmiş çok güzel kir kızın gayrî meşrû oğlu olarak doğmuşdu ve kimsesiz çocuk kadın, evlâdını fâhişelik yaparak büyütmüşdü. Petri 13 yaşlarında iken bir gece evine erkek aldığında, oğlunu yakında oturan daskalos'un evinde yatmaya gönderdi ve çocuk da o gece ilk defa o adam tarafından tecâvüze uğradı. Okulu terketti ve bir gemici meyhânesinde çırak oldu. Bir sene sonra anası öldürüldü, kimsesiz kalan Petri daskalosun evine sığındı ve çıraklığına devam ederken, bir gece meyhânede sarhoş bir kaptanı tam kalbinin üstüne sapladığı bir bıçakla öldürdü ve çocuğu bu cinâyetinde haklı bulan halkın göz yumması ile Kefalonyalı Lefteri Kaptan tarafından adadan kaçırıldı. Aslında bir korsan olan Lefterinin yanında dört sene kadar zenâne olarak dolaştırıldı, 1874 yılında da onunla birlikde Galataya geldi. Ve kaptanı ile karaya çıkdıkları günün gecesi, sarhoş olarak misâfir kaldıkları Marsilya Otelinde 17-18 yaşlarında iken ikinci cinâyetini işledi ve Lefteri kaptanı öldürdü ve kaçdı. Bu cinâyetden sonradır ki müdhiş kanlı mâceraları da başladı. Bıçak kullandığı zaman bıçağını hiç şaşmadan dâimâ tam kalb üstüne sapladığı içindir ki "Bıçakcı Petri" diye tanındı.

Petrinin cinayetleri sırası ile şunlardır:

1. Ayamavri Adasında bıçakla kaptan İspiro'yu öldürdü, 1871.

2. Galatada Marsilya Otelinde zenâneliğini yapdığı Lefteri Kaptanı öldürdü, belindeki mücevher ve altın kemerini çalarak kaçdı, 1874.

3. Galatada bir gemici meyhânesinde "Kalopedi" denilen Galatanın daldırım oğlanlarından bir genci tabanca ile vurup öldürdü, 1874.

4. Birbiri peşinden bu iki cinâyetinden sonra bir serseri vasıtası ile tanışdığı Havyarcı Zambo Çorbacının yardımı ile bir yunanlı kaptan tarafından İstanbuldan kaçırıldı, Ayamavriye döndü. Kefalonyalılar da Lefteri Kaptanın intikamını güderek Petrinin peşine düşdüler. Ayamavride kalamayacağını anlayan genc kaatil bir balıkcının yardımı ile önce Sicilyada Katanyaya kaçdı, oradan Triyesteye gitti, Pietri Mavri sahte adı ile Avusturya Kumpanyasının Galiçya Vapuruna ateşci olarak girdi, o vapurla Beyruta gitti. Orada bir umumhânede bir körpe kızdan Kefalonyalıların izini bulmaya çalışdıklarını öğrendi, o muntakimlerden Anestiyi Beşâre Otelinde bıçakla öldürdü, 1876.

5. Ve cinâyet gecesi Beyruttan Humberto adında bir italyan kaptanın gemisine tayfalıkla girip kaçmaya muvaffak oldu. O italyan gemisinde Selânikden İstanbula Pirinçci Gazinosunda hânendelik yapmaya giden Ester (Yıldız) hanım adında bir yahudi kızıyla sevişdi. Ester İstanbulda Petrinin metresi oldu, fakat muhabbetlerden sonra beraber kalmıyorlardı, Petri Dolabderesinde bir bostanda harab bir kulube kiralayarak takma italyan adı ile orada barınıyordu. Bir gün Beyoğlunda Caddei Kebirde Lefteri Kaptanın tayfalarından Kefalonyalı Toma ile karşılaşdı, Gemide iken ona da zenânelik yapmışdı ve Toma İstanbula Lefterinin intikamını almak için gelmişdi, fakat Petri şimşek gibi atılarak cadde ortasında Tomayı bıçakla öldürüp kaçmaya muvaffak oldu, 1876.

6. Caddei Kebir cinâyetinin gecesini metresi Esterin evinde geçirdi, ertesi günün gecesi de Pirinçci Gazinosuna giderek gazinoda metresine sarkıntılık eden mirasyedi bir türk gencini tabanca ile öldürerek kaçdı, 1876.

7. Pirinçci cinâyetinden sonra sorguya çekilen Ester, zâbıtaya Petrinin eşkâli hakkında ilk doğru bilgiyi verdi ve onun bâzı hususiyetlerini anlattı. Cinâyetden sonra gazino bir müddet için kapandı ve Ester Hanım memleketi olan Selânike dönmeye karar verdi. O günlerdedir ki Petri umumhâneci Kaloferiyanın 12-13 yaşındaki kızı Peurz'a aşık oldu ve küçük kızın anasına kesdiki Lefteri Kaptanın kemerinden kıymetli bir taş vererek Peruzu bir gece Dolapderesindeki kulubesine götürdü ve kirletti, kızın da bir resmini çıkarttı.

O günlerde Havyarcı Zambo Çorbacı Esteri ziyâret etti, zâbıta o adamın ahvâlinden de şübhelendi. Aslında ise Zambo Bıçakcı Petriyi bir dost olarak aramamışdı. Kefalonyalılardan onun velînimeti Lefteri Kaptanı kesmiş ve soymuş bir zenâne olduğunu öğrenmişdi ve müntakim kefalonyalılara hizmet etmek istiyordu. Arnavudköyündeki evinde Argiri Papazi adında bir kefalonyalıyı gizlemişdi, Petriyi evine getirtip kaatil delikanlıyı ona öldürtecekdi. Petri bir gece geldi ve bir tesadüf kendisine hazırlanan suikasdı öğrendi ve müdhiş cani eve girerek önce kefalonyalıyı, sonra da Havyarcı Zamboyu bıçakla öldürdü ve kaçdı 1876.

8. Petrinin Ester tarafından yapılan eşkâl tarifine göre bir gün Caddei Kebirde câni gence rastlayan zabtiye neferi Kargılı Râif onu teşhis etti, tevkif veya katledeceği sırada Petri kaçdı ve Rusya Sefârethânesine sığındı. Alınması için hükûmet siyâsî yoldan teşebbüse geçdi. Petri, Pietri Mavri adına bir avusturya pasaportu taşıyordu. Ruslar onu Avusturya sefârethânesine gönderdiler, fakat kendilerine yapılan müracaatda bunu bildirmediler. İstanbul zâbıtası oyalandı.

Avusturya elçiliğinde Raguzalı kavas Nikola bir cinsî sapıkdı. Petri o adamın arzularına ram olarak onunla Kalyoncu Kolluğunda bir meyhâneye gitti, maksadı, bir iki gün sonra yola çıkarılıp Triyesteye gönderileceğinden, kulubesinden küçük Peruzun resmini almakdı. Meftunu kavasdan izin alıp Dolapdereye gitti ve kulübesinden çıkmakda olan zabtiye neferini gördü, Caddei Kebirde kendisini tâkib eden Kargılı Râifi derhal tanıdı, bostan kuyusu yanında pusu kurarak zabtiye neferini kalbinden bıçaklayarak öldürdü, 1876.

9. Bostan cinâyetinden sonra kavasının yanına gitti, hattâ meyhâneden çıkarak kavasın isteği ile birlikde bir resimlerini çektirdiler ki Petrinin tek resmidir. Ertesi günü Petri, Avusturya Elçiliği memurları tarafından memleketine sevkedilmek üzere o devletin bayrağını taşıyan Tirol vapuruna bindirildi. Ester de aynı vapur ile Selânike dönüyordu. Gece, Tirol vapuru Çanakkale Boğazından çıkarken güverte yolcuları arasında bulunan Esteri yatağında bastırarak kalbinden bıçaklayıp öldürdü, 1876.

10. Esteri vurdukdan sonra Boğazda seyreden vapurdan denize atladı. Boğaz akıntısına kapılıp öldüğü sanıldı ve İstanbul zabtiyesindeki

Bıçakcı Petri'nin hayat hikâyesi Adriyatik Denizinde Aya Mavri Adasında meyhâne çıraklığı ile başladı

(Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

dosyasına ölüm kaydı konularak dosyası mahzene konuldu. Ölmemişdi, boğulmak üzereyken Giridli Hüseyin Arnabudaki Kaptanın gemisinin arkasına bağlanmış sandala tırmanmayı başarmış ve kurtulmuşdu. Giridli gemiciler tarafından Sisam Adasında bir balıkcı köyüne bırakıldı; orada adını değiştirdi, Kiryako adını aldı, Aspazya Valyanu adında bir fâhişe ile sevişdi, Aspazya Petriye deli gibi âşık oldu. Sisama Petriyi arayan müntakim Kefalonyalılar gelmişdi, Aspazya aranan kişinin sevgilisi Kiryako olduğunu anladı ve genc azılı kaatili kırıklarından balıkcı Hristodulos ile Aynaroza kaçırdı. O balıkcı da kavas Nikola meşrebinde bir adamdı, Petri Aynaroz yolunda o balıkcının da zenânesi oldu ve Hristodulos artık Sisam adasına dönmedi, Aynarozda keşiş oldu.

Bıçakcı Petri Aynarozda iki sene kaldı, 1877 - 1879, Zograf Manastırı balıkcıları arasında Hacı Kosti Vatakis'in yanına yerleşdi, uzun bir sakal bırakdı. Vatakis'in Apostolos adında tüysüz bir dayak'ı (keşiş çömezi) vardı, onunla geceleri aynı yatakda yatacak kadar yakın dostluk kurdu. Kefalonyalılar onun izini orada da aradılar. Müntakimler Lefteri kaptandan sonra, Tomanın, Anestinin, Argirinin de kan dâvâsını güdüyorlardı, Aynaroza Zaharî adında biri gelmişdi. Zahari, çok güzel bir çocuk olan ve keşiş Vatakis tarafından İspartakus lakabı verilmiş bulunan Apostolos'u elde etti, fakat hazırlanan pusudan kurtulan câni hem müntakim Zahariyi hem de kendisini satan küçük dostu Apostolosu öldürerek bir balıkcı kayığı ile Aynarozdan kaçdı, 1879.

Petri ve Hırvat Kavas Nikola

(Caninin tek fotoğrafından S. Bozcalı eli ile)

11. Aynarozdan kaçan ve dört sene sonra İstanbula dönen Bıçakcı Petri ilk iş olarak Avusturya Sefârethânesinde Raguzalı kavası aradı, kendisini içkiye vermiş o adamı Kalyoncu kolluğunda vaktiyle birlikde içdikleri meyhânede buldu. Nikola çekdirttikleri resmi herkese göstererek: "Bu ben, bu da Mavri, putâna'm (fâhişem)." diye teşhir ediyordu, kapudan girmedi, tabanca ile Nikolayı kalbinden vurup öldürdü ve kaçdı. 1880.

12. Kalyoncu kolluğu Cinâyetinden sonra Kuledibinde bir umumhâneye gitmişdi. Orada bir tesâdüf eseri emin bir yer buldu. Umumhânelerin bulunduğu Horoz Sokağında çıkan bir yangın gecesi de oradan kaçdı, küçük fâhişe Aliki ve onun güzel küçük dostu Ahilea ile Büyük Çekmece karşısındaki Kalikratya isimli köyün rum balıkcıları arasında ilk defa sükûn içinde yaşamaya başladı. Kız da oğlan da onun kim olduğu-

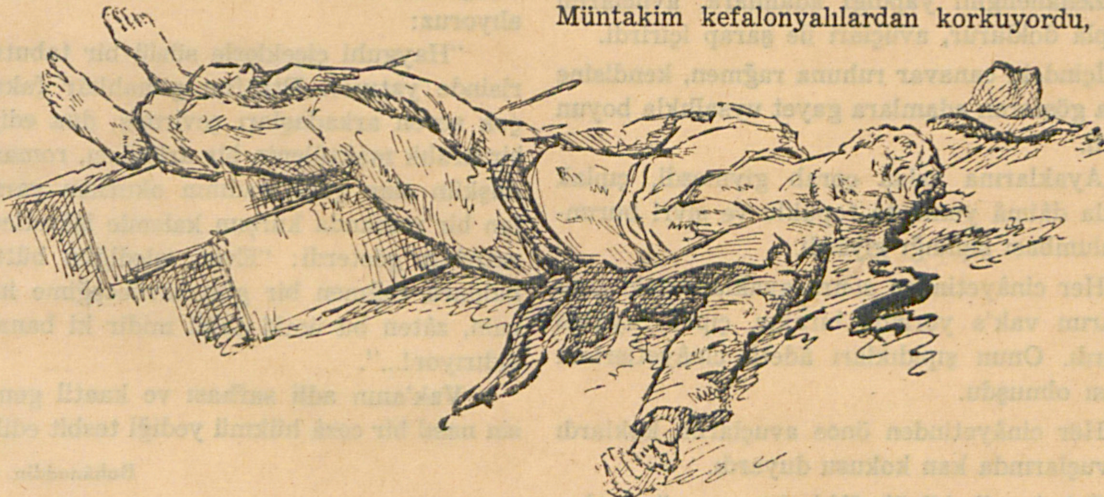
Petrinin şıpıtıkları
(Resim: S. Bozcalı)

nu bildiklerinden, onun en küçük şübhesini uyandırmakdan çok korkuyorlardı.

Galatada Avrupa Tiyatrosunda Peruz adında kantocu bir kız türemişdi. Kalikratyalı balıkcılardan medhini duydu, kendi küçük Peruzu olabilirdi. Balıkcılarla Galatada tiyatroya gitti, kendi Peruzu idi, onu Ahmed adında güzel bir bahriye neferi ile tiyatronun içkili yerinde sevişirken yakaladı, genc neferi öldürdü, Peruz kaçmaya muvaffak oldu. Petri de kaçdı, 1880.

13 Tiyatro Cinâyetinden sonra İstanbuldan da kaçmak üzere iken, kendisini teşhis ederek tâkib etme gafletini gösteren Hasan adında bir sokak çocuğunu Salıpazarında bir odun deposunda pusuya düşürerek kalbinden bıçakla vurdu öldürdü, ve bir kaç dakika sonra da kendisini kaçıracak bir rum yelkenlisine bindi.

14. Artık Kalikratyaya dönmeyen Petri, sözde bir gece hırsızı Andon adı ile bir rum kaptan tarafından Odesaya kaçırıldı. Orada Ayvazofski adında bir rus vapurunda ateşci oldu. Müntakim kefalonyalılardan korkuyordu, hak-

Bıçakçı Petrinin hayat hikâyesi Galatada bir çıkmaz sokakda sona erdi

(Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

lıydı, çünki onlar hâlâ Petrinin peşinde idiler. Kefalonyalılar kendilerinden başka milletlerin gemilerinde çalışmadıkları için Petri bir rus gemisinde emniyet içinde yaşayabilirdi. Fakat yaşlı rus kaptanın ateşli metresi Aleksandra Petriyi rahat bırakmadı, geminin bir sandalı içinde geçirilen bir vuslat gecesinden son genc câni Köstencede rus vapurundan kaçdı. Ve bir rum yelkenlisi ile Galataya döndü. Karaya ayak basar basmaz karşısına çok tâze ve güzel bir kadın, Magdalena çıkdı, kendisine bir fâhişe süsü vermiş Magdalena aslında Petrinin Marsilya Otelinde kesdiği Lefteri Kaptanın kızı Kiryakiça idi. Çocukluğunda babasının zenânesini çok görmüşdü, fakat Petri onu tanımıyordu. Cânînin küçük fâhişelere düşkünlüğü artık kesin olarak bilindiğinden kefalonyalı müntakimler arasına katılmışdı. Petriyi Galatada bir çıkmaz sokak içindeki odasına götürdü ve orada pusuya düşürdü, bir sabah çok erken saatlerde evden çıkan Petriyi Kefalonyalı Lambo öldürdü, Lefteri Kaptanın hem küçük kardeşi hem de tayfası idi, Petri tâzeliğinde dört sene kadar gemide dolaştırılırken ona da zenânelik yapmışdı. "Galata Canavarı" diye anılmış olan Petri öldürüldüğünde 24-25 yaşında idi, katli tarihi 28 ağustos 1880 dir.

Zâbıta kütüğünde tesbit edilen hususiyetleri şunlardı:

Vücud yapısı ile yüz çizgileri ile kusursuz güzeldi.

Çok güzel sesi vardı, köçekleri imrendirecek kadar güzel oyun oynardı.

Zenâneliğini yapdığı adamlara, avuclarını şarapla doldurur, avuçları ile şarap içirirdi.

İçindeki canavar ruhuna rağmen, kendisine alâka gösteren adamlara gayet uysallıkla boyun eğerdi.

Ayaklarına aslaa çorab giymezdi, çıplak ayakla dâimâ yumurta topuklu ve sivri burunlu tulumbacı şıpıdığı giyerdi.

Her cinâyetinden sonra ayaklarındaki şıpıdıklarını vak'a yerinde bırakır, çıplak ayakla kaçardı. Onun şıpıdıkları âdetâ cinâyetlerinin imzası olmuşdu.

Her cinâyetinden önce avuçlarını koklardı ve avuçlarında kan kokusu duyardı.

Çok içerdi, küçük fâhişelere ve güzel tâze erkek çocuklara düşkündü, Aynarozda keşiş çömezi Apostolos Kastro "Spartakus", Kalikratyada Ahilea Andoni "Süslü Balıkcı" ve Köstencede Şileli Miloris adında bir uşak Petrinin hayatında önemli yer aldılar.

Güftesi de kendisinin rumca bir türkü de Galata Meyhânelerinde uzun zaman söylenmişdi:

Dose mu krasi
Yemise to metis asimenies Palamassu
Na piyo to krasi ap tis fuhtessu
Dipsasmena dipsasmena..

"Bana şarab ver.. gümüş avuçlarına doldur.. şarabı avuçlarından içeyim.. kana kana..".

Hüsnü KINAYLI

GALATA CİNÂYETİ — 1947 yılı mayısında geçmiş kanlı bir vak'adır ki hünerli kalem elinde hikâye konusu olabilir; İbrahim Erdem adında 24 yaşında genc bir polis 1944 yılında Yüksekkaldırım Karakolunda vazifelendirilir; Zürefâ Sokağındaki umumhânelerin birinde Mama Marika Hriso'nun sermâyelerinden Perihan takma adını taşıyan 21 yaşındaki ermeni güzeli Hayguhi'ye âşık olur; günahkâr genc kadın da, o sokakların dili ile, İbrahimi dost edinir. Delikanlı, mâşukasını umumhâneden çıkarıp sâdece kendi tasarrufu altına aldırtacak mâlî kudrete sâhib değildir, Hayguhi'nin sanatını icrâya devâmına da tahammül edemez, kendisini işrete verir ve genc kadını sık sık: "Seni seviyorum, fakat ölümün de benim elimden olacak" diye tehdide başlar; ve bir gece saat bir buçukda mâhud eve giderek güzel mâşukasını beylik tabancasının altı kurşunu ile öldürür. Aşağıdaki satırları Gece Postası Gazetesinden alıyoruz:

"Hayguhi çiçeklerle süslü bir tabutun içerisinde yatıyor. Etrâfını günahkâr fakat onu çok seven arkadaşları çevirmiş, dua ediyorlar. bir aralık maktûlenin bir arkadaşı, romana çok düşkün olan genc kadının okurken yarım kalan bir romanda kurşun kalemle işâretlediği şu satırları gösterdi: "Evet, işlediğim bütün günahlara rağmen bir gün sevileceğime inanıyorum, zâten bu ümid değil midir ki bana nefes aldırıyor!...".

Vak'anın adlî safhası ve kaatil genc polisin nasıl bir cezâ hükmü yediği tesbit edilemedi.

Buhâneddin OLKER

GALATA CİNÂYETİ — 1949 yılı martında geçmiş kanlı bir vak'adır ki hünerli kalem elinde hakikî hayatdan alınmış bir hikâye konusu

olabilir; 1939 yılında İstanbul'a Gümüşhâneli Şâkir adında 22 yaşında saf ve toy, gaayetle yakışıklı ve dilber bir fakir delikanlı gelir, muhtelif yerlerde amele, işci olarak çalışır, 1947 de Kabataş Lisesine hademelikle girer, on yıl içinde gündeliklerinden ve aylıklarından, kendisini pek çok şeyden mahrum ederek ikibin lira kadar bir para birikdirir. Tatil günlerinde tek eğlencesi, Küçükpazara gidip hemşehrileri ile sohbet etmekdir. Bu saf ve güzel delikanlıya bâzı uygunsuz ayakdaşlar musallat olur, ona Galatanın yan sokaklarındaki fuhuş âlemini tanıtır, tattırırlar ve Gümüşhâneli Şâkir, Karaoğlan Sokağında Mama Sultana'nın 6 numaralı umumhânesinde sermâye Sevim'e âşık olur. Onsekiz yaşında fuhuş hayatına atılmış ve sekiz yıldanberi o batak içinde yüzen Sevim'e tövbekâr olup kendisi ile evlenmesini teklif eder, fakat Sevim delişmen, duygusuz ve âşıkından dört yaş büyük bir kahbedir, toy genci oyalayarak on yılda biriktirdiği ikibin liracığını yemeye başlar, hademe Şâkir parası tükenince son bir teklifde bulunur, bu sefer kesin red cevabı alır, bir hemşehrisinden aldığı tabanca ile evvelâ sevgilisine ve sonra kendisine ateş eder, ağır yaralanan Sevim'in hayatı kurtarılır, güzel delikanlı derhal ölür.

Bibl. : Gazeteler.

GALATA CİVANLARI (Frenk ve Rum) — Divan ve halk şairleri kalenderlik yolundaki terennümlerinde Galtayı unutmamışlar, Galatanın frenk ve rum civanlarını da övmüşlerdir. Frenk şehbazlarında milliyet ayırd etmemişler, hepsini "frenk" adında kaydetmekle yetinmişler, bâzan da rum mahbublarını da içine alabilen "Tersâ", "Tersâbeçe", "Kâfirbeçe" gibi kelime ve tâbirler kullanmışlardır.

Avnî'nin ,Fatih Sultan Mehmedinin divanında iki gazel vardır:

Bir güneş yüzlü melek gördüm ki âlem mâhıdur
Ol kara sünbülleri âşıklarının âhıdur

Kaareler giymiş mehi tâban gibi ol servi nâz
Mülki efrengin meger kim hüsn içinde şâhıdur

Ukdei zünnârına her kimse kim dil bağlamış
Ehli îman olmaz ol âşıkların gümrâhıdur

Gamzesi öldürdüğüne lebleri canlar virür
Var ise ol ruh bahşın dini Îsâ râhıdur

Avniyâ kılma güman kim sana râm ola nigâr
Sen Stanbul şâhısun ol Kalaata şâhıdur

★

Bağlamaz Firdevse gönlünü Kalaatâyı gören
Servi anmaz anda ol servi dilârâyı gören

Kevseri anmaz ol içdüğü meyi nâbı içen
Mescide varmaz o varduğu kilisâyı gören

Bir frengi dilber olduğun bilürdü Avniyâ
Beli ve boynunda zünnârü çelipâyı gören

Birinci gazelde "siyah esvab" ile "zünnar" dan, ikinci gazelde de belde yine "zünnar" ile boyunda "velîpâ" dan ve "kilise" nin de açıkça yazılmasından, Fâtihe bu gazelleri ilham eden güzelin bir kilsenin râhib yamağı genclerinden olduğu kaydedilebilir. Fantazi bir terennüm olması ihtimâli de vâriddir.

Onaltıncı asır şâirlerinden Cemâli Ahmed de (ölümü 1512) meşhur "İstanbul Şehrengizi" nde Galatadan bahsederken denizde yıkanan frenk civanlarını tesvir ediyor. Tahmin ederiz ki onlar da Galata önünde yatan frenk gemilerinin şehbaz tayfaları olacakdır:

. . . .

Kaçan yaz olsa mânendi Skender
Girer bahre ande simberler

Nedîmi bir melekrû her perinin
Su sızmaz ârelerinden bir birinin

Olub bir âşıkı şûride şeydâ
Çeker yâri kara bağrına deryâ

Geçen asır sonlarında yazılmış aşağıdaki beyitleri Üsküdarlı Âşık Râzinin evrâkı metrukesi arasından alıyoruz:

Galata palikarı kalopedisi meşhur
Şıkırdımın serveri tasdik eylemiş cumhur

Firengin güzelleri gelseler bir araya
Galatada birinci o urum palikarya

Lâ şek âfeti devran rum güzeli fetâlar
Amma fındıkcı olur o mâderbehatâlar

Ürkek ürkek gelir de sokuldukca sokulur
Gamzeleri ucunda şeytaneti okunur

Nâzı âteşi rûmi cilvesi kundağıdır
Sinede nakşi pâyi uşşâkının dağıdır

Nice despot keşişler düşmüşdür ayağına
Nice şeyhler pervâne kâfirin çerâğına

Levendlerdir hemdemi cümle pelid zehri mâr
İttirir rum beççeye dârülnedvesin îmâr

Sengi hârâ görünür aldırma nümâyişe
Açılır bâbı vuslat el atınca bahşişe

Kaptan zenâneleri cümle kalopediler
Nerelisin dedikde Galatalı dediler

Bir yanında Tersâne bir yanında Tophâne
Dinden eder âdemi Galata nâm puthâne

GALATADA SİRK YANGINI FÂCİASI — 30 mart 1900 tarihinde bir cuma günü olmuş bir faciadır ki büyük şehrin tarihi boyunca benzerine rastlanmayan vak'adır. Galatada Şarab İskelesi sâhilinde vahşî hayvanlar teşhir edilen bir sirk kurulmuşdu, gece saat 2.30 da sirkin ahşab barakalarından yangın çıkdı. söndürülemedi, ateş hayvan kafeslerini sardı, yalnız bir köpek ile bir kurt kurtarılabildi; bir büyük iki küçük arslan, bir ayı, iki maymun, iki keçi ve bir büyük boa yılanı yanarak telef oldular. Hayvanların feryâdı ve bilhassa arslanların kükremesi etrafı dehşet içinde bırakmışdı. Büyük arslan bir ara ateş ile kavşamış kafesini paralayıp kaçmaya teşebbüs etmiş, fakat etrafını saran ateş çenberini aşamamış, yelesi tutuşarak yığılıp ölmüşdü. Bu sirk yangını fâciası büyük şehrin hayvanlara karşı sevgi ve şefkati ile tanınmış halkı üzerinde çok acı bir tesir yapmış, uzun zaman unutulmamış, bilhassa arslanın ölümü üzerine türlü hikâyeler anlatılmışdı.

Bibl. : Gazeteler.

GALATA GENELEVLERİ — Kadimden beri Galata fuhşun en yaygın olduğu yer bilinegelmişdir; "Galata demek meyhâne demekdir" diye bir sözün yerleştiğine göre Galatada meyhânelerin çokluğu, sekenesinin çoğunlukla gayri müslim oluşu, onların kadınları için de tesettür, erkekden kaçma bahis konusu olmadığı için, gayri müslim yabancıların da gemilerle İstanbula geldiklerinde Galatada ikaamete ve az veya çok ikaametleri müddetince bekâr hayatı sürmeleri, o devir gemicilerinin çoğunluk ile zenânelerle ülfet ve muhabbete yatkın ve alışkın olmaları, Galatada türlü çeşidleryile fuhşun yaygın olmasına sebeb olmuşdu.

Fuhşu zâbıta kontrolü altına koyan ilk umumhâneler de Galatada açılmışdı. Galatada o fuhuş evlerinin toplandığı sokaklar da Kemeraltı Caddesinin yan sokakları, yalı boyuna yakın Karaoğlan, Araboğlan, Şeftali sokakları, Zındanarlı Sokağı, Yüksek Kaldırım yanında Zürefâ Sokağı, Kuledibinde Horoz Sokağı olmuşdu. Ayrıca içinde gizli fuhuş yapılan evler de pek çokdu. Çeşidli isimler altındaki bekâr odaları, çarşı hamamları da kötü gençlerin götürülüp kapatıldıkları yerler olmuşdu, hattâ bir ara, Karaköyde Karaköy Hamamı arkasında Hamam Sokağı adını taşıyan bir sokakda sermâyeleri kadın kılığına girmiş delikanlılar olan umumhâneler bile açılmış idi. Müşterilerinin çoğu ayak takımından, hattâ baldırı çıplak güruhundan olduğu için Galata Umumhâneleri de çoğunlukla süflî evler olmuşdu. Vesikâlı fâhişelik meşrutiyetin ilânına kadar müslüman türk kadınlarına yasak olduğundan Galata Umumhânelerinin sermâyeleri de rum, ermeni, yahudi ve hıristiyan kıpti kadınları idi (B. - Fâhişe, cild 10, sayfa 5487; Fuhuş, cild 11, sayfa 5855; Genel Ev; Hamam Sokağı Evleri; Horoz Sokağı; Zürefâ Sokağı).

Bir Galata genel evinde rum mama ve fedâi uşak

(Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

Yine meşrutiyetin ilânına kadar, idârî disiplini ile tanınmış yetimler okulu olan Dârüşşefakada ve yatılı askerî okullarda talebenin Galata sokaklarında

dolaşması şiddetle yasakdı, görülenler mekteb idârelerine jurnal edilirler, zâbıtaca tevkif edilirler, mekteb idârelerince hapisden tarda kadar, ağır cezalara çarptırılırdı. Ahmed Rasim Galatada bir umumhânede yakalanmış Darüşşefakalı bir mekteb arkadaşının ağzından mâcerâsını şöyle anlatıyor:

"... Halamın oğlu Salâhaddin ağabeyim götürdü... merdivenli bir yokuş tırmandık... (Zürefâ Sokağı)... bir evden Elâdo (rumca Gel demek) diye bir ses geldi... bir kapudan girdik. Kısa boylu, şişman, memeleri devanası memeleri gibi sarkık, burnu basık bir karı bizi karşıladı, yalandan gülüyordu, ağabeyime-

— Aspazya sana dargın... dün geleceğim demişsin, gelmedin... dedi.

"Yukarı çıkdık, yukarda bizi bir kadın daha karşıladı... ne kaşlar, ne gözler, rastıklı, sürmeli, o kadar güzeli ki Ağabeyime ne laflar söylüyordu:

— Ah Salah... sen beni yakdin...

"Sonra beni sordu, ağabeyim küçük kardeşim dedi... bir odaya girdik. Bir herif elinde bir tepsi, tepside büyük bardaklarla arpasuyu getirdi... odaya üç dört kadın daha girdi... hepsi rastıklı, sürmeli... içlerinde en güzeli benim boynuma sarılıp iki yanağımdan öpmesin mi... fena oldum... namusuma dokundu... hepsi hâlime güldüler... durmadan arpa suyu içdiler... ağabeyim de elini kadının beline atmış, durmadan arpasuyu içiyordu... el çırpa çırpa bir şarkı, bir şarkı... hem rumca:

Sevdim seni âh... nasepu Eleni
Mazi mazi matis kaymeni...

"İçeri bir herif girdi, ağabeyimin yanındaki kadına: — Elâdo!... dedi. Rumca küfürlere başladı. Ağabeyim kalkdı, herife bir tokat attı, koca arpasuyu bardağını da başına vurdu... herif kan revan içinde... evin içi karışdı... evin içine bir takım adamlar doldu, benim de karşıma bir kanun (inzibat eri) dikildi: — Yürü bakayım!... ben bittim, ölsem daha iyi. Kanun beni köprü başındaki karakola götürdü... oradan bâbıseraskeriye... ertesi gün de mektebe teslim ettiler..." (Fuhşi Atik).

Kalender halk şâiri Erzurumlu Âşık İbrahim de Galata Umumhâneleri için şunları yazmışdır:

Çöplendim yıllarca Kuledibinde
Hepsi birbirinden mülevves batak
Horoz Sokağının üç beş evinde
Köpek girip yatmaz serilen yatak

Kemeraltında da sürttüm bir zaman
Dost tuttum bir evde bir kaşı keman
Ben çıplak ayaklı Sultan Süleyman
Belkis'im Eleni denilen kaltak

Zürefâ yokuşu iki keçeli
Evlerinde yattım gündüz geceli
Bula yazdım bir gün orda eceli
Kesdi ayağımı bir güzel dayak

Arab Sokağının sermâyeleri
Fâhişelerin en pespâyeleri
Küfr ile yoğrulmuş pis mâyeleri
Gaayet ile zordar ülfet intibak

Bir Galata genel evinde rum sermâye ve misâfiri

(Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

Karaoğlan'ın da evleri meşhur
Rezâletlerinde müttefik cumhur
Kartala yüz tutmuş sermâyesi hûr
Daldım çıkdım oldum bir karabatak

Meşrebim değişdi geldi bir sıra
Kalenderlik dirken oldum maskara
Nevhat palikara pedimulara
Hamam Sokağına dadandı ayak

Kıptii nasrânî urum ermeni
Bir nice yâdigâr bend itti beni
Kokona kılıklı pâkize teni
Saçlı zennâneler cümlesi kıyak

Ey Âşık İbrahim uzatma yeter
Hâlin olmaktadır gün günden beter
Panayot "Eleni", Mişon da "Ester"
Yüzlerinde allık ağdalı yanak

Galatada sokak sokak dolaşdım
Çıplak ayağımla şirkâba basdım
Nice nakış aldım beş yıl savaşdım
Didim bir güzel yar peylemeye bak

Kanı kanından hem dini dininden
Muhabbet sohbeti senin dilinden
Mühmel garibânın güzellerinden
Gümüş topuklu bir çapkınca çırak

Sîne kafesinde olsun bülbülün
Itrın koklamasun agrar o gülün
Pâyin bus iderek tara kâkülün
Mübtezeller ile ülfeti bırak

Galata umumhânelerindeki sermâyelerin çoğunun bir belâlısı vardı, fâhişe kazancını kendisine içki parası yapar âdî ve rezil kabadayılar. O düşkün kadınlar belâlısının pençesinden kaçırdığı kazancının bir kısmı ile de çehreli bir kötü oğlanı dost tutardı. Kazancı da nihâyet gündüz ve gece kayıkcı, mavunacı, hammal makkulesi müşterilerin bırakdıkları şeyden ibâretti; Galata fâhişelerinin ne kadar derin bir sefâlet içinde yaşadıkları kolay tahmin edilir. Belâlı kabadayı ve oynaş şıkırdım oğlanlar arasında rekaabet yüzünden kanlı vak'alar da olmuşdur. Öyle bir cinayet üzerine şu kıt'alar, kalender halk şâiri Âşık Râzinindir:

Galatanın şıkırdım güzellerinden Foti
Bin içinde bir idi Kemeraltı âfeti
Bir orospu yüzünden kıydı güzel oğlana
Laz Kosti dedikleri kuduz kaldırım iti

★

Kim der idi o tüysüz melek misâl Pandeli
Şeftâli Sokağının o kahveci güzeli
Azgın Deli Kostiyi bir orospu yüzünden
Katledip kelepçeye vurulsun nâzik eli

Galatada Şeftâli Sokağının zamanımızdaki adı Çığırtkan Sokağıdır.

1885 ile 1890 arasında Galata umumhânelerinin en meşhurları Sidikli Despinanın Evi, Sakallı Eleninin Evi, Çakır Eleninin Evi, Karaoğlan (bu isimli sokakda 4 evden biri sokağın adı ile meşhurdu), Araboğlan (yine öyle, bu isimli sokakdaki bir ev), Mama Margaronun Evi, Mama Froso'nun Evi, Horoz Sokağı Odaları (3 ev), Çingene Despinanın Evi, Hamam Sokağı Evleri, (sermayesi kadın kıyafetli kötü delikanlılar olan 3 ev), Zürefâ Sokağı (bu sokağın bütün evleri), Alageyik Sokağı (bu sokağın bütün evleri), Manastır (Alageyik Sokağındaki evlerin en meşhuru), Kömürcü Sokağı (bu sokağın bütün evleri).

Münir Süleyman Çapanoğlu bize verdiği bir notda: "... sermâyeleri de umumiyetle hastalıklı, güzelliklerini ve tâzeliklerini Beyoğlu evlerinde harcadıkdan sonra Galata sokaklarına düşmüş, allıklı, rastıklı, sürmeli, çoğu rum, bir kısmı da ermeni ve yahudi, gaayet yapışkan, arsız karılardı. Bir içki sofrası kurulur, yarı türkçe yarı rumca fuhşiyat terennüm edilir; ve türlü rezâletle içilirdi. Umumhâne uşakları da, yine körpelik çağları geçmiş kötü rum gencleri olup, hemen her evde o karılardan birinin yerine uşağı tercih edip onun misâfiri olanlara dâimâ rastlanırdı. Bâzı fâhişeler erkeğini Galatanın ara sokaklarında dolaşarak kendisi bulur, alıp eve getirirdi...".

Ahmed Rasim "Fuhşi Atik" de bir ermeni berberin ağzından anlatıyor:

"... yanımda, ta kulağımın dibinde bir horultu... kafamı şöyle çevirip bakayım dedim... bir surat ki... sürdüğü allıklar kuruyunca pul pul dökülmüş, yerleri mor mor kalmış... saçları sorma... ya açık ağzındaki dişler... sap sarı da diplerini yosun bağlamış... ya yatak... ya oda... övüreceğim geldi... bakdım ki resmî yatmışım, paltomu, potinlerimi bile çıkarmamışım... odada övürerek fırladım... merdivenden indim, aşağıda karşıma ızbandud gibi bir uşak dikildi, ona sordum:

— Ben ne vakit geldim?
— Sabaha iki saat kala!
— Sarhoş muydum?
— Leş gibi!
— . . .
— Mamayı alacağım diye tutturdun olmaz dedik, dinletemedik...

— Burası neresi?

— Kemeraltı!

— ...

"Evin karşısı meyhâne imiş. Galatanın ne kadar kopuğu, külhanbeyi varsa toplanmış, ortalarında bir laterna, evlerden bir adam çıkdı mı çalmaya başlıyorlar, içlerinden biri de elinde tepsi ile yanaşıp:

— Sabahlar hayır olsun beyim!... diye parsa topluyor... kuruşu attın da tepsi de tın dedi mi:

— Geçmiş ola!... diye bir ağızdan bağırıyorlar..." (Fuhşi Atik).

"... belsoğukluğu, firengi, şangır, uyuz gibi hastalıklar ancak Beyoğlu ve Galatanın gayri müslim umumhâneleri müdâvimlerinde görülürdü." (Fuhşi Atik".

Zamanımızda, memleketimizin her tarafındaki genelevlerde olduğu gibi Galata Umumhânelerinin hem işleticileri hem de sermayeleri, türlü sebeblerle fuhuş yoluna sürüklenmiş türk kadınlarıdır.

Zamanımızın Galata Genelevleri hakkında aşağıdaki kıt'alar Hippi şâir Mehmed Gökçınar'ındır:

"Hatice", "Evdoksiya", "Halime", "Vasiliki",
"Nermin" ile "Agavni", "Perihan" la "Aliki",
"Ester" imle "Fahriye" m, "Tiriyandakilâki" m,
Bir de çingene "Penbe", gacolarım on iki.

İsimler çirkin değil, lakabları da hoşdur,
Haticenin "Sidikli", Agavninin "Sarhoş" dur.
Vasilikimin "Kumru", Halimenin de "Kuzgun",
Evdoksiya "Pasaklı", çak bir kibrit tutuşdur.

Perihanın "Dörtkaşlı", Fahriyenin de "Oğlan",
Tiriyandafilâki hakikat "Karakaplan",
Alikinin "B. B" dir, Esterin de "Pirenses",
Nerminin "Balıkcı" dır, Penbenin de "Bozyılan".

Yüzüm yeni tüylenmiş, ondokuzluk bir kopuk;
Demir bilekli pençe, demir gülledir topuk;
Sırım gibi, tığ gibi, ateş gibi oğlanım,
Evlerde bir çakdım mı, karılar gazlı pamuk.

Çamurlu ayaklarma Sünbül Koçanı derler,
Kapudan karşılayıp, yıkar, koklar, öperler;
Nam saldım Galatanın genelevlerinde ben
Cihan pehlivanına hazır durur minderler.

Fırtınaya tutulmuş deryâda aşk gemisi,
Ele geçer mi kolay benim gibi birisi.
Tâ besah uyunmaz, gecelere doyulmaz,
Başdan kara gidiyor Gökçınar serserisi.

Hipplerim kurtardı Galatadan, batakdan;
Yine fuhuş mancası, başka çanak, tabakdan;
Kader kısmet "Gökçınar", boş ver canım "Mehmed" im,
Genel evler yerine şimdi bahtın sokakdan.

GALATA HAMAMLARI DESTANI — Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi Galata Hamamları üzerine 44 kıt'alık bir destan yazmışdır. Destanında Azebkapusundan Tophâneye kadar 7 hamam kaydedilmişdir ki isimleri şunlardır:

Yeşildirekli Hamam (B. : Azebkapusu Hamamı, cild 3, sayfa 1683), Arabcamii Hamamı (B. : Arabcamii Hamamı cild 2, sayfa 949), Buğluca Hamam (B. : Buğluca Hamam, cild 6, sayfa 3098), Karaköy Hamamı, Kapuiçi Hamamı, Kılıçalipaşa Hamamı, Yamalı Hamam.

Destanda bu yedi hamamda çalışan 57 nefer genc dellâkin de isimleri yazılmışdır. İstanbul hamamları için benzeri çok az bir vesika olan o uzun manzumeden birkaç kıt'a alıyoruz:

Bir cânibde Yeşildirek hamamların sarayı
Bir de Arabcamii var unutma uğramayı
Buğluca da gaayet meşhur ve hem kadim hamamdır
Karaköy de doldurmuşdur Tophâneyle arayı

Bir cânibde Kapuiçi Kılıçali Yamalı
Galatanın hamamları şöyle tamam olmalı
Gece gündüz gürül gürül işlemekde cümlesi
Sıra geldi çıplaklara birer birer saymalı

Yeşildirek Hamamının semti Çeşmemeydanı
Üç Mustafa üç Mehmedi ikidir Süleymanı
Filiz Ahmed Kız Hasanla tam on nefer eşbehler
Peştemallı çıplaklarla Kaptanpaşa divanı

Bir hamam da meşhur Arab Camiinin yanında
Dört neferdir uşakları tamam hizmet çağında
Bahriyeli Mustafası Kara Ömer Ahmed Şah
Malatyalı Seyyidin de beni var yanağında

Buğlucaya Bokluca da derler ama hatâdır
Beş nefer dellâkleri gül goncası fetâdır
Ali Veli iki Mehmed bir de Çakır Mustafa
Cümlesi de hizmet ile güzellikde yektâdır

Karaköyde Kara Ahmed, Kara Veli, Dilâver,
Kara Mehmed, Kara Hasan, henüz henüz hatâver
Üç neferdir Alileri, Mustafası uşağın
O on nefer çıplak cana nakdi cânın bahşiş ver

Yamalıda Kara Mehmed, Sarı Mahmud, Kız Nûman
Kız Mustafa, iki Ali, iki Hasan, Süleyman
Dokuz nefer tâze uşak cümle çıplak levendler
Bıyıkları duman duman merdi meydan pek yaman

Kapuiçi şehbazları çıplak uşak on nefer
Bülbül Ali, Koç Mustafa, Akyazılı Gazanfer
Kara yağız siyeçerde üç Mehmedle üç Receb
Hem dillere destan olmuş şâhı hûban Laz Câfer

Kılıçalipaşanın da meşhur tâze levendi
Dilberânın dokuz nefer çıplak servi bülendi
Ayaklarda sanki kalyon güllesidir topuklar
Kâkülü gümrahı da uşşakının kemendi

Mustafalar iki nefer, dört neferdir Alisi
Bir de Kara Tayyarı var cümle âlem delisi
Gül ibikli kara horoz körpelerden körpedir
Tersâneli Yakubuyla Üsküdarlı Velisi

Tokat Zile Sivas Hafik Koyulhisar civanı
Bellerinde siyah futa cümle cennet gilmanı
Tıkır tıkır nâlin ile gelüp selâm verdikde
İşte dersin çıplakların budur merdi meydanı

Hizmetinde çistü çâlâk dellâki pâk pelenkler
Kâkülleri perçemleri şâhin başda çelenkler
Göbektaşı sofalarda toplanup yarânımız
Bâzan dahi sazlı sözlü pek hoş olur âhenkler

Bibl. : Âşık Râzi, Evrâkı Metruke, defter.

GALATA KADILIĞI — Tanzimatdan önce yüzyıllar boyunca sürmüş eski devlet nizamında İstanbulun dört kadılığından biri (Diğerleri: İstanbul, Eyyubusultan, Üsküdar kadılıkları); "Kadılık" müessesesinin mütalâası bu ansiklopedinin konusu dışındadır; bütün beldelerde olduğu gibi Galatanın en yüksek adlî ve idârî makaam idi, Galatanın baş hâkimi ve belediye başkanı ile kaymakamı gibiydi.

Evliyâ Çelebinin kaydına göre XVII. yüzyılda Galata Kadılığının geliri günde 500 akçe idi ki o devir için büyük paradır. 300 kadar köye hükmü geçmekde ve 44 yerde "Nâib", kadı temsilcisi, vekili bulundurmakda idi, onların da günlük gelirleri 150 akçe idi; kadılığın senelik geliri 70 kese akçe idi.

Evliyâ Çelebinin 300 köy ve 44 nâiblik dediği kasabalar, Boğaziçinin bütün Rumeli yakası ile Boğaz köyleri arkalarından ve Galatadan Kırklareli sınırına kadar uzanan yerlerdir.

Galata Kadıları Arab Camii yanında Ceneviz yapısı mîrî bir konakda otururdu. Nefsi Galata Mahkemesinde de bâzan kendisi, bâzan da bir nâibi hâkimlik yapardı. Bandırma civârında Kapudağı Yarımadası da adlî ve idârî yönden Galata Kadılığına bağlı idi.

Dîvânı Hümâyundan pâdişah adına Galata Kadılarına gönderilmiş birkaç ferman sûretidir, zamanımızın diline çevirerek alıyoruz:

"Galata Kadısına hüküm ki,

"Sicil gönderip bildirmişsin ki, Sultancihangir Camii Mahallesi halkı mahkemeye gelmiş, mahallelerinde oturan Arab Fati, Nârin, Kirteli Nefise, Atlıases lakabı ile tanınmış Kamer ve Balatlı Aynî adındaki avretlerden Yaramazlardır (Fâhişedirler) diye şikâyetde bulunmuşlar. Arab Fatiye adam gönderilip dâvet edildikde ortadan kaybolmuş, kaçmış, diğerleri gelmişler. O mahalle halkından müderris Molla Muhiddin, kâtib Mehmed, İlyas, Sinan Halife ve sâir müslümanlar şahadet edip yüzlerine karşı fâhişeliklerini söylemişler. Daha önce Arab Fatinin ahvalini teftiş için imam ve müezzin ve cemaat evinin önüne vardıklarında avret imamımıza ve kadınıza ve şeriatınıza lânet diye küfretmiş, ve ondan önce de Kalafatcı Mahallesinde ve kendi evinde iki defa nâmahremle basılmış, evi şenaat ve fesad yeridir demişler, evi satılıp mahallemizden gitsin demişler. Bu fermanım varınca o avretlerin evlerini zorla sattırıp kendilerini şehirden sür çıkar. Küfreden avretin kocası yeniçeri imiş, onu da, tecdidi îman ettirildikden sonra eri gelinceye kadar zındanda hapsettirsesin. 2 rebiülâhir 973 (ekim 1565)".

"Galata Kadısına hüküm ki,

"Mektub gönderip bildirmişsin ki Galata âyânından bir kalabalık mahkemeye gelmiş, hıristiyanların Galata İskelelerine gemilerle gelen şarablarını gemiden evlerine fıçı ile taşımaları gerekirken tulumla taşımalarından şikâyet etmişler. Şarab tulumlarını müslümanların esvablarına dokundura dokundura götürürlermiş. Daha önce de böyle bir şikâyet olmuş ve zamanın müftüsü şarabın tulumla taşınmasını men eden bir fetvâ vermiş. Buyurdum ki bundan böyle kefereye tulum ile şarab taşıttırma. 15 zilhicce 979 (nisan 1572)".

"Galata Kadısına hüküm ki,

"Musevîler bir şikâyetde bulundular. Ceddim Fâtih Sultan Mehmed Kasımpaşa arkasında bir yeri İstanbul musevîlerine kabristan olarak vermiş, o zamandan beri ölülerini oraya gömerlermiş. Oraları hâli yer iken sonradan müslümanlar ev yapmaya başlamış, mezarlık olan yere tecâvüz etmişler. Tahkik ettirdim ve musevîlerin haklı olduğu meydana çıkdı. Yüzleştirildiler, müslümanlar cevab veremedi. Bu sefer musevî kabir taşlarının gaayet büyük olup geceleri aralarında hırsızların gizlendiği ileri sürüldü, o büyük taşların kaldırılması söylendi, o da vârid değildir. Bu fermanım geldiğinde musevî mezarlığını dikkatle koruyasın, tecâvüz edilmesin; musevîler kabir taşlarını şimdiye kadar nasıl yapdırır koyarlarsa, yine öyle koysunlar. 19 zilkaade 992 (kasım 1584)".

"Galata Kadısına hüküm ki,

"Mektub yazıp bildirmişsin ki evlerin geniş ahşab saçakları yangında ateşin yayılıp büyümesine sebeb olmuş. Bundan sonra, yanan evler yeniden yapılır iken, sahiblerine şiddetle

tenbih et, saçaklarını geniş ve ahşab değil, tuğla ile kirpi saçak yapdıracaklardır. 21 cemâziyelevvel 967 (ocak 1560)".

"Galata Kadısına hüküm ki,

"Et sıkıntısı çekiliyor, yeniden yapılan kasab dükkânları da bu sıkıntıyı arttırıyor. Galatada yeni yapılıp açılmış ne kadar kasab dükkânı varsa kapatıp kaldırtacaksın. 27 receb 983 (kasım 1575)".

"Galata Kadısının Kapudağı Nâibine hüküm ki,

"Mehmed Emin İstanbulda Dolmabahçede bir sebil yaptırmaktadır; mermerinin bir kısmı oradan temin edilmiş ve Yorgi adındaki hıristiyan oraya gönderilerek mermerler temin edilmiş; o mermerlerin gemiye yüklenmesine kimse müdâhale etmeyecektir. Rebâülevvel 1154 (haziran 1741)".

Rebiülevvel 1194 (mart 1780) tarihli bir fermanda da Rusyadan gelecek tuzlu balık ve havyardan da gümrük resminin yalnız onların müşterisinden alınacağı yazılır.

Sâfer 1112 (haziran 1700) tarihli bir ferman Galatada cemiler civarında hıristiyanların oturtulmaması ve dükkân aştırılmaması emredilmektedir.

Kadıların, bu arada Galata Kadılarının idârî ve kazaî işlerinin neler olduğunu gösterme bakımından bu fermanların kıymeti çok önemlidir.

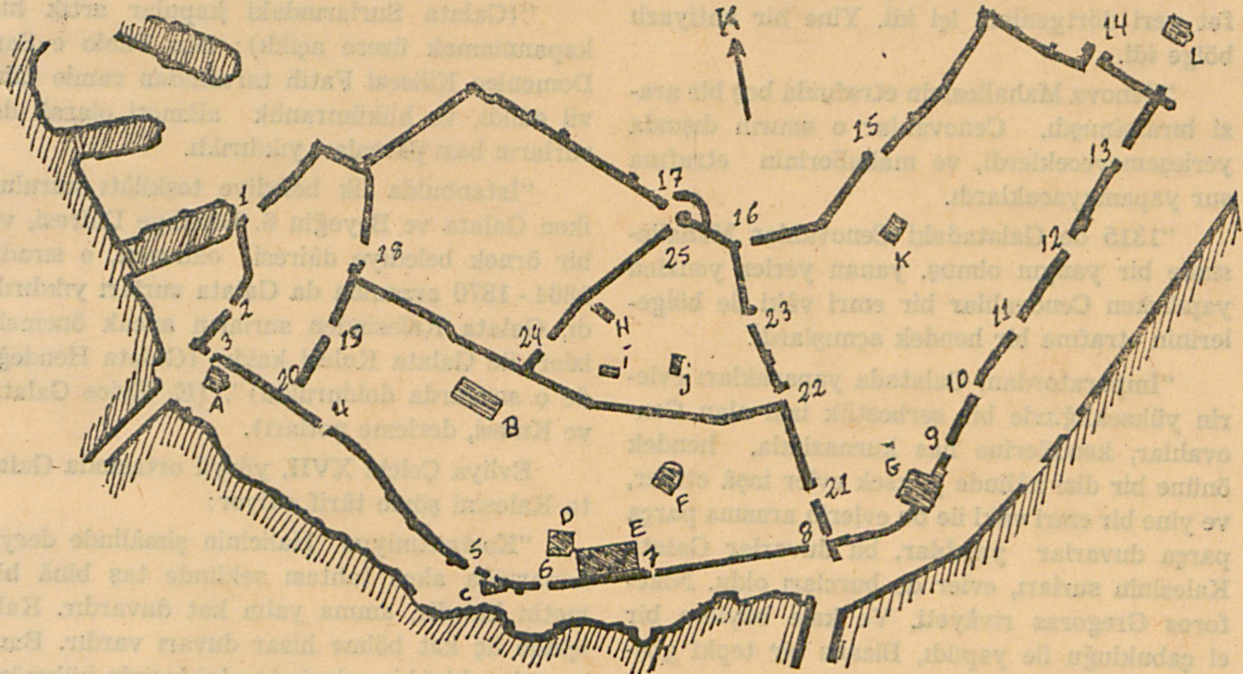
Aşağıdaki manzume de 1826 dan önce bir Galata Kadısı için yazılmışdır:

Galata Mollası Yelkencizâde
Kaptırmış gönlünü bir perîzâde

Kayıkcı gürûhi erâzilinden
Yağkapanında Gürcü Bihzâde

Yağlıkara kopuk âşık mollanın
Yanık cübbesini verdi mezâde

GALATA KALESİ, SURLARI VE HENDEĞİ — Aşağıdaki mâlûmatı Prof. Dr. Semavi Eyice'nin "Galata ve Kulesi" isimli eserinden derleyerek alıyoruz:

Galata Kalesi ve Surları

Kapular: 1. Yeni Azeb Kapusu; 2. Meyyit Kapusu; 3. Azeb Kapusu; 4. Adı bilinmeyen bir kapu; 5. Kürekci Kapusu; 6. Yağkapanı Kapusu; 7. Balıkpazarı Kapusu; 8. Karaköy Kapusu; 9. Kurşunlu Mahzen Kapusu; 10. Yeni Kapu; 11. Mumhâne Kapusu; 12. Kireç Kapusu; 13. Eğri Kapu; 14. Tophâne Kapusu; 15. Adı bilinmeyen bir kapu; 16. Küçük Kule Kapusu; 17. Büyük Kule Kapusu.

Kale içi kapuları: 18. Harip Kapu; 19. İç Azeb Kapusu; 20. Adı bilinmeyen bir kapu; 21. İç Karaköy Kapusu; 22. Meydancık Kapusu (Voyvoda Kapusu); 23. Horoz Kapusu; 24. Yanık Kapu; 25. Kuledibi Kapusu.

Kale içinde bâzı binâlar: A. Azebkapusu Camii; B. Arab Camii; C. Yelkenci Hanı; D. Galata Bedesteni E. Rüstempaşa Hanı; F. Galata Yeni Camii; G. Galata Hisarı - Yeraltı Camii; H. Palazzo Communale (Ceneviz Sarayı); İ. Senpiyer Kilisesi; J. Senjorj Kilisesi; K. Sen benuva Kilisesi.

Kale dışında Tophâne Kapusu civarında: Kılıç alipaşa Camii.

(**Kroki:** Prof. S. Eyice'nin Galata kitabından Abidin Tel eli ile)

"XII. yüzyılda İstanbulun Haliç kıyısında imtiyazlı bir bölgeye sâhib olan Cenovalılar, Dördüncü Haçlı Ordusu tarafından 1204 de İstanbulun işgalinde o yerlerini Venediklilere kapdırmışlardı, ve İstanbulun karşısındaki Galatada yerleşmeye başlamışlardı.

"Bizanslılar 1261 de İstanbulu lâtinlerden geri aldıklarında, akdedilen bir dostluk ve ticâret muahedesi ile Cenovalılara birçok hak tanıdılar, İstanbulda bir tüccar loncası, saray, kilise, hamam, fırın, dükkân ve ev yapdırabileceklerdi. Fakat bir karışıklık çıkarmak teşebbüsleri haber alınarak İstanbuldan dışarı çıkarıldılar ve ancak 1267 de Galatada yerleşmelerine izin verildi.

"İmparator Galatanın kadîm surlarını yıkdırtarak yalnız Galata Hisarını (Kurşunlu Mahzeni) bırakdı ve oraya bir Bizans garnizonu yerleştirdi.

"Galatada Cenovalıların yerleşmesi için bir mahalle tahsis edilmişdi. Bu mahalle kıyıda, Bankalar Caddesi, Karaköy Meydanı ve Kalafat yeri dörtgeninin içi idi. Yine bir imtiyazlı bölge idi.

"Cenova Mahallesinin etrafında boş bir arazi bırakılmışdı, Cenovalılar o sınırın dışında yerleşemeyeceklerdi, ve mahallerinin etrafına sur yapamayacaklardı.

"1315 de Galatadaki Cenovalılar Mahallesinde bir yangın olmuş, yanan yerler yeniden yapılırken Cenovalılar bir emri vâki ile bölgelerinin etrafına bir hendek açmışlardı.

"İmparatordan, Galatada yapacakları evlerin yüksekliğinde bir serbestlik izni alan Cenovalılar, kendilerine has kurnazlıkla, hendek önüne bir dizi hâlinde yüksek evler inşâ ettiler, ve yine bir emri vâki ile bu evlerin arasına parça parça duvarlar yapdılar, bu duvarlar Galata Kalesinin surları, evler de burcları oldu. Nikeforos Gregoras rivâyeti. Ve kale böylece bir el çabukluğu ile yapıldı, Bizans bir tepki gösteremedi.

"Yapılan burclara Cenova Cumhuriyeti asılzâde âilelerinin armaları hak edilmişdi, Cenovalılar Bizans İmparatorunun da toprak sahibi olduğunu hatırlatmak üzere Bizans armasını da koydular, bacakları eşit bir salibin dört köşe boşluğunda birer B harfi, dört B: Basileus Basileon Basileuon Basileousi; Hükümdarlara Hükmeden Hükümdarların Hükümdârı demekdi.

"Bizans zayıfladıkca Cenovalılar Galatadaki imtiyaz bölgelerinin sınırını genişlettiler, önce kıyıdan itibâren surlar, Azeb Kapusu - Şişhâne - Büyük Kule - Tophâne Bitpazarı - Tophâneye doğru bir kavis hâlinde uzandı.

"Galata Kulesinin inşâ edildiği parça ancak 1349 da eklendi.

"Bu suretle bir kaleye, surları önünde bir hendeğe, ve bir de büyük kuleye sâhib olan Galatadaki Cenova kolonisi bir özel statüye, kanuna sahib oldu; kendilerince Pera yahud Peyre denilen koloninin idâresi başında Podesta unvanınını taşıyan bir vâli bulunuyordu, bu vâli Bizans İmparatorluğu nezdinde dâimî elçilik vazifesini görüyor idi.

"Galata Cenovalıları Türklerin son İstanbul muhasarasında tarafsız kaldılar, fakat İstanbulun türkler tarafından fethinden sonra, Galatadaki idârî imtiyazlarını muhafaza edemediler. Surlarının içine türkler yerleştirildi, ve mülkî idâre için de bir Voyvoda tayin edildi (B. : Galata).

"(Galata Surlarındaki kapular artık hiç kapanmamak üzere açıldı); San Paolo e San Domenico Kilisesi Fatih tarafından camie tahvil edildi, ve hükümranlık alâmeti olarak da surların bazı parçaları yıkdırıldı.

"İstanbulda ilk belediye teşkilâtı kurulur iken Galata ve Beyoğlu 6. Belediye Dâiresi, ve bir örnek belediye dâiresi olmuşdu, o sırada 1864 - 1870 arasında da Galata surları yıkdırıldı, Galata Kalesinden surların ancak önemsiz izleri ile Galata Kulesi kaldı; (Galata Hendeği de o sıralarda dolduruldu)". (E. Eyice Galata ve Kulesi, derleme notları).

Evliya Çelebi XVII. yüzyıl ortasında Galata Kalesini şöyle târif ediyor:

"Kostantıniyye Halicinin şimâlinde deryâ kenarında akçe tahtası şeklinde taş binâ bir metin kaledir, amma yalın kat duvardır. Kale içinde üç kat bölme hisar duvarı vardır. Bunların her biri bir ceieviz kıralzâdesinin hükmünde idi.

"Garp tarafında Kasımpaşa Tersânesine nâzır hisar biçiminde Meyit Kapusu, Cenuba nâzır ve deniz kenarında Azeb Kapusu, üçüncüsü yine deniz kenarında Kürekci Kapusu, dördüncü Yağkapanı tarafına açılır; deniz kenarında Yağkapanı Kapusu, beşincisi deniz kenarında Balıkpazarı Kapusu, altıncı kapu yine cenuba nazır Karaköy Kapusu, yedincisi şark tarafında

deniz kenarında Kurşunlumahzen Kapusu, ki rumlar bu kapuya Ayaniko Kapusu derler, burada Havvariyun Ayazması vardır, sıtmalı adam girse şifâ bulur, sekizinci kapu şarkda deniz kenarında Kireç Kapusu, dokuzuncu, karaya nâzır Tophâne Kapusu, onuncu kara tarafında şimâle nâzır Küçük Kule Kapusu, onbirinci, şimâle nâzır Büyük Kule Kapusu. Kale içindeki bölme hisarlarındaki kapular da bunllardır: Küçük Karaköy Kapusu, Mihal Kapusu, Meydancık Kapusu, Kilise Kapusu, İç Azeb Kapusu, Sâdık Kapusu, bu kapulardan üçü caddeye nâzırdır.

"Galata Kalesinin çevresi 1060 adımdırı 205 kulesi (burçu) ve 13.000 dendanı (mazgal dişi) vardır. Duvarının yüksekliği 40 zirâ, kulelerin yüksekliği 80 zirâ, büyük Galata Kulesinin yüksekliği de 118 zirâdır, eflâke ser çekmişdir, en üstü kurşun örtülüdür. Şekli yuvarlakdır, içi on kat zındandır, şimdiler Ali Osmanın gemi âletlerine mahzen olmuşdur, cenuba nâzır demir kapusuna taş merdivenle çıkılır.

"Bu Galata Kalesinin kara tarafında Meyyit Kapusundan tâ Tophanı Kapusuna kadar büyük ve derin bir hendek vardır, hendeğin içinde gemicilerin gemi gomanaları, can kurtaran palamarlarını bükerler. Hendeğin ötesi serâpâ mezarlıkdır. Kalenin derya tarafı dışı çarşı pazar yerleridir..." (Semavi Eyice).

Galta Kalesi Hendeği, XIX. yüzyılda, yeniçerilerin zorbalık devrinde, kabadayılık ve zorbalık yolundaki kanlı bıçak kavgalarının yapıldığı yerdi, o bıçaklı, kanlı kavgalar eski Romalıların gladiyatör döğüşlerini andırırdı; Galata Hendeği geceleri hâneberduşların da fisku fesad ve fuhuş yuvası hâlini alırdı.

GALATA KÖPRÜSÜ — (B. : Köprü, Köprüler).

, **GALATA KÖPRÜSÜ CİNÂYETİ** — (B. : Cavid Bey, İbrahim, cild 6, sayfa 3395).

GALATA KULESİ — Aşağıdaki tarihçeyi Türk Ansiklopedisinde Prof. Semâvi Eyice tarafından yazılmış "Galata Kulesi" maddesinden alıyoruz-

"Galata Surlarının başkulesi; Galata Kulesinin esasının Bizans devrine âid olduğu ve Anastasios Dikoros tarafından yapdırıldığı yolundaki rivâyet dayanıksız bir iddiadır. Bizans kaynaklarının Büyük Burç (Megalos Pyrgos), Cenova kaynaklarının İsâ Kulesi (Christea Turris) olarak adlandırdıkları Galata Kulesi, bâzılarınca, Karaköy yakınında olan Galata Hisarı ile karıştırıldığından, bu hisara âid târihî bilgiler Galata Kulesine âid zan edilmişdir. Galata Hisarının mahzeni, Kurşunlu Mahzen veya Yeraltı Camii adı ile hâlâ durmaktadır (B. : Kurşunlu Mahzen; Yeraltı Camii).

"Bizans İmparatorluğunun izni ile Galatda XIV. yüzyıl başlarından itibâren yerleşerek burada bir imtiyaz bölgesi kuran Cenovalılara başlangıçda tahkimât yapmak müsaadesi verilmemişdi. 1316 dan itibâren bölgelerini tahkime başlayan Cenovalılar, 1348 de Bizans İmparatorluğundaki bir iç buhrandan faydalanarak Galata Kulesini inşâ ettiler; Galata Kulesi buradaki surların başkulesi (donjon'u) durumunda idi.

"1445 veya 1446 da biraz yükseltilmiş, hattâ büyük bir ihtimal ile, bu inşaatın masrafını karşılamak üzere Türklerden yardım istenmiş ise de, Cenova hükûmeti galatalıları bu karardan vaz geçirmişdir.

"1453 de İstanbulun fethi arkasından Cenovalılardan sulh yolu ile alınan Galata, Türk idâresine geçdiğinde, bir rivâyete göre, kulenin tepesinden 10 arşın (7 m. 58) kadarı hükümranlık alâmeti olarak yıktırılmış ise de arkasından derhal tâmir ettirilmişdir.

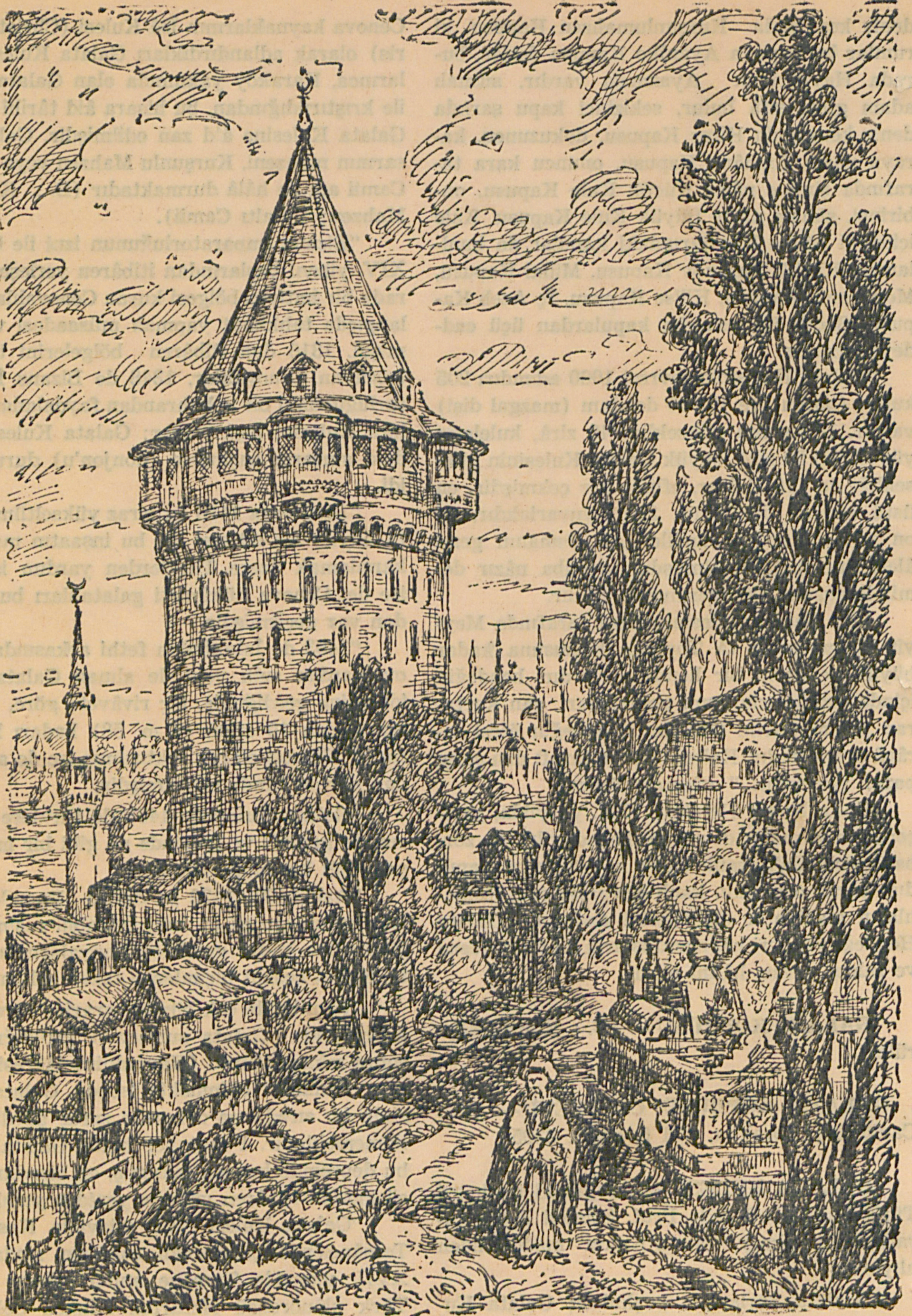
"Galata Kulesinin 1453 de türklere ne durumda geçdiği ve üzerinde ne gibi bir muâmele yapıldığı kesinlikle bilinmez.

"Aslı 1420 - 1422 ye doğru Buondelmonti tarafından çizilen en eski İstanbul res'mlerinin günümüze kadar gelebilen kopyalarında, Galata Kulesi çeşidli biçimlerde tasvir edilmişdir.

"İstanbulda çok büyük zararlar veren 1509 depreminde Galata surlarının yıkıldığı ve az sonra mimar Murad (Hayreddin) idâresinde tamir edildikleri bilinmekte ise de, Galata Kulesinin bu sırada ne derecede zarar gördüğü bilinmemektedir. Fakat her halde Galata Kulesi bu depremde kısmen yıkılmış, en azından üçüncü katdan itibâren yukarsı yeniden yapılmışdır.

"Galata Kulesi XVI. yüzyılda Kasımpaşa Tersânesinde çalıştırılan esirlerin zındanı idi. XVII. yüzyılda Tersâne anbarı olmuş ve ilk Türk plânörcüsü Hezarfen Ahmed Çelebi bu kuleden uçmuşdur (B. : Ahmed Çelebi, Hezarfen, cild 1, sayfa 344).

"XVI. yüzyıl sonlarında Galata Kulesinin Takiyeddin adındaki astronomun rasadhânesi ol-

1830 etrafında Galata Kulesi ve kale duvarı dışında Müslüman mezarlığı (L. Thénon Lemaitre'in gravüründen S. Bozcalı eli ile)

duğu yolundaki iddea isbatlanmamış, rasadhânenin Tophâne sırtlarında olduğu anlaşılmışdır.

"XVIII. yüzyıl başlarından itibâren Galata Kulesinin en üst katında bir mehterhâne takımının bulunduğu, ve bunların muayyen saatlerde nöbet vurdukları bilinir. Bu sırada Galata Kulesi yangın gözetleme yeri olarak da kullanılıyordu.

"25 temmuz 1794 günü çıkan yangında Galata Kulesi tamamiyle yanmış, duvarlar iki metre kadar indirildikten sonra, dört yana çıkıntılı ve pencereli bir kat yapılarak üstü yeniden bir sivri külâh ile örtülmüşdür. Bu tâmiri anlatan şâir Aynînin 1209 (1794 - 1795) ve Vâhidin 1212 (1797 - 1798) yıllarını verir tarih kasideleri vardır.

"Galata Kulesi 1831 de tekrar yandığından, daha değişik biçimde tamir edilerek kapusu üstünde hâlâ görülen Pertev'in (Pertev Paşa) 1248 (1832 - 1833) tarihli kasidesi konulmuşdur. Bu tamirde Galata Kulesinin en üstünde Empire üslûbunda pencereli iki kat yapılmış ve tepesi öncekine göre daha dik bir külâh ile örtülmüşdür. Bu katlarda bir kahvehâne ile yangın bekcileri bulunuyordu. 1875 de fırtınada bu külâh zarar gördüğünden, tamamiyle kaldırılarak sekiz köşeli ahşab iki kat eklenmiş, ve Galata Kulesi bu şekli ile 1964 yılına kadar gelmişdir.

"Belediyece bir turistik gazino olarak tanzimi düşünülen Galata Kulesi 1964 - 1968 yıllarında tamir edildiğinde 1832 - 1875 yılları arasındaki biçimine dönülmeye gayret edilmişdir.

"Zemin katında kulenin iç çapı 8,95 metre, duvar kalınlığı ise 3,75 metredir ki, en alt katda çap, dışından 16,45 metreyi bulur.

"Statik hesablara göre Galata Kulesinin 10.000 ton ağırlığında olduğu anlaşılmış, ve son tamirde bu ağırlık 1/10 oranında artdığından temeli takviye edilmişdir.

"Dördüncü kata kadar merdiven duvar kalınlığı içinde bir seğment hâlinde, dördüncü katdan itibrâren ahşab olarak ve duvar dışından çıkar. Bu katdan itibaren mazgallar muntazam bir sıra hâlinde nişler içinde olup, beşinci katda ayrıca top namlularını yerleştidrmek üzere yuvarlak menfezler de vardır.

"Böylece, Galata Kulesinin 3 - 4. katlar hizâsından itibâren Türk devri inşaatı olduğu anlaşılır. Üçüncü kat hizâsında gövdeyi saran tuğladan şeridin belki bu tâdilâtı gösteren bir delil olduğuna ihtimal verilebilir.

"Kule, külâhı ile birlikde, âlem dibinde 62,60, âlem ucunda 69,90 yüksekliğini bulacak iken, külâh 3 metre kadar daha basık yapılmışdır. Yalnız başına âlem 6,75 metre boyundadır.

"Her biri 14 pencereli olan 7. ve 8. katlardan İstanbul, Haliç ve Marmaraya hâkim güzel bir manzara vardır" (Semâvi Eyice).

Aşağıdaki notları da yine Prof. Semâvi Eyice tarafından yazılmış ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından yayımlanmış "Galata ve Kulesi" isimli eserden alıyoruz:

"(Galatanın Cenovalılar tarafından yapılmış surlarının) Mumhâne veya Kireç Kapusunda eskiden görülmüş bir mermer levhada, podesta Baldassare Maruffu'nun buradaki surları hem genişletip hem de İsâ Kulesine kadar bir misli daha yükselttiği için Cenovalıların şükranları ifâde edilmişdi. Galata Kulesi 1445 - 1446 yıllarında bu Maruffu tarafından yükseltilmiş olmalıdır.

"XVI. yüzyılda kule, Kasımpaşa Tersânesinde çalıştırılan harb esîri hiristiyanlara, Galata Cenovalılar kalesinin diğer burcları ile birlikde barınma yeri olarak kullanılmakda idi; şu fark ile ki Galata Kulesindekiler Sultana âid esirlerdi. 1552 de türklere esir düşen adı mechul bir ispanyol, bu kulelerde yaşadıklarını ve içlerinden ölenlerin sur önündeki hendeklere gömüldüğünü anlatır.

"1574 de İstanbula gelen Pierre Lescalopier Galata Kulesinin o sırada zından olarak kullanıldığını yazıyor. Bretten'li Michael Heberer de (1582 - 1588) esir olarak İstanbulda bulunduğu zaman gördüğü Galata Kulesinden bahsederken içinde, muhtelif işlerde çalışdırılan 1500 esirin barınmakda olduğunu anlatıyor.

"Büyük türk seyyahı Evliyâ Çelebi de XVII. yüzyıl ilk yarısında Galata Kulesinin durumunu anlatır. 118 mimar arşını yüksekliğinde, kurşun kaplı bir külâh ile örtülü, içi 10 kat hâlinde zından ise de, zamanında, Tersânenin gemi levazım anbarı olarak kullanıldığını söyler.

"Ermeni yazarı P. G. İnciciyan (1758 - 1833) 1717 yılından beri Galata Kulesinde gece yarısını haber vermek üzere kös (büyük cenk davulu) vurulduğunu yazar.

"Herhald XVIII. yüzyılda kulede bir mehterhâne ocağı oturuyordu; 1780 (Hicrî 1194) tarihli bir dilekçe vardır ki Galata Kulesindeki

1855 - 1864 arasında Galata Kulesinin sur dışından görünüşü
(Fotografdan S. Bozcalı eli ile)

musiki âletleri ile köslerin tâmiri lüzumundan bahseder.

"XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Galata Kulesinde, yangınları gözetleyen ve yangını şehrin bütün mahallelerine duyuran bir gözcü teşkilâtı da bulunuyordu. Bunlar kös vurarak yangınları halka duyururlardı. XVIII. yüzyılda Galata Kulesi artık yangın gözcüleri ile mehterhâne takımına tahsis edilmişdi.

"Galata Kulesinin Üçüncü Sultan Selim zamanındaki tamirine Ayıntablı Aynî'nin yazdığı tarih manzumesi:

O şehinşâhı cihan hazreti Sultan Selim
Bânii saltanat ü zılli hüdâvendi ezel

Çün harab olmuş idi âteş ile bu kulle
Etti tecdid anı ol pâdişehi fahri düvel

Pasbanlığı içün yandı yakıldı ammâ
Hil'atin giydi çerağ oldu yine k'el-evvel

Kâfiristânı idüb âteşi kahri sûzan
Eylesün mülkini âbâd Hüdâ azze ve cell

Dedi tecdîdine menkuut ile Aynî târih
"Yenilendi Galata Kullesi pek oldu güzel"

1209 (M. 1794 - 1795)

"Üçüncü Sultan Selim tâmiri üzerine Vâhidî'nin tarihi:

Himem efrûz Selim Hânı mehâbet simâ
Vârisi mülki Süleymânı adâlet ârâ

Ve şehinşâhi zeman kim ola devrinde anın
Muntazam lûtfu ile felek ü mülk serâ

Din ü devlet temeli ol şehi Fârûk şiyem
Verdi adiyle cihâna yeniden hüsni edâ

Galata Kullesi mümtâzü serefrâzdı evvel
Pâsbanlığıyle iydürdü leyâli ihyâ

Dîdebanlıkda kusur olmuş idi (çok) anlar
Oldu âhi dili âteşzadegânı fukarâ

Dili âşık gibi ol dahi harâb oldu heman
Gûşmâl oldu ki her dem ola çeşmi binâ

Etti tecdidini ferman bu resm üzre o şâh
Oldu elvend ile hemser kulei giti nümâ

Çalınur nevbeti şâhâne ile tablı sürûr
Dâimâ ola nigehbanlık ile dîde küşâ

İde Hak ömrün bahtı gibi efzun o şehin
Mülki mâmur ve a'dâsı ola makhûr u fenâ

Dedi menkuut ile ârâyişi târihi Vahid
"Galata Kullesi oldu yeni ziverle binâ"

1209 (M. 1794 - 1795)

"İkinci Sultan Mahmudun yapdırttığı tâmir ve değişiklik üzerine Pertev'in târihidir ki (kulenin kapusu üzerinde zamanımızda görülen kitâbesidir):

Nizâmı devlet hazreti Sultan Mahmud Hân
Kıyâmı mülkü millet kehfi ümmet sâyei Yezdân

Uluvvi himmetidir ol şehinşâhı dil âgâhın
İden saat be saat an bean dünyâyı âbâdân

Bu kulle ez kazâ yanmışdı yapdı eskiden âlâ
Görüb bağrı yanıklar bildi neymiş şivei ihsan

Bu kulle ziyneti şehri Stanbul olsa şâyeste
Menârı kullei ikbâlü şevket dense de şâyân

Buna rif'at veren bu rütbe feyzi istikaamettir
Olur ibret şinâsan irtifâi bâmına hayrân

Bu kulle peştei kaafa sezâdır olsa harf endâz
Anın fahriyesi ankaa bunun şehnâmesi devrân

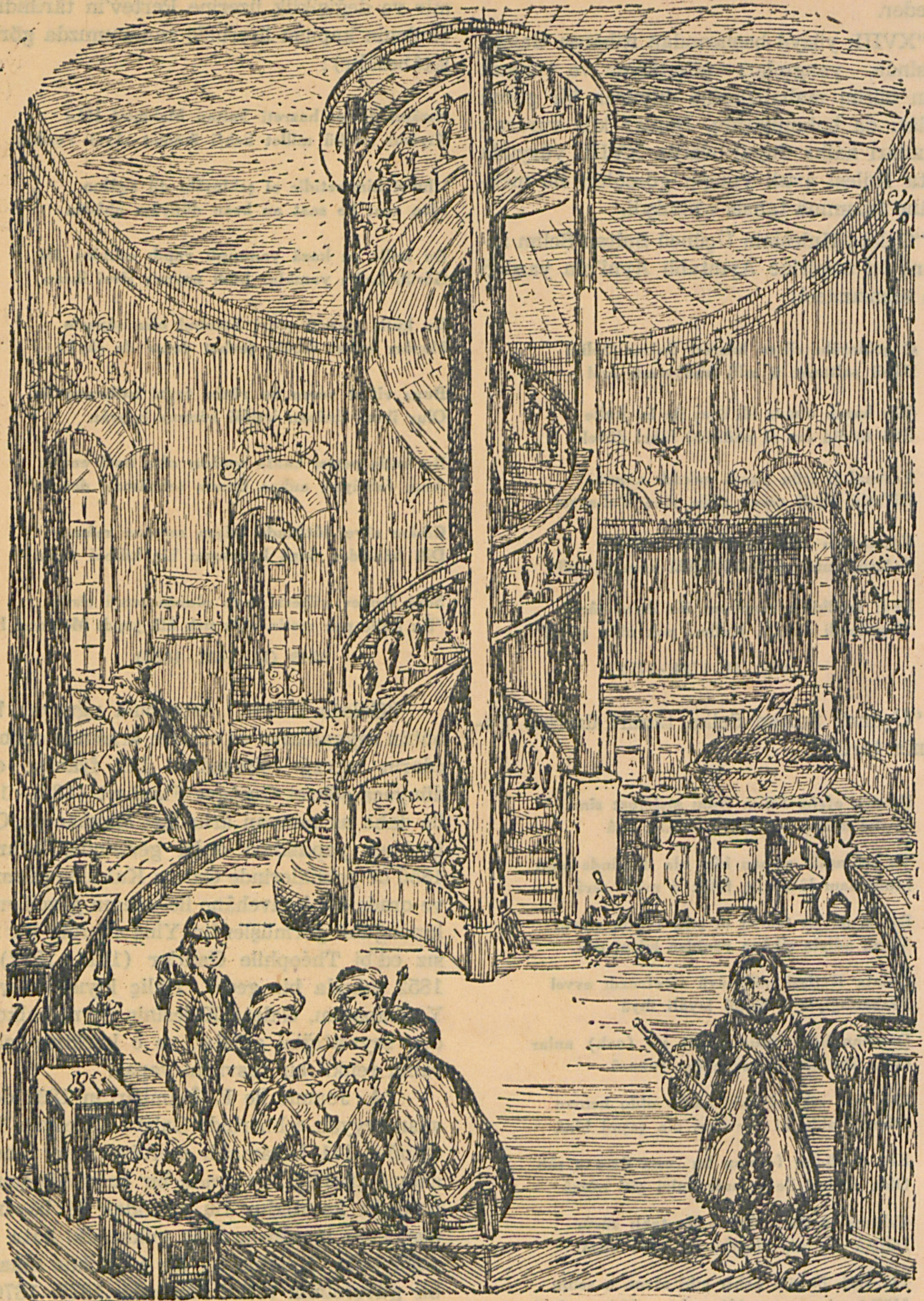
Cihânı sâyei lûtfunda kılsun serteser mâmur
Dili hâsidden özge kalmasun hiç külbei virân

Sezâ Pertev güherle zeyn olunsa sengi târihi
"Bu kulle pek metin oldu pek âlâ yapdı Mahmud Han"

1248 (M. 1832 - 1833)

"Galata Kulesi, İstanbula uğrayan batılı bütün seyyahların ve onların arasında edebiyatcıların uğrağı olmuşdur. İki fransız edibi, dünyaca şöhret Gustave Flaubert (1821 - 1880) ile daha az tanınan arkadaşı Maxime du Camp berâber yapdıkları doğu gezisinde, İstanbula 1850 de geldiklerinde Galata Kulesine çıkmışlar, ve orada bir kahvehâne ile yangın gözcüleri bulunduğunu görmüşlerdir. Yine şöhretli bir fransız edibi Théophile Gautier (1811 - 1872) ise, 1852 yılında bir gece, Haliç kıyısında yanan Yağkapanını, Galata Kulesinin çevre balkonundan seyrettiğini anlatır, ve o korkunç manzaranın renkli bir tasvirini yapar.

"A. Joanne ile E. İsambert'in 1861 de basılan seyyah rehberinde Galata Kulesinin 8 katı olduğu, 141 basamaklı merdiveni ile pencereli salona çıkıldığı, ve orada bir kahvehânenin bulunduğu kayıtlıdır. Bu salondan 41 basamaklı başka bir merdiven daha yukardaki kata çıkışı sağlıyordu. Külâhın içi ise o tarihde muazzam bir güvercinlik teşkil ediyordu. 1875 - 1876 yıllarını İstanbulda geçiren fransız yazarı Charles de Mouy de Galata Kulesinin üst katının sureti mahsusada bakılan kuşlarla dolu olduğunu yazar.

Galata Kulesinin içi; 7. kat, merdiven. Kahve ocağı, köşklüler. Geçen asrın ikinci yarısı
(L'İllustration — Fransa, Paris — Dergisinde yayınlanmış bir gravürden S. Bozcalı eli ile)

"1864 de başlayan imar çalışmaları ile Kulenin etrafındaki manzara çok değişdi; eteğindeki avlusunu, buradaki kapularını, ve kıyıya doğru uzanan surlarını kaybetti; hendekler de dolduruldu.

"Galata Kulesinin dibinde, bir yandan Tophâneye bir yandan da Kasımpaşaya doğru inen büyük türk mezarlığı da, servileri ve kabir taşları ile günden güne eriyerek kayboldu ve yerlerine evler yapıldı. Kulenin etrafında eski gravürlerde görülen pitoreski türk mimarî üslûbundaki ahşab evler de kaybolmuş, yerlerini tuğladan üslûpsuz ve çirkin binâlar, bir plâna göre sıralanmaksızın alıvermişdir.

"Kulenin etrafındaki yeni yapıların aşırı derecede yükselmeleri, Galata Kulesinin karşı kıyıdan, limandan, uzakdan görünüşüne zarar vermişdir. Bu binâların arasında, garib ve anlaşılmaz bir zevkle, Ortaçağın bir İskoç şatosu üslûbunda inşâ edilen İngiliz Deniz Hastahânesi (şimdi Beyoğlu Hastahânesi), Kulenin dibindeki sivri tepesi gözü rahatsız edercesine yükselir. Kulenin dibindeki mezarlığın, Kuleye yeşil bir çevre teşkil eden ağaçları da son yüzyılın ağaç katliamının kurbanı olmuşdur. 1875 de bir fırtınada külâhının sökülmesi üzerine Galata Kulesi, zarif görünüşünü sağlayan o önemli unsurunu da kaybetmişdir, ve yapılan tâmir kulenin dış manzarasını tamamen değiştirmişdir. Bu defa sivri külâh kaldırılmış, üstdeki altdakinden daha ufak, poligonal iki ahşab oda yapılmış, bunların ortasından da uzun bir bayrak direği dikilmişdir. Ve Galata Kulesi günümüze işte bu biçimi ile gelmişdir.

"İçinde yangın gözleyicisi olarak kalan bekcilerle Deniz Kuvvetlerinin bir istasyonu bulunan Galata Kulesinin en tepesindeki poligonal odaların döşemelerinin 1950 - 1960 kışında kirişlerinin çürüyerek çökmesi üzerine tâmiri gerekmişdir.

"1964 de İstanbul Belediyesinin Galata Kulesini büyük ölçüde restore ettirmeye teşebbüs etmesi sonunda, kulenin, 1833 - 1875 arasındaki şekline dönülmesi kararlaşmış, fakat bu iş zamanımızın malzemesinden faydalanmak sûretiyle yapılmışdır.

"İkinci Sultan Mahmud devri biçimine dönülmüş olmakla beraber, külâhı daha az sivri olarak yapılmışdır.

"1964 den 1967 ye kadar süren tâmir işleri Yüksek Mimar Köksal Anadól tarafından idâre edilmiş ve Galata Kulesi 28 eylül 1967 günü yapılan bir törenle İstanbul Belediye Başkanı Hâşim İşcan tarafından açılmışdır (ölümü 11 mart 1968).

"(Şu satırların yazıldığı sırada, 1970), Galata Kulesi yeni bir fonksiyon kazanmış olarak, tarihî hüviyetine daha yakın bir görünüş ile İstanbulun siluetini süslemektedir" (Semâvi Eyice, Galata ve Kulesi).

GALATA KULESİNİN TURİSTİK TANZİMİ — Galata Kulesi zamanımızda 1855 - 1864 arasındaki dış görünüşündedir; sekiz katlı olan geniş gövdenin içi bir turistik lokanta ve gece kulübü olarak işletmeye açılmak üzere tanzim

Galata Kulesinin son restorasyondan önce Büyükhendek Caddesinden görünüşü
(Fotografdan Behcet Cantok eli ile)

edilmiş, sekizinci katın üstüne de eski sivri külâhı tekrar konmuşdur.

Restorasyona 1964 içinde başlanmış, 1967 de de işletmeye açılmışdır. Aşağıdaki satırları günlük gazetelerden alıyoruz:

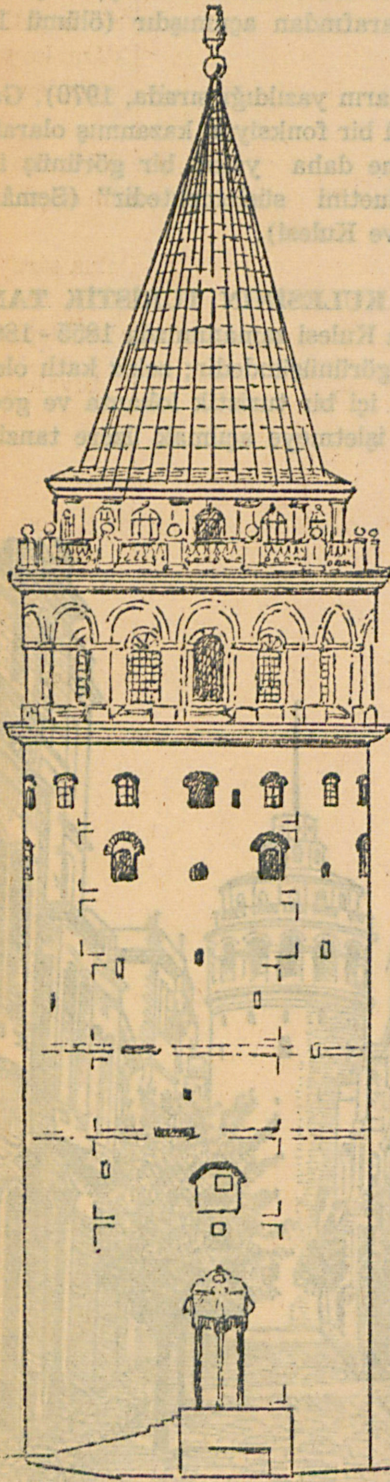
"Turistik bir hâle getirilmek üzere restore edilen Galata Kulesinin ahşab iki katı söküldü. Onarıma devam ediliyor. Kulenin temelini takviye maksadı ile yapılan kazıda 4 metre derinliğe inilince, kulenin merkezinden geçen bir tünel meydana çıkmışdır.

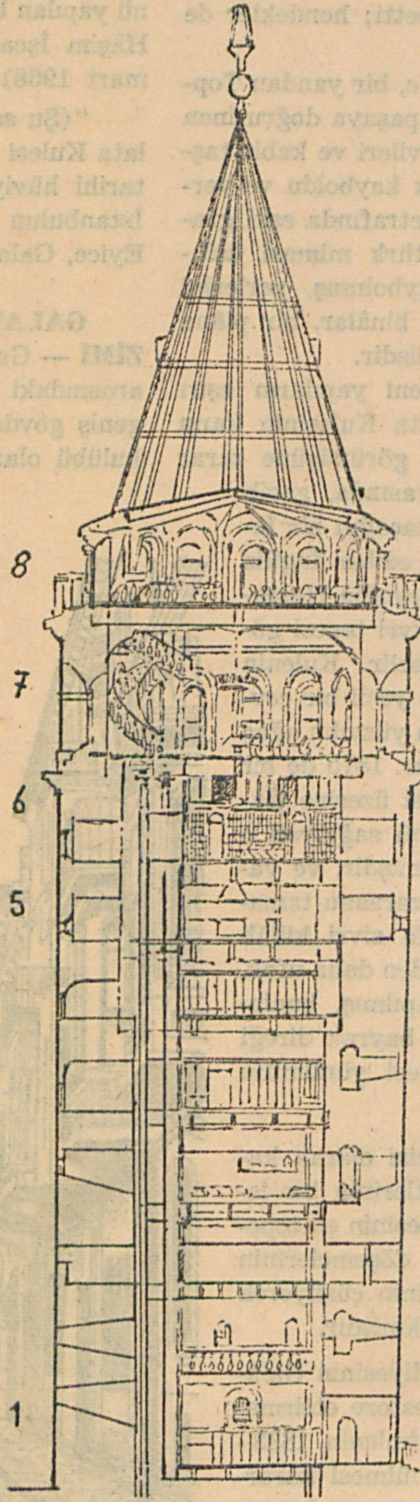
"70 santim genişliğinde ve 140 santim yükseklikde, muntazam taş örgülü tünelin cenevizliler tarafından gizli kaçış yolu olarak denize kadar indiği söylenmektedir. Tünelin içinde otuz metre kadar ilerlenebilmiş, sonra çöküntülere rastlanmışdır. Tünel Haliç istikametine inmektedir.

"Aynı kazı sırasında insan iskeletleri kalıntıları ile 4 kafa tası, eski palalar ve bir kitâbe bulunmuşdur (Kitâbenin hangi dilde olduğu kaydedilmemişdir).

"Adlî Tıb tarafından yapılacak incelemelerden sonra kemiklerin hangi devirden kalma olduğu anlaşılacakdır. İlgililer, Kanunî zamanında zından olarak kullanılan kuleden gizli yolu bulub kaçmaya teşebbüs ederken toprak altında kalıp ölen mahkûmlara âid olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

"Galata Kulesinde onarım yapıldığını öğrenen cenevizliler, İstanbul Belediyesine müracaat ederek tâdil projesi

Galata Kulesi restorasyondan sonra ve turistik tanzimin kesid resmi (Arkitekt Dergisinden)
1. Rampalı giriş ve zemin katı; 5. Mutfak; 6 Fuaye, ayakyolları; 7. Lokanta; 8. Gece Kulübü, ve İstanbulun seyredildiği balkon.

hakkında bilgi istemişlerdir" (Hürriyet Gazetesi, 1966).

"Restorasyon 2,5 milyon liraya mal oldu. Gece Kulübü - Restoran olacak. Bir işletmeciye ihâle edilecek; İnşaatı yapan firma aldı" (Hürriyet Gazetesi, 21 eylül 1967).

"Restorasyonu biten Galata Kulesinin resmi küşadı 7 ekim 1967 de yapıldı. Belediye Başkanı Haşim İşcan kapuda bir konuşma yaptı. Kule dâvetlilere gezdirildi. Lokanta olacak katda (7 kat) külenin modelinde yapılmış bir pasta vardı; H. İşcan tarafından kesildi. O anda kuleyi ziyaret eden ilk turist, karı koca Hobert'lar Belediye Başkanı ile bir hâtıra resmi çıkarttılar.

"Restore edilen kulenin açılış töreninde İstanbullu moda kreatörü, giyim kuşam modası çıkarıcısı Bayan Ayla Eryüksel 70 parçalık kadın giyim eşyâsı ile bir defile düzenledi; esvabları Aysın ve Oya adında iki manken kız teşhir ettiler" (Hürriyet Gazetesi, 8 ekim 1967).

"Belediye tarafından restore ettirilen Galata Kulesinin işletmesini de restorasyon inşaatını yapan Ünal Kardeşler (Kardeşler soyadıdır) üzerine almışdır.

"İhâle şartına göre Kuleyi iki ay içinde işletmeye açmaya mecbur. Mukaavele 5 yıllık olup her n esuretle olursa olsun reklâm koyamayacakdır. Ünal Kardeşler şunları söylemişdir:

Binâ 8 katlıdır, aşağıdan yukarıya:

1. kat — Bir ceneviz meyhânesi düşününüyorum

2., 3. ve 4. katlar — Müsâid şartlarla kiraya verilecek

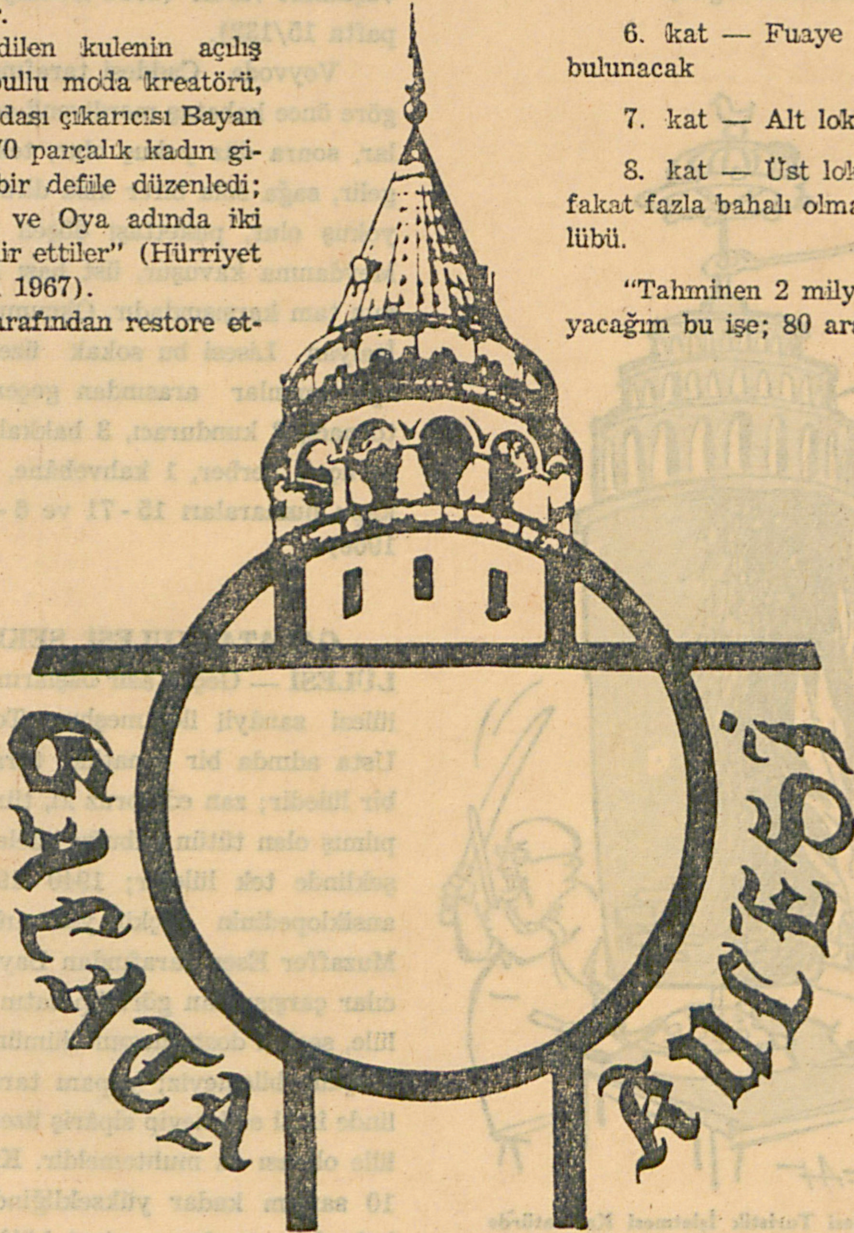
5. kat — Mutfak, kiler, depo

6. kat — Fuaye ve tuvaletler bulunacak

7. kat — Alt lokanta

8. kat — Üst lokanta; Modern fakat fazla bahalı olmayan Gece Kulübü.

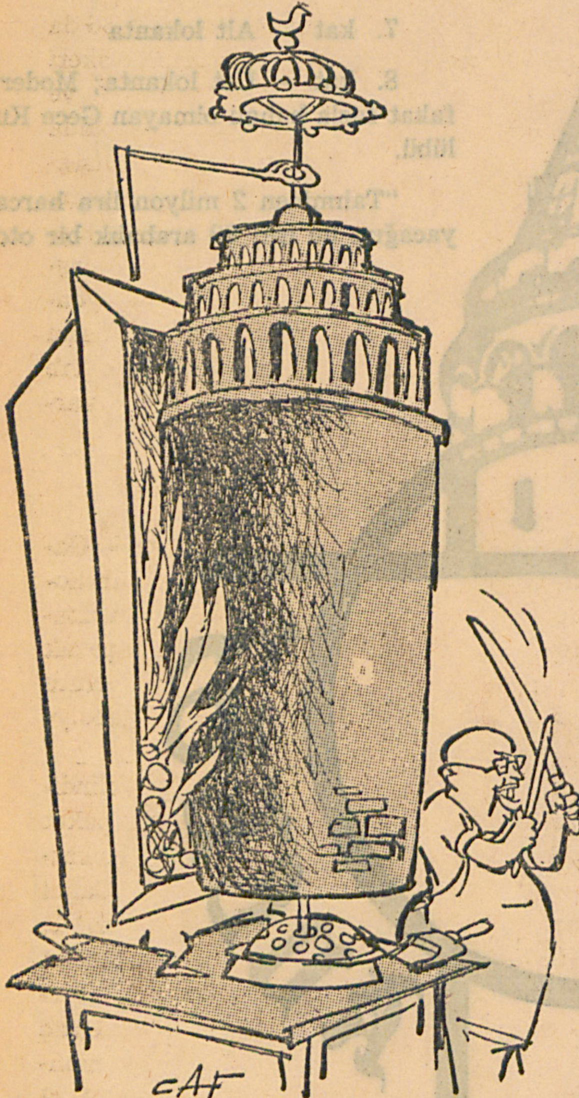
"Tahminen 2 milyon lira harcayacağım bu işe; 80 arabalık bir oto-

Galata Kulesi Turistik İşletmesinin Amblemi

park yapacağız. Çarşanba günleri halk günü olacak ve 250 kuruşa kule ziyarete açık olacaktır. Belediyeye bir yıllık kirâ olarak 400.600 lira ödeyeceğiz" (Hürriyet Gazetesi, 3 şubat 1968).

Bu restorasyon işinde proje ve tatbik mimarlığını Y. Mimar Köksal Anadol (Güzel Sanatlar Akademisinden), statik ve beton arme işlerini Y. Mühendis Ersin Arıoğlu (İstanbul Teknik Üniversitesinden), tesisatı Makina Y. Mühendisi İsâ İlisu (İstanbul Teknik üniversitesinden), müteahhidliği Yapıtaş İnşaat Şirketi (Ünal Kardeşler bu şirketin sâhiblerindendir) yapmışlar (Arkitekt Dergisi).

Galata Kulesi Turistik İşletmesi Karikatürde İşcan - Dönerim pişkiiinn!...

(Karikatür: Cafer Zorlu, Akbaba)

Galata Kulesi Turistik İşletmesinin gazetelerde yayınlanan ilânlarında bir amblem kullanılıyordu; şirin kompozisyonun bir dâire ile çevrili orta boşluğunda şunlar yazılıdır: "Giriş 5 TL. Çarşamba 2,5 TL. Kulemiz Düğün, Nişan, Her Türlü Toplantılar ve iftar yemekleriniz için emrinizdedir".

GALATA KULESİ SOKAĞI — Galatanın Bereketzâde Mahallesi yollarından, Voyvoda Caddesi ile Kule Meydanı arasındadır; Bereketzâdecamii Sokağı ve Eskibanker Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/132).

Voyvoda Caddesi tarafından gelindiğine göre önce kabataş merdivenli sokak olarak başlar, sonra düz yokuş olur, tekrar merdivenler gelir, sağa sola birer kısa dirsekler kırılır, düz yokuş olur, paketaşı döşeli olarak da Kule Meydanına kavuşur, üst başı Kulenin kapusunun tam karşısındadır. Okcumusa İlk Okulu ile İtalyan Lisesi bu sokak üzerindedir; kâgir apartımanlar arasından geçer; 1 nikelâjcı, 1 tornacı, 2 kunduracı, 3 bakkal, 1 marangoz, 1 saraç, 1 berber, 1 kahvehâne, 1 camcı vardır; kapu numaraları 15 - 71 ve 6 - 48 dir (haziran 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GALATA KULESİ ŞEKLİNDE ÇUBUK LÜLESİ — Geçen asır başlarında tütün çubuğu lülesi sanâyii ile meşhur Tophânede Yektâ Usta adında bir sanatkâr tarafından yapılmış bir lüledir; zan ediyoruz ki, türlü şekillerde yapılmış olan tütün çubuğu lüleleri arasında binâ şeklinde tek lüledir; 1940 - 1943 arasında bu ansiklopedinin seçkin yazı arkadaşı merhum Muzaffer Esen tarafından Bayazıdda hırkavatcılar çarşısından görülüp satın alınmış olan bu lüle, seçkin dostumuzun ölümünden sonra ne olmuşdur bilemeyiz; yapanı tarafından seri hâlinde imal edilmeyip sipâriş üzerine yapılmış tek lüle olması da muhtemeldir. Kırmızı toprakdan 10 santim kadar yüksekliğinde olup, kulenin bakırdan yapılmış sivri külâhı lüleye kapak olarak yerleşiyordu, dip tarafında da ustasının

imzası ile yapıldığı tarihi taşıyordu ki şudur: "Amile Yektâ Usta Şehri Tophâne 1248 (1832 - 1833)".

Galata Kulesi şeklinde çubuk lülesi

GALATALI — Onaltıncı asır ortalarında güzelliği ile nam almış İstanbul civanlarından bir gayrimüslim delikanlı (B.: Kâfiroğlu; Tersâbeçe); Galatada tavattun etmiş bir frenk genci de olabilir; şâir Cemâlî Ahmedin İstanbul Şehrengizinde "Galatalı" lâkabı ile kaydedilmiş ve şu beyitlerle övülmüşdür:

Galatalı biri tersâdır ol hûb
Yoğ İstanbul'da anın gibi mahbûb

Tutub hüsni ziyâsı dağ u tâşı
Güneşdir sankim irdi göğe bâşı

Fahri DÜNGELEN

GALATALI — Geçen asır sonlarında güzelliği ile nam almış Galatalı bir rum genci; asıl adı bilinmiyor, Erzurumlu Âşık İbrahim tarafından şu kıt'alar ile övülmüşdür:

Galatalı dedin mi o şah gelir akıla
Bahâ biçilmez aslaa topuk ile çakıla
Kaldırım kopuğudur gaayet nazli podimu
Fındık fıstık bâdemle beslenerek bakıla

Galatalı üstüne yok bu şehirde civan
Çifte köçek fettanlar kâkül ile ebruvan
Baş açık yalun ayak urubası apiko
Saydı için eşbehin ister nakdi firâvan

Galatalı her ahşam çakar rıhtım boyunda
Şûhâne mestânelik yedi kuşak soyunda
Bir de uryan göreyim dedim seni ey çapkın
Germâbei safâda haydi var git soyun da

Galatalı başımda püskül püskül belâdır
Anın hüsnü gözümden pası silmiş cilâdır
Yolunda baş koymuşdur Erzurumlu İbrahim
Ölmek var dönmek yokdur rakiblere salâdır

Vâsıf HİÇ

GALATALI (Osman Kâmil) — Tıb doktoru, cild ve zührevî hastalıklar mütehassısı; 1899 da Arhavi'de doğdu, Mustafa Lûtfi Bey adında bir zâtin oğludur. Arhavi İlk Okulunda, Arhavi Rüşdiyesinde, Kabataş Lisesinde okudu, 1936 da Askerî Tıbbiyeden mezun oldu; Erzurum Askerî Hastahânesi ile yine orada vilâyet cildiye ve zühreviye hastahânesinde çalışdı. İstanbulda İçerenköyünde P. T. T. Sanatoryumu ile Hastahânesinin kurucu başhekimliklerinde bulundu. Müteaddid meslekî cemiyetler ile Hekimler Odası üyesidir. Avrupanın pek çok ülkesini dolaşmışdır. Fransızca bilir. Posta pulu koleksiyoncularındandır, deniz sporlarını sever. İhtisası üzerine Fransız Cildiye Cemiyeti ve Türk Tıb Cemiyeti tarafından yayınlanmış tebliğleri vardır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

GALATA MAHKEMESİ SOKAĞI — Galatanın Arabcamii Mahallesinde Abdüsselâh Sokağı ile Perşembepazarı Caddesi arasında uzanır; Hocahanım Sokağı ile dörtyolağzı yaparak kesişir; Samur Sokağı, Zencefil Sokağı ve Kutu Çıkmazı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 15/130).

Perşenbepazarı Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde paket taşı döşeli bir yoldur. Altları dükkân ikişer katlı kâgir binâlar arasından geçer; Arab Camii bu sokak üzerindedir (B. : Arab Camii, cild 2, sayfa 936). 4 boru mağazası, 7 sıhhî tesisat mağazası, 1 inşaat malzemesi mağazası, 3 tornacı, 1 elektrikci, 1 musluk imâlâthânesi, 1 saç kesme atölyesi, Ormak İnşaat Vinçlerinin montaj kısmı atölyesi vardır. Kapu numaraları 1-29 ve 2-14 dür. Hâlen mevcud olmayan kadim Galata Mahkemesi bu sokak üzerinde idi (temmuz 1969).

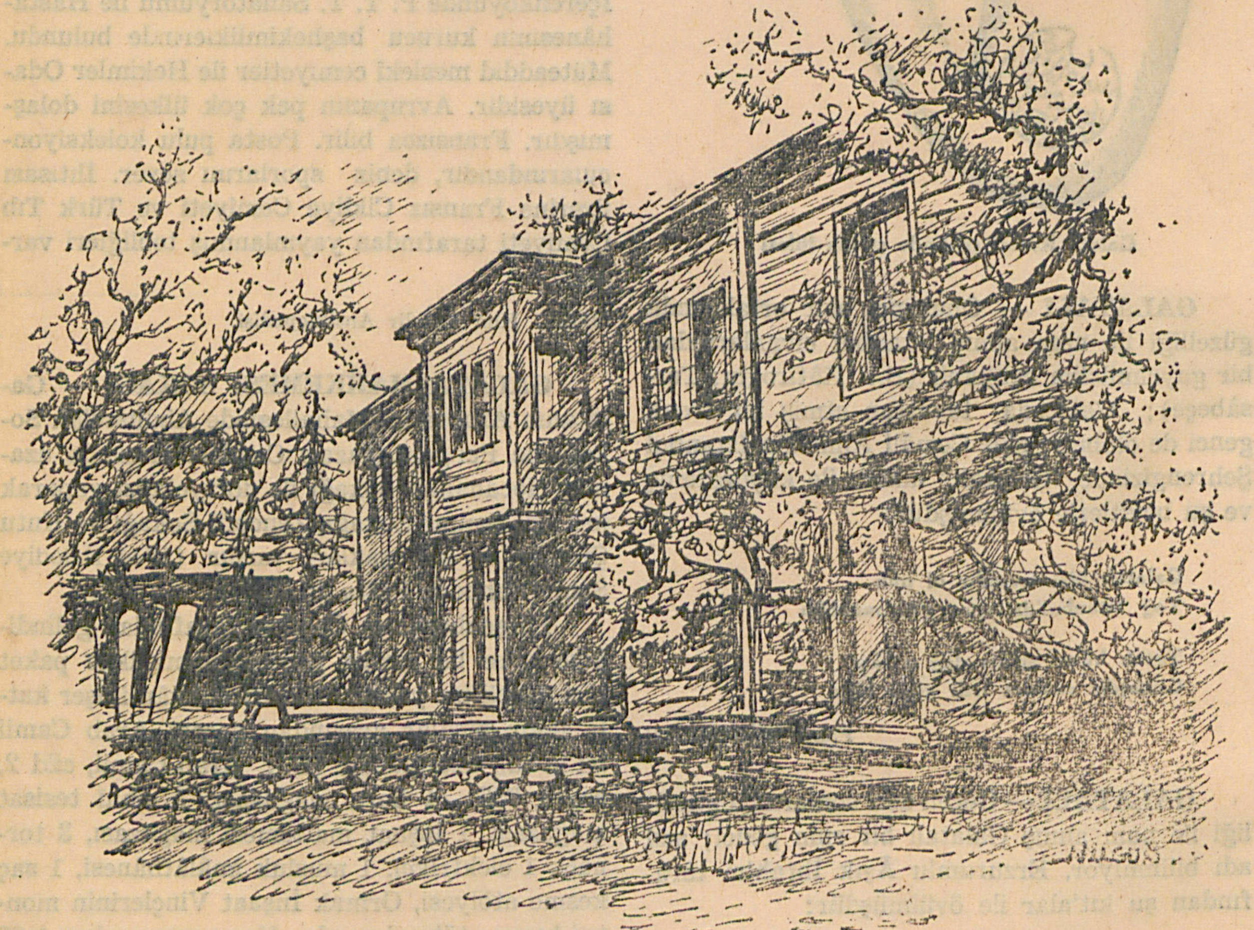
Hakkı GÖKTÜRK

GALATA MANDIRASI SOKAĞI — Galatanın Hacımimi Mahallesi yollarından, Revâni Sokağı ile Galata Bayazıd Sokağı arasında uzanır, Eski Parmakkapu Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/135). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, bozuk bir sokakdır. Apartımana benzetilerek oda oda iskân edilmiş üçer dörder katlı kâgir evler arasından geçer; 1 torna ve 3 marangoz atölyesi vardır, kapu numaraları 1-19 ve 2-34 dür (temmuz 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GALATA MEVLEVÎHÂNESİ — İstanbulda kurulmuş mevlevi dergâhlarının en eskisidir, bânîsi İkinci Sultan Bayazıd ile Yavuz Sultan Selimin vezirlerinden İskender Paşadır (B. - İskender Paşa); kuruluş tarihi İkinci Sultan Bayazıd zamanındadır; pâdişah tarafından yine oralarda, Gül Baba diye anılmış bir münzevî dervişin isteği ile kurulmuş Galatasayı İçoğlanları Kışla - Mektebi ile hemen aynı yıllar içindedir ki dikkate değer, Gül Baba'nın, bir mevlevî dervişi olub, İstanbulda bir mevlevîhâne bulunmadığı için, Galata sırtlarında bir orman içindeki kulübede çileye girmiş olması ihtimâlini düşündürür; bu hususda, Gül'ün mevlevîlerce bilhassa çok itibarlı bir çiçek oluşu, İçoğlanları Kışla - Mektebinde delikanlıların başlarına giydirilen serpuşun da tamamen bir mevlevî külâhını, sikkesini andırması ayrıca önemli delillerdir (B. : Galata Sarayı İçoğlanları Kışla-Mektebi).

Yüksekkaldırım Caddesinin üst başında, Galatadan gelindiğine göre sağtarafdadır; zamanımızda, hazîrenin Şahkulu Sokağı üzerindeki kısmında Beyoğlu Evlenme Dâiresi binâsı yapılmış bulunmaktadır. Emsâli târihî binâlara nisbetle henüz mimârî târâvetini kaybetmemişdir. Bu mevlevîhâneye "Beyoğlu Mevlevîhânesi" diyenler de vardır; bilhassa yabancı yazarlar böyle der; türk metinlerinde de "Kulekapu-

Galata Mevlevihânesi
(Resim: Nilgün Erdal)

su Mevlevîhânesi" adı çok kullanılmışdır. Son devrinde âyin günü salı idi.

Evliyâ Çelebi XVII. yüzyıl ortasında Galata Mevlevîhânesi için şunları yazıyor:

"... Galatada Kulekapusu dışında dağın zirvesinde Hazreti Mevlânâ Celâleddini Rûmî Mevlevîhânesi vardır ki bânisi İskender Paşa olup yüz aded dervişan höcresiyle cihannüma bir ulu tekke yapdırmışdır..."

İskender Paşanın yapdırtdığı binâ hakkında Evliyâ Çelebinin bu kaydından başka bilgi yokdur; ilk üç şeyhinden sonra bir ara metruk kalmış, bir süre de bir halvetî zâviyesi olan dergâh XVII. yüzyıl başlarında dördüncü şeyhi Sırrı Abdi Dedenin gayretiyle tekrar mevlevîhâne olmuşdur. Onbeşinci şeyhi Îsâ Dedenin zamanında bu ilk bina, 1179 (M. 1765 - 1766) daki büyük Tophâne yangınında yanmış ve hemen o yıl içinde devrin pâdişahı Üçüncü Sultan Mustafa tarafından yeniden yaptırılmışdır; Vak'anüvis Vâsıf Efendi şöylece kaydadiyor.

"Tophâne yangınında yanan Abdülkaadiri Rûmî (Kaadiri) Tekkesi ile Galata Mevlevîhânesinin hemen ihyâsını isteyen pâdişâhın emriyle Yenişehirli Osman Efendi binâ emiri tâyin edildi ve onun gayreti ile tekkeler kısa zamanda yeniden yapıldı, pâdişah fukaarâ ve dervişlerin hayır duâlarını aldı".

Yirmiyedi sene kadar sonra, dergâhın yirmidördüncü şeyhi ve divan edebiyatının son kutbu Şeyh Gaalibin isteği üzerine Üçüncü Sultan Selim tarafından 1206 (1791 - 1792) da tecdiden tâmir ettirildi ki zamanımızdaki binâsıdır.

Cevdet Tarihinde o yılın vak'aları arasında bu tamir için şunlar yazılıdır:

"Galata Mevlevîhânesi harâba yüz tuttuğundan tekkede postnişîni irşâd olan Şeyh Gaalib Efendi Kasîdei Tannâne'yi yazdı, bir arîzaya ekleyerek Bâbıâlîye takdim etti, sadırâzam da rikâbı hümâyuna arz etti, pâdişah tekkenin tâmirini irâde buyurdu ve mevlevîhâne kısa zamanda tâmir edildi. Tekkenin kendi içme suyu yokdu; o sırada Reisülküttab Mehmed Râşid Efendi uzak bir kaynakdan su getirtmiş ve dilediği yere akıtması için suyunu Sultan Selime hediye etmişdi, pâdişah da o suyu mevlevîhâneye verdi".

Dergâhın bu yeni binâsına, başda Şeyh Gaalib, devrin şâirleri tarihler yazmışdır; Şeyh Gaalibin binâya tarihi:

Lâfzen ve mânen didi tarihini Şeyh Gaalib abdi dâîyi kadim
"Yapdı bu dergâhı pâk ve hem cedid bin ikyüz altıda Sultan Selim"

(1206)

Şeyh Gaalibin tekkedeki hünkâr mahfiline tarihi:

"Müsellem şehnişîni pâdişâhî"

(1208)

Şeyh Gaalibin simağhâneye tarihi:

Geldi bir mısra'la Gaalib ana bir târihi bülend
"Aynı resmi âsüman bî bedel meydânı aşk"

1205 + 1 = 1206

O sırada Sultanahmed Medresesinde oturan talebei ulûmdan olan Ayıntablı Aynî Efendinin tarihi:

Demâdem dinle benden Ayniyâ esrârı târihi
"Nefesle döndü adlı âbâde yâhû Mevlevîhâne"

1206

Ahmed Cevdet Paşa kendi adına nisbetle anılan tarihinin altıncı cildinde de Şeyh Gaalibin ölümü münâsebetiyle dergâh hakkında şunları yazıyor:

"... Galata tekkesi İstanbuldaki mevlevîhânelerin cümlesinden eski olduğu ve içinde mesnevî şârihi Ankaralı İsmail Efendi ve sâir aziz kimselerin türbesi bulunduğu halde gaayetül gaaye harab olmuş, belki karga ve baykuş yuvasına dönmüş iken Üçüncü Sultan Selim kendisi mevlevî ve Şeyh Gaalibe de ziyâdesi ile teveccühü olduğundan tekkeyi yeniden inşâ ettirmişdi. Gaalib Efendiye atiyyeler gönderir, mübârek gecelerde ve sâir günlerde Gaalib Efendiyi huzuruna dâvet eder, kendisi de tekkeye giderek âyinleri temâşâ eder, âyin ve zikirlerden sonra dergâha pek çok ihsanlarda bulunurdu...".

Bir müddet sonra simağhâne harab olmuş, 1250 (1834 - 1835) de İkinci Sultan Mahmud tarafından yeniden yaptırılmışdır, yeni simağhâneye Pertev Paşanın tarihidir:

Pertev bu hüsni bünyan târihi tamma şâyan
"Âbâdi kutbi devran dilcû simağhâne"

1250

Haadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: "Galata Mevlevîhânesinin bânisi İskender Paşadır, 921 (M. 1515) de idam edilmişdir, Boğaziçinde Kanlıcadaki camii yanında medfundur.

Tekkenin binâ tarihi 897 (1491 - 1492) dir. İlk şeyhi Şeyh Dîvânî diye mâruf Semâî Mehmed Dededir, evlâdı Mevlânâdandır, Afyonkarahisarında tavattun etmişdi. Konya Mevlevîhânesi şeyhliği kendisine intikal edince oraya gitti ve 936 (1529 - 1530) da orada vefat etti. Galata Mevlevîhânesinin üçüncü şeyhi Mesnevihan Mahmud Dedenin ölümünden sonra Galata Mevlevîhânesi bir zaman metruk kaldı, sonra bir halvetî zâviyesi oldu (ve ancak XVII. yüzyılın ilk yarısında) Sırrı Abdi Dedenin şeyh tâyini ile tekrar mevlevîhâne olarak ihyâ edildi..."; dergâh hakkında bu kısa kayıtdan sonra Hadikatül Cevâmi burada şeyhlik yapmış kimselerden bahseder.

Hadikatül Cevâmi Galata Mevlevîhânesi şeyhlerini Kudretullah Dedeye kadar getiriyor; aşağıdaki cedveli Hadikatül Cevâmiin ve Ahmed Hilmi Efendinin "Ziyâreti Evliyâ" isimli eserindeki kayıdlara göre tanzim ettik:

1. Semâî Mehmed Dede
897 (1491 - 1493) - ?

2. Mehmed Dede
? - 955 (1548 - 1549)

3. Mesnevihan Mahmud Dede
955 - ?

4. Sırrı Abdi Dede
Şeyhlik zamanını tesbit edemedik
Kasımpaşa Mevlevihânesi Bânisi

5. Mesnevî Şârihi Ankaralı İsmail Dede
1041 (1631 - 1632) e kadar.

6. Âdem Dede
1041 - 1063 (1653)

7. Arzî Mehmed Dede
1063 - 1075 (1664 - 1665)

8. Pendârî Naci Ahmed Dede
1075 - ?

9. Yusuf Dede
? - ?

10. Çelebi Derviş Efendi
? - 1083 (1673)

11. Gavsî Ahmed Dede
1083 - 1109 (1697 - 1698)

12. Nâyî Osman Dede
Gavsî Dedenin damadı
1109 - 1142 (1729 - 1730)

13. Abdülbâki Dede
Osman Dedenin oğlu
1142 - 1164 (1750 - 1751)

14. Mehmed Şemseddin Dede
1174 (1760 - 1761)

15. İsâ Dede
Şemseddin Dedenin kardeşi
1174 - 1185 (1771 - 1772)

16. Selim Dede
İsâ Dedenin eniştesi
1185 - 1191 (1777)

17. Mehmed Sadık Dede
Selim Dedenin oğlu
1191 - 1192 (1778)

18. Abdülkadir Dede
1192

19. Aşçıbaşı Hüseyin Dede
1192 - 1197 (1783)

20. Bakkalzâde Ali Dede
1197 - 1201 (1786)

21. Numan Bey
Üsküdar Mevlevihânesi Bânisi
1201 - ?

22. Abdullah Dede
Tayin edildi, İstanbula gelirken yolda öldü.

23. Bakkalzâde Ali Dede (ikinci defa)
? - 1205 (1791)

24. Mehmed Esad Galib Dede (Şeyh Galib)
1205 - 1213 (1799)

25. Ruhi Dede
1213 - ?

26. Mahmud Dede
? - 1232 (1816 - 1817)

27. Kudretullah Dede
1232 - 1288 (1871)

28. Atâullah Dede
1288 - 1328 (1909)
(Veled Çelebi; 1908 - 1909 vekâleten)

29. Ahmed Celâleddin Dede
1328

(Veled Çelebinin 1909 da Konya Dergâhı post nişini olması üzere bir sene vekâleten şeyh olmuş, son asâleten tâyin edilerek dergâhlar kapatılıncaya kadar kalmışdır; son şeyh)

Galata Mevlevîhânesinin ilk şeyhinin kabri, yukarda da kaydedilmişdir, Konya Mevlevîhânesindedir. Dördüncü şeyh Sırrı Abdi Dede ile yirmibirinci şeyh Numan Bey, kendi kurdukları ve ilk şeyhliklerini yapdırdıkları Kasımpaşa ve Üsküdar Mevlevîhânelerinde medfundur. Altıncı şeyh Âdem Dede hac dönüşünde Mısırda ölmüş ve Kaahire Mevlevîhânesine defnedilmişdir. Onuncu şeyh Çelebi Derviş Efendi Dördüncü Sultan Mehmedle birlikde Kameniçe Sefe-

rine iştirâk etmiş, yolda hastalanarak ölmüş, Hacıoğlupazarı kasabasında defnedilmişdir. Diğerleri Galata Mevlevîhânesinde medfundurlar. Mesnevî şârihi Ankaralı İsmail Efendi müstakil türbesinde yatar, Şeyh Gaalib de onun türbesine defnedilmişdir.

Galata Mevlevîhânesinde medfun olan diğer bâzı zâtlar şunlardır: Ünlü mevlevî şâir ve hattat Fasih Ahmed Dede ve Şâir Esrar Dede, burada gömülüdürltr. İkinci Mahmud devrinin çok nüfuzlu devlet adamı Hâlet Efendi de mevlevî olub hayatında dergâha büyük bağışlarda bulunmuşdu, kendisine de bir türbe yapdırmışdı, Konyada idamından sonra kesik başı İstanbula getirilip evvelâ Galata Mevlevîhânesindeki türbesine gömülmüş, fakat birkaç gün sonra Sultan Mahmudun emri ile oradan çıkarılarak Beşiktaşda Yahyaefendi Dergâhının haziresinde bir yere gömülmüş ve üzerinde de bir nişan konmamışdır.

1874 de İstanbula gelen ünlü italyan edibi Edmondo de Amicis (B. : Amicis, Edmondo de; cild 2; sayfa 782) Galata Mevlevîhânesini ziyâret etmiş ve İstanbul için kaleme aldığı seyahatnâmesinde ziyâretinin intibâlarını şöylece kaydetmişdir: "... mevlevî dervişlerinin Beyoğlunda çok meşhur bir tekkeleri var... onları âyin için bir biri ardınca meydana giderken görmek lâzımdır, çok câzibdir; deve tüyü renginde bir cübbeye sarınmışlar, başlar eğilmiş, kollar kavuşdurulmuş... dönmeye başladıkları zaman kendilerine yeknasak fakat tatlı bir musiki refakat ediyor, öyle bir musiki ki, Üsküdar mezarlıklarının servilerinde inleyen rüzgâra benziyor, gözleri açık iken insana rüyâlar gördürüyor... bir defa çevreyi döndükten sonra mihrabın önünde ağır ve muhteşem bir hareket ile karşılıklı ikişer ikişer eğilirler, sonra sırtlarından canlı bir hareketle cübbelerini yere atıp bembeyaz uzun entarileri ile (tennûreleriyle), kollar açık, baş bir cezbe ile yana eğilmiş, dönmeye başlamaları çok çok güzel bir sahnedir... beyaz, hafif, fırıl fırıl (tennûre) şişik ve dalgalı, gözler yarı kapanmış, müsâvî mesâfelerle dönüyorlar... Ben mevlevî dervişlerinde hârikulâde kıvrak, yorulmaz, sanatını son derece dikkatle yapan bir rakkas şahsiyeti gördüm, hattâ bazılarının yüzlerinde tebessümler bile gördüm... bir genc derviş gördüm ki, karşısındaki tribünden kendisine yiyecekmiş gibi bakan bir ingiliz kadının o nazarlarından hiç de çekinmiş, hırçınlaşmışa benzemiyordu... her yaşda olan bu dervişlerin hareketlerindeki zerâfet ve letâfet, bizim salon dansörlerimizi kıskandıracak kadardır; bu, şark ırklarının vücud yapılarının bir imtiyâzıdır... bir başka gün tekkenin bir höcresine girmişdim, orada devrâna hazırlanan bir derviş gördüm; uzun boylu, nârin, tüysüz bir delikanlıydı, kız gibiydi; bir aynanın karşısında beyaz tennûresinin belini kuşakla sıkıyordu; bize döndü ve gülümsedi; elleri, ince vücudunun etrâfında dolaşıyor, acele acele, fakat tatlı bir edâ ile, bir artist gözü ile elbisesinin her tarafını düzeltiyordu; tıbkı, tuvaletine son çeki düzeni veren ve bir baloya gitmek üzere olan bir kibar genç kız gibi...".

Geçen asır sonlarında yaşamış kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi de Galata Mevlevîhânesinin simağhâne meydanında genç bir dervişi şöyle tasvir ediyor:

> Meydânı aşkda gör sen ol serveri
> Kulekapusunda salı günleri
>
> Pervâne misâli fır fır dönerken
> Cezbei aşk ile kadre irerken
>
> Lâtifü ıtırnâk ayaklar gerek
> İki koçan sünbül Çarh ile Direk

Hicrî 1268 (M. 1851 - 1852) de basılmış "Letâifnâme" isimli hikâye kitabında hikâyenin kahramanı olan mirasyedi dilber delikanlı Yusuf Şah, İstanbuldaki konağından Galatada Kuledibi Mevlevîhânesine şu yolla götürülüyor:

"... Yusuf Şah Yazıcıoğlu ile atlara binip iskeleye geldiler, iki çifte bir kayığa binip Meyyit İskelesi deyüb yanaşdılar, oradan mezaristanda tarihler okuyarak Mevlevîhâneye geldiler. Cümle âşıklar Yusuf Şâhın cemâlini temâşâ idüb hayran olurlar idi. Dedeler de Yusuf Şâhı gördükleri gibi şevka gelüb ziyâdesiyle sima' eylediler...".

Bu kaydın önemi, Mevlevîhâneye giden müslümanların, meyhâneleri ile meşhur Galatanın içinden, kestirmeden gitmeyerek, Galata surları dışından, mezarlıklar içinden dolaşarak gitmeyi tercih ettiklerini göstermesidir.

Galata Mevlevîhânesi, Beyoğlunda beşyüz senelik mâzisi olan bir türk-müslüman kültür merkezidir. Mevlevîhâne, müştemilât, türbeler, bir kütübhâne binâsı ve geniş bir hazîreden mürekkeb olan bu manzûmeye, onu koruması gereken resmî ellerle ilk tecâvüz, 1945 - 1947 ara-

sında, İstanbul Belediyesi tarafından hazîrenin Şahkulu Sokağı üzerindeki kısmında Beyoğlu Evlenme Dâiresinin yaptırılması olmuşdur. O zamanlar Galata Mevlevîhânesini tarihî şânına lâyık şekilde korumak, ve restore ettrilerek bir müze hâline koymak için çalışan tek teşekkül Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, ve kurumun o zamanki başkanı merhum Reşid Saffet Atabinen olmuşdu. Aşağıdaki satırları Turing ve Otomobil Kurumu Belleteninden bir acı ibret vesikası olarak bu şehir kütüğüne alıyoruz; Reşid Safvet Beyefendi için de (B. : Atabinen, Reşid Safvet, cild 3, sayfa 1186) vesîlei rahmetdir:

"Beş altı senedir, Beyoğlu cihatinde kalan yegâne eski Türk kültür manzumesini teşkil eden Galata Mevlevîhânesi külliyesinin muhafazası ve ihyası için alâkalı resmî dairelerin yardımiyle sarfettiğimiz gayretler, paralar, âzâmızın malûmudur. Reisimiz ve Müdürümüz, kar kış demeyip, duvarların yapılması, çökmeye mahkûm kısımların tâmiri, hâziredeki taşların toplanıp yerlerine dikilmesi, Meşahirden Kumbaracı Ahmed Bonneval Paşa, İbrahim Müteferrika, Kırımî Abdullah Efendi kabirlerinin müceddeden denecek derecede yapılması, sâhanın temizlenmesi için ne kadar uğraştıkları Matbuata kadar aksetti.

"Vali, Halk Partisi İstanbul Reisi, Beyoğlu kaymakamı bizzat gelip mesaimizi takdir ve tebrik ettiler.

"Maliye ve Maarif Vekilleri bu işe külliyetli tahsisat ayıracaklarını vaad ettiler.

"M. Prost (o zamanlar Belediyenin şehircilik mutahassısı koyu katolik) bu sahânın tarihî bir sâha olarak muhafazasını, önündeki dükkânlar yıkılarak, ananevî pencereli güzel bir duvar içine alınmasını, ve servilerle ağaçlanmasını tasvip, ve İlk mektep için bir yer ayrılmak icap ederse, mezkûr sâhanın Marmaraya nâzır ve Alman mektebinin karşısındaki yere yapılması muvâfık olacağını gelip Kurumumuzda ifade etti.

"Günün birinde bu kararlara rağmen, bütün yapılan şeyler bozularak ve masraflar hebâ olarak, Beyoğlu caddesiyle Yazıcı Sokağı köşesine beş sınıflık külüstür kübik bir ilkmektep binası çıkılmak üzere olduğu, ve hafriyata bile başlandığı ve yeni yapılan duvarın yıkıldığı, ve tâmir olunan tarihî kabirlerin kaldırılmak üzere olduğu görüldü.

"Her vechile hürmet ve muhâfazaya lâyık tarihî bir manzûmenin tahripten korunması ve bazı dâirelerin birbirinden haberi olmayarak böyle indî teşebbüslerden çekinmeleri için kendilerine kat'i talimat verilmesini Başvekilimizin yüksek takdirlerinden beklemekte kendimizi haklı görürüz.

"Bu iş üzerine Mürâkabe heyetimizin en faal azasından Muhterem Tokat Mebusu Nâzım Poroy'un nazarı dikkatini celbederek işin Ankarada tâkip ve tashihini rica ettik.

"Bu münasebetle Muhterem Nâzım Poroy-un Büyük Millet Meclisinin 25 Mayıs 1944 İçtimaında Maarif Bütçesi müzakeresi esnasında (T. B. M. M. Zabt ceridesi s. 265) beyanatı okunmuş, ve gerek kendisinin, gerek Eski Eserlerin muhafazası hakkında aynı İçtimada söz alan kıymetli arkadaşlarımız Dağlıoğlu, Dr. M. Şevki Uludağ ve merhum Naci Demirağ'ın nutuklarını da şükranla öğrenmiş olduk...".

Galata Mevlevîhânesi avlu - hazîresinde bir ilkokul yapma işinin peşinden de Belediyenin Evlenme Dâiresi çıkmışdır; 1947 başlarında da Turing Kulüb Belleteninde şu satırlar okunur: "Evlenme Dâiresi yapılmak üzere, Belediyenin arsa olduğunu iddia ettiği Mevlevîhâne hazîresi sahasında, evvelce çıkan mezar taşlarından ve lâhidlerden başka, 1 Ekimden (1946) beri kazılan yerden, bir çukur dolusu kemikler ve kırık taşlardan maada, tamam kabir taşları da çıkmaktadır...".

Belleten, tamam ve kitâbeli bu kabir taşlarının kimlere âid olduğunu da kaydediyor.

GALATA MEYHÂNELERİ — Yakın zamanlara kadar halkının çoğunluğunu rumlarla frenk adı altında toplanmış Avrupalı yabancıların teşkil ettiği Galata, fethinden bu yana yüz yıllar boyunca meyhânelerinin çokluğu, büyüklüğü, hepsi rum milletinden meyhânecilerinin de işret erbâbının keyfine uygun hizmetleri pek iyi bilmeleri ile meşhurdu; alkollü içkilere "habâsetin anası" denildiğine göre, ayyaşlıkla ahlâksızlık sıkıca yan yana yürüyerek, o arada, "cinsî sapıklık" ve "homo seksüalite", de o meşhur meyhânelerde en pervâsız sahnelerini bulmuş, yine yüz yıllar boyunca Galatanın rum meyhânecileri müşterilerinin o yönden zevklerine de dâimâ mahbub uşaklar kullanarak gereği gibi hizmet etmesini bilmişlerdi (B. : Meyhâne). Divan edebiyatımızda ve kalender meşreb halk şâirlerimizin şiirlerinde Galata, hep

meyhâneleri, ve meyhânelerinde mahbub uşakları, o dilber oğlanların da aşkbazlıkları, cilveli hizmetleri için hatırlanmışdır.

Galatada, temelleri Galatanın türkler tarafından fethinden önce atılmış meyhâneler vardı ve onlardan bâzıları asrımız başlarına kadar meyhâne olarak süregelmişdi ki, sonuncusu diyebileceğimiz "Lavirentos Meyhânesi" 1943 de hâlâ o isim altında işletilmekte idi, o sıralarda yıktırılmış ve yerine, Galatada Necâtibey Caddesindeki ikiz mâliye binâlarından biri yaptırılmışdır (B. : Lâvirentos Meyhânesi).

Onyedinci asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebi meşhur seyahatnâmesinin birinci cildinde Galatayı anlatırken meyhâneler için şunları yazıyor:

"... kat kat harâbathâneler, meygedeler vardır ki her birinde beşer altışar yüz fâsik iyşü işret idüb hânende ve sâzendegân ile bir hây ve hûy iderler ki dillerle târifi mümkin değildir. Harâbat ehli arasında meşhur olan Taşmerdiven Meyhânesinde, Kefeli'de, Manyalı'da, Mihalâki'de, Kaşkaval'da, Sünbüllü'de, Kostantin'de, Saranda'da lâl renkli katresi haram türlü türlü misket şarabları, Ankona, Sakoza, Mudanya, Edremid, Bozcaada şarabları vardır ki caddeden geçdiğimizde baş açık, yalın ayak nice yüz meyhâne esirlrinin sokakda yattıklarını gördük, perişan hallerini sorduğumuzda.

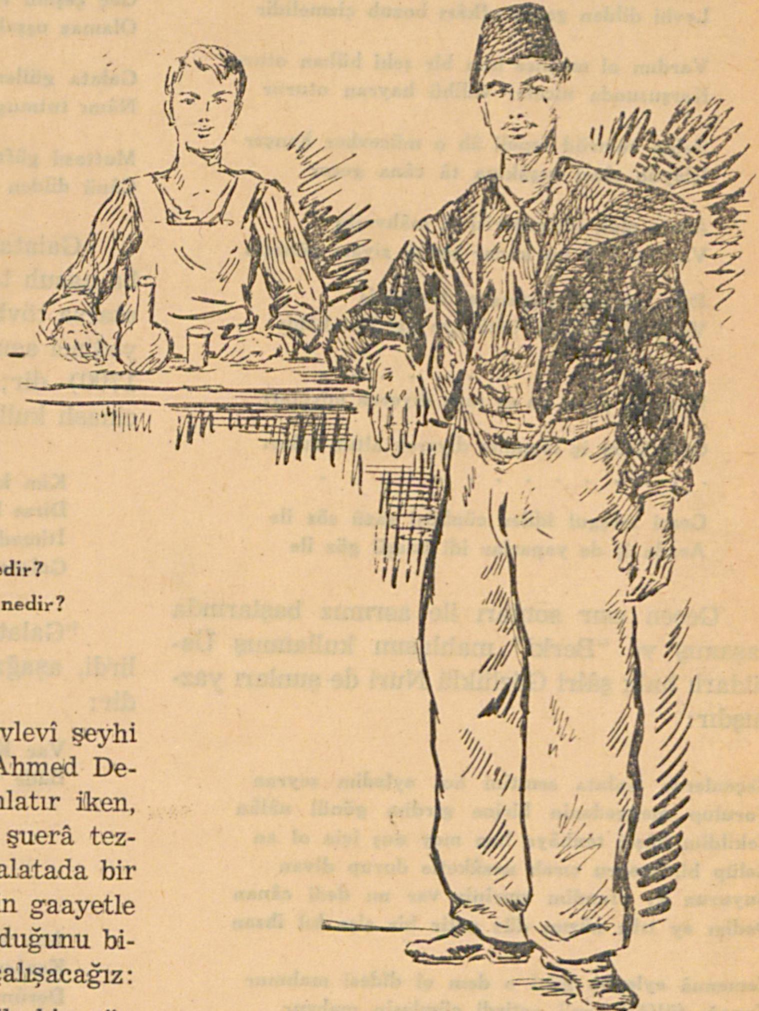
Öyle sermastim ki idrâk itmezem dünyâ nedir?
Ben kimim, sâkî olan kimdir, meyi sahbâ nedir?

derlerdi...".

Yine o asırda yaşamış ünlü mevlevî şeyhi ve şâir, hattat, musikişinas Fasih Ahmed Deeefendinin gençlik zamanlarını anlatır iken, kendi adına nisbetle anılan meşhur şuerâ tezkiresinde Mirzâzâde Sâlim Efendi Galatada bir meyhâne âlemini tasvir eder. Sâlim'in gaayetle ağdalı bir yazısını zâlimâne bir iş olduğunu bilerek bugünkü yazı diline çevirmeye çalışacağız:

"Gam yükünden bunalan Fasih bir gün Haliçde Fener İskelesinden kayığa binerek Galataya geçdi, bir meyhâneye gidip neş'e yolunda gün yüzlü bir sâkîyi gönlüne rehber edinmek istemişdi. Galatadaki meygedelerden birine girdi, bir köşeye oturdu ve gözleri kurulmuş bir meclise takıldı. Meclisdekiler, şûlesi göz kamaştıran bir sâkîye pervâne olmuş. Güzeller güzeli bir dilber içki dolaşdırırken, onun elinden içenler mest ve dîvâne olurdu, cihânı unuturdu; sâki meclis etrâfında dolaşdıkça her kadeh sunuşunda bîçârelerin akıl ve fikrini yağma ederdi. Öyle bir dilber idi ki içki, rengini ve kokusunu sanki onun yüzünden alırdı. Nihâyet o meclisin sonu geldi, neş'eler tamam oldu, meclisdekiler evlerine gitmek üzere kalktılar, ve meyhânenin kapusuna doğru yürüdüler. O gül endâm sâkî de onların peşinden kapuya doğru gider iken Fasih bîçâresi:

Nice bir kûşede hamûş olalım
Beri gel sâkî bâdenûş olalım

Bir Galata meyhânesinde tezgâh başı; rum miço (muğbaçe) ve bir tulumbacı müşteri

(S. Bozcalının Kompozisyonu)

diyerek sâkîyi yanına çağırdı. Fasihin irfan sâhibi olduğu yüzünden belliydi, ve sâkî tereddüd etmeden, elinde kadeh, dervişin yanına gitti ve sanki yüz yıllık âşinâsıymış gibi sohbete başladı...” (B. : Ahmed Dede, Fasih, cild 1, sayfa 350).

Geçen asrın ilk yarısında yaşamış şâirlerden Enderunlu Çuhadar Râsih Ağa (Ölümü 1837 - 1838) 'da bir Galata Meyhâne âlemini manzum olarak anlatıyor:

Gelicek hâtırıma seyrü safâyi Galata
Şevk ile düşdü heves cünbüşi semti galata

Akla yelken iderek düşdüm o sûye ben de
Belki olur diyerek bâisi zevkü hande

Nâgihan guuşime bir nağmei şehnâz irdi
Gûyâki sînei mecrûhuma hençer girdi

Mecmai zevki sorunca dediler “Çizmeli'dir”
Levhi dilden gamü efkârı bozub çizmelidir

Vardım ol meclise kim bir şehi hûban oturur
Karşusunda niceler vâlihü hayran oturur

Belde cümrüd tepeli âh o mücevher hançer
İşleyüb sînei uşşâkına tâ câna geçer

Altun oluk idi anterisi ol mâhveşin
Var mı âyâ bu kadar şevkü ziyâsı güneşin

Bele marpiçli bâşına al fermâyiş
Veriyor gördüğü üftâdeye kat kat hâhiş

. . . .
Nâzı bir yana ko ey meh diyerek mîçoları

Getürürler iç efendim diyerek altun suları
. . . .

Gerçi meşgul idiler cünbüşi sâzü söz ile
Arada iş de yaparlar idi kaaşü göz ile

Geçen asır sonları ile asrımız başlarında yaşamış ve “Berki” mahlasını kullanmış Üsküdarlı halk şâiri Gözlüklü Nuri de şunları yazmışdır:

Geçenlerde Galata semtini hoş eyledim seyran
Yorulup meygedenin birine girdim gönül nâlân
Çekildim kûşei tenhâya ben mey nuş için ol an
Gelüp bir mehru çırak nezâketle durup divan
Buyurun ey efendim emriniz var mı dedi cânan
Dedim ey tıflı nâzım düz getir bir şişe kıl ihsan

Temennâ eyleyüb gitti o dem ol dîdesi mahmur
Yanağı fülfüli benli getirdi cümlesin mahzur
Biraz nûş eyledim tekrar çağırdım ol mehi mecbur
Dedim destinle bir tek sun ola lûtfunla dil mesrur
Buyurun ey efendim buyurun dedi ol şâhi bütan
Dedim ey tıflı nâzım sensin şimdi âfeti devran

Dedi bak efendim çok kişi sevdi beni ammâ
Nice âşıklarım vardır yanub yaakılmada hâlâ
Bu yolda rahmedüb bir kimseye yüz vermedim asla
Yazıkdır efendim Berki vefâ yokdur bende zîrâ
Buyurun ey efendim emriniz var mı dedi cânan
Dedim ey tıflı nâzım düz getir bir şişe kıl ihsan

★

Görmüşüm meyhânede rum milletinden bir civan
Ol ruhi âlinde bir ben vardı gaayet dilsitan

Çeşmi âhû kaameti servi gibi nâzende
Zanbak âsâ elleri dendânı da gevher fişan

Saçları sâmura benzer kaşları tığı hilâl
Leb şekerdir çeşmi âhû sîmten gonca dehan

Hüsnüne bakdım gördüm kendimi rûyinde âh
Gerdenü sînesini âyine sandım ben heman

Pâyinin tasvirine söz bulunmaz efendim
Paçalı güvercin dir görmüş olsaydı Hassan

Geç çeşmü ruhlerin pâyin öptürse bir gez
Olamaz uşşakına bundan alâ bir ihsan

Galata güllerinden ol mahbubu zîbânın
Nâmı tutmuş cihânı Pandelinin Kız Yuvan

Muttasıl güftâra geldikce kemâli naz ile
Cânü dilden eyledi Berkiyi âşık ol zaman

Galata meyhâneleri için: “Meye ve mahbuba nasuh tövbesi etmiş kimse ayağını Galataya atarsa tövbesini unutur” denilirdi; şu kıt'a Onyedinci asır şâirlerinden Kâşif'in (ölümü 1699 - 1700) dir; “Galata” ismi “galat” kelimesiyle cinaslı kullanılmışdır:

Kim ki İstanbul içre tövbe idüb
Dirse bir dahi içmezem aslaa
İtimad eylemen sözüne anın
Galata (galat'a) ihtimâli var zîrâ

“Galata demek, meyhâne demekdir” denirdi, aşağıdaki terennümler o sözün ifâdeleridir:

Var Kalata Şehrine deryâyı geç seyran ile
Bâde vir ömrünü nûş it bâdeyi hûban ile

(Aynî, XV. asır)

★

Ana karşu yaka bir şehri vâlâ
Kazâsı dilküşâ âdı Kalata
Derûnun câyegâhı işret etmiş
Firengin bütleriyle zîynet etmiş

★

(Tâcîzâde Câfer Çelebi, XVI. asır)

Galataya geçelim
Bir köşecik seçelim
Firenk urum baht işi
Gonca güller biçelim
Sayd idüb bir dilberi
Bir iki tek içelim
Sokaklarda yatarak
Kendimizden geçelim

(Zil İzzet, XIX. asır)

★

Galata Şehridir bu
Fıçı binlik peymâne
Kapu tezgâh arama
Her tarafı meyhâne

Mestâne güzellerin
Öp ayağın ellerin
Sar o nazik bellerin
Bulup bir hoş behâne

(Zil İzzet)

GALATA MUMHÂNE CADDESİ — Galatanın Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mahallesi yollarından, Gümrük Sokağı ile Alipaşa Medresesi Sokağı arasında uzanır; Şarabiskelesi Sokağı, Fransız Çıkmazı, Fransız Geçidi, Kireçkuyusu Sokağı, Kölemen Sokağı, Mangır Sokağı, Tophâne Kasapları Sokağı, Gümüşhalka Sokağı, Karatavuk Sokağı, Derici Sokağı ve Gecekuşu Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi Pafta 15/133).

Gümrük Sokağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, pakettaşı döşeli olarak başlar, Tophâne Kasapları Sokağı kavuşağında asfalt döşeli genişçe bir meydanlık olur, sonra tekrar aynı genişlikde bir yol hâlinde hanlar ve dükkânlar arasından geçer.

Şu hanlar ve müesseseler, iş yerleri tesbit edildi: Gümüşhâne Hanı, Uluğ Hanı, Deniz Hanı, Nuri Selçuk Hanı, Karaköy Emek Hanı, Nimet Hanı, Mumhâne Hanı, Veli Alemdar Hanı, Tekel G. M. Muayene ve Tesellüm Komisyonu, Ölçüler ve Tartılar Müdürlüğü, Arlak Yağlı Boyaları Mağazası, Denizcilik Sanayii Kollektif Şirketi, Paksoy Ticaret ve Sanayi Deposu, Klima İthalât ve ihracat Şirketi, 1 unlu mâmuller fabrikası, 1 torna makina atölyesi, 1 makina atölyesi, 1 asansör atölyesi, 1 mermer atölyesi, 1 model atölyesi, 1 motor muslukları imâlâthânesi, 1 lokum imâlâthânesi, 1 elektrik malzemesi mağazası, 1 kırtasiyeci, 1 turistik eşya satıcısı, 2 büfe, 1 şekerci, 4 lokanta, 4 kahvehâne, 3 mermerci, 1 elektrikçi, 1 plâstik işler mağazası, 1 makina ve değirmen taşı mağazası, 1 matbaa, 1 tesviyeci, 3 tekel bâyii, 7 tornacı, 2 demirci, 1 çerçeveci, 1 planyacı, 1 tavuk yumurta pazarı, 1 tavukcu, 1 köfteci, 1 berber, 1 bakkal; 18 de kapalı dükkân. Kapu numaraları 1-84 ve 44-64 dür (haziran 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GALATA NÂİBİ EFENDİ — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış kalender halk şâiri Nebil Kaptan tarafından hicvedilmiş ilmiyeden bir efendi; asıl adı ve hicviyenin yazılmasına sebeb olan vak'a bilinmiyor:

Galata Mahkemesi Nâibine bak hele
Dil uzatmış âşıka demiş kopuk hergele

"Ta'niden dinimize bâri müslüman olsa"
Ben miyim yoksa tapan put yaparak Vangele

O magdûri garibin o fetâyi mühmelin
Başından geçen ile çalkanıyor iskele

Bir garibi himâye timar etmek yâreyi
Cunha mı ki Efendi heman gazaba gele

Hem suçlu hem de güçlü dokunur zülfi yâre
Ayna alup bakmadan kafasındaki kele

Zemânı kadim olsa ben de hergele olsam
İhbar idüb nâibi atdırırdım çengele

Bibl.: Âşık Râzi Evrâkı Metrukesi, Defter.

GALATA OTELLERİ — Misâfirhâne hanlar yerine İstanbulda ilk oteller XIX. yüzyıl ortalarına doğru önce Galatada, sonra Beyoğlunda, ve İstanbulda da Sirkeci semtinde açıldı. Otelin handan farkı, hanlara inenler kendi yataklarını da alıp getirir ve sâdece boş bir oda kirâlar iken, otelde misâfire oda ile birlikte bir de yatak kiralanmasıdır (B. : Han; Otel).

İlk Galata Otelleri çoğunlukla rumlar ve şarkda daha kolay para kazanmayı tahayyül etmiş avrupalılar, bilhassa italyanlar, polonyalılar, fransızlar tarafından açılıp işletilmiş, ve misâfirlerinin her hareketine göz yumulur, hattâ bâzan çeşidli fuhuş yollarında istedikleri, otel idârecileri ve müstahdemleri tarafından temin edilir, müstahdemler arasında kaşı gözü yerinde olanlar sapık taleblere kendilerini bile arz ederlerdi (B. : Fuhuş, cildı 11, sayfa 5855). Elbette ki o kıratdaki otellerin yataklarında da temizlik aranmayacakdı, pis yerlerdi.

İlk Galata Otellerinin isimleri de yabancı idi ve bilhassa rum otelciler, otel misâfirlerinin

yabancılar olacağı düşüncesi ile o yabancı isimleri tercih ederek kullanırlardı; "Hotel de Marseille — Marsilya Oteli", "Hotel des Marins — Gemiciler Oteli", "Hotel de Voilier — Yelkenli Gemi Oteli" gibi isimler.

Ahmed Midhat Efendi "Dürdâne Hanım" isimli romanında, romanın kahramanı olan Ulviye Hanımı "Acem Ali Bey" adı altında genc ve yakışıklı bir erkek kıyâfetinde dolaşdırır (B. : Dürdâne Hanım, cild 9, sayfa 4827) ; sahte genc erkek bir galata meyhânesinde tanıştığı ve ahbab olduğu Çerkes Sohbet adında mahbushâneye girmiş çıkmış zeberdest ve çehreli bir genç sandalcı ile bir gece bir Galata otelinde yatırır; romancının o otel misâfirliği üzerine yazdığı satırlar, o devrin Galata otellerinin mâhiyetini gösterme bakımından çok mühimdir:

"... Galatada . . . . Hoteline vardılar. Hotelin umum için gazino ittihaz edilen yerinde oturmayıp kendilerine bir oda açdırdılar. Galatayı sındırmış olan Sandalcı Sohbet bu hotelde de mâruf idi. Böyle bir yerde Sohbetin yanında bir de güzel delikanlı bulunmasına ne mânâ verileceğini izaha lüzum yokdur. Fakat o şübhe uzun sürmedi, içkileri, yemekleri emrederken delikanlının kese sahibi bir mirasyedi olduğuna hükmedildi, adının da Acem Ali Bey olduğu öğrenilince, onun da ismi Galatada duyulmaya başlamışdı, bütün şübheler ortadan kalkdı.

"İçmeye başladılar ve yarım saat sonra gök kandilleşdiler, odalarına birkaç âşifte getirildi, onlar ile de haylice içildi.

"... nihâyet karıları savdılar ve soyunarak aynı odada iki ayrı yatağa girip yattılar...".

Ahmed Midhat Efendinin kendine has edâ ile Sandalcı Sohbetin hâlini tasviri şu hakikati verir ki, odasında işret edilebilen, ve işret sofrasına iki de kadın getirilebilen o otelde, aynı odada yatan iki erkek arasında da her türlü şey, tam güvenlik içinde yapılabilecekdir.

Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey de 1900 yıllarının Galata Otelleri için "Görüp işittiklerim" isimli eserinde şunları yazıyor: "O tarihlerde Galata Otellerinin oda kapularında kilid yokdu, bir adam içeri girebilir ve yatan kimseye tecavüz edebilirdi... mütecavize müdafaa yolunda atmak için iskemle falan da bulunmazdı, onun için düşmanı olan polise müracaat eder ve polisin emin bildiği otelde kalırdı, emniyetli otel de ancak üç dâne imiş. Galatada kaç otel mevcud idi, bilemiyorum...".

"Galata Canavarı" diye meşhur Bıçakcı Petrinin Galatada Marsilya Otelinde hâmisi Kefalonyalı Lefteri Kaptanı kesdiği gece, ki o zaman Petri 17 - 18 yaşlarında tüysüz bir oğlandı (B. : Galata Canavarı), o gece o otelde aynı odada misâfir olanlar şöyle tesbit edilmişdi:

30 yaşında Üsküdarlı Tulumbacı Çamur Sâlih, 30 yaşlarında Tulumbacı Ablasıgüzel Mustafa, 20 yaşında bahriye neferi Yunus;

Hamburglu bir gemi kâtibi ile tüysüz bir rum kalopedi;

Karadeniz uşağı iki genc kayıkcı ile bir sokak fâhişesi.

İki katlı bir bina olup ikişer ve üçer yataklı odalarında ancak 24 misâfir barındırabilecek olan Marsilya Otelinde o gece 58 kişi yatmışdı (1874).

Geçen asır sonlarında Arturo Cavalieri adında genc bir italyan gemicisi Napolili bir doktora yazdığı itirafhâne - mektublarının birinde şunları yazıyor:

"... gemisinden kaçmış genc bir tayfa olarak Galatada ilk gecemi nerede ve nasıl geçirdiğimi, bütün acılığı ile anlatmışdım. Bu gece bir oteldeyim, Hotel des Marins (Gemiciler Oteli), âdî bir yer ama cebimdeki para ile ancak böyle bir yerde barınabilirim. Otelin sahibi bir rum kadını imiş ve Galatada umumhâne işletiyormuş, oteli de evinden farksız, yalnız sermâyelerinin cinsiyeti ayrı. Otelin müdürü yerinde bir rum var. Gerçi tecrübesi çok olacak yaşda değilim ama, yüz yıl daha yaşasam ,ahlâksızlık yolunda o herifin denginde bir adama rastlayamam...".

Galatada kirli oteller zamanımızda da vardır, aşağıdaki satırları 25 mart 1965 tarihli günlük gazetelerden alıyoruz:

"Polis ekipleri dün gece 7 - 12 yaş arasında bulunan erkek çocukları barındıran ve onları sermaye olarak kullanan Sapıklar Otelini basmışlar, 7 çocuk yakalanarak nezâret altına alınmışdır. Çoğu evlerinden çeşidli sebeblerle kaçarak bu otele düşen çocuklar tanımadıkları yaşlı kimselerle ahbablıklarını bütün çıplaklığı ile anlatmışlardır ve kendilerini oteli işleten adamın bu yola sevkettiğini söylemişlerdir..." (Zâbıta muhâbirlerinden Ahmed Vardar).

GALATA RIHTIMI — Rıhtım yapılmadan Galatanın yalı boyunda denize çakılmış kazıklar üstünde bir sıra kayık iskelesi vardı; Azeb-

kapusundan Tophâneye doğru Funda İskelesi, Kürekcikapusu İskelesi, Eski Yağkapanı İskelesi, Galata Balıkpazarı İskelesi, Karaköy İskelesi, Gümrük İskelesi, Kurşunlumahzen İskelesi, İhtisab İskelesi, Mumhâne İskelesi, Eğrikapu İskelesi, Kireçhânekapusu İskelesi, Debbağhâne İskelesi, Sirkeci İskelesi (Galata Şarab İskelesi).

Bu iskelelerin araları boydan boya ve cümlesi ahşab dükkânlar, bekâr odaları, lebi deryâda evlerdi, ve aralarında bir kaç dâne de kâgir mahzendi; kadim Galata Zındanı da yalı boyunda Yağkapanı ve Balıkpazarı İskeleleri arasında idi. Bir de gemi kalafat yeri vardı.

Rıhtım yapıldıkdan sonra cümlesi kalkdı, fakat yeni açılan Rıhtım Boyu caddenin üzerine yine ahşab, salaş dükkânlar ve onların arasında çoğunlukla adı gazino bir sıra meyhâneler yapıldı. O ahşab dükkânların, salaşların yerini de, Ziraat Bankası binâsı müstesnâ, Galata Rıhtım boyunun şanına ve şerefine uymayan zamanımızdaki acâib kâgir binâlar aldı.

Galata Rıhtım, Sirkeci Rıhtımiyle beraber 29 birinciteşrin 1306 (10 kasım 1890) tarihinde imzalanmış bir imtiyaz mukavelenâmesine göre Marius Michel adında bir mâcerâperest fransız tarafından kurulmuş bir Fransız şirketi eiyle yapılmışdır. Doğuda büyük işler başararak zengin olmak isteyen Marius Michel, İstanbulda nüfuz sahibi rical arasından edindiği dostlarının himâyesi ile İkinci Abdülhamid devrinde Osmanlı devletinden ilk imtiyaz mukavelenâmesini 1879 senesinde almaya muvaffak olmuş ve bir şirket kurarak işe başlayabilmek için tam on bir sene sermaye peşinde koşmuşdu. Sultan Hamid müteşebbisin malî itibarını temin için kendisine Paşa ünvanını vermiş ve bu adam bir Mişel Paşa olarak sermaye bulduktan sonra da 1890 da yeni bir mukavelenâme imzalanmıştı. Bu mukaveleye göre şirketin yapıp işleteceği rıhtımlar Galatada Tophâne Meydanından Azapkapısına, İstanbulda da Sirkeci İskelesinden Unkapanına kadar uzanıyordu. Şirket rıhtımdan başka doklar ve rıhtımların arkasında anbarlar ve gümrük binaları inşasını da taahhüd etmişdi. Rıhtımlar kısmen arazi istimlâki, kısmen de deniz doldurularak yapılacakti.

Rıhtım yapısı işi iki kademeye ayrılmışdı:

Mukavelenin imzasından en geç iki sene sonra işe başlanacak ve sekiz yılda Tophâne - Karaköy ve Sirkeci - Eminönü kısmını, yâni Köprünün dışında kalan rıhtımları bitirmiş olacaktı.

Mukavelenin on dördüncü yılında da Karaköy - Azapkapı ve Eminönü - Unkapanı rıhtımları tamamlanacaktı.

Rıhtımların şirkete bırakılan işletme imtiyazının müddeti 85 sene idi, bu müddet dolunca şirket rıhtımları bütün tesisleri ile ve bakımlı olarak para almadan devlete terk edecekti. Bir asır demek olan bu uzun imtiyaz müddeti içinde rıhtım şirketi sermayenin kazanç hakkı olarak:

1) Rıhtıma yanaşarak gemilerden palamar ücreti,

2) Gemilere yüklenecek ihrac mallarından ton başına rıhtım resmi,

3) Rıhtımlara indirilecek ve anbarlara konulacak emtanın her yüz kilosundan ardiye ücreti,

4) Her türlü eşyadan da, devletin vereceği tarifeye göre nakliye ücreti alacaktı.

Şirketin senelik gayri sâfi hasılatının yüzde onu devlet hissesi olup her sene sonunda hazineye yatırılacaktı.

Rıhtımları yapan mutahassıs amele şirket tarafından Fransadan getirilmişdi.

Şirket, mukavelenâmenin ikinci kademe olarak gösterdiği rıhtımları yapmadı, yapamadı; rıhtımlar devlete intikaa lettikden sonra da, zamanımıza kadar, hâlâ tahakkuk etmiş değildir.

Galata Rırtımının tamamlandığı sırada "Selah ve Joaillier" fotoğrafhânesi tarafından çekilmiş bir resim vardır; Galata Rıhtımı boyunun eski hâlini gösteren tek vesîkadır. Galata Yalı boyunun rıhtımdan önceki manzarası da bir alınan ressamı tarafından yağlı boya tablo olarak tesbit edilmiştir.

GALATA RIHTIMI SALAŞLARI, TİYATRO VE MEYHÂNELERİ — Galata Rıhtımının yapıldığ ısıralarda rıhtım boyunun manzarasını Ahmed Rasim, o zamanlar Malûmat Gazetsine yazdığı "Şehir Mektubları" ndan birinde şöyle tasvir ediyor: "... İstanbul rıhtımlarının şehrimize verdiği yeni manzara ne kadar hoşa gidiyor. akat Galata Rıhtımının boyunca yapılmış salaşlar pek münâsebetsiz. Bir tuhaflık da her salaşın önünde güçlü kuvvetli birer garson. Herifler ellerinden gelse gelip geçeni kollarından tutup zorla oturtacaklar: — Buyurun!... Beyim!... Efendim!... Mösyö!... Kiriya!... Oristi!... kelimeleri kulaklar patlatacak derece. Bu gar-

sonlar evvelce gümrük önü kebabcılarında çalışmış takımdan. Gözlerini sırası ile geçenlerin gözlerine dikerek elleri ile de kapuyu göstererek, girmeye teşebbüs ederken onu bırakıp ikinci bir müşteriye sarılırlar...".

Sermed Muhtar Alus da "Eski Galata Rıhtımındaki gazinolar, kahveler ve tiyatrolar" isimli bir makaalesinde şunları yazıyor:

"Buraların rıhtım yapılmadan önceki şeklini pek hatırlamıyorum. Ondan sonraları, denize karşı cadde boyu, şimdi yerinde Ziraat Bankası bınası bulunan Haliçyan hanından itibaren ileriye doğru, altları kuytu ve karanlık, üstleri camekânlı ahşap gazinolar, kahvelerle doluydu. Hemen hepsi Yunan mayrağı renklerinde, mavi ile beyaz boyalıydı. Önlerinden geçerken duvarlarına asılı büyük çerçevelerdeki taş basma resimler, açık pencerelerden görülürdü:

"Yunan Kıralı Birinci Yorgi; Kıraliçe Olga; Mora ihtilâlinin, ele başılarından İspilânti, Miyaulis; İngiliz şâiri ve Yunanlıların bir aşkına dostu lord Byron; Rusya çarları Birinci Aleksandır Birinci Nikola...

"Bütün o kahveler, gazinolar hep siyah kasketli, kaytan bıyıklı bol pantolonlu palikaryalarla balık istifi. Kimi harıl harıl domino, İskambil oyununda; Rumca çene yarışından, bağırtılardan, çekişmelerden durulmuyor. Bazı salaşlarda da gitarlı, mandolinli çalgılar alabildiğine çalmada. Kafaları çekenler "Yassu!" ları, "Zito!" ları basıyor. İspirto kokuları buram buram sokağa yayılıyor.

— Buraya bak, Atina'nın iskelesi Pire'yi görmedim deme! derlerdi.

"Oradan öteye yürüyünce basıkı kâgir köhne binalar, çürük çarık barakalar arasında meydanımsı bir dört yol ağzına gelinirdi. Galiba şimdiki Merkez Rıhtım hanının bulunduğu yerdi. Delik deşik bir mavna yelkeniyle örtülü, dört tarafı pedavra tahtaları, paslı çinko parçalariyle kuşatılı, karşı karşıya iki ucube: Bunlar tiyatro idi.

"Kapılarının önünde uçarı kılıklı üç dört çalgıcı trombon, büğülü, kilarnet ve zilli davulla gürültüyü koparmada, Kapıya asılı, tahta bezi kadar kirli perdelerin aralığında iki çığırtkan.

"Birinin kafasında limon kabuğu kadar, kenarı yırtık bir fes, Kaşları, bıyıkları zifiri karaya boyalı, bir elinde meydan süpürgesi, öbüründe gaz tenеki; yani klâsik komik İbiş. Öbürünün başında sip sivri külâh, surat una bulanmış; yanaklar, burun kıpkırmızı; sırtında yamalı bohça gibi renk renk parçalardan don gömlek; yani palyaço.

"Karşılıklı tutturmuşlar:

— Baslıyor, simdi baslıyor!... Kanto, komedya, dram!... Asker sozuk 100 para, basıbozuk bes krus!...

— Kosun, gelin burda!... En birinizi pantomima, zambaz, hokkabaz oynayor. Asker, sozuk 100 para, basıbozuk bes krus!...

"Yüzlüğü veya çeyreği veren artık seyretsin dursun.

"Pembe, mavi, yeşil fistanı soluklukltan alaca bulaca; dekolte göğsündeki köprücük kemikleri oklava gibi fırlak; tazece, fakat sıska, kerkenez iki yahut üç kantocu ard arda boy gösterirdi."

Kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi ise Galata Rıhtımı meyhânelerinin çığırtkan garsonlarını Ahmed Rasim ve Sermed Muhtardan çok farklı olarak târif ediyor:

Galata Rıhtımına dizilmiş meyhâneler
Müşteri dâvet ider Pedimu zenâneler

Zülüf perçem apiko pantol fransız kesim
Hizmetinde gayreti topuklu pervâneler

Yumurta ökçeleri tıkır tıkır vurarak
Türlü türlü cilvei lâübâliyâneler

Kimi gümüş köstekli parmağında gül yüzük
Süslü püslü palikar ellerinde şâneler

Gemici arabacı kayıkcı tulumbacı
Bankerler bey paşalar hep yanık divâneler

Heman akçe gösterip çakmaya gör işmarı
Cümlesine yeksandır hoteller virâneler

GALATA RÜŞDİYESİ — İstanbulda açılmış rüşdiye mekteblerinden biri; 1874 deki bir maarif istatistikine göre o tarihde mevcud 18 rüşdiye mektebi arasında 120 talebesi ile 6. kademede bulunuyordu, en başında 256 talebe ile Dârülmeaarif Rüşdiyesi, en sonda da 43 talebe ile Odabaşı Rüşdiyesi geliyordu. Diğer bir istatistike göre de 1877 de, dört sene içinde bu rüşdiyenin talebe mevcudu yarı yarıya azalmış, 120 den 59 a düşmüşdür; bunu semtin günlük hayatının çapkınlık, bıçkınlık, kopukluk havasında aramak gerekir ki, askerî mektebler ile Dârüşşefaka talebelerine Galatada dolaşmanın yasak edilişinin sebebini gösterir. Geçen asır sonlarında yaşamış Âşık Râzinin bir manzumesi de o yılda kesin şahidlikde bulunuyor, manzume şudur:

Ayaklarda filârlar bellerinde kuşaklar
Eğri durur şâhların başlarında dalfesi
Sandıkların baş tâcı o mektebli uşaklar
Hohlatırsan ağzında rakı kokar nefesi

Galata Rüşdiyeli talebeler bıçkındır
Tulumbacılar ile düşüp kalkarak gezer
Zürefâ eşikleri atlamış alışkındır
Elbet ki ayakları yol şaşırıp yan çizer

O çapkın işmarları o topuk nümâyişi
Bir ayağı Küplüde bir ayağı Kuşluda
Râzii kalenderin şimdi dumandır işi
Aklı fikri şimdi de Merdivenyokuşluda

Deryâda çimer iken uryan gördüm o şâhı
Kebûter taklaları atardı mehcemâlim
Erâzil pençesinden Rüşdiyeli gümrâhı
Halâs için fedâdır cümle malım menâlim

Tahsilin lüzumuna iknâ ettim hizberi
Üsküdar mektebine nakleyledi güzelim
Düşeş atıp çıkardım târihi mücevheri
"Adam oldu hele o Galatarüşdiyelim"

1320 - 12 = 1308 (M. 1890 - 1891)

"Zürefâ", Galatada genel evlerin bulunduğu sokağın adı; "Küplü", Galatada müşterileri bıçkın ve haytalar olan meşhur bir meyhâne; "Kuşlu" da Galatanın rezâlethâne tiyatrolarından biridir. Merdivenyokuşlu tâbiri de, Galata Rüşdiyesinin Yüksekkaldırım'a yakın bir yerde bulunması münâsebeti ile kullanılmışdır (B. : Rüşdiye Mektebleri; Kuşlu Tiyatrosu; Küplü; Zürefâ Sokağı; Galata Umumhâneleri); genç mekteblinin güvercin taklaları atarak denize girdiği yer de Salıpazarı Deniz Hamamı olacakdır (B. : Salıpazarı Deniz Hamamı).

Vâsıf HİÇ

GALATA SARAYI — İkinci Sultan Bayazıd zamanında saray içoğlanlarının terbiye ve tahsili için kurulmuş bir kışla-Mekteb; Galatanın üstünde bir tepede kurulduğu için bu isim verilmişdi.

Bu sarayın kuruluş tarihini hicrî 885 - 886 (M. 1481) olarak kaydedenler vardır. Bugünkü Beyoğlunun göbeğinde diyebileceğimiz bir yerde kurulmuş olan bu okul-sarayın yeri zamanımıza kadar dâimâ okulların bulunduğu bir bina olagelmişdir, zamanımızda da Türkiye'nin medârı iftihârı Galatasarayı Lisesi oradadır. Bu şehir kütüğünde binânın tarihçesi gereği gibi tesbit edilmiştir (B.: Galata Sarayı İçoğlanları Kışla Mektebi; Galata Sarayı Tıbbıyesi; Galata Sarayı Lisesi).

Bu isim bir saraya, ve o sarayda kurulmuş mekteplere âlem oldukdan başka Galatanın üstünde Beyoğlunun göbeği denilecek bir yerde bir semtin de adı ola gelmişdir.

GALATASARAYI — Bir semt adı olarak Galatasarayı, 1934 İstanbul Belediye Şehir Rehberine göre, Beyoğlu İlçesinin merkez nâhiyesinin Hüseyinağa, Asmalımescid, Tomtom ve Kuloğlu mahalleleri sınırları içinde bir sâhadır, Galata Sarayı binâsının bulunduğu yer ise Kuloğlu Mahallesi sınırı içindedir (B. Ş. R. Pafta 14/164, 138, 137 ve 164).

Galata Sarayı adı, İstanbulun azınlıkları rum, ermeni ve musevilerin ağzında "Galatasaray" diye söylene gelmiştir; o ağıza taklid bazı Türkler de Galatasaray derler. Dilimizde "Galatı meşhur lugatı fasiha tercih olunur" diye bir söz vardır. Fakat burada "Galatı Meşhur" değil, azınlık ağzını taklid bahis konusudur.

Burada kaydetmek gerekdir ki, "Galatasaray" yerine "Galatasarayı" demek ne kadar doğru ise, bir nisbet edatı ile "Galatasarayı-lılar" yerine de "Galatasaraylılar" demek de Türk dili kaaidesine uygundur. Dilimizin böyle inceliklerinin geniş izah yeri de bu ansiklopedinin sınırı dışında kalır. Sözü burada şöyle bağlamak gerekir, "Galatasaray" yerine "Galatasarayı", fakat oraya nisbet bahis konusu olunca "Galatasaraylılar".

GALATASARAYI AĞASI — Galatasarayı İçoğlanları Kışla-Mektebinin en büyük inzıbat âmirinin, kumandanının unvânı; kuruluşundan son gününe kadar dâimâ bir akhadım ağadan, "tavâşî" ağadan olurdu (B. : Akağalar, cilt 1, sayfa 495).

Tavâşiler, akhadımlar önce pâdişahın dâimî ikaametgâhı olan Yeni Saraya (Topkapı Sarayı) çocuk yaşında alınırlardı ve Bâbüssaade Koğuşuna verilirdi; orada okuma yazma ile birlikde bilhassa saray hayatı terbiye öğrenirlerdi.

Bâbüssaade sarayın mahremiyetine, saray selâmlığı olan Enderuna açılan kapu idi, kapucubaşı "Bâbüssaade Ağası", yahud sadece "Kapuağası" unvanını taşır ve onlar da dâima bir akhadım ağa olurdu, diğer tavâşi ağalar da maiyetini, o kapunun kapucularını teşkil ederdi. Kadrosu 40 kişi idi, ve kıdemlerine göre ayrıca vazifeleri vardı.

Kapuağası, kapucubaşılığının yanı sıra ve bilhassa, Enderundaki içoğlanları koğuşlarının da en büyük inzıbat âmiri, zâbiti idi. Saray içoğlanları dört koğuşda toplanmışdı, aşağıdan yukarıya "Seferli", "Kiler", "Hazine" ve "Hasoda" koğuşları idi; kapuağası emrindeki tavâşi ağalardan dördü de, kıdem ve ehliyetlerine göre o koğuşlara inzibat zâbiti tâyin edilirlerdi, Has Oda Koğuşunun zâbiti "Hasodabaşı" unvanını taşırdı, bir tavâşi ağa da kendi zâbitleri Kapuağasının muavini yerinde idi, ona da "Kapuağası Lalası" denilirdi.

Sarayda büyük nüfuzu, kudreti olan Kapuağalığı mevkii herhangi bir sebeb ile boşaldığında, yüz yıllardan kalmış bir gelenekle Galatasarayı Ağası, Yeni Saraya getirtilerek Kapuağası olur, Hasodabaşı onun yerine Galatasarayı Ağası tayin edilir, Kapuağası Lalası da Hasodabaşı olurdu. Onun yerini de tavâşilerin en kıdemlisi alırdı.

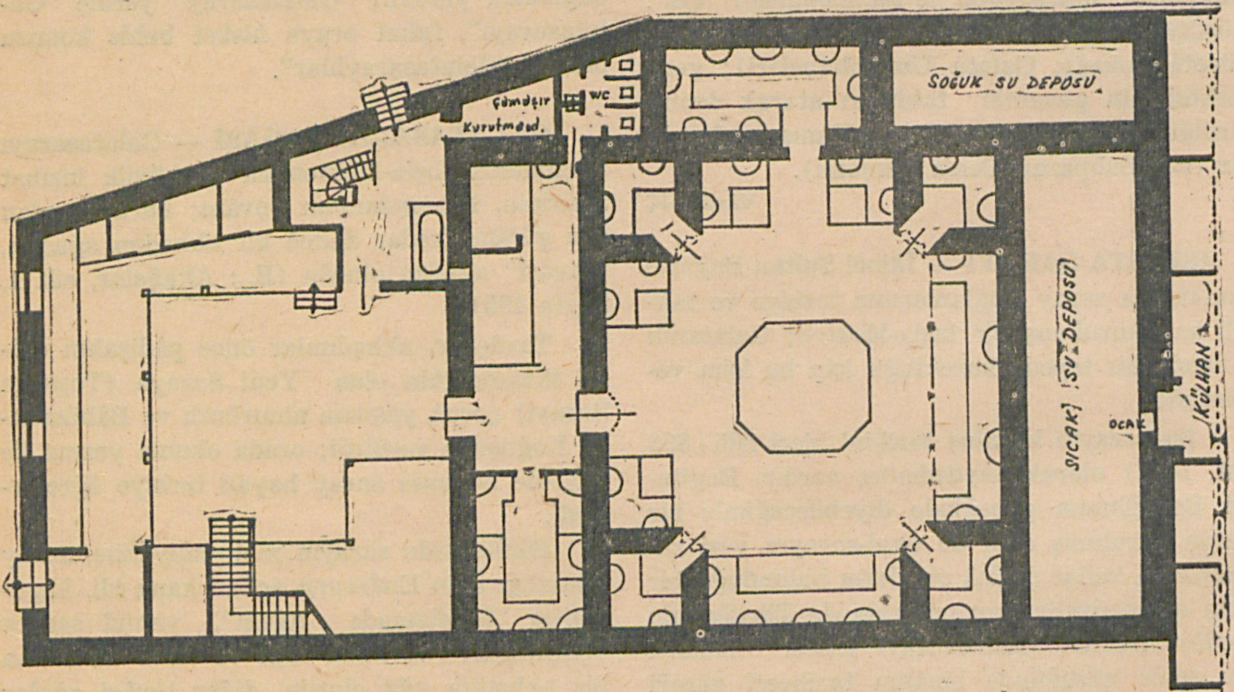
Tavşîler, Akhadım Ağalar da arnavud, boşnak, gürcü, nadir olarak da macar, rus ve doğuşdan hadım türk asıllı olurlardı. Türklerden gayrileri çocukluklarında bir ameliyat ile hadım edilmiş kimselerdi (B.: Galatasarayı İçoğlanları Kışla - Mektebi).

GALATASARAYI HAMAMI — Beyoğlunun çarşı hamamlarından bir tek hamamdır. Son yıllarda külhan arkasında esas binâya bir de küçük kadınlar hamamı eklenmişdir.

Tek çarşı hamamlarının yüz yıllar boyunca devam edegelmiş geleneğine göre, yakın geçmişe kadar sabah namazı vaktinde erkeklere açılır, sabahın saat 7 - 8 arası erkekler hamamdan çıkar, erkek dellâklar hamamı çarçabuk temizleyerek 8, 30 - 9 arasında hamama kadın müşteriler alınmaya başlar, ve hamam, kadın müstahdemlerle 12 ye kadar onlara tahsis edilir, saat 1 den sonra tekrar erkeklere açılır ve gecenin birine kadar da artık erkekler hamamı olurdu, hattâ, yine yakın geçmişe kadar Beyoğlunun sabahcı hamamlarından biriydi.

Hamam, Galatasarayı Lisesinin İstiklâl Caddesindeki büyük kapusu önünden Taksime doğru gidilirken, kapuyu geçince hemen sağ koldaki Kartal Sokağının bitimindedir; sokak, hamam kapusu önünde sola bir dirsekle kırılır.

Bina bir XVIII. Yüzyıl yapısıdır. O yüzyılın başlarında, Üçüncü Sultan Ahmed devrinde ve sadırâzam Şehid Ali Paşanın zamanında 1127 (1715) de Galatasarayı İçoğlanları Kışla -

Galatasarayı Hamamı

(Plân - kroki : Büyükerbil

Mektebi dördüncü defa ihyâ edilirken, saray binalarının hemen yanı başına, saray içinde yapılmış içoğlanlarına mahsus hamamdan gayri, bir çarşı hamamı olarak yapılmışdır.

Harâre kısmı 33 kurna olan hamam zamanımızda Hüseyin Yumuşak adında biri tarafından işletilmekte idi. 1 külhancısı ve natır dellâk 18 nefer de müstahdemi, hamam uşağı bulunuyordu. Kendisi yıkanandan 950 kuruş, kese sürdürenden, dellâk eliyle yıkanandan 1250 kuruş alınıyordu. (1972).

1965 de büyük bir tamir görmüşdür, aşağıdaki satırları Hürriyet Gazetesinden alıyoruz: "Bir milyon lira sarfedilerek onarılan Galatasaray Hamamı dün törenle açılmışdır. Törende belediye başkanı Hâşim İşcan da bulunmuş ve bir koç kurban edilmişdir. Misafirleri büyük bir ekseriyeti, hamam sahibinin teklifi üzerine soyunup yıkanmışlardır. Bu arada hamamın bulunduğu sokakdan geçenler, girişin bedâva olduğunu öğrenince, fırsatı kaçırmamışlar ve parasız yıkanmışlardır. Galatasaray Hamamı 1481 de İkinci Sultan Bayazıt tarafından inşâ ettirilmiş tarihi bir yapıdır (Tarihi bir yapıdır ama inşâ tarihi 1481 değil, yukarda da kaydettiğimiz gibi 1715 dir). Bu defa bütün duvar ve zemini beyaz mermer veya porfir ile kaplanmışdır, hamam gaayet lüks bir hâle getirilmişdir. Belediye bu hamam için yeni bir tarife verecekdir" (Hürriyet Gazetesi, 15 ocak 1965).

1965 den sonra bu hamam "Tarihî" sıfatının yanı sıra bir de "Lüks Hamam", "Turistik Hamam" unvanlarını almışdır. Bir türk hamamında dellâk eliyle yıkanmak isteyen şöhretli turistler buraya getirilmeye başlanmışdır ve hamamın içinde, konularında hamam sahneleri bulunan filmler çekilmeye başlanmışdır, kadın erkek karışık, çıplak aktör, aktris ve figüranların resimleri magazin sayfalarını süslemişdir (B.: Gilda, Aysel; Hallyday, Johnny).

Bir galatasaraylının bize verdiği bir notda da bu hamam için şunlar yazılır: "Mektebin yanındaki Galatasarayı Çarşı Hamamı muayyen zamanlarda, bilhassa sabahın erken saatlerinde mektebe tahsis edilirdi, o saatlerde hamama dışardan müşteri alınmaz, hamamı talebeler doldururdu".

Yakın geçmişe kadar, motorlu nakil vâsıtalarının bulunmadığı zamanlar, Beyoğlu veya Galatada bir içki âleminden sonra veya başka bir sebeble fazla gecikenler ve evleri uzak semtlerde yahud deniz aşırı olan İstanbullular, Galatanın ucuz fakat pis (B.: Galata Otelleri, cild 11, sayfa 5919), beyoğlunun nisbeten temizce fakat azıcık da bahalı otellerinde kalırlardı. Ayak takımından olanlar, onların arasında kalender meşreb olanlar Galatanın ve Tophâne'nin sabahcı hamamlarında yatarlar, efendi takımı da geceyi geçirmek için Beyoğlunda Galatasarayı Hamamını tercih ederdi. Ahmed Rasim, Malumat Gazatesine yazdığı "Şehir Mektubları" ndan birinde Galatasarayı Hamamında geçirdiği bir geceyi şöyle anlatıyor:

"Galatasarayı Hamamında sabahlamak mümkin ama nalın çakırtısı, el urmalar, kapu gıcırtısı; -Yanaşma ayakkabı ver!.. diye bağırılır; (Çay kahve ısmarlanmış) kahveci:- Hazır!.. diye bağırır; gidenlerden bahşişini alan natır yüksek sesle teşekkür eder: -Bereket versin beyim efendim!..; akşamdan kalmaların birer birer dökülüp gülüşmeleri, ta ötedeki bir höcreden gelen horultu.. ve tam dalacağın zaman da:- Vakit geldi!.. Kadınlar gelecek!.. diye açıkca kovuluş..".

GALATA SARAYI İÇOĞLANLARI KIŞLA-MEKTEBİ VE GALATA SARAYI MEDRESELERİ — Tarihimizde Rumeli fütühâtının başladığı zamanlardan ve Yeniçeri Asker Ocağının kurulmasından sonra Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısında İkinci Sultan Mahmud devrine kadar, Osmanlı Sarayının iç hizmetlerinde ve bilhassa pâdişâhın şahsî, günlük hayatının hizmetlerinde sureti mahsusada yetişdirilip kullanılan delikanlılarla genc adamlara "İçoğlanı", "Enderun Ağası", "Zülüflu Ağa" unvanları verilmişdir (B.: Enderunu Hümâyun Ağaları Zülüflü Ağalar, cild 9, sayfa 5115).

Onyedinci Yüzyılın ilk yarısına kadar İçoğlanları devşirme çocuklar arasından seçilip ayrılmışdır. Bir kanuna, nizama göre ve belli memleketlerden, bilhassa Bosna, Sırbistan ve Macaristan'dan devşirilen oğlanların vücud yapıları en düzgün ve yüz nakışları en güzel olanları saray hizmeti için ayrılır, geri kalanları, Yeniçeri olarak yetişdirilmek üzere İstanbuldaki "Acemioğlanları Kışlası" na verilirdi, oradan da Yeniçeri kışlasına devredilinceye kadar "Acemioğlanı" adını taşırlardı (B.: Acemioğlanı, Acemioğlanlar Ocağı, cild 1, sayfa 186).

Saray iç hizmetleri için yetişdirilecek oğlanların tâlim, terbiye ve tahsillerinin sağlanması için de dört okul kurulmuşdu:

1. Edirne Sarayındaki Enderun Koğuşları, Odaları; kurucusu Fatih Sultan Mehmed.

2. İstanbul'da Yeni Saray (Topkapusu Sarayı) daki Enderun Koğuşları, Odaları (B.: Enderun, cild 9, sayfa 5115); kurucusu Fatih Sultan Mehmed.

3. İstanbulda Kışla - Mekteb olarak yaptırılan Galata Sarayındaki İçoğlanları Kışla - Mektebi; kurucusu İkinci Sultan Bayazıd.

4. İstanbul'da Atmeydanında Pargalı İbrahim Paşanın Sarayındaki İçoğlanları Kışla - Mektebi (B.: İbrahimpaşa Sarayı); kurucusu Kanuni Sultan Süleyman.

Edirne Sarayında, Galata Sarayında ve İbrahimpaşa Sarayındaki içoğlanları, bir yaş haddine kadar liyâkatini göstererek Yeni Saraydaki Odalara, Koğuşlara alınır, geri kalanlar da çeşidli devlet hizmetleri ile çırağ edilir, "Nanpâre" denilen bir aylığa, geçim gelirine bağlanırlardı. O hizmetlerin her biri de bir kişiyi huzur içinde yaşatabilirdi.

Galata Sarayında İlk İçoğlanlar Kışla Mektebi ve Gül Baba — "Enderun Tarihi" müellifi Tayyarzâde Atâ Bey Galata Sarayının bir İçoğlanları Kışla - Mektebi olarak kuruluşunu Gül Baba adında bir münzevî dervişin hâtırasına bağlamaktadır.

Gül Baba Onbeşinci Yüzyıl sonlarında yaşamışdır, belki de tâzelik çağında İstanbulun fethi cenginde bulunmuşdur. Hangi tarikata mensub olduğu kesinlikle bilinmeyen münzevî dervişin, yine o civarda kurulan ve İstanbulun ilk mevlevî dergâhı olan Galata Mevlevihânesi dolayısı ile bir mevlevî olabileceğini kuvvetle tahmin etmekteyiz. Galata Sarayı yapılırken önce binânın temel şeyhi, kışla - mekteb açıldıkdan sonra da mektebin ilk hocası olmuşdur. Güzel hâtıra şöylece anlatılır:

İkinci Sultan Bayazıd zamanında, İstanbulun Türkler tarafından fethi asrında Galata surlarının arkası, Beyoğlu tamâmen kırlık, ormanlıkdı. Galata frenkleri, zengin istanbullular oralara avlanmaya çıkarlardı. Bir kış günü Sultan

Gül Baba

(Sabiha Bozcalı'nın kompozisyonu)

Bayazıd da orada ava çıkmışdı. Yolda bir kar tipisine tutulmuş, şimdi Boğazkesen Yokuşu dediğimiz yerde pek bunalmış:

— Bir yer bulsak da sığınsak...

Derken gözüne bir kulübe ilişmiş ve atını hemen oraya sürmüş.. İçeri girince bir de ne görsün.. Gürül gürül yanan bir ocak.. İbadetle meşgul ihtiyar bir münzevî derviş.. Kulübenin içi saksı saksı güllerle donatılmış.. Ve her fidanda üçer beşer çiçek açmış... Kulübe bir gülistan halindedir.. Padişah pek memnun olarak:

— Gül Baba.. demiş, bir arzunuz varsa.. emredin yapayım..

İhtiyar da:

— Padişahım.. demiş, kulübemin bulunduğu şu tepeciğe bir mektep yaptırt.. Ben de ahır ömrümü senin sayende bu gördüğün çiçeklerim ve cıvıl cıvıl çocuk sesleri arasında geçireyim...

Sultan Beyazıt derhal emir vermiş.. Orada geniş bir araziyi duvarla çevirmişler.. Her biri ikişer yüz çocuk alacak üç koğuş, her koğuşa bir hamam ve zabitan dairesi ve bir büyük mutfak ve bir cami ile beraber "Galatasarayı Acemi Oğlanlar Mektebi" inşa edilmiş.. Elif be hocalığına Gül Baba tâyin edilmişdir.

Şu satırları Atâ Beyin Enderun Tarihinden alıyoruz:

"Ayrıca arabca, farsca, yazı kıraat ve musiki hocaları tâyin edildi. Yeni Saraydaki (Topkapı Saray) ak hadım ağaların eskilerinden tecrübeli ve dirâyetli bir ağayı (Galata Sarayındaki iç oğlanlarına) zâbit tâyin ettiler ve o zâbite Galata Sarayı Ağası unvânı verildi (B.: Galata Sarayı Ağası; Ak Ağalar, cild 1, sayfa 495), bu ağanın pâyesi, Yeni Saraydaki Kapu Ağasının bir kademe altı oldu, (terifilerin de Kapu Ağalığı ile Galata Sarayından Yeni Saraya geldiler).

"Ağa unvânı verilen o gençlere senede bir defa Kaftan Parası adı ile yirmişer kuruş verildi. Üniforma olarak da arkalarına entâri ve kaftan giyerek bellerine kemer kuşandılar, başlarına da kırmızı çuhadan gülâh giydiler.

"Büyük Oda, Orta Oda ve Küçük Oda denilen üç koğuşa içlerinden beşer zâbit tâyin edildi, aşağıdan yukarıya unvanları da şunlar oldu: Baş Eski, Hamamcı Başı, Nöbetci Başı, Oda Başı, Oda Kethüdâsı,

"Galata Sarayında ilim ve mârifet tahsil ederek liyâkatini isbat edenler Sarâyı Hümâyuna alındılar.

"Yaşları ilerleyip de Sarâyı Hümâyuna alınamayanlar da Galata Sarayından timar, zeâmet, mütevellilik gibi vazifelerle çırağ edildiler. İçlerinden sipâhi ağalıklarına, silâhdar ağalıklarına, hattâ yeniçeri ağalığına tâyin edilenler oldu.

"Galata Sarayındaki iç oğlanlarının isteklilerinin imtihanla ilmiye mesleğine geçmeleri sağlandı; onlar da kadı, müderris oldular" (Enderun Tarihi).

İkinci Sultan Bayazıd zamanında yaptırılan Galata Sarayı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Mimar Sinan eliyle temelinden tutularak yenilendi.

Galata Sarayı Medresesi — İkinci Sultan Bayazıd tarafından kurulan Galata Sarayındaki İçoğlanları Kışla - Mektebi İkinci Sultan Selim zamanında 978 (1570 - 1571) kaldırıldı, içindeki oğlanların çoğu Yeni Saraydaki Enderunu Hümâyuna alındı, bir kısmı da yine İstanbulda Bayazıddaki Eski Sarayın Baltacılar Ocağına nefer kaydedildi. Galata Sarayı bir medrese oldu. Fakat halk tarafından rağbet görmedi. Orada vazife kabul edecek müderris de bulunamadı ve medresenin ömrü çok kısa sürdü.

İkinci Galatasarayı İçoğlanlar Kışla - Mektebi — Üçüncü Sultan Murad zamanında Galata Sarayındaki medrese lagvedildi, o büyük binada bir İçoğlanları Kışla - Mektebi yeniden kuruldu. Bu ikinci mekteb Birinci Sultan Ahmet zamanına kadar devam etti.

İkinci Galata Sarayı Medresesi — Birinci Sultan Ahmed zamanında Galata Sarayındaki içoğlanları yine muhtelif yerlere dağıtıldılar ve o sarayda ikinci defa olarak bir medrese açıldı. Galata surları dışında olan o medreseye talebei ulûm yine rağbet etmedi ve yine mürerris bulunamadı, bu da, o kışla - mektebi kuran İkinci Sultan Bayazıd ile saray mektebin temel şeyhi Gül Babanın veliliklerine, gizli bir hikmete bağlandı.

Üçüncü Galata Sarayı İçoğlanlar Kışla - Mektebi — Galata Sarayındaki ikinci medrese de İkinci Sultan Osman tarafından lagvedildi, temeli Onbeşinci Yüzyılda atılmış ve Onaltıncı

Yüzyılda Mimar Sinan eliyle yeniden inşâ edilmiş büyük sarayda üçüncü defa olarak bir saray içoğlanları kışla - mektebi ihyâ edildi.

Bu devre içinde en mühim olay, Dördüncü Sultan Mehmedin pâdişahlığının ilk yıllarında, tarihimizde "Atmeydanı Vak'ası" diye anılan ihtilâle katılmaları ve meydanda sipâhilerle yeniçeriler arasındaki kanlı şehir muhârebesine sipâhiler yanında silâhlı döğüşmeleridir (B.: Atmeydanı Vak'ası, cild 3, sayfa 1316). Müverrih Naîmâ Efendi hicri 1058 (1648) vekaayii arasında şunları yazıyor:

"Galata Sarayındaki oğlanlar Sultan İbrahim zamanında hergün Allah Allah diye bağrışarak bir nampâre ile çıkarılmalarını isterlerdi; parasızlıkdan tayinleri verilemiyor, fakirler kuru ekmek yiyorlardı. Sipâhiler ayaklanınca onlarda Galata Sarayından boşandılar; Atmeydanında İbrahimpaşa Sarayına geldiler. Atmeydanı sarayındaki oğlanlar da ya biz ne dururuz diyerek meydana, sokaklara döküldüler. Kol ile gelip kendilerini zorla saraya sokmak isteyen yeniçeri ağası ile yeniçeri kolunu hücum idüp kaçırdılar. Yeni Saraydaki oğlanlar da tutulamadı, onlar da saraydan çıkdılar; Elçi Hanını, ve ocivardaki bâzı hanları ve bekâr odalarını boşaltdılar, içlerine girip oturdular. Dünyâyı bilmez, hapishâne gibi saraylarda sitem çekmiş delikanlılar şehrin içine lâübâli dağıldı, sipâhi yazılmak sevdâsında oldular.."

Atmeydanı cenginde yeniçeri kılıç ve kurşunları ile çoğu kırılmış, ölmüşdü.

Üçüncü Galata Sarayı Medresesi — Dördüncü Sultan Mehmed zamanında, hicrî 1086 (M. 1675) Galata Sarayındaki İçoğlanları, Atmeydanındaki İbrahimpaşa Sarayında ve Edirne Sarayında bulunan içoğlanları ile birlikde dağıtıldı ve Galata Sarayında üçüncü defa olarak bir medrese açıldı devrin müverrihi Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa vekaayinâmesinde şöyle kaydediyor:

"Bu üç saraydaki iç oğlanlarının kavga ve fesadları eksik olmayub cevrü cefâları çekilmez olmuşdu. İçlerinde pâdişah hizmetine lâyık elli kadar içoğlanı İstanbuldaki Yeni Sarayda (Topkapusu Sarayında) Hazîne, Kiler ve Seferli odalarına dağıtılıp geri kalan bin kadar oğlan yolları ile sipâhi ve silâhdar bölüklerine verildi. Galata Sarayının muhâfazasına kırk nefer bostancı ile bir bostancı ustası memur edildi ve yevmiyesi sarayın evkaafından verilmek üzere Musilei Süleymâniye pâyeli bir müderris tâyin edildi.." diyor.

Onyedinci Yüzyılda yaşamış ünlü ermeni mellifi Eremiya Çelebi Kömürciyan (1637 - 1695) "İstanbul Tarihi" isimli eserinin altıncı faslında şunları yazıyor: "Karşımızda, Galata Sarayı denilen pâdişah sarayı vardır. Burada içoğlanları terbiye edilir ve onlara okumak yazmak öğretilirdi. İçoğlanlar bu binâda amelî ve nazarî edeb, terbiye görürler ve tahsil ederler ve hizmete alıştırılırlardı, daha sonra da kademe kademe yükselerek Hasodaya alınırlardı. Fakat şimdi büyük bir israfı önlemek maksadı ile çocuklar Galata Sarayından kaldırılmış ve Galata Sarayında diğer saray (Kasır) ve bağçelerde olduğu gibi yalnız muhâfızlar bırakılmışdır" (H. D. Andreasyan tercemesinden).

Galata Sarayındaki bu üçüncü medrese de rağbet görmedi, koca saray yarı metruk bakımsız kaldı. Dördüncü Sultan Mehmedin ve iki halefinin devamlı olarak Edirnede oturmaları da sarayın harâbisine ayrıca sebeb oldu. Nihâyet tam 40 sene sonra Üçüncü Sultan Ahmed zamanında ve hicrî 1127 (M. 1715) senesinde sadırâzam Şehid Ali Paşanın emriyle Galata Sarayından medrese kaldırıldı, saray tekrar saray içoğlanları için bir kışla - mekteb oldu.

Dördüncü Galata Sarayı İçoğlanları Kışla - Mektebi — Tarihi binâ kuruluşundaki aslına dönmekle kalmadı, yarım asra yakın bakımı ihmal edilmiş Galata Sarayı esaslı bir tamir gördü, öylesine ki Sadırazam Şehid Alipaşa Galata Sarayının ikinci kurucusu, olarak kabul edilebilir. Müverrih Râşid Efendi şöyle anlatıyor:

"Galata Sarayının tâmirine başlanmışdı, 1127 senesi muharremi başında (ocak 1715) tamir işi bitti ve Galata Sarayı evvelki hâlinden mükemmel oldu. Dördüncü Sultan Mehmed Devrinde bu saraydaki acemioğlanları dağıtılmış ve Galatasarayı Ulâyi İbrahimpaşa ve Sâniyei İbrahimpaşa isimleri ile on aded medreseye tahvil edilmişdi. Bu tamirden sonra Galata Sarayındaki medreseler kapatıldı, müderrisleri münâsib medreselere dağıtıldı, Galatasarayı yine Enderunu Hümâyuna alınacak oğlanların yetişdirileceği bir saray oldu. Müteaddid hocalar, vâizler, bir saray ağası, gereği kadar bal-

tacı ve aşçı tâyin edilerek mertebelerine göre ulufeler bağlandı. Sarayın camii ve hamamı da içinde olub alınan istitadlı gençler yedirilip giydirilip her türlü ihtiyacdan uzak tahsili maarif ile meşgul oldular.

"Galata Sarayının etrafı balyoslar ve ecnebilerle dolmuşdu, büyük fesadlar olurdu. Bu sefer saray ağası baltacı ve yedekcilerle kola çıkıp dolaşmaya başladığından o havâlinin asâyişi de temin edildi..".

Bu tamire Habeşîzâde Rahîmî Efendi on beyitlik bir tarih manzumesi yazmışdır, tarih beyti şudur:

Didi târihi tâmirin Rahîmâ hâtifi gayb
"Açıldı bu sarâyi meymenet efzâyi sultanî"

1127

Fütuhat devri çokdan sona ermişdi; büyük kısmı yeniçeri ocağı için, en güzel ve yakışıklıları da Enderunu Hümâyun ile Edirne Sarayında, Galata Sarayında ve İstanbulda Atmeydanındaki İbrahimpaka Sarayında kurulmuş içoğlanları mektebleri için devşirilen oğlanların kaynakları olan memleketler kaybedilmiş, devşirme kanunu kendiliğinden kalkmışdı. Yeniçeri yetişdiren İstanbuldaki Acemioğlanları kışlasına İstanbul halkının ayak takımının çocukları ile anadoludan gelen garib uşaklar alınmaya başlamışdı. Böyle bir devirde ihyâ edilen Galata Sarayı Kışla - Mektebine, geçim sıkıntısı çeken âilelerin evlâdları rağbet ettikden başka hâli vakti yerinde âilelerin evlâdları, hattâ kibar evlâdları da girdiler.

Galata Sarayında Birinci Sultan Mahmudun bir kütübhâne tesisi münâsebeti ile Vak'anüvis Vâsıf Efendi hicrî 1167 (M. 1753 - 1754) vekaayii arasında şunları yazıyor:

"İstanbulda bâzı kibarlar sırf terbiye ve tahsilleri için evlârlarını bin niyaz ile Galata Sarayına aldırırlardı ve artık onların muhafazası ile istikballerini düşünmeden kurtulurlardı, Gata Sarayında maarifden behreyab olanlar oradan Yeni Saraya (Topkapusu Sarayına) alınırlar ve ekserisi istidadlarınca feyz alıp devlet kapusunda mevki sâhibi olurlardı. Fakat fakir evlâdları kitab tedârik edemezler, yazıda okumada güçlük çekerler, arkadaşlarından emânet aldıkları kitablarla sıkıntı içinde tahsile çalışırlardı. İstidadlı fakir genclerin tahsillerini kolaylaşdırmak için Birinci Sultan Mahmud Galata Sarayında bir kütübhâne ile dershâne yapdırttı, Büyük Oda karşısında münâsib bir yer seçilerek üç ayda tamamlandı. İki yanına da iki çeşme yapıldı ve dershâneye bir müderris tayin edildi".

Sarayın her koğuşunda birer küçük hamam, bir de saray müstahdemlerinin girip yıkandıkları büyük bir hamam vardı ki "Hastalar Hamamı" diye anılırdı, Birinci Sultan Mahmud Galata Sarayına kütübhâne ve dershâne ilâve ederken Hastalar Hamamını da tamir ettirmişdi; ki zamanımızda bir çarşı hamamı olarak işletilen Galatasarayı Hamamıdır. (B.: Galatasarayı Hamamı).

Onsekizinci Yüzyıl başlarında Galata Sarayının etrâfında yeni bir müslüman mahallesi vücud bulmuşdu. 1715 de Saray tâmir ve tevsî edilerek tekrar içoğlanları kışlası ve mektebi olarak ihyâ edilirken bu yeni mahalleye de bir mescid yapdırılmışdı.

Bu devresinde Galata Sarayındaki içoğlanları çoğunlukla şehrî, İstanbullu gencler idi. Kışla - Okulun bu devresi için Tayyarzâde Atâ Bey şunları yazıyor:

"Galata Sarayındaki ağaların, kendilerini görmeye gelen akrabaları ile konuşmalarına saray ağzı ile Buluşma denilirdi; ağalar yalnız salı günleri saray kapusunun iç tarafında görüşmeye mezun idiler. Hasta olan ağalara iyileşinceye kadar ana veya babası tarafından alınarak evinde tedâvisine izin verilirdi. İkindi ile akşam namazları arası ağaların, içoğlanlarının teneffüs zamanı idi, saray meydanında top oyunu oynarlar, dolaşırlar, yâran ile sohbet ederlerdi."

Onsekizinci Yüzyılda yaşamış ermeni müellifi P. G. İnciciyan (1758 - 1833) "İstanbul" isimli eserinde şunları yazıyor: "Beyoğlu yokuşu üzerinde güzel manzaralı bir mevkide Galata Sarayı vardır. Bu binâda tahsil ve terbiye gören birçok gençlerden kaabiliyetli olanlar pâdişah hizmetine verilir. Pâdişah senede bir defa Galata Sarayına gelerek genclerden bir kaçını bizzat seçer ve onları kendi sarayına götürür. Galata Sarayının bulunduğu yolun biraz ilerisinde muhtelif sanatlara âid dükkânlar Galata Sarayının gelirini temin eder" (H. D. Andreasyan tercemesinden). 1210 (1795 - 1796) da Galata Sarayı bağçesinin büyük bir parçası ifraz edilerek icârei müeccele ile satıl-

dı ve o arsalar üzerinde yapılan evlerin geliri Selimiye vakfına bağlandı.

İkinci Sultan Mahmud zamanında 1235 şevvalinde (temmuz - ağustos 1820) Galata Sarayı tamamen yıkdırılarak yeniden yapıldı, yeni sarayın yapısı altı yedi ay içinde tamamlandı.

Bu yeni binâya Keçecizâde İzzet Molla on beyitlik bir tarih kitâbesi yazmış ve cümle kapusunun iç tarafına konmuşdu, manzum kitâbenin Tayyarzâde Atâ Beyin Enderun Tarihindeki sureti şudur:

Zîbü zîver ile buldu bu Sarâyı Galata
Şehlevendâne kesim yosma edâyi Galata

Böyle tâk itmedi Kisrâya binâ mîmârı
Cânına minnet eğer olsa Agaayı Galata

Mest olur nakşına dikkatle bakan rindi zarif
Gelemez hâtırına başka safâyi Galata

Maksemi feyzi cihandır bu sarâyi âlî
Semti Taksîme çıkar çünkü verâyı Galata

Öyle ıslaahı cihan ettiki Sultan Mahmud
Oldu câyi sulehâ dâri hevâyı Galata

O şehrin bendeliği neş'esin idrâk edemez
Cem eger mâmelekin itse fedâyi Galata

Tenkdir dâirei tavrı teeddüb yoksa
Nice mazmun gelir fikre berâyı Galata

Ne kadar cânına kâr itse de bîmi şâhî
İtmemek şâire mümkin mi senâyi Galata

Nice def'a o şehinşâhı cihan keremin
Ola tecdidine muhtac binâyi Galata

İzzetâ hurdai elmâs ile nakşet târih
"Kondu bir resmi nev icâda Sarâyı Galata".

1235 (M. 1820)

Galata Sarayının büyük kapusu yanına bir de çeşme yaptırılmışdı, zamanımızda mevcud değildir. Bugünkü son binâ yapılırken kaldırılmışdır. Galata Sarayı binâsı Tıbbiye Mektebi yerleşdirildikden sonra, İkinci Sultan Mahmudun 26 şaban 1260 (M. 10 eylül 1844) günü Tıbbiyedeki umumî imtihanlarda bulundukdan sonra binânın cümle kapusundan tantanalı bir alayla çıkışını gösteren bir resimde, büyük kapunun sağ tarafında o çeşme görülmektedir. İzzet Molla çeşmeye de on beyitlik bir mücevher tarih yazmışdır, tarih beyiti şudur:

Reşha pâşi kand olub İzzet didi târihini
"Eyledi Mahmud Han icrâ bu gûne kevseri".

1235

1820 de Galata Sarayının yeni binâsında pâdişah için bir de özel kasır yapılmışdı (B. Galata Sarayı Kasrı).

1826 da Yeniçeri Ocağı kaldırıldıkdan sonra "Asâkiri Mansure" adı ile tâlimli yeni ordu teşkilâtı kurulur iken (B.: Asâkiri Mansûrei Muhammediye, cild 2, sayfa 1089) onbaşılardan miralaylığa kadar zâbitan kadrosunun büyük kısmı, ilk tâlimlerde gösterdikleri ehliyet ve liyakate göre Topkapusu Sarayı ile Galata Sarayındaki ağalardan teşkil edildi.

Nihâyet 1250 (1834) senesinde Galata Sarayındaki ağalar, içoğlanları ordu hizmeti ve sâir devlet memuriyetleri ile tamamen dağıtıldı ve boş kalan sarayda, gereken tâdil ve tâmirler yapılarak Tıbbiye Mektebine tahsis edildi; daha sonra askeri idâdiler yerleştirildi, kısa bir süre kışla oldu ve nihâyet Mektebi Sultani de o tarihi binâda açıldı, Sultânînin adı da cumhuriyet devrinde lise oldu (B.: Galatasarayı Tıbbiyesi; Galatasarayı Lisesi).

GALATA SARAYI KASRI — Galata Sarayı İçoğlanları Kışla - Mektebi Tophâneden çıkan ve Beyoğlu sırtlarına kadar yayılan bir yangında yanmış, hicrî 1235 (1819 - 1920) de yeniden yapılmış ve yeni binâya pâdişaha mahsus bir de kasır yapılmışdır; Keçecizâde İzzet Molla bu kasır için şu mücevher tarihi yazmışdır:

Olub tarihi İzzet cevherin âvîzei tâkı
"Mücedded bu saraya kasrı hâkaaniyle şan geldi"

1235

Bu kasır üzerine aşağıdaki satırları Hâfız İlyas Efendinin "Vekâayii Letâifi Enderun" isimli hâtıralarından alıyoruz:

"2 şaban 1235 (15 mayıs 1820) pazartesi günü Galatasarayına saltanat binişi oldu. Pâdişahın maiyetinde solaklar ve peykler, çuhadarlar ve hasekiler Beşiktaş Sarayından atlarla çıkılıp Dolmabağçe Meydanından geçilerek Beyoğlu Caddesiyle gidildi:

Semti maksûda çıkar şimdi Sarâyı Galata

"Galata Sarayındaki hünkâr kasrına indiler. Galata Sarayındaki ağalar pâdişahın huzurunda toplandı. Mevsimlik güzel esvablar tedârikinden âciz olduklarından ekserisi elvan geziden kaftan giymişlerdi, başlarında da şebkülâhlar vardı. Tomak oynamaları ferman edildi, fakat kaaidesi ile uruşmaya meşkleri olmadığın-

dan ham halat çat pat uruşdular. Tomakcılara altın serpilmek âdetti, fakat serpilecek altınları kapışmak için üstlerini başlarını paralayacakları tahmin edilip altınlar ellerine verildi.

"(Beyoğlundaki) sefârethânelerden örme frenk sepetleri ile şekerlemeler gönderilmişdi; getirenler taltif edildikden sonra gelen o hediyeler yirmi nefer gedikli çuhadarlarla sultan saraylarına gönderildi.

"Galata Sarayındaki hünkâr köşkünün önüne Galata çalgıcıları getirildi, lavta ve kemençe ile tavşan şarkıları çalıp söylediler ki meyhânelerde okunur idi, onlara da ihsanlar dağıtıldı. Galata Sarayının kıdemli eskilerinden altı nefer ağayı da enderuna aldırtarak onlarla birlikde Beşiktaş Sarayına dönüldü".

"1238 (M. 1822 - 1823). Kadimden beri her sene yahud iki senede bir Galata Sarayındaki ağalardan iki üç kişi Enderuna alınırdı ve Galatasaraylılar buna kanaat ederlerdi, Enderuna alınacak ağaları silâhdar ağa seçdirirdi ve istediği kadar ağayı Enderuna almak için elinde selâhiyet vardı. Silâhdar ağa hazretleri bu yıl bu iş için Galata Sarayına kaftancısı Nazif Ağayı gönderdi. Nazif Ağa da Galata Sarayından gelme idi ve oranın gayretini güderdi. Her sene iki üç kişi alınırken 12 kişi seçdi ve getirdi, dörder dörder hazine, kiler ve seferli koğuşlarına dağıtıldılar. Hazine koğuşuna verilenler teker teker seçildiler, öbür sekizi kiler ve seferli koğuşlarına rast gele dağıtıldı".

"1242 (M. 1826 - 1827. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra). Enderun ağaları askerî tâlimler görmeye başlamışdı. Pâdişah Enderunda olduğu gibi Galata Sarayındaki ağaların da askerlik tâlimi görmelerini ferman etmişdi. Silâhdarağa kaftancısı Esebeyzâde Emin Ağa Galata Sarayına gönderildi, oradan boyları uzun ve vücud yapıları düzgün 30 nefer ağayı seçerek Enderuna getirdi. Tâlimde gaayet kaabiliyetli ağalardı, Enderunda hazine, kiler ve seferli koğuşlarına taksim edildiler ve her biri bir lalaya teslim edildi ve resmi elbiselerinin o lalaları tarafından yaptırılması emredildi; birine de ben lala oldum, görünüşde şahsıma gösterilmiş bir hürmetti, ama aslında esvab parası kesemeden çıkacağı için bir nakdî cezâ oldu."

"1242 (M. 1826 - 1827). Pâdişah tâlim gören Enderun ağalarına kendisi kumandanlık ediyordu, süvârilere de aynı tâlimler yaptırılıyordu. Esebeyzâde Emin Ağa Galata Sarayına getirilerek oradan tekrar 30 ağa seçerek Enderuna getirmesi emredildi."

Geçen asır başlarının güzel bir yapısı olduğunu tahmin etdiğimiz bu kasrın bir resmine rastlamadık. Yine bir yangın ile yok olmuşdur.

GALATASARAYI KÜLTÜR MERKEZİ — Galatasarayı Lisesinin 1868 de Galatasarayı Mektebi Sultânîsi adı ile kuruluşunun yüzüncü yılı vesilesi ile 1968 de hazırlıklarına başlanmış ve 26 mayıs 1970 de resmen teşekkül etmiş bir kültür derneği. Teşkilinde güdülen gaaye, yüz yıl boyunca, önce Sultânî ve sonra Lise adı ile yurdumuzun batıya açılmış en büyük fikir kapusu olmuş ve millî kültürümüzün gelişmesinde de hizmeti çok büyük olmuş bu irfan ocağının tarihini en geniş kapsamında bütün hâtıraları ile, oradan yetişmiş kıymetlerin, her alanda Türkiyeye hizmetde bulunmuş Galatasaraylıların biyografileri ile tesbit ve tedvin etmekdir. Bu gaaye derneğin tüzüğünde belirtilmişdir.

Galatasarayı Külütr Merkezi tüzüğündeki kayıdları şöylece toplaya biliriz:

1. Galatasarayı Sultanisi kuruldukdan bir müddet sonra Osmanlı İmparatorluğu Trablus Garb İtalyan Harbine, Balkan Harbine,Birinci Cihan Harbine girmiş, o son büyük harbden sonra da Anadoluda Millî Mücâdele dediğimiz Türkiyenin Kurtuluş Harbi başlamışdır. On binlerce vatan evlâdı arasında o harblere Galatasaraylılardan da pek aydın genc, yedek subay olarak, gönüllü olarak katılmışlar ve aralarından pek çoğu da cebhelerin birinde vatan uğrunda şehid olmuşlardır. O şehidlerin isimlerini, bir şükran vecibesi olarak tesbit etmek.

2. Türkiyede fikir hürriyetinin ve demokratik nizamın sağlanması uğrunda mücâdele etmiş olan fikir savaşcıları ile siyaset adamlarının hizmetlerini tanıtmak.

3. Galatasarayının ilim, kültür, sanat ve teknik sahalarda yetişdirdiği değerleri ve onların yarattıkları eserleri topluma tanıtmak.

4. Devlet hizmetlerinin çeşidli kollarında ve muhtelif kademelerinde fedâkârca çalışmış mensublarının o hizmetlerinin unutulmamasını sağlamak.

5. Bu maksadlarla yayın yapmak, yaptırmak.

6. Sergiler açmak, jübileler tertiplemek, kültür ve sanat dallarında başarı sağlayan Ga-

latasaraylıları mükâfatlandırmak için bir "Galatasaray Kültür Armağanı" ihdas etmek

7. Türk eserlerini yabancı dillere terceme ettirmek (G. K. Merkezi bunu başarabilir ise, pek çok türk yazarına Nöbel Armağanı alma imkânını sağlayacakdır sanırız, şâyânı şükran büyük işdir).

8. Galatasaray mensublarının bütün eserlerini bir arada toplayan bir kitablık kurmak.

9. Bir Galatasaray sanat müzesi kurmak.

10. Mekteb hakkında vesâik ve bilgiyi arşivlemek.

12. Mektebdeki müdürlükleri ve hocalıkları sırasında şahsiyet, ilim ve irfanları ile temâyüz etmiş zevâtın portrelerini yaptırmak ve mektebin münasib yerlerine astırmak.

Galatasarayı Kültür Merkezi 1968 yılında Galatasaray Sultânîsi ve Lisesinden feyz almış 180 türk aydının imzaladığı bir protokol ile vücuda gelmişdi. O kurucu üyelerin arasında Doğan Nadi (B.: Doğan Nadi, cild 9, sayfa 4646), Refii Cevad Ulu-nay, Hamdi Varoğlu, Cevad Yücesoy ve Avni İnsel derneğin resmen teşekkülünü göremeden vefat ettiler; kurucu üyelerinin çoğu, bu İstanbul Ansiklopedisinde hal tercemeleri kaydedilmiş kişilerdir (Arseven, Celâl Esad, 2 cild, sayfa; 1056 Duran, Feyhaman cild, 9, sayfa 4767; Bükey, Süreyya, cild, 6 sayfa 3162; Ezine, Celâleddin, cild 10, sayfa 5475; Ayral, Necdet mahfi, cild 3, sayfa 1629; Erel, Şinasi Hakkı, cild 9, sayfa 5155; Ebüzziya, Ziyad, cild 9, sayfa 4869; Eyice, Semavi, cild 10, sayfa 5434; Bayar, Yakub, cild 4, sayfa 2215); büyük çoğunluğu da bu şehir kütüğünde yer alacak şahsiyetler.

Galatasarayı Kültür Merkezinin ilk yönteim kurulu şu zatlerden kurulmuşdur:

Başkan Süad Hayri Ürgüblü (1960 da Türkiye Cumhur Başkanlığı vekâletinde bulunmuş devlet adamı); ikinci başkan Vedad Nedim Tör (Muharrir ve sanat eserleri eleştiricisi, eski basın yayın umum müdürlerinden) ve Cihad Baban (Yazar, eski millet vekili ve devlet adamı); genel sekreter Ziyad Ebüzziya (Gazeteci, yazar, eski milletvekili); üyeler Settar İksel (eski milletvekili, büyükelçi), Reşad Aksan (Osmanlı Bakası genel müdürü), Nejad İren (gazeteci), Fethi Aşkın (eski bakan, büyükelçi), Hulûsi Söyler (Türk Ticaret Bankası genel müdür muavini), Ali Avni Öneş (Yazar, matbaacı).

Galatasarayı Kültür Merkezinin 1970 yılında basılmış ve dağıtılmış bir broşüründe müracaat yeri olarak Galatasaray Lisesi adresi verilmişdir.

GALATASARAYI LİSESİ — Binâsının temeli, bir okul olarak XV. Yüzyılda İkinci Sultan Bayazıd zamanında atılmış, İstanbulun ve dolayısı ile Türkiyenin en eski bir öğretim müessesesi.

Zamanımızda pek çok kişi tarafından "Galatasaray Lisesi" diye söyleniyor, hattâ resmî evrakda da öyle geçiyor; türkcenin güzel ve doğru konuşulması gereğince, bizim yazdığımız gibi "Galata Sarayı Lisesi" demek lâzımdır; "Galatasaray Lisesi" söylenişi, rum, ermeni ve musevi azınlıkları ağzındaki bozuk şeklidir (Bu maddenin Galatasarayı Sultânisi kısmına bakınız).

'Okulun temeli, İkinci Sultan Bayazıd zamanında bir saray iç oğlanları kışla okulu olarak atılmışdı ve adı sâdece "Galata Sarayı" idi, teşkilâtı da, Osmanlı pâdişahlarının dâimi ikaametgâhı olan Sarayı Cedidi Âmiredeki (Topkapusu Sarayı) Enderun Mektebinin aynı idi. Galatasarayındaki gencler arasından seçkin olanlar Topkapusu Sarayındaki içoğlanları, zülüflü ağalar arasına alınırlardı. İstanbulda o bünyede bir saray daha vardı, Sultanahmed Meydanında İbrahimpaşa Sarayıdır. O okullar için "Galatasarayı Enderun Mektebi" veya "Galatasarayı Dış Enderun Mektebi" adını kullanan yazarlar vardır, böyle bir tâbir hattâ Türk Ansiklopedisine geçmişdir. Doğru değildir. "Enderun adı yalnız Topkapusu Sarayındaki okul-koğuşlar için kullanılmışdır; Dış Enderun tâbiri ise büsbütün yanlış, hattâ mânâsızdır (B.: Enderun, cild 9, sayfa 5115; İbrahimpaşa Sarayı).

İkinci Sultan Bayazıd zamanında kurulan Galatasarayı İçoğlanları Kışla-Okulu, hicrî 978 (1570-1571) de İkinci Sultan Selim zamanında medreseye çevrilmiş, az sonra Üçüncü Sultan Murad zamanında yine bir içoğlanları kışla-mektebi olarak ihya, edilmiş, Birinci Sultan Ahmed zamanında yine kapatılarak binâda yine bir medrese açılmış, İkinci Sultan Osman zamanında ikinci defa ihyâ edilmişdir. 1675 de Dördüncü Sultan Mehmed zamanında üçüncü defa kapatılmış, Galatasarayında üçüncü medrese açılmış, 1715 de medrese kapatılmış Sultan Bayazıdın kurduğu kışla-mekteb ihyâ edilmişdir. Bu saray okulu 1834 de tekrar kapatılmış, binaya Tıbbiye Mektebi yerleştirilmişdir.

1868 de de, başka yere nakledilen Tıbbiyenin yerine o binada bir sultânî mektebi açılmışdır. Cumhuriyet devrinde sultânî mekteblerinin adı "Lise" ye çevrilirken Galatasarayı Sultânisi de "Galatasarayı Lisesi" olmuşdur.

Kuruldukdan sonra üç defa kapatılmış ve sonra ihyâ edilmiş Galata Sarayı İçoğlanları kışla - mektebleri, üç defa açılmış kapatılmış Galata Sarayı Medreseleri ve nihâyet Galata Sarayı Tıbbiyesi, asıl temeli Mekteb Sultânî ile atılmış bugünkü Galatasarayı Lisesi için şirin, güzel tarihî hâtıralardır (B.: Galata Sarayı İçoğlanları Kışla - Mektebi; Galata Sarayı Tıbbiyesi).

Galatasarayı Sultânisi ve onun isim değişerek bir devamı olan Galatasarayı Lisesinin öz tarihi ise, çok parlak, şanlı, şereflidir. Yurdumuza her alanda pek kıymetli simalar yetişdirmiş bir ilim ve irfan müessesesidir. 1868 den zamanımıza kadar batı dünyasına açılan en büyük fikir ve sanat kapusu, millî kültürümüzü besleyen en büyük kaynak olmuşdur.

I. Galatasarayı Mektebi Sultânisi.

Şu satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: "Türkiye'de ilk olarak batı metodları ile öğretim yapmaya başlamış olan orta dereceli öğretim kurumu. Bu okulun temelleri İkinci Bayazıd tarafından bir dış enderun mektebi olarak atılmış ve kurum 1868 de Galata Sarayı Mektebi Sultânîsi hâlini almışdır.

"Paris Andlaşmasının imzalandığı 1856 yılında, fransız programlarına göre öğretim yaparak devlete hariciye memuru, öğretmen, tercüman ve yabancı dil bilir subaylar yetiştirmek amacı ile Parisde bir Mektebi Osmânî kurulmuşdu. 1867 de Parise giden Sultan Abdülaziz 40 kadar öğrencisi bulunan bu okuldan başka Collège de France'ı da gezip görmüş ve o fransız okulunun metodları ile çalışacak bir öğretim yapmasını daha uygun görmüş ve sadırâzam Âli Paşanın bu yolda hazırlayıp takdim ettiği sadâret tezkiresine dayanan irâdesiyle ve sadırâzamdan başka hariciye nâzırı Fuad Paşa ile maarif nazırı Safvet Paşanın hazırladıkları projeye göre yeni okulun kurulmasına ferman etmiş, Fransanın maddî yardımları ile 1 eylül 1868 de okul, Mektebi Sultânî adı ile açılmışdır.

"Kurulduğu tarihden itibâren fransız liselerine denkliği kabul edilmiş olan Mektebi Sultânî'de, paralel olarak, biri tamamiyle millî, digeri de genel nitelikde iki öğretim yolu tâkib edilmişdir.

"Türkce bölümünde okutulan dersler: Türkce, Arabca, Farsca, Edebiyat, Belâgat, Tercüme, Kitâbet, Din, Hüsnühat (arab asıllı türk harfleri ile güzel yazı yazma sanatı), Osmanlı ve İslâm Tarihi; fransızca okutulan dersler de: Fransız Dil ve Edebiyatı, Felsefe, Genel Tarih, Genel Coğrafiya, Fizik, Kimya, Riyâziye, Ticâret bilgisi, Kaligrafi (Lâtin alfabesi ile güzel yazı), Resmi Hattî (Geometrik Resim) ve Resmi Tasvirî (Resim) dallarını kapsamışdı. Bu sistem genel çizgileriyle bugüne kadar devam etmiş ve bu okulun (zamanımızda Galatasaray Lisesinin) özelliğini meydana getirmişdir.

"Okula (Mektebi Sultânîye) ilk gelen öğrenciler Bulgarlar olmuşdur, sonra öteki azınlık unsurlar kaydolundu. İlk türk öğrenci olan Abdürrahman Şeref Efendi, kayıdlar başladıkdan 10 gün sonra 224 numara ile kaydını yapdırmışdı (Sonra Mektebi Sultânînin müdürlüğünde de bulundu; B.: Abdürrahman Şeref Bey, cild 1, sayfa 163). Birkaç gün sonra öğrenci sayısı 147 türk - müslüman, 48 gregoryen ermeni, 36 rum, 34 yahudi, 34 bulgar, 23 lâtin katolik, 19 ermeni katolik olmak üzere (ve mezheb ve milliyeti tesbit edilemeyenlerle) 503 kişiyi bulmuşdur.

"Gayri müslimlerin okula bu hücumları (Mektebi Sultânîye rağbetleri) 1856 Paris Andlaşmasının bâzı hükümlerini göz önünde tutan türkiyedeki azınlık unsurları Mektebi Sultânîyi daha çok kendileri için kurulmuş saymış olmaları ile yorumlanabilir.

"Mektebi Sultânî ilk mezunlarını 1871 de vermişdir. Aynı yılda Fransa Hükûmeti Mektebi Sultânî diplomasının fransız liseleri diplomalarına denk olduğunu kabul etmişdir.

"Mektebi Sultânî binâsı 1907 yılının mart ayında yanmış, öğrenciler o ders yılını Beylerbeyi Sarayı yakınlarındaki Paşa Dâiresi ile Mızıka Dâiresinde geçirmişlerdir. Okul (sür'atle) onarılmış ve 1908 de açılmışdır. Cumhuriyet devrinde de Galatasarayı Lisesi adını almışdır" (Türk Ansiklopedisi. Makaale imzasızdır).

1918 de Galatasarayı Sultânîsinin kuruluşunun ellinci yılı münâsebeti ile "Mektebi Sultânî" adı ile bir kitab yayınlanmışdır, çok büyük boşlukları olan bir tarihçedir. Esere mekteb

müdürleri ile müdür yardımcılarının da kısa hal tercemeleri konmuşdur. Desalv için: "ilk müdür, fransız erbâbı maarifinden, mektebi tanzim eden odur. Fotografı bulunamadı. Mektebe sevgisi çok ve hizmeti büyükdür. Yaşlı, vekarlı, ciddi, talebeye muamelesi pederâne idi. Konturat müddeti bitince Fransaya döndü" deniliyor. Fotyadi Bey için de şunlar yazılıdır: "Giridde mutasarrıflıkda ve bazı memuriyetlerde bulunmuş, Mektebi Sultani müdürlüğünden ayrıldıkdan sonra Sisam Adası beyliğine tayin edilmişdir. Nâzik ve talebeyi korur bir zat idi".

Mektebi Sultânînin diger müdürleri için bu ansiklopedide kendi isimlerine bakınız (B.: Abdürrahman Şeref Bey, cild 1, sayfa 163; Ali Süâvi, cild 2, sayfa 711; Emrullah Efendi, cild 9, sayfa 5110; Fikret, Tevfik, cild 11, sayfa 5777; Halil Efendi; İsmail Bey; Karaca Paşa; Mustafa Azmi Bey; Nızâmi Paşa, Ali; Sâlih Ârif Bey; Sâlih Zeki Bey; Sava Paşa; Vahan Efendi).

Mektebi Sultânî" adı ile açılışından adının "Galatasarayı Lisesi" ne çevrildiği 1924 yılına kadar Galata Sarayı Sultânîsi müdürlüğünde bulunan zatlar şunlardır:

1. Fransız asıllı ve Fransa uyruklu
   Mösyı Desalve
   1868 - 1871
2. Ermeni asıllı ve Türkiye uyruklu
   Vahan Efendi
   1872
3. Rum asıllı ve Türkiye uyruklu
   Fotyadi Bey
   1873 - 1874
4. Rum asıllı ve Türkiye uyruklu
   Sava Paşa
   1874 - 1876
5. Ali Süavi Efendi
   1876 - 1877
6. Ali Nizâmi Paşa
   1877 - 1878
7. Halil Efendi
   1878 - 1879
8. Rum asıllı ve Türkiye uyruklu
   Karaca Paşa
   1879 - 1880
9. İsmail Bey
   1880 - 1894
10. Abdürrahman Şeref Bey
    1894 - 1908
11. Emrullah Efendi
    1908
12. Mustafa Azmi Bey
    1908
13. Tevfik Fikret Bey
    1908 - 1909
14. Salih Zeki Bey
    1909 - 1912
15. Salih Ârif Bey
    1912 - 1923
16. Aynizâde Hasan Tahsin Bey
    1923 (Vekil)
17. Faik Bey
    1923

Üniforma — Kuruluşundan İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar Galatasarayı Mektebi Sultânîsi talebesi üniforma giymiş ve mektebin dışında mutlakaa üniforma ile dolaşmışdır

Galatasarayı Sultânîsi Üniforması
505 mekteb numaralı Ziya Tevfik Efendinin üzerinde; ünlü matbaacı ve gazeteci Mehmed Tevfik Beyin büyük oğlu, mektebden 1890 da diploma aldı ve az sonra genc yaşında öldü, babası ondan sonradır ki "Ebüzziya" (Ziya'nın Babası) mahlâsını kullanmaya başladı.

ve bunu kendileri için bir şeref bilmişlerdir, "Mektebi Olmak" şerefi, "Mektebi Sultânî Talebesi Olmak" şerefi. Üniforma diploma alındığı gün çıkarılır ve evde, güve yememesi için naftalinlenir, bir sandıkda kıymetli hâtıra olarak saklanırdı.

Mektebi Sultânî üniformasında dik yakalı ve eteği diz kapağına kadar inen ceketin önü, yaka altından bele kadar 6 aded sarı mâdenî düğme ile kapatılırdı, düğmelerin üzerinde de kabartma olarak birer ay yıldız vardı. Dik yakada da sarı ipekle işlenmiş mektebin adı yazılı idi, sol yakada "Mekteb" (Mektebi), sağ yakada da "Sultânî" yazılıydı. Pantalon, küçüklerde bile uzun paçalı idi.

Üniformanın kumaş rengi lâciverd idi. Kışın ve yağış havalarda omuzlara bir pelerin atılırdı.

Mektebi Sultânînin İlk mezunları — 1871-1875 yılları arasında Mektebi Sultanîden 53 genc diploma almış olup 48'i gayri müslim ve gayri türk, ancak 5 genc türkdür. Okul ilk türk mezununu 14 kişi arasında tek olarak 1873 yılında vermişdir ki o da Abdürrahman Şeref beydir; 1872 mezunlarından bulgar asıllı İstanbulof memleketinde başbakanlığa kadar yükselmiş, aynı yıl mezunlarından yine bulgar asıllı Savof Balkan Harbinde Bulgar ordusu kumandanı olmuşdur, bu general hakkında söz, o harbin, harb sahneleri dışındaki kanlı vekaayinâmesindedir.

Bibl. : Mektebi Sultânî, Ellinci Yıl, 1918.

Galatasarayı Sultânîsi Marşı — Tahmin ediyoruz ki Tevfik Fikretin müdürlüğü zamanında güftesi kendisi tarafından yazılmış ve devrin ünlü müzik bilgini Zâti Bey tarafından da bestelenmişdir, "Galata Sarayı" adı eklenmeden sâdece "Mektebi Sultânî Marşi" diye anılırdı, (B.: Zâti Arca).

İki kıt'alık güftesi şudur:

Aç sînei feyyâzını ey mehdi ekâbir
Sensin eden insanları insanlığa kaadir
Sinende doğar en büyük âmâlü mefâhir
Sâyende eder ilmü fen ibrâzı mesâsir
Meshur olur ilhâmı sihri nûruna şâir

Ey mâderi irfânı beşer, ey dâyei sâhir
Nimet senin, evlâd da senin, şan da senindir

***

Açmakda bize Mektebi Sultânîi âlî
Bir meş'alei feyz ile şehrâhı maalî
Envârı maarif müteâli, mütevâli
Çıkdıkça düşer, parçalanır devri leyâlî
Ettin vatanın kalbini ümmîd ile mâlî

Ey mâderi irfânı beşer, dâyei sâhir
Nîmet senin, evlâd da senin, şan da senindir

Türk Şiirinde Galatasarayı Mektebi Sultânîsi — Mektebi Sultânîde okumuş ve orada müdürlük yapmış Tevfik Fikret (B.: Fikret, Tevfik, cild 11, sayfa 5777)'in o okul şânında "Sultânîye" başlıklı bir şiir vardır; talebelik yıllarını hatırlayarak yazmışdır:

Sultânîye

Fecrin bütün semâsını birden kucaklayan
Bir pencerende, sahnei hâverle, rûberû,
Yıllarca bundan evvele râci', bugün yavan
Bir sergüzeşt, o günler için mâcerâ dolu
Bir ömre nasbı fikr ile daldım... Bugünkü ben
Kim der o yirmibeş sene evvelki gölgeyim;
Bir çeyrek asra öyle uzakdan bakub gülen
Simâya şimdi ben bile bîgâneyim... o kim?
Kimdir hakikaten şu beyaz bir gelin kadar
Hassas ve şûh akasyaların gölgesinde kâh
Bağıran, gülen, koşan, tepinen, bâzı pür vekaar
Bir tavrı iktinâh ile, bir yanda bir siyah
Cildin zelâli lâl suturunda gayb olan
Cevval ve muhteriz çocuk?... Ey me'meni şebâb,
Ey me'meni şebâbü zekâ, ben de bir zaman
Ettim geniş kanatların altında ihticâb.
Sen sakladın bu rûhu muhitin ziyâşiken,
Muhnik soluklarından; evet, sen kucakladın,
Tuttun, önüm bütün uçurum, hep sukuut iken.
Cehlin, taassubun dudağından kaçan adın,
Gel dinle! Ruhumuzda ne hurrem terâneler
Canlandırır, ne hâtıralar titretir, ne saf
Efsâneler, ne mudhikeler güldürür, neler
İkaaz eder; neler yaşatır?... Fikr için matâf,
Ümmîd için melâz olan âguuşi müşfikin.
Ey pîri muhteşem! Medeniyyet perisine
Bir kehfi bîriyâ; ona en mahrem, en yakın
Sensin; biraz düşünme ve kurtulma hissine
Sâhib vatan çocukları, hep sende beslenen,
Senden hayat alanlar; en ateşli hak sesi
Senden kopar koparsa bu boşlukda bağdeten.
Sensin cihânı fikretin en canlı ma'kesi...
Garb iştiyâkı fikre açık bir ufuk, ve sen
Şarkın bu ufka ilk açılan bir derîcesi!

Tevfik Fikret Mektebi Sultânîye bir de marş güftesi yazmış ve o marş devrin ünlü musikişinaslarından Zâti Bey tarafından bestelenmişdi (B.: Mektebi Sultânî Marşı, bu madde içinde).

Galata Sarayı Sultânîsinde yıllarca farsca muallimliği yapmış Feyzi Efendi de (B.: Feyzi Efendi, Muallim Ahmed, cild 10, sayfa 5733) 1907 deki yangın üzerine (B.: Galata Sarayı Mektebi Sultânîsi Yangını; bu madde içinde) 35 beyitlik uzun bir manzume yazmışdır, aşağıdaki beyitleri oradan alıyoruz:

Dediler yandı bu şeb Medresei Sultânî
Bu kazânın olamaz bence dedim imkânı

Şüphesiz kavrayamaz meş'aledârı hadesan
Böyle bir mektebi senginü rasin erkânı

Dedim ammâ yine dilhun olarak koşdurdu
Beni ol cânibe bir sâikai vicdânî

. . . .

Muhbirin verdiği ol kaare haber ayniyle
Çıkarak dikdim o sûye nazarı im'ânı

Ey hüdâ kimseye gösterme ne gördüm ne gördüm
Olmuş ol medrese bir gamgedei virânî

. . . .

Yandı ol dâri füyûzat ki binlerce nüfus
Mânevî nîmetinin olmuş idi mihmânı

. . . .

Lânei bûm u gurâb oldu o kasri üdebâ
Ki değerdi feleğe tâkı bülend eyvânı

Âh ey mektebi zibendei şirin evzâ'
Ey kemâl ehlîne bir encümeni rûhânî

. . . .

Sanki çil yavrusu etrâfa dağılmışdır hep
Anarım eşki teessürle o şâkirdânı

Lânesin yakmış iken sâika perdâzı kader
Kim görür nağme sürâ tâiri hoş elhânı

Yangının hemen tezine Mektebin eski hâlinde aynen ihyâsı fermanını öğrenen Feyzi Efendi manzumesini İkinci Sultan Abdülhamide bir kasîde havası ile bitiriyor:

Öyle bir tarzı dilârâda edilsin inşâ
Ki ola dâirei sâbıkaya rüchânı

. . . .

Hakkı şükrânı ne cür'etle edâ eyliyelim
Âciziz yok keremü şefkatinin pâyânı

. . . .

Zâti ferhunde sıfâtınla firâvan seneler
Olsun ârâste bu tahtgehi Osmânî

Galatasarayı Sultânîsi Yangını — Büyük ilim ve irfan ocağı mektebi hemen tamamen yok eden bir ateş âfeti hakkında aşağıdaki notları Sabah Gazetesinden alıyoruz:

"11 mart 1907 (Hicrî 26 muharrem 1325, rûmî 24 şubat 1322) pazartesi" Evvelki gece içinden çıkan bir yangında Mektebi Sultânî kâmilen yandı. Mektebi Sultanî Beyoğlunda dört yol ağzında gaayet büyük bir bağçe ortasında azametli bir müessesedir. Bağçenin caddeye nâzır kısmı demir parmaklıklı olub ortada da azametli bir kapu, sağda da talebenin girib çıkdığı kapu vardır. Binâ sağda, solda ve ortada üç dılî'lı bir yapıdır, üç katlıdır. Yangın üçüncü katda fransız müdür muavini Feuillet Föyye'nin dâiresinden çıkdı. Bu adam bu dâirede zevcesi, bir oğlu ve Çatalcalı bir rum hizmetci kızı ile oturuyordu, dâiresi binanın orta dıl'ında cadde tarafında idi. Ayni katda ona mukabil, deniz tarafındaki dâirede de mekteb müdürü Abdürrahman Şeref Bey ailesi ile beraber ikaamet ediyordu.

"750 yatılı talebesi olub bunun 200 ü bekâr talebe, yani hafta tatilini de mektebde geçirenler idi. Mekteb kütübhânesi ve müzesi, ve mekteb müdürü Abdurrahman Şeref Efendinin husus kütübhânesi son derecede zengin, enâfisi âsâr ile dolu idi.

"Yangın gece saat sekiz raddelerinde çıkdı. Çatalcalı rum kızı biraz rahatsız olduğu için yardıma kız kardeşini getirtmişdi. O gece yemekler yenmiş, çaylar içilmiş, F... karşı ve oğlu ile yatak odasına çekilmişdi. Hizmetci kızlar mutbak yanındaki odada yatıyorlardı, aradaki kapu açıkmış, uyku arasında, yani saat 8 de, (gazete de açıklanmamakla beraber bu saatın alaturka olması lâzım gelir, bizim kullana geldiğimiz saat ayarına göre gece yarısından sonra 1 - 2 arası) boğucu dumanla uyanmışlar ve mutbak tavanını ateş içinde görünce feryada başlamışlar ve F... leri uyandırmışlar. Föyye mektebin itfaiye vasıtasından istifadeye koşmuş ve mubassırları ve hademeleri uyandırmış, müdüre haber vermişler. Binanın tavanları çok yüksek olduğu için ateş söndürülememiş ve alevler yekpâre olan koca çatıyı süratle başdan başa sarmış, çatı araları da alevi boru gibi çeker olduğundan tehlike büyümüş, müdür binanın artık kurtarılamayacağını derhal anlayarak yatakhânelerinde uykuda bulunan talebeyi telâş ve heyecana düşürmeden kaldırmış ve bağçeye çıkarmış. Pek az sonra da ateş üst katlardan orta katlara geçmiş. Talebeden sonra ailesi efradını düşünen Abdurrahman Şeref Bey, ayağında bir pantalon ve sırtında bir palto ile çıkmış, zâtî eşyasından ve muazzam kütübhânesinden bir habbe kurtaramamış. Mekteb başkâtibi Nâfi Efendi ise, pantalonunu giymeğe bile vakit bulamayarak iç donu üstüne attığı paltosu ile çıkmış.

"Duvarlarından maada her tarafı ahşab olan muazzam binâ üç saat içinde tamamen yanmışdır, yalnız bağçede, ayrı çatı altındaki mutbaklar ile hademe koğuşları kurtulmuşdur.

"Beyoğlu mutasarrıfı Hamdi Bey, umum itfâiye kumandanı Zihni Paşa, bahriye itfâiye alayı kumandanı Mehmed Paşa, Beyoğlu polis meclisi reisi Mehmed Bey yangına gelmişler ise de ateşe ciddî bir müdahalede bulunmak imkânı elde edilememişdir.

"Yangın cumartesi gününü pazara bağlayan gece çıkmışdı, o gece Mektebi Sultanînin tatil gecesidir. Mâlumdur ki Mektebi Sultanîde tatil cuma günü olmayub pazardır, evci talebe cumartesi akşamları çıkar, evlerine gider, mektebde yalnız 200 nefer bekâr talebe vardı, soğukdan muhafazaları için Hamdi Bey tarafından Beyoğlu mutasarrıflık dâiresine götürüldü, kendisininki de dahil bütün makam odaları talebenin istirahatine tahsis edildi. Pazar günüde yangından kurtulmuş olan hademe koğuşları temizlenerek bu 200 talebe oraya yerleşdirildi. Mutbaklar da kurtulmuş olduğundan iaşe sıkıntısı çekilmedi. Yeni bir teblige kadar mektebde tedrisât tâtil edildi. Kendi binâsı yeniden yapılıncaya kadar, o ders yılı için münasib bir binanın aranmasına başlandı.

"Mektebi Sultanî yangını İstanbulda çok derin bir teessür uyandırdı, can kaybı olmamış ise de hiç bir şey kurtarılamamışdı. Yalnız bir hademe mekteb camiinden mushafı şeriflerle iki parça kilim çıkarabilmişdi.

"Binanın tam orta cebhesinde bulunan büyük saat yangın devamınca işlemiş, fakat kendi

bulunduğu yerde yanınca alafranga 2,45 de durmuşdu.

"Bütün talebe mevcudu 2000 olan Mektebi Sultanînin dahili taksimâtı şöyle idi: alt katda orta kapudan girince iki tarafında iki yemekhâne, sağda ser mubassır ve ikinci mubassır odaları ile kahvehâne, ders nazırı Cemil Beyin odası, solda ibtidâî I. ve II. sınıflarla bir kütübhâne, mezkûr kapudan ileri doğru gidilib bağçeye çıkılınca cami, camiin sağında sınıflar, bir müdürlük odası, camiin solunda yine sınıflar, kiler, bir mutbak, şadırvan. İkinci katda, Müdürlük makam odası, muhasebe kalemi, vezne odaları, 19 mütalaahâne, mubassır ve muallim odaları, hüsnü hat ve resim dershâneleri, müze, büyük kütübhâne. Üçüncü katda talebe yatakhâneleri, Müdür ve müdür muavini dâireleri, bekci odası, talebe esyâsı deposu, mubassır yatakhânesi, hastahâne. Yatakhâneler 10 koğuş olub ikisi yüzer, digerleri 50 - 70 yataklı idi. Altı sınıflı olan Mektebi Sultanînin birinci sınıfı 3, ikinci sınıfı 2, üçüncü sınıfı 2, dördüncü sınıfı 1. beşinci sınıfı 2 ve altıncı sınıfı da 1 şube idi. İdâdî kısmı üç sınıf olub her sınıf ikişer sube idi. Üç danede ihzârî sınıf vardı, böylece 20 dershânesi bulunuyordu. Fen dersleri laboratuvarları Türkiyenin hiç bir mektebinde eşi olmayan zenginlikde idi.

"12 mart 1907 salı — Yanan mektebin arsasına yeni binânın süratle yapılması icin derhal hazırlığa başlanması İkinci Sultan Abdülhamid tarafından maarif nazırı Hâşim Paşaya emredildi. Tophânei âmire ebniye komisyonu reisi İhsan Paşanın yanında iki mühendis yangın yerine gelerek ilk kesfi yapdılar. Mimar Vedad Beyle mimar M. Valori'de yangın yerine gelerek duvarları muayene ettiler, son derecede sağlam olub yeniden büyük bir binânın inşasına müsâid olduğuna dâir rapor verdiler, raporda yeni binânın altı ay içinde tamamlanabileceği de yazılı idi.

"Hademe koğuşları 200 bekâr talebeyi bir gece pek sıkıntılı barındırdı, bu koğuşlarda 40 talebe bırakılarak 80 talebe Pangaltıda Surp Agop Apartımanında kiralanan iki dâireye nakledildi. 80 bekâr talebe de arkadasları tarafından evlerine misafir olarak götürüldüler. Adı gecen apartımanda bir dâirede mekteb idaresi icin kiralandı. Mekteb müdürünün söylediğine göre, kendi zengin kütübhânesi ve kıymetli tarihî vesikaları haric, yalnız mekteb kütübhânesinde büyük kısmı çok kıymetli olan 40,000 cild kitab yanmışdır. Mekteb kasasında bulunan 150 altın külçe halinde çıkarılmışdır.

"Müdür muavini Föyge'nin Çatalcalı rum hizmetcisi alınan ifâdesinde yangının mutbakdaki gaz ocağının parlaması ile çıkdığını söylemişdir. (Yemekler yenilip, çaylar içilip yatıldıkdan bir bir buçuk saat sonra mutbakdaki gaz ocağının parlaması büyük bir soru işâretinin çizilmesine değer).

"13 mart 1907 çarşanba — Karşı tarafda çıkan fransızca İstanbul gazetesi yangın kendi dâiresinden çıkmış olan F... den âdetâ bir kahraman gibi bahsetmektedir, mekteb müdürü o gece mektebde bulunmuyor imiş de talebeyi uyandırıp bağçeye çıkaran ve can kaybine mani olan bu Föyye imiş. Bu yazılar kasıdlı ve tamamen hakikatin hilâfıdır. Abdurrahman Şeref Bey o gece mektebde oldukdan başka, herkesden evvel talebe yatakhânelerine koşan da kendileri olmuş, bu yolda hakikaten çalışanlardan biri de nöbetci ser mubassır Muskos Efendi olmuşdur. İstanbul Gazetesinin neşriyâtı kasıdlıdır; bizim yapdığımız tahkikatda ise ateşin evvelâ mubassır Mustafa Nuri Efendi tarafından görüldüğü, F... dâiresine girildiği zaman da mutbakda büyük bir bezin yanmakda olub ateşin tavana da sirâyet ettiğinin müşahede edilmiş olduğudur. F... karısını çocuğunu almış, talebe koğuşlarının ve hastahânenin önünden geçerek mekteb kapusundan sokağa çıkmış, gitmiştir, yolda görenler kendisinin zevcesi ile fransızca konuşduklarını işitmişlerdir, Föyye beslediği kuşlarının hazin ölümünden sızlanıyormuş, halbu ki mekteb müdürü o dakikalarda, ayaklarında terlik, yatakhânelerdeki talebelerini kaldırmaya koşuyordu. Şurası da şayanı dikkattir ki bu müdür muavini Föyye'nin dâiresinden bununla üçüncü defadır ki ateş çıkmışdır, iki seferinde talebe tarafından söndürülmüşdür. Mutbağında gaz ocağı bulundurması da kendisine bir kaç defa yapılan ihtarlara rağmendir.

"14 mart 1907 perşembe — İstanbul Gazetesi dün hatasını itiraf etti, fakat dün de fransızca La Turqiue gazetesi ayni nekaratı tutturdu, mekteb müdürü yokmuş, talebeyi F... kurtarmış. Sabah ise yangın mesuliyetini Föyye üzerine yüklemek istiyormuş. Biz olanını doğrusunu yazdık, şahsiyat ile uğraşmıyoruz." (Sabah Gazetesi).

Mektebi Sultânî'nin Birinci Cihan Harbinde Hastahâne Oluşu — Galatasaraylı Suad Aray okul hâtıraları arasında anlatıyor: "1915 yılının bir sonbahar gecesi, derin uykumuzun arasında ve sabaha yakın bir saatte birdenbire uyandırıldık, hemen kalkmamız ve eşyamızı alarak aşağıya inmemiz söylendi. Mektebe cepheden yaralılar geldiğini, mektebin hastahâne olacağını öğrendik. Derhal giyindik ve çoğumuz sâdece elbiselerimizi aldık, geri kalan şeylerimizi isteğimizle hastahâneye bıraktık (terlik, gecelik, havlu, iç çamaşırı gibi); aşağıya indik. Gecenin karanlığı içinde, o zamanın hasta nakliye vasıtaları olan iki beygirli ve demir tekerlekli arabaların binaya durmadan yaralı naklettiklerini gördük. O geceyi bilen Galatasaraylılar bunu asla unutmamışlardır, arabaların tekerlek sesleri hâlâ kulaklarımdadır. Ertesi günü öğrendik, Gülnihâl hastahâne gemisi akşamüstü yaralı dolu olarak Çanakkaleden gelmiş, Kabataş'a yanaşmış, askerî ve sivil hastahâneler dolunca, büyük mekteb binalarının, o arada bizim mektebin de hastahâne olmasına karar verilmiş. Yatakhânelerimiz hastahâne için kâfi geldi, birkaç gün nehâri olarak devam ettik. Konferans salonu yatakhâne oldu, mektep leyli olarak da açıldı, yalnız yemek yoktu, talebeler yemeğini dışardan getiriyordu..."

Keşşaflar — Türkiye'de ilk izcilik teşkilâtı 1912 de Galatasarayı Mektebi Sultânîsinde "Keşşaflar" adı altında kurulmuştur. Bu teşkilâtı kuran o tarihde mektebin jimnastik öğretmeni Ahmed Robenson Beydir; İstanbul'da yerleşmiş bir ingiliz ailesinin oğlu olup babası ölmüş, annesi Ahmed Paşa adında bir türkle evlenmiş, kadında yetim oğluna üvey babasının ismi olan Ahmed adını vermişdi. Galatasarayı Keşşaflarını halk, ilk defa İhtifalci Mehmed Ziya Beyin tertip ettiği ihtifallerde görmüştü. İstanbul civarında yürüyüşler yapılmış, kamplar kurulmuş, yakınca yerlere seyahatler yapılmıştır.

Keşşaf kıyâfeti zamanımızın izci kıyâfetine çok yakındır; bir blûz - ceket, kısa kaput, kısa pantalon, uzun konçlu çorap, fotin; farklı olarak başlarında bir bez kabalak vardı ki Birinci Cihan Harbinde o kabalak "Enverî" adı ile anılmıştır. Blûzlarının yakasına bir fular kravat bağlamışlardır, ellerine de birer sopa alırlardı

Galatasaraylı Keşşaf
(Resim: Sabiha Bozcalı)

(B. : İzci, İzciler; Robenson, Ahmed; Parfitt, Harold; Mehmed Ziya Bey, İhtifalci).

Bibl. : Suad Aray, Bir Galatasaraylının Hâtıraları; Galatasaray İzcileri.

Galatasarayı Anblemi — Öncelikle Mektebi Sultânı ve Lise için, sonra da Galatasarayı Spor Kulübü için "Galata Sarayı" isminin ilk harfleri olan ve arab asıllı türk alfabesine göre "Gayın" (G) ve "Sin" (S), lâtin alfabesi ile de yine G ve S harfleri ile güzel anblem, Sultânî devrinin son nesil öğrencilerinden Âyet Emin tarafından çizilmiş ve ilk defa okulda öğrenciler tarafından çıkarılan "Karakedi" isimli bir mecmuada ortaya konmuştur. Harf inkılâbından sonra da arab harfleri ile çizilmiş

Galatasaraylı Amblemi
(Arab ve Lâtin Harfleriyle)

şekil, hemen hiç değişmeden lâtin harflerine tatbik edilmiştir.

Sanatkâr gencin hayatı hakkında bilgi edinilemedi. Hayat Mecmuasında bir resmi yayınlanmıştır ve: "Adı Galatasarayı tarihine yazılmıştır" denilmekle yetinilmiştir.

Mektebi Sultânî Talebei Kadîmesi Cemiyeti — Bir okuldan mezun olanlar tarafından kurulan cemiyetlerin ilkidir, zamanımızda bu tür cemiyetler pek çoktur. Galatasarayını bitirenler tarafından kurulan bu cemiyetin adı "Talebei Kadime" (Eski Öğrenciler) diye tesbit edilmişdir ki, cemiyete üye olabilmek için diploma şartını ortadan kaldırmış, Mektebi Sultânîde bir müddet talebelik etmiş bulunmayı kâfi görmüştür. Çünkü o zamanlar, Mektebi Sultânîden yalnız Türkçeden veya yalnız Fransızcadan ehliyetnâme alarak ayrılanlar da pek çoktu.

Cemiyet 14 Temmuz 1326 (1910) da kurulmuş, idare meclisi reisliğine de Mektebi Sultânîden ilk diploma alan Türk olan Abdurrahman Şeref Bey seçilmiştir.

II. Galatasarayı Lisesi.

Galatasarayı Lisesine giriş, ilkokul mezunlarına açılan test imtihanları ile olur. İki imtimandır. Birincisi Nisan ayında Millî Eğitim Müdürlüklerinin nezaretinde Türkiye'nin her tarafında, bütün vilâyet merkezlerinde yapılır. Bu imtihanda başarı gösteren öğrenciler Temmuz ayında İstanbul'da Galatasarayı Lisesinde yapılan ikinci imtihana girme hakkını kazanırlar.

Lisede yapılan ikinci imtihanın test soruları da Millî Eğitim Bakanlığı Test ve Araştırma Bürosu tarafından hazırlanır. İkinci imtihanda da başarı gösteren öğrenciler lisenin yetiştirici sınıfına öğrenci kaydedilirler.

1970 - 1971 ders yılı için açılan ilk test imtihanına Türkiye'nin her tarafından 11.000 ilkokul mezunu öğrenci katılmıştı, 486 çocuk başarı göstermiş, ikinci imtihanda da onların içinden 150 çocuk paşarı gösterip yetiştirici sınıfa kaydedilmişti.

Galatasarayı Lisesinde devlet hesabına okutulan parasız yatılı öğrenciler de vardır. Millî Eğitim Bakanlığınca her yıl liseler için açılan parasız yatılı öğrenci imtihanlarında başarı gösteren çocuklardan Galatasarayına gönderilenlerdir ki onlar da önce yetiştirici sınıfa kaydedilirler.

Lisede öğrenci olup da bir önceki sınıfını çok iyi derece ile geçenler de, ailesinin malî yetersizliğini vesikalarla tesbit ederek parasız yatılı imtihanına girebilirler ve başarı gösterdikleri takdirde tahsillerine parasız yatılı olarak devam ederler. 1971 - 1972 ders yılında Galatasarayı Lisesinde devlet tarafından parasız yatılı olarak okutulan 123 öğrenci bulunuyordu.

Galatasarayı Lisesinde yetiştirme (Hazırlık) sınıfı 1 yıl, ortaokul kısmı 3 yıl ve lise kısmı 4 yıl olmak üzere 8 yıl öğrenim yapılır.

Galatasarayı Lisesinde Türk dili edebiyatı, tarih, coğrafya, sosyoloji, sosyal bilgiler, resim, müzik, beden eğitimi, din bilgisi, millî güvenlik dersleri Türkçe ve Türk öğretmenler tarafından verilir. Felsefe, fransız edebiyatı, tüm kolları ile matematik, fizik, kimya, biyoloji, jeolojiı astronomi, fen bilgisi, ticaret bilgisi dersleri Fransızca olarak Fransız öğretmenler ve kısmen Türk öğretmenler tarafından verilir.

Galatasarayı Lisesinde 1971 - 1972 ders yılında 31 Fransız uyruklu ve 28 Türk uyruklu öğretmen bulunuyordu.

Galatasarayı Lisesi 1965 - 1966 ders yılında karma okul olmuştur ve o yıl okula 10 kız öğrenci alınmışdır. 1972 de bu kızlardan ancak ikisi 11. sınıfa kadar gelebilmişlerdir, bu iki kızın isimleri Aysen Aksan ve Nilgün Aründür.

1971 - 1972 ders yılında hazırlık ve orta kısım sınıfları da dahil okulda 146 kız ve 1135 erkek olmak üzere 1281 öğrenci bulunuyordu ve okulun sınıflarına före şöyle dağılmışlardı:

Hazırlık sınıfları (6 şube): 117 erkek, 38 kız
Orta I (5 şube): 143 erkek, 39 kız
Orta II (5 şube): 152 erkek, 26 kız
Orta III (5 şube): 147 erkek, 17 kız

Lise I (5 şube): 216 erkek, 20 kız
Lise II (4 şube): 148 erkek, 6 kız
Lise III Fen (2 şube): 97 erkek, 1 kız
Lise III Edebiyat: 31 erkek, 2 kız
Lise IV Fen (2 şube): 66 erkek
Lise IV Edebiyat: 18 erkek

1970 - 1971 ders yılı sonunda fen kolundan 33 ve edebiyat kolundan 50 öğrenci diploma almışdır.

Galatasarayı Lisesinde gündüzlü öğrenci, bütün Türkiye devlet liselerinde olduğu gibi parasız olarak okur. Yatılı öğrncinin yıllık ücreti 3300 lira olup üç taksitte alınır; ilk taksit kayıt yenilenirken, ikinci taksit Aralık ayı başında, son taksit de Mart ayı başında ödenir.

Büyük okul 1 müdür ve biri başyardımcı olmak üzere 9 müdür yardımcısı tarafından idare edilir. Fransız asıllı belleticiler (müzakereciler), Türkçe öğrenmiş bile olsalar öğrencilerle fransızca konuşmaya mecburdurlar.

Sultânî adının Lise'ye çevrilmesinden sonra Galatasarayı Lisesinde müdürlük yapmış zatlar şunlardır:

1. Behcet Bey (Gücer)
1924 - 1927
2. Fethi İsmail Bey (İsfendiyaroğlu)
1927 - 1933
3. Tevfik Ararat
1933
4. Behcet Gücer (İkinci defa)
1933 - 1950
5. Fethi İsfendiyaroğlu (İkinci defa)
1950 - 1951
6. Macid Saner
1952 - 1959
7. Ali Teoman
1959 - 1966
8. Muhiddin Sandıkcıoğlu
1966 - 1970
9. Muzaffer Kuşuloğlu
1970 (1972 de müdür)

Tevfik Ararat'dan gayri bu zatlerin hepsi Galatasarayı mezunudur (B. : Gücer, Behcet; İsfendiyaroğlu, Fethi İsmail; Kuşuloğlu, Muzaffer; Saner, Mâcid; Sandıkcıoğlu, Muhiddin; Tevfik Ararat).

Galatasarayı Lisesinin Ortaköy Şubesi — Galatasarayı Lisesinin orta kısmına öğrenci yetiştirmek üzere 1963 - 1964 ders yılı başında bu isimle bir ilkokul olarak açılmıştı. Bu ilkokulu bitiren bir çocuk lisenin orta kısmının birinci sınıfına imtihansız alınacaktı.

1967 - 1968 ders yılı başında bu ilkokul kaldırıldı, lisenin ana binadaki orta kısmı bu binaya nakledildi ve aynı binada hazırlık sınıfları açıldı.

Ortaköydeki bina 1972 de restore ediliyordu ve yanına ayrıca bir de yeni bina yapılmakta idi. Bu yapı işleri tamamlandıktan sonra Galatasarayı Lisesinin kız yatılı öğrencilerine tahsis edilecekti.

Galatasarayı Lisesi Ticaret Bölümü — Sultânı adı Lise'ye çevrildikten az sonra 11. ve 12. sınıflarında fen ve edebiyat bölümlerinin yanında öbür liselerin hiç birinde bulunmayan bir de ticâret bölümü açıldı; bu bölümün ilk mezunlarından biri, Galatasarayı Futbol takımının ünlü kalecisi ve Denizcilik Bankası müdürlerinden Ulvi Yenal'dır. Galatasarayı Lisesinin ticâret bölümü 1941 - 1942 ders yılı başında kaldırıldı.

Bibl. : 1952 - 1953 Galatasaray Yıllığı.

Galatasarayı Lisesinin Kuruluşunun Yüzüncü Yılı Hâtırası Posta Pulları — 1968 de Türkiye Cumhuriyeti P. T. T. idâresi Galatasarayı Lisesinin yüzüncü kuruluş yılı münâsebeti ile 3 puldan mürekkeb bir hâtıra serisi çıkarmıştır; tırtıldan tırtıla 53,35 milimetre çapında yassı pullardır. Fiyatları ve üzerlerindeki resimler şudur:

1. 50 kuruşluk pul
Galatasaray Lisesi
100.
Yıldönümü 1868 - 1968
(100 rakamının sıfırlarının ortalarında "Galasarayı Sultânisinin Gayın ve Sin, Galatasarayı Lisesinin de G. S. harflerinden yapılmış anblemleri bulunmaktadır.).
2. 60 kuruşluk pul
Ortada İkinci Sultan Bayazıd'a bir deste gül veren Gül Baba resmi.
Sağda G. S. anblemi.
3. 100 kuruşluk pul
Sağda Atatürk portresi.
Ortada lise binâsı ve altında Atatürk'ün el yazısı ile "Galata Saray" yazısı ve "Gazi M. Kemal" imzası.
Sağda G. S. anblemi.

Galatasarayı Pilâv Günü — Galatasarayı (Sultânîsi veya Lisesi) mezunlarının senede bir gün okulda toplanıp yemekhânede bir

sofra başında yedikleri öğle yemeğine verilmiş olan isimdir; günü, Haziran ayının ilk günüdür ve ilk kuzulu pilâv da 1934 senesinde yenmiş, o tarihten zamanımıza kadar otuz beş yıla yakın devam edegelmiştir. Okul hâtıraları üzerinde konuşulur, hayata vedâ etmiş arkadaşlar anılır, çok çok samimî bir hava içinde bir gün geçirilir.

Galatasaraylıların Pilâv günü diğer liselerin mezunları arasında gıpta uyandırmış, o yolda Vefa Lisesi mezunları bir "Boza Günü", Pertevniyal Lisesi mezunları da bir "Aşure Günü" yapmışlardır.

Galatasarayı Üzerine Yazılar, Hâtıralar — Önce Sultânı Mektebi sonra Lise, Galatasarayı hakkında en çok yazı yazılmış bir okuldur. Bazılarını kaydediyoruz:

1. Ahmed Midhat Efendinin "Bahtiyarlık" isimli uzun hikâyesinin kahramanları Senâi Efendi ve Şinasi Bey adında Mektebi Sultânî mezunu iki gencdir (Letâifi Rivâyât'ın 11. kitabı, 1886 - 1887); mektebde aynı tahsil ve terbiyeyi gören gençler iki zıd tiynetde adam olarak hayata atılırlar, en basit misâli ile, Senâi, köyde kendi yetiştirdiği horoz seslerinin hayranı, Şinasi de Beyoğlu kafeşantanlarındaki kokot şantözlerin seslerinin meftunudur. Şinasi babadan kalma büyük servetini kaybeder, felâkete sürüklenir, Senâi hiçden başlayarak bir büyük servetin sâhibi olur, bahtiyarlığa kavuşur.

Midhat Efendi hikâyesinin ilk sayfalarında Mektebi Sultânî'nin yatakhânesini tasvir ediyor, tahmin ederiz ki bu tasviri muhayyeldir ve hiç bir eserinde kurtulamadığı izahlarla doludur: "... yatakhâneler talebelerin yalnız uyku yerleri demek olup oralarda uzun uzadıya sohbet edilemez. Birisinden diğerine kol yetişemeyecek kadar uzak olan karyolalarda talebeler yattıkları vakit uykuya dalıncaya kadar yatak komşuları ile biraz konuşabilirler. Aslında o da yasaktır. Geceleri sahabaha kadar yatakhâneyi bir ucundan öbür ucuna aba terlikleri ile dolaşan mubassırlar karyolalar arasındaki her türlü sohbeti men etmeye memur iseler de, bazı ahbap çocukların seslerini işitmemezliğe gelirler.. İmdî Mektebi Sultânî'nin üçüncü sene talebelerinin yatakhânesinde Senâi Efendi ile Şinasi Bey arasında teneffüshâneden kalmış bir münakaşa devam ediyordu.."

2. Ferruh Dereli'nin Uyanış (Serveti-fünun) mecmuasında "Galatasaray Lisesi Tarihçesi" başlıklı yazısı, 5 nüsha sürmüştür.

3. Suad Aray'ın "Bir Galatasaraylının Hâtıraları" isimli kitabı; 1959 da basılmıştır. Kendisinin Mektebi Sultâniye kaydedildiği 1912 yılından başlar, mektepden diploma aldığı 1923 yılına kadar gelir, mektep adının liseye çevrilmesi, hâtırat sahibinin mektepten çıkmasından sonradır. İstanbul Ansiklopedisinde Galatasarayı maddelerine bazı parçalar alınmış ve kaynağı gösterilmiştir.

4. Sermed Muhtar Alus 1935 de Akşam gazetesinde yayınladığı "30 Sene Evvel İstanbul" başlıklı yazılarının birkaç parçasında 1905 deki Mektebi Sultânî'den de bahsetmiştir; bilhassa öğretmenden bahseden kısım çok güzeldir.

5. Mektebin kuruluşunun ellinci yılı münasebeti ile 1918 de neşredilmiş "Mektebi Sultânî" isimli kitap. İlk müdürlerin resimleri, kısa da olsa hal tercemeleri, mektebin 1871 den 1918 yılına kadar bütün mezunlarının isimleri ve haklarında çok kısa da olsa notlar kitabın bizce en değerli olan yerleridir. Kuruluşundan 1918 yılına kadar Mektebi Sultânî'de muallimlik etmiş kimselerin alfabatik bir cetveli de verilmiştir ki çok değerlidir.

6. alatasarayı Lisesinin yüzüncü yılı münâsebeti ile Hayat Mecmuasında bol resimli yazılar yayınlanmıştır. O yazılardan bazı notlar bu ansiklopedi de ilgili maddelere alınmıştır.

7. Ruşen Eşref'in "Tevfik Fikret" isimli eserinde de Galatasarayı Sultânîsi üzerine hâtıracıklar kaydedilmiştir.

Galatasarayı Lisesi Yayınları — Lisede çeşitli yollarda kurulmuş öğrenci kollarından biri de "Neşriyat Kolu" dur, her yıl Galatasarayı Lisesinde dergiler çıkarmış, ders yılı sonunda da bir yıllık tertip edip yayınlamıştır.

1. Yıllıklar.

1952 - 1953 yıllığı. İçinde şu bahisler bulunmaktadır:

Tarih öğretmeni Samih Nafiz Tansu tarafından yazılmış "Galatasarayının Tarihi. Müdürlerimiz"; 1868 de Fransız De Salve'dan 1952 de Macid Saner'e kadar; eski müdürlerden yalnız dördünün resmi bulunmaktadır, halbuki, De Salve hariç, 1918 de yayınlanmış Mektebi Sultânî isimli kitapta hepsinin resmi vardır, böyle bir yıllıkta o resimlerin hepsinin bulunması ge-

rekirdi. "Öğretmenlerimiz"; 1918 de yayınlanmış kitaptaki alfabetik cetvel, öğretmenlerin verdikleri derslere göre bozulmuş, rumî takvim kayıtlarının milâdiye tahvili zahmetine bile katlanılmamıştır. "G. S. Mezunları"; memleketimizin değerlerinin hal tercemelerinin yazılmasında ileride faydalı olacak bu bahiste de mezunların mektep numaraları, mektepten çıktıktan sonra aldıkları vazifeler kaydedilmemiştir; 1918 de yayınlanmış Mektebi Sultânî kitabında o kayıtlar da, çok kısa da olsa vardır; hattâ mezunların doğum tarihleri bile vardır. O ders yılındaki öğretmenlerin resimleri. Mezunların resimleri (Son sınıfın 3 şubesinden 100 genç). O yılın okul hayatı üzerine bazı grup resimleri, izci, sporcu resimleri. Çok acele hazırlanmış bir yıllık görünmektedir.

1953 - 1954 yıllığı. İçinde şu bahisler bulunmaktadır:

O yılın idarecilerinin ve öğretmenlerinin resimleri. Son sınıfın 1 şube olan fen kolundan 13 ve 3 şube olan edebiyat kolundan 79 gencin resimleri ve kısa hal tercemeleri. Okuldaki öğrenci kollarının faaliyeti üzerine kısa notlar. Öncekine göre daha başarılı ve bir Galatasarayı tarihi için kaynak olabilecek bir yıllık.

1954 - 1955 yıllığı. Her nedense "Yıllık" adı kaldırılmış, "Broşür" adı kullanılmıştır. Bundan önceki yıllıklardaki bahisleri, daha geniş kayıtlarla ihtiva etmektedir ve muhakkak ki onlardan çok daha başarılı bir yıllık olmuştur. Son sınıf öğrencilerinden ve o yılın mezunlarından broşür kolu başkanı Sadık Doğan Abalıoğlu'nun gayreti büyük olmuşdur, rehber öğretmen Rifat Necdet Everimer'in (edebiyat öğretmeni) tesirinin çok faydalı olduğu görülmektedir (B. : Evrimer, Rifat Necdet, cilt: 10, sayfa 5431). Bu broşür bir Galatasarayı tarihi için önemli kaynaklardandır.

2. Dergiler, Gazeteler.

1932 ve onu takip eden yıllarda "Galatasaray" adı ile bir ilim ve edebiyat mecmuası, "Karakedi" adı ile bir mizah gazetesi, 1968 lisesinin yüzüncü yılı münasebeti ile "Galatasaray Sahnesi" adı ile bir tiyatro mecmuası, 1965 de de "Tanbur" adı ile lisenin yayın organı bir gazete çıkarılmıştır, 1971 de sekizinci yılını idrak etmiş bulunuyordu.

Galatasaraylı Şehitler — Büyük ilim ve irfan ocağı Galatasarayına bu kütükte hakkı olan yeri verirken aşağıdaki isimleri de vatanı uğrunda canını vermiş olanlara vesîlei rahmet olarak kaydediyoruz:

Ahmed Muhtar Bey, mektep numarası 783; Sultânıyi bitirdikten sonra (1895 mezunu) asker oldu, İstanbul'da 31 Mart 1908 ihtilâlinde şehit edildi (B. : Ahmed Muhtar Bey, cilt: 1, sayfa 395 Âbidei Hürriyet, cilt: 1, sayfa 169).

İdris Bey, talebe iken 1911 de gönüllü olarak katıldığı Trablus Garb harbinde şehit oldu.

Fuad Bey, talebe iken 1912 de gönüllü olarak katıldığı Balkan Harbinde şehit oldu.

Ârif İsmail Bey, Trakya'da zengin bir çiftçinin oğlu idi, Balkan Harbinde talebe iken Bulgarlara karşı gönüllü dövüşürken şehit oldu.

Ahmed Refik Bey, mektep numarası 119, mektebin 1911 yılı mezunlarından; Hammer mütercimi Mehmed Atâ Beyin büyük oğlu, Dr. Galib Ataç ile yazar Nurullah Ataç'ın ağabeyleri, ihtiyat zâbiti olarak katıldığı Çanakkale Muharebelerinde 1914 de şehit oldu.

Cahid Bey, mektep numarası 206, mektebin 1913 mezunlarından, ihtiyat zâbiti olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde şehit oldu.

Cemil Bey, mektep numarası 64, mektebin 1913 mezunlarından, ihtiyat zâbiti olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde şehit oldu.

Hâlid Fuad Bey, mektep numarası 134; müşir Deli Fuad Paşanın oğlu (B. : Fuad Paşa, Müşir Deli, cilt 11, sayfa 5849), 1911 de tahsili terk ile gönüllü olarak Balkan Harbine katıldı, sonra orduda kaldı ve Birinci Cihan Harbinde Çanakkale'de şehit oldu. Paşanın harpte şehit olan dördüncü oğludur.

Muzaffer Bey, mektebi son sınıftan terk ederek gönüllü olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde şehit oldu.

Vecdi Bey, mektebi son sınıfta terk ederek önce gönüllü olarak Balkan Harbine katıldı, sonra orduda kaldı, Çanakkale'de şehit oldu.

Hasnun Galib Bey, valiliklerde bulunmuş Galib Paşanın oğlu, Galatasarayı Kulübünün en iyi futbolcularındandı, gönüllü olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde şehit oldu (1915). Zamanımızda Beyoğlu'nda kulüp binasının bulunduğu sokak onun adını taşımaktadır.

Mehmed Ali Bey, Kadıköylü Enver Paşanın oğlu, talebe iken gönüllü olarak önce Balkan Harbine, sonra Birinci Cihan Harbine katıldı ve 1915 de şehit oldu.

Aziz Ulvi Bey, şâir Ali Ulvi Beyin oğlu, 1915 de mektebi son sınıftan terk ederek gönül-

lü olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde şehit oldu.

Agop Elmasyan, askerî doktor olarak katıldığı Çanakkale Muharebelerinde 1915 de bombardıman altında yaralıları tedavi ederken vatanı yolunda öldü.

İbrahim Orhan Bey, mektep numarası 794, mektebin 1912 yılı mezunlarından; Dr. Sadık Beyin oğlu, Sadullah Paşanın torunlarından, gönüllü olarak hava subayı oldu, Çanakkale Muharebelerinde iki defa yaralandı, 1916 da uçağı ile Semâdirek adası açıklarında denize düşerek şehit oldu, harpte şehit düşen ilk havacımızdır.

Said Fuad Bey, son sınıfta iken gönüllü olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde şehit oldu; mektebin ilk Keşşaflarından (izcilerinden) idi, Keşşaf Said diye anılırdı.

Neş'et Bey, mektep numarası 434, Bandırmalı Tevfik Paşanın oğludur, mektebin son sınıfında iken gönüllü olarak ölen Balkan Harbine katılmış, sonra Birinci Cihan Harbinde şehit olmuştur.

Mehmed Refik Bey, talebe iken gönüllü olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde 1914 de Kafkas cephesinde şehit oldu.

Hakkı Bedri Bey, talebe iken gönüllü olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde 1915 de Kafkas Cephesinde şehit oldu.

Cevad Bey, mektep numarası 317, mektebin 1912 yılı mezunlarından, ihtiyat zâbiti olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde 1916 da Kafkas Cephesinde şehit oldu.

Hâlet Bey, talebe iken Balkan Harbine gönüllü olarak katıldı, sonra orduda kalarak Birinci Cihan Harbinde Sîna Cephesine gitti, "Fedâi Hecinsüvar Birliği" kumandanı iken mektepten sınıf arkadaşı Memduh Beyle birlikte şehit oldu (1916), mert olduğu kadar çok güzel bir gençti, kendisine âşık olan 14 yaşında bir aşîret şeyhinin kızını, aşîretiyle birlikte peşi sıra cepheye kadar sürüklemişti. Ünlü yazar Fâlih Rıfkı Atay'ın "Ateş ve Güneş" isimli meşhur eserinin "İki Genç Hecinsüvar" başlıklı parçası Hâlet Beyle arkadaşı Memduh Beyin şânındadır; F. R. Atay o bendin başına şu iki beyiti koymuştur:

Tanıdım o bedevî kızını Şamda,
Kış bağçelerini dağıtan bir akşamda,

Âşıkı beldeli bir genc imiş, kendi
Sînâ'nın sarı ve uzak çölündendi.

Memduh Bey, mektep numarası 669, Hâlet Beyin sınıf arkadaşı, 1912 de yalnız Türkçeden ehliyetnâme almış, bir ara mektepte muid (mubassır) olarak çalışmıştı, mektepte "Alişpaşazâde" diye anılırdı, Birinci Cihan Harbinde ihtiyat zâbiti olarak Sına cephesinde arkadaşı Hâletle birlikte şehit oldu.

Hasib Bey, mektep numarası 13, mektebin 1913 senesi mezunlarından, Almanya'da ziraat tahsilinde iken bırakarak gönüllü katıldığı Birinci Cihan Harbinde Kafkas Cephesinde şehit oldu.

Celâl İbrahim Bey, mektep numarası 6, mektebin 1914 yılı mezunlarından, ve Galatasarayı takımının ünlü futbolcularından, ihtiyat zâbiti olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde 1917 de Irak cephesinde şehit oldu.

Ahmed Hamdi Bey, mektep numarası 117, gönüllü olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde 1917 de Gazze'de şehit oldu.

Mehmed Ali Bey, mektep numarası tesbit edilemedi, gönüllü olarak katıldığı Birinci Cihan Harbinde 1917 de Sîna'da şehit oldu.

Sâdi Bey, Mektebi Sultânî'den Harbiye'ye geçti, muvazzaf subay oldu, 1921 de Sakarya Muharebesinde şehit oldu.

Fatin Bey, mektep numarası 1073, mektepten 1920 de mezun oldu, askerî tıbbiyeyi bitirdi, 1932 de, askerî tabib olarak katıldığı şark isyanı tenkil harekâtında âsiler eline düşerek vahşiyâne şehit edildi. Menemen'in Kubilây'ı gibi, hâtırası kutlanacak, Ağrı'ya yahut Karaköse'ye âbidesi dikilecek bir şehittir.

Bibl.: Mektebi Sultânî; Galatasarayı Kültür Merkezi, not.

GALATASARAYI MEKTEBİ SULTÂNİSİ — (B. : Galatasarayı Lisesi maddesinde I. numaralı bend).

GALATA SARAYI MESCİDLERİ — İki mescid idi, biri sarayın içinde ve sarayın en eski binası ile birlikte İkinci Sultan Beyazıd tarafından yaptırılmış, devir devir saray tamir ve tâdil edildikçe de tâmir edilmişti. Galata Sarayındaki ağalar, içoğlanları beş vakit namazlarını cemaat ile bu mescidde kılarlardı. İkinci mescid 1127 (M. 1715) de Üçüncü Sultan Ahmed tarafından saray dışında ve sarayın etrafında kurulmuş Müslüman mahallesinde halk için yaptırılmıştı.

Mescidlerin ikisi de zamanımızda mevcut değildir.

GALATASARAY ÖZEL YÜKSEK OKULLARI — Kimya, Makina Mühendisliği, İnşaat Mühendisliği, Eczacılık, İktisat ve Ticaret İşletmeciliği bölümleri olan bir yüksek okullar topluluğudur.

Şişliden ötede, Âbidei Hürriyet caddesi ile Hürriyet Âbidesine doğru giderken, bu caddenin Âbidei Hürriyet Mecidiye Köyü yolu olan kavşağın üzerinde ve Âbidei Hürriyet caddesi üzerinde 260 numaralı binadadır; yalnız İktisat ve İşletmecilik bölümü Beyoğlunda İstiklâl caddesindedir.

Kimya, Makina Mühendisliği, İnşaat Mühendisliği Özel Yüksek Okulları Hürriyeti Ebediye Âbidesi civarındaki bahçe içindeki iki binadan sağ taraftaki binadadır. Bu bina yeni yapılmıştır, daha önce bu yüksek özel okullar İstiklâl caddesinde açılmış olup buraya naklinden sonra terk edilen binada da İktisat ve İşletmecilik Özel Yüksek Okulu kurulmuştur.

İstanbul Teknik Üniversitesinin Mühendislik ve Mimarlık Fakültelerinin ders programları aynen uygulanır. Gündüz ve akşam eğitimi yapılır; gündüz eğitimine lise mezunları ile muadeleti Millî Eğitim Bakanlığınca tasdik edilmiş okulların mezunları, akşam eğitimine de onlardan gayri sanat enstitüleri ve o enstitülerle muadeleti tasdikli okulların mezunları da alınır. Gündüz eğitimi 4 ve akşam eğitimi 5 yıldır, yıllık öğretim ücreti gündüz için 5500, akşam için de 3300 liradır, ilk taksitleri de gündüz 3500 ve akşam 2300 liradır.

Eczacılık Özel Yüksek Okulu, Âbideyi Hürriyet'deki binalardan soldaki binada, 1968 yılında kurulmuştur. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi ders programı aynen uygulanır ve yalnız lise mezunları alınır. Yıllık öğretim ücreti 5500 lira olup 3500 lirası kayıt sırasında alınır; sınıflarını birincilik ve ikincilik ile geçen öğrencilere bir üst sınıfı ücretsiz okuma hakkı verilmiştir. Okulun müdürlüğünde Prof. Sârım Çelebioğlu bulunuyordu.

İktisat ve Ticaret İşletmeciliği Özel Yüksek Okulu, İstiklâl caddesindedir, öğretim süresi 4 yıldır; lise, ticaret lisesi ve onlarla muadeleti tasdik edilmiş okulların mezunları kabul edilir, yıllık öğretim ücreti 2700 liradır.

Mesud AYABAKAN

GALATASARAYI SERGİLERİ — Büyük ilim ve irfan müessesesinin büyük binası, içinde açılan sergiler ile de toplum hayatımıza hizmette bulunmuştur.

Osmanlı Ressamlar Cemiyetinin ilk resim sergisi 1916 da Galatasarayında açılmıştır, Galatasarayındaki resim sergileri yıllarca bir gelenek olarak devam etmiş, isimler değiştirerek Türk Ressamlar Cemiyeti ve sonra da Güzel Sanatlar Birliği olan o sanat topluluğu sonra İstanbul'daki sergilerini başka yerlerde açmaya başlamıştır (B. : Resim Sergileri).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, yerli sanayii teşvik yolunda açılan ilk Yerli Mallar Sergisi de Galatasarayında açılmıştır, sonra yeni yapılan Spor ve Sergi Sarayında açılmaya başlanmış, daha sonra da hiç açılmaz olmuştur (B. : Yerli Mallar Sergileri).

Yakın zamanlarda Türkiye'de ilk Seronofil (Kafes Kuşları) Sergisi de Galatasarayında açılmış, zamanımızda (1972) orada açılmakta devam ediyordu (B. : Seronofil Sergileri).

GALATASARAY SPOR KULÜBÜ — İstanbul'un, dolayısiyle Türkiye'nin en eski spor kulübü, bilhassa Türk futbolunun doğduğu bir spor ocağı; 1 Ekim 1905 de Galata Sarayı Mektebi Sultânısinde Abdürrahman Şeref Beyin müdürlüğü zamanında talebelerden Ali Sami'nin teşebbüsü ile ve arkadaşlarından Emin Bülend, Âsım, Celâl, Bekir, Cevdet, Tahsin Nâhid, Reşad, Kâmil ve Abidin Dâver'in ona yardımları ile o büyük ve meşhur mektepte, zamanımızın Galatasaray Lisesinde kuruldu.

Daha önce 1899 da Mektebi Sultânînin jimnastik muallimi Faik Beyin teşviki ve rehberliği ile talebeleri futbol oynamış ve bu oyunu çok sevmişlerdi. Fakat bir hafiye "Mektebi Sultânîde gençler kale kurup birbirine top atıyor" diye saraya bir jurnal vermiş ve futbol mektepte yasak edilmişti. Hattâ Türk gençlerinin top oynaması yasak edilmişti, yalnız Fuad adında bir Türk bahriyelisi "Bobi" takma adı ile İstanbul'daki İngiliz iş adamlarının evlâtlarına katılarak top oynamıştı.

1905 de bilhassa futbol oyunu için mektepte bir spor kulübünün kuruluşunda, mektep müdürü Abdürrahman Şeref Bey gibi nüfuzlu bir zatın müteşebbis gençleri himayesinin büyük tesiri olmuştur. Kulübün kurucusu gençler arasında 1 numaralı âzası da devrin ünlü dil bilgini, "Kaamûsül Âlâm" ve "Kaamûsi Türkî" müellifi ve Şemşeddin Sâmi Beyin oğlu idi, A.

Şeref Beyin aşırı teveccühünü kazanmış bir gençti.

Kurulan spor kulübüne önce bir isim arandı, okulda tedrisatın geniş kısmı fransızca olduğu için "Gloria" dediler, sonra "Audace (Odas okunur)" dediler, fransızca cür'et, cesaret anlamında idi, fakat küstahlık mânasına da gelirdi, beğenmediler, kulübün adını halk taktı, "Galatasaraylılar" denildi, oradan da "Galatasaray" mektebin adı kulübe de mal edildi.

Galatasaray spor kulübünün 1905 deki ilk futbol takımını teşkil eden gençlerin isimleri, yedekleriyle birlikte şunlardır: Küçük Ali, Reşad, Emin Bülend, Ali Sâmi, Tahsin Nâhid, Kâmil, Celâl, Nuri, Bekir, Tullius (Ulah), Abidin Dâver, Nikolof(Bulgar), Cevdet, Milo (Karadağlı), Âsım, Mazhar.

Bu onaltı gencin 1905 de çekilmiş toplu bir resmi vardır, kısa futbol donları ile çekilmiş bir resim, fakat üzerinde kulübün bir forması yoktur, gömlek, mintan, fânila karmakarışık şeyler giymişlerdir, bellidir ki kulübün bir forması ve rengi de henüz tesbit edilmemiştir. İlk gömlekler beyaz - kırmızı olarak yaptırıldı, az sonra da renk sarı - kırmızıya çevrildi.

İlk oyunlarına tekniksiz, rastgele hamlelerle başlayan Galatasaraylılar 1905 - 1908 arasındaki maçlarında sahadan hep mağlup olarak ayrıldılar. Kulübe oyun tekniğini sokan ve Galatasarayı ilk zaferine kavuşturan 1908 de kulübe girmiş olan İngiliz asıllı Horas Armitaj oldu. Armitaz takım kaptanı oldu ve o yıl Kadıköylüleri 4 - 0 yendiler. Bu suretle de Galatasarayın parlak tarihi açılmış oldu, üç sene ard arda İstanbul birincisi oldular.

O yıllarda Galatasaraydan ayrılan birkaç kişi 1907 de Kadıköy tarafında Fenerbahçe Spor Kulübünü kurdular ki, o kulüpte zamanımıza kadar parlak spor hâtıraları devam edegelmiştir (B. : Fenerbahçe Spor Kulübü, cilt: 10, sayfa: 5626).

Galatasaray'ın ilk yıllarında İstanbul'da mağlup ettiği yabancı takımlar şunlardır: 1907 de İmogene İngiliz Bahriye takımını 2 - 0; 1908 de Moda İngiliz takımını 4 - 1; 1909 da Kadıköy Rum takımını 4 - 0.

Yabancı memlekette ilk oyununu 1912 de Macaristan'da yaptı, bir sene evvel İstanbul'da yendikleri Macarlara orada yenildiler.

Bu büyük ve ünlü spor kulübünün faaliyeti futboldan ibaret kalmadı. Önce Mektebi Sultânî'den, sonra Liseden yetişen aydın sporcu gençlerle beslenen ve Galatasaraydan yetişmiş aydın kişilerin desteklediği kulüp, sporun hemen bütün kollarında millî bir varlığı temsil edegelmiştir.

Kulübün merkez binası Beyoğlunda Parmakkapı semtinde Hasnun Galib sokağındadır. Boğaziçinde Kuruçeşme karşısında şimdi Galatasaray Adası denilen bir adacıkta denizcilik ve sosyal faaliyet lokali, Mecidiyeköyü'nde "Ali Sami Yen stadı" adı ile bir stadyomu, Fenerbağçesi Yarımadasında bir yelkencilik ve sosyal faaliyet lokali ile bir yüzme havuzu vardır. Kulübün Galatasaray Lisesinde bulunan müzesi, Türkiye'nin en zengin spor müzesidir.

Aşağıdaki notları 1966 da Hayat Mecmuasında çıkmış bir yazıdan alıyoruz:

1906 senesinde İstanbul Amatör Ligine dahil olan Galatasaray (1908 - 1909), (1909 - 1910), (1910 - 1911), (1914 - 1915), (1915 - 1916), (1921 - 1922), (1924 - 1925), (1925 - 1926), (1926 - 1927), (1928 - 1929), (1930 - 1931), (1948 - 1949) ve (1952 - 1953) yıllarında 13 defa İstanbul Lig, (1954 - 1955), (1955 - 1956) ve (1957 - 1958) senelerinde 3 defa İstanbul Profesyonel Lig, 1939 yılında 1 defa Millî Küme, 1953 yılında 1 defa Türkiye, (1961 - 1962) yılında 1 defa Millî Lig, (1962 - 1963), (1963 - 1964) ve (1964 - 1965) senelerinde de 3 defa Türkiye Kupası Şampiyonu olmuştur.

Ayrıca, 1933 yılında İstanbul Şilt ve 1941 ile 1942 yıllarında 2 defa İstanbul Kupası Şampiyonu olmuş, birçok da hususî turnuva kazanmıştır.

1956 - 1957 yılı İstanbul Profesyonel Lig Şampiyonu olarak katıldığı Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası'nın ilk turnuvada Romanya Şampiyonu Bükreş Dinamosu ile karşılaşan Galatasaray, ilk maçı 3 - 1 kaybedip, İstanbul'da 2 - 1 galip gelerek averajla elendi.

1962 - 1963 yılında Millî Lig Şampiyonu olarak girdiği VIII. Avrupa Şampiyon Kulüpler Şampiyonası'nda büyük bir başarı gösteren Galatasaray, ilk turda Bükreş Dinamosu'nu 1 - 1 ve 3 - 0'lık skorla eleyip, ikinci turda Polonya Şampiyonu Bytom'u 4 - 1 ve 0 - 1'lık skorla saf dışı etti ve nihayet üçüncü turda şöhretli Milân karşısında 1 - 3 ve 0 - 5 yenilerek şampiyonadan elendi.

Aynı yıl Avrupa Kupa Galipleri Kupası'na katılma hakkını Fenerbahçeye devreden Galatasaray, ertesi iki yıl içinde Avrupa Kupa Galipleri Kupası'na katılarak şu neticeleri aldı: 1963 - 1964 yılında ilk turda Macar Ferenşvaroş'u 4 - 0, 0 - 2 skorla eledi, ikinci turda Doğu Almanya'nın Magdeburg takımı ile karşılaştı ve ilk iki maç 1 - 1 berabere bitti. Bitaraf saha Viyana'da yapılan üçüncü maç da 1 - 1 sona erince kur'a atıldı ve şans Galatasaray'a gülerek üçüncü tura çıktı. Bu turda İsviçre Kupa Şampiyonu Zürih ile oynayan Galatasaray 0 - 2 ve 2 - 0'lık skorlardan sonra, Roma'da oynanan maçı da 2 - 2 berabere bitirince, gene kur'aya baş vuruldu, fakat talih bu defa Türk takımına yardım etmeyince, sarı-kırmızılılar elendiler. 1965 - 1966 yılında Avrupa Kupa Galipleri Kupası'na katılan Galatasaray, rakibini

küçümseyerek oynadığı maçlarda, İsviçre'nin Sion takımına karşı 1 - 5 ve 2 - 1'lik spor yaptı ve averajla elendi.

İlk Türk takımı Galatasaray'ın birçok özelliği vardır. Yabancılarla içte ve dışta ilk defa karşılaşan ve ilk galibiyetleri alan, Türkiye'ye ilk defa ecnebi antrenör getiren, Avrupa Kupalarına ilk defa katılan ve nihayet üç yıldır ihdas edilen Türkiye Kupası'nın gedikli sahibi olan Türkkulübü Galatasaray'dır.

Galatasaray kendisine ait ve üzerinde deniz sporları tesisleri bulunan Kuruçeşme Adası ile, Ali Sami Yen stadının uzun yıllar kullanma hakkına sahiptir.

Kulüp, futbol dışında hemen hemen bütün spor dallarında başarılı faaliyetler göstermektedir. Ancak eskiden Lise ile olan sıkı irtibatı son yıllarda kaybolmaya yüz tutmuştur.

Galatasaray Spor Kulübünün 1 numaralı kurucu üyesi Ali Sami Yen kulübün kuruluşunu şöyle anlatmıştır:

"1 Ekim 1905 de beşinci sınıfta edebiyat muallimimiz Mehmed Ata Beyin dersinde (B. : Ata Bey, Hammer Mütercimi Mehmed, cild: 5, sayfa 1181) birkaç arkadaş başbaşa vererek mektepte bir futbol kulübü kurmaya karar verdik. İlk müteşebbislerin arasında Âsım Tevfik, Emin Bülend, Celâl Bekir, Tahsin Nihat, Reşat Şirvani, Cevdet, Abidin Daver ve Kâmil gibi gençler vardı. Gayemiz, İngilizler gibi toplu bir halde oynamak ve Türk olmayan takımları bir isim, bir renk altında yenmekti.

"O zamanlar, spora ve takımlara yabancı isim yakıştırmak moda olduğu için, biz de futbol kulübümüze Glorya (zafer), Audace (cür'et) gibi isimler bulduk. Oysa, bunları tutan pek olmadı.

"İlk yaptığımız maça isimsiz bir takım olarak çıktık. Oyun sırasında liseli arkadaşlarımız ve onlara uyarak bizi "Galatasaray, Galatasaray" diye alkışlıyorlardı. Bu, bize takımımızın isminin Galatasaray olması gerektiğini hatırlattı. Böylece, ismimizi ilk maçımızda seyirciler takmış oldu...

"Renklerimizi, Türk bayrağından ilham alarak kırmızı - beyaz olarak seçmiştik. Oysa, kırmızı fesli, palabıyıklı hafiyeler maçlar sırasında etrafımızda dolaşmaya başlayınca, bundan vaz geçtik ve yeni renkler aramaya koyulduk. Yeni renklerimizi bulmak için birkaç arkadaş ile dolaşmaya çıkmıştık. Bahçekapısındaki Şişman Yanko mağazasının vitrininde iki yünlü kumaşa tesadüf ettik. Biri vişneye çalan koyu kırmızı, diğeri ise içinde turuncudan iz taşıyan koyu sarı idi. İçeri girdik; tezgâhtar, mahirane bir el hareketi ile iki kumaşı da önümüze öylesine serdi ki, bakınca hayran kaldık. Kırmızı, bir alev gibi yanıyor, sarı ışık gibi parlıyordu. Neticede, formalarımızı bu renk kumaşlardan yapmaya karar verdik. Artık sarı - kırmızı renkler, bizleri zaferden zafere koşturacaktı.' (Hayat Mecmuası).

Şu satırları da Hayat Mecmuasından alıyoruz:

"Sarı - kırmızılı kulüp, çalışmaları bir okul ile birlikte yürütülen dünyanın tek spor kulübüdür. Kısaca, Galatasaray spor kulübünün besleyici kaynağını daima Lise teşkil eder. Bu nedenle Lise Müdürü, otomatik olarak kulübün İdare Heyeti üyesi sayılır.

Halen İdare Heyeti, Kulüp Divanı, Sicil Heyeti, Murâkıplar Heyeti, Müze Heyeti ve İçtimaî kısım İdare Komitesi'nden müteşekkil idarî teşkilâttan her biri, kendi konusunda yönetime katılır.

Kulübün 1970 yılı bütçesi 6,5 milyon liranın üstünde idi. Malı gelir kaynakları profesyonel futbol takımının yaptığı maçların hâsılatı, amatör şubelerinin ve Ali Sami Yen Stadını ve diğer sosyal tesislerinin (Ada ve Fenerbağçesi tesisi gibi) kaydiye ve âidat ücretleridir.."

Galatasarayı Spor Kulübünün Stadyomu — Tescil edilmiş adı "Ali Sami Yen Stadyomu" dur. Ali Sami Yen kulübün 1 numaralı kurucu üyesidir (B. : Yen, Ali Sami).

Stadyom Şişli'den öte Mecdiyeköyü'ndedir; 45.000 kişi alacak büyüklüktedir. Açılış töreni 20 Aralık 1964 Pazar günü Türkiye - Bulgaristan millî futbol maçı ile yapılmış, fakat tribünlerden birinin çökmesi ile stadyomda büyük bir panik çıkmıştır. Tribün çöküşünde 84 kişi yaralanmış ve muhtelif hastahanelere kaldırılmıştır. Maç 45 dakika ertelenerek oynanmıştır ve 0 - 0 beraberlikle bitmiştir.

Galatasarayı Spor Kulübünün Adası — Kuruçeşme koyunda ve Karadeniz Boğazı'nın tek adası, şimdi kulübe nisbetle "Galatasaray Adası" diye anılmaktadır, asıl adı karada karşısındaki köye nisbetle "Kuruçeşme Adası" dır; 3200 metre kare sathında bir adacıktır; sahilden 150 metre açıktadır. Geçen asra gelinceye kadar bu adanın tarihçesini tesbit

edemedik. Geçen asır sonlarında hassa baş mimarı Sarkis Bey Balyan'ın mülkiyetinde idi, hattâ ünlü mimar 1899 da bu adadaki köşkünde ölmüştü (B. : Balyan, Sarkis Bey, cild: 4, sayfa: 2093), bundan ötürü uzunca bir zaman küçük ada "Sarkisbey Adası" adı ile anılmıştır. Sonra Şirketi Hayryie'ye verildi ve şirket tarafından Boğaziçi'nde işlettiği vapurlarının kömür deposu olarak kullanıldı, Sarkis Beyin ahşap köşkü de deponun bekçilerinin ikamet yeri, lojmanı oldu. Adacık, kömür yığınları ile Boğaziçi'nin bir yüz karası olmuştu. Nihayet 1955 de Galatasaray Spor Kulübüne devredildi, hem ada sefâletten, hem de Boğaz o yüz karasından kurtuldu. Adada kulübün denizcilik şubesi bulunmaktadır. Bir diskotek, bir lokanta - gazino ve oyun salonları, ayrıca deniz üzerine yapılmış iki büyük yüzme havuzu bulunmaktadır.

Galatasarayı Spor Kulübünün Fenerbağçesindeki Tesisi — Kulübün denizcilik şubesinin yelkencilik faaliyeti için kurulmuştur; meşhur eski bir mesire olan o yarım adanın Kalamış koyu tarafındaki sahilindedir. Deniz üzerinde bir büyük yüzme havuzu da bu tesiste bulunmaktadır.

Galatasarayı Spor Kulübünün Müzesi — Avrupa'nın en zengin spor müzesi olarak bilinir; çok zengin bir fotoğraf arşivini, sporcuların kazandıkları madalyalardan, spor takımlarının kazandıkları kupalardan ve sâir ödül ve armağanlardan mürekkep müze Galatasarayı Lisesi binası içindedir. Müzede kulübe ve liseye ait sadece kupaların sayısı 1600 den fazladır; kupaların arasında 1967 yılında kazanılmış Spor Yazarları Derneğinin 1.20 metre boyunda ve 80 kilo ağırlığında bir de dev kupa vardır.

Galatasarayı Spor Kulübü Binâsı — Beyoğlu'nda Hasnun Galib sokağındadır; İstiklâl Caddesiyle Taksim'e giderken sağ kolda Ahududu sokağından geçilerek girilen bu sokak da adını, Galatasarayı Sultânısinde "Keşşaf" adı ile ilk izcilik teşkilâtını kurmuş olan Hasnun Galib Beyin adını taşır ki, sokağa bu isim, kulübün orada bulunması dolayısiyle verilmiştir. Kulüp binası 1969 da yanmış, kısa zamanda ve 1,5 milyon lira sarfı ile yeniden yaptırılmış. Bürolardan başka toplanma salonları, bir spor salonu, sporcuların soyunma ve masaj odaları bulunmaktadır.

GALATA SARAYI SUYU — İkinci Sultan Bayazıd tarafından Galata Sarayı İçoğlanları Kışla - Mektebi hamamları, çeşmeleri ve camii için getirilip akıtılmış bir sudur; vakıf sulara ait eski kayıtlardan edinilen bilgiye göre, bu suyun kaynakları Levent çiftliği civarında idi; çiftlik arazisi içinde bir maslakta toplanan sular künk ve taş galeri yollarla Zincirlikuyu köşkü yakınlarına kadar iner; o civarda, bulunan Taşlıdere'den gelen bir katma su alır ve Mecidiyeköyü'ne gelir. Buradan sonra Fransız Hastahanesinin altında kalan su yolu Teşvikiye'deki maslağına gelir. Bu maslaktan Harbiye Mektebinin talimhâne meydanının altından geçerki şimdi orada Hilton Oteli bulunmaktadır, sonra Sürpagop'daki taş suterazisine yükselir, o suterazisinden sonra Taksim'deki maslak binası önünde ikiye ayrılır, bir su yolu Sormagir ve Cihangir camilerine, biri de Galata Sarayına gider. Bu gün bu büyük su tesisi tamamen harap olmuştur, kaynakları Levent çiftliğindeki Galata Sarayı suyu şehirde akmamaktadır.

Saadi Nâzım NİRVEN

GALATA SARAYI TIBBİYESİ, GALATA SARAYI KIŞLASI, GALATA SARAYI ASKERÎ İDADÎİ UMUMÎSİ — Temeli onbeşinci yüzyılda İkinci Sultan Bayazıd zamanında atılmış Galata Sarayındaki İçoğlanları Kışla - Mektebi hicrî 1250 (1834) de, içindeki ağalar, içoğlanlar ordu hizmetleri ve sair devlet memuriyetlerine tâyinleri ile tamamen dağıtılınca boş kalan büyük esaslı bir tamir ve tâdil gördü. 1826 da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra girişilen geniş ölçüdeki devrim işleri arasında tamir ve tâdil edilmiş olan Galata Sarayında 1838 yılında bir Tıbbiye Mektebi kuruldu.

Galata Sarayı Tıbbiyesi — Resmî evrak üstündeki adı "Tıbbiyei Adliyei Şâhâne" dir. Türkiye'de batı metodları ile eğitim yapan ilk yüksek okuldur; adındaki "Adliye" kelimesi, kurucusu olan İkinci Sultan Mahmud'un "Adlî" unvan ve mahlâsından alınmıştır.

Çok parlak bir törenle açıldı ve açış nutkunu da kurucusu İkinci Sultan Mahmud söyledi.

Okulun baş hocalığına (müdürlüğüne) Fransa'dan getirtilen ve devrinin ünlü bir hekimi ve hocası olan Dr. Bernard tâyin edilmişti (B. : Bernard, Charles Ambroise; cild: 5, sayfa 2549). Aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: "Öğretim süresi altı yıl olan bu

tıbbiye okulunun birinci ve ikinci sınıflarında fransızca ile tabiat ilimleri öğretildi, geri kalan dört sınıfı, dört yılı da asıl tıb tahsiline ayırdı ve dersler fransızca olarak verildi. Öğretim heyeti yabancı mutahassisler ile tıb tahsilini Avrupa'da tamamlamış yetkili Türk hekimlerinden kurulmuştu.

"Bu okul, Türkiye'de Batının çalışma metodlarına açılan ilk kapı olmuştur. Ülkemize soktuğu yenilikler kısaca şöyle sıralanabilir:

Hekimlik mesleğine lâyık olduğu gerçek değeri kazandırdı; bir yabancı uzmanın bir ilmî müessesenin başına müdür olarak getirilmesi; derslerin fransızca olarak verilmesi ve fransızca kitaplardan takibi ve bu dile hakkiyle, hattâ edebiyatiyle vâkıf hekimlerin yetiştirilmesi; meslekî yayınların yapılması için okulda bir matbaanın kurulması; ilk Türk kodeksinin hazırlanıp yayınlanması; kadavralar üzerinde otopsi yapılması ve anatomi dersi verilmesi; okulda bir ameliyathâne kurulması; hekimlerin, mütehassısların yetiştirilmesinden başka, özel dershânelerde küçük sağlık memuru ve aşı memuru yetiştirilerek onların memleketin her tarafına gönderilmesi; öğrencilerin geniş ölçüde tatbikat görebilmesi için okula bağlı bir hastahânenin kurulması; okulun ders süresinin 9 yıla çıkarılması ve okula bir fakülte hürriyeti verilmesi; okulun diplomalarının Avrupa'nın tıb fakültelerinin diplomalarına denk sayılmasının sağlanması; yabancı ülkelerden gelen hekimlerin Türkiye'de meslekı çalışmada bulunabilmesi için, elindeki diploma ne olursa olsun imtihana tâbi tutulması; adlî tıbbın kurulması; hekimlik ve cerrahlık yanında eczacılık bölümünün tesisi ve eczâcılık öğretimi; Türk kadınlarına erkek hocalar tarafından ebelik öğretimi yapılması.

"Galata Sarayı Tıbbiye Mektebinden yetişmiş ünlü isimler arasında Sadırâzam Keçecizâde Fuad Paşa, Hekimbaşı Sâlih Efendi, Hekimbaşı İsmail Paşa, Hekimbaşı Hayrullah Efendi, Dr. Ârif Bey, Dr. Marko Paşa, Dr. Ahmed Bey, Dr. Servet Bey anılabilir.

"Galata Sarayı Tıbbiye Mektebinin hayatı (kısa), 11 yıl olmuştur (1849 a kadar; bu temel okuldan Mülkî (Sivil) ve Askerî Tıbbiye Mekteplerinin kurulmasına gidildi)" (Türk Ansiklopedisi).

Bu tıbbiye mektebi için Tayyarzâde Atâ Bey İkinci Sultan Mahmud'un icraatından bahsederken Enderun Tarihinde şunları yazıyor:

"Galata Sarayını Mektebi Tıbbiyeye tahvil etti, birkaç yüz senede bir gelir bir hâzik ve fâzıl zât olan meşhur Hacı Râşid Paşayı nâzır tâyin etti ve Avrupa'nın meşhur tabiblerinden Doktor Bernard'ı ve Edirneli İstefenâki ve Karatodori Kostantin Efendi gibi mükemmel tabib ve cerrah ve hoca ve üstadlar celb ve tavzif etti; vatandaşlarımızdan Doktor İsmail Paşa ve Salih Efendiye ve Marko Paşa ve Hüseyin ve Âkif ve Nuri ve Ahmed Paşalar ile Mehmed Efendi ve Ahmed Bey ve Serviçen Efendi ve Bolanâki Efendi ve Raif Efendi işte o mektepten yetişmişlerdir.."

Galata Sarayındaki Tıbbiye Mektebi 1849 da Haliç'de Kumbarahâne bniasına taşındı (B. : Tıbbiye); boş kalan Galata Sarayı binası bir de yangın geçirerek harap oldu ve yeniden kâğir olarak ihyâsına başlandı.

Galata Sarayı Kışlası — Galata Sarayının yeni binâsı ancak 1862 de Sultan Abdülaziz zamanında tamamlandı ve Seraskerlik emrine verilerek dört yıl kadar kışla olarak kullanıldı. Hangi birliklerin yerleştirildiği ve içinde ne kadar askerin barındırıldığı tesbit edilemedi. Galata Sarayı, geçen asrın ikinci yarısında hızla gelişen Beyoğlu'nun göbeğinde idi; kışla hayatına uygun düşmedi; çoğunlukla gayri müslim azınlıkların ve yabancıların iskân ettiği yerdi; sokakları açık saçık kadınlarla dolu bir semtte askerin huzuru sağlamak imkânsızdı. Yerleştirilen kıt'alar diğer kışlalara nakledildi; yine Seraskerlik emrinde kalan Galata Sarayında bir Askerı İdâdi, orta okul açıldı.

Galata Sarayı Askerî İdâdii Umumîsi — 1866 da açılan bu orta okul Harbiye, Bahriye, Askerî Tıbbiye ve Askerî Mühendishâneye talebe yetiştirecek idi. O sıralarda "Mektebi Sultânî" adı ile, tamamen fransız liseleri metodu ile eğitimde bulunacak bir yeni mektebin açılmasına karar verildi ve Galata Sarayı binası o mektep için, Seraskerlik emrinden alınarak 1867 de Maarif Nâzırlığı emrine verildi, 1868 de Galata Sarayı Mektebi Sultânisi açıldı (B. : Galatasarayı Lisesi).

GALATASARAYI YANGIN TULUMBASI SANDIĞI, GALATASARAYLILAR — İstanbul'un eski yangın tulumbacılığı âleminde Beyoğlu tarafının namlı sandık ve takımlarından biriydi; reislerinden Sırrı Bey de İkinci

Sultan Abdülhamid devri sonlarının namlı tulumbacılarından olup yine meşhur tulumbacılardan vaktiyle kesilen kolunun diyeti kinini güden Tatar Zekeriya tarafından öldürülmüştü B. : Sırrı Bey; Zekeriya, Ttatar); kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Râzi de bu sandığın uşaklarından Süleyman adında bir tulumbacıyı şu manzume ile methetmiştir:

Eşhebin Galatasaraylım aman
Hâleti vahşetde gazabı yaman

Yangın Kulesine çekdim feneri
Gönülevi yanar göründü duman

Çalımlı koşarlı ayaklarınla
Yetiş gel imdâda behey bî iman

Yoksa kundaklayıp kaçan sen misin
Galatasaraylım Çapkın Süleyman

Râzi'nin yetiştirmesi Erzurumlu Âşık İbrahim de bu sandığın uşaklarından bir rum gencini, ismini kaydetmeyerek şu manzume ile övmüştür:

Galataraylıdır güzellerin güzeli
Bir eşini görmedim Beyoğlunu gezeli

Nahveti şebab ile ne hoş hâli vahşeti
Dudak büker kaş çatar elâ gözler gamzeli

Palikarlar serveri bir âfeti devransın
Dâvûdî sadâ ile ey bülend âvâzeli

Ayakların gaayetle koşarlıdır şehbazım
Çalımlı adımların tâlimli endâzeli

Fermânı kazâ yazar âşıkı sâdıkına
Kâtibi nusûsi aşk âdet olmuş ezelî

Ebruvanın mihrâbım pâyin bûsegâhımdır
Çelîpâsı boynunda urumların güzeli

Muştâkın oldum senin papaz gülü kâfirim
İşmar çakıp mestâne gözlerini süzeli

Râhi aşkında senin hâk idim cevher oldum
Gülle topuklarınla güm güm vurup ezeli

Bir derviş gedâ iken oldum bir sultanı aşk
Adını şu sîneme tuğrâ misal çizeli

Nâmım Âşık İbrahim Erzurumlu garîbim
Âteş içinde yazdım bu nev edâ gazeli

Vâsıf HİÇ

GALATA ŞARAP İSKELESİ — Yüzyıllar boyunca Galata'nın eski köklü frenk rum aileleri, muhtemeldir ki şaraplarını İstanbul'a şarap gönderen belli yerlerde özel olarak yaptırmışlar ve konaklarının mahzenlerinde yıllarca dinlendirmişlerdir, fakat ayak takımı, bir içki yasağı bulunmadığı zamanlar, şarabını boy boy meyhanelerde içmiştir. Şarap gemilerle ve fıçılar içinde Erdek'den, Foça'dan, Bozcaada'dan, Bülbülce'den gelir ve Galata'da, Galata'nın Tophane tarafında son iskelesi olan ve "Şarab İskelesi" adını taşıyan İskeleye indirilirdi. Oradan da meyhanelere fıçısı ile taşınırdı; evlerine tüccar elinden perakende şarap alanlar da iskelede açılan bir fıçıdan tulumlarla alırlardı; fakat sokaklarda şarabın tulumla taşınması yasaktı, kaçak taşırlardı. Galata'da bulunan "Hamir Emâneti" de Şarap İskelesinin yanında idi; bu iskeleye "Sirkeci İskelesi" de denilmiştir.

Şarap İskelesi Galata Rıhtımı yapılır iken kaldırıldı. Fakat o mevkide bir sokak hâlâ "Galata Şarap İskelesi Sokağı" adını taşır. Galata'nın hemen bütün ara sokakları gibi bu sokak da meyhaneleri ile meşhurdu.

İstanbul limanında buharlı vapuurların henüz işletilmediği devre kadar bu iskeleye bağlı sekiz on kadar dolmuş kayığı vardı; o kayıkların hamlacıları da, isteyene kaçak olarak tulumla şarap bulur getirirlerdi.

GALATA ŞARAP İSKELESİ SOKAĞI — Galata'nın Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mahallesi yollarından, Rıhtım Caddesi ile Galata Mumhânesi Caddesi arasında uzanır, Kemankeş Caddesi ile dörtyol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/133). Mumhâne Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikte başlar, sonra üç arabanın geçebileceği kadar genişler. Pakettaşı döşeli olup iki dar yaya kaldırımı vardır.

GALATA UMUMHÂNELERİ — (B. : Galata Genelevleri).

GALATA VAK'ASI — Kalyoncular ile Yeniçeriler arasında Hicrî 21 Zilkade 1185, 25 Şubat 1772 bir Salı günü başlamış ve üç gün geceli gündüzlü devam etmiş ve bir şehir cengi halini almış silâhlı bir kavgadır. Galata'nın inzibat ve âsâyişine 25. ve 64. Yeniçeri ortaları bakar idi, Vak'anüvis Vâsıf Efendi "vak'a cüz'î bir sebepten çıktı" diyor; o cüz'î sebep, her iki tarafın haşroldukları uygunsuz alâ ve muhabbetlerden biri ve o yolda bir itâlei lisan olsa gerektir. Ağız kavgası dövüşe, dövüş de kalyonculardan filika hamlacısı bir Hristiyan

oğlanın bir Yeniçeriyi vurup öldürmesi ile silâhlı çarpışmaya varmıştır. Sokaklarda metrisler kazılmış, Galata günlük hayatı felce uğramış, Haliç'de kayık işlemiyerek Galata'nın İstanbul ile münasebeti de kesilmiştir. Zâbitler neferlerini güçlükle teskin edebilmiş, kalyoncularla yeniçeriler barıştırılmış, kan döken filika hamlacısı oğlan da Tersânede asılarak idam olunmuştur.

Bibl. : Vâsıf Tarihi, II.

GALATA VAPURU (13 Numaralı) — Şirketi Hayriye'nin Boğaziçi'nde işlettiği ilk vapurlardan; İngiltere'de yaptırılmış olup hizmete 1859 - 1860 arasında girmiş olup ahşap tekneli ve 64 tonluk bir vapurdu, makinası 40 beygir kuvvetinde idi; hangi tarihe kadar çalıştığı tesbit edilemedi (B. : Şirketi Hayriye).

Bibl. : Şirketi Hayriye Târihçe - Salnâmesi.

GALATA YANGINLARI — İstanbul'un her tarafında olduğu gibi Galata'nın da geçirdiği ateş âfetleri şunlardır:

Cemâziyelevvel 906 (Ocak 1501) Yangını — "Ateş gece sabaha karşı çıktı; ertesi gün öğleye doğru Sadırâzam Mesih Paşa ve Sekbanbaşı Karagöz Ağa yeniçerilerle kayıklara binerek Galata'ya geçtiler. Sadırâzam Galata Kadısı ile yangının söndürülme işine nezaret ederken Galata'daki barut mahzenine ateş isabeti ile müthiş bir infilâk oldu ve havaya uçan baruthâne kulesinden büyük bir taş sadırâzam ile Galata Kadısının üstüne düştü ve her ikisi de ağır yaralandılar, beş gün sonra da öldüler." (Solakzâde Tarihi).

Bir Galata Yangını

(Sabiha Bozcalının kompozizyonu)

Muharrem 1045 (Haziran 1635) Yangını — "Ateş sur dışındaki iskeleler yanından çıktı, söndürülmeye çalışılırken yangına pek yakın demirli bir geminin barut anbarına ateş isabet etti ve gemi infilâk ederek battı, vak'a yerine çok yakın bulunan Sadırâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşanın yüzü yandı, üç ay kadar hasta yattı." (Naımâ Tarihi).

19 Rebiülevvel 1092 (8 Nisan 1681) Yangını — "Ateş sur dışındaki dükkânlardan çıkarak Galata Gümrüğünden Azapkapusuna kadar Galata'nın bütün yalı boyu yandı. Yanan yerleri sadırâzam Merzifonlu Mustafa Paşa kendi hesabına yaptırarak muazzam bir irad edindi." (Silâhdar Tarihi).

1094 (1683) Yangını — Ateş, içinde Tersâneye ait pek çok gemi kalafat levâzımı bulunan Kurşunlu Mahzende çıktı, hava almayan kapalı bina onbeş gün için için yandıktan sonra Rebiülâhir'in altıncı günü (1 Nisan) mahzenin kapusu açılınca birdenbire dehşetle alevlendi, içindeki eşyanın hepsi yandı, zararın bir Mısır hazinesi olduğu tahmin edildi.

17 Muharrem 1127 (23 Ocak 1715) — "Galata'da Azebkapusu içinde öğle ile ikindi arası yangın çıktı; kar yağıyordu ve çok şiddetli rüzgâr vardı, deniz fırtınalı idi; âdet olduğu veçhile sadırâzam (Damad Şehid Ali Paşa) yangına kayıkla gidemedi, atla karadan gitti, Silâhdarağa ve Kâğıthâne köprülerinden geçecekti, fakat Eyyubsultana geldiğinden yangının söndürüldüğünü öğrendi ve geri döndü." (Râşid Tarihi).

19 Şevval 1129 (26 Kasım 1717) Yangını — "Yangın gece gün kavuştuktan bir saat sonra Galata'nın Sandıkcılar Çarşısından çıktı, rüzgârla büyüdü, altı saat devam etti, ateş ancak Yağkapanı önlerinde durdu" (Râşid Tarihi).

4 Şevval 1159 (20 Ekim 1746) Yangını — Ateş Sandıkcılar Çarşısından çıktı, o çarşı ile Kürekyapıcılar Çarşısı yandı (Râşid Tarihi).

3 Cemâziyelevvel 1181 (28 Eylül 1767) Yangını — "Ateş gece çıktı, iki Sicilya (Napoli), Moskova (Rusya) ve Felemenk (Hollanda) elçilerinin konakları ile büyüklü küçüklü kırk kadar gayri müslim evleri tamamen yandı." (Vâsıf Tarihi).

20 Şevval 1211 (18 Nisan 1797) Yangını — "Ateş gece Azebkapusunda çıkdı, yedi saat sürdü, pek çok bina yandı, yangını söndürmeye gelen askerden 40 nefer yaralandı (Mecellei Belediye).

11 Rebiülâhir 1223 (15 Mayıs 1808) Yangını — Yangın Kürekci Kapusu civarından çıktı söndürülemedi, Tophâne tarafından Tersâne tarafına kadar bütün Galata yandı, yangından yalnız 38 bina kurtulmuştu. Galata'nın geçirdiği en müthiş büyük yangındır. Padişah Dördüncü Mustafa bu ateş âfetini kayıkla denizden seyretmişti." (Câbi Said Vekaayinâmesi).

Kurtulan 38 binadan biri meşhur Lâvirentos Meyhânesiydi. Meyhânenin tezgâh duvarına kaydedilmiş yazılar arasına şu vak'a da şöylece yazılmıştı: "İhtilâlden evvelki ateşte kurtulmuştuk, bu ateşde de kurtulduk. Çok can yandı; burada bin cana yakın idik."

2 Zilhicce 1273 (24 Temmuz 1858) Yangını — Mumhâne Caddesi ve Karanlıkfırın sokağında 76 ev yandı. (Mecelli Belediye).

Receb 1276 (Ocak 1860) Yangını — Yorgancılarda 9 dükkân yandı (Mecellei Belediye).

Rûmî 1 Kânunuevvel 1285 (13 Aralık 1869) Yangını — Ateş Makaracılar Çarşısında çıktı, 47 dükkân yandı (Mecellei Belediye).

Rûmî 12 Eylül 1290 (24 Eylül 1874) Yangını — Ateş Sultanbayazıd Mahallesinde Topcular Caddesinde çıktı, 120 bina yandı (Mecellei Belediye).

Rûmî 12 Haziran 1291 (24 Haziran 1875) Yangını — Ateş İskender Caddesinde çıktı, 11 bina yandı (Mecellei Belediye).

Rûmî 18 Temmuz 1299 (30 Temmuz 1883) Yangını — Ateş Emekyemez Mahallesinde çıktı, 26 bina yandı (Mecellei Belediye).

Rûmî 20 Ağustos 1300 (1 Eylül 1884) Yangını — Ateş Yolcuzâde Mahallesinde çıktı, 11 bina yandı (Mecellei Belediye).

Rûmî 19 Haziran 1302 (1 Temmuz 1886) Yangını — Ateş Topcular Caddesinde çıktı, 36 bina yandı (Mecellei Belediye).

Rûmî 17 Hemmuz 1311 (29 Temmuz 1895) Yangını — Ateş Kürekciler Kapusunda çıktı, Yelkenciler Çarşısında ve Kalafat Yerinde 40 bina yandı (Mecellei Belediye).

Galata'da yılları kesin olarak tesbit edilmemiş, sadece "geçende, bundan evvel, mukaddemâ" gibi tâbirler kullanılmış iki yangın daha görülür; 1855-1865 arasında Kemeraltında 27; Karaköy'de Fermeneciler Çarşısında 70 bina yanmıştır.

GALATA YEMENİSİ — "Kalyoncu Yemenisi" de denilirdi, İstanbul'da yüz yıllar boyunca giyilmiş ve bilhassa gemicilerin âdeta alâme-

ti fârikası olmuş bir ayakkabıdır. Üstü gayet kısa olup parmakları hemen ucundan tutar, çıplak ayakla giyildiğinde parmak araları görünürdü, ard kısmı da çok kısa olup topuğu, bitiminden ilişerek tutardı. En mühim bir hususiyeti de Horoz ibiği kırmızısı sahtiyandan yapılırdı. Bahriyeliler tarafından, tersânede, Avrupa kesimi kıyâfet inkılâbına giyilmiş; kalyoncuların ve kalyoncu çavuşlarının kısa diz çakşırı ile baldır ve bacakları çıplak dolaştıkları devirde mutlaka çorapsız, çıplak ayakla giyilmiştir; öyle ki XIX. asır başlarında bu Galata Yemenisi ile birlikte baldırı çıplak pırpırı gemici kıyâfeti, vücudun üst kısmını, gövdeyi daha açarak, külhan beyleri argosunda "çakıl" denilen delikanlı memesi gösterme nümayişine kadar varmış ve bütün İstanbul gençleri arasında, beyzâde paşazâdeden kaldırım oğlanlarına varınca "Cezâyir Kesimi" adı ile moda olmuştu (B. : Kalyoncu, Kalyoncu Çavuşları; Bahriyeli, cilt: 4, sayfa 1867; Cezâyir Kesimi, cilt: 7, sayfa 3571).

Kalenderlik yolunda yazılmış şu kıt'aların kimin olduğunu bilmiyoruz, "Çapkın İdris" adı söz gelimi yazılmış olabilir:

Galata Yemenisi
Cümle gencler delisi
Lâyık olan ayaklar
Koşarlının irisi

Ne üstü var ne koncu
Kayıkçıyla kalyoncu
Eşbeh yiğit pabucu
Galata Yemenisi

Tüy gibi tüyden hafif
Şöyle ideyim târif
Zanbak misâli zarif
Galata Yemenisi

Gülle misal topuklar
Pekçe vursun kopuklar
Parmak gümüş oluklar
Galata Yemenisi

Baldır bacaklar çıplak
Mutlakaa çıplak ayak
Giyilse açar ancak
Galata Yemenisi

At bir nârayı hey hey
Bıçkın meşreb küçükbey
Uğrunda fedâ her şey
Galata Yemenisi

Uzat ayağın beyim
Okşayayım öpeyim
Elimle giydireyim
Galata Yemenisi

Yalın ayak cakalı
Şu horoza almalı
Horoz ibiği alı
Galata Yemenisi

Gör bu Çapkın İdrisi
Tüysüz gencin irisi
Nümâyişin birisi
Galata Yemenisi

Muallim Naci "Ömer'in Çocukluğu" isimli kısa foto biyografisinde babası Saraç Ali Beyin de çok şirin bir portresini vermiştir, o zâtin kıyâfetini târif ederken "... ayakları Galatakârî az üstlü kırmızı yemenilere alışıktır." diyor (B. : Ali Bey, Saraç, cilt: 2, sayfa 635).

GALATA YENİ CAMİİ — Galata'nın büyük camilerindendi, "Yenivalide Camii" diye de anılırdı. Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor:

"Bâniyesi Dördüncü Sultan Mehmed'in zevcesi ve Üçüncü Sultan Mustafa ile Üçüncü Sultan Ahmed'in anası Gülnuş Emetullah Sultandır; Üsküdar Yeni Camii de bu Vâlidesultan için yaptırılmıştır, türbesi de Üsküdar'daki camiinin yanındadır. Bu camiin yerinde bir kilise vardı yandı, yeniden yapılmasına müsaade verilmedi; yeri arsa halinde duruyordu, sonra bu camiişerif yapıldı, itmam tarihi şudur:

Mâbedi Vâldesultan ola dârülhasenat
1109 (M. 1697 - 1698)

"Hünkâr mahfili, abdest muslukları, harem kapısında çeşmesi vardır. Karşısındaki medrese, Gülnuş Sultanın kethüdalığında bulunmuş, sonra vezir olmuş Mehmed Paşa yaptırmıştır, Paşa da Üsküdar'da medfundur. Galata Yeni Camiinin mahallesi vardır."

Uzunca bir zaman bakımsız kalmış, harap olmuş, sonra tamamen yıktırılmıştır; zamanımızda mevcut değildir.

GALATA YENİKAPUSU CADDESİ — Atatürk Köprüsünün (Unkapanı Köprüsünün) Galata tarafında bağlandığı yolun adıdır; Galata'nın Arapcamii ve Emekyemez mahallesi ile Kasımpaşa'nın Bedreddin Mahallesi arasından geçen bir sınır yoldur. Köprü tarafından gelindiğine göre sağ kolda Kalafatcılar Caddesi, Yelkenci Sokağı, Tersane Caddesi, Somak Sokağı ile kavşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/130 ve 131, pafta 16/139).

Asfalt döşeli, sola kavisli ve yokuş bir yoldur. Köprüden gelindiğine göre sağda Azebkapusu (Sokollu Mehmed Paşa) Camii ve Salihasultan Meydan Çeşmesi görülür. (B.: Azebkapusu Camii, cild 3, sayfa 1675; Azebkapusu Çeşmesi, cild 3, sayfa 1679); solda da eski tersânenin büyük cümle kapusu vardır. Bu satırların yazıldığı sırada bu cadde üzerinde bir yeraltı geçidi yapılmaya başlanmıştı (Temmuz 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GALATA YENİKAPUSU ÇIKMAZI — 1934 Belediye Şehir Rehberinde Galata'nın Kemankeş Karamustafapaşa Mahallesinde iki çıkmaz sokak arasına bu isim yazılmıştır. Çıkmazlardan biri Galata Mumhâne Caddesinde, biri de Kemankeş Caddesinde olup bitimleri karşılıklıdır (adı geçen rehber, pafta 15/133).

Mumhâne Caddesindeki çıkmaz iki bina arasında altı adım genişliğinde kısacık bir yerdir, paket taşı döşelidir, sokak levhası yoktur.

Kemankeş Caddesindeki çıkmaz da Singer Hanı ile Genel Siporta Karaköy Acentalığının bulunduğu bina arasında bir oto park yeri olup tahkikimizde şahıs mülkiyetinde olduğunu öğrendik.

Mahalle muhtarlığındaki bir haritada ise her iki çıkmaz gösterilmemiş idi (Temmuz 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GALATA ZİNDANI — Cenevizliler tarafından da zindan olarak kullanıldığını tahmin ettiğimiz bir bina; zamanımızda mevcut değildir, Galata Kalesinin yalı boyu kısmında olup Yağkapanı İskelesi ile Balıkpazarı İskelesi arasında idi; 1814 - 1815 arasında tanzim edilmiş bir ostancıbaşı Defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri, cilt 6, sayfa 2986 kesin olarak kaydedilmiştir; Azebkapusundan Tophaneye doğru). Yağkapanı İskelesi — bir bab kahvehâne — camii şerif — Galata Zindanı denilen yer — serâpâ balık tuzlayıcı dükkânları, Galata Balıkpazarı İskelesi...

Fetihden XIX. yüzyıl ortasına kadar da zindan olarak kullanılmıştı. İkinci Sultan Osman'ın tahttan indirildiği 1622 ihtilâlinde ihtilâlciler tarafından kapuları açılarak mahkûmların serbest bırakıldığı mahbushâneler arasında burası da kaydedilmiştir. Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi de 1263 (1846 - 1847) vak'aları arasında Galata Zindanının bir gün 6 saat, bir defa da geceli gündüzlü 24 saat boş kaldığını yazıyor.

GALAVRA, GALAVRAHÂNE — Kalavra, Kalavrahâne de denilir; uydurma bir isim midir, bir yabancı dilden mi alınmışdır, lugat kaynaklarımızda bulamadık; Şemseddin Sami Bey Kaamûsi Türkî'de: "Yamalı pabuç, meşinden sâir yamalı şeyler; Kalavrahâne: Eskici dükkânı" demekle yetiyor.

M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri isimli eserinde Galavra Nâzırı maddesinde şunları yazıyor:

"Kalevre yahud Kalavre pabuç ve deri gibi şeylere verilen isimdir; Kalevrehâne, askerin deriden yapılan her nevi ayakkabı, eyer takımı, hayvan koşumu ve sâire gibi levâzımını imal ve ihzar eden fabrika demekdir. Bu fabrikanın varidat ve masarifi ile umum muamelâtına bakan zâte Galavra Nazırı unvânı verilmişdir. Mertebesi Baruthâne Nazırı derecesinde idi? Bilâhare Seraskerlik maiyetine verilmişdir."

Galavrahâne bir fabrika, imâlâthâne değil, askerin her nevi eskimiş ayakkabılarının ve orduya âid deriden, meşinden mamul şeylerinin eskimiş olanlarının tâmir edildiği büyük bir mîrî atöliye idi.

İstanbul'da Onyedinci Yüzyıl sonlarında kurulmuş "Külhan Beyliği" denilen ve tekkeleri İstanbul çarşı hamamlarının külhanları olmuş bir hâneberduşlar, apaşlar tarikatı 1846 da Serasker Hasan Rıza Paşanın emriyle kapatılarak, hamam külhanlarındaki serseri delikanlılar ve oğlan çocukları toplanarak delikanlılar asker yazılmışlar, çocuklar da işçi olarak Galavra Hâneye verilmişlerdi. Galavrahâne o tarihde Gülhânede idi (B.: Külhan Beyleri).

GALİB (Attar) — Geçen asır sonlarında Mısır Çarşısında aşırı güzelliği ile nam vermiş attar çırağı bir delikanlı; "Hacıbaba" lakabı ile tanınmış mevlevî dervişi Salih Dedenin çırağı olub ustasının irşâdı ile tarîkata girmiş, o da mevlevî zeyninde dolaşır ve Salih Dede ile birlikde Kulekapusu (Galata) Mevlevîhânesinde bir höcrede yatar kalkarmış. Devrin kalender şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından şu manzûme ile övülmüşdür:

Mevlevî attarın tennûresi ak,
Çıkmış dükkânına ayağı çıplak.

Kirpiği karanfil, hâli fülfüldür,
Çakıllar darçındır, topuklar güldür.

Gül yağı dediği kendi teridir,
Zerrece hatâ yok vallah yeridir.

Attar olmuş satar o külçeî nûr,
Dilhaste uşşâka merhemi kâfûr.

Celâli Rûmî hem Şems'in aşkına,
Yakmış nâzik ele ayağa kına.

Gaalibdir o şâhın ismi şerîfi,
Şeyhi Ekber'in hem hüsün redîfi.

Tasvirin nakşine oldum da ressam,
Ammâ ki nolaydı Esrâr'ı olsam.

Meydânı aşkda gör sen ol serveri,
Kulekapusunda salı günleri.

Pervâne misâli fır fır dönerken,
Cezbeî aşk ile kadre inerken,

Lâtîfü ıtırnâk ayaklar gerek,
İki koşan sünbül, Çarh ile Direk.

Bir gez bûsi pâye dilesen ruhsat,
Bekle dir yılda bir düşer bir fırsat.

Vefki mutalsamdır varakpârede,
Nakşi pâyi şâhın bu piçârede.

Tarih

Muhabbet ihsânın dirhemle tartar,
Cevrü cefâsını çekemez kantar.
Şöhretü şânına târîhi menkût
"Eşbehim Gaalibim Mevlevî Attar"

1314 (1896 — 1897)

Vâsıf HİÇ

GALİB (Çeşmemeydanlı Sulu) — Geçen asır sonlarında Galatanın namlı kabadayı tulumbacılarından; aynı adı taşıyan ve aynı yangın tulumbasının uşaklarından pençeli bir delikanlıya: "İsimlerimiz karışıyor, adını değişdir!..." demiş, delikanlı da: "Ağabey, bana Sulu demiyorlar, sâdece Çeşmemeydanlı diyorlar.." cevabını verince kızmış, gence bir tokat atmış, fakat adaşından pestili çıkıncaya kadar dayak yemiş, yarı baygın bir halde Azebkapusundaki Saliha Sultan Meydan Çeşmesinin önüne bırakılmışdı. Sulu Galib 30, bir yorgancı kalfası olan diger Galib de 19 - 20 yaşlarında idi: Bu vak'adan sonra o semtden ayağını çekmiş, kendi namı nişanı silinmişdi.

Bibl. : Sermed Muhtar Alus, Not; Vâsıf Hiç, Not.

GALİB (Çınacı) — İkinci Abdülhamid devrinde Üsküdarın ayak takımı arasından sivrilmiş kabadayılarından; zehir gibi acı kuvvete sâhib, vücud yapısı ile müheykel, yüz nakşı ile de erkek güzeli bir adamdı; gurebâdan gençleri erâzile karşı himâye eder gaayetle cessur, merdi meydan idi; nefsinde perhizkâr, sâdece cemâl âşıkı, işret eder, edeb ve terbiyesinin aslaa bozmazdı, tek ve çok büyük kusuru kumar düşkünlüğü idi, ekseriyetle Tabutculariçi Kahvehânesinde otururdu ve geceleri de orada yatar barınırdı.

Vâsıf HİÇ

GALİB (Dellâk Hafikli) — 1890 ile 1900 arasında Şengül Hamamı dellâklerinden bir delikanlı; kendisini yakından tanımış kalender halk şâiri Merdivenköylü Tevfik Efendi şunları yazıyor:

"Zâhirde hamam çıplağı esâfili nâsdan, amâ yüreğinde arslan yatar bir delikanlı idi; sûretinde hüsnü an, sîretinde merdi meydan olub Şengül Hamamında soyunub dellâk peştemalını kuşandığında onsekiz yaşlarında bir esmer mürâhik tâze idi. Balkan Harbinde 30-31 yaşlarında gönüllü asker oldu; Edirnenin sukutunda Sarayiçindeki katliamda kaafilei şühedâya katıldı. Cennet hamamında şefaat kurnasında rahmet suları ile yıkansın. Bir gün bir reca ve minnet ile Resne Fotografhânesine götürüb bir fotoğrafını çekdirtmişdim, resmi yâdigârı rûzigâr olarak kaldı".

Hayatı süflî hizmetde geçmiş, fakat canını vatan yolunda vermiş bu Dellâk Galibin şânında aşağıdaki manzume de Tevfik Efendinindir, hamamcının kızı babasının uşağı Galibe âşık olmuş, Tevfik Efendi manzumeyi o kızın ağzından yazmış:

Hamam çıplağı civan, siyah peştemal belde,
Böyle güzel görmemiş İstanbul denen belde.

Şengülün derûnunu rûşen ider bir aydır.
Dolub dolub boşalır, gör bu hamam bir aydır,

Kişmir Şâhının oğlu, yakışır o güle naz,
Bir de sor uşşâkına, ağlayan çok, gülen az.

Cennet kaçkını melek, gel hamamda soyun de,
Talan et gönülleri, haydud mu var soyunda!

Canla başla, aşk ile, müşterisin yıkar a,
Nahveti şebab hakkı, hatır gönül yıkar a.

Cum'a günü giyinir, çuha potur saltayı,
Onu görüb sevmeyen, insan değil salt ayı.

Soyunuk başka güzel, giyimli başka güzel,
Ben Galibin üstüne sevemem başka güzel.

Baba korkusu derdi başından aşkın bana
Püsküllü belâ oldu dellâkim aşkın bana

Kasem Hüdâya yalnız sana mahsus gaalibâ,
Nalınla tıkır tıkır topuk vuruş Galib Ağa!

Bu on beyit nazımda ne hoş açdım ayağı,
Ey Hafiklim Hafiklim öptür artık ayağı.

Resne Fotografhânesinde çektirilmiş resimde Dellâk Galibin kıyâfeti, Hafik, Tokat, Sivas taraflarının değil, Rumeli kıyâfetidir. Fotografhâne gardrobunda bulunub giydirilmiş olacakdır.

Dellâk Hafikli Galib
(Fotoğrafından Sabiha Bozcalı eli ile)

GALİB (Gülhâneli) — Geçen asır sonlarında Gülhâne Askerî Tıbbiyesi talebelerinden gaayetle güzel ve çapkın bir delikanlı; şiddetli yasağa rağmen İshakpaşa sandığında tulumbacılık da yapmış ve o sandığın ayakları koşarlı namlı bir uşağı olmuşdu. Devrin kalender halk şâiri Üsküdarlı âşık Râzinin kaydine göre İshakpaşada İshakpaşa Hamamı karşısında bir evde oturur bir terlikci ustasının otuz yaşlarındaki dul karısı kendisinden on yaş kadar küçük tıbbiyeliye âşık olur, adı şâziye olan kadın türlü vesileler bulup delikanlının yoluna düşer, yüz bulamaz ve nihâyet tecennün eder, âşık Râzi şu manzumeyi o kadının ağzından yazmışdır:

Çapkınım Gülhâneli, gül gül açmış gamzeli,
Adım çıkdı, deliye, ben peşine düşeli.

Formanın fiyakası, iliklenmez yakası,
Kaş üstüne fes yıkar, o da ayrı cakası.

Bir de ökçe basarak, yürüyor tırak tırak,
Topuk nümâyişi var, gaayetle pür tumturak.

Durmasın kaşlar çatık, bırak nahveti artık;
Âşıklarda aranmaz, edeb, terbiye, mantık.

Laf atarsa atar a, sözü batar, batar a!
Geceleri kapunda, gelip yatsa, yatar a!

Süzüb çeşmi nerkisin, bûsi pâye ver izin,
Koy başımın altına, koy be çapkınım dizin!

Başında kavak yeli, sandık kolunda eli,
Omuzdaşlık hevesi, koşdurur deli deli..

Koşarlıdır ayağı, topuğunda kuşağı,
İshakpaşalıların göz bebeği uşağı..

Âşık râhi vefâda, çapkın oğlan cefâda,
Her yangın dönüşünde, germâbei sefâda..

Omuzdaşım bî aman, yokdur insaf, din, iman;
Okutmuş katlim için, Gülhânede bir ferman!

Vur kafama topuğu İshakpaşa kopuğu,
Ağu katar şerbete, barut yapar pamuğu.

Sanma uslu edebli tulumbacım mektebli;
Cellâdımın elleri, kırmızı mürekkepli.

Sormayın hiç yaşını, boyladı Toptaşını,
Gaalib çapkını yedi, Şaziyenin başını.

Deli olduk nidelim, gelin ezber idelim,
Yirmi yaşıyla tarih: "Gülhâneli mekteplim"

1278 + 20 = 1298 (M. 1880 – 1881)

Bu tarih Şâziyenin timarhaneye girdiği tarihdir.

GALİB (Herekeli) — Kalender halk şâiri ve cemal âşıklarının Hâtemi Tây'ı Üsküdarlı Âşık Râzinin koruyub adam ettiği uşaklarından olub hâmisi ve halâskârının hizmetinde, Râzinin son demi hayatına kadar sadâkat ile kalmışdır. Uzunca boylu, esmer ve vechen gaayetle dilber, 1885 - 1886 arasında 18 - 19 yaşlarında bir delikanlıydı. Efendisinin emri ile evde dâimâ hırpânî kılık dolaşır, fakat onun yanı sıra sokağa çıkdığında da pek süslü, ayak takımının tâbiri ile apiko bir genc olurdu.

Âşık Râzi bu Herekeli Galibi, o zamanlar Üsküdarda bir kalenderhâne hâlinde bulunan Hâni Sebil'de görmüş ve yanına oradan almışdı. (B.: Hâni Sebil); Galib handa "Eşkiyâ" lakabı ile anılan han odabaşısı Darıcalı Çerkes Muradın kahve ocağı uşağı imiş ve hanın, Bâbil Kulesi halkını andıran, içlerinde Hindlisinden Tatarına, Aceminden Arabına, Sudanlı Zencîsinden Rumelinin Pomağına, Boşnağına varınca yetmiş iki milletin kalenderi toplanmış sâkinlerinin de makbuli imiş. Darıcalı Eşkiyâ Murad da Herekeli Galib üzerinde yarı hemşehrilik dâvâsı, tesâhübü güler, fakat çehreli ve çalımlı güzel uşağını pek perişan kılıkda dolaşdırır, delikanlıyı boğazı tokluğuna çalışdırır, Galibin cebi beş para harclık yüzü görmezmiş.

Harekeli Galib
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Âşık Râzi Herekeli Galibi yanına alışını şöyle anlatıyor:

Kalender perverdesi siyehçerde Galibi,
Hânı Sebilde gördüm, oldum heman tâlibi.

Aman Allahım aman, bir fetâyı serkeş ki,
Âvâre vahşetiyle bir kara peleng gibi.

Başından atmış külâhı, bir hû çeküb soyunmuş,
Don paça, yalun ayak, gavgâyi aşk gaalibi.

Uydu şıpşak şâh ile bir götürü pazarlık,
Üç beş kalem eşyâdan ibâret metâlibi.

Şevk ile parıl parıl oldu âhû gözleri,
Görünce üç aylığı peşînen delik cebi.

Kalenderler kükredi, virmemekçün eşbehi,
Tutuldu kapu baca, hanın dört bir cânibi;

Yok yok efendim yok yok, nâmım Âşık Râzidir,
Bir savleti merdâne, dağıttı ecânibi.

Râzinin evrâkı metrûkesi arasında Herekeli Galibin ev kılığı ile bir resmi görülmüşdür. Resmin arkasında "Herekeli Galib ismi şerîfi hânemize teşrîfi ile hizmetimize girdiğinin bir tesâdifi lâtife ile tarihidir" diye yazılıdır ki "Herekeli Galib" ismi ebced hesâbı ile hicrî 1303, milâdî takvim ile de 1885 - 1886 tarihlerini verir. Râzi vasiyetnâmesinde bu garib gence Tophânede bir kahvehâne ve Mısır Çarşısında bir de attar dükkânı bırakmışdı ki meşrutiyet devrinin harblerinden önce öyle garib bir kişi bu iki dükkânın kirası ile gül gibi geçinebilirdi.

Vâsif HİÇ

GALİB (Külhan Beyi) — İstanbulun son külhan Beylerinden ve namlı saraç ustalarından; 1900 - 1905 arasında 70 - 75 yaşlarında idi; evi Mevlevîhâne Kapusu dışında ve büyük bir gül bağçesinin ortasında idi; hiç evlenmemişdi, evlâd yerine beslediği üçü bağçıvan, üçü de dükkânında çırak altı delikanlı ile oturdu ve evi, âdetâ küçük bir bektâşi tekkesi gibiydi.

Bağçesinde "Baygın Şâhın Makaamı" denilen bir mezar var idi ki Gaalib Usta mürâhiklik çağında külhanda yatar kalkar barınır iken mürşidi olmuş bir kalender imiş (B.: Külhan Beyleri).

Kendisini tanıdığım zamanlar, ki Haddehânede genc bir bahriye neferi idim, saraç dükkânındaki tezgâhını çıraklarına devretmiş, bağçesinde gülcülükle meşgul idi, ve muhitinde "Gül Baba" diye anılırdı. Vefat tarihini bilemiyorum.

Şiir ile de uğraşır, bektâşi nefesleri, kalenderîler, kıt'alar, târihler yazardı. Tercemei hâli yerinde aşağıdaki manzumeyi izni ile istinsah etmiş idim (Biz bu manzumelerin Vâsıf merhumun olduğu kanâatindeyiz):

Bir tüysüzce oğlan iken buldum türlü behâne;
Çayır, bostan, bağ bağçeler, kahvehâne, meyhâne;
Köşe köşe, bucak bucak, İstanbulu dolaşdım;
Şâhin başda kavak yeli, âhu gözler mestâne..

Babam mechul, vâlideme nisbet ile anıldım;
Sürtük Çakır Esmâ Dudu Piçi olmuşdu adım.
İt hergele ayaklarına kolay uydurdum adım,
Ben çerâğı meclis oldum, ol şakiler pervâne..

Zannım onüç yaşlarında külhan oldu meskenim,
Küçükpazar Hacıkadın Hamamında külhenim,
O ummânı sefâletde ben de pupa yelkenim,
Şâhi hûban Külhan Beyim, akran içre bir dâne..

Gerçi sefil, zelil, uryan, bilmez hayâ edebi;
Alnımızda Yâdigârlık damgasıdır sebebi.
Yalın ayak basdığım yer batak, çirkâbın dibi,
Adım Gaalib, bahtım maglub, muhabbetde merdâne..

Ferman çıkdı hamamlarda hep külhanlar kapandı,
Külhan beyler deste deste askerliğe toplandı,
Bu Yâdigâr Gaalib Bey de onbeşinde sibyandı,
Ben bikese câyi halâs oldu Kalevrehâne.

Mürşidimdir kalenderler şâhı Baygın Lofçalı;
Sinesinde nice güller yetişdirdi o çalı.
Kapanmadı kitâbı aşk, işte açdım açalı,
Güzelleri seyrederim hayran hayran pîrâne..

*

Bağçıvan Mustafaya Tarih

Bağçemden bir gül goncası koparub çaldı Felek
Kara toprak genç yaşında aldı işte fetâyı
Âguuşimde teslimi ruh etti o misli melek
Gözyaşımla gasleyledim ben o dürri yektâyı
Eşbehime elbetki bir mücevher târih gerek
"Tam yirmi bir yaşında vâh yitirdim Mustafâyı"
1302 (M. 1883 – 1884)

Külhan Beyleri argosunda "Yâdigâr", gayri meşru çocuk, piç anlamındadır; "Kalevrehâne" de o devirde Gülhânede büyük bir askerî saraçhânenin adıdır.

Vâsif HİÇ

GALİB (Piç) — 1885 ile 1890 arasında Tophânenin hâneberduş genclerinden olup sefâlet girdâbı içinde mahvolmak üzere iken devrin kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından evine uşak olarak alınmış ve kurtarılmışdır. Halaskârına sadâkatle bağlanmış olan Galib, yine onun delâleti ile Şirketi Hayriyeye girmiş, vapurlarda memur olarak çalışmış, on beş sene kadarda Üsküdar İskelesinde biletcilik yapmış, ev bark ve çoluk çocuk sâhibi olmuşdur. Aşağıdaki manzume her ne kadar onun ağzından yazılmış ise de Râzinin olduğunu tahmin ediyorum:

Anam kimdir, babam kim, bilmedim nerde doğdum;
Bu gece meyhânede türlü hulyâlar kurdum.
Babam belki paşaydı, yahud anam bir hanım,
Ama ben başdan kara nasıl taşlara vurdum!

Yıllar yılı Piç Galib diye anıldım geldim,
Herkesden sevgi gördüm, besbelli ki güzeldim;
Güzellikle muhakkak nice akıllar çeldim;
Gençliği güzelliği harman gibi savurdum.

Yalın ayak çıplağım, ne külâh var ne aba,
Bir gün çıkdı önüme mürşidim Râzi Baba;
Merhabâlar efendim, halâskârım merhabâ,
Ayak mühürleyerek elpençe divan durdum!

Tamam üç yıl dolmuşdur, hânesinde uşağım;
İpden bile yok iken, şimdi şaldır kuşağım;
Ondokuz yirmisinde eşbeh altun başağım,
Hizmetde sadâkatle semti kasdım kavurdum.

Kalb gözümü sen açdın, şeyhi rindan efendim!
Senin sâyende oldum şâdü handan efendim!
Hizmetim helâl olsun, merdi meydan efendim!
Sen olmasan zından dı muhakkak yerim yurdum..

Vâsif HİÇ

GALİB (Şeyh) — (B.: Galib Dede Efendi)

GALİB (Yorgancı) — Geçen asır sonları ile asrımız başında yorgancı kalfası bir bıçkın delikanlı, "Laz Galib" diye de anılmışdır; kaşlı gözlü eli ayağı düzgün bir genc olup Fehim Paşanın hafiye çetesinde önce zorâkî olarak bulunmuş, paşadan haytaca alâka görmüş ve Fehim Paşa sürgüne gönderilirken bir minnet duygusu ile beraberinde gitmiş, Fehim Paşa Bursa Yenişehrinde halk tarafından linç edilirken ölümden zor kurtulmuşdu. (B.: Fehim Paşa, cild 10, sayfa 5603).

Fehim Paşa çetesine girişini Üsküdarlı kalender halk şâiri Âşık Râziye şöylece anlatmışdır, Fındıklıda yaşlı bir yosma hanıma fakirlik yüzünden oynaş olmuş, 19 - 20 yaşlarında imiş, bir gece hanım koynunda yatarken basılmış-

lar, genc yorgancıyı karakolda falaka dayağına yatırmışlar, çıplak ayak tabanlarına deri yüzerek insafsız bir dayak atılırken feryâdını duyarak karakola giren Fehim Paşa tarafından kurtarılmış; paşanın önce hususî uşağı olmuş, sözde çetesinde de hafiye imiş gibi gösterilmiş.

O sıradadır ki Fehim Paşanın metresi canbaz kızı Margarethe Morgan'ın küçük erkek kardeşi Charles Morgan Junior'un İngiliz Hidâyet de gaayet samimi arkadaşı olmuş (B.: Fehimpaşa, Margarethe, cild 10, sayfa 5603; Hidâyet, İngiliz) ve Hidâyetle bıçkınlık yollarında hem ayakları hem de gönülleri sevişmiş, Hidâyetin müslüman olması üzerine ablası yardımı kesince bu Yorgancı Galib ingiliz gencine elinden gelebilen nakdî yardımda bulunurmuş. Yenişehirde ölümden kurtulub İstanbula döndüğünde kısa bir zaman Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından himâye edilmiş ise de hafiyelerin tâkib edilerek sürgünlere gönderildi devirde Galib de hafiye olmadığı halde hafiyelikle damgalı bulunduğundan Âşık Râzinin himmetiyle memleketi olan Rizenin Ardeşen kazâsının bir köyüne kaçırılmış, ondan sonraki hayatı bilinmiyor. Aşağıdaki kıt'alar onun şânında Âşık Râzi tarafından yazılmışdır:

Bildin mi sen Yorgancı Galib denilen lâzı,
Şöhret ve şan bulalı üç yıl oldu en azı;
İngiliz Hidâyetin yâri gaarı çapkındır,
Esince yaman esen Karadeniz poyrazı!

Kafeslerin ardında yosma kadın gözleri,
Yorgancının üstüne bütün sohbet sözleri;
Devirip engelleri, aşıp yokuş düzleri,
Hepsi sayda müheyyâ o yorgancı ayvazı..

Çöpü çatan ermeni karısından rivâyet,
Nehvetü vahşetine virüp bir gün nihâyet,
O Yorgancı Güzeli, laz uşağı o âfet,
Olmuş bir kart karının sînesinin palazı.

O güzelin gözleri, dağda şakii derbend;
O güzelde dudağın tebessümü zehri hand;
O güzelin pençemi hanıma yağlı kemend;
Kart karının oynaşı, yorgancının haylazı!

O güzelin nazı var, nazların en zarifi;
O güzelin boyu var, sülüs hattın elifi;
Gözle görmek lâzımdır, mümkin değil târifi,
Çalımlı reftârında nümâyişi tannâzı!

Levend döküm kıyımı o güzelde el ayak;
Hanım urba kesdirmiş ingiliz malı şayak;
Beyzâdeler misâli süslense oğlan elyak
Zabtiyeye verir mi Âşık Râzi Ayvazı

Ardeşen'e kaçırdık zarûreti rûzigâr;
Bir tasviri kalmışdır elimizde yâdigâr.
Bakar bakar ağlarım, hasret edilmez inkâr,
Niçin gelmez mektubu, iki satırlık yazı..

Vâsif HİÇ

GALİB ATÂ BEY (Dr.) — (B.: Ataç, Dr. Galib, cild 3, sayfa 1189).

GALİB BEY (Çıplakayaklı) — Geçen asır sonları ile asrımız başlarında kibar serserîlerden bir genc; 1883 - 1884 arasında doğmuş olacakdır; meşhur İhtisab Ağası Hüseyin Beyin

Çıplakayaklı Galib Bey
(Resim: Sabiha Bozcalı)

yakın akrabâsından ve İstanbulun zengin tüccarlarından bir zâtin oğlu olduğu söylenirdi. Galatasarayı Mektebi Sultânîsinde okurken ba-

basının ölümü üzerine mirasyedilik gafletine kapılmış, haytalığa ve çapkınlığa heves etmiş, tulumbacılarla düşüb kalkarak yargın sandığı kolu altında tulumbacı kılığında yalın ayak koşmuş, sabahcı kahvehâneleri ile sabahcı hamamlarında, tulumbacı koğuşunda yatmış, sokaklarda da itlik nümâyişi çıplak ayakla dolaşdığından İstanbulun kopuklar güruhu arasında "Çıplakayaklı Galib Bey" diye şöhret bulmuşdu.

Bir gece istikbâli üzerine bir rüyâ görmüş, son derecede ürkmüş, Üsküdarda İskenderbaba Tekkesi de denilen Kaymakcızâde Nakşî Dergâhına giderek fâzıleti ile tanınmış Şeyh Mehmed Galib Efendi'den irşâda lâtib olmuşdur; ki o sıralarda 19 - 20 yaşlarında idi, uzun boylu, esmer, güzel bir delikanlı idi, pek mükemmel fransızca konuşurdu, Doğancılarda İhtisab Ağası Hüseyin Bey emlâkinden bir büyük handa otururdu, Bahriye Haddehânesinden arkadaşım Selâmsızlı Hasan denilen bahriyeli bir çapkın: "Vâsıf... gel seni bu cuma bir mirasyedi küçükbeyin içki âlemine götüreyim..." diyerek beni o han odasına götürmüşdü, Üsküdarın en azılı rezillerini Çıplakayaklı Galib Beyin meclisinde bulmuşdum ki, bizler o zaman onlarla sokakda karşılaşmış olsak hemen öbür kaldırıma geçerdik.

Tarikata intisabından sonra her kötü şeyden elini çekdi, beş sene kadar sürmüş serserilik zamanında yüz üstü bırakdığı babasının işi başına geçdi. Aynı zamanda adaşı olan şeyhinin ölümünden sonra da o dergâha kısa bir zaman şeyh oldu; kendisinde irşâda kifâyet edecek hâl görmediğinden şeyhlikden çekilme faziletini de gösterdi. Hayatının son yılları hakkında hiç bir şey bilmiyorum. Tekkeye intisabı sırasında çekdirilmiş bir resmi vardır.

Şu iki kıt'a o zamanki yâvelerimdendir:

Yalın ayak görünce
Güm güm vurur topuğu
İbretle bak o gence
Beyzâdenin kopuğu

Geldi şeyhe öptü el
Oldu irşâda tâlib
Târih düşdü bî bedel
"Çıplak ayaklı Galib"

1321 (M. 1903 – 1904)

Vâsif HİÇ

GALİB BEY (Hakkâk) — Geçen asır sonlarında yaşamış kıymetli bir şimşir hakkâki; hayatı hakkında bilgi edinilemedi; yazlık beyaz esvabları ile başlarında fes, bellerinde kuşak, pantalon paçaları sıvanmış ve ayakları çıplak 11 bahriyeneferini üniformalı bir bahriye zâbiti ile birlikde bir harb gemisinde topbaşında gösteren ve bir fotoğrafdan yapılmış olan 22x29 santim eb'adındaki bir resmi Mâlumat mecmuasında yayınlanmışdır.

Hakkâk Galib Beyin Resimlerinden Bahriye Neferi

(Resim: S. B. eli ile)

GALİB BEY (İsmail) — Nümismatik uzmanı (Meskûkât İlmi mütehassısı), 1848 de İstanbulda doğdu, sadırazam Sakızlı Edhem Paşanın oğlu, müze müdürü Osman Hamdi Bey Halil Edhem Eldem'in kardeşi (B.: Edhem Paşa, Sakızlı İbrahim, cild 9, sayfa 4915; Hamdi Bey, Osman; Eldem, Halil Edhem, cild 9, sayfa 4994); rüşdiye tahsili gördü, Mahreci Aklâm'da (Devlet kapusu kalemlere memur yetiştirme okulu) okudu, Şurâyi Devlet kalemine girdi ve zamanla oradan Şurâyı Devlet âzalığına yükseldi.

Fransızca evlerinde türkçe ile birlikde günlük konuşma dili olduğundan o yabancı dili ana dili gibi öğrenmişdi. Rumcayı da çok mükemmel bildiği için 1894 de Girid vâlisi Aleksandr Kara Todori Paşanın muavinliğine tâyin edildi, fakat hastalanarak İstanbula döndü ve 1895 de vefat etti; kabri Üsküdarda İskele karşısındaki Mihrimahsultan Camii haziresindedir.

İsmail Galib Bey

(Resim: Sabiha Bozcalı)

İlk nümismatik bilginlerimizdendir, bilhassa islâm meskûkâtı üzerinde çalışmışdır; hepsi önemli olan eserleri şunlardır: "Takvîmi Meskûkâtı Osmâniye" (1889 - 1890); "Takvîmi Meskûkâtı Selçukiye" (1892); "Fen Meskûkât Erbâbından Bir Zâte Mektub"; "Meskûkâtı Türkmâniye Kataloğu" (1893 - 1894); "Müzei Hümâyun Meskûkâtı Kadîmei İslâmiye Kataloğu" (1894 - 1895); yine islâmî meskûkât konusunda fransızca olarak da eserleri vardır. Oğlu Mübârek Gaalib Bey de münismatik bilginlerimizdendir.

GALİB BEY (Leskofçalı Mustafa) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ünlü bir şâir; aşağıdaki hal tercemesini Mahmud Kemal İnal'ın "Son Asır Türk Şâirleri" isimli eserinden kısaltarak alıyoruz:

"Hicrî 1244 - 1245 arasında (M. 1828 - 1830) Üsküb vilâyetinde Leskofçada doğdu; babası Üsküb vâliliğinde bulunmuş Şehsüvarbeyzâde İsmail Paşadır; Şehsüvarbeyzâdeler, kökü XVI. asrı kadar gider eski bir âiledir, İsmail Paşanın ceddi Hasan Paşaya fedâkârâne hizmetlerinden ötürü Üsküb civarında ve Leskofçada çok verimli geniş toprakları ile bir mâlikâne verilmiş ve âile orada yerleşmişdi.

"İsmail Paşanın ikinci zevcesi Tûtî Hanımdan Galib ve Dilâver adında iki oğlu olmuşdu; Dilâver Bey, Yahya Kemal'in anasının babasıdır; (bu büyük âileye ana tarafından bağlı olan Yahya Kemal, soy adı kanunu çıkdığında, "Şehsüvarbeyzâde, Şehsüvarzâde, Şehsüvaroğlu" gibi bir isim almadı ama, ona yakın mânâda "Bey - atlı, Beyatlı" soy adını alarak Şehsüvarbeyzâdelere ana tarafından mensubiyetini edîbâne bir şekilde ifâde etmişdir denilebilir).

"Galib Bey 1263 (M. 1846 - 1847) de babası ile birlikde İstanbula geldi ve 1266 (M. 1849 - 1850) de sadâret mektûbî kaleminde kâtiblikle devlet hizmetine girdi. 1268 (M. 1851 - 1852) de Bosna vâlisi Veliyyüddin Paşanın divan kâtibliği ile Bosnaya gitti ve aynı yıl içinde o vali paşa tarafından Benakula kaymakamlığına tayin olundu, bir sene sonra da vazifesinden ayrılıp İstanbula döndü.

"Kırım Harbine Bahriye Ordusu (Bahriye Silâhendazları) kâtibliği ile Kırıma gitti. Harbden sonra Van valisi olan babası İsmail Paşanın yanına gitti ve onun divan kâtibliğini yapdı ve İsmail Paşa vâlilikden ayrıldığında onunla birlikde İstanbula döndü, sadâret mektûbî kalemindeki vazifesine devam etti.

"1276 (1859 - 1860) da İstanbul Gümrük Emânetinde tahrirat müdürlüğüne tayin edildi,

bâbıâlideki kalemde arkadaşlarından dört kişiyi de oraya aldırttı ki o arkadaşlarından biri Namık Kemal Bey olmuşdur.

"Galib Bey, liyâkatı derecesinde çok içen bir adamdı, gümrük emini Kâni Paşa mühim bir şey yazdıracağı zaman takdir ettiği tahrirat müdürüne:

— Galib Bey, recâ ederim, bugün içme, şu mühim tezkireleri yaz.. derdi.

"1278 (M. 1861-1862) de Tırabulusgarb gümrük eminliğine tayin edildi, fakat orada vâli Mahmud Nedim Paşa ile geçinemeyerek bir sene sonra azledildi.

"1281 (M. 1864-1865) de Midhat Paşa Tuna vâlisi olduğunda liyakat sâhibi olarak seçdiği bir kaç kişi arasında Galib Beyi de maiyetine alarak vilâyet merkezi olan Ruscuk'a götürdü ve orada kurduğu resmî Tuna gazetesinin muharrirliğini ona verdi.

"Bir ara lagvedilmiş olup yeniden kurulan Haleb vâliliğine tayin edilen Ahmed Cevdet Paşa'nın isteği üzerine Galib Bey İstanbul'a dâvet edilerek Haleb mektubculuğuna tâyin edildi, fakat orada makaamına göz dikenlerin tezvirleri ile huzurunu kaybetti, Cevdet Paşa ile geçinemedi, İstanbula döndü ve kendisine artık memuriyet verilmedi.

"Vaktiyle maiyetinde bulunduğu Veliyyüdin Paşanın babası Mustafa Nâili Paşa 1283 (M. 1866-1867) de Girid vâlisi olmuşdu, oğlunun tavsiyesi ile Leskofçalı, Galib Beyi divan kâtibliği ile Giride götürdü, orada pek az kaldı, hastalandı, İstanbula döndü ve 1284 (M. 1867-1868) de vefat etti, Topkapusu dışındaki kabristana defnedildi. Kabri kaybolmuşdur.

"Kendisini yakından tanıyanlardan Hersekli Ârif Hikmet Bey (B.: Ârif Hikmet Bey, Hersekli, cild 2, sayfa 1003) onu şöyle târif ediyor: Uzun boylu, kumral sakallı, güzel yüzlü, son derece edebli, sinirli, cihânı kendine dar gören, kendisini yiyen bir mizâca sahibdi, işretle mahvoldu..

"Ebüzziya Tevfik Bey de (B.: Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey, cild 9, sayfa 4875) İstanbul'da Karakulak Hanı Meyhânesini târif ederken şunları yazıyor: Leskofçalı Galib Beyi ilk defa o meyhânede gördüm. Hersekli Ârif Hikmet, Namık Kemal ve Kâzım Paşa ki (devrin rind şâirleri) tavurları lâübâli ve hareketleri pervâsız iken Galib Beyin huzurunda ağızlarını açmazlar ve onu hayranlıkla dinlerdi; pos bıyıklı, kumral gür sakallı, gözlerinde ulvî bir mehâbet vardı, fakat muhabbetle, iltifatla bakıyordu; karşımda sanki Nef'î yi görür gibi oldum, Midhat Paşa merhuma garib bir benzeyişi vardı..

"Hersekli Ârif Hikmet Bey, Namık Kemal, Ahmed Midhat Efendi yazılarında fırsat düşdükce onu dâimâ göklere çıkararak ve rahmetle anarak medhetmişlerdir.

"Nerede tahsil etmişdi, kimlerden feyz almışdı, bilinmiyor.

"Kırk yaşlarında ölmüşdü, yirmi altı yaşına kadar yazdığı şiirlerini Rûhi Sânî adını verdiği bir divanda toplamışdı, Vanda yanmış. Elde mevcud divanı ondan sonra ölümüne kadar yazdığı şiirlerdir; Mücib Bey adında bir zâtin oğlunun himmetiyle elimize geçdi. Mücib Bey bir teftiş vazifesi ile Üsküb'e gitmiş, Galib'in babası o sırada Üsküb vâlisi imiş, kendisinden haz etmiş, hemen her gün buluşurlarmış. Bir gün ağlayarak karşılamış:

— Oğlum Galib ölmüş.. meğer şâirmiş.. divanını bana gönderdiler, size vereyim, onu İstanbulda basdırın, kendisi gibi şiirleri de ziyan olmasın.. demiş.

"Arkadaşlarla Âsârı Müfide Kütübhânesini kurmuşduk, Leskofçalı Galib Divanını basdık..." (M. Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri).

Şu manzume ve tarih kıt'ası kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında görülmüşdür:

Leskofçalı Gaalib Bey ki şiir ü edeb üstâdı
Akşamları gidüb çakmak meyhânede mûtâdı
Meclisinde bulundurur bir sâkii gülçehre
Pâ bürehne bıçkın kopuk murgi diller sayyâdı

Miri suhan Leskofçalı kalenderler serveri
Bir eşbehi Yûsuf likaa fener çeker rehberi
Bir nigâhı râm eylemiş bebrü peleng hizberi
Şehsüvârı sahrâyi aşk ola gelmiş ecdâdı

Zencirini sürür gider heybet ile pür safâ
Neş'esinin pâyânı yok dalındadır Mustafâ
Mûtâdıdır telezzünü nazar ile iktifâ
Hâke çalmaz miri edeb öyle kadi şimşâdi

TARİH

Kûsi rahil çalındı göçdü bir miri suhan
Firâk ile ey Gıyas at bir nârâyi hey hey
Ancak altı gün yattı kat mücevher tarihe
"Mustafa'nın dizinde yumdu gözün Gaalib Bey"

1278 + 6 = 1284

Mustafan,n genc ve sâdık bir uşak olduğu tahmin edilebilir; Gıyas'ın kim olduğu mechuldur, manzumenin ve tarih kıt'asının, şâirin ölümünden en az on onbeş yıl sonra Âşık Râzî tarafından yazılmış olması da muhtemeldir.

GALİB BEY (Mehmed) — Türkiye tarihi üzerine yazıları ile tanınmış, hariciye memurluklarında, mutasarrıflık ve valiliklerde bulunmuş fikir adamlarından; 1865 de İstanbulda doğdu, dâhiliye nazırlığı yapmış Said Efendinin oğludur; Galatasarayı Sultanisini bitirdi, Hâriciye Nezâreti Tahrirâtı Hâriciye kaleminde kâtiblik ile memuriyet hayatına başladı, 1884 Viyana elçiliği ikinci kâtibi oldu, üç yıl devrin edib diplomatlarından Sadullah Paşanın yanında çalışdı, Çetine (Karadağın devlet merkezi) elçiliği yapdı, sonra dâhiliye nezâreti hizmetine geçerek Kastamonu, Ankara vali muavinliklerinde, uzunca bir zaman Manisa mutasarrıflığında, sonra Beyoğlu mutasarrıflığında bulundu, Kastamonu vâlisi, Trabzon vâlisi oldu, o memuriyetden emekliye ayrıldı ve Göztepedeki köşkünde oturduğu sırada 1935 de 70 yaşlarında vefat etti.

Osmanlı Tarih Encümeni âzası idi, tarihi yazılarını o encümenin mecmuasında yayınladı ki şunlardır: "Şecâatnâme", Özdemiroğlu Osman Paşa hakkında bir eser; "Şehid Ali Paşa ve Tâlimâtı Şehid Ali Paşa"; "Vak'anüvis Teşrîfâtî Edib Efendi"; "Sultan Selimi Sâlisin bâzı evâmiri mühimmesi"; İhtisab Ağalığı ve İhtisab Ağalığı Nızamnâmesi", İstanbul hayatı üzerine çok kiymetli bir yazı ve vesika.

Balıkhâne Nâzırı Ali Riza Beyle birlikde hazırladığı "Onüçüncü Hicrî Asırda Osmanlı Ricâli" isimli bir eser tamamlanmamışdır. "Sadullah Paşa yahud Mezardan Bir Nidâ" isimli eseri 1909 da kitab hâlinde yayınlanmışdır.

GALİB BEY (Niğdeli Mehmed) — Devlet adamı ve şâir; 1835 de Niğdede doğdu, eşrafdan Şerifefendizâde Mehmed Sâid Efendinin oğludur; devlet hizmetinde Niğdede küçük bir mâliye memurluğu ile başladı, sonra Anadoluda ve Rumelide mahkeme âzalıkları ve reislikleriyle dolaşdı, Selânikde adliye müfettişi iken İttihad ve Terakki Cemiyetine girdi. Cemiyetin hürriyet fikirlerini yayınlayan Parisdeki Meşveret ve Manastırdaki Neyyri Hakikat gazeterinde şiirler yayınladı, Meşrutiyetin ilânında Âyan Meclisi âzası oldu. Şiirleri kitab hâlinde toplanmamışdır; 1914 de İstanbulda öldü, Sultanmahmud Türbesi haziresine defnedildi.

BEYİT

Ra'dü berki bak ne müdhişdir havâyi aşkımın
Rûnümâ bin yıldırım bir âhı serdimden benim

Niğdeli Mehmed Galib Bey
(Resim: Sabiha Bozcalı)

GALİBDEDE CADDESİ — Galata ile Beyoğlu arasında uzanan meşhur Yüksek Kaldırım Caddesinin üst kısmına 1934 de verilmiş isimdir, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, Yüksek Kaldırımın devamı olarak, Serdârıekrem ve Şahkapusu sokakları ile teşkil ettiği dörtyol ağzından Beyoğlunda Tünel Meydanına uzanır. Timarcı Sokağı, Balkon Çıkmazı. Yürük Çıkmazı, Şahdeğirmeni Sokağı ve Erkânıharb Sokağı ile kavuşaklar vardır; Beyoğlu Kazasının merkez nâhiyesinin Şahkulu Mahallesi yollarındandır (1934 B. Ş. R. Pafta 14/136).

Yüksek Kaldırım tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, sağa sola kavisli bir yokuşdur; ikişer üçer katlı kâgir ve beton binâlar arasından geçer, binâların hepsinin altında dükkânlar var-

dır, çok işlek bir çarşı boyudur. Ne aranırsa bulunur çarşılardandır, fakat bilhassa yabancı dillerde eski kitablar satan dükkânlar, eski gramofon plakları satan dükkânlar ve koleksiyoncular için posta pulları satan dükkânlar bu cadde üzerinde toplanmışlardır. Şahkulu Camii, Beyoğlu Kız Orta Okulu ve rumca Embros Gazetesinin idârehânesi bu caddededir. Tünel Meydanına kavuşduğu noktada sağ tarafda da Galata Mevlevîhânesinin büyük avlu kapusu bulunmaktadır; 1934 de caddenin adı da, o mevlevîhânenin ünlü şeyhi ve büyük şâir Şeyh Galibin adına nisbetle konmuşdur. Kapu numaraları 1 - 135 ve 4 - 132 dir (temmuz 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GALİB DEDE EFENDİ (Mehmed Esad) — Şeyh Galib, Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış büyük şâir, Türk divan edebiyatının son kutbu, Galata Mevlevîhânesi Şeyhi; hicrî 1171 (milâdî 1757 - 1758) de İstanbulda Yenikapu Mevlevihânesi civarında bir evde doğdu, asıl adı Mehmeddir; babası Divânıhümâyun kâtiblerinden Mustafa Reşid Efendidir, anasının adı Emine Hâtundur.

Çağdaşları Mustafa Reşid Efendinin şâir ve ârif bir mevlevi olduğunu söylerler; Şeyh Gaalib de feyz aldığı ilk insan olan babasını dâimâ minnet ve şükran ile anmışdır:

Peyrev oldum ben de Gaalib vâlidi zîşânıma
Kim duâ vü medhi hem farz ü hem elzemdir bize
Mustafâ nâmı ü reşid ü mürşid ü üstâdı kül
Her nigâhı himmeti iksiri â'zamdır bize

Bu zât oğlundan iki sene kadar sonra ölmüş, Galata Mevlevihânesi hazîresine defnedilmişdir, kabir taşı kitâbesinde melâmî olduğu yazılıdır:

"Hüvel hayyül bâkî. Galata Mevlevihânesinde post nişîni irşâd iken irtihâli dâri bekaa iden cennetmekân ve firdevsâşiyan Şeyh Gaalib kuddise sırreh hazretlerinin vâlidi mâcidleri kibârı muhakkini melâmiyyeden ârifün billâh Mustafa Reşid Efendi hazretlerinin merkadi münevvereleridir. Sene 1216 (M. 1801-1802).

Annesini kendi ölümünden beş sene kadar önce kaybetmişdi; yazdığı tarih kıt'ası şudur:

Vâlidem kim Emîne Hâtundur
Rûhu olsun nâimi emne elîf
Geldi târihi rihleti Gaalib
"Olsun yâ Rab makaamı huldi lâtif"
1209 (M. 1794 - 1795)

Bir sibyan mektebinde okumadı, medrese tahsili görmedi, küçük yaşda bir kaleme de verilmedi. Galata Mevlevihânesinde en yakın dostu olacak Esrar Dede (B.: Esrar Dede, cild 10, sayfa 5366) Şeyh Galibin tahsili için şunları yazıyor: "..gayri kimseden okumadı. Neş'ei asliyyei mevleviyeleri ile ulemâyi dehir ve fusehâyi asra fâik ve makaamı teslîme bâlig ve lâik oldular.." diyor.

Dr. Sedit Yüksel "Şeyh Gaalib" adındaki büyük emek mahsulü ve çok çok güzel doktora tezinde Esrar Dedenin bu kaydını "ümmîlik" ifâdesi kabul ederek âşıkaane ve şâirâne bir söz ekliyor: "Hazreti Muhammed ve Yunus Emre için de böyle söylenmişdir" diyor. Gerçi Şeyh Gaalibin ümmîliğini Dr. Sedit Yüksel de kabul etmiyor ama Esrar Dedenin sözünde de zâten öyle bir îmâ ve ifâde yokdur, onun kaydi, Şeyh Gaalibin ancak "Otodidakt yetişdiği" şeklinde anlaşılır. Ve öyle olmuşdur.

O devrin mevlevîhâneleri, o arada Yenikapu Mevlevîhânesi bir ilim ve irfan ocağı idi. Baba evi de köklü bir aydın evi idi. Tekke ve ev, içi aşk cevheri ile dolu ve okuma aşkı ile dolu bir gencin büyük şâir bir Şeyh Gaalib olması için kâfi gelmişdi.

Evvelâ babası, sonra intisab ettiği Yenikapu Mevlevihânesi şeyhi Ali Nutki Dede, kendisinden arabca okuduğu söylenilen Hamdi Efendi ve farsca ve edebiyat okuduğu Hoca Neş'et feyz aldığı kimselerdir (B.: Ali Nutkî Dede, cild 2, sayfa 679; Neş'et Efendi, Hoca).

İlk şiirlerini 11 - 12 yaşlarında yazmışdı ve ilk adımlarını da "nazîreler" yazarak atmışdı. Tarihini kesin olarak tesbit edemedik, ama her halde 18 - 19 yaşlarında Divânıhümâyun Beylikci Kalemine devam etmeye başlamışdı, orada tanıdığı gencler Pertev Efendi, İzzet Bey, Vahyi Efendi, Râşid Efendi, ileride hepsi memuriyet hayatında önemli mevki sâhibleri olacaklardı, hepsi şiirler yazıyordu, işte o zamandır ki Mehmed Efendi (Şeyh Gaalib) yepyeni bir dil ile hiç kimseye benzememek aşkına kapılmışdı, 1775 yılı etrafında.

O zamanların kalem sâhibleri nazımda ve nesirde bir dil âlimi olan Nâbî'yi taklid ediyorlardı. Nâbînin dili soğukca, sun'î, anlaşılması güç bir takım cinaslarla dolu idi. Şeyh Gaalib Nâbîcilerden ayrıldı, hattâ onlara karşı âdetâ cebhe alırcasına bir edâ ile, Nedîm'in aşk ve samimiyet dolu dilini aldı, o dili taklid etmedi, işledi, mütesavvifâne ve rindâne tâze bir hava ile kendine has şiir dilini yapdı ve Türk divan

Şeyh Galib ve Yunus Bey

(Üstad Sabiha Bozc'lı'nın Kompozisyonu)

edebiyatında yeni bir yol, çığır açdı. İlk şiirlerinde Esad mahlasını kullanmışdı, onu da değişdi, iddialı Galib mahlasını aldı. Nâbîcilerin şiddetli hücumlarına uğradı. Kendi yolunda muhakkak ki o devrin büyük isimlerinden olan Sürûrî şu ağır kıt'ayı yazmakdan utanmadı:

Bilmem ey menhus adın Es'ad mıdır Gaalib midir
Zâtini târif kıl kimsin kime mensubsun
Gerçi dirsin şâirâne ben tegallüb eyledim
Pîşi erbâbı sühande gaalibâ mağlûbsun.

Cevab vermeye tenezzül etmedi, gençlik iffeti, âşık yaradılışı da müsâid değildi; Sürûrî'ye adını gizlemiş bir dostu şu kıt'a ile cevab verdi ki, o da, ilk mahlası "Hüznî" iken "Sürûrî" ye çevirmişdi:

Mağrurluğun olmakda günden güne efzun
Şâyeste idi mahlasın olsaydı "Gurûrî"
Gaalib görünen Es'ada menhus diyorsun
"Hüznî" yi unuttun mu ne yapdın a "Sürûrî".

1195 (M. 1780 - 1781) de şiirlerini divan hâlinde topladı, 23 - 24 yaşlarında idi. İki sene sonra, 1197 (M. 1782 - 1783) de "Hüsnü Aşk" adında ve mesnevî tarzındaki uzun manzumesini tamamladı; divanın tanzimi ve "Hüsn ü Aşk" onu birden büyük şöhretine ulaşdırdı.

Şeyh Gaalibe "Hüsn ü Aşk" ı yazdıran büyük bir aşk idi, kalemde tanıdığı Yunus Bey adında çok güzel genci seviyordu; Yunus Bey İbrahimhanzâdeler (Sokollu Mehmed Oğulları) âilesine mensubdu, Halicin bitiminde Südlücede çifte yalılarından birinde oturuyordu. Kalemde Yunus Beyden kibarlığının şânına denk iffetli bir alâka, yakınlıkgördü ve günün gecenin saatleri boyunca beraber olmaları için babası üstündeki sevgi nüfuzunu kullanarak Mustafa Reşid Efendiye Südlücede İbrahimhanzâdeler yalısı civarında bir ev satın aldırdı:

Yâd eylemez olduk haberi Yûsufi Mısr'ı
Südlücede bir mâh ile şîr ü şekeriz biz.

Henüz Südlücedeki evlerine taşınmamışlardı ki Yunus Bey, babasının memuriyeti dolayısı ile Konyaya gitti, Şeyh Gaalib hiç düşünmeden ve çok saydığı, çok sevdiği babası Mustafa Reşid Efendiye haber bile vermeden onlarla birlikde âdetâ kaçarak Konyaya gitti. Fakat kaçışının asıl sebebini bir mevlevî zarâfeti ile gizledi, mevleviliğin doğduğu o beldede, Hazreti Mevlânânın yattığı dergâhı şerifde bir mevlevî dedesi olabilmek için çileye girdi.

Şeyh Gaalibin bu aşkını Prof. Köprülü Fuad Bey, ilmin asîl vekaarı ile şöyle anlatıyor:

"Müştâkı mehâsini ilâhî nazarların karşısında âlemi maddiyetin bir buhârı hulyâ altında mânevîleşdiğini gören ve elindeki nâyi san'atı ile hüsnün filân veyâ falan şeklini değil, muhtelif tecellîlere mazhar olan hüsni hakikîye terennüm eden Gaalibin Yunus Beye karşı his ettiği incizâbı samimîyi gaayet tabiî görmelidir. Eflâtun'un sanatkârlar için elzem ve zarûrî ad ettiği bu tarzı tahassüs Sokrat devrindeki Atinada ve Rönessans zamanındaki İtalyada ne kadar umumî şekil almışsa Şarkda eskidenberi aynı kuvvet ve umumiyetle hükümrân olmuşdur. Hattâ bu temiz râbıtanın, Gaalibin inkişâfı dehâsı hususunda bir tesîri mes'ud icra etmiş olması bile muhtemeldir..".

Onun Konyaya kaçışı 1198 (M. 1783 - 1784) dedir, 26 - 27 yaşlarında idi. Firârından altı ay kadar sonra da Mustafa Reşid Efendi evini Yenikapudan Südlüceye taşımışdı. Oğlunun âşıkı baba, âşık oğlunu İstanbula getirtmek için elinden gelen her şeyi yapdı ve en yakın alâkayı, dostlu Yenikapu Mevlevihânesi şeyhi Ali Nutkî Dede Efendiden gördü, onun Konyada Çelebi Efendi bulunan Seyyid Ebubekir Dede ye yazdığı bir mektub üzerine Çelebi Efendi edîbâne bir nezâketle İstanbula dönmeye, ve çilesini Yenikapu Mevlevihânesinde tamamlamaya iknâ etti, İstanbula gelir gelmez çilehânesine giren genç şâir çilesini 1201 (M. 1786 - 1787) de tamamladı ve tarikat geleneğine göre hücre sâhibi mevlevî dedesi oldu.

Üç sene sürmüş olan çile yıllarında şiir yazmamışdı, dede olduğunun tezine, Südlücede evlerinin civarındaki türbede medfun olan mevlevi dervişi ve şâir Yusuf Sîneçâk'in "Cezirei Mesnevî" si ile Trabzonlu Köseç Ahmed Dede'nin yine mevlevilik üzerine "Essohbetüs Sâfiyye" isimli eserine birer şerh yazdı.

1203 (M. 1789) de Üçüncü Sultan Selim pâdişah oldu; şairdi, musikişinasdı ve bir mevlevî muhibbi idi. Şeyh Gaalibin adını duymuş, şiirlerini okumuş, "Hüs ü Aşk" ın da hayranı olmuşdu. Şâire teveccüh ve himâyesini selsebil etti, öyle ki 9 şevval 1205 (11 haziran 1791) de onu Galata Mevlevihânesi şeyhliğine tâyin etti, 33 - 34 yaşlarında idi.

Büyük şâirin şeyhliği, ölümüne kadar dokuz sene sürdü, kısa fakat her fânin nasibi olmayan parlak bir devir yaşadı. Galata Mevle-

vihânesi, müdâvimleri arasında bizzat hükümdarın bulunduğu bir sanat ve fikir mahfili oldu. Refah ve servet içinde yaşadığı o devirdedir ki evvela anasını, bir müddet sonra da en yakın dostu, mahremi ve hattâ âşıkı Esrar Dedesini kaybetti. Şiirlerinin en güzellerinden, en yanıklarından biri ona yazdığı bir mersiye oldu. O refah ve servet, kendisinin de, o devir için müdhiş ve amansız, verem hastalığının pençesine düşmesini önleyemedi. Şeyh Gaalibin ısrârı ile mevlevi tarikatine girmiş olan Yunus Bey, tek tesellisi idi; ağır hasta yattığı sıralarda Yunus resimî bir vazîfe ile Sayda'ya gitmişdi; son ayrılıkları olmuşdur; Şeyh Gaalibin o münasebetle son terennümlerindendir:

Ey güli bağı vefâ mâlûmun olsun bu senin
Hâri cevr ile sakın terk eylemem pîrâmenin
Ölme var ayrılma yokdur öyle tuttum dâmenin
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim.

Yunus Bey İstanbuldan ayrıldıkdan az sonra Şeyh Gaalib öldü, 1213 recebinin 26. çarşanba günü sabahı (M. 3 Ocak 1799); Yunus Beye bu ölüm haberi verilemedi, Saydaya gittiğinin tezine o da hastalanmış ve az sonra ölmüşdü.

Şeyh Galib ölümünde 42 - 43 yaşlarında idi. Üçüncü Sultan Selimin onun ölüm haberini aldığı zaman ağladığı söylenir. Babası Mustafa Reşid Efendi ise oğlunun teneşir tahtası üstünde yatan nâşine bakarak:

— Gaalib Efendi!.. Gaalib Efendi!.. bu siyah sakala beyaz kefen yakışmıyor!.. diye bağırmışdı.

Galata Mevlevihânesinde Mesnevi şârihi Ankaralı İsmail Efendinin türbesine defnedildi.

Orta boylu, çelimsiz bir vücud yapısına sâhib, güzel bir zat olduğu söylenmişdir. Vaktiyle ona çirkin dil uzatmış olan Sürûrî ölümüne şu tarihi söylemişdir:

Hüzn ile Surûri dedi târihin
"Geçdi Gaalib Dede candan yâ hû"
1213

Bu tarihde bir nedâmet duygusu vardır, "Hüznî", Şeyh Gaalibe rezilâne saldırdığı zaman, adı mechul kalmış bir şâir tarafından yüzüne vurulan kendisinin eski mahlasıdır.

Şeyh oldukdan sonra evlenmiş, ölümünde küçük yaşlarda Ahmed ve Mehmed adında iki erkek ve Zübeyde adında bir kız evlad bırakmışdı, o çocuklara ve dul zevcesine İstanbul Gümrüğünden otuzar akçe gündelik bağlanmışdı.

Müseddes Na'ti Şerif
(ilk kıt'ası)

Sultânı rüsül şâhi mümeccedsin efendim
Biçârelere devleti sermedsin efendim
Dîvânı İlâhîde serâmedsin efendim
Menşûri le amrükle müeyyedsin efendim
Sen Ahmedü Mahmûdu Muhammedsin efendim.
Hak'dan bize sultan müebbedsin efendim.

Hüsn ü Aşk'dan

Giydikleri âfitâbı temmûz
İçdikleri şûlei cihansûz

Ekdikleri dânei şerâre
Biçdikleri kalbi pâre pâre

Anlar ki kelâma can verirler
Mencûn o kabîledendi derler.

*

Bir Gazelden

Meyhâneyi seyrettim uşşâka mutâf olmuş
Teklîfü tekellüfden sükkânı muâf olmuş

Bir neş'e gelüb meclis bî havfü hilâf olmuş
Gam sohbeti yâd olmaz sîneleri sâf olmuş

Âşıkda keder neyler gam halkı cihânındır
Koyma kadehi elden söz pîri mugaanındır

*

Esrar Dede için mersiye

Âhir nefesde sohbeti oldu muhabbet âh
Bir yâre urdu bağrıma ah derdi firkat âh
Gelmez mi hiç kalbi fakîre bu suret âh
Ey kâşki etmeseydim o âşıkla sohbet âh
Eyvâh elden ol güli handânım aldı mevt
Esrârım aldı cümle dilü cânım aldı mevt

*

Muhammes

Çeşmi bakılsa tigi sitemden yaman imiş
Perçem hatına nisbet ile müslüman imiş
Hûnî nigâhı gamzesi cellâdı can imiş
Bir rahmi yok mürüvveti yok biaman imiş
Billâh böyle bilmez idim ben ol âfeti

Şarşı

Tuğra çekmiş desti kudret kaşına
Çefa takmış siyah perçem başına
Tâze girmiş onüç ondört yaşına
Gül fidanım henüz bulmuş çağını
Şirin esmer şimdi bulmuş çağını

O güzele cevrü cefâ anılmaz
Geçen günler unutulur sayılmaz
Nevrestedir ettiğine bakılmaz
Gül fidanım henüz bulmuş çağını
Şirin esmer şimdi bulmuş çağını

Sabah olsun akdan kara seçilsin
Gerden üzre siyah zülfü saçılsın
Mevsimidir güller gibi açılsın
Gül fidanım henüz bulmuş çağını
Şirin esmer şimdi bulmuş çağını

Beyitler, Mısrâlar

Kadri dürrü gevheri âlem bilir
Âdemi ammâ yine âdem bilir

*

Zâhid o mehveş bir nûrdur kim
Büttür demezsin îman edersin

*

O zaman ki bezmi canda bölüşüldü kâlei kâm
Bize hissei muhabbet dili pâre pâre düşdü

*

İsterim hüsnün gibi cevrine pâyan olmasun
Tek seni sevmek cihan halkına âsan olmasun

*

Nedir ol şerbeti şehdin humârı benden sor

*

Gamzeni kıldın nihan müjgânı dilcûlerle sen

*

Tîgden çekmem hazer firkat helâk eyler beni

İlâhî bir tsâdifdir, arab asıllı türk harfleri ile "Eseri Aşk" sözü ebced hesâbı ile 1171 rakamını verir ki hicrî takvimde Şeyh Gaalib'in doğum yılıdır.

Dr. Sedit Yüksel, her yaprağında göz nuru emeği görülen güzel eserinde, Şeyh Gaalibin kendi kütübhânesine âid bir "Menâkibül Ârifîn" nushasının ilk yaprağında şâirin el yazısı ile "Yunus Beye sikke tekbîr olunmuşdur, fî gurrei receb 1206 (M. 24 şubat 1792)" yazılı olduğunu söylüyor. O tarihde Şeyh Gaalib Galata Mevlevihânesi şeyhidir, hayatının parlak devrinin ilk yılı içindedir ve muhakkak ki Yunus Beyin güzel başına mevlevî sikkesini de kendi eliyle koymuş ve o asîl, afif beyi tekkesinin genc dervişleri arasına almışdır.

Muallim Naci onun için: "Şiirimizin medârı iftihârıdır; Hüsnü Aşk haşivden ve galatdan sâlim olmamakla beraber eslâfın şiirlerinin en güzellerindendir, pek parlak parçaları vardır, bir şâiri nâdirül vücud idi" diyor.

Ziya Paşa ise onun "Hüsn ü Aşk" ı yazmak için doğduğunu söylüyor:

Gûyâ ki şâiri yegâne
Gelmiş bu kitâb için cihâne

"Hüsn ü Aşk" dan bir beyit, burada onun şânında kaydedilebilir:

Bir şu'lesi var ki şimdi cânın
Fânûsuna sığmaz âsümânın

Bibl. : Şeyh Gaalib, Dîvan; Dr. Sedit Yüksel, Şeyh Gaalib; S. Nüzhet Ergun, Şeyh Gaalib; M. Fuad Köprülü, Şeyh Gaalib; Muallim Naci, Mecmuai Muallim; Muallim Naci, Mehmed Muzaffer Mecmuası; Muallim Naci, Esâmî

GALİB EFENDİ (Kadıköylü Mehmed) — Birinci Cihan Harbinde bir bahriye yüzbaşısı, Barbaros Zırhlısında 3. Bölük kumandanı; Barbaros Zıhlısı Çanakkalede battığında şehid olan mürettebatındandır; hal tercemesi elde edilemedi, adı, vesilei rahmet olmak üzere kaydedildi (B.: Barbaros Zırhlısı, cild 4, sayfa 2113).

Kadıköylü Galib Efendi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

GALİB EFENDİ (Kayserili Çivicizâde) — Geçen asır sonları ile asrımız başında cemal âşıkı kalender meşreb bir şâir, muallim; 1293 (1876) da Kayseride doğdu, Çivicizâde Seyyid Efendi adında fakir bir zâtin oğlu idi; aşırı derecede hassas, ve güzel bir yüz ile âteşîn bir zekâya sâhibdi; memleketinde Karakimselizâde Hoca Efendinin cami derslerine devam etti, ve o hocasının tavsiyesi ile medrese tahsilini tamamlamak için 1891 - 1892 arasında 15 - 16 yaşlarında iken İstanbula geldi, Üsküdarda konduğu bir hanın kahvesinde devrin büyük ka-

lender şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi ile tanışdı, onun aşırı muhabbet, alâka ve himâyesini gördü, onun delâleti ile Üsküdar medreselerinden birine girdi ve Râzinin evinde yerleşdi, kendisinden üç yaş kadar büyük medrese arkadaşlarından Hâlet adında bir gencin güzellik câzibesine kapıldı, platonik sevgisini kalender hâmisine bile açamayarak kuruntularla tecennün etti, Râzi tarafından Toptaşı Timarhânesine yatırıldı, orada iki sene tedâvi gördü, şifâ bulunca memleketine döndü, âilesini güçlükle geçindiren babasına yardımcı olmak için ilk okullarda muallim vekillikleri yapdı. Başında sarık, sırtında cübbe, her gördüğü güzele hayran bakan gözleriyle hoyrat birkaç hemşerisi tarafından çirkin bir lâkapta dile düşürüldü. 1897 de, 21 yaşında idi, muallim vekilliği yapdığı okulun umumî imtihanlar sonunda mükâfat tevzii gününde söylediği bir nutuk Kayseri mutasarrıfı Safvet Paşa'nın dikkatini çekdi ve Galib Efendiyi mutasarrıflık tahrirat kalemine kâtib olarak aldı. O tarihde Kayseri mutasarrıflığı Sivas vilâyetine bağlıydı; vâli Reşid Âkif Paşaya vezirlik rütbesi verilmesi üzerine bir kasîde yazıp gönderdi, manzume, zamanın şöhret sâhibi ilim ve deb erbâbından olan Reşid Âkif Paşanın pek hoşuna gitti, Kayserinin genc tahrirat kâtibine pek iltifatlı bir teşekkür mektubu yazdı, gördüğü teşvik üzerine ikinci bir kasîde yazıp yolladı, vâli paşa tarafından Sivasa dâvet edildi ve paşanın konağında misâfir edildi, sofralarda paşanın hemen sağ tarafında oturtularak pek harâretli iltifat gördü; Sivasda üç hafta kadar kaldı; kendisini Sivas İdâdisine müdür tayin etmek isteyen Reşid Âkif Paşa Maarif Nezâretine yazdığı bir mektubu eline vererek İstanbula gönderdi, fakat bir idâdi müdürlüğü için elinde en küçük bir diploması yokdu, 23 - 24 yaşlarında idi, yaşı da müsâid değildi, İstanbulda vâli paşanın hatırı sayılarak ve onun yazdığı mektub bir vesika gibi tutularak Galib Efendi Sivas İdâdisi müdür muavinliğine tayin edildi.

İstanbula bu ikinci gelişinde ikinci işi Üsküdarda Hâlet Efendiyi aramak, sormak olmuşdu, kendisine tereddüdlerle onun ölmüş olduğu söylendi, Sivasa derin bir hüzün ve şuurunda bir zedelenme ile döndü. Bir ev tutarak evi ile mekteb arasında tam yalnızlık içinde yaşamaya başladı ve Hâlet için durmadan şiirler yazdı, onu yaşıyormuş kabul etti. Büyük hâmisini gaayet seyrek ziyâret etti.

3 safer 1324 (30 mart 1906) bir perşembe günü akşam vâli paşanın konağında bir ziyâfet verilmişdi. Defteri Hâkaani (Tabu) müdürü olan zât 14 yaşındaki şımarık oğlu ile gelmişdi, Gaalib Efendi talebesi olan o çocuğa:

— Birkaç gündür mektebe niçin gelmedin?.. diye sordu.

Çocuk:

— Hastayım.. dedi.

— Hasta olan yatağında yatar.. buraya pek alâ gelmişsin.. cumartesi günü mektebe gelmezsen kulağını çekerim.. diyen Gaalib Efendi muhayyilesinin sınırı dışında küstah bir cevabla karşılaşdı, şımarık oğlan:

— Sen kendi kulağını çek.. senin için güzel çocukları seviyor diyorlar.. dedi.

Dili tutulan Gaalib Efendi o gece evine döndüğünde tabanca ile intihar etti. Ölümünde henüz otuz yaşında idi. Vak'ayı bütün Sivas halkı büyük bir tessürle karşıladı. Reşid Âkif Paşa cenâzesine katılmakla kalmadı, músalla

Kayserili Galib Efendi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

taşından kabrine kadar ağlayarak tabutunu taşıyanlardan biri oldu. Keçecizâde İzzet Mollanın kabri yanında defnedildi. O mezarlık zamanımızda mevcud değildir, İzzet Mollanın kemikleri İstanbula getirilerek oğlu Fuad Paşanın camii yanındaki hazireye kondu, diger kabirler ve Gaalibin kabri de, mezarlık yola alınırken kayboldu.

Ölümüne şu tarih mısraı Sivas İdâdisi muallimlerinden İhyâ Efendinindir:

Bir seher Gaalib Efendi urdu nâgeh kendini

Şu beyit de mahrem dostlarından Afyonkarahisarlı Vehbi Efendinindir, bu zât uğradığı hakaareti bir bahaâne olarak görür, intiharın sebebi ölmez aşkının sebeb olduğu ikinci bir cinnet darbesinde görür:

Âh aşk, eyvâh aşk, ey hâdimi cangâhı aşk
Tîri tesirinle işte Gaalib etti irtihâl

Aşağıdaki terennümleri Hâlet için yazdıklarındandır:

ŞARKI

Sarâyi sineme âteşzen oldun
Bu şeydâlıklara bâis sen oldun
Neden rûhum hayata düşmen oldun
Bu şeydâlıklara bâis sen oldun

Salub sevdâlara zülfi siyâhın
Dokundu kalbime tîri nigâhın
Beni mahveyledin az mı günâhın
Bu şeydâleklara bâis sen oldun

*

Aşkınla dil harâbım
Mevkuufi ızdırâbım
Sâki getir şarâbım
Beyhûde piçü tâbım

Gönlüm o mâha düşkün
Bahtım benimle küskün
Artmakda böyle hergün
Aşkı anil - gıyâbım

Gamdan rehâ bulursam
Son demde kurtulursam
Derdinle mahvolursam
Kan ağlasın şebâbım

Ukbâda bâri Mevlâ
Etmez ya böyle risvâ
Aşku cünûnu sevda
Pek bellidir hesâbım

Bibl. : Âşık Râzi, defter; Vâsif Hiç, Not; Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri.

GALİB EFENDİ (Kovacızâde) — Geçen yüzyıl ortasında Koskada Saadî tarikatına bağlı Abdüsselâm Tekkesinin şeyhi; ilim, irfan ve faziletiyle tanınmış, aşk ve muhabbet ehli bilinmişdi. Şu kıt'aları onun şânında uzun bir manzumeden alıyoruz ki Galib Efendinin ölümünden en az onbeş yirmi sene sonra 1900 lerde yazılmışdır:

Toplamış tekkesine şeyh efendi hûbânı,
Cümlesi gonce güller, mürîdan, muhibbânı;
Kimi şehrî nâzenin kişizâde beylerdir,
Kimisi mühmel fetâ mâşûkun garîbânı.

Abdest alurdu gördüm bir şûhi pâ bürehne,
Bir nigâhı vahşeti açdı dilde bin rahne;
Tâzeden tâze canlar, dergâh olsa da köhne,
Arşa asmış şeyhimiz kılıç ile kemânı.

Şöhreti İstanbul dışında, Rumelinde ve Anadoluda yayılmışdı, irşad edilmek için gelen gencler bu tekkede yıllarca kalırlardı. Saadiye şeyhlerinden Mora Yenişehirli şâir Mehmed Vehbi Efendi de tarikat terbiyesini Kovacızâde Galib Efendiden görmüşdü.

GALİB HAKKI ÜSTÜN (Dr.) — "Topkapu Fıkaaraperver Müessesei Hayriyesi" adı ile yurdumuzun en eski yardımsever derneğinin kurucusu olan Dr. Galip Hakkı Bey İstanbul'un köklü ailelerinden Hacı Kayyum oğullarındandır. Tıbbiyeden 1315/1899 yılında mezun olmuştur. Bil'ahere bir müddet Haseki Hastanesi'nde çalışmış, Tıbbiye'de Cerrahi-i Tıbbî Muallim Muavinliği yapmış ve 1903 de Guraba Hastanesine tayin edilmişdir.

1917 yılına kadar bu hastanede çalışmış, başhekimlik de yapmıştır. Ocak 1917 de Guraba'dan ayrılan Dr. Galip Hakkı Bey bir taraftan Vakıf Mektepleri Sıhhiye Müfettişliği, Darüleytam Tababeti Kızılay Hastabakıcı Mektebi Muallimliği gibi görevlerde çalışırken bir taraftan'da Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi hayır derneklerinde vazie almış ve nihayet İstanbul Meclisi Umumî azalığına ve son olarak da Sinop Saylavlığı'na seçilmiştir.

Fakat Dr. Galip Hakkı Bey'in memleket çapında tanınmasına yol açan Topkapu Fıkaraperver Cemiyeti'dir.

1928 yılına kadar hekimlerin eczahanelerde hasta bakmaları bir gelenek idi. Bu sebeble Dr. Galip Hakkı Bey de, İkinci Meşrutiyet yıllarında Topkapu da Onnik Mardirosyan Efendi'nin eczahanesinde hastalarını kabul ederdi.

Bu sebeble bir kış günü dışarda lapa lapa kar yağarken iki meslekdaş eczahanede soba başında tatlı tatlı sohbet ediyorlardı ki uzaktan, sarındığı pelâspareler içinde, bir zavallının titreyerek geldiğini gördüler. Esasen içli ve duygulu bir insan olan doktorun yüreği burkuldu ve:

— Onnik Efendi, acaba şu sefaletle savaşamaz mıyız? dedi. İşte o tarihlerde İttihad ve Terakki Fırkası'nın kurduğu Osmanlı Fıkaraperver Cemiyeti'nin Topkapu Şubesi o karlı günün ve bu düşüncenin eseridir. Böylece Dr. Galib Hakkı Bey etrafında toplanan beş on hayırsever dost ile 24 Şubat 1908 de "Osmanlı Fıkaraperver Cemiyeti Hayriyesi Topkapu Şubesi" ni kurdu ve ölünceye kadar 30 sene derneğin başkanlığını yaptı ve çevresine topladığı insanlara da aşıladığı insanseverlik ile dernek kısa zamanda öylesine başarılı oldu ki asıl merkez, yani Osmanlı Fıkaraperver Cemiycti Hayriyesi unutulmuş ve neticede bütün hak ve vecibelerini Topkapı Şubesi'ne devrederek 1913 de kendi kendini kapatdı. Böylece o tarihte "Topkapu Fıkaraperver Müessesesi Hayriyesi" ismini alan dernek 20 Ocak 1931 de bir kere daha isim değiştirerek "Topkapu Türk Fıkaraperver Hayır Müessesesi" ismini almışsa da öz türkçecilik cereyanına uyarak 1934 de "Topkapı Yoksullara Yardım Kurumu", 1948 de de "Topkapı Fakirlere Yardım Yurdu" ismini almıştır. Fakat halkın dilinde onun adı "Topkapu Fıkaraperver Cemiyeti" dir.

13 Ocak 1938 de Galib Hakkı Beyin vefatı üzerine başkanlığa getirilen Nakiye Elgün Hanımın en yakın yardımcısı da rahmetli doktorun eşi Tevhide Galip Üstün Hanım olmuşdu. Onların da rahmete kavuşmasıyle derneğin idaresini bu sefer de Dr. Galib Hakkı Beyin annesi, babası gibi, hayırperver oğlu Kemalî Üstün ele almıştır. Üstün ailesinin diğer iki çocuğu Afif Bey ile Güzin Hanım da bu baba yadigârına yakın ilgilerini el'an sürdürmektedirler.

Tüzüğüne göre dernek her ne kadar İstanbul'un Şehremini, Yenibahçe, Topkapı ve Mevlevihane semtlerindeki 15 mahalleyi çalışma sahası olarak seçmiş ise de onun hayırlı eli zaman zaman bütün bir İstanbul, hatta vatan sathına uzanmıştır.

Balkan Harbinde, 1912 de, Kızılay ile işbirliği yaparak muhacirler için İstanbul'un çeşitli yerlerinde aşhâneler açmış, Birinci Dünya Savaşında, 1915 de, gene Kızılay ile işbirliği yaparak Vakıf Guraba Hastahânesi ile Çapa'da Kız Muallim Mektebi binâsında açılan Avusturya - Macaristan İmparatorluğu Askerî Hastahânesi'ne yardımcı olmuş, aşhâneler ve dispanserler açmıştır; hatta cephelere sağlık ekipleri yollamıştır. Mütârekenin o acıklı kara yıllarında, 1919 dan sonra birçok fakirin karnı yine bu derneğin açtığı aşhânelerde duymuştur; ve yine o tarihlerdedir ki dernek yurdun muhtelif köşelerinden topladığı kimsesiz çocukları İstanbul'a getirerek Darüleytam'lara yerleştirmiştir; ve nihâyet Cumhuriyet devrinde de Adapazarı ve Erzincan zelzeleleri gibi büyük felâketlerde milletimiz bu hayır derneğinin yardımlarına mazhar olmuştur, nice çıplakları giydirmiş, nice açları doyurmuş, nice soğuk yuvalara odun kömür yollamış, nice hastalara doktor, süt, ilâç sağlamış ve hatta nice genç kızların çeyizlerini almıştır.

1925 te yurdumuzda açılan ilk Çocuk Bakımevi de bu hayır derneğinin eseridir.

Şurası bilhassa kaydedilmeye değer ki bu hayır derneği bütün yardımlarını kimseden bir

Galib Hakkı Bey
(Resim: Sabiha Bozcalı)

şey istemeden sağlamıştır. Onun çalışmalarını yakından izleyen hayırseverler ona gönülden yardım etmişlerdir. Bütün resmî makamlar, bütün idâreciler, cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk ondan yardım ve alâkalarını esirgememişlerdi. Böylece 60 küsur sene önce hayırsever bir hekimin rüyâsı artık hakikat olmuştur: Kişi haysiyetine dokunan fakire yardım usulü yerine, fakirlikle toplumsal savaş.

"Üstün" soyadını almışdı, fakat o isim resmiyetde kıldı, pek az kişi bilir, ölmez şöhreti Dr. Galib Hakkı olmuşdur.

Prof. Dr. Bedi N. ŞEHSÜVAROĞLU

GALİB HOCA — (B.: Mahmud Celâl Bayar)

GALİB HOCA (Aksaraylı) — Geçen asır başlarında namlı tulumbacılardan, Çırçır Sandığı reislerinden; Mühendishâne muallimlerinden ve yüzbaşı rütbesinde iken, delikanlılık çağından beri güdegeldiği tulumbacılık hevesini mesleğine tercih etmiş, asker kisvesini ve kürsüsünü terkederek Çırçır Sandığının reisi olmuşdu. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : O. N. Ergin, Mecellei Umuri Belediye.

GALİB HOCA (Safranbolulu) — Geçen asır sonlarında yaşamış kalender meşreb bir softa; zincirlikuyu Medresesinde oturur, dersiâm hoca efendilerden birine muidlik yapar, bâzan câmide ders dahi verirmiş; çok güzel konuşur, vechen güzel, lâübâli meşreb, 1316 - 1317 1899 - 1900 aralarında kırk yaşlarında bir zât imiş. Hemşehrilerinden hemen hepsi İstanbulda fırın uşaklığı, hamurkârlık, pişiricilik ve pasacılık yapan genclere de medresedeki odasında sevâbına okuma yazma öğretir, o gencler de Galib Hocanın odasını temizler, yemeğini pişirir, çamaşırını yıkarlarmış. İslâmî ilimlerdeki genişçe bilgisinin yanında edebi mâlumâtı da zengindi, hâfızasında binlerce seçme beyit, kıt'a, şarkı ve gazel vardı, onları da hizmetkârı ve talebeleri fırın uşaklarına öğretmiş, odasında sazlı sözlü meclisler de kurardı. Galib Hocanın yakın dostlarından olmuş Üsküdarlı Âşık Râzi onun ahvâlini şöyle anlatıyor:

Safranbolusudur Gaalibin hâki
Onların şöhreti tutmuş eflâki
Furun uşağıdır o hâkin genci
Hamurkâr pasacı ya pişirici

Zencirlikuyuda medrese nişîn
Sûhtedir denilmez burda ne işin
Zenciri aşkı takınmış peşin
Mollanın her sözü cevâhir inci

"Nevhatül Uşşâk" a zeylü şerhi var
"Meşâkul Uşşâk" a yazmış derkenar
Meşki mâşuk üzre hem nice âsâr
Taşından ayıklar her şeb pirinci

Sayyâd olub çıkmış sahrâyi aşka
Kuşbazlık yüzünden kavuşmaz yaka
Hüddâmı kanarya ispinoz saka
Hem safâsı var hem cefâsı renci

"Envârül Âşıkîn" olmuş rehberi
Tâze uşakları fener çekeri
Âteş aşk içre semenderleri
Nâracı borucu yahud kökenci

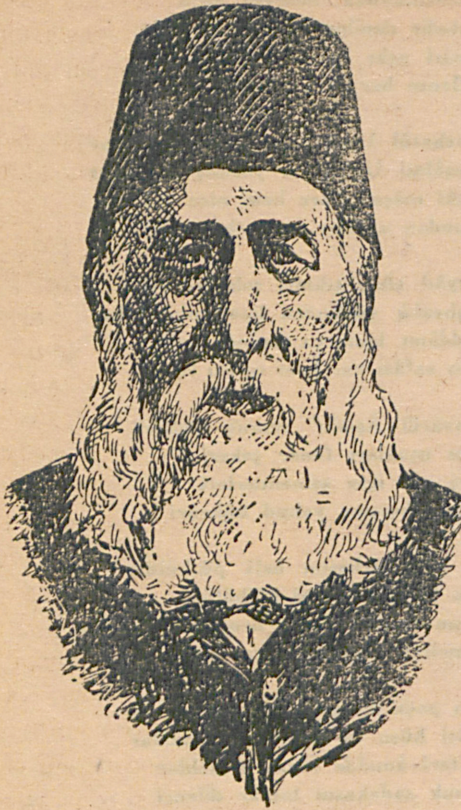
Ey yâri serkeşim belâ püskülüm
Sîne kafesinde tûtî bülbülüm
Aman benim cânım hemşehrim gülüm
Temelluk hulülde odur birinci

Don paça dilberi mühmelân şahlar
Hâlei hüsn ile bedri tam mahlar
Defteri âmalde sevab günahlar
Topuk sadakasın toplar dilenci

Otuzbir Mart Vak'asında askeri ihtilâle teşvik eden yobaz zannı ile tevkif edilmişdi; beşyüz kadar fırın uşakları toplanarak Divânı Harbe gitmişler, hüsnü şehâdetde bulunarak hocalarını kurtarmışlardı.

Vâsif HİÇ

GALİB PAŞA (Abdullah) — Abdülaziz ve İkinci Abdülhamid zamanlarında vâlilik ve nazırlıklarda bulunmuşdur bir osmanlı veziri; 1828 de İstanbul'da doğdu, devrinin zengin tüccarlarından Ketencizâde Mehmed Sadık Efendinin oğludur. Mâliye kaleminden yetişdi, 1854 de Kırım Ordusu muhâsebecisi, Serasker Müsteşârı, seferden sonra Divânı Muhâsebat Reisi, Mâliye Müsteşârı, Rüsûmat Emini oldu. 1871 de Maliye Nazırlığına tayin edildi, Trabzon ve Bursa vâliliklerinde bulundu, tekrar Rüsumat Emini oldu, sonra Defteri Hâkaanı nazırlığına getirildi, tekrar Mâliye Nazırı oldu, bir ara İstanbul Şehiremânetinde (Belediye Başkanlığında) bulundu; Bursa, Haleb, Kastamonu, Selânik ve Rodos vâliliklerinde dolaşdıkdan sonra 1891 de Evkaf Nazırı oldu ve bu vazifede on yıl kaldı; Şûrâyı Devlet âzası oldu ve 1903 de vefat etti.

Abdullah Galib Paşa
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Dolaşdığı yerde halkın hürmetini kazanmış iffet ve istikaamet sâhibi bir zât idi; İstanbulda Erenköyünde Bağdad Caddesi üzerinde bir camii vardır (B.: Gaalibpaşa Camii).

GALİB PAŞA (Abdülhalim) — Aydın bir memur ve şâir, Kastamonu köylülerinin ağzı ile yazdığı "Mutayyebâtı Türkiye" isimli ve mizah yollu manzum bir risâlesi meşhurdur, hattâ bu eserden dolayı kendisine "Türk Gaalib Paşa" denilmişdir. İstanbulda doğdu, doğum tarihi bilinmiyor; mâliye mektûbî kaleminden yetişdi; devrin bâzı ricâlinin hizmetlerinde bulundu, Çengeloğlu Tâhir Paşaya mühürdarlık ve divan kâtibliği, Dârendeli İzzet Paşaya divan kâtibliği, baş mâbeyinci Hâmid Paşaya kâtiblik yapdı, Marmara voyvodalığı, postahâne kâtibliği gibi küçük memuriyetlerde bulundu. Sonra Viranşehir kaymakamı, Ankara defterdarı oldu. Anadoluda hayli dolaşdıkdan sonra 1848 de İstanbula geldi, 1849 da Batum, 1851 de Tırnava kaymakamı oldu, 1853 de mîrimîran (paşa) oldu. Son vazifesi olan Amasya mutasarrıflığından ayrılarak 1876 da İstanbula geldiğinde vefat etti, Karacaahmed Mezarlığına defnedildi.

Kaba köylü ağzı ile yazdığı mutayyebâtında açık saçık, müstehcen sayılacak parçalar pek çokdur; kendi bahtından da şikâyet edilerek zamanını hiciv için yazılmış şeylerdir. Diger şiirleriyle birlikde divan şeklinde basılmışdır, nerede ve ne zaman basıldığı bilinmiyor, çok güç bulunur nâdir matbu eserlerdendir. Birkaç parça naklediyoruz:

Eş'ârıma giydirüb zemâne
Ûcûbe külâhı türkiyâne
Meydâne çıkub edâyi nevle
Girdim yine bir dâsitâne

*

Yaz geldi şükür bak yine çillendü hüyükler
Fik fik ötüşürler uçuşurlar ibübükler

At eşşeğe eşşek ata garman garuş oldu
Gök gubbeyi gumlettiryo dağda gölükler

Eeeyan çagurunca hele bi varma da gör bak
Halka dakarak boynuna it denlü sürükler

Gundak bıragur da araya Eeeyan Ağa hep
Yanguncu gibi sonra döner hem de körükler

*

Toptan pılıyı pırtıyı satturdu züğürtlük
Köycek bize gardaş duman atturdu züğürtlük
Zalt ben mi ya Gastambolu da hep çıbur oldu
Dünyâyı birbirine gatturdu züğürtlük

GALİB PAŞA (Damad Ali) — Tanzimat devrinin en genc vezirlerinden; 1829 da İstanbulda doğdu, Mustafa Reşid Paşanın (B.: Reşid Paşa, Mustafa) üçüncü oğludur, hususi tahsil gördü, memuriyet hayatına babasının sadrazamlığı zamanında Sadâret Mektûbî Kaleminde kâtiblikle başladı, devrin pâdişahı Abdülmecidin kızlarından Fatma Sultanla evlenerek dâmâd olunca evvelâ vezir rütbesini aldı ve süratle yükseldi, Meclisi Vâlâyi Ahkâmı Adliye âzası, sonra Hazîne Hassa nâzırı, 1856 da da henüz 27 yaşında iken Hâriciye Nâzırı oldu. Bir ara Evkaf ve Ticâret nazırlıklarında da bulundu, bu son vazifesinde iken, babasının ölümünden pek az sonra bir deniz kazâsında boğularak öldü.

5 safer 1275 (15 eylül 1858) gecesi üç çifte kayığı ile sarıyerden yalısına dönüyordu, yanında Amasralı Mustafa adında genc, güzel ve gaayetle mahremi bir uşağı vardı; hem onlar hem de kayıkcılar sarhoşdu; sarhoş kayıkcıların kör gidişi ile kayık Yeniköy açıklarında Boğazdan geçen bir İngiliz vapurunun önüne

düşdü ve parçalanarak battı, kayıkcılar kurtarıldı, paşa ile uşağı denizde kayboldu. Paşanın parmağında çok kıymetli bir elmas yüzükle ve cebinde yine pek kıymetli bir inci tesbih vardı, ikisinin tutarı o zaman için büyükce bir servet teşkil ediyordu, kazânın kasıd olması ihtimâli söylendi. Paşa ile uşağının cesedleri iki gün sonra Beykozda ığrıb ağları içinde bulunmuşdu, birbirlerine sım sıkı sarılmışlardı, elmas yüzük de paşanın partesbih bulunamadı. Kazâ esnâsında elinde olup denize düşdüğü tahmin edildi. Uşak Mustafa çok iyi yüzme bilirdi, kayık parçalanınca paşasına kurtarmak için sarıldığı, fakat onu kurtaramadıkdan başka kendisinin de beraber boğulduğu anlaşıldı.

Gaalib Paşanın anası, kocasının zehirlenerek öldürüldüğü kanaatinde idi, oğlunun ölüm haberini alınca Gaalib Paşanın kazâ süsü verilerek öldürüldüğünü söylemeye başladı, suikasdın da zevcesi tarafından kayıkcıları satın alınarak tertib edildiğini iddiâ etti; paşa zevcesi Fatma Sultan ile hiç anlaşamamış, evlilik saadeti tatmamış, boşanıp ayrılamayınca da kendisini içkiye vermişdi.

Damad Ali Galib Paşa
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Orta boylu, vechen melih, sohbeti hoş, rind meşreb, musikiye âşinâ, çok mükemmel Fransızca bilir ve devrinin en şık adamıydı. Hem hat bakımından hem de ifâdesi ile çok güzel yazı yazardı. Ölümünde 29 - 30 yaşlarında idi, uşağı Amasralı Musfaya aşırı teveccühü, konağında ve yalısında Sultan'a mensub kişiler tarafından bir dedi kodu konusu yapılmışdı. Babasının Bayazıddaki türbesine defnedildi.

GALİB PAŞA (Mehmed Said) — İkinci Sultan Mahmudun sadırâzamlarından; 1763 de İstanbulda doğdu, sadâret mektûbî kalemi baş kâtibi Seyyid Ahmed Efendinin oğludur; çocukluğunda babasının bulunduğu kaleme girmiş, ordu ile seferlerde bulunmuş, bir arada da babası gibi aynı kalemin başkâtibi (başhalîfesi) olmuşdu. 1801 de elçilikle Fransaya gitti, Avrupadan dönüşünde Büyüktezkireci, 1806 da Reisülküttab oldu, 1807 de Tuna boyundaki orduya gönderilerek Ruslarla mütâreke konuşmasına memur edildi, Nişancılığa tayin edildi, ordudan dönüşünde tekrar Reisülküttab oldu, bir süre Bolu, Sivas, Niğde, Ankara, Kastamonu, Bursa, Kocaeli gibi yerlerde mutasarrıflık ve vâlilikle dolaşdı, 1823 de sadırazam oldu, sadırâzamlığı ancak dokuz ay sürdü, azledilerek ve vezirlik rütbesi alınarak önce Geliboluya, sonra Manisaya sürüldü. Bir müddet sonra af edildi, yine vezirlikle Erzurum Valisi ve şark serdarı oldu. İlk fırsatda Rusya ile sulh akdedilerek harb gaailesinden kurtulma tarafdarı olduğu bilindiği için tekrar vezirliği alındı ve Balıkesire sürüldü, 1828 de orada öldü.

Fransadaki elçiliği üzerine bir "Sefâretnâme" yazmışdı, "Gaalib Efendi Sefâretnâmesi" diye meşhurdur. Şiir ile meşgul olmuş, basılmamış bir divançesi vardır.

GALİB PAŞA (Sarı) — Abdülaziz zamanında 1280 (1863) ile 1292 (1875) arasında fasılarla Askerî Mektebler Nazırlığı yapmış değerli bir kumandan ve maarifci devlet adamı; 1825 de doğdu, Mühendishânede okudu, o okulun 1263 (1847) mezunlarından birkaç arkadaşı ile birlikde tahsilini ikmal etmek üzere, Mehmed Esad Beyin "Mir'âtı Mektebi Harbiye" isimli eserindeki kayde göre Londraya, aynı müellifin "Mir'atı Mühendishâne" isimli eserindeki kayde göre de Viyanaya gönderildi. Avrupadan döndükden sonra devrin ünlü vezirlerinden Fethi Ahmed Paşanın tavsiyesi ile Sultan Abdülmecid tarafından mâbeyincilik ile saraya alındı. Kısa bir saray hizmetinden sonra pâdişah-

dan recâsı üzerine Kuleli Askerî İdâdisi müdürlüğü ile maarif hayatına atıldı, Sultan Abdülazizin cülusundan az sonra da Mekâtibi Askeriye (Askerî Mektebler) Nazırlığına tâyin edildi, bu vazifede, başka bir yere alınıp, vücudunun yokluğu his edilince tekrar eski yerine gönderilmek suretiyle 12 defa bulundu, nazırlıklarının süresi bu fasılar ile 9 yıldır. O fasılarda Sultan Azize başmâbeyincilik, Askerî Şûrâ azalığı, vâlilik yapmışdır. 1875 de Mekâtibi Askeriye Nâzırı bulunur iken vefât etmiş ve Eyyubsultanda Bostaniskelesinde defnedilmişdir. Askerî Rüşdiyeleri açdırmış, Erzurum, Bosna ve Bağdad askeri îdâdilerini kurmuş, askerî okullarda yazılı imtihan usulünü koymuş, beden terbiyesi (jimnastik) dersleri koymuş, yabancı dil olarak okutulan fransızca derslerine de, idâdiyi bitiren bir gencin bu dili mükemmel öğrenmiş olmasını sağlayacak dikkat ve önemi vermişdir. İdârî inzibat bakımından da, amansız dikkat ve şiddetin şefkat ve muhabbetle ifâsını istemişdir. İngilizce, fransızca, almanca bilir, çok güzel konuşur, genc kıymetleri bütün gücü ile himâye ederek lâyık oldukları yükselmeyi sağlar, rahmetle anılacak bir sîmâdır.

Sarı Galib Paşa
(Resim: Sabiha Bozcalı)

GALİBPAŞA CAMİİ — Erenköyünde Bağdad Caddesi üzerinde, Kadıköyü tarafından gelindiğine göre sağ kolda, Bağdad Caddesinin Erenköy Cami Sokağı ile olan kavuşağı köşesindedir; sokağın camie nisbetle isimlendirilmesi yenidir, Bağdad Caddesinden deniz kıyısına kadar uzanan sokak, 1934 Belediye Şehir Rehberinin o bölgeyi alan 31 numaralı paftasında Edhemefendi Sokağının devamı olarak gösterilmişdir.

Tahsin Öz "İstanbul Camileri" isimli eserinde şunları yazıyor: "Bânisi Galip Paşa olup Sultan Abdülaziz ve İkinci Sultan Abdülhamid devirleri vâli ve nâzırlarındandır, son vazifesi Evkaf Nazırlığıdır; cami, ölümünden dört sene evvel 1316 (M. 1898) yılında yapılmış kâgir, tek kubbeli bir camidir" (1965).

Genişce bir avlu içindedir, cadde ve sokak üzerinde birer kapusu bulunan avlunun etrafı demir parmaklıklı bir duvarla çevrilmişdir. Avluda bir şadırvan, ayak yolları, imam ve müezzin meşrutaları vardır. Şadırvan 8 muslukludur. Ayrıca 3 musluklu bir su haznesi daha yapılmış olup üzerinde hayır sahibinin adı "Demir Tüccarı Baki Tezcan 1955" diye kaydedilmişdir.

Cami avlusunun Bağdad Caddesi üzerindeki demir kapusu 304 kapu numarasını taşımaktadır. Bu kapudan cami avlusuna 4 basamaklı bir taş merdivenle inilir. Avluda selvi, çam ve dut ağaçları vardır. Bağdad Caddesi genişletilirken avlunun bir kısmı yola katılmış, bir selvi ağacı da caddenin kaldırımında kalmışdır.

Avlunun sokak ve cadde tarafındaki duvarlarının köşesinde ve yüzü sokak üzerinde aynı taşı ve teknesi olan şeklen kaba mermer bir çeşme vardır.

Camiin kapusu üstündeki kitâbesi şudur:

(İkinci Abdülhadimin Turası)

Serir ârâyi hilâfeti kübrâ pâdişâhı muazzam ve şehinşâhı mükerrem Essultan ibnüssultan essultan elgaazi Abdülhamid Hanı Sânî hazretlerinin cülûsi meyâmin me'nûsi hümâyunlarının yirmi beşinci senei devriyesine müsâdif 1316 senesi ağustosunun ondokuzuncu günü irâdei seniyyei şâhâneleriyle teyemmünen esâsı vaz olunarak inşâ olunmuşdur.

Demir kanatlı kapudan camie girilince sağda pabuçluk vardır, kadınlar mahfiline buradan bir merdivenle çıkılır. Sol tarafda kalan son cemaat yerine iki kapu ile girilir. Çok bakımlı olan son cemaat yeri ibâdete her an açıkdır.

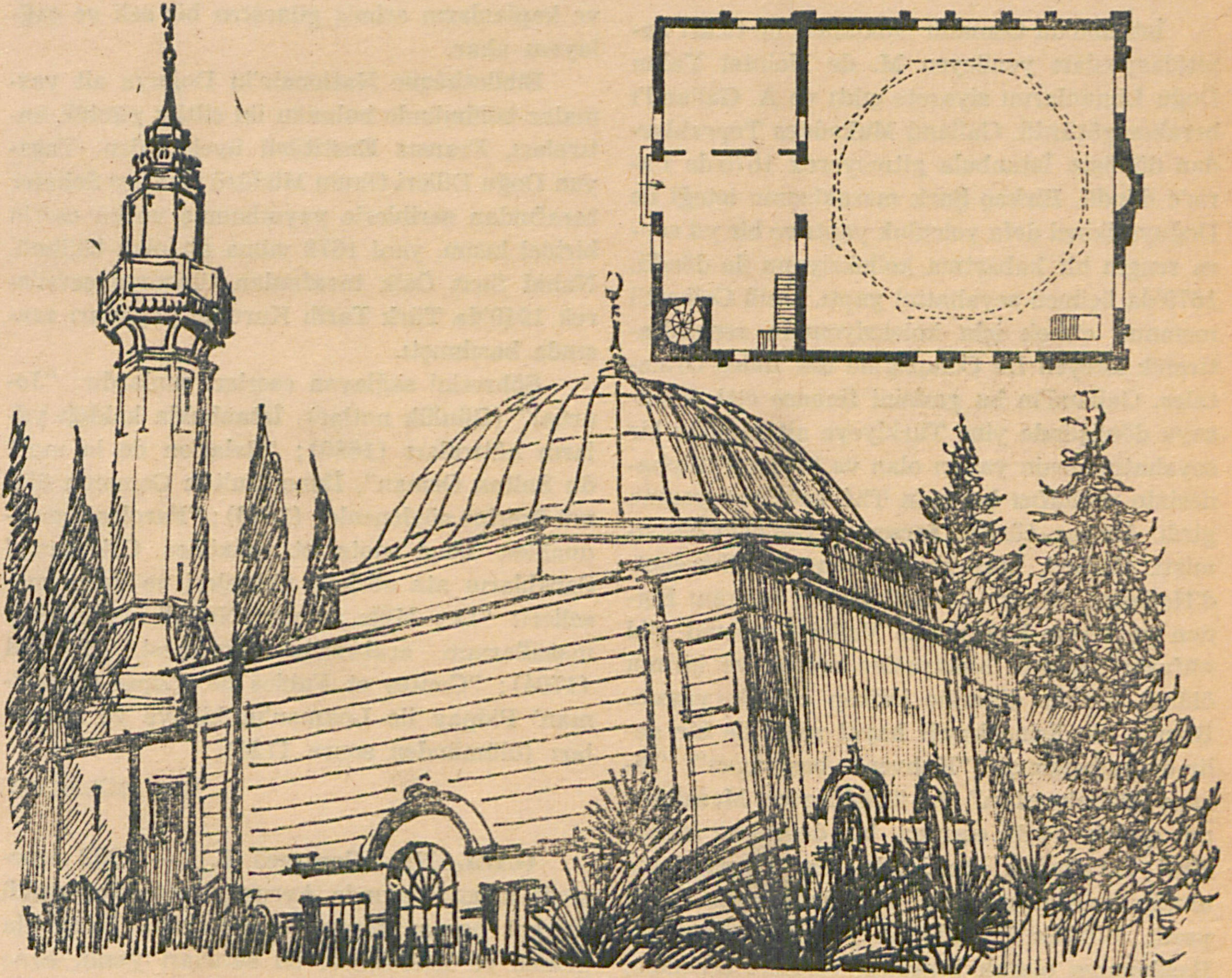
Minâre kapusu da bu medhal kısmın sağında, pabuçluk tarafındadır.

İki yan duvarında üçerden altı, mihrab duvarında iki ve medhal kısmında bakan iki, cem'an 10 pencere ile aydınlatılmış olan ibâdet sahnı büyükce bir sağır kubbe ile örtülmüşdür ve sekizgen bir kasnak üzerine oturtulmuşdur.

Ziyâretimiz tarihinde (Mart 1972) camiinin imamlığında Edebiyat Fakültesinin türkoloji bölümünden mezun İbrahim Bağalı, müezzinliğinde de Geyveli Âdil Özyüksel efendiler bulunuyordu. Halk ağzında camie "Hamidiye Camii" de deniliyordu. (B.: Galib Paşa, Abdullah).

GALİSTO (**Argangelo**) — 1967 yılında aşk yolunda müslüman olmuş bir italyan genci; İsviçrede işci olarak çalışırken aynı müessesede çalışan İstanbullu ve Cibâlili Esved Gültan'a âşık olmuş, kız izinli olarak İstanbula döndüğünde peşinden gelmiş ve doğruca Esnaf Hastahânesine giderek sünnet olmuş, sonra merâsimi diniyesi ile islâmiyeti kabul etmiş, Argangelo adı "Erkan" olmuş ve Esved Hanımla yıldırım nikâhı kıyılmış, düğünü de İstanbulda yapılarak genc karı koca İsviçreye gitmişlerdir.

Bibl. : Gazeteler, ağustos 1967.

Galibpaşa Camii

(Resim: Bülend Çetinor; Plân: H. Eraktan)

GALLAND (Antoine) — Doğu medeniyetine âid eserleri ve İstanbula dâir günlük hâtıraları (Journal - ruznâmesi) ile tanınmış fransız bilgini, yazarı ve seyyahı. A. Galland 1646'da Picardie'de Montdidier yakınında Rollo adlı küçük bir kasabasında fakir bir aile çocuğu olarak doğmuş, 4 yaşında babasını kaybetmişti. Noyon Kollejinde bir süre okuduktan ve bir yıl da çıraklık yaptıktan sonra Paris'de hizmetçilik yapan yaşlı bir akrabasına giderek önce Plessis Kolejine devam etti, sonra Sorbonne'a geçti. Mazarin Kollejinde iken, Doğu dillerine vukufu dolayısıyle kütüphanecisi ve kiliselerle yazışmalarını yapacak sekreteri olarak, İstanbula Sefir tayin olunan Marquis de Nointel kendisini beraberine aldı. Sefâret heyeti 20 Ağustos 1670 de "La Princesse" fırkateyni ile Toulon'dan hareket etti ve 22 Ekim'de İstanbula vardı.

İstanbulda Osmanlı Hükûmeti ile ticari kapitülasyonları yenileyen M. de Nointel Yakın Doğu Limanlarını ziyarete çıktı ve A. Galland'ı beraber götürdü. Galland Mukaddes Topraklardan dönüşte İstanbula gitmeyerek 1675'de Paris'e döndü. Birkaç Şark meraklısının isteği ile Doğuya ikinci defa yolculuk yaptı ve bir yıl sonra zengin bir kabartma kolleksiyonu ile döndü. 1679'da üçüncü seyahatini yaptı. Ünlü Colbert'i memnun etmek için koleksiyonunu zenginleştirmek isteyen La Compagnie des Indes Orientales, Galland'ın bu gezisini finanse etti. Fransaya dönüşünde yine Türkiyeye ait meşhur bir seyahatnamenin yazarı olan ve kralın kütüphanesinin muhafızı bulunan Thévenot'nun yanına girdi. Arapça, türkçe, farsça ve rumcayı öğrenmişti. Colbert, Marquis de Louvois, Thévenot d'Herbelot, Grand - Conseil birinci başkanı Bignon ve Basse Normandie Valisi Foucould gibi nüfuzlu kişilerin himayesine ererek ve birinin ölümü üzerine diğerine intisap ederek, yaşadı. Bignon kendisine kaydı hayat şartı ile bir gelir de bağışlamıştı. "Kahvenin başlangıcı", "Bizans Madalyonları" ve "Binbirgece Masallarının çevirisi" gibi eserleri bu devrelere aittir. Kral tarafından Académie des Inscription'a alındı ve Akademi için bir nümizmatik lûgati yazdı. 1706 da Parisde 64 yaşında vefat etti. Basılmamış olarak bıraktığı eserleri arasında, (sonradan Schefer'in yayınladığı İstanbula ait günlük hatıralar'ından başka) İstanbul şehrinin geniş bir tarifi metni de vardı.

İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar'ın karakteri; Sefir Marquis de Nointel'in diplomatik temasları, şehirde dönen entrika ve dedikodular, Sefir'e satın aldıkları antika kitaplar etrafında toplanır. Fakat eserin olağanüstü önemi ve güzelliği, Edirne'den İstanbul'a hareket eden devrin Padişahı Dördüncü Mehmed'in ordu alayını seyretmiş olan yazarın büyülenmiş kaleminden dökülen sayfalardır: Coşkun bir hayranlıkla, tam beş saat süren bu masal dünyasını anlatmağa çaba sarfeden bu sayfalarda, göz kamaştıran mücevher takımları ile örtülü atlıların, ateş kırmızısı, deniz mavisi, portakal ve yosun gibi en olmaz renklerdeki atlas ve ipekler içinde peykler, çavuşlar, çuhadarlar, çorbacılar ve iç oğlanlarının, kaplan ve pars postları kaplı piyadelerin, nefir, dümbelek, zil, davul ve darbuka çalanların, türlü hünerler gösteren esnafın, ve bu alayla yürüyen ehlileştirilmiş pars ve kaplanların erimiş güneşten bir seli ve çağlayanı akar.

Bibliothéque Nationale'in Doğuya ait yazmalar bölümünde bulunan iki ciltlik günlük hatıraları, Fransız Enstitüsü üyelerinden, Yaşayan Doğu Dilleri Okulu Müdürü Charles Schefer tarafından şerihlerle yayınlanmış ve bu eserin birinci kısmı, yani 1672 yılına ait olan bölümü, Nahid Sırrı Özik tarafından türkçeye çevrilerek 1949'da Türk Tarih Kurumu yayınları arasında basılmıştı.

Şöhretini sağlayan eserleri şunlardır: "Journal" (Günlük notlar), İstanbulda kaldığı yılların hâtıraları (1680); "Relation de la mort du Sultan Osman", İkinci Sultan Osmanın ölümü üzerine söylenenler (1676); "Paroles remarquables, bons mots et maximes Orientaux" Şarklıların ata sözleri, nükteleri ve darbı meselleri; "Les Mille et une Nuits", Binbirgece masallarının arabcadan tercemesi, 12 cild (1704); "Contes et Fables de Pidpaï et Lokman' Pidpay ile Lokman'ın hikâye ve masalları (ölümünden sonra 1724).

Çelik GÜLERSOY

GALLAND (Gerorges R.) — 1962 senesinde ağustos ayında Avrupayı oto - stop usûlü ile yol parası vermeden dolaşarak İstanbula gelmiş ve İstanbulda, bu satırları yazan hâne berduşun on gün kadar misâfiri olmuş 18 yaşında bir fransız lise öğrencisi; türkleri çok sevdiğini söylemişdir; "Gazeteci olacağım, La-

martine'nin, Pierre Loti'nin, Clande Farrère'in izinden gidip memleketinizi bugünkü yüzü ile fransızlara tanıtacağım, ama önce kendim görüp tanımak istedim.." demişdir. İstanbulun her tarafını gezdirdim; Topkapu Sarayı Müzesinden Kılıçalipaşa Hamamına, Gülhâne Parkından Yüşa Dağına, Kilyosa, Karaburuna, Belgrad Ormanına, Şileye, Agvaya varınca; görüp, gezdik, kahvelerde oturduk, plajlarda, hamamlarda yıkandık; ona bir de Fransızca - Türkçe ve Türkçe - Fransızca lugat hediye ettim. Resminin bir gazetede çıkmasını istedi, onu da sağladım ve resmini çeken gazeteciye: "İstanbul'u İstanbullulardan çok tanıyorum.." dedi. Gömleğinin sağ kolunda Fransız ve sol kolunda Türk bayrağı dikilmiş bu şirin ve sıcak kanlı Fransız genci ile mektuplaşdık, son mektubunda Fransız bahriyesinde askerliğini yapacağını yazıyordu. (1965).

Mehmed GÖKÇINAR

GALLİENNİ (Stefano) — 1969 yılında İstanbula gelmiş italyan asıllı ve Sicilyalı genc bir Hippi turist; 1949 ile 1950 arasında doğmuşdur, Sicilyanın şimal kıyısından bir balıkcının oğludur, anası Kefalonyalı bir rum kızı olduğu için köyünde ve çocukluğunda "Greko" lakabı ile anılmışdır; ilk tahsil çağında iken köy râhibinin uşağı olmuş, onun tarafından okutturulmuş, 15 - 16 yaşlarında iken hâmisi râhib tarafından Romaya, bir tabelâcı - ressam yeğeninin yanına yine uşak olarak gönderilmişdir.

Romada katıldığı bir Hippi kaafilesi ile hayli yer dolaşarak Türkiyede önce Bodrum'a, sonra Efes'e, oradan da 1969 ağustosunda İstanbula gelmişdir. İstanbula geldiğinde, ilk gecesi Sultanahmed Parkının kuytu bir köşesinde uyurken kendisini gören hâneberduş aydın genc adam Mehmed Gökçınar ile çok yakın bir dostluk kurmuş ve parasız olan Stefano Gallieni on gün kadar o yeni samimi dostunun Sirkeci civarında bir otel odasında misâfiri olmuş ve Gökçınar tarafından beslenmişdir.

Uzun boylu, vücudu atlet yapısında, esmer ve yüz nakışları ile gaayetle dilber bir genc idi; ressamlık iddiâsında bulunmamakla beraber, kendisini her yerde geçindirebileceğini tahmin ettiğimiz, ânî duygular ve iyi görüşlerle resim yapıyordu. İstanbuldaki hâmisi Mehmed Gökçınar tarafından götürüldüğü bir plajda, hafif batı müziği ile divânece dans eden bir gençler kaafilesine katılarak çıplak bir oyunu da göstermişdir ki rakkaslığa da doğuşdan kaabiliyetli idi. Bütün emsâli gibi esrar kullanıyordu. Türkiye tâbiiyetine geçme imkânı bulduğu ve o kötü alışkanlığını da bırakabildiği takdirde İstanbulda bir ressam - tabelacı olarak pek âlâ geçinebileceği, hattâ ressam olarak basında bile iş bulabileceği söylendiğinde, Türkiyeye tekrar geleceğini ve o husus o zaman çok ciddî düşüneceğini söylemişdir. Aşağıdaki kıt'alar Mehmed Gökçınar'ındır (B.: Gökçınar, Mehmed):

Hey kızına yandığım, oğlanına yandığım,
Ayaklarna düştüğüm, boynuna dolandığım,
Yetmiş iki milletin Hippi Turist gencleri,
Doya doya muhabbet edip oyalandığım..

Sultanahmed Parkında sabahın dördü beşi,
Uyurken yakaladım bir italyan serkeşi,
Kız saçlı, yalın ayak, ondokuzluk tığ gibi;
Esmerin en güzeli, altın tozlu fildişi..

Hemen yattım uzandım şorolomun yanına,
Uyandırdım el atıp (sînei uryanına);
İşmarla çattım heman, gariban hipplerin,
Duman hasreti çeken çapkın italyanına..

Kuş diline aşk olsun, kamarado arkadaş!
Birer sarma tüttürdük, keyifle sarmaş dolaş..
Dalga duman püf püfle, gitti üstünden vahşet,
Ağarırken ortalık pek tatlı yavaş yavaş..

Adı da bak ne güzel İstefâno Galyeni!
Hippilik alâmeti, bitli yakası yeni..
Ama gel gör Romada resim tahsil edermiş,
Dumanın keyfine de alışmış yeni yeni..

Bitlerinden kurtarmak oldu o gün ilk işim;
Yapış yapış saçları, oldu tel tel ibrişim..
Ben yerlisi o turist, berduşlukda tam eşim..
Yine ayaklar çıplak, kıyâfetler hırpânî,

Tam bir hafta olmuşdur, yanımdadır sinyorum;
Ben yarı aç yarı tok, hep onu besliyorum!
İpsizim, hem bitikim, divâneyim demem de,
Konuk severlik bizim ananemiz diyorum..

Verdiği destur bana kâfi iken mükâfat,
Masrafımın hakkını hergün aşardı kat kat,
Çıplak ayaklı ressam şorolom İstefâno
Resimler yapar verir.. Kıyamam ki götür sat!.

Her sabah bir tasvirim çizilir heman heman,
Perçemimden topuğa, bir kaçı da tüm uryan..
Duygu ile evgiyle yapılmış resimleridir,
Delikanlı sat diye, pek çok oldu yalvaran.

Kılıçali, Acısu, Modası, Filoryası,
Gezeriz İstanbulu, ha şurası burası..
Yıkanırız, yüzeriz, çalgı bulur oynarız,
Babacığım sağ olsun, almaz otel parası!.

GAMBETA BİRAHÂNESİ — Karaköyde eski Karaköy Caddesi üzerinde, Karaköyden Yüksekkaldırıma doğru yürürken sol kolda, meşhur, büyük bir birahâne idi. İkinci Abdülhamid devri sonlarında açılmışdı, ilk adı tesbit edilemedi, rum olan sâhibi.

Balkan Harbinde Bulgar Ordusunun Çatalcaya doğru ilerlediği sıralarda Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya devletleri İstanbul Limanına birer harb gemisi göndermişlerdi, fransız zırhlısının adı "Léon Gambetta" idi, fransız gemicilerini gazinosuna celbedebilmek için rum gazinocu hemen bir "Gambetta" adını yazıb kapunun üstüne asmış, ve ondan sonra da gazino o adı taşımışdı. Kalender halk şâiri Merdivenköylü Bitli Tevfik: "İçkici türklerin arasında Gambeta denilmez, İstefo denilirdi, İstafo o gazinoda bir garsonunun adıdır" diyor. Aşağıdaki kıt'a da Bitli Tevfik Efendinin uzun bir manzumesindendir:

O gün yaşadım demem Gambetaya varmasam;
Sesi kulaklarımda, veve, oriste, pasam.
Gedikli malım gibi mutlak hazırdır masam,
Gazinoda aranan içki değil, garsondur.

Bu gazino 1938 - 1940 arasında kapandı, yeri de 1956 - 1958 arasında istimlâk edilerek zamanımızdaki Karaköy Meydanının üst kısmına eklendi.

GAMBRİNOS BİRAHÂNESİ — Geçen asır sonlarında Beyoğlunun meşhur birahânelerinden; 1314 (M. 1898 - 1899; H. 1315 - 1316) yılında gazetelerde görülmüş bir ilânda şunlar yazılıdır:

"Beyoğlunda Konkordiya Tiyatrosu karşısında 312 numaralı Dimitri Gambrinos Birahânesi; birinci nevi bira füruht olunur, nefis et'ima (yemekler) bulunur; birahâne sabaha kadar açıkdır; müşterilerin memnuniyetine her suretle hizmet edilir".

Birahânenin sâhibi görünen Dimitri Kefalonyalı bir yelkenli kaptanı idi, kendi adını taşıyan bu birahâneyi, küçük yaşından beri gemisinde dolaşdırdığı Sakız adalı Andriya adındaki zenânesi için açmışkı ve o tarihlerde otuz yaşlarında kadar olan Andriya gaayetle süslü bir genc avrupalı kılık kıyâfetinde olup dâimâ fransızca konuşurdu, kaptanının adını taşıyan birahânesine de fransız limanlarında gördüğü şekli vermişdi. Beyoğlunda beyaz ceketli, beyaz frenk gömlekli, siyah kelebek boyunbağlı, siyah pantalonlu, siyah çorab ve ayakkabılı, ve başı açık, uzunca saçları yandan veya ortadan ayrılıp taranmış garsonlar ilk defa bu Gambrinos Birahânesinde görülmüşdü. Hepsi genc ve çehreli altı nefer garsonu da ezberledikleri birkaç cümle ile fransızca konuşurdu. Sabaha kadar açık olduğu ilân edilmiş olan birahânenin gece yarısından sonraki müşterileri uygunsuz güruhu ile garson genclerden birinin cömerd dostu bilinmiş kişilerdi ve kendi aralarında "Benimki, Jak'ın beyi, Moris'in kaptanı, Alfred'in ingilizi gibi isimlerle anılırdı ki Jak, Moris, Alfred garsonların taşıdıkları takma fransız isimleriydi. Bu birahâne hakkında aşağıdaki manzume Üsküdarlı Âşık Râzinin çıraklarından Hasköylü Âşık Sarkis'indir:

Giremem içeri, üst baş külüstür,
Zirâ Gambrinos gaayet lüküsdür.

Gaco şıkırdımı Pera gülleri,
Lavanta sürünmüş hoş kâkülleri.

Şampanya patlatır bir şişe en az,
Onlarda tamamdır türlü cilve naz.

Tatavla, Kumkapu, Hasköy beyleri;
Gündüzden verilmiş gece peyleri.

بك اوغلنده «قونقورديه» تياتروسی
قارشوسنده ٣١٢ نومرولی
{ديمتری غامبرينوس بيراخانه‌سی}

DIMITRI
BrasserieGambrinus
312, Grand Rue de Péra, 312

برنجی نوع بيرا فروخت اولنور. نفيس اطعمه
بولنور. بيراخانه صباحه قدر آچيقدر.
مشترلرك ممنونيتلرينه هر صورتله خدمت
ايديلور.

Malûmat Gazetesinde Gambrinos Birahânesinin İlânı

"Minüvi" derler ki gece yarısı,
Soksun dillerini eşek arısı.

Gambrinosda bir gonca gül açmış,
Dediler Cennetden bir güzel kaçmış.

Koşuyor o şâhın medhini duyan,
Kimi fransız dir, kimi italyan.

Hakikati hâli ben idem beyan,
Bizim dayıoğlu baron Tatulyan.

Sus ol Sarkis dedi çakdı işmarı,
Biz dahi koruduk Yervant ahbarı.

Sordum ki refikin ya şu civan kim?
Dedi Karamanlı Bodosun Eftim.

Ya dedim şu kara hindû nevcivan?
Dedi ki kıbtii nasrânî Yuvan.

Vâsif HİÇ

GAMEDA (Ga Me Da) — Gazete - Mecmua Dağıtımı Limited Şirketi; Türkiyede bu büyük işi, tesâdiflerin ileri sürdüğü var çoğu has anlamında câhil fakat becerikli bir takım kişilerin elinden kurtarıp basına güvenilir destek olmuş bir müessese; 4 eylül 1959 da İstanbulda kurulmuşdur, kurucuları şu basın müesseseleri olmuşdur; isimleri alfabetik sıra ile kaydediyoruz:

Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.
Dünya Basın Yayın ve Ticaret Ltd. Ş.
Ercümend Karacan Koll. Ş.
Hayat Mecmuası
Sedad Simavi Halefleri Haldun ve Erol Simavi Koll. Ş.
Yeni Sabah Gazetecilik A.Ş.

Sonradan bazı ortaklar ayrılmış, bâzılarının da unvanları değişmişdir, 1972 de Gameda ortakları şunlardı:

Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.
Dünya Basın ve Yayın Ticaret Ltd. Ş.
Milliyet Gazetecilik A.Ş. (E. Karacan Koll. Ş.)
Neşriyat A.Ş. (Hayat Mecmuası)
Tercüman Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.

Gamedanın ilk dağıttığı gazete ve mecmualar şunlardır: Hayat Mecmuası ile Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet ve Yeni Sabah gazeteleri.

Busatırların yazıldığı tarihde, (1972), dağıtmakda olduğu yayınların başlıcaları şunlardı; gazeteler: Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercüman, Yeni Asya, Bizim Anadolu, Ekspres, Adalet, Barış, Yeni İstanbul, Modern Gazete, Türkiye; haftalık ve aylık yayınlar: Hayat, Hayat Tarih, Ayna, Ses, Resimli Roman, Doğan Kardeş, Hey.

Gameda Şirketinin merkez umum müdürlüğü İstanbuldadır; 65 kişi İstanbul merkez teşkilâtında, 55 kişide Ankara, İzmir, Adana ve Samsun bürolarında olmak üzere şirketle 120 kişi çalışmakta idi.

Umum müdür İsmet Bodur idi, müdürler kurulunda da Şevket Rado, Kemal Ilıcak ve Ercümend Karaca bulunuyorlardı.

Gameda Türkiyenin en büyük yayın dağıtımı şirketidir. Yalnız kitab dağıtımı ile meşgul olan Bateş Müessesesi, Gamedanın ortaklarından bulunan Neşriyat Anonim Şirketinin temsilcisidir.

GAMLI RAMAZAN AYI — İstanbul tarihinde 1225 (eylül - ekim 1810) ramazanına gamlı ramazan adı verilir. Rusya ile harb oluyordu. Ordularımız birbiri arkasından mağlûbiyetlere uğruyordu. Bekçi mabeyinleri, saz, meddah, karagöz, kahve âlemleri her türlü eğlence şiddetle yasak edildi. İstanbul halkı, bu yasaklara bütün duygu ve samimiyetiyle katlandı. Mübarek otuz günü göz yaşları ve zafer dualariyle geçti. Üç gün bayram da, gamlı bayram oldu.

GAMSARAKAN (Dikran) — Ermenei edib ve romancısı, 1866 da İstanbulda doğdu; yazı hayatına 1884 onsekiz yaşında iken atıldı; Ünlü fransız romancısı Eugène Sue'nün "La Famille Geoffroy" (Geofrua Âilesi) isimli eserini ermeniceye çevirdi, yaşıdları sayılabilecek Kirkor (1861 - 1915) ve Hırant Asadur (1862-1928) ile birlikde ve 1884-1908 yılları arasında ermenice haftalık "Masis" isimli bir mecmua çıkardı; "Varjabed'in Ağçıkı" (Muallimin Kızı" isimli ermenice telif romanı ile de şöhret kazandı. 1941 de Fransada Vişi'de öldü.

Kevork PAMUKCİYAN

GAMZE — "(Aslı arabcadan) Göz kırpma, gözle işâret; naz ve şivei dilberâne ile kirpik süzerek bakma, misâl: Bir gamzei dilfirîb ile bakdı" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Şemseddin Sâmi Beyin yukardaki târifi biraz hatâlıdır; "Gamze", gözün şöyle bir hareketi, gözle verilen işâret, gözün her hangi bir tarzda işve ve naz ile bakışı değildir. "Gamze", gözün dış uclarındaki ince ve lâtif kırışıklardır ki göze ve gözün bakışlarına bir çapkınlık, işvebazlık, fettanlık, çekicilik verir; gülümser bir câzibe verir.

Hüseyin Kâzım Bey "Büyük Türk Lugatı"nda "Gamze"yi daha doğru târif ediyor: "Güzel gözde ve hususiyle gözün kuyruğunda görülen dilfirip hareketler ve işâretler" diyor; "Hareketler" ve "işâretler" yerine dilfirib çizgiler, kırışıklar" demek doğru olurdu. Gamze, bulunduğu gözün bakışı ile bir hareket ve işâret olur, onun içindir ki şâirlerimiz, güzellerin gözlerindeki gamzeleri, bakışın ifâdesi ile çeşidli isimlerle kaydetmişlerdir: "Gamzei Mestâne", "Gamzei Mahmur", "Gamzei Fettan", "Gamzei Câdû", "Gamzei Cellâd", "Gamzei Hunrîz" demişlerdir.

Yüz çok güzel, fakat gözler gamzesiz olabilir; o zaman, bakışların ifâdesi Gamze kelimesi yerine "Bakış", yahud bakışın dilimize farscadan alınmış karşılığı "Nigâh" kelimesi ile anlatılır: "Nigâhı Mestâne", "Nigâhı Mahmur", "Mahmur Bakış", "Cellâd Bakışlı" denilir.

"Gamze", divan edebiyatımızda ve halk edebiyatında çok kullanılmış bir kelimedir:

Âfeti can dediler gamzei cellâdın için
Nahli gül söylediler kaameti şimşâdın içün

Nedim

Sînelerde varsun ârâm eylesün tîri kazâ
Ey hadengi gamzei cânan yerin candır senin

Yenişehirli Avni

Gamzeli bakışı kâfi şehbazın
Erir karşısında taş olsa yürek

Çamiç Ağa

Keskin nigâhında nedir o gamze
Getirir âşıkı önünde dize

Âşık Râzi

Çakdım gamze işmarın
Susamışsın kanıma

Âşık İbrahim

Yüze bir yumuşaklık, gülümserlik veren yanaklardaki çukurlara da "Gamze" denilmişdir. O küçücük çukurlar, göze benzetildiği için bu ismi almışdır; fakat gamzenin yanakda olduğu dâimâ kaydedilir:

Kalpağından taşar âşüfte kâkül
Yanakda açılır gamzeler gül gül

Âşık Râzi

Lâhurî şal var ince belinde
İnci tartar terâzisi elinde
Ol şîvekâr Bedesten Güzelinde
Yanaklar da gamzei fettanlıdır

Âşık Râzi

GANBOT, GANBOT AGI — Boğaz içi balıkcıları ortaboy kefal balığına "Ganbot" der, onların tutulduğu ağlarda bu ismi almışdır. Ganbot Ağı asıl kefal ağı gibi çifte fanyalı bir ağ olub boyu 70 - 80 kulaça kadar çıkarsa da eni 1 kolaçdan fazla olmaz. Bu ağın "tur" kısmının gözleri 2 parmak, ve "fanya"sı kefal ağının fanyası gözündedir, 12 santimdir. Alt ve üst yakalarında bulunan kazıl, kurşun ve mantarlar kefal ağındakilerin sayısı ve ağırlığındadır. İki çifte bir kayık içinde üç kişi tarafından hem uzatma hem de çevirme suretleriyle kullanılır. Bu ağ ile ekseriya ganbot, lüfer, iskorpit, pisi, levrek ve sâir balıklar tutulur.

Karatekin DEVECİYAN

GANEM DEDE — Onyedinci Yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir mevlevî dervişi; asıl adı bilinmiyor, Galata Mevlevihânesinin beşinci şeyhi Mesnevî Şârihi Ankaralı İsmail Dede Efendinin dervişlerinden; İsmail Dedenin şeyhliği hicrî 1041 (M. 1631 - 1632). Şeyhine coşkun bir aşk ile bağlanmışdı ve "Ganem" (Koyun) kalabı şeyhi tarafından takılmışdı.

İsmail Dedenin ümidsiz hasta olarak yattığı günlerde Ganem Dede: "Ben onsuz yaşayamam.. Allah, hû.." demiş ve ölmüş. Galata Mevlevihânesindeki kabri, son zamanlara kadar, mâşuk veya mâşukalarına kavuşmak isteyen âşıkların ziyâretgâhı olmuşdu.

Bibl.: Nezihe Araz, Anadolu Evliyâları

GANGSTER, GANGSTERLER — "Amerikanca bir halk deyimi, Gang denilen câniler çetesi üyesi; bu çeteler sistemli olarak kumardan, fuhuşdan, uyuşturucu maddelerden ve endüstri âleminden harac alarak gelir sağlayan karmakarışık kuruluşlu teşekküllerdir. Bu tipde bir câniler kumpanyası içinde bulunan bir gangester, üstünden aldığı emirle soygunlar yapan, para gasbeden ve adam öldüren bir hayduddur" (Türk Ansiklopedisi).

Gangster'in bu tarifine, soygunların, gasbların ve cinâyetlerin mutlakaa gündüz yapılmış olmasını da eklemek lâzımdır.

Birleşik Amerika Devletleri topraklarında başlayan Gangsterliğin binlerce cinâî vak'a ile dolu çok kanlı bir tarihçesi vardır ki bu ansiklopedinin sınırı dışında kalır. Memleketimizde ve en büyük, kalabalık şehrimiz İstanbulda, şu satırların yazıldığı 1972 yılına kadar, Amerikada olduğu gibi çalışan gangsterler görülmemişdir. Fakat, 1950 den sonra, İstanbulda silâhlı soygunlar, bu arada banka baskınları yapan azılı haydudlar çıkmış, baskınlarda adam öldürülmüş ve basın tarafından o haydudlar için de "Gangster" veya "Gangster Taslağı" deyimleri kullanılmışdır.

Tek başlarına ve kendi hesablarına çalışan, merkezi bir teşkilâta bağlı olmayan o şerirlerin hakkındaki Gangster deyimini, memleketimiz için, "ölümü göze alan ve soygun işi yolunda adam öldürmekden aslaa çekinmeyen şehir haydudu" olarak kabul ediyoruz.

Gangsterlik yoluna atılabilmek için cür'etden başka pençeli, ve vücud yapısı baş vurduğu çetin işe elverişli ve elbet ki, gencliğin ateşli çağında bulunmak gerekir.

Bir genci o karanlık yola sürükleyen âmiller arasında, konuları Amerikan gangsterlerinin hayatından alınmış sinema filmlerini, tehlikeli mâcerâ romanlarını ve hırsızlıkla karışık cinâî romanları, türlü eğlenceli hayat sahneleri karşısında dar geçimi, yoksulluğu, gençlik ve güzellik çağlarında eğlenmek ve süslenmek imkânsızlığını, sefâlet denilebilecek derin mahrumiyeti; ve nihâyet, uygunsuz adamların pençelerine düşerek ırzlarına tecâvüz edilmiş delikanlıların zillet duydugusundan gelen nefret kamçısı altında, câniyâne kabadayılık ile topluma meydan okuma hırsını kaydetmek gerekir.

İstanbul basınında ilk defa olarak "Gangster" tâbiri, tek başına güpe gündüz bir banka soymuş olan ve soygundan sonra kaçışı, zâbıtaca tâkibi, ve yakalanması İstanbul halkınca heyecanla izlenmiş Necdet Elmas hakkında kullanılmışdır.

İ r f a n V u r a l — İstanbul basınında "Gangster" denilmiş haydud-cânilerin en cüretlisi, 1932 de Trakyada Babaeskide doğdu, Bulgaristan göçmenlerinden bir âilenin oğludur; 1950 de (17-18 yaşlarındadır) babası ile birlikde bir iş için Düzceye gittiklerinde babasını döven bir jandarma neferini yaraladı, hapse mahkûm oldu, mahpushânede cinsi sapık mahkûmların zenânesi oldu, müddetini doldurup çıkmasından az sonra bir erkek çocuğun ırzına cebren tecâvüzden tekrar hapsedildi (Yattığı ilk hapishâneler, cezâ müddetleri ve ırza tecâvüz vak'asının yeri tesbit edilemedi).

İrfan Vural
(Resim: Sabiha Bozcalı)

İkinci defa hapisden çıkdıkdan sonra Üsküdarda tanışdığı ve çok yakın dostluk kurduğu Çingene Hasan adındaki cinsî sapık sabıkalının teşviki ile bir akşam bir kuyumcunun yolunu keserek silâh tehdidi ile içinde 180.000 liralık mücevher bulunan çastasını gasbederek kaçdı, fakat suç ortağı ile mücevherleri paylaşamadan yakalandılar ve İrfan Vural 19 yıl 5 ay hapse mahkûm oldu, cezasını çekmek üzere Bolu Cezâevine gönderildi (1961); ve altı ay yattıkdan sonra o cezaevinden kaçmaya muvaffak oldu. İstanbula geldi.

Bir cezaevi kaçağı olarak silâhlı ve eli de tabancasının tetiğinde, kuşku içinde dolaşırken 25 kasım 1966 da saklandığı Gaziosmanpaşa semtinde dolaşırken, ertesi günü yapıla-

cak düğününün heyecanı içinde bulunan polis memuru Adil Aydoğmuş adındaki gencle karşılaşdı, polis memurunu kendi peşinde olduğunu sanarak tabancasını ateşleyerek genc polisi öldürdü ve kaçdı.

Günlerce amansız tâkib edildi, önce Babaeskiye giden kaatil, orada beş gün bir samanlıkda saklandı, polisin peşini bırakmadığını görünce yine İstanbula döndü, Sağmalcılara gitti, oradan Üsküdara geçerek Doğanlılarda kızkardeşinin evine sığındı, ve polis tarafından izi bulunarak 9 aralık 1966 da, yağmurlu bir gecede o eve gelirken yolu kesildi, polisle silâhli bir çatışma yaptı, komiser Câzib Işık ağır yaralandı, o günlerde gazetelerin yazdığı unvanları ile "Irz Düşmanı, Cezâevi Kaçağı ve Polis Kaatili" İrfan Vural da ayağından yaralandı ve: "Beni öldürmeyin!.." diye yalvararak teslim oldu, önce hastahâneye, yarası tedavi edildikden sonra da Sultanahmed Cezâevine götürüldü.

Bir yanda ağırcezâda mahkemesi devam ederken, 1966 - 1968, İrfan Vural Sultanahmed Cezâevinde, yine gazetelerin kullandığı tabir ile bir "Hapishâne Kıralı" oldu, cezâevinin "Meydancısı", "Kantincisi" ve "Kahvecisi" olmuşdu, günlük kazancı en az 500 lira idi. Silâhlı ve kanlı bir benzin istasyonu yapmış ve yaşları 17 - 18 arasında üç gencden Mehmed Ediz ve Nâil Sevimle kurduğu yakın dostluk ve hapishâne işi cinsî münasebetlerle dışarda yaşayamadığı hayatı yaşıyordu. Yine bir cinsî sapık ve bir polis kaatili olan Emin Aladağ ile de çok sıkı ahbablık kurmuşdu.

15.000 lira birikmiş parası olduğu tahmin edilen İrfan Vural, Emin Aladağ ile yakın ahbablık kurdukdan sonra, aralarına azılı mahkûmlardan Remzi çetini de alarak cezâevinden kaçma planı hazırlanmışdır ve plan 21 aralık 1967 günü saat 2 de tatbik edilmişdir. Önce cezâevinde sübyan koğuşunu basmışlar, oradan zenâneleri Mehmed Ediz ile Nâil Sevim'i de alarak kaçmışlardır. Sübyan koğuşuna girerlerken İrfan Vural, mani olmak isteyen Kemal Ateş adında bir gardiyanı öldürmüşdür.

Güpe gündüz bu cür'atkârâne ve kanlı firar planının cezâevi dışındaki tatbikcisi yine bir firari sabıkalı olan Remzi Çetin ile uygunsuz takımından işportacı Sürmeneli İsmail Laztürk olmuşlardı.

Sultanahmed Cezaevinden, yeni bir cinâyetin kanı ile sokağa fırlayan iki polis kaatili ile iki kötü çocuğu bir ara sokakda beklettikleri bir taksiye bindirerek evvelâ Aksaraya götürmüşler, orada vasıta değiştirerek Sağmalcılara gidilmiş, yeni yapılmakda olan Sağmalcılar Cezâevinin bodrumunda gizlenmişler, gece de Zeytinburnunda sabıkalı papelcilerden Lütfi Kahvecinin evinde saklanmışlardı. Ertesi günü, 22 aralık, iki gangster ile soygun ve katilden sanık iki çocuğun firarının gazetelerde yayınlanması İstanbulda büyük dehşetle karşılanmışdır. Zabıta yedi gün firarilerin izleri peşinde dolaşmış ve nihâyet Karagümrükde bir tesadif eseri şerirlerle karşılaşmışdı.

Niyetleri ilk fırsatda ve belki de ayrı ayrı İstanbuldan çıkıp kaçmak, hattâ Türkiye sınırları dışına çıkmakdı. Tekrar silahlanmak için Karagümrükde silâh ve kaçakcısı hallaç Hamdi Samastı'ya gitmeye karar verdiler. Zeytinburnundaki evde tabancasını kurcalayan İrfan Vural bir kaza eseri Emin Aladağı baldırından yaraladı, Karagümrükdeki kaçakcıyı görmeye katılamadı, Nâil çocuk da onunla kaldı; İrfan Vural, Remzi Çetin, Mehmed Edis ve İsmail Laztürk bir taksi ile Karagümrüğe gittiler, arabanın şoförü kimleri götürdüğünü bilmiyordu.

Remzi Çetin ve İsmail Laztürk kaçakcı ile pazarlık için arabadan çıkmışlar idi ki Polis 2. Şube Müdürü Vedad Sokollu ile bir komiser muavini ve biri şoför iki polis memuru da o silâh kaçakcısından firarilerin izi hakkında bilgi almak üzere Karagümrüğe, hallacın dükkânı önüne geldiler ve izi ararken şerirlerin kendilerini buldular. Teslim olma teklifine, bindikleri arabanın içinden silâhla karşılık verilince İrfan Vural ile Mehmed Edis arabanın içinde öldürüldüler. Remzi Çetin ile İsmail Laztürk polislerle vuruşarak kaçmaya muvaffak oldu.

İrfan Vuralın cebinden 1750 lira, Mehmed Edisin cebinden de 5 kuruş ile bir telefon jetonu çıkmışdır (28 aralık 1967).

Emin Aladağ — Öncelikle bir cinsî sapık, sonra bir elinden çıkan kazâ kurşunu ile bir polis kaatili ve cezâ evi firârisi, gangster ayakdaşı; polis edebiyatında "Serseri Mayn" diye adlandırılmışdır. İlk sabıka kaydını Hasköyde bir erkek çocuğa cebren tecâvüz teşebbüsü ile geçmiş ve o vak'a sırasındadır ki bir polisi öldürmüşdür. Bu vak'adan Sultanahmed cezâevinde yatarken önce Shel Benzin İstasyonu baskıncılarından Mehmed Edis ile ve sonra

gangster İrfan Vural ile tanışmış, İrfan Vural hapishâneden kaçmış fikrini telkin etmiş, Edis'i ve o çocuğun suç arkadaşı Nâil Sevimli de alarak, Remzi Çetin adındaki kaatilin de katılması ile firâriler çetesinin beşincisi olmuş ve firar planı başarı ile tatbik edilmişdir. Firardan sonra Zeytinburnunda bir eve sığınmışlardır. Zeytinburnunda Emin Aladağın ilk işi hâlâ unutamadığı Hasköydeki çocuğun bir vesika resmini bir fotografcıya büyüttürmesi olmuşdur. Fakat Zeytinburnunda sığındıkları evde, İrfan Vural tabancası ile oynarken Emin Aladağı baldırından vurmuş, yaralı şerir bu yüzden Karagümrük yolculuğuna katılamamışdı. İrfan Vural ile Mehmed Edis'in akibetlerini o günün gecesi Remzi Çetinden öğrendi. Yine Remzi Çetinin kararı ile ertesi günü dağıldılar. Yaralı ve hiç parası olmayan Emin Aladağ'a Remzi Çetin 50 lira verdi ve Emin Aladağ, şaşkın ve perişan, Zeytinburnundaki fotografcıdan Hasköylü çocuğun büyütülmüş resmini alamadan Beşiktaşa kaçdı, metruk bir ahşab evde altı gün kadar gizlenmiş, sonra Aksaraya giderek vaktiyle uşaklık ettiği bir kulüpde gizlenme imkânını aramışdır, fakat orada bir berber çırağının kendisini teşhisi ve zâbıtaya ihbârı üzerine yakalanmışdır (11 ocak 1968). Üzerinde bir ekmek bıçağı ile Remzi Çetinin verdiği 50 lira çıkmışdır. Emin Aladağın o tarihden sonraki hayatı tesbit edilemedi.

Emin Aladağ
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Remzi Çetin ve İsmail Laztürk — Polis sicilindeki lakabı "Tilki", kurnazlığı ile tanınmış bir soyguncu, kumarbaz ve cinsî sapık; 1959 da 27 yaşında iken İzmirde bor soygun - gasb vak'asından yakalanmış, diğer suçlarının tesbiti için İstanbula gönderilmiş, fakat vapurun hareketinden az sonra, girdiği ayakyolu penceresinden elleri kelepçeli olduğu halde denize atlayıp kaybolmuşdu. Firarının geri kalan safhası tesbit edilemedi, sahneye yıllarca sonra Sultanahmed Cezâevi Firarı vak'ası ile girdi. Yine bir cinsi sapık olan Remzi Çetin, İstanbulda uygunsuz takımından işportacı İsmail Laztürkle Shell Benzin İstasyonu soygunundan önce Mehmed Edis vasıtası ile tanışmışdı.

Karagümrük Vak'asından sonra İsmail ile birlikde kaçdı, yanında 5.000 liradan fazla parası vardı, hattâ Karagümrükdeki silâh kaçakcısının istediği 5.000 lira kaparoyu o verecekdi. Önce Sümer Mahallesinde yeni bir ev tuttular, sonra Cankurtarandaki hamamda, (Akbıyık Hamamı?) yıkandılar, yatıp dinlendiler ve yeni evlerine gittiklerinde polislerle karşılaşdılar, en küçük bir direnmede bulunmayarak teslim oldular.

Shell Benzin İstasyonu soygunu ve cinâyeti — Mehmed Edis, Nâil Sevim ve Mahmud Sarı adlarında yaşları 17 - 18 arası üç tüysüz genc 1967 yılı şubat ayı başlarında Londra Asfaltı üzerinde Shell Benzin İstasyonuna silâhlı bir baskın yapmışlar ve 1900 lira gasbederek kaçmışlardır. Baskın sırasında istasyonun gece bekcisi Bolay Pamir isimli genc Mehmed Edis tarafından tabanca ile vurularak öldürülmüşdür. Üç gangster oğlan bir hafta sonra İstanbul polisi tarafından yakalanmışdır.

Mehmed Edis — Benzin İstasyonu soygunu sırasında 18 yaşındadır. Dokuz yıldan beri bir matbaada mürettiblik yapmakda olup vak'adan bir hafta önce işinden çıkarılmış ve kanlı soygunun planını hazırlamışdır. Sorguya çekildiğinde cinayetini itiraf etmişdir. Muhâkemesi devam ederken Sultanahmed Cezâevinde yattığı koğuşda yaşca büyük mahkûmlar tarafından devamlı tecâvüze uğramış ve onlar arasında İrfan Vural ve Emin Aladağ ile çok sıkı münasebet kurmuş; hazırlanan firar teşebbüsüne alınmış, fakat yattığı büyükler koğuşundan, tesâhüb rekaabeti ile alınıp götürülmesi güç

olacağından, Mehmed Edis, uğradığı devamlı tecâvüzü delilleri ile isbatlayarak kendisini sibyan koğuşuna naklettirmişdir. Firar gecesi kendisini almak üzere sibyan koğuşuna gelen İrfan Vural engel olmak isteyen bir gardiyanı öldürmüşdür ve M. Edis, sibyan koğuşundan arkadaşı Nâil Sevimi de alarak İ. Vural, E. Aladağ ve R. Çetin ile birlikde kaçmışdır. Firardan sonra gangsterlerden ayrılmamış, amansız takib sonunda da Karagümrükde bir otomobilin içinde İrfan Vural ile birlikde öldürüldü. Cebinden yalnız 5 kuruşla bir telefon jetonu çıkdı.

Mehmed Edis
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Bu bahtsız çocuk hakkında aşağıdaki manzume, mahalleden arkadaşı Mehmed Gökçınarındır (B.: Gökçınar, Mehmed):

Hani Gangster Mehmed, Mehmed Edis vardı ya;
Savurdu gençliğini, güzelliğini havaya.

Çocukluk arkadaşım, ama çok sevişirdik,
Yoldu bir çiçek gibi kendini didik didik.

Baygın elâ gözünü para hırsı bürüdü,
İşte o hırsla Edis, felâkete yürüdü.

Mahallemizden kayboldu çıplak ayaklarıyla,
Bir gün gördüm gezerken kart yosma bir karıyla.

Yanında Hacı Ağa, inşaatçı Lazoğlu,
Bu akşam Sirkecide, yarın akşam Beyoğlu;

Ya bir kamyon şoförü, ya bir motor kaptanı,
Kadeh arkadaşıdır değil iken akranı.

Sabahcı hamamları, sabahcı kahveleri,
Derken bir gün duyuldu kanlı soygun haberi.

Mahbushânede koğuş, koğuşlarda ranzalar,
Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar.

Eşik töreni diye öpülür ayakları,
Unutur karakolda yediği dayakları.

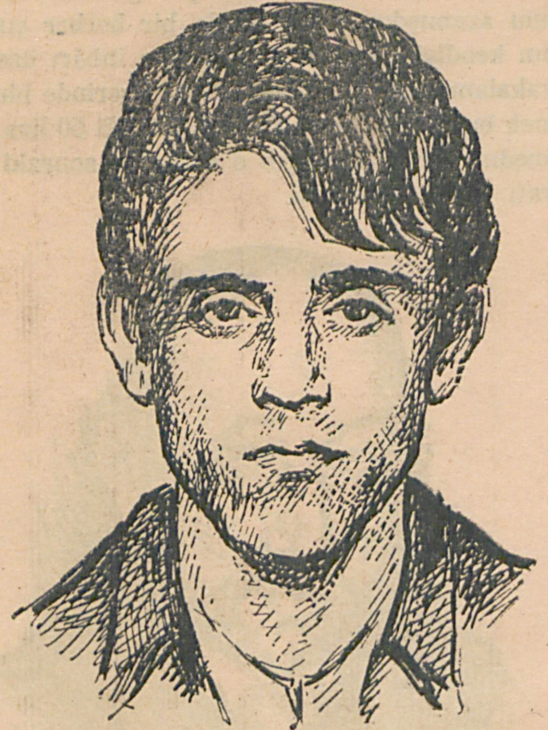
Tek cıgara alacak cebinde yok mangizi,
Oyna şorolom derler, oynatırlar Edisi.

Gangster Damağası, kumpanyasını kurmuş,
Turnanın tellisini baygın gözünden vurmuş.

Şorolosu elinden kahvesini içer de,
Bırakır mı İrfan hiç Edisini içerde,

Kaçarken kaçıracak Köroğlu Ayvazını,
O İrfan canavarı Mehmedi haylazını.

Nâil Sevim — Benzin İstasyonu soygunu sırasında 17 yaşındadır. Bir süre önce Shell İstasyonunda çalışmış, soygun planını o hazırla-

Nâil Sevim
(Resim: Sabiha Bozcalı)

mışdı. Muhakemesi sırasında Sultanahmed Cezâevinin sibyan koğuşunda yatmakta iken, kendisini o koğuşa naklettirmiş arkadaşı Mehmed

Edis ile birlikde ve İ. Vural, E. Aladağla takılarak hapishâneden kaçmışdır. Fakat Mehmed Edis gibi gangsterlerin yanında kalmamış, bir yolunu bulup onların elinden de kaçarak İzmit, sonra Kandıra taraflarına gitmiş, ganster İrfan Vural ile arkadaşı Mehmed Edisin öldürülmesinden bir müddet sonra İzmit vâlisine teslim olmuşdur. Bir başka anlatılışa göre de, Zeytinburnunda Emin Aladağ ve Remzi Çetinden, Karagümrük vak'asından sonra onların rızâları ile ayrılıp kaçmışdır.

Mahmud Sarı — Benzin İstasyonu soygunu vak'asında 18 yaşındadır. Sağmalcılardaki Magnezit Fabrikasında işcidir; soyguna arkadaşı Nâil Sevim tarafından sürüklenmişdir. Çok büyük bir para kaldıracaklarını umarken hissesine ancak 500 lira düşmüşdür. Sultanahmed cezâevinden firar hâdisesinde büyükler koğuşunda bulunuyordu, firara katılmadı, yahud katılamadı. Soygundan ne gibi cezâya mahkûm olduğu tesbit edilemedi.

Mahmud Sarı
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Bu satırların yazıldığı sırada, mart 1972, Emin Aladağ, Remzi Çetin, İsmail Laztürk ve Nâil Sevim cezâevinde bulunuyorlardı. Suçlarının adlî safhası, kaçar hapse mahkûm olmuşlardır tesbit edilemedi.

Mustafa Sezgin — Cihangirde bir mahalle bekcisidir; 1961 yılında iki ayakdaşı ile birlikde Kirkor Tellioğlu adında bir kuyumcu - saatciyi sokakda silâh tehdidi ile soymaya teşebbüs etmişdir. Ayakdaşlarından biri sekiz yıla mahkûm olup Dalaman Cezâevinden kaçmış ve zabıtaca aranmakda olan 25 yaşında Hüseyin Çelik adında bir hırsız, digeri de 21 yaşında Necâti Çalık Cihangirde bir berber kalfasıdır, soygun işini de bu genc teklif etmişdir, Kirkorun traş olduğu dükkânda çalışan kötü delikanlı, onun hergün içinde en azdan 200 bin liralık mücevher bulunan bir çanta ile gidip geldiğini söylemiş ve gangsterlige karar veren bu üç kişi, bekcinin reisliğinde 19 - 20 ocak akşamı kuyumcunun göğsüne tabanca dayayarak elindeki çantayı gasbetmek istemişlerdir. Çantasını vermeyen Kirkor ile mütecâvizler arasında bir boğuşma olmuş, zengin kuyumcunun öldürülmesini, bir evden vak'ayı gören bir kadının üzerlerine bir kova su dökmesi önlemişdir. Hırsız Çelik ile berber Çalık'ın ayakları kayarak yere düşmüşler, bekci Sezgin kaçmış, Kikror da kurtulmuşdur. Az sonra da halk ve bekciler tarafından tâkib edilen gangster taslakları yakalanmışlardır. Vak'anın adlî safhası tesbit edilemedi.

Yıldırım Erdoğan — 1966 yılında kiraladığı iki serseri ile birlikde Ankarada bir gece fabrikatör Celâleddin Rodoslu'nun evini basarak beş kişiyi silâhlı ölüm tehdidi ile yere yatırıp 150 bin lira değerinde mücevher gasbeden, bir şehir haydudu; kendisi katilden 13 yıla mahkûm bir cezâevi firârisi, İstanbulda Tahtakalede Bartin Otelinde bulup kandırdığı ayakdaşlarından biri eski bir hırsız, biri de işsiz garib bir gencdir; onları parlak soygun vaadi ile ve otobüsle Ankaraya götürmüş, soygundan sonra da kaldırdığı mücevherleri gizleyerek bir takım bonolar ve senedler göstermiş ve yine aynı yoldan İstanbula yollamışdır, kendisi de mücevherleri Ankaradaki evinde sakladıkdan sonra İstanbula gelmişdir. Soygunda naylon kadın çorabından maske kullanmış olan haydudlar İstanbulda yeni bir silâhlı soygunun projesini hazırlar iken yakalandıkları zaman Yıl-

dırım Erdoğanın 15 bin liralık mücevher kaldırdığını öğrenen diger iki haydud hayretler içinde kalmışlardır. Bu vak'anın adlî safhası tesbit edilemedi.

Kadir Ülker — 1959 yılında birbiri peşinden tabanca tehdidi ile beş taksi şoförü soymuş ve bundan ötürü kendisine Şoför Gangsteri denilmişdir. Orta mektebden çıkmış, kâtiblik ile önce Şişli Çocuk Hastahânesinde, sonra Heybeliada Sanatoryomunda çalışmışdır. Bir kıza âşık olmuş, onunla imam nikâhı ile evlenmiş, 125 lira kâtiblik aylığı karısını geçindirmeye yetmeyince bu kötü yola sapmışdır. Soygunculukda şoförleri tercih etmesinin sebebini de: "Tabancayı enselerinde görünce hiç zorluk çıkarmadan paralarını ve saatlerini ve sâire kıymetlice şeylerini hemen veriyorlar" diyerek anlatmışdır. Ayrı ayrı yerlerde beş şoför soydukdan sonra karısını alarak Adapazarına kaçmış ve orada tabancasını 735 liraya satarak içinden 50 lira almış, geri kalan parayı karısına harçlık bırakıp rast gele Azdavaya gitmiş ve orada askerlik şubesine tecilli askerlik yapmak üzere müracaat etmişdir; bu suretle zabıta tâkibinden kurtulacağını sanmışdır, fakat zâbıtaya kendi ayağı ile gittiği şube tarafından teslim edilmişdir. Vak'anın adlî safhası tesbit edilemedi.

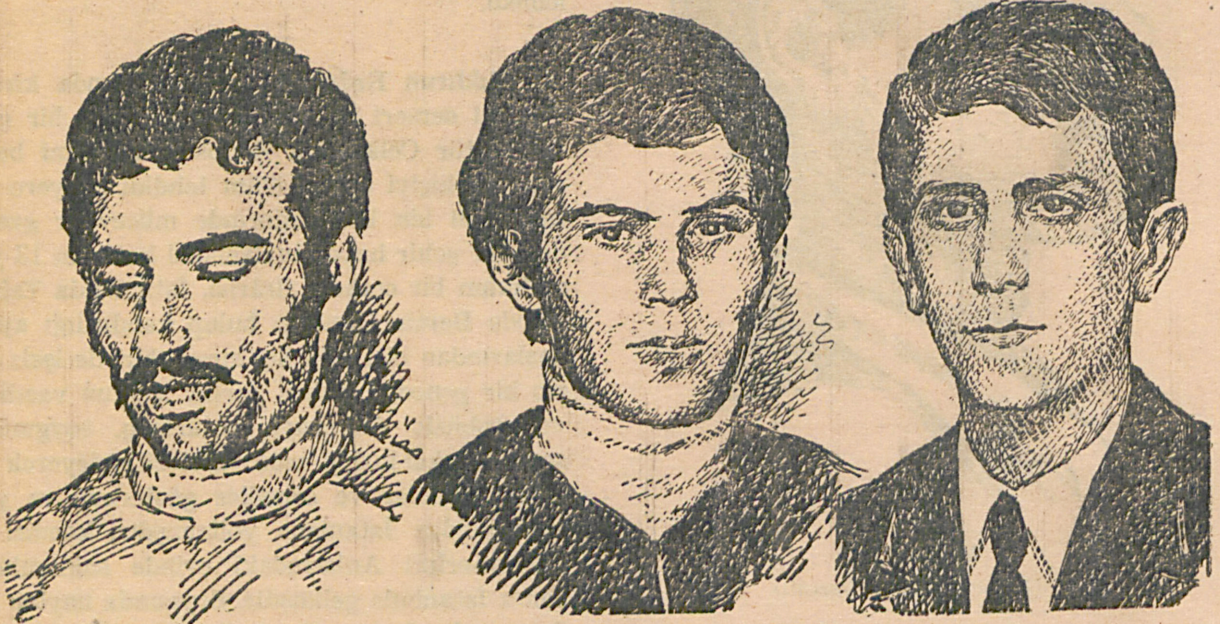
Rubi Mücevherci Mağazası Soygunu ve Cinâyeti — 15 şubat 1972 salı günü sabah saat 9 da, Pangaltıda Halâskâr Gazi Caddesinde ermeni asıllı mücevherci kuyumcu Agop Gençtürk'ün mağazasına eli silâhlı bir adam girerek, o sabah mağazayı açmış olan kuyumcunun 17 yaşındaki oğlu Abut'u öldürmüşdür. Cinâyet, delikanlının tabanca ile ölüm tehdidi karşısında direnmesi ve gangsterin şaşırarak silâhını ateşlemesi ile işlenmiş ve câni, iynı şaşkınlık içinde mağazadan hiç bir şey alamadan kaçmışdır.

Büyük bir caddenin oldukca kalabalık bir saatinde işlenen cinâyet önce muhitinde, sonra bütün İstanbulda büyük bir heyecan ve dehşet uyandırmışdır.

Vak'a yerinde bulunmuş kırık bir saat camı, İstanbul zâbıtası cinâyet masası şefi Ömer Aygün tarafından dikkatle değerlendirilmiş ve üç gün içinde kaatil ile cürüm ortakları yakalanmışdır; gangsterler Ali Yıldırım, Musa Özdemir adında iki genc ile onların müşterek sevgilileri Saime Haskiriş bir genc kadın olup A. Yıldırım kuyumcu delikanlıyı öldürmüş, M. Özdemir de soyguna teşebbüsde kapuda gözcülük yapmışdır.

Çete reisi A. Yıldırım itirafları arasında: "İstanbulda büyük bir soygun şebekesi kurmak istiyordum" demişdir. Vak'anın adlî safhası tesbit edilemedi.

İhsan BİRİNCİ

Soldan sağa: Gangster Ali Yıldırım, yamağı Musa Özdemir ve kurbanları Abut
(Resim: Sabiha Bozcalı)

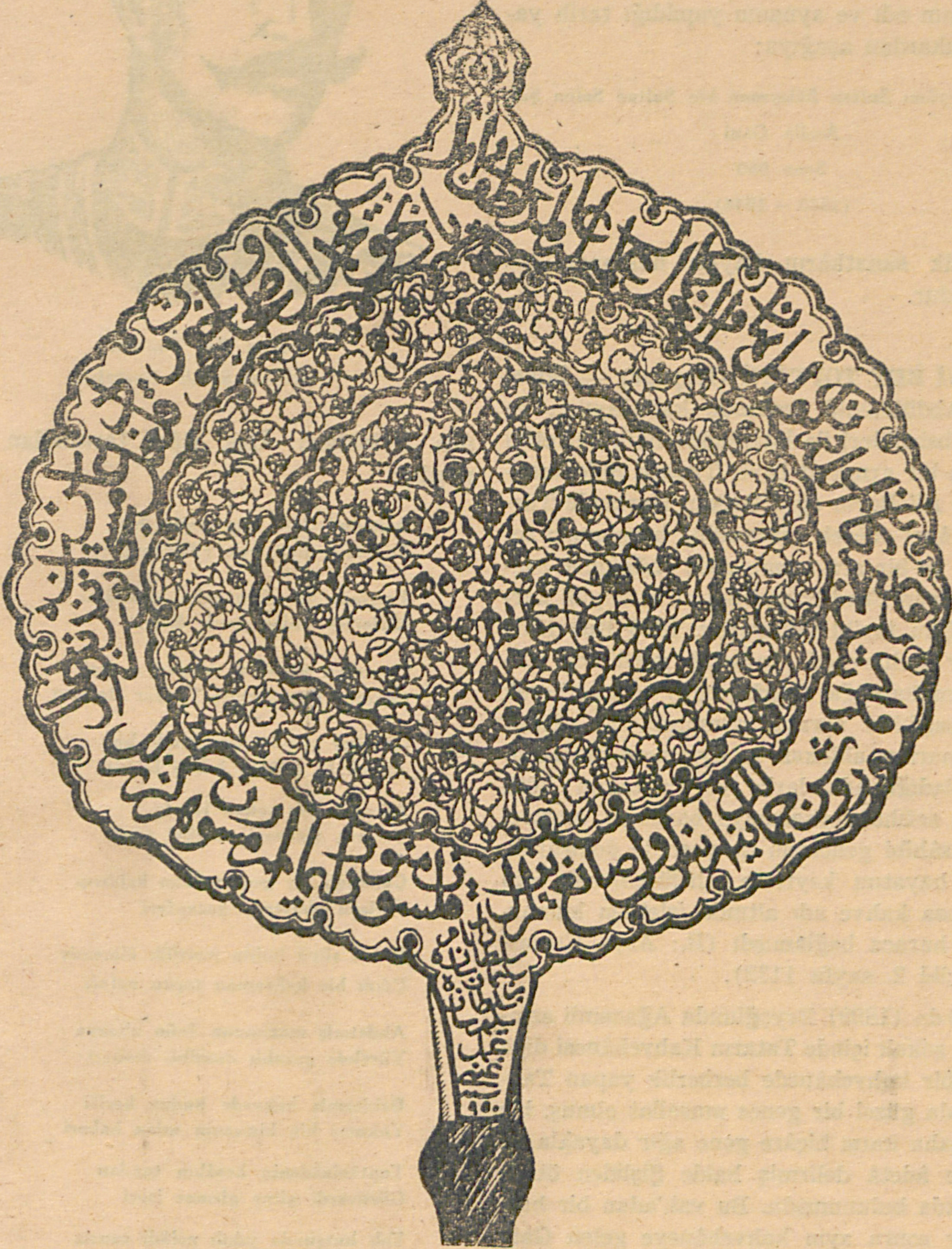
GANİ — Onaltıncı Yüzyılda yaşamış fildişi oymacısı büyük bir sanatkâr; Kanunî Sultan Süleymanın el aynasının fildişinden mahfazasını yapan usta; fildişini akıl durduran zengin motiflerle ve güzel bir çevre yazısı ile dantel gibi işlemişdir; kıymetine baha biçilemez o el aynası Topkapusu Sarayı Müzesi hazînesindedir, müzede 2893 numara ile kayıdlıdır. Manzum çevre yazısının metni şudur;

Altda sağda:

Rûşen cemâlin âyînesin ol sâni' i lemyezel

Altda solda:

Kılsun münevver dâyimâ hem irmesün her giz zelel

Kanunî Sultan Süleyman'ın El Aynası

(Resim: Hüsnü)

Sağda aşağıdan yukarıya doğru:

Devr itdükce rûzigâr kevnü leylü nehâr
Ol gil kemâli ilm ile âlemde lutfi bî emâl

Solda yukarıdan aşağıya doğru:

Yâ Rab bi hakkı Muhammed âlü ashâb hakkiyçün
Kıl gel duâsın müstecâd bu bendenin bî halel

Sapda da aynanın sahibi pâdişahın adı, yapan ustanın adı ve aynanın yapıldığı tarih yazılıdır, yukarıdan aşağıya:

Der ayyâmı Sultan Süleyman bin Sultan Selim Şah
Amile Gani
Sene 950
(1543 — 1544)

Büyük sanatkârın hayatı hakkında hiç bilgi yokdur.

Gani Bey Toptâni
(Resim: Sabiha Bozcalı)

GANİ BEY TOPTÂNİ (Haydar) — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde kabadayılığı ve türlü edebsizlikleri ile İstanbulda halk nefretini kazanmış bir arnavud beyi; Tiran'lı Süleymanpaşazâde Ali Beyin oğlu Balkan Harbinde Türkiyeye ihânet ederek arnavudluk bozgununa sebeb olan ve bir ara memleketin - hükûmet başkanlığı yapan Esad Paşa Toptânî'in büyük kardeşi; doğum tarihi bilinmiyor, 1876 Rus Harbinde bir muhârebede yararlığı görülerek rütbesi kaymakamlığa (yarbaylığa) yükseltilerek tüfenkcibaşılıkla saraya alınmışdı. Bu iltifat ile de şımarmış ahlaksız ve uygunsuz güruhundan topladığı adamlarla ve bir takım kötü genclerle sefihâne yaşamaya başlamış, avenesi ile iffet sâhibi genclerin de peşinde dolaşarak, rezîlâne hayatını keyfince sürdürebilmek için de bilhassa kahve adı altında işletilen kumarhâneleri haraca bağlamışdı (B.: Asya Kıraathânesi, cild 2, sayfa 1132).

1316 da (1899) Beyoğlunda Ağacamii semtinde bir sokak içinde Tatarın Kahvehânesi diye meşhur bir kahvehânede berberlik yapan Tayyar adında güzel bir gence musallat olmuş, bir gece sabaha karşı bîçâre genc ağır dayakla ve tecâvüzle âdetâ delirmiş halde Şişliden ötede bir kırlıkda bulunmuşdu. Bu vak'adan bir hafta kadar sonra aynı kahvehâneye gelen Gani Bey meçhul bir şahıs tarafından tabanca ile vurularak öldürülmüşdü. Bu cinayet üzerine aşağıdaki manzume devrin kalender şâirlerinden Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından yazılmışdır:

Arnavud Gani Bey rezilin biri
Yemediği halt yok yıllardanberi

Emrinde bir sürü çakal çomarlar
Kirletirler nice garib dilberi

Geçerken günlerde birgün o rezil
Görmüş Beyoğlunda Tayyar Berberi

Güzeller şâhıdır bin içinde bir
Ammâ ki fetânın bebrü hizberi

Ağacamiinde sokak içinde
Tatarın Kahvesi tezgâhı yeri

Çullanub bir gece yoldan kaldırıp
Perişan iderler o gazanferi

Vak'a şüyû buldu merdlik ölmemiş
Çıkdı bir kahraman topcu neferi

Ahdetmiş mazlumun öcün almaya
Yürekde gazablı merdlik cevheri

Beklermiş kahvede kuduz herifi
Yokmuş hiç kimsenin aslaa haberi

Toptânîzâdenin hesâbın topdan
Görüverdi girer girmez içeri

Tek kurşunda yıkdı pelâdi cansız
Budur gazâların elhak ekberi

İsmini bilen yok izi kayboldu
Firâr etti Hızır olsun rehberi

Sermed Muhtar Alus Gani Beyin Beyoğlu Caddesinde Rumeli Hanının altındaki bir muhallebici dükkânında öldürüldüğünü yazıyor.

O sırada sadrâzam bulunan Halil Rifat Paşanın oğlu İbrahim Cavid Bey ile, yine uygunsuzluk yolu rekâbeti olacakdır, arası açık imiş, Gani Beyin adamları cinâyetin onun tarafından tertiblendiğini iddia ettiler; birkaç ay kadar sonra da Cavid Bey Galata Köprüsü üstünde bir arnavud tarafından vurularak öldürüldü (B.: Cavid Bey, İbrahim; cild 6, sayfa 3395).

GANİ DEDE — Yukarı Boğazın Anadolu yakasında Paşabağçesinde bir yatırdır; çocuklar evliyâsı bilinmişdir, yürümeyen ve konuşmayan çocuklar götürülürdü, mektebe yeni başlamış çocuklar da zihin açıklığı için götürülürdü; 1914 - 1918 arasında türbedarlığı yanındaki bir rum bakkal yapardı, kandilini her gece muntazaman yakar idi. Zamanımızdaki durumu tesbit edilemedi.

GAR, GARLAR — (B.: Haydarpaşa Garı, Sirkeci Garı).

GARAN (Fâdıl) — "Tiyatro ve sinema sanatçısı, 1903 de İstanbul'da doğdu, Ticâreti Bahriye Mektebinde ve Moskova Üniversitesinde okudu; sahneye ilk defa Nâzım Hikmet'in "28" isimli piyesi ile 1924 senesinde amatör olarak çıktı; 1929 da da Enver Kemal Beyin "Ortaklar" piyesi ile profesyonel oldu; rol aldığı oyunlardan bâzıları şunlardır: Cezâ Kanunu; Hissei Şâyia; Baykuş; Generalin Aşkı; Çalıkuşu; İspinozlar; General Çöpçatan. Bu satırların yazıldığı sırada Şehir Tiyatroları kadrosunda bulunuyordu. Birçok yerli filmde de karakter rolleri almıştır." (Ses yayını, Sanatçılar Ansiklopedisi, 1970).

GARAN (Muvaffak İhsan) — Muharrir, romancı, ressam - desinatör; 1911 de İstanbul'da doğdu, Dr. İhsan Sami Beyin oğludur; İstanbul Erkek Lisesinde okudu, üç yıl kadar da İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesine devam etti; bir ara afiş ressamlığı yaptı, basına intisab etti; Türk Spor Mecmuasında (1929-1933) ve Olimpiyat Mecmuasında (1933 --1934) yazar ve ressam olarak çalıştı; 1934 - 1937 arasında Cumhuriyet Gazetesinin Fransa muhabirliğini yaptı; Vatan Gazetesinde (1945-1947), Son Posta Gazetesinde (1947 - 1948), Zaman Gazetesinde (1948 - 1949), Yeni İstanbul Gazetesinde (1949 - 1951) bulundu, ve dört romanını tefrika şeklinde yayınladı. 1951 - 1954 arasında Ankara'da Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğünde Neşriyat Müdürlüğü yaptı, 1954 de Petrol Ofisi Umum Müdürlüğünde neşriyat ve propaganda şefi oldu. 1960 da aynı umum müdürlüğün genel sekreterliğine getirildi, 1962 de o vazifede bulunuyordu. O tarihden sonraki durumu tesbit edilemedi.

Eserleri şunlardır: "Bir Babanın Günâhı" (telif piyes, 1929), "Âşık Lâzım" (adapte vodvil, 1932), "Meslek Adamı" (telif radyofonik piyes, 1933), "Elbet Sabah Olacaktır" (telif roman, 1947), "Hayat Yarışı" (telif roman, 1949), "Esentepe" (telif roman, 1951), "Köstebek Yuvası" (telif piyes, 1953), "Bir Kadının Gölgesi" (telif radyofonik piyes, 1955), "Son Durak" (telif piyes, 1956), "Poyraz Osman" (telif radyofonik piyes, 1956, filme alınması 1959), "Kadın Parmağı" (telif komedi, 1961).

Armağan Taylan Hanımla evlidir, dört oğlu vardır. Posta pulları koleksiyoncularındandır. Türkiye Turizm Cemiyeti ve Telif Haklarını Koruma Cemiyeti üyesidir. (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

GARAN (Reşad) — Tıb doktoru, iç hastalıkları mütehassısı, profesör; 1907 de İstanbul'da doğdu, Hasan Sami Beyin oğludur, Mercan İdadisinde ve İstanbul Erkek Lisesinde okudu (1926); 1932 de İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesini bitirdi; Tıb Fakültesi Farmakoloji Enstitüsünde asistan (1932 - 1935), Berlin Farmakoloji Enstitüsünde asistan (1935 - 1937), 1938 de İstanbul Tıb Fakültesinde doçent, 1949 da profesör oldu. 1962 de Üniversiteye bağlı Haseki Hastahânesinin tedâvi kliniğinde bulunuyordu.

1956 ile 1962 arasında müşterek olarak telif edilmiş bir farmakoloji kitabı vardır ve pek çok meslekî makaleleri bulunmaktadır. Türk Tıb Cemiyeti ile Türk Tıb Encümeninin üyesi, Belçika ve Fransa Kardiyoloji Cemiyetlerinin de muhabir üyesidir. Nesrin (Aynî) Hanımla evlidir, iki evlâdı vardır. (Kim Kimdir Ansiklopedisi).

GARAN (Sulhi) — Gazeteci, matbaacı, futbol hakemi ve radyoda futbol maçları spikeri; 1916 da İstanbul'da doğdu, Hüseyin Bey is-

minde bir zâtın oğludur, annesinin adı Afife Hanımdır. Ankara Gazi ilkokulunda, Muallim mektebinin orta kısmında, İstanbul'da Vefâ Lisesinde okudu, 1936 da bu liseden mezun olarak Hukuk Fakültesine devam etti; aynı yıllarda spor muhâbirliği gazetecilik mesleğine girdi, "Stad" adındaki spor mecmuasının yazı işleri müdürlüğünü yapdı, bir yandan da Davutpaşa, Beykoz ve Eyüp ortaokullarında Türkçe ve Sen Jorj Lisesinde edebiyat muallimliği yapdı. "Stad" dan sonra yine yazı işleri müdürü olarak "Şut", "Türk Spor", "Spor Âlemi" mecmualarında çalışdı; 1942-1945 arasında Ticâret Ofisinde şef olarak bulundu; futbolcu olarak da 1934-1937 arasında Beşiktaş ve 1937-1943 arasında da Vefâ kulüblerinin birinci takımlarında oynadı; muhtelif tarihlerde açılan hakem kurslarında öğretmenlik yapdı. Fransızca bilirdi, posta pulu koleksiyoncu, kanarya kuşu meraklısı idi. Futbol oyunu kâideleri ve futbol hakemliği üzere rehber ve el kitabı olarak 1950-1960 arasında yayınlanmış ondan fazla eseri vardır. Spikerliği çok canlı hareketli idi, son zamanlarında Cağaloğlu'nda Garan matbaasını açarak matbaacılığa başlamışdı; 6 Aralık 1962 de vefat etti.

Bürhâneddin OLKER

GARANTİ BANKASI (Türkiye) — Büyük bankalarımızdan biri; Türkiye'nin en büyük ve en kalabalık şehri İstanbul'un günlük hayatında faaliyeti ve hizmeti geniş olan bir müessese; şehrin muhtelif semtlerinde şubeleri bulunup, küçük cârî hesab sahibi müşterilerine, her sene kura usulü ile İstanbul'da apartıman katları veregelmektedir, o yolda hattâ mahallecikler kurmuştur.

Bankanın amblemi dört dilimli bir yonca yaprağıdır. İstanbul'un herhangi bir semtinde yeni bir şubesi açıldığı zaman, adını tesbit edemediğimiz bir ressamın eseri, oranın çok güzel resimleri kullanılır, ilânlarında güzel resimler kullanmış tek bankadır diyebiliriz.

Garanti Bankasının faaliyetini yöneten İstanbul'daki Umum Müdürlüğüne, bu İstanbul Ansiklopedisinin akademik bir eser olduğunu, İstanbul'daki büyük malî ve ticarî müesseselerin tarihçeleri ve hizmetleri, İstanbul'un alfabetik bir tarih ve günlük hayat kütüğü olan İstanbul Ansiklopedisinin metnine bir müstakil madde olarak konulurken, abone yapılması, ilân verilmesi gibi hasis şeylerin asla düşünülmediği bir türlü anlatılamamış olacakdır, gönderdiğimiz iki mektuba cevab alamadık ve burada bu satırlarla yetindik. Yalnız bir sefer telefonla arandık ve bankanın tescil edilmiş adının "Türkiye Garanti Bankası" olduğu söylendi, bundan dolayı bu şehir kütüğünde "T" harfinde kaydı gerekdiği anlatılmak istendi. "Türkiye" ismi ile başlayan müessese adı bini bulmaktadır; "T" harfinde Ansiklopedimizin bedii hüviyetini koruduk ve İstanbul'a hizmet etmiş, bu malî müesseseyi burada kendi öz adı ile kaydettik. İstanbul Ansiklopedisinin akademik şahsiyeti bu satırları burada vicdan huzuru ile bitiriyor.

GARBİS (Balyanzâde) — 1890 ile 1895 arasında aşırı derecede güzelliği ile İstanbul'da şöhrett olmuş kibar bir ermeni genci; kalender

Balyanzâde Garbis
(Resim: Sabiha Bozcalı)

şâir Üsküdarlı Âşık Râzi'nin kaydine göre meşhur Balyan ailesine mensub olan bu delikanlı (B.: Balyan ailesi, cild 4, sayfa 2095) tulumbacılığa heves etmiş ve devrin ünlü fotoğrafcısı Febüs Efendiye çıplak ayaklı tulumbacı kıyâfetinde bir resmini çıkartmışdır ve o resminden bir tânesini de âşinâsı olduğu Âşık Râzi'ye hediye etmişdir; aşağıdaki dört kıt'a Râzi'nindir:

Tulumbacılığa çokdur hevesim
Demiş de Ermenşah Baron Garbisim
Dizlik mintan ile elinde fener
Febüs Efendiye çekdirmiş resim

Elin derd görmesin Febüs Efendi
Temâşâ edenler cümle beğendi
Balyanzâdelerin servi bülendi
Kat kat âfet olmuş pırpırı kesim

Tasvirine alkış tutuyor herkes
Gümrah kâkülünün üstünde dalfes
Yalın ayaklarla çalımına pes
İşte o ayağı geldi öpesim

Müştâkın eyledi şevk ile mebhut
Tuhfei tasvirle ol hüsni lâhut
Bâşımın tâcına târihi menkut
"Garbisim çekdirmiş bir güzel resim"
1311 (M. 1893 - 1894)

Vâsıf HİÇ

GARBİS (Kumkapulu balıkcı) — Geçen asır sonlarında Kumkapulu ve Ermeni asıllı şıkırdım bir genç; Erzurumlu kalender halk şâiri Âşık İbrahim tarafından şu kıt'alar ile övülmüşdür:

Garbis yârim benim İsâ kulundan
Hem İsâ kulunun ermen kolundan
Hemen af eyliye ol Rabbi Rahîm
Destur aldım gönül karakolundan

Sinei sâfında çelipâsı var
Kendi cinsinden de yüz hempâsı var
Mega Asfas dirler şâhın yolunda
Hammalı baronu hem papası var

Kumkapu bıçkını Balıkcı Garbis
Sofra sâhibidir Karabet Reis
Her gice meyhâne âlemi olur
Çakarlar aşkına bir sürü habis

Adım Erzurumlu Âşık İbrâhim
Çürük bakır oldum tutmuyor lehim
Kâfiri sev diye kim dedi sana
Yüreğimde şeytan vesvese vehim

GARBİS (Üsküdar İcâdiyeli) — Son orta oyuncularından, Ermeni asıllı bir sanatkâr, çok başarılı Rum taklidi yapardı; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not.

GARBİS EFENDİ (Kanunî) — Ermeni asıllı Türk bestecisi; kanun ve tanbur icrâkârı (çalıcısı); otuz kadar şaarkı ve 1908 de bir Hürriyet Marşı bestelemişdir, tahminen 1925 de ölmüşdür; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi.

Kanunî Garbis Efendi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

GARBO (Greta) — Asrımızın ilk yarısında dünyâ şöhretlerinden sinema aktrisi; İsveçlidir, sinema âleminde hiç kullanmadığı soyadı Gustafsson'dur, 1905 de Stockholm civarında bir çiftlikde doğdu. Çocuk yaşında iken âilesi şehre yerleşdi ve çok güzel bir kız olan Greta sanat hayatına 16 - 17 yaşlarında iken bir gazino sahnesinde dansözlükle atıldı; sonra İsveç'in ünlü rejisörlerinden Stiller'le evlendi ve 1923 de onun yönettiği "Gösta Berling Efsânesi" filminde baş kadın rolünde oynayarak, istikbâli parlak bir sanatçı olduğunu gösterdi.

Aynı yıl içinde bir alman film şirketi tarafından İstanbul'da bir film çevirmek teklifi aldılar ve 1924 de Stiller'le birlikde İstanbul'a

geldi, henüz 19 yaşında idi, bir rivâyete göre üç ay kadar İstanbul'da kaldılar, fakat film çevirme imkânı bulunamadı, İstanbul'dan Almanya'ya döndüler.

Greta Garbo 1925 de Almanya'da "Neşesiz Sokak" filminin baş rolünde oynadı ve şöhreti birden Amerika'ya ulaşdı. Aldığı dâvetler üzerine Stiller'den ayrılarak Amerika'ya gitti ve orada yerleşdi ve adını ölmezleştirecek filmlerde oynadı ki başlıcaları şunlardır: "İhtiras ve Şeytan" (1927), "Yabânı Orkideler" (1929), "Büyük Otel" (1932), "Anna Christie" (1933), "Anna Karenina" (1935), "Maria Walewska" (1937), "Ninotchka" (1939), "İki Yüzlü Kadın" (1941).

1941 de sinemadan çekildi. Şöhreti dünyâyı tutmuş sinema aktrisliği onbeş yıl kadar sürmüşdü; "İlâhı Kadın", "Kuzeyli Sfenks" gibi lâkablarla anılmışdı, sinemadan ayrıldıkdan sonra da toplum hayatından kaçdı, esrârengiz bir inzivâya çekildi.

Greta Garbo'nun İstanbul mâcerâsı üzerine aşağıdaki satırları "Perde ve Sahne" mecmuasından alıyoruz: "... 1924 de o zamanki kocası ünlü İsveçli rejisör Stiller'in yanında İstanbul'a geldi. Kocasının dostu Ertuğrul Muhsin'e misâfir oldular, İstanbul'da üç ay kaldılar. Kendisine has yüz çizgileri, nakşı ile ve yüksek oyun kudreti ile sinema yıldızlarının en güzellerinden sihirli bir kadın biliniyordu. Karı koca İstanbul'da bir film çevirmek istiyorlardı, üç ay kalmaları da bu yüzden oldu, imkân sağlayamadılar, Avrupa'ya döndüler..".

Ses Mecmuasında Azize Bergin imzalı ve "Kuzeyli Sfenks Greta Garbo" başlıklı haftalarca sürmüş uzun bir yazıda ünlü aktrisin İstanbul mâcerâsı çok değişik bir şekilde anlatılıyor, şöyle ki: İstanbul'a bir alman film şirketi adına kalabalık bir sanatçı kafilesi arasında gelmişlerdir, Stiller güzel aktrisin hâmisidir. İstanbul'da çevrilecek olan filmin konusu, İstanbul'daki Beyaz Rusların hayatı üzerinedir (B.: Beyaz Ruslar, cild 5, sayfa 2624), Beyoğlu'nda o devrin en pahalı lüks oteli Perapalas'da kalmışlardır. O sırada alman film şirketi iflâs etmişdir, İstanbul'dan Almanya'ya dönerlerken otel masrafları Greta Garbo tarafından kıymetli giyim eşyası satılarak ödenmişdir. Yazıda Ertuğrul Muhsin'den hiç bahsedilmez.

Bürhaneddin OLKER

GARGOPULO (Vasilâki) — Geçen asrın ikinci yarısında rum asıllı meşhur bir fooğrafcı, hayatı hakkında bilgi edinilemedi. Atölyesini önce Beyoğlu'nda Caddei Kebir'de (İstiklâl Caddesi) o zamanlar halk ağzında Rus Sarayı denilen Rusya Sefârethânesinin yakınında 447 numaralı yerde idi, sonra yine o civarda Tünel Meydanında 4 numaralı yere nakletmişdir ve orada "Zâti Âlii Hazreti Pâdişâhînin Fotoğrafcısı" diye bir de unvan takındı.

Ünlü fotoğrafhânenin Tünel Meydanına 1895 den sonra gelmiş olması gerekir. Caddei Kebir'den Tünel Meydanına naklinden sonra Arab asıllı Türk harfleri ile resim kartonları arkasındaki soy adını da "Gargopulo" yerine "Kargopulo" diye yazmaya başlamışdır. Resim kartonlarının arkasındaki bir nota göre o zamanlar çok kalabalık bir ordu merkezi olan Edirne'de de bir şubesi vardı.

Tevfik Efendinin kahveci çırağı dediği resim sâhibi genç bir küçük bey kılığındadır. Süslenme heveslisi ayak takımından gençlerin, kıyâfet değiştirip resim çekdirmeleri için, fotoğrafhânenin oldukça zengin bir gardrobu bulunduğu söylenebilir.

V. Gargapulo balıkcı, manav, simitci, baca süpürücü, pek çok seyyar esnafın resimlerini çekmiş, 6 × 9 santim boyunda gündüz kâğıdlarına basıp ve kartonlara yapıştırıp İstanbul'un halk tipleri diye satışa çıkarmış ve asıl geniş şöhretini o işle yapmışdır, o yönden İstanbul tarihine ve Türk folkloruna hizmeti de büyük olmuşdur. O resimlerden pek çok kişi koleksiyon yapmışdır.

GARİB, GARÎBAN — "Aslı arabca; Gurbet ve Garâbet köklerinden: 1. Yabancı, yabancı yerde yaşayan, gurbetde bulunan; 2. Kimsesiz, zavallı, bîçâre; 3. Alışılan tarz ve sûretde olmadığından tuhaf görünen (misâl: ne garib vapur, ne önü belli ne ardı); 4. Tesirli, dokunaklı (misâl: bülbül yine garib garib ötüyor). Cem'i: Gurebâ (Şemseddin Sami, Kaamûsi Türkî).

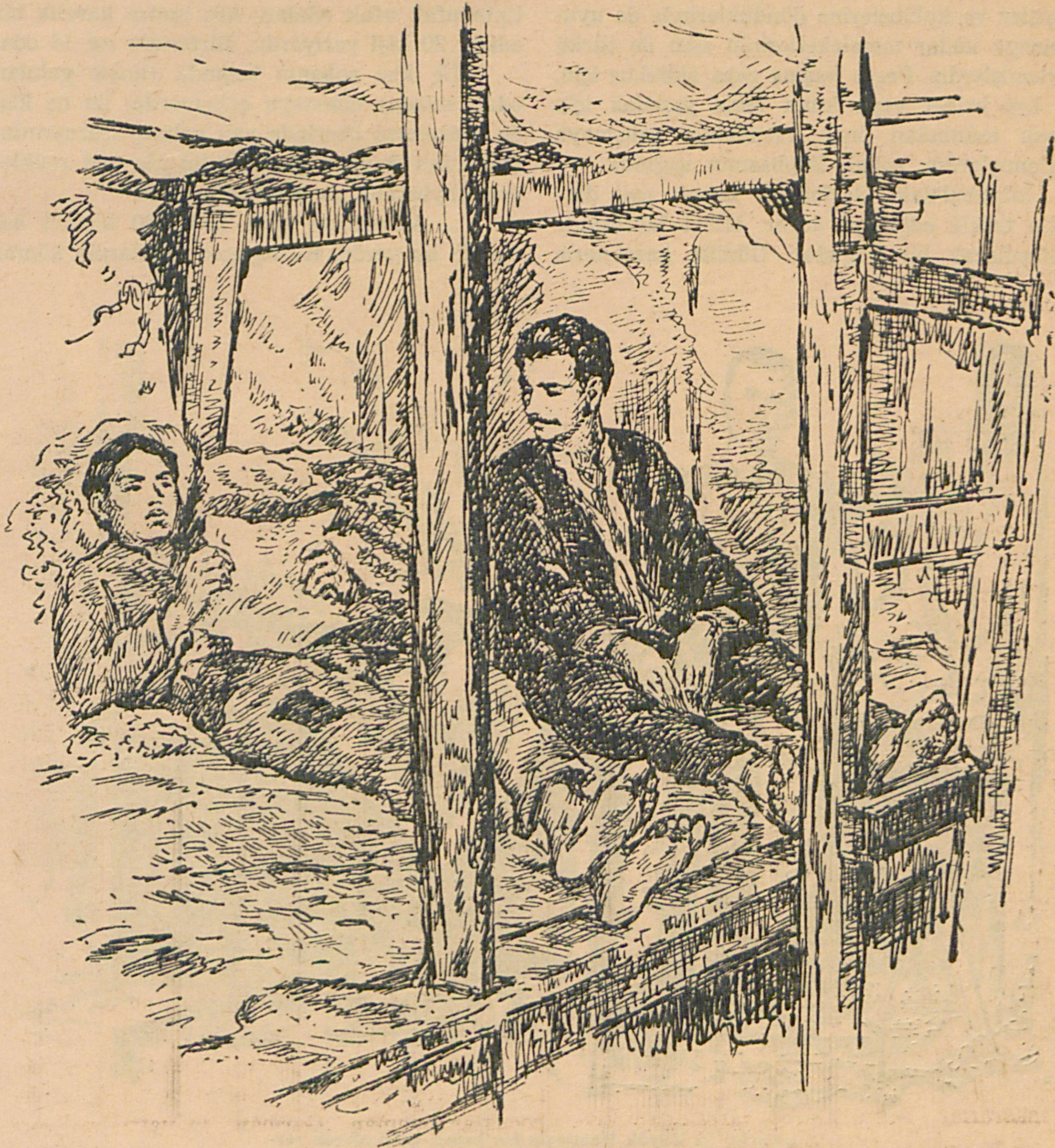
Hâneberduşlar, apaşlar argosunda cem'i "Gariban" şeklinde söylenir ki kendileri de zâten garîban takımındandır. İstanbul'a yurdun her tarafından iş için gelmiş, hattâ içlerinde çocuklar bulunan "Garîbân" ın yattıkları yerler, yürekler sızlatan bir sefâlet arz eder. Bir bekâr odasında bazen yirmi kişinin yattığı görülür. Odalarda ranzalar yapılır; ağır kokulu o

odaların ranza tahtalarına serilen döşekler ya bir hasır üstünde bir yorgan mitilinden ibârettir, yahut bir de pide gibi şilte vardır ki lüks sayılır, baş yastığı da öyledir, çoğunlukla sırtlarından çıkardıkları partal ceketler ve pantalonlar, geceleri başlarının altına yastık olur.

En düşükleri sabahcı kahvehânelerinde, sabahcı hamamlarında, "balık istifi" denilen tâbir ile yatarlar.

Tuğla harmanlarında, binâ yapılarında, briket imâlâthânelerinde çalışan amele, işçi, ırgatlar tahta kulübeler, tek göz bir baraka, odacık, yahut yapdıkları binânın yağmurdan korunmuş bir köşesinde yatar, barınırlar.

Bir briket imâlâthânesinde bir baraka içinde, Doğu Anadolu'dan gelmiş iki delikanlı ile bir çocuğun (yaşları 15 - 30 arası) bir döşek içinde ve iki yorgan mitili altında iki sene

Kuruçeşme'deki Gariban Yurdu

(Resim: Sabiha Bozcalı)

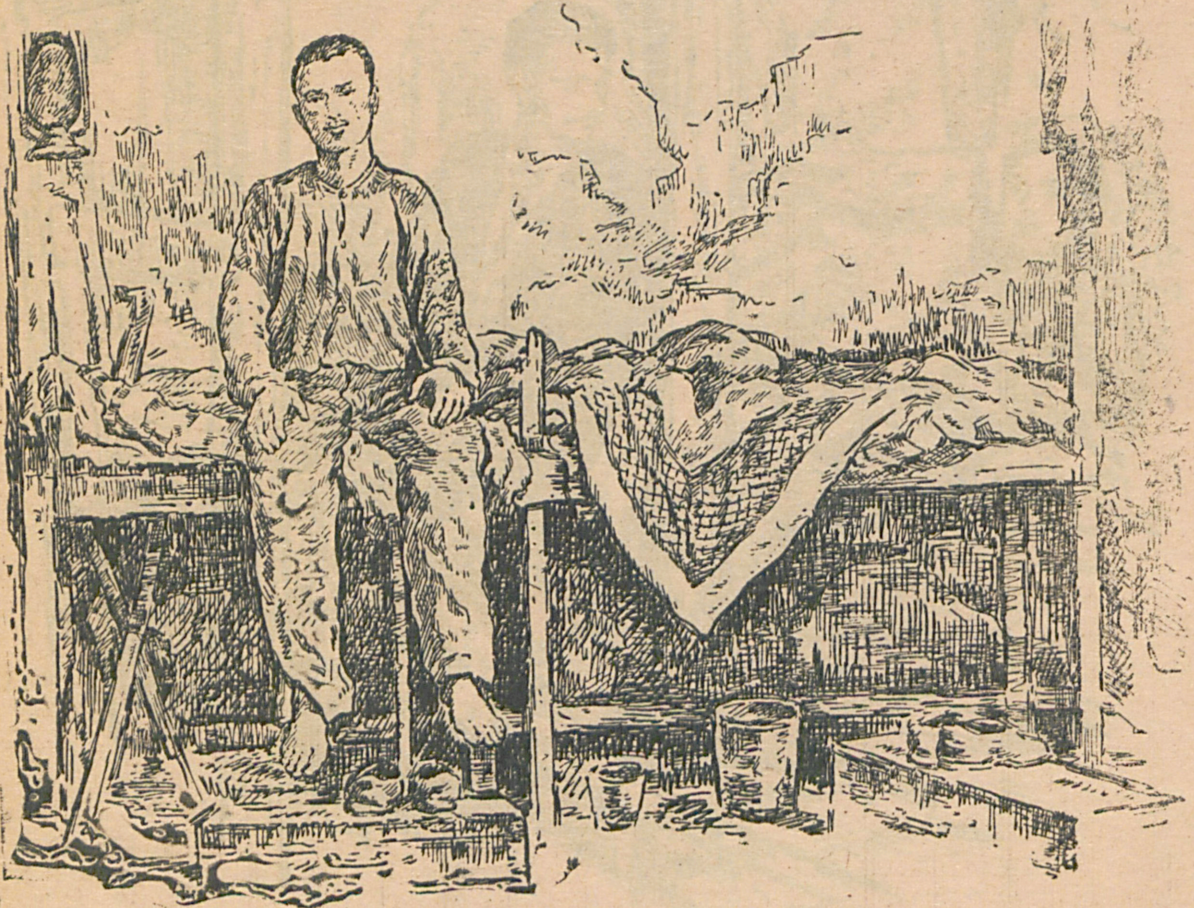
yattıkları tesbit edilmişdir. Döşeği yanlamasına sermişler, dışarda kalan ayaklarını gazete kâğıdları üstüne uzatmışlardır. Kulübelerinde iki yıl boyunca bir gece bile ışık görülmemişdir. Gıdaları ekmek, su, kuru soğan, bâzan zeytin, lüks olarak yoğurt, yazın domates, üzüm, karpuz, kavun olmuşdur. Gündeliklerini titiz dikkatle köylerine göndermişler, cıgarayı koklaya koklaya içmişler, günde en çok iki cıgara, vakit öldürmek için bilhassa uzun kış gecelerinde civardaki bir kahveye giderek birer çay içmişler ve kulübelerine döndüklerinde de uyuyuncaya kadar memleketlerinin ağzı ile türkü söylemişlerdir. Parça başına para aldıkları için, üç beş briket veya künk fazla yapmak için sabah ezânından önce karanlıkda çalışmaya başlamışlardır, sokak lâmbasının ışığında.

İstanbul'daki Garîbân'ın hayatı çok dikkatle tetkik edilmeye değer. Millet Meclisinde konuşulacak bir konudur. Günlük gazetelerin röportaj yazarları bu konuya temas etmeyi, nâdir de rastlansa, ihmal etmemişlerdir. En güzel yazılarda biri Cumhuriyet gazetesinde 1963 yılında "Garîbanlar Yurdu" başlığı ve Alâeddin Bilgi imzası ile yayınlanmıştır, aşağıdaki satırları oradan alıyoruz:

"... Kuruçeşme'de Kırbaç Sokağındaki Garîbanlar Yurdunu İstanbullular bilmez ama Edirne'den Van'a, Kars'a kadar yoksul tüm köylüler biliyor. 30 - 40 metre karelik bir avlunun etrafında gecekondulara rahmet okutan tipte ufak ufak odalar. Altı metre karelik bir odada 20 kişi yatıyordu. Birbirinin eşi 16 oda.

"Üç kişi sobanın başında (linyit yakılan odun sobası) ısınmaya çalışıyordu, iki üç kişi de ranzaların üzerinde yan gelmiş oturuyordu. Duvardan duvara gerilmiş iplerde asıl renklerini kaybetmiş çamaşırlar asılıydı.

"... Mevsimine göre 200 - 300 kişinin barındığı bu yerde, Kuruçeşme depolarına kömür

Üsküdar'da Büyük Hamamın bir kapalı çarşı olarak restorasyonunda çalışmış amele Trakyalı Mustafa'nın binâ içinde yatıp barındığı köşe, 1962
(Resim: Sabiha Bozcalı)

"... Karadenizli, Çankırılı, Kırşehirli, Kuruçeşme'deki bu odalarda toplananların hepsi böyle anlatıyor. Anadolu'nun dört bir tarafından gelip burada toplanmışlar. İş için, çalışmak için İstanbul'un dört bir tarafına dağılıyorlar ve geceleri yine burada toplanıyorlar. Odalarda bir kişilik yatacak yerin aylık kirası 20 liradır. Hemen her oda bir memlekete ait, yeni gelen memleketlisini bulur, onun yanına gider.

"Burasını, insanların yatabileceği bir yer olarak düşünmek bile, insan olanın yüreğini sızlatmalıdır" (Cumhuriyet Gazetesi, A. Bilgi, 20 Ocak 1963).

Aşağıdaki beyitler Hippi şâir Mehmed Gökçınar'ındır. (B.: Gökçınar, Mehmed) :

Hor görme Hippilermi, diyar garibleridir,
Oğlan mı kız mı farksız sevimli serseridir.

Koltuğunda yorganı ile İstanbul'a gelmiş Erzincanlı Ömer, 1960

(Resim: Sabiha Bozcalı)

geldi mi bayram havası esiyordu. Kömürün gelmesi, İş'in gelmesi demekdi. Karaköse'nin Eleşkirt ilçesinin Tahir köyünden on akrabası ile aynı odada kalan Ramazan şöyle konuşdu:

— Şansın yâver giderse bir iki ay çalışırsın.. günde 20 - 30 lira gelir helâlinden.. durmadan kömürü sırtlarsın, ya da kazmayı sallarsın.. taş taşırsın.. harç kararsın.. bir de şansın yâver gitmedi mi, bekle Allahım bekle ki iş çıksın..

Yapıda çalışan Ilgazlı Mustafa, 1953

(Resim: Sabiha Bozcalı)

Benim Hippiciklerme niçin kızar, şaşarlar,
İstanbul bu, elbetki sürü sürü koşarlar.

Sâde yabancılar mı, yok mu hiç yerli malı?
Bir gün de onlar için şöyle bir dolaşmalı.

O kaş gözler, o boy bos, o ayaklar, o eller,
Hepsi ana kuzusu, garîbandan güzeller.

Igazlı, Kazdağlısı; Sübhandağlı, Bingöllü,
Bir vahşî bakışıyla zabtediyor bin gönlü.

Sivaslı, Tokadlısı,; Hafik, Zara, Zileli,
Kimi kaplan pençeli, kimi arslan yeleli.

Ya Bitlisli, Vanlılar; Karslı, Erzincanlılar,
Güzellerin cellâdı, elleri fermanlılar.

Sayamazsın Gökçınar, koskoca Anadolu,
Garîban uşaklarla doldurmuş İstanbolu.

Yol amelesi Zaralı Hasan, 1950
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Yatdıkları odalar yürekler sızlatıyor,
Bakarsın bir döşekde üç hemşeri yatıyor.

Konuşur derdleşirler, köye mektub yazarlar,
Umut iğnesi elde, lâfla kuyu kazarlar.

Timar etmek kolay mı gönüldeki yarayı,
Toplamaya mecburdur başlık için parayı.

Kimi iş bulamamış, saz çalar, türkü söyler,
Kiminin kafasında kavak yeli, heyheyler.

Yarı sıla sayılır hemşeri muhabbeti,
Bilemezler tadını görmeyenler gurbeti.

Bu konuda aşağıdaki satırlar Günaydın gazetesinden alınmışdır, aynı delikanlının ayrı ayrı pozlarda üç resmi altında şunlar yazılıdır: "Yozgatlı Zeki Güler sabahları çıra satıyor, öğleden sonra kalaycılık yapıyor, akşamları da kara kara düşünüyor. 21 yaşındaki Zeki başlık parası biriktirmeye çalışmaktadır, onbeş bin lira.." (Kemal Yıldırım, Günaydın, Mart 1972).

GARİB (Âşık) — Geçen asır sonlarında yaşamış kalender meşreb bir şâir; Bektâşi fukarasından olup ömrünün büyük kısmı seyahat ile geçmiş, nihâyet Merdivenköyü'ndeki Şahkulu Tekkesinde karar kılmışdır. Dergâh hziresinde kabrine rastlanmadı. Yine o tekkenin canlarından Mostarlı Ferdi Baba ile aynı kişi olabileceğini tahmin ediyoruz. (B.: Ferdi Baba, cild 10, sayfa 5660), beş kıt'alık bir manzumesini gördük:

Tam kırk yıl gezip tozdum, Magrib, Mısır, Acemde,
Hindistan, Türkistan'da, Serendib ile Çin'de.
Hayâli yâr gözümde, gündüzümde gicemde,
Buldu âşık yârini bu dergâhın içinde.

Âşık garib, yar garib, tamam dengi dengine,
Âşık usta, yar şırak; âşık köhne, yar tâze.
Keştii muhabbetde yelken açdık engine,
Âşık yanık, yar yanık, seher yeli yelpâze.

Yalın ayak, baş açık, dalda partal abamız,
Yürekde aşk âteşi, dîvâneyiz dîvâne.
Tâzeden tâze yarla pir evinde babamız,
Kılı kırk yararakdan diksin bizi dîvâne.

Seyrederiz aşk ile yüzde kaş göz naksını,
Mürâhikde fetâda bâzu, baldır, topuğu.
Bâzârı muhabbetin yokdur okka arşını,
Nakdi cana satılır demir, ipek, pamuğu.

Kaşları çatık yârin gördük gazeblerini,
Ağyâr ile engelin çekdik türlü cefâsın;
Şahkulu kapusunda erenlerin erini,
Buldukdan sonradır ki sürdük aşkın safâsın.

GARİBALDİ (Giuseppe) — İtalya'nın millî birliği mücâdelelerinde çalışmış ünlü italyan vatanperveri; 1807 de Nis'de doğdu, Mazzini'nin kurduğu "Genc İtalya" gizli cemiyetine girdi, İtalya'da ölüme mahkûm edilerek Güney Amerika'ya gitti, Grio Grand Cumhuriyetcilerinin yanında Brezilya'ya karşı savaşdı, sonra vatanındaki büyük mücâdeleye katıldı, İtalya Birliğini kurma yolunda liderlik eden Sardunya krallığı adına bir gönüllü kıtasının başında kısa zamanda Sicilya adasını başdan başa elde ederek karada iki Sicilya krallığının merkezi olan Napoli'yi aldı ve bu krallığa son verdi; şimâlde Avusturyalılarla savaşdı, Roma için Papalık kuvvetleri ile savaşdı.

1870 - 1871 Fransa - Prusya Harbinde Fransızların yanında gönüllü olarak harbe katıldı, Dijon müdafaasında Almanlara karşı bir başarı sağladı, harbden sonra dört Fransız vilâyeti tarafından Fransız parlâmentosuna mebus seçildi ise de istifa etti, mebus olarak İtalyan parlâmentosuna girdi. 1882 de Kaprera'da öldü. İtalya'da adına pek çok âbide dikilmişdir, Fransa'da da Dion'da, Nis'de ve Paris'de heykelleri vardır. Hâtıraları yayınlanmışdır.

Aşağıdaki satırları G. Primi'nin Türkiye Turing Kulüb Belleteninde yayınlanmış "Garibaldi Beyoğlu'nda" başlıklı makalesinden alıyoruz:

Giuseppe Garibaldi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

"1831 de İstanbul limanına bir İtalyan gemisi geldi, bu yelkenli gemi bir brik idi, geminin adı La Cortese (La Korteze) ve kaptanın adı da Carlo Semeria (Karlo Semeriya) idi; boğazdan Karadenize çıkmak için müsâid rüzgâr beklemek üzere Salıpazarı önünde demirledi. Gemide tedâvi imkânı bulunamadığı için karaya genç bir tayfa (24 yaşında) çıkardılar, o devrin âdetince bütün tayfalar lâkabları ile anılırdı, bu gencin lâkabı da Cleonbroto (Kleonbroto) idi; işte bu genc gemici istikbâlin İtalya Birliği mücâdelesinin kahraman Garibaldisi idi.. Vatandaşlarından Luigia Sauvaigo adında iyi kalbli bir kadın genc gemiciyi evine aldı. Bu kadının Çiçekci sokağındaki evinde (sokağın zamanımızdaki adı Eski Çiçekci sokağıdır) küçük bir mektebi vardı, Garibaldi barındığı evdeki mektebde bir müddet Fransızca muallimliği yapdı. Dr. Diago, adında bir İtalyan'ın delâleti ile Beyoğlu'nun eski İtalyan âilelerinden Timoni'lerin çocuklarına mürebbı oldu; bu âilenin adına nisbetle Beyoğlu'nda bir de Timoni sokağı vardı, zamanımızda bu sokağın adı Gönül sokağıdır.

"Fakat Garibaldi deniz hasretine dayanamadı; limanda bulduğu Kaptan Casabona (Kazabona) nın N. S. delle Grazie adındaki yelkenlisine tayfa olarak girdi ve o gemi ile Karadenize gitti. İşte bu seyahatındadır ki Azak Denizinde Taganrog'da rastladığı bir İtalyan gemisindeki vatandaşlarının delâleti ile İtalyan Birliği için çalışan genc İtalya adındaki gizli cemiyete girdi.

"İstanbul'da kurulmuş olan Societa Operaria adındaki bir İtalyan cemiyeti, 1872 de Çiçekci sokağında Galibardi'nin kısa bir zaman oturmuş olduğu Madam Luigia'nin evine bir hâtıra levhası koymamağa karar verdi, ev yıkılmış olduğundan levha evin bulunduğu yere kondu. Fakat az sonra o sokakdaki evlerin hepsi umumhâne olunca levha oradan kaldırıldı ve Cemiyet binasının şerefli bir yerine kondu..".

GARİBCE KALESİ VE KÖYÜ — (Bu isim "yakınca" anlamında "Karibce" diye de söylenir ve yazılır). Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Rumeli Kavağı Köyü ile Rumeli Feneri Köyü arasında bir balıkcı köyüdür. Köy, aynı adı taşıyan bir koyun batı yönündeki bitimi ile, yine aynı adı taşıyan bir burnun güney yamacı

üzerinde kurulmuşdur. Koya, suyu oldukca bol bir dere dökülmektedir, şimdi o dereye de Garibce Deresi deniliyor ise de 1836 - 1837 tarihli Moltke haritasında (B.: Moltke, Freiherrn von) derenin adı Bağçıvan Deresi diye yazılmışdır. Bizim rastladığımız eski metinlerde hep Garibce adı geçerken Moltke Haritasında ve Mehmed Eşref Beyin malî 1324 (1908 - 1909) tarihli ve 1/60.000 mikyaslı Boğaziçi Haritasında Köyün adı "Karibce" diye yazılıdır. Eşref Bey, dereyi de Bağçıvan Deresi diye kaydetmişdir.

Köyün merkezî kısmı dere boyundadır. Camii ve ilkokulu ve 3 bakkal dükkânı, 7 çeşmesi, mezarlığı da oradadır.

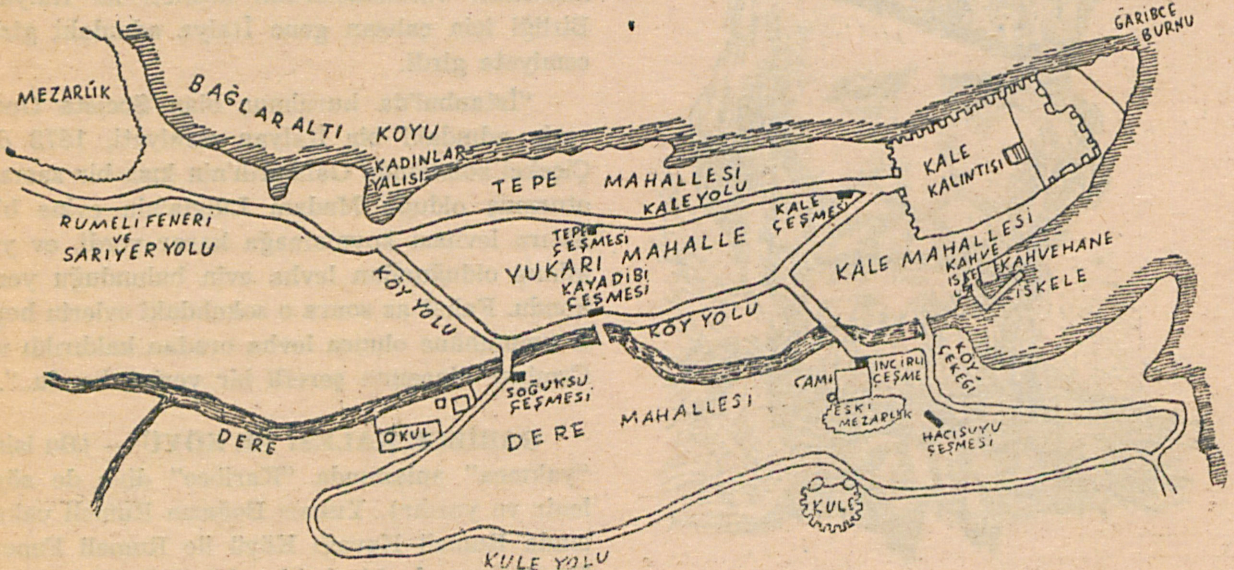
Garibce Köyünün kuzey yönünü kapatan sırt üzerinde ve Garibce Burnuna doğru, Üçüncü Sultan Mustafa zamanında ve bu hükümdarın son yıllarında 1770 - 1775 arasında Karadeniz Boğazının ağzı yeni kaleler ve tabyalar ile tahkim edilirken yapılmış bir kale bulunuyordu.

Garibce Köyü Sarıyer ilçesine bağlıdır. Zamanımızda yukarı boğazın yasak askerî bölgesi içindedir. Üçüncü Kolordu ve İstanbul Garnizon Komutanı Korgeneral Fikret Göknar'ın 4 Ocak 1972 tarihli özel bir izinnâmesi ve Tercüman gazetesi erkânından Âdil Ilıcak'ın arabası ile gidilip görüldü. Tekrar görmek icab etti, İstanbul Ansiklopedisi adına ikinci ziyâretimizi, recâmızı kabul eden seçkin devlet adamı İstanbul Vâlisi Vefâ Poyraz Beyefendi ile birlikde yapdık. Burada muhterem vâliye ve muhterem korgenerale ve iyi insan ve dost Âdil Ilıcak'a şükrânımızı tesbit etmek vecıbemizdir. Köyde tedkiklerimizde bulunurken bize yardım eden Deniz Binbaşısı İbrahim Neşet İkiz'e, öğretmen Nevzad Sevinç ile öğretmen Halil Tarhan'a da şükrânımızı ayrıca kaydederiz.

Garibce Kalesi — Garibce Köyünün 1770 - 1775 arasında yapılmış olan kaleden sonra kurulmuş olacağı kanısındayız.

Yukarı Boğazda, kale ve tabya, 11 müstahkem mevki vardı. Bunlardan İstanbul tarafındaki dördü "Rumeli Kavağı Kalesi", "Telli Dalyan Tabyası", "Anadolu Kavağı Kalesi" ve "Yûşâ Dağı Tabyası" dır, içlerine "Usta" unvanını taşıyan bir zâbitin emrinde Bostancı neferleri yerleştirilmişdi. Bostancıbaşı Ağa denilen sarayın en büyük zâbitlerinden birinin yüksek komutası altında ayrı bir askerî teşkilâttır (B.: Bostancı, Bostancılar Ocağı, Bostancıbaşı Ağa, cild 6, sayfa 2976).

Karadeniz tarafındaki yedisi "Bağdadcık Kalesi", "Revancık Kalesi", "Rumeli Feneri Kalesi", "Anadolu Feneri Kalesi", "Garibce Kalesi", "Büyük Liman Kalesi" ve "Poyraz Limanı Kalesi" dir, içlerine Anadolu'nun Karadeniz yalısı halkından toplanıp getirilen askerler yerleştirildi. Mahallî kıyâfetlerini, zıpka denilen kara don ve mintanlarını, puşu denilen kara bezden başlık - kabalaklarını muhafaza ettiler; Boğazın son kasabacıkları Sarıyer ile Beykoz'a çok uzakda bulundukları için, kendilerine evlenme, ev bark, tarla bağçe sahibi olmalarına

Garibce Köyü

(Kroki: Nevzad Sevinç)

da izin verildi ve o kalelerin hemen yanı başlarında küçük köyler teşekkül etti. Kalelere "Dizdar" unvanı bir zabit tayin edildi ve 7 kale ile tabya "Boğaz Nâzırı Ağa unvanını taşıyan ve Rumeli Feneri Köyünde oturan bir kumandanlığa bağlandı. Kalelerin efradı, kumandanları Boğaz Nâzırı Ağa ile birlikde, Yeniçeri Asker Ocağına bağlı yamak bir asker ocağı oldu ve "Boğaz Kaleleri Yamakları", yahut sadece "Yamaklar" denildi.

Garibce Kalesi, 1770 - 1775 arasında, Türkiye hizmetine girmiş Macar asıllı bir Fransız subayı olan Baron de Tott'un hazırladığı bir projeye uyularak yaptırılmışdı (B.: Tott, Baron de); Garibce Köyünün de o tarihden sonra kurulmuş olması gerekir diyoruz.

Zamanımızda Garibce Kalesinden eser kalmamış gibidir. Moltke tarafından 1836 - 1837 de yapılmış 1/25.000 mikyaslı Boğaziçi haritasında bu kale basit çizgi ile gösterilmişdir, esas binânın kare plânlı olduğu tahmin edilebilir, bir kale duvarı içinde de birkaç yapı gösterilmişdir, "Yıkık Kışla" diye de bir yazı vardır. Kalenin dibinde deniz kenarında da bir binâ görülüyor, şimdi o mevkide köyün beton direkler üzerinde yapılmış kahvehânesi bulunmaktadır.

1928 de İsanbul Ticâreti Bahriye Müdürlüğünce tertib edilerek yayınlanmış "İstanbul Limanı" isimli rehberde Garibce'den şu satırlarla bahsediliyor:

"Garibce Burnu: Garibce Burnu'nda eski bir taşdan köşk ve şimâli şarkîye (Kuzey Doğuya doğru uzanan bir tepede eski Garibce İstihkâmları ve etrafında birkaç ev ile çiftlikler görülür. Garibce Burnu'nun şimâlî sâhili (Kuzey kıyısı), şimâlî şarkîye açık hafif bir koy teşkil eder ve düz bir sığlık ile çevrilmişdir. Bu sâhilde şimâle doğru hafif bir cereyan (akıntı) vardır. Güzel havada sâhilden 4 gomena açık olmak şartı ile bir gemi 10 kulaça demirleyebilir..".

Bu rehberde "eski bir taşdan köşk" diye kaydedilen binânın, Molke'nin Boğaz haritasında Garibce Kalesinin hemen altında gösterilmiş yapı olması muhtemeldir.

1928 gibi yakın bir tarihde yayınlanmış bir rehberde, Garibce Köyünden bahsedilmeyerek "birkaç ev vardır" diye geçilmesi de garibsenir. Köy mezarlığında 1787 ve 1812 tarihlerini taşıyan kabir taşları mevcuddur. Rehberin yayınlandığı tarihe nisbetle en azdan 140 yıl önce kurulmuş bir köyden birkaç ev diye bahsetmek elbet ki revâ değildir. Yine o rehberde koskoca bir boğaz kalesi için "İstihkâmlar" denilmişdir. Bu kayıddan Garibce Kalesinin 1928 de bir kale hüviyetini kaybetmiş denilecek kadar harab olduğu anlaşılır.

Bizim ziyâretimizde (Mart 1972) toprak üstünde kale duvarlarından en küçük bir iz görülmüyordu. Fakat yer altında dehlizler, eskiden arkalarına toplar yerleştirilmiş pencereler ve oldukça geniş iki bölme duruyordu.

1971 de baş kadın rolünde Hülyâ Koçyiğit'in oynadığı "Senede Bir Gün" filminin bazı sahneleri bu kale harabesinde çevrilmiş ve köy gençlerinden birkaç kişi de figüranlık yapmışdır.

Her Türk kalesi gibi Garibce Kalesi'nin de bir camii vardı, köyün yaşlılarından Temel Çınar Reisin rivâyetine göre kale camii 1925 de yıktırılmış. Yine o zâtın rivâyetine göre kale kale kapusunun üstünde bir kitâbe taşı mevcuddu, Kalenin İkinci Sultan Mahmud tarafından yapıldığını bildiriyordu. Halen kitâbe taşı kaldırılmış, köyce kimler tarafından nereye götürüldüğü bilinmiyordu. Bu taşın bir tâmir kitâbesi olması gerekir.

Garibce Köyü — 1972 de 65 evli bir köydü, nüfusu 375 - 400 arasında idi; halkının hepsi balıkcı ve cedleri Anadolu'nun Karadeniz yalısından gelmiş Sürmeneliler, çoğunlukla da Rizelilerdi.

Köyün 1 camii, 1 ilkokulu, 3 bakkal dükkânı, 1 balıkcı kahvehânesi, 7 çeşmesi vardır; fırını yok, ekmeği Rumeli Feneri Köyünden geliyordu; kasabı da yok, eti Sarıyer'den alıyorlardı. Köye yakın zamanlarda elektrik getirilmiş bulunuyordu.

Garibce balıkcılarını besleyen veli nimetleri kalkan balığı idi. İstanbul balıkhânesine "Karadeniz kalkanı' diye gelen balık, Garibce balıkcılarının getirdikleri kalkanlardır. Köyde büyük küçük 40 balıkcı motoru vardır. Sobalı, yataklı, konforlu motorlardır.

Kalkan balığı avı Şubat'dan Haziran'a kadar 5 ay kadar sürmektedir. Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında dinlenilir, motorlar temizlenir, tekneler ve makinalar revizyondan geçer. Eylül'den Ocak ayına kadar süren Çingene Palamutu avına hazırlık yapılır.

1972 de bir kalkan ağının mâliyeti 150.000 lirayı buluyordu. Kalkana çıkdıkları zaman bir hafta, hattâ onbeş gün denizde kaldıkları olur.

Bu balıkcı köyünün hayatî ihtiyacı, köy önündeki küçük koyun ağzına en uzun 75 metrelik bir mendirek idi. 1972 Şubat'ında Garibce'nin az kuzeyinde Rumeli Feneri Köyünün limanı yapılmaya başlamışdı. O işi üzerine alan müteahhit, liman inşaatı için kurduğu şantiyeleri bozmadan Garibce Mendireğini de 500-800 bin liraya yapabileceğini bildirmişdi. Köylünün temin edebileceği bir para değildir, Garibce'ye devlet elinin uzanması gerekiyordu.

Köyün camii yenidir, köylü namazını 1925 yılına kadar Kale Camiinde kılmışdır, kaledeki cami yıkıldıkdan sonra köyün içinde yeni bir cami, köylü parası ile ancak 1945 - 1947 arasında yaptırılabilmişdir. Kare plânlı ve 18 basamak taş merdivenle çıkılır fevkaanî bir camidir. Altı, balıkcı köylüler tarafından müşterek bir mahzen olarak kullanılmaktadır.

Camiin yanında avlumsu bir mezarlık vardır, orada gördüğümüz iki kabir taşının kitâbeleri, köy tarihçesi için önemlidir, şunlardır:

"Merhum ve magfur Kerimoğlu Abdullah ruhu için elfâtiha, sene 1201 (M. 1786 - 1787)".

"Ziyâretden murad bir duâdır.
Bugün bana ise yarın sanadır.

Gençliğine doyamayan, muradına eremeyen, denizde garikan vefat eden Şileli Kalyoncuoğlu Molla Ahmed'in oğlu merhum Mehmed Yazıcı'nın ruhu için fâtiha, sene 1227 (M. 1812)".

Köyün beş sınıflı bir ilkokulu vardır, köyün en büyük binâsıdır ve köyün dere boyundaki kısmındadır. 1972 de 50 öğrencisi ve 2 öğretmeni vardı (Nevzad Sevinç, Halil Tarhan). Okul binâsı da yeni cami ile birlikde köylü parası ile 1945 - 1947 arasında yapılmışdır.

Köyün tek kahvehânesi olan koy kenarındaki balıkcı kahvehânesi de bir köy malı idi. Deniz içinde bir binâ kalıntısının hüviyetini kaybetmiş temeli üzerine çıkılan beton direkler üzerindedir. Balıkcı reislerinden Mahmud Bayrakdar ile oğlu tarafından işletiliyordu.

İçinden bir dere geçdikden başka suları kaynaklardan gelen 7 çeşmesi vardır:

Cami Çeşmesi: Yeni Camiin yanındadır; Cezâyirli Gazi Hasan Paşa tarafından yapdırıldığı rivâyet edilmektedir, sonra yerine, hâlen görülen çeşme köylüden Mahmud Topcu tarafından yaptırılmışdır.

Soğuksu Çeşmesi: Kaynağı bulunduğu yerdedir, 1223 (M. 1808) de yapılmışdır, Harputlu Toramanoğlu Molla Musa'nın hayır eseridir.

Tepesuyu Çeşmeleri: Suları aynı kaynakdan gelen 150 metre aralıklı iki çeşmedir.

Kayadibi Suyu Çeşmesi.

Ev Çeşmesi: Kaynağı bir evin bağçesinde olup kaynağı başına Faytoncu Mustafa adında biri tarafından yapılmış, sonra Ahmed Kurşun tarafından onarılmışdır.

Hacısuyu Çeşmesi: 1326 (M. 1908) de Sürmene'nin Hamandoz köyünden Hasanoğlu Hacı Süleyman tarafından yaptırılmışdır.

Garibce, ilçe merkezi Sarıyer'den 14 kilometre mesâfededir yol Rumeli Kavağı köyünden geçerek gelir; Sarıyer - Rumeli Kavağı arası, Boğazın ana sahil yolunun devamıdır, Rumeli Kavağından sonra Rumeli Feneri Köyüne giden dağ yoluna çıkılır ve oradan ayrılan bir dağ yolu ile Garibce'ye inilir.

Garibce ile Rumeli Kavağı arasında 5,5 kilometrelik bir de sahil yolu vardır, fakat yaya yoludur, nakil vasıtası geçemez.

Garibce ile Rumeli Feneri Köyü arası da, dağ yolu olarak 2 kilometredir.

Garibce'nin güney-batısındaki tepenin üstünde bir kule harabesi vardır, Bizanslılardan, yahud Cenevizlilerden kalmış deniliyordu, gidilip görülemedi, bu kule Moltke haritasında da işâret edilmişdir.

Âli Sâim, 1933 de pek genç yaşında iken yayınladığı ilk eseri olan "İstanbul ve Eski Eserleri" isimli kitabda Garibce için: "Garibce'ye vapur da işlemez. Boğazın bu şirin köyünde yazmaya değer bir şey yok gibidir.." diyor. Henüz bir lise öğrencisi iken öyle bir eseri kaleme alma ve yayınlama cesâretini göstermiş bir genc için kaçınılmaz büyük hatâlardandır.

Kanlıcalı Abdürrahim Câbir Vada, bir yayın tarihi taşımayan, fakat 1943 den önce yayınlandığını bildiğimiz "Boğaziçi Konuşuyor" isimli eserinde Garibce Köyünden şöyle bahsediyor: "... biraz daha içeride (Boğaz ağzından içeride) Anadolu tarafında Poyraz, Rumeli cihetinde Garibce köyleri vardır. Poyraj'ın plâjı ve Garibce'nin koyu pek güzeldir. (Bu yukarı boğaz köylerine) Şirketi Hayriye vapurları işlemez. Halkının esas meşgalesi balıkcılık ve deniz nakliyeciliğidir.."

Karakin Efendi Deveciyan'ın "Balık ve Balıkcılık" isimli ölmez eserinde de Garibce Bur-

nu, yukarı boğazda kurulan Büyükliman ve Bağlaraltı dalyanları arasında hudud olarak kaydedilmişdir (B.: Bağlaraltı Dalyanı, cild 4, sayfa 1817; Büyükliman Dalyanı, cild 6, sayfa 3303). Bağlaraltı Dalyanı Moltke haritasında gösterilmişdir.

GARİBYAN (Arabacı Mıgırdiç) — İstanbullu Ermeni asıllı bir anarşist; tarihimize "Bomba Vak'ası" ve "Yıldız Suikasdı" isimleri ile kaydedilmiş; İkinci Sultan Abdülhamid'e karşı Ermeni anarşistlerin hazırladığı suikasdın sâdece âletlerinden olmuş ayak takımından bir adam. Babasının adı Sarkis olup bir rivâyete göre seyislik ederdi. Mıgırdiç de çocukluğunu ve ilk gençliğini ağır yoksulluk içinde geçirmiş, sokaklarda çıplak ayakla dolaşmış, biraz serpilince gençlik hevesi süslenme merâkına düşmüş, yine rivâyete göre o heves yolunda vücudunu bâzı uygunsuzlara satmaya kadar varmış ve ummadığı para teklifleri karşısında kalınca da müdhiş anarşistler çetesine katılmışdı; tesbit edilen gün ve saatde suikasdde kullanan çift atlı, Viyana'da sureti mahsusada yaptırılmış lâstik tekerlekli ve o zamanlar "Cehennem Makinası" denilen saatli bombayı taşıyan arabayı vak'a yerine getirmiş ve bombayı işlettikten sonra Sirkeci'den trenle ve sahte pasaportla hudut dışına kaçmaya muvaffak olmuşdur. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Hamidiye Camii Suikasdı).

Mıgırdiç Garibyan
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Vak'anın tahkikine memur edilmiş komisyon tarafından yayınlanmış resimli bir raporda pek süslü kılıklı ve palabıyıklı bir resmi vardır.

GARMİRYAN (Karnik) — "Ermeni asıllı Türk bestekârı, kanun ve kemençe icrâkârı (çalıcısı); 1872 de Beyoğlu'nda doğdu, ticâretle iştigal eden Kirkor adında bir zâtın oğludur, anasının adı Anber Hanımdır. Küçük yaşda musikîye heves ederek kilisede ilâhici çocuklar arasına katıldı ve kilise hânendesi Rupen Efendiden dinî eserler meşk etti, Hamparsum notasını öğrendi; henüz nevhat delikanlı iken kendisini tamamen musikı ilmine verdi ve Türk musikîsini bütün incelikleri ile öğrendi. Kanun ve kemençeyi de çok iyi çalan Karnik Efendi yüzden fazla şarkı ve güzel eserleri bestelemişdir, onların arasında beş peşrevi vardır. Evinde de bir meşkhâne açmış, pek çok genç yetişdirmişdir; asıl geçimi de manifatura komisyonculuğu ve ticârethânelerde muhâsebecilik ile sağlamışdı; 1947 de yetmişüç yaşlarında vefat etti ve Şişli Ermeni Mezarlığına defnedildi" (Mustafa Rona, 50 yıllık Türk Musikîsi).

Hâlâ okunan en güzel eserlerinden biri 1906 da bestelemiş olduğu şu nihâvend şarkıdır:

Kim olur zor ile maksûduna rehyâbı zafer,
Gelir elbet ki zuhûra ne ise hükmi kader,
Hakka tefvîzi umûr et ne elem çek ne keder,
Mihneti kendine zevk etmededir âlemde hüner,
Gamu şâdîi felek böyle gelir böyle gider.

Üsküdarlı Âşık Râzi'nin evrâkı metrûkesi arasında görülmüş aşağıdaki manzumede adı geçen Karnik Efendinin bu zât olduğunu tahmin ediyoruz:

Üstâdı musikî Karnik Efendi,
Mâcerâyı aşkın nakletti kendi,
Konkordiyadaki canbazın oğlu,
Çapkın ingilizi gönül beğendi.

Cilve cefâsına sine dayanmaz,
Beyânı aşk itsem güler inanmaz,
Sarmış etrafını rakib engeller,
Ama bencileyin hiç biri yanmaz.

Hayâlin karşıma alır çakarım,
Mecnun kitâbından fala bakarım,
Hânemde ağlaşıp bekleşir durur,
Ciğerpârelerim sevgili karım.

İngiliz canbazın hafiye Fehim Paşanın metresi Margaret'in kardeşi Charles Morgan olduğu bellidir (B.: Fehim Paşa, Margaret, cild 10, sayfa 563; Hidâyet, İngiliz).

GARNETT (Nûran) — Psikolog bir hanım, 1931 de İstanbul'da doğdu, Hüseyin Hüsnü Bey ile Seriye Hanımın kızıdır; Beşiktaş Kız Orta Okulunda, Atatürk Kız Lisesinde okudu, 1954 de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin felsefe bölümünü bitirdi. Nur Galeri adında bir sanat galerisi kurmuşdur. 1962 de Arnavud Köyü Amerikan Kız Kolejinde muallim idi. Roman Garnett adında bir ingilizle evlidir. İngilizce bilir. "Çocuğunuz Mektebe Başlıyor" isimli bir eseri vardır (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

GARNIER (Charles) — (Şarl Garniye); ünlü fransız mimarı (1825 - 1898); Paris Operasını yapan sanatkâr ki bu binâ onun şaheseri olarak bilinir; 1852 Haziranında "Leonidas" adında bir vapurla İstanbul'a gelmişdi, o tarihde 27 yaşında bulunan sanatkârın İstanbul'da ne kadar kaldığı ve İstanbul hakkındaki intibâları bilinmiyor; çağdaşı ünlü fransız şâiri ve romancısı Theophile Gautier gelirken Leonidas vapurunda yol arkadaşı olmuşdu (B.: Gautier).

GARNİER (Râhib) — İnsanluk duyguları üstün bir fransız râhibi; 1970 de Fransa'da Dion civarında Trouhans kasabası râhibi bulunur iken, o kasabada çalışan Türk işçilerinin çok kötü şartlar altındaki yaşantısına karşı fabrika yöneticilerini protesto etmek için açlık grevi yapdı. Bu hareketi, bütün Fransa'daki Türk işçi kolonisinin kendisine büyük bir hürmet gösterisine yol açdı ve râhib Garnier onlar tarafından Türkiye'yi ziyârete dâvet edildi. 1970 Ağustos'unun başında İstanbul'a geldi, İstanbul Müftülüğünde müftü Ali Fikri Yavuz ve Diyânet İşleri Reis Vekillerinden Yaşar Tunagür tarafından hürmetle karşılandı ve selâmlandı. Bir Cuma günü Süleymaniye Camiini ziyâret ederek bir cemaati kübrâ ile kılınan Cuma namazını temâşâ etti ve namazdan sonra camide insanlığın refâhı için duâ etti.

Özel hayatında folklor ile meşgul olan fransız din adamı İstanbul müftüsüne Dijon folklor müziğinden kendi eseri bir plâk hediye etti. İstanbul Şoförleri ve Otomobilcileri Cemiyetinin İstanbul Açık Hava Tiyatrosu'nda tertibledikleri bir sünnet düğününe çağırıldı ve orada da 8000 kişilik bir halk kitlesi tarafından coşkun gösteri ile selâmlandı; bahtlı bir tesâdüf eseri, İstanbul'da bulunan ve düğün yerine gelen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a takdim edildi; sünnet edilen 125 çocuk, yataklarını teker teker dolaşan Râhib Garnier'nin elini öpdüler ve halk tarafından sahneye dâvet edilen râhib: "Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur, sizi seven kalbimle, beni sevmiş olan sizler gibi.." dedi. İstanbul'daki misâfirliği bir hafta sürdü.

Bibl.: Günün gazeteleri.

GARRETT (George William) — İngiliz asıllı denizaltı gemisi mûcidlerinden; 1852 de Londra'da doğdu; geniş kültür sâhibi bir kişi idi; fizik, kimya, yüksek matematik diplomalarına sâhibdi, edebiyat ile meşgul olmuş, müzelerde sanat etüdleri yapmış ve İlâhiyat Fakültesini bitirerek bir ara Manchester Kilisesi ruhânî reisliğine de tayin edilmişdi.

"Resurgam" adını verdiği ilk denizaltı gemisini İngiltere'de yapmış, fakat bu tekne de-

G. W. Garret
(Resim: Sabiha Bozcalı)

mirli bulunurken bir fırtınada demirini tarayarak batmışdı (1879). Daha sonra Nordenfelt İsveç Top Fabrikası ile anlaşarak "Nordenfelt 1" denizaltı gemisini inşâ etmiş, geminin 1885 de Ağustos ayında yapılan denemelerine Türkiye'den de bir müşâhid gemici dâvet edilmişdi. O temsilcinin adını maalesef tesbit edemedik, denizaltı gemilerinin donanmalardaki önemini gören tek simâ olmuş ve Türkiye'ye döndüğünde verdiği bir rapor üzerine Osmanlı İmparatorluğu Donanması adına o İsveç firmasına 100 kadem uzunluğunda iki denizaltı gemisi sipâriş edilmiş, George William Garrett İstanbul'a gelerek "Nordenfelt 2" ve "Nordenfelt 3" denizaltı gemilerini İstanbul'da Kasımpaşa Tersânesinde Valde Taşkızaklarında monte etmişdi; gemilerin dalış ve seyir denemeleri de 5 Şubat 1887 de başlamış, birine "Abdülhamid", birine de "Abdülmecid" isimleri verilerek 22 Mart 1888 de Türk donanması kadrosuna girmişlerdir, böylece Osmanlı İmparatorluğu, deniz kuvvetleri arasında denizaltı gemisi bulunan ilk devlet olmuşdur (B.: Denizaltı Gemisi, cild 8, sayfa 4396).

İkinci Abdülhamid tarafından kendisine fahrî deniz binbaşılığı rütbesi verilmiş olan G. W. Garrett 1902 de New York'da ölmüşdür.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi.

GARRY (Camgöz) — (Asıl adı Garry Ralph Bouldin) Amerikalı bir beyaz zehir kaçakcısı ve o zehiri kullanan bir manyak katil; 28 Aralık 1968 Cumartesi günü akşamı hususî arabasında 2 kilodan fazla eroin ile yakalanmış ve yanında bulunan 20 yaşındaki Kaliforniyalı sevgilisi Patricia Ann Seed adında bir kızla birlikde sorguya çekilmek üzere götürüldüğü Galata'daki Malî Polis Merkezinde birden iki tabancasını çekerek o anda o merkezde bulunan ve kendisini oraya getirmiş olan polislerden ikisini ağır yaralamış, polis memuru Ahmed Çetin ile Beyoğlu Emniyet Âmiri Kemal Eröge'yi de öldürmüşdür. Sonra kaçmak için o polis merkezinden çıkmış, aynı binâda bulunan Liman Lokantasına girerek orada da bir komi çocukla bir çarkcıbaşıyı ağır yaralamış ve anbar memuru Kemal Barut ile Denizcilik Bankası Genel Müdürlük Müşâviri Sadreddin Bekşaç'ı öldürmüşdür. Fakat binâdan çıkıp kaçmaya muvaffak olamamış, Galata'da trafiği kesen polis tarafından sarılmış, zabıta ile üç saat süren silâhlı çarpışmadan sonra kurşunla delik deşik edilerek ve ölü olarak ele geçirilmişdir. Halk dehşet içinde kalmışdır.

Bir gözü takma olan Camgöz Garry 1,80 boyunda iri bir adam olup 33 yaşında idi. İstanbul'a geldiği, Türk zâbıtasına milletlerarası polis teşkilâtı tarafından haber verilmişdi. Yakalanan sevgilisi Patricia, eroin kullanma suçundan mahkemeye verilmiş ve 1969 Eylül'ünde iki buçuk yıl hapse mahkûm edilerek, mahkûmiyetini Sağmalcılar Cezaevinde tamamlamışdır; tahliyesinde merâmını anlatacak kadar Türkçe öğrenmiş bulunuyordu.

İstanbul'da Gayrettepe'de kurulan Polis Kolejine şehid Emniyet Âmirinin adı verildi. (B.: Kemâleddin Eröge Polis Koleji).

Bibl.: 29 Aralık 1968 tarihli gazeteler.

GARSON, GARSONLAR — Dilimize fransızcadan alınmış bu kelimenin o dilde yazılış şekli "Garçon" dur, Garson okunur; "Oğlan, erkek çocuk; bekâr adam, bekâr uşağı; çırak, kahvehâne, lokanta, gazino ve meyhâne ve benzeri yerlerde çalışan hizmetçi, uşak" anlamlarındadır. Dilimize Tanzimatdan sonra, İstanbul'da ilk birahâneler, alafranga içkili yerler, "Kafe ve "Kafeşantan" (sazlı sözlü kahvehâne) denilen ilk alafranga kahvehâneler açıldığı sırada kullanılmaya başlamışdır. Fakat biz "bekâr adam, bekâr uşağı anlamlarında kullanmıyoruz.

Lokantalardan önce aşçı dükkânları olmuş ve orada çalışan uşak, hizmetkâr oğlanlara sâdece "çırak", "aşçı çırağı" denilmişdir. Gazinolardan önce de meyhânelerin uşaklarına ya "meyhâne uşağı", yahud "muğbeçe" adı verilmişdir. Muğbeçe de meyhânelerin tüysüz ve kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün mahbub uşakları için kullanılmışdır ve meyhâne sâkisi anlamına gelmişdir.

Yüzyıllar boyunca İstanbul meyhâneleri rumlar, ermeniler ve musevîler tarafından açılmış, işletilmişdir; muğbeçeler de meyhânecinin milletinden olagelmişdir; ve Türklerin nazarında meyhânecilik bilhassa rum milletine has, rumların meşrebine uygun bir iş görülmüşdür. Kalender meşreb şâirlerimiz hepsi rum çocukları ve Adalar Denizinin bir adasından, Sakız'dan, İmroz'dan, Eğriboz'dan, Midilli'den kopup gelmiş gaayetle mahbub muğbeçeleri överlerken, tüysüz, körpe oğlanlar için "Pedimu", tâze, nevhat delikanlılar için de "Palikar" demişlerdir (B.: Palikar, Pedimu, Muğbeçe, Meyhâne, Gedikli Meyhâneler).

İstanbul'da rumlar ve ermeniler tarafından açılan ilk gazinolarda alafrangalık taslanarak uşaklar için de "garson" adı kullanıldı, hattâ öylesine ki mûsevî, ermeni ve rum oğlanları ve delikanlıları, kendi isimleri yerine Pol, Jan, Jozef, Piyer, Alfred gibi takma fransız isimleri kullandılar (B.: Gambrinos Birahânesi, cild 11, sayfa 5980).

Saçlar avrupalı biçimi tarandı, eski meyhâne muğbeçelerinin kâkülleri perçemleri yerine veya ortadan taranıp ayrıldı; bir birahânenin, gazinonun garsonların bir biçim esvab, âdeta üniforma giydiler. Ceket ekseriya beyaz ve pantalon siyah oldu. Ceketin yakası açık ise beyaz frenk gömleği üzerine siyah boyunbağı bağlandı. Yahud yazlık asker ceketi gibi, iki parmak yüksekliğinde dik yakalı beyaz ceketler giydiler; ceketlerin göğüslerine gazinonun adının markaları işlendi. Perapalas, Tokatlıyan, Bristol otelleri gibi Beyoğlu tarafının ilk büyük alafranga otellerinin uşaklarına da garson denildi, ve o otellerin bir cadde üzerinde alt katlarında geniş bir salonu bir içkili lokanta yaptılar; o otel garsonları da öyle giyindiler.

Meyhânelerde muğbeçelerin, pedimu ve palikarlarına çorapsız, çıplak ayaklarına arkaları basık ve ökçeleri nalçalı şıpıdıklar giydirilirdi, yahud çıplak ayaklarında bir takunya ile dolaşırlardı. Yalın topuk gösterme nümâyişleri gelenek hâlinde idi; garsonlar ayaklarına da mutlaka çorap ve ayakkabı giydiler.

Geçen asrın sonlarında yaşamış kalender meşreb halk şâiri Erzurumlu Âşık İbrahim'in aşağıdaki kıt'aları İstanbul'un ilk garsonları hakkındadır:

Garsonun makbulü urumdan çıkar
Urum mahbubları hânüman yıkar
Meyhânede kaldı tâze Pedimu
Hem dahi o nevhat eşbeh Palikar

Şartı evvel malûm dilber olacak
Gaayetle cilveli hem kanı sıcak
Gaayet ile nâzik gaayet edebli
Onlar da urumda bulunur ancak

Soğukca olurlar evlâdı Yahud
Ermenşahlar kubad ahbarım mâhut
Ammâ ki urumun sîne bülbülü
Yâhud fetâları tapılacak put

Şartı sânî gaayet açıkgöz gerek
Müşteri meşrebi hizmet iderek
Fehm idüb merâmı işmar çakınca
Koşacak oriste pasam diyerek

Saçları taranmış avrupa kesim
Beyaz setre giyer bir hoş nev resim
Pantolu çorabı pabucu kara
Boyun bağı ile olur bir resim

Ama seni tezgâh peykeler açar
Gazinoya varsan bir akşam nâçar
Mühmel kıyâfeti rindânen gören
Süslü garsonların cümlesi kaçar

Uyma sen ey âşık gel zemâneye
Var yine her akşam bir meyhâneye
Bak şu palikara topuk vurarak
Şu hoş nümâyişi levendâneye

Müslüman Türkler meyhâneciliği mezmum meslek ve kazancı haram meslek bilmişdi ve elbet ki evlâdları için de muğbeçelik ve garsonluk asla düşünülemezdi. Müslüman Türklerin meyhâne, gazino işletmeleri meşrutiyetden, 1908 den sonra başlamışdır ve o yolda adı bilinen öncülerden biri de Kadıköyünde Kurbağalı Dere kenarında "Kuşdili Gazinosu" nu açan Hamdi Bey olmuşdur ki, "Gazinocu Hamdi" diye anılmışdır. Türk çocuklarının ve genclerinin garsonluk mesleğine atılmaları ise çok daha sonra, Cumhuriyet devrinde başlamışdır. Garsonluk yolunda çalışan genclerin çoğunluğunu da Karadeniz yalısı uşakları teşkil etmişdir.

Zamanımızda garsoluk, bilhassa büyük otellerde, turistik yerlerde, lüks veya birinci sınıf içkili lokanta ve gazinolarda meslek bilgisine ve görgüsüne ve çeşitli meziyete ve hattâ özel eğitime dayanan ve bir gence müreffeh bir istikbal sağlayan bir meslek olmuşdur. Bir gencin bu meslekde tam başarı sağlaması için terbiye ve nezâket ve Allah vergisi zerâfetden başka bir veya birkaç yabancı dil bilmesi gerekir.

1947 de İstanbul'da Taksim'deki Belediye Gazinosunda ilk defa olarak bir garson kursu açılmışdı. Bir garsonun neler bilmesi ve hizmetde nelere dikkat etmesi gerekdiği öğretiliyordu; kursun hocası Fontano adında bir italyandı. Kurs iki kademeli idi, biri, garson yardımcısı çocuklar, "komi" ler için, biri de yirmibeş yaşının üstünde garsonlar için. Fontano bilhassa komi'lerin yetiştirilmesine önem vermişdi. Bu derslerden ne sonuç alınmışdır tesbit edilemedi.

1962 yılında da "Güleryüzlü ve Bilgili Garson" yetiştirmek için İstanbul'da İş ve İşçi Bulma Kurumu Müdürlüğü tarafından bir kurs açılmışdı. Kurs sâdece komi'ler içindi; ortaoku-

lu bitirmiş çocuklar alınmış, garsonluk için gereken hususlar öğretildikden başka mutfak hizmeti ve ingilizce servis yapma da gösterilmişdi. Kursa devam eden çocuklara lüks bir gazino veya lokantada dört ay stajdan sonra diploma veriliyordu. O yılın Haziran ayında kursun ilk devresine ortaokul mezunu 25 çocuk kaydedilmişdi.

Zamanımızda garsonların günlük kazancı, hizmet ettikleri masaların hesap pusulalarına zam ettikleri % 10 bir ücretten ibârettir ve müşteri kesesinden ödenir; çoğu zaman müşteriler garsonlara ayrıca ve mürüvveten bahşiş de verirler; müessese sahipleri yalnız komilere münâsib bir haftalık verirler. Müşteriler, bilhassa bir lokanta veya içkili lokantanın devamlı müşterileri, teveccühlerini kazanmış komilere de bahşiş verirler.

Garsonlar ve komiler, öğle yemekleri müessese hesabına yerler, yemeği kap sayısı ve çeşidi, müessese sahibinin mürüvvetine göre ayarlanmış, tesbit edilmiş olur.

GARZAN TANKERİ — Denizcilik Bankasının malı ve Türk Ticaret Filosunun yeni ve büyük gemilerinden biri; 170,62 metre boyunda ve en geniş yerinde 21,92 metre eninde ve 12,499 ton hacmindedir, servis sür'ati 16 mildir. En yeni seyir cihazlarına sâhib olup 1959 da Danimarka'da yapılmış, Türk Ticâret Filosuna 1960 da katılmıştır.

Güverte personeli: 1 kaptan (süvari), 1 ikinci kaptan, 2 zabit, 1 lostromo, 1 telsiz memuru, 11 gemici; makina personeli: 1 baş mühendis, 1 ikinci mühendis, 2 zabit, 1 lostromo, 1 elektrik memuru, 2 pompacı, 4 yağcı, 3 silici, 3 ateşci; kamara personeli: 1 kamara âmiri, 3 kamarot, 2 aşçı, 1 ekmekcidir.

Gemi akar yakıt naklederken yolcu alması kanunla yasakdır, akar yakıt nakletmediği seferlerde 8 yolcu götürebilir.

GASER (Ani) — Ermeni asıllı ünlü bir piyanist hanım; 1943 de İstanbul'da doğdu, annesi tarafından Balyan hassa mimarları âilesine mensubdur. Paris Konservatuarından birincilikle diploma aldı, 1959 da o konservatuarın piyano birincilik ödülünü kazandı. Bu satırların yazıldığı sırada (1972) Paris'de ikâmet ediyordu.

Kevork PAMUKCİYAN

GASKA ÇIKMAZI — Eyyub'un Rami Yenimahalle semtinde, Numanefendi sokağındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 9/128). Bir tarafı tümsekli dar bir toprak yoldur, bir tepecikde sona erer, dar gelirli âilelerin oturduğu 1 - 2 şer katlı evler arasındadır, 1 bakkal dükkânı vardır (Eylül 1970).

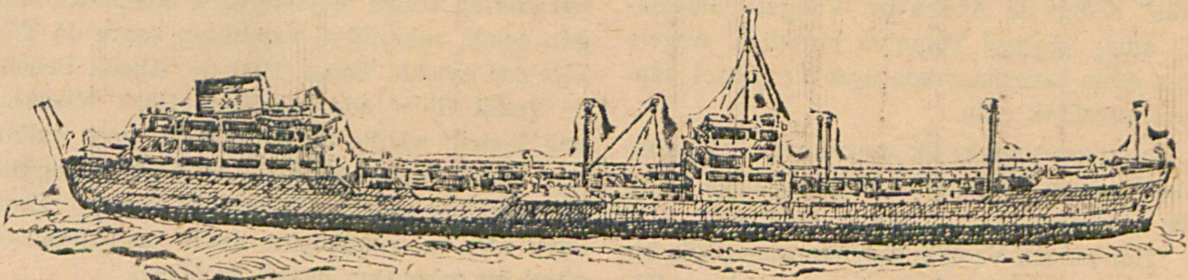
Hakkı GÖKTÜRK

GASKONYALILAR — Son yıllarda İstanbul'da tavernacılık yolunda öncülük yapmış iki kardeş, asıl isimleri ve soy adları ile Toma Çinga ve Vangel Çinga; İstanbul Balıkpazarı'nda "Bodurum" diye anılır küçük bir meyhâneyi işleten Vasil Çingan'ın oğulları; âile aslen Ergirilidir, Makedonyalıdır, Vasil çocukluğunda İstanbul'a gelmiş, Toma, Vangel, Ahilea ve kız kardeşleri İstanbul'da doğmuşlardır.

Zamanımızın ünlü gazetecilerinden Ümid Deniz 6 Mart 1970 tarihli Milliyet Gazetesinde "İstanbul'da Tavernaları Kimler Kurdu" başlıklı makalesinde şunları yazıyor:

"İstanbul'da bugünkü Tavernaların kurucusu Vasil, Vasiliki, Toma, Ancelo, Aküs Çingas adında beş kişilik Ortodoks Arnavut bir balıkçı âilesidir.

"İstanbulular onları ilk olarak "Gaskonyalılar" adı altında tanımışlardır. "Gaskon" lukla ilgileri yoktur, vaftiz babaları ünlü tarihçi üstâdımız, İstanbul'u en iyi tanıyan kişi, Reşad Ekrem Koçu hocamızdır.

Garzan Tankeri

(Resim: Sabiha Bozcalı)

"Önceleri; şimdi yıkılıp yola giden, Eminönü yakasında, bir sur tonozunda balık pişirip oradaki esnafa satmakla işe girişmişlerdi. Orada balığın tâzesi, şarabın iyisi, ucuzca yenilip içildiği için kısa zamanda kerli ferli beyler, kürklü, mantolu hanımlar da buraya iltifata başlamışlardı.

Baba Vasil, anne Vasiliki tezgâh ardında, ocak başında hazırlık yaparlar, üç evlât da (Toma - Vangel - Ahilea) futaları bellerinde, tabakları ellerinde oradan oraya seğirtip dururlardı. Allah için ateş gibi gençti üçü de.

"Bazı bazı buraya kerizciler düşerdi. Bir keman, bir klârnet, bir darbuka kısa zamanda bu izbeyi şenlendirir ve müşteriler coşup koro halinde türküye, karşılıklı göbek havasına vururlardı kendilerini.

"Zamanla Gaskonyalılar para yaptılar. Yerleri de istimlâk edilince tuttular yine o civarda başka bir tonoz altı —ama birinciye nisbeten çok daha geniş— daha buldular. Burayı balıkçı meyhânesi stili dekore ettiler. Burası da doldu taştı. Nihâyet Beyoğlu yakasına geçtiler. Şimdiki Gen-Ar tiyatrosunun bulunduğu yeri tuttular. Burası da dehşetli rağbet gördü. Fakat sonra kardeşler arasında anlaşmazlık çıkınca dağıldılar. Ancelo vurdu kendini başka meyhâneye, Aküs gitti Almanya'ya, Toma ise geçti karşı taraftaki bir lokale ve oraya adını verdi. İşte şehirde şimdi Gaskonyalı - Gaskonyalılar adı altında muhtelif lokallerin bulunmasının sebebi budur. Ve tabiî bu arada da Tavernacılık bizde iyice aldı yürüdü.

"Toma ve Ancelo kendilerine göre Tavernacılıkta birer tarz yarattılar. Yeni yeni yerler açıp işlettiler. Bunlar yine de öbür tavernalara nisbeen şehrin tutulan lokalleridir ve özellikleri vardır. Bir başka yazımızda da onlardan bahsedeceğiz."

Ümid Deniz'in "Ancelo" dediği Vangel, "Aküs" dediği de Ahilea'dır. Vangel "Gaskonyalı" adını ağabeyi Toma'ya bırakırdı. Ancelo takma adını tavernacılıkda ayrı bir şöhret yapmaya muvaffak oldu.

Balıkpazarı'ndaki ilk meyhâneye "Gaskonyalılar" adının verilmesini Reşad Ekrem Koçu şöyle anlatıyor:

"Her akşam Vasil'in meyhânesine şöyle bir uğrardım. Rahmetli aziz dostum heykeltraş Râtib Âşirle orada buluşurduk. Bir akşam geç kaldım. Balıkpazarı'nın zor sökülür kalabalığı dağılmış. Yaşları onüç ile onbeş arası, yalın ayaklı, tülü kafalı, çulçaput içinde üç çocuk, ellerinde birer tahta parçası, sözde kılıç olmuş, Sirkeci sinemalarından birinde gördükleri bir filmden kapma düello ediyorlar ve bağrışıyorlar:

— Biz Gaskonyalılar.. Biz Gaskonyalılar!.

— Şövalyeler.. dedim, niçin prensinizi selâmlamıyorsunuz?

Önce şaşırdılar, sonra içlerinden en akıllısı:

— Prensimizi selâmlarız!.. dedi.

Ellerine yirmibeşer kuruş verdim, o zaman büyük para:

— Alın.. bol bol harcayın, sabaha kadar hovardalık edin.. dedim.

Vasil'e girdim. Râtib'le buluşdum. Çocuklar birkaç defa dükkân kapısından içeri bakıp bakıp kaçdılar. Râtib'e hikâyeyi anlattım, Toma da dinledi. Üç dört akşam uğrayamadım. Küçük pırpırılar önüme çıkdı:

— Prensimizi selâmlıyoruz!..

— Bu akşam prensin parası az, bu kadar verebiliyor!.. dedim ve onar kuruş verdim.

Dadandılar. Toma da bir dilim ekmekle birer balık parçaası vermeye bşlayınca hiç ayrılmaz oldular. O küçücük yaşlarını dolduran acı hayat hikâyelerini dinledim. Biri kayboldu, ikisini Toma yanına çırak olarak aldı, besledi. Biri daha yol oldu, Faik, askere gidinceye kadar Toma'nın yanında kaldı. Ve bir akşam da Toma, o nâzik Makedonyalı babasının meyhânesine Gaskonyalılar adını koymak için benden izin istedi ve Gaskonyalılar adı İstabul'a işte böyle mal oldu." (B.: Faik, Gaskonyalı, cild 10, sayfa 5489).

En küçükleri Ahilea o kadar güzel Türkçe konuşurdu ki gören İstanbullu bir Türk sanırdı. Babalarının zamanında Balıkpazarı'ndaki dükkânda ara sıra çalışırdı, fakat kardeşleri ayrıldıktan sonra meyhânecilik âleminden ayağını çekdi, askerliğini yapdıktan sonra da Türkiye'den ayrıldı. Toma, 1967 de, Küçük Bebek'de Vedat Güleç adında biriyle ortak "Gaskonyalı Toma" adı ile bir lokanta ve gece kulübü açtı, hayli rağbet gördüğü halde, bilmediğimiz bir sebepten ayrıldı. Vangel de Ancelo takma adını aldı ve Yeşilköy'de deniz kenarında çok güzel bir lokantayı başarı ile işletti.

Bürhâneddin OLKER

GASPİRALI (Haydar) — Tıb doktoru, iç hastalıkları mütehassısı, 1898 de Kırım'da Bağçesaray'da doğdu, şimâl Türklerinin fikir hayatında büyük şöhreti olan Gaspiralı İsmail Beyin oğludur; ilk ve orta tahsilini Bağçesaray'da yapmış, 1917 de yine Kırım'da Akmescid Lisesini bitirmiş, İstanbul'a gelerek İstanbul Dârülfünununun Tıb Fakültesinden 1928 de diploma alarak Türkiye'de yerleşmiş ve meslek hayatına atılmışdır. Bir müddet Kayseri Memleket Hastahânesinde İç Hastalıkları Mütehassısı olarak bulunmuş, 1938 - 1939 arasında İstanbul Sümerbank Hastahânesinde başhekimlik yapmışdır. Alman Kültür Derneği, Fransız Kültür Derneği, Türkistan Derneği, Kırım Kültür Derneği, Etıbba Odası ve Hastahâne Mütehassısları Cemiyeti üyesidir. Deniz sporlarını sever, ava meraklıdır; "Çamur Tedâvisi" adında bir eseri ve meslekî makaleleri vardır.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

GASPİRALI (Meral) — İstanbul basınında uzunca bir zamandan beri çalışan çok değerli bir kadın mütercim; 1933 de İstanbul'da doğdu, aslı Kırımlı olan ünlü Gaspiralı âilesinden Mansur Cevdet Beyin kızıdır. Şişli Terâkki Lisesinin ilk kısmında, Alman Lisesinin orta kısmında okumuş, 1948 de Amerikan Kız Kolejini bitirmişdir ve 1949 da pek genç yaşında, basın hayatına atılmış, başarılı tercemeleriyle tanınmışdır. İngilizce, almanca, fransızca bilir. 1949 - 1962 arasında Nebioğlu Yayınevinin çıkardığı "Bütün Dünya" dergisinin sekreterliğini yapmışdır; aynı zamanda mütercim olarak diğer bazı dergilerde, o arada "Hayat" mecmuasında da çalışmışdır. Bilhassa roman mütercimi olarak tanınır. Anadiline vukufu da sağlam olduğu için tercemeleri zevkle okunur. Şânına lâyık bir hâl tercemesini tesbit imkânını bulamadık.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

GASPİRALI İSMAİL BEY — Şimâl Türklerinin ve Müslümanlarının ve öncelikle Müslüman Türk Kırımlıların uyanması yolunda çalışmış gazeteci, muallim ve büyük mücâhid, fikir adamı; 1851 de Kırım'da Bağçesaray civârında Avcıköy'de doğdu; Mustafa adında bir köylü olan babası Yalta civârında Gaspira köyünden olduğu için "Gaspiralı" soy adını almışdı; Ruslar "Gasprinski" derler, batı dünyasındaki Türkoloğlar arasında da Gasprinski adı ile anılır. Hacı İsmail Efendi adında bir öğretmenden Türkçe okuma yazma öğrendikten sonra Akmescid (Simferopol) Rus ortaokulunda ve Voronej Rus Askerî Okulunda okudu, oradan Moskova Rus Askerî jimnazına (lisesine) nakledildi. Jimnazda Türk ve Müslüman çocuklarını ıslavlaşdırma yolunda güdülen çabaları görerek Türklük idealine yürekden bağlandı.

1866 - 1867 arasında Girid isyânı sırasında o adada başlamış olan çete muhârebelerine Türk ordusunda gönüllü bir nefer olarak hizmet etmek üzere henüz 15 - 16 yaşlarında iken Moskova'daki mektebinden kaçarak Odesa'ya geldi ve İstanbul'a gitmek üzere iken yakalandı, cezâî ehliyeti olmayan çocuk olduğu için memleketi Kırım'a gönderildi ve mektepden çıkarıldı.

17 yaşında iken Bağçesaraydaki Zincirli Medresede rusca öğretmenliği yapdı, 18 - 19 yaşlarında Yalta civarında Dereköy'deki Türk ilkokuluna muallim tayin edildi. 1871 de 20 - 21 yaşlarında Zincirli Medresedeki öğretmenliğine döndü, fakat eski okutma usulünde direnen hocalar ve öğrenciler kendisine düşman kesildiğinden medreseden ayrıldı ve ertesi sene, 1872 d Fransa'ya gitti, Paris'de ünlü rus romancısı

Gaspiralı İsmail Bey
(Resim: Sabiha Bozcalı)

ve yazarı Turgeniev (1818 - 1883) ile tanışdı, onun roman müsveddelerini temize çeken güvenilir özel kâtip oldu, çağının şöhreti olan romancıya bu hizmeti kendi edebî kültürü için de çok faydalı oldu. Bir yandan da fransızca ve rusca terceme işleriyle uğraşdı; o günlerin görgülerini ve onlar üzerindeki düşüncelerini "Avrupa Medeniyetine bir nazarı müvâzene" isimli bir kitapcıkta topladı ki bu ilk eserini İstanbul'da 1885 de Ebüzziyâ Matbaasında basdırmışdır.

1875 de Kırım'a döndü, 1879 da Bağçesaray belediye başkanlığına seçildi, aynı yıl içinde Türkçe bir gazete çıkarmak için müracaatı ruslar tarafından red edildi. 1881 de "Genç Molla" takma adı ile rusca "Tavrida" isimli gazetede "Rusya Müslümanları" başlıklı bir seri yazılar yayınladı. O yazılarında Müslüman Türklerin ruslaşdırılması imkânsızlaştığını savunmuşdu.

Belediye başkanlığında dört sene kaldı. Bağçesaray ve dolayısı ile Kırım halkını, medreselerin, okulların ve okullarda talim ve terbiye usullerinin ıslâhı yolunda bir harekete geçirmeye çalışmışdı.

Büyük Türk milletinin muhtelif boyları ayrı ayrı lehçe, ağızla konuşuyordu. Bir fikir birliğinin kurulması için Türk milletinin tek bir edebî lehçesi olmasına taraftardı. Bu konuyu hayatının boyunca savundu. İstanbul ağzı Türkçeyi de esas olarak kabul ediyordu.

1883 de Bağçesaray'da Türkçe bir gazete çıkarma iznini alabildi, ilk nüshaları ancak 300 adet basılan ve adı "Tercüman" olan bu gazete kısa bir zaman sonra bütün Türk dünyasına yayıldı ve 20.000 nüsha basılmaya başladı ki, o tarihde İstanbul'da bu sayıda basılan gazete yoktu.

Gaspiralı İsmail Beyin Kırımda bir başarısı da Türk okul binâlarının tâmirlerini, muallimlerinin maaşlarını muntazam olarak ödenmesini ve fakir Türk çocukları içinde yüksek tahsil görmeye lâyık olanlarının himâyesi için bütün şehir ve kasabalarda ve hattâ köylerde "Cemiyeti Hayriye" (Hayır Cemiyetleri) ler kurmasıdır.

1893 de Türkistan'a, 1907 ve 1908 de Türkiye'ye, Mısır'a ve Hindistan'a seyahatler yapdı, konferanslar verdi, zamanının ileri gelen fikir adamları ile tanışdı.

1912 de teklif edilen Âyan âzalığını (Osmanlı Senatörlüğünü) kabul etmedi, asıl vazifesinin Kırım'da olduğunu söyledi. 1914 de Kırım'da Bağçesaray'da öldü (Türk Ansiklopedisi).

Birinci Cihan Harbinden sonra evlâdları İstanbul'a gelmiş ve yerleşmişlerdir.

Büyük adamın kemiklerinin de İstanbul'a getirilmesi ve şânına lâyık bir yere, meselâ İkinci Sultan Mahmud Türbesi hazîresine defnedilmesi gerekir kanısındayız.

GASPİRALI İSMAİL SOKAĞI — Fatih ilçesinin Şehremini Bucağının Denizabdal Mahallesinin yollarından; Başvekil Caddesi ile Dervişpaşa sokağı arasında uzanır, Necib Âsım sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 10/76). İki araba geçecek genişlikte, iki yanı yaya kaldırımlı, asfalt döşenmiş bir sokakdır, iki katlı evler ve 6 kata kadar yükselen apartmanlar arasından geçer, binâların hepsi beton yapıdır, bir arsa içinde de üç gecekondu vardır. 1 otel (Ata Oteli), 2 kahvehâne, 2 bakkal, 1 terzi, 1 şekerci, 1 sıhhı tesisatçı, 1 kasap, 1 berber, 1 kuyumcu, 1 tuhafiyeci, 1 bisikletci, 1 oduncu ve 1 turizm otobüs acentası vardır. Fatih Denizabdal İlkokulu da bu sokak üzerindedir; kapı numaraları 3 - 27 ve 2 - 28 dir (Mayıs 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GATHER (Caren) — Karen Gater, 1962 yılında Ekim ayı içinde çapkın Türk erkeği aramak için İstanbul'a gelmiş 26 yaşında bir ingiliz kızı, aradığını bulamamış ve üzgün olarak İstanbul'dan ayrılır iken Türk gazetecilerine şu beyanda bulunmuşdur: "Erkeklerinizin kadınlara karşı çok mütecâviz olduklarını on altı yaşımdan beri işidir idim, Türkiye'ye gelmek istediğim halde cesâret edemedim, fakat işte nihâyet geldim, onbeş gündenberi de İstanbul'da olduğum halde duyduğum o ateşli mütecâviz Türk erkeğinin tekine bile rastlamadım, umduğumu bulamadım, gelecek yıl tekrar gelmek isterim.." demişdir. O tarihten bu yana Caren Hanım İstanbul'a tekrar geldi mi, aradığını buldu mu tesbit edilemedi; şirin bir İstanbul hikâyesi için mükemmel bir tipdir.

Bibl.: Hürriyet Gazetesi

GAULLE (Charles de) — (Şarl dö Gol) Fransız generali ve devlet adamı, Fransa Cumhurbaşkanlarından; aşağıdaki hâl tercemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

"1890 da Fransa'da Lille'de doğdu, 1912 de Saint-Cyr (Sen-Sir) asker okulunu bitirdi; Birinci Dünya Harbinde yaralandı ve esir düşdü. 1921 de Saint-Cyr'de harb tarihi öğretmenliğine tayin edildi, 1925 de yüksek harb şûrası üyeliğine gettirildi; 1937 de albay oldu, İkinci Dünya Harbinde 4. zırhlı tümen komutanı iken Moncornet (Monkorne) ve Alberville (Albervil) de alman ilerleyişini durdurdu, tuğgeneral oldu, Reynaud (Reyno) kabinesinde millî savunma müsteşarlığına tayin edildi, Fransa devlet başkanı (Marşal) Pétain (Peten) in mütâreke istemesi üzerine Londra'ya gitti ve orada 18 Haziran 1940 tarihli meşhur çağırısını yayınladı, harbe devam etmek üzere bütün fransızları kendi safında yer almaya dâvet etti, yenilgiyi kabul etmeyen asker ile sömürgeleri desteklemek üzre İmparatorluğu Savunma Konsyini (Conseil de Défense de l'Empire) kurdu, Ekim 1940; Cezayir şehrinde general Giraud (Jiro) ile birlikde bir Fransız Millı Kurtuluş Komitesi kurdu (1943), bir yıl sonra bu komiteyi fransız geçici hükûmeti ilân etti.

"Fransız başkentinin kurtuluşundan sonra Paris'e dönen General De Gaulle 13 Kasım 1945 de kurucu meclis tarafından hükûmet başkanlığına seçildi, fakat parti oyunlarından müteessir olarak 20 Ocak 1946 da istifa etti.

"IV. Cumhuriyet Anayasasına karşı olan General De Gaulle Fransız Halkı Topluluğu (Rassemblement du Peuple Français) partisini kurdu (Nisan 1947), 1953 Mayısında da politika hayatından çekildi.

"Cezayir ayaklanması üzerine (Mayıs 1958) Devlet Başkanı Coty (Koti) tarafından yeni bir hükûmet kurmakla görevlendirildi. Bir idârî reform hazırladı ve deniz aşırı Fransası halkına ana vatanla yeni bir formül altında iş

Fransa'nın gururunu yükselten lider

De Gaulle öldü

80 yaşındaki devlet adamı dinlenirken kalp krizinden öldü
Başbakan Demirel törene katılmak için bugün Paris'e gidiyor

General De Gaulle'ün ölüm haberi İstanbul basınında

(11 Kasım 1970 tarihli Tercüman Gazetesi)

birliği teklifinde bulundu, bu formül bir devletler birliğidir. 21 Aralık 1958 de General De Gaulle Fransa Cumhurbaşkanı ve Devletler Birliği Başkanı seçildi. Parlâmentoda Yeni Cumhuriyet için Birlik (Union pour la nouvelle République) partisine dayanan De Gaulle aldığı kararları daima referandumlara giderek kabul ettirmeyi başarmışdır. Bağımsızlığa kavuşmuş olan Afrika devletleri ile iş birliğine dönük bir politika izlemiş, Avrupalı milletlerarası kuruluşlara katılmışdır. (Burada sâdece Fransa tarihini ilgilendiren satırları almadık. İst. Ans.)

"General De Gaulle memleketimize de resmî ziyâretde bulunmuş (25 - 31 Ekim 1968) ve Türkiye Cumhuriyet Bayramı törenlerine şeref misâfiri olarak katılmışdır.

"Fransa'nın kalem sâhibi askerlerinden olan General De Gaulle'ün eserleri şunlardır: La Discorde chez l'ennemie (Düşman içinde tefrika, Birinci Dünya Harbindeki esâretinde hapsedildiği bir kalede yazmış, 1924 de yayınlanmışdır); Le fil de l'épée (Kılıcın ağzı, 1932); La France et son armée (Fransa ve ordusu, 1938); Mémoires (Hâtıralar, 1958)". (Türk Ansiklopedisi).

Düyânın çağdaş büyük şöhretlerinden olan General De Gaulle 1969 yılında yeni bir idârî reform için yine referandum yoluna gitmiş ve isteği yerine getirilmeyecek olursa istifâ edeceğini bildirmişdi, fransız milleti oyunu ünlü generaln isteğine karşı kullanınca da Cumhurbaşkanlığından istifa etmiş ve küskün olarak "Colombey Lesdeux Eglises" adındaki bir köyde bulunan mütevâzi villâsına çekilmiş, orada 9 Kasım 1970 de Pazartesi gecesi kalp sektesinden öldü; ölümünde 80 yaşında idi, vasiyetnâmesindeki kesin isteği üzerine resmi cenâze töreni yapılmadı, ve o köyün mezarlığına defnedildi. Fakat bütün dünyâ devletleri Generalin büyük şahsiyetine hürmeten temsilcilerini cenâzesine gönderdiler. General De Gaulle'ün cenâzesinde Türkiye Cumhuriyetini zamanın başbakanı Süleyman Demirel temsil etti.

General De Gaulle'ün ölümü Türk gazetelerinin birinci sayfalarının baş tarafında, yurduna hizmet etmiş bir büyük adamın şânına lâyık şekilde ve ifâdelerle bildirilmişdir; en güzel sayfayı da Tercüman Gazetesinde Ünal Sakman yapmışdır.

General De Gaulle 1,90 boyunda ve iri burnu ile meşhurdu, öyle ki karikatürlerinde bütün dünyâ sanatkârları General'in burnu üzerinde mutlaka dururlardı.

1921 de matmazel Yvonne Vendroux (İvon Vandru; doğ., 1900) ile evlenmişdi, vefâtında zevcesi hayatda idi.

1968 de Türkiye'ye yaptığı resmî ziyâretde zevcesi ve Fransa Dışişleri Bakanı Michel Debré (Mişel Döbre) refâkat etmişlerdi; Türk P.T.T. idâresi bu ziyâret hâtırası olarak posta pulu çıkarmışdır, puldaki resim Generalin büyük üniforması ile olan bir portresidir. General De Gaulle Türkiye'yi resmen ziyâret etmiş ilk Fransız Devlet Başkanıdır; yüz yıl kadar önce Sultan Abdülaziz'e iâdei ziyâret etmek isteyen Fransa İmparatoru Napoléon III., memleketinin iç durumu yüzünden Fransa'dan ayrılamamış, yerine zevcesi İmparatoriça Eugénie (Öjeni) yi yollamışdı (B.: Eugénie, cild 10, sayfa 5397).

Ankara'dan memleketine dönerken İstanbul'da üç gün kaldı, zevcesi ile birlikte ikâmetine Yıldız Sarayı'ndaki Şale Köşkü tahsis edilmişdi; köşkde Sarı oda yatak odası olarak ayrılmış, uzun boylu generalin karyolası da 30 santim uzatılmışdı.

Geldiği günün akşamı ve gecesi Dolmabağçe Sarayında muhteşem bir resmî kabul yapılmışdır. Ertesi günü şehri dolaşmaya başlayan De Gaaulle, önce, kurulduğundn bu yana fransız kültürünü temsil eden Galatasarayı Lisesini ziyâret etmiş, Türk - Fransız dostluğu üzerine bir konuşma yapmış, okula gelirken ve okuldan ayrılırken büyük tezâhürat yapılmışdır. Ayasofya müzesini, Topkapı Sarayı müzesini, Sultanahmet Camiini ziyâret etmişdir.

Bibl.: Gazeteler ve dergiler.

GAUTIER (Théophile) — (Teofil Gotye); ünlü Fransız yazarı. İstanbul'a dair nâdir güzellikte bir eserin sahibi.

1811 de Tarbes'de doğdu, 1872 de Neuilly'de öldü. Genç yaşta Paris'e geldi. Önce resme çalıştı. Sonra şiirde karar kıldı. Victor Hugo'yu tanıyınca romantizmin heyecanlı bir hayranı oldu. Kırk yıl birbiri peşine arkeoloji, roman, şiir, sahne eserleri ve tiyatro kritiği türlerinde pek çok eserleri yayınlandı. Bunların başlıcaları şunlardır. Şiirde: Albertus (1833); Comédie de la mort (1838); Espana (1845); Emaux et camées (1852); Roman'da: Jeune - France (1833); Mlle de Maupin (1833); Fortunio (1838); Roman de la Momie (1858); Capitaine

Fracasse (1863) ve Roi Candaule ve Arria gibi hikâyeleri. Gazetede çıkan kritik yazılarını "Rapport sur la poésie en France en (1868)", "Histoire du romantisme (1874)" ve "Histoire de l'Art dramatique depuis vingtcinq ans (1858)" isimli kitaplarında toplamışdır. Notices yazıları ise daha çok Balzac ve Baudelaaire üstüneydi. Bunlardan başka daha bir çok manzum komedileri, ortak yazılmış piyesleri ve bale librettoları vardır. İspanya, İtalya ve Rusya seyahatnâmeleri de çok beğenilmiş ve okunmuştu.

Parlak ve orijinal giyimleri, kedileri ve canlı, heyecanlı yaşamı ile ondokuzuncu yüzyıl Fransasının bu dikkate değer kişisini ve Fransız dilini en çok geliştiren ve renkler ve armonilerle zenginleştiren bu usta edebiyatçısını Doğu'nun merkezi İstanbul'a çeken şey, kişisel ve toplumsal nedenlerin bir araya gelmesiydi.

İngiliz - Fransız - Osmanlı anlaşması ile İstanbul Batıda daha çok duyulmağa başlamış ve Doğu'ya yolculuk, biraz moda haline gelmişti. Gérard de Nerval'in seyahatnâmesi de 1851 Haziranında yeni çıkmış ve ün yapmışdı. "Ondokuzuncu Yüzyılda bir gelin odası kadar süslü olduğu" bilinen İstanbul da, bütün sihrini sürdürüyor, birçok artist, sanatçı ve müzisyen Osmanlı başkentine gelmeğe koyuluyordu.

O sıralarda Théophile Gautier, çocuklarının annesi olan kantatris Ernesta Grisi ile yaşıyor, fakat onun kızkardeşi olan dansöz Carlotta Grisi'yi seviyordu.

Ernesta, biraz para kazanmak ihttiyacı ile, konser vermek üzere Stanislas Boisselot refakatinde İstanbul'a gitti. Journal de Constantinople 4 Ocak 1852 tarihli sayısında bunların gelişini haber verir. Boisselot angajmanlarını yerine getirmeyince Ernesta İstanbul'da büsbütün parasız kaldı. Gautier bazı dostları ile para gönderdikten sonra 9 Haziran'da Paris'den yola çıktı ve 12,5 günde Leonidas vapuru ile İstanbul'a vardı. 24 Haziran 1852 tarihli Journal de Constantinople sanatçının İstanbul'a gelişi haberini vermekteydi. Yolcular arasında Paris Operasının mimarı Charles Garnier'nin de bulunduğunu öğreniyoruz. Gautier Ernesta'yı, Tepebşı mezarlığı yakınında (Petit Champs des Morts) "Hotel de Péra" da buldu. Ailenin para durumuna göre burasının mütevazi bir yer olduğunu tahmin edebiliriz. Nitekim mektuplarında, İstanbul'un İtalya'dan daha pahalı olduğundan bahsetmektedir. Mektuplarını, babasına ve La Presse gazetesindeki sütununu bırakdığı meslekdaşı Louis de Cormenin'e yazmakttaydı. O zamanlar Paris - İstanbul postası 15 gün sürüyor ve her ayın 1, 11 ve 21 inde Marsilya'dan vapur kalkıyordu. Makaleleri (kendisi döndükten sonra) 1 Ekim 1852 den itibaren La Presse'de çıkmağa başlamış, 2 - 6 sayfalık feuilleton'lar halinde 3 Kasım 1853 e kadar devam etmişdir. 1853 de bunlar "Constantinople" başlığı ile kitap halinde yayınlanmıştır.

Yalnız bunda Türk Tiyatrosu bölümü yokdur. Sonradan "l'Orient" ın birinci cildiyle yayınlanmıştır.

Gautier 28 Ağustos 1852 de Lloyd Autrichien kumpanyasının İmparatore vapuru ile Trieste'ye hareket etti.

Bize dair ölümsüz eseri, deniz yolundaki yerlerden sonra İstanbul'a ait ilk sayfalarında, kendisinin gümrükten çıkıp otele yerleştikden hemen sonra, dikkati çekmeden şehri rahatça dolaşabilmek için, altı aylık sakalı, güneşten yanmış yüzü, fesi ve redingotu ile bir "reform devri Türk'ü" halinde sokaklara düşmesi ile başlar.

Theophile Gautier

(Resim: Sabiha Bozcalı)

Tophânenin batak ve bozuk yollarını geçip ilk indiği pansiyon, Grand Rue de Péra (Beyoğlu Cadde-i Kebîri) ile Tepebaşı arasındaki ara yolların birindedir. Evlerin numarası ve sokakların isim levhaları yoktur. Pansiyonun adresini sorarak öğrenir: Derviş Sokağı. Önce Tepebaşından Haliç tarafına iner. Gördüğü bulunmaz ve inanılmaz panoramaların, (sonra renklendirip boyamak üzere) önce kroki ve eskizlerini anlatır. Karşıda İstanbul yamaçları, bir opera dekoru kadar güzeldir; gerçekliğinden şüphe edilecek kadar. Fakat bu resmin perspektifi yokdur: Yaklaşınca tahta evler barakalaşmaktadır.

İlk geceyi, bir Ramazan gecesidir, Tophâne'de geçirir. Bu sayfalar, sabaha kadar açık tutulan, ışıklar içindeki şekerlemecilerin, tatlıcıların, meyvecilerin, kahvehânelerin, yollarda şerbet ve kar suyu satanların coşkunluk dolu bir anlatımıdır. Yazar, lâcivert sularda sandalla bir gezinti yaptıkdan sonra gece geç vakit, ömründe ilk defa gördüğü bin renkli bir âlemin bütün ışıklarını ve pırıltılarını içinde taşıyarak pansiyona döner ve gözlerini yumduğunda hepsini tekrar yaşayarak güçlükle uyur.

101-110. sayfalarda, şehrin kahvehâneleri hakkında bilgiler buluruz.

120-130. sayfalar, bugünümüzün gözü çıkaran ampulleri, neonları ve plexiglasları girmezden önceki esrarlı, sâkin ve soylu Kapalıçarşı'nın, loşluklar içindeki ipek, halı, gümüş ve altın dolu dünyâsını verir.

Tünel başındaki Galata Mevlevîhânesinin âyinini hayranlıkla seyreder: Uçuşan beyaz tennûreleri ile dervişleri, Java'nın açmış iri beyaz çiçeklerine benzetir ve genç bir dervişin yüzündeki ifadeye, Batı'nın en usta dinî portreler ressamının erişemeyeceğini yazar.

Sonra, bu kıyılarda geçen yüzyıl yaşamakta olan, rafine bir toplum, kristal bir avizenin ışıkları gibi, Gautier'nin sayfalarında yansır durur: Üsküdar'da beyaz, leylâkî ve toz pembesi çarşaflı kadınlar mor kadife döşemeli müzehheb arabalar ve kayıklar; Topkapı Sarayının esrarı; bayram alayında Abdülmecid'in fesinde parıldayan elmaslar ve hünkârın ressamca çizilen sîmâsı; bitmek üzere olan Dolmabağçe Sarayında ressam paletinin renkleri gibi altın, vişne çürüğü, lâciverd perdeler, mobilyalar, tavanlar; buğulu hamamlar; surlarda uhrevî sessizlik ve tahta evler; gündüz ve gece yangınları, bütün bu Ondokuzuncu yüzyıl İstanbul'u Gautier'nin kaleminden çağıldar. 72 gün kaldıktan sonra ayrılacağı bu şehre, kiraladığı bir at ile çıktığı Okmeydanı'ndan son defa bakarken yazdığı son satırlar şudur: "Bir daha görülemeyecek olan bir şehirden ayrılırken kalbi saran tarif edilmez sızı".

Çelik GÜLERSOY

Th. Gautier'nin oturduğu pansiyonun bulunduğu Derviş Sokağı Caddei Kebir ile Tepebaşı Caddesi arasında idi, evlerinin çoğu pansiyon hâlinde kullanılıyordu, pansiyonları işletenler de bir yabancının bilhassa gönül işlerinde her türlü münâsebetlerine cömertçe göz yuman takımdandı (B.: Derviş Sokağı Cinâyeti, cild 8, sayfa 4512).

Th. Gautier'nin İstanbul seyahati hâtıraları bu satırların matbaaya verildiği gün Çelik Gülersoy tarafından (B.: Gülersoy, Çelik) "İstanbul Kitaplığı" yayınları arasında "İstanbul" adı ile bir kitap olarak çıkarılmış bulunuyordu (B.: İstanbul Kitaplığı Yayınları).

GAVROŞ — 1908 den bu yana İstanbul'da yayınlanmış ermenice haftalık siyâsî mizah gazetesi; 1908-1927 arasında kurucusu aktör ve muharrir Ervant Tolayan (1884-1938?), 1943-1966 arasında Onnik Artun tarafından çıkarılmış, 1966 dan bugüne kadar da Harutyun Mamulyan tarafından devam ettirilmişdir.

Gavroş'in Daretzuytzı — (Gavroş'un Yıllığı)' Ermenice mizah gazetesinin Ervant Tolayan tarafından 1910-1927 yılları arasında yayınlanmış ermenice bir mizah salnâmesi (yıllığı).

Kevork PAMUKCİYAN

GAVSÎ AHMED DEDE — Onyedinci asır ortalarında yaşamış namlı mevlevî şeyhlerinden, Galata Mevlevîhânesinin onbirinci şeyhi; Samatya'da Davutpaşa İskelesinde Çivizâde Mescidinin yanında bir evde doğdu, Yazıcızâde Ahmed Bîcan Efendinin torunlarındandır, doğum tarihi bilinmiyor. Medrese tahsili gördü; İmamzâde Efendinin Selânik kadılığında dânişmendi olarak Selâniğe gitti, nâiblik etti; mesleğine ısınamadı, nâiblikden ayrılıp seyahata çıkdı ve çok uzun bir yola çıkıp Horasan'a gidip geldi, dönüşünde Bursa'ya uğradı ve Bursa Mevlevîhânesi şeyhi Salih Dedenin hizmetine girerek mevlevî dervişi oldu ve dergâhda Mesnevî okuttu, bilgisi ve belâgati ile kısa zamanda tanındı, 1083 (1673) de Galata Mevlevîhânesi-

ne şeyh oldu ve 1109 (1698) de vefatına kadar yirmi beş yıl şeyhlik yapdı. Sohbetinin tatlılığı, zerâfet ve nezâketi, kanaat ve tevâzuu ile derin ve geniş bir sevgi kazandı. Şiirleri de vardır, aşağıdaki satırlar şiir diline örnekdir:

BİR GAZELİNDEN

Kûreki aşkı Hüdâdır hânikaahı mevlevî
Pûtei iksîri hikmettir külâhı mevlevî

Çeşmi zâhir bîn kullanmaz meânî seyreden
Dîdei dilden zuhûr eyler nigâhı mevlevî

BİR GAZELİNDEN

Fitili çârşûyi nâri aşkdan yanmış
Metâi hüsne bahâ dilde dâğı hasrettir

Hümâ veş itme teallûk cihâne ey Gavsî
Konan dirahti ümmîd üzre zâğı hasrettir

BEYİT

Esbâbı cevre kendüm geldüğüm ayb eyleme
Bizde mânâ harmanından sıçramış bir dâneyiz

Bibl.: Sâlim, Tezkire; A. Hilmi, Ziyâreti Evliyâ.

GAVSİ MUSTAFA EFENDİ TEKKESİ — Mevlevîhâne Kapusunda Mimarkasım Caddesindedir, bir Kaadirî Tekkesiydi. Hicrî 1090 (M. 1679) da kurulmuşdur, bânisinden sonra şu zatler şeyhlik yapmışlardır:

Gavsi Mustafa Efendi (ölümü: 1130 M. 1717 - 1718); oğlu Numan Efendi (ölümü 1185, M. 1771 - 1772); oğlu Abdülkadir Efendi (ölümü: 1235, M. 1819 - 1820); oğlu Mehmed Râşid Efendi (ölümü: 1281, M. 1864 - 1865); oğlu Mehmet Muhittin Efendi (ölümü 1319, M. 1901 - 1902); oğlu Ali Rıza Efendi, tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar şeyhlik yapdı, dergâhın son şeyhi.

Hepsi tekkenin bağçesinde medfundurlar. Kâğir selâmlık - sima'hâne 1894 zelzelesinde yıkıldı, Şeyh Mehmed Muhiddin Efendi aynı yere küçük bir ahşab binâ yaptırdı. Son zamanlarda âyinler tekkenin bostanında Bağçıvan kulübelerinde yapılırdı. Bu malûmatı tekkenin son şeyhi Ali Rıza Efendiden 1950 yılında almışdık.

Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi "Mecmuai Tekâyâ" isimli risâlesinde bu dergâhı "Gavsizâde Tekkesi" adı ile kaydediyor ve âyin gününü Cumartesi olarak gösteriyor.

Hakkı GÖKTÜRK

GÂVUR — "Farsça mecûsî veya ateşperest demek olan Gebr'den veya Arabça Kâfir'den; 1. Vahdâniyete inanmayan, kâfir, müşrik; 2. Gayri müslim, nasrânî. Âmiyâne bir tâbirdir. Gâvurca: Kâfirlerin tarzında veya lisanında (yakın geçmişe kadar yabancı batı dilleri hakkında ayak takımı arasında çok kullanılırdı: Gâvurca bilir, Gâvurca okur yazar). Gâvurluk: Dinsizlik, mecâzen merhametsizlik, gaddarlık" (Şemseddin Sami, Kaamûsi Türkî).

Memleketimizde Batı medeniyetine yönelme yolundaki hareketlerin bütün öncülerini, Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'yı, Üçüncü Sultan Selim'i ve Nizâmıcedid ileri gelenlerini ve nihâyet Tanzimat Devri ricâlini, cehlin gılzeti içindeki mutaassıblar, halk ve ayak takımı ve yeniçeriler bu Gâvur damgası ile dile düşürülmüşlerdi.

Yeniçeriler askerlik tâlimlerine "Gâvur icâdıdır" diyerek ayak diremişlerdi. Çok daha yakın geçmişde, tedrisâtı fransızca olan Galatasarayı Mektebi Sultânîsi açıldığında pek çok kişi "dersler gâvurca imiş" diyerek oğullarını o mektebe kaydettirmemişlerdi.

İstanbul ağzında inatçı, aksi, serkeş karşılığı "Gâvurun Kızı", "Gâvurun Oğlu" tâbirleri çok kullanılmışdır, hâlâ da kullanılır. Eski mahalle karıları kendi öz evlâdlarını: "Seni gâvurun piçi.." diye azarlardı.

Meşhur bir fıkradır: Tanzimat devrinde bir ara gayri müslimlere "Gâvur" diye hitab edilmesi yasak edilmiş, iki şâhid ile isbat edilirse gayri müslime "Gâvur" diyene üç günlük hapis cezâsı verilirmiş. Bilhassa Beyoğlu rumları bunu bir eğlence konusu yapmışlar, üç dört rum bir araya gelir, sokakda rastladıkları safca bir Türk'ün üstüne çullanırlar, biri "Bana gâvur dedi.." diye dâvacı olup, ikisi de şâhid, çalyaka karakola götürüp şikâyet ederlermiş; şikâyetlerin en çok yapıldığı yer de Galatasarayı karakolu imiş. O karakolun komiseri, Lâz İbrahim Efendi bir gün dayanamamış, böyle bir şikâyet karşısında getirilen adama:

— Bu gâvurlara gâvur demenin yasak olduğunu bilmiyor musun be herif!. diye bağırmış.

Bu hâdise yayılınca da münâsebetsiz yasak kaldırılmış.

GÂVUR — "Lehcei Külhâniye" denilen Külhan Beyleri argosunda "Kasab" (B.: Külhan Beyleri).

GÂVUR İMAM — 1965 ile 1966 arasında sokaklarda tombalacılık maskesi altında esrar

satıcılığı yapan hâneberduş bir delikanlı, asıl adı bilinmiyor, lâkabı küçük yaşda iken kaybettiği babasının bir imam olmasından kalmış. Hippi Mehmed Gökçınar (B.: Gökçınar, Mehmed) bir manzumesinde ondan şöyle bahsediyor:

Belinden sarılmış Hippi gacama
Henüz girmiş idik küçük odama

O saate kadar parkda yatmışdık
Timar zamanıdır gönül yarama

Aynasızlar geldi sabaha karşı
Hippimi çıkarıp gizledim dama

Bir adım atacak hâli yok kızın
Aman canım dedim hiç kıpırdama

Barındığımız o cennet yurdunda
Başladı silâhla püf püf arama

Alt katda başka bir odada yatan
Haber veremedim Gâvur İmama

Severim garîban o iti pek çok
Kibrit çakanlardan yırtık abama

Bir çanta dolusu malla tutuldu
Bulundu üstelik koca bir kama

Bu sefer kurtulmaz üç beş yıl yatar
Terlermiş diyorlar giren hamama

Tombalacılık bir sokak oyunu
Hazırlan içerde asıl dırama

"GAYRET" — İlk nüshası 2 Ocak 1301 (1886) Cuma günü çıkmış haftalık edebî gazete; imtiyaz sâhibi Menemenlizâde Mehmed Tâhir Bey (B.: Mehmed Tâhir Bey, Menemenlizâde) ve nâşiri Kitabcı Aleksan Efendidir. 23,5 × 33,5 boyunda bir kâğıda basılmış dört sayfalık bir gazetedir. İdârehânesi ve tevzi yeri Aleksan Efendinin Bâbıâli Caddesinde 18 numaralı İstanbul Kütübhânesi olmuş ve gazete Ebüzziya Matbaasında basılarak nüshası 50 paraya satılmışdır. Nâmık Kemal, Recâizâde Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmid Beyler yazarları arasında bulunmuşlardır.

Recâizâde Mahmud Ekrem Bey ile Muallim Naci'nin amansız edebı münakaşaları sırasında Menemenlizâde Tâhir Bey, Ekrem Beyin, Şeyh Vasfi Efendi de Muallim Naci'nin peyki olmuşlardı. Aşağıdaki şirin hâtırayı Ahmed Râsim'in "Muharrir, Şâir, Edib" isimli eserinden alıyoruz:

"... günün birinde Gayret Mecmuasında Tâhir Bey Şeyh Vasfi'nin yazı yazdığı Berk (Şimşek) Mecmuasına târiz yollu:

Gürleyip berk gibi...

ile başlayan bir kıt'a derc etmiş, ertesi hafta Berk de şu beyit ile mukabele etmişdi:

Gürlemez bizim diyarda berk!
Menemen berki aceb gürler mi?

"Kıyâmetler kopdu idi!.. En sathî bir hâdisei tabiiyeden gaafil bulunan Tahir Bey şimşeği gürletiyordu. Bâbıâli Caddesi birbirine girdi. Azîm ve seyyal bir gürültü caddeyi tuttu, sildi, süpürdü, götürdü. Başta Celâl bîçâresi olduğu halde (B.: Celâl Bey, Hakkıpaşazâde Mehmed; cild 6, sayfa 3415) Naci'nin bir beyti altlı üstlü değiştirilerek bütün tarafdâran:

Bir çakış çakdık ki Şeyhim aşkına bizler bu şeb
Berka döndük neşri envâr eyledik meyhânede

fahriyesini günlerce okuyup çaldılar.."

GAYRETTEPE MÜHENDİSLİK VE MİMARLIK ÖZEL YÜKSEK OKULU — Ar Özel Okul İşletmeciliği tarafından 20 milyon lira sermâye ile kurulmuş olup öğretime 11 Kasım 1968

برنجی سنه نومرو ۲ | جمعه | ۱۰ کانون ثانی سنه ۱۳۰۱

غیرت

درسعادت ایچون برسنه‌لك آبونه
بدلی ۵۰ وطشره‌لر ایچون پوسته
اجرتیله برابر ۶۰ غروش اولوب
بر نسخه‌سی ۵۰ پاره‌در
هرهفته جمعه کونلری برنسخه
نشر اولنور

مرکز توزیعی باب عالی جاده‌سنده
آلکسان افندینك ۱۸ نومرولی
استانبول کتابخانه‌سیدر
طشره‌لردن اوراق کوندرمك
وآبونه اولمق ایستیانلر بالاده‌کی
نام ومحله مراجعت ایتملیدر

[صاحب امتیاز: منمنلی زاده محمد طاهر] معارف نظارتنك رخصتیله [ناشری: کتابجی آلکسان]

Gayret Gazetesinin 2 numaralı nüshası

de başlamışdır; Mecidiye Köyü civarında Gayrettepe mevkiinde Vefâ Bayırı yolu üzerinde 20 numaralı binâdadır. Okulun kurucu müdürü İstanbul Teknik Üniversitesi Makina Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Kâmuran Görgün'dür.

Yüksek dereceli resmî okullar seviyesinde olup gündüz ve akşam öğretimi yapmaktadır. Elektrik, İnşaat, Kimya, Makina mühendislikleri ile Mimarlık bölümleri vardır.

Gündüz öğretimi 4 yıl ve akşam öğretimi 5 yıldır. Okulun gündüz öğretimine yalnız lise mezunları ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından liseye denkliği kabul edilmiş okulların mezunları alınır. Akşam öğretimine ise lise ve muadili okulların mezunlarından başka sanat enstitüleri, yapı sanat enstitüleri ve onlarla muâdeleti Millî Eğitim Bakanlığınca tasdik edilmiş benzeri okulların mezunları da alınır.

Bu yüksek okulda Millî Eğitim Bakanlığının izni ile ve belirli bir kontenjan içinde yabancı uyruklu öğrenciler de okuyabilmektedir.

Gündüz bölümlerinin yıllık öğretim ücreti 6000 lira olup eşit iki taksitde ödenir. Akşam öğretiminin ücreti 3500 lira olup 2000 lirası kayıd sırasında, 1500 lirası da Ocak ayı sonunda ödenir.

15 dershâne, 4 resim salonu, 6 çalışma salonu, 1 kitablık, 1 cam eşya deposu, 1 tesviyehâne, 3 kimya lâboratuvarı, 2 fizik lâboratuvarı, 1 metalografi lâboratuvarı ve 1 malzeme lâboratuvarı vardır.

Birbirinden ayrı olarak kız ve erkek öğrenci yurtları, spor sahası, konferans ve sinema salonları bulunmaktadır.

Mesud AYABAKAN

GAYRETTEPE POLİS OKULU — (B.: Kemâleddin Eröge Polis Okulu).

GAYRET VAPURU (34 Numaralı) — Şirketi Hayriye'nin Boğaziçinde işlettiği vapurlardan; 1872-1873 arasında İngiltere'de yaptırılmış, teknesi saçdan ve yandan çarklı 137 tonluk bir vapurdu, makinası 80 beygir kuvvetinde idi. Sür'ati 10,5 mil olup 700 yolcu taşıyordu. Ne kadar hizmet ettiği tesbit edilemedi (B.: Şirketi Hayriye).

Bibl.: Şirketi Hayriye Tarihçe - Salnâmesi.

GAYRİ MÜSLİM GENELEVLERİ — İstanbul'da zührevî hastalıkların görüldüğü yerler Galata'nın ve Beyoğlu'nun gayri müslim genelevleri olmuşdur. Frengi, belsoğukluğu, şangr, uyuz, karnebit, kırkayak ve benzeri hastalıklar, evlâdları Galata ve Beyoğluna geçmeyen Türk âilelerinin meçhulü idi. Eski kadınların ziyâdece saf olanları, gayri müslim genelevlerin birinden kötü bir hastalık almış oğulları hakkında şöyle konuşurlardı: "Bizim oğlanın beli açılmış, yumurta sarısı içirelim..", "Nakıl gibi kırmızı kırmızı dökdü.. kurdeşen olmuş..", "Kaç defa tenbih ettim, hamama giderken silecek al diye, söz dinlemez, almaz, geceleri hatır hatır kaşınıyor..", "Temreye olmuş, sarmısak sağlık verdiler..".

Galata ve Beyoğlu genelevlerinde sermâye kadınlardan başka gayri müslim azınlıklardan ve bilhassa rumlardan mutlaka bir tâze uşak bulunurdu, mamaların jigololarıoğlanlardı, sokak kapusu yanında bir odada, erâzil ve hayta gürûhundan kimselerle de yatarlardı; bazıları kadın çamaşır ve fistanları giyerler ve kadın gibi boyanırlardı, hattâ acele bir iş için sokağa da o kılıkda çıkarlardı, çoğu da uzun takma saçlar, peruka kullanırlardı. O uşakların hepsi istisnâsız, zâbıtaya hizmet ederlerdi, bidâyetde faili meçhul kalmış cinâyetler onların yardımı ile aydınlatılırdı.

SERVET

GAYSÛNÎ MEHMED EFENDİ SOKAĞI — Haliç boyunda Sütlüce'nin sokaklarından, Elifi Efendi Sokağı ile Kırkayak Sokağı arasında uzanır, Aynı Ali Efendi Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 17/186); yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (1972).

GAYYUR BLEDA (Mehmed) — Gazeteci; 1887 de İstanbul'da Sarıyer'de doğdu, İkinci Sultan Abdülhamid'in kızlarına piyano dersleri vermiş Mehmed Emin Beyin oğludur. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesinde, Vefâ İdâdisinde okudu, yüksek tahsil için Paris'de Sorbon Üniversitesine gönderildi, orada edebiyat fakültesinin tarih ve felsefe bölümlerini bitirdi. İhtiyat zâbiti olarak Birinci Cihan Harbine katıldı, Arabistan'da İngilizlere esir düşdü, mütâreke yıllarında Çanakkale'de yerleşdi, Çanakkale Sultânîsinde fransızca muallimliği yapdı ve sâhil sıhhiye idâresinde çalışdı. Fırtınalı bir havada Boğazdan geçen bir gemiyi kontro-

le gittiğinde bir kazâ eseri bacaklarını sakatladı ve bu sakatlık hayatının sonuna kadar sürdü. Mâlûlen emekliye ayrılarak İstanbul'a geldi.

Vakit Gazetesinin sâhibi ve Vefâ İdâdîsinden sınıf arkadaşı Hakkı Târık Us'un dâveti ile 1925 de o gazetede gazeteciliğe başladı, sonra yine Râsim Us'un çıkardığı "Haber" gazetesine geçdi. Yazıları kendi adından başka "Neriman", "Zehrâ", "M. G." ve "Suflör" imzaları ile yayınlandı.

Sabahın erken saatlerinde o zamanlar gazetecilerin uğrağı olan Meserret Kıraathânesine gelir, bir çay içer, bir simitle kahvaltısını yapar ve orada oturup yazılarını yazar, tercemelerini yapardı. Akşamın geç vakitlerine kadar da gazetede çalışırdı, bu yıpratıcı mesâi karşılığında da orta halli bir geçim bile sağlayamazdı. İstanbul basınında yazarların gaddarcasına istismar edildikleri devirdir. Akşamları, gam dağıtmak için mutlaka bir meyhâneye giderdi ve tek israfı bir küçük şişe rakı içmekdi. Ankara'da oturan birkaç dostu, o arada Refik Ahmed Sevengil tarafından oraya çağırıldı; Matbuat Umum Müdürlüğünde vazife aldı ve 1942 sonunda orada sirozdan öldü.

Arabca, farsca, lâtince, eski yunanca, italyanca ve ana dili gibi fransızca bilirdi.

Hâfi Kadri ALPMAN

GAZ, GAZ BOYAMASI — Gayet ince, yarı şeffaf dülbendin adı; dilimize fransızca aynı anlamda "Gaze" kelimesinden geçmişdir; eskiden o incecik dülbendler Filistin sâhilinde Gaze şehrinde dokunduğundan ve Fransa'ya da oradan gittiği için fransızlar geldiği yerin adı ile anmışlardı.

Ondokuzuncu yüzyılda, bilhassa Tanzimat devrinde İstanbul kadınlarının eski sert baskıdan kurtulup süslerine çok düşdüklerinde yaşmaklarını Gaz'dan tutunmuşlardır, gaz yaşmakların altında ustalıkla boyanmış dudakları ve yanakları sihirli bir câzibe almışdır.

Zamanımızın makyaj boyalarının bulunmadığı devirde Gaz'lar, o incecik dülbendler zararsız bir kırmızı boyaya batırılır, boya dülbendin üstünde toplanıp kurur ve attar dükkânlarında "Gaz Boyaması" adı ile satılırdı. Boyanacak hanımlar yanaklarını gül suyu ile hafifçe ıslatırlar ve sonra küçük bir parça Gaz Boyamasını üstüne sürerek yanaklarını kararca pembeleştirirlerdi. Dudaklarını boyamak için, dudaklarını dilleriyle ıslatıp Gaz Boyamasını sürerlerdi. Zerâfet ve letâfetle boyanmak da el yatkınlığına dayanan bir hünerdi.

Gaz Boyaması halk ağzı bir isimdir, dîvan şâirlerinin ağzında o allık, kızıllık düzgünün adı "Gaaze" olmuşdur.

Ancak Meşrutiyetden, 1908 den sonradır ki yalnız İstanbul'da, İstanbul'da da aşırı alafrangalık yolundaki âilelerin delikanlıları, yanaklarına ve dudaklarına hafif bir pembelik vermişlerdir. Aşağıdaki beyitler Erzurumlu Âşık İbrahim'in Bâbıâlî'de Âmedî Kalemi kâtiblerinden Hâlet Bey adında öyle boyalı bir genç için taşlamasıdır:

Siler gözlerimin üstünden pası,
Hâlet Beyimizin gaz boyaması.

Başda keçe külâh, ayaklar yalun,
Dadaşımın yanık kokar abası.

İspiri olurdum kabul eylese,
Paşakapusunda duran kupası.

Fransızca şakır beyimin dili,
Zîrâ ki valdesi firenk yosması.

Hey Âşık İbrahim dumandır hâlin,
Duyarsa Hâletin paşa babası.

GAZ, GAZ DEPOLARI, GAZYAĞI (Petrol) — Halkın "Gazyağı" dediği petrolün İstanbul'da, dolayısı ile Türkiye'de mekânları ışıklandırmada, zeytinyağı kandillerine ve mumlara tercihle ne zaman yaygın bir hâl aldığını tesbit edemedik. Tahminimiz petrol - gazyağı lâmbalarının 1865 - 1870 arasında gereği kadar yayılmış olduğudur.

İstanbul'a gazyağı, yerli ve yabancı tüccarlar eliyle önceleri Amerika'dan, sonra yolu daha kısa ve daha ucuza mal olduğundan Rusya'dan getirilmişdir. Bir akar yakıt olan gazyağı İstanbul'a biline gelmiş şekilde tenekeler içinde getirilmiş ve tenekeler ikişer ikişer sandıklara konmuş, onlara da gaz sandığı denilmişdir.

Gazyağı İstanbul'da bakkallarda satılagelmişdir. Bakkallar da semtin belli bir zaman süresince ihtiyacını karşılayacak kadar Gazyağı bulundurulmuş, alıcının imkânlarına göre ya tenekesiyle, yahud açık, okka hesabından satılmışdır.

Bütün şehrin ihtiyacını karşılayacak sandık sandık gazyağının muhafazası için depolar yapılması bir ihtiyaç olarak görülmüştür.

Gazyağının büyük bir ahşab şehir olan İstanbul'un içinde depo edilmesi çok tehlikeli görülmüş ve gazyağı depolarının şehrin iskân bölgeleri yakınında, bilhassa Yukarı Boğazda ve deniz kenarında kurulması düşünülmüşdür.

İlk Gaz Depoları — İlk gazyağı deposu Yukarı Boğazın Anadolu Yakasında Paşabağçesi ile Beykoz arasında İncirköyü'nde getirici tüccar eliyle büyük bir ahşab binâ olarak yapılmışdı (1865 - 1870?). O civar halkı deponun yanma, hattâ infilâk etme tehlikesi karşısında yaşamış, hükûmete şikâyette bulunulmuş, 1872 de Peyki Şevket ismindeki tersâne gemisi o sâhile bağlanarak gazyağı deposu olarak kullanılmışdır.

1880 - 1881 de gazyağı sandıklarının muhafazası için depo-anbarların yapılması işi süresi 25 yıl olan bir imtiyaz ile Subhipaşazâde Abdürrahman Sâmi Beye verildi. Depoların nerelerde yapılacağı Şehir Emâneti (Belediye) tarafından bir haritada tesbit edildi. Sami Bey de imtiyaznâmesinde kendisi için tanınmış hakkı kullanarak Haciyan, Mumciyan ve Samanciyan adında ermeni asıllı üç iş adamı ile bir kollektif şirket kurdu ve 1882 - 1883 Çubuklu sâhilindeki gaz depoları ile Beykoz - Anadolukavağı arasındaki sâhilde bulunan gaz depoları yapıldı. Gaz tüccarları mallarını o depolarda bir ücret karşılığı muhafaza etmeğe mecbur tutuldular. Gazyağını gemilerden depolara indirme ve kendi özel saç mavunaları ile İstanbul piyasasına sevk etme hakkı da o şirkete verildi.

Gazyağcılar — Yakın geçmişin İstanbulundaki ayak satıcılarından, seyyar satıcılarından. Meskenlere elektrik ışığının henüz girmediği ve petrol lâmbalarının da yeni yeni yayıldığı devirde, halk tarafından "Gazyağı" denilen petrolün mahalle bakkallarına kadar tevzi edilmediği o devirde, İstanbul'un bilhassa kenar mahalleleri için çok lüzumlu esnafdan, satıcılardan olmuşlardı.

Bazan usta çırak iki kişi dolaşırlardı; çırak oğlan iki güğüm doluu gazyağını taşır, usta bir zenbil içinde lâmba fitili, lâmba şişesi bulundurur, hem okka ile gazyağı, hem de ihtiyacı olanlara fitil ve şişe satarlardı; hattâ ustalar lâmbaların ufak tefek tâmirlerini de yaparlardı. Sokak sokak dolaşırlarken "Gazcı!.." diye bağırırlardı. Bir kısmı Anadolu halkındandı, çoğu da musevi idi, fitil ve lâmba şişesi de satanların ise hepsi musevi idi.

Beyitleri "Hûbannâmei Nevedâ" dan alıyoruz:

Gazyağcının civanı kerçi hep bed bed kokar,
Kaş göz nakşı dururken kokusuna kim bakar.

El ayak kirli yağlı, varsun olsun boş ver be,
Döküm yıkım güzel ya, çak işmarı eşbehe.

Lisânı kubad imiş, üstü başı çul çaput,
Suyla sabun ne güne, yıkar haklar olur put.

İstanbul'da geceleri petrol lâmbaları ile ışıklandırılan evler, çok az olsa da hâlâ bulunmaktadır, gazyağı ihtiyaçlarını mahalle bakkallarından temin ederler. Büyük şehirde elektrik cereyanının kesildiği geceler evlerde apartımanlarda mum ve mumun yanı sıra gaz lâmbaları yakılır.

Gaz Tenekesi — Memleketimizde ve dolayısı ile İstanbul'da petrol lâmbalarının kullanılmaya başlandığından bu yana bir ithâl malı olan petrol (gaz, gazyağı) bilinen şekilde teneke kaplar içinde gelmiş ve perakende satışı da bakkallar eli ile yapılmış, boşalan gaz tenekeleri de, halk tarafından, içlerine sâir şeyler konulmak ve bilhassa çeşmelerden evlere su taşıma kabı olarak aranmış, kullanılmışdır.

Kare şeklindeki üst kısmı kesilip atıldıktan sonra açılan ağzına köprü gibi bir ağaç geçirilip çivilenmiş, o ağaç kulp vazifesini görmüşdür. Su taşımada çift teneke kullanılmış, ağaç kulplarından bir iple bir askıya asılarak taşınmışdır.

Halk ve mahalle sakaları çeşmelerden evlere gaz tenekeleri ile su taşımışlardır. Yakın geçmişe kadar dar gelirli ve hattâ orta halli her istanbul evinde su taşıma kabı olarak bir iki gaz tenekesi mutlaka bulunmuşdur.

Yine o eski mütevâzi İstanbul evlerinde gaz tenekelerinde kuru fasulya, bulgur gibi erzak muhafaza edilmiştir. Zamanımızda su taşıma kabı olarak gaz tenekesinin yerini plâstik bidonlar almışdır, gaz tenekesi ile su taşıyanlar nâdir görülmektedir (B.: Gazanfer Efendi, Düzceli, cild 11, sayfa 6027).

GAZ, GAZHÂNELER, HAVAGAZI — Maden kömüründen gaz çıkartarak o gazın mekânları ışıklandırmada ve ısıtmada kullanılması 1812 de bulunmuşdur. Memleketimizde maden kömüründen elde edilen gaza "Havagazı" adı verilmişdir, o gazın elde edildiği fabrikalara da "Gazhâne" denilmişdir.

Avrupa'da sokakları havagazı ile aydınlatılan ilk şehir 1813 de Londra olmuşdur ve havagazı az sonra Fransa'da ve batı ve orta Avrupa şehirlerinde kullanılmışdır.

İstanbul'da ilk gazhâne, Dolmabağçe Sarayının yapısı tamamlandıktan sonra, o büyük ve yeni sarayın ışıklandırılması için, yine o mevkide, şimdi Midhatpaşa Stadyomunun, o zamanlar da saray has ahırlarının bulunduğu yerin hemen arka tarafında ve hazınei hassa tarafından 1853 yılında yapıldı. Bir müddet sonra da o gazhânenin işletilmesi İstanbul Şehir Emânetine (Belediyeye) devredilerek Galata, Beyoğlu, Beşiktaş ve Rumeli yakası semtlerinin sokaklarının havagazı ile aydınlatılması için Dolmabağçe Gazhânesi büyütüldü.

İkinci gazhâne Boğazın Anadolu yakasında Beylerbeyi Sarayını ışıklandırmak üzere Kuzguncuk'da yapıldı. Sonraları Kadıköyü, Haydarpaşa, Üsküdar ve Boğazın Anadolu yakası semtleri sokaklarının havagazı ile aydınlatılması için Kurbağalıdere'nin gerilerinde Hasanpaşa mahallesinde büyük bir gazhâne kurulunca, havagazı Beylerbeyi Sarayına da oradan verildi, Kuzguncuk Gazhânesi uzunca bir zaman metruk kaldı. Zamanımızda harâbesi de yok olmuşdur.

Üçüncü gazhâne, bütün İstanbul sokaklarını havagazı ile ışıklandırmak için 1880 de Yedikule'de yapıldı.

Dördüncü gazhâne de, yukarıda kaydettiğimiz gibi Kadıköyünde Kurbağalıdere'nin yukarı kısmında 1891 - 1892 arasında kuruldu. Halk ağzında Hasanpaşa mahalleesine Gazhâne de denilmektedir (B.: Sokakların ışıklandırılması).

Bibl.: Osman Nuri Ergin, Mecellei Umûri Belediye.

GAZ, GAZLAMAK — Ayak takımı argosunda "Def olmak, basıp gitmek"; F. Devellioğlu şu misâli veriyor: "Haydi yavrum gazla artık..".

Kızı oğlana benzer, oğlanı da kız gibi,
Birbirinden ateşli iki taptâze Hippi,
Almış iki yanıma gelmişim Gülhâneye,
Olur mu sevişmekden başka hiç bir sebebi.

Bırak öyle uzakdan edebsizce dikizi,
Bir yosma fransızla bir çapkın ingilizi,
Türlü dil döke döke getirdim buralara,
Bırak şu cennet gibi parkda başbaşa bizi.

Uzun saçlarımızla, çıplak ayaklarımızla,
Anlaşmışız besbelli şu çapkınla, şu kızla,
Çakmadın mı dalgamı, ulan gazla artık be,
Ulan gazla diyorum, gazla diyorum hızla.

Mehmed GÖKÇINAR

GAZAB — Ondokuzuncu asır başlarında İstanbul'un namlı köçek oğlanlarından; Enderunlu Fâzıl Beyin "Çenginâme" isimli meşhur eserinde şu kıt'a ile kayıtlıdır:

Ruhsatı vasla rizâ virdi Gazeb
Neden ol zâti halîme bu lakeb
Kaametü tab'ı mülâyimdir hep
Eğilür herkese bir ar'arı var

Hâşim Beyin musikî mecmuasında Nuri isimli bir şâirin Şâkir Ağa tarafından bestelenmiş bir mâhur şarkısı kayıtlıdır; şâir bu köçek oğlanın adını "Küçük Gazab" diye kaydediyor, bundan da aynı lâkabla anılır bir köçek oğlanın daha mevcudiyeti anlaşılır, yine bu şarkıdan Küçük Gazab'ın Galata meyhânelerinde şöhret bulduğu öğreniliyor (B.: Meyhâne Köçekleri) :

Dinleyenler hob sedâsın
Dahlidemez mübtelâsın
Hâsılı sen canfezâsın
Küçük Gazeb pür edâsın
Neyleyim pek bî vefâsın

Âşık oldum sana duydun
Bugünlerde pek şen oldun
Galata'da şöhret buldun
Küçük Gazeb pür edâsın
Neyleyim pek bî vefâsın

Nuri seni vasfeyledi
Tavşanlara heves geldi
Âşıkların sensin derdi
Küçük Gazeb pür edâsın
Neyleyim pek bî vefâsın

GAZÂLÎ (Bursalı) — Onbeşinci asır sonları ile Onaltıncı asır başında yaşamış değerli bir şâir; asıl adı Mehmed'dir, 1460 yılı etrafında Bursa'da doğdu, sağlam bir medrese tahsili gördü, İkinci Sultan Beyazıd'ın oğlu Şehzâde Korkud'a kâtib oldu, aydın bir zât olan Sultan Korkud'un yazdığı yazıların mukabeleciliğini yapdı. Şehzâde yazılarını evvelâ ona okutur, sonra bir hattata verip beyaza çektirirdi. Cömertce ihsanlarını gördüğü hâmisinin mahrem gözdesi Piyâle Bey adındaki mahbub gence âşık oldu, onun şânında açık saçık, hattâ müs-

tehcen yerleri pek çok olan "Dâfiül Gumûm" isminde bir eser yazdı, şehzâdeyi gücendirdi ve Sultan Korkud'un kapusundan tard edildi, vatanı olan Bursa'ya gelerek Keşiş Dağı (Ulu Dağ) eteğinde Geyikli Baba Tekkesine şeyh oldu.

Çağdaşlarından Kastamonulu Lâtif'i onun için: "Lâübâli, şûh kimse idi, halk arasında Deli Birâder diye meşhurdur. Piyâle Bey nâmına yazdığı Dâfiül Gumûm isimli bir kitabda cimâ, ittisal ve içtimâ üzerine zevkaamiz ve şehvetengîz lâtîfeler ve şirin hikâyeler îrâd etmişdi, ama gaayet galiz ve fâhiş fuhşiyat yazdığından Sultan Korkud onu kapusundan çıkardı diye duyduk. O zaman Deli Birader de Bursa'ya gelmiş ve Geyikli Baba Tekkesine şeyh olmuş, ondan sonradır ki Gazâlı mahlâsını almışdır" diyor.

Yine çağdaşlarından Sehî Bey de şunları yazıyor: "Divâne renk ve mütelevvin adamdır. Sultan Korkud'a mukabeleci olmuşdu. Şehzâdenin has mahbubu Piyâle adındaki bir gulâm için yazdığı Dâfiül Gumûm isimli eserinde o kadar fâhiş fuhşiyat vardır ki okuyanın yüzü kızarır, eserimize onlardan bir örnek almaya edebimiz mânidir. Şehzâde Korkud kapusundan tard edildikden sonra Keşiş Dağındaki Geyikli Baba Tekkesine şeyh oldu, nice müddet orada zevku safâ idüb Gazâlî mahlâsını o zaman aldı..".

Şu beyti o dağbaşı tekkesinde yazmışdı:

Hayâli çeşmi âhû'yle her bâr
Geyikli Babaya döndük be hey yâr

Ömrünün en zevkli yıllarını geçirdiği Geyikli Baba Tekkesini bir gün bilinmeyen bir sebeple terketmiş, İstanbul'a gelerek müderrislik istemiş, Gazâlî'yi Sivrihisar'da bir medreseye tâyin etmişlerdi, gitmesi ile dönmesi bir oldu, sebebini sorduklarında: "Sivri yer olduğu için rahat edemedim, bir düzce yere gönderin.." dedi. Akşehir'de bir medresede müderrislik vaad ettiler, fakat zamanın Anadolu Kadıaskeri tâyinini gecikdirdi, Kadıaskere şu kıt'ayı yazıb verdi:

Deminde yağmasa bârânı ihsan
Letâfet sebzezârı tâze olmaz
Cihanda küçük ve büyük katında
Keremden râst hiç âvâze olmaz
Efendi lûtfet ölçüb yapmağı ko
Metâi himmete endâze olmaz

Kanunî Sultan Süleyman devrinde İstanbul'a geldi, isteği ile ve yevmiye otuz akçe ile emekliye ayrılarak İstanbul'da Beşiktaş'da yerleşdi; bir ev, bir hamam ve bir cuma mescidi yaptırdı. Ömrü boyunca evlenmemişdi, Beşiktaş'da o devre göre lüks bir hayat sürmeye başladı ki kendi hâlini şu beyit ile tasvir eder:

Çünki mîri mücerredan oldum
Bana bir yer gerek emîrâne..

Hamamına Bursa kaplıcalarında olduğu gibi bir havuz yaptırtmışdı, halkın aşırı rağbetine sebep oldu, diğer hamamcılar ile de arası açıldı; Hasköy Hamamının sâhibi Pîrîpaşazâde Mehmed Bey de onu taklid ederek hamamına bir havuz yapdırınca Gazâlî ağır ve müstehcen bir hicviye yazdı. Bunun üzerine Mehmed Bey bütün İstanbul hamamcılarını topladı, Divânı Hümayuna müşterek bir dilekçe verdiler, Gazâlî'nin hamamındaki havuzu yıkdırtıp kaldırtdılar.

Devrin iki büyük devlet adamı, sadırâzam Makbul İbrahim Paşa ile başdefterdar İskender Çelebi'nin teveccüh ve himâyelerine nâil olmuşdu, onların cömerdce ihsanları ile, kendisinin de söylediği gibi emîrâne bir hayat sürüyordu. Sultan Süleyman'ın Irâkeyn seferinde İskender Çelebi'nin İbrahim Paşa iftirâsı ile Bağdad'da asılarak idâmı üzerine anî bir kararla evini tekke hâline koydu, evini ve hamamını mescidine vakfetti, tekkesini Âteşî adında bir dervişe bırakıp kendisi Hicaz'a gitti, Mekke'de yerleşdi. Mekke'de bir ev, bir mescid ve bir bağçe yapdırdı, bir ev de Medine'de aldı. Mekke âyan ve eşrafından edindiği yeni dostlarına bağçesinde verdiği bir ziyâfetde evvelâ bir baygınlık geçirdi, biraz açılınca: "Elhamdülillâh.. sohbetle yaşadık, sohbetle gideriz. Ülfet ve muhabbetle geçmiş kitabı ülfet ve muhabbetle hatmederiz.." dedi, tövbe ve istiğfar edip ve meclisindeki kimselerle helâlleşip öldü, Mekke'deki mescidinin önüne defnedildi (Hicrî 941 / Milâdî 1534), ölümünde yaşı yetmişin üstünde idi.

Şu kıt'ası kendi mizac ve meşrebinin ifâdesidir:

Kişi kaadir olub bir dilrübâya
Koçub anı irişmezse safâya
Muhakkak bil ki ol kişi velidir
Veyâ zencire çekmeli delidir..

Cömerd hâmisi İskender Çelebi'nin ölümüne de (B.: İskender Çelebi) bir mersiye yazmışdır, asılarak idâmı çok nezih bir kalemle şöyle anlatmışdır:

. . . .

Çekdiler sûyi âsümana heman
Götürüb anı hâki zilletden
Gitti döne döne semâ' iderek
Dâri inse diyârı gurbetden
Boynu bağlı kul oldu dergâha
Oldu âzâd bendi mihnetden
Ölüsü dirisi anın asla
Olmadı hâli hiç rif'atden

. . . .

Şu beyitler de bir gazelindendir:

İrdi hazânı ömrümün vâh ki artuk bahârı yok
Subhi sürûra irmedim gam şebinin nehârı yok

Çeşmi pür eşke dembedem aksi ruhi düşer velî
Sular içinde görünen sûretin îtibârı yok

Bir yana ilete mi aceb filki dili bu rûzigâr
Bahri gami zemânenin sâhilü kenârı yok

İstanbul zürefâsı tarafından "Deli Birâder" lâkabı ile anılırdı, bu lâkabın takılmasına sebep olarak şu beyiti gösterilir:

Mecnun ki belâ deştini geşt etti serâser
Gamhâneme geldi dedi hâlin ne birâder

Hayatını lâkabının şânına uygun olarak geçirmişdi. Mescidinden ve hamamından zamanımıza bir iz kalmamışdır, Beşiktaş'ın neresinde oldukları bile tesbit edilemedi.

GAZÂLÎ (Erzurumlu Derviş) — Geçen asır sonlarında İstanbul'da yaşamış Bektâşi fukarâsından bir kalender; hemşehrisi Âşık İbrahim'in defterinde onun şânında iki manzume vardır, biri Gazâlî'nin ağzından yazılmışdır:

Nelere katlanmışız nelere katlanırız
Yalun ayak yürürüz gün olur atlanırız
Kâh abdestsiz gezeriz haftalar aylar boyu
Bir hamama girdik mi kırk sefer şartlanırız.

Erzurumdur hâkimiz gazalar görmüş serhad
Severiz tâzeleri şâbı emred ya nevhat
Bizden cemâl âşıkı merdi meydanlar çıkar
İffet ismet şânında bizdedir ferman berat.

Biz güzeli severiz hattâ ayak öperiz
Âşıkı sâdıklarız yüreğimiz tertemiz
Dilberi mübtezeli çeküb çirkin içinden
Zülâli muhabbetle yıkarız temizleriz.

Mîzânımız yürekde vız gelir elin sözü
Âşıklıkdan anlar mı hiç Allah'ın öküzü
Severmiş güzelleri güzel olan Allahım
Riyâzeti nefs ile biz de açdık kalb gözü

Pîrimiz üstâdımız Hazreti Bektaş Velî
Kitâbı aşkımızdır Mesnevîi Mevlevî
Serâpâ uryan olsa ciğerpâre yârimiz
Gevheri iffetine sürmeyiz aslaa eli.

Bâşımızın tâcını çalmayız aslaa yere
Eseri nakşi Hüdâ deyüb bakdık dilbere
Yar dizinde can verdik temâşâyi hüsn ile
Niyâzımız Fâtihe Gazâlî kalendere.

Tarih

"Hak didi verdi canı yar dizinde Gazâlî"
1297 (M. 1879 - 1880)

Koca Derviş Gazâlî mürşidim hem rehberim
Hâki pâki Erzurum merdi meydan hemşehrim
Naklidüb menâkibin şöyle şikeste beste
Rûzigârı mekkâre yâdgârım eylerim.

Silâhdar Hanındadır o dervişin odası
Hasır postu döşeği entarisi hırkası
Bir de can yoldaşı var Hemşinli Süleymanı
Topuk parmak kınalı serkeş çapkın kırması.

Cümle esrâra vâkıf bilir de bilmezlenir
Kâşifi ahvâl ammâ görür de görmezlenir
Pîr evini lebrîzi nur eyleyen o köçek
Göz pasını siler de rindâne silmezlenir.

Kitâbı aşk okunur âvâzi bülend ile
Kuşağın tebdil etmiş zülüfden kemend ile
Payi dilberi okşar subha hem tesbih deyû
Pelengin terbiyesi tâziyâne pend ile.

Eyyâmı bahâr ü sayf vakti harîf ü şitâ
Ol pîri kâmil ile ol tâze serkeş fetâ
Baş açık yalun ayak ateş dimez buz dimez
Sadefçeden çıkardı şâhdâne dürri yektâ.

Deyüb çillemiz tamam yârâne verdi selâm
Yumdu gözün Gazâlî Hû Eyvallah son kelâm
Mürşidimiz yetimi Süleyman emâneti
Emrider sıyâneti yetîme dîni islâm

Aynı defterde asıl adı bilinmeyen Derviş Gazâlî'nin birkaç nefesi kayıtlıdır:

Kurban oldum tığlandım
Hem aşk odunda yandım
Pîr himmeti ölmeyüb
Allah dedim dayandım.

Yar pâyine koydum başı
Düşünmedim azık aşı
Gıdâmızdır güzellerin
Güzel gözü güzel kaşı

Mühürledi yârim ayak
Pirliğimde oldu dayak
Dedim bir şehrâyin gerek
Dil hânesin kundakla yak.

On ikidir bizde yollar
Dört bacakla dört de kollar
İki canız postumuz tek
Bir de pîrim bizi kollar.

Çözdüm gözümdeki bağı
Öpdüm şâhımda ayağı
Anın hüsnü uyandırdı
Gönül evimde çırâğı.

GAZÂLÎ MESCİDİ — Beşiktaş'da idi, bânisi onaltıncı yüzyıl ulemâsından Bursa'lı Gazâlî Mehmed Efendidir (B.: Gazâlî, Bursa'lı). Zamanımızda mevcut değildir, yeri dahi bilinmiyor.

GAZANFER (Yeniçeri Taslakcısı) — Geçen asır başlarında yaşamış bir kopuk delikanlı; kalender şair Üsküdarlı Âşık Râzi'nin evrâkı metrûkesi arasında Çardak Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa defterinde şu manzume ile övülmüşdür:

Berber eli değmemiş sırma saçlar yelesi
İtliğinden kinâye nârası arslan sesi

Bâzuda baldırında Ellialtı nişanı
Yeniçerilik taslar Gazanfer hergelesi

Koca Çardak kahvesi temelinden sarsılır
Salınıp yürür iken çorbacının teresi

Hasan Paşa çıplağı reşk ider nümâyişe
Akıl fikir çelmede pek çokdur menteresi

Kebûter taklaları atar deryâyı aşkda
Amma gel gör pençeye girmez aslaa ensesi

Belinde mücevherli gümüş kabzalı hançer
Ne turfa kıyâfettir yakasında kehlesi

Altın telli şal vardır kavak yelli başında
Köhne pîrâheninden meydandadır pehlesi

İşte böyle bir eşbeh daltabandır Gazanfer
Güm güm vuran topuklar balyemezin güllesi

Apiko Gazanfer

(Resim : Sabiha Bozcalı)

Galatalı Hüseyin Ağa defterinde bu manzûmenin kenarında şu kayıd vardır: "Siyaseti duyulmadı, Vak'adan (Vak'ai Hayriye'den, 1826) sonra nâm ve nişanı kayboldu, henüz yirmi yaşında idi, memleketi olan Geyve tarafından da haberi gelmedi."

GAZANFER (Apiko) — 1885 ile 1890 arasında ayak takımından yakışıklı bir delikanlı Hasköy'de kayıkcı kahvehânesinde yalın ayaklı, yarım pabuçlu, üstü başı çul çaput garibandan bir çırak iken, zamanın namlı zengin yosmalarından Şamlı Dürdâne Hanım tarafından himâye edilmiş, kahve peykesinde yatar kalkar delikanlı, uşak adı altında oynaş olarak konağa alınmışdır ve hemen süslenmiş, bir Apiko (Şık) küçükbey olmuşdur. Şöhreti yosmalar ve kalenderler arasında öylesine yayılmıştır ki,

meşhur Kargopulos fotoğrafhânesinde çekilmiş ve gündüz kâğıtlarına basılmış, kartona yapıştırılmış bir resmi hayranları tarafından bir gümüş mecidiyeye satın alınırdı, o resimlerden biri devrin kalender halk şâiri Âşık Râzi'nin evrâkı metrûkesi arasında görülmüşdür. Râzi resmin arkasına da şu kıt'aları yazmışdır:

Dünkü çıplak ayaklı kahvehâne şâkirdi,
Gazanferi bu ara gördünüz mü efendim?
Paşazâde sanırsın, gaayet ile apiko,
Mühmelândan o bıçkın, sırım gibi levendim.

Hey çapkın Gazanfer hey, eski çalımın nerde?
İri kıyım ayağın nakşı kalırdı yerde,
Topuğun güm güm sesi demirden güllelerde,
Şimdi elde şemsiye, çıtkırıldım bey oldun,
Elden ele geziyor resmin matmazellerde.

Şamlı Dürdâne Hanımın ölümünden sonra (B.: Dürdâne Hanım, Şamlı, cild 9, sayfa 4828) eski hâlinden de beter bir sefâlete düşmekden, Âşık Râzi'nin delâleti ile Tophâne müşiri Zeki Paşanın himâyesi kurtarmış, müşirlik kahve ocağının idâresi aslı Hendekli olan Gazanfer'e verilmişdir. Meşrutiyetin ilânından sonraki hayatı tesbit edilemedi.

İlk çalışdığı yer olan Hasköy'deki kayıkcı kahvehânesi, hayatı çok acıklı bir roman konusu olan Gürcü Nusret'in işlettiği kahvehâne olacakdır (B.: Nusret, Kahveci Gürcü). Hendekli olan Apiko Gazanfer'in de bir Gürcü genci olması, Şamlı Dürdâne'nin âguuşunda hanım oynaşlığına başlaması da, ustası ve hâmisi Nusretin bir kaatil olarak müebbed hapse mahkûmiyetinden sonra başlaması muhtemeldir.

Vâsıf HİÇ

GAZANFER AĞA (Kapuağası) — Onaltıncı asır sonlarında, Üçüncü Sultan Mehmed devrinde Enderunu Hümâyunda büyük nüfuz sâhibi bir saray zâbi bir tavâşî, ak hadım ağa (B.: Ak Ağalar, cild 1, sayfa 494; Bâbüssaade Ağası, cild 4, sayfa 1776). İstanbul'da kendi adına nisbetle anılan ve zamanımızda Belediye Müzesi binâsı olarak kullanılan güzel bir medresesi vardır.

Hicrî 23 receb 1011 (6 ocak 1603) sipâhi ihtilâlindeki ayak divanında ahvâli âlemin bozukluğunun başlıca sorumlularından biri olarak suçlanmış, ihtilâli sipâhilerin ve padişahın gözleri önünde Kızlarağası zenci Osman Ağa ile birlikde başları vurularak idam edilmişlerdi. Medresesi yanında yaptırtmış olduğu türbesine defnedildi.

Aslının hangi milletten olduğu bilinmiyor; boşnak olması muhtemeldir, esirci elinde hadim ettirilmiş, aşırı derecede güzelmiş, saraya satılmış, Enderunda Has Odaya alınmış, Has Odabaşı olmuş, ve sarayda yalnız ak hadım ağalara verilen Kapuağalığına kadar yükselmişdi. Gençlik ve güzellik çağında erkeklik gücünün vahşiyâne yok edilmesi karşısında servet hırsına düşmüş ve mevkiinin sağladığı nüfuzla devrinin amansız mürteşi ricâlinden biri olmuşdu. O yoldaki seyyiâtının nezri kabîlinden meşhur medresesi ile yine İstanbul'da, çeşmeler ve Gediz kasabasında bir cami ile mekteb yapdırmışdı.

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi, bu Gazanfer Ağa'nın mücevherli bir altın koyun saati üzerine son derece garîb bir fıkra nakleder (B.: Cellâd Mezadı, cild 6, sayfa 3428).

GAZANFER AĞA (Kapuağası) — Birinci Sultan Mahmud zamanında saray ricâlinden bir ak hadım ağa; Haydarpaşa'daki meşhur Ayrılık Çeşmesinin bânisi (B.: Ayrılık Çeşmesi, cild 3, sayfa 1631); hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

GAZANFER AĞA (Yeniçeri) — Kasımpaşa'da kendi adına nisbetle anılmış bir mescidin bâni bir yeniçeri çorbacısı; Paşakapusunda muhzir ağalık hizmetinde bulunmuş; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II.

GAZANFER AĞA MEDRESESİ, SEBİLİ VE TÜRBESİ — Bozdoğan Su Kemerinin Haliç tarafına bakan yüzünün hemen önünde ve Atatürk Bulvarının kenarında bir medrese ile sebil, türbe ve ufak bir hazıreden mürekkeb bir mimârî manzûmedir; onaltıncı yüzyıl sonlarında inşâ edilmiş olup Türk yapı sanatının güzel eserlerinden biridir; Üçüncü Sultan Mehmed zamanında Sarâyi Hümâyun kapu ağalığında bulunmuş ak hadım ağalardan (tavâşî'lerden) Gazanfer Ağanın hayır eseridir, zamanımızda İstanbul Belediyesinin Şehir Müzesi binâsı olarak kullanılmaktadır (B.: Gazanfer Ağa, Kapuağası; Belediye Müzesi, cild 5, sayfa 2462).

Manzûmenin vakfiyesi hicrî 1004 cemâziyelevveli sonlarında (ocak 1596) tanzim edilmişdir; vakfiyelerin inşâdan birkaç sene sonra

tanzil edilegelmekde olduğu müteaddit misâllerle malûmdur, bir kıyas ile bu mimârî manzûmenin hicrî 1000, milâdı takvim ile 1591 - 1592 yıllarında yapıldığını söylemek mümkündür.

Mimar Sinan'ın halefi Davud Ağanın eseri olması muhtemeldir; manzûmenin üslûbundaki yumuşak ve kıvrak ifade, bu tahmini te'yid etmeğe kâfi bir mesned teşkil ettiği kanaatindeyiz, yazılı bir vesikaya henüz rastlanmamışdır (B.: Davud Ağa, Mimar, cild 8, sayfa 4284).

Manzûme, şimdiki Atatürk Bulvarı ile Kovacılar Caddesi kavşağı köşesinde meyilli arâzi üzerine ustaca konulmuşdur; arka aydınlık avlusunun önünden zamanımızda Gazenferağa sokağı adını taşıyan sokak geçer, bu sokağın öbür kenarı boyunca Bozdoğan Su kemeri uzanır.

Manzûmenin giriş yüzü, kapusu Kovacılar Caddesi üstündedir. Sokak kapusundan girildiğine göre solda sebil, sağda türbe ve hazîre, karşıda da medrese bulunmaktadır.

Manzûmenin Kovacılar Caddesine açılan kapusu, köşeleri kaval sütunlara dayanmış mermeli bir Bursa kemeri ve onun altında bir basık kemerden ve en üstte yapraklı bir tacdan mürekkebdir. Sütun ve tac köfekiden, basık kemer ve ayna mermerdendir.

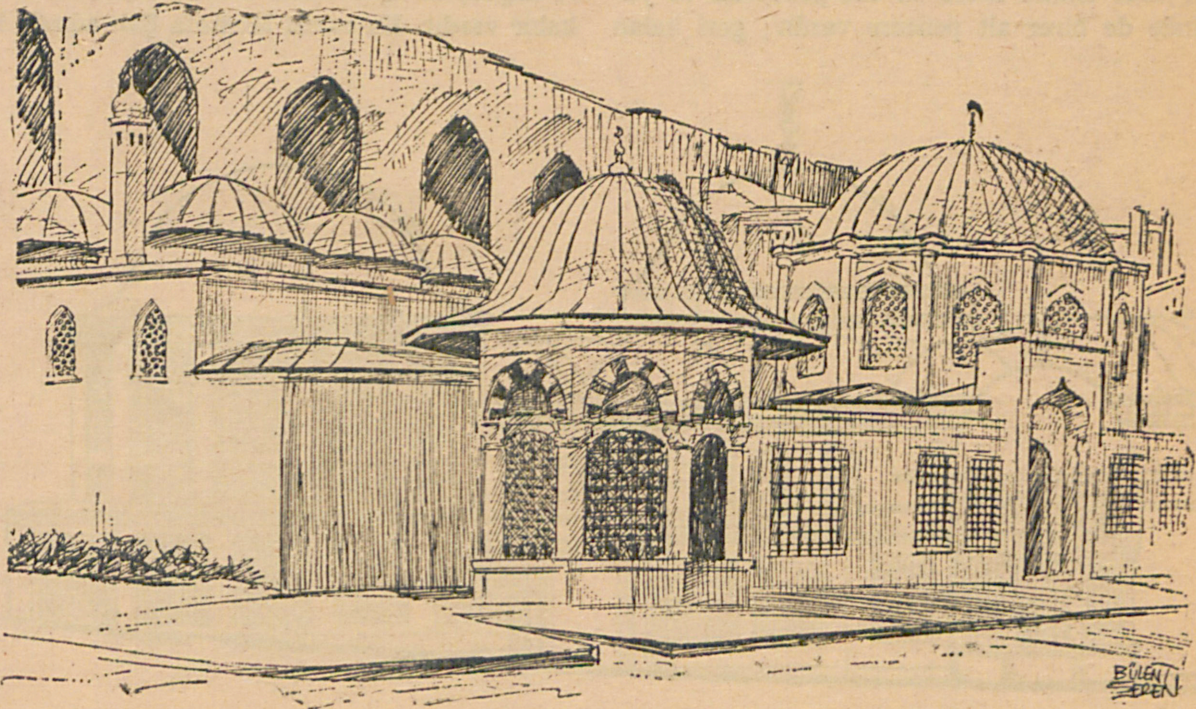
İçerde ikinci kapu ki, medresenin medhalidir ve ilk kapunun tam karşısındadır, iki basamakla çıkılan bir sahanlık üstünde, renkli taşlarla işlenmiş basık kemerle yapılarak, sahanlığa doğru çıkıntı teşkil eden çerçevesinin üstüne bir ahşab saçak ilâve olunmuşdur.

Türbenin bulunduğu ön avlucuk ile medrese haremi arasında ve medrese kapusunun iki yanında, iki sıra pencereli, içi ve dışı kesme köfeki taşından bir duvar vardır; bu cepheye medrese höcresi konmamışdır.

Medresenin harem avlusu, murabbaa yakın mustatil şekilli olup, başlıkları mainli, on adedi mermer ikisi de Hereke taşından ve 34 santim kutrunda 12 sütuna müstenid kemerler ve kubbeciklerle, bir rivakla çevrilmişdir.

Rivakın üç tarafında 15 höcre ve medhalin tam karşısında dershâne; harem kapusundan girildiğine göre sol tarafda 3 bölme ayak yolu vardır.

Sağ ve solda sıralanmış beşer höcrenin her birinde rivak altına açılan bir kapu ve rivak altına ve harem avlusuna bakan bir pencere, kapular karşısındaki duvarlarda da ikişer pencere vardır. Kapular yanındaki tek pencereler zemine çok yakın olduğu halde dış duvarlarda-

Gazanferağa Medresesi, Sebili, Türbesi

(Resim : Bülend Şeren)

ki iki pencere, höcreye yalnız aydınlık temin etmek için yapılmışdır, yerden 2 metre yükseklikte olup dânişmendlerin hariç ile meşgul olması önlenmişdir.

Solda çaprast bir geçitle girilen altıncı höcrede, yalnız ışık temin eden iki üst pencere vardır.

Soldaki son höcrede sokak tarafında iki üst pencere, arkadaki avluya bakar üç alt pencere; sağdaki son köşe höcrede de sokak tarafında iki üst pencere ve arka avluya bakar iki alt pencere vardır.

Dershâneni iki yanındaki höcrelerde de biri harem avlusuna, ikisi ard avluya bakar üçer alt pencere bulunmaktadır.

Dershânede de yedi alt, sekiz üst ve iki yuvarlak pencere vardır.

Her höcrede bir ocak olduğu halde dershânede yokdur. Dershânenin zemini de umumî seviyeden yarım metre yüksekdir.

Dershâne kubbesi yarım küre alîkalara müstenid olup, bunların kemer başlarının mesnedlerinde istalaktidli takozlar konmuşdur.

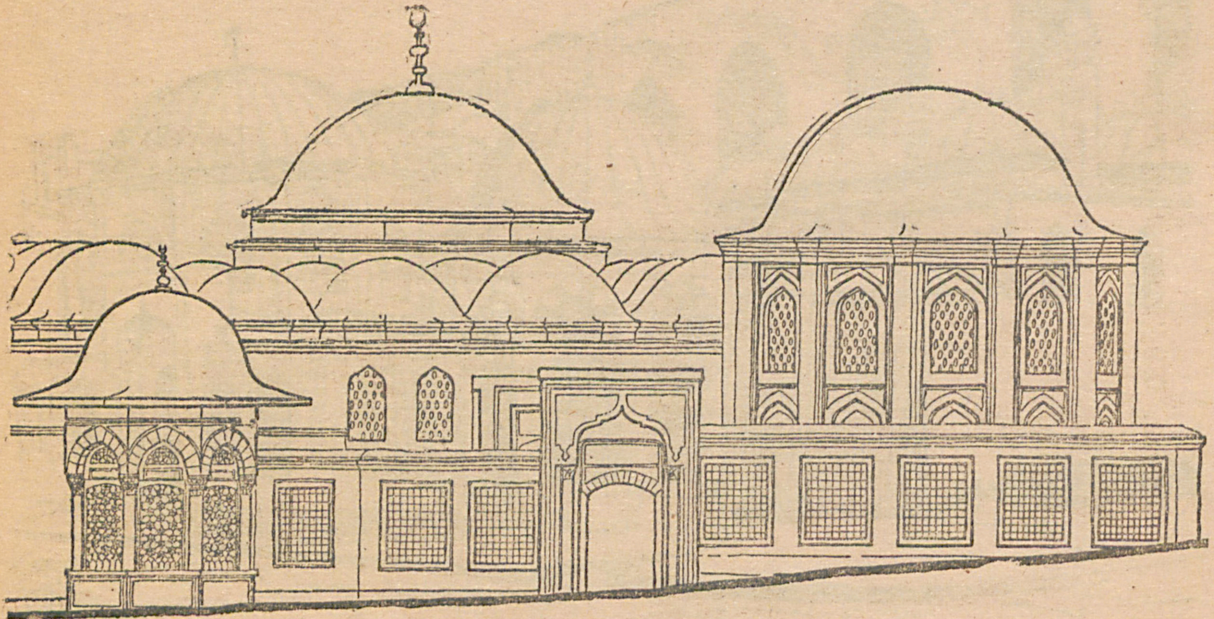
Höcrelerin kubbeleri kürevî müselleslerle duvarlara oturur; silmeli bir kuşakdan sonra kubbe gelir; dış kasnakları 35 santim irtifaındadır. Rivak kubbelerinde ise kasnak yokdur.

Türbe 12 dılılı bir binâdır: her yüzünde birer tane olmak üzere 12 üst penceresi ve yüzünde de birer alt pencere vardır; geri kalan yedi yüzünün birinde türbenin kapusu, altısında da alt pencereler yerinde birer dolap höcresi bulunmaktadır. Türbe kapusunun önünde iki direğe müstenid bir sayvan vardır. Kubbe, köşelerde bir çift bâdem ve köşeli bir püskül vâsıtası ile duvarlara oturur, türbe duvarının kalınlığı 1,10 metredir.

Türbenin içinde, Gazanfer Ağa'nın sandukasından başka, akrabası olduğu tevâtüren söylenen iki kadın kabri vardır.

Sebil sekiz köşelidir. Beşinde pirinç parmaklıklı sebilhâne pencereleri, birinde avluya açılan kapusu bulunup ikisi de sağır duvardır. Köşelerdeki sütunların başlıkları istalaktidli olup çift merkezli birer sivri kemerle bağlanmışlardır. Bu kemerlerin aynaları hendesî şekilli mermer şebekelerdir. Kemer başı silmelerinin hemen üstünde bir silme, düz bir asaba ve en nihâyet saçak silmesi gelmektedir. Sebilin kubbesi çift olup iç kubbe basık, hariçdeki yarım küreden daha yüksektir. Saçak 1,20 metre genişliğindedir ve dış kubbe ile yekvücud bir bütün teşkil eder. Dipdeki sağır duvarda yekpâre bir taş tekne bulunmaktadır, bu tekneye su, sebil içindeki derin bir kuyudan verilir ki kuyunun suyu da Kırkçeşme suyunun mecrâsından alınmışdır.

Hazîre, sokak kapusundan girildiğine göre sağda, duvarla türbe binâsı arasındadır. On kabir vardır. En eskisi Mustafa Şah adında bir

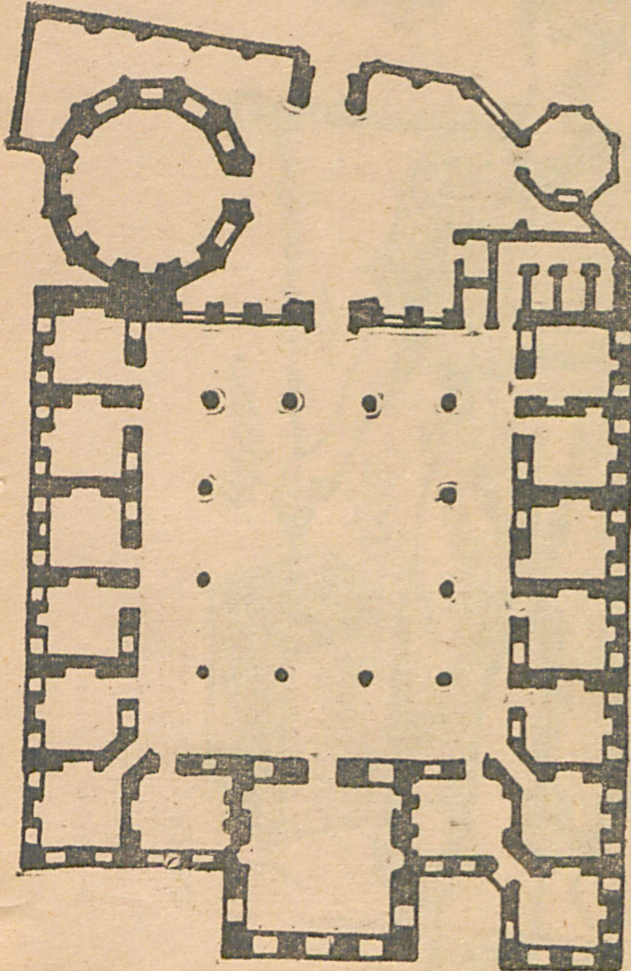

Gazanferağa Medresesi, Sebili, Türbesi
(Resim : Ekrem Hakkı Ayverdi)

gence âit olup 10 × 10 santim boyunda küçük bir mermer üstünde kavuklu bir kabirdir, ölüm tarihi hicrî 1025 (M. 1616) dir. 1221 (1806-1807) tarihli diğer bir kabir Gazanfer Ağa vakfının mütevellîlerinden hattat hâfız Mehmed Emin Efendinindir.

Bugün (Belediye Müzesi) Şehir Müzesi vazifesini görmekte olan Gazanfer Ağa Medresesi 1943 de, kurşun örtüsü, kapusu, penceresi, sıvası tamamen mahvolmuş harab ve perişan bir halde idi. Ön duvarların ve sebilin taşları karşıki ahşab evler yandığı zaman yangın ateşinde kireçleşmiş ve dağılmış bir halde idi ve her halde yapıldığı tarihden sonra pek çok yangın görmüşdü.

Medreseyi yeni vazifesine hazırlamak üzere 1943-1944 yıllarında tâmirini bu satırların muharriri yapmışdır (B.: Ayverdi, Ekrem Hakkı, cild 3, sayfa 1663).

Gazanferağa Medresesi, Sebili, Türbesi
(Plan : Ekrem Hakkı Ayverdi)

Tâmirde, dânişmend odaları arasındaki duvarlarda, kemerlerine dokunulmadan geçit yerleri açıldı, bu suretle, bir müze için zarurî olan, salonların mütemâdiyeti sağlandı. Bu ameliye, eserin aslına bir müdahale gibi görünse de, herhangi bir eski binânın zamanımızda bir vazifeye sâlih hâle getirilmesi için, harâbiye terk edilmekden kurtarılması için zarurî bir hâldir.

Tâmire başladığımızda ocak yaşmakları mevcut değildi, yalnız yerleri duruyordu. Ocaklar birer höcre hâline getirildi, yalnız bir odada, nümunelik olarak yaşmağı ile ihyâ edildi.

Sebilin darmadağın olmuş mermer direkleri değiştirildi, sebil saçağına da asıl şekli verildi.

Ekrem Hakkı AYVERDİ

GAZANFERAĞA MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu malûmatı veriyor: "Kasımpaşadadır, bânisi Yeniçeri Ocağı çorbacılarından olup Paşakapusunda müstahdem muhzir ağadır; mescidin mahallesi yokdur"; Tahsin Öz de "İstanbul Câmileri" isimli eserinde: "Bu mescidden bir eser kalmamışdır.." diyor.

GAZANFER SOKAĞI — Fatih ilçesinin merkez nâhiyesinin Kırkçeşme mahallesi sokaklarından, Mustafa Kemal (Atatürk Bulvarı) caddesi ile Kırkçeşme sokağı arasında uzanır ve Bozdoğan Su Kemerinin dibinden geçer (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 6/64). Mustafa Kemal Caddesi Atatürk Bulvarı adı ile genişletilirken bulvara katılmışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

GAZANFER EFENDİ (Düzceli) — Geçen asrın sonlarında Unkapanı civârında Üçmihrablı Mescidde müezzin şâkirdliği yapmış bir genç; devrin kalender şâirlerinden Nebil Kaptan tarafından şu manzûme ile övülmüşdür:

Gaayet nâzik pek güzelsin efendim
Efendimsin efendimsin efendim.

Uzun boyla salınışın ne hoşdur
Şehlevendsin müheykelsin efendim.

Müezzinlik biçilmiş kaftan sana
Davûdîdir tatlı sesin efendim.

Mescidinin mihrâbı var üç aded
Tek mihrâbım Gazanfersin efendim.

Hele seher vakti abdest alırken
Mutâfısın sen herkesin efendim.

Beş vakitde mescid dolar lebâleb
Sofuluğa sebeb sensin efendim.

Ayakların cevlângâhı yerlere
Yüz sürmeğe cihan gelsin efendim.

Şehrimizin güzelleri pâyine
Kaalîçei hüsün sersin efendim.

Bûsi pâye izin ver de şehbazım
Kulluğuma şeref versin efendim.

Akın adı karanın da tadı var
Anın için sen esmersin efendim.

Sâdık olur siyehçerde civanlar
Nebîlin de kadre irsin efendim.

Sefînei aşka yelken açalım
Disem aceb sen ne dersin efendim.

Hatmeyledi gönül kitâbı aşkı
Senden alsın en son dersin efendim.

İffetinle ismetinle ayrıca
Sebîkei sîmü zersin efendim.

Kaş çatarak celâllendiğin zeman
Vallah billah bir hizbersin efendim.

Oldun şehri İstanbul'un Bilâli
Hak yolunda sen rehbersin efendim.

"Şehlevendim Efendim" le târihdir
"Efendimsin, efendimsin efendim".

685 + 610 (Şehlevendim Efendim) = 1295 (M. 1878)

Düzceli Gazanfer Efendi
(Plân : Ekrem Hakkı Ayverdi)

Bu gencin bir çeşme önünde, hangi çeşme olduğunu tesbit edemedik, iki gaz tenekesi ile su taşır vaziyetde kurşun kalemle yapılmış bir resmi vardır ve altında yine kurşun kalemi ile şu satırlar yazılıdır: "Saka Gazanfer, 1 cemâziyelevvel 1295, cuma (3 mayıs 1878); Refiki azîzim Nebil Kaptan Efendiye emri birâderâneleri üzere tuhfei nâçîzânemdir. Mektebi Harbiyei Şâhâne Matbaası ressamlarından Binbaşı Mahmud".

Bibl.: Âşık Râzi evrâkı metrûkesi, Nabil Kaptan Deftteri; Vâsıf Hiç, Not.

GAZETE — "Fransızca Gazette (okunuşu: Gazet) isminden; havâdis varakası, cerîde; vaktiyle harac tahsildarlarının arazinin ölçümünü yazdıkları kâğıd veya deftere cerîde denilirdi, sonra, mühim vak'aları kaydettikleri varakaya da cerîde denildi. Memleketimizde ilk çıkdığında Gazeteye de bu isim verildi, cerîde denildi" (Şemseddin Sami, Kaamusi Türkı); "İtalyanca Gazetta isminden, hâdiseleri, vukuuâtı bildirmek için bir matbaada basılıp yayılan evrak, cerîde, ruznâme" (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

"Dünyada ilk gazete XVII. yüzyıl ortasında İtalya'da Venedik'de çıkmışdır. Bazı ilân ve haberler bir kâğıd üzerine basılarak yayınlanırdı ve her nüshası o tarihde Venedik'de tedâvül eden ve Gazetta denilen küçük bir para ile satın alınırdı, işte Gazete adı buradan kalmışdır" (Tercemânı Ahval, 1860).

İstanbul Gazeteleri — İstanbul'da, dolayısı ile Türkiye'de ilk gazete, devlet eliyle çıkarılan resmî ve Türkçe "Takvimi Vekaayi" dir, ilk nüshası 1247 (M. 1831) de yayınlanmışdır. Dokuz sene sonra 1256 (M. 1840) da yine Türkçe ve yarı resmî "Cerîdei Havâdis" gazetesi çıkmışdır; sâhibi İngiltere devleti tebaalı William Churchill, muharrir Münif Efendi (Münif Paşa) dır. Üçüncü Türkçe gazete de, Agâh Efendi tarafından çıkarılan ve ilk sayılarında başmuharrirliğini Şinâsi Efendinin yaptığı "Tercemânı Ahvâl" gazetesidir; özel teşebbüsle çıkan bu gayri resmî ilk Türkçe gazetenin ilk sayısı 6 rebiülâhir 1277 (22 eylül 1860) da yayınlanmışdır (B.: Takvimi Vekaayi; Cerîdei Havâdis, cild 7, sayfa 3496; Agâh Efendi, cild 1, sayfa 243, Tercemânı Ahval).

1860 da bu üç Türkçe gazetenin yanında İstanbul'da, yabancı dillerde 10 gazete çıkmaktadır. Aşağıdaki cetveli Tercümânı Ahval'den alıyoruz:

1) Journal de Constantinople (Fransızca, yarı resmî), 2) Levant Herald (İngilizce), 3) Masis (Ermenice), 4) Mego (Ermenice), 5) Ser (Ermenice), 6) Tar (Ermenice), 7) Avedapar (Ermenice), 8) Bizantis (Rumca), 9) Bulgaria (Bulgarca), 10) Courrier d'Orient (Fransızca).

Bunlardan gayri "Mecmuai Havâdis" ve "Münâdii Erciyaş" adlı iki gazete ermeni harfleri ile Türkçe, "Anadolu" adlı bir gazete de Rum harfleri ile Türkçe olarak yayınlanmaktadır.

İstanbul'da gazete çıkarmak için ilk matbaa, Takvimi Vekaayi'i basmak üzere devlet eliyle kuruldu, Matbaai Âmire adı verilen o matbaa, zamanımızdaki Millî Eğitim Basımevinin (Devlet Matbaasının) temeli olmuşdur.

Gazetelerde Damga Pulu — Düyunu Umumiye İdâresi kurulduktan sonra gazeteler her nüshası 2 paralık damga puluna tâbi tutuldu. Pul, gazetenin kâğıdına baskıdan önce yapıştırılır ve sonra gazete basılır, gazetenin birkaç kelimelik yazısı ile de damga pulu iptâl edilmiş olurdu. Baba Tâhir diye tanılan Malûmat Mecmuasının sâhibi Mehmed Tâhir Bey (B.: Tâhir Bey, Mehmed) bir gün, Günlük Malûmat Gazetesini pulsuz basıp çıkarmış, devrin padişahı İkinci Sultan Hamid'i göklere çıkaran bir yazı, ferydanâme ile pâdişaha sığınmış, Düyunu Umumiye İdâresinin şikâyetlerine rağmen gazeteler Sultan Hamid'in özel bir irâdedesi ile damga pulundan af edilmişlerdir (1898).

Gazetelerin Çeşitleri ve Bu Kütükte Kaydedilmiş Gazete ve Dergiler — 1860'dan zamanımıza kadar geçen yüzyıl içinde edebî, siyasî, ticarî, iktisadî, ciddî, mizahî, okul gazetesi, sabah gazetesi, akşam gazetesi, günlük gazete, haftalık gazete, haftada iki gün çıkar gazete, onbeş günde bir çıkar gazete, spor gazetesi, tiyatro gazetesi, dinî gazete, devir devir hükûmetlerin organı olmuş gazete, demokrasi rejiminin aleyhinde komünist fikirlerini yayan gazete, işgal yıllarında Millı Mücadelemizin aleyhinde yayın yapmış gazete, İstanbul'un herhangi bir semtinin sesi olduğunu iddia etmiş gazete, İstanbul'da beşyüzden fazla gazete çıkmışdır. Hattâ Bakırköy Akıl Hastahânesinde bile "Gazeetmiz" adı ile 1959 da bir gazete çıkarılmışdır. Çoğu bu İstanbul Ansiklopedisinde ken-

di isimleri ile müstakil maddeler hâlinde kaydedilmişlerdir. Şimdiye kadar yayınlanmış olan maddeler şunlardır:

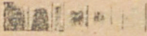
Adlü İhsan (cild 1, sayfa 219), Akbaba (cild 1, sayfa 502), Akşam (cild 1, sayfa 545), Amcabey (cild 2, sayfa 762), Apola (rumca, cild 2, sayfa 887), Apostolos Andras (rumca, Fener Patrikhânesinin organı, cild 2, sayfa 888), Apoyevmatini (rumca, cild 2, sayfa 888), Âşiyan (cild 3, sayfa 1170), Aydede (cild 3, sayfa 1516), Âyînei Vatan (cild 3, sayfa 1557), Aztak (ermenice, Taşnak Komitasının organı, cild 3, sayfa 1729), Aztarar (ermenice, cild 3, sayfa 1730), Aztarar Püzantyan (ermeni harfleri ile Türkçe, cild 3, sayfa 1730), Barbarosun Sesi (cild 4, sayfa 2113), Basîret (cild 4, sayfa 2132), Bayrakdar (cild 4, sayfa 2281), Bedir (cild 5, sayfa 2369), Bilgi (cild 5, sayfa 2776), Birlik (cild 5, sayfa 2812), Büyükdoğu (cild 6, sayfa 3263), Cadaloz (cild 6, sayfa 3320), Carkayt (ermenice, cild 6, sayfa 3382), Cart Beyim (cild 6, sayfa 3391), Cerîdei Havâdis (cild 7, sayfa 3493), Coşkun Kalender (cild 7, sayfa 3614), Cumhuriyet (cild 7, sayfa 3625), Çaylak (cild 7, sayfa 3798), Çekirge (cild 7, sayfa 3803), Çınaraltı (cild 7, sayfa 3908), Diyojen (cild 9, sayfa 4630), Dolab (cild 9, sayfa 4660), Donanma (cild 9, sayfa 4698), Dünya (cild 9, sayfa 4823), Eşek (cild 10, sayfa 5370), Falaka (cild 10, sayfa 5503), Futbol (cild 11, sayfa 5869), Galatasarayı Lisesinde yayınlanmış dergiler, gazeteler (cild 11, sayfa 5944), Gavroş (ermenice, cild 11, sayfa 6014), Gaziosmanpaşa (cild 11, sayfa 1043).

Basın Tarihi — İstanbul'da, dolayısı ile Türkiye'de bir serbest meslek olarak gazetecilik, yüzüncü yılını idrâk etmiş bulunmaktadır. Gazete matbaaları en iptidaî hâlinden zamanımızın en kudretli seviyesine ulaşmışdır. İstanbul'da hazırlanıp da aynı günde Ankara, Adana ve İzmir gibi büyük şehirlerimizdeki özel matbaalarında basılan İstanbul gazeteleri vardır. Serbest meslek olarak gazetecilik, mensuplarını refah içinde yaşatmaktadır. Toplum hayatının her yolunda olduğu gibi, gazetecilikde de mağdur olmuş büyük kıymetler ve kâzib şöhretler bulunacakdır. Onlar da hakikî yerlerini, bir gün elbet ki yazılacak olan bir Basın Tarihinde alacaklardır. Bu tarih, zamanımızda henüz yazılmış değildir. Zor işdir ve yakın geçmişin basın âleminde zengin görgüleri ve hâtıraları olan simâlar yavaş yavaş azaldıkça daha da güçleşecekdir. Bir örnek kaydetmek isteriz; geçen yüzyılın içinde İstanbul basınında pek çok yazar takma isimler kullanmışdır, eski deyimi ile "Müstear İsim". Gazete ve mecmua koleksiyonlarında o isimlerden birinin hangi yazara âit olduğunu bilecek kimse çıkmayacakdır. Münir Süleyman Çapanoğlu, çalışamayacak hâle gelinceye kadar büyük emekler sarfı ile "İstanbul Basınında Müstear İsimler" adı ile bir lûgatçe hazırlanmışdır ve bir kitap hâlinde bastırmak imkânını bulamamışdır. Aslında ise o lûgatçe İstanbul Basın Tarihinin bir önemli faslından ibârettir (B.: Çapanoğlu, Münir Süleyman, cild 7, sayfa 3734).

Büyük yazar Ahmed Râsim, İstanbul basın hayatını köşe köşe aydınlatan çok kıymetli hâtıralar bırakmakla beraber bir basın tarihini yazamadığının üzüntüsünü duymuş ve "Muharrir bu ya.." isimli eserinde bu üzüntüsünü, muhtasar bir tarihi bile yokdur, bundan sonra "şâyânı teessüfdür ki elimizde gazeteciliğimiz böyle bir tarihi vücuda getirmek âdeta imkânsız olacakdır.." diye belirtmişdir (B.: Ahmed Râsim, cild 1, sayfa 443). Ebüzziya Tevfik Bey 1873-1874 arasında yayınladığı bir yıllıkda (Hadika Salnâmeşi) "Türk Gazetelerinin Tercümâni Ahvâli" başlığı ile 23 sayfalık bir makale yayınlamışdır. Türk basın tarihinin yazılması yolunda atılmış ilk adımdır. Bizim burada kaydettiğimiz İstanbul Basın Tarihi, işte öyle fakat büyük bir kütükdür. Gazetecilik âleminin atmosferi altında gazetelerin ve gazetecilerin hâl tercemeleri gazetelerin sâhib ve başmuharrirlerinden, yazı işleri müdürlerinden, mürettip ve makinistlerinden, idârecilerinden, şahsiyet sahibi olmuş müstahdemlerine varınca bütün mensuplarının hâl tercemelerini kapsayan bir kütük. Bu İstanbul Ansiklopedisi o vazifeyi, binlerce sayfasına dağıtılmış olarak yapmaya çalışmaktadır.

Server İskit'in "Türkiye'de Matbuat Rejimleri", "Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış", "Türkiye'de Matbuat İdâreleri ve Politikaları" ve "Tercümanı Ahvâl ve Âgâh Efendi" isimli eserleri büyük himmet eserleridir ve İstanbul Basın Tarihi yazılırken, umumî kütüphânelerimizde bulunan gazete koleksiyonlarının yanında başlıca kaynaklardan olacakdır.

Gazete Koleksiyonlarının Bulunduğu Umumî Kütüphâneler — İstanbul'da gazete koleksiyonlarının bulunduğu zengin umumî kütüphâneler Beyazıd'da Hakkı Tarık Us Kitaplığı, Beyazıd'da Devlet Kitaplığı (Beyazıd Kütüphânesi), Beyazıd'da Belediye Kitaplığıdır. Yine Beyazıd'da Üniversite Kütüphânesinde de bâzı nâdir koleksiyonlar vardır, onların başında da hiç bir yerde bulunmayan "Cerıdei Mahâkimi Adliye" ve "Cerîdei Mahâkimi Askeriye" koleksiyonları gelir.

GAZETECİLER CEMİYETİ, İSTANBUL GAZETECİLER CEMİYETİ — Recâmız üzerine İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreterliği tarafından gönderilen aşağıdaki yazıyı bu şehir kütüğüne aynen koyuyoruz:

"İstanbul'da bir Matbuat Cemiyeti kurulması hareketi, 1914 yılında başlamış ve 1917 yılında da "Osmanlı Matbuat Cemiyeti" adıyle memlekette ilk basın teşekkülü kurulmuştur. Cemiyetin ilk başkanı Sabah Gazetesi Başyazarı Mahmud Sadık Beydir. Cemiyet bir yıl müddetle Sabah Gazetesi binasında faaliyet göstermiş, ertesi yıl Beyoğlu Taksim'de Azaryan apartmanının 2. katına taşınmıştır. Aynı yıl, yâni 1918 de yapılan umumî heyet toplantısında başkanlığa Hüseyin Cahit Bey (Yalçın) seçilmiştir. 1919 da Cemiyet binâsı, gazetelere yakın olması düşüncesiyle Babıâli'ye, bugünkü Türkiye Yayınevinin bulunduğu binâya nakletmişdir. O yıl yapılan seçimde de başkanlığa Ebüzziya Zâde Velid Bey getirilmiştir.

"1921 de mürettiplerin de katıldığı muhabirler ve muharrirler, bir Gazeteciler Cemiyeti kurmuşlar, Matbuat Cemiyeti sadece patronların katıldığı bir birlik mahiyetini almıştır. Bu bölünmeyi doğru bulmayan Hakkı Tarık Bey (Us) iki tarafı birleştiren bir şekil buldu ve "Osmanlı" kelimesini atarak "Matbuat Cemiyeti" adı altında iki teşekkülü birkaç ay sonra birleştirmeye muvaffak oldu. Bu teşekkülün başkanlığına Ebüzziya Zâde Velid Bey getirildi ve iki umumî kâtiplik ihdas edildi. Umumî kâtipliklerden birine gazete sahiplerini temsilen Baban Zâde Şükrü Bey (Baban), çalışanları temsilen de Hakkı Tarık Bey (Us) seçildi. Cemiyetin 1922 - 1923 kongresinde başkanlığı Uşakî Zâde Halid Ziya Bey (Uşaklıgil) almış ve Babıâli'deki Donanma Cemiyeti binâsı Matbuat Cemiyetine tahsis edilmiştir. Üç yıl sonra 1926 da Hakkı Tarık Beyi (Us) Matbuat Cemiyeti reisi olarak görüyoruz.

"O sırada Ankara'da bir "Türk Matbuat Cemiyeti" kurulması hareketini gözden kaçırmayan Hakkı Tarık Us, bu hareketi önlemek maksadiyle hemen Matbuat Cemiyeti umumî heyetini fevkalâde toplantıya çağırmış ve bir nizamnâme değişikliği ile "Matbuat Cemiyeti" nin başına "Türk" kelimesini koymuştur. Bu suretle Cemiyetin adı "Türk Matbuat Cemiyeti" olmuş ve görülen lüzum üzerine Donanma Cemiyeti binâsı tahliye edilerek Cemiyet, Vakit matbaasının yanındaki Orhan Bey Hanına taşınmış, birkaç yıl sonra da Beyoğlu Caddesinde satın alınan binaya nakledilmiştir.

"Hakkı Tarık Us, 1938 yılına kadar Türk Matbuat Cemiyetinin başında kalmış, ancak Türk Basın Birliği Kanununun yürürlüğe girmesiyle Baro gibi kanunî bir teşekkül olan "Basın Birliği" 27 Haziran 1938 tarihinde faaliyete geçince, Matbuat Cemiyeti umumî heyetini toplantıya çağırmış ve Cemiyetin bütün emvalinin Türk Basın Birliğine devri hakkında kongre kararı almıştır. Bu suretle aynı tarihte Türk Matbuat Cemiyeti tarihe karışmıştır.

"Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türk Basın Birliği, Baro gibi kanunî bir teşekkül olduğu için Türkiye'deki bütün gazeteciler mecburı olarak bu teşekküle üye kaydedilmişlerdir. Aksi halde gazetecilik mesleğinde bulunmağa imkân yoktu. Birliğin merkezi Ankara'da idi ve başkanlığa da Falih Rıfkı Atay getirilmişti. İstanbul, İzmir ve emsâli gibi belli-başlı şehirlerde de Birliğin şubeleri bulunuyordu. İstanbul şubesinin başkanı Hakkı Tarık Us idi. 1945 yılına kadar Türk Basın Birliğinin başında Falih Rıfkı Atay bulundu. Ancak, 1945 kongresinde başkanlığı Hüseyin Cahit Yalçın'a kaptırınca Basın Birliğinin de sonu gelmiş oldu ve bir yıl sonra bu teşekkülü kuran kanun lâğvedildi. Türk Basın Birliği de böylece tarihe intikal edince basının kalbini teşkil eden İstanbul'da 7 Gün matbaası sahibi Sedat Simavi, bir taraftan Hürriyet gazetesinin ilk hazırlıklarına başlarken, bir taraftan da İstanbul Gazeteciler Cemiyetini faaliyete geçirdi. 1946 da yapılan ilk kongrede başkanlığa, iki kuvvetli namzet vardı. Bunlardan biri Hakkı Tarık Us, diğeri Sedat Simavi idi. 7 Gün matbaası sahibi seçimi kazanınca Hakkı Tarık Us da "Türk Basın Birliği Derneği" adıyle başka bir teşekkül kurdu. Fakat bu teşekküle gazeteciden ziyade kitapçı ve

emsâli gibi gazetecilikle ilgisi olmayan kimseler alındığı için pek rağbet görmedi.

"Ancak, kanunla lâğvedilen bir basın birliğinden geri alınan Matbuat Cemiyetinin emvali ne olacaktı? Bu mallar uzun süre iki teşekkül arasında dâva konusu oldu. Nihayet Hakkı Tarık Us bu emvali, bir basın tesisi meydana getirerek bu malların gelirinin muhtaç gazetecilere yardım olarak kullanılmasını sağladı. Bu tesis hâlen de mevcuttur ve muhtaç basın mensuplarına her ay yardımda bulunmaktadır. Bir mütevellî heyeti tarafından idare edilmektedir; başkanı Burhan Felek'tir.

"Sedat Simavi'nin başkanlığındaki Gazeteciler Cemiyeti kısa sürede büyüyerek bugünkü hâlini almıştır. Faaliyete geçtiği ve kiracısı bulunduğu Türk Hava Kurumu binâsında 8 yıl kadar kaldıktan sonra 1953 de satın aldığı bugünkü binâsına taşındı. Bu binâ evvelce Eminönü Halkevi olarak kullanılmıştı. Halkevlerinin lâğvından bir müddet sonra Gazeteciler Cemiyetine satıldı.

"Gazeteciler Cemiyeti, muktedir ellerde daima inkişaf etmiştir. Belediyeden aldığı Yerebatan'daki arsaya büyük bir dispanser binâsı inşa ettirmiş, ayrıca mevcut binasının arkasındaki arsayı da Belediyeden satın alınarak muazzam bir iş hanı yaptırmıştır. Bu binâ daha ziyade basın kuruluşlarına verilmiştir. Basın Dispanseri binâsının üst katları Sağlık Bakanlığına kiraya verilmiş ve Bakanlık bu binayı halk sağlığına tahsis etmiştir. Binânın alt katında da Gazeteciler Cemiyetinin basın dispanseri mevcuttur ve gerek halk sağlığına sunulan ve adına "Yerebatan Dispanseri" denilen teşekkül, gerekse Basın Dispanseri tam teşekküllüdür. Yerebatan Dispanseri takriben 1,5 milyon ve yeni iş hanı binâsı da 4,5 milyon lira sarfiyle meydana gelmiştir. Yeni binânın üst katına büyük bir lokal ve lokanta inşâ edilmektedir. Binâda birçok Avrupa memleketlerinde bile eşi az bulunan bir konferans salonu vardır.

"Gazeteciler Cemiyeti şimdiye kadar sadece üç başkan görmüştür. Bunlardan ilki Sedat Simavi'dir. Daha sonra başkanlığa Burhan Felek getirilmiş, birkaç yıl da Cevat Fehmi Başkut başkanlık görevinde bulunmuştur. Hâlen başkan yine Burhan Felek'tir. Genel sekreterlik görevini de 15 yıldanberi Mustafa Yücel yapmaktadır. Hâlen Ekim 1972 Yönetim Kurulu şu zatlardan müteşekkildir:

Başkan: Burhan Felek, Başkan vekilleri: Kadri Kayabal, Hasan Yılmazer, Genel sekreter: Mustafa Yücel, Muhasip üye: Selâmi Akpınar; Üyeler: Recep Bilginer, Necmi Tanyolaç, Can Kaya İsen, Nurettin Demirkol.

"Hâlen 801 üyesi bulunan Gazeteciler Cemiyeti bir yardımlaşma teşekkülü olması hasabiyle üyelerine ilâç, hastalık, doğum, ölüm yardımları yapmaktadır. Ayrıca muhtaç üyelerine maddî yardımlarda da bulunmaktadır. Her yıl tertip edilen Gazeteciler Başarı Armağanı yarışması, meslekdaşları teşvik bakımından faydalı olmaktadır. Ayrıca, sansürün kaldırıldığı tarih "24 Temmuz" Gazeteciler Bayramı olarak kutlanmakta, bu sayede bütün gazeteciler aileleriyle birlikte bir araya gelmek imkânını bulmaktadır.

"Cemiyetin geliri, 10 lira üye aidatı ile kira bedelleri, Bayram Gazeteleri ve Balo hasılâtıdır. Cemiyetin bünyesinde ayrıca inşaat kooperatifleri meydana getirilmiş 220 üye Esentepe'de birer mesken sahibi yapılmıştır. Bu meskenlerin kredilerini İşçi Sigortaları temin etmiştir. Bu ilk kooperatiften sonra kurulan diğer kooperatiflerle Florya civarında bir Basınköy meydana getirilmiş ve Etiler semtinde alınan arsalarda inşa edilen apartman dairelerine evsiz gazeteciler yerleşmişlerdir.

"Ayrıca zengin kütüphaneye sahip bulunan Gazeeteciler Cemiyeti, meslekdaşlar tarafından kaleme alınmış basınla ilgili eserleri de yayınlamak suretiyle üyelerinin mesaisini değerlendirmektedir.

"Cemiyetin, Yönetim Kurulundan başka deneticileri, Haysiyet Divanı ve Balotaj kurulu olmak üzere üç organı daha vardır."

GAZETECİLER SENDİKASI (Türkiye) — 1952 de "İstanbul Gazeteciler Sendikası" adı ile kuruldu; kurucuları şunlardır: Cevad Fehmi Başkut (B.: Başkut, C. F., cild 4, sayfa 2193), Nâzım Ulusoy, Melih Yener, Ecvet Güresin, Sami Teziş, İhsan Tayşılı, İhsan Göğüs, Ahmed İhsan, Faruk Demirtaş (B.: Demirtaş, F., cild 8, sayfa 4389), Bedirhan Çınar (B.: Çınar, B., cild 7, sayfa 3908), Selâhaddin Şar, İsmet Güleç, Sema Aydoğdu, Cevad İstek, Mustafa Ragıb Esatlı, Hıfzı Topuz, Hayri Engin, Ali Karakurt, İzzet Akyol, Sezâi Solelli.

İstanbul Gazetteciler Sendikası, 1963 yılı başında yaptığı genel kurul toplantısında, Türkiye'deki bütün fikir işçisi gazetecileri bünye-

sine alacak, bir Millî sendika hâline getirilmesi kararlaşmıştır. Bu kararın gereği olarak Ankara, İzmir, Adana, Eskişehir ve Bursa'da şubeler kurulmuş, İstanbul Gazeteciler Sendikası'da, yeni adıyla "Türkiye Gazeteciler Sendikası" nın İstanbul şubesi hâline getirilmiştir.

Sendikanın gayesi: "Tüm gazetecilerin ekonomik, sosyal, kültürel, meslekî ve her türlü genel menfaatlerini korumak, dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak, Türk sendikacılığı ülküsüne bağlı olarak kendi üyelerinden başka bütün çalışanların emek, barış, özgürlük, sosyal adâlet ve sosyal güvenlik ve insan hakları uğruna yapacakları hareketleri desteklemek" tir.

Türkiye Gazeteciler Sendikası 1971 yılı sonunda da bir bünye değişikliği yapmış, sendika bünyesine fikir işçisi gazettecilerle beraber teknik kesimde çalışan kol işçilerini de almıştır.

Türkiye Gazeteciler Sendikasının bu satırların yazıldığı sıradaki (1972) Genel Başkanı Sadullah Usumi, Genel Sekreteri Oktay Kurtböke'dir. Millî sendika oluşundan sonra Genel Başkanlık yapanlar Hasan Yılmacr, Sedad Ağralı ve Doğan Can'dır.

Sendikanın en büyük şubesi İstanbul Şubesidir ve Yönetim Kurulu şöyledir: Nail Güreli (Başkan), Taylan Sorgun (Sekreter), Ercan Ertek (Muhâsib), Nevzat Artış, Vasfiye Özkoçak, Nurettin Sütkan, Metin Kurtcebe, İslâm Çupi, Cevdet Emekligil, İsmail Cem, Şükrü Saygı.

Ankara şubsi başkanlığında Ümid Gürtuna, İzmir şubesi başkanlığında da Orhan İlhan bulunuyordu. Genel Merkezi ve İstanbul şubesi, Cağaloğlu'nda İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin yeni yaptırdığı ek binâda (Basın Sarayı) idi.

Bibl.: D. Can delâleti ile alınan not.

GAZETECİ SOKAĞI — Eminönü ilçesinin Küçükpazar nâhiyesinin Hacıkadın mahallesi yollarından; Mustafa Kemal Caddesi (zamanımızda Atatürk Bulvarı) ile Kâtib Çelebi caddesi arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 5/48). Üzerindeki ikişer katlı eski ahşab evler istimlâk edilmiş, yerine Manifaturacılar Çarşısı inşâ edilmişdir (ağustos 1970). Adı bu ansiklopediye geçmiş Tazı lâkabı ile anılır gazete satıcısı Ali Selâhaddin isimli çocuğun bahtsız anasının evi bu sokakda idi (B.: Ali, Tazı, cild 2, sayfa 615).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZETE MÜVEZZİLERİ — Öncelikle günlük gazeteleri ve haftanın belli günlerinde yayınlanan gazetelerle dergileri bâyilerden veya gazete ve dergi idarehânelerinden alarak semtlere, mahallelere götürerek sokaklarda, meydanlarda, iskelelerde satanlara verilegelmiş unvan; sabiden çocuğa, delikanlıya, pir denilecek halde her yaşdan, hattâ zamanımızda kızlara, kadınlara varınca gazete müvezzii vardır.

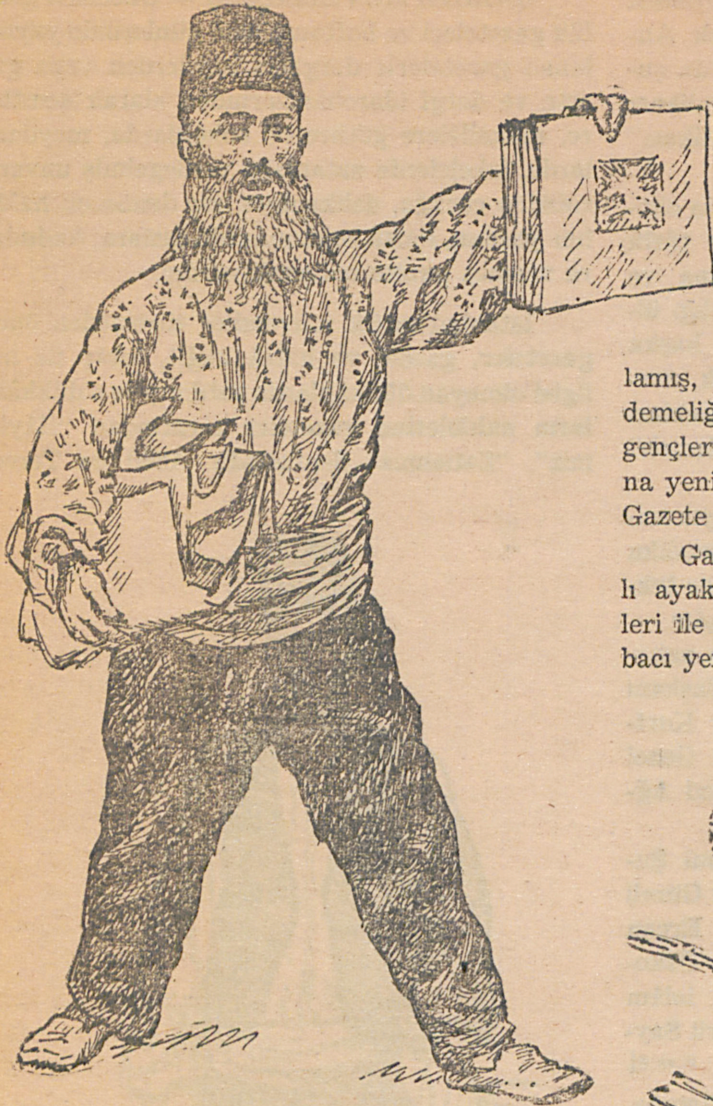
İstanbul'da ilk müvezziler türemeden önce gazeteler, gazete ve hattâ kâğıt, kitap ile hiç ilgisi olmayan dükkânlarda satılmış ve o dükkânların sahiblerine gazeteler tarafından "Bâyiimiz", "Satıcımız" denilmişdir. 1860 da Terce-

Digo Hüseyin
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Gazetenin İstanbul aboneleri de adreslerine gazetelerce "Hadememiz" denilen adamlarla elden gönderilmiş, dağıtılmışdır; halk da onlara "Gazete Uşağı" demişdir. İstanbul'da seyyar gazete müvezzilerinin öncüleri o "Gazete Uşakları" olmuşdur. Gazeteler ve gazete okuyucuları çoğalınca bâyi dükkânları kifâyet etmemiş, aboneler posta vasıtası ile dağıtılmaya başlamış, Gazete Uşaklığı da, bir gazetenin hademeliği olmakdan çıkarak, o işi yapabilecek gençlere, ufak bir ondalık ile kendi hesaplarına yeni bir iş, geçim yolu, sâhası olmuşdur; ve Gazete Müvezzileri ünvanını almışlardır.

Gazete Müvezziliği, her şeyden önce koşarlı ayaklara sahip olmaya bakar. Var kuvvetleri ile koşabilmek için ayaklarına hafif tulumbacı yemenileri giymişlerdir, bahar ve yaz mev-

Şimendifer Kenan
(Resim : Sabiha Bozcalı)

mânı Ahvâl Gazetesinin satıldığı yerler şu dükkânlardır:

1) Şehzadebaşında Direklerarasında Kapuçuhadarı Hasan Efendinin çubukcu dükkânı.

2) Üsküdar'da Büyük Karakolhâneye yakın muvakkithâne karşısında Lâz Osman Efendinin arzuhalci dükkânı.

3) Beşiktaş'da cami altındaki Hacı Nazif Ağanın attar dükkânı.

4) Salıpazarında Damad Mahmud Paşanın sarayı karşısında Ahmed Efendinin fesci dükkânı.

5) Bağçekapusunda Hamidiye Türbesi yanında berber dükkânı.

6) Kasımpaşa'da Büyük Hamamın karşısında Mehmed Ağanın attar dükkânı.

Nedim Çocuk
(Resim : Sabiha Bozcalı)

simlerinde de çoğunlukla, tulumbacılar gibi yalın ayak koşmuşlardır.

Yangın Tulumbası Sandıklarının efrâdına da Tulumbacılıkda "Uşak" denilirdi. Gazete Uşaklığı, müvezzilik tulumbacılara, bilhassa çok genç uşaklara gaayet uygun bir iş olmuşdu, tulumba kolu altına girip yangınlara koşmak için, her sabah gazeteleri koltuklayarak sokaklarda koşmak adetâ bir koşu antrenmanı oluyordu. Yakın geçmişin bir sporu olmuş tulumbacılığı, İstanbul sokaklarının ayak tabakasından çıplak ayaklı çocukları büyük bir heves duymuşlardır; işte o çocuklar da gazete müvezziliği yoluna atılmış, delikanlı müvezzilerin yamakları olmuşlardır ve o çocukların "Usta" dedikleri gençler, ondalıklarından bir kısmını o sokak çocuklarına seve seve bırakmışlardır. Gazete müvezzii yamağı çıplak ayaklı çocukların çoğu da biraz serpilince semtlerinin, mahallelerinin yangın tulumbası sandığının çekirdekten yetişmiş uşakları olmuşlardır. Cumhuriyet devri başlarında tulumbacılık teşkilâtı tamamen dağıtılıncaya kadar bu durum devam etmişdir. Bütün tulumbacılar gazete müvezzii olmamış, fakat gazete müvezziliği yapan bütün o çıplak ayaklı çocuklar ve yeni tüylenmiş, mürâhik gençler mutlaka tulumbacı olmuşlardır; olamamışlarsa, ayaklarının koşarlı olmasına rağmen, aşırı derecede boy kısalığı gibi, tulumbacılığa elvermeyen vücut özürleri engel olmuşdur.

Ahmed Râsim anlatıyor: "... iyice hatırlıyorum ki müvezzilik 93 Muhârebesinde (1876 Türk - Rus harbi) ilerledi. Bâzı geceler "İlâve!." diye tîz bir sadâ akseder, Dârüşşefaka'nın kalın demir kapularından aşarak bizim yatak koğuşlarına kadar gelirdi..." (A. R. Muharrir, Şâir, Edib).

İkinci Sultan Abdülhamid devrinin iki büyük rakip gazetesi, Sabah ile İkdam, ayakları koşarlı seçkin tulumbacılardan, büyük ondalık vererek özel müvezziler kullanmışlardır ve o gençler gazete müvezzilerinin de büyük şöhretleri olmuşlardır.

Digo Hüseyin, Üsküdar Belediye Dâiresi yangın tulumbasının uşaklarındandı, İstanbul'un Anadolu yakasında İkdam Gazetesinin gözde müvezzii idi; uzun boylu, esmer, sırım gibi bir delikanlı idi; İkdam'ı, bir gün Üsküdar'dan Beykoz'a kadar, bir gün de Haydarpaşa'dan Pendiğe kadar sıralanmış köylerde dağıtırdı. Sabah Gazetesi Boğaziçi'nin Anadolu yakasına Şirketi Hayriye'nin ilk postasını yapan vapuru ile gönderilirdi, İkdam da Üsküdar İskelesinden vapura binen Hüseyin'e verilirdi. Hüseyin Kuzguncuk'da vapurdan iner, Vaniköyü'nde biner, Kandilli'de iner, Çubuklu'da biner, Paşabağçesinde iner, Beykoz İskelesinde vapuru kahve içerek karşılardı. Yol boyunca da İkdam Gazetesini satar, dağıtırdı. İkdam Gazetesi sahibi ve başmuharrir Ahmed Cevdet Bey, Digo Hüseyin'e "Benim kara dumanım.." derdi.

Çerkes Reyhan, Defterdar yangın tulumbası uşaklarındandı, Sabah Gazetesinin İstanbul içi ve Haliç'in İstanbul yakası müvezzii idi,

Gazete matbaalarının önünde baskının bitmesini bekleyen müvezziler.

(Resim : Sabiha Bozcalı)

Gazete satarak lise tahsilini bitiren Mustafa, 1939
(Resim : Sabiha Bozcalı)

o gazeteyi Beyazıd'dan Unkapanı'na, oradan da Eyyub Sultana kadar dağıtırdı.

O devrin tulumbacı olmayan meşhur bir müvezzii de Şimendifer Kenan idi, kısa boylu, sarı tahta sakallı bir gençti, bütün gazeteleri ve bilhassa Malûmat Gazetesini dağıtır satar, büyük şehrin Marmara kıyısı semtlerini dolaşır, Kumkapı'dan Yeşilköy'e kadar o da ara treni ile yarışır ve her yarışında da treni geçerdi, Malûmat'ın mecmuasında bir resmi yayınlanmış ve altına şu satırlar yazılmışdır: "Bâbıâli civarında Çıngırak, Yedikule'de Velospit, Makriköyü'nde Tatar, Ayastefanos'da Otomobil ve bütün İstanbul'da Şimendifer tesmiye edilen matbuatın kıdemli müvezzii Tırıl Kenan".

Çocuk gazete müvezzileri İstanbul sokaklarının hem sesleri, hem de süsleri, İstanbul'un atılma, tahsili bırakma sebepleriyle birlikde gazete müvezzii çoğunun hayatı acı bir hikâye, hattâ roman konusudur. (B.: Ali, Tazı, cild 2, sayfa 615).

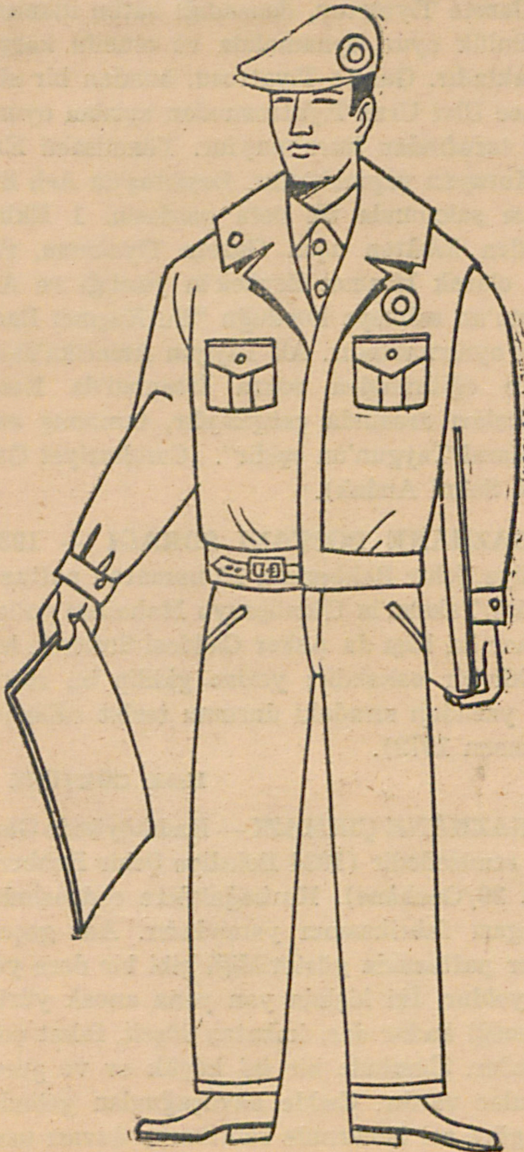
Sokaklarda çıplak ayakla koşmalarına, perişan kılıklarına rağmen içlerinde, kahramanlık timsalleri vardır (B.: Bedri, cild 5, sayfa 2374); İstanbul'dan şirin bir tip olarak Türk ressamlarına ve yabancı ressamlara model olmuş çocuklar vardır (B.: Ataaykut, Murad, cild 3, sayfa 1179); pırıl pırıl zekâya sahip olanlar vardır; biri, o zekânın ışığında bu İstanbul Ansiklopedisine eşsiz büyük hizmette bulunmuştur (B.: Eskici, Erhan, cild 10, sayfa, 5282); 1944 - 1945 arasında Köprünün Adalar ve Haydarpaşa - Kadıköy iskelelerinde çıplak ayakları ile gazete sata sata ilerde huzura kavuşacağını

Gazete satan liseli kız Sabahat.
(Resim : Sabiha Bozcalı)

uman, fakat bir gün bir iskele memuru tarafından kovularak dayak yememek için kaçarken ayağı kayıp denize düşen ve boğularak ölen Nedim çocuk gibi gazete müvezziliğinin meslek yolunda kurbanları da vardır.

İstanbul Seyyar Gazete Müvezzileri Cemiyeti — Bize gönderilmiş 17 Kasım 1962 tarihli bir mektuba göre, o sıralarda Cağaloğlu'nda Şerefendi Sokağında 13 numaralı binâda kurulmuş bir cemiyetdir, mektub "başkan Sabri Erdinç" diye imzalanmışdır; mektubda, müvezziliğin bir meslek hâline getirilmesi için kurulmuş bir cemiyet olduğu yazılıyor. İlk iş olarak da, İstanbul müvezzilerine tek tip esvab (bir

Müvezziler Cemiyetinin Gazete Müvezzilerine giydirmek istediği üniforma.

çeşit üniforma) giydirilmesi ele alındığı söyleniyor. Aradan on yıl geçmişdir, 1972 de bu satırların yazıldığı sırada İstanbul gazete müvezzileri, yine çeşitli giysilerle gazete satıyorlardı; eskice, hırpânice, ama pitoresk kıyâfetlerdir. Mektuba düşünülen tek tip esvabın resmi de eklenmişdir, hele şapkası ile, çirkin ve âvâre müvezzi hayatı için, sıkıntılı bir esvabdır.

Bu cemiyetin 1972'deki durumu hakkında bilgi edinmek üzere yazdığımız mektuba cevab alınamadı.

Türkiye Gazete Dağıtıcıları Sendikası — Sendika, gazete alıcısıyla doğrudan doğruya temasta bulunan ve müvezzi adı verilen geniş kitlenin çıkarlarını, haklarını savunmak, onların sosyal ve kültürel gelişmelerini sağlamak amacıyla 1970 yılında kurulmuştur. Sendikanın merkezi Sultanahmet'de Ticarethane Çıkmazında 25 numaralı binâdır.

Sendika, bütün Türkiye'deki gazete müvezzilerini bir araya getirmek ve aynı sendika çatısı altında toplamak çabasındadır. Bu maksatla Bursa'da bir temsilcilik kurulmuştur.

Sendikanın Yönetim Kurulu şöyledir:

Mehmet Döner (Genel Başkan), Celâlettin Akbalık (2. Başkan), Muharrem Kurtoğlu (Genel Sekreter), Attilâ Önger (Sayman), Üyeler: Metin Toprak, Yüksek Nurtan, İsmail Zengin, Angelos Vafridis, Şemsettin Güralp.

Cemâleddin Bildik (Bildik, Cemâleddin, cild 5, sayfa 2769) bir röportaj yazısında şunları yazıyor:

"Gazete başına kazanacakları bir kuruşun peşinde tabana kuvvet koşarlar, bazan tramvay vatmanından ve biletçisinden, otobüs şoföründen ve kondüktöründen tokat da yerler; vapurda kollarından tutularak dışarı da atılırlar. Fakat, bütün bu hareketler karşısında, ellerindeki fikir bültenlerini (gazeteleri), kovuldukları, söğüldükleri ve döğüldükleri yerlere sokmaktan aslâ geri kalmazlar.

"Sıcağa aldırmaz koşarlar, soğuk demezler, yalın ayak başı kabak, hastalanacaklarını zerre kadar akıllarına getirmeden koşarlar. Ayakta karın doyururlar, sağa sola koşmaktan bitâb düştükleri zaman da, fırsat bulurlarsa rastgele yerlerde uyurlar ve ömürleri, koltuklarının altındaki 10 - 15 kilo ağırlığındaki gazete paketleri olduğu halde koşmakla geçer.

"Herkesin uykuda bulunduğu bir sırada, gazete idârehânelerinin kapıları önünde ve bi-

nâlarının yan sokakları arasında biriken gazete müvezzileri arasında öyleleri vardır ki üç beş kişilik ailelerinin geçimlerini omuzlarına yüklenmişlerdir. Yine bunlar arasında ilkokul, ortaokul ve lise talebelerine, hattâ üniversiteye devam eden gençlere de rastlamak mümkündür.

"Dün bizim matbaanın arkasındaki dar sokakta da birçok gazete müvezziine rastladım. Aldıkları sabah gazeteleri arasına "Akşam" ı da ilâveye gelen otuz kırk kadar genç. Bir kısmı başları altına gazete paketlerini yastık yapıp yerlere serilmişler, uyuyorlar. Arkadaşlarının anlattıklarına göre, sabahın saat beşindenberi İstanbul'un en uzak semtlerine kadar dağılan müvezziler, ona kadar beş saat koşmuşlar, ve yorgun düştükleri bu kaldırımlar üstünde, "Akşam" ın intişar saatine kadar uyumayı fırsat bilmişler. Bir saat sonra yine cadde cadde, sokak sokak koşacaklar ve gecenin kim bilir hangi saatinde yataklarına girerek uyuyacaklar ve sabahın saat beşinde de sabah gazetelerinin idarehâneleri önünde bekleşecekler." (Akşam, 1947).

Cemâleddin Bildik yine Akşam Gazetesinde gazete müvezzileri üzerine yayınladığı başka bir yazısında, gazete müvezziliği yaparak dul anasına bakan bir Tıp Fakültesi öğrencisinin hayatını anlatmışdır. Bilhassa akşamları gazete satan ilkokul çocukları pek çoktur. Hattâ bu satırların yazıldığı sırada, Günaydın Gazetesinde yayınlanmış bir habere göre, Fatih Kız Lisesinde okuyan Sabâhat Uncu adında 16 yaşında bir kız Saraçhânebaşı'ndaki yeraltı geçitinde akşamları gazete satıyordu (1972).

Hangi lise olduğunu tesbit edemedik, 1939-1940 ders yılında lisenin edebiyat bölümünü iyi derece ile bitirmiş Mustafa adında bir genç, her akşam Köprünün Adalar ve Kadıköy - Haydarpaşa iskelelerinde gazete satardı ve çıplak ayakla dolaşırdı. Yukarda adını kaydettiğimiz Tazı Ali gibi Mustafa'nın da hayat hikâyesini tesbit etmek istemiş ve bize bâzı notlar vermesini reca etmişdik; ağlayarak yazdığı, kaydettiği notlarının arasından dört kıt'alık bir de manzume çıkmıştı, manzume şudur:

Ne acı günlerdir o, çocukluğumu bilmedim,
Yoksulluğun içinde inim inim inledim.
Babamın bir orospu karı için evini,
Bırakıp kaçdığını anacımdan dinledim.

Kış gelir kılıç gibi, evde ne od ne ocak,
Ben gazete satarım, ekmek parası ancak.
Eski püskü de olsa sırtım palto görmedi,
Nerdedir, utanmaz mı babam olacak alçak.

Ah Gazete Gazete, sensin beni koruyan,
Yıllar boyu cebime her akşam para koyan,
Sokaklarda koşduran yalın ayak aşk ile,
Koca bir İstanbuldur çocuk sesimi duyan.

Yorgan oldun üstüme, yasdık oldun başıma,
Destek oldun yıllarca adım adım yaşıma,
Bir gün de gel sen benim kefenim ol Gazete!
Adım müvezzi diye geçsin mezar taşıma.

GAZETE TİYATROSU — "1972 - 1973 mevsiminde Türkiye'de (İstanbul'da) ilk defa denenen bir tiyatro türü; günlük gazete olaylarından esinlenerek hazırlanan oyunlardan oluşan Gazete Tiyatrosu, denendiği bütün ülkelerde günlük oyun oynamakda ve olumlu karşılanmaktadır. Gazete Tiyatrosu, bundan bir süre önce Ulvi Uraz Tiyatrosundan ayrılan oyuncular tarafından kurulmuşdur. Yönetimini Ertuğ Koruyan yapmaktadır. Beşiktaş'da Aslı Sineması salonunda ilk defa perdesini 1 Ekim 1972'den itibâren açan Gazete Tiyatrosu, ilk oyun olarak Haşmet Zeybek'in yazdığı ve Ali Taygun'un sahneye koyduğu "Bu Kaçıncı Baskı" yı oynamaktadır. Ali Taygun Amerika'daki tiyatro eğitiminden sonra İstanbul'da Kent Oyuncuları arasında çalışmışdır, tanınmış aktris Meral Taygun'un eşidir". (Cumhuriyet Gazetesi, Selmi Andak).

GAZHÂNE BOSTANI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberinin 19 numaralı paftasına göre Taksim'in Gümüşsuyu Mahallesi yolların, her iki başı da Asker Caddesi üzerinde bir dirsekli bir sokakdır; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (kasım 1972).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZHÂNE ÇIKMAZI — Kadıköyünde Gazhâne semtindedir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 29/Gazhâne). Kurbağalıdere caddesinde, Havagazı fabrikasının yanındadır. Adı geçen rehber paftasında gösterildiği gibi bir dere yatağı yoldur. İki kişinin yan yana ancak yürüyebileceği kadar dar, kabataş döşeli, fakat çok bozukdur. Üzerinde bir iki küçük ev ve gecekondular vardır. Cadde kavuşağından gelindiğine göre sol kenarında fabrikanın duvarı uzanır. Bazan üzerinden fabrikanın pis suları akar (eylül 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZHÂNE SOKAĞI — Kadıköyünde Gazhâne semtinin yollarından; Râsimpaşa sokağı ile İkbâliye sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 29/Gazhâne). İkbâliye sokağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde kabataş döşeli dik bir yokuş olarak başlar, sonra sola bir dirsekle kıvrılarak düzleşir ve bir toprak yol hâlinde Râsimpaşa sokağına bağlanır. Birer ikişer katlı kâgir evler arasından geçer, beş katlı bir de beton apartman görülmüşdür. Kapı numaraları 1 - 15 ve 6 - 30 dur. İkbâliye sokağı ile olan kavşağında bir çeşme ve karşı tarafında Gazhâne bulunmaktadır (eylül 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZHÂNE YANGIN TULUMBASI SANDIĞI, GAZHÂNELİLER — (B.: Kaptanpaşa Yangın Tulumbası Sandığı, Kaptanpaşalılar).

GAZİ — "Din ve devlet uğruna harbe gidip sağ yahut yaralı dönen müslümanlara verilen ünvan ki o yolda ölenlere de şehid denilmiştir. İkinci Sultan Mahmud zamanında basılmış bir ziynet altınının adı Gazi Altını, bir un helvasının adı da Gaaziler Helvasıdır" (Türk Lûgatı).

Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, Üçüncü Sultan Mehmed (Eğri Seferinden sonra), Dördüncü Sultan Murad (Revan Seferinden sonra), Dördüncü Sultan Mehmed (Polonya Seferinden sonra), Üçüncü Sultan Selim (Mısır'ın istirdâdından sonra), İkinci Sultan Mehmed (Mekke ve Medine'nin Vehhâbiler elinden kurtarılmasından sonra), İkinci Sultan Abdülhâmid (Yunan Harbinden sonra), Beşinci Sultan Mehmed Reşad (Çanakkale Zaferinden sonra) gaazi ünvânını almışlardır.

İstanbul'un fethinden önce de Birinci Süleyman (Emîr Süleyman) ve Musa hariç, bütün Osmanlı pâdişahları bu büyük unvânı taşımışlardı, hattâ hânedanın kurucusu Osman Bey "Osman Gazi", Fatih Sultan Mehmed'in babası İkinci Sultan Murad da "Gaazi Hünkâr" diye anılırlar.

Tarihimizde "Gaazi" unvanlı kumandanlarımız pek çokdur; hattâ isimleri bu ünvan ile birlikde geçmiş çavuşlar, neferler vardır. İstanbul civarında da "Gaazi" ünvanlı mekânlar vardır, Erenköy ve civarının fâtihi "Ali Gaazi Baba", Beykoz ve civarının fâtihi "Gaazi Yunus" gibi (B.: Ali Gazi Baba, cild 2, sayfa 667; Beykoz Gazi Yunus Mezarlığı, cild 5, sayfa 2662).

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk cumhurreisi Mustafa Kemal Paşa'ya da Sakarya Zaferinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Gaazi ünvânı verilmiş, ve Mustafa Kemal Paşa, yurt içinde de, yabancı ülkelerde de, Atatürk soyadını alıncaya kadar sâde "Gaazi" diye anılmışdı.

Bu isimle dilimizde, dolayısı ile İstanbul ağzında güzel deyimler vardır; "Dönersem Gaazi, ölürsem Şehid" denilir; eski kadınlar erkek evlâdlarını emzirirken "Bir memem Gaazilik, bir memem Şehidlik" derlerdi.

GAZİ ALTINI — İkinci Sultan Mahmud zamanında basılmış bir altın paranın İstanbul halkı tarafından takılmış, adı ziynet altını olarak kullanılmışdır; Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa Medîne ile Mekke'yi Vehhâbîlerin elinden kurtardıktan sonra Kâbe anahtarını bir heyetle İstanbul'a göndermiş, heyet 6 muharrem 1228 de (9 ocak 1813) İstanbul'a gelerek parlak merasimle karşılanmışdı ve bu münasebetle pâdişahın turası önünde "El-Gazi" yazılı bir hâtıra altını basılmışdı.

Bu altın üzerine çok şirin bir fıkradır. Eskiden âdetdi, müslüman olan hıristiyanlar için "Sünnet Akçesi" diye bir yardım parası toplanırdı; zerâfet, nükte ve hazır cevablığı ile tanınmış, şâir Ayıntablı Hasırcızâde Hâfız Mehmed Ağa (1803 - 1887) dan da bir gün sünnet akçesi istemeye geldiler, zarif adam iki gaazi altını verdi ve sonra boynunu bükerek irticâlen şu beyti söyledi (B.: Mehmed Ağa, Hasırcızâde Hâfız) :

> Müslüman oldu bir kâfir,
> Şehid oldu iki gaazi..

GAZİ BEY — Geçen asır sonlarında yaşamış kopuk bir genç; kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi: "Giridli idi, zan ederim ki rum dönmesi idi, belki de ihtidâ bile etmemişdi, müslümanlık zeyninde dolaşırdı, Leskofçalı Galib Bey tarafından o adadan uşak olarak getirilmişdi, sonra her ne sebebden ise şâirin hizmetinden ayrıldı; esmer, gaayetle dilber bir genç olup ilk defa Vezir Hanı Meyhânesinde Leskofçalı'nın sofrasında hizmet ederken görmüşdüm (B.: Galib Bey, Leskofçalı, cild 11, sayfa 5963); bu Gaazi Bey hizmetinden ayrılınca şâir, gaayet sadık ve vefakâr Mustafa adında bir uşak bul-

muşdu, ona da Mustafa Bey derdi. Gaazi tulumbacılık taslardı, ama bir sandığın kayıtlı uşağı olmamışdı, bir müddet koğuşlarında misâfir olarak yatırırlar ve yangınlara koşdururlardı, ayakları da koşarlı idi. Duyduğuma göre Giridli bir rum kaptanın zenânesi olup İstanbul'dan ayrılmışdır.." diyor.

Şu manzume de Âşık Râzi'nindir:

Giridden mi Cennetden mi aceb nerden geldin sen
Hançerle mi kirpikle mi bağrım neyle deldin sen
Beyzâde mi pırpırı mı müslüman mı kâfir mi
Hangi yeldir hangi hava o serkeş başda esen

Virâne mi kâşâne mi nerde yatar kalkarsın
Donca gezer yeleğine gümüş köstek takarsın
Bugün çıplak hâneberduş yarın süslü apiko
Her kılıkda kıyâfetde çapkın canlar yakarsın

Meydânı aşk serdârısın Gaazi olmuş nâmın hem
Cevrü cefâ selsebildir muhabbet dirhem dirhem
Hançerinle şerha şerha açdığın yârelere
Döner gelir bir iltifât ile olursun merhem

Topuk kakup âşıkına kaçar gidersin çapkın
Bir gün ayak öpüdürsün olup yakından yakın
Germâbede ağyâr ile virânede yâr ile
Gez güzelim tâzelikde ne yaparsan yap hakkın

Sen topuk vur salın yürü Âşık Râzi peyderpey
Her caka her çalımına atup nârâyı hey hey
Bir mücevher târih yazsun lâyık olsun şânına
"Kopukların serverisin bir dânesin Gaazi Bey"

1283 (M. 1866 - 1867)

GAZİ EVRANOS SOKAĞI — Yeşilköy'ün yollarından, Yeşilköy İstasyon Caddesi ile Fener Yolu Caddesi arasında ve köyün göbeğinden doğusuna doğru uzanır uzun bir sokakdır. Zümrüd sokağı, Yakutcu sokağı, 14 Mayıs Caddesi, Tilki sokağı ile kavuşak vardır. Hareket Ordusu Caddesi, Saadetli sokağı, Gülibrişim sokağı, Mühendis Ziya sokağı, Baharistan sokağı, Firuzâbâdî sokağı ve isimsiz bir sokakla dört yol ağızları yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, paftta 13). Yeşilköy İstasyon Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde, asfalt döşeli, iki yanı yaya kaldırımı ve kaldırımları kısmen toprak, kısmen beton ve her iki yanı ağaçlandırılmış bir sokakdır. Büyüklü küçüklü ve hepsi bağçeli ahşab ve kâgir evlerle yeni yeni yapılmaya başlanmış apartımanlar arasından geçer. Fener Yolu Caddesi adı geçen rehberde gösterilmemişdir. Yine o rehberde gösterilmemiş Anafartalar sokağı ile olan kavuşağında Mecidiye Camii bulunmaktadır. Yeşilköy Spor Kulübünün Basketbol, Voleybol ve Tenis oyunları sâhası da bu sokak üzerindedir. Dükkân olarak da bir esvab temizleyicisi vardır; kapı numaraları 1 - 55 ve 2 - 68 dir (ağustos 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZİ HALÂSKÂR MAHALLESİ — Beyoğlu ilçesinin Şişli nâhiyesi mahallelerinden; o nâhiyenin Şişli, Cumhuriyet ve Pangaltı, yine o ilçenin Taksim nâhiyesinin Harbiye mahalleleri ile çevrilmişdir. Sınır sokakları şunlardır: Rumeli Caddesi (Şişli Mahallesi ile), Halâskâr Caddesi (Cumhuriyet ve Pangaltı mahalleleri ile), Vâli Konağı Caddesi (Harbiye Mahallesi ile).

Mahallenin iç yolları şunlardır: Şafak sokağı, Kuyumcu İrfan Sokağı, Zafer sokağı, Dershâne sokağı, Âfitab sokağı, Süleyman Nazif sokağı, Itır sokağı, Bahtiyar sokağı (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 18/158). Âfitab sokağının adı değiştirilmiş, Matbaacı Osman Bey sokağı olmuşdur.

Bu mahallede dolaşarak tesbit ettiğimize göre 279 apartıman, 65 ev, 1 ekmek fırını, 269 dükkân, 49 mağazaa, 1 iş hanı, 1 pasaj (Yeni Sinema Pasajı), 2 benzin istasyonu, 1 sinema (Konak Sineması), 1 noter (8. Noter), 1 okul (Pangaltı Lisesi), 15 banka şubesi (Türk Ticâret Bankası, Sümerbank, Ak Bank, Vakıflar Bankası, Banka Kommerçiyale İtalyana, Şeker Bank, Uluslararası Endüstri ve Ticâret Bankası birer şube, Yapı ve Kredi Bankası, Osmanlı Bankası, Garanti Bankası ikişer şube) vardı. Şişli Kaymakamlığı, Şişli Evlendirme Dâiresi de bu mahalle sınırı içinde bulunuyordu. Mahallenin nüfusu 1965 sayımında 4588 kişi olup 1970 de muhtarlık kaydındaki nüfus da 6000 idi. 1970 de mahalle muhtarlığında Bay Musa Girgin bulunuyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

GAZİ HASAN PAŞA — (B.: Hasanpaşa).

GAZİ HASAN PAŞA MESCİDİ SOKAĞI — Kasımpaşa'nın yollarından, Camiikebir Mahalleesindedir, Paşaderesi sokağı ile Güllehâne sokağı arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/185). İki araba geçecek genişlikde beton bir yoldur. Altlarında dükkânlar bulunan kâgir binalar arasından geçer. 1 otel Ba-

har oteli, 2 terzi, 2 berber, 2 kahvehâne, 1 bakkal, 1 demirci, 1 lokanta, 1 kebabcı, 1 bıçkı atölyesi, vardır, Kasımpaşa Avcılar Kulübü ve sokağa adını veren Gazi Hasan Paşa Mescidi de bu sokakdadır. Kapı numaraları 1 - 47 ve 2 - 40 dır (temmuz 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZİ KÖPRÜSÜ — (B.: Köprü).

GAZİ MEHMEDCİK SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kalamış'ın yollarından; adı geçen rehberde, Kalamış - Fener Caddesi üzerinde henüz tanzim edilmemiş bir sokak olarak gösterilmişdir. Yerine gidilip durumu tesbit edilemedi (aralık 1972, Belediye Şehir Rehberi, pafta 30/Kalamış).

GAZİ MEYDANI — 1934 Belediye Şehir Rehberi tanzim edilir iken eski Unkapanı Meydanına verilmiş isim, ismi rehberde kalmış, halk ağzında hiç bir zaman kullanılmamışdır. Yine o rehberde, Atatürk Bulvarı "Mustafa Kemal Caddesi" (B.: Atatürk Bulvarı, cild 3, sayfa 1248), eski adı ile Unkapanı Köprüsü, zamanımızdaki adı ile Atatürk Köprüsü de "Gazi Köprüsü" isimleri ile gösterilmişdir (B.: Köprü).

Bu satırların yazıldığı sırada (aralık 1972), çok işlek bir mevki olan bu meydan mevcud değildir, arada "Unkapanı Geçidi" adı ile yonca yaprağı şeklinde, en büyük nakil vasıtalarının rahatça geçebileceği büyük bir yeraltı geçidi yapılmışdır (B.: Unkapanı Yeraltı Geçidi).

GAZİ MİHAL (Mahmud Râgıb) — "Musikî araştırıcısı, tarihçi ve yazar; 1900 de İstanbul'da doğdu, Gazi Mihal Beyin soyundan gelen Dr. Yusuf Râgıb Beyin oğludur; öncelери imzasında Kösemihalzâde âile adını kullanırken soy adı kanunu çıkdığında Gazimihal soy adını aldı. Küçük yaşda keman çalmaya başlamış; İstanbul, Berlin ve Paris'de birer süre okumakla beraber daha çok kendi kendisini yetişdirmişdir; 1924 - 1925 ve 1929 - 1930 arasında Galatasarayı Lisesinde, 1929 - 1932 arasında İstanbul Kız Lisesinde musikî öğretmenliği yapmış, 1932 de Ankara'da Musikî Muallim Mektebine keman muallimi tayin edilerek Ankara'da yerleşmişdir; 1932 - 1938 arasında o mektebde bulunmuş, 1940 - 1960 arasında da uzun bir süre Ankara Devlet Konservatuvarında musikî, opera ve bale tarihi ile musikî bilgisi okutmuşdur,

Mehmed Ragıb Gazimihal
(Resim : Sabiha Bozcalı)

"Sanat ve kültür dergilerinde ve günlük gazetelerin ilim ve sanat sütunlarında özellikle Türk halk musikisi ve batı musikisi üzerine pek çok yazıları yayınlanmışdır. Kitab hâlinde yayınlanmış başlıca eserleri şunlardır: Anadolu Türkleri ve Musikî İstikbalimiz (1928); Şarkî Anadolu Türkü ve Oyunları (1929); Türk Halk Musikilerinin Tonal Hususiyetleri Meselesi (1936); Türk Halk Musikisinin Kökeni Meselesi (1936); Balkanlarda Musikî Hareketleri (1937); Ankara Bölgesi Musikî Folkloru (Sadi Karsel ile, 1939); Türkiye - Avrupa Musikî Münâsebetleri (yalnız 1. cildi yayınlanmışdır, 1939); Bursa'da Musikî (1943); Konya'da Musikî (1947); Türk Askerî Mızıkaları Tarihi (1955); 55 Opera (1957); Asya ve Anadolu Kaynaklarında Ikliğ (1958); Musikî Sözlüğü (1961).

"1934 - 1945 arasında Müzik ve Sanat Hareketleri adı ile bir dergi çıkarmış, Türk Ansiklopedisine de musikî maddeleri yazmışdır. 1961 de İstanbul'da vefat etti" (Türk Ansiklopedisi).

GAZİMİHAL SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Büyükada'nın yollarından,

Ada'nın İskele bölgesinde, Çınar Caddesi ile Ada Camii sokağı arasında uzanır; Donanma ve Firuz sokakları ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 32). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık 1972).

GAZİ MUHTAR PAŞA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre büyük şehrin Anadolu yakasında Feneryolu semtinin yollarından; bir başı demiryolu altındaki geçidde, öbür başı Kayışdağı Caddesinde uzun bir yoldur (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta/30). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (aralık 1972).

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA İLKOKULU — Kadıköyünde Mısırlıoğlu semtindedir, Kadıköyünün en büyük ilkokulu olup Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında yapılmışdır, yapısı 1927 yılında tamamlanmıştır. İstanbul Belediyesi tarafından yaptırılarak Millî Eğitim Bakanlığına verilmişdir. Halidağa, Misâkımillî ve Tâlimhâne sokakları arasında üçgen şeklinde büyük bir bağçe ortasında üç katlı kâgir bir binâdır, o yılların alış kudreti yüksek parası ile yüzbin liraya mal olduğu söylenir.

Eğitime 1927 - 1928 ders yılında açılmışdır. İlkokulların numaralarla adlandırıldığı devirde ismi Kadıköyü 35. İlkokul idi. İlk müdürü merhume Safiye Aca Hanımdır, 1946 ya kadar yirmi sene müdürlük yapmışdır, ve o vazifede iken vefat etmişdir.

Bibl.: Hakkı Göktürk, not (1966).

GAZİNO — Meyhânenin alafrangası; İstanbul'da, dolayısı ile Türkiye'de ilk gazinolar Tanzimat Devrinde açılmaya başlanmışdır; bu şehir kütüğünde târihî seyri içinde kaydedilmişdir (B.: Meyhâne).

GAZİNO SOKAĞI — Beşiktaş'da Abbasağa Mahallesi yollarından, Uzuncaova Caddesi ile Yenimahalle Deresi sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 20/175). Bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, yokuş bir yoldur; ikişer üçer katlı evler arasından geçer; kapu numaraları 2 - 24 dür (ağustos 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZİOĞLU (Câhid) — "Tiyatro sanatçısı; 1942 de Adana'da doğdu; İstanbul Erkek Lisesinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde okudu. Sahneye ilk defa 1958 de Halkevleri Tiyatrosunda "Züğürtler" oyununda bir rol ile çıkdı. 1966 da Oraloğlu Tiyatrosuna geçerek o sahnede Anna Frank'ın "Hâtıra Defteri ve "Ezilenler" piyeslerinde oynadı. Hâlen hiç bir tiyatronun kadrosunda değildir" (Ses Sanatçıları Ansiklopedisi, 1970).

GAZİOSMANPAŞA — İstanbul'un en büyük gecekondular semti olan Eyyub Sultan'ın üst tarafındaki Taşlıtarla, 1962 - 1963 arasında Plevne kahramanı Gazi Osman Paşanın adı verilerek (B.' Osman Paşa, Gazi) İstanbul Vilâyetinin bir ilçesi hâline getirildi (B.: Taşlıtarla).

GAZİOSMANPAŞA CİNÂYETİ — Yaşadığımız cinâyet salgını devrinde cehlin tahrik ettiği nahvet ve kıskançlığın sebep olduğu bir âile fâciasıdır, 1965 yılı ağustosunda 18 yaşında Nihâd ve 20 yaşında İsmet Serbest kardeşler enişteleri kunduracı İdris Kasap'ı bıçaklıyarak öldürmüşlerdir. Bulgaristan muhacirlerinden İdris, ondört yıldan beri evli olduğu memleketlisi Habibe ile yanında çalışdırdığı kayınbirâderlerine çok kötü muamelede bulunmaktadır ve kaynatası ile görüşmemektedir; karısı ve üç küçük çocuğu ile ayrı bir evde oturmaktadır. Huzursuzluk, İdris'in sık sık ölüm tehdidlerine varınca had safhasına varmış, bir akşam Habibe baba evine kaçmış, İdris de bıçağına güvenip o eve gireceği sırada, elleri bıçaklı iki kayın birâderi tarafından önlenmiş ve kanlı boğuşmada öldürülmüşdür. Cinâyetin adlî safhası tesbit edilemedi.

Bürhâneddin OLKER

GAZİOSMANPAŞA CİNÂYETİ — Bulgaristan muhâcirlerinden ve cezâevi firârisi, daha sonraları Türkiye'nin en azılı gangsterlerinden olacak İrfan Vural'ın 1966 kasım ayı sonlarında, sekenesinin büyük çoğunluğu Bulgaristan muhâcirleri olan Gaziosmanpaşa'da işlediği bir cinâyet, Âdil Aydoğmuş adında genç bir polisi tabanca ile vurup öldürmüşdür (B.: Gangster, cild 11, sayfa 5983).

Cinâyet günlük gazetelere, nişanlanmak üzere bulunan genç polisin, gece yarısından sonra bekçiler tarafından kovalanan meçhul bir kişi tarafından kurşun yağmuruna tutularak öldürüldüğü şeklinde aksetmişdir. Kaatilin ce-

Selviye
(Resim : Sabiha Bozcalı)

zâevi firarisi olduğu günlerce sonra meydana çıkmışdır. Gaziosmanpaşa cinâyetinden sonra Bulgaristan'a kaçmak istemiş, hattâ Babaeski'de kardeşi İsmail Vural'ın evine sığındığında gece evi saran bir jandarma kordonunu otomatik tabancası ile ateş saçarak yarıp kaçmış, fakat hududu geçememişdir. Çok sonra öldürülecek olan müdhiş gangsterin hayatı, bir cinâî roman konusudur.

Bürhâneddin OLKER

GAZİOSMANPAŞA CİNÂYETİ — Yaşadığımız cinâyetler salgını devrinde, kavşamış ahlâk bağlarının sebeb olduğu kanlı bir vak'adır; 27 yaşında evli ve 6 çocuk sâhibi kahveci Mehmed Sâlih, bir arkadaşının güzel karısı Bulgaristan muhâcirlerinden 35 yaşında 5 çocuk sâhibi ve gebe Selviye Tanrıkulu'na göz koymuş ve iğfâli yolunda kadını durmadan iz'ac ve ölümle tehdid etmektedir; 7 haziran 1965 günü sabahı da yolunu kesmiş, tehdidini tekrarlamış,, bezgin kadın, böyle bir tesâdüf ihtimâli ile yanına aldığı bıçakla kahveci Salih'i birkaç yerinden vurarak öldürmüşdür.

Selviye 1966 yılı başlarında muhâkemesinin ilk oturumuna, kucağında cezâevinde doğurduğu ikiz kızları ile çıkmışdır. Çok acı bir hikâye konusu olan vak'anın adlî safhası tesbit edilemedi.

Bürhâneddin OLKER

GAZİOSMANPAŞA HABERLERİ — Halkının büyük çoğunluğunu Bulgaristan'dan gelmiş göçmenler teşkil eden ve İstanbul'un en büyük Gecekondular bölgesi olan Eyyub Sultan'da Taşlıtarla semti "Gazi Osmanpaşa" adı ile bir ilçe oldukdan sonra orada 1963 yılında yayınlanmış haftalık ve tarafsız siyâsî bir gazete; sâhibi ve başyazarı M. Necmeddin Deliorman (B.: Deliorman, Mahmud Necmeddin, cild 8, sayfa 4360), umumî neşriyat müdürü Altan Deliorman'dır. Bu gazete ancak onüç nüsha devam edebilmişdir. Elimizde bulunan 15 eylül 1963 tarihli nüshasından semt hakkında edinebildiğimiz tek önemli kayıd, Taşlıtarla'nın Gaziosmanpaşa adı ile bir ilçe merkezi olmasında Rifat Taceddinoğlu adında bir zâtın çok hizmetde bulunmuş olmasından ibârettir.

GAZİOSMANPAŞA KONAĞI — Plevne kahramanının konağı (B.: Osman Paşa, Gazi): Beşiktaş'da Serencebey yokuşunun üst başında idi; zamanımızda mevcud değildir, ölümünden az sonra yanmışdır. Aşağıdaki satırları R. E. Koçu'nun bir sohbet yazısından alıyoruz:

"Aslı Tokadlı olan Osman Paşanın baba ocağı Cihangir camiinin yanında idi. Bugün o semt çok değişmiş ve bu tarihi evden hiç bir iz kalmamıştır. Esaretten dönüşünde Osman Paşaya Çırağan sarayı sırasında bir yalı hediye edilmiş, fakat Paşanın, Sultan Murad'ın mahpesine yakın oturması her nedense hoş görülmiyerek Serencebey Yokuşunun sonunda bir konak yaptırılmış, İstanbul halkının hakkında sonsuz bir hürmet beslediği Plevne mareşali Yıldız Sarayının sıkı bir göz hapsine alınmıştı.

"Serencebeydeki konak, selâmlık ve harem dairesile birlikte 35 - 40 oda kadardı. Bugün mevcut olmayan Osman Paşa konağını ve bu konaktaki hayatı tasvir edebilenlerden biri de Göztepe'de oturan Osman Paşa ağalarından Habeşî Kerim Ağadır. Paşanın son günleri, Kerim Ağanın çocukluk devrine rastlamışdır.

"Osman Paşa bu konağın, en çok limonluğunu severmiş. Son günlerinde, şeker hastalığından muzttarip, çok ayran içer, bazan da bir bardak şerbetle küçük bir kurabiye yermiş. Ke-

rim Ağa, bir gün yine Paşanın şerbettini vermiş, Gazi limonlukta yüzü konağa karşı imiş:

— Şu konak yansa da külfetinden kurtulsam!" demiş. Ölümünün ellinci günü de konak yanmış ve içinden hiç bir şey kurtarılamamış, hattâ öyle ki, Paşanın veresesi bazı mücevheratın bulunması için yangın yerinde hafriyat yaptırmış.

"Konağın tam karşısında bir bakkal dükkânı varmış; bakkal da bir Rum. Civardaki askerler hep ondan alış veriş edermiş.. yaz günleri, bu bakkal, semtin ihtiyacından kat kat fazla üzüm getirir, küfeleri dükkânının önüne dizermiş.. Paşa geçerken bakkalın önündeki askerler selâma dururlar, Paşa da bakkala:

— Şu çocuklara üzüm ver! Manga başına bir küfe!.. dermiş" (1945).

Yangından konağın selâmlık kısmı kurtulmuşdu, o da bir konak yavrusu idi. Tanınmış iş adamı Nuri Demirağ'ın yakın dostlarından olmuş yazar M. Necmeddin Deliorman (B.: Demirağ, Nuri, cild 8, sayfa 4376; Deliorman, Mahmud Necmeddin, cild 8, sayfa 4360) bize verdiği bir notda şunları yazıyor:

"Serencebeydeki Gazi Osman Paşa konağının selâmlığını Nuri Demirağ emvâli metrûkeden satın almışdı, tamir ettirmiş, kışın orada otururdu. Konağın bağçe duvarının sokak yüzüne bir de büyük çeşme yaptırtmışdı, çeşmenin kitâbesi şudur:

Nuri Bey Çeşmesi
1932

İşte insanlık için yardımın en tatlı yolu
Bir teşebbüs ki hakikatde cömerdlikle dolu
Yine bir kevser akıttı bu güzel çeşme ile
Susayan canlara can kattı Mühürdaroğlu

"Mühürdarzâde, Nuri Beyin soyadı kanunundan önce kullandığı âile lâkabıdır. Konağın avlusunda sekiz köşeli küçük bir havuz, havuzun bir kenarında da oturmuş vaziyetde küçük bir arslan heykeli vardır, havuzun suyu o arslan heykelinin ağzından dökülürdü. 1970 heykel duruyor, havuz harab durumda idi. Mülk el değiştirmiş, konak yıktırılmış, yerine bir kahvehâne yapılmışdır.."

GAZİOSMANPAŞA KÖŞKÜ — Göztepe'de idi; tren istasyonu önünden geçen Tütüncü Mehmed Efendi sokağı üzerinde, istasyondan Bağdad Caddesine doğru gidilirken sol kolda idi; Plevne kahramanının köşküdür, 1945 yılında, gözleri paradan başka bir şey görmeyen, tarihinin cahili, millî mefâhirinin gaafili, para kudretine dayanan tahribkâr elini, İstanbul'un şanlı mâzisine pervasızca uzatan yıkıcılar tarafından satın alınmış, tarihî köşkün yerine ve geniş bağçesine apartmanlar oturtulmuşdur. Bu şehir kütüğüne aşağıdaki satırları, 1945 de Reşad Ekrem Koçu'nun Adana'da çıkan Bugün gazetesine yazdığı "İstanbul Mektubları" başlıklı makalelerinin birinden alıyoruz, bir devrin irfan, idrâk, duygu düşüklüğünü tarih kütüğüne geçirmek için.

"Ya ben fazla sinirli ve hassasım yahud ki zaman taş yürekli.

"Göztepe'deki Gazi Osman Paşa köşkünü bir yıkıcının seksen bin liraya satın aldığını duyunca deliye döndüm. Büyük heyecanlar, teessürler karşısında yazı yazamam da ağlarım. İşte şimdi de hem mırıldanıyorum, hem ağlıyorum:

Karadeniz akmam dedi,
Ben Tuna'ya bakmam dedi,
Yüzbin Moskof gelmiş olsa,
Osman Paşa korkmam dedi.

Kara kazanın karası,
Gitti askerin yarısı
Paşam seni kimler vurdu,
Sol böğrün kurşun yarası.

Kanlı Tuna akar gider,
Etrafını yıkar gider,
Adlı şanlı Osmanpaşa,
Boyun eğmiş esir gider.

Plevne dedikleri küçük kasaba,
Rus askeri çoktur gelmez hesaba
Kesilen kelleleri almaz kasaba
Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdad gelmez.

Plevnenin içinde ordu kuruldu
Osman Paşa sol yanından vuruldu
Kırk beşbin askerle esir tutuldu
Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdat gelmez.

Tüfeğimin ucu gümüşten işli
Sırma bıyıklarım çürüdü düştü
Dil bilmez Kazaklar başıma üştü
Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdat gelmez.

"Bana bu satırları yazdırtan, bir muharririn cemiyet borcu ve mes'uliyetidir.

"Gazi Osman Paşa Köşkü, herhangi bir adamın sermayesine beri vasıtası olamaz..

"Paşa merhumun vârisleri, hâtıra ve yadigârların geçim darlığı içinde bile muhafaza edilebileceğini bilmeyebilirler.. Bir şanlı isim taşıyan bir binâyı seksen bin lirayaa satabilirler.. Fakat alan adam yıkıcı olamaz..

"Göztepe'deki köşk, Paşanın son günlerinde yaptırılmıştır. Geçen asır sonlarının, Göztepe ve Erenköy civarında en sağlam, en güzel yapısıdır. Bugün içinde tüccardan Bay Veli adında bir zât kira ile oturmaktadır..

"İstanbul, beşyüzüncü fetih yılını kutlamağa hazırlanıyor.. Göztepe'deki köşk, o günlerde binlerce vatandaş tarafından ziyaret edilmesi, içinde Plevne kahramanının hâtıralarının anılması gereken bir yapıdır. Burada, beşyüzüncü fetih yılı hazırlıklarına memur edilen veya edilecek olan bir komisyonun çizdiği veya çizeceği programda "İstanbul'da Türk tarihi ve milletlerarası şöhretlerinin hâtıralarını taşıyan evleri bulup tesbit etmek ve onları büyük şehrin ilelebed muhafaza edilecek kıymetleri olarak sağlamak diye bir madde tasavvur ediyorum. Polonya'nın içli şairi Adam Miskiyeviç Beyoğlu'nda hangi evde ölmüştü? Kırım muharebesine giden İtalyan askerleri arasında bulunupta İstanbul'da hastalanarak kalan ve bir müddet semtin çocukların fransızca ve italyanca dersleri vererek geçinen Garibaldi hangi sokakta, hangi evde oturmuştu? Mahmud Şevket Paşanın oturduğu konak acaba yandı mı? Ahmet Hâşim'in evi ne haldedir?. Torunundan öğrendim ki, Ebüzziya'nın ilk matbaasındaki masası ve koltuğu kıymet bilir bir zâtın elinde, olduğu gibi duruyormuş, daha ne kadar durabilir? Gözlerimle gördüm ki, Recaizâdenin yalısını da yarısına kadar yıkmışlar... Aynı hazin âkibet, Paşa limanında Serasker Avni Paşa yalısının da başına geldi!..

"Cihan tarihinde eşine hemen rastlanmaz vak'alardandır, Rusya Çarı Aleksandr, Plevne'de eline esir düşen Gazi Osman Paşaya kılıcını iade etmiş, kendisini Rusya'da bir esir değil, şanlı bir misafir telâkki etmesini söylemişti.

"Biz de Gazi Osman Paşa köşkünü satın alan yıkıcının seksen bin lirasını iâde edelim!..

"Plevne'de Osman Paşanın karargâhı olan ahşap bir binânın, bugün bir müze olduğunu unutmamalıyız." (R. E. Koçu, Temmuz 1945).

Bu yazıyı yayınladığı gün "Bugün" gazetesi de şu satırları eklemişdir:

"Arkadaşımız R. Ekrem Koçu'nun bu mektubundan öğrendik ki, Plevne kahramanının İstanbul'daki köşkünü bir yıkıcı satın almış: "Bugün" Adana'dan feryât ediyor:

"İstanbullular!.. Tarihimizin bozgun felâketleri içinde geçen bir devrinde Türk askerliğinin şeref ve namusunu kurtaran büyük kumandanın adını taşıyan bir yapı, herhangi bir vatandaşın hasis para hırsına teslim edilemez!"

GAZİOSMANPAŞA ORTA OKULU — Ortaköy'de Muallimnaci Caddesinde, Cemile Sultan yalısındadır. Okul 1909 da İttihad ve Terâkki Cemiyeti tarafından Beşiktaş'da Akaretlerde bir binâda açılmışdır ki, o binâda hâlen Cumhuriyet Halk Partisinin Beşiktaş şubesi bulunmaktadır. Birkaç defa yer ve isim değiştirmişdir.

1970 de 17 dershâneli bir okuldu, birinci sınıfı 7 şube, ikinci sınıfı 6 şube, üçüncü sınıfı da 4 şube olup 900 öğrenci ve 28 öğretmen bulunuyordu, müdürlüğünü de 1951 den beri Bay Fikret İnsel yapmakta idi.

Bibl.: Hakkı Göktürk, not.

GAZİ OSMAN PAŞA SOKAĞI — Kadıköyünün Kuşdili semti yollarından, Vişne sokağı ile Tulumbacı Asım sokağı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 29). İki araba geçecek genişlikde kabataş döşelidir. İkişer üçer katlı evler arasından geçer. Altı katlı üç de büyük apartman vardır. Kapı numaraları 1 - 31 ve 2 - 32 olup 1 tornacı - kaynakçı, 2 demirci ve 1 oto hurdacı bulunmaktadır (eylül 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZİ OSMAN PAŞA ŞİLEBİ — Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat T. A. Şirketinin gemilerinden; 3652 gros ton hacminde olup boyu 106,59 metre, en geniş yerinde eni 15 metre, derinliği 8,50 metredir. 4 ambarı vardır, makinası 3200 beygir gücünde, 13 mil sür'atindedir. 1961 de Japonya'da yaptırılmış, aynı yılın ağustos ayında hizmete girmişdir. Mürettebâtından başka 6 yolcu götürebilir.

GAZİREFİK SOKAĞI — Beşiktaş ilçesinin merkez nâhiyesinin Cihannümâ Mahallesi

yollarından, Hasanpaşa Deresi sokağı ile Akdoğan sokağı arasında uzanır; Abbasağa Çeşme sokağı, Ressam Hamdibey sokağı, Bostancıveli sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 20/176).

Bu sokak, Rumeli yakasının ana sahil yolunun bir parçası olan Beşiktaş Caddesinden Zincirlikuyu'ya doğru uzanan büyük bulvar açılırken, 1955 de istimlâk edilmiş ve iki kenarındaki binâların arsaları ile birlikde o yola katılmışdır. Cihannümâ Mahallesi muhtarı Bay Mahir Yıldız'ın sözüne göre ikişer üçer katlı ahşab evlerin arasından geçen kabataş döşeli bir sokakdı.

O civarda Abbasağa Mahallesinde Dizi sokağındaki Keşkül Çıkmazına da yine o tarihde "Gazirefik Sokağı" adı verilmiş ve o çıkmaz sokak bu yeni adı ile uzatılarak Odalar Sokağına kavuşturulmuşdur. Bu yeni Gazirefik Sokağı üç araba geçecek genişlikde, iki kenarı yaya kaldırımlı, paket taşı döşeli bir yoldur, yeni yapı apartmanlar arasından geçer. Yukarıda Odalar Sokağı ile olan kavuşağının karşısında Kerem Sineması adında bir sinema vardır (ağustos 1971).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZİSİNANPAŞA SOKAĞI — Eminönü ilçesinin Alemdar nahiyesinin Molla Fenârî mahallesi yollarından; Alibaba Türbesi Sokağı ile Türbedar sokağı arasında uzanır, Mengene sokağı ile de kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2/13). Türbedar sokağı tarafından gelindiğine göre sağ köşede Aydınlar Hanı vardır (B.: Aydınlar Hanı, cild 3, sayfa 1520), zamanımızda bir beton binâ olan bu hanın yerinde eskiden ahşab büyük bir konak vardı ki Hüseyin Cahid Yalçın'ın Tanin Gazetesinin idârehânesi son devrinde o binâda idi (B.: Tanin Gazetesi). Mengene sokağı kavuşağından sonra yine sağ kolda Tercüman Gazetesi idârehânesi, Çeltut Matbaası, Oya Matbaası, Has İş Hanı vardır. Asfalt döşenmiş olan yol sola doğru hafif bir kavis çizer. Sol kolda boydan boya İstanbul'un tarihi yapılarından Vezir Hanının ayakda kalmış son parçası bulunmaktadır (B.: Vezir Hanı). Hanın bodrum katında da birkaç matbaa ile çeşitli işler üzerinde çalışan atölyeler vardır (ağustos 1969)).

Hakkı GÖKTÜRK

GAZİ YUNUS — (B.: Beykoz Mezarlıkları, 2. Gazi Yunus Mezarlığı, cild 5, sayfa 2662).

GAZİYUNUS ARALIĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre yukarı boğazın Anadolu yakasında Beykoz'un Yalıköy semti yollarından; bir başı deniz kıyısında sona eren Motorcu çıkmazı bu sokak üzerindedir. Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki duru (kasım 1972) tesbit edilemedi (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 27/Yalıköy).

GAZİYUNUS SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre yukarı boğazda Anadolu yakasında Beykoz'un Yalıköy semti yollarından, Duhânızâde sokağı ile Yalıköy Çayır sokağı (Beykoz Çayırına giden cadde) arasında uzanır, Gaziyunus aralığı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 27/Yalıköy). Gaziyunus Mezarlığı bu sokağın üst başındadır. Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi (kasım 1972).

GAZ SOBASI İNFİLÂKİ FÂCİALARI — Zamanımızda İstanbul'da gaz sobaları son derecede yaygındır. Elbet ki sebebi ihmal ve dikkatsizlik, gaz sobalarının infilâkları can kaybına varan fâcialara sebeb olmaktadır ve günlük gazetelerde ibret vermesi gereken vak'alar olarak yayınlanmışdır.

Bakırköyü'nde bir apartmandaki lisan dershânesinde gece sabaha karşı bir gaz sobası infilâk etmiş ve dershânede yatıp kalkan Hayrullah Duruoğlu adında bir orta öğrencisi ölmüşdür (mart 1967, Hürriyet Gazetesi).

Taksim'de Turan caddesinde Âşıklar sokağında gaz sobasının sebeb olduğu bir yangında Hukuk Fakültesinin son sınıfında olduğu öğrenilen iki öğrenci, Muhiddin Kurşun ve İbrahim Soylu yanarak ölmüşlerdir. Yangın öğrenciler uykuda iken çıkmışdır (mart 1967, Hürriyet Gazetesi).

GAZ SOKAĞI — Beyoğlu ilçesinin merkez nâhiyesinin Kalyoncu Kolluğu Mahallesi yollarından, Kurtdereli sokağı ile Fâhir sokağı arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 14/145). Kurtdereli sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba rahat geçecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur. 2 - 4 katlı kâgir evler arasından geçer, 1 marangoz dükkânı var-

dır, kapu numaraları 1-9 ve 2-20 dir (ekim 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GEBE KADINLAR — "Gebe; karnında bulunan kadın yahud dişi hayvan" (Ş. Sami, Kaamusi Türkî).

Yakın zamanlara kadar İstanbul'da orta ve kibar tabaka kadınları gebeliklerini hissettikleri zaman gurur ve iftiharla karışık bir hicab duyarlardı; eğer fark etmemişlerse, kocalarına, analarına ve kaynanalarına çok yakın bir mahrem arkadaşı tarafından haber verilirdi.

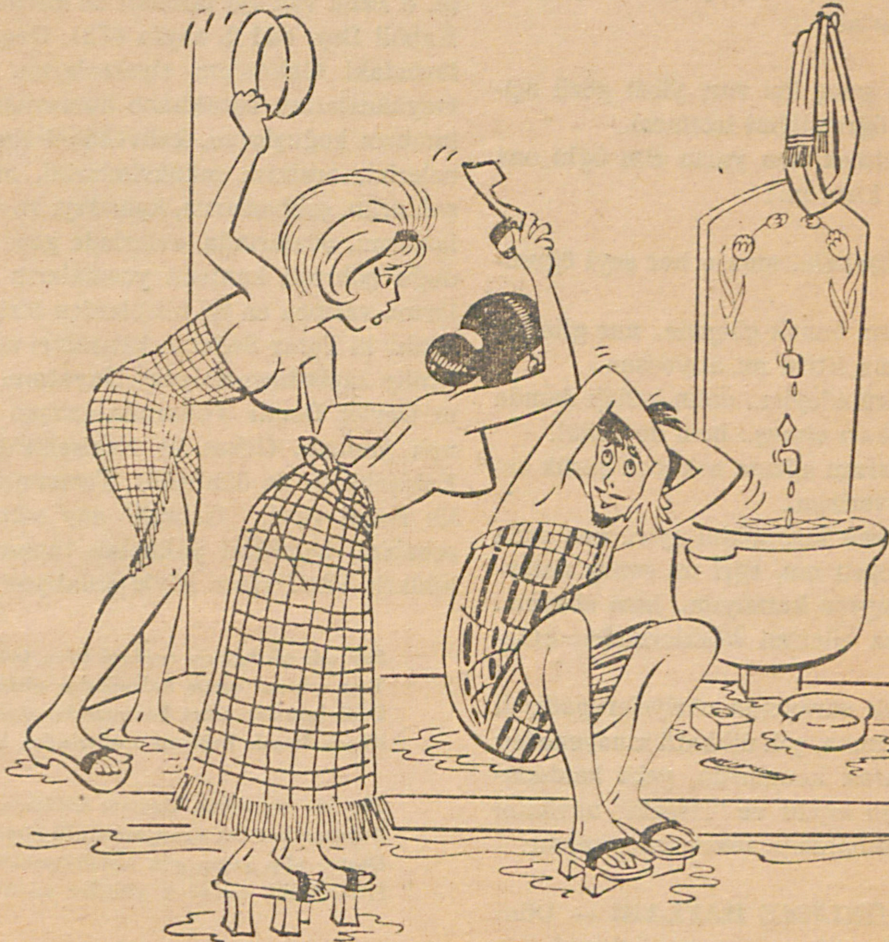
Gebe kadınlar sokağa çıkmazlardı; karısının gebeliğini öğrenen koca, hâline ve kudreti ölçüsünde onu bir hediye ile taltif ederdi, ya kıymetli bir kumaşdan esvablık, yahud bir mücevher alırdı; sevimli saf delişmenliği ile meşhur Üsküdarlı bir Dudu (Tûtî) Hanımın, oğlu Şirketi Hayriye memurlarından Halil Efendiye şirin bir hitâbıdır:

— Halil oğlum, hatırlarsın ya.. ben sana gebe iken baban mâvi Üsküdar Çatmasın bir entâri yapdırmışdı, ne kadar yakışmışdı.. demişdir.

Ayak takımı ise bilâkis gebeliği bir kadınlık nümâyişi bilirler idi; kalabalıkca yerlerde: "Ben iki canlıyım!.." diyerek âdeta bir hürmet, istisnâî bir muamele isterlerdi.

Aşırı muhâfazakâr ve herkese dil uzatır yaşlı kadınlar da sokakda bir gebe kadın gördükleri zaman yanında bulunanlara:

— Ayıp ayol.. karnı burnunda tâzeyi ne çıkardınız sokağa!.. diye azarlarlardı.

Gebeliği Önleme Hapları

"Gebeliği önliyen haplar sakal, bıyık çıkarıyor" — Gaze-teler —

— Vallahi erkek değilim.. Gebeliği önliyen haplardan yuttum!..

(Imzasız karikatür, Akbaba 1963)

İstanbul'da çingen karılar için de gebelik, kol sallayarak ve kaykıla kaykıla yürüyerek bir nümâyiş vesilesi olagelmişdir.

Zamanımızda Kasımpaşa'da tamamen yankesiciler tarafından iskân edilmiş Hacıhüsrev Mahallesi (Hacıhüsam Mahallesi) karıları, gebelik hâli mel'un ve pis mesleklerine yardım ettiğinden, zincirleme gebe kalırlar (B.: Hacıhüsrev Mahallesi, Yankesici).

Edebiyatımızda, kenarın yosması güzel bir kızın iğfâl edilerek gebe kalması üzerine bir vak'a, Hüseyin Rahmi tarafından "Hayattan Sahneler" isimli eserinde nakledilmişdir; Sürtük Hâcer ve yanında kızı Hürmüz, "Hürmüz kaşlı gözlü, akça fakat pakça değil, gene irisi kirli bir kız, yeldirmesini rüzgâr savurdukça mevzun, dolgun, beyaz baldırlarını göstererek, çıplak kuvvetli topuklarının altında şıpıdıklarının ökçelerini eze eze.." yürür; kale duvarları dışında bir çingene kulübesi önünde yaşlı bir çingene karısı ile konuşurlar:

— ...

— Yanımda genç kız var, yüzü gözü açılır, böyle şeyler öğrendiğini istemem..

— Sen öğretmez isen yarın elin oğlu ona öğretir.. O senin kızın mı?

— Kızım..

— Güzel mâşallah.. ama o her şeyi öğrenmiş gitmiş..

— Saçmalama bunak çingene.. nur gibi kız oğlan kız evlâdıma iftirâ mı atıyorsun..

— Neye iftirâ edeyim.. onun kızlığı damda kalmış.. çokdan karı olmuş.. hem de gebe!.

— Parmaklarımı ağzına sokunca çürük salaşpur gibi ayırıverirım..

— Ayıracaksan kızınınkini ayır.. ben sana dedim bir lâf, doğru mu, eğri mi sonra anlarsın.. altmışlık çingene karısıyım.. hem ebeyim.. dediğim çıkmazsa ellerimi bileklerimden keserim...

Eski Osmanlı sarayında câriyeler padişah veya şehzâde koynuna, çok dikkatli muayeneden sonra bâkire olarak konulurdu, gebe kaldıkları zaman da nikâh kıyılır ve "Haseki" unvânını alırlardı, saray istilâhında zevce anlamınadır.

GEBELİĞİ ÖNLEME HAPLARI — Dünyada aşırı, ölçüsüz nüfus artmasını önlemek için yapılmış bir tıbbî müstahzar; 1963 yılında her tarafda günün meselesi olmuş bu hapların tıbbî ve sosyal yönden mütaleası bu İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışındadır. Fakat "Gebeliği önleme hapları 1963 yılında İstanbul'un mizah mecmualarında şirin karikatürler yayınlanmasına sebeb olmuşdu.

Karikatüristlere ilham konusu da bu hapların kadınlarda sakal ve bıyık çıkarttığı rivâyeti olmuşdu.

GEBZELİ (Selim) — 1940 etrafında 85 yaşlarında ölmüş bir bahriyeli; ömrü donanmamızın ilk buharlı zırhlılarında ateşcilik ve makinistlikle geçmişdir. Tersânede "Tatar Selim" diye anılırdı; o devrin bütün bahriyelileri gibi gençliğinde türlü haşarılıklar yapmış, gaca ve şorolu dalgaları peşinde dolaşmış, koşarlı ayakları ile namlı tulumbacılardan biri olmuş, fakat muhitinde merdi meydan bir adam olarak tanınmış ve sevilmişdi. Âsârıtevfik Zırhlısının ateşcisi iken Ali Kabûlî Bey vak'asında kumandanını korumaya çalışırken ağırca yaralanmışdı, o kanlı vak'ayı tafsilâtı ile anlatırdı (B.: Ali Kabûlî Bey, cild 2, sayfa 672). Geçen asır sonlarındaki Galata'nın tiyatrolarını, balozlarını, meyhânelerini, batakhâne kumarhânelerini, tulumbacı koğuşlarını, kahvehânelerini, umumhânelerini, oraların müdâvimlerini, nâzeninlerini, şahlarını, şehbazlarını, kabadayı ve serseri, haylazlarını, odalarında, evlerinde gece misâfiri olduğu şöhretli kantocu yosmaların iç çamaşırlarına varınca en iyi bilenlerden biriydi, çok yazıkdır ki Tatar Selim'in hâtıraları ağzından dinlenilip zaptedilememişdir. Hayatının son yıllarını Devlet Demir Yollarında çalışan bir torununun yanında Gebze ile Eskişehir'de geçirmiş; Eskişehir'de de ölmüşdür. Torununda bir genclik resmi vardı. "Gebzeli" soy adını almasının sebebini, kendisini yakından tanımış olan Üsküdarlı Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

Soy adı çıkdığında sordum koca tatara
Yaşı sekseni aşmış kalenderler pîrine
Dedi insanlar elbet benzemezler mantara
Kuşak kuşak bağlanır cedlerinden birine

Ben ise soy adımı alamam ecdâdımdan
Boyumu kat kat aşmış bin türlü günâhımdan
Destur alıp geçen gün melâhatpenâhımdan
Hemşehrilik tasladım güzeller serverine

Bu seksenlik tatarı o balıkcı güzeli
"Gözleve" den koparıp yapdı işte "Gebzeli"
Ayaklarının basdığı o toprağı öpmeli
Koydum işte efendim soyum sopum yerine

Bibl.: Vâsıf Hiç, not.

GECE — "Yirmi dört saatlik günün karanlık kısmı, iklimimizde mevsime göre uzar, kısalır" (Şemseddin Sâmi, Kaamusi Türkî).

İstanbul ağzında Gece kelimesi ile deyimler vardır:

Gecekuşu: "Puhu" denilen kuş, fakat mecâzen geceleri pek az uyuyan kimse, geceyi uyanık geçiren kimse; türlü kötü niyetler, kasıdlarla ve o arada hırsızlık fırsatı kollamak için geceleri sokaklarda dolaşan adamlar anlamında kullanılır; uygunsuz takımından pek çok kimseye lâkab olmuşdur, gece faaliyetde bulunan hırsız çetelerine de "Gece Kuşları" adı verilir.

Gece gözü, kör gözü: "Gece iş yapması doğru olmaz" anlamında.

Gecenin hayrından gündüzün şerri yeğdir: Yukardaki anlamda kullanılır.

Gece gündüz dememek: "Devamlı, büyük gayretle çalışma" anlamında.

Gece silâhlı, gündüz külâhlı: "İyi insan görünüp de kötü işler peşinde dolaşanlar", "Kötü taraflarını saklamasını bilenler", aşağıdaki kıt'alar Erzurumlu Âşık İbrahimindir:

> Gündüz külâhlıdır, gece silâhlı
> Kahve fürûşi naz çapkın Kemahlı
> Topuk vurur merdi meydan sanırsın
> Bir sevâba karşı binbir günahlı
>
> Şîr'in dahi cana kasdı gülerek
> Uşşâka çelmeler atar civelek
> Yüzüne bakdıkda sanırsın melek
> Şeytana kendinden yakın Kemahlı

Gece sekreteri: Sabahları çıkan gazetelerde, akşamları 7 - 8 arasında iş başına gelip, en son haberler de alındıkdan sonra, gazetenin bilhassa birinci sayfası kesin şeklini alarak gazete sabahın saat 3 - 4'ü arasında matbaaya baskıya verildiği ana kadar çalışan yazı işleri müdürü. Gazetecilik hayatında zor işlerden biri bilinir.

Gececi: Geceli gündüzlü devamlı çalışılan müesseselerde, bilhassa gecelerei iş tatili yapmayan fabrikalarda gece ekiplerinde çalışanlar hakkında kullanılır.

Bu deyim genel evlerde de, seçeceği kadınla sabaha kadar kalacaklar hakkında kullanılır: "Görüşüp gidecek misin, gececi misin arslanım!."

Gece işçisi: Hırsız ağzı deyim, gece hırsızları hakkında kullanılır.

GECE FENERSİZ SOKAĞA ÇIKMA YASAĞI — (B.: Fenersiz Sokağa Çıkma Yasağı, cild 10, sayfa 5643).

GECE HIRSIZ KAÇIRAN ÖKSÜRÜĞÜ — İstanbul sokaklarının sokak fenerleri ile aydınlatılmadığı devirlerde, gece sokağa çıkma zorunda kalanlar, birer el feneri alırlar, birkaç adımda bir de hızlıca ve zorâki öksürürlerdi ve o öksürüğe hırsız kaçıran öksürüğü denilirdi.

GECE HIRSIZLARI — Yüzyıllar boyunca İstanbul'da gece hırsızlarından dâima korkulmuşdur; hepsi bekâr uşağı ayak takımından, gözü pek ve pençeli genç adamlar olup, tabanca tedâriki gaayet güç ve paraya bağlı olduğundan bıçakla silâhlanmış, girdikleri evlerde veya dükkânlarda bir uyanan bulunup da fark ettiler mi istimdad eder korkusu ile hemen öldürürler, keserlerdi. 1826 dan önce, yeniçerilik devirlerinde, zâbıta âmirlerinde gece hırsızlarını girdikleri evlerde veya dükkânlarda yakalandıkları takdirde, hâkime teslim etmeden yakalandıkları yerde asarak idam etme yetkisi vardı. 1528 de Sultanselim Camii civarında bir eve giren gece hırsızları evi soymuşlar ve ev halkını da kesmişlerdi; kanlı soygun üzerine şehrin muhtelif yerlerinde bekâr uşaklarından 800 kişi idam edilerek müdhiş bir gözdağı cezası verilmişdi (B.: Gözdağı).

Zamanımızda zâbıta argosunda gece hırsızlarına "Gece İşçisi" denilir. Ev veya dükkâna giren gece işçilerini, sokakda bazu kuvvetine güvenip adam soyan haydud taslakları ile, soyguncu ile karıştırmamalıdır, soyguncular ayrı bir kafiledir.

1876 Rus harbinden sonra İstanbul'da gece hırsızlığı son derecede artmışdı, fakat dikkate değer bir hâdisedir ki o gece hırsızları İstanbul'a dolan muhacirler arasından çıkmayıp hemen hepsi İstanbul rumlarının eclâf ve erâzili, İstanbul civarındaki rum köylerinden hırsızlık için şehre gelmiş şerirlerdi. Sabah Gazetesi 3 numaralı nüshasında gece hırsızlarının çoğalmasından şikâyet ederken: "25 kişilik büyük çeteler halinde dolaşıyorlar, baltalarla mücehhezdirler.." diyor. Yine o gazetenin zâbıta kayıdlarına göre bu durum 1890 yıllarına kadar sürmüşdür.

Zamanımızda da gece hırsızları, tabancalı bıçaklı, tehlikeli şerirlerdir (B.: Hırsız, Hırsızlar; Gangster, cild 11, sayfa 5982).

GECEKONDU, GECEKONDULARDAN VÜCUD BULMUŞ MAHALLELER — SEMTLER — "İmar nizâmına aykırı olarak başkalarına ait, özellikle kamuya, millete ait arsalar üzerinde bir gecede yapılan derme çatma meskenlere verilmiş isim; böyle meskenler yapımı İkinci Dünya Harbinden önce Ankara'da başlamış, İkinci Dünya Harbi içinde ve harbi tâkib eden yıllarda da İstanbul ve İzmir başda olmak üzere hemen bütün illere yayılmıştır. Bugün de (1972) hızını kaybetmeden sürüp gitmektelir.

"1966 yılında Türkiye'de Gecekondu sayısı 465,000 olarak tahmin edilmiştir; aynı rapora göre, Gecekondularda 2,000,000 dan fazla insan barınmakta idi; şehirler nüfusunun % 20 si Gecekondularda oturuyordu.

"Türkiye'de Gecekondusu olmayan hiç bir il ve belediye yoktur. Fakat çoğunluğu Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerimizin belediye sınırları içinde veya yakınındadır. İmar ve İskân Bakanlığının topladığı bilgiye göre Türkiye'deki Gecekonduların % 29,9 u Ankara'da, % 19,4 ü İstanbul'da, % 11,6 sı da İzmir'dedir.

"1950 de Gecekondu sayısı Ankara'da 12,000 ve İstanbul'da 8236 idi, şimdi Ankara'da 100,000 ni aşmış, İstanbul'da 65,000 e yükselmiştir.

"Gecekondular, özellikle sanâyileşen büyük şehirlere, iş bulmak, çalışmak için akın edenlerin bu şehirlerde oturmak zaruret ve sebebi ile yapılır. (Köylerinden kalkıp, şehirlere göç eden bu kişilerin) iş imkânları hakkında yeterli bilgileri yoktur, şehirlerdeki yakınlarının görgüsünden ve bilgisinden örnek alırlar.

"Yapı ruhsatı almak için aranan belgelerin başında arsanın tapusu gelir. Hukukî durum böyle iken (tapusuz arsalarda kurulan) Gecekondu semtlerinin çığ gibi büyümesi de bir gerçek olarak ortadadır. Modern şehircilikde, şehirleri yeşil şeridlerle kuşatmaktan söz edilmiştir, Ankara ve İstanbul ve İzmir ise Gecekondular kuşağı ile sarsılmıştır. Şehirler içinde arsa bedelleri çok yükselmiştir. Gecekonducu yüksek arsa bedeli ödeme gücünden yoksun olunca, kendisine ait olmayan topraklar üzerinde yapacağı yuvada barınmanın yollarını aramaya itilmiştir. Bu işi kendilerine meslek edinenler de türemiştir.." (Türk Ansiklopedisi)

İstanbul'da ilk örnekleri yapılmaya başladığından, zamanımıza kadar, günlük gazetelerde ve aktüalite magazinlerinde "Gecekondu Evler" ve o evlerden kurulmuş mahalle ve semtler üzerine pek çok haber ve röportaj yazıları yayınlanmıştır.

Su, ışık, sağlık durumu ihtiyaçlarından bahsedilmiştir. Büyük şehrin günlük hayat düzenini bozduklarından bahsedilmiştir. Zaman zaman çıkan Gecekondu yasaklarından, o yasaklara uyularak hükûmetçe Gecekonduların yıktırılmasından bahsedilmiştir. Zâbıta gözcülüğü ve himâyesinin kurulması güçlüğü dolayısı ile Gecekondu bölgelerinde türlü tecâvüzler, cinâyetler olmuş, o vak'alar yayınlanmıştır.

Biz bu şehir kütüğünde, o çeşitli yazılardan bâzı kısımları kronolojik bir sıra ile nakledeceğiz, ve Gecekondu mahallelerini ve semtlerini de ayrıca kendi isimleri ile kaydedeceğiz.

Şehir İçinde Gecekondular

(Resim : Bülend Çetinor)

(B.: Fikirtepesi, cild 11, sayfa 5776; Taşlıtarla; Zeytinburnu).

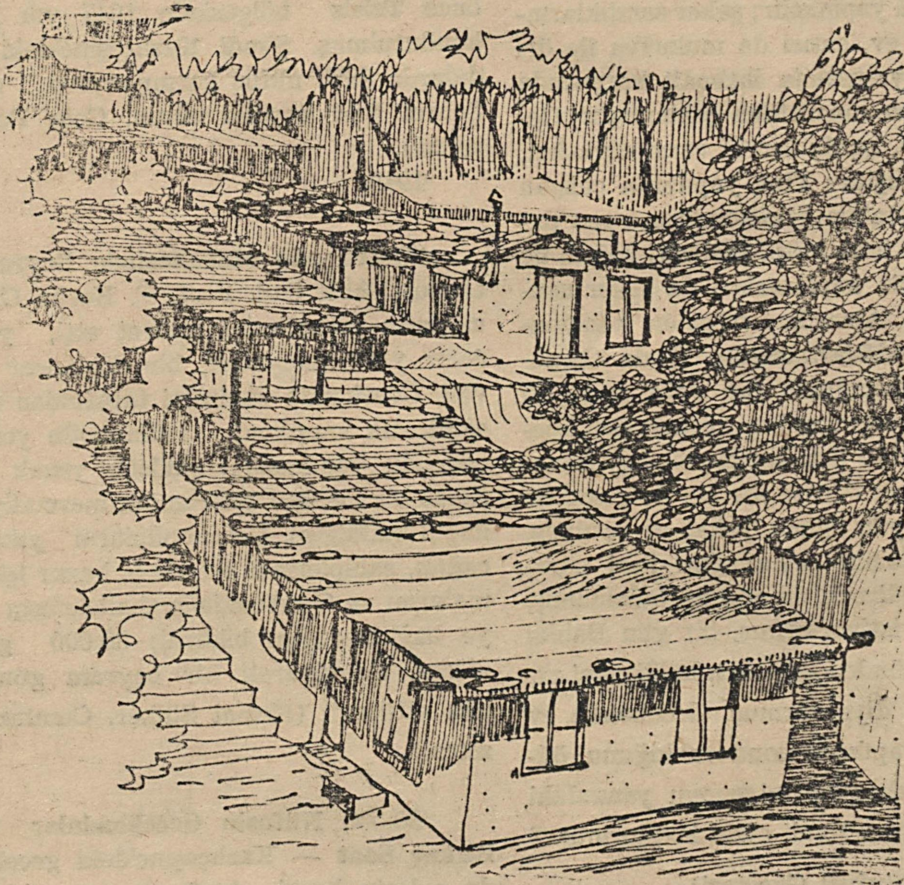
1945.

"Gecekondular — Hava parası ve birkaç yıllık peşin kira vermezsen, İstanbul'da ev yok, oda yok, hattâ kulübe yok. İster köprü altında yat, ister sokakta. Çâresizlik Gecekondu'yu doğurdu. Kerpiç ve tahtadan yapılan bu kulübeler, içlerinde bir karı koca, bazan yedi sekiz can bir aile barınır, Belediye sınırları içinde ruhsatsız inşaat yasak olduğu için, ilk zamanları güneşin batışı ile doğuşu arasında kuruluyordu. Dikkati çekmeyecek kenar mahallelerde, boş bir arsa bulunuyor, ve oraya bir gece içinde bir gece kelebeği gibi sessizce konuyordu. Şimdi, merkezı semtlerde ara sokaklardaki boş arsalarda da kurulmaya başladı.

"Gecekondular her türlü yaşayış ve sağlık şartlarından mahrumdurlar. 4 - 5 metre karelik bir oda. Toprak zemin üzerine bir hasır serilmiş, bir köşede sedir, karşısında bir sandık üstünde yatak şilte, yorgan ve yastıkları yığılmış, akşam olunca yatak da hasırın üstüne yere serilecektir. Bir rafta, tencere, sahan, öteberi mutfak eşyası. Duvara çakılmış birkaç iri çiviye esvablar asılır. Sedirde yaşlı bir kadın, yanında bir bebek, biri nine biri torun; bir genç kadın balık ayıklıyor, sedirdekinin gelini, hasırın üstüne bir oğlancık kendi âleminde tahta parçaları ile oynamakda; evin erkeği yok, işdedir, gündüzleri. Öbür gecekonduların manzarası küçük değişmeler ile bunun aynıdır. Bâzan dikiş makinalarının başında yetişkin kızlar, sokak kapularının önlerinde yalın ayaklı kız ve oğlan çocuklar.." (Doğan Altuncuoğlu, Büyük Doğu dergisi).

1497.

Gecekondu Evleri Niçin ve Nasıl Yapılıyor — Bir müddet önce Mecidiyeköyü sırtlarında görülen Gecekondu evleri, Belediyenin yıkdırma teh-

Şehir Dışında Bir Gecekondu Mahallesinden Bir Köşe

(Resim : Bülend Çetinor)

ditlerine rağmen, pek kısa zamanda şehrin diğer bölgelerine de sirâyet etmiştir. Öylesine ki bir ay içinde Yedikule dışındaki Balıklı Hastahânesi arkası ile Kazlıçeşme istasyonu civarı ve Zeytinburnu iskelesi etrafı gecekondu ile dolmuştur, en azdan 500 ev.

"Belediye kendi sınırları içinde, şehrin şurasında, burasında bu acaib evlerin kondurulmasına şiddetle muârızdır. Mesken olarak yapılan Gecekondular fennî, sıhhî ve beledî şartlara aykırıdır. Hukukçular da, gecekonducuların mülkiyet haklarına tecâvüz ettiklerini söylemektedirler.

"Vilâyet Gecekonduların yıktırılması kararını vermiştir. Gecekonducular da bu işin âdil olmadığını söylemişlerdir, şehirde kirâ bedellerinin gün günden süratle yükseldiğini söylemektedirler. Yapılarda çalışan bir Ahmed Usta sekiz nüfus âilesi ile Yedikule'de Dikici sokağında bir evin üç odasında ayda 12 lira kira ile otururken, ev sahibi kirayı mütemâdiyen arttırarak 35 liraya, üç misline çıkarmıştır, o da evden çıkarak Kazlıçeşme istasyonu arkasındaki gecekondulardan birini yapmışdır; şeker sandıklarından yapılmış bir ev, çatısı da mukavva ile örtülmüş. Her an yıktırılma ihtimâli karşısında daha fazla emek ve masrafdan çekinmiştir, Gecekondu kendisine, işçilik ücretli vermediğinden, 80 liraya malolmuştur. Yine yapılarda çalışan komşusu Kâni Usta'nın gecekondusu biraz daha büyükçedir, ve üstü ziftli, ambalaj kâğıdı ile örtülmüştür. Evinin kaplamaları da şeker sandıklarından değil, Amerikadan gelen kamyonların ambalaj sandıklarındandır. O da Osmaniye'de Fildamı sokağında bir evde ayda 15 lira kira ile oturuyormuş, beş nüfuslu bir âilenin reisi ve ayda 130 lira kazanıyormuş, kirası 35 liraya çıkarılmış, ödeme zor ise de sokakda kalmamak için boyun eğmiş, fakat ev satılmış, yeni sahibi kendisinin oturacağını ileri sürerek çıkmalarını bildirmiş, ev aramış, bulamamış, iki odaya 70 lira istiyorlarmış, bir gün Balıklı Hastahânesinin önünden geçerken kulübemsi evler görmüş, nedir diye sormuş, Gecekondu ev olduğunu, nasıl yapılmış kondurulduğunu öğrenmiş, o da, Kazlıçeşme istasyonu yanındaki Gecekondular arasına kendi evini kondurmuş.."

(Ferdi Öner, Cumhuriyet Gazetesi).

1948.

"Kazlıçeşme'de 2218 Gecekondu Sâhibi Endişede — Kış günü 22 yuvanın yıkılması hepsini telâşa düşürdü. Kar, tipi hâlinde bastırdı. Dar gelirli âileler odun, kömür parası düşünürken, borç isteyecek hamiyetli tanıdık ararken, Kazlıçeşme'de bir gecekonduda oturan, felâketin büyüğüne uğramış, evleri yıktırılmış, kendileri sokakda kalmıştır. Bir sefâlet hayatı sürülen şehir dışı bu semtde, 2218 gecekondunun üstünde Demoklesin kılıcı gibi yıkma kazması sallanıyor. Neye uğradıklarını anlayamamışlar, halatlarla mücehhez 80 kişilik bir grup gelmiş, kimden, nereden emir aldıklarını söylemeden yirmi iki gecekonduyu, içlerindekilerin feryâdına aldırmadan diye anlatılıyor. O evlerden birinin sahibi tuğla harmanında çalışır bir Vahid Polat'dır, 800 lira biriktirebilmiş, dört duvar çatabilmiş, Gecekondusunu, üstünü örtmeye imkân bulamadan yıkmışlar. Evleri yıkılanların hepsi başlarına geleni acı acı anlattılar. Gece geç vakte kadar kaldık, kar yıkılan evlerin eşyası üstüne yağıyordu. Dizleri çenelerine yapışık, gaz lâmbalarının ışığında sapsarı yüzler. Bu taraflarda gecekondular önce Telsiz bölgesinde 1947 yılı Mayısında kondurulmuş. Şimdi Kazlıçeşme'deki gecekondularda 8970 nüfus barınıyormuş.." (K. S., Bu Şehrin Sesi başlıklı sütun, Gece Postası Gazetesi).

1949.

"Gecekondu Mahallesinde Bayram — İstanbul Vâlisi Ord. Prof. F. Kerim Gökay, Gecekondu mahallesini ziyâret etti, yaptırılmış evler yıktırılmayacak, bir dispanser açılacak; vâli, Gecekondu sâkinleri tarafından büyük tezâhüratla karşılandı. Hükûmetin yeniden Gecekondu yapılmasını şiddetle yasak ettiğini, fakat bir mesken buhranının mevcudiyetinin de kabul edildiğini, Gecekonduların yıktırılmayacağını, sahiplerinin evlerinde huzur içinde oturmalarını ve Gecekondu mahallelerinin Belediyeye bağlanacağını bildirdi; 35,000 gecekondu sâkini, bu ziyâreti bir bayram günü olarak ilân ettiler.." (Kemal Sülker, Cumhuriyet Gazetesi).

"30,000 Nüfuslu Gecekondular Şehrinde Birkaç Saat — Kazlıçeşme'deki gecekondularda evlerin hepsi, etrafı çit veya telle çevrili, sınırlandırılmış bahçeler içindedir. Gecekondu-

ları yapanlar, mülkiyet hakkını tanımamışlar, geniş araziyi işgâl etmişler, ama şimdi kendileri mülkiyet iddiasındadır. Şu bahçelerin tel yahut çitlerinden birisi atlayıp da şu köşeye bir ev de o kondursa denildiği zaman olamaz öyle şey demektedirler. Gecekonduların hakikaten kira vermemek yüzünden yapıldığını kabul eden vâli, gecekonduların kimlere ait olduğunu ve kaçar bin liraya mal olduğunu ehliyetli bir beye tedkik ettirse idi, çok büyük sürprizlerle karşılaşırdı.." (Metin Toker, Cumhuriyet Gazetesi).

1954.

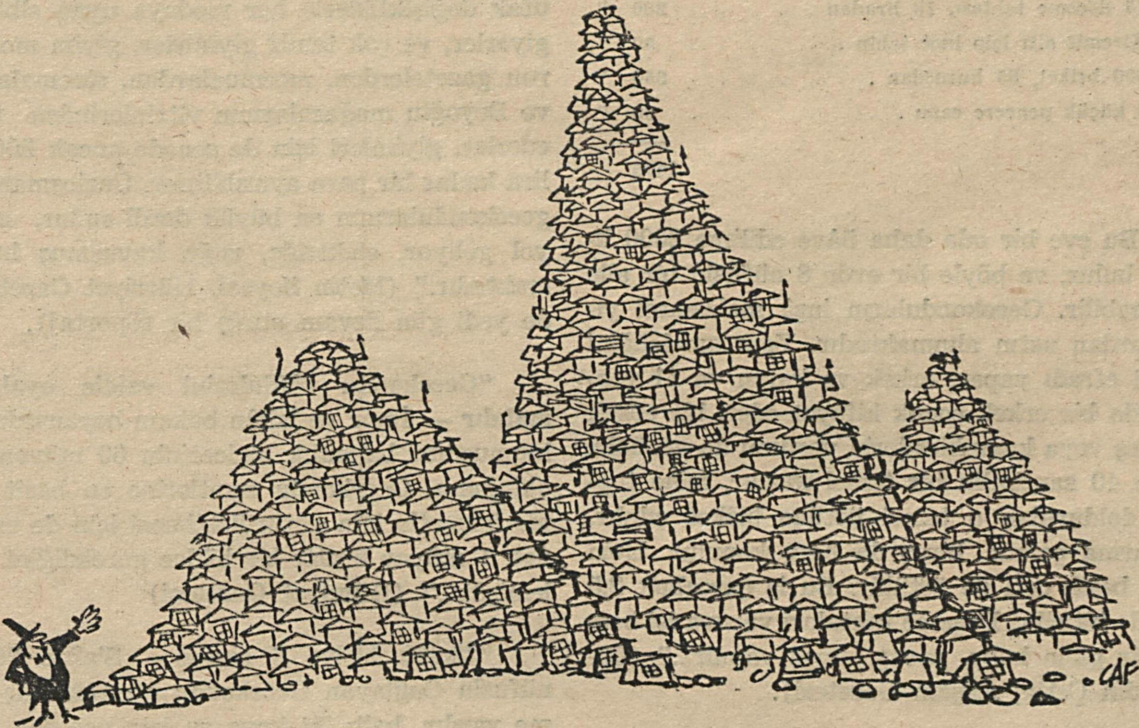
"Gecekondu — Saat gecenin onu, Zeytinburnu gecekondu mahallesindeyim. Yol bir çamur deryası. Önümden bata çıka 4-5 kişi gidiyor, kadınlar da var içinde, gece gündüz çalışan bir fabrikanın gece postasını yapacak amelelerinden, bu mahallede 60 - 70 bin kişinin yaşadığı söyleniyor. Yok yok, su da yok, ama 3 gecekondunun ikisinde radyo var.." (Cengiz Tuncer, Hafta Mecmuası).

1962.

"Gecekondular — İstanbul'un en başda gelen meselesi gecekondudur. İkinci Dünya Harbinin ortaya çıkardığı gecekonduların sayısı İstanbul'da 250,000'i bulmuştur, ve 200,000 ne yakın insan yaşamaktadır. Gecekonduyu, köyden şehire akın yaratmıştır. En ibtidâî barınma ve sağlık şartlarından ve en önemli şehir tesislerinden mahrum olan gecekonduların ıslahı yoluna gitmek gerekir, ve bir sosyal mesken politikası şarttır, yoksa ne kadar çaba sarfedilse yeni yeni gecekonduların yapılması önlenemez.." (Cevad Geray, Hürriyet Gazetesi).

1964.

"Gecekondularda Oturanlar İçin Sosyal Meskenler — Gecekondularda oturanları ev sahibi yapmak için Davutpaşa'daki sosyal meskenlerin inşaatı bitmek üzeredir. Mutfağı, banyosu, ayakyolu ile 2-3 odalı dâireler fabrika işçilerine 20 - 25 bin lira arasında ve işçi yevmiyelerine uygun taksitlerle satılacaktır; meskenler şimdilik blok hâlinde 234 dairedir.." (Hürriyet Gazetesi).

— Bu dağları ben yarattım!

Karikatürde Gecekondu
Gecekondu Yapımına Politik Sebeplerle Göz Yumulması Konusu

(Karikatür : Cafer Zorlu, Akbaba Gazetesi)

1965

"Gecekondu Salgını — Eyyub ve Silâhdarağa'da sahipli arâziyi paylaşan yüzlerce açıkgözün faaliyetine polis derhal mâni oldu ve bir emlâk komisyoncusu tahrikçi olarak yakalandı. Kemiklidere mevkiinde eski taş ocakları arazisine hücüm edilmiştir, arazzinin sahibinin telefonla verdiği haber üzerine, saat gece 21 de, polis müdahale etmiş ve hücum saat 24 de durdurulabilmiştir, 60 kadar ailenin araziyi hemen parselledikleri görülmüştür. Vali Niyazi Akı gece yarısı 4 de vaka yerine giderek, eski Gecekonduların ıslah edileceğini, fakat yeniden yapısına asla müsade edilmiyeceğini, hem paralarının hem de emeklerinin yazık olacağını söylemiştir.. "(Hürriyet Gazetesi).

2,5 saatde bir Gecekondu — 24 metre karelik bir Gecekondu, bir oda bir sofa, iki buçuk saatde kuruluyor, bu işin bir mütehassısı şu pusulayı vermiştir:

8 kapu, 35 liradan	105 Lira
Pencere çerçevesi	80 "
300 kiremit 60 kuruşdan	180 "
30 çatı lâtası, 15 liradan	450 "
15 döşeme tahtası, 13 liradan	200 "
Kiremit altı için ince tahta	50 "
400 briket, 85 kuruşdan	350 "
2 küçük pencere camı	60 "
	1475

Bu eve bir oda daha ilâve edilirse 2000 lirayı bulur, ve böyle bir evde 8 nüfuslu bir aile barınabilir. Gecekonduların inşâ malzemesi yıkıcılardan satın alınmaktadır. Yapı ameleliğini ailesi efradı yapar, erkek ve karısı ve 11 yaşlarında bir erkek çocuk kifayet eder, bir erkek kardeş veya kayınbiraderin yardımı da görülür. Önce 40 santimlik bir temel kazılır, içine toprak doldurulan o temel üstüne briket çıkılır, aralarına çamur, biraz da harç konulur. Evin üstü beşik çatı ile örtülür. Bu iş çarçabuk 2,5 saatde bitirilir. Döşeme tahtaları ve sıva işi başka bir güne kalır, yavaş yavaş yapılır..." (Celâleddin Çetin, Akşam Gazetesi).

"Gecekondu Deyip Geçmeyin — En kalabalık gecekondu semti olan Gaziosmanpaşa'da (Taşlıtarla'da) taksitle öteberi satan bir mağaza sahibi: Gecekondu deyip geçmeyin, çoğunda çamaşır makinası, buzdolabı vardır; taksitle alırlar, fakat borçlarına çok sadık insanlardır diyor. Bir döküm ustasının evinde de duvarlar filizî plâstik badanalıdır, yerler halı ile döşenmiştir, misafir odasına dört koltuk, tavanda zayıf bir âvize, bir kenarda da bir vitrin vardır. Aslı Niğdeli ve adı rahmi olan bu döküm ustası askerliğini Kemerburgaz'da yapmış, 1947 de terhis edilince İstanbul'da kalmış ve Hasköy'de bir dökümcünün yanında sanat öğrenmiş, bir fabrikada çalışmaktadır; 10 bin lira biriktirip 1960 da bu gecekonduyu 7500 liraya satın almışlar; bir yamacın altında olan evin konduranı bir müddet oturduktan sonra, İstanbul'dan memleketine göçüp gitmiş; Rahmi Usta'nın en büyük derdi tapu meselesidir, elinde evinin sahibi olduğuna dair belgesi yoktur, tek huzur noktası, oturduğu evin 1956 dan önce devlet arazisine yapılmış gecekondulara tapu verilmesi için alınmış bir karardır. İstanbul'da onbinlerce gecekondu sahibi o kararın tatbikini beklemektedirler. Taşlıtarla'dan Esentepe'ye giden yolun üzerinde bir erkek-kadın terzisi şunları anlatıyor: Gecekondulardaki genç kadınlar ve kızlar ve delikanlılar şık giyinmek merakındadırlar, fakat imkânları dar olduğu için, ufak değişikliklerle her modaya uyan elbiseler giyerler, ve çok temiz giyinirler, giyim modalarını gazetelerden, mecmualardan, sinemalardan ve Beyoğlu mağazalarının vitrinlerinden takip ederler, giyimleri için de senede ancak 500-600 lira kadar bir para ayırabilirler. Gaziosmanpaşa gecekondularının en büyük derdi sudur, sonra yol geliyor, elektriğe, ışığa kavuşmuş bulunmaktadır." (Metin Soysal, Hürriyet Gazetesinde yedi gün devam etmiş bir röportaj).

"Gecekondu sâkinlerini vaidle oyalamamalıdır — İmar ve İskân bakanı beyanatda bulunmuşdur, bakanlık büdcesinin 60 milyon lira olduğunu, Gecekondu semtlerine en basit amme hizmetlerinin götürülebilmesi için de en azdan 1 milyar liralık bir büdce gerekdiğini söylemişdir.." (Hürriyet Gazetesi)

"20,000 kişiye 3 çeşme — Şişlide 20,000 nüfuslu Çağlayan Gecekondu semtinde üç çeşme vardır, halk iki kova su için geceden sıraya giriyor, su için can bahasına mücadele ediliyor. Kavgalara mani olmak çeşme başlarında jandarmalar nöbet tutmaktadır, buna rağmen büyük bir kavga olmuşdur, kadınlar ara-

sında başlayan kavgaya kocaları da katılmış, bir erkek öldürülmüş, bir erkek de ağır yaralanmışdır." (Hürriyet Gazetesi).

1972

"Arpa Tarlalarında Yükselen Bir Kaçak Şehir — Başını sokacak bir eve sâhib olmanın büyük mücâdelesi Zeytinburnu topraklarında yapıldı. Arpa yetiştirilen tarlalarda şimdi televizyon antenlerinin yükseldiği modern binâlar görülüyor. Zeytinburnunun nüfusu 116,820 kişidir, Hakkâri Vilâyetini geçmişdir.

"Gecekondular defalarca yıktırılmış, yeniden yapılmış. İşini uyduranın evi 1 defa, uyduramayanın evi 15 defa yıktırılmış. Hükûmetler, zaman zaman politik nedenlerle yıktırma işini zayıflatıp şiddetlendirmişlerdir. O arada küçük memurlar da hemşehrilerini kayırmışlardır. Yeniden yapılan evlere göz yummuşlardır.

"Gecekonduların yerlerini modern apartımanlar almış, o vesile ile de caddeler açılmışdır. Zeytin burnunun yenilenmeyen kısmında ise yollar ancak iki kişinin yanyana geçebileceği kadar genişdir.

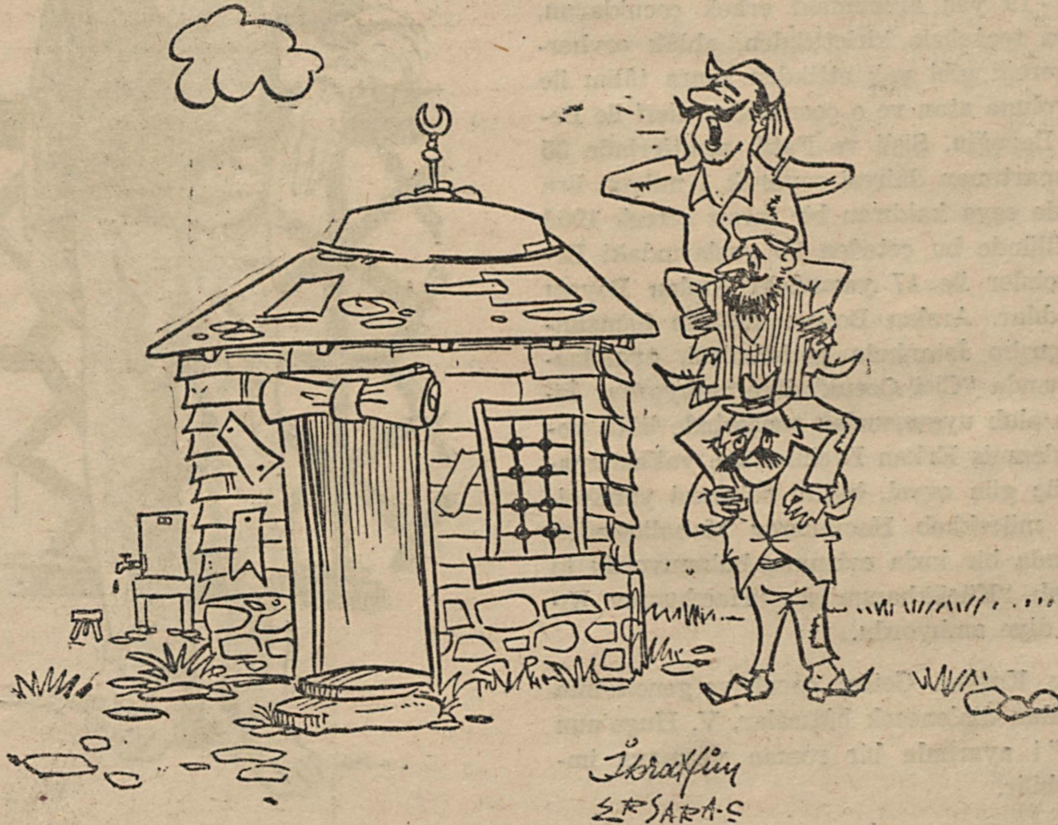
"Zeytinburnunda inşaat malzemesi satan esnafın sayısı da günden güne çoğalmışdır. Evlerinin tapusunu alanların ilk işi kat çıkmak oluyor.

"Zeytinburnu halkının büyük çoğunluğu çalışdıkları iş yerlerine yaya gidip geliyor. 13 - 18 yaş arasındaki erkek çocukların %51 i çalışıyor. 18 yaşından yukarı delikanlıların %69 u, kızlarında %25 âile geçimine yardımcı olarak çalışmaktadır.

"Memleketinize dönmek ister misiniz sorusuna hemen hepsi hayır cevabını vermişdir. Tapulu evlere 4 kata kadar çıkma izni verilmişdir. Artık yıkımla mücadele devri geride kalmışdır. Kaçak şehir Zeytinburnu bile ilçe olmuş, kanunun tanıdığı şehir olarak imârına, güzelleştirilmesine sıra gelmişdir.." (Enis Gökçe, Gün Gazetesi).

1973

"İstanbulun b ü t ü n gecekondularında 45,780 evde mutfak, ve 155,592 evde banyo yokdur. 6,560 ev ise ayak yolu yokdur. İstanbul bir çelişkiler şehri olmuşdur. Bir tarafda dizi, dizi gökdelenler, öbür tarafda ise dereleri tepeleri doldurmuş gecekondular. Yüzbinlerce insan iki göz evlerde oturuyor.." (Gün Gazetesi).

Karikatürde Gecekondu
(Karikatür : İbrahim Ersavaş. Papağan Gazetesi, 1968)

GECE KUŞLARI ÇETESİ — 1965 yılında Fatih ve civarında faaliyetde bulunmuş ikisi oğlan ikisi kız dört kişilik bir hırsız çetesi; Çarşanbada oturan gençler Cebbar Güneş ile 14 yaşındaki sevgilisi Sabahat Tükenmez ve Mehmet Aydın ile 15 yaşındaki sevgilisi Fatma Eyüp isimlerini taşıyorlardı; çetenin adını da kendileri koymuşlardı. Oğlanlar hırsızlık için bir eve girdiklerinde kızlar o sokağın iki başında gözcülük yapıyordu. O yılın temmuz ayında kızlar gözcülük yaparken yakalandılar ve şu itirafda bulundular: "Biz kız olduğumuzdan evlere kolayca giriyoruz, kendimize acındırarak temizlik işleri yapıyoruz, yemek yiyoruz, evden çalınabilecek şeyleri de tesbit ediyoruz, müsâid zamanlarda da gece erkek arkadaşlarımızla geliyoruz, onlar eve girerek bizim esbit ettiğimiz şeyleri çalıyorlar, onlar içerde iken biz de sokakda gözcülük yapıyoruz..". Bu vak'anın adlî safhası ve çetenin âkibeti tesbit edilemedi.

Bibl.: Gazeteler.

GECE KUŞLARI ÇETESİ — 1960 ile 1966 arasında, Anadoludan türlü yollarla kaçırdıkları 15-19 yaş arasındaki erkek çocuklarını, ırzlarına tecâcüzle kirlettikden, ahlâk cevherlerini gereği gibi yok ettikden sonra tâlim ile hırsız yoluna atan ve o çocukların elleri ile Beşiktaş, Beyoğlu, Şişli ve Fatih semtlerinde 35 ev ve apartıman dâiresi soyarak 1 milyon lira değerinde eşya kaldıran bir hırsız çetesi. 1966 yılı eylülünde bu çeteden 20 yaşlarındaki Erkan Erçinler ile 17 yaşındaki Arslan Boyacı yakalandılar. Arslan Boyarı 1963 de Samsundan kaçırılıp İstanbula getirilmişdi, ayakdaşları arasında "Cici Çocuk" diye anılıyordu; İstanbullu olub uygunsuzlar pençesinde kötü yola sürüklenmiş Erkan Erçinler ise, yakalanmasından üç gün evvel, bütün sekenesi yankesicilerden mürekkeb Hacıhusrev Mahallesinden Elif adında bir kızla evlenmiş bulunuyordu ki o sabıkalı "Küçükhanım" da "Hacıhusrev Kıraliçesi" diye anılıyordu.

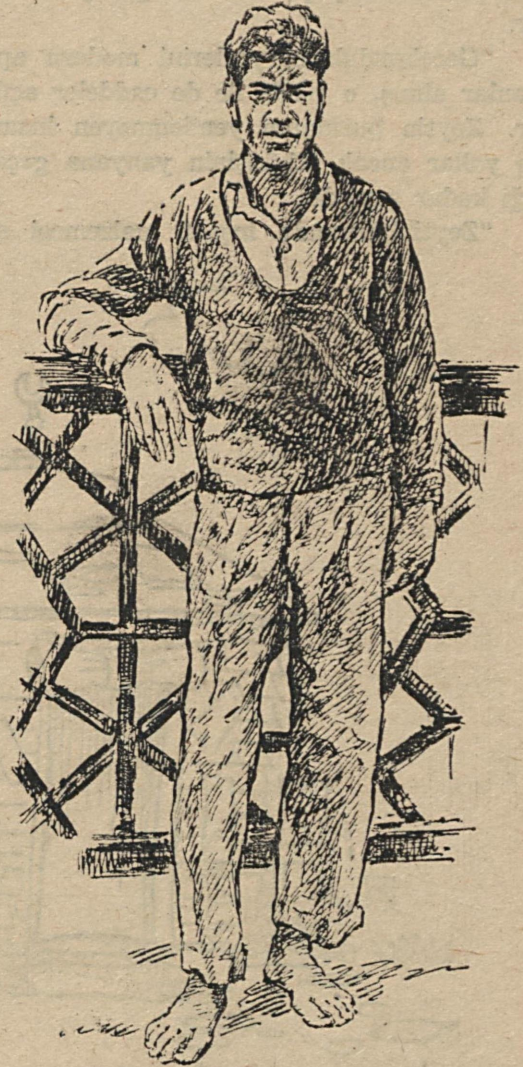
Gece Kuşları Çetesi çocuk ve genclerinin ağızlarından dinlenecek hâtıralar, V. Hugo'nun "Sefiller" i ayarında bir roman yazmaya imkân verebilir.

1966 eylülünde çetenin idârecileri ve reisi aranmakta idi. Bu çetenin âkibeti ve E. Erçinler ile A. Boyacının nasıl bir cezâ gördükleri tesbit edilemedi.

Bibl.: Günün Gazeteleri.

Gecekuşu — "1. Buhu Kuşu (Baykuşun büyüğü); 2. Mecâzen uyku uyumaz adam, geceyi uyanık geçiren adam" (Kaamusi Türkî). Geceleri hırsızlık ve fuhuşdan cinâyete kadar kötülük yollarında dolaşan adamlara lakab olmuş bir isimdir.

GECEKUŞU ALİ — En çok 35 yaşlarında iken esrar bulamamakdan gelen bir kriz ânında kendisini asarak intihar etmiş bir esrarkeş hâneberduş ve bir eski kaatil; hayatı, en derin sefâletin ve tahammülü güç ızdırabların, ve ayak takımı arasındaki sapık alâkaların ve

Gecekuşu Ali
(Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

yoğun fuhşun rahatca ve çok canlı, hareketli sahnelerle anlatılabilecek bir roman konusu olan bir genc adam. Yakın âşinan olmuş Hippi Şâir Mehmed Gökçınar onu, intiharından üç yıl kadar sonra bir vesîle ile hatırlayarak yazdığı manzumesinde anlatmışdır. Aslının nereli olduğu bilinmiyor, Karadeniz yalısı halkından olduğu tahmin edilebilir; 1928-1930 arasında doğmuş olacakdır, 1943-1945 arasında 15 yaşında ve Rizeli bir kaptanın motorlu takasında tayfa iken kaptanını bıçakla öldürmüş ve onbeş seneye mahkûm olarak 1958-1960 arasında mahbushâneden azgın, güzelliğin ve temizliğin düşmanı bir adam ve bir esrarkeş olarak çıkmış, o sıralardadır ki 18-19 yaşlarında bulunan Mehmed Gökçınarla tanışmışdır. Ahbablığı çok kısa süren o delikanlı, Gecekuşu Alinin intihârını duyduğunda kayıtsız kaldığı halde, üç yıl kadar sonra bir gün sokakda onun hem yüz ve vücud yapısında, hemde kılık kıyâfetine bir benzerine rastlayınca, ancak ruh hekimlerinin isimlendirebileceği bir duygu ile o mechul adamın resmini çekdirtmiş ve o resmi Gecekuşu Alinin resmi kabul ederek aşağıdaki manzumesini 1969 senesinde yazmışdır:

Kaba kaba yazarsam intikaamı demeyin,
Elinde hırpalanmış en tâze gençliğimin.

Gecekuşu Ali de işte geberdi gitti,
Zehir gibi berduşdu, hayta, itoğluitti.

Bir pantol bir gömlekdi bütün eşyâsı, malı,
Onlar da lîme lîme, kırk yerinden yamalı.

Demirden heykel gibi, uzun boylu, kapkara,
Kıral gibi hükmeder her gece sokaklara.

Şorolo gacaların dalgaları bir yanda,
Bir yanda haraç, vurgun, yağlıya alabanda.

Tüysüz tüysüz çocuklar, bir sürü genç serseri,
Robot olmuş emrinde, gözü bağlı askeri.

Kıymış tayfası iken Rizeli bir kaptana,
Onbeş yaşında imiş girdiğinde zindana.

Geçmiş zamanlarını anlatır roman gibi,
İmrendirir kendine sanki kahraman gibi.

Anlattığı vak'alar hep batakdır, hep balçık,
Utanmadan konuşur gaayetle açık saçık.

Zindanda tam onbeş yıl, en civelek yaşlarda,
Neden yatırmamışlar kuru tahta, taşlarda;

Gecekuşu, o mastor, ballandırıp anlatır,
Şorolo kopuklarına vazife hatırlatır.

Bir harmanlık hâlinde kendini asmış o it,
Ey Gökçınar, ona da gel hakkını helâl et.

Unutma aç kaldığın müthiş kış gecesini,
Yarı donmuş ölürken odur kurtaran seni.

Demem aldı kırk misli fâizle bedelini;
Dirilseydi şu anda, öperdim ellerini.

Geçenlerde sokakda benzerini görünce,
Yaklaşdım hippilerin turistik usulünce.

Beş papele fit oldu, bir resmini çekdirdim,
Benimçin Gecekuşu artık bu resim dedim.

Ha aslı, ha benzeri, hayat bir dalga duman;
Yalan ile oyalan, hayal ile oyalan.

Bâzan birleşir işte nefret ile muhabbet,
Ulu Tanrım o itin sen de günâhın af et.

Manzumede geçen argo kelimelerden "Yağlı", zengin; "Alabanda", musallat olma anlamındadır.

GECEKUŞU SOKAGI — Beyoğlu kazasının Galata nâhiyesinin Kemankeş Kara Mustafa Paşa mahallesinin yollarından, Galata Mumhâne Caddesi ile Necâtibey Caddesi arasında uzanır, Alipaşa Medresesi Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 15/133). Mumhâne caddesi başından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde, pakettaşı döşeli bir sokaktır. Sağ tarafda bir kamyon parkı vardır, geride de Kılıçalipaşa Hamamının arka tarafı görülür. Sol tarafda da altları dükkân iki kâgir bina bulunmaktadır, fakat yol, adı geçen rehber paftasında görüldüğü gibi Necatibey Caddesine bağlanmaz, o noktaya son zamanlarda bir "Belpet" benzin istasyonu yapılmışdır, caddeye sağ tarafdan bir geçid ile ve bir oto parkdan geçilerek çıkılır. Otoparkda bir oto lâstikcisi ve yedek parçacısı ile asıl sokak üstünde 1 manav, 1 yumurtacı-zeytinci ve 1 arpacı dükkânı vardır. Kapu numaraları 12-22 dir (ekim 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GECELİK ENTÂRİSİ — Zamanımızda erkeklerden ve erkek çocuklardan gecelik entârisi giyen pek az kişi kalmışdır, onbinde bir diyebiliriz, erkek gecelik antârisinin yerni tamâmen pijama almışdır; şimdi yalnız sünnet

çocuklarına giydirilmektedir; halbuki yakın geçmişe kadar erkekler gecelik entârileri ile mahalle kahvehânelerine çıkıp otururlardı, Hattâ şimdi, kadınlar ve kızlar bile gecelik entârisine pijamayı tercih etmektedirler (B.: Entâri, cild 9, sayfa 5129).

GECE SOKAĞA ÇIKMA YASAĞI — İstanbulda yüzyıllar boyunca gece sokağa çıkanlar hükümetce hoş görülmemiş, hakikatde de gece sokağa çıkıp dolaşanların çoğu uygunsuz gürûhundan olmuş, zâbita kolları tarafından yakalandıkları zaman da kolluklarda (karakollarda) falaka dayagından zindana atılma, hattâ idama kadar cezâ görmüşlerdir.

Gece sokağa çıkma yasakları hemen dâimâ yatsı namazı kılındıkdan, cami ve mescidlerdeki cemaat dağıldıkdan sonra başlamış, sabah ezanı okunur iken sona ermişdir.

Onyedinci yüzyıl ortasında amansız mütebid Dördüncü Sultan Murad bu yasağın başlangıcını daha da kısıtlamış, akşam ezanından yatsı namazı sonuna kadar da sokağa fenersiz çıkılmasını yasak etmişdi.

Geçen asır başlarında Mora İhtilâli yıllarında İstanbul rumları öylesine fesad ile meşgul olmaya başlamışlardı ki 1223 (1808 - 1809) da fenerli fenersiz, akşam ezanından, ortalık karardıktan sonra gece sokağa çıkma yasağı konmuş, yıllarca devam etmişdi. Evleri bir mescid veya camiin hemen yanıbaşında olan İstanbullular akşam ve yatsı namazını mescidde camide cemaatle kılabilmişlerdi. O yasağa ayrıca bir de silâh taşıma yasağı eklenmişdi.

Sokakların belediyece aydınlatılmadığı devirlerde, sokağa fenersiz çıkma yasağı, İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarına kadar sürmüşdür.

Meşrutiyet devrinde ve zamanımız, İstanbulda sıkıyönetim (örfi idâre) ilân edildiği sıralarda da gece sokağa çıkma yasakları konmuşdur. (B.: Fenersiz Sokağa Çıkma Yasağı, cild 10, sayfa 5643).

GECELERİ SOKAK FUHŞU — Fetihden zamanımıza kadar, zaman zaman amansız fuhuş ve gece sokağa çıkma yasaklarına rağmen, ayak takımından uygunsuz adamlar geceleri sokaklarda, sokak boylarındaki vîrânelerde, kale duvarları kovuklarında, mezarlıklarda, yangın yerlerinde fâhişelerin en süflüleriyle ve bilhassa kendi boylarından kötü delikanlılarla fuhuş yapmışlardır. (B.: Gece Soyguncuları).

GECE SOYGUNCULARI — Gece tenha semtlerde ve bilhassa geç saatlerde sokaklarda adam çevirip soyan şerirler; bu gibi vak'aların çoğunda cinsî sapık bir kötü delikanlı soyguncular tarafından yem gibi kullanılır; kötü oğlan, herhangi bir yerde rastladığı avını; gece sokak fuhşu için en uygun tenha bir yer diyerek soyguncu ayakdaşlarının pusuda beklediği yere götürür ve kolay kaçmasını imkânını önlemek için de yarı soyunuk bir duruma geldiklerinde, sözde çirkin suçun üstünde basılırlar. Kötü delikanlı kaçar, getirdiği adam da, direnirse dövülerek, soyulur, önce üstündeki bütün parası, varsa saati, yüzüğü alınır. Eğer yeni, yenice ise ayakkabıları, mevsime göre paltosu, pardüsüsü alınır. Bir don gömlekce bırakılarak soyulanlar da olur.

Şu satırları günlük gazetelerden alıyoruz: "Taşkışla civârı soyguncuların karargâhı oldu. Hilton Otelinin arka yolu, Taksim Gezisinin altındaki saha ve Dolmabahçe'den Taksime çıkan yol ile civarı silahsız gangsterlerin karargâhı haline gelmiştir. Daha ziyade homoseksüel, cinsi sapıkların dolaştığı ve hemen her gece adam soyulduğu bu bölgede polis tedbir almağa başlamıştır.

"İki gece önce aynı yerde yeni bir soygun daha olmuş, Ortaköyden dolmuşla Dolmabahçeye gelen ve saat 10.30 da arka yoldan Taksime çıkmakta olan Murat adında bir müteahhidin yolu üç kişi tarafından kesilmiştir. Tanımadığı üç kişi ile karşılaşan Murat, kaçmak istemiş, fakat yediği yumruk ve tekme darbeleri ile bayıltılmıştır. Yol kesenler bundan sonra adamın cebinde bulunan 1150 lira parası ile kolundaki saati alıp kaçmışlardır. Bir saat sonra kendine gelebilen Murat durumu polise bildirmiştir.

"Son bir ay içinde bu civarda ayrıca 4 yabancının da aynı şekilde soyulduğu polis kayıtlarından anlaşılmıştır.." (Cumhuriyet, ağustos 1963).

Gece soygunculuğunu, bir kötü delikanlıyı veya erkek çocuğu yem gibi kullanmadan ve kendi pençelerine güvenerek yapan şerirler de pekçokdur; geceleri hırsızlık kasdı ile evlere veya dükkânlara girenlere "Gece İşcisi" denildiği gibi gece soyguncularına da kendi arala-

rında "Gecekuşu" denilmişdir, bu isim birkaç azılı serseriye lakab da olmuşdur (B.: Gecekuşu Ali).

Gece soygunlarının bâzan bir cinâyete bağlandığı da görülmüşdür (B.: Gülhâne Parkı Cinâyeti).

İstanbulda gece sokak soygunlarının en çok olduğu devirlerden biri de, 1918 - 1920 arası, İstanbulun meşum işgal yıllarıdır ve sokak soyguncularının hemen hepsi de rum palikarlarıdır.

GECE YATISI MİSÂFİRLİĞİ — Yakın geçmişe kadar İstanbulun günlük hayatında önemli bir yeri olmuş bir misâfirlikdir; bilhassa motorlu nakil vasıtalarının ve hatta tramvayların bulunmadığı devirlerde, büyük şehir İstanbulun birbirinden uzak semtlerinde oturan akrabâlar, yakın dostlar birbirlerine sık sık ziyârete gidemezler, gittikleri zaman da bir kaç gece orada yatıp kalırlardı, buna "Gece Misâfirliği, Gece Yatısı Misâfirli" denilirdi, o devirlerde İstanbul hayatı için bir zaruret idi. Onun içndir ki en mütevâzi türk evinden en varlıklı kâşânelere kadar gece yatısı misâfirleri için en azdan üç dört tâne, tertemiz misâfir yatağı bulunurdu. Karyola, türk evine girmediği zamanlarda, ev halkına olduğu gibi, gece yatısı misâfirlere de yer yatakları serilirdi.

Büyük konakların selâmlıklarında ise, gece yatısı misâfirleri altı aylık, bir yıllık, hattâ hattâ ömürlerince boyunca kimseler olurdu, ve elbet ki onlar da, rind ve kalender dervişler, şâirler, âşıklar olurdu. Cağaloğlundaki konağının selâmlığında o gibi gece yatısı misâfirlerini barındıran son büyük adamlardan biri Maarif nâzırlarından Münif Paşa olmuştur.

Boğaziçindeki yalılarına giden İstanbul kibarları için gece yatısı misâfiri beklemek ayrıca bir zevk teşkil ederdi; misâfirler yalılarda ağırlandıktan başka, civardaki mesîrelere götürülür, elden gelen ikramda kusur edilmemeye çalışılırdı.

Zamanımız için gece yatısı misâfirliği, bir aile içinde fevkalâde haller müstesnâ, tahammül edilemez bir yük hâlini almıştır. Habersiz bir gece yatısı misâfiri içini, İstanbulda hiç bir ev hazırlıklı değildir.

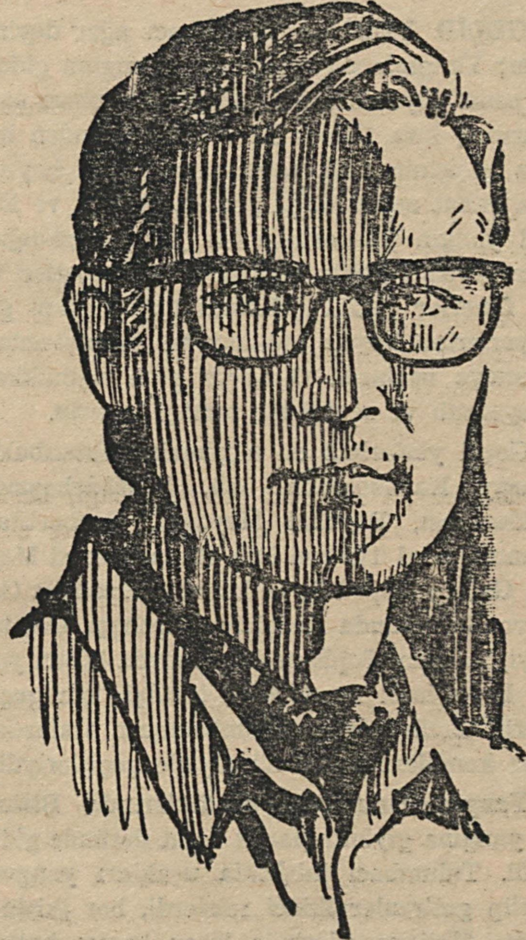
Odamın tavanı gökdeki bulut,
Hürriyete yokdur içinde hudut.

Bak duvarlardaki resimlere bak,
Gece yatısına gelmiş birer put.

Sen de uzun saçla, çıplak ayakla,
Hippi çalımınla gel ey Hans Kunut.
(Mehmed Gökçınar)

GEÇ (Faruk) — Ressam ve yazar ; bilhassa, resimlerini de kendisi çizerek resimli roman yazarı; 1931 de Adapazarı'nda doğdu, oralı Hasan adında bir çiftcinin oğludur; Akyazı ilkokulunda, Galatasaray Lisesinde ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin resim bölümünde okudu, akademiden 1956 da diplama aldı.

Resim ile çocuk yaşlarında meşgul olmuşdu, basın hayatına da daha lise ve akademi öğrencisi iken atılmıştı. Basında ilk resimlerini 1950 de Türkiye Yayınevinin çıkardığı "Hafta" mecmuasında yapdı, hikâyeler, fıkralar, çeşitli ko-

Faruk Geç
(Kendi Çizgisi)

nularda yazılar resimledi. 1955 de günlük Hürriyet Gazetsini resimli roman tefrikası yazar ve ressamı olarak girdi ve dâimâ kendi yazdığı eserleri o türde romanlar yapdı, konular memleketimize âid olduğu için, çizgileri de çok kaabiliyetli bir elden çıkdığından tefrikaları rağbet gördü. Gazetenin ikinci sayfasının sol alt tarafında yayınlanan tefrikalarına, yirmi yıla yakın bir zamandır ki fâsılasız devam etmekdedir ve Hürriyetdeki işinden gayri başka yerde de çalışmamaktadır. Sanatkârın bir hususiyeti de resimli romanlarının dış sahnelerindeki dekorlarda hakikate sadâkatle bağlı kalarak çalışmasıdır.

Meslek hayatının dışında sporla ilgilenir. 1967 de Âsüman adında bir hanımla evlenmişdir, ondan Emre adında (doğ. 1968) bir oğlu vardır.

Bürhâneddin ÖLKER

GEÇİD — (B.: Yeraltı Geçidleri)

GEÇİD YERİ — Tulumbacı ağzı deyimlerden; Yangınlarda ve bilhassa yangına giderken, semt veya mahalle yangın tulumbası sandıklarının, kısa fâsılalar ile birbiri peşinden koşarak geçişinin halk tarafından yollar boyunca en rahat seyredildiği yerler; Galata ve Bayazıd yangın kulelerinde bir yangın çıkdığını haber veren gündüz bayraklar ve sepetler ve gece fenerler çekilir çekilmez halk hemen geçid yerlerine koşup toplanır ve tulumbacıları beklemeye başlardı. O devre göre muhakkak ki heyecanlı ve zevkli bir temâşâ olurdu.

Geçid yerlerinin en meşhurları İstanbulda Aksaray Karakolunun önü, Şehzâdebaşında Direklerarası, Bayazıd Meydanı, Çenberlitaş, Sultanmahmud Türbesi önü, Sultanahmed Meydanı, Galata Köprüsü, Unkapanı Köprüsü; Galata ve Beyoğlunda Karaköy, Tepebaşı, Galatasarayı, Taksim, Tophâne idi. Aslında bütün yolların boyu halk ile dolardı, temâşâ için geçid yerlerin tercih sebebi, tulumbacıların oralardan ayrıca kendilerine has nümâyişle geçişleriydi.

Yangın Tulumbası sandıklarında Birinci Reis yangına giyimli olarak ve at üstünde gidip gelirdi. Tulumbacı kılığında uşakları yangına götürüp getirenler ikinci reislerdi, her ikisinin alâmeti fârikası ellerinde birer kamçı bulunmasıydı, birinin cakalı at sürüsü, öbürünün elinde kamçı ile fiyakalı ve uşaklarının tâlimli oluşundan gelen magrur edâsı geçid yerinde son derecede dikkati çekerdi.

Borucu, fenerci, kökenci; bir takım dört kişiden mürekkep en az üç takım uşak, 12 tulumbacı, geçid yerlerinden aslaa konuşmayarak koşar geçerlerdi, sadece koşan ve adımlarını tâlimli atan çıplak ayakların şapırtısı işidilirdi. Geçid yerlerinde tulumba sandığını vücud yapıları güzelliği ve koşarlı ayakları ile en seçme uşaklar omuzlardı. Ve nâracı, Geçid Yerlerinde sandık nârâsını basarak hangi semtin, hangi mahallenin tulumbacıları olduklarını bildirirdi, meselâ:

— Düşmana kelepçe vuran minimini zındanlı!

— İstanbul bir dâire bir!

diye gür ve mutlakaa dâvûdi bir sesle bağırırdı ki birinin Zındankapulular, öbürünün de Fâtihliler olduğu anlaşılırdı.

Yangın tulumbası sandıklarının süsü olan ayrı ayrı şekillerdeki mâdenî tepeliklerin aslaa oynamaması, dümdüz geçmesi şarttı. Öyle geçen sandıkları geçid yerlerindeki halk coşkunca alkışlardı. Tepelik sağa sola, öne arkaya yalpalarsa, uşakları ne kadar koşarlı da olsa makbul değildi, öyle geçen sandıklar da, hoş bir hareket olmamakla beraber yuhalanırdı.

Meşhur kantocu Peruz Hanımın âşık olduğu bir tulumbacı için dillere destan olmuş bir kantosu vardı ki bir parçasında Geçid yerinden de bahseder:

> **Çek Fenerci feneri**
> **Borucu arş ileri!**
> **Gecid yerimiz "sena" dır (sahnedir) beyler,**
> **Tulumbacıları takdir ile seyreyler..**
> **Sandık şimşir, gümüş tepelik,**
> **Bir uşağını sevdim ilik mi ilik..**
> **Yangın var, yangın var,**
> **Nerede?**
> **Kıztaşında, Kıztaşında,**
> **Gönül evinde!**

Geçid yerlerine en kibar kişiler, mülki ve askerî en yüksek rütbeli kimseler bile giderdi. Gece yangınlarında yatakdan fırlayıp geçid yerine koşan meraklılar pek çokdu. Yaz ise gecelik entârisinin üstüne bir ceket geçirilir, kış ise entâri üstüne bir kürk giyilir, ama yine giderdi (B.: Cevdet, Çingene, cild 7, sayfa 3518; Tulumbacılar).

Vâsıf HİÇ

GEDÂÎ (Beşiktaşlı) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış değerli bir halk şâiri; asıl adı ve doğum tarihi bilinmiyor; kendisini görmüş Hattat Hacı Nuri Efendi: "Ev bark sâhibi idi, Beşiktaş (Sinanpaşa) Camii civârında Dönme Mehmedin kahvehânesinin bir köşesinde arzuhalcilik yapardı" diyor.

Şiirleri ve sazı ile büyük şöhret kazanmış, Sultan Abdülazizin de teveccühünü kazanmışdı; devrin tanınmış saz çalanları sarayda toplanarak âşıkaane meclisler tertib edilir, fasıllarda reislik vazifesini muhakkak Gedâî yapardı.

Orta boylu, beyazca tenli, çember sakallı, sözü sohbeti tatlı, lâtîfeyi sever bir zât idi. Bektâşi olduğu için hayderiye giyer ve belinde dâimâ kemer bulunurdu. Bektâşiliğini söylediği bir beyittir:

Hacı Bektaş gibi sâhibi kerâmet,
İkrarsız değiliz, pîrimiz vardır.

Merdivenköyündeki Şahkulu Tekkesi postnişini Mehmed Ali Hilmi Baya intisab etmiş idi. Kendisi de o tarikatda "Baba" unvanını kazanmışdı; 1887 - 1889 arasında seksen yaşlarında vefat etmişdir.

Ahmed Cavid Beyin rivâyetine göre Beşiktaşda Tuzdede Tekkesi türbesinde medfundur. Çankırılı Ahmed Talât Bey de "Tokatlı Âşık Nuri" isimli eserinde Beşiktaşlı Gedâî hakkında şunları yazıyor:

"Âşık Cemâlî Ceyhûninin, o da Tokatlı Nurinin, Tokatlı Nuri de Emrah'ın çırağıdır. Cemâlî'nin nakline göre Beşiktaşlı Gedâî de Tokatlı Nuri gibi Emrahın çıraklarındandır (B.: Emrah, Erzurumlu, cild 9, sayfa 5107). Emrah ölürken Nuriye sazını ve sözünü, Gedâîye de kale ve kuvvei hâfızasını bırakdığını söylemiş. Nuriye Anadoludan çıkmamasını, Gedâîye de Rumeline gidip oradan dönmemesini vasiyet etmiş.

Gedâî'nin arzuhalcilik ile geçinmesi kuvvei kalemiyesine delildir. Şiirleri kaleminin kuvvetine ayrıca delildir. Rumelinde dolaşmamışdır ama Anadoluda Çankırıya gitmiş, Yapraklı Panayırında saz çalmış ve unutulmaz bir hâtıra bırakmışdır..".

Şöhreti o kadar yaygın idi ki edebiyat meraklıları ve Anadoludan gelen âşıklar Beşiktaşda onun oturduğu kahvehâneye giderlerdi, "Gedâî Babamız" diye hürmet gösterilirdi. Konyada çok güzel saz çalan ve "Çopur" diye meşhur ve İstanbula hiç gelmemiş İsmail Efendi adında bir zât bana Gedâî'nin bir destanını okumuş ve ondan sitâyişle bahsetmişdi. Bâzı şâirler de ona nazîreler yazmışdır.

Gedâî'nin bazı parçaları da bestelenmişdir, meselâ şu gazeli Hüseynî makaamında bestelenmiş çok meşhur bir eserdir:

Büyütüp serde yetişdirmiş idim dal fes ile,
Ülfeti gayri yasağ etti gönül herkes ile,
Bağrına taş mı basup kesdin anı mikras ile,
Dilerim Bârî Hüdâdan iki destin kesile,
Alup ol şânevü mikrâsını berber eline
Nice kıydın e şehin perçeminin bir teline.

Gedâî destan, koşma, dîvan, semâî, yedekli semâî, gazel gibi muhtelif şekilli manzumeler yazmışdır. Mâni'leri olduğu da söylenir. Bâzı şiirlerinde Tasavvuf neş'esi hâkimdir; tamamen "Vahdetperest" görünmektedir, yanında mescid ile meyhânenin farkı yokdur, "Allahı hâricde aramakda doğru değildir, kendimizdedir".

Kimseden bir şey istememiş, Allahın verdiğine kanaat ile yaşamış olan Gedâî dindar bir adamdı. Nefsi Emmâreye zebun olduğunu, yüzünün karalığını itiraf eder. Allaha ve Peygamberin şefaatine sığınır. Ehlibeyt muhibbi, bilhassa İmam Hüseyinin âşıkıdır.

Şiirlerinden içki kullandığı ve mahbubdost olduğu anlaşılıyor, bunu şu beyitinde kendisi de açıkca söylemektedir:

Gel mevü mahbubdan bana geç derler,
Hiç âşık geçer mi eski huyundan.

(Üsküdarlı Âşık Râzinin evrâkı metrukesi arasında mersiye yollu bir tarih manzumesi vardır:

Kalenderler servesi Beşiktaşlı Gedâî,
Güzellerin yolunda serdengeçdi fedâî.

Eksik değil, başından hiç havâî zülfi yâr,
Yazar destan, gazeller koşmalarla semâî.

Benim bildiklerimden mâşûkumdur dediği,
Altı nefer fetânın hepsi bıçkın hercâî.

Berber Çakır Mustafa, Terlikci Benli Ömer,
Yalun ayaklı serkeş Tulumbacı Recâî.

Biri Süslü Pandeli Çengelköylü palikar,
Biri Haddehâneden Bahriyeli Nidâî.

Pâyim bûs ider idi biri de bendenizim,
Hamam çıplağı Ferhad işte bu abdi dâî.

Kapanub kabri üzre târihi tam söyledim,
"Göçdü cemal âşıkı Beşiktaşlı Gedâî."
(1306 = M. 1888 — 1889)

Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında yetişen şâirler arasında her halde çok kudretli bir şahsiyettir. Şiirlerinin çoğu, zamanın İstanbul hayatı ve kıyâfetleri bakımından da kıymetli birer vesikadır.

Sadeddin Nüzher ERGUN

"Beşiktaşlı Gedâî" — Beşiktaşlı Gedâînin 4 destanı, 29 koşması, 14 dîvanı, 18 semâisi, 1 yedekli semâisi, 7 gazeli, tümü 73 şiiri Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından bir divançe hâlinde toplanmış ve 1933 yılında "Beşiktaşlı Gedâî" adı ile yayınlanmışdır, yayınlayan Sühulet (Semih lütfi) kitavevidir.

Gedâînin şiirleri arasında yakın geçmişin İstanbul hayatı ve kıyâfetleri ve İstanbulun bazı semtleri üzerine, zamanımızda vesika kıymeti taşıyan parçalar pek çokdur, bu İstanbul Ansiklopedisinde ilgili olduğu maddelere alınmışlardır (B.: Bağlarbaşı, cild 4, sayfa 1819; Berber, cild 5, sayfa 2516 ve 2517; Boyunbağı, cild 6, sayfa 3043; Baskın Destanları, cild 4, sayfa 2148; Bekâr Uşağının Evlenmesi, cild 4, sayfa 2404).

Bir kaç parça da buraya alıyoruz:
Delikanlılarda levendâne topuk vurma ve şalvar ağı sallama nümâyişi:

Zelzeleye verir âlemi sarsar,
Salladıkça şalvarının ağını.

Süslü delikanlılarda saatkordununa takılan gümüş püsküller; ve saatin bele sarılan kuşakda taşınması:

Nâz ile sarkıtmış belden aşağı,
Saat kordonunda zer saçağını.

Yosma süslenmesinde kınalı ellerin câzibesi:

Kurnaz keklik gibi eller kınalı,
Ocaklar yandırdın kahbe analı,
Niçe evler yıkdın deyyus babalı,
Ben bilirim seni, filânsın güzel.

Üsküdar ve Boğazın Anadolu yakası köyleri de civan arayan kalenderlerin seyran yerleridir:

Seni Beylerbeyi, Çengelköyü, Göksu'da bulsunlar,
Gören üftâdeler Kandilli'de gökkandil olsunlar,
Civârı vuslata saf saf görenler bâri gelsünler,
Cemâlin seyrini Çamlıca semti üzre bilsünler.

Sana Bağlarbaşı mesken, bana hicrin medâr olsun,
Bu yaz ey serv kaamet öz makaamın Üsküdar olsun.

Kartal, Pendik, Gebze tarafları da öyledir:

Şu yerlerde beni meftun iden genci nihânım var,
Ya Kartal, Gebze, Pendik semtlerinde er kemânım var.

Berber civanlarının dükkânda bellerine ibrişim futa bağlayarak ve çıplak ayaklarına nalın giymeleri:

İbrişim fûte gerçi güzel yaramış beline,
Sırma tasmâlı nalın pâyine mikrâs eline.

GEDÂİ (Celeb) — Evliyâ Çelebinin kaydına göre Onyedinci Yüzyıl ortalarında namlı bir çöğürcü sâzende (B.: Çöğür, Çöğürcüler, cild 8, sayfa 4111), hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

GEDÂ MUSLU — Evliyâ Çelebinin kaydına göre XVII. Yüzyıl ortalarında namlı bir çöğürcü sâzende (B.: Çöğür, Çöğürcüler, cild 8, sayfa 4111), hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı.

GEDİK (İhsan) — Sinema sanatcısı, 1942 de Samsunda doğdu, öğrenimini orta okulun üçüncü sınıfında terketti. Sinemaya 1961 de "Bire On Vardı" filminde set âmirliği yaparak girdi. "Yavaş Gel Sevgilim" filminde de oyunculuğa başladı. Üç yüzden fazla filmde oynamışdır, bazıları şunlardır: "Seyyid Han", "Aç Kurtlar", "Bir Çirkin Adam" (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

GEDİK (İstepan) — Ermeni asıllı bir şâir ve besteci; 1886 da Konyada doğmuşdur, İstanbulda Hukuk Mektebini bitirmiş, hâkimlik, reji müdürlüğü yapmış, yıllarca da İstanbulda avukat olarak serbest çalışmışdır. Musiki ve şiirle küçük yaşdan beri meşgul olmuşdu; türkçeyi İstanbul ağzı ile anadili gibi konuşur-

du. Çoğunlukla kendi manzumelerini bestelemişdir. Şarkılarının, türkülerinin besteleri sözlerinden güzeldir, Güftesi ermenice olan yüze yakın şarkısı vardır. Kendisini muhitine sevdirmiş, iyi insan olarak tanınmışdı. 1951 yılında Parisde bulunan oğlunun yanına gitmiş ve orada yerleşerek Türkiyeye dönmemişdir. O tarihden sonraki hayatı bilinmiyor. Sözü de bestesi de kendisinin bir kaç eserini alıyoruz:

Hüseynî Şarkı

Penceremde derdli derdli beklerim,
Benim yarim hiç görünmez neylerim.
Uykusuzdur, yolda hâlâ gözlerim,
Benim yarim hiç görünmez neylerim.

Hüseynî Türkü

Gelin olsam duvaklara bürünsem,
Ata binsem kısmetime sürünsem;
Tenha bulsam aslanıma görünsem,
Vedâ etsem gençliğime övünsem.

Hicaz ve Karecigar fasıllarında birer saz semâisi. Nişâburek ve Kürdilihicazkâr fasıllarında da birer longası vardır.

Bibl.: Mustafa Rona, XX. Yüzyıl Türk Musikisi.

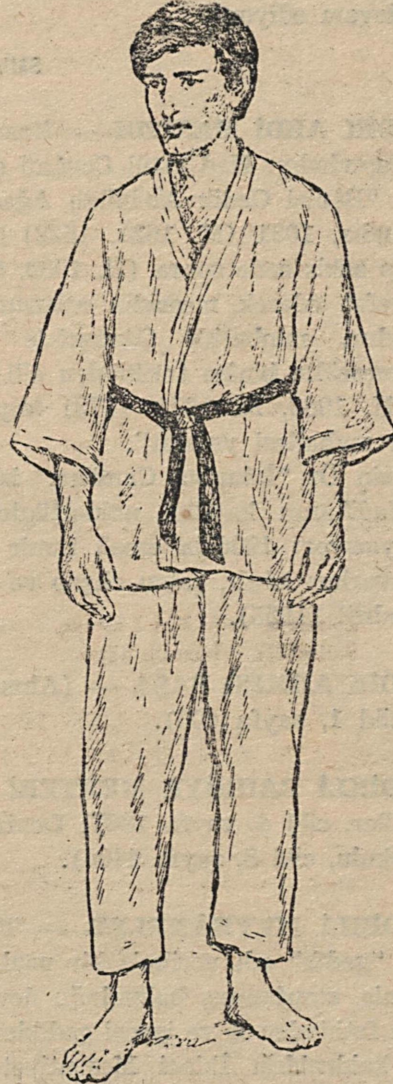
GEDİK (Namık) — Tıb doktoru, şâir ve hikâye yazarı, siyâset adamı; Demokrat Parti iktidarının son iç işleri bakanı; 1911 de Üsküdarda doğru, Arabkirli Gedikzâde Kâşif Bey adında bir zâtin oğludur; Kabataş Lisesinde ve İstanbul Üniversitesinin Tıb Fakültesinde okudu. Öğrenciliği sırasında uzun süre Tıb Talebe Cemiyeti genel sekreterliğini yapdı. 1936 da hekimlik diploması aldı ve bir süre Adanada sıtma mücâdelesinde çalışdı. Askerlik görevini yedek subay hekim olarak yaparken Dersim harekâtına katıldı. Çine İlçesinde dört yıl hükûmet tabibliği yapdı. İç hastalıkları üzerindeki ihtisasını Haydarpaşa Nümune Hastahânesinde tamamlayarak 1948 de Muğla Memleket Hastahânesine tayin edildi, az sonra da aynı hastahânenin başhekimi oldu, 1950 de Haydarpaşa Nümune Hastahânesi verem pavyonu mutahassıslığına tayin edildi ve aynı yıl içinde siyasete atılarak ve Demokrat Partinin adayı olarak Aydından millet vekili seçildi.

1954 de iç işleri bakanı oldu, onun bakanlığı zamanındadır ki 1955 de İstanbulda 6-7 eylül hâdiseleri oldu ve Dr. Nâmık Gedik bakanlıkdan istifâ etti, partisinin meclis grubu başkanlığına seçildi, 1956 ikinci defa iç işleri bakanı, 1957 seçimlerinden sonra yine milletvekili seçilince, Adnan Menderesin kurduğu yeni kabinede üçüncü defa iç işleri bakanlığına tayin edildi.

27 mayıs 1960 ihtilâlinde tevkif edildi, 29 mayıs 1960 da mevkuf olarak bulunduğu Harb Okulunun üst katında bir pencereden kendisini aşağı atarak intihar etti. Yüksek soruşturma kurulu tarafından hiç bir gayrî meşru serveti bulunmadığı hükme bağlanmış ve ilân edilmişdir.

Tıb mesleğinin yanında bir aydın kişi olarak edebiyat ile de meşgul olmuşdu. Şiirlerinde "Nâmık Kâşif" adını kullanmışdır. Şiir ve hikâyeleri 1932-1933 arasında Serveti Fünun mecmuasında yayınlanmışdır (Türk Ansiklopedisinden)

GEDİK (Namık) — 1971 de İstanbulun Anadolu yakasında demir yolu boyu semtlerin-

Judocu Namık Gedik
(Resim : Sabiha Bozcalı)

den Küçükyalıda bir kadın berberi salonu sahibi 20 yaşlarında bir delikanlı; "Judo" sporunda altı yıl çalışarak kahverengi kuşak sâhibi olan Namık Gedik (B.: Judo), o semtde bir kadın berberi salonu açdıktan sonra, kendisi ve kalfaları salonda judocu kıyâfetinde çalışıyorlardı ve Namık Gedik, saçlarını yapdığı kadınlara ve kızlara, ayrıca dükkânında Judo dersleri vererek bu sporu yaymaya çalışıyordu.

1952 de Sarıkamış'ın Hamamlı Köyünde doğmuşdur, İbrahim adında bir rençberin oğludur. Tahsili orta okulun ikinci sınıfından terketmiş ve iş hayatına atılmışdır. Bahsedilen kuaför salonunu 1971 de açmışdır.

Judoya 1965 de Kadıköy Halk Eğitim Merkezinde başlamışdır, bu satırların yazıldığı sırada da (1972, mart) haftada iki gün yine eğitimine devam ediyordu.

Sâlim ERDEM

GEDİK ABDİ MESCİDİ — Kasımpaşada Zincirlikuyudadır; Hadîkatül Cevâmi şu gilbiyi veriyor: "Bânisi Gedik Abdullah Ağadır, kaptanlardandır, 1031 (M. 1621, 1622) tarihinde binâ edip sekiz sene sonra (H. 1039, M. 1629-1630) vefat ederek mescidin avlusunda defn olunmuşdur, minberini Çavuşzâde Mustafa Efendi mescidin binâsı tarihinden elli bir sene sonra (H. 1082, M. 1671-1672) koymuşdur; mescidin mahallesi yokdur".

Tahsin Öz "İstanbul Camileri" isimli eserinde Hadikanın kaydini nakletdikden sonra şunları yazıyor: 1906 da esaslı tamir görmüşdür. Duvarları kâgir, çatısı ahşab ve minâresi tuğladandır" (1965).

GEDİK AHMED PAŞA — (Ahmed Paşa, Gedik, cild 1, sayfa 406).

GEDİKLİ BAHRİYE MEKTEBİ — (B.: Bahriyeliler, cild 4, sayfa 1867; Deniz Gedikli Erbaş Okulu, cild 8, sayfa 4406).

GEDİKLİ MEYHÂNELER — Türkiyede her işin "gedik" adı verilmiş bir usul ile tahdid edilmiş, sınırlanmış bulunduğu devirde, İstanbulun fethinden iş ve işyeri gediklerinin kökünden kaldırıldığı İkinci Meşrutiyete kadar geçen yüz yıllar boyunca İstanbulda devlet izni ile açılmış, sayısı sınırlanmış, dondurulmuş meyhâneler; izinsiz, kaçak, meyhâne hüviyeti herhangi başka bir iş ile (aşcı, işkenbeci, turşucu dükkânı gibi) gizlenmiş olan meyhânelere de "Koltuk Meyhâne" denilmişdir (B.: Gedik; Koltuk; Meyhâneler).

İstanbulda kaç meyhâne gediği, dolayısı ile kaç Gedikli Meyhâne bulunduğunu tesbit edemedik. Diger bütün gedikler gibi meyhâne gedikleri de babadan evlâda miras olarak kalırdı. Evlâd meyhânecilik yapmak istemezse, yahud meyhâneci bir erkek evlâd bırakmadan ölürse, gedik, meyhâneciler loncası aracılığı ile işin ehli bilinen ve namusuna kefâlet edilen meyhânenin bir müstahdemine veya herhangi bir adama satılır, devredilirdi.

Gedik fermanı hangi semtde hangi dükkân için verilmiş ise, o fermanla meyhâne başka bir semte, veya semtinde başka bir dükkâna nakledilemezdi.

Gedikli meyhâneler ya bulundukları yere nisbetle, ya sâhiblerinin isimlerine nisbetle, yahud da o zamanlar dükkânlara tabelâ yerine asılan tahtadan yahud mâdenî bir kafes, bir hançer, bir zincir gibi alâmeti farikalarla anılırdı. Halk ağzında içindeki havaya, bir mahbub çırağına veya köçeğine nisbetle anılanlar da vardı, fakat öylesine takılmış isimler tezce unutulurdu.

Yakın geçmişin İstanbul meyhâneleri üzerine 1880 lerde, Çaylak lakabı ile tanınmış Mehmed Tevfik Bey tarafından yazılmış "Meyhâne yahud İstanbul Akşamcıları" isimli küçük boyda 48 sayfalık bir kitabcık vardır. Yazar "İstanbulun eski gedikli meyhâneleri" diyerek ve semtlerini de kaydederek 83 meyhâne adı veriyor:

İstanbul Balıkpazarında: Kafesli, Hançerli, Yahudi (3 meyhâne).

Zından kapusunda: Sahlebci (1 meyhâne).

Asmaaltında: Çavuşbaşı (1 meyhâne)

Ketencilerde: Sabuncu (1 meyhâne).

Mahmudpaşada: Çorabcı Hanı, Kürkcü Hanı, Valde Hanı (3 meyhâne).

Mercanda: Alipaşa Hanı (1 meyhâne).

Tavukpazarında: Saraç Hanı, Bakla Hanı, Yağlıkcı Hanı, Vezir Hanı (4 meyhâne).

İskenderboğazında: Taş Han (1 meyhâne).

Gedikpaşada: Büyük Müsellim, Küçük Müsellim (2 meyhâne).

Kumkapuda: Düzoğlu, Yeni Meyhâne, Karabıçak, Küçük Samsun (4 meyhâne).

Yenikapuda: Kafesli (1 meyhâne).

Langada: Tandırlı, Mermerli, İki kapulu (3 meyhâne).

Langa Kolluğu karşısında: Saray Odaları, Uzun Odalar (2 Meyhâne).

Samatyada: Büyük Kuleli, Küçük Kuleli, Altınoluk, Gümüş Halkalı, Kel Sarkis, Zafiri, Ormanos, Kelepçe. Hacı Manol, Süngerli, Servili (11 meyhâne).

Yedikulede: Mağaza (1 meyhâne)

Altımermerde: Sünbüllü (1 meyhâne).

Karagümrükde: Takkeci (1 meyhâne).

Topkapusunda: Karagöz, Yeni Meyhâne, Hacı Mardiros, Kaledibi, Sarafim (5 meyhâne).

Tekfursarayında: Karagöz, Enserci Mişon, Kürkcü, Orak, Çubukcu Nesim (5 meyhâne).

Balatda: Karanlık, Koca Kalfa, Köroğlu, Bağçeli, Yarım Balat, Karanfil, Yasef, Enserci Nesim, Balta Yasef (9 meyhâne).

Ayvansarayda Loncada: Ayvalı, Yovaşko (2 meyhâne).

Balatkapusu dışında yalı boyunda: Dülgeroğlu, Tömbet, Hacı Mişon, Hacı Avram, Gümüşendâze, Bayrakdar, Çingene Müsellim (7 meyhâne).

Fenerde: Sukiyas, Gümüşhalkalı, Kanburoğlu, Tanaşaki (4 meyhâne).

Kiremit Mahallesinde: Sakızlı, Kafesli (2 meyhâne).

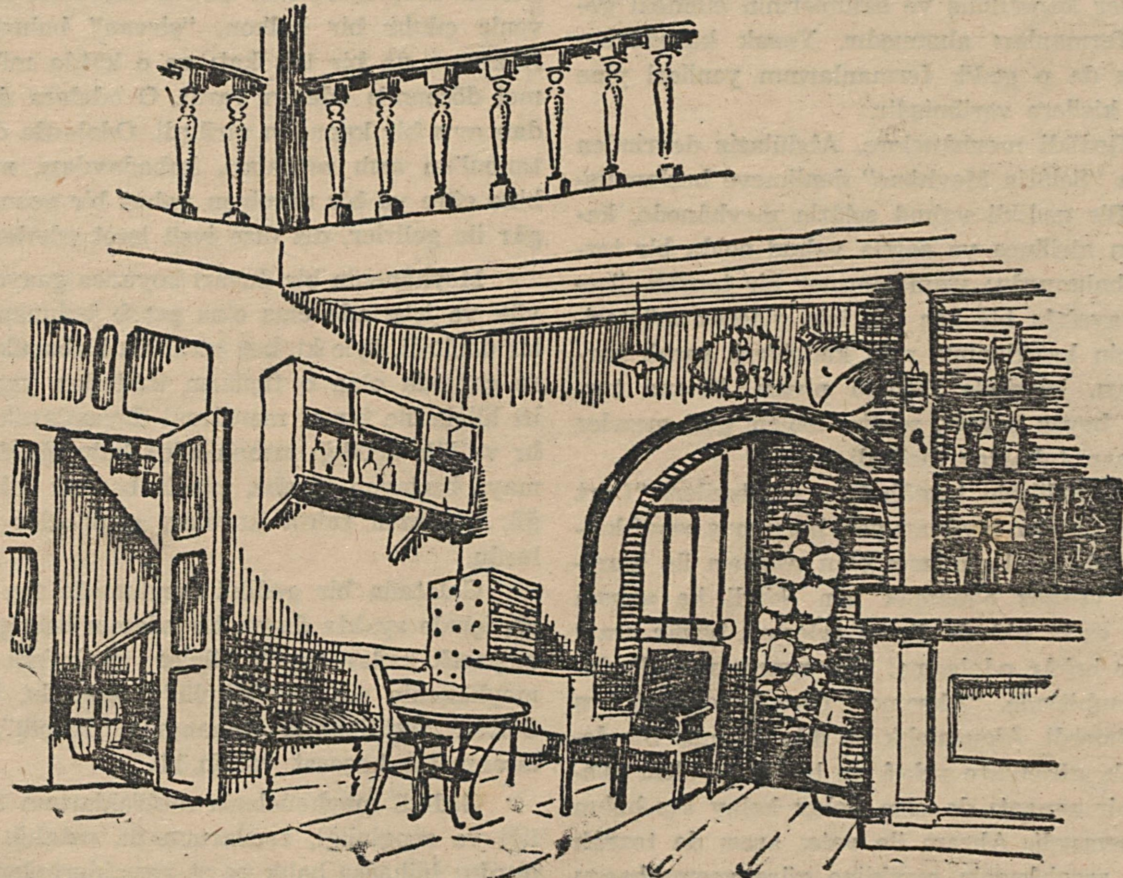
Cibâlide: Haleblioğlu, Laşko, Kasâvet, Anastas, Yahudi Ayoda (5 meyhâne).

Unkapanında: Yenidünya, Baklacıoğlu (2 meyhâne).

Kerestecilerde: Kandilli (1 meyhâne).

Tevfik Bey bu isimler cedvelinin altında: "Galata, Beyoğlu, Hasköy, Kadıköy, Üsküdar, Kuzguncuk ve Boğaziçinin sair yerlerinde bulunan ve isimleri tahkik edilemeyen meyhâneler..." diyor.

Mehmed Tevfik Bey ayak takımından bir kişiydi, rüşdiye tahsili bile görmemiş olacakdır. Zamanının kalenderleri arasına pek genç yaşında katılmış, meyhânelerde dolaşmış, tarih bilgisi o meyhâne âlemlerinde kulakdan edinilmiş şeyler olacakdır ki, o küçük kitabında eski meyhâne meclislerinden bahsederken büyük

Samatya'da Büyükkuleli Meyhânesi

(Resim : Nezih, 1942)

hatalara düşmüşdür. Târif ettiği kıyâfetler doğru değildir, yeniçeri tulumbacılarından bahsederken zamanının tulumbacıları ile karıştırmışdır; anlattıklarını geçen asır sonları için okumalıdır. Yukardaki meyhâne isimlerinin doğruluğunu, elimizde başka bir kayıd olmadığı için, kabul etmek lâzımdır. Fakat, Tevfik Bey İstanbul Balıkpazarında ancak 3 meyhâne adı kaydettiği halde, 1880 ile 1885 arasında Balıkpazarı meyhânelerinde dolaşmış Erzurumlu Âşık İbrahim bir destanında orada 17 meyhâne bulunduğunu yazıyor (B.: Balıkpazarı Meyhâneleri, cild 4, sayfa 2029); başka kalender şâiler de İstanbulun Gedikli meyhânelerinden bahsetmişlerdir (B.: Büyükkulei, cild 6, sayfa 3302; Büyük Müsellim, cild 6, sayfa 3304).

Tevfik Beyin cedvelinde han isimleri ile anılan meyhâneler görülür, onlar büyük iş hanlarının avlu yüzü veya sokak yüzü dükkânlarda açılmış meyhânelerdir. Langa meyhâneleri arasında da "Saray Odaları" ve "Uzun Odalar" diye iki isim vardır; o isimlerden kasıd da içinde bekâr uşaklarının oturdukları hanlardır.

Devir devir çıkmış içki yasaklarında meyhâneler kapatılmış ve sâhiblerinin elindeki gedik fermanları alınmışdır. Yasak kalkdıkdan sonra da o gedik fermanlarının yenileri yine aynı kişilere verilmişdir.

Gedikli meyhânelere, Abdülaziz devrinden sonra "Selâtin Meyhâne" denilmeye başlanmışdır. Bir gedikli yahud selâtin meyhânede, kapudan girilince ya sağda yahud solda bir tezgâh bulunurdu; uzun mermer bir tezgâh, üzerine ayakda bir kaç tek için gidecek müşteriler için hazırlanmış rakı kadehleri, sarab bardakları, içlerinde fasulya piyazı, lâhana turzusu, beyaz peynir, zeytin, leblebi gibi mezeler bulunan tabaklar dizilirdi.

Gediklilerin tezgâh başı müşterileri "Dört Kaslı" denilen bıyıkları yeni burulmuş esnaf kalfalarıydı. Asıl akşamcı olan ustaları ile karşılaşıp yüzgöz olmamak için ikindi ile akşam arası gelir, giderlerdi, ya evlerine, bekâr uşağı iseler bekâr odalarına. Bir gencin mahallesinde, muhitinde, "Akşamcı" diye bellenmesi hoş görülmezdi. Akşamcılık ile dile düşmüş bir delikanlı, güzellikte yektâ ve bileğinde altın bilezik bir zanaatı da olsa kolay kolay kız bulup evlenemezdi. Akşam ile yatsı arası da tezgâh başı, meyhânenin mevkiine göre yaşını başını almış bağcıvan, ırgad, uşak, kayıkçı, gemici, tulumbacı takımına kalırdı.

Tezgâhın arkasına düşen duvarda, oymalı raflar bulunurdu; o raflara rakı ve şarab ibrikleri, göğümleri, binlikleri, destileri dizilirdi. Daha eskiden de güğüm ve ibrik yerine kabak kullanılırdı.

İstanbul'un eski meyhânelerinde, 1875 — 1880 arasına kadar masa yokdu. Masa ilk gazinolar, alafranga içkili yerler açıldıkdan sonra meyhânelere onları taklidle girmiştir; rahle gibi açılır kapanır bodur iskemleler üzerine bakır yahud tahta sinilerle "sofra" kurulurdu. Sofrayı da herkes kurduramazdı, sofra kurduran akşamcılar hem kesesi dolgun, hem de pençesi, gerekdiği zaman bıçak kavramasını bilen kişiler idi. Muhakak iki üç adamı ile gelirlerdi.

Sofra başında yine bodur hasırlı iskemlelerde otururlardı. Sofra kurulunca ilk gelen şey ağaçdan oyma bir "tuzluk" olurdu, "tuz" sofranın uğur ve bereketini temsil ederdi. Meyhâneye masa girdikden sonra da, her masanın üstünde, müşterisiz, boş da dursalar bir tuzluk mutlaka bulunurdu.

Bâzı gedikli meyhânelerde, sofra açdıran itibarlı müşteriler için birkaç basamak merdivenle çıkılır bir balkon, "şirvan" bulunurdu. Bâzısının da bir üst katı ve o katda mükemmel döşenmiş odaları vardı. O odalara dışarıdan ayrı bir kapudan girilirdi. Odalarda da İstanbul'un azılı zorbaları, kabadayıları, meşrebine göre ya bir nevcivan yahut bir yosma nigâr ile gelirler, diz dize iyşü işret ederlerdi.

Meyhânenin bir duvarı boyunca gaayet büyük ve içlerinde cins cins şarab bulunan fıçılar dizilirdi, öyle ki, baş tarafları birbuçuk metre çapında olan o fıçıların tahtadan yapılmış iri lülelerine bir el merdiveni dayanılarak çıkılır ve lüle açıldığı zaman bilek kalınlığında akmaya başlayan şaraba, çanak, bardak filân değil, kocaman tahta kovalar, çamçaklar tutulurdu.

Galatada bir gedikli meyhanede fıçı yerine, içinde ayakta duran bir adamın başı görünmeyecek kadar büyük küpler dizilmişdi, ve o meyhânenin adı da "Küplü" olmuşdu, İkinci Sultan Abdülhamid zamanında "Küplü", Galatanın bir haşerat yatağı idi.

Gedikli meyhanelerin mutfaklarının temizliği ve zenginliği, aşçılarının da ustalığı meşhurdu; bilhassa balık ve et yemeklerinden hepsi birer aşçıbaşı idi. Balık çorbalraının, mürekep balığı yahnilerinin, böbrekli bulgur pilâvlarının,

Galata'da Lavirentos Meyhânesi

(Geride fıçılar, sağda tezgâh ve sofra, ve soldan sağa : Barba, Aşçı, Tezgâhdar, Sâki Pedimu (Muğbeçe) ve Köçek; Sabiha Bozcalı'nın Kompozisyonu)

yumurealı çiroz tavalarının, midyeli böreklerinin, mantar böreklerinin, tandır kebaplarının şöhreti bütün Akdeniz ve Karadeniz limanlarına yayılmışdı.

Gedikli meyhânelerin geniş tavanları, ekseriya direklerle tutturulmuş bulunurdu. Ortadaki direklerden birinin dibinde büyük bir tuzlu balık fıçısı da gediklilerin hususiyetlerindendi. Tuzlu balıklar Malta dan, yahud Yunan adalarından gelir idi.

Gedikli meyhanenin tavanını tutan direklerden birine de iri bir çıngırak asılırdı. Kapatma saati gelip de müşterilerin keyfi tamam olmamış ise kapu örtülür, kapunun önüne de bir çırak oğlan kol gözcüsü çıkarılır, o da çıngırağın ipini eline alıp çıkardı. Kol göründü mü, ipi bir kaç kere çeker, çıngırak çalınca da müşteriler kola hürmeten seslerini alçaltırlar, kol çavuşu da çırak oğlandan "Görme bizi" harcını alınca:

— Gördük. Görmezlendik... Var haber ver, akşamcılar bizden emin ve keyiflerinde olsunlar! derdi.

Müslüman türk için meyhânecilik mezmum iş idi. İkinci meşrûtiyetden sonradır ki türklerden meyhâneci çıkmışdır. Meyhâne uşaklığı, aşçılığı da öyledir.

İstanbul meyhanelerinin ve uşaklarının, aşçılarının büyük çoğunluğu Rum idi. Ermeni ve musevîlerin oturdukları semtlerde de meyhaneciler onlardan olurdu.

Bu üç azınlığın hangisinden olursa olsun, akşamcılar ağzında, bilhassa Türk akşamcılar ağzında ustasından çırağına, meyhanecilerin ünvanları Rumca, Rumcadan bozma olarak kullanılırdı:

Patrona "Barba" denilirdi, tezgâh başında durana da "Mastori", zamanımızda kullanılan "Barmen" karşılığı. Bazan mastoriliği de barba yapardı, o zaman ona da mastori denilirdi, beyit Erzurumlu Âşık İbrahimindir:

> **Doldur be Mastori, doldur be Barba,**
> **Bir de tezgâhından âşıka caba...**

Aşçı müşteriye görünmediği için anılmazdı. Uşaklar iki boy idi, biri "Muğbeçe" denilen sâkîler, 18 yaşından başlarlardı, tamam kartalıncaya kadar hizmet ederlerdi, Müşterilerce makbul zamanları en çok 22-23 yaşlarına kadar sürerdi. Çoğu ehâlisinin güzelliği, vücud yapısı, el ayak kıyı düzgünlüğü ile meşhur Sakız Adasından sureti mahsusada getirilirlerdi, adalı rumlardı, kendilerine has tuvaletleri vardı: Alınlarında kâkül, şakaklarında zülüf, favori değil, uçları kıvır kıvır zülüf, başlarında kırmızı fes, fesden siyah bir gaytan ile omuz üzerine sarkıtılmış, düşürülmüş mavi bir top püskül, sırtlarında göğsü mutlaka açık ve kolları mutlaka sıvanmış beyaz gömlek, üstünde de önü çapraz kavuşur ipek veya sırma işlemeli kolsuz bir yelek, "Fermene", belde siyah kuşak, onun altında kara bezden şalvar, bol ve uzun ağlı, yerde sürünecek kadar uzun ve yürürken iki yana nümayişle sallanacak kadar bol ağlı şalvar, paçalar geniş ve ayak bilekleri üstünde, hizmette ayakları mutlaka çıplak ve çıplak ayaklarında mutlaka takunya. Yeni yeni tüylenmiş veya tâze karanfil bıyıklı o gençlere de "Palikar" denilirdi.

Geçen asır başlarında yaşamış kalender bir şâir baştan çıkarıp günaha sokmak için şeytana lüzum kalmadığı, o işi meyhane muğbeçelerinin yaptığını söylüyor:

> **Âdemi azdıran ol muğbeçei bâde fürûş,**
> **Nâsi şimdengerû idlâle ne hâcet iblis!**

Şu beyit ile kıt'a da Erzurum'lu Âşık İbrahimindir:

> **Sakız gülleridir sâkî civanlar,**
> **İstefo, Pandeli, Yorgi, Yuvanlar,**
>
> ★
>
> **Sakız mahsûbusun ey cânım İlya,**
> **Yakışır mı nahvet sen selvi boya.**
> **Senin de ayağın irecek suya,**
> **Şebâdet kuşdur uçar kanadı var.**

Divan ve halk şairlerinin muğbeçeler, palikarlar için yazdıkları gazel, şarkı, türkü, semâi, kalenderî, destanları pek çokdur.

Petrol lâmbalarının bulunmadığı devirlerde meyhaneler tavanlarına asılan büyük kandiller ve tezgâha, sofralara konulan devrilmesi güç geniş dipli, tablalı şamdanlarla aydınlatılırdı, gün kavuştuktan yatsıya kadar.

Sigara kâğıdının olmadığı devirde de tütün lülede çubukla içilirdi.

Gedikli meyhanelerde kurulan sofralara şamdan getiren ve müşterilerin çubuklarına ateş koyan meyhane uşaklarına da "Ateş Oğlanı" denilirdi, yaşları 10-18 arasında "Pedimu" lardı.

Ezânî saat ayarı ile güneş, yaz ve kış 12 de kavuşur. İkindi ezanı okunduktan sonra meyhanelerde akşamcı müşteriler için hazırlık başlardı.

Rakı güğümleri, ibrikleri, şarap destileri doldurulur. Tezgâha içi çeşitli mezelerle bezenmiş tabaklar dizilir. Barba, Mastori, Palikarlar, Pedimular meyhaneye son çeki düzeni verirlerdi.

Kadehleri, bardakları barbalar biz zat gözden ve elden geçirirlerdi, bulaşıkçının bir tepsi içinde pırıl pırıl getirmesiyle kanaat etmez, bir kere de kendisi sudan geçirir, kar gibi dülbendlerle kurular kurular parlatırdı.

Sâkîler ve ateş oğlanları tertemiz giyinirler, taranmış kâküller üstüne feslerini ayna karşısında özene bezene oturturlar; eller, ayaklar yıkanmış, tertemiz, kollar sıvalı, paçalar, sıvalı çıplak ayaklarda takunyalar, bellerinde kuşak; sırtlarında kar gibi gömlekler; işlemeli fermeneler.

İçlerinde kendilerini türküler, şarkılar, gazeller, destanlar, ayaklı manilerle överek dillere destan eden kalender şairler bulunan İstanbul akşamcılarına hizmet elbet ki kolay değildi. Temizlik, kendilerine has kılıkla şıklık ve Allah vergisi güzellikle beraber nezaket ve zarafet de şarttı.

Sakız Adası İstanbul meyhanelerine meyhane uşağı yetiştirip gönderen bir ocak haline gelmişti, Sakızlı rum oğlanlarının peşinden de İmrozlular gelirdi.

Sofralara konulacak ve "Fiske Şamdanı" da denilen el şamdanlarının mumları dikilir, hazırlanırdı. Şehbaz ve şehlevend bir palikar da, çalımlı, cakalı, şakağında muhakkak bir çiçek, hem nümayişli bir çiçek, yaprakları ve goncası ile bir gül dalı, bir koçan sünbül, kapunun önüne çıkar, ilk gelecekleri beklemeye başlardı, hürmetkâr temennâyı çakar, kalenderlerce övülmüş rum ağzının cilveli peltek türkçesiyle her müşteriye ismi ile hitab ederdi.

Sofra açtıran akşamcılar, hattâ tezgâh başının devamlı müşterileri meyhaneye daima elleri dolu gelirdi. Bir kuş sütü eksik olan meyhaneye kendilerine has muhakkak birşey getirirlerdi. Kalantor müşterilerin sofralarına hizmet eden palikarlar da muayyendi, velînimetinin elinden, getirdiği şeyi alır, soyulacak mı, yıkanacak mı, ayıklanacak mı, kesilecek mi, aşçıya mı verilecek, ne lâzımsa hemen yapardı.

Sofra açılıp kurulur, "Şamdan"ı Barba kendi eliyle getirip koyar ve selâmlar:

— Hoş geldiniz efendim derdi.

Ardında elinde yanar bir şamdanla Ateşoğlanı, o da ustasının koyduğu şamdanın mumunu uyandırır:

— Hoş geldiniz efendim derdi.

Her meyhanenin ortada bir de büyük şamdanı vardı, en sonunda da o uyandırılırdı. Akşamcılar arasında orta şamdanın yanması, meyhâne sohbetinin gelişmesine bir başlangıç bilinirdi.

Meyhaneler yılda bir ay, ramazanlarda kapatılırdı. Barba, çok hatırlı müşterilerinin evlerine bayramın ilk günü birer büyük kayık tabak içinde midya dolması gönderirdi, adı "Unutma bizi dolması" idi, meyhaneniz açıldı, bekleriz efendimi der gibi bir nevi davetname.

Tarihimizin işret etmekle tanınmış şöhretleri İstanbulun Gedikli Meyhânelerinin müdâvimleri olmuşlardır. Halk arasından çıkmış namlı ayyaşlar da şöhretlerini o meyhânelerde yapmışlardır (B.: Ahmed Dede, Fasih, cild 1, sayfa 350; Firuz Bey, Nişancı, cild 11, sayfa 5799; Galib Bey, Leskofçalı, cild 11, sayfa; Naci, Muallim; Melihî; Mustafa Ağa, Bekri; İzzet, Zil; İbrahim, Erzurumlu Âşık; Remzi Baba, Âzerî).

İstanbulun dillere destan olmuş köçek oğlanları da yüz yıllar boyunca Gedikli Meyhânelerde işret sofraları karşısında oynamışlar ve çoğu şöhretlerini oralarda yapmışlardır (B.: Köçek; Meyhâne Köçekleri).

GEDİK NIZÂMI, GEDİKLER — Memleketimizde yüz yıllar boyunca sanâyi ve ticâretin gelişmesine ve yayılmasına, dolayısı ile halk refah ve servetinin artmasına engel olmuş bir nizamdır; sanayi ve ticaretde bir tahdid, sınırlama ve şahıslara bağlı imtiyaz, izin nızâmıdır. Hükmü içine sadece "iş" değil, "İş yeri", ve "iş aletleri" ile "iş personeli" de alınmışdır. Şöyle ki, meselâ İstanbulda 100 kalaycı dükkânı, 300 bekâr çamaşırcısı dükkânı, 200 terlikci, 2000 attar ve 300 kahvehâne var ise bunlar ne artar ne de eksilebilirdi.

Kalaycı dükkânı başka bir işde kullanılamazdı. Bir kalaycı için 1 çırak kabul edilmişdi, usta ikinci bir çırak alamazdı, usta çırak kalaycılar 200 kişi kabul edilmişdi.

Gedikler sahibine bir fermanla ruhsatname

ile verilirdi ve bütün gedik sâhibleri sanatkârlar, esnaf ve tüccar, aynı işi yapan kişilerden kurulmuş loncalarda toplanmışlardı. Bir gedik sahibi öldüğü zaman gediği mirascılarına kalırdı, mirascı o işe devam etmez ise, lonca gediği, ölen ustanın ehliyeti teslim edilmiş kalfasına satardı ve bedelini mirascıya verirdi. Kalfanın parası yoksa, para fâiz alınmayarak lonca sandığından borc alarak verilirdi. Bir ustanın ehliyeti teslim edilmiş kalfasının kendi adına dükkân, tezgâh sahibi olabilmesi için, bir gediğin sâhibsiz kalması beklenirdi. Yeni bir gedik fermanı verilmezdi.

Gedikler yalnız dükkân veya tezgâh için değildi, seyyar esnaflık da bu nızâma bağlı idi. Hammallık gedikle yapılırdı, iskelelerde, çarşı boylarında hammalların sayısı tesbit edilmiş, dondurulmuşdu. Limanda işleyen kayıklar, mavunalar gediğe bağlı idi, ruhsatnâmesi, gedik fermanı kayık sâhibine verilirdi, kendisi de dâhil, yanında kaç hamlacı, kürekci çalışdıracağı tesbit edilmişdi.

Ruhsatnâmesiz, gedik fermanı olmadan açılan dükkânlara, kurulan tezgâhlara veya seyyar esnaflığa Kaçak, Gizli anlamlarında "Koltuk" denilirdi.

Gediklerin kontrolü kadılıklara verilmişdi, kaçak işlerden onlar sorumlu tutulurdu.

Gedik tâbiri içinde dükkânın iş için gerekli eşyâsı ve sanatcının tezgâhı, her türlü âletleri de girmişdir; gedik devredilirken, onlar da ayrıca kıymet biçilerek Gediğin yeni sâhibine dükkân veya imalathane atölye ile birlikde satılmışdır. Meselâ bir bakkal gediğinin devrinde tanzim edilmiş ilâmda "İki terâzi, bir kantar, terâzilerin dirhemleri, üç küp, beş fıçı ve sâir lüzumlu âletler (yağ kepçesi, pastırma bıçağı gibi).." diye kaydedilmişdir.

Gediklerden meddah hikâyelerinde de bahsedilmişdir, "Helvacıgüzeli Mustafa" adında bir gencin aşk ve alâka üzerine mâcerâları anlatılan bir hikâyede, dükkânı Cağaloğlunda olan Mustafanın önce dükkânından bahsedilirken şunlar kaydediliyor:". İstanbulda, Üsküdarda ve Galatada bütün helvacı dükkânları 89 aded olup ziyâde ve noksan olmamak üzere helvacı ustalarının ellerine hattı hümâyunlar verilmişdir. 1154 yılında (M. 1741) Cağaloğlundaki yeni hamama bitişik helvacı dükkânı Avratpazarındaki helvacı gediğinden nakledilmişdi, Avratpazarındaki helvacı dükkânını da bozmuşlardı; gülistânı muhabbetin gonca gülü ve ustasının sîne bülbülün nuri musaffâ Helvacı Mustafa da gedik ile bile Cağaloğluna geldi..".

Tanzimâtı Hayriye devrinde, 1277 (M. 1860 - 1861) yılında sanayî ve ticareti engelleyen gedik nızâmı kaldırıldı, dükkân açma ve tezgâh kurma, yanına dilediği kadar çırak alma serbest bırakıldı. Eski Gedik Nızâmının gedik sâhibine sağladığı hak, sâdece bir iş ve şöhret mülkiyeti olarak muhafaza edildi, meselâ, Çemberlitaşda şöhret yapmış bir turşucu, mülk sâhibi tarafından herhangi bir sebeble dükkânından çıkarılamadı ki, tamamen medenî bir hakkın korunmasıdır.

Hammal Gedikleri ile İskelelerdeki Kayık Gedikleri de, hammallar ve kayıkcılar arasındaki meslek birliği ile Cumhuriyet devrine kadar devam etti, aralarına bir yabancıyı sokmadılar.

Gediklerin eski Bekâr Uşakları Nızamı ve Esnaf Nızâmı ile çok yakın ilgisi vardır (B.: Bekâr Uşağı Nızâmı, cild 5, sayfa 2393; Esnaf, İstanbul Esnafı, cilt 10, sayfa 5314).

GEDİKPAŞA — Meşhur semt; adını Gedik Ahmed Paşa tarafından orada yaptırılmış bir çifte hamamdan almışdır, bir cami de bu ismi taşır. Eminönü Kazasının Kumkapu Nâhiyesinde Mimar Hayreddin Mahallesinin sınırı içindedir (Belediye Şehir Rehberi, pafta 3/25).

GEDİKPAŞA AKARCASI SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Nâhiyesinin Eminsinan mahallesi yollarından; Piyerloti Caddesi ile Eminsinan Hamami Sokağı arasındadır, Eminsinan Camii Sokağı ile bir kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2/20). Piyerloti Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş köşeli dik bir yokuşdur; Eminsinan Mescidinin ön avlu, kapusu bu sokak üzerindedir ve yanında metruk bir çeşme vardır (B.: Eminsinan Mescidi, cild 9, sayfa 5082); üç kâgir ev ile bir apartıman sokağın yapılarını teşkil eder, 1 demirci, 1 mobilyacı, 1 lokanta vardır; kapu numaraları 3 - 13 ve 2 - 10 dur (ağustos 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GEDİKPAŞA ARABACILAR KAHVEHÂNESİ — İkinci Abdülhamid devri sonlarında İstanbulun en meşhur tulumbacı kahvehâ-

nelerinden biriydi; Divan Yolu üzerinde ve Gedikpaşaya inen sokağın karşısında idi. Üsküdarlı halk şâiri Destancı Vâsıf Hoca bir ramazan burada "Çalgılı Kahve" yapmışdı (B.: Çalgılı Kasvehâneler, cild 7, sayfa 3683), "Tiyatronun rekaabetini hiç düşünmemişdim, ziyan etmedim ama emek ve hizmetimin de hakkını gereği gibi alamadım" diyor. Şu manzume de hoca merhumundur:

Gedikpaşa Kahvesi buyur efendim bura,
Canla başla koşarak uşaklar selâm dura,
Üç nefer bıçkın çırak pek alımlı çalımlı,
Samur kaşlar güzellik fermanlarında tura.

Başlarında dalfesler, gömlekleri helâlî,
Bu şehri İstanbul'un seçme üç mah cemâli,
Fermene kuşak pantol tulumbacı kesimi,
Topuk nümâyişine alkış tutar ehâli.

Destan semâi koşma, sazın da mükemmeli,
Aynalar, âvîzeler askılar gelin teli,
Ramazânı şerîfe hazırladım, süsledim,
Misâfirini kirâm heman teşrif etmeli.

Bizden velînimete hizmet ile ikramdır,
Bizce para, pul değil, gönül almak meramdır,
Tiyatrosu, hamamı hem mescidi şerîfi,
Bir de çalgılı kahve dört başıyla tamamdır.

Üsküdar'lı Vâsıfım derbeder kalenderim,
Ammâ kahvecilikde menem diğer nîst derim,
Allah kabul eylesin ibâdet duânızı,
Teravihden sonra da sizi burda beklerim.

Manzumeyi el ilânı şeklinde basdırmış, üç dört gece teravih namazlarından sonra çıraklarının eliyle Bayazıd Camiinden dağıltan cemaate dağıtmışdır.

GEDİKPAŞA CADDESİ — Eminönü İlçesinin Kumkapu Nâhiyesinin yollarından, o nâhiyenin Şehsüvar ve Çadırcı Ahmed Çelebi mahalleri arasında sınır yoldur ve Mimar Hayreddin Mahallesinin de tam ortasından geçer; Kadırga Limanı Caddesi ile Yeniçeriler Caddesi Eski Divan Yolu arasında uzanır; uzun bir yoldur; Çadırcı Camii Sokağı, Pazvant Sokağı, Çilavcı Sokağı, Çadırcılar Çeşmesi Sokağı, Asmalı Han Sokağı, Kadırga Hamamı Sokağı, Bağçeli Kahve Sokağı, Yenibahar Sokağı, Tayyareci Kemal Sokağı, Kafesli Çadır Sokağı, Külhan Beyleri Sokağı, Emin Sinan Hamamı Sokağı, Gedikpaşa Camii Sokağı ve asma Kandil Sokağı ile kavuşakları vardır, Müsellim Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 3/22.24.25).

Kadırga Limanı Caddesi tarafından gelindiğine göre oldukca dik bir yokuşdur. İşlek bir çarşı boyudur, kâgir evler ve apartmanlar ve hanlar arsından geçer. Yeniçeriler Caddesi ile olan kavuşağında yeni yapılmış bir yeraltı geçidi vardır, ve o kavuşak köşesinde, kapusu Yeniçeriler Caddesinde olan Kaliçeci Hasan Ağa Camii bulunmaktadır. Bu çarşı boyunda tesbit ettiğimiz bazı dükkân ve mağazalar şunlardır: 4 bakkal, 4 lokanta, 1 mutfak eşyası mağazası, 1 buzdolabı ve çamaşır makinası vesâire mağazası, 4 manav, 3 kasab, 1 saatci, 1 tavukcu, 6 tekel bâyii, 1 işkenbeci, 2 kuru yemişci, 4 tuhafiyeci, 1 şekerci, 1 muhallebici, 2 ekmek fırını, 1 pantaloncu, 2 nalbur, 1 sıhhî tesisat mağazası, 1 leblebici, 3 kundura tamircisi, 1 pastacı, 7 kunduracı, 1 karyolacı, 1 döşemeci, 2 terzi, 1 lastik atölyesi, 1 yorgancı, 1 dokumacı, 1 kömürcü, 2 eczâhâne, 1 plastik atölyesi, 1 garaj, 1 kahvehâne, 2 helvacı, 1 balıkcı, 2 manifaturacı, 1 Sümerbank mamulleri satış mağazası, 1 Et-Balık Kuru bâyiliği, 1 otel Otel Sumer. Kadırga Limanı Caddesi ile kavuşağında da Ayios Kiryakos rum ortodoks kilisesinin arka tarafı bulunmaktadır. Kapu numaraları 21-167 ve 2-118 dir (ağustos 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GEDİKPAŞA CAMİİ — Adını taşıdığı semtde; ibâdete açıkdır. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: "Bânisi divan kâtibi Ali Efendidir, Gedik Paşanın Hamamı yakınında olduğu için bu isimle şöhret bulmuşdur; minberini Salih Ağa adında bir hayır sâhibi koymuşdur; mahallesi vardır" diyor. Tahsin Öz de "İstanbul Camileri" isimli eserinde:" XVII. Yüzyılda yaptırılmışdır; duvarları kâgir, çatısı ahşab olup son asırlarda tâmirler görmüşdür.." diyor.

Râşid Tarihindeki bir kayde göre hicrî 1137 deki (M. 1725) Gedikpaşa yangınında hamamla birlikde yandı, her iki binâ kısa bir zaman sonra ihyâ edildiler. Daha sonraları da tamirler görmüşdür.

Ziyâretimizde (1972) yeri semtin pazar yerinin tam ortasına rastlıyordu; günün her saatinde kalabalık pazar boyunda toplanan halkın ihtiyacı için camiin avlusuna umumî ayakyolları yapılmış bulunuyordu.

Cami avlusuna, son zamanlarda imam ve müezzin meşrûtası da yapılmışdır. Meşrûta sâkinleri tarafından yapılmış bir tavuk kümesi, zamanımızın geçim sıkıntısı karşısında zarûrî lâübâlilik görülmelidir.

Son cemaat yerinin önüne ahşab ve basit bir câmekân yapılmışdır, son cemaat yerinde bir kur'an kursu dershânesi açılmış bulunuyordu.

Camiin mustatil planlı ibâdet sahnı onbir pencere ile aydınlatılmışdır.

Minârenin petek kısmı ve dolayısı ile külâhı 1965 - 1966 arasında bir depremde yıkılmış, aradan şu kadar yıl geçdiği halde tâmir edilmemiş durumda idi.

Erdem YÜCEL

GEDİKPAŞA CAMİİ SOKAĞI — Eminönü kazasının Kumkapu nâhiyesinin Mimar Heyreddin Mahallesi ile aynı kazanın Alemdar nâhiyesinin Emin Sinan ve Binbirdirek mahallelerinin müşterek bir yolu, bir başı Mimar Hayreddin Mahallesinde, bir başı da Binbirdirek Mahallesindedir; Mimar Hayreddin Mahallesinde Gedikpaşa Caddesi ile Binbirdirek Mahallesinde Peykhâne Sokağı arasında uzanır. Mimar Hayreddin Mahallesinde Sucu Baki ve Divânî Ali sokakları ile kavuşakları vardır, Doğramacı Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, Emin Sinan Mahallesinde Pertev Paşa ve Evkaf Sokakları ile dört yol ağızları yaparak kesişir, içlerinden geçdiği üç mahalle arasında sınır yolları olan Karababa Sokağı ve Taşdirek Çeşmesi Sokağı ile de dört yol ağızları ile kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2/18 ve 20, pafta 3/25).

Gedikpaşa Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba rahat geçecek genişlikde, yer yer paket taşı ve kaba taş döşeli bir yoldur. İş hanları, dükkânlar ve ikişer üçer katlı kâgir ve beton evler arasından geçer. İşlek ve çarşı boyu bir sokakdır. Sokağın sağ başında sokağa adını veren Gedikpaşa Camii vardır. İstanbul Belediyesi Sağlıkişleri Müdürlüğünün Tebhirhâne Tabibliği, Çocuk Felci İstasyonu, Gedikpaşa Gençlik Kulübü, Özel Marmara Akşam Teknik Okulu, Özel Teknik Eğitim Kız ve Erkek ve Gece ve Gündüz okulu bu sokak üzerindedir. 12 işhanı (Numan Hanı, Balıkcıoğlu Hanı, Akay Hanı, Aydınlar Hanı, Suadbey Hanı, Birlik Hanı Uğurlu Han, Altınbaşak Hanı, Birol Hanı, Derbay Hanı, Gür Han, Şenol Hanı), 1 otel (Kayseri Oteli), 3 kasab, 1 bakkal, 11 kundura levâzımı mağazası, 3 derici köseleci, 3 berber, 1 sayacı, 2 kunduracı, 2 saraç, 6 derici, 3 tekel bâyii, 3 ökçeci, 2 kundura kalıpcısı, 1 terzi, 1 kadın berberi, 1 döşemeci, ve İzmirdeki bir deri fabrikasının satış mağazası vardır. Kapu numaraları 1 - 63 ve 2 - 74 dür (ağustos 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GEDİKPAŞA CİNÂYETİ — Aşk yolunda işlenmiş, hikâye konusu olabilecek cinâyetlerdendir; 19 yaşında Tülin Üret adında bir kızı sözde nişanlandıkdan sonra evine alan ve evlenme vâdi ile iğfal eden Tıb Fakültesi öğrencisi İsmet adında bir genc, bir yıl kadar o kızı metres gibi muhafaza etmiş, kızın nikâh için ısrarlarına ehemmiyet vermemiş, bir gece de evlenmelerine imkân olmadığını söylemişdir. Ve derin bir ümid kırıklığına uğrayan gaafil kız, delikanlının kendi tabancası ile onu öldürmüşdür. Cinâyet, İsmetin Gedikpaşacamii Sokağındaki evinde işlenmişdir. İdam isteği ile muhâkeme edilen T. Üret 12 yıl hapse mahkûm olmuşdur.

Bibl.: Gazeteler, Mayıs 1970, 1971.

GEDİKPAŞA CİNÂYETİ — Büyük şehir İstanbulda ayak takımı arasında cinsî sapıklığın pervâsızca yaygınlığı yüzünden üzerinde bilhassa kriminologların ve ayak takımı hayatı üzerine hikâye ve roman yazarlarının dikkatle durmaları gereken vak'alardan biri; Gedikpaşa Caddesinde Memik Han'daki lokanta-aşcı dükkânında garsonluk yapan 18 - 19 yaşlarında Yusuf Akyüz yakışıklı, güzelce bir gencdir. 26 yaşındaki Tâlib Ünsal da, hanın karşısındaki odun deposunun sahibinin kardeşidir ve o depoda hammallık yapmaktadır ve genç garsona her zaman elle ve dille sarkıntılık yapmaktadır ve garson gencin ihtarlarına önem vermemektedir. Bir gün o pervâsız tecâvüzünde ileri gidince genç garson genç hammalı büyük bir ekmek bıçağı ile delik deşik ederek öldürür. Cinâyetin adli safhası tespit edilemedi, fakat öyle gençlerin cezâevleri koğuşlarında başlarından geçenler hakkında çok şeyler yazılmışdır ve hattâ Kanadalı J. Herbert'in dilimize "Düşenin Dostu" adı ile terceme edilen bir piyesi İstanbulda da sahneye konmuşdur (B.: Fuhuş, cild 11, sayfa 5860).

Bibl.: Gazeteler, 3 Nisan 1969.

GEDİKPAŞADA ERMENİLER — Gedikpaşa semti yakın geçmişde ermenilerin toplu olarak yerleşdikleri semtlerden biri olarak bilinirdi. Gedikpaşada ermenilerin toplu olarak yerleşmesi İstanbulun diğer semtlerine nazaran nisbeten yenidir, Gedikpaşa Ermeni Kilisesinin de geçen asır ortalarında yapılmış olması da bunun aydın delillerindendir (B.: Surp Hovannes Ermeni Kilisesi). Birinci Cihan Harbinden sonra Gedikpaşada hayli kabaran ermeni nüfusu 1922 den sonra sür'atle azalmışdır, bir kısmı Avrupaya, bilhassa Fransaya hicret etmişdir, bir kısmı da Beyoğluna yerleşmişdir. Bu satırların yazıldığı 1972 yılında Gedikpaşada 300 hane kadar ermeni bulunuyordu.

1844 ile 1921 arasında sosyal gaayelerle Gedikpaşada 15 cemiyet kurulmuşdur ki o tarihler arasında Gedikpaşadaki ermeni kalabalığını gösterir. Kuruluş tarihlerine göre sıraladığımız cemiyetlerin isimleri şunlardır:

1844 de "İncilli Hovannes Cemiyeti", semtin aynı adı taşıyan Ermeni Kilisesine yardım maksadı ile kurulmuşdur, ne zamana kadar faaliyet gösterdiği tesbit edilemedi.

1858 de Bâlipaşa semtindeki büyük yangında açıkda kalmış 300 kadar ermeni âilesine yardım maksadı ile kurulmuş bir harikzedeler cemiyeti, tescil edilmiş adı öğrenilemedi.

1863 de "Artavaztyan Cemiyeti", bir amatör tiyatro cemiyeti, ilk temsilini 1864 de Voltaire'in "Alzire" trajedisi ile verdi, ünlü aktör Takvor Nalyan cemiyetin kurucuları arasındadır.

1865 de "Aramyan Cemiyeti", ne ile meşgul olduğu tesbit edilemedi.

1868 de "Ziraatcilik Cemiyeti".

1870 de "Okuma Sevenlere Yardım Cemiyeti".

1908 de Ermeni Müzik Severler Cemiyeti".

1908 de "Khrimyan Hayrik Cemiyeti", fakir çocukları okutmak için kurulmuşdu.

1910 da "Kınar Musiki Severler Cemiyeti", bir orkestra tesis etmek gayesi ile kurulmuşdu, 1911 de 65 müsisyen üyesi bulunuyordu.

1913 de "Hayır Sever Kadınlar Cemiyeti".

1913 de "Mesropyan Cemiyeti", semtde bir ermeni ana mektebi tesis etti (B.: Mesropyan Ermeni Mektebi).

1914 de "Sılak Jimnastik Cemiyeti".

1915 de "Oşakan Fakir Talebeye Yardım Cemiyeti".

1921 de "Kilise Sever Kadınlar Cemiyeti", ermeni protestanlar tarafından kuruludur.

1921 de "Alişan Edebiyat ve Güzel Sanatlar Cemiyeti".

En son olarak da 1951 de "Mesropyan Mektebinden Yetişenler Derneği" kurulmuşdur.

Gedikpaşa ermenileri arasından sanatcı, ilim adamı, iş adamı, serbest meslek sâhibi pek çok kişi yetişmişdir. Gerekenler bu şehir kütüğünde kendi isimleri ile yer alacaklardır.

Kevork PAMUKCİYAN

Aslı Kayserili olup İstanbula gelip yerleşen muhterem yazar ve bu ansiklopedinin değerli kalem arkadaşı Kevork Beyi yetişdirmiş Pamukciyan âilesi de yıllarca Gedikpaşada Bâlipaşa Caddesinde oturmuşdur (B.: Pamukciyan).

GEDİKPAŞA ERMENİ KİLİSESİ — (B.: Surp Hovannes Ermeni Kilisesi).

GEDİKPAŞA ERMENİ MEKTEBİ — (B.: Mesropyan Ermeni Mektebi).

GEDİKPAŞA FIRINI SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Kumkapu Nâhiyesinin Çadırcı Ahmed Çelebi ve Mimar Hayreddin Mahallelerinin müşterek yollarından; Sandalcı İlyas Sokağı ile Tatlıkuyu Sokağı arasındadır, Peştemalcı Sokağı ile kavuşağı vardır ve Esirci Kemaleddin Sokağı ile dörtyol ağzı yaparak kesişir. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 3/24.25).

Çadırcı Ahmed Çelebi Mahallesinde Sandalcı İlyas sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba rahat geçecek genişlikde kaba taş döşeli bir yokuşdur. İkişer üçer katlı kâgir evler arasından geçer, "Türkistanlı Hanı" ve "İskeçe Hanı" adında iki han ile 5 kunduracı dükkânı vardır, kapu numaraları 11 - 33 ve 4 - 50 dir (ağustos 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GEDİKPAŞA HAMAMI — Fatih Sultan Mehmed devrinden kalma Onbeşinci Yüzyıl yapısı, İstanbulun en eski çarşı hamamlarından biridir, bânisi Gedik Ahmed Paşadır (B.: Ahmed Paşa, Gedik, cild 1, sayfa 406).

Çifte hamamdır, cebhesi Emin Sinan Hamamı Sokağındadır, sokağa ne münâsebetle bu isim verilmişdir bilemedik. Erkekler hamamı-

nın yan duvarı Gedikpaşa Caddesi üzerinde olup son zamanlarda duvara yamanmış dokuz göz ahşab baraka dükkân yapılmışdır. Hamamın külhan avlusu Külhan Beyi Sokağındadır, o avlu arsasına da yine son zamanlarda bir takım beton evler yapılmışdır.

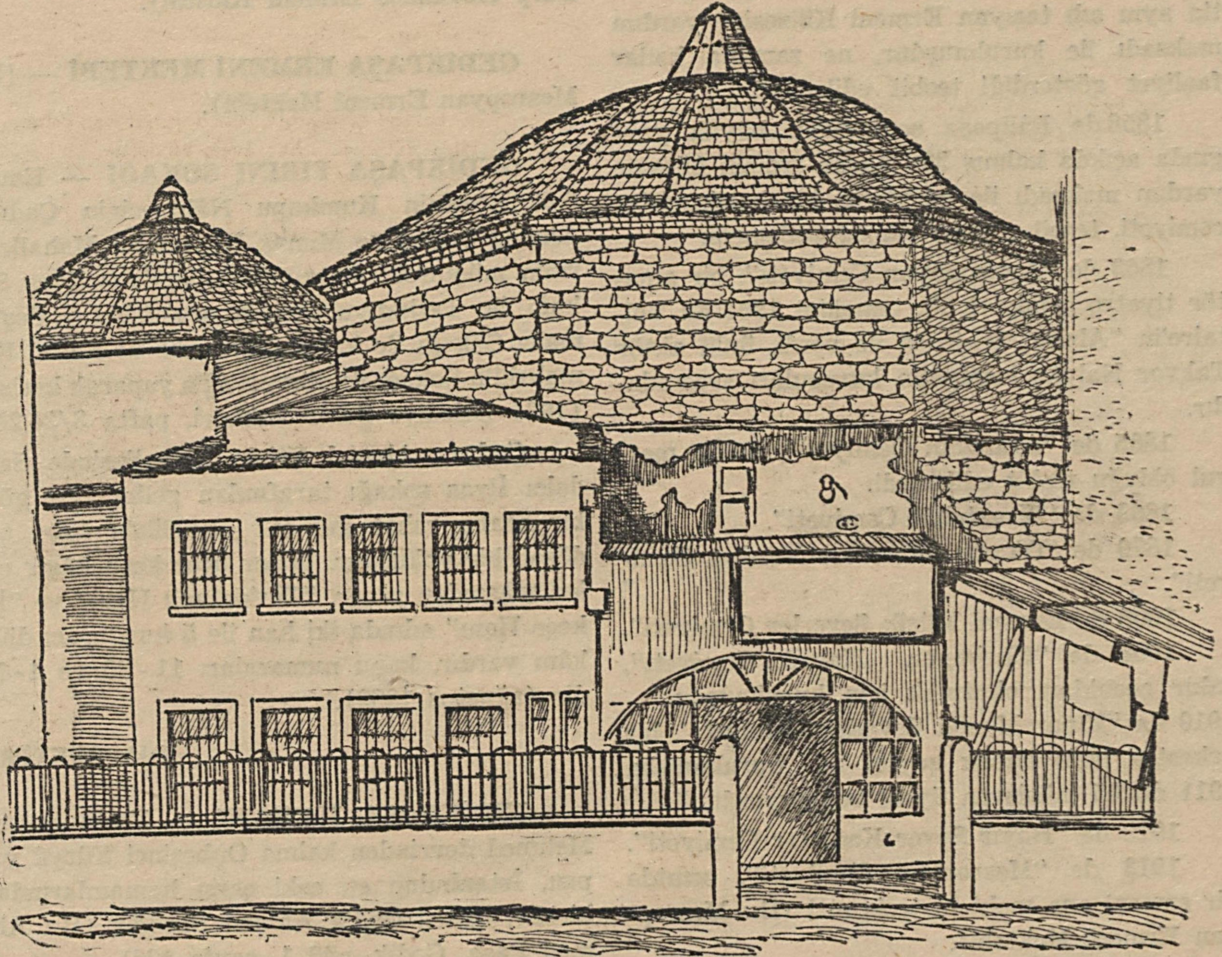
Hamam, cebhesinin bakdığı sokağa nisbetle çukurda kalmışdır, sokakdan hamamın ön avlusuna 12 basamak taş merdivenle inilir.

1972 de hamamın sâhibi Tokadlı bay Hasan Yılmaz idi ve kendisi tarafından işletilmekde idi. Erkekler kısmında dellâk ve natır 12 hamam uşağı çalışmakda olup hepsi Tokadlı idiler. Kadınlar kısmında da 4 kişi çalışıyordu.

Câmekân kısımları tepesi fenerli birer büyük kubbe ile örtülüdür. Erkekler kısmının soğukluğu ve harâresi, asıl yıkanma yeri girer büyük kubbe ile, erkekler kısmının dört halveti ve üç sofası da 7 küçük kubbe ile örtülmüşdür, bir küçük kubbe de soğukluktan harâreye geçen geçid üzerindedir. Erkekler hamamı 27, kadınlar hamamı da 21 kurnadır.

1726 da yakınında çıkan bir yangında yanmış, tarihini tesbit edemediğimiz, bir tarihde, sâdece çok gecikmediğini kaydedebiliriz, yanan ahşab kısımları tamir edilerek ihyâ edilmişdir. 1752 deki Gedikpaşa Yangınında da ahşab kısımlarının yandığı tahmin edilebilir. (B.: Gedikpaşa Yangınları)

İstanbul'da Onyedinci Yüzyıl sonlarında sokağa terkedilmiş 10 - 15 yaş arsındaki erkek çocukları bir takım kalenderler tarfından toplanarak kurulu bir hâneberduşlar tarikatının tekkeleri hamam külhanları olmuşdu, o tekkelerin ilki de Gedikpaşa Hamamında kurulmuşdu, toplanan çocuklar 23 - 24 yaşlarına kadar külhanlarda barınmışlar, ve o çocuklarla delikanlılara "Külhan Beyleri" denilmişdi (B.: Külhan Beyleri); Gedikpaşa Hamamının külhan avlusu kapusunun bulunduğu bir arka sokağı kül-

Gedikpaşa Hamamı Erkekler Kısmı

(Resim : Nezih, 1942)

han Beyi Sokağı adının verilmiş olması bu münâsebetledir.

Geçen asır sonlarında yaşamış kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzinin çıraklarından ermeni asıllı Âşık Sarkis'in bir manzumesinden, Gedikpaşa Hamamında sabaha kadar süren sazlı sözlü, köçekli rindler meclisi kurulduğu anlaşılmaktadır ki içki sofraları da hazırlandığı tahmin edilebilir:,.

Ermen şahlar ararsan, Gedikpaşa Hamamı,
Külhana varıp hemen çak ahbara selâmı,
El ayak dökümüne, kaş gözün nakşına bak,
Hoş gör biraz kubadca olur ekser kelâmı.

Urumdan kat kat yakın olmuşlar Müslümana,
Hem sadâkat üzere cümle ahdü peymana,
Boy abdesti alurlar, gelmese de imana,
Sımâtı muhabbetde râyegândır ikrâmı.

Kuyumcu balıkcısı, yazmacı sırmakeşi,
İltifâtın gördü mü sokulur en serkeşi,
Hele bir Baron desen atdın gitti düşesi,
Vardabet bulamazsan çağırırsın imamı.

Kânı safâ bî adil Gedikpaşa Hamamı,
Düşdü Serkis kör kandil, Gedikpaşa Hamamı,
Orda çıkar günâhı kapkara fitilfitil,
Gedikpaşa Hamamı, Gedikpaşa Hamamı.

Buyur efendim, paşam, buyurun beyim ağam,
Hânende sâzendeler, rakkaasan cümle tamam,
Küşâdedir rindâne ta be sabah bu hamam,
Bu âşıkı kemtere düşdü işte ilâmı.

Âşık Sarkisin manzumesinden, Abdülmecid zamanında kapatılmış olan hamam külhanı tekkelerinin, 1885 - 1890 arasında ve yalnız Gedikpaşa Hamamında ihyâ edilir gibi olduğu anlaşılmaktadır.

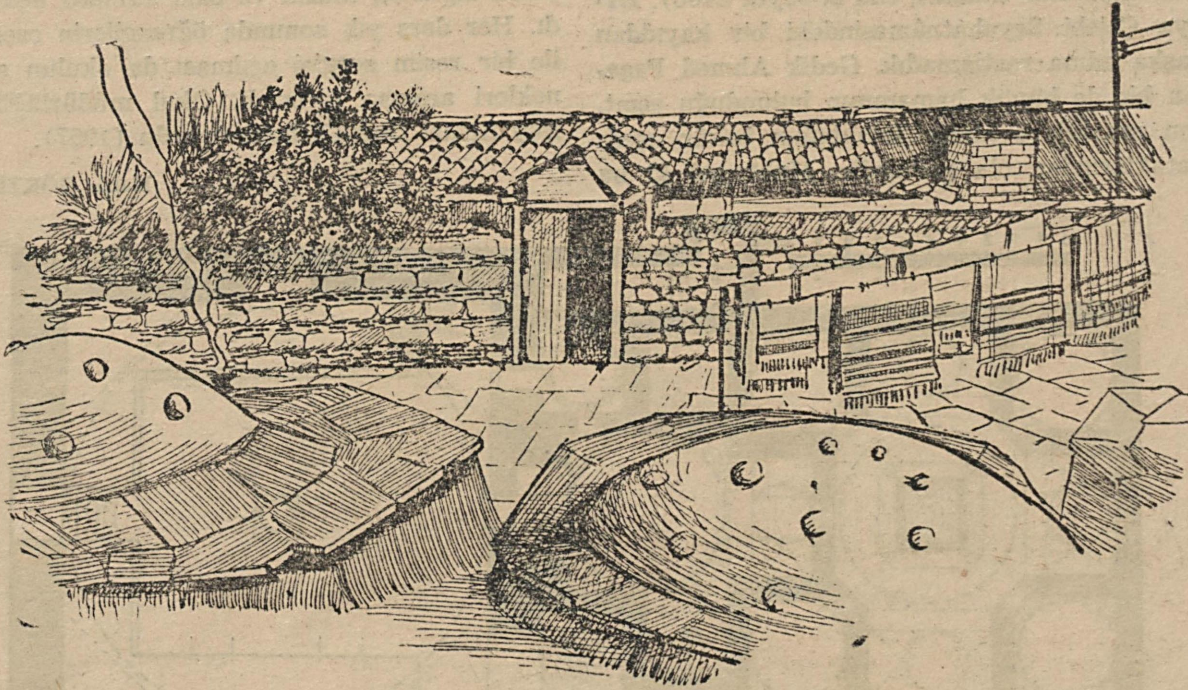
GEDİKPAŞA MEYHÂNELERİ — İstanbulun bu semti yüzyıllar boyunca nüfus kesâfeti ile tanınmışdı ve halkının büyükce bir çoğunluğunu da ermeniler teşkil etmişdi ve ermenilerin ayak takımının oturduğu yerdi. Sokak aralarında pek çok koltuk meyhânesi vardı, "Büyük Müsellim" ve "Küçük Müsellim" adında iki de mükellef ve şöhretli gedikli meyhânesi vardı (B.: Büyük Müsellim, cild 6, sayfa 3304; Küçük Müsellim). Geçen asır sonlarında yaşamış kalender halk şâiri Âşık Râzi Gedikpaşa Meyhânelerini şöyle anlatıyor:

İki koca meyhâne, birinde meyle bâde,
Birinde mahbub uşak, bir işmara âmâde.

Gedikpaşa demişler, güzellerle doludur,
İblîsi meleknümâ, nice yüz haramzâde.

Kâkülünden topuğa, türlü nümâyiş, çalım,
Nice halîülizâr, hat âver, rûyisâde.

Meşheri mehâsin ki tezgâhının başında,
Çakıp çakıp verirler gönülleri mezâde.

Gedikpaşa Hamamı'nın Meşhur Külhân Odalarının Hamam Damına Açılan Kapusu
(Reşim : Nezih, 1942)

Gel bir cur'a nûş eyle, ol akıldan âzâde.
Şu âhûyi vahşinin kadehi çeşmi ile,

Ey Râzii derbeder, âşıkı şûride dil,
Felekden kâm almaya Haygas'ın yeter sâde.

Son zamanlarda Gedikpaşanın en meşhur meyhânesi Garbis'in meyhânesi idi. Zannediyoruz ki Küçük Müsellimin yeri olacakdır, arkasında bir de büyük bağçesi vardı ki yazın akşamcılar bilhassa bağçede içerlerdi. Bir ara Neyzen Tevfikin pek sık uğradığı bir yer idi ki büyük kalenderin ayağını buraya dadandırmış olan, Râzinin Haygas'ı gibi bir dilberi mühmel idi. Garbis öldükden sonra meyhânesi eski rindâne havasını kaybetti. Bilhassa 1950 den sonra, yokluktan kolay ve pek çabuk servete kavuşmuş türedi bir tabakanın İstanbulu istilâsı, sohbet yerine ağızlar dolusu behîmiyâtın yer alması, İstanbul meyhânelerinin yerlerini içkili aşçı dükkânları ile lokantalara bırakması, Gedikpaşanın eski meyhâne âlemlerine de son vermişdir.

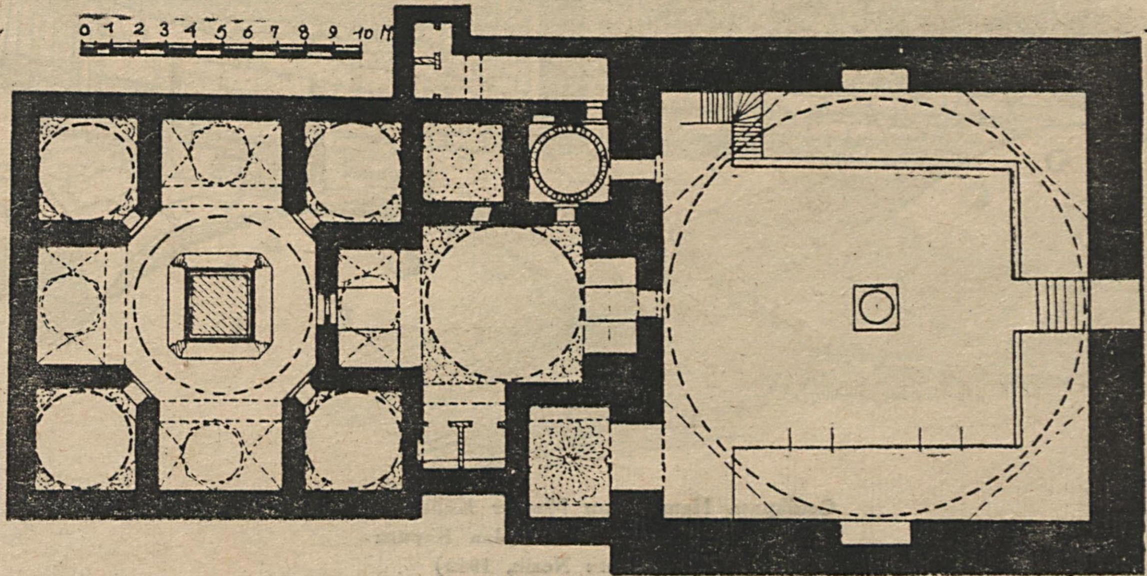
Bibl.: Vâsıf Hiç, not; M. Süleyman Çapanoğlu, Not; M. Tevfik, Meyhâne.

GEDİKPAŞA ODALARI — İstanbulun en büyük bekârodalarından biriydi (B.: Bekâr Hanları Bekâr Odaları, cild 5, sayfa 2406). Evliya Çelebi Seyahatnâmesindeki bir kayıddan başka adına rastlamadık. Gedik Ahmed Paşanın bir de büyük hamamının bulunduğu semt, son zamanlara kadar İstanbulun bekâr uşağı yataklarından ola gelmişdir. Muhtemel ki bu odalar, paşanın hamamının külhan odaları yanında idi (B.: Ahmed Paşa Gedik; cild 1, sayfa 406; ve: Gedikpaşa Hamamı).

GEDİKPAŞA ORTA OKULU — Adını taşıdığı semtde, Kumkapu nâhiyesinin Çadırcı Ahmed Çelebi Mahallesinde, Tiyatro Caddesi ile Kurban Sokağının kavuşak yerindedir; dört katlı kâgir bir binâ olup fransız papazları tarafından ermeni çocukları arasında katolik mezhebini yaymak maksadı ile yaptırılmış bir mektebdi. Birinci Cihan Harbinde kapatıldı, bir rüşdiye mektebi olarak kullanıldı, 1918 mütârekesinde fransızlara iâde edildi, 1935 de Maarif Vekâleti tarafından satın alınarak Kumkapı Orta Okulu oldu, 1962 de de Gedikpaşa Orta Okulu adını aldı.

18 sınıflı bir karma okuldur, çift tedrisat yapılır. Ziyâret tarihimizde 1100 öğrencisi, 1 müdür, 4 müdür yardımcısı, 34 öğretmeni, 2 idâre memuru bulunuyordu. Bir kütübhânesi (4 cildlik), sınıf kitablıkları, fizik ve tabiat bilgisi laboratuvarları bulunuyordu. İzci teşkilâtı vardı. Okul Aile Birliği ve Koruma Derneği tarafından yüzden fazla dar gelirli âile evlâdlarına elbise, ayakkabı, kitab, sâir ders levazımı ve ilâc temin edilmektedir. Ders proğramları dışında ingilizce, müzik ve bale kursları açılmışdı. Her ders yılı sonunda öğrencilerin eserleri ile bir resim sergisi açılması da okulun gelenekleri arasına girmişdi. Okul müdürlüğünde Bay Remzi Doğuilli bulunuyordu (1967).

Hakkı GÖKTÜRK

Gedikpaşa Hamamı Erkekler Kısmı
(Plân : Ömer Tel)

GEDİKPAŞA TİYATROSU — Aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz, Türk Ansiklopedisine o maddeyi Türk Tiyatro Tarihi üzerinde büyük otorite olan Refik Ahmed Sevengil merhum yazmışdır (B.: Sevengil, Refik Ahmed):

"Türk dilinde sürekli olarak temsiller veren ilk sahne teşekkülü; bu çalışmalar 1868 yılından 1884 yılına kadar sürmüşdür. Türk soyundan aktörler ilk defa bu tiyatroda sahneye çıkmışlar, tiyatro yazarlarımızın eserleri ilk defa bu tiyatroda oynanmış ve türk sahne oyuncuları bu eserlerde rol almışlardır.

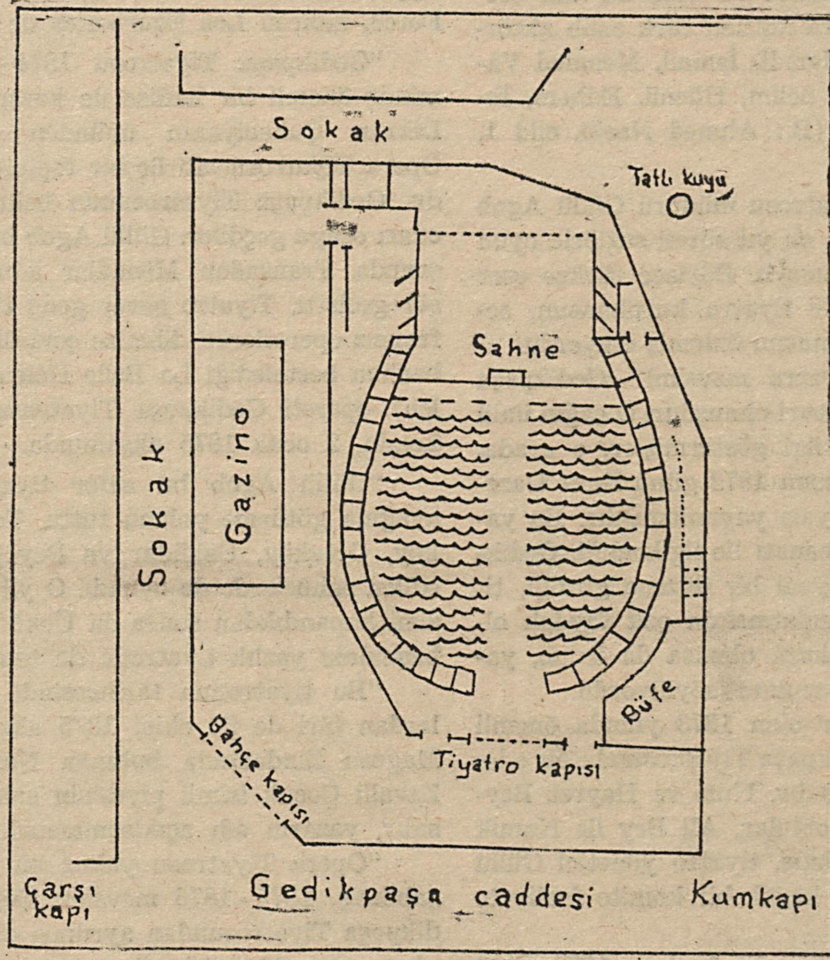
"Tiyatro binâsı, İstanbulda Çarşıkapudan Bayazıda doğru gidilirken sol kolda, Gedikpaşa Semtine inen sokakda, sol tarafdaydı. Cumhuriyetden sonra buraya İstanbul Belediyesince Tiyatro Sokağı adı verilmişdir.

"Buraya 1860 da bir salaş yaptırılmışdı, bu salaşda yabancılar zaman zaman çeşidli hünerler göstermişlerdir; 1868 de salaş yıkdırılarak ahşab bir tiyatro binâsı yaptırılmış, türk dilindeki oyunlar işte bu tiyatro binâsında oynanmışdır.

"Binâya Osmanlı Tiyatrosu (Tiyatro-i Osmânî) deniliyordu. Bu tiyatroda ilk defa türk dilinde piyesler de oynanacağı 3 ocak 1868 tarihli gazetelerde ilân edilmişdi.

"Yine o ocak ayı içinde türkçe olarak sahneye konulan Sezar Borjiya (Cesar Borgia) piyesinin Asya Kumpanyası tarafından oynandığı belirtilmişdir. Daha önce ermenice temsiler veren bu topluluğun başı Güllü Agob idi (B.: Agob, Güllü, cild 1, sayfa 255). Gedikpaşa Tiyatrosunda verilen temsiller uzun zaman onun yönetiminde devam etmişdir.

"Oynanan ilk bir kaç eser yabancı dillerden çevrilmiş piyeslerdir. Bunların ilgi uyandırmadığı görülünce, halk hikâyelerinin tiyatro hâline getirilip oynanmasına başlanılmış, böylece seyir-

Gedikpaşa Tiyatrosu
(Plân : Türk Ansiklopedisinden)

cinin ilgisi sağlanmışdır. Bu yolda hazırlanıp oynanan ilk yerli eser 1869 da Leylâ ve Mecnun masalıdır. Bu ilk telif eserin yazarı o zaman yüzbaşı olan Üsküdar karakol kumandanı Kayserili Mustafa Efendidir. Güllü Agob Leylâ ve Mecnunu tiyatro eseri olabilmesi için perde ve sahne bölümleri ile ilgili planı hazırlamış, Mustafa Efendi de sözleri yazmışdır. Piyes o yılın ocak ayı içinde oynanmışdı.

"Gedikpaşa Tiyatrosunu destekliyen ilk adam Ali Beydir (B.: Âli Bey, Mehmed, cild 2, sayfa 631). Doğru konuşabilmeleri için ermeni sanatcılara ders vermiş, çevirdiği veya adapte ettiği piyesleri bu sahnede oynatmışdır. Türk tiyatro yazarı yetişmesini ve oynanacak eserlerin çoğalmasını sağlamak için gazetelere ilân verilmesini de Ali Beyin öğütlediği sanılır. Güllü Agobun bu ilânı gazetelerde 4 mayıs 1869 günü çıkmışdır.

"Gedikpaşa Tiyatrosuna kimi bu ilân üzerine, kimi daha sonra katılan türk asıllı aktörler Ahmed Necib, Hamdi, İsmail, Mehmed Vâmık, Mehmed Edib, Selim, Hüsnü, Edhem, İbrahim Efendilerdir (B.: Ahmed Necib, cild 1, sayfa 401).

"Gedikpaşa Tiyatrosu müdürü Güllü Agob 1870 de hükûmetden on yıl süreli suflörle oyun oynatma imtiyâzı almışdı. Böylece türkçe eser oynayacak ikinci bir tiyatro kurulmasını, seyirci sayısının dağılmasını önlemiş oluyordu.

"1872 - 1873 tiyatro mevsimi Gedikpaşa Tiyatrosunun altın devri olmuşdur. O çağın ünlü yazarları tiyatroya ilgi göstermişler, o arada, Namık Kemal 12 kasım 1872 günü İbret Gazetesinde imzasız bir yazı yayımlamışdır. Bu yazıda halkın tiyatro sanatı ile ilgilendiği, Gedikpaşa Tiyatrosunun yeni bir düzene girdiği, tiyatronun halkı aydınlatmakda çok faydalı olduğu belirtilmişdi; imzâ olmasa da üslub, yazının sahibini okuyuculara söylüyordu.

"Bir altın devir olan 1873 yılında önemli olaylardan biri Gedikpaşa Tiyatrosunda bir edebî heyetin kurulmasıdır. Nuri ve Hayret Beyler bu işin öncüsü oldular, Ali Bey ile Namık Kemal Bey de katılmış, tiyatro yönetici Güllü Agobla birlikde beş kişilik bir komite faaliyete geçmişdir.

"Bir büyük hâdise de, 1 nisan 1873 günü akşamı Namık Kemalin Vatan Yahud Silistire adındaki eserinin sahneye konması olmuşdur. Seyirciler coşmuş, perde kapanınca Namık Kemal şiddetli alkışlarla sahneye dâvet edilmiş, fakat locasından ayrılan şâir sokağa çıkarak evine kaçmışdı. Tiyatrodan sokağa boşanan halk da yazar şânında gösteriler yapmış, bir kısmı İbret gazetesine giderek Namık Kemali öven bir mektub bırakmışlardı. Devrin pâdişahı Abdülazizin emriyle ertesi gün İbret Gazetesi kapatılmış ve o akşam Gedikpaşa Tiyatrosunun bir odasında. Namık Kemal, şerefine verilen bir ziyâfetde tutuklanarak bir kaç arkadaşı ile birlikde sürgüne gönderilmişdi. Tiyatronun edebî komitesi de dağılmışdı.

"1873 - 1874 mevsimi öteden beri oynana gelen eserlerin tekrarlanması ile kapanmışdı.

"1874 - 1875 mevsiminde sahneye Şemseddin Saâminin Besa isimli piyesi ilk defa olarak oynandı. Onu Ahmed Vefik Paşanın Moliere'den adapte ettiği Zornikâhı ile Ali Beyin yine büyük fransız komedi yazarından adapte ettiği Ayyar Hamza tâkib etti (Birincisi La Mariage Forcé, ikincisi Les Fourberies de Scapin).

"Gedikpaşa Tiyatrosu 1874 - 1875 mevsiminde önemli bir hâdise ile karşılaşdı. Besteci Dikran Çuhaciyanın ününden faydalanarak Opera Tiyatrosu adı ile bir topluluk kurulmuşdu. Gedikpaşa Tiyatrosunun belli başlı sanatcıları oraya geçdiler. Güllü Agob bu durum karşısında Fransadan Ménadier adında bir rejisör getirtti. Tiyatro sever genç türk yazarları fransız operetlerini dilimize çevirdiler ve Offenbach'ın bestelediği La Belle Hélene (Güzel Helen) opereti Gedikpaşa Tiyatrosunda sahneye kondu, 2 ocak 1875 akşamında.

"Güllü Agob bu sefer tiyatroyu halkın ayağına götürme yolunu tuttu. Topluluk Kadıköy, Ortaköy, Üsküdar ve Beyoğlunda temin edilen sahnelerde de oynadı. O yıl tiyatro mevsimi kapandıkdan sonra da Üsküdarda Bağlarbaşındaki yazlık tiyatroda da temsiller verildi.

"Bu tiyatronun tarihçesinde önemli olaylardan biri de 23 ekim 1875 akşamı Kıbrısda Magosa Zındanında bulunan Namık Kemalin Zavallı Çocuk isimli piyesinin sahneye konmasıdır, yazarın adı açıklaşmamışdı.

"Opera Tiyatrosu yalnız bir mevsim çalışabilmiş, 1875 - 1876 mevsimi başlamadan Gedikpaşa Tiyatrosundan ayrılmış olan sanatcılar yine oraya dönmüşlerdi.

"1876 yılı mayısının 29/30 gecesi Abdülaziz tahtdan indirildi. Beşinci Murad pâdişah oldu, Namık Kemal ve Arkadaşları da zından-

dan çıkarak İstanbula döndüler. Gedikpaşa Tiyatrosunun yöneticisi o 1876 yılının temmuz ayının 25. gününden 30. gününe kadar Vatan piyesini üst üste Gedikpaşa, Beyoğlu, Kadıköyü, Bağlarbaşı ve Ortaköyde oynatarak masraf çıkdıktan sonraki gelirinin Hersek ve Bulgaristan ayaklanmaları karşısında orduya terkedileceğini gazetelerde ilânla bildirdi. 1876 - 1877 tiyatro mevsimini de yine Vatan piyesi ile açdı. O mevsimde yeni bir telif eser olarak da sahneye Aleksinaç yahud Osmanlı Kahramanları piyesi kondu, piyesin yazarı genç bir zabit, Karadağda Aleksinaç harekâtına katılmış Ziya Bey idi, ki sonra paşalığa kadar yükselmiştir.

"Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosunun işleri iyi gitmiyordu. Güllü Agob tiyatrosunun müdürlüğünü başkasına devretmek zorunda kaldı. 17 ocak 1877 günü akşamı yine Vatan piyesinin temsilinde tiyatronun yöneticisi olarak Dikran Kalemciyan gösterilmiştir.

"Fakat 1877 - 1878 mevsimi başında Güllü Agob tiyatrosunun idâresini yine üzerine aldı. Bu mevsimde oynanan tek yeni piyes alman şâiri Schiller'in Haydudlar'ıdır. Eseri Fransızcasından Manastırlı Rifat ve Hasan Bedreddin Beyler çevirmişlerdir.

"Güllü Agob'a verilen on yıllık Türk dilinde suflörle tiyatro oynatma imtiyâzı, tekeli, 1880 de sona erdi. O tarihde Gedikpaşa Tiyatrosu binâsının kontrat da sona ermişdi. Gedikpaşa Tiyatrosunda Mınakyan idâresindeki bir topluluk temsiller vermeye başladı Güllü Agob da bir kaç arkadaşı ile Şehşâdebaşında bir salaşda bir süre eski eserleri tekrarladı, sonra da mızıkai hümâyunda tiyatro oynayanlara ders vermek üzere saraya alındı.

"Gedikpaşa Tiyatrosunda Mınakyan idâresinde ve 1881 - 1882 mevsiminde yeni Türkçe oyun Alexandre Dumas Fils'in La Dam O Kamelya'sı (La Dame aux camélias, Kamelyalı kadın) oldu, meşhur piyesi Türkçeye Ahmed Midhat Efendi çevirmişti.

"Mınakyan Şehşâdebaşında özel bir tiyatro kurub temsiller vermeye başlayınca Gedikpaşa Tiyatrosu bir süre boş kaldı. O tiyatronun eski sanatçılarından Fasulyaciyan, daha önce Güllü Agoba küserek ayrı bir topluluk kurmuş, Bursaya giderek oyunlar vermişdi ve Bursa vâlisi Ahmed Vefik Paşa tarafından himâye edilmişdi. (B. Ahmed Vefik Paşa, cild 1, sayfa 477; Fasulyaciyan, Tovmas, cild 10, sayfa 5515); 1882 de hâmisinin Bursa vâliliğinden azli üzerine İstanbula geldi ve Gedikpaşa Tiyatrosunu kiralıyarak temsiller verdi. Fakat gelir ağır masrafları karşılayamadı, tiyatro yine kapandı.

'1884 bu tiyatronun son yılı oldu. Ahmed Fehimin teşebbüsü ile tiyatro yine açıldı. Ahmed Midhat'ın yazdığı ve Ali Haydar'ın bestelediği Çengi opereti sahneye kondu. Fakat yine Ahmed Midhatın yazdığı Çerkes Özdenleri piyesi sahneye konduğunda Çerkesleri bağımsızlık yolunda kışkırtıyor diye verilen bir jurnal üzerine, Gedikpaşa Tiyatrosu bir gece içinde yıktırıldı "(R. A. Sevengil, Türk Ansiklopedisinden kısaltılmış olarak).

R. A. Sevengil'in yukardaki yazısında "Salaş" demekle yetindiği Gedikpaşa Tiyatrosunun ilk binâsının resmi küşâdı Cerîdei Havâdis gezetesinde şöyle ilân edilmiş idi:

"Şâyan buyurulan müsâadei pâdişâhı ile Yâver Bey mârifeti ile Gedikpaşa civârında mücedded inşâ edilmiş Canbaz Tiyatrohânesi ramazanın beşinci çarşanba akşamı (5 ramazan 1276, 27 mart 1860) küşâd olunup Suliye (Soulier) nam canbaz bütün kumpanyası ile canbaz ve perendebaz ve zorbaz ve balet ve pandomim ve sâir çeşidli ve eğlenceli oyunlar icrâ olunacağından cümlenin malumu olmak üzere ilân olunur..".

Gedikpaşa Canbazhâne Tiyatrosunun ömrü sekiz yıl olmuşdu. O devir için de aşağıdaki notları M. Nihat Özön ile Baha Dürder'in Türk Tiyatrosu Ansiklopedisinden alıyoruz:

"... Soulié 1862 yılında yine ramazan ayında çarşamba, perşembe, cumartesi geceleri Gedikpaşa Canbazhânesinde, öteki geceler de Beyoğlunda Taksim tarafındaki yerde oynamışdır. 1863 ramazanında Gedikpaşada Ohannes Kasparyan İtalyadan bir trup getirterek Cambaz Tiyatrohânesinde pantomim ve bâzı müzikli oyunlar vermişdir. 1866 da tiyatro sâhib değişdirdi. Sirk şeklinden çıkarılıp bir tiyatro binâsı kuruldu. 20 aralıkda açılış töreni yapıldı. Ardeli ve ortakları burayı kiraladılar. İstanbul halkını eğlence için Beyoğluna gitmek zahmetinden kurtaracağını, Avrupadan müteaddid usta oyuncular, rakkaaseler getireceğini ilân etti. Operalar, baletolar başladı. 1867 ocak ayı başında türkçe vodvil ve komedya ve kaabil olursa opera oynamak üzere meydana çıkan bir topluluğun bir başlangıç yahud tecrübe oyunlar vereceği ilân edildi. Aynı yılın şubat ayın-

da da Karabet Papazyan tarafından Sezar Borjiya'nın ermeniceden türkçeye çevrildiği ve kurban bayramının ikinci günü, 4 nisan 1868, oynanacağı haber verildi, bunu Asya Kumpanyası oynayacaktı. Gedikpaşa Canbazhâne Tiyatrosu Güllü Agob'un eline geçdikden sonra artık Osmanlı Tiyatrosu adı ile oyunlar verilmeye başlandı..".

Tiyatro tarihimizde topluluğun adı ile Osmanlı Tiyatrosunda neler yapıldığı o maddede kaydedilecekdır (B.: Osmanlı Tiyatrosu).

GEDİKPAŞA YANGINLARI — İstanbulun her semti gibi Gedikpaşa da büyük yangınlar geçirmişdir, tarih kaynaklarımızda kaydedilmiş başlıca yangınlar şunlardır:

Hicrî 5 ramazan 1131 (M. 22 temmuz 1719) Yangını — Ateş gece çıkdı. Semt gaayet kalabalık, evler tamâmen ahşab ve birbirine bitişik ve sokaklar gaayet dardı, çok şiddetli bir şimal rüzgârı esiyordu, yangın sür'atle büyüdü. Pâdişah ve sadırazam (Üçüncü Sultan Ahmed ve Nevşehirli İbrahim Paşa) ve bütün devlet yangın yerine geldiler. Yangını söndürmeye Yeniçeri Ağası, bütün ocak ağaları, Bostncıbaşı, Cebecibaşı, Topçubaşı askerleri ile birlikte canla başla çalışdılar, her tarafdan ateşin etrafını sarıp bâzı binaları yıkdılar, fakat bir ateş tûfânı hâlini almış olan yangın söndürülemedi, nihâyet Payzan Hanı denilen büyük bir taş binânın önünde durdu ve yangının sönmüş olduğu gafletine düşüldü, ateş iki saat sonra tekrar parladı, şiddetli rüzgârla iki kol hâlinde Kadırga Limanı ile Kumkapuya doğru yayıldı. Kadırga Limanına doğru giden kol sabık defterdar Hacı Mustafa Efendinin konağının yüksek bağçe duvarları önünde durdu. Kumkapıya doğru giden kol İbrahimpaşa ve Eskinişancı Camilerinin etrafını yakarak büyük ahşab binâlar olan Ermeni Patrikhânesi ile patrikhane kilisesine doğru ilerlerken yeniçeriliier o binâları, eşyâsını çıkarıp yıkmak ve ateşin önünü kesmek istediler, patrikhâne ile kiliseye ateş tesir etmiyeceği bâtıl itikadı ile ermeniler mâni oldu, yeniçerilerle ermeniler arasında büyük bir kavga oldu, Pâdişahın emri ile yeniçeriler o binaları bırakıp arkasındaki evleri yıktılar müdhiş ateşin önünde büyük bir boşluk açdılar. Ateş de az sonra patrikhâneye ve kiliseye ulaşdı ve her iki binâyı bütün eşyâsı ile yakıp kül etti ve orada durdu. Bu yangında binlerce binâ ve dükkân ve zamanının pek çok meşhur konağı yanmışdı (Râşid Tarihi).

Hicrî 1137 (M. 1726) Yangını — Ateş Gedikpaşa Hamamı yanında oturan ve semtde Hantal ismi ile tanınmış olan "acîbül heykel" bir adamın evinden çıkdı. Hantal o günlerde esirpazarından bir acem köle satın almışdı, "geysûları kesilmiş ve başı havada" oğlan gece yarısından sonra evi cihannümâsından kundaklayıp tutuşdurmuşdu. Hantal derin uykuda iken evi külhan gibi cayır cayır yanmaya başlamış ve ateş sür'atle etrâfa yayılmışdı. Pâdişah (Ürüncü Sultan Ahmed) ve devlet erkânı yangın yerine geldiler. Semtin bütün evleri ahşab ve birbirine bitişik ve sokaklar gayet dar olduğundan pek rok ev ve dükkân, o arada Gedikpaşa Hamamı ile Gedikpaşa Mescidi de yandı (Küçükçelebizâde Âsım).

Bu yangından sonradır ki Gerçek Davud Ağa, İstanbulda, Yeniçeri Ocağına bağlı ve efrâdı acemioğlanlarından mürekkeb ilk yangın tulumbacılığı teşkilâtını kurmuşdur (B.: Gerçek Davud Ağa; Tulumbacılar).

Hicrî 6 şaban 1165 (M. 19 mayıs 1752) Yangını — Ateş bir pazar günü ikindiden sonra Gedikpaşa Hamamının yanında Sabuncu Hanı diye meşhur büyük bir ahşab handan çıkdı. Şiddetli bir şimal rüzgârı ile sür'atle büyüdü ve yangın 20 saat sürdü. O büyük han tamamen yandıkdan başka Kumkapuya kadar pek çok dükkân ve ev yandı, deniz kenarında surlardan atlayan ateş sur dışındaki binâları da yok etti. Binlerce kişi yersiz, yurdsuz, çıplak kaldı (Mecellei Belediye).

Hicrî 10 cemâziyelevvel 1282 (M. 1 ekim 1865) Yangını — Bir evden çıkdı ve şiddetli rüzgâr ile iki kol olup yayıldı. Gedikpaşadan bayazıda kadar pek çok ev ve dükkân yandı. (Mecellei Belediye).

GEDİKPAŞA YANGIN TULUMBASI SANDIĞI — Geçen asır sonlarında büyük ve meşhur bir çarşı hamamı ile, kahvehâneleri ile, meyhâneleri ile, çarşısı ile İstanbulun çok renkli, harcketli ve canlı bir semti olan Gedikpaşa bir yangın tulumbası sandığı etrafında toplanmış tulumbacıları ile de nam vermişdi. Bu sandığın koğuşunun yerini tesbit edemedim. Bâzı uşaklarının Gedikpaşa Hamamı külhan odasında ya-

tıp kalkdıklarını duymuşdum. O külhanın yüz yıllar boyunca İstanbulun bir tarikat mensubları hâlinde toplanmış meşhur Külhan Beylerine de mesken olduğunu duymuşdum (B.: Külhan Beyleri). Mâsum bir aşkın yolunda vahşetle öldürülmüş ve hatırası uzun bir destan ile tesbit edilmiş, güzelliği ile de ayrıca şöhret sâhibi Kahveci Mahzun Bahâeddin bu sandığın uşaklarındandı (B.: Bahâeddin, Mahzun, cild 4, sayfa 1827); aşağıdaki iki kıt'ayı o cinâyet destanından alıyoruz:

Ustamın izniyle sandığa girdim,
Gedikpaşa Sandığına şan verdim,
Yalın ayak âteşi nemrud içinde,
Pervâsız dolaşır semender idim.

Ayaklar koşarlı, boy ince uzun,
Tenâsübi endam, gaayetle mevzun,
Âdet olmuş takılacak bir lâkab,
Bana da münâsib görüldü "Mahzun".

Bu sandığın uşaklarının çoğunluğu ayak takımından ermeni gençleriydi; Erzurumlu Âşık İbrahimin şu kıt'aları da Gedikpaşa Sandığı tulumbacılarından bir ermeni genci için yazılmışdır:

Gel benim Ermenşah Gedikpaşa'lım,
Soyun, dökün, gel gel sandık altına,
Yangınlara çıplak ayak koşalım,
Ayağın kirâsı bir çil altına.

Ne hoş açmış, seni mintanla dizlik,
Kaş çatma, yakışmaz sana serkeşlik,
Koyayım sandığa sen Ermenşâhın,
Tabanın nakşını altun tepelik.

Ayaklar sevişdi, sandık kolunda,
Nemrud ateşine daldım, yolunda,
Ne gördün sadâkat, vefâdan gayri,
Erzurum'lu âşık garib kulunda.

Ahparım, baronum, çalımın yaman,
Fener çekdiğinde sen ey bî aman,
Yollarda dökersin, omuzdaşları,
Koşarlı ayağın attırır duman.

Sandığın baş tâcı Gelikpaşa'lım,
Yangınlara çıplak ayak koşalım,
Sonra Kumkapu'da meyhânelerde,
Mestâne nâralar atub coşalım.

Topuklu ayaklar çok çok koşarlı,
Nigâhı vahşetin çapkın işmarlı,
Bakarsın itoğlu it olursun sen,
Bakarsın beyzâde edebli, arlı.

Ermenşahlar Gedikpaşa'dan çıkar,
Gülle, topuk ururb, gönüller yıkar,
Ammâ senin gibi bir şûhi tannaz,
Patirik çanına bilem ot tıkar.

"Ayaklar Sevişmek" bir tulumbacı deyimidir, ardcı veya öncü, iki tulumbacının sandığı omuzladıktan sonra aynı tempoda adım atarak koşmaları anlamındadır.

Vâsıf HİÇ

GEDİZ (Kemal) — İstanbul Radyosunun saz sanatçılarından, ud çalar; 1933 de Bursa'da doğdu, Bursa Erkek Lisesini bitirdi. Ud çalmaya yedi yaşlarında başlamışdır; lise öğrencisi iken Bursa Musiki Cemiyetine devam etmişdir. İstanbul'a gelip yerleşdiğinde de Üsküdar Musiki Cemiyetine girmişdir, ve Emin Ongan'dan ders almışdır. 1958 de İstanbul Radyosuna girmiş, hâlen o radyonun kadrosundabulunmaktadır (Ses Sanatçılar Ansiklopedisi, 1970).

GELENBE (Güzin) — Tiyatro sanatçısı; 1946 da Ankara'da doğdu, Üsküdar Kız Lisesinde okudu, 1965 de Tevfik Gelenbe ile evlendi, Aslıhan adında bir kızları vardır. Sahne hayatına 1961 de İstanbul Şehir Tiyatrosuda "Milyonluk Gelin" oyunu ile başladı. Rol aldığı bazı oyunlar şulardır: "Gülnihal", "Mum söndü", Ceza Kanunu", "Bir Kilo Namus", "Deli", "Üsküdarın Karşısı Galata", "Kız Kuruları". Sanatcı hâlen Gazanfer Özcan Tiyatrosu kadrosunda bulunuyordu (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

GELENBE (Tevfik) — Tiyatro sanatcısı; 1931 de İstanbulda doğdu, liseyi bitirdikden sonra İstanbul Belediye Konservatuvarının tiyatro bölümünde okudu; sahne hayatına 1961 de Şehir Tiyatrosunda "Kral Lear" oyunu ile başladı; o toplulukda "Baş Sayfa", "Tuzak", "Bir Kavuk Devrildi", "Mum Söndü" oyunlarında önemli roller aldı; sonra Gazanfer Özcanın kurduğu tiyatro topluluğuna geçdi.

Selçuk Kaskan tarafından yazılmış olup İstanbul Radyosunda bir banka reklâmı programında verilen ve 1961 yılından beri devam eden "Uğurlugil Âilesi" sürekli skeçlerinde zenci bacı taklidi de Tevfik Gelenbe tarafından başarı ile yürütülmüşdür. Tiyatro sanatcısı Güzin Hanımla evlidir, Aslıhan adında bir çocuk-

ları (doğ. 1969) vardır. (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

GELENBEVİ (Baha) — Yerli film rejisörü; 1907 de İstanbulda doğdu, Galatasarayı ve Fransada Nis Lisesinde okudu ve yine Fransada ziraat tahsili yapdı, 1933 - 1935 arasında Parisde Billancourt film stüdyosunda çalışdı, 1937 de Abel Gance'ın "Beethoven'in bir aşkı" filminde rejisör aristanlığı yapdı. Türkiyeye döndükden sonra on kadar filmin rejisörlüğünü yapmışdır. Amatör usta fotografcılardandır; sergiler açmışdır (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1907). Fransız asıllı şan öğretmeni bayan Ren ile evlidir.

GELENBEVİ (Ren) — Şan öğretmeni; 1906 da Fransada doğdu, Paris devlet konservatuvarını bitirdi; yerli film rejisörü Baha Gelenbevi'nin zevcesidir. Meslek hayatına 1937 de İstanbul Belediye Konservatuvarında başladı ve 1964 yılına kadar çalışdı, bir ara İstanbul Operasında da şan öğretmenliği yapdı, 1968 de emekliye ayrıldı. "Şan Literatürü Dersleri" adında bir eseri vardır (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

Baha Gelenbevi

(Resim : Sabiha Bozcalı)

GELENBEVİ İSMAİL EFENDİ — (B.: İsmail Efendi, Gelenbevî).

GELENBEVİ ORTA OKULU — Fatihde Sinanağa Mahallesinde Yasârîzâde Caddesindedir, arka yüzü Gelenbeı Sokağına bakar (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 6/94). Rivâyete göre arsası ünlü matematik bilgini Gelenbevı İsmail Efendinin bostanı imiş (ölümü 1790, B.: İsmail Efendi, Gelenbevî); İsmail Efendinin torunlarından İstanbul Dârülfünunu fizik müderrisi Said Beyin tasarrufunda iken (ölümü 1938) o zâtin maarif nazırlığı zamanında maarife satılmış ve üzerine iki katlı ve kâgir bir okul binası yapılarak 1911 de "Gelenbevî İdâdisi" adı ile tedrisata açılmışdır; 1913 de binaya bir de ahşab kat eklenerek Gelenbevî Sulnisi adını almışdır. 1918 deki Fatih Yangınında yanmış. (B.: Fatih Yangınlara, cild 10, sayfa 5569), mektebin ilk kısmı Mercan Sultanisine, orta kısmı da Vefâ Sultanisine nakledilmişdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923 - 1924 arasında yanık okulun ayakda duran kâgir kısmı tâmir edilmiş ve "Gelenbevî Orta Okulu" adı verilmişdir.

Kuruluşundan zamanımıza kadar, idâdî ve orta okul devirlerinde bu mektebde şu tanınmış kişiler müdürlük yapmışlardır: Şemseddin Günaltay, Abdülfeyyaz Tevfik, Hamdi Kayalı, Muzaffer Esen. Bu satırlerın yazıldığı sırada okul müdürlüğünde Bay Fethi Gürsoy bulunuyordu.

Tanınmış gazeteci ve yazar Ecved Güresin ve ünlü müsikişinaslar Sadeddin Kaynak ile Mesud Cemil Tel bu okulda öğretmenlik yapmışlardır. Mükrimin Halil ile Tevfik ileri de bu okulda okumuşlardır.

1973 yılında ellinci yılını idrâk edecek olan Gelenbevî Ortaokulundan 1923 - 1969 arsında 4375çocuk diploma almışdır.

1968 - 1969 ders yılında okulda sabah ve öğleden sonra olmak üzere çift tedrisat yapılmakda idi. 28 asil ve 12 ücretli öğretmen ve 14000 öğrenci bulunuyordu. İdâre kadrosu 1müdür, 4 müdür yardımcısı, 2 memur, 4 hademe idi. 3500 cildlik bir tikablığı, fizik ve kimyâ lalaboratuvarları, iş atölyesi, spor salonu, ve 40 kişilik bir izci oymağı vardır. Yabancı dil olarak ingilizce, fransızca ve almanca okutulur. Okul âile birliği ve okul koruma darnaği tarafından da her yıl 100 kadar yoksul öğrenciye esvab, ayakkabı, kitab ve şair ders levazımı verilir.

Fethi Gürsoy — Bu satırların yazıldığı sırada okul müdürü, hayatına mesleğine vekfetmiş bir maarifcidir; 1916 da Harputda doğdu, üç yaşından itibâren yetim ve öksüz olarak halası tarafından himâye edilip yetişdirildi, ilk tahsilini memleketinde yaparak meccâni öğrenci imtihanını kazandı ve 1937 de Erzurum Erkek Öğretmen Okulunu bitirdi, 1942 ye kadar Ardahanda ve Zonguldakda köy öğretmenlikleri yapdı ve o tarihde imtihanla Ankara Gazi Terbiye Enstitüsüne girdi ve 1944 de diploma alarak 1947 ye kadar Ârifiye Köy Enstitüsünde, 1950 ye kadar da Elazığ Erkek Sanat Enstitüsünde türkçe öğretmenliği yapdı, o tarihde Palu Ortaokulu müdürü oldu, 1954 - 1960 arasında Aydında Koçarlı Ortaokulu müdürlüğünde, 1960 - 1964 arasında da Sivas Atatürk Ortaokulu müdürlüğünde bulundu, 1964 de de Gelenvebî Orta Okulu müdürlüğüne nakledildi.

1943 de Ankara Halk Evinin açdığı edebiyat yarışmasında "Ay" isimli şiiri birincilik kazanmışdı (1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GELENBEVİ SOKAĞI — Fatih İlçesinin merkez nâhiyesinin Sinanağa Mahallesi yollarından, Hattat İzzet Sokağı ile Şebnem Sokağı arasındadır, İhsan Sokağı ile kavuşağı vardır. Şebnem Sokağı bu mahallenin Müftüali Mahallesi ile sınırını teşkil eder (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 6/94).

Hattat İzzet Sokağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşeli ve iki yanında dar beton yaya kaldırımı bulunan hafif meyilli yokuş aşağı bir yol olarak başlar, sonra düzleşir ve tekrar eski meylini alır; ikişer üçer katlı beton evler arasından geçer, onların arasında 1 küçücük eski ahşab ev, 4 katlı bir apartıman ile 2 gece kondu ve 1 de arsa vardır. Gelenbevî Orta Okulunun arka yüzü bu sokağa bakar ve okulun avlu bu sokağa açılır. 1 mobilya atöliyesi vardır. Kapu numaraları 3 - 37 ve 2 - 10 dur (eylül 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GELGELYAN (Hacı Boğos Amira) — Ondokuzuncu asrın başlarında İstanbul ermenilerinin ileri gelenlerinden bir sarraf; aslı Eğinlidir, doğduğu ve öldüğü tarihler bilinmiyor. Gregoryen ermenilerin mutaassıblarından olup 1820 de gregoryenler katolikler arasında çıkan hâdiseler esnasında o yılın eylül ayı sonlarında Limni Adasına sürülmüşdür. İstanbula dönüşüne dâir bir kayıd olmadığına göre orada öldüğü tahmin edilebilir.

Oğlu Artin Amira da babası gibi ünlü bir sarrafdı, onun da doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor. Hayır cemiyetlerinde çalışmaları ile tanınmışdı. Dört oğlu ve bir kızı olmuşdur, torunlarından Levon Gelgelyan meşhur Marko Paşanın kızı Hanriyet Hanımla evlenmişdir; kızı Nevzuhur Hanım da İstanbul ermenilerinin ileri gelenlerinden Bedros Amira Horasanciyanla evlenmiş olup ünlü hekim Mikayel Horasanciyan onların oğludur; bir oğulları da temyiz mahkemesi azalığına kadar yükselmiş Tovmas Efendi Horasanciyandır (B.: Horasanciyan, Dr, Mikayel).

Bibl.: Kevork Pamukciyan, Not.

GELİN — "Evlenmeye hazırlanmış kız, yahud yeni evlenmiş genç kadın. Oğulun zevcesi" (Ş. Sami, Kaamûsi Türkî).

İstanbul ağzında darbımeseller vardır:

Gelin altın kürsü getirmiş, çıkmış üstüne kendi oturmuş.

Gelin babasına, ben hem ağlarım, hem giderim demiş.

Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan.

Gelini arabaya bindirmişler, ya nasib demiş.

Ve bâzı deyimler vardır, aslında magrur yahudda vekarlı, ağır başlı olmayub o edâ ve tavırları takınanlara "Ermeni Gelini" denilir, bu deyim hattâ erkekler hakkında da kullanılır: — Utan ermeni gelini gibi ne nazlanıyorsun!

Salın be eşbehim, çalımla salın,
Topuk vura vura şu ayakların,
Bugün olmasa da, teşrif et yarın;
Yakayım eline, ayağına kına,
Ermeni gelini gibi çapkına.

(Nebil Kaptan)

Aşırı süslenmiş yerlere "Gelin Odası" denilirdi: "Üsküdarlı Vâsıf Hoca ramazanlarda Çalgılı Kahvehâne yapardı, Gelin Odası gibi.." (B.: Çalgılı Kahvehâneler, cild 7, sayfa 3683).

Gelinlik — 1. Gelin edilecek, evlendirilecek yaşa gelmiş kız:

Çocukdunuz daha dün, şimdi, bir gelinlik kız!

(Fâik Âli)

2. "Gelinlik, Gelin entârisi; eski toplum hayatımızda bir kadının ömrü boyunca giydiği en süslü, en bahâlı entâri. Altın ve gümüş işlemelerinin, bâzan o işlemelere katılmış incilerin yanında, ard eteğinin gaayetle uzun olması tek hususiyeti idi. Düğünden sonra, gelin görmeğe gelenlere çıkılırken bir müddet daha giyilir, sonra hâtıra olarak bir sandıkda saklanırdı. Zamanımızda Gelin Entârisi tâbiri ancak küçük kasabalarla köylerde kalmışdır. Büyük şehirlerde ve bilhassa yüksek tabakada gelinlik, muhteşem, ve mutlakaa beyaz bir gece tuvaleti olmuşdur" (R. E. Koçu, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü).

Gelin Pabucu, Gelin Terliği — "Eski türk kadınlarının ayakkabılarının en süslüsü olmuşdur. Altın ve gümüş sırma ile işlenir, işlemeleri arasına inciler de katılırdı. Pabuç, düğün günü kocasının evine giderken bir kere giyilir ve sonra duvakla beraber (B.: Duvak, cild 9, sayfa 4791) bir sandıkda saklanırdı. Gelin terliği ise düğünden sonra gelen misâfirlere çıkarken bir müddet daha giyilirdi (R. E. Koçu, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü).

Gelin Teli — "Gelin tuvaletinde duvağı süslerdi; bir iki milimetre eninde ince uzun gümüş tellerdir. Aşırı zenginlerde altından olmuşdur. Duvakla beraber, pırıl pırıl bir at kuyruğu hâlinde, başdan diz kapakları altına kadar sarkardı. Zamanımızda duvak kısalmış, gelin teli de, başda dağınık bir püskül hâlinde kalmışdır. Düğünlerde evlenme çağındaki kızlar gelinin başından birer sap tel alırlar ve kendi başlarına iliştirip takarlardı; kısmetlerinin çıkması için uğurlu bilinirdi (B.: Hümâşah Sultan, Telli Haseki) "(R. E. Koçu, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü).

Gelin Tuvaleti — "Eski toplum hayatımızda gelin tuvaleti, "Gelinlik" yahud "Gelin Entârisi" denilen bir esvab, "Gelin Pabucu", "Gelin Terliği", "Duvak", ve duvağa takılan "Gelin Teli" ile tamamlanırdı. Düğünden bir gece önce de, geleneğe uygun bir törenle gelin kızın el ve yaklarına kına konur, kına yakılırdı ve o geceye de "Kına Gecesi" denilirdi (B.: Kına Gecesi). Düğün gününün sabahı da gelinin yüzü süslenir, o makyaja da "Gelin Yüzü Yazmak" denilirdi. Allık, aklık sürülür, gözlerine sürme ve kaşlarına rastık çekilir, saçları tanzim olunurdu. Yakın geçmişe kadar da yanakları "Yapıştırma" larla süslenirdi. Yapıştırma, üzerine hurda, küçük kıymetli taşlar, elmaslar, altın veya gümüş pullar konmuş, altı zamklı atlasdan, çiçek şekillerinde kesilmiş kumaş parçacıkları idi. Gelin tuvaleti ziynet altınları, mücevherler, yüzükler, bilezikler, küpeler, gerdanlık, iğneler, broşlarla tamamlanırdı" (R.: R. E. Koçu, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü).

Gelin Hamamı — Bilhassa İstanbulda, artık terkedilmiş gibidir çok eski bir millî gelenek idi; bir kızın, gelin olması münasebeti ile ve bir törenle hamama götürülmesidir. Hamamda ayrıca, düğüne tekaddüm eden, kadınlar arası bir eğlence tertib edilirdi.

Gelin Hamamı salı günü olurdu, perşembeye de zifaf, düğün olurdu. Gelin Hamamına kız ve oğlan taraflarının bütün akrabâ ve ahbabları, mahalle ve semt komşuları dâvet edilir, kadın saz takımları, hânendeler, çengiler tutulurdu. Gelin kız bir hala yahud teyze hanımın yanında önceden gider, hamamda dâvetlileri karşılardı.

İngiliz edîbesi Lady Mantagu bir gelin hamamını şöyle tasvir ediyor:

"İstanbulun en büyük ve güzel hamamlarından birine gittim. Meğer o gün hamama gelin gelecekmiş.. Yapılan merasimi sonsuz zevkle seyrettim. Yeni akrabalık kuran iki ailenin kadın akrabası, dostları, hattâ şöyle uzaktan tanıdıkları hep hamamdaydı. Evliler ve dullar, camekânın iki yanındaki mermer sofalara oturmuşlardı ki buraları fevkalâde döşenmiş bulunuyordu. Kızlar çarçabuk soyundular. Yegâne örtüleri, inciler ve kurdelelerle müzeyyen uzun saçları olduğu halde çırçıplak meydana çıktılar. İçlerinden ikisi gelini karşılamak üzere kapıya doğru gitti. Gelinin yanında anası ve akrabasından bir kadın vardı. Gayet güzel bir kızdı, yaşı on yedisinden fazla değildi. Kıymetli bir kumaştan yapılmış olan esvabı baştan eteğine mücevherlerle süslüydü. İki karşılayıcı çıplak kız gelini aldılar, çarçabuk soydular, anadan doğma çırçıplak yaptılar. O zaman, evvelce soyunmuş olan kızlar hamamın içinde bir alay tertip ettiler. Kızların ikisi önde gidiyor, ellerindeki altın kaplardan (buhardan) etrafa koku saçıyorlardı.

Diğer otuz kadar kız da ikişer ikişer onları takip ediyordu. Alayın önünde gidenler bir şarkı söylemeğe başladı, Diğerleri de bunu bir nakarat gibi tekrarlıyorlardı. Gelin en arkadaki iki kızın arasındaydı; gözlerini önüne eğmiş, pek mütevâzıâne yürüyordu; bu hâli kendisini bir kat daha güzelleştiriyordu. Pek hoşuma gitti doğrusu. Manzaranın güzelliğini tasvir etmek pek güç efendim... Pek güç.. Böylece hamamın her tarafını dolaştılar. Hemen bütün kızlar son derece mütenasip vücutlu, tenleri göz kamaştıracak derecede beyaz.. Sık sık hamama gitmekten ayrıca bir letâfet kesbetmiş.. Alay bitince, gelin kız, hamamda bulunan itibarlı hanımlara ayrı ayrı takdim edildi. Her hanım fevkalâde nezaketle iltifatlarda bulunuyor, mücevher, ağır ve kıymetli kumaş, gaayet sanatkârane işlenmiş pek zarif ve kıymetli çevreler hediye ediyor, gelin de mahçup, yüzünde dalga dalga hicabın pembeliği, teşekkür edip el öpüyordu. Gelin nekadar zengin olursa olsun, o gün hamama davetli olanların hediyelerini kabule ve büyüklerin ellerini öpmeğe mecburdur."

GELİNALAYI SOKAĞI — Üsküdar'da Doğancılar semti yollarından; Davudağa sokağı ile Halk Caddesi arasındadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 27/Doğancılar). Halk Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde bozuk kabataş söşeli bir yol olarak başlar, ortalarında merdivenli bir yol olur ve sağa bir dirsekle kırılarak yedi basamak sonra düzleşir ve Davudağa Sokağına ulaşır. İkişer katlı beton evler, beton apartımanlar ve üçer katlı dört eski ahşab ev arasından geçer; kapu numaraları 3-25 ve 8-18 idi (ekim 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GELİNALICILAR — İstanbul hâneberduşları argosunda "Polis", fakat, yalnız Bitirimyeri denilen kumarhâne, Tekke denilen esrar kahvehânesi ve fâhişelerle cinsi sapık kötü gençleri toplayarak muayeneye sevk etmek üzere sâir uygunsuz yatağı yerlere yapılan baskınlarda kullanılır; misal: "Dün gece sabaha karşı Yamalı'va Gelin alıcılar gelmiş, Zehirin Bursalısını, Gâvur İmamın Aliyi, Apiko Hasanı alıp götürmüşler"... Ferid Develloğlu'nun "Türk Argosu'nda da şu misal verilmiştir:" Gelin alıcılar hizâya gelmiş oğlum, gözünü aç!..".

GELİN BAKMAYA GİTMEK — Zamanımızda tamamen terkedilmişdir, İstanbul kadınları arasında Fetih yıllarından kalmış çok eski bir gelenek idi, bir yerde düğün, gelin olduğu duyulduğunda, kadınlar, hattâ çok çok uzak semtlerden gelin bakmaya giderlerdi. Ahmed Midhat Efendi "Jön Türk" isimli romanında (1908) şunları yazıyor:

"Geline bakmaya gitmek!... Onsekiz mahalle aşırı yerlerden kadınlar sökün ederler.. dâvetli değildirler.. düğünevi kapısında bekçi de dursa hücüm ederler ve mutlaka girerler.. çarşaf, ayakkabı çıkarma yok.. eğer hava azıcık da yaşlık ise, vay o düğün evinin hâline!... içine tulumbacılar alınarak yangından kurtarılmış eve benzer...".

Onyedinci yüzyılda yaşamış Fındıklılı Silâhtar Mehmed Ağa da, "Silâhdar Tarihi" nin 1687 yılı vekaayii arasında Kanlı İbrahim adında bir kalyon levendi'nin müdhiş mâcerasını anlatır iken, gelin bakmaya gitme geleneği üzerine de, yine tüyler ürpertici ikinci vak'a kaydeder (B.: İbrahim, Fındıklılı Kanlı); aşağıdaki satırları R. E Koçunun bir yazısından alıyoruz:

"Birkaç gün sonra, Kasımpaşa'da Kanlı İbrahim Çetesine mensub oldukları ihbar edilen iki kalyon levendi daha yakalandı; sorguya çekilmeden yine Alay Köşkü önünde başları vuruldu; padişah onları da seyretmişdi.

"Fakat o levendlerden birinin tevkif edilen kapatma fâhişesi müdhiş bir itirafda bulundu:

— Levedim üç beş gece Kanlı İbrahim ile talana gitti... her seferinde bana cevâhir getirirdi.. çok tatlı geldi, kendimiz müstakil iş yapalım dedik.. elmaslarımı takıp takıştırdım.. İstanbul kadınları gelin seyrine heveslidir.. rastgele bir kapuyu çalar;

— Hâtunlar... Kasımpaşa'da düğün vardır, gelin seyrine gider misiniz?.. diye sorarım..

Muhakkak bir iki avrat kandıdırım.. yanlarına câriyelerini de alırlar, avratlar elmaslarını takınır, câriyeleri de lâyık olan şeyleri takarlar.. doğru bizim eve gideriz.. kocam ile ayakdaşı levendler pusuda bekler... avratların üzerine atılırlar.. palalarını çekerler.. avratların nutku tutulur.. üzerlerindeki cevâhirleri verirler, levendlerden her biri avratları ve câriyeleri sineye çekip muhabbet eder, onları istifrâş eyler... sır çıkmamak için de boğarlar.. böylece bizim evde ondört avrat kaybettiler...

"Kadın, tahminen otuz yaşlarında, Rumelinde, Lüleburgaz'ın hasırcı ak çingenlerindendi. Koyu kumral saçlı, karaya yakın koyu yeşil gözlü, elleri ve ayakları büyük büyük ve uzun boylu idi. Âleti ve şâhidi ve belki de fâillerinden biri olduğu cinâyetleri gaayet sâkin, âdeta bir mârifet nakleder gibi anlatmışdı.

"Levend kapatması fâhişe, Kasımpaşa'daki evine götürüldü, evin içinde ve bağçesinde gösterdiği yerlerden cesedler çıkarıldı; câni kadını da 14 cinâyete sahne olmuş meş'um evin sokak kapusunda asarak idam ettiler.

"Asılmadan önce topuklarına inen saçları dibinden kesilmiş, başı ayrıca ustura ile de kazınmışdı. Çırıl çıplak, ana doğması soyunmuş, önüne, peştemal yerine, belinden bir iple, kesik uzun saçları bağlanmış, sarkıtılmışdı.

"Mart sonları idi. Kış geri dönmüş gibi soğukdu. Çıplak fâhişe, belindeki saçları savrula savrula evinin kapusunda iki gün asılı kaldı ve seyrine hemen bütün İstanbul halkı gitti.

"Bu vak'alardan sonra Boğaziçinin Rumeli yakası bir yıl kadar pek sönük kaldı. Köylüleri ve yâlı sâhibleri gidemedikleri gibi, o tarfın kırlarında avcular da dolaşamadı. Bir şakînin tecâvüzüne uğramak tehlikesinden başka, "Sakî levenddir" diye sorgusuz cellâd pençesine düşmek de vardı.

"Yine uzunca bir zaman İstanbul kadınları kendi semtlerinin dışında gelin sevrine gidemez oldular. (R.E.Koçu, Bıçaklı Zorbalar)

GELİNCİK BALIĞI — "Mezid balığı cinsinden, en irisi 25 santim boyunda ve 100 gram ağırlığında olur; İstanbul suları balıklarındandır; dib balıklarından olub ağa oltaya gelmez, kendine mahsus sepetlerle avlanır; gündüzleri gezip dolaşmaz, deliklere kaya kovuklarına girip yatar, geceleri de deniz dibinde bir taşa sarılıp yengeç ölüsü yahud kurt ve böcek av arar. Boğaziçinde Anadolu ve Rumeli Hisarları önünden yukarı boğazda Kavaklara kadar olan sularda avlanır.

"Yılan balığını andırır, vücudu yapışkan ve kılçıksızdır. Sırtında, başının sırta birleşdiği terden sırt yüzgecine kadar çok alçak bir yelesi vardır. Yeleden kuvruğa ve sidikliğinden kuvruğa sırt ve karın yüzgeçleri vardır. Kuyruğu yuvarlak olup iki yanında yan kanadları ve altında da iki aded ince uzun alt kanatları vardır. Ağzı büyük, alt çenesi kısa, her iki çenesi ufak ve sivri dişlidir; biri çenesinin altında uzun, ikisi de burun deliklerinin yanında kısa bir bıyığı vardır.

"Vücudunu örten pullar o kadar ufak ve yumuşakdır ki gözle görülmez, el ile de güç fark edilir. Başı ve vücudunun büyükce bir kısmı kestâne rengindedir, yanları ve karın kısmı beyazımtırakdır.

"Tutuldukdan sonra çok dayanmaz, tez bozulur, onun içindir tutulunca livarlara atılır ve Balıkhâne mezadına livarlarda getirilir.

"Eti lezzetlidir. Bizde en istekli müşterisi musevilerdir, İstanbul balık pazarlarına gelen gelincik balığının yüzde doksan dokuzunu onlar alır" (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık).

"Gelincik balığının en lezzetli zamanı şubat ve mart aylarıdır, âlâ tavası olur" (Nevsâli Osmânî).

"Otuz yıldanberi Boğaziçi balıkcıları Gelincik Balığı avına rağbet etmez olmuşdur. Kendine mahsus sepetle avlanması, avlandıkdan sonra satılıncaya kadar muhafazası zahmetli ve az çıkması bu rağbetsizliğin sebebleri olmuşdur; beyaz etli, hafif ve lezzetli balıkdır. Bilhassa musevilerin makbulüdür" (A. Cabir Vada, Boğaziçi Konuşuyor, 1942).

GELİNCİK SEPETİ — Gelincik balığı avına mahsus bir sepetdir; 50 santim boyunda, 30 - 35 santim çapında, gözleri 1 santim açıklığında ince sazdan yapılır; şekli ve sâir teferruâtı diger balıkcı sepetlerinin aynıdır (B.: Balıkcı Sepetleri, Cild 4, sayfa 2009). Yem olarak ezilmiş yengeç konulur. Gelincik balıkları yalnız geceleri kıyılarda avlanır. Sepetler yarım saatde bir yoklanıp yemler tâzelenmelidir.

20 - 30 sepet bir takım olarak iki çifte bir kayıkda iki tayfa tarafından kullanılır. Gelincik sepetine yem olarak midya konulursa kayabalığı da tutulur.

Karakin DEVECİYAN

GELİNLİK SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Bucağının İshakpaşa Mahallesinin yollarından, Mustafapaşa Sokağı ile Nakilbend Sokağı arasındadır; Yeğen Sokağı ile kavuşağı olup Küçükayasofya Caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2/19).

Mustafapaşa Sokağı tarafından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde ve pakettaşı

döşeli bir yol olup Küçükayasofya Caddesi dört yol ağzından sonra daralır. İkişer üçer katlı evlerle apartımanlar arasından geçer. 1 bakkal, 1 manav ve 1 oto tâmircisi vardır, kapu numaraları 1-17 ve 2-20 dir (eylül 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GELİN ODASI — "Lehcei Külhâniye" denilen Külhan Beyleri argosunda "Hamam Halveti" (B.: Külhan Beyleri).

GELİN TAHTI — Zamanımızda tamamen terkedilmiş, eski İstanbul düğünlerinin kadim bir geleneği idi; gelin kıza çarşamba günü kuşak yahud bir altın veya gümüş kemer kuşatılır, kuşağı da hayat da ise kızın babası, yoksa kız tarafının en yaşlı erkeği, yahud gelinin ilk okuldaki hocası kuşatırdı. Bu münâsebetle bir taht kurulur, kuşak kuşatacak zât o tahta oturtulurdu.

Ahmed Midhat Efendi "Jön Türk" isimli romanında bir gelin tahtını şöyle anlatıyor:

"..mor çuha kaplı bir sedir üstüne konulmuş ufak bir kanapeden ibâretti, üstüne de hafif bir askı konulmuşdu. İki yanında da saksılar içinde iki limon ağacı vardı. Bu limon ağaçları tahtın kubbesini teşkil eden askı ile o kadar güzel uymuşdu ki en müşkilpesend hanımlar bile beğendiler.."

Kuşak kuşatıldıkdan sonra kuşatan kimse tahtdan iner, yerine gelini oturturdu.

Hüsnü KINAYLI

GEM — "Gem: Atın ağzına vurulan demirden âlet ki, atın başının etrafına sönen kayışlarla ve buna rabtedilen dizginle kullanılıp hayvanı zabteder ve istenilen tarafa çevirir; Gemi Azıya Almak: Serkeşlik etmek" (Şemseddin Sami, Kaamûsi Türkî).

Gemi azıya almak deyimi İstanbul ağzında, "Serkeşlik Etme" anlamından ziyâde herhangi bir şeye düşkünlükde aşırı hareket anlamında kullanılır; içkiye, cinsî temaslara, kumara aşırı düşkünlük gibi: "Koca Mehmed gemi azıya aldı, her akşam üç galon saraba sen misin demiyor.." gibi. Aşağıdaki beyitler Hippi Mehmed Gökçınarındır:

Hey Gökçınar Mehmedim, aldın gemi azıya;
Güzellerin peşinde döndün, şaşkın tazıya.

Nolacak hâlin oğlum, koşa koşa nolacak?
Boş ver sen hippiliğe, oldun bir kayış bacak.

Bu şorolo, bu gaca; yerli malı, turisti,
Mekteplisi, haylazı, ressamı, gitaristi;

Bu koşuya taban mı, ayak mı dayanır be;
Tuttuğun yolun sonu mezara dayanır be!

İstanbul ağzında ve "gem" kelimesi ile Serkeş anlamında kullanılan deyim "Gemalmaz" dır; aşağıdaki iki kıt'a Âşık İbrahimindir:

Gemalmazın biridir Paşaköylü Süleyman,
Ağzı bozuk küfreder, ana avrat, din, iman,
Ammâ gel gör efendim, kızamazsın çapkına,
Mühmelânın şâhıdır, serkaşânın serveri.

Gemalmaz dedilerdi, geldi işte bak yola,
Şahların şânındandır, ayak öpdürmek kula,
Ak dediyse, ak dedim, ne söylerse hak dedim,
İbrahim'e gazâsı heman mübârek ola.

GEMALMAZ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberinde, rehberin alfabetik sokak isimleri arasında Yedikule dışında Kazlıçeşme semtinin yollarından biri olarak kaydedilmişdir. (pafta 11/125), fakat o paftada bu sokak gösterilmemişdir. Zamanımızda Kazlıçeşme geniş bir gecekondular mahallesi olmuş, muhâbirimiz bu sokağı yerinde de bulamamışdır. (Şubat 1973).

GEMİ ARSLANI — Eski gemilerin baş tarafında, burnun tam ortasında bulunan ağaçdan yontulmuş arslan heykelciklerine verilen isim, halk ağzında mecâzen, kalıp ve kıyâfeti yerinde, fakat o kalıp ve kıyâfetin adamı olmayan kimseler hakkında kullanılırdı, zamanımızda kullanılmayan deyimlerdendir.

Girdim Hasan Çavuş'un kanadının altına,
Merdi meydan sanmışdım, Gemi Aslanı çıkdı,
(Bursalı Destanı)

Pehlivanlık kalıpda, kıyâfetde, lâkabda,
Gemi Aslanıdır o, sen Zeynel'i bana sor.
(?)

Eski gemilerimizden "Rehberi Tevfik" ve "Mukaddimei Şeref" isimli vapurların arslanları Beşiktaşdaki Deniz Müzesindedir.

GEMİ ATEŞCİLERİ, KÖMÜRCÜLERİ — Buharlı gemilerde gemilerin ocaklarında çalışan ve "Gemi Ateşcisi", "Gemi Kömürcüsü" deni-

len ameleyi tayfa ile karıştırmamak lâzımdır. İstanbulun liman vapurlarında yakın zamana kadar kömür yakılan ocaklar kullanılmışdı; ocaklara iki yanında bulunan birer kapudan dik demir merdivenlerle inilirdi; içi elektrikle aydınlatılmış ve cehennemi sıcaklıkdaki ocakların başında ateşciler (Kömürcüler) yaz ve kış bir iç donu ile yarı çıplak çalışırlardı, başlarına bâzan bir büyük mendil bağlarlar, yahut bir takke geçirirler, saçlarını kömür tozundan korurlardı; kömüre bulanmış gövdelerini, yüz, kol, el, bacak ve ayaklarını bir su dökünüp temizlemek, saç temizlemekden çok daha kolaydı. Üzerlerindeki donları da, amelenin itiyâdına göre ya kısa, ya uzun paçalı donlar olurdu.

Gemi Ateşçisi Mustafa, 1944.
(Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

Liman vapurlarının sabahdan akşama sayısı binleri aşan yolcuları arasında, ocağın kapu ağızlarından ateşcilerin çalışmasını seyre meraklı pek çok kişi bulunmuş, hattâ o seyircilerin arasında genç kadınlar, kızlar bile görülmüşdür. Kendine mahsus şekilde büyük küreklerle ocağa kömür atmaları, büyük gelberilerle ocakdan kızgın kömür cürûfunu çekip ocağın demir zeminine dökmeleri, ucuna bez sarılmış uzun demir çubuklarla yanan kömürü karıştırmaları, ateş karşısında yanmış ve kömür tozlarına bulanarak kararmış vücudlarına ter parıltıları, ocağın müdhiş ateşinin o terli vücudlarda akisleri, elbet ki seyre değer bir canlı tablo idi, hattâ mitolojik deyimle, ateşcileri eski yunanın Efaistosuna, eski romanın Vülkenine, bir "Cehennem Mâbudu" na benzetmek mümkindi.

Öylesine ağır bir günlük işde çalışan gemi ateşcileri, kömürcüleri çoğunlukla, belki de tüm olarak bekâr uşakları idi. Bir evleri, bekâr odaları da olmamışdır; gemide yatıp kalkmışlardır. Hafta izinleri gecesini Galatanın, Tophânenin bir çarşı hamamına giderek gereği gibi yıkanıp temizlenmek ,ve temiz vücudla geceyi de hamam peykesinde yatıp geçirmek en rahat saatleri olmuşdur. O ağır işcilerin günlük hayatına yakın ilgi gösteren tek kalem sâhibi, "Gayyâ" isimli kitabında ünlü kadın şâir Şükûfe Nihal Hanım olmuşdur; o kitabının başdaki ilk şiirinde vapur ocaklarını Cehennemdeki Gayyâ Kuyusuna, ateşcileri de zebânilere benzeterek; aşağıdaki mısraları oradan alıyoruz:

. . . .
Çocukken rüyâmıza giren Gayyâ Kuyusu,
Tıpkı böyle karanlık, derin bir cehennemdi,
İçinde ne hava var, ne güneş var, ne de su...
İşte o cehennemi, o gayyâyı gördüm ben.
. . . .
Ellerinde kürekler iki korkunç zebâni,
Durmadan hız veriyor bu kocaman ateşe..
. . . .
Zebâni dediklerim vapur ateşcisidir..
. . . .
Ateşe hız veriyor, terini sile, sile...

GEMİCİ (Erdoğan) — Tiyatro sanatcısıdır, 1932 de Kuşadasında doğdu. Lise tahsillidir, konservatuvar tiyatro bölümünde okudu,

sanat hayatına İstanbul Şehir Tiyatrosunda 1956 yılında "Peer Gynt" piyesinde başladı; rol aldığı oyunlardan başlıcaları şunlardır: "Hayaller Limanı", "Bu Gece Başka Gece", "Aşka Susamışdı", "Hamlet", "Köprüden Görünüş", "İki Efendinin uşağı", "Oppenheimer", "Mirascılar". Hâlen İstanbul Şehir Tiyatroları kadrosundadır (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

GEMİCİ (Yaşar) — Kalenderşâirlerin kibarlarından ve Halveti tarikatının Şemsiye kolunun kurucusu ünlü mutasavvif Sivaslı Şeyh Ahmed Şemseddin Efendinin torunlarından olup şiirlerini Rindî mahlası ile yazmış Ahmed Güngören Beyfendiye 1945 ile 1946 arsında bir sene uşaklık yapmış aslı Giresunlu bir kopuk deli kanlı, o tarihlerde 18 - 19 yaşlarında idi. Hemşehrilerinden Tophânede Yamalı Hamam yanında bir sabahcı kahvesi işletir Kara Bekirin çırağı idi, oradan Ahmed Beyin Bayazıd civârında Uğur Hanındaki odasına uşaklıkla gitmiş, asil efendisi tarafından bir küçük bey gibi bakılır iken, hattâ bir gece okulunda tahsili bile sağlanmış iken eski ustasının bir dârülnedvei haşerât olan kahvehanesine dönmüşdü (B.: Güngören, Ahmed).

Ahmed Bey bana bir gün, hakkında şiirler yazdığı Yaşarın kahveci Kara Bekir ile birlikde çekdirdiği bir resmini göstermiş, küstahlık ederek o resim için şu tarih manzûmesini yazmışdım:

İri ayaklar gaayet dilber kıyım müşekkel,
Resimde görünmüyor, görünen sâde bir el.
Gel ey Rindî bu resme, gel kanaat eyle gel,
Tevfik de yazsın, ona bir târihi bî bedel:
"Rindîi Kalenderin Yaşarı bak bu güzel".
1365 (1945 - 1946)

Kendi kadir ve kıymetini bilmeyen güzel delikanlı sonraları ayak uydurduğu erâzil tarafından hırsızlık yoluna sürüklenmiş, suç üstünde yakalanmış ve mahûm olarak cezâevine girmişdir diye duymuşdum:

Kimi: "Hırsız oldu da.. şimdi içerde.." dedi,
Kimi de bilmezlendi: "Kim bilir nerde.." dedi,
Kimisi alay etti: "Yaşarı mı sorarsın?..
Tophâne burası be.. kuzuyu kurtlar yedi..".

Tevfik KARKAN

GEMİCİ KANTOLARI — Gedikli müdâvimlerinin büyük çoğunluğunu ayak takımı teşkil eden eski Galata tiyatrolarının "Kantolar" faslında "Gemici Kantoları" beğenilen ve çılgınça alkışlanan terennümler olmuşdu; bir kaç örnek alıyoruz:

Yaşar Gemici, 1945.
(Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

Luçika Hanım'ın Kantosu

Hazır ol Serdümen,
Açılsın yelken,
Fırtına çıkıyor, fırtına!

Yaşa Kaptan yaşa,
Lostromo git başa,
Bas dümeni, alabanda,
Bu gelen kaba dalga.

Hey hey hey hey hey,
Miçomuz var küçükbey,
Gel gel gel, yakın yakın,
Pusulaya bakın,
Rakı, şarab çakın,
Cessur gemiciler,
Sarhoş olun,
Zevkinize bakın!

★

Peruz Hanım'ın Kantosu

Severim gemiciyi,
Posbıyıklı, sakallı,
Lostromoyu Kaptanı,
Hele, hele, hele,
Çıplak ayaklar ile,
Miçolarla Tayafayı!
Hepsi de kabadayı,
Türlü türlü çalımla,
Şaşırtıyor Peruzda,
Pusulayı, rotayı!
Hele hele hele hele,
Miçoda, tayfalarda,
Bak şu çapkın kâküle!
Fırtınayı atlattık,
Girdik limana yattık,
Hangi limana?
Gönülevi Limanı!
Galatanın gülleri,
Beyoğlu bülbülleri,
Kapulardan karşılarlar,
Sarhoş gemicileri,
Marika, Marika,
Koş getir, koş getir,
Cessur gemicilere,
Şarab, rakı mastika!
Paylaşın kızlar, paylaşın,
Tayfaları paylaşın,
Haniya benim payım?
Ben miçoyu alayım!
Karşısına geçerek,
Şıngır, şıngır oynayım.

★

Büyük Amalya Hanımın Kantosu

Karadenizden geldim,
Kız ben seni pek sevdim!
Gemicim laz uşağı,
Yerde sürür kuşağı!
Esiyor poyraz yeli,
Çok oldu görmeyeli,
Kız ben seni ben seni!
Laz gemicim pek yaman,
Bıyıklar kara duman,
Duydum tatlı sesini!

GEMİCİKAYNAĞI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Heybeli Adanın yollarından, adanın doğu kısmı ortalarında, Bahriye Mektebinin arkasındadır; Oruç reis Sokağının devamı olarak, o sokakla Haşmet Sokağı arasında uzanır; Şâdiye Sokağı, Bahriyeli Şükrü Sokağı, Takacı Sokağı, Kışlaardı Sokağı ve Lozan Caddesi ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 33). Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki durumu tesbit edilemedi. (Şubat 1973).

GEMİCİ KESİMİ, MODASI — Geçen asır sonlarında Avrupada ve memleketimizde sâdece İstanbulda, İstanbulda da kibar âilelerde en çok 10 - 12 yaşına kadar kız ve oğlan çocuklara, kenarı üç beyaz şeridli geniş mavi yakalı bahriye neferi üniforması giydirmek çok yaygın bir moda idi (B.: Bahriyeli, cild 4, sayfa 1872).

Zamanımızda, 1971 - 1972, tekrar çıkmış ve yayılmışdır; eskisine nisbetle şu fark ile ki "Gemici" denilen o esvabları 17 - 18 yaşlarındaki delikanlılar ve kızlar ve çoğunlukla da kızlar, hattâ o yaşlarında üstünde gelinlik kızlar, evli genc kadınlar giymeye başlamışlardır. Eskiden olduğu gibi kibarlık alâmeti olmakdan da çıkmış, ayak takımının sırtına bile geçmişdir.

Bahriye neferi üniformasının câzib asâleti de bozulmuş, her hangi bir biçim ve şekildeki kız bluzlarının, ceketlerinin kollarına, eteklilerin alt kenarlarına ve pantalonların paçalarına, bahriye neferlerinin güzel üniformalarındaki üç beyaz şeridli geniş mavi yakalara taklîden, beyaz, kırmızı, çeşitli renklerde paralel üç şerid ilâve edilmişdir. Başlara da kaptan şapkalarına, bahriyeli keplerine taklid şapkalar giyilmişdir. Kadınlar kızlar arsında pantalon giyme de çok yaygın olduğu halde, bu gemici modasında mini etekliler pantalona tercih edilmektedir. Yakalara ve göğüslere gemi çapaları takılmakda, tokaları çapalı kemerler kuşanılmaktadır.

Artistlik younda, taslakcılığında bâzı şımarık kızlar da, o kıyâfetleri ile şurada burada rastladıkları tığ gibi bahriye neferleri ile hâtıra

resimleri çektirmişlerdir. Fırsat kollayan mûzib gazete fotografcıları, gemici modasına uymuş artist ruhlu küçükhanımların liman vapurları tayfaları ile resimlerini çekmişlerdir. O çeşid resimlerin en cür'etlisi renkli olarak Vebofset gazetelerinden birinde yayınlanmışdır. Güzel bir artist kız, Kanlıca isimli liman vapurunun iki zeberdest tayfasının kucaklarında, elleri üstünde göülmektedir. Resmin edebiyatı da yapılmışdır; güzel kız gemiyi gezmek istemiş, gemici de kucaklarında gezdirmeyi şart koşmuşlar, kızı geminin makina dâiresine kadar indirmişler, ve bir ara denize atmakla korkutup ve "Denize atsak sana yazık, karaya çıkarsak bize yazık" gibi sözlerle şakalaşmışlar (4 nisan 1972).

Hippi şâir Mehmed Gökçınar, Gemici Modasına uymuş tanıdığı güzel ve çapkın bir kızın sokakda pantalon paçalarını sıvayarak yalın ayak dolaşdığını söylüyor:

Bir gemici kız gördüm Küçükpazar yosması,
Çıplak ayaklarıyla sildi gözümden pası,
Bilirim ben O kızı, O güzel esmer kızı,
Gözlerimin bebeği Halil'imin ablası.

Gemici Kesimli Kız

(Resim : Sabiha Bozcalı)

Ayıklamaz evinde fasulyayla pirinci,
Artist yarışmasına girse, olur birinci,
"Merhaba Kaptan!.." dedim, makas aldı yanakdan,
"Kör müşün ulan.. dedi, gemici de gemici!.."

Güzel ablama şıpşak ben de verdim hemen hak,
Pantalon paçalarını sıvamış da yosma bak,
Gemici esvabıyla vardiyada tayfalar,
Gibi çıkmış sokağa, dolaşıyor yalnayak.

GEMİCİLER SOKAĞI — Fatih ilçesinin merkez nâhiyesinin Hüsambey Mahallesi yollarından; dört köşeli bir masa kenarı şeklinde bir sokak olup ortasından ve iki yerde Dülgeroğlu Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 6/65).

İki araba geçecek genişlikde, yarısı paket taşı, yarısı da kaba taş döşeli bir sokakdır. Kâgir ve beton, yeni yapı evler ve apartımanlar arasından geçer. 1 ototamircisi, 1 doğrama atöliyesi ve 1 depo vardır, kapu numaraları 1-45 ve 2-22 dir (eylül 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GEMİCİ MEYHÂNELERİ — Zamanımızda İstanbulda Gemici meyhânesi değil, meyhâne kalmamışdır; yakın geçmişe kadar, müşterilerinin çoğunluğunu kayıkcıların ve gemi tayfalarının teşkil ettiği meyhâneler bilhassa Galatada ve Beyoğlunda Kalyoncu Kolluğunda toplanmışdı, ayak takımı yerleriydi. Müdâvimlerinin bir kısmı da uygunsuz gencler, büyük şehrin haytalarıydı. İstanbul limanına gelmiş yabancı gemiciler de o meyhânelerde işret ederlerdi. Bâzılarına da kaptan meyhânesidir diye âdetâ bir üstünlük verilmişdi, çoğu Galata rumlarından bir takım uygunsuz gençlerde bir kaptan zenânesi olmak hevesi ile oralara devam ederlerdi. En büyüğü, en meşhuru da Galatada Lavirentos Meyhânesi idi (B.: Lavirentos Meyhânesi; Meyhâne; Gedikli Meyhâneler).

Ahmed Midhat Efendi "Dürdâne Hanım" isimli romanının ilk sayfalarında öyle bir meyhâneyi tasvir ederken: ". .Kalyoncuların ve sandalcıların damarlarında dolaşan kan gazab ateşiyle kaynadığı zaman cinâyetlere yol açar.. birer karış kamaları kıçları üzerinde kuşak arasındadır, ceblerinde de altı ateşli küçük tabancalar bulunur.." diyor; yakın geçmişin günlük gazetelerinde o ayar yerlerde geçen vak'alar üzerine haberler görülür. Tarih kaynaklarımız arasındaki vekaayinâmelerde de bâzı kayıdlar

görülür. Hâtıra yollu yazılar da vardır: "..Galata Şehrinde Keştiban harâbâthâneleri (Gemici Meyhâneleri) ki hamlacı (kayıkcı) ve kalyoncu haşerâtı ile dolar boşalır.. Hasodalı sırkâtibi yamağı Lezgi Dilâver Ağa ki meclisi rindan çerâğı idi, nâil olduğu bunca iltifâtı kavmiyeti icâbı ferâmuş ile ol harâbâthânelerde işret ile nâmûsi enderunu pâyümâl eylediği mertebei sübûta varmakla falakacılara bitteslim.." (Sicilli Enderun).

Son zamanlarda Galatada Karaköyde Ziraat Bankası binâsının arka sokağında Hamdi Baba adında birinin işletdiği bir içkili lokantanın adı da "Bahriya Lokantası" idi, ama eski gemici meyhânelerine benzer hiç bir yeri yokdu; 1950 etrafında kapanmışdır. Yine o tarihlerde Galatada Necatibey Caddesinde bir rum tarafından işletilir "Birol Birahânesi" vardı, oraya da akşamları İstanbul Limanına gelen ecnebi vapurlarının gemicileri dolardı, türlü şıma-

Gemici Kesimli Kız, 1972.
(Günlük Gazetede Yayınlanmış Resimden S. B. eli ile)

rık kepâzelikle ve gürültülü sohbetle içerler, aralarında rezilâne şakalar yaparlardı.

Hüsnü KINAYLI

GEMİCİOĞLU (Mihal) — 1942 - 1943 arasında 14 - 15 yaşlarında rum asıllı bir çocuk, resim sanatına karşı ressam denilecek kadar istîdâdı vardı; Romanya rumlarından, İbrail'li İstelyo adında Galata Balıkpazarında bir meyhâne aşçısının oğlu idi; bir türk ilk okulunu bitirmiş, babasının okutma kudreti olmadığından tahsile devam edememiş, kendisi de aynı meyhânede garson yamaklığı yapıyordu, eski akşamcıların tâbiri ile meyhânenin pedimu'su idi.

Canlı modellerden çizdiği yüzlerce başarılı resmi görülmüşdür, öyleki, oranın müdâimlerinden heykeltıraş Râtib Âşir Acudoğu ve ressam İbrahim Çallı gibi iki büyük üstâdın takdirlerini kazanmışdı. Askerlik görevini Türkiyede Erzurumda yapmış, terhisinden az sonra da babsı ile birlikde Romanyaya gidip bir daha dönmemişdir.

GEMİÇEKER — İstanbul Limanında kullanılmış ilk romorkör'lere verilmiş olan isim; İstanbul Limanına ilk iki romorkör 1863 - 1864 de adını tesbit edemediğimiz bir ingiliz iş adamı tarafından getirtilmiş ve ingiliz bayrağı altında çalıştırılmışdır. Romorkörlerden biri 9/10 haziran 1864 bir perşembe / cuma gecesi Galatada bağlı bulunduğu Mümhâne İskelesinde yanmış ve ertesi günü diğer Gemiçeker tarafından çekilerek Üsküdar açıklarında Harem İskelesi ile İhsâniye arasında batırılmışdır.

Bu haberi veren Cerîdei Havâdis gazetesinde yanan Gemiçekerin adı arab asıllı Türk harfleriyle yazılmış olup biz o ismi "Ropkambr" diye okuduk.

GEMİ İNDİRME TÖRENLERİ — Yüzyıllar boyunca Kasımpaşada İstanbul Tersânesinde yapılan harp gemileri, denize, Kaptanpaşanın, ve çoğu zaman bizzat Pâdişahın katıldığı bir törenle indirilirdi. Her şeyden önce müneccimbaşı uğurlu gün ve saati tesbit eder, o gün ve o saatte gerekli kimseler törene dâvet edilir ve dâvetli ulemâ efendilerden biri tarafından bir duâ okunurdu. Her harb gemisinin kadrosunda mutlakaa bir imam bulunur, denize indirilecek geminin gemi imamı da duâda önemli bir yer alırdı. Gemi sancaklarla, bayraklarla donatılır, devrin zevkine göre diğer bazı eşyâ ile de süslenirdi ve denize efradından da bir kısmı içine girmiş olarak indirilirdi. İndirme işi ârızasız, kazasız sona erince kurbanlar kesilir, cemaatle iki rekat namaz kılınırdı.

Vak'anüvis Vâsıf Ahmed Efendi Birinci Sultan Mahmud zamanında bir geminin denize indirilme törenini şöyle kaydediyor:

"Tersânede yapılmakda olan Üç Anbarlı Kalyonun bitmesi yaklaşdı (aralık 1753), pâdişah geminin âvîzelerle süslenmesini istedi, kendisi ve devlet erkânı tarafından gönderilen âvîzeler, teşrifat defterindeki sırasına göre gemiye asıldı ve devlet erkânı tarafından gönderilen âvîzeler, teşrifat defterindeki sırasına göre gemiye asıldı ve dev gibi gemi denk denk ve renk renk kumaşlarla sarıldı, süslendi. Kalyon iki buçuk seneden beri yapılıyordu, nihâyet tamamlandı 27 haziran 1754 de denize indirildi. Tersâneye gelen pâdişah sadırazam ve kaptanpaşa tarafından karşılandı, töreni seyretmek üzere Ankaai Bahrî isimli kalyonda hazırlanan yere götürüldü. Tesbit edilmiş olan uğurlu vakit gelince o dev gibi gemiye yol verildi ve kazâsız belâsız denize indirildi. Pâdişah gemiye Nüveydi Fütuh adını koydu, kurbanlar kesildi, fukarâya sadakalar dağıtıldı. Bu arada tersâne mimarı Salih Efendi pâdişaha bir dilekçe vererek oğlunun müderrisliğini istedi ve o kalyonu yaparken karşılaşdığı sıkıntıları ağlayarak anlattı, dileği yerine getirildi.."

Tersânede yeni yapılmış harb gemilerinin denize indirilmesi merâsimi, divan şâirleri tarih kasîdeleri yazmak ve dolayısı ile pâdişahdan ve kaptan paşadan ihsanlar almak için bir vesîle teşkil ederdi. Gemi indirme merâsiminin çok sık yapıldığı devirde, türk donanmasını eski kudretli devrine ulaştırmak isteyen ve Tersâneye çok önem vermiş olan Üçüncü Sultan Selimin zamanıdır; birkaç örnek alıyoruz:

Üçanbarlı Kalyon İçin

Zülâl âsâ dilden hürûş itti bu târihim,
"Revâne oldu berden izzile bahre Üçanbarlı".
1211 (1796 - 1797)
(Ayıntablı Aynî)

Üç Kalyon İçin

Sür'ati seyr ile indikde dedim târihi tam,
"Kuş gibi üç kıt'a kalyon uçdular sûyi yeme".
1213 (1798 - 1799)
(Sürûri)

GEMİ MARANGOZLARI, YAPICILARI — Yüzyıllar boyunca, İstanbulda Tersâneden gayri çekek yerlerinde, kalafat yerlerinde, kızaklarda küçük gemiler yapıla gelmişdir. Bir gemi yapıcısı kalfanın emrinde çok usta gemi marangozları çalışmışlardır. XVII. Yüzyıl ortasında Evliyâ Çelebi gemi yapıcısı marangozlar için şunları yazıyor:

"Bunlar Galatada, Kasımpaşada, Tophânede, Lonca yerlerinde (Ayvansarayda ?) bulunur gemi üstadlarıdır, 3000 neferdir. İslâm - rum, frenk karışıkdır. Pîrleri Hazreti Nuhdur ki Tûfandan halâs için Hak'kın emri ve Cibrîl'in talimi ile kazın göğüs kemiğine göre bir gemi inşâ etti. Peygamberimiz asrındaki pîrleri Âmir Nevvât'dir ki Cidde İskelesinde gemi yaparak diyarına sefer etmiş ve Hazreti Resûle hediyeler getirmişdir; kabri Ciddededir. Bu tâife de esnaf alayında pür silâh olub ellerinde keser ve destere, hizar ve çırpılarla kızaklar üzerinde gemi yaparak geçerler..."

Gemi Marangozları ne kadar usta olsalar, yapdıkları gemilerin münâsib yerine filân usta tarafından yapıldı diye isimlerini nakşetmek âdet olmamışdı; geçen asır sonlarında yaşamış kalender halk şâiri Âşık Râzi 1315 (1897-1898) de genc bir gemi marangozundan bahsederken yapdığı, yahud yapısında çalışdığı geminin adını yazmadan Hasköydeki tezgâhlardan birinde yapılmış bir gemiye o delikanlının adının nakşedildiği söylemektedir:

Hasköy Çekeğinde marangoz imiş,
Siyehçerde dilber Bartınlı Memiş,
Sormuşlar ustaya serkesliğini,
Her güzelin yâhu hakkıdır demiş.

Delipoyraz misâl çıplak cundabaz,
Çekek yerleri bir mislin görmemiş.
Ammâ ki keserin aldıkda deste,
Eşbehin hüneri kemâle ermiş.

Zâhirde daltaban, yalın ayaklı,
Gel gör sanatında elhak nam vermiş.
Ustası pes deyüb ismi şerifin,
Yapdığı gemiye hemen nakşetmiş.

Tarih

Gemideki nakşına kat yirmibir yaşını
Gör: "Amile Bartınlı Memiş Usta" tarihtir.
1294 + 21 = 1315 (M. 1897 - 1898)

GEMİ MODELLERİ — Gemi modelleri, küçük güzel sanatlar arasında önemli bir yer alır. Her çeşidi ile "Gemi", aslında güzel şeydir; önce yelkenliler, sonra buharlı gemiler, model - maketleriye,sanatkâr ellerden çıkdıkları zaman, bir evin, bir salonun en güzel süsleri olurlar, eğer belli bir geminin modeli ise, ayrıca bir tarih vesikası kıymeti de taşırlar. Deniz müzelerinin teşhir edilen eşyası arasında gemi modelleri çok ilgi çekicidir, Beşiktaşdaki Türk Deniz Müzesinde de câzib bir gemi modelleri koleksiyoncuğu vardır.

Geçen asır sonlarına kadar, müşterileri çoğunlukla gemiciler olmuş eski büyük gedikli meyhânelerin baş süslerinden biri, tavanına asılmış bir yelkenli gemi modeli olurdu.

Şahıs elindeki modellerin tesbiti çok zordur. Bizim görebildiğimiz modellerden bazıları şunlardır:

Yavuz Zırhlısı — Divan Yolunda bir manav dükkânında idi, o tarihî harb gemisini yapan tezgâhdan gelmiş kadar güzel bir model idi, ve modelin oturtulduğu kızak "Eseri Balatlı Mehmed Reis" diye imzalamışdı. Sanatkârın, "Yavuz geliyor Yavuz, denizi yara yara..." diye meşhur türküyü yazan ve besteleyen Balatlı Mehmed Emin Reis olması çok muhtemeldir (B.: Emin Reis, Balatlı Mehmed, cild 9, sayfa 503,) ki o zat için Hamamizâde İhsan Bey: "... bir hezarfen idi..." diyor. Son bir istimlâkde caddenin o kolundaki bir sıra dükkân arasında o manav dükkânı da yıkılarak kaldırılmış, yeri deniz müzemiz olması gereken güzel Yavuz Modeli de kaybolmuştur.

XVIII. Yüzyıl Korsan Gemisi — Galatada Necatibey Caddesinde meşhur Lavirentos Meyhânesinin tavanında asılı idi, tahminen 1 metre boyunda iki direkli bir yelkenli gemi modeliydi. O meşhur meyhâne istimlâk edilip yıkıldığında kaybolmuşdur, kimin eline düşmüşdür, tesbit edemedik; o modelin de yeri Deniz Müzesi idi.

Üçanbarlı Mahmudiye Kalyonu — Türk Denizcilik Tarihinde çok zengin hâtırası olan bu meşhur büyük yelkenli harb gemisinin modeli, ki bir metrodan ziyâde boyda çok güzel bir eserdi. 1943 - 1945 arasında Samatyada Büyük Kuleli Meyhânesinin sahibi Barba Vasilinin elindeydi. O zaman Barba Vasili bize şunları söylemişdi: "Bu gemiyi İkinci Sultan Mahmud zamanında meşhur İzmitli Mehmed Usta yapmışdır,üç tâne yapmış, biri kendisine, birini pâdişaha vermiş ve ihsan almış, bunu da dedeme vermiş, para almamış, ölünceye kadar

her istediği kadar içer, para vermezmiş..." Deniz Müzesinde Mahmudiye Kalyonunun çok güzel bir modeli vardır. Öyle sanıyoruz ki Barba Vasilinin pâdişaha verildiğinden bahsettiği model olacaktır.

Şirketi Hayriyenin 12 numaralı Kandilli Vapuru — R. E. Koçunun elindedir, kıymetli sanatkâr Behcer Cantok tarafından yazar için sureti mahsusada yapılmışdır (B. Cantok, Behcet, cild 6, sayfa 3380), 58 santim boyunda çok güzel bir modeldir, yandan çarklı bir vapuldur; 1958 yılında yapılmışdır, ki R. E. Koçu o zaman bir asır boyunca İstanbul sularında dolaşmış Şirketi Hayriyenin ve Seyri Sefâin İdâresinin bütün vapurlarından mürekkeb bir modeller galerisi kurmayı düşünmüş, eş vapurlara tek model yapılacağına göre en çok 35 - 40 parça gemi modelinden kurulacak bir galeri için en çok 20,000 lira harcanacakdı. Kendi mâlî imkânlarının dışında olduğundan, kendisindeki modelin bir fotoğrafı ile Denizcilik Bankası Umum Müdürlüğüne bir mektub yazmış, göndermiş, öyle bir galerinin kurulması teklifinde bulunmuş, muhayyilesinin dışında bir iş simsarı zan edildiği için, teklifini tekide lüzum görmemişti.

9 Çifte Kayık Modeli — Mısır Çarşısının Eminönü kapusu yakınında "Hamlacıbaşının Dükkânı" diye anılan baharatcı dükkânının cebhesi önünde asılı idi (B.: Hamlacıbaşının Dükkânı); çarşının son tanziminde kaybolmuşdur. Yeri Deniz Müzesi olan bir kayık modeli idi.

Deniz Müzesindeki Gemi Modelleri Koleksiyonu — Bu koleksiyondan Deniz Müzesi maddesinde bahsedilmiştir (B.: Deniz Müzesi, cild 8, sayfa 4448); burada çok çok güzel birkaç gemi modelini kayıd ile yetineceğiz:

Üçanbarlı Mahmudiye Kalyonu
Kadırga, Barbaros Salonunda
Yavuz Zırhlısı
Mecidiye Zırhlısı
Hamidiye Zırhlısı
Mesudiye Zırhlısı
Turgutreis - Barbaros zırhlıları tipi zırhlı
Midilli Zırhlısı
Reşâdiye Zırhlısı, Deniz Harb Akademisinden getirilmiştir.
Muaveneti Milliye Torpidosu
Nusret Mayin Gemisi
Müstecibonbaşı Denizaltısı
Mısır Hidivinin eski El-Mahrusa Yatı
Adatepe - Kocatepe muhribleri tipi muhrib
Dördüncü Sultan Mehmedin Saltanat Kadırgası
Abdülazizin 13 çifte saltanat kayığı
Bir vapuru hümâyun
Söğüdlü Yatı

Amerikan Altıncı Filosu Gemileri — Çocukluğundan beri gemi modellerine meraklı Tamer Bora adında Üsküdarlı bir genç 1966 yılında Amerikan Altıncı Filosuna mensub gemilerden mürekkeb bir modeller koleksiyonu yapmışdır ki aralarında Camberra Zırhlısı ile Forrestal Uçak Gemisi de bulunuyordu. Bu koleksiyon ne olmuşdur tesbit edilemedi.

"Türkün" Transatlantiği — Gemi modeli yapma meraklılarından Câbir Hüzel adında bir zât tarafından yapılmış ve bacasında Denizcilik Bankasının forsunu taşıyan muhayyel bir transatlantik modelidir; 2,5 metre boyunda olan model gemi 1957 yılında yapılmış ve Moda Koyunda, iple bağlanıp arkasından itilmek suretiyle sâhibi tarafından yüzdürülmüşdü. Bu modelin de ne olduğu tesbit edilemedi.

Santa Maria Karaveli — Ünlü orkestra şefi ve violonist Muhiddin Sadak da bir gemi modeli meraklısı ve yapıcısıdır. Kristof Kolomb'un meşhur gemisinin güzel bir model - maketini yapmışdır.

Gemi Modelleri Yarışması — 1970 yılı eylül ayında Türk Donanma Cemiyeti İstanbul il merkezi tarafından tertiblenmişdir; 1 — Modern harb gemisi, 2 — Yelkenli harb gemisi, 3 — Yolcu gemileri, 4 — Hizmet gemileri, 5 — Liman hizmet gemileri, 6 — Yelken gemileri diye altı gemi modelleri arasında yapılan yarışma hakkında başka bilgi edinilemedi.

Piyâlepaşa Muhribi — 1971 yılı şubatında gazete haberine göre Ali Temelli adında bir bahriye neferi, büyük emek ve 10,000 kibrit çöpü ile ve büyük başarı ile içinde askerlik hizmetini gördüğü Piyâlepaşa Muhribinin bir modelini yapmışdır. Asıl mesleği garsonluk olan Ali Temelli, gemi modelleri meraklıları tarafından 1500 lira teklif edildiği halde eserini satmaya kıyamamıştır. Bu eserin de âkibeti ne olacakdır bilinemez. Herhalde Deniz Müzesinde böyle fantazi küçük hâtıralar için bir köşecik ayrılması gerekir; hattâ devir devir, çocuk oyuncakları gemilere kadar.

Kuru Karanfil Çöplerinden Gemi — Deniz Müzesinin demirbaş eşyâsı arasında kuru karanfil çöplerinden yapılmış bir gemi modelciği vardır. Emekle ve başarı ile yapılmış olan o geminin müzeye nereden geldiğini ve ne zaman ve kimin tarafından yapıldığını tesbit edemedik. O modelin yeri de müzenin asıl paviyonlarından biri değil, Piyâlepaşa Muhribi modeli vesilesi ile bahsettiğimiz ayrı bir köşe olmalıdır, ve orada gemi gemicilik, denizcilik üzerine bütün küçük sanat eserlerin, muhtelif devirlerin o yoldaki hâtıraları toplanmalıdır.

GEMİ RESTAURANT — Bu satırların yazıldığı sırada, temmuz 1971, Yukarı Boğazın Rumeli yakasında, geniş ve büyükce koyu ile meşhur Tarabya Köyünde, yalnız oranın değil, büyük İstanbulun hiç bir tarafında benzeri bulunmayan bir içkili lokanta. İstanbulun yalı boylarında içkili lokantalara, meyhâne - tavernalara "Gemi", "Gırgır", "Plio", "Argo", "Kalyon" gibi isimler verile gelmişdir. Hattâ zamanımızda İstanbulda Ahırkapusu Feneri civârında ve sâhil yolu üzerinde büyük bir otel ve lokanta "Kalyon" ismini taşımaktadır; bir beton yapı olan o binânın bir gemi ile ilgisi sâdece ismindedir; üstelik amblemi olarak kabul edilmiş olan gemi resmi de bir kalyon olmayıp bir "Kadırga" dır.

Tarabyadaki "Gemi Restoran", binâsı ile de hakikî bir gemidir, ve sureti mahsusada lokanta olmak üzere inşâ ettirilmiş bir gemidir.

"Gemi Restoran", sâhibi ve işletici olan Mustafa Ertuğrul Yıldızeli tarafından Hasköy Kızaklarında yaptırılmışdır, resmini ve plânını da kendisi çizmişdir. Gemiyi adı geçen tezgâhda gemi mühendisi Selâhaddin Arslan inşâ etmişdir. İnşası ve iç döşeme ve dekorlarının yapılması 1964 den 1969 yılına kadar beş sene sürmüşdür; lokanta olarak açıldığı 10 mayıs 1969 tarihine kadar tahminen 400,000 lira harcanmışdır.

15 metre boyunda ve en genis yerinde 6 metre eninde olan "Gemi", yapıldığı Hasköy Kızaklarından Tarabyaya kadar bir romorkörün arkasına bağlanıp yüzdürülerek getirilmişdir. Kısa bir müddet deniz üstünde bir lokanta olarak işletilmiş, tekne su alma ârızası göstermemişdir. Fakat makinası olmadığı, ve aslında da su üzerinde yüzdürülmek üzere yapılmadığından bir kızak üstünde, başı deniz tarafında olmak üzere karaya çekilmişdir. Bu suretle, Boğazdan geçen büyük teknelerin Tarabya Koyuna giren dalgaları ile yalpalama mahzuru da önlenmişdir.

Gemi Restoran bir büyük salondan ibârettir, kapuları güverteye açılır bir kamara şeklindedir, her biri 6 kişilik 6 masa vardır. Mutfağı, bulaşıkhânesi, kileri, buz dolabı ve şarab mahzeni üstde ayrı bir bölme ile merdivenle inilir geminin dibdeki anbarındadır.

Bu içkili lokantanın bir hususiyeti de, garnitürler, salatalar, yemişler hâriç, yemek ve mezelerinin, başda türlü çeşidleri ile balık, ve istakoz, böcek, yengeç, istridya, midya ve karides gibi deniz mahsullerinden hazırlanmasıdır.

Ziyaretimiz sırasında lokantanın 3 aşçısı, 1 bulaşıkcısı, 2 garsonu ve 3 komisi bulunuyordu. Bizce, benzeri olmayan bu şirin lokantanın tek unsuru, garson ve komilerin, sâir şehir lokantalarındaki müstahdemlerin kıyâfetinde hizmet etmeleriydi. Onlara da yazın beyaz ve kışın şiyah, ve göğsü bluzu geniş mavi yakalı gemici tayfa esvapları giydirilmeliydi; ve hatta pantalonlarının çapalarını kıvırarak, çıplak ayakla hizmet etmeleri gerekirdi. Bir ara turizm acentalığı da yapmış olan Mustafa Ertuğrul Yıldızeli'nin bu hususu tahakkuk ettireceği beklenebilir.

M. Ertuğrul Yıldızeli 1927 de İstanbulda Sultanahmed semtinde doğmuşdur; Sümerbank şef veznedarlığında bulunmuş Orhan Remzi Beyin oğludur; yazar ve turizm işlerinde çok çalışmış, bir ara milletvekilliği de yapmış Osman Şevki Uludağ'ın da damadıdır.

Bibl. : Ç. Gülersoy ve R. E. Koçu, Gezi notu.

GEMİ TULUMBALARI, GEMİ TULUMBACILARI — Ahşab tekneli gemiler, sızma ile daimâ su alırlar, teknenin dibinde bir mikdar su birikir, o sular da zaman zaman, gemilerde bulunan ve el ile kullanılan bir tulumba ile çekilip denize akıtılır ki, iskelelere bağlamış ve limanda demir üstünde yatan küçük gemilerde, motorlu veya yelkenli takalarda tulumba ile su çeken tayfalara çok rastlanır.

Evliyâ Çelebinin kaydına göre, gemi tulumbası yapıcıları İstanbulda daha XVII. Yüzyıl ortasında ayrı bir esnaf zümresi teşkil etmiş bulunuyorlardı, ünlü yazar şöyle kaydediyor:

"Dükkân 7, neferat 80 dir. Bunlar, bir gemi rahnedar olup da içine su dolduğu vakit, gemi

içinde bulunan suyu tulumbalar ile çekip gemiyi batmakdan korurlar. Görmeye muhtaç acâip sanattır..."

Evliyâ Çelebinin kaydi, bu tulumbacıların, îmalden ziyade gemilerin suyunu boşaltan bir takım amele, işçiler olduğu zannını veriyor. Belki o işi de yapmışlardır, biz 7 dükkânda toplanmış o esnafın tulumba imalcileri olduğu kanısındayız.

GEMİ YANGINLARI — Geçmişde ve zamanımızda İstanbul Limanında, Boğaziçinde ve şehrin Marmara yalısında gemi yangınları olmuşdur. Bu şehir kütüğünde o yangınların çoğu, semt veya gemi isimlerine göre müstakil maddelerle tesbit ve kaydedilmişdir. Burada da ayrıca bir cedvel bulundurmayı, ilerde bu konuda araştırma yapacak kimseler için faydalı bulduk.

Kışla Gemisi Yangını — "Yelkenli gemiler devrinde donanmanın erzak gemilerine "Kışla Gemisi" denilirdi, donanma ile sefere çıkarlar, deniz harbine katılmazlar, donanmanın ağır hasta ve yaralı efradı da o gemilere nakledilip tedâvi altına alınırlardı; seferden dönen harb gemilerinin efrâdı da kışı, bir kışla hayatı disiplini ile bu gemilerde geçirirlerdi. Kasımpaşada Kalyoncular Kışlası büyülterek yeniden yapıldıktan sonra donanma İstanbula döndüğünde efrâdı bahriye o kışlada kalır oldular." (Deniz Levâzım Albayı Râzi, Not.)

Hicrî 1180 (Aralık 1766) senesi recebinde Kaptanıderyâ Tosun Mehmed Paşa kumandasındaki donanma Akdeniz seferinden döndüğünde geride kalmış bir kışla gemisi, rüzgâr kesildiğinden Bağçekapusu ile Galata arasında demir atmış, limana girmek için muvâfık hava bekliyordu. Bir gece, gece yarısından sonra gemide yangın çıkdı, yangınla beraber bir de fırtına çıkdı, yana yana, demirini tarayan gemi önce Galata yalısına doğru gitti, orada demirli bulunan büyük kayıkların üstüne düşdü, onlardan bir kaçını tutuşturdu; Cibâliye doğru sürüklendi, orada yalı boyundaki yahudhâneleri (B.: Yahudhâne) tutuşturdu, bütün Cibâli yahudhâneleri ve Cibâli Çarşısı yandı, o iskelede bağlı olan veya iskele yakınında demirli bulunan kayıklar perişan bir halde etrafa kaçışırken kimi fırtınadan battı, kimi de yahudhânelerin geniş ateşi altında tutuşup yandı, yanmakda olan o kayıklardan biri Kasımpaşada Tersâne Sarayı önünden geçerken bir kasrı tutuşdurup yakdı. Bu liman yangını sabaha kadar altı saat sürdü, bütün İtstanbul ve Galata, Kasımpaşa halkı dehşet içinde kaldı (Vâsıf Tarihi, cild I).

Tâvûsibahrî Kalyonu Yangını — 23 cemâziyelevvel 1226 (15 haziran 1811) de yağmurlu ve fırtınalı bir günde Ortaköyde müverrih Şânîzâde Atâullah Efendinin yalısı önünde demirli bulunan donanmanın en büyük gemilerinden Tâvûsibahrî Kalyonunun orta direğine yıldırım isâbet etti. O sırada flandra indirmek için o direğe üç tayfa tırmanmakda idi, en öndeki yıldırım ateşi ile bir anda kömür olarak öldü, fakat elleri tutunduğu yerden ancak bir iki dakika kadar sonra gevşeyip ayrıldı, o direkde kömür olmuş dururken, öbür iki gemici ip merdiveni çıkmakda devam ettiler, ve öndeki ardaşları elleri gevşeyip üst sahanlığa düşdükten sonra işin farkına vardılar ve dehşetle aşağıya inmeye başladılar. Yıldırım aşağıda da iki üç gemiciyi yakıp öldürmüşdü. Yıldırım isâbet eden orta direk yanmaya başladı. Kalyonun diğer efrâdı tarafından direkden başlayan bu gemi yangını güçlükle söndürüldü. Şânîzâde vak'ayı gözleriyle gördüğünü yazıyor (Şânîzâde Tarihi, Cild II).

Haliçde Gemiler Yangını — 23/24 safer 1277 (10/11 eylül 1860) gecesi, müdhiş bir lodos fırtınası hüküm sürerken Unkapanı ile Galatada Azeb Kapusu arasındaki Hayrâtiye Köprüsünde yangın çıkdı; alevler içinde dağılan dubalar limanda ve Galata sâhilidne yatan gemilerin üstüne düşdü, büyüklü küçüklü 16 türk, 2 ingiliz, 2 cezâiri seb'a (yedi ada) cumhuriyyeti, 2 yunan, 1 avusturya, 1 eflâk gemisi yandı, cem'an 24 gemi yandı (Tercemânı Ahval Gazetesi).

(Bibl: Boğaziçinde Tankerler Çarpışması ve İnfilâklı Büyük Gemiler yangını, cild 6, sayfa 2896; Bosphorus Şilebi Yangını, cild 6, sayfa 2967; Marmara Vapuru Yangını).

GEMİ ZENÂNELERİ — Yelkenli gemiler devrinde âdetâ geleneklesmişdi, her gemide "Zenâne" adı verilir bir kötü genc bulundurulurdu; gemide tayfa kılık kıyâfetinde dolaşır, ama çok ağır işlerden olan gemi hizmetlerini görmez, tayfalık yapmazdı; şübhesiz ki kaba ülfet ve sohbet ehli olan gemicilerin nefis bâzicesi olarak âdeta yarı esir hayatı sürerlerdi, limanlarda da asla karaya çıkarılmazlardı. Kaptanların yalnız kendilerine tahsis ettikleri öyle

Gemi Zenânesi Ayamavrili Bıçakcı Petri ve hâmisi Kefalonyalı Lefteri Kaptan ile dört nefer Kefalonyalı Korsanı
(R. E. Koçunun Galata Canavarı Bıçakcı Petri isimli eserindeki resimlerinden)

gençlere de "Kaptan Zenânesi" denilirdi. Geçen asır sonlarında "Galata Canavarı" diye anılmış Bıçakcı Petri adındaki bir delikanlı İstanbula ilk defa Kefalonyalı Lefteri adında bir korsan kaptanın zenânesi olarak gelmişdi ve İstanbulda ilk cinâyetini Galatada Marsilya Otelinde o kaptanı öldürmekle işlemişdi.

Bibl.: Galata Canavarı, cild 11, sayfa 5888).

GEMLİK VAPURU — Denizcilik Bankasının Deniz Yolları İşletmesi gemilerinden; motorlu yolcu vapurudur,, çoğunlukla İstanbul ile Mudanya ve Gemlik iskeleleri arası seferlerini yapar; 1952 de Hollandada Bonas'de Boeles Schips. - Mach. Tezgâhında inşâ edilmiştir. Motorlu bir gemi olup 15 mil sür'atindedir. Boyu 85.80, eni 12.29, derinliği 4.80 metredir. Taşıdığı âzamî yolcu sayısı 800 kişidir. Kaptan köşkü bacayı saran kılıf içine yerleştirilmiş, kısa direği de yine o kılıfın üstüne konmuş bir acâib şekli vardır (Resmi için B.: Denizcilik Bankası, cild 8, sayfa 4420).

Bibl.: Ulaştırma Bakanlığı, T. Ticaret Gemileri Rehberi, 1965.

GENCAGA SOKAĞI — Samatyanın İmrahor Mahallesi yollarından, İmrahor İlyas Bey Caddesi ile Yedikule İstasyon Caddesi arasında uzanır; İmam Hüseyin Sokağı, ve Eski Çubukcu Sokağı ile kavuşakları vardır, Kuyulu Bakkal Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 11/60).

İki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli ve hafif meyilli bir olup ahşab ve beton evler ve apartımanlar arasından geçer; 1 turşucu, 1 terzi, 1 kunduracı, 2 marangoz vardır. Yedikule Kültür ve Yardımlaşma Derneği bu sokakdadır, kapu numaraları 1 - 63 ve 4 - 56 dır (aralık 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GENCAY (İsmail Kemal) — İşadamı ve tüccar; 1905 de İstanbulda doğdu, tüccardan Hacımehmedzâde Mehmed Ali Bey adında bir zâtın oğludur; Galatasaray Lisesinin orta kısmında okudu, 1921 de Modadaki Saint Joseph fransız lisesini bitirdi, ve iş hayatına atıldı. 1954 de Hattat Anonim Şirketini kurdu, 1943 - 1950 arasında kurucusu olarak Boya İş İthalât Limited Şirketinde çalışdı, 1935 - 1945 arasında yine kurucusu olan Çelik Tuğla Harmanlarında, 1950 - 1955 arasında da kezâ kurucusu olarak Borgo Boyaları İmâlâthânesinde çalışdı. Kim Kim Kimdir Ansiklopedisine vardığı otobiyografi notunda Erenköy Asma Fidanlığını ve Kadıköy Nümune Bağı'nı kurduğunu yazıyor. Maltepede Ayazma Mahallesini de bir müteahhid inşaatcı olarak kurmuş ve takdirnâme almışdır.

Kızılay, Çocuk Esirgeme Derneği, Körler ve Dilsiz Cemiyeti üyesidir; posta pulu koleksiyoncularındandır. (Kim Kimdir Ansiklopesisi.)

GENCE (Durul) — Hafif batı müziği sanatcısı, ünlü baterist davulcu, orkestra şefi; 1940 da Ankarada doğdu, 1957 de Heybeliada Deniz Lisesini bitirdi, Deniz Harb Okulunda bir sene okudu, deniz subaylığı yolundan ayrılarak Orta Doğu Teknik Üniversitesinin İdârî İlimler fakültesine girdi, orada da iki sene okuduktan sonra yüksek tahsili terk etti. Sanat hayatına 1954 de Deniz Lisesinde öğrenci iken amatör olarak başlamışdı ve uzun süre amatör olarak devam etti. 1960 - 1961 arasında baterist olarak Somer Soyata ve Arkadaşları müzik topluluğuna girdi; sonra "Süerterliler", "Sextex S. S. S.",

Durul Gence
(Resim: S. Bozcalı)

"Alpay ve Arkadaşları Dörtlüsü" nde çalışdı, 1966 da "Durul Gence Beşlisi" adı ile bir müzik topluluğu kurdu, aynı yıl sonunda orkestrasını "Durul Gence 10 Topluluğu" adı ile büyüttü. Yüze yakın plâkda hafif batı müziğinin ünlü seslerine eşlik etmişdir (Ses Mecmuası Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

1966 da Ses Mecmuası onun için şunları yazmışdır: "Ye Ye müziğini tam anlamı ile çalabilen bir bateristtir; genc yaşına rağmen bugün Türkiyenin birinci sınıf bateristleri arasında adı başda anılan bir sanatcıdır. Müzik âleminin dışında da amatör bir balıkcıdır."

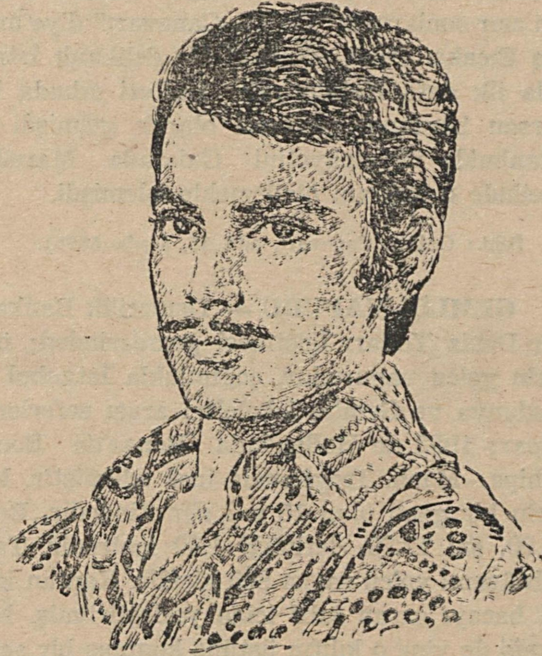
Yine o yazıda ünlü şarkıcı Zeki Müren'in ağzından Durul Gence için şu sözler kaydedilmişdir: "Hafif batı müziğini bana Durul sevdirdi. Durul'un hem sanatı hem de kalbi pırlanta gibidir. Onu ister yirmi yıl, ister yirmi dakika tanıyın, hakkındaki fikriniz değişmez. Samimîdir, asla lâübâli olmaz; sahne hayatı dışında gaayet mazbuttur..."

1966 da orkestrasını ilk kurduğu sıralarda matruş bir genc idi, sonra hafif ve zarif bir bıyık bırakdı, 1971 de ise bıyıklarının uclarını uzatıp ağzının iki yanından aşağıya doğru moğol modası sarkıttı, saçlarını da uzattı.

GENCE (Serpil) — Hafif batı müziği solisti, 1944 de Ankarada doğdu, Durul Gence'nin kız kardeşidir. Amerikan Kız Kolejinde ve Londrada Güzel Sanatlar Akademisinde okudu. Sahneye ilk defa tiyatroda çıkdı, bir süre Ankaranın özel tiyatrolarında rol almışdır. Hafif batı müziği solisti olarak da sahneye ilk çıkışı, Durul Gence 10 orkestrasının eşliğinde İstanbulda Fitaş Sinemasındadır (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

GENCEBAY (Orhan) — Ses ve saz sanatcısı, bestekâr; bağlama çalar. 1943 de Samsunda doğdu. Sanat hayatına küçük yaşlarında bağlama çalarak başlamışdır. En yaygın besteleri şunlardır: "Sabır Taşı", "Başa Gelen Çekilir", "Sevemedim Kara Gözlüm" (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

Bâzı bestelerinin sözleri de kendisinindir; edebî bir kıymet hükmüne bağlamadan bir kaç mısrâ alıyoruz (Hey isimli müzik dergisinden):

Orhan Gencebay
(Resim: S. Bozcalı)

Kaderimin Oyunu

Ne sevenim var, ne soranım var
Öyle yalnızım ki...
Çilesiz günüm yok, ders ararsan çok
Öyle derdliyim ki...
Bana kaderimin oyunu mu bu
Aldı sevdiğimi, verdi zulümü
. . . .

*

Bir Teselli Ver

Bir teselli ver, bir teselli ver
Yarattığın mecnuna bir teselli ver
. . . .
Aramızda başka biri var ise
Tertemiz aşkımı bana geri ver

GENCER (Ayten) — Hafif batı müziği solisti; 1929 da İstanbulda doğdu; aşağıdaki hal tercemesini Hafta mecmuasından alıyoruz: "Ayten Gencer (Alpman) den sonra dans ve caz şarkıları sahasının şöhretlerindendir. İstanbul Radyosunun tanıttığı şarkıcı Kandilli Kız Lisesini bitirmişdir. Şarkı söylemeye on iki yaşında iken başlamış ve sahneye ilk defa doğduğu semt olan Yeşilköyde bir gazinoda çıkmışdır. 1949 da evlenmiş, fakat mesud olamamış ayrılmışdır, İstanbul Radyosu programlarına da

İlhan Gencer Orkestrasında katılmışdır; 1950 de de sanat arkadaşı İlhan Gencerle evlenmişdir. Hâlen eşi ile birlikde Boğaziçinin en büyük gazinolarının birinde çalışmaktadır." (Hafta, 1953.

Hayatı hakkında başka kayde rastlanmadı (1973).

GENCER (Leylâ) — Dünyaca tanınmış soprano, Türkiyeyi yurd dışında temsil eden sanat elçilerinden; aşağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

"Liseyi (İtalyan Lisesini) bitirdikden sonra evlenmiş, (ve zevcinin teşviki ile) İstanbul Konservatuvarına yazılmış, İstanbul Şehir Korosunda üç sene solist olarak okumuşdur, 1949 da Ankaraya yerleşerek Devlet Operasının imtihanını kazanmış ve sahneye ilk defa Cavalleria Rusticana (Kavallerya Rüstikana) operasında Santuzza rolünde çıkmışdır; E. de Hidalgo'dan ders aldıktan sonra Tiefland operasında Martha rolünde büyük başarı kazanmışdır. 1952 den başlayarak İtalya sahnelerinde söylemiş, bir kaç yıl içinde tanılarak Milâno'nun ünlü Scala (Skala) Operasında solist olarak okuyan ilk türk sanatcısı olmuşdur. Sonraki yıllarda Münih ve Viyana devlet operalarına, Sanfransisko, Roma, Venedik, Floransa, Spoletto, Salzburg, Londrada Glyndebourne, Napolide San Karlo Aires'de Teatro Colon'a konuk sanatkâr olaoperalarına, Şikagoda Lirik Operaya, Buenos rak çağırılmışdır. Londranın Albert Hall ve Nevyork'un Karneci Hall salonlarında konserler vermişdir. Bellini, Donizetti ve Verdi'nin operalarında özellikle başarı göstermişdir; 1957 de Prokofiev'in Karmelitlerin Diyaloğu operasının dünyada ilk temsilinde rol almışdır. Bir italyan firması için de plâk doldurmuşdur" (Türk Ansiklopedisi).

1967 de İtalya devlet başkanı Giureppe Saragat'ın imzaladığı bir kanunâme ile soprano Leylâ Gencer'e şövaliyelik şeref pâyesi verildi.

1968 de İtalyada yılın sopranosu seçildi; 1970 de La Scala sahnesinde Donizetti'nin Lukrezia Borgia operasını temsil etti. (Gazeteler.)

GENÇER (Osman İlham) — Hafif batı müziği solisti ve piyanist; aşağıdaki hal tercemesini Ses Mecmuası yayını Sanatcılar Ansiklopedisinden alıyoruz:

"1926 da İstanbulda doğdu; lise mezunudur, iki defa evlendi, ilk eşi hafif batı müziği

Leylâ Gencer
(Resim: S. Bozcalı)

Osman İlham Gencer
(Resim: S. Bozcalı)

solisti Ayten Alpman'dır, ilk evliliğinden İlhan ve Ayşe adında iki çocuğu vardır. İngilizce ve fransızca bilir; sanat hayatına on yaşında iken amatör olarak piyano çalarak başladı, yirmi yaşlarında profesyonel oldu. Uzun yıllar kendi adını taşıyan toplulukla çalışan sanatcı Boğaziçi Müzik Festivalinde Dünyayı Dolaşan Şarkı bestesi ile en iyi bestekâr ödülünü kazanmışdır. Halen muhtelif kulüblerde tek başına piyano çalıp şarkı söylemektedir" (Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970). İkinci zevcesinin adı Neclâdır, zevci tarafından şarkıcı olarak yetiştirilmişdir.

İlk orkestrasını "Los Çatikos" adı ile kurmuştur: Piyano İ. Gencer, bateri Sabahaddin Tosun, bas Mehmed Tosun, bandenon Orhan Avşar, solit Ajda Pekkan. Bu orkestra büyük ilgi toplamışdı. İlhan Gencer için "yeni kaabiliyetleri halka tanıtır" denilir. Bu değerli sanatkârın hayatı hakkında gazetelerde çıkan haberler dikkatle okunursa, bahtsız bir üstâdın, çevresindekiler tarafından anlaşılamamış bir büyük sanatkârın romanı yazılabilir.

Bürhaneddin OLKER

GENCER (Yıldırım) — Sinema sanatcısı, 1936 da Adapazarında doğdu, Galatasarayı Lisesinin orta kısmını bitirdi, 1956 da evlendi, üç çocuğu vardır, fransızca bilir. Sinemaya 1963 de "Elâlem Ne Der" filminin baş rolünde oynayarak başladı, yüze yakın filmde rol almışdır. Hâlen (1970) Çatalca Cezâevinde bulunan sanatcının oynadığı filmlerden bazıları şunlardır. "Kocatepenin Üç Süvarisi", "Sırtımdaki Bıçak", "Killing İstanbulda", "Büyük Kin" (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

Çatalca Cezâevine girmesinin sebebi 1966 yılında sarhoşluk hâli ile bir taksi şoförünü bıçakla karnından yaralaması vak'ası olacakdır.

GENC İRİSİ — Bülûğ çağına girmiş oğlan çocukları ile yüzleri henüz tüylenmiş tâze delikanlıların vücud yapıları sağlam ve çok gelişmiş, uzun boylu, elleri ve ayakları iri döküm, pençeli, kapdığını yere çalar, zeberdest olanlarına verilir bir sıfattır. Bilhassa uşak, ırgad, arabacı, kayıkcı, hammal gibi, eskilerin "Dilberânı Mühmelân" adı altında topladıkları yüzlerinde kaş göz nakışları hoş ve eli ayağı da düzgün oğlanlar hakkında kullanılır; kalender meşreb şâirlerin yazılarında çok rastlanır:

Davulcu Güzeli gencin irisi
Güm güm çıkar anın Dâvûdî sesi
Çam yarması yalın yüzlü dilâver
Yalın yüzde duman misâl hatâver
Pûlâd misâlidir vücûdi pâki
Vatanı o şâhın Anadol hâki

(Hûbannâmei Nevedâ)

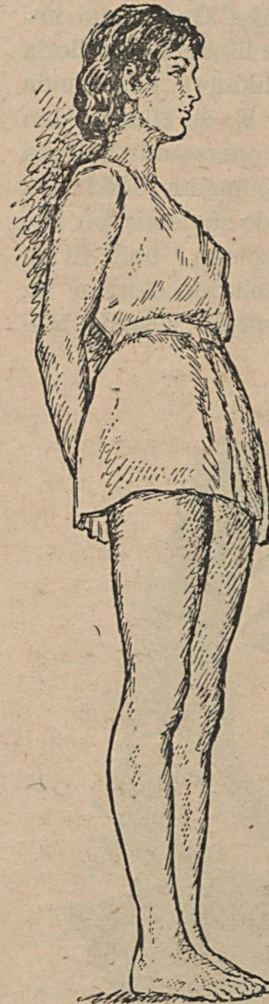
*

Gördün mü efendim Kara İdrisi
Hanım oynaşıdır o genç irisi
Yalın ayaklı o eşbehi mühmel
Nazı itliğinden şûhi müheykel
Hanım gerdanına misâli kemend
Yağlı perçemini atmış o levend

Âşık İbrahim)

*

"Aşcılar Ocağının mürâhik neferinden birisi zâhirde bebrü pelenk genc irisi, ammâ cevherde ocağının nûru dîde ciğer pâresi Mengen dağlısı Eyyub ki..."; "Bostancı Hamlacılar Ocağının yalun ayaklı baldırı çıplak neferi ve mürâhik fetâların dilberi, kaddi bülend dilkeş, genc irisi serkeş Sürmene güzeli, Valdesultan dokuz çiftesinin Laz Temel'i..."; "Baltacılar Ocağının yüz akı ve ne mikdar medhü senâ edilse hakkı Silâhdar Ağa hazretlerinin hammalı genc irisi Cumâlı nam Kastamonu dağlısı..." (Tâhir Ağa Mecmuası).

1965 deki gösteride jimnastikci bir genç kız (Resim: S. Bozcalı)

GENC KIZLAR MODERN JİMNASTİK GÖSTERİSİ — İstanbulda ilk defa olarak 1965 yılında Alemdar Caddesindeki Amerikan Dershânesinde Türkiye Beden Terbiyesi Öğretmenleri Cemiyeti ile müştereken tertib edilmişdir. Ciddî hazırlanmış olan genc kız atletlerin gösterisi bir bediî ziyâfet olmuş, törende "Türkiye de Modern Jimnastik" konulu bir de konferans verilmişdi. Bu güzel gösteri o tarihden bu yana, her ne sebebden ise tekrarlanamamışdır.

Bürhaneddin OLKER

GENCLERİN MEYHÂNE VAKTİ — Yakın geçmişe kadar İstanbulda akşamcılığa yeni yeni ayak uydurmuş genclerin meyhâne zamanı ikindi ile akşam arası ezanı arası idi, ki meyhânelerin tenha olduğu saatlerdir, akran ve emsalleri olmayan müşteriler gelmeye başlayınca hesablarını görür, çıkarlardı (B.: Akşamcı, Akşamcılar, cild 1, sayfa 551).

Ahmed Rasim genclik hâtıraları arasında: "O zamanlar biz genclerin İstanbul tarafında meyhâne vakti ikindi ile akşam arası idi. Müşterinin adedi dördü beşi buldu mu hesab görür, ağızlarımızı siler, evin yolunu tuttururduk" diyor.

GENCLER SOKAĞI — Bakırköyünün yollarından; 1914 Belediye Şehir Rehberinin bu köye âid 12 numaralı paftasında yeri bir zühul eseri yanlış gösterilmişdi, şöyle ki, köyün batı kenarında ve demir yolu boyunda, demir yolunun deniz tarafı kenarında Gencler Sokağı, kara tarafındaki kenarında da Irgadbaşı Sokağı görülür, yerinde ise tamamen değişikdir, kaydedilen paftada Gencler Sokağı adı yazılmış yol Irgadbaşı Sokağı, Irgadbaşı Sokağı adı yazılmış yol da Gencler Sokağıdır. Bakırköy Demiryolu İstasyonunun şimal kenarından Filiz Sokağına doğru uzanır, Tayyareci Fâdıl Meydanının cenub kenarından geçer, bir isimsiz sokak, Belediyehekimi Sokağı ve Mektubcu Sokağı ile kavuşakları vardır. Üçer dörder katlı apartımanlar önünden geçer, bir yanı demir yolu boyudur. Bakırköy kaymakamlık binâsı bu sokak üzerindedir. 1 berber, 1 mobilyacı, 1 emlâkci, 1 diş polikliniği, 1 oto parçacısı, 1 keresteci, 1 nalbur, 2 kahvehâne ve 1 bakkal vardır (kasım 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GENCLİK ŞİLEBİ — Denizcilik Bankası Nakliyat T. A. Şirketinin gemilerinden; 8984 gros ton hacminde olup boyu 150,85 metre, en geniş yerinde eni 19,17 metre, derinliği 10,82 metredir, 5 anbarı vardır, makinası, 8400 beygir gücünde, ve sürati 16 mildir, 1961 de İtalyada yapılmış, aynı yılın haziran ayında hizmete girmiştir. Mürettebatından başka 8 yolcu taşır.

GENCOSMAN SOKAĞI — Yedikule dışında Kazlıçeşme Mahallesi yollarından, deniz kıyısı ile Çapraz Sokağı arasında uzanır; geniş ve paket taşı döşeli bir yoldur, üzerinde bir deri fabrikası ile kum deposu vardır; işlek bir yoldur (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 11; eylül 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GENCTÜRK CADDESİ — Bayazıd Nâhiyesinin Kemalpaşa Mahallesi yollarından, Ordu Caddesi ile Onsekizsekbanlar Sokağı arasında uzanır; Mimarbaşı Sokağı, Defteremini Sokağı, Gümrükemini Sokağı, Mahfil Sokağı, Çukurçeşme Sokağı, Şirvânîzâde Sokağı, Ahmed Selâhaddin Sokağı ile kavşakları vardır, Ağa Yokuşu ile de dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 4/40).

Ordu Caddesi tarafından gelindiğine göre üç araba geçebilecek genişlikde, sağa doğru kavisli hafif bir yokuş ve asfalt döşelidir. Altlarında dükkânlar bulunan kâgir evler ve apartımanlar arasından geçer. Onsekizsekbanlar sokağı ile olan kavuşağından az ileri gidilikce de Şehzâdebaşına çıkılır.

Gün boyunca çok işlek bir yoldur. 3 otobüs seyahat acentası, 16 oto alım satım bürosu, 1 oto sigortası bürosu, 1 lâstik tamir atölyesi, 1 oto levâzımatcısı, 1 oto döşemecisi, 1 elektrikci, 1 kaloriferci, 1 buz olabı ve çamaşır makinası satış mazası, 1 kebabcı, 2 lokanta, 1 manav, 7 terzi, 1 pantaloncu, 2 kuvaför, 1 berber, 2 tabelâcı, 1 demirci, 1 Tekel bâyii, 1 kahvehâne, 3 bakkal, 1 korseci, 1 tuhafiyeci, 1 otel vardır. Şifvânîzâde Sokağı kavuşağında da Kemalpaşa Camii bulunmaktadır. Kapu numaraları 1 - 65 ve 2 - 82 dir (eylül 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GENELEV — İçinde vücudunu satan ve müşterisi bulunabilecek yaşlarda bulunan kadınların zâbıta nezâreti altında fuhuş icrâ ettikleri evlere son yıllarda verilmiş isim, önceleri "umumhâne" denilirdi; geceleri kapularında bir kırmızı fener bulundurma mecburiyeti konulduğundan halk ağzında "Kırmızıfener" de denilirdi. Zamanımızda hâneberduşlar arasında "Banka", bekâr uşakları arasında da argo deyim olarak genelev karşılığı "Mekteb", "Üniversite" isimleri kullanılır.

Genelevlerde fuhuş icrâ eden kadınlara "Sermâye", evi işleten ve mutlaka sermâyelikden gelme yaşlıca, yaşlı kadınlara da "Mama" denilmişdir.

Nefsi İstanbul tarafında hiç bir zaman Genelev açılmamışdır, o tarafda içinde fuhuş

icrâ edilen evler zâbıta kontrolünden kaçmış gizli evler, zamanımızın tabiri ile "Randevu Evi", yakın geçmişin tabiri ile de "Koltuk" olmuşdur, içlerine gizli girilmiş, gizli eğlenilmiş, ve içinden gizli çıkılmışdır. İsimleri İstanbul tarihine geçmiş şöhretleri kadınlar vardır.

İlk genelevler İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarında Beyoğlunda Yeniçarşı Caddesinde ve o caddenin ara sokaklarında açılmışdı. O cadde ve sokakların Mektebi Sultânîye yakınlığı mahzurlu görülmüş, genelevler yine Beyoğlunda Abanoz Sokağına nakledilmişdi.

Galatada da ilk genelevler Yüksekakldırımda Horos Sokağında, Zürefa Sokağında, Karaoğlan Sokağında, Şeftali Sokağında, Araboğlan Sokağında son üç sokağın birer kavuşağı Kemeraltı Caddesinde bulunduğundan o sokaklardaki evlere Kemeraltı Evleri denilirdi. Yine Galatada sermâyeleri kötü genc erkekler olan bir kaç genelev de Hamam Sokağında açılmış, onlara da Hamamsokağı Evleri denilmişdi, faaliyetleri çok kısa sürmüşdü

Zamanımızda Abanoz Sokağındaki genelevler kaldırılmış bulunmaktadır. Beyoğlunda Yenişehir'e nakledilmişlerdir.

Zürefâ Sokağı yine bir genelevler sokağıdır. Sokağın alt ağzı kapatılmış, evlere giriş ve çıkış için yalnız Alageyik Sokağındaki kavuşağı bırakılmışdır. Bu 1970 de 45 ev bulunuyordu. Müslüman gençlerin fuhuş icrâsından sonra boy abdesti alabilmelerini kolaylaşdırmak için olduğunu sanıyoruz, Zürefâ Sokağına yakın bir yerde de Yeni Hamam adında bir de hamam açılmışdır.

Karaoğlan Sokağında da 4 ev bulunmaktadır, sermâyeleri için erbâbı Zürefâdan aşağı inmiş kartca kadınlardır demekte idi.

Genelevlerde açıldıklarından bu yana iki türlü misâfirlik ola gelmişdir; biri beğenilen sermâye ile görüşüb gitmek, biri de gece yatısı misâfirliği; birinci belediyece konulan bir narh, ve mürüvveten verilen bahşiş karşılığı ile, ikincisi de belediye narhından maada özel bir pazarlıkla ola gelmidir. 1970 narhı 20 lira idi (B.: Abanoz Sokağı, cild 1, sayfa 6; Çiçekci Sokağı, Çiçekci Sokağı Cinâyetleri, Çiçekci Sokağı Zâbıta Vak'aları, cild 7, sayfa 3963 ve 3964; Yeniçarşı; Fâhişeler, cild 10, sayfa 5478; Fuhuş, cild 11, sayfa 5855; Hamam Sokağı Evleri; Karaoğlan Sokağı; Zürefâ Sokağı; Koltuk; Fuhşi Atik, cild II, sayfa 5855; Kemeraltı; Karaoğlan Sokağı; Şeftâli Sokağı; Horos Sokağı).

Geçen asır sonlarında Galata sokaklarındaki genelevlerin misâfirlerinin çoğunluğu ayak takımından, yalın ayaklı yarım pabuçlu bekâr uşakları, hammallar, kayıkçılar, hamam dellâk ve natırlar, fırın işçileri, istanbulda bekâr hayatı yaşayan askerler, bir efendi kapusunda çalışır uşaklardı. Bâzan onların içinde öylesine yakışıklı ve dilber gencler bulunrdu ki kendisi de bir bedbaht olan sermâye genç kadın ona âşık olur, delikanlıyı dost tutar, cebine para koyar ve giydirip kuşatırdı. Bâzan da aksi, bir kabadayı bir bedbaht kadının belâlı âşıkı olur, umumhânede çalışdığı halde kıskanır, kıskançlığını kadını öldürmeye kadar götürürdü. Bâzan da bir paralı genc umumhânede tanıdığı kadına âşık olur, kese gücü ile onu mamanın elinden kurtarır, tövbekâr eder, bir ev tutar, refah içinde yaşama imkânlarını sağlardı, o gibilerde erbâbı arasında "Çıkarma" denilirdi.

Genelev kadınlarının hayatı üzerine günlük gazetelerde ciddî röportajlar yayınlanmışdır. Toplum hayatı üzerinde etüdler yapan edibilerimizin eserlerinde de o yolda önemli kayıdları vardır; Salâhaddin Enis'in "Bataklık Çiçeği" o yoldaki eserler arasında ilk hatıra gelenlerden biridir, o eserde ikinci parça, "Bir Kadının Son Mektubu", güzel bir kızın bir geneleve düşüşünün acı hikâyesidir; "Bağırsak" isimli yazıda da genelevlerin bulunduğu sokaklar ile o evlerin içini tasvir etmiş, bir sermâyenin günlük hayatının icmâlini yapmaya çalışmışdır.

Ahmed Rasimin "Fuhşi Atik" isimli eserinde de genelevler üzerine güzel parçalar vardır, edebî kıymetinin yanında tarih vesikası değeri taşırlar.

Aşağıdaki satırları günlük gazetelerden alıyoruz:

"...Fuhuşla Mücadele Komisyonunun evvelki gün uzun tartışmalardan sonra Genelevlerin, şehir dışına nakli kararını aldı. Genelev kadınlar bu kararı kendileri için Kara Talihin soncilvesi olarak karşılamışlardır.

"Bu karara uymak zorunda bulunan bütün genelev kadınları, şaşkınlık içinde bekleşmektedir. Dün, bunlardan çoğu ile konuştuk. Hepsi de düşenin dostu olmaz diyordu...

"Abanoz Sokağındaki genelevler her ay 100 binden fazla erkek ziyaret eder; o sokakdaki 45 evde 300 vesikalı kadın çalışmaktadır ve çekilen türlü meşakkatler bir yana, kendi

ifadelerine göre, bir genelev kadınının ayda kazandığı para, ortalama 400 - 500 lirayı pek geçmemektedir. Bu para, bir dokuma tezgâhında, bir çorap atelyesinde veya hastanelerde hastabakıcı olarak çalışmakla da kazanılabilecek bir paradır.

"En kötü isimlerle damgalanan, türlü ağır külfet altında yaşanır: haftada bir muayene mecburiyeti, çeşitli kirli işlerin tahkikatında, önce bu kadınlara el atılması ve buna benzer daha birçok tanıklıklar...

"Konuştuğumuz kadınların çoğu düştükleri batakdan kurtulma isteğini göstermişlerdir.

"Hepsinin, buraya düşme sebebi, romanlara mevzu olacak kadar derin, mânalı ve teferruatlıdır, fakat bir noktada birleşir, düğümlenir: Aldatılmak...

Meselâ 24 senedir bu sokakta yaşayan Hayal daha 16 yaşındayken, babasının onu bir kuzgunî Arapla nişanlamasına kızmış, evinden kaçmıştır. Bunun üzerine öfkeli baba, kızını evlâtlıkdan reddetmiş ve her şey böyle başlamışdır. Nesrin isimli kadın delice sevdiği bir üniversiteli tarafından on sene evvel kirletilmiş, hâmile kalınca evinden kaçmış ve Geneleve düşmüştür." (Metin Soysal, Cumhuriyet Gazetesi, ocak 1963).

Metin Soysal bir genelev kadınının aylık kazancını 1963 de 400 - 500 lira arasında göstermişdir, aynı tarihde aynı gazetede "Şehirden Röportajlar" başlıklı imzasız bir yazıda aylık kazançlar tam on misli fazla kaydedilmişdir:

"Boy aynasının karşısında makyajını tazeleyen 23 yaşındaki genelev kadını S. E., yanımıza geldi ve hiddetle: — Herkes bizim kazandığımız parayı çok gördüğü için bu kapatma kararını aldılar... Halbuki geçen ay 5.000 liralık araba taksidimi güçlükle ödeyebildim... dedi ve ilâve etti; Bir de ırza tecavüz olaylarına idam cezası verilmesini istiyorlar... genelevler kaldırılırsa, ırza tecavüz olayları muhakkak surette artacaktır... ben bekârların durumunun ne olacağını düşünüyorum... biz nasıl olsa otellerde de çalışabiliriz, o zaman da İstanbuldaki zührevî hastalıklar hastanesinde yer bulunamayacaktır...

"Genelevlerin Beyoğlundan başka bir yere kaldırılmasını bile kabul etmiyorlardı: — Evlerimiz Beyoğlunun 3 karakoluna yakın bir yerde olduğu halde polisler, müşterilerin çıkardığı olaylara zamanında müdahele edemiyorlar... evlerimizin başka bir yere kaldırılması halinde hayatımız her an için tehlike içinde bulunacaktır..." (ocak 1963, Cumhuriyet Gazetesi)

GENER (Mustafa Zihni) — Çok değerli bir kimyâger ve muallim; mesleğinde sağlam bilgisi ve çok titiz çalışması ile, muallimliğinde ve hususî hayatında talebelri ve arkadaşlarına karşı asîl ve necip ülfetli ile tanınmış, öyle ki talebeleri arasında "Zihni Baba" diye anıla gelmişdi; hicrî takvim ile 1306 M.1888-1889 Silistirede doğdu, babası topçu yüzbaşısı Ayaşlı Abdülcelil Efendidir, annesi Silistreli dersiam Hacı Câfer Efendinin kızı Zehrâ Hanımdır.

İlk tahsilini Eskişehirde yapmış, sonra Bursa Ziraat Mektebinde okumuş, tahsini bırakıp İstanbulda Baytar mektebini bitirmişdir. Birinci Cihan Harbinde askere alınmış ve Şark Cebhesinde bulunmuşdur. Onun ağzından Sarıkamış Bozgununu dinleyenler, Kışa ve Tifüse kırdırılarak Mehmedcikler için kan ağlardı, maalesef ki hatıralarını kalem diline vermemişdir. Terhisinden sonra İstanbulda Kimya Fakültesini bitirmiş ve ömrü boyunca bütün gücü ile çalışacağı mesleğini bulmuşdu.

Laboratuvarı Bahçekapusunda Zahîre Borsası Sokağında Yıldız Hamamının yanında Rasimpaşa Hanında idi. En güvenilir bir tahlilhâne idi.

Önce Halıcıoğlu Askerı Lisesinde, sonra da çok uzun bir süre Kuleli Askerî Lisesinde kimya muallimliği yapdı; Kuleli Askerî Lisesi İkinci Cihan Harbinin buhranlı bir devrinde muvakkaten Konyaya nakledildiğinde tahlilhânesini bir yakın arkadaşına bırakarak dersini işine tercihle Konyaya gitti.

1943 de İstanbula döndü, Ticâret Ofisi madde mutahhassıslığına tâyin edildi, bir peynir tahlili için girdiği soğukhava deposunda fazla kalarak zâtürriye tutuldu ve 27 nisan 1944 de vefat etti, Feriköy Kabristanına defnedildi.

1920 de Serezli İsmail Hakkı Beyin kızı Nimet Hanımla evlenmişdi, Sâdâ adını verdiği bir kızı olmuşdur (doğ. 1923).

Bir ev hanımı olan Bayan Sâdâ, çok çok sevdiği babasından bahsederken: "Uzun boylu, sağlam bir vücud yapısına sâhib olan babam her mihnete, meşakkatı tahammüllü, işinde çok titiz, dikkatli, gaayet ciddî adamdı; 38 derece ateşle işine gittiğini hatırlarım. Akşamları laboratuvarı bir akademik kulüb olurdu, orada

Mustafa Zihni Gener
(Resim: S. Bozcalı)

toplanıp sohbet ve o arada mahremâne bâdeye de iltifat edenlerden hatırladıklarım Heykeltıraş Râtib Âşir Acudoğu, Reşad Ekrem Koçu, Dr. Fikri Servet Tör, şâir Faruk Nâfiz Çamlıbel, nadiren uğrayan Neyzen Tevfikdir...” diyor.

GENERAL A. F. CEBESOY ŞİLEBİ — Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat T. A. Şirketinin gemilerinden; 10508 ton hacminde olup boyu 154,65 metre, en geniş yerinde eni 20,50 metre, derinliği 12,70 metredir, makinası 9600 beygir gücünde, sür'atli 18 mildir, 1969 da Polonya'da yapılmış, aynı yılın temmuz ayında hizmete girmişdir. Mürettebatından başka 12 yolcu taşır.

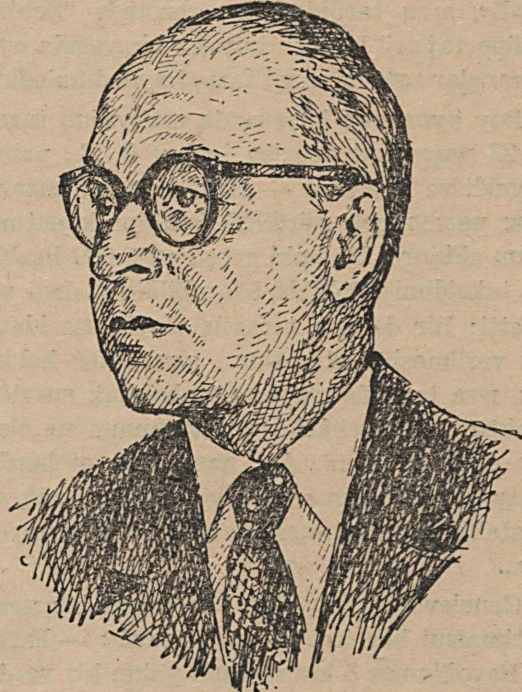
GENERAL R. GÜMÜŞPALA ŞİLEBİ — Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat T. A. Şirketinin gemilerinden; General, A. F. Cebesoy Şilebinin eşidir, aynı tarihde yapılmış, yalnız eşinden dört ay sonra, 1969 yılının ekim ayında girmişdir.

GENİŞ YOKUŞ — Beyoğlu Kazasının merkez nahiyesinin Çukur Mahallesi yollarından, Kalyoncukolluğu Caddesi ile Çukur Sokağı arasında uzanır, Boynuz ve Peşkirci sokakları ile kavuşakları vardır (1954 Belediye Şehir Rehberi, pafta 14/146). Kalyoncukulluğu Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, iki kenarı yaya kaldırımlı ve kabataş döşeli bir yol olup aşağı doğru iner. Boynuz Sakağının adı yerinde Şehid Nevres Sokağıdır. Üçer dörder katlı kâgir ve beton evler ve apartımanlar arasından geçer, Kapu numaraları 1-31 ve 2-28 dir (ekim 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GEORGES DUMEZİL — Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul Dârülfününunda bir sene İlâhiyat Fakültesinde, beş sene de Edebiyat Fakültesinde Dinler Tarihi, kürsüsünde bulunmuş bir fransız profesörü; türk dostluğu ile tanınmış ünlü fransız şâirleri, romancıları, bilginleri zincirinin seçkin sîmâlarından biri; 1898 de Paris'te doğmuştur. Babası bir generaldir. “Louis le Grand” lisesinde orta tahsilini ve hazırlayıcı sınıfları yaptıktan sonra 1916 da “Ecole Normale Supérieur” e imtihanla ve birincilikle girmiş ve 1919 da buradan mezun olmuştur, profesör agréé olmuş 1912 - 1924 seneleri arasında “Le festin d'Immortalité, étude de mythologie comparée indoropéenne” adlı tezi ile doktora imtihanını vermiştir.

1925 de, henüz 27 yaşında iken İstanbul Darülfününuna dâvet edilerek, bir sene İlâhi-

Prof. Georges Dumezil
(Resim: S. Bozcalı)

yat Fakültesinde, o fakültenin lâğvından sonra da beş sene Edebiyat Fakültesinde "Dinler Tarihi" dersini vermiştir. Zamanımızda Edebiyat Fakültesinin ilim otoritelerinden Profesör Vehbi Eralp, Beorges Dumézil'in seçkin talebelerindendi.

G. Dumézil'in Türkiye'ye tutkunluğu o tarihlerde başlamışdır.

Ayaspaşa setlerinin birinde Küçük Ekselsiyor Apartimanında, karısı ve iki çocuğu ile, mütevazî bir hayat geçirerek, evin işlerini gören Ayşe Nineden türkçe öğrenerek, yoğurdu ve zeytinyağlı yemekleri severek, o zamanlar, Atatürk'ün Üniversiteye verdiği dinamik hava içinde zevkle çalışmıştır.

Türkçeyi kısa zamanda o kadar esaslı öğrenmiştir ki, hem de arab harfleri ile, ders esnasında takrirlerini terceme eden asistanının yaptığı bâzı küçük hataları hemen farkedip düzeltebilirdi.

G. Dumézil için Türkiye ve türklerle temas yalnız üniversite muhiti ve birkaç türk ahbabından ibaret kalsaydı, ki Fransız kolonisinden daima kaçmıştır, bugünkü tutkusu, İstanbul'da birkaç sene kalmış bir yabancının tatlı hâtıralarından ileri gitmezdi.

Kaybolmakta olan çerkes dillerini ve mitolojisini tesbit etmeye o tarihlerde başladı. Senelerden beri Türkiye'ye gelen Çerkesler, Sapanca ve Manyas gölleri etrafındaki köylere yerleştirilmişdi. Bunlar, dil, hars ve an'ane bakımından ayrı ayrı gruplar teşkil etmekte idi. Dillerini ancak ihtiyarlar konuşuyordu. Türkiye'de doğan gençler türkçeden başka bir dil bilmiyorlardı. İhtiyarlar da öldükten sonra Medeniyet Tarihinin bu halkaları hiç bir iz bırakmadan kaybolacaktı. Çünki bu dillerin yazısı yoktu. G. Dumézil evvelâ Sapanca gölünün etrafındaki köyleri taramaya başladı. Başlangıç zor olduğu kadar da komikti. İstiklâl Harbinde Çerkesler fena not almışlardı. Bunlarla temas etmek hele dilleri ve folklorları ile meşgul olmak hoş görülmeyebilirdi. Fakat profesör resmî çevrelerde o kadar iyi tanınmış idi ki lüzumlu müsadeler derhal verildi.

Günlerce köy köy dolaştı. Kırkpınar, Mâşûkiye, Yanık, Mahmûdiye, Uzuntarla, Kalaycı köylerinde, çerkes köylerinin temizliğine rağmen, iptidaî şartlar içinde "Tanrı Misâfiri" oldu. İhtiyar köylüler, şimdiye kadar hiç bir işe yaramamış dillerini, masallarını ve âdetlerini öğrenmek isteyen bu adama kuşku ile bakarlar. başlarından biran evvel savmak için onu köyden köye gönderdilerdi. Zamanla köylüler G. Dumézil'i tanıdılar ve sevdiler. Aralarında hâlâ devam eden, candan dostluklar kuruldu.

Bu uğraşmaların neticesi olarak yazısı olmayan ve son ihtiyarlarla ölmeğe mahkûm Ibıhça, Abazaca, Şapsıca ve daha diğer çerkes dilleri tesbit edildi; G. Dumézil her dil için gramer, sözlük ve hikâye kitapları yazdı. Yalnız Ibıh dilindeki sesleri yazabilmek için, 83 sessiz ve 2 sesli harften meydana gelen bir alfabe icad etti. Hiç şüphesiz bu muazzam eserler birkaç sene içinde meydana gelmedi. Profesör hemen hemen her sene Türkiye'ye gelir, Manyas'ta bir köyde, veya İstanbulun kenar mahallelerinde, Sular İdâresinin bir dairesinde ele geçirdiği bir ihtiyarın önünde diz çökerek notlar alır ve döner, birkaç ay sonra bu notlardan yeni bir kitap çıkar. Son senelerde Laz dili ile ilgilenmişdir.

Fakat Profesör G. Dumézil'in dünya çapındaki şöhretini yapan, kendi alanında, "Hindi-- Avrupaî Medeniyetlerin Tarihi" üzerindeki çalışmalarıdır, etüdleri ve bulduğu metodlardır. Bu kolda 200 den fazla neşriyatı olup bunlardan 26 sı belli başlı modern dillere terceme edilmiş büyük kitaplardır. Bildiği diller saymak zordur. Kafkas dilleri, dört beş modern dil, ve latince ve yunanca'dan başka Sanskrit, İbranice, eski İskandinav ve Gol dillerini bilmektedir.

1933 de Pariste "Ecole des Hautes Etudes" de derslerine devam etmiş, iki sene sonra ilgili Bölümün Müdürü olmuştur. 1948 de Fransanın en büyük ilim müessesesi olan "Collège de France" da "Hindi - Avrupaî Medeniyetleri" kürsüsüne seçilmişdir.

İsveçteki çalışmalarının bir takdiri ve hâtırası olmak üzere Upsala Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Profesörü G. Dumézil'e "Docteur Honoris causa" pâyesini vermişdir. Bu ünvan, Fakültenin tarihinde ilk defa protestant olmayan birine veriliyordu.

1958 de Belçika Kıraliyet Akademisine Üye seçilmişdir.

İstanbul Üniversitesindeki eski talebeleri de, Türkiye'ye bu kadar candan bağlı âlim hocalarını unutmadılar. Edebiyat Fakültesinin delâleti ve Senatonun 16 Ocak 1964 tarihli kararı ile Profesör G. Dumézil'e "Dosteur Honoris cause" pâyesi candan bir törenle verildi.

Profesör G. Dumézil artık emeklidir. Birkaç senedir Amerikan üniversitelerinin sıcak

ve çekici kitaplıklarında sessizce çalışmaktadır. Paris yakınlarında Vernon köyünde küçük bir evi vardır. Son aldığım mektupta "... artık evime alışmaklığım ve onu oturulacak hâle sokmaklığım lâzım gelecek" diyordu.

İstanbulda bir sohbetinde de: "İsveç ikinci vatanımdır. Birincisi Pransa mı yoksa Türkiye mi, söyleyemeyeceğim" demişdi, şirin fransız zerâfetidir.

Prof. Süreyya YARASA

GEORGES WASHİNGTON FİRKATEYNİ — Yelkenli harb gemileri devri sonlarında Kuzey Amerika Birleşik Devletleri donanması mensubu bir firkateyn (fregat); İstanbul Limanına bu büyük devletin bayrağı ile gelen ilk gemidir. İstanbula 9 kasım 1800 tarihinde geldi; güzel bir sonbahar sabahı idi; komodor William Bainbridge'in kumandasındaki gemi önce Selimiye kıyılarına doğru gitti, ve devrin pâdişâhı Üçüncü Selimin isteği ile Saray burnu ve Yalı Köşkü önünden geçerek Haliçde Kasımpaşa önünde demirledi. Gemiyi Yalı Köşkünden seyreden padişah 21 pâre topla selâmlamışdı. Komodor W. Bainbridge karaya çıkarak Kasımpaşada Divanhânede Kaptanpaşayı ziyaret etti. Bu buluşmada bir Türk - Amerikan dostluk ve ticâret anlaşmasının esasları konuşuldu. Komodor, Amerika Cumhurbaşkanının Türkiyeye bir elçi tâyin ettiğini ve elçinin Lizbonda bulunduğunu bildirdi. Komodora elçiye verilmek üzere bir mektub verildi, bu mektubda, Amerikan Elçisinin Türkiye sularına girdiğinde iyi seyahatini temin edecek tâlimat yazılı idi.

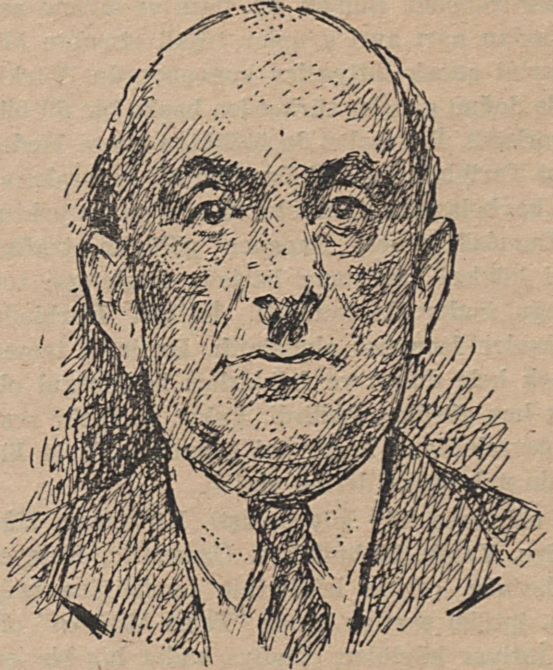
Halûk Y. ŞEHSÜVAROĞLU

GERALİ (Ali) — İstanbul basınına elli yıla yakın hizmet etmiş bir matbaa mürettibi; 1930 da başmürettiblikle Türkiye Yayın Evi Matbaasına girmiş ve sâdece o müessesede yirmi üç sene çalışdıkdan sonra 1953 de vefat etmişdir, Kasımpaşa Kabristanına defnedildi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilmedi.

Bibl.: Hafta Mecmuası.

GERÇEK (Selim Nüzhet) — Aşağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: "Yazar ve tiyatro eleştiricisi; 1891 de İstanbulda doğdu, ilk edebî dergilerimizden Hazînei Evrak'ın kurucusu Mehmed Celâleddin Beyin oğludur. 1910 da Galatasarayı Sultânisini bitirmiş, yüksek öğrenimini Cenevre Üniversitesinde tamamlamışdır. Bir ara Dârülbedâyi'de rejisörlük yapmak suretiyle tiyatroda fiilen çalışan Selim Nüzhet Gerçek, yazarlığa 1922 de Celâl Nuri'nin çıkardığı İleri gazetesinde başlamışdır. Birçok dergi ve gazetelerde tiyatro eleştirmeleri ve bibliyografya makaleleri yazmışdır. Şiirden başka hemen her edebî tür üzerinde çalışmışdır. Folklor, matbaacılık, gazetecilik ve tiratyo tarihi özellik ile meşgul olduğu alanlardır Türk Ansiklopedisinin ilk cildinde bazı maddeleri de yazmış olan S. Ş. Gerçek, Akşam Gazetesinde uzun yıllar her hafta temâşâ hakkında bir yazı yayımlamışdır. Gazanferağa Medresesinde açılan İstanbul Şehir Müzesine, zaman zaman açılan gazete ve kitab sergilerine, orta oyunu, hokkabaz ve Karagöz gibi yaşamasına çalıştığı millî sahne oyunlarımıza, ve özellikle Türk tiyatrosuna büyük hizmetleri geçen S. N. Gerçek'in son resmî görevi Millî Eğitim Bakanlığı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü idi; 1945 de İstanbulda vefat etti.

"Telif, terceme ve adaptasyon suretiyle yazdığı ve yayımladığı eserlerinden önemlileri şunlardır: Aman Hanım Biraz Sus (Anatole France'tan; Türk Tiyatrosu, 1921); Ben de Opera Yazarım (Müzik, Muhlis Sebahaddin; İstanbul Opereti, 1921); Miras Peşinde (adepte; Millî Sahne, 1926); Zemâne Mektebi (adap-

Ali Gerali
(Reşim: S. Bozcalı)

te; Yeni Sahne, 1926); Türk Matbaacılığı, iki yüzüncü senei devriyesi münâsebetiyle (1928. 1935); Türk Temâşâsı (1930, 1942); Türk Gazeteciliği (1931); Salıncak Safâsı (1931); Almanak (1935); Atalarsözü (S. G. Kırımlı ile Birlikde, 1939. 1961); Türk Taşbasmacılığı (1935); Oyun İçinde Oyun (adapte; İstanbul şehir Tiyatrosu, 1941); Promete zindirde (Aisçhylos'dan; Şehir Tiyatrosu, 1942); Türk Temâşâsı, meddah, Meddah, Karagöz, Ortaoyunu (1942); Kurbağalar (Aristophanes'den; 1943); Tiyatro Tarihi, Yunan ve Lâtin tiyatrosu (1944); Tiyatro bilgisi (1944)". (Fethi Tevetoğlu, Türk Ansiklopedisi).

Ünlü yazar Abdülhak Şinâsi Hisar'ın küçük kardeşi idi. Ana tarafından Tepedelenli Ali Paşanın, baba tarafından şehremini Hüsâmeddin Efendinin torunu idi. Hiç evlenmemişdi, tek başına otururdu. Yakın arkadaşlarından Semih Mümtaz Bey ölümünü şöyle anlatıyor: "... tek başına oturduğu evinde ve duş cihâzının altında çırıl çıplak ölüm halinde buldular. Duş yaparken mi yere serilmişdi, yoksa düşmüş müydü, kimse bilmedi; kaldırıldığı hastahânede öldü..." (Akşam Gazetesi, 1947).

İstanbul basınının kibar bir sîmâsı idi, tamamen içine kapanık bir adamdı. Kabri Merkezefendi Mezarlığındadır.

BERÇEK DAVUD AĞA — (B.: Davud Grçek Ağa, cild 8, sayfa 4287).

GERÇEKDAVUD SOKAĞI — Fatih İlçesinin Şehremini Bucağının Nevbahar Mahallesi yollarından; Samipaşa Sokağı ile Selçukhatun Sokağı arasında uzanır, Mehter Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 10/74).

Samipaşa Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bozuk bir yol olup yerinde Mehter Sokağı kavuşağında sona erer, yolun geri kalan kısmı, tesbit edemediğimiz bir tarihde Haseki Hastahânesine alınmışdır. İkişer katlı biri kâgir ve ikisi teneke kaplı ahşab üç ev bulunmakda idi (aralık 1969).

GERDAN — "İnsan vücudunda Boğaz'ın dışı, Boyun'un ön tarafı. Gerdan Kırmak: naz ile boyun sallamak. Atın yürürken boyun sallamasına da gerdan kırma denilir. Gerdanlık: Kadınların gerdana takdıkları inci, altın ve sâire dizileri, gerdan süsü. Bu kelime dilimize farsca Gerden'den alınmışdır" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Güfte kimindir tespit edemedik, şu şarkı geçen asır başlarında İsmet Ağa tarafından tarzı nevin faslında bestelenmişdir:

Gördükde sen şûhi teni
Sandım letâfet gülşeni
Açub ol sîmin gerdani
Kendine bend ettin beni

Eski muhabbet cünbüşlerinde âşıklar sevgililerinin gerdanından öper koklardı. Ayak takımı arasında da yar gerdanını dişlemek, hem de gerdanda diş izini bırakmak bir mârifet bilinirdi:

Kavakyellim nerdesin
Yine unuttun bizi
Aceb hangi nâkesin
Gerdanında diş izi

*

O çapkının gümüşden
Gerdanını dişledim
Gören rakib engelin
Gözlerini şişledim

Geçen asır başlarında meşhur bir köçek oğlan da "Gümüşgerdan" lakabını taşımışdır (B.: Gümüşgerdan).

GERDANLIK SOKAĞI — Eminönü kazasının Kumkapı nâhiyesinin Muhsine Hatun Mahallesi yollarından, Telli Odalar Sokağı ile Çifte Gelinler Caddesi arasında uzanır, Samsa Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 3/28). İki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, iki yanı dar veya kaldırımlıdır, ikişer üçer katlı kâgir evler arasından geçer. 1 berber, 1 bakkal, 1 mobilyacı ve 1 makina tâmircisi vardır, kapu numaraları 1-29 ve 2-8 dir (kasım 1969).

Hakkı GÖKTÜRK

GEREÇ (Kadri) — Son tulumbacı reislerinden, bir gözü hafif ârızalı olduğu için ayakdaşları arasında Kör Kadri denilirdi, 1888 de Fatihde Sarıgüzelde doğdu, Ömer adında fakir bir adamın oğluydu, âvâre bir çocuklukdan sonra 17-18 yaşlarında Cibâli Sandığı reisi Lâz Temel Reisin sağladığı imkân Cibâlikapusunda tâze soğan, sarmısak, salata satmaya

başladı ve o yangın tulumbası sandığının uşaklarından oldu. Pırpırı kopukluğa bakmayarak semtde "Gümrük Müdürünün Vasfiye" denilen bir kıza gönül verdi; bir gözü ârızalı olmasına rağmen güzel bir delikanlı idi, kara yağız, sırım gibi gençdi, güzelliğine ve gencliğine güvenerek hâmişi Temel Reise Vasfiye Hanımı istetti, isteği şiddet ile red edilince kızın gönlünü çeldi ve kaçırdı, fakat babası tarafından eve kabul edilmediler, kız kaçırmayı yiğitlik şânına yakışdırmayan Temel Reis de gazaba geldi, mâşukası ile ilk geceyi bir rumun bostan kulübesinde geçirdi, ertesi gün de sandıkda samimî arkadaşı ve adaşı Kadri adında birinin evinde bir odaya sığındı ve Vasfiye Hanımla nikâhlanıp evlendi, fakat ancak iki sene süren mihnetli ve meşekkatli bir geçime tahammül edemeyen genç karısı teverrül ederek öldü, Kadri de kendisini içkiye, serseriliğe, haneberduşluğa vurdu; Cibâli Sandığından kovulduğu ve Temel Reisin de hatırı çok sayıldığı için ancak Langada Rum Kilisesi sandığına girebildi, sonra da Beyoğlunda Galatasarayı Sandığında tulumbacılık yapdı; Galatasarayında önce fenerci, sonra ikinci reis oldu. Ondan sonradır ki diğer sandıklar da koğuş kapularını kendisine açdılar, Çeşmemeydanı Sandığına birinci reislikle geçdi, tulumbacılığın kaldırıldığında Çeşmemeydanında idi. Tulumbacılık hâtıralarını anlatırken söyledikleridir:

"Langada iken Etyemez yangınında bizi Cibâlikapulular kovaladı, tutamadılar; Arnavudköyü yangını dönüşünde biz Silivrikapuluların peşine düşdük, tuttuk; Galatasarında iken Altıncıdâirelileri kovalayıp tuttuk; Bakırköy yangınına giderken Beyoğlu Bülbülderelilerle kovalaşdık, bizi tutamadılar, dönüşde de biz onların peşine takıldık, biz de tutamadık..."

Ne kadar hazindir ki hâtıraları "kovalandık, kovaladık, tuttuk, tutamadık..." gibi yâvelerden ibâretti. 1947 de yine hâneberduş olarak olta balıkcılığı ile geçinmekde idi.

Âşık Râzi evrâkı metrukesi arasında şu manzumenin bu tulumbacı hakkında yazılmış olduğu âşikârdır:

Meclisi ridanda bilinmiş kadri,
Elhak ki güzeldir Çipilgöz Kadri.

El ayak kıyımı levendânedir,
Bin eşbeh içinde o bir dânedir.

Mestâne baykın enzârı dilkeş,
Bıçkınlar serveri, fetâyı serkeş.

Nedir o çalımlı topuk vuruşlar,
Nedir o müheykel mehîb duruşlar,

Nedir o kişmirî cildin cilâsı,
Nedir o kâkülün püskül belâsı,

Nedir o çakıllar, sîne perçemi,
Dîvâne olurdum olsam hemdemi.

Koşarlı ayaklar kuş mu, rüzgâr mı,
Gelse hânemize aceb sığar mı.

Nedir ülfetinde o tatlı vahşet,
Hem verir ümidi, hem saçar dehşet.

Langa Meydanının bâşının tâcı,
Pelenk misalidir o tulumbacı.

Ya koğuş, ya hamam, ya kahvehâne,
Meskendir rast gele o nevcivâne.

Pâ bürehne bıçkın gelmek çün yola,
Şişhâne kadehler durmadan dola.

Dem gelir atılır perdei hicâb,
Kendi sorar şâhım nerde câmehâb.

Kiliseliu şak, haçı koltukda,
Dalar âteşlere gözü topukda.

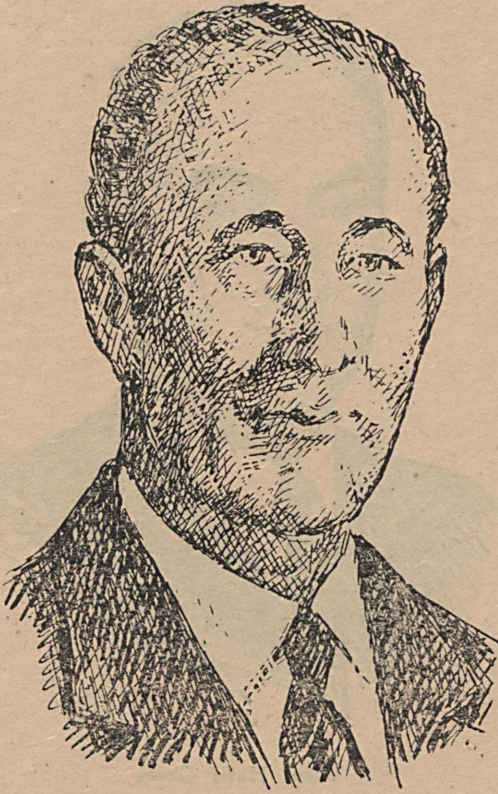
Mâcerâsı olmuş destan dillere,
Fer vermiş eşhebim kör kandillere.

Bibl.: H. Göktürk, Not; Âşık Râzi, Defter.

GEREDE (Hüsrev) — Asker, siyâset adamı, diplomat, Atatürk'ün yakın silâh arkadaşı ve millî mücâdele arkadaşlarından, Atatürk'le Samsuna çıkan ondokuz kişiden biri; 1886 da Edirnede doğdu, Hersekli Rıdvanbeyoğulları âilesinden ferik Mehmed Ali Paşanın oğludur, annesinin adı Mâhinur Hanımdır.

"Gerede" soy adı, İstiklâl Savaşı sırasındaki Bolu isyânında Gerede hâdisesindeki hizmeti sebebi ile Atatürk tarafından verilmişdir.

1908 de Harbiye Mektebinden erkânıharb (kurmay) yüzbaşı rütbesiyle çıkmış, 1912 Balkan Harbinde 7. Fırka (Tümen) kurmay başkanlığı, 1913 de Trakya Tahdidi Hudud Komisyonu üyeliği, Atina da askerî ateşelik, Birinci Cihan Harbinde 1914 - 1917 de şark cebhesinde Kafkas Ordusu harekât şubesi müdürlüğü, Trabzonda toplanan Kafkas Sulh Komisyonunda üyelik, sonra Kâzım Karabekir kolordusunda kurmaybaşkanlığı yapmışdır.

Hüsrev Gerede
(Resim: S. Bozcalı)

19 mayıs 1919 da Mustafa Kemal Paşanın maiyetinde istihbârat ve siyâsî şûbe müdürü olarak bulunmuşdur. Kurmay binbaşı rütbesinde idi; Havza, Amasya, Erzurum, Sivas ve Ankaradaki millî mücâdele faaliyetlerinde, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Heyeti Temsiliyenin çalışmalarında yararlı hizmetler gördü. İstanbulu işgal etmiş olan İtilâf Devletlerinin (Fransa, İngiltere, İtalya) silâhla dağıttıkları son Osmanlı Meclisi Mebusanında (1920) Trabzon mebusu, ve Anadolu ve Rumeli Müdâfaai Hukuk Cemiyetinin temsilcisi sıfatı ile bulunuyordu, o meclisde Mîsâkı Millînin görüşülmesindeki hizmeti hiç bir zaman unutulamaz.

Anadoluya geçdikden sonra, 23 nisan 1920 de Ankarada kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisine yine Trabzon mebusu olarak katıldı. Millî Mücâdele yıllarında Bolu ve çevresi kumandanlığı, Ankara Mevki Kumandanlığı yapdı.

Trabzondan sonra Urfadan, daha sonra Sivasdan mebus seçilmişdi. 1924 diplomasi hayatına girdi, sırası ile: Budapeşte (1924 - 1926), Sofya (1926 - 1930), Tahran (1930 - 1934), Tokyo (1936 - 1939), Berlin (1939 - 1942) ve Rio de Janeiro (1947 - 1949) büyük elçiliklerinde bulundu. Türkiye Cumhuriyetini her gittiği yerde şerefle temsil etti.

Tahranda bulunurken, İran Şâhı Rıza Pehlevî'nin Atatürkle şahsen tanışdıkları Türkiyeyi ziyâretinin hazırlanmasında ve dolayısı ile Türk - İran dostluğunun geliştirilmesinde önemli rolü oldu.

Japonyada bulunduğu sırada, Ertuğrul Firkateyni şehidleri için vaktiyle Japonlar tarafından yapılmış dostluk anıdını, türklüğün şânına lâyık bir hâle getirdi.

Berlin büyük elçiliği İkinci Dünyâ Harbinin ilk devresine rastlar; Hitler tarafından en çok sayılan elçilerden biri olmuş, Almanyanın Türkiyeye bilfiil savaşmasını önlemiş, geri çağırıldığında da Hitler tarafından Almanya sınırına kadar özel vagonu ile gönderilmişdi. Hiç kimseye gösterilmemiş bir iltifat idi.

1949 da emekliye ayrıldı. Büyük oğlunun yedek subaylığını yaparken bir atış tâliminde bomba kazâsı ölümü Hüsrev Geredeyi çalışamayacak şekilde sarsdı, 22 mart 1962 de vefat etti, İstanbulda Edirnekapusu Şehidliğine defnedildi. Büyük elçilerden Galib Kemâlî Söylemezoğlunun kızı Lâmia Hanımla evlenmişdi.

"Atatürk" başlıklı bir yazısı 1956 da Türk Tarih Kurumu belleteninde yayınlanmışdır. Almanya ve Japonya hakkında iki önemli kitabı henüz basılmamışdır. Diğer eserleri şunlardır: "Türk - Nippon Dostluğunun Sonsuz Hâtırası Ertuğrul" (Türkce ve Japonca, Tokyo, 1937); "Siyâsî Hâtıralarım, I. İran" (1952); "Mübarek Ertuğrul Şehidlerimiz ve Muhteşem Anıdları" (Deniz Komutanlığı Dergisi, 1956; B.: Ertuğrul Firkateyni, cild 10, sayfa 5232). (Fethi Tevetoğlu, Türk Ansiklopedisi).

GEREDELİ (Hâfız Mustafa) — Türbedar ve mevlidhan; 1932 de Geredenin Yeniçağ Köyünde doğdu, Dervişosmanoğulları diye anılır bir âileye mensub Ali Adında bir arabacının oğludur. İlk tahsilini memleketinde yapdı, sonra Gönenli Hâfız Mehmed Efendinin talebesi oldu ve onunla birlikde İstanbulda Zincirlikuyuda Üçbaş Medresesinde oturdu. Sonra Eskişehire giderek Hâfız Hilmi Efendiden tekrar hıfza çalışdı, Adapazarına giderek orada Kur'an hocası Müftü Mehmed Eren'den kıraati kur'an tâlim etti ve orada imam hatib okulu talebelerinin derslerine devam etti ve saraçlık öğrendi. Tekrar İstanbula gelerek Evrenoszâde

Türbesine türbedar oldu. Bu satırların yazıldığı sırada, 1965, saraciye işini yapmakta. Zeki Sesli grupu içinde de mevlidhan idi.

Hakkı GÖKTÜRK

GEREDELİ MESCİDİ — Üsküdarda idi, Hadikatül Cevâmi'de şu malûmat veriliyor: "Kızılmescid denmekle mârufdur, bânisi geredeli çelebi 998 (M. 1589 - 1590) tarihinde vefat edip Üsküdar Mezaristanın (Karacaahmedde) medfundur."

Tahsin Öz "İstanbul Camileri" isimli eserinde: "Geredeli Ali Çavuş tarafından XV. yüzyılda (Hadikaya göre XVI. Yüzyıl) yapılmış olan bu mâbed yanmış ve eser kalmamışdır," diyor.

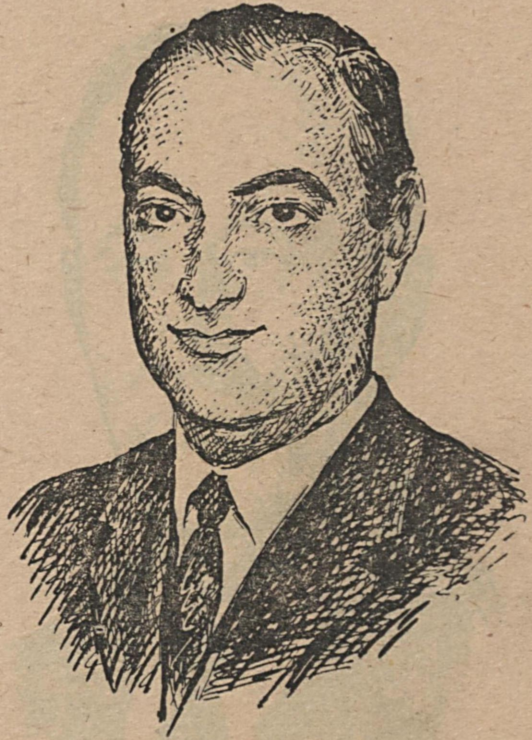
Üsküdarda Yenivâlide Camiinin arkasında İmamnâsır Sokağı ile Uncular Caddesi kavuşağı köşesinde idi. Üsküdarlı Vâsıf Hocanın mahfuzâtına göre 1936 ile 1937 arasında çok harab bir halde idi, ehemmiyetsiz bir tâmir görmüş, hattâ o yıllar arasında yıkdırılmış olan Çingenefırını (Karakadı) Mescidin küçük tahta minâresi bir yük arabasına konularak bu mescide nakledilmişdi. 1939 da bu Geredeli Mescidi de yıktırılmışdır. 1947 de yeri bir arsa-meydancık hâlinde idi, bir köşesinde bir dut ağacı vardı.

GEREKMEZYAN (Mari — Ermeni asıllı kiymetli bir kadın haykeltraş; 1913 de Kayserinin Talas kasabasında doğdu, küçük yaşda İstanbula gelerek ilk, orta ve lise tahsilini Taksimdeki Eseyan Lisesinde yapdı, 1943 de İstanbul Üniversitesinin Felsefe Fakültesinde diploma aldı, bir yandan da Güzel Sanatlar Akedemisinin heykeltraşlık bölümüne devam ederek birincilikle mezun oldu. 1944 de Ankara Devlet Sergisine gönderdiği bronz bir mask birinci mükâfâtı kazandı. 1945 de yine Ankara Sergisinde Yahya Kemal Beyatlının büstü birincilik almışdı.

Getronakan ve Eseyan Liselerinde resim ve ermenice Lisan öğretmenliği yapmışdır. 1947 de henüz 34 yaşında iken vefat etti, ve şahsında büyük bir sanatkâr kayboldu.

Kevork PAMUKCİYAN

BEREZ (jozef Habib) — Şiirlerini türkce terennüm etmiş mûsevî asıllı şâir muallim, ressam ve sanat galerileri organizatörü, bu satırların yazıldığı sırada, 1973, İstanbul - Türkiye Hahambaşısının özel kalem müdürü bulunuyordu.

Josef Hafif Gerez
(Resim: S. Bozcalı)

1926 da İstanbulda doğdu, manifatura tüccarlarından olub 1969 da yetmiş üç yaşlarında vefat etmiş Sabatay Gerez'in oğludur, annesinin adı Kadun'dur, hayatda ve oğlu ile birlikde oturuyordu. Büyük kardeşi Hizkiya Gerez Unilever Şirketinin baş mühendisi bulunuyordu; J. H. Gerez bekârdır.

Kabataş Lisesini bitirdi, bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okudu, mûsevî okullarında türkçe muallimliği yapdı. Sanat yolunda çalışma dâimâ tek büyük kaygusu olmuşdur. Şiirleri için: "İnsan sevgisi, sürekli barış özlemi, toplumsal dayanışma tutkuları" diyor.

Resimleri için de Prof. Ressam Âyetullah Sumer: "Gerez şiirlerinde resmî resimlerinde de şiiri ifâde eden kendisine has tekniği olan sanatkârdır" diyor.

Bu satırların yazıldığı sırada Harbiyede "Modern Mefrûşat - Galeri" nin organizatörlüğünü yapıyordu, kendisinin de orada devamlı bir sergisi bulunuyordu.

Hemen bütün şiirlerini kitab hâlinde yayınlamışdır, şiir kitablarının isimleri şunlardır: "Gönülden Damlalar" (1952), "Renklerin Akını" (1954), "Savrulan Zaman" (1955), "Mey-

hâneden Çıkan Kıral" (1956), "Acılı Bitimler" (1950), "Seni Yaşamak" (1963), "Dar Açılar" (1965), "Ölü Nokta" (1966), "Arayış İçinde" (1967), "Büyük Güzel" (1969), "Başını Alıp Giden Dünyâ" (1970).

1972 de 50 kadar tablosunu İtalyada Asiago'da Galeria Giancarlo Stella'da sergiledi. 1973 de de İtalyada Lecco'da Galeria Del Centro'da ve Fransada Arsonval Müzesinde açacağı iki serginin hazırlığı ile uğraşıyordu.

Aşağıdaki mısraları, şiir diline örnek olarak son eserinden seçilmişdir:

Bir gün gelecek
Unutacağım gözlerinin rengini
Bakacağım kahrolduğum yüzüne
Bir yabancı gibi.
. . . .
Bıkılmış, usanılmış arzular
Git gide kaybolacak silikleşen anılar...

Bir gün gelecek
Unutacaksın saçlarımın rengini
Duyacaksın içinde bir şeyin eksildiğini
Anılarında, aynalarda kalmış
Serpilmiş çıplaklığın

(Bir Gün Gelecek, I ve II)

*

Boyanmışsın, kuşanmışsın o biçim
. . . .
Yüzünden okunuyor ne mal olduğun
O japone kolla, daracık fistanla
Ortaya çıkan o dipdiri kalçanla
Bir aşağı, bir yukarı
. . . .

(Kaldırım Yosması)

*

Karaköyde bir Kardeşim Sokağı vardır
Şarab İskelesinde, denize doğru uzanır.
Balıklar tüter
Yayılır sokağa duman bulutu
. . . .
Kardeşim Sokağında bir masa vardır
Etrafında elleriyle balık yiyen ırgadlar
Açlığın verdiği haz ve ter kokusu
. . . .
Tadına doyum olmaz Kardeşim Sokağının
. . . .
İnsanlar kardeşlerim Kardeşim Sokağında

(Öğle Vakti Kardeşim Sokağı)

GERGEF — "Aslı farsca Kârkef; nakış işlenecek kumaşın gerilip işlenmesine mahsus âlet ki dört ayaklı ve açılır kapanır dört pervazdan ibârettir" (Şemseddin Sâmi, Kaamûs Türkî). "Üzerine işleme yapılacak kumaşın gerilmesini, daha kolay çalışılmasını ve işlemenin daha düzgün çıkmasını sağlar. Gergef, kasnakla gerilemeyecek kadar büyük işler için kullanılır" (Türk Ansiklopedisi).

Evliya Çelebi XVII. Yüzyıl ortasında İstanbul esnafından bahsederken gergef yapıcılarının 6 dükkân, 20 nefer olduğunu kaydediyor.

Yakın geçmişe kadar İstanbulda her kızın bir gergefi vardı. Bir kızın gergef sâhibi olması çocukluk çağının bittiğine alâmetdi; nakşı, işlemeyi çocuk iken küçük parçalar üzerinde kasnakda öğrenirler, sonra gergefe geçerlerdi; bir kız, evin günlük işleri dışında kalan zamanlarını gergef başında geçirir, ve çeyizinin arasına girecek işlemeli kumaşları, o arada esvablık ve çamaşırlıklarını kendi eliyle hazırlar, çeyiz sandıklarında o gibi eşyâsının çokluğu ile övünürlerdi. Hattâ öyle kızlar bulunurdu ki, işlemelerinin bir kısmını kapalı çarşıda yağlıkcılara satarlar, parası ile sâir çeyizlerini düzerlerdi. Gelinlik kızlar görücülere medhedilirken işlemelerinin güzelliğinden mutlaka bahsedilirdi.

İstanbul evlerinde artık gergef kalmamışdır, belki gergefin ne olduğunu bilmeyen kızlar bile vardır.

GERGEFCİ SOKAĞI — Eminönü kazasının Bayazıd nâhiyesinin Tayahatun Mahallesi ile aynı kazanın Alemdar nâhiyesinin Molla Ali Fenârî Mahallesi arasında sınır sokakdır, Tavukpazarı Sokağı ile Vezir Hanı Caddesi arasında sınır sokakdır, Tavukpzarı Sokağı ile Vezir Hanı Caddesi arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2/13 ve pafta 4/11). İstimlâk edilmiş ve o mevkide açılan meydanımsı genişliğe katılmışdır.

GERLACH (Stephan) — XVI. Yüzyılın ilk yarısında İstanbulda elçilikle bulunmuş bir alman, İstanbulda kaldığı müddetce Çenberlitaşdaki Elçi Hanında oturmuşdu. Her gün gördüklerini kaydederek almanca bir ruznâme vücuda getirmişdir. Biz, Gerlach'ın eserini görmedik, Prof. Mortman'dan öğrendik. Bu eserin dilimize mutlaka çevrilmesi gerekdiği kanaatindeyiz.

Fethi İSFENDİYAROĞLU

GERMAN (Tülây) — "Hafif batı müziği sanatcısı, 1936 da İstanbulda doğdu, Amerikan Kız Koleji mezunudur, ingilizce ve fransızca bilir. Sanat hayatına 1960 la İlham Gencer topluluğunda başlamış, kısa zamanda şöhret bulmuşdur. 1964 de Balkan Müzik festivaline katılarak Millî Solist unvanını kazanmışdır, 1966 da Fransaya gitmiş ve orada altı plâk doldurmuşdur, memleketimizde en yaygın plâkları Burçak Tarlası ve Dere Geliyor Dere isimli plâklardır". (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi 1970).

Aşağıdaki satırları da Ses mecmuasından alıyoruz: "Genc şantöz günün en beğenilen şarkıcıları arasında yer almasını metodlu çalışmalarına borcludur. Musikiye alaturka ile başlamış, duyduğu ve beğendiği şarkıları ezberler, kimsenin duymayacağından emin olduğu yerlerde kendi kendine okurmuş. Halk önünde şarkı söylemeye de misâfir olarak gittiği Ankarada bir paviyonda başlamış. İş hayatına Amerikan Haberler Merkezinde ve Hilton'da çalışarak başlamış. Sonra Çatı'da (İlham Gencer Topluluğu) şantöz olmuş.." (T.Saver, Ses, 1962).

GERMİK TANKERİ — Denizcilik Bankasının malı ve türk ticaret filosunun en yeni ve en büyük gemilerinden biridir. 242,87 metre boyunda ve en geniş yerinde 33,70 metre enninde ve 37,500 ton hacmindedir, servis sür'ati 15,5 mildir. En yeni seyir cihazlarına sâhib olub 1964 de Fransada Saint - Nazaire'de "Chantiers de l'Atlantique" tezgâhlarında yapılmış, türk ticaret filosuna 1967 de katılmış, 5.600.000 dolara mâl olmuşdur.

Güverte personeli: 1 kaptan (süvari), 1 ikinci kaptan, 2 zabit, 1 lostromo, 1 telsiz memuru, 11 gemici; makina personeli: 1 baş mühendis, 1 ikinci mühendis, 2 vardiya mühendisi, 1 lostromo, 1 elektrikci, 2 pompacı, 4 yağcı, 3 ateşci, 5 silici; kamara personeli: 1 kamara âmiri, 3 kamarot, 2 aşcı, 1 ekmekcidir.

Gemi akar yakıt naklederken yolcu alması kanunla yasakdır, akar yakıt nakletmediği seferlerde 8 yolcu götürebilir.

GERMİYANOĞLU (Celâleddin) — Bu ansiklopedinin en yakın dostlarından olmuş bir Türk aydını, bu satırların yazıldığında rahmeti rahmana kavuşmuş bulunuyordu. Şânına lâyık bir hal tercemesinin yazılabilmesi için kızı Bayan Nuyan Kalkavana iki defa müracaat edildi, cevab alamadık. 1973 yılının temmuz ayı sonuna kadar bekledik, bu fasikülün baskısını da sâdece o sebeble bir ay geciktirdik. Rahmetli ve çok çok kıymetli dostumuz Zülüflü İsmail Paşanın oğlu idi, hal tercemesi için artık başka kaynaklar aramaya çalışacağız; ve ne bulabilir isek babasının haltercemesi ile birlikte yayınlayacağız (B.: İsmail Paşa, Zülüflü).

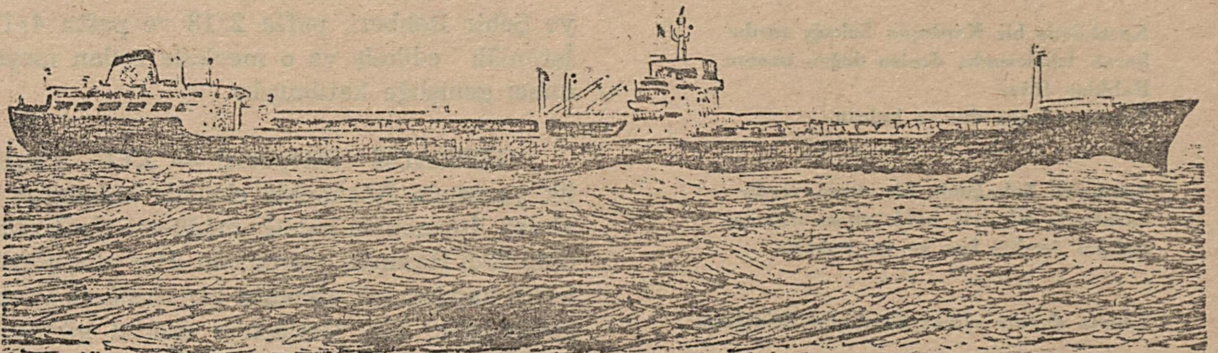
GERTRUT (Bohemyalı) — 1966 ile 1968 arasında İstanbula gelmiş alman çingenesi bir hippi kız; yalnız bir gece Sirkecide bir otelde kaldıktan sonra hâneberduş şâir Mehmed Gökçınarın kız arkadaşı ve bir ay kadar onun misâfiri olmuşdur.

Gökçınar tarafından şu beyitlerle övülmüşdür :

Alaman çingenesi sırım gibi Gertrut,
Elindeyse, mümkinse âşifteyi gel unut!

Karaca Oğlan gibi aldım ele sazımı,
Ben de öveyim dedim kara hippi kızımı..

"A Kara Kız, Kara Kız, saçlarını tara kız,
Gönlüm uçdu yuvadan, kâkülünde ara kız!.."

Germik Tankeri
(Resim : Kemal Zeren)

Kara Kızda ayak var, tıbkı oğlan dökümü;
Kara Kızda göğüs var, şaşırdım kız göğsü mü?

Kara Kızın elleri, sandalcı pençesidir;
Kara Kızda bir ses var, delikanlı sesidir.

Berduş ağzı Türkçeyi öğrendi basbayağı,
"Sarıkız"ı, "Gonca"yı, "Paspal" ile "Toprak" (ğı).

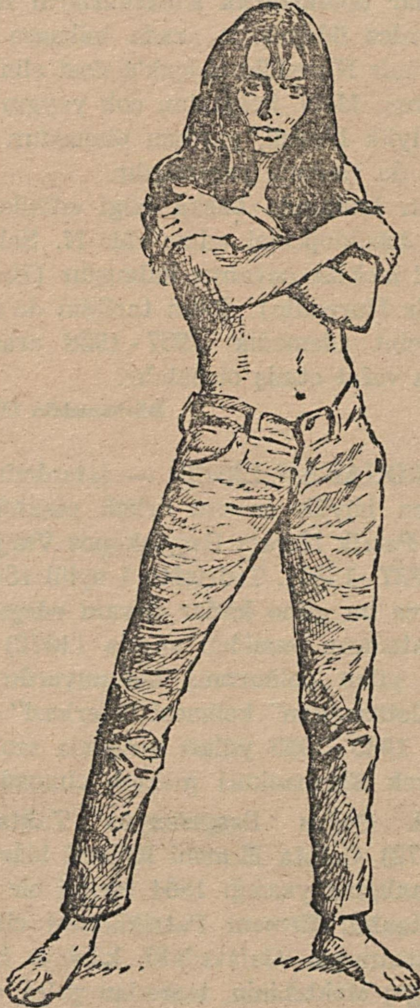
"İstefano kim?.." dedim, güldü, "Şorolo" dedi,
"Ya gacam kimdir?.." dedim, kendisini gösterdi.

"Göğsündeki ne?.." dedim, "Çakıldır.. çakıl.." dedi,
"Sende olmayan nedir?..", "Kabzacık akıl!.." dedi.

Topuklarını gösterdim, "Gülle!.." dedi sormadan;
"Neden sayılır?.." dedim, "Hippilerde Arma'dan!.."

"Mastor kim?.." diye sordum, "Cim.. dedi, ben arkadaş..",
Türkçeyi sökdü kızım böylece yavaş yavaş..

Yanağını okşadım, "Makas aldın!.." demez mi?
İnsan bu âşifteyi deli gibi sevmez mi?

Bohemyalı Gertrut
(Resim : S. Bozcalı)

Hadi kalk da Kara Kız, utanmayı nazı at,
Soyunarak karşımda bana bir de göbek at!

Kalkdı bir kıvırdı ki, Sulukule Çengisi,
Altın para yanında çeribaşı oskisi..

Sana fistan alayım, dallı güllü basmadan,
Kat kat güzel olursun yerli malı haspadan..

Bir de şalvar alayım, başına da yemeni,
İşte o zaman sen gel, düşünmeden ye beni!

Elimde bir resim var, o değil de, benzeri;
Kılık kıyâfet aynı, bakışları.. gözleri..

Gertrutum Kara Kız, Avrupa çingenesi,
Yıllar oldu gideli, hâlâ kulakda sesi..

Kırıtarak yürürken güm güm topuk vuruşu,
Oturuşu, yatışı.. fiyakalı duruşu!

Unutamaz onu hiç bu berduş Gökçınarı..
Sanki hâlâ boynumda sırım gibi kolları..

Öpdüğüm ayakları dudaklarımda sanki..
Hippiler arasında bulunmaz onun dengi!

GERZELİ — 1890 ile 1900 arasında Tophâne İskelesi kayıkcılarından yirmi yaşlarında bir delikanlı; Üsküdarlı Destancı Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor: "Asıl adını bilmiyorum, lâkabı memleketine nisbetle verilmişdi, bütün emsâli gibi çıplak ayaklı bir kopuk, fakat alımlı, çalımlı güzel ve zehir gibi de acı kuvvete sâhibdi, Galatada Karaoğlan Sokağında bir rum kızı için bir gece üstüne saldıran elleri bıçaklı üç palikaryayı tepelediği anlatılırdı. Kara bezden laz kesimi don ve mintan giyer, başına kara laz puşusu sarar, çok güzel rumca konuşur, anasının da rum olduğunu söylerdi; Fındıklıda yaşlı bir hanımın oynaşı olduğu bilinirdi. Bu kopuk oğlan için bir destan yazmak istemişdim, her ne sebebden ise yarım kalmışdı, iki kıt'ası hatırımdadır :

Dilberanı mühmelân gürûhundan Gerzeli
Kayıkçı kopukların gaayet ile erzeli
Ammâ ne lâzım inkâr el ayağı kaş gözü
Endâmı levendâne elhak erkek güzeli

Perçemi yağlı kemend karıların boynunda
Yatar kopuk her gece bir yosmanın koynunda
Utanma arlanma yok o teresin soyunda
Sabah düşer kahveye çakır gözler gamzeli.

"Günlerce öncesinden peylenir, pazar günleri Galata umumhânelerindeki sermâyelerden dört beş kadını kayığına doldurup Göksu Mesîresine ve oradaki ayazmaya götürürdü. Fehim paşanın adamlarından bir rum hafiyenin jurnalı üzerine memleketine sürülmüşdü..".

GESARATZYAN (Elbis) — Ermeni kadın yazar; 1830 da Beşiktaşda doğdu, vefat tarihi bilinmiyor. Ailesinin aslı Kayserili olduğundan Gesaratzyan soy adını taşımışlardır. 1862 - 1863 arasında ve ancak 7 sayı "Gitar" adlı ermenice aylık bir mecmua neşretmişdir. Mensur ve manzum yazılarından bir kısmını "Namagani ar Intertzaser Hayuhis" (Okumasever Ermeni Kadınlarına Mektublar) isimli bir kitabda toplamışdır, eser 1879 da İstanbulda Karabet Baronyanın matbaasında basılmıştır. Zamanının ermeni gazetelerinde de pek çok makaalesi yayınlanmışdır.

Kevork PAMUKCİYAN

GESARYAN (Diratzu Kevork) — Onsekizinci Asırda yaşamış ünlü bir ermeni mütefekkiri ve matbaacısı; aslı Kayserili olduğundan Gesaryan (Kayserili) lâkabı ile anılmışdır; "Diratzu" kelimesi de o zamanlar ermeniler arasında münevverlere verilir bir unvandır. Doğduğu tarih bilinmiyor, 11 mayıs 1766 zelzelesinde Çenberlitaşda Vezir Hanının yıkılan kısmında bulunan matbaasında ankaaz altında kalarak vefat etmişdir.

Ünlü ermeni müverrihi Sarraf Hovannesyan (1735 - 1805) Vezir Hanındaki ölümünü kaydederken bir filosof ve bir çok milletin edebiyatına vâkıf olduğunu söylüyor. Hovannes Vartabed Nurdinyan da (1747 - 1803), hocası olan Sarkis Başpiskopos Sarrafyanın manzum olarak yazdığı hal tercemesi içinde, Kevork Gesaryanın Vezir Hanındaki matbaayı Sarkis Başpiskoposdan satın aldığını ve onun âlim bir kimse olduğunu söylüyor. Nurdinyanın bahsettiğimiz eseri Mıkhitarist râhiblerden Kirkoris Vartabed Kalemkâryan (1869 - 1917) tarafından 1908 de Viyanada bastırılmışdır.

Minas Ceranyan (1730 - 1813) adındaki bir halk şâiri de 1766 zelzelesi için yazdığı ermenice destanda: "Makbul, asîl, medhe değer, bir çok dil bilen şöhretli kelâm ehli Kevork'un ölümüne hayıflanalım.." demektedir.

Biz de 1950 de Balıklı Ermeni Mezarlığının "Küçük Balıklı" denilen kısmında Diratzu Kevork Gesaryan'ın o tarihe kadar bilinmeyen mütevâzı kabir taşına rastladık. Mensur ve dört satırdan ibâret kitâbesinde Azarya adında bir zâtın oğlu olduğu ve zelzelede Vezir Hanının altında kalarak öldüğü kaydedilmişdir.

Kevork PAMUKCİYAN

GESARYAN (Tumik) — İstanbulun büyük demir tüccarlarından bir ermeni zengini, 1948 de yaşı doksan etrafında iken İstanbulda vefat etti, "Sahibinin Sesi" gramofon plak fabrikasının sâhibi Vahram Gesaryan bu zâtın oğlu olacakdır.

Kevork PAMUKCİYAN

GESARYAN (Vahram) — İstanbulun çağdaş ermeni zenginlerinden, türk müsikisine büyük hizmetlerde bulunmuş bir zâttır. Tahmin ediyoruz ki ermeni asıllı demir tüccarı Tumik Gesaryan'ın oğlu olacakdır.

Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında dünyaca bir şöhret olan "His Master's Voice" Gramofon ve Gramofon Plağı müessesesinin Türkiye mümessilliğini almış, o ingilizce sözü aynen türkçeye çevirerek "Sâhibinin Sesi" plak fabrikasını kurmuş, türk ses ve saz sanatcılarına plaklar doldurtarak sanatkârların haklarını cömerdce ödemiş, o arada bilhassa ünlü sanatcı Münir Nureddin Selçuk'a dost elini asîlâne uzatmış; M. N. Selçuk'un çok yaygın şöhretinde büyük hissesi, yardımı olmuşdur. Özel hayatında da rindâne yaşamışdır.

Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi. İstanbul Ansiklopedisi adına M. N. Selçuk'a yazılan iki mektub cevabsız kalmışdır (B.: Selçuk, Münir Nureddin). Ölüm tarihini de kesin olarak tesbit edemedik. 1957 - 1958 arasında İstanbulda vefat etmiş olacakdır.

Bürhaneddin OLKER

GETRONAKAN LİSESİ — İstanbulun en eski ve en büyük ermeni erkek mektebidir; kurucusu Patrik Nerses Başpiskopos Varjabetyandır (1837 - 1884). Tedrisâta 1 eylül 1886 da başlamış ve bu güne kadar devam edegelmişdir, bu satırların yazıldığı sırada (1972) seksenaltıncı yılını doldurmuş bulunuyordu. Ermenice "Getronakan" kelimesi "Merkezî" anlamındadır. 1935 - 1955 yılları arasında muhtelif (Kız - Erkek Karmaokul) mekteb olmuşdu.

Patrik Boğos Başpiskopos Taktakyan (1794 - 1872) Galata Ermeni Kilisesi idâre heyeti başkanlığına yazdığı 1864 tarihli bir mektubda, İstanbul Ermeni Patrikhânesi cismânî meclisi tarafından Galatadaki kiliseye bitişik Amenapırgiç Mektebinin, taşradan gelen ermeni talebeleri için merkezî bir mekteb hâline konulmasına karar verildiği bildirilmişdir. 1870 de talebe sayısı 175 e yüksekdiği için mevcud

binâ kifâyet etmemiş, 1872 de İstepan Papazyan'ın (1834 - 1888) teşebbüsü ile yeni bir binâ planı hazırlanmışdır. O plana göre okul, ilk ve yüksek olarak ikiye ayrılacakdı ve yüksek kısmında ermeni mektebleri için muallim yetiştirilecekdi, fakat cismânî meclis başkanı bu tasarıya muhâlefetde bulundu. 1874 de Nerses Başpiskopos Varjanbetyan patrik seçilince Galatadaki okul tasarısı yeniden canladı. Aynı yıl içinde Galatada bir yangın olmuş, o yangında Galata Ermeni Kilisesine âid bâzı mühim gayri menkuller de yanmışdı, sigortadan 1300 altın alındı, yanmış binalar arasında yeni mektebin bugünkü binâsının yapısına 1876 da başlandı.

1878 de zamanın zenginlerinden sarraf Harutyun Kapamacıyan mekteb için 500 altın bağışda bulundu. 1882 de patrik N. Varjabetyan ermeni zenginlerini patrikhâneye dâvet ederek, binâsı tamamlanmış mektebin eğitime açılabilmesi için onlardan 1450 altın tutarında nakdîî yardım sağladı, bir yandan da açılacak mektebin tedrisat heyeti teşkil meselesi konuşuluyordu ki 26 ekim 1884 de Nerses Varjabetyan vefat etti. Galatadaki mekteb işini aksatmamak için müteveffâ patrikin adına nisbetle bir cemiyet kuruldu, başkanlığına Mıgırdiç Eseyanın seçildi, bu cemiyetin teşebbüsleri ile 1885 de patrikhâne rûhânî ve cismânî meclisleri müşterek bir toplantı yaparak Getronakan Mektebinin ilk mütevellî heyetini seçdiler, seçilen bu heyet, biri tedrisat diğeri de malî işlerle meşgul olmak üzere iki ayrı komisyondan mürekkebdi. Ve Galata Getronakan (Merkez) Mektebi yukarda kaydettiğimiz tarihte tedrisata başladı. İlk ders yılında muallim sayısı 22, talebe sayısı 64 idi, bu satırların yazıldığı sırada da (1972) muallim sayısı 30, talebe sayısı 131 dir.

Okul kuruluşundan bugüne kadar mütevellî heyeti tarafından idare edilegelmişdir. İlk mütevellî heyeti şu zatlardan kurulmuşdu: Andon Hacıyan (? - ?), Apik Unciyan (1831 - 1905), Dikran Paragamyan (? - ?), Harutyun Noradunkyan (? - ?), Hovannes Torosyan, Hovsep Yusufyan (1856 - 1913), Karabet Sıvacıyan (? - ?), Mıgırdiç Eseyan (1843 - 1921), Minas Çevaz (1852 - 1929), Serope Gülbenkyan (1833 - 1886).

Açılışından zamanımıza kadar Getronakan Mektebinin (Lisesinin) müdürlüğünde bulunmuş zatlar şunlardır:

1. Minas Çeraz (1886 - 1889)
2. William Philippiu (1889 - 1890)
3. Harutyum Mosdiçyan (1890 - 1896)

1895 - 1896 yılları arasındaki ermeni vukûâtı sebebi ile mekteb bir müddet kapalı kaldı.

4. Dr. Mikayel Nalbandyan (1909 - 1913)
5. Prof. Astvadzadur Haçaduryan (1913 - 1915)

Birinci Cihan Harbi münâsebeti ile Getronakan Mektebi yine bir müddet kapalı kaldı.

6. Kegam Kavafyan (1917 - 1922)
7. Vahan Tekeyan (1922 - 1923)
   Kegam Kavafyan (ikinci defa 1923 - 1927)
8. Bedros Adruni (1927 - 1933)
9. Kirkor Sarrafyan (1933 - 1936)
10. Hovannes Merdinyan (1936 - 1939)
11. Eliz Ayvazyan (1939 - 1949)
12. Ghazaros Balcıyan (1949 - 1953)
13. Hampartzum Harutyunyan (1953 - 1963)
14. Hırant Der Andreasyan (1963 - 1971)
15. Hovannes Gürün (1971 - ....)

Getronakan Mektebinde doksan yıla yaklaşmış tarihçesi boyunca pek değerli kişiler muallimlik yapmış ve mektebin mezunları arasından da büyük kıymetler yetişmişdir, hal tercemeleri İstanbul Ansiklopedisinde kaydedilecek olanlarda bu mektebe olan instisabları elbet ki gösterilecekdir.

Toros Azatyan'ın (1893 - 1955) "Getronakan Mektebi Tarihçesi" isimli ermenice basılmamış bir eseri vardır. 1920 de İstanbulda "Getronakan Mektebi" adı ile 50 sayfalık bir broşür yayınlanmışdır. "Hantes Mışaguyti" (Kültür Mecmuası) isimli ermenice dergi de 16 - 20 birleşik sayılı nushasını bu mektebe tahsis etmişdir.

Kevork PAMUKCİYAN

Getronakan Lisesinden Yetişenler Cemiyeti — 11 ekim 1947 de Aram Andreasyan, Ardaşes Mattosyan, Harutyun İşkhan, Vartan Bekyan ve Zareh Makar tarafından kurulmuşdur. Muhtelif kültür kollarında faaliyetde bulunan cemiyet "Hautes Mışaguyti" (Kültür Mecmuası) adı ile bir dergi yayınlamaktadır. 1972 de cemiyetin edebiyat kolu başkanı Vartan Gomikyan idi ve cemiyetin 25. kuruluş yılı kutlanmış idi. Daha etraflı bilgi için cemiyetin yönetim kurulu başkanı Dr. Kevork Kevorkyan'a müracaat edilmiş ise de bir cevab alınamadı.

Kevork PAMUKCİYAN

GEVEZE — "24 temmuz 1875 tarihinde İstanbulda yayımlanmaya başlayan bir mizah gazetesi. İlk sahibi Çaylak Tevfikdir (B.: Mehmed Tevfik Bey, Çaylak). Haftada iki kere pazartesi ve perşembe günleri çıkan Geveze dört küçük sayfadan ibârettir; yazı ve karikatürleri pek zayıfdır. 6 kasım 1908 de (?) aynı adla tekrar yayımlanan mizah gazetesinin imtiyaz sahibi Kirkor Faik Efendidir. Bu ikinci Geveze yazı, fıkra karikatür ve resimleri ile tam ve mükemmel bir mizah gazetesi olmuşdur" (Türk Ansiklopedisi).

Çaylak Tevfik Beyin 1875 de çıkardığı Geveze gazetesinin bir koleksiyonunu veya tam bir nushasını İstanbul kütübhânelerinde bulup göremedik.

Üzerinde sâdece "Sâhibi imtiyazı Kirkor Efendi" yazılı ikinci gazetenin adı "Musavver Geveze" dir, ilk nushası 15 ağustos 1908 de bir cumartesi günü çıkmışdır, her gün yayınlanır bir mizah gazetesi olup nushası 10 paraya satılmışdır; idârehânesi Bâbıâli Caddesinde 4 numaralı binâda Asır Matbaasındadır. Başlığının sağ yanında: "Zaman ve hâle mutâbık muharrerâtı mudhike ve eğlenceli resimler için heyeti tahririye tarafından tensib edilecek bir ikrâmiye verilir", altında da: "Muhik olarak vukû bulacak her türlü şikâyâta sayfalarımız açıkdır" yazılıdır. Çok küçük boyda (başlık boyu 14,5 santim) bir gazetedir. Bu gazetenin 200 sayı çıkdığını, yine Kirkor'un çıkardığı "Yeni Geveze" mizah gazetesinin "1 - 201" diye devam ettirilmiş numarasından tahmin ediyoruz, "Yeni Geveze"nin ilk nushası 17 haziran 1912 de yayınlanmışdır. Asır Matbaasında basılmıştır, idârehânesi Düyunu Umumiye (İstanbul Erkek Lisesi binâsı) karşısında Mahmudpaşa Camii Caddesindedir (1934 Belediye Şehir Rehberinde Sultanmektebi Sokağı). Ser muharriri A (ayın harfi). Sami, yazı işleri müdürü A (ayın harfi). Nuri ve avukatı da Cemil beylerdir. Haftada iki kere, pazartesi ve perşembe günleri yayınlanmış, 20×30 santim (basılı kısmı) boyunda dört sayfalık gazete yine 10 paraya satılmışdır. Birinci ve dördüncü sayfalarının yarısına birer karikatür konmuş, birinci sayfanın üst yarısını da gazetenin isim başlığı doldurmuşdur ve "Yeni Geveze" adı, bir Hacivat ve bir Karagöz figürünün ortasına yazılmışdır (B.: Karagöz Gazetesi). Karikatürlerini Hamamciyan adında bir ermeni sanatcı yapmışdır. Gazetenin ilk nushalarında birinci sayfanın altına, aslında kitabcı olan Kirkor Efendinin yayınlarından bir El Falı kitabı ile Karagöz Beyoğlunda isimli mizâhî bir kitabın ilânları konmuşdur.

GEVGİLİ SOKAĞI — Fatih kazasının Fener nâhiyesinin Kasım Günânî mahallesi yollarından, Sütlaç Sokağı ile Âyan Sokağı arasında uzanır, semtin ana yollarından Vodina Caddesine paralel bir durumdadır, Karanlık Kapu Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 8/111). İki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, sağa sola kavisler çizerek ikişer üçer katlı gâgir evler arasından geçer. Sütlaç Sokağı ile olan kavuşağı başında Kürkcübaşı Camii bulunmaktadır, kapu numaraları 1 - 29 ve 2 - 20 dir (mayıs 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GEVHERÎ — Onyedinci Yüzyılda yaşamış ünlü halk şâiri; doğum, ölüm tarihleri, aslının nereli olduğu bilinmiyor, hayâtı karanlık içindedir. Hicrî 1100 (1688 - 1689) yılında İstanbula gelen Kırım Hanı Selim Giray hakkında yazdığı bir manzumede çok saygılı bir dil kullanmış olmasından Kırımlı olduğunu tahmin edenler olmuş ise de uzak ihtimaldir. Bizce Gevherî için söylenecek sözler genç yaşında İstanbula gelmiş olması, büyük şehirde Hattat Mehmed Bahri Paşanın kapusundan yetişmesi, o kapuda tahsil görmesi, paşasına divan kâtibliği yapması, onun maiyetinde Macaristanda Eğri Kalesine kadar gittiğidir. Eğride iken ünlü cengâver Kara İbrahim Ağa oğlu Genç Ahmed Ağanın şehid düşmesi üzerine dillere destan olan ağıdını yazmışdır, yıllarca serhad gazileri ağzında dolaşmış ağıdı şudur :

Gaazilerin serefrâzı ağası
Vasfını söyleyen diller ağlasun
Bunca guzât ile o kahrâmânın
Gazâda eşdüğü yollar ağlasun

Gazâ mişesinin bebrü pelengi
Fî sebilillâhdı gazâsı cengi
Kaplan postu ile altun çelengi
Bile takındığı teller ağlasun

Nâmı Hakkı dilden tekrâr eyleyen
Şecaat gevherin ızhâr eyleyen
Gece gündüz ana tîmâr eyleyen
Yarasını saran eller ağlasun

Din uğruna dâim giderdi yola
İttiği gazâlar gelür mü dile
Hısım akrabâsı kardaşı bile
Hizmetinde olan kullar ağlasun

Gevherî sırrına yoldaş olanlar
Serhadlerde ona pâdâş olanlar
Gazâda kenduya yoldaş olanlar
Döküb gözlerinden kanlar ağlasun

Memleketinden bir aşk yüzünden koparak gurbete düşdüğü, öncelikle mahbub ve aralarda nigâr, cemâl âşıkı olduğu, hiç evlenmediği, güzeller peşinde dolaşdığı, yar tuttuğu güzellerden çok cevir ve cefâ çekdiği, gurbetin türlü mihnetleri içinde yaşadığı, bektâşi tarikatından olduğu, "Ahmed", "Mehmed", "İbrahim" ve "Memi" adında dört güzel gence âşık olduğu kendi şiirlerinden öğreniliyor.

Edebiyat tarihi bilgini Sâdeddin Nüzhet Ergun Gevherî'nin 175 parça şiirini yorucu emekle toplamış ve 1928 de "Halk Şâirleri" isimli eserinin bir cüz'ü olarak "Gevherî" adı ile yayınlamışdır. Bir koşmasında da asıl adının "Mustafa" olduğunu söylüyor. Aşağıdaki şiirleri S. N. Ergun'un (B.: Ergun, S. N. cild 9, sayfa 5178) kitabından alıyoruz:

KOŞMALAR

"Gevherî" tâbirdir, Mustafa ismim
Bir katre meni'den halk oldu cismim
Levhi Mehfuz üzre yazılmış resmim
Hikmeti Hüdâya uğradım geldim

*

Elâ gözlerini sevdiğim dilber
Zem idüb âleme güldürme beni
Açub göğsünü durma karşımda
Ecelimden evvel öldürme beni

*

Dostum çıkmış oğrun oğrun bakınur
Gelüb rakib hâtırıma dokunur
Yârin ismi dört harf ile okunur
Elif ile Hâ ile Mim Dal ile

(Ahmed)

*

Gevherî'nin yâri hûblar yücesi
İki Mim Hâ ile Dal'dır hecesi
Derdmendin senden dâim recâsı
İltifâtın herdem cevrin az olsun

(Mehmed)

*

. . . .
Mânendi bulunmaz servi fidânın
İki harf bir isim Mim Mime düşmüş

(Memi)

*

. . . .
Bugün güzelleri pay eylemişler
Varalım bakalım kim kime düşmüş

*

Rûzü şeb medhider vasfın Gevherî
Yer yüzünün mâhı olmuş bir peri
Böylece yâd olmuş ismi haberi
İbrahim demişler ey seheryeli

*

Gevherî eylemiş Hak'ka itâet
İtâet edene olsun beşâret
Hacı Bekteş gibi sâhibi kerâmet
Erkânımız vardır pirsiz değiliz

*

Dilde bir âteş var Muhabbet dirler
Bu aşka esirdir etfâl ü pirler
Bir mecnunum bilmem gezdiğim yerler
Hâmun mudur, gühsar mıdır, çöl müdür..

*

Aziz bâşın içün olsun ey perî
Doğrusunu söyle gel şimdi geri
Defteri uşşâkın içre Gevherî
Azad mıdır, mürid midir, kul mudur..

*

Senin bana muhabbetin yok ise
Eğer âşıkların gaayet çok ise
Züğürdlere tenezzülün yok ise
İlden ödünç alub veremez miyim..

*

. . . .
Kâkülünden gelir gûşime her dem
Zencir sesi, mansur sesi, dâr sesi

*

Gevherî göz yaşım döndü ırmağa
Yine minnet düşdü elden ayağa
Beni mecnun idüb düşürdü dağa
Âhu sesi, merâl sesi, yâr sesi

*

Gevherî murâda ireyim deyû
Mübârek cemâlin göryim deyû
Pâyine yüzümü süreyim deyû
Beklerim yolunu geçmez üç gündür

*

Sabahdan bizim pınara
İki gelin üç kız geldi
Birbirlerini kovarak
Sandım ki göle kaz geldi
*
Birisinin adı Dudu
Odur güzellerin tadı
Kim taradı kimler yudu
Zülüf gerdana az geldi
*
Birisinin adı İnci
Severler güzeli, genci
Koynunda çifte turuncu
Verdi ağzıma bal geldi
*
Birisinin adı Ayşe
Benleri var köşe köşe
İki elinde menevşe
Şükür Mevlâya yaz geldi
*
Birisinin adı Fatma
Kaşları var çatma çatma
Kadir mevlâm sabah itme
Bu gece bize az geldi

GEVHERÎ SULTAN (Fatma) — Sultan Abdülazizin torunu ve şehzâde Mehmed Seyfeddin Efendi ile Nervâliter Hanımın kızı, şehzâde Ahmed Tevhid Efendinin ikiz kardeşi; musikişinas ve bestekâr; 1904 de İstanbulda babasının Çamlıcadaki köşkünde doğdu, 1924 de Osmanoğulları Hânedanı yurd dışına çıkarılırken babası ve anası ile birlikte Fransada Nis'e gittiler, tahsilini orada yaptı. 1927 de orada ölen babası Seyfeddin Efendi ressam ve musikişinas idi (B.: Seyfeddin); ilk musiki bilgisini babasından aldı. Piyano, kemençe, ud ve bilhassa tanbur çalar. Peşrevler, saz semâileri ve şarkılar bestelemişdir.

Gevherî Sultan
(Resim : S. Bozcalı)

Babasının ölümünden sonra bir ara Kahirede oturdu, hânedana mensub kadınların yurda dönmeleri için izin kanunu çıkdıkdan sonra İstanbula dönerek yerleşdi, bu satırların yazıldığı sırada (1971) Taksimde oturuyordu. Evinin duvarları dedesi Abdülazizin ve babası Seyfeddin Efendinin yapdıkları resimlerle donatılmış, bir müzecik hâlinde idi.

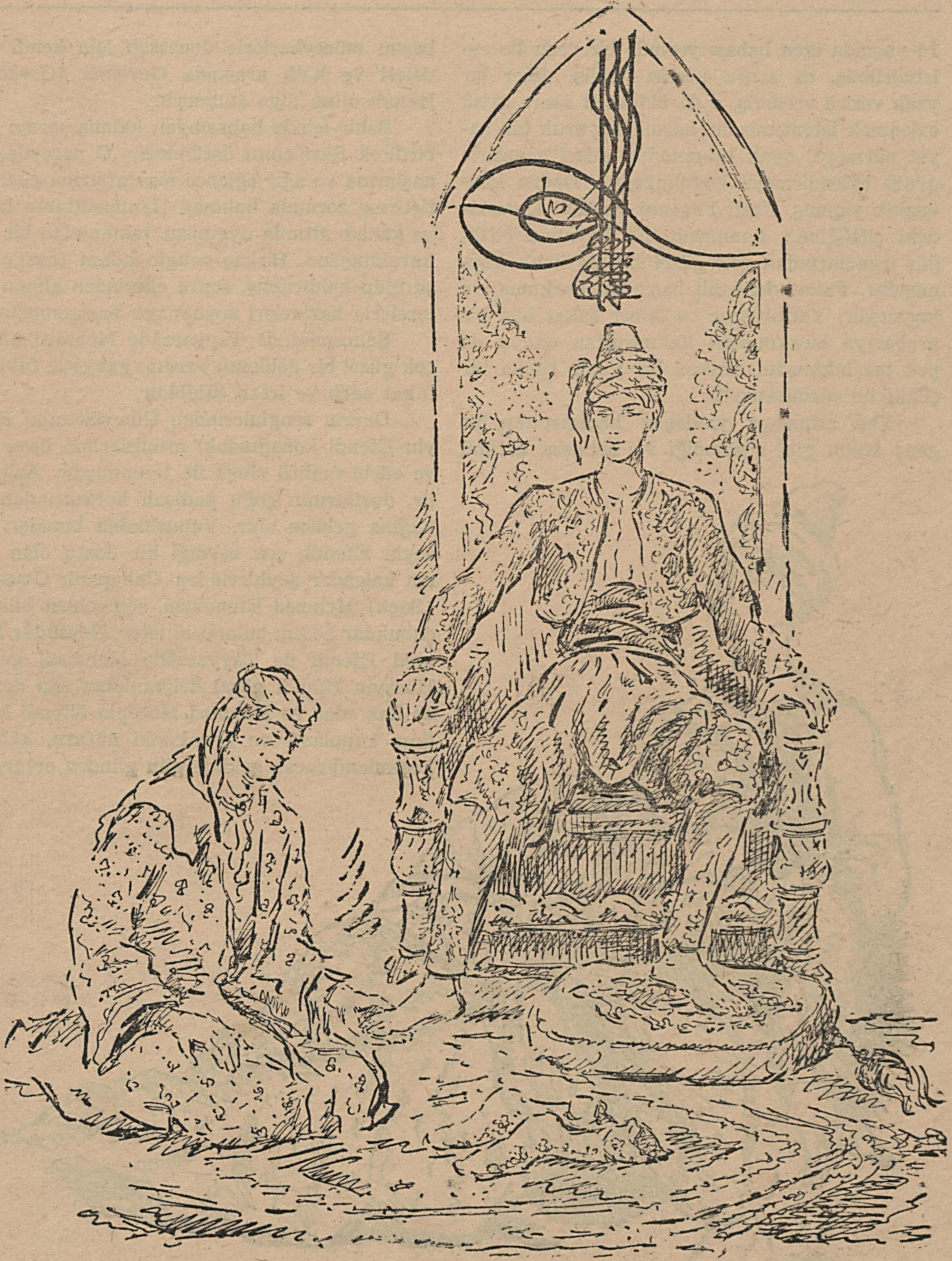
"İnci" gazetesi yazarlarından Tuna Baykara ile yapdığı bir konuşmada şunları söylemişdir: "En çok sevdiğim saz tanburdur, fakat maalesef bize gelip giden Tanburî Cemil Beyden ders alamadım, çok küçükdüm. Fransaya gittiğimizde 19 yaşlarında idim, klâsik batı müziğine çalışdım, bizim sazları unutur gibi oldum. Mısıra gittiğimde de alaturkaya tekrar başladım, ama arab tavrı ile çalıyordum. İstanbula gelince ilk işim Tanburi Cemil Beyin plaklarını toplamak oldu, iki sene o plaklar üzerinde çalışdım, şimdi tanburu Cemil Bey tavrı ile çalıyorum.." demişdir. Kendi bestelediği şarkılar arasında en çok sevdiği, dedesinin yazdığı şu şarkı imiş (B.: Abdülaziz, cild 1, sayfa 57):

Bir başka âlem gerekir gönlümü seyran için
Mihneti dünyâ çekilmez doğrusu bir can için
Mübtelâyı derdi aşkı olduğum canan için
Terki can itsem de kurtulsam şu mihnethâneden

Bibl. : Gültekin Oransay, Osmanlı Devletinde Kim Kimidir (Sicilli Osmânî); İnci, Temmuz 1971.

GEVHERLİ HANIMSULTAN — "Gevherli (Cevâhirli) Hanımsultan yahud Tayyarzâde Mehmed" adı ile meşhur bir meddah hikâyesinin kahramanı; R. E. Koçu bu eski meşhur hikâyeyi yeniden ele almış, çok mühim tarih notları ile zenginleştirerek "Tayyarzâde Mehmed yahud Binbirdirek Batakhânesi" adı ile bir tarihi roman yazmışdır. Aşağıdaki satırları o büyük romandan çok kısaltarak alıyoruz :

Dördüncü Sultan Murad zamanında Kara Fazli Paşanın kızı Esmâ Hanımsultan bahtsız bir kadındır. Birinci Sultan Ahmed zamanında

Gevherli Hanımsultan ve Tayyarzâde Mehmed

(R. E. Koçunun romanı için S. Bozcalının kompozisyonu)

14 yaşında iken babası yerinde bir vezir ile evlendirilmiş, az sonra kocası ölmüş, diğer bir yaşlı vezire verilmiş, o da öldükten sonra artık evlenmek istememişdir, başına buyuruk bir hayat sürmeye, ayak takımından güzel gençlerle gönül eğlendirmeye koyulmuşdur. Dadısı kılavuzluk yapmış, Fazli Paşanın Harâmi Deresindeki çiftliğinde, hanımsultanın koynuna çiftliğin ırgadlarından çok güzel bir de'ikanlı koymuşdur. Fakat delikanlı başından korkmuş, ve kaçmışdır. Yerini genç ve dilber fakat bön bir arabacıya bırakmışdır, hanımsultan ondan da pek tez bıkmışdır, uzakca bir yerde başka bir çiftliğine sürdürmüşdür.

Yaşı altmışına yaklaşan hanımsultan bir genç kadın gibi süslendiği ve bilhassa üstünü başını mücevherlerle donattığı için kendi bendeleri ve halk arasında Gevherli (Cevâhirli) Hanımsultan diye anılmışdır.

Şehir içinde babasından kalmış sarayı Binbirdirek Sarnıcının üstündedir. O sarayda, oynaşlarına ve ağır eğlence masraflarına para yetiştirme zorunda bulunan Hanımsultanın himâye kanadı altında uygunsuz takımından bir çete kurulmuşdur. Birkaç zengin adam tuzağa düşürülüp kaldırılmış, sonra ellerinden alınan tezkirelerle hazineleri soyulmaya başlanmışdır.

Şehremininde Tayyarzâde Mehmed adında çok güzel bir delikanlı vardır; gaayetle fakirdir, fakat edeb ve irfan sâhibidir.

Devrin zenginlerinden Gümrükemini Hüseyin Efendi konağındaki meclislerinin birer ilmî ve edebî mahfil oluşu ile tanınmışdır. Azil edilir, dostlarının çoğu padişah korkusundan konağına gelmez olur. Yalnızlıkdan bunalan Hüseyin Efendi, çok sevdiği bir dostu olan devrin kalender şeyhlerinden Unkapanlı Geysûdâr (Saçlı) Mehmed Efendiden, söz sohbet bilir bir çubukdar nedim bulmasını ister, Geysûdâr Mehmed Efendi de Tayyarzâde Mehmedi getirir. Hüseyin Efendi güzel delikanlıdan son derecede haz eder ve Mehmed, Hüseyin Efendi konağına kapulanır ve konakdaki nüfuzu, kâhyayı kuşkulandıracak şekilde gün günden artar.

Gevherli Hanımsultan ve Pırpırı Dilâver

(R. E. Koçunun romanı için S. Bozcalının kompozisyonu)

Bayram gelir; devrin âdetince Tayyarzâdenin evine bir bayram boğçası gönderilir. Fakat kâhya delikanlının boğçasını değişdirir, çubukdarın evine, içinde ırgad ve uşak çamaşırları bulunan bir boğça gider. Tayyarzâde ortada hiç bir sebeb yok iken bu hakaarete bir mânâ veremez, bir kasıd veya yanlışlık olduğunu da düşünmez, Hüseyin Efendinin konağına gitmemeye yemin eder.

O sırada Tayyarzâdenin evine 13-14 yaşlarında çok güzel bir oğlan gelir, pırpırı kılık, çıplak ayaklı olduğu halde Gevherli Hanımsultanın sarayından geldiğini söyler, o da bir bayram boğçası ile bir aşk nâmesi getirir. Boğçayı ve nâmeyi yollayan Hanımsultandır ve Tayyarzâdeyi sarayına çağırmaktadır. Tayyarzâde hiç tereddüd etmeden dâveti kabul eder ve Fazlıpaşa Sarayına gider.

Hanımsultanın Sahbâ adında mahremi bir gürcü câriyesi vardır, çok güzeldir ve Hanımsultanın haznedarıdır. Boğça ve nâmeyi Hanımsultanın adına gönderen odur, bir defa gördüğü Tayyarzâdeye deli gibi âşık olmuşdur. Boğçayı ve nâmeyi götüren çıplak ayaklı pırpırı oğlan da Sahbânın hâneberduşlar terbiyesinde yetişmiş küçük oynaşıdır, adı Dilâverdir. Sarayın sâdece muhabbet, eğlence âlemlerini bilmektedir, altındaki batakhâneden haberi yokdur.

Sahbâ, Hanımsultanın oynaşları ile yatmadığını bildiği için, Hanımsultana Tayyarzâdeyi onun için getirttiğini söyler ve bu hizmeti pek makbule geçer; Hanımsultan güzel delikanlıyı sarayının taht odasında kabul eder ve Mehmedi bir altın tahta oturtur: "Bu tahtı ilk evliliğimde, babam düğünüme gelen Birinci Sultan Ahmed için yaptırtmışdı.. o günden bu yana kimse oturmamışdır, şimdi sen gönlümün sultanı Tayyaroğlunu oturtuyorum.." der, delikanlının ayaklarından Sahbânın gönderdiği güllü çoraplarını kendi eliyle çıkarır ve Mehmedin ayaklarını öper. Fakat muhabbetli bir işret âleminden sonra, delikanlıya bütün eğlencesinin, muhabbetinin öpüp koklamakdan ibâret olduğunu söyler ve dâiresine çekilir ve Tayyarzâdeyi mahremi Sahbâya bırakır. O gece Mehmedin koynuna giren gürcü kızı delikanlıya o sarayın bir batakhâne olduğunu anlatır.

O günlerdedir ki, her tarafda Tayyarzâdeyi aratan Gümrükcü Hüseyin Efendi de Mehmedin Fazlıpaşa Sarayında olduğunu öğrenir, Gevherli Hanımsultandan çubukdarını istemek üzere Fazlıpaşa Sarayına gider ve kendi ayağı ile batakhâneye düşer.

Tayyarzâde Sahbâdan duydukları karşısında dehşet içinde kalmışdır. Bir yolunu bularak devrin amansız kanlı müstebid pâdişahı Dördüncü Sultan Muradın huzuruna çıkar. Sultan Murad Fazlipaşa Sarayını bizzat kendisi basar. Pâdişahı gören Gevherli Hanımsultan bir beyin kanaması ile, yanında bulunan Pırpırı Dilâver çocuğun kolları arasına düşerek ölür.

Tayyarzâde Mehmed pâdişah nedimi olarak saraya alınır ve Gürcü Sahbâ ile evlenir. Dilâver de yine sarayda Seferli Koğuşuna alınır (B.: Hanım Oynaşı; Hüseyin Efendi, Gümrükcü; Mehmed Ağa, Tayyarzâde; Mehmed Efendi, Unkapanlı Geysûdâr; Fazli Paşa, Kara, cild 10, sayfa 5596; Binbirdirek Batakhânesi, cild 5, sayfa 2789; Güllü Çorab).

GEYLANGİL (Safvet) — Muallim; çağımızın başında, meşrutiyet ve cumhuriyet devirlerinde maarifimizin çok değerli bir sîmâsı, bir ara İstanbul Maarif Müdürlüğünde bulunmuşdur. Doğum tarihi tesbit edilemedi, askeri hekim miralay Mehmed Şevki Beyin oğlu, yine değerli bir muallim olarak tanınmışdır. Ebülmuhsin Kemal Beyin kardeşidir. Kabataş Lisesi ile Saint Michel (Sen Mişel) Lisesinin coğrafiya öğretmeni iken 1945 de vefat etti, Zincirlikuyu Kabristanına defnedildi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Ölüm İlânı.

GEYSÛ — "Gîsû" diye telâffuz edenler de vardır; "Uzun saç, zülüf, kâkül, saç örgüsü" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî); "Başın iki tarafında omuzun üzerine dökülen saç" (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lugatı). Dilimize farzcadan alınmışdır; Hüseyin Kâzım Bey tarafından gereği gibi târif edilmişdir. Şemseddin Sâmi Beyin kaydına bakıp "Geysû"yu "Zülüf", "Kâkül" ve "Perçem" ile aslaa karıştırmamalıdır (B.: Zülüf; Kâkül; Perçem).

Aslında kadın, kız saçı şeklidir; taranıp bir at kuyruğu gibi salınırsa "Geysûyi Perişan" denilir; ekseriya örülerek, başın iki yanında göğüs üzerine iki kolan hâlinde bırakılır; bu saç örgüsünde kullanılan ve bitiminde de örgüyü bağlayıp tutan sureti mahsusada yapılmış ve bâzan altın sırma işlemeli saç bağına da "Geysûbend" adı verilirdi.

Geysûdar Köçek Oğlan
(Resim : S. Bozcalı)

Eski toplum hayatımızda kadın ve kız gibi saç uzatmış tarîkat şeyhleri, melâmî dervişler, kalender âşıklar görülmüşdür, onlara da "Geysûdâr" lâkabı takılırdı, Geysûdâr sıfatı muhakkak uzun saçlı bir erkek, uzun saçlı bir oğlan ifâde eder.

Uzun saçlı sakallı geysûdâr şeyhler, dervişler, kalenderler istisnâsız bekâr tâifesinden olmuşlar, yanlarında dolaştırıp hizmetlerini gördürdükleri ve "Şeyh Köçeği", "Can Yoldaşı", "Mâşuk", "Çehreli" gibi lâkablar verdikleri oğlanlara, delikanlılara da geysû saldırmışlardır.

Tarihimizde saçlı şeyhlerin en meşhuru XVII. Yüzyılda yaşamış Unkapanlı Şeyh Geysûdar Mehmed Efendidir (B.: Mehmed Efendi, Geysûdâr).

Köçek oğlanların ise hepsi, istisnâsız uzun saçlı, geysûdâr idi, hattâ geysû, onların alâmeti fârikası, damgası idi. Evliyâ Çelebi İstanbulda bir oyuncu kolunun köçek oğlanlarından bahsederken: "Mehpâre civanlar ki her birinin merguule merguule zü'fi ham ender hamları müşkbâr anber geysûleri perişan oldukda gören âşıkların aklı târümâr olur.." diyor.

Geysû, zamanımız delikanlıları arasında da salgın bir moda olmuşdur, İstanbulda başlayan bu moda, gün günden Anadolunun her tarafına yayılmaktadır. İstanbula gelen ve Hippi denilen hırpânî turistlerin de hepsi saçlı oğlan, geysûlu oğlandır (B.: Köçek; Hırpânî Turistler).

Kız, kadın, oğlan ve delikanlı, güzel gençlerin âşık gözü kamaşdıran yüzlerinde, başın iki yanından dökülmüş geysûlar, bir tuvalet motifi olmakla kalmamış, edebiyatımızda aşıkaane, rindâne şiirlerde önemli bir yer almışdır:

Bir hâli hindû
Geysûsi hoş bû
Mahbûbi dilcû
İşte budur bu
(Şarkı)

*

Tâze gülden nâzikter gül yanâğı
Geysûleri sünbül lâle dudâğı
Nâz ile sarkıtmış belden aşağı
Saat kordonunda zer saçağını
(Beşiktaşlı Gedâî)

*

Âkibet gönlüm esir ettin o geysûlerle sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlerle sen
(Nedim)

GEZEK (**Nâciye**) — Zamanımızın Hacıhusrevli namlı yankesici kadınlarından Aysel Solak'ın takma adı; 1967 de kırk yaşlarında bulunan Aysel "Nâciye Gezek" adına sahte bir pasaport çıkartmaya muvaffak olmuş, yanına 25 yaşındaki yakışıklı jigolosu Namver Eser'i de alarak Batı Almanyaya işçi olarak gitmiş, ve

orada kısa bir zamanda onbeş yankesicilik vak'asının kahramanı olmuş, alman polisinin "Bu kadar yaman yankesici görmedik" dediği Aysel nihâyet yakalanmış ve dostu delikanlı ile birlikde Almanyada hapse atılmıştır. Orada polise verdiği ifâdede: "Türkiyede yıllarca yankesicilik yapdım, elde ettiğim parayı mahkemelerde ve hapishânede harcadım; son zamanlarda orada işler kesatlaşdı, dostumla Almanyaya geldim, vura vura onbeş kişicik vurdum, daha fazla iş yapacağımı sanıyordum.. her ne ise, buranın hapishâneleri rahatca ve konforlu imiş.." demişdir.

Usta yankesici ile yakışıklı delikanlısı hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Yankesici, Yankesiciler; Hacıhusrev).

Bürhâneddin OLKER

GEZEN (Müjdad) — "Tiyatro sanatcısı, 1943 de İstanbulda doğdu, Hırkaişerif İlk Okulunda, Karagümrük Orta Okulunda, Vefâ Lisesinde ve İstanbul Konservatuvarında okudu. Sahneye ilk defa 1953 de Küçük Çiftciler piyesinde çıkmışdır. 1961 de İstanbul Şehir Tiyatrosuna girmişdir, o sahenede de Bir Kavuk Devrildi, Paydos ve daha bir çok piyesde oynamışdır, elliden fazla oyunda çeşidli roller almışdır. Sanatcı armonika ve darbuka da çalar" (Ses Sanatcılar Ansiplopedisi, 1970).

Müjdad Gezen yarım dakikada kıyâfet değiştirebilen ve türlü kılıklara giren bir aktördür, İsatanbullu iken hemen Mısırlı olur. Kayserili olur, Karadeniz yalısı uşağı olur, canlandırdığı tiplerin şîvelerinde de aksamaz, kuvvetli bir mukalliddir. Sırası ile Münir Özkul, Muammer Karaca, Tevhid Bilge, Ulvi Uraz, Arena, Gülriz Süruri-Engin Cezar Tiyatrolarında çalışmışdır, 1970 tiyatro mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosuna geçmişdir. Büyük başarı gösterdiği oyunlardan bazıları şunlardır: "Bir Halk Düşmanı", "Yanlışlıklar Komedyası", "Hababam Sınıfı", "Utanmaz Adam", "Lahmiacun Cumhuriyeti", "General Çöpçatan", "Devri Süleymânî" (Kenan Akın, Günaydın Gazetesi, 1970).

Bürhâneddin OLKER

GEZER (Hüseyin) — Çağdaş heykeltraşların en seçkinlerinden, 1920 de Mut'da doğdu, ilk tahsilini memleketinde yapdı. Silifke Ortaokulunda, Balıkesirde Necatibey Öğretmen okulunda okudu, 1948 de İstnbul Güzel Sanatlar Akademisinin heykel bölümünü bitirdi, sanat tahsilini Parisde Yüksek Güzel Sanatlar Okulunda (Ecole Superieur Des Beaux - Arts)

Geysûdar Câriye
(Resim : S. Bozcalı)

tamamladı. Güzel Sanatlar Akademisi müdür yardımcılığında, atölye şefliğinde bulundu, 1966 da Akademi müdürlüğüne tayin edildi. Büst ve boy heykeli olarak başarılı eserlerinden bâzıları şunlardır: Ankarada Çocuk Sağlık Merkezi önünde bir grup (bronz), İskenderunda Kore Anıdının röliyefleri (bronz), İstanbulda Resim Heykel Müzesinde Efenin Yalvarışı, Vezirköprüsünde Köprülü Mehmed Paşa büstü, Karabükde Atatürk Anıdı, İstanbul Belediye Sarayında Atatürk Büstü, İstanbulda park içinde Yahya Kemal Heykeli, Ankarada Mimar Sinan heykeli.

Bibl. : Türk Ansiplopedisi; Kim Kimdir Ansiklopedisi.

Lüle Geysûlu Küçük Hanım
(Resim : S. Bozcalı)

GEZER (Fatma Servet) — Bir devrin ünlü zenginlerinden Nuh Naci Beyin kızı; 1972 yılında 68 yaşında bulunuyordu, o yılın ekim ayında Kabataşda Setüstü Beytülmalci Sokağında tek başına oturduğu apartımanında boynu bir eşarp ile sıkılarak öldürülmüş bulundu. Günün gazeteleri bu cinâyet üzerine şunları yazdılar: "Yeğenleri ve akrabaları tarafından sık sık ziyâret edilen ve çok dinç bir bünyeye sâhib olan yaşlı dul kadın lüks apartımanında yalnız oturuyor idi. Son on yıl içinde İsviçre, Almanya, İtalya ve Fransaya gidip gelen milyoner dulun yalnız oturmasının nedenleri araştırılmaktadır. Yakınları cinâyet masasına götürülmüş ve bilgilerinin alınmasına başlanmışdır. Cinâyetin işlendiği yerde boğuşmaya dâir bir delil görülmemişdir. Yalnız cinâyeti işleyen kaatil veya kaatillerin gardrop ve masa gözlerinde birşey aradıkları tesbit edilmişdir. Yaşlı dulun, bina ipotekleri karşılığında fâizle para verdiği öğrenilmişdir. Fatma Gezer'in büyük bir borç senedini almak için öldürüldüğü sanılmaktadır. Olay ile ilgisi olduğu tahmin edilen dört kişi göz altına alınmışdır..". Bu cinâyetin bu şehir kütüğüne kaydi sırasında (Ocak 1973) cinâyetin üstündeki esrar perdesi henüz kaldırılmamışdı.

Bibl. : Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ekim 1972.

GEZGİN (Hakkı Sühâ) — Edebiyat muallimi ve gazeteci; 1895 de Manastırda doğdu, Yemende şehid olmuş Riza Bey adında bir albayın oğludur. İlk ve orta tahsilini Manastır, Berat ve Selânikde yapmış, kendisini oto didakt olarak yetişdirmişdir. Gazetecilik hayatına pek genc yaşda Selânikde atılmış, ilk yazıları orada "Genc Kalemler" mecmuasında yanınlanmış, türkçenin sâdeleştirilmesi cereyânına katılmışdır. 1913 den sonra İstanbula gelerek İstanbul Sultanisine edebiyat muallimi tayin edilmiş ve başarısı örnek sayılan bir öğretmen olmuşdu. Hemen bütün öğretmenlik hayatı da sonra İstanbul Erkek Lisesi adını alan o okulda geçmişdi. Bâzı dergiler haric, gazeteciliği de, günlük fıkra ve edebî sohbet yazarı olarak, yakın arkadaşı Hakkı Târık Us'un sâhibi bulunduğu Vakit Gazetesinde geçmişdir. Önceleri "Seyyah" takma adını kullanmış, soy adı kanunu çıkdıkdan sonra da o ismin türkcesi olan "Gezgin" adını almışdır. Hemen hiç kullanmadığı asıl âile adı da "Anahtarağası Oğulları" imiş ki dedelerinden birinin Enderundan

yetişmiş olduğunu gösterir. Türk (İnönü) Ansiklopedisinin de yazar kadrosu içinde bulunmuş, edebiyatımızla ilgili pek çok madde onun kaleminden çıkmışdır.

Mevlevî muhibbi idi, güzel ney üflerdi; klâsik türk musikisine hakkıyle vâkıfdı. Beşiktaş Musiki Cemiyetinin kurucularından biri olmuşdur (B.: Beşiktaş Musiki Cemiyeti, cild 5, sayfa 2587).

Fransızcadan türkçeye dikkatli bir mütercim olarak tanınmışdı, o dilden dilimize otuzdan fazla roman tercüme etmişdir ki başlıcaları şunlardır: "Karamazof Kardeşler" (Dostoievsky'den, fransızcasından, 1940), "Suç ve Cezâ" (aynı yazardan ve fransızcasından, 1945), "Toprak" (Emile Zola'dan, 1946), "Onuncu Şarl'ın Kanlı Saltanatı" (Prosper Merimée'den, 1944).

"Aşk Arzuhalcisi" adında telif bir romanı vardır (1928); yakın arkadaşı Hakkı Tarık Us'un ölümünden sonra Hasan Rasim Us ile birlikde 1957 de onun biografisini yazmış ve yayınlamışdır.

Uzun boylu, kumral, hoş sohbet bir kişi idi. 1963 de vefat etti.

Müjdad Gezen
(Resim : S. Bozcalı)

Servet Gezer
(Resim : S. Bozcalı)

GEZİ — Eski bir kumaş adı; "İpek ve iplikle karışık hâreli bir kumaş, bir arşın eninde (dokunur) olduğu için gezi adı verilmişdir, (makbul bir çeşidine) Hind Gezisi denilirdi, entâri yapılırdı" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türki); "Sert ve hâreli bir ipekli kumaş, açık renkleri makbuldü. Eni çok dardı, eski kadın entârileri geniş ve uzun olduğu için iki top geziden bir entâri yapılırdı, (bundan ötürü) arşınla değil topla satılırdı" (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri).

Aşağıdaki kıt'a, Enderunlu Vâsıf'ın İstanbullu bir mahalle karısı ağzından sürtük kızına hitab eden meşhur manzumesindendir :

Yüz sürme kimseye yok şimdiden tezi
Aldır babana anterilik mâvi bir gezi
Geldi tamam bir herife varma merkezi
Gayri ayıptır öyle bürünüp namaz bezi
Olma sokak süpürgesi hanım hanımcık ol

GEZİCİ (Sâime) — 1967 yılı mayısında Taşlıtarla (Gaziosmanpaşada) sözde âşık kabadayılar tarafından kaçırılmış 16 yaşında güzel bir kız, öyleki semtinde "Taşlıtarla Güzeli"

Hakkı Sühâ Gezgin
(Resim : S. Bozcalı)

diye anılmışdı. Bir garib, fakir çamaşırcı kadının kızıdır. Macerânın neticesi tesbit edilemedi; fakat şurası bir hakikatdir ki İstanbul 1960 yılından bu yana, son yeniçeriler zamanındaki yılları hatırlatan bir devir yaşamakda, ve bu güzel kızın kayboluşu, günlük gazetelere akseden vekaayiin arasında deryâda bir katradır (B.: Kayıb İlânları; Kız Kaçırma; Kabadayılar).

GEZİNTİ CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Burgaz Adasının yollarından; vapur iskelesi önünden deniz kenarı boyunca adanın kuzeyindeki buruna kadar uzanır. Gönüllü Caddesine iki aralık sokakla bağlıdır, Yenice Sokağı ile kavuşağı vardır (1934 B. Ş. R. pafta 34).

Yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki duru tesbit edilemedi (Mart 1973).

GICIR — Seslerden; "Gıcır gıcır" diye iki defa tekrarlanarak, 1. "Yeni"; 2. "Temiz", hattâ "Tertemiz" anlamlarında kullanılır; şu kıt'a Âşık İbrahimindir :

Güzel ayaklarında yemeni gıcır gıcır
Gel görki ol eşbehim giymez, kıyamaz, acır
Ber mûtad yalın ayak taban deper dolaşır
Ama o ayakları gören gözler kamaşır
Eskimesin yemenin köşede dursun varsın
Kirlenen ayakları gıcır gıcır yıkarsın

"GIDIK" — Meşrutiyetin ilk yıllarında, 1909 ile 1912 arasında ciddî ve mizâhî gazete yayını bolluğu arasında çıkmış bir mizah gazetesi; haftada iki gün, pazartesi ve perşembe günleri yayınlanmışdır, ve 22×28 santim ölçüsünde 8 sayfalık bir nushası 20 paraya satılmışdır. Gazete başlığındaki kayıdlara göre imtiyaz sâhibi H. (ha) Seyfettin, mesul müdürü Ârif Hikmet'tir, her ikisinin de İstanbul basın âlemindeki mevkileri tesbit edilemedi. Yazarları arasında o zamanın genc kalem sâhiblerinden Refi Cevad Ulunay bulunmuşdur. Gazete ancak altı ay devam edebilmişdir.

İdârehânesi Yeni Postahâne civârında Türkiye Millî Bankasına bitişik Küçük Yeni Han'da idi. Başlığında Gıdık okuyan bir adamı gıdıklayan bir çocuk resmi vardı.

S. N. NİRVEN

GIDIKLAMAK, GIDIKLANMAK — Ayak takımı argosunda edebsizlik, nefis istekleri, lezzetleri, hırsızlık gibi yollarda teşvik ve tahrik etmek, teşvik ve tahrik edilmek anlamlarında kullanılır: "Pantalonun arka cebinde şişkin bir çarık (para cüzdanı) gördüm mü hemen gıdıklanırım", "Beni gıdıklaya gıdıklaya zorla işçi (hırsız) yapan ustamdır.. çekmece para dolu, anahtarlarını masanın üstünde bırakıp kahveye tavla oynamaya gider..", "Bir çıplak ayak gördü mü nefis şeytanım gıdıklanır.."

GIK — Seslerden; bu ses İstanbul ağzında bazı deyimlere girmişdir; 1. "Gık dedirtmek, gık demek", bıkdırmak, usandırmak, bıkmak, usanmak anlamlarında kullanılır :

Çakıl topuk kâküller terânesi Râzi Bey
Gık dedirtti yârâna demiş sana bir öküz
Peyrevin bu İbrâhim atub nârayı hey hey
Der ki güzel olur mu çakıl topuk kâkülsüz

2. "Gık dememek", hiç ses çıkarmamak, yapılan her ezâyâ cefâya tahammül etmek :

Kafamı kıtır kıtır kessen bile a beyim
Ben âşıkı sâdıkım gık dir isem kahbeyim

(Âşık İbrahim)

Her gece bir işkence
Oldu zavallı gence
Yolunurken gık bile
Dememişdir gül gonce

(Kahveci Nusret)

3. "Gık dedirtmemek", bir işi, bir tecâvüzü gaayet sür'at görmek, bir feryâda bile imkân, zaman bırakmamak :

Somuncu Baba nâmı digerle Kara Zeynel
Bir şakii pelid ki gaayet ile müheykel
Gık bile dedirtmezmiş kesdiği adamlara
Şimdi müebbed kürek yatar îdâma bedel

(Kahveci Nusret)

Bibl. : Yusuf Ziya Bahadınlı, türkçe Deyimler Sözlüğü; Âşık Râzi, Defter; Kahveci Nusret, Zından Şiirleri.

GIL DELAMARE — (Jil Dölâmar okunur) Fransız sinemasının en ünlü tehlikeli sahneler dublörü; "En Uzun Gün" isimli fransız mâcerâ filminin İstanbulda çevrilen sahnelerinin birinde, otomobil ile, Üsküdar Arabavapuru İskelesinden, köprüsünü kaldırıp iskeleden ayrılmakda olan vapura kullandığı otomobil ile uçup atlamışdı. 1924 de Parisde doğdu, normal bir orta tahsil görerek iş hayatına atıldı, 1948 de sinemaya intisab etti, büyük başarı ile yürüttüğü bu son mesleği 18 sene sürdü, 1966 da, ünlü fransız aktörlerinden Jean Marais (Jan Mare)nin dublörü olarak direksiyon kullanırken müdhiş bir otomobil kazâsı sahnesinde öldü.

Tehlikeli sinema sahneleri olarak 1500 defa paraşütle atlamış, 250 otomobil kazasında direksiyon kullanmış, 120 defa atdan düşmüş, 117 defa da kuş adam gibi boşluğa uçmuştu.

Bibl. : Hayat Mecmuası, 1966.

GILDIR GILDIR — Seslerden; Demir çenber tekerlekli araba ile gidişin tasvirinde kullanılır :

Gıdık Gazetesinin Başlığı

Gıl Delamare
(Resim : S. Bozçalı)

Merdivenköyünün bozuk yolları
Bektâşiler tutmuş sağı solları
Gel be arabacı güzel Muradım
Gel şaklata şaklata
Kamçını şu kır ata
Tozu dumana kaldır
Gidelim gıldır gıldır
Kaçalım gıldır gıldır

(Bitli Tevfik, Türkü)

GIPSY — 1963 ve 1965 yıllarında İstanbula gelmiş ve Kervansarayda temsiller vermiş fransız Caroussel (Karussel) revüsü artistlerinden; bu revünün özelliği, bütün oyuncularının kadın kılık ve kıyafetine girmiş, saç uzatmış ve hormon aşıları ile göğüs ve kalçalarını da kadınlaştırmış delikanlılardan mürekkeb oluşudur, ve hepsi takma isimlidir (B.: Dollar, Julia ve Dolly, cild 9, sayfa 4668); onlardan biri olan ve İstanbula 1965 yılında gelmiş olan Gipsy (Çingene) takma adını taşıyan delikanlı italyan asıllı olup asıl ismi tesbit edilemedi, uzun boylu, esmer, aldığı takma adı kendisine yakışmış sırım gibi bir genc idi. Adı sorulduğu zaman gülerek: "İnanınız ki unuttum, ben Stefano ismini çok severim.." demişdir. Karussel Revüsüne katılmadan önce berber çırağı imiş. Bu türlü cinsî sapık delikanlılar memleketimizde de görülmeye başlamışdır, ve zannediyoruz ki öncüleri Erdoğan Özaltaş olmuşdur (B.: Çilergül, cild 7, sayfa 3981).

GIR — Seslerden; bu ses İstanbul ağzında bazı deyimlere girmişdir; 1. "Gırgır etmek", yersiz, münâsebetsiz, muhâtablarını tâciz ederek konuşmak: "Gırgır etme ulan.. şurda tatlı tatlı kaynatıyoruz (sohbet ediyoruz)".

2. "Gır atmak", "Gır Kaynatmak" hâneberduşlar argosunda "Konuşma, sohbet": "Bizim babalığın işi gücü kahvede gır atmak.." (R. Devellioğlu, Türk Argosu).

3. "Gır geçmek", hâneberduşlar argosunda, aklı başka yerde olup etrâfa, sohbete, lâfa dikkat etmemek anlamında kullanılır: "Görü-

Gipsy
(Resim : S. Bozçalı)

yorum gır geçiyorsun.." (F. Devellioğlu, Türk Argosu).

4. "Gırla", halk ağzı deyim; zincirleme, ulama lâkırdı (H. Kâzım, Büyük Türk Lugatı; çok, bol :

Açdı mı bir çeneyi kapanmaz gider gırla
Herifi susdurana benden yana aşk ola

★

Burası Galatadır şıkırdımı çapkını
Öylesine gırla ki oldum bolluk şaşkını
(Âşık İbrahim)

GIRCİKYAN (Agob Efendi) — Geçen asrın ilk yarısında yaşamış bir ermeni aydını, ünlü vezir Mustafa Reşid Paşanın fransızca muallimi; ömrünün büyük kısmı o büyük devlet adamının yanında geçmiş, Osmanlı İmparatorluğu hâriciyesinde önemli yüksek mevkilerde bulunmuşdur; 1806 da İstanbulda doğmuş, 1865 de İstanbulda Beşiktaşda vefat ederek Kuruçeşme Mezarlığına defnedilmişdir.

İlk tahsilini Ohannes Bedveli Ezekyan'dan (Ölümü 1843) almışdır. Pek genc yaşında M. Reşid Paşaya intisab ederek 1835 de paşanın tercümanı ve oğullarının muallim ve mürebbisi olarak Parise gitti ve Sorbonne Üniversitesine de devam fırsatını buldu ve Reşid Paşanın delâletiyle Paris Sefârethânesine ikinci tercüman tâyin edildi. 1839 da Reşid Paşa Londra elçiliğine tâyin edilince yine paşasının yanında oraya gitti. Reşid Paşa sadırâzamlıkla İstanbula dönerken, Londra elçiliğinin baş tercümanı olan Gırcikyan Efendi, yeni elçi gelinceye kadar sefâret işlerini çevirmek üzere müşâvir olarak Londrada kaldı. 1840 da hariciye nâzırı olan Reşid Paşa müşavir olarak Agob Efendiyi İstanbula getirtti. Paşanın 1841 - 1843 arasındaki Paris elçiliğinde tercümanı sıfatı ile yine yanında bulundu.

1846 da ikinci sadırâzamlığında Gırcikyan Efendi de sadâret tercümanı ve müşâviri oldu. 1856 da Reşid Paşanın oğlu Cemil Bey Paris elçiliğine tâyin edildiğinde, babasının kesin güvenini kazanmış Agob Efendiyi müsteşarlıkla yanında götürdü, 1859 yılına kadar üç sene birlikte çalışdılar. O sıradadır ki Osmanlı ve Mecidiye nişanları ile taltif edildi. Cemil Bey geri çağırılıp yerine Veli Paşa Paris elçisi olduğunda, yeni elçi gelinceye kadar bir sene maslahatgüzar unvânı ile sefâret işlerini çevirdi, Veli Paşa gelince elçilikle olan ilgisini kesdi, üniversitede ekonomi politik derslerini tâkib etti. Veli Paşa ayrılıp yerine Safvet Paşa tâyin edildiğinde Gırcikyan Efendiye sefârethânedeki maslahatgüzarlık görevine dönmesi bildirildi. 1865 de İstanbula döndü ve devlet hizmetinden kesin olarak çekildi, bu çekilişinin tek sebebi de sıhhî durumu olmuşdu. İstanbula döndükden az sonra da vefat etti.

Agob Efendi Gırcikyan
(Resim : S. Bozcalı)

Agob Efendi Gırcikyan ermeni cemaat işlerinde de mühim vazifelerde bulunmuşdur. 1847 de Patrikhâne ruhânî ve cismânî meclislerinde çalışmışdır, cismânî meclise reis seçilmişdir.

"İpekcilik" adlı bir eseri vardır, ermenice olan bu eserinin asıl adı "Medaksa Puntyun" dur, 1846 da Mühendisyan Matbaasında basılmışdır.

Bu yazımızın tek kaynağı 1910 da Zartaryan Biraderler tarafından yayınlanmış "Hışatakaron" (Âbide) isimli eserdir.

Kevork PAMUKCİYAN

GIRCİKYAN (Dr. Antranik Paşa) — Seçkin bir hekim ve müderris; Agob Efendi Gırcikyanın küçük kardeşi; 1819 da doğdu, 1894 de vefat etti, Şişli Ermeni Mezarlığında medfundur.

İlk tahsilini doğduğu semt olan Beşiktaşda ermeni mektebinde yapdı; sonra Parise giderek fizik tahsil etti. 1851 de Askerî Tıbbiye Mektebine yardımcı fizik muallimi tâyin edildi; bunu fırsat bilerek Askerî Tıbbiyede tıb derslerine devam etti ve 1856 da parlak bir imtihan vererek tıb diploması aldı, az sonra da binbaşı rütbesi ile askerî tabib oldu, ve devlet hesâbına bilgisini genişletmek üzere Avrupaya gönderildi; İtalya, Fransa ve İngilterede bulundu; kısa bir müddet Paris elçiliği ateşe militerliğinde bulundu. 1865 de İstanbula dönerek Tıb Fakültesinde müderris muavini oldu. Kaymakamlığa (Yarbay) terfi etti. 1872 - 1873 ders yılında Tıbbiyede tedrisâtın fransızcadan türkçeye çevrilmesi üzerine türkçe bir fizik ders kitabı yazdı; 1874 de, askerî tıbbiyedeki vazifesini ilâveten mülkî tıbbiyenin fizik müderrisliğine tâyin edildi, 1882 de miralay (albay) oldu; yine o yıllar içinde Mühendishâne Askeriye fizik muallimi oldu. 1894 de miriliva (paşa) oldu ve Askerî Tıbbiye müdür muavinliğine tâyin edildi, bu vazifede iken vefat etti.

Dr. Antranik Paşa cemaat işleri ile de meşgul olmuşdur; 1863 Patrikhâne cismânî meclisinde üyelik ve sekreterlik yapdı.

Çok yönlü ve hünerli kişiydi; iyi bir hakkak idi (Bir ünlü ermeni hakkak Antranik Usta ile karıştırmamalıdır; B.: Antranik, cild 2, sayfa 882); Usta bir ince marangoz, mobilyacı ve hünerli bir ressamdı.

İki kızı, iki oğlu olmuşdur, oğullarından Mihran Bey babasının mesleğine intisab etti (Bibl.: Dr. Arto Mezburyan, Ermeni Tabibleri).

Kevork PAMUKCİYAN

GIRCİKYAN (Dr. Mihran Bey) — Dr. Antranik Paşanın oğlu; 1873 de Askerî Tıbbiyeden mezun oldu, Haydarpaşa Askerî Hastahânesinde çalışdı; yine Haydarpaşada Askerî Eczacılık Mektebinde fizik muallimliği yapdı; Ordu hizmetinde Yunan Harbine katıldı ve 1886 da Elbasanda tifüsden vefat etti (Bibl.: Dr. A. Mezburyan, Ermeni Tabibler).

Kevork PAMUKCİYAN

GIRGIR — "Alamana" denilen balıkcı kayıklarına verilmiş isim; ama o kayıkların balıkcı ağzındaki hakikî adı Alama'dır (B.: Alamana Kayığı, cild 2, sayfa 578).

GIRGIR AĞI — Balıkların açık denizlerde çift kayıkla çevrilip avlanmasına mahsus sâde bir ağdır.

Bu ağ çiroz balıkları için yapılmış ise de, dibden yukarı dolaşan kolyos, palamut, levrek, torik, lüfer, istavrid ve sardalya balıkları da tutulur.

Uzunluğu 100 kolaçdan 150 kolaça kadar olur. İki ucunun eni 5 kolaç, ortasının eni ise 25 kolaçdır, iki ucundan ortasına doğru tedricen genişleyerek uzanır.

"Makas Parçaları" denilen iki ucundaki 8 - 10 kolaçlık kısmı istavrid gözünde, geri kalan kısmı tamamen sardalya gözündedir.

Kurşun ve mantar yakalarında birer halat bulunur; üst yakasındaki halata 300 parça mantar, alt yakasındaki halata da 500 parça kurşun ile 12 aded taş bağlanmışdır; mantarların tümünün ağırlığı 50 kilo, kurşunlarla taşların tümünün ağırlığı da 50 kilodur.

Kurşun yakasının her 3-4 kolaçda bir yerinde bir de demir halka bulunur, bu demir halkaların içinden, ağın bir ucundan öbür ucuna kadar uzun ve sağlam bir ip geçirilmişdir, bu ipin ucları makas ipleri ile birlikde bulunur.

Gırgır Ağı ile balığa, birisi 4, biri de 3 çifte iki alamana ile çıkılır; alamanaların tek küreğini bir kişi çekdiğine göre 14 tafya-balıkçı, reis ile birlikde 15 kişi bulunur. 100-150 kolaç boyunda olan ağ, iki kayığa taksim edilir, ve balığa, kayıklar kıç taraflarından birbirine bağlanarak gidilir, öyle ki arkadaki kayık kıçın kıçın gider. Av yerine gelindiğinde, dibden yukarı kabarmış olan balıkların görünmesi üzerine kayıklar birbirinden ayrılır, ağı denize dökerek geniş bir dâire çizerler ve tekrar yanyana gelirler, balıklar ağ ile çevrilmiş olur.

Ağın alt yakasındaki halkalar içinden geçen ipin iki ucundan çekilmesi ile ağın kurşun yakası toplanıp büzülür, bu suretle ağ, içi balıkla dolu bir kese manzarası alır, bu yakadaki bütün taşlar, kurşunlar ve demir halkalar kayığın içine alınır, deniz yüzünde, dibi ağ ile örtülmüş ve içi balık dolu bir havuz hâsıl olur. Ağ yavaş yavaş çekilir, ve balıklar kepçelerle toplanarak ihtiyat kayığın içine dökülür, alınır.

Balıklar çevrilirken ağın kurşun yakası denizin dibine doğru ne kadar derin inerse, av mahsulü daha bereketli olur.

Bir gırgır ağı, Birinci Cihan Harbinden önce, altın lira ile 80 liraya yapılabiliyordu, (Zamanımızda 8-10 bin lira arasındadır).

Karakin DEVECİYAN

GIYAS (Derviş) — Hicrî 1300 (M. 1885-1890) etrafında Galata ve Tophânede şöhret olmuş meczub bir mevlevî dervişi; Üsküdarlı Âşık Râzi yakından tanıdığı Dervişin hayatını kısaca şöyle anlatıyor: "Erzincanlıydı, uzun boylu, mevzun endamlı, kumral bıyıklı sakallı güzel bir adamdı, Galata Mevlevîhânesi dervişlerindendi, bir âyin günü beyaz tennûre ile semâ ederken gördüm, cümle gözler onun pervâzı âşıkaanesine takılmışdı. Memleketinden Hakkı isminde gaayet dilber bir genc ile birlikde gelmiş, bir sene kadar dergâhdaki odasında o refiki ile birlikde barınmış, Hakkı yanından kaçıp kaybolduktan sonra kendisini işrete vermiş. Ben Derviş Gıyası asıl, meyhânelerde tanıdım, içki ile cinnet getirmiş, odasını bırakmış, sokaklara düşmüşdü; yalın ayak başı açık, üstünde bir gömlek, bir aba yelek, belinde bir kuşak ve iç donu ile dolaşır, her girdiği meyhânede içebildiği kadar içki verilirdi, kimse ile konuşmazdı; herhangi bir şey isteyecek olsa, teşekkür yerinde, kızdığı zamanlar, hulâsa herşeye ve herkese "Hakkı" derdi. Bir sabah Derviş Gıyası Yağkapanı İskelesinde bir geminin direğinde kuşağı ile asılı, intihar etmiş buldular, ölümünde kırk yaşlarında kadardı sanırım..".

Derviş Gıyasın ağzından şu manzume Âşık Râzi tarafından yazılmışdır:

Serkeş yârin firkatiyle ağlarız
Gece gündüz ciğerimiz dağlarız
Dağdan inen seller gibi çağlarız
Mâtem ider başa kara bağlarız

Yapdığına Hak râzı mı ey kopuk
Başa böyle kakılır mı hiç topuk
Oldun işte hâneberduş bir sapuk
Mâtem ider başa kara bağlarız

Başımın sen tâcı idin ey nâdan
Gülistanlar şimdi oldu bir zından
Kötü kötü laflar gelir arkandan
Mâtem ider başa kara bağlarız

Ayakları bûsegâhım ey fetâ
Nasıl sattın beni bir çul çaputa
Seni İgfâl iden hangi kerata
Mâtem ider başa kara bağlarız

Âşık Gıyas garîbandan dervişdir
Senin için nakdi cânın vermişdir
Bu aşk ile mertebeye ermişdir
Mâtem ider başa kara bağlarız

TARİH

Kendim kıydım bu cana vebal işte boynumda
Yokdur kimsenin dahli cundabazlık oynumda
"Hakkı" gelüb yaz dedi bu mücevher tarihi
"Son demi hayatımda hayâli yar koynumda"

1193 + 110 (Y ve K) = 1303 (M. 1885 - 1886)

GIYAS (Kâtib) — Onaltıncı Yüzyıl ortasında, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Rüstem Paşanın ikinci sadâreti zamanında Divânı Hümâyun kâtiblerinden; Yeniçeri Ocağı için Trabzon Vilâyetinden oğlan devşirilmesi için sahte bir ferman yazdı, Nişancı Kaleminden Nasuh adında bir tuğrâkeşi de kandırarak o sahte fermana turası çekildi, fermanı dışardan eli olan Behram adında bir serseriye vererek Trabzona gönderdi; Behram devşireceği oğlanları yolda "Köle" diye satacak, oğlanların bedelini üç sahtekâr paylaşacaklardı. Fakat Trabzonda sahtekârlık meydana çıkdı; cezâ olarak Behramın Trabzonda, Gıyas ile Nasuh'un da İstanbulda sağ elleri bileklerinden kesildi.

Bibl.: R. E. Koçu, Yeniçeriler.

GIYÂSEDDİN BEY (Köprübilmez) — Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ve mâsum garâbetleri ile tanınmış bir zât; 1918 - 1920 arasında 80 yaşlarında öldüğüne göre 1840 etrafında doğmuş olacakdır, Abdülmecid, Abdülaziz, Murad, Abdülhamid, Mehmed Reşad ve Vahîdeddin altı pâdişah devri görmüş bir İstanbulludur.

Münir Süleyman Çapanoğlu İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlar arasında: "Aksarayda Yeşiltulumbada otururdu, kulağı ağır duyduğundan dâimâ kaldırımda, yolun kenârından yürürdü. Akşamları da ölçülü bir kadehle 25 dirhem rakı içerdi. Ömrü boyunca Sir-

keciye, Eminönüne gitmemiş, Köprü'yü hiç görmemiş, kayığa vapura binmemiş, deniz aşarak Galataya, Boğaziçine, Üsküdara, Adalara geçmemişdi. Çiçek ve meyva meraklısı idi, her çiçeğe ağaca hususi topraklar hazırlardı, büyük ve emsâlsiz güzellikde bir bağçesi vardı. İstanbulun en namlı bağçıvanları ve bağçe meraklıları Gıyâseddin Beyden recâlarla fidan, çubuk, kalem veya tohum alırlardı. Pazarlara gönderdiği güller ve karanfiller Gıyas Beyindir denilerek emsâlinden bir kaç misli bahâya satılırdı. Bir merâkı da Sultan Abdülhamid devrinde pâdişaha sık sık turfanda meyvâ göndermesi idi, hattâ o yüzden meşrutiyetin ilânında hayli hayli hırpalanmışdı, selâmeti evine kapanmada bulmuşdu. Mütâreke ve işgal yıllarında mefluç olarak öldü.." diyor.

Gıyaseddin Beyi yakından tanıyan Üsküdarlı Vâsıf Hoca da şunları yazıyor: "Evi Aksarayda değil, Cerrahpaşada idi, Babaefendinin Konağı denilirdi, Asıl adı Mustafa olan Baba Efendi, tarîkati nâzeninden gaayetle kibar bir zât ve Gıyas Beyin de mânevi pederi imiş; Gıyas Bey uzun ömrü boyunca evlenmemişdir, 1900 yıllarında ikisi de Taşköprülü ve ikisinin de isimleri Memiş, biri kırkının üstünde, biri de 18 - 19 yaşlarında mürâhik tâze iki uşağı ile yaşardı. Evkaf Nezâretinde küçük bir memuriyeti vardı, hergün genc Memişi de yanında kaleme götürür, getirirdi. Dayım da aynı kalemde kâtib idi, ve Gıyas Bey ile pek sevişirlerdi, beni de bir kaç sefer Gıyas Beyin Cerrahpaşadaki bağçesine götürmüşdür. Sohbeti çok tatlı idi, hattat denilecek kadar güzel yazısı vardı. Mekteb görmemişdi, kendisinin anlattığına göre anasını babasını bilmezdi, onbeş yaşına kadar Ayasofya Hamamının külhanında yaşamışdı, son Külhan Beylerindendi (B.: Külhan Beyi). Onun için destanımsı bir şey yazmak istedim, dayıma okudum, azar işidince bırakdım, karaladığım yâve şudur:

Çiçekleri yemişleri
İki nefer Memişleri
Yokdur aslaa Giyas Beyin
Gizli kapaklı işleri

İnzivâsı imrendirir
Dervişleri keşişleri
Cemal âşıkıdır o bey
Sever dayı revişleri
Topuk vurub kâkül döküp
Keklik misâl sekişleri

"Hâtıralarını yazmak istemişdi, Bana büyük bir defter aldırttı, dayımla birlikde götürdüğümde bir hayli düşündükden sonra:

— İlk satırları sen yaz Vâsıf!.. dedi.

"O söyledi ben yazdım:

Ana baba bilmem. Çocukluğum yuvadan düşmüş, pençeden pençeye dişden dişe dolaşmış da ölmemiş bir kuş yavrusu gibi geçdi. On üç yaşında idim Külhan'a girdim, Kırım Harbi yeni başlamışdı. Bir gün Bâbıâli önünden kadın gibi fistanlı İskoçyalı askerlerin gayda çalarak geçdiklerini hiç unutamam, işte hayatımda ilk defa o gün güldüm. Gülmezdim de ağlar mıydım?.. Ağlamayı da bilmezdim.. o körpe yaşda insanlığımı kaybetmişdim, kaybettiğim o insanlığı Baba Efendi hazretlerinin âguuşi şefkatinde buldum.. (Vâsıf Hocanın verdiği notda bu satırlar çok ağdalı bir dille yazılmışdır, bugünkü dilimize çevirdik).

"Bir hafta kadar sonra Gıyas Bey öldü, defteri sordum, genc Memiş:

— Beyimi o uğursuz defter öldürdü.. geceli gündüzlü yazdı.. ben o defteri ocağa attım yakdım!.. dedi.

"Oğlan yalan mı söyledi, doğru mu bilemem, fakat Gıyas Bey hâtıralarını bitirebilseydi, eşsiz bir vesika bırakacağı muhakkakdı, pek yazık olmuşdur.."

GİLDA (Aysel) — 1960 dan bu yana büyük şöhret yapmış bir göbek oyunu sanatçısı, eski tâbiri ile "Çengi Kız"; fakat, zamanımızın o oyunlar için kabul edilmiş tuvaleti ile "Çengi" nin yarı soyunmuşu, "Striptease" kızlarının da azıcık giyimlisi; muhakkak ki tuttuğu o sanat yolunun en değerli sîmâsı; sâdece kendisi güzel oyunlarını göstermekle kalmamış, göbek oyunlarını heveslilerine öğreterek hocalık da yapmışdır ki talebelerin-

den biri 1966 yazında İstanbula gelen Jacqueline (soy adı tesbit edilemedi) adında Belçikalı bir bir strip-teaseci (sahnede çırıl çıplak soyunan kız) olmuşdur, ve Aysel Gilda, sarı saçlı, menekşe gözlü o Avrupalı kıza "Çakır Emine" adını vermiş, "Avrupalılar ekmegimizi elimizden alacaklar" diyerek talebesinin göbek oyununa kaabiliyetini övmüşdür.

Hayatı hakkında bilgi edinmek imkânını bulamadığımız bu ünlü oyuncunun, ünlü şarkıcı, yine belçikalı Salvator Adamo ile bir mâcerâsını kaydetmekle yetiniyoruz. Bu şehir kütüğünde tesbite değer, örf ve âdetlerimize, ve millî, dinî geleneklerimize tamamen aykırı bir acâib vak'a olub 1966 yılı ekim ayında magazinlerde pek şatafatlı resimleriyle yayınlanmışdır; R. E. Koçu, o yıllarda Ankaradaki Yeni Tanin Gazetesine yazdığı "İstanbul Mektubları" başlıklı günlük sohbet yazılarından birinde (19 ekim 1966) şöyle anlatıyor :

"Dünyaca tanınmış şarkıcı Salvator Adamo bugünlerde İstanbulda bulunmaktadır. Aslı Belçikalı olub şöhretini Fransada yapmış ve çağdaş hızlı gençliğin ses mâbudlarından bu Adamo, bir kaç yıl önce mürâhik ve sevimli bir mahbub oğlancık idi, şimdi yeni yeni horozlaşmışdır. Gazetelerde ilânlarını okuyoruz:

Aysel Gilda ve Adamo
(Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

Klöb - X takdim eder, 1 numaralı Veded Adamo!..

Adamo Büyük Efes Otelinde!..

Adamo Beyoğlunda Atlas Sinemasında!..

"Ve arkasından resimli bir haber:

Adamo Galatasaray Hamamında!..

"1 numaralı veded İzmire ve İstanbula gelmiş, kulüblerde ve otellerin, sinemaların sahnelerinde şarkıcılık yapdıkdan sonra İstanbulda turistik yönden restore edilmiş Galatasarayı Hamamında soyunarak ve nâzik beline an'anevî siyah peştemalı kuşanarak dellâk mi olmuşdur?!

"Hayır. Yıkanmaya, aslında yıkanmak da değil, henüz hiç görmediği, kulakdan dolma edindiği bilgi ile bir türk hamamında dinlenmeye, çıplak körpe vücudunu usta bir dellâkin, Hafikli, Koyulhisarlı, Reşâdiyeli, Dadaylı, Araçlı, Çerkeşli, Tokatlı veya nefsi Sivaslı bir zeberdest genc adamın pençelerine teslim ederek oğulmaya, masaja gitmiş.

"Fakat hamamın Kadınlar Matinesi zamanı imiş!

"Sinema, tiyatro, saz salonu gibi, bir türk hamamında ne demekdir Kadınlar Matinesi?

"Bu haberi veren gazeteci için, Adamo gibi, ömründe hamam görmemişdir diyemeyiz, bize bir orta oyunu sahnesi anlatacakdır. Evet, Adamo o hamama gitmiş, ve Kadınlar Matinesi olduğunu öğrenince beklemeye başlamış. Nerede?.. Hamamın kapusu önünde mi?.. Hayır!.. Câmekânda, soyunma yerinde!

"Bir çarşı hamamı kadınlara tahsis edilmiş iken Câmekâna erkek girebilir mi?.. Aslaa, kıyâmet kopar!.. Hamamın içi fâhişelerle dolu olsa, adamı, ayaklarındaki nalınlarla tepelerler..

"Meğer matinede tek kadın müşteri varmış, o da ünlü dansöz Aysel Gilda Hanım imiş; Adamonun hamama geldiğini ve Câmekânda kendisinin yıkanıp çıkmasını beklediğini öğrenince, gökde aradığını yerde, hem de bir hamam içinde bulmuş:

— Hamamda yalnızım, benim için Adamonun da gelip yıkanmasında hiç bir mahzur yok!.. demiş.

"Adamo ile iki fransız arkadaşı hemen soyunmuşlar ve bellerinde birer peştemal ile çıplak içeri girmişler. Ünlü dansöz Aysel Gilda Hanım, o da belinde bir peştemal, hamam çıplağıdır, gül ibikli körpe horoz Salvator Adamoyu bir Geyşâ zerâfeti, misâfir perverliği ile karşılamış ve Belçikalı oğlanı iyice, gıcır gıcır, kütür kütür yıkamış. Adamonun ayaklarını, bacaklarını, belini, sırtını, omuzlarını, kollarını aşk ile, şevk ile oğuşdurmuş. İçeriye basın fotografcıları da girmiş, ha bre resim çekmişler. Bir gazeteci: "Adamo ile iki arkadaşı Türk Hamamının tadını çıkardılar.." diyor. Bizde ilâve edelim:

— Sihhatler olsun efendim, güle güle kirlenin, yine buyurun, bunu saymayız, Galatasaray Hamamına gece yatısına da buyurun.. erkek suvaresine Gilda Hanım girebilir mi bilemeyiz ama, işinin ehli Hafikli Mustafa, olmazsa Dadaylı Ali o da olamazsa Koyulhisarlı Mehmed var..

"Bu mâcera, başlangıcından sonuna kadar zâbıta yasağına karşı işlenmiş katmerli bir suçdur. Yarın bir yosma hanım bir çarşı hamamını günlüğüne kira ile tutar ve oynaşı delikanlıyı da soyub içeriye alırsa ve buna hamamcı veyâ zâbıta engel olmaya kalkarsa şaşarım. Şöhreti ne olursa olsun, Salvator Adamo türk örf ve nizam ve yasaklarını çiğneyecek adam değildir. Turist ve sanatkâra hürmetin bir sınırı vardır" (R.E.K, Yeni Tanin).

Müslüman-Türk çarşı hamamı kurulalı beri, asırlar boyunca benzeri görülmemiş bir vak'adır, onun içindir ki R.E.Koçunun yazısını bu şehir kütüğüne aynen koyduk. Devlet sözünün ayağa düşdüğü devirlerde, İstanbulda kadınlar hamamını basıp içinden çıplak kadın çıkaran azgın şehir eşkiyâsı görülmüşdür, ama o yılan zehiri gibi adamlar hamamda soyunub kendilerini bir kadına yıkatma nümâyişine, kadınlar istek de gösterseler, cesâret edememişlerdir.

GİLMAN — "Dilimize arabcadan alınmış bir kelime, Gulâm'ın cem'i, Gulâm'lar; Oğlan'lar, Erkek Çocuklar, Köle'ler, Esir Delikanlı'lar anlamında kullanılır; dinî metinlerde müfredi olan Gulâm kullanılmayıp Cennet Hademesi, Cennet Uşağı anlamında Gilman kelimesi kullanılır" (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Tarih kaynaklarımızda pâdişah sarayının, sultan saraylarının, vezir saraylarının genc uşaklarına da "İç Oğlanı", "İç Oğlanları" isimleri verilmiş ve bazan "Gilman" denilmişdir; pâdişah sarayının selâmlık kısmı "Enderun" ve "Bîrun" diye iki büyük kısma ayrılmışdı, hademelerine, uşaklarına, pâdişah hizmeti "Hassa" tâbirile açıklanarak "Gilmânı Hassa", yahud "Gilmânı Enderun", saray bağçıvanlarına, ki Bostancı Ocaklarının birinin efrâdını teşkil etmişlerdi "Gilmânı Hadîkai Hassa", "Hasbağçe Gilmânı" deni'mişdir. Yeniçeri yetiştirilmek, Yeniçeri yapılmak üzere devşirilmiş oğlanların tâlim ve terbiye edildikleri kışla-mektebler olan At Meydanındaki İbrahim paşa Sarayında, ve Galata Sarayındaki Acemi Oğlanlarına da bazan "Galata Sarayı Gilmânı", "İbrahim paşa Sarayı Gilmânı" adı verilmişdir. (B.: Acemi Oğlanlar, cild 1, sayfa 186; Bostancı ocakları, cild 6, sayfa 2976; Enderun, cild 9, sayfa 5115; Galata Sarayı, cild 11, sayfa 5925; İç Oğlanı; Zülüflü Ağa).

Onyedinci Yüzyıl ortasında yaşamış ve Enderundan yetişmiş Hasodalı Mehmed Ağa, yazdığı çok kıymetli bir vekaayinâmeye, müellifinin saraydan yetişmiş olduğunu bildirmek kasdı ile, "Târihi Gilmânî" adını vermişdir.

Bu ismin müfredi olan "Gulâm", tarih kaynaklarımızda bilhassa satın alınmış esirler, "köle" ler hakkında kullanılmışdır (B.: Gulâm).

GİMPERA (Teresa) — İspanyol asıllı sinema yıldızı ve sinema yıldızlarının "seks bombası" denilen takımından; 1972 yılı ilk baharında film çevirmek için İstanbula gelmiş, fakat devamlı yağmurlar yüzünden film çekimi işi uzayınca genç aktris Büyükadada bir otel odasında çok sıkıntılı günler geçirmiş, gazete fotoğrafcılarına açık saçık şûhâne pozlarda resimler çekdirerek şu beyânda bulunmuşdur: "Yirmi gündür râhibe hayatı yaşamakdan bıkdım.. artık Adadan İstanbul şehrine dönmek istiyorum.. ben hayat kadınıyım, gezmek, eğlenmek, aşk isterim.. burada sigaradan başka dostum yok, günde üç paket sigâra içiyorum..". Teresa Gimpera İstanbul gazetelerinden bir kaçında yarı çıplak bir kaç resminin yayınlanması ile avunarak memleketine dönmüş olacakdır (Mayıs 1972).

Bürhâneddin OLKER

GİNÂ GELMEK, GİNÂ GETİRMEK — "Ginâ; arabca isim, zenginlik, bolluk, servet; ginâ gelmek, ginâ getirmek (halk ağzı deyim): usanmak, bezmek, bıkmak" (H. Kâzım, Büyük Türk Lugatı).

Misaller:

Şu herifin Avrupada şöyle, Avrupada böyle lâfından ginâ geldi..

Kuru fasulye pilav, kuru fasulya pilav, ginâ getirdik yâhu..

GİRAY (Âdil) — Cumhuriyetin ilk yıllarının ünlü futbolcularından, Galatasaray kalecisi; 1900 de İstanbulda doğdu, Kırım türklerinin kibarlarından, hattâ Han torunlarından; Galatasaray Sultânisinde yatılı olarak okudu ve futbola talebeliğinde başladı; memuriyet hayatı da İş Bankasında geçdi, o bankanın Galata şubesi ikinci müdürlüğünden emekliye ayrıldı.

Kültürlü bir meclis adamıdır; muhitinde hiç evlenmemiş olmakla da meşhurdur; 1965 yılında o konuda bir ankete verdiği cevabda: "Yatılı okul hayatı beni bekârlığa alışdırdı, sonra futbol düşkünlüğü, top peşinde koşmak bana kız peşinde dolaşmakdan tatlı geldi, hiç evlenmemiş küçük kız kardeşimin benimle yaşama mecburiyeti, benim ona ve onun bana şefkatle muhabbetle bağlanmamız dünyâ hayatımız için kâfi saadet oldu.." demişdir.

Bürhâneddin OLKER

GİRAY (Fethi) — "Şâir ve gazeteci, 1918 de Eskişehirde doğdu, Eskişehir İlk ve Orta Okulunda, Ankara Erkek Lisesinde okudu; Ankara Ajansı ile Hürses gazetesinde muhâbirlik yapdı, Kudret Gazetesini çıkardı ve yazı işleri müdürlüğünü de kendisi yapdı (1960); şiirlerini Sulha Selâm (1940), Alaca Karan'ık (1951) isimli kitablarında topladı" (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

Hal tercemesi hakkında başka bilgi edinilemedi; Giraylar diye anılmış Kırım Hanları Hânedânına mensub olabileceğini tahmin ediyoruz, belki Fetih Giray Han evlâdından olacakdır, Girayların o kolu kısa bir zaman Rumelinde tavattun etmiş, oradan Eskişehire geçmişdir.

Fethi Girayın bir şiiri Galata hayatı üzerine yazılmış en güzel yazılardandır:

Rizeli Alinin Hikâyesi

Galatada dostu varmış,
Mahpushânede postu varmış
Rizeli Alinin.
Anlattı bana :
Çok kahrını çekmiş denizin,
Bu yıl balık vurmamış dalyana,
— Yuh olsunbe!.. diyor,
Şu koca, koskoca denize,
Metelik vermedi bize...
Canına yandığım dünyâsında,
Parasız yaşanmazmış.
Tütünü yokmuş tabakasında,
Dost varmış
Düşman varmış
Şu canına yandığım dünyâsında.
Kaldırdı yırtık ceketinin yakasını,
Emdi yudum yudum son izmarit cıgarasını.
Kimseye minnet etmezmiş,
Satarmış tabakasını.

GİRAY (Necati) — "İstanbul Radyosunun batı müziği sanatcılarından, viyolonsel ve piyano çalar; 1933 de İstanbulda doğdu, Konservatuvar mezunudur" (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970)

GİRAY (Tufan) — Film artisti; Tufan Giray takma adıdır, asıl ismi Naci Rodop'dur; 1947 de İstanbulda doğdu, İtalyan lisesinde okudu, 1970 de Işık Mühendislik ve Mimarlık yüksek okulunda bulunuyordu, filimci Muhsin Rodop'un yeğenidir. Amıcası yazıhânesine Naci'nin bir resmini asmış, o resmi film prodüktörü Yılmaz Duru görmüş, bir artist hüviyeti bularak gencin amıcasının da tensibi ile "Büyük Öc" filminde oynatmış, beğenilmiş, ve kısa bir zaman içinde Tufan Giray ile dört film daha çevrilmiş : "Kafkas Şâhinleri", "Kaderin Pençeleri", "Yaşamak İçin", "Kefeni Boynunda Gezenler".

Bürhaneddin OLKER

GİRDAP ÇIKMAZI — Fatih İlçesinin merkez nâhiyesinde Hasanalemî Mahallesinde Toprak Sokakdadır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 6/41); dar ve kısa bir çıkmaz sokakdır; üzerinde biri bağçeli üç kâgir ev vardır (ağustos 1970).

Hakkı GÖKTÜRK

GİRGİN (Naci) — "Tiyatro sanatcısı, 1931 de İstanbulda doğdu; Darüşşafaka Lisesini ve Güzel Sanatlar Akademisinin resim bölümünü bitirdi. Kenter Tiyatrosunun müdürü Nejad Girgin'in kardeşidir. Sahneye ilk defa Küçük Sahnede çıkmışdır; Oda Tiyatrosunda, Bulvar Tiyatrosunda ve Karaca Tiyatrosunda otuzdan fazla piyesde oynamışdır; 1968 yılından beri Kent Oyuncular topluluğundadır" (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi; 1970).

GİRGİNER (Tevfik) — "Hafif batı müziği sanatcısı, bas gitar çalar; 1944 de İstanbulda doğdu. İktisadî ve Ticarî Bilimler Akademisi mezunudur. Fransızca ve İngilizce bilir. Sanat hayatına 1958 de Gölgeler adlı amatör bir topluluk'ukda başladı, bir ara Erol Büyükburçla çalışdı, hâlen Kanat Gür Topluluğunun bas gitaristidir" (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

GİRİDLİ — Geçen asır sonlarında, 1890 ile 1900 arasında rum asıllı bir köçek oğlan, İstanbula 17-18 yaşlarında iken bir yelkenli kaptanının zenâne tayfası olarak gelmiş ve kaptanının Galatada bir meyhâne kavgasında katli üzerine İstanbulda kalan zenânesi Galatada, eski tantanalı devri çokdan kapanmış olan meşhur Lâvirentos Meyhânesinde çırak, ve o meyhânenin nâdiren coşan içki âlemlerinde de köçek olmuşdur. Bir müddet sonra da orada tanıdığı yunanlı bir kaptanın yelkenlisi ile yine tayfalığa dönmüştür. Şu kıt'alar Üsküdarlı Vâsıf Hocanındır :

Dağdan dağa dolaşmış eşkiyâ perverdesi
Terket vahşeti nazı şâhi hûban Giridli
Güzel ayaklarınla korkma atla eşikden
Âşıklar Dergâhıdır kapu baca kilidli

Hem haydud bıçakları altından geçmiş fetâ
Hem korsan zenânesi şûhi mâder be hatâ
Nazlanma çık meydana çık kırıta kırıta
Topuk döven şalvarın altın telli şeridli

Vur topuğu palikar güm güm vur meydan senin
Yıksın viran hânemi o güllei âhenin
Açdık ağzını işte Hâtem vâri kisenin
Durmasın gözlerinin gamzeleri ifritli

Bibl. : Vâsıf Hiç, not.

GİRİDLİ — 1925 ile 1935 arasında Eminönü Balıkpazarında büyük şöhret yapmış bir börekci, Girid müslümanlarından iki kardeş tarafından işletilir bir dükkân idi; İstanbulda en lezzetli börekleri yapmış ustalar olduğu muhakkakdır. Börek alabi'mek için dükkânın önünde kuyruğa girilirdi. içi de dolar dolar boşalırdı, en zengin tüccarlar, resmî dâirelerin en yüksek kademelerindeki memurlar Unkapanından, Küçükpazardan, Bayazıdda, Sultanahmedden ve Galatadan adamlarını gönderip Eminönündeki Giridli'den börek aldırtırlardı. Ünlü hikâyeci Said Faik, 1971 de vefat etmiş olan şair Salih Zeki, divan edebiyatının son temsilcisi şâir Muhyiddin Râif, muharrir ve muallim Muzaffer Esen Giridlinin gedikli müşterileriydi; Muhyiddin Râif Kuleli Askerî Lisesinde ingilizce muallimliği yaparken sabahları Giridliden börek almadan vapura binmezdi, Vefâ Lisesinin fransızca muallimi olan Muzaffer Esen de tâ oradan adam gönderip börek aldırırdı.

İlk dükkân Eminönünde Helvacıbekir Sokağının ağzında idi, meydanın ilk genişletilmesinde istimlâk edilip yıkıldığında Mısır Çarşısı civârında Asmaaltı Caddesi ağzında bir yere geçdi.

Giridli kardeşlerin iş sırlarından biri, güzel böreklerinin yanında, çehreli, güler yüzlü, tatlı dilli tezgâhdar ve çıraklar kullanma idi. İki kardeş yaşlanıp da işi oğullarına devredince, gerek börek îmâlinde ve gerek çırak seçip kullanmada babalarının yolunu bırakınca o meşhur börekci kapanıp gidiverdi. Aşağıdaki kıt'alar dükkânın parlak devrinde müdâvimlerinden olmuş Üsküdarlı Vâsıf Hocanındır :

Giridlinin böreği ıspanaklı kıymalı
Kalenderler orada parasına kıymalı
Ben çakayım işmarı tezgâha bak tezgâha
Tezgâhın başındadır Giridlinin has malı

Arı kovanı sanki dükkân o Fettah için
Kıl kadar kusuru yok fetânın Allah için
Sevabdır her gün bir yol uğramak günâh için
Elhak ki o eşbehdir Giridin meşhur balı

Üsküdarlı Vâsıfın bak bir kısmet falına
Güvenirken engeller parasına malına
Yalın ayaklarına geçirdiği nalına
Tasmasını takdırdım kadifeden sırmalı

Kâkülü gümrâhını katmış ebruvânına
Güler yüz tatlı dilli börekci civânına
Cennet kaçkını disem lâyıkdır unvânına
Amma bir de hiçden Hiç Destancıya sormalı

GİRİDLİ HOCA — Geçen asır sonlarında ilim ve irfânı ile tanınmış dersiam efendilerden biri, asıl adını tesbit edemedik; mücerred (bekâr) hayatı sürmüş, kalender halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzinin baba dostlarından biri olmuşdur. Cemal âşıklığı yolunda da Râziye hayli şeyler öğrettiği anlaşılıyor; onun şânında şu manzûme Râzinindir :

Giridli Hocamızın ilmi gaayetle derin
Muhibbi kadımiydi bizim merhum pederin

Hele bir de çömezi var idi ki üstâdın
Yer yüzünde bir eşi gökdeki meleklerin

Uzun boylu tığ gibi yaş onsekiz ondokuz
Ben öyle güzelini görmemişdim esmerin

Bir gün soyunuk gördüm işte didim bu eşbeh
Demirden heykelidir Yunânî İskenderin

Pâyi bûsegâh olmuş muhterem hocamıza
Benden yana sad hezar destur ile âferin

İlm ile âşıklığı cem eylemişdir üstâd
Kuyumcu takdir ider kiymetini gevherin

Âşık Molla Mehmedin Nevhatül Uşşâkını
Şerh ittirir o şâha açılsun der gözlerin

Kabrini ziyâretde göz yaşıdır tuhfesi
Toprağına yüz süren Râzii derbederin

Ölüm Tarihi

Ondokuz yaşındaydım katayım tarihine
"Kalb gözümü Giridli Hocamız açdı benim"

1271 + 19 = 1290 (M. 1873 - 1874)

Vâsıf HİÇ

GİRİK (Fatma) — Sinama aktrisi ve türk musikisi okuyucusu; aşağıdaki hal tercemesini "Ses Sanatcılar Ansiklopedisi" isimli eserden alıyoruz:

1942 yılının aralık ayında İstanbulda doğdu. İstanbul Kız Lisesinin orta kısmında öğrenimini bırakdı, evlenmemişdir.

Fatma Girik
(Resim : S. Bozcalı)

Sinamaya figüran olarak başlamış, kısa süre sonra baş role çıkmışdır. Baş rolünü oynadığı ilk film "Leke" dir (1958; 15 yaşında).

O tarihden 1968 yılına kadar geçen on yıl içinde bir çok filmin baş rolünde oynayan Fatma Girik 1968 yılın İzmir Fuarında sahneye çıkarak fıkralar anlatmış, ertesi yıl da şarkıcılığa başlamışdır. Antalya Festivalinde "Keşanlı Ali Destanı" ve "Sürtüğün Kızı" filmleriyle iki defa ,'Altın Portakal", ve Adana Altın Koza Film Şenliğinde de "Ezo Gelin" filmiyle "Altın Koza En Başarılı Kadın Yıldız" armağanlarını kazanan sanatcının çevirdiği filmlerin bâzıları şunlardır: "Mahalleye Gelen Gelin", "Ölüm Peşimizde", "Kısmetin En Güzeli", "Avâre Mustafa", "Karakolda Ayna Var", "Boş Beşik", 'Büyük Yemin", ve kendisine armağanlar kazandıran filmler (Ses Sanatçılar Ansiklopedisi, 1970).

Bu ünlü aktris hakkında zaman zaman yayınlanmış şu satırları da Ses mecmuasından alıyoruz:

"Sinama yıldızlarının çoğunda görüldüğü gibi Fatma Girik takma adı değildir, hakikî adıdır. 1,68 boyunda, koyu kumral saçlı, gözlerinin rengi gri elâdır. Duygularını gizlemez, açık konuşur; meslek hayatının dışında şiir denemeleri vardır,, şâirlik iddiâsında bulunmamışdır"

"Ben bir sokak Kızıyım" filminde de ilk defa soyunmuş, striptiz yapmış idi; şu satırları da Günaydın Gazetesinden alıyoruz:

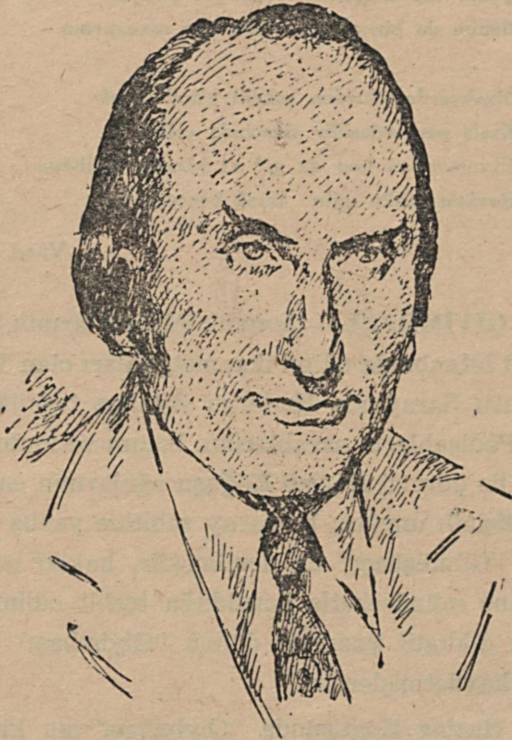
Dört sene önce ilk defa striptiz yapdığı "Ben Bir Sokak Kızıyım" filmi yeniden renkli

Fatma Girik
Çıplak Dansöz Pozunda
(Resim : S. Bozcalı)

olarak çevrilecekdir; Fatma Girik o filmde bir stiriptizcinin hayatını canlandırmış ve nefes kesici soyunma numaraları yapmışdı (ağustos 1971).

GİRİTLİ (İsmet) — Avukat, hukuk bilgini, profesör; 1924 de Kırımda Sivastopol şehrinde doğdu; deniz yolu ile ticâret yaparken orada takılmış Emir Ahmed Kaptanın oğludur, annesi Zehrâ Hanım Polonya doğumlu olup Sivastopolda yerleşmiş bir âilenin kızıdır. Emir Ahmed Kaptanın aslı Rizenin Çayeli (Mapavri) liman köyündendir, ve Giritlizâdeler diye anılagelmiş bir ailedendir. Ahmed Kaptanın babası Giritlizâde Abdullah Efendi İstanbulda yukarı boğazın Rumeli yakasında Rumelifeneri köyünde yerleşmişdir. Bu satırların yazıldığı sırada (1973) Rumelifeneri Köyünün 1800 kişilik nüfusunun 300 kişiden fazlası Giritli oğulları âilesindendir, köyün muhtarı olan Bay Subhi Girit Prof. Ismet Giritlinin amıca oğludur. Kendisinin de o köyde 1971 de dededen kalma bir yere yapdırttığı mütevâzı bir evi vardır.

İsmet Giritli
(Resim : S. Bozcalı)

Küçük yaşda İstanbula geldi. Cihangirde 87. İlk okulda, Nişantaşı orta okulunda, Kabataş Erkek Lisesinde okudu, liseyi 1944 de bitirerek İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi, 1948 de yüksek tahsilini tamamladı, ve aynı fakültenin İdâre Hukuk kürsüsüne asistan, 1957 de doçent oldu. 1960 da Eskişehir İktisâdî ve Ticârî İlimler Akademisine Anayasa profesörü tâyin edildi. 1961 de Kurucu Meclis üyesi oldu; 1961—1962 arasında Birleşmiş Milletlerde Türkiye Delegesi olarak bulundu, 1962 de üniversitedeki kürsüsüne döndü, 1964—1968 arasında T. R. T. yönetim kurulu başkanlığı yapdı.

Kitab hâlinde yayınlanmış eserleri şunlardır: "İdârenin Yetkisini Kötüye Kullanması" (1955), "Türkiyede ve Yabancı Memleketlerde Hükûmet Tasarrufları (1958), "Demokrası Yolunda" (1960), "Türk Amme İdâresi Mevzûatı, ictihadlı" (1960), "27 Mayıstan İkinci Cumhuriyete", "Çağdaş Sosyalizim", "Anayasa ve Siyaset Bilimi Denemeleri", "Nedir Natoya Evet?", "Türk Siyasî Gelişmesinin Ellinci Yılı" (ingilizce), "Gençlik Hareketleri ve Ötesi", "12 Mart ve Ötesi", "Super Devletler ve Orta Doğu" (İngilizce).

Çeşidli Amerikan üniversitelerinde Türkiye ve Orta Doğu konularında dersler vermiş, hukuk ve siyâsî ilimler dergilerinde makaaleler yayınlamışdır.

1954 ve 1962 de Türkiye Millî Gençlik Teşkilâtı genel başkanlığında bulundu. Türk Devrim Ocakları, Lido Deniz Kulübü, Türk-Amerikan Üniversiteliler Derneği, İstanbul Barosu üyesidir. Fransızca, İngilizce,, Rusca bilir. Yüzme, güreş ve boks sporlarını sever, tenis oynar. Batı müziğine ve tiyatroya meraklıdır. Yurd dışında seyahatlar yapmış, 1953—1959 arasında Danimarka, İtalya, Yunanistan, Almanya, Hollanda, Fransa, Amerika, Portekiz, İspanya, Batı Afrikaya, Avustralyaya ve Uzde doğuya gitmişdir.

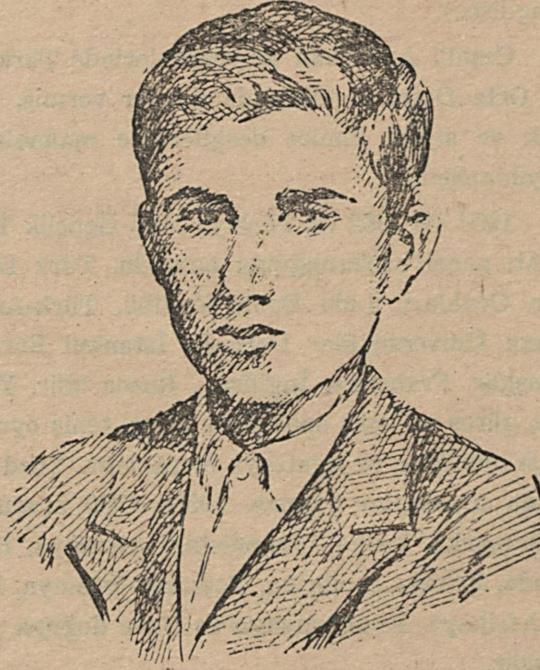
Suna (Ağaoğlu) Hanımla evlidir, Suna Hanım Ahmed Ağaoğlunun kızkardeşi Hümâyi Ha-

nının kızıdır. Ahmed Riza (doğ. 1954) adında bir oğlu vardır, avukatlık ve ingilizce öğretmenliği yapmaktadır; Yâsemin (doğ. 1961) adında bir de kızı vardır?

GİRLAY (Mehmed) — İstanbulda Midhatpaşa Stadyomunda kulüb tarafdarlığı cinnetiyle vahşiyâne öldürülmüş 16 yaşlarında bir çocuk, bir stadyomda işlenmiş ilk cinâyetin kurbanı; 1955 yılında mart ayında bir Galatasaray - Beşiktaş maçında Galatasaraylıların bir golünü alkışlayan zavallı Mehmed Girlay, yanında oturan ve koyu Beşiktaşlı olan İbrahim Gürgün adında vahşî yüzlü birinin iki müdhiş tekmesi altında ölmüştür. Cinayetin adlî safhası tesbit edilemedi.

Bürhâneddin OLKER

GİYİKLİ KAHVEHÂNE — Geçen asır sonları ile asrımız başında, hattâ Cumhuriyet devrinin ilk yıllarına kadar Galatada rıhtım boyunda gaayet büyük bir kahvehâne idi, ayak işleri yapan simsarların, komisyoncuların, taşralılara hekim yahud avukat sağlığında bulunan adamlarla otel çığırtganlarının, kaptanların,, gemicilerin uğrayıp oturdukları bir yerdi. Adını, duvarlarından birine konmuş bir çift giyik boynuzuna nisbetle almışdı, zamanımızda yerinde "Murad Büfe" adında ayakda yiyecek ve alkolsuz içecek satan bir dükkân vardır.

Mehmed Girlay
(Resim : S. Bozcalı)

Giyikli Kahvehâne İkinci Sultan Abdülhamid devrinde yukarda saydığımız kimselerin toplandıkları yer olmakla beraber, bilhassa Galatanın şıkırdım gençlerinin mahfili idi; Erzurumlu Âşık İbrahim bu kahvehânenin ahvâlini şu kalenderâne kıt'alarda anlatmaktadır:

Galatada meşhurdur Giyikli Kahvehâne
Güzeller saydı için kahve olmuş behâne
Anda cem olur cümle dilberânı mühmelân
Muhabbetler cümbüşler levendâne şûhâne

Dökmüşler kâkülleri küşâde sîneleri
Nice halîülizâr korsan zenâneleri
Çıkmış bâzârı hüsne kahve olmuş behâne
Topuk çakıl havası dilde terâneleri

Kimi kaldırım gülü şehrî dilberânı rum
Kimi yalı çapkını bir afur tafur kurum
Çakar topuk işmarı levendâne şûhâne
Benim de bir pedimu oldu işte manzurum

Siyehçerde şıkırdım eşbehi bürehne pâ
Keşiş perverdesidir sînesinde çelîpâ
Erzurumdan kop da gel at kendini külhâne
Revâmı molla oğlu tersâ beççeye tapa

Vâsıf HİÇ

GİYİMBAŞI — Osmanlı Pâdişahlarının taht şehri İstanbulda dâimî ikaametgâhları olan Topkapusu Sarayında Enderun Ağaları teşkilâtında, Pâdişahların esvablarının bakım ve muhafazası ile görevli Hazîne Koğuşu ağalarının en kidemlisinin unvânı; bu saray zâbitine yanlış olarak "Gümüşbaşı" da denilmişdir, hakikî unvanın ne münâsebetle bozulduğu tesbit edilmedi, ama dikkatli yazarlar dâimâ "Giyimbaşı" olarak kaydetmişlerdir.

Hazîne Koğuşunda "Giyimbaşı" nın kidem bakımından bir altın olan ağanın unvânı da "Göçeskisi" idi (B.: Hazîne, Hazîne Koğuşu).

Yazın pâdişahlar Üsküdar Sarayına, Beşiktaş Sarayına, Aynalıkavak Sarayına göç ettiklerinde, yazlığa götürülen hazînelilerin ve pâdişah esvablarının başında Göçeskisi Ağa gider, Giyimbaşı Ağa devamlı olarak, Hazîne ve Hazînelilerin başında Topkapusu Sarayında kalırdı. Bahâ biçilemiyecek kiymetde eşyânın muhafazasına memur Hazînelilerin en kidemli zâbiti olmak sıfatı ile sorumluluğu çok ağır bir vazife idi.

Giyimbaşı Ağa terfi edeceği zaman Hazine Koğuşundan ayrılarak Has Odaya geçerdi, Göçeskisi Ağa Giyimbaşı olur, onun yerini de koğuşun bir altdaki kidemlisi alırdı (B.: Göçeskisi; Has Oda).

Bibl.: Ata, Enderun Tarihi.

GİYİNİK — "Lehcei Külhâniye" denilen Külhan Beyleri argosunda "Hamam Natırı" (B.: Külhan Beyleri).

GİZ (Bülend) — Gazeteci, futbol antrenörü; 1925 de İstanbulda doğdu; Beşiktaşda 38. İlkokulda ve Işık Lisesinde okudu. Sümerbank Konya Ereğlisi şübesinde (1940—1942), Toprak Mahsulleri Ofisinde (1942—1944), ve bir sürede serbest iş hayatında (1947—1950) çalışdı. Sonra gazeteciliği ve futbol antrenörlüğüne başladı, çalışdığı gazeteler Yeni Sabah (1951-1952), Yeni İstanbul (1952—1953), Hayat Mecmuası (1954—1958), Akşam (1956—1960), Tanin (1961), İstanbul Ekspres (1961—1962). Gazeteciler Cemiyeti ve Galatasaray Kulübü üyesidir. Evli ve iki erkek evlâd sahibidir (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

GİZ (Selâhaddin) — İstanbul basınına yıllarca emek vermiş çok kiymetli bir fotoğrafçı; o yolda büyük sanatkâr Namık Görgüç'ün yanında yetişmişdir. Şânına lâyık bir hal tercümesinin yazılması için mürâcaatlarımız şirin ve İstanbul Ansiklopedisini küçümser bir tebessümle karşılamış, çalışdığı Cumhuriyet Gazetesi yazdığımız bir mektubu da cevabsız bırakmışdır. Başka bir kaynakta da hal tercümesine rastlanmamışdır. İstanbullu olduğunu sanıyoruz; İstanbul Gazeteciler Cemiyeti üyesidir.

GİZLİCE EVLİYÂ — Üsküdarda İmrahor semtinde yokuş bir yol olan Azizmahmud efendi Sokağında medfun olan kişinin adı bilinmeyen bir kabir; Mehmed Râif Bey "Mir'âtı İstanbul" isimli eserinde şunları yazıyor; "Aziz Mahmud Efendi yokuşunda bir hâneye bitişik Gizlice Evliyâ nâmı ile kabrine bir zât medfundur. Hazreti Hüdâi hayatında oradan geçerken bu zâtin kabrine tâzim ettiğinden etrafına bir parmaklık çevrilmişdir; bitişiğinde yeniçeşme Mezarlığı bulunur (B.: Aziz Mahmud Efendi, Şeyh Hüdâi, cild 3, sayfa 1718)" (1896—1897).

GLAVANİ HANI — Geçen asırda Galatanın meşhur ve büyük bir hanıdır; 1820 etrafında yaptırılmışdı; 1888—1889 da yıktırılmış, yerine Osmanlı Bankası binâsı yaptırılmışdır, han, banka tarafından 15,000 altına satın alınmışdır.

Erzurumlu Âşık İbrahim, içinde bu hanın adı geçer bir manzumesi vardır:

> Glavani Hanının odabaşızâdesi
> Ermeni dilberinin bir hoş siyehçerdesi
> Hele bir yırtılıp da hicâbının perdesi
> Akıl çeler şûhâne şarkılar söylemesi
>
> Pırpırı nümâyişli ermeninin kibarı
> Verdiğinde topuk hem gamze ile işmarı
> Yâr olarak peyledim ben o eşbeh ahbarı
> Oldun âşık yine bir çapkının dildâdesi

Hanın yüzü Bankalar Caddesi üzerinde idi,, altındaki bir sıra dükkân da "Glavani Mağazaları" diye anılırdı. "Glavani" adı nereden gelmişdir tesbit edilemedi.

Bibl.: Sabah Gazetesi.

Hüsnü KINAYLI

GLAVANİ SOKAĞI CİNÂYETİ — 1885 eylülünde Yani adında 15 yaşında bir kundura boyacısı rum çocuğu Galatanın namlı serseri ve sabıkalılarından Bakkalköylü Seli Toma diye anılır bir şerîri gece yarısı arkasından bıçaklıyarak öldürmüşdü.

Yaninin ablası Kemeraltı umumhânelerinden birinin sermâyelerindendi. Güzel bir çocuk olan kundura boyacısının dâimâ peşinde dolaşan Toma, onun akşamları Beyoğlunda bir meyhânede garsonluk yaptığını bildiği için her gece oraya giderek türlü behânelerle musallat olmaya başlamış; bir akşam da sofrasına dâvet ettiği küçük garsondan çok ters bir cevab alınca: "Ulan çalımın kime.. bu gece ablana misâfir olup enişten olacağım, insan eniştesinden kaçar mı?.." demiş. Yani bu hareket karşısında meyhâne mutfağından bir bıçak alarak sokağa fırlamış, ve yine peşine düşen şerîri, girdiği Glavani Sokağında bir evin kapu aralığında pusu kurarak beklemiş ve az sonra aynı sokağa dalan Tomayı sırtından vurmuş. Vak'anın adlî safhası tesbit edilemedi.

GLAVANİ SOKAĞINDA İNGİLİZ ZINDANI (İstanbulun işgal yıllarında) — Beyoğlundaki Glavani Sokağının zamanımızdaki adı "Kallâvi Sokağıdır (B.: Belediye Şehir Rehberi, pafta 14/138). İstanbulun işgal yıllarında ingiliz zâbitasının zındanı bu sokak üzerinde bir çıkmazda taş bir binânın bodurumkatında idi. O binâ tesbit edilemedi; K. Esad, "İşgal ve Mücâhede senelerinde bir İstanbul Gencinin yapdıkları" isimli eserinde bu zındandan bahsetmektedir.

GLENN'İN FEZÂ KAPSULÜ İSTANBULDA — "John Herschel Glenn, amerikalı astronot; 1921 de doğdu, deniz subayı olarak orduya katıldı,, İikinci Dünya Harbinde ve Korede görevler aldı, sonra tecrübe pilotu olarak çalışdı ve deniz albaylığına yükseldi. 1959 da astronotluğu seçilerek Friend-ship 7 (Dostluk 7) isimli uzay aracı ile dünya etrafında, çevresi 161 - 260 kilometre olan bir elips çizerek 4 saat 56 dakika süren üç tur yapdı (20 şubat 1962) "(Türk Ansiklopedisi).

Glenn'in Fezâ Kapsülü adı da verilen o uzay aracı aynı yılın haziran ayında İstanbula gönderilerek 13 haziran 1962 çarşamba günü İstanbulun ana caddelerinden ve Köprü üzerinden geçirildi ve İstanbullulara gösterildi. Bu vesile ile halka araç hakkında bilgi veren resimli bir broşür dağıtıldı, teşhir dört gün sürdü. Aşağıdaki satırları halka dağıtılmış broşürden alıyoruz :

"Kapsülün içinde 10.000 den fazla feza aleti vardır. Glenn normal oturma durumunda iken hem önündeki camdan dışarısını göre bilmiş, hem de periskopu ile aşağısına bakabilmişdir. 16 mm. lik otomatik sinama makinaları astronotun bütün hareketlerini tesbit etmiş, 70 mm. lik diğer bir sinema makinası da kapsülden dünya ve ufuklarının resmini çekmişdir. Bu kapsül, dünya ölçüsünde bir seyahatdan sonra Amerikaya dönecek ve Washingtondaki Smithsonian Enstitüsüne konacaktır; Wright Kardeşlerin ve Lindbergh'in uçakları da o enstitüdedir". Broşür Amerikan Haberler Bürosu tarafından yayınlanmışdı.

Kapsülü geçdiği yollar boyunca ilk günü 200.000 İstanbullu görmüşdür. Kapsülü İstnbula Amerikan hava kuvvetlerine mensub bir uçak getirmişdi. Uçakdan alınan kapsül özel bir romork üzerinde Saraçhânebaşında Belediye Sarayı önüne, oradan da vilâyet konağı önüne getirilmiş, vilâyetde İstanbul vâlisi Niyazı Akı tarafından karşılanmış, sonra Taksime götürülmüş, kapsülle birlikte İstanbula gelen Ameriken Millî Fezâ ve Havacılık Dâiresi temsilcisi William A. Bland Cumhuriyet anıdına bir çelenk koymuşdur. Sonra Spor Sergi Sarayında hazırlanan bir sergiye konmuşdur, ve görmeye gelen halkı orada da kapsül hakkında bilgi verilmişdir.

Glenn Kapsülü dünyayı dolaşmak üzere İstanbuldan Karaşiye götürümüşdü.

GLORYA SİNEMASI — Cumhuriyetin ilk yıllarında Beyoğlu sinemalarının en büyük ve güzel sinemalerından biri, bu satırların yazıldığı sırada (1973) yerinde yine büyük ve güzel bir sinema olan Saray Sinemisı bulunuyordu (B.: Saray Sineması).

GOBELYAN (Yervant) — Muharrir, şâir, gazeteci; 1923 de İstanbulda doğdu, 1947 de yazı hayatına atıldı, 1948-1950 yıllarında İstanbulda yayınlanan "Luys" (Işık), ve 1950-1951 yıllarınla "Tebi Luys" (Işığa Doğru) isimli haftalık gazetelerin yazı işleri müdürlüğünü yapdı. Şiirlerini "Yerani te" (Kâşki) isimli bir kitabda toplamış ve 1948 yayınlamışdır.

Kevork PAMUKCİYAN

GOBLE (Warwick) — Asrımız başında İstanbula gelmiş, bilhassa sulu boya ile pek çok ve pek güzel resimler yapmış bir İngiliz ressamı; sanatkârın hayatı hakkında esefle kaydederiz ki bilgi edinemedik. 1906 da Londrada A. ve C. Black tarafından basılmış olan Alexander Van Millingen'in "Constantinople" isimli eseri bu değerli sanatkârın 63 parça resmi ile süslenmişdir. Resimler 14 × 10,5 santim ölçüsünde

Tahtakalede Küfe Yapan Çingene

(Warwick Goble'den S. Bozcalı eli ile)

kuşe kâğıd üzerine renkli olarak basılmış ve metin dışında ilâveler olarak verilmişdir. Resimlerin asıllarının nerede olduğu da meçhûlümüzdür; adı geçen kitabda yayınlanmış olanların konuları şunlardır :

1. Ferâceli yaşmaklı İstanbul Hanımı
2. Galata Rıhtımı
3. Bozdoğan Kemeri üstünden Galatanın görünüşü
4. Dilenci
5. Küfe ören çingeneler
6. Galatada bir merdivenli yokuş
7. Üsküdarda Çiçek Pazarı
8. Galata Köprüsü (altından), ve Yeni Cami
9. Boğazın Rumeli yakasında bir rıhtım boyu ve mezarlık
10. Bir handa kahve ocağı, kahveci
11. Galatada İngiliz Hastahânesinden Halic'in görünüşü
12. İstanbul içinde bir sokak
13. İstanbul içinde bir sokak
14. Anadolu Kavağında meydan
15. Galata Köprüsü üstü
16. Ahırkapı-Çatladıkapu arasında Marmara sâhili, evler
17. Bir şeker imâlâthânesi
18. Çiçek satan çingene kadınları
19. Halı tâmircisi delikanlılar
20. İstanbul içinde bir pazar yeri
21. Bir han avlusu
22. İstanbul içinde bir sokak, eskici ve çeşme
23. Rumelihisarında bir sokak
24. Büyük Kapalı Çarşı içinden
25. Demirci - Nalband Dükkânı
26. Tophâne sırtından Liman ve Sarayburnu
27. Ahırkapu önü ve Deniz Feneri
28. Haydarpaşada İngiliz Mezarlığı Âbidesi
29. Sultanahmed Camiinde minber
30. Heybeli Adadan bir manzara
31. Beyoğlundan bir Halic manzarası
32. Galata Köprüsü, kayık ve mavunalar
33. Haliçde gemiler
34. Beyoğlundan Haliç ve Süleymaniye
35. Eyyub sırtında Karyağdıya çıkan yol
36. Eyyub sırtlarından Haliç ve iki yakası
37. Haliç
38. Surlarda İsak Angelos Burcu
39. Eyyub sırtında mezarlık ve Halicin görünüşü
40. Tepebaşı sırtı
41. Sultanahmed Camii avlusunda kurulmuş pazar
42. Süleymaniye avlusu
43. Ayasofya içi, vâiz kürsüsü
44. Ayasofya içi, hünkâr mahfili
45. Ayasofya içi, Küp
46. Galata Köprüsü üstü ve Yeni cami
47. Büyük Kapalı Çarşıda bir sokak
48. Sokakda kadınlara fal bakan zencî kadın
49. Tophânede bir sokak
50. İstanbulda merdivenli bir yokuş, ahşab evler
51. Simitci
52. Üsküdarda pazar
53. Bir han kapusu, dükkânlar
54. Aksarayda Yeşil Tulumba
55. Boğaziçinde Küçüksu Çeşmesi
56. Ayasofyada meydan kahvehâneleri
57. Rumeli Hisarı
58. Derviş
59. Mevlevî Derviş
60. Üsküdarda Yenivalde Camiinde açık türbe
61. Kâğıdhâne Deresi, ahşab köprü
62. Yaşmaklı Hanım
63. Göksuda Dörtkardeşler mevkii

GOLOD (Hovannes) — İstanbul Ermeni Patriklerinin en seçkinlerinden; 1678 de doğdu, doğduğu yer bilinmiyor, 1741 de İstanbulda vefat etti. Galatadaki Surp Kirkor Lusanoriç Kilisesinin medhaline gömülmüştür; (doğu Anadolu halkından olduğu tahmin olunabilir).

Tahsilini Bitlis yakınında meşhur Amirdol Manastırında yapmışdır; bundan dolayı "Pağişetzi" (Bitlisli) lakâbı ile anılmışdır; orada manastırın başrâhiblerinden ve zamanının büyük bilginlerinden Bitlisli Varton Vardabed'in (ölümü 1704) talebesi olmuşdur. 1705 de manastırdan ayrılarak bir hayli manastır ziyaret etmiş ve Muş yakınında Surp Karabet Manastırına gitmişdir; buranın başrâhibi Karabet Episkopos tarafından o havâlide vâizliğe tâyin edilmişdir. 1709 ilk baharında şiddetli bir zelzele sonucu manastır harab olmuş, tâmiri için gereken ferman alınmış, ve Hovannes Golod 1712 - 1713 arasında tâmir için lâzım gelen parayı iâne yolu ile toplamak üzere İstanbula gönderilmişdir.

1713 de Patrik vekili olarak Kudüse gitmiş ve Kudüs Ermeni Patrikliğini ağır borclar altında bulmuşdur; patrikhâneyi o borclardan kurtarmış, idârî ıslâhat yapmış ve İstanbula dönmüş, 1715 de İstanbul Patriki olmuşdur. Az sonra hassa mimarı Kayserili Meliton Araboğlu ile birlikde Edirneye gitmiş, devrin padaşı olup o tarihlerde devamlı suretde Edirnede oturan Üçüncü Sultan Ahmedden patriklik fermanını almışdır.

Belâgatlı bir vâiz olarak tanınmışdı; dürüst ve iş bilir bir suhanî reis oldu. Üstüdarda bir rühban mektebi açma iznini aldı; lâtinceden ve italyancadan en mühim dinî eserleri ermeniceye çevirtdi. Onun patriklik yıllarındadır ki İstanbulda ermeni matbaacılığı çok gelişdi; onun himâyesi ile Merzifonlu Kirkor'un, İstanbullu Astvedzadur'un, İstanbullu Sarkis'in, Sivaslı Parseh'in ve Hagub Birjderlerin matbaa-

larında yüzden fazla eser basılmışdır; ve pek çok ermeni kilisesini yeniden yapdırtmaya muvaffak olmuşdur ki hükûmetin kendisine beslediği güvenin delilidir, onun himmeti ile ihyâ olunan kiliseler şunlardır: Kumkapuda Surp Astvadzadzin (1718), Ortaköyde Surp Astvadzahzin (1726), Üsküdarda Surp Karabet ve Surp Haç (2 kilise 1727), Balatda Surp Hıreştakabet (1730), Galatada Surp Kirkor Linavoriç (1733).

Kevork PAMUKCİYAN

GOLTZ PAŞA (Baron Colmar von der) — (Golç ve Kolmar okunur) Almanya İmparatorluğu feldmarşali ve Osmanlı - Türk müşürü; aslı Prusyalıdır, zamanının büyük kumandanlarından biri, genelkurmayda çok değerli bir muallim, askerlik üzerine değerli eserler bırakmış kalem sâhibi bir asker, ve Türk dostu olarak tanınmışdır. 1843 de Bienkenfeld'de doğdu, Prusya ordusunda 1870 - 1871 Prusya - Fransa Harbine katıldı. Harbden sonra onyıl kadar Almanya İmparatorluğu Genelkurmay Harb Tarihi Dâiresinde çalışdı; 1883 de, alman ordusundaki rütbe ve terfî haklarını aynen muhafaza ederek devletinin izni ile Osmanlı İmparatorluğu hizmetine girdi ve Erkânı Harbiyei Umumiye ikinci reisi oldu, önce Türk asker

Goltz Paşa
(Resim: S. Bozcalı)

okulları ve öğretim kuruluşlarının ıslâhına, 1886 - 1895 arasında da Muzaffer Paşa ile birlikde Türk Ordusu teşkilâtının ve orduda eğitim usulünün ıslâhına memur edildi ve o yolda çok samimi ve ciddî çalışdı. 1895 de Türk Ordusunda yükseldiği general rütbesi ile Alman Ordusu hizmetine döndü. Orada çok faal ve parlak bir meslek hayatından sonra 1907 de ikinci defa Türkiyeye geldi, ordu müfettişliğine tâyin edildi, müşir (mareşal) oldu, 1911 de memleketine döndü, Birinci Cihan Harbinde Almanlar tarafından işgal edilen Belçikada kısa bir süre askerî umumî vâlilik yapdı, 1914 de o büyük harbde Almanyanın müttefiki olan Türkiyenin İstanbuldaki umumî karargâhına tâyin edildi, 1915 de İrakda bulunan 1. Ordu kumandanlığına tâyin edildi, 1916 da Bağdadda öldü. Nâşi memleketine nakledildi.

"Jung Deutschland - Bund" Genc Almanya Derneği'nin kurucusudur, bu yönden alman gençlik teşkilâtının gelişmesine hizmet etmişdir.

Bir askerî yazar olarak şöhretini 1870-1871 Harbi üzerine yapdığı etüdlerle yapmışdı. En önemli eseri olarak da "Das Volk in Waffen" gösterilir, bu eser dilimize "Milleti Müsallaha" (Silâhlanmış Millet) adı ile terceme edilmişdir (1899); Hâtıraları da oğlu alman generallerinden Friedrich von der Glotz tarafından yayınlanmış ve türkçeye çevrilmişdir. Türkçe isimleri ile "Rossbach'dan Jena'ya" (1906 ve "XX. Yüzyılda Alman Harb Tarihi" (1900-1914) isimli iki meşhur eseri daha vardır.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi.

GOMİKYAN PAKER (Vartan) — Değerli bir diş hekimi ve öğretmen, maarifci, yazar, şâir; 1915 de Adapazarında doğdu, babası Minas Gaomikyan aslen Geyvenin Kurtbelen köyünden olup öğretmen olarak geldiği Adapazarında ermeni azınlığı eşrafında Hacı Dikran Fesciyan Ağanın kızı Roza Hanımla evlenmiş ve Adapazarında yerleşmişdi. Ablası Doktor Gomikyanın ablası Madlen Hanım amerikan kız kolejini bitirmiş, erkek kardeşi Hayik Bey de yüksek ticaret mektebinden mezun olmuş ve genc yaşında ölmüşdür.

Vartan bey yedi yaşında iken, 1922 de Gomikyan âilesi Adapazarından İstanbula hicret ederek Kadıköyünde yerleşmiş, Vartan da Kadıköyünde Aramyan cemaat okulunda, sonra özel Torosyan İlk okulunda okumuşdur. Galatasarayı Lisesini bitirdi, 1932 de İstanbul Üni-

versitesinin Tıb Fakültesi Diş Hekimliği bölümüne girdi, 1935 de diploma alarak Pangaltıda bir muayenehâne açarak meslek hayatına atıldı.

1949 yılında Getronagan Ermeni Erkek Lisesi ile Eseyan Ermeni Kız liselerinde muallimliğe başladı, eski ve yeni ermenice ile edebiyat tarihi okuttu. 1957 de aynı dersleri okutmak üzere Üsküdar Surp Haç Rühban Okulu (sonra Surp Haç Lisesi) ile Feriköy Ermeni Orta Okulunda görev aldı. Öğretmenliklerinin yanı sıra din hekimliğine de devam etti.

1963 de Eseyan Kız lisesi mezunu ve eski öğrencilerinden Silva Çilbogosyan Hanımla evlendi. Çok kuvvetli bir edebî kültürü olan zevcesi kurduğu aydın âile yuvasına Nayad ve Nirva isimlerini verdikleri iki kız evlâd da katıldı.

Dr. Vartan Gomikyan daha öğrencilik hayatında iken hikâyeler ve şiirler yazmaya başlamışdır, öğretmenlerinden yazar ve gazeteci Hovseb Keşişyandan da teşvik görmüş, basın hayatına atılmış, ve ilk yazısı 1932 de "Zartonk" dergisinde "V" remzi ile yayınlanmışdır. Sonra İstanbulda yayınlanan hemen bütün ermenice gazete, dergi ve almanaklarda yazıları çıkmaya başlamışdır.

"Deniz" isimli bir şiiri ile bazı hikâyelerini 1957 de "Pari Yegar Seer" (Hoş Geldin Aşk) isimli bir kitabda toplayarak yayınladı.

Yine aynı yıl içinde Zovak ve Rober Haddeciyanın kalem arkadaşlığı ile ve Aramyan Okulundan yetişenler derneği adına "Cumhuriyet Devrinde İstanbullu Ermeni Yazarları Antolojisi" ni hazırladı, ve eserin ön sözünü kendisi yazdı.

Bu satırların yazıldığı sıralarda (1971-1972) yazıları "Marmara" gazetesi ile "Surp Pırgıç" ve "San" dergilerinde çıkmakta idi.

GONCA — Dilimize farscadan alınmış isim; çiçek tomurcuğu, henüz açılmamış çiçek; çiçeğin adı söylenerek "Gül Goncası", "Karanfil Goncası" demek gerekir ise de, her hangi bir çiçek adı eklenmemiş ise gonca denilince ekseriya öncelikle gül goncası hatırlanır. Ve çoğu zaman "Gonce" diye söylenir.

İsİtanbulun eski kâtib ağzınca "Gonca Dehan, Dehen" terkibi "Küçük Ağızlı" anlamında kullanılmışdır, tatlı penbe renkli dudaklara da "Gonca Leb" denilmişdir. Bu tâbirler kullanılır iken de sanıyoruz ki kırmızı bir gül hatırlanmışdır, ki Nedim'in bir beyitinde açıkca ifâde edilmişdir :

Bülbüllerin ister seni ey gonca dehen gel
Gül gittiğini anmayalım gülşene sen gel

Teşbih yollu "Güzel Genc" anlamında kullanılır :

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Gül goncasının kûşei destâr senindir
(Nedim)

Ayaktakımı argosunda "Güzel Genc"' "Güzel Tüysüz Genc" anlamlarında kullanılır. Aşağıdaki kıt'alar Hippi Mehmed Gökçınar'ındır (B.: Ficher, Hans, cild 11, sayfa 5768; Hans Kunut) :

İki dâne Hans'ım var, Hans Fişerle Hans Kunut
Serde de âşıklığım, içmeden hergün bulut.
Çıplak ayaklı Hippi turistlerin goncesi,
Gel de sen o dostları vefâsızlık et unut.

Hey Gökçınar Gökçınar İstanbulun kopuğu,
Bugün meydan senindir vura vura topuğu,
Çık bir dolaş merdâne, elinde aşk buyruğu,
İki gonce gülün var, Avrupalı iki put!

Biri resimler yapsın, biri çalsın gitarı,
Gezdir şu İstanbulda goncelerin Hansları,
Gün akşamlı demişler, at be korkuyu, arı,
Gece de parka götür, dizinde yatır uyut!

Şu beyitler de Ali Çamiç Ağanındır:

Yokdur benim günâhım
Gonca iken o şâhım

Attı yüzden hicâbı
Pırpırılık icâbı

Tez açıldı o dilkeş
Oldu çapkın bir serkeş

GONCA — Argo; esrarkeşlerce esrarın en iyisine, âlâsına verilmiş isim (B.: Esrar, cild 10, sayfa 5357) :

Yalın ayaklı turist
Kız ya oğlan âfete

Nefesden bir haber ver
Şıpşak hazır ülfete

Paspal Gonca bir Diş'e
Hepsi fit muhabbete

(Mehmed Gökçınar)

GONK TİYATROSU — "İstanbuldaki Oda Tiyatrosu yandığında, 1961 - 1962 mevsiminde yanan binanın karşı sırasında açılmış bir oda tiyatrosudur; 130 kişilikdir. Pekcan Koşar ile Lâle Belkis açmışlardır. İkiz Kardeşin David ve Tepeden İnme piyeslerini oynamışlardır. İlk kadrosunu şu sanatçılar teşkil etmişdir: Pekcan Koşar, Lâle Belkis, Tanju Gül, Coşkun Demokan, Ender Doruk, Ferid Aykın, Seden Kızıltunç, Orhan Aydınlaş" (M. Nihat Özön ve Baha Dürder, Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi, 1967).

Başka bilgi edinilemedi.

GORBON (Ahmed Refik) — Hâkim, avukat ve muallim; 1881 de Üsküdarda doğdu, Beykozlu Hâkim Salih Efendinin oğludur; ilmiyeden yetişmiş olan Salih Efendi Beykozda yerleşmiş Varnalı Şeyh Yahya Efendinin oğlu olub o zat da uzunca bir süre Karaburun Tekkesi şeyhliğinde bulunmuşdur. Anası Emine Sabîre Hanım ilmiye ricâlinden Esad Efendinin kızıdır.

İlk ve orta tahsilini Üsküdarda yapdı, Üsküdar idâdisinden mezun olarak 1898 de kâtiblikle adliye sicil kalemine girdi ve aynı Hukuk Mektebine devama başladı ve 1903 de üstün başarı ile diploma alarak, Hukuk Mektebinin ders programına uygun "Rehberi İlmî Ferâiz" isminde mîras'a dâir ilk eserini neşretti, yine o yıllarda Üsküdarda Yeniçeşmede "Füyuzâtı Osmâniye" adında ibtidâî sınıfları da olan bir özel okul açdı ki zamanında Üsküdarın meşhur mekteblerinden olmuşdu (B.: Füyuzâtı Osmâniye Mektebi).

Ahmed Refik Gorbon
(Resim: S. Bozcalı)

Asıl mesleğinde bidâyet, istînaf ve temyiz mahkemeleri azâ muavinliklerinde bulundu, 1915 de İstanbul icrâ memurluğuna tayin edildi. O zamanlar İstanbulda bütün icrâ dâireleri bir memurun elinde bulunub bu müessenin başında onyedi yıl çalışan A. R. Gorbon için o devrin hukukcuları "İcrâ Müessesesinin Kurucusudur" derlerdi. Hizmeti Türkiyede cumhuriyetin ilânından sonra da takdir edilerek adlî inkilab sırasında teşkil edilen müstakil İstanbul icrâ reisliğine tayin edildi. Yeni adlî kanunların hazırlanması için teşkil edilmiş komisyonlarda azâ olarak bulunduğu, icrâ ve iflâs kanunlarının lâyihalarını kaleme alan komisyonda en yetkili simâ oldu. 1930 da Temyiz Mahkemesi azâlığına seçildi. Bir kalem kâtibliği ile girdiği mesleğinde bu en yüksek kademede de iki sene çalışdıkdan sonra kendi isteği ile 1932 de emekliye ayrıldı ve İstanbul Barosuna kayd olunarak avukatlık yapmaya başladı. Emniyet Sandığı ile İnhisarlar İdâresinin hukuk müşâvirliklerinde, muhtelif hayır cemiyetlerinin azalıklaranda bulundu.

Hukuk Mektebi mezunlarına mahsus tatbikat dershânesinde "Cezâ Tatbikaatı" ve tapu memurları için açılan Kadastro Mektebinde de "İcrâ ve iflâs Kanunu" ve "İdâre Hukuku" muallimlikleri yapmışdır.

Meslekî telif eserleri şunlardır: "Amelî ve Nazarî İcrâ ve İflâs Kanunu Şerhi", "İcrâ Kanunu Hükümleri", "İcrâ ve İflâs Kanunu Şerhi". Baro ve Hukukî Bilgiler isimli dergilerde makaaleleri vardır.

Yıldız Hastahânesi başhekimliğinde bulunmuş Dr. Miralay Besim İbrahim Beyin kızı Fatma Meliha Hanımla evlenmişdir, o hanımdan iki oğlu, mimar Rebiî Gorbon ve Dr. operatör Bediî Gorbon, ve bir kızı Mefkure Kadıoğlu olmuşdur.

Faal bir siyâsî hayatı olmadı, Cumhuriyet Halk partisi üyesidir. Deniz sporlarını sever ve çiçek meraklısıdır.

GORBON (Bedii) — Tıb doktoru, operatör; 1915 de İstanbulda loğdu; Temyiz Mahkemesi azalığından emekli Ahmed Refik Gorbon'un oğ-

lu ve yüksek mimar Rebiî Gorbon'un kardeşidir, Galatasarayı Lisesinde okudu, liseyi 1935 de bitirdi, 1941 de İstanbul Tıb Fakültesinden dipasisloma aldı; I. Cerrâhi Kliniğinde asistanlık, baş asistanlık, doçentlik, profesörlük yapdı, 1961 de klinik şefi oldu.

Türkiyedeki Cerrâhî cemiyetleri ile milletler arası cerrâhı cemiyeti üyesidir. Meslekî mecmularda pek çok önemli yazısı yayınlanmış bir ilim adamıdır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

GORBON (Fazilet) — Zevcinin iş hayatına destek olmuş aydın bir kadın, yüksek mimar Rebiî Gorbon'un zevcesi ve Gorbon - Işıl Seramik Fabrikasının müdiresi; 1912 de İstanbulda doğdu, Ziraat Vekâleti müsteşârı iken 1941 de vefat etmiş ve aslı Kafkasyalı olan Aziz Meker Bey ile Şevket Hanımın kızıdır. İlk ve orta tahsilini Şişli Terakki Lisesinde yapdı, Notre Dame de Sion fransız kız lisesini bitirdi, 1936 da Ankara Hukuk Fakültesinden mezun oldu, ve 1937 de evlendi. İki erkek evlad büyütünceye kadar sadece ev kadını oldu, büyük oğlu Fatih Gorbon babası gibi mimar, küçük oğlu Aziz iktisadcı oldu. Kocasının bir merakdan başlayan seramikciliğinde en yakın iş arkadaşı oldu, ve yakınlıkdırki Rabiî Gorbona bir seramik Fabrikası kurma cesâretini verdi.

Genç kızlığında at sporuna merak sarmışdı, 1932 ve 1935 senelerinde engelli at yarışlarında dört birincilik kazanmışdı. Bu merakını Üniversiteye girdiğinde terketmişdi. Kültürü ile, zerâfeti ile, analığı ile, hayat arkadaşlığı ile "Yuvayı dişi kuş yapar" darbı meselini temsil eden bir kadındır.

Fazilet Gorbon
(Resim: S. Bozcalı)

GORBON (Rebiî) — İstanbulda önemli binâlar yapmış yüksek mimar, zevcesi Fâzilet Hanımla birlikde Gorbon Seramik Fabrikasının kurucusu; 1909 da İstanbulda Üsküdarda doğdu, Temyiz Mahkemesi azâlığından emekli Ahmed Refik Gorbonun oğludur (B.: Gorbon, Ahmed Refik; Gorbon - Işıl Seramik Fabrikası; Fâzilet, Gorbon).

Üsküdarda babasının kurduğu Füyuzâtı Osmâniye Mektebinde okudu, sonra ilk, orta ve lise kademeleriyle Galatasarayı Lisesinde okudu, 1927 de diploma aldı, 1933 de Güzel Sanatlar Akademisini bitirdi ve meslekî hayatına başladı.

1938 de Galata Yolcu Salonunu, 1943 de Heybeliada Sanatoryomunu, 1946 da Emlâk Bankası adına Levend Mahallesini, 1960 da Florence Nightingale Hemşire Okulunu yapdı, bu binâların içinde kendisinin en çok beğendiği ese-

Rebii Gorbon
(Resim: S. Bozcalı)

ri ilk büyük yapısı olan Galata Yolcu Salonudur.

Hem bir mimar, hem de amatör bir seramik ustası olarak da kıymetli bir sanatkârdır.

Yüksek Mimarlar Odası, Galatasarayı Kulübü, İstanbul Yelken Kulübü, Moda Deniz Kulübü üyesidir. Fatih (doğ. 1944) ve Aziz (doğ. 1946) adında iki oğlu vardır.

GORBON - IŞIL SERAMİK — 1957 de kurulmuş Levendde bir seramik fabrikası; kurucusu yüksek mimar Rebiî Gorbon'dur; "1943 de elime geçen fransızca bir seramik kitabını okumam, bende büyük bir merak uyandırdı, evimde bir gaz fırını uydurup tecrübelere başladım, muvaffak oldukca heyecanım arttı, evimdeki tesisleri bir atölye hâline getirip amatör bir seramikci olarak 1957 yılına kadar çalışdım ve o tarihde Gorbon Seramik Fabrikasını tesis ettim" diyor.

Rebiî Gorbon bu fabrikanın kuruluşunda en yakın yardımı zevcesi Fâzilet Hanımdan görmüşdü. 1965 yılı kasım ayında Hürriyet Gazetesinde Metin Soysal'ın kalemiyle "Büyük iş sâhâbi kadınlar" başlıklı bir dizi yazının üçüncüsünde Fâzilet Gorbon da fabrikanın kuruluşunu şöyle anlatıyor:

"Seramikçilik kocamda bir merak olarak başlamıştı, posta pulu ve kelebek koleksiyonu, bahçe merakı gibi.

"Mühürdar'da oturuyorduk. Rebiî Bey, bir gün elinde kocaman paketlerle geldi, gözlerinin içi gülüyor: — Bak hanım, nihayet istediğim gibi bir seramik fırını buldum... dedi. "O fırını aldıktan sonra seramikçilik merakına büsbütün kaptırdı kendini. Âdeta bir çocuk gibi evde çamur oynuyordu. Tabaklar yapıyor, vazolar yapıyor, yeni yeni motifler buluyor ve bunları pişirip seramik haline getirirken de evde tozdan, topraktan geçilmiyordu. Söylesem bir türlü, söylemesem bir türlü.. kocamın bu merakından önceleri bıkmış, usanmıştım. Lâkin, madem vazgeçeceği yok ve bunlarla uğraşırken büyük zevk alıyordu: —Bana da öğret, beraber yapalım.. dedim.

"O gün, saatlerce uğraşıp çanaklar, çömlekler yapmış, sonra da bunları fırına sıralamıştık. Ama, fırının kapağını kapadığımız an, nasıl bir heyecan sarmıştı beni anlatamam. Derken kapak açılmış ve hiç tahmin etmediklerim, en güzel birer seramik olarak karşıma çıkmıştı. Ondan sonra hadi Fazilet sıva kolları.. Meğer ne zevkli işmiş bu..

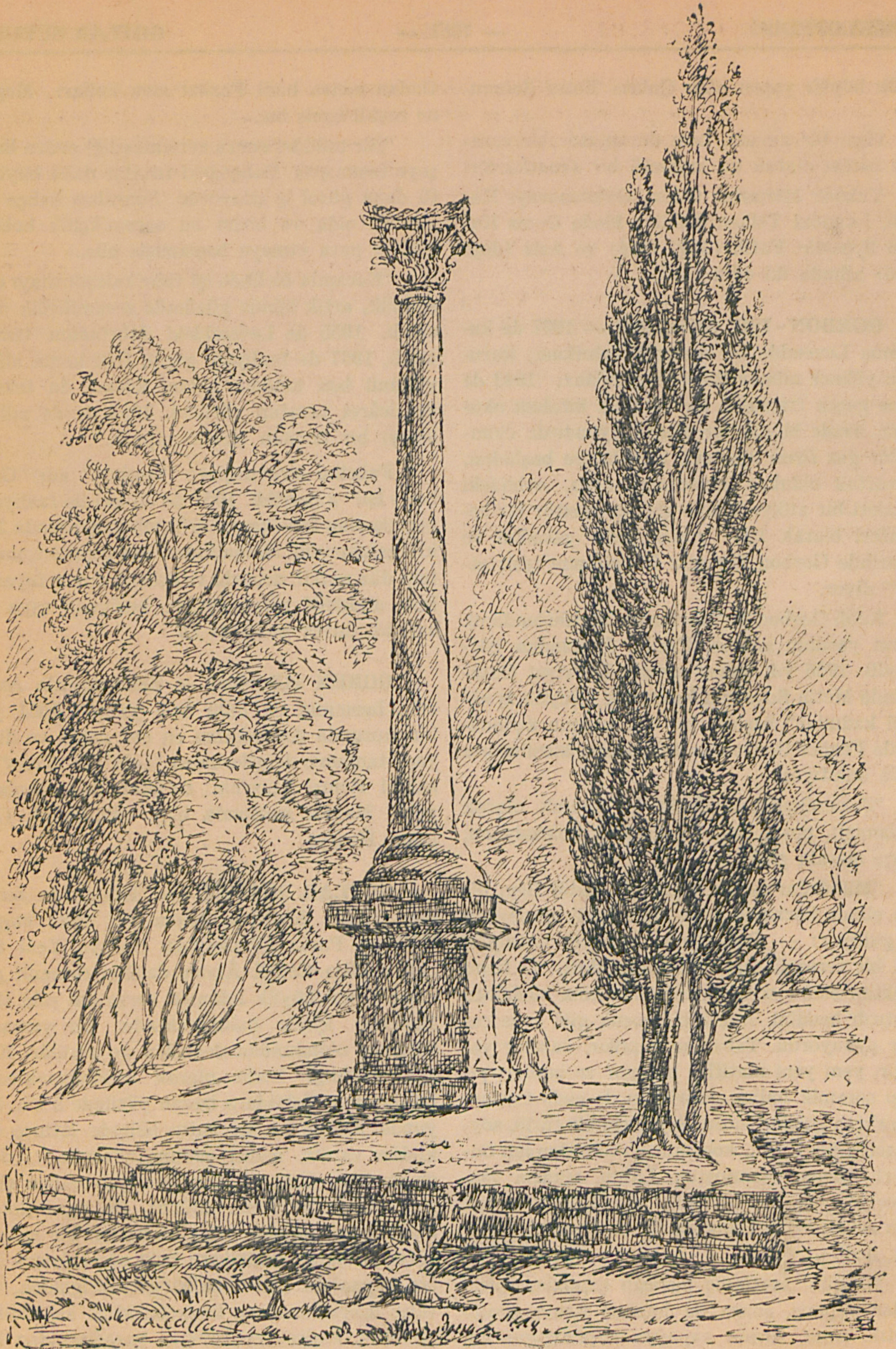
"Bir müddet sonra seramikçiliği evden bahçeye taşımıştık. Bahçedeki fırınlar daha büyüktü daha güzel iş çıkıyordu. Sonraları bahçe de yetmez oldu ve bizim bu seramikçilik hobisi, çoktan para etmeye başlamıştı bile..

"Kocamla birlikde işi fabrikalaşdırmayı düşündük, artık işimiz gücümüz seramikcilik olacakdı. 1955 de Levenddeki fabrikanın temeli atıldı, 1957 de faaliyete geçdi, fabrikanın idâre yükünü ben üstüme aldım, kocam da teknik ve ticâret tarafını yürüttü, 1963 de de müesseseyi bir anonim şirket yapdık..".

Fabrika şirketleşince "Gorbon" adı "Gorbon - Işıl" a çevrildi. 1957 de 35 işci ile faaliyete geçmiş olan fabrikanın 1970 yılı kadrosunda 200 kişi çalışıyordu. Mâmulâtının ana çeşidleri, muhtelif düz renkli, dekorlu ve desenli duvar fayansları, muhtelif sofra eşyâsı, hediyelik eşya ve artistik duvar panoları idi.

GOREN (Charles) — Zamanımızda Amerika basınının en ünlü briç yazarı; 1961 yılı temmuzunda Amerikanın en çok satan ve dünyaca tanınmış dergilerinden "Life" ile "Time" in sâhibi Henry Luce'nin refâkatinde İstanbula geldi. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi (B.: Luce, Henry).

GOTLAR SÜTUNU — "İstanbulda fetihden önceki devirden kalma bir anıt; bugün Gülhâne Parkı (Topkapusu Sarayı, Yeni Saray, Sarâyı Cedîdi Âmire denilen osmanlı pâdişahlarının büyük İstanbul sarayının eski Has Bahçesi) içinde bulunmaktadır, bir yamacın üzerinde olduğundan denizden de görülür. Kim için dikildiği kesin olarak bilinmemektedir. Kaaidesinin Üsküdara bakan yüzünde 9 cm. boyunda harflerden üç satır hâlinde lâtince bir kitâbe vardır, metni şudur: "Forunae reduci ob devictos Gothos" (Gotlara galebesinin şükrânı olarak yardımcı tâlih'e). Bu yazı, Gotlar Sütununun Gotlara karşı kazanılan bir zâferin hâtırası olarak dikildiğini belli eder. Ancak hiç bir kaynakda anıtın bahsi geçmediğinden, evvelce üzerinde duran heykelin kime âid olduğu bilinmez. Sâdece geç devrin yazarlarından Nikephoros Gregoras (1290 a doğru - 1360) burada şehrin efsânevî kurucusu Byzas'ın bir heykelinin durduğunu bildirir, fakat bu da ye-

Gotlar Sütunu

(Gravürden S. Bozcalı eli ile)

teri kadar inandırıcı değildir. Çünkü şehrin kurucusunun heykelini taşıyan bir anıtın kaaidesinde Gotlara karşı kazanılan bir zafer yerine, bu hususu belirten bir yazının olması gerekirdi. Ayrıca Gregoras bu heykeli görmemiş, bunu bir rivâyet olarak anlatmışdır. Kitâbenin dilinin lâtince olması ve Gotlardan bahsetmesi, Gotlar Sütununun Roma İmparatorluğu devrinde bir imparatoru anmak için yapıldığına delildir. Gregoras'ın yazdığı doğru ve bu anıta âid ise, belki sonraları anıtın üstüne Byzas'ın heykelinin konmuş olabileceğine işâret sayılacağı gibi, zamanla gerçek hüviyeti unutulmuş bir heykelin sonraları halk arasında Byzas zan edilmesi de mümkündür.

"Gotlar Sütunun eskiden II. Caudius (268 - 270) un 269 da Gotlara karşı kazandığı zaferin hâtırası olduğu kabul ediliyordu. Claudius'un İstanbulla hiç bir ilgisi olmadığından ve buraya da gelmediğinden, anıtın ona âid olmayacağı neticesine varılmışdır.

"Gotlar Sütununun, Tunadan inen Gotlara karşı savaşdığı bilinen I. Theodosius (379-395)u andığı ileri sürüldüğü gibi, kitâbedeki harf biçimlerine dayanarak anıtın I. Constantin (306 - 337) için dikildiği de iddia edilmektedir. Her halde anıt IV. Yüzyıla âiddir.

"Mâvi damarlı mermerden olan Gotlar Sütunu üç basamak üzerine oturan bir kâide ile yekpâre bir gövde ve bir de başlıkdan ibârettir. Toprak hizâsından itibâren yüksekliği 15 metre kadardır. Kâidenin yüzlerinde evvelce kabartmalar bulunduğu, fakat bunların taşcı kalemi ile kazındığı, bâzı izlerden ve kitâbenin de güç okunur derecede silinmesinden anlaşılır. Gotlar Sütununun tek süsü, Korint üslubunda olan ve çok iyi durumda günümüze kadar gelen başlığıdır. Bunun Üsküdara bakan tarafında ortada bir kartal kabartması görülür.

"Gotlar Sütunu saray bahçesi içinde kaldığından uzun süre sâdece uzakdan görülüyordu. Anıtın kitâbesini ilk defa 1810 da J. C. Hobhouse kopya etmiş, ilk gravürleri ressam Th. Allom tarafından R. Walsch (1838) ın, ve ressam W. H. Bartlett tarafından da Miss J. Pardoe (1839) nin kitablarında yayımlanmışdır. Bunlardan ilkinin pek doğru olmamasına karşılık ikincisi gerçeğe tamamiyle uygundur.

"Gotlar Sütununun az aşağısında 1913 de ilk Bizans devrine âid bâzı mimârî kalıntılar bulunmuşdur. Bunların bâzen iddia edildiği gibi Küçük Tiyatro (Theatrum Minor) nun veya Dmetrios Kilisesinin kalıntıları olabileceğine pek ihtimal verilemez. Belki bir geç roma devri sarayına âid olması muhtemel olan bu harâbeler, Bizans çağında bir süre dükkân olarak kullanılmışdır" (Prof. Semavi Eyice, Gotlar Sütunu, Türk Ansiklopedisi).

GOUFFIER, CHOISEUL - GOUFFIER (Marie Gabriel Flarent Auguste, Comte de) — (Şuvazöl Gufye okunur); Fransız diplomatı, İstanbula dâir büyük ve ünlü bir eserin sâhibi.

Fransız kral hanedânı kadar eski ve soylu bir aileden, 1752 yılında Paris'de doğdu. 1771'de Marie de Gouffier ile evlendikten sonra adına bu ilâveyi yapdı. Albay oldu; XV. Louis'nin bir süre gözde nazırlarından olan amcası Dük de Choiseul - Stainville'in ve Abbé Barthélemy'nin teşvikiyle, 1776 Mart'ında "Atalante" gemisi ile Yunanistan ve Türkiye yolculuğuna çıkdı. Beraberinde bir sanatkârlar maiyeti vardı. Bilim ve sanata, özellikle arkeolojiye olan coşkun bir gençlik tutkunluğu ile yapdığı bu uzun ve masraflı yolculukta antikitenin bilinen bütün merkezlerine uğradı, her harabeyi inceledi, gravürlerini yaptı ve sonucu olan olağanüstü eserinin ilk cildini, 1782 yılında yayınladı; adı "Voyage Pittoresque de la Grèce" dir. 27 yaşındayken, yani 1779 yılında, Académie des Inscriptions et Belles - Lettres'in üyeliğine seçilmişti. Büyük eserinden sonra, 1784 yılında ise Alembert'in yerine, Fransız Akademisine seçildi.

Aynı yıl, Kral tarafından İstanbula büyükelçi olarak tayin edildi. Eserinin II. Cildinin 2. kısmında kendisi sonradan bu tayini anlatır: Beraberine asker, mühendis ve diğer uzmanlardan bir heyet verilmişti. Geminin komutanı, Marki de Chabert, kralın kaptanı idi ve bu yolculukta Akdenizin bir haritasını yapmak görevini almıştı.

Choiseul - Gouffier'nin İstanbulda yaptığı ilk iş, zamanının en ileri matbaasını Beyoğlundaki elçilik binasında kurmak oldu. Ayrıca yine Beyoğlu ile Tarabya'da, iki rasathâne de kurdu ki, gözlem sonuçlarını Paris'in enstitülerine gönderiyordu. Elçilik arşivini bugünkü mükemmel temeline kavuşturdu. İmparatorluğun dört köşesindeki fransız konsoloslarını, antika ve eski eser toplamaya seferber etti.

Politik plânda Osmanlı Başkentini, Kırım'ı kaybetmiş olmanın acısı ile, bunu telâfi etmek için Rusya'ya karşı savaş hazırlıkları içinde buldu. Kenlisinin politikası ise, İngiltere ve Prus-

ya'ya karşı Rusya ve Avusturya ile Osmanlı devletini yaklaştırmak çabaları oldu. Nitekim, 1789'da III. Sultan Selim tahta çıkınca, önleyemediği savaşa rağmen Yedikuledeki rus elçisini serbest bıraktırdığı gibi, avusturya elçisini de bir fransız gemisi ile İstanbuldan kaçırıp kurtardı. Bir yandan, Osmanlı ordusunun ıslahı hareketlerinin içindeydi: Tersânede ingiliz ve fransız tekniği ile yapılan 74 toplu bir kalyon denize indirildiğinde itibâri en üst düzeye çıkmıştı. Sadrazam Halil Paşa ile de çok iyi anlaşıyordu. Fakat 1789'da patlayan Fransız Büyük İhtilâl, Choiseul - Gouffier'yi İstanbulda zor durumda bıraktı. Bundan sonraki yıllar, Paris'teki ihtilâl idaresi ile İstanbuldaki elçi arasında çekişme ile geçti ve bu mücadele arkeolog elçiyi bir militan haline getirdi.

Paris, elçi olarak onun yerine Marki Charles de Sémonville'i tayin etmişti. Bâbıâlide monarşileri temsil eden başlıca elçiler bir araya gelerek bir nota verdiler ve yeni elçinin nasıl azılı bir hükümdarlık düşmanı olduğunu belirttiler. İstanbul, Sémonville'i kabul etmemek kararını aldı. Zâten o da yolda Avusturya tarafından tutuklanmıştı. Esirlikten, üç ay sonra, Avusturyalı Marie - Antoinette'in kızının (sonradan Angoulême Düşesi) Avusturya hanedânına geri verilmesi ile kurtulabildi.

Marki Sémonville yolda bu maceralarla uğraşa dursun, Paris'teki Cumhuriyet Geçici İcra Konseyi, kendisini unuttu ve Polonyadaki Elçi Marie Louis Descorches'u (Marquis de Sainte-Croix) İstanbula tayin etti. Yeni elçi, XVI. Louis'nin idamının ertesi günü, 23 Ocak 1793'de Paris'ten hareket etti. Liège tüccarı kılığı ve pasaportu ile başladığı yolculuğunda Bosna'da bir Paşa tarafından nedeni anlaşılmadan 2 ay tutuklandı. İstanbula varabildiğinde Reisülküttab Efendi kendisine usulen hoş geldiniz dedirttikten sonra elçilik yerine Galatada bir bina verdi. Descorches sahibi ve tam elçi haline gelebilmek için Choiseul - Gouffier ile cenk etmesi gerekiyordu.

Bu sırada uluslarrası politik denge, gelişen Rus - Avusturya dostluğu karşısında Bâbıâlinin Fransaya yaklaşmasını gerektiriyordu. Krallığa sadık kalan ve ihtilâli tanımadığı için Londra'ya tayinini de geri çeviren, Veliahd ile Comte d'Artois'ya bağlanan Choiseul - Gouffier ise Avusturya ve Rusya dostluğunda ısrar ediyordu. Bu tutumu İstanbuldaki itibârının sonu oldu. Almanyada bulunan XVI. Louis'nin kardeşleri prenslere yazdığı bir mektup da ele geçmişti. Choiseul - Gouffier, tevkifini beklemeden elçiliğin işlerini sekreteri Chalgrin'e bırakarak Rus Elçiliğine sığındı. Fransız Hükûmeti, borçlarını ödemeden kendisinin Türkiyeden çıkmasına izin verilmemesini istedi; buna karşılık Choiseul - Gouffier bir hesap çıkardı. Fakat ihtilâlin dostu hürriyet ülkesi İngilterenin desteği ve İstanbula gelen Fransız filosu kumandanlarının katılması ile, 20 Ocak 1793'de Elçilik Sarayında, eski tercüman yeni temsilci Antoine Fonton tarafından verilen parlak bir kabul resmi ve balo, Choiseul - Gouffier için bütün ümid kapılarını kapamış oldu; O gece Elçilik binası girişten itibaren fransız ve ingiliz bayrakları ile donatılmış, bahçe ve salonlar ışıklara boğulmuştu. Ziyafette, Konvansiyon'un, generallerin, (Avusturya elinde tutsak olduğu bilinmeyen) elçi Sémonville'in ve Türk makamlarının şereflerine kadehler kaldırıldı. Yemekten sonra şehirdeki Fransız uyruklular gelmeğe başladılar. Balo başladı. Sabaha kadar dans edildi.

O gece, bir zamanların parlak ve debdebeli elçisi Choiseul - Gouffier'nin, hem çok uzak olmayan, hem de yüksekde bulunan Rus Elçiliğinde, yenilginin ve unutulmuşluğun burukluğu içinde acı saatler geçirdiğini tahmin etmek zor değildir.

Ertesi günü, izni olmadan bu balo yapılamayacak olan Bâbıâli, Elçiliğe hoşnutluğunu bildirdi. İhtilâl idaresi altında da olsa, Osmanlı İmparatorluğu geleneksel hasmı Rusya'ya karşı kendinden yana çıkan bir Fransayı tutacak ve ne kadar iyi hatıralarla bağlı da olsa, Rus dostluğunu telkin eden kişizâde elçiyi feda edecekti.

Choiseul - Gouffier bunu anladı ve 1793 Şubatında Odessa'ya hareket etti. (Bu bilgiler, kendisi hakkında Paris'de basılmış, muhtemelen 1955 yıllarında, bir broşürün yazarı olan Fransız Elçilerinden Raymond Brugère'den alınmıştır. Choiseul - Gouffier'nin eserinin II. Cildinin 2. Bölümünde, Académie Royale des Inscriptions'un Sekreteri Dacier'nin yazdığı giriş yazısında ise, 1792 Kasımında ayrıldığı yazılıdır). Prensleri Romanya'nın Hermannstadt şehrinde buldu. Moskovada Çar I. Paul'un iltifatına erişti. Kendisine önce Litvanyada geniş bir ormanlık arazi verildi. Fakat sonra Paul'a yapılan suikast sonucundaki olaylarda gözden düştü. Fransadaki şartların değişmesi ve Talleyrand'ın gençlikten beri aynı kalan olağan-

üstü yakınlığı sayesinde 1802'de Fransaya dönebildi. Eserinin II. Cildinin ilk kısmını, servetini ve gücünü yitirmiş olarak yayınladı. Bunun başına yazdığı yazıda, ilk cildi meydana getiren o gençlik coşkunluğunu hüzünle hatırlar. 1818 de öldü; bir çok şeyler görmüş ve yaşamış olan gözlerini dağdağalı bir hayattan sonra kapamışdı.

Eseri, büyük boyda iki bölüm ve üç cild halinde yayınlanmıştır. I. Bölüm, yani birinci cild, 1782 tarihini taşır, Yunanistanda Coron harabeleri ile başlar, İzmir ile biter.

II. Bölüm'ün I. Cildi (tüm eserin ikinci cildi) 1809 tarihini taşır. Bazı kaynaklar bunun 1824'de yayınlandığını yazarlarsa da, eseri görmeden verilen bilgi olsa gerektir. Çünkü II. Bölüm tek değil iki cild halindedir ve birincisi 1809'da çıkmıştır. Bunda İzmir ile Truva arası işlenmiştir.

II. Bölümün 2. kısmı (yani tüm eserin üçüncü ve son cildi) 1822 tarihinde basılmıştır. Bergama ile başlar, 451. sayfa ile İstanbula gelir. Eserin İstanbul için büyük önemi dolayısı ile, gravürlerin tam listesini vermek gerekir; biz burada bu makale için özel numaralar kullandık :

1. İstanbul harita-planı (Kauffer ve lE Chevalier tarafından 1786 da yapılmışdır).
2. Yedikule manzarası
3. Liman ve İstanbul, Üsküdardan Sarayburnuna bakış.
4. Üsküdar, Haremdeki Kavak Sarayı
5. İncili Köşk
6. Topkapusu
7. Kızkulesi
8. Kaptan Paşanın Cebeciler kasrından hareketi
9. Tophâne
10. Fransız Sefârethânesinden Sarayburnu - Ayasofya görünüşü.
11. Galatadan Sarayburnu görünüşü.

12, 13, 14. Topkapu Sarayı

15. Tophâne kıyıları
16. Valde Camii
17. Bâbüssaade
18. Aynalıkavak
19. Kalyoncu Kışlası
20. Kopkapu Sarayından Ortakapu.
21. Fatih Camii
22. Bâbıhümâyun
23. Sultanahmed Meydanı ve Camii
24. Sultanahmed Meydanı
25. Yeni Cami kıyıları
26. Süleymaniye ve yamaçları, Haliçden görünüş
27. Aynalıkavak
28. Edirnakapusu
29. Marmara Surları
30. Saint Jean Studios
31. Derterdar Burnu, yalı
32. Kuruçeşme, yalı
33. Kuruçeşmede Bostancıbaşı Yalısı
34. Rumeli Hisarı
35. Büyükdere
36. Büyükderede Molla Yalısı
37. Büyükdere ve boğazın sonu
38. Kavaklar ve Karadeniz ağzı
39. Hasan Paşa
40. Moldavya Prensi

41 - 76. Kıyâfetler: Pâdişah, Kızlarağası, Silâhdar Ağa, Bostancıbaşı Ağa, Sadrazam, Reisülküttab, Yeniçeri Ağası, Kaptanpaşa, Kapuağası, İbrikdar Ağa, Tülbenddar Ağa, İçoğlanı, Solakbaşı, Solak - Peyk, Baltacı, Zülüflü, Topcubaşı, Bostancı, Kumbaracı, Alay Çavuşu, Gemi Kaptanı, Kalyoncu, Aşçıbaşı, Yeniçeri, Haseki, Aşçı, Helvacı, Şeyhülislâm, Kadıasker.

1970 de eserin Avrupadaki satış fiatı 20.000 Türk lirası idi.

Çelik GÜLERSOY

GOUJON KAPTAN (Louis) — Şirketi Hayriyenin kuruluşunda ilk kaptanlarından bir fransız gemicisi; yelkenli gemi kaptanlığından gelme idi, hayatı hakkında başka bir kayde rastlanmadı.

Bibl. : Şirketi Hayriye Tarihçesi

GOURAUD (Henri Joseph Eugène) — (Guro okunur); "Fransız generali, 1867 de Parisde doğdu, 1888 de Saint - Cyr (Sen - Sir) asker okulunu bitirdi, 1894 yılından itibâren Fransanın sömürgelerde askerî kuvvetlerinde görev aldı; Mareşal Lyantey (Liyotey)'in yardımcısı olarak (uzunca bir zaman Cezâyirde bulundu); Birinci Cihan Harbinde 1915 de, tümgeneral rütbesi ile Çanakkale Fransız seferi kuvvetleri kumandanlığına tâyin edildi ve Çanakkale muharebelerinin birinde ağır yaralanarak sağ kolunu kaybetti, memleketine mâlul olarak döndükten sonra da orduda kaldı; 1919 - 1923 arasında Suriyede Fransa adına yüksek komiserlik yapdı, 1923 - 1937 arasında paris askerî vâliliğinde bulundu, Yüksek Harb Konseyi üyeliği yapdı; 1946 da Parisde vefât etti" (Türk Ansiklopedisi).

Çanakkaledeki fransız askeri mezarlığını ziyaret bir gelenek hâline gelmişdi, yıllarca bu ziyaretlere başkanlık yapmış olan General Gouzand, konuşmalarında dâimâ "Eski mert ve kahraman düşmanımız Türkler" der idi ve

Türklere karşı savaşır iken bir kolunu kaybetmiş olan özünden asker bu kumandan bir Türk dostu olarak tanınmışdı (B.: Franchet d'Espérey, cild, 11 sayfa 5830).

GOYGOYCULAR — İstanbulda her sene yalnız "Muharrem" ayında meydana çıkıp bu ilk gününden son gününe kadar büyük şehri sokak sokak dolaşan ve mutlakaa her iki gözü kör dilenci kaafilelerine verilmiş isimdir.

Goygoycuların İstanbulda ilk defa ne zaman görüldükleri tesbit edilemedi; zanediyoruz ki İkinci Sultan Mahmud zamanında ve 1826 da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra olacaktır. Sultan Mahmud o kadim asker ocağını kaldırdıkdan sonra, devlet bünyesinde ıslahata başlamış, bir geniş kıyâfet inkilâbı olmuş; programları, örnekleri Avrupadan alınarak yeni mektebler, müesseseler açılmış, orduya ve okullara Avrupa dilleri öğretimi girmiş, aşırı muhâfazakâr ve muhakkak ki çoğunluğu da teşkil eden aşırı câhil kitle pâdişâhı "dinsizlik", "gâvurluk" ile ittihamâ başlamışdı. Onların da dinî hisleri okşanmış, zararsız tâvizler verilmiş, târih kaynakları karışdırılarak İstanbulun muhtelif yerlerinde, pâdişâhın çevresindeki kimselerin gördükleri rüyâlarla bir takım "Sehâbe Kabirleri" bulunmuş, merâsimle ihyâ edilmiş, bu arada mübârek bir mâtem ayı bilinen Muharrem ayında kaafilelerle dilenmeye çıkan Goygoycular da hoş görülmüş, belki de devlet ricâli kapularından verilen cömerdce sadakalarla himâye edilmişdi. Goygoycuların kaafile kaafile dilenmeleri meşrutiyet devrinde, 1909 - 1910 dan sonra yasak edilmişdir.

Hepsi Dârendeliydi. Yıl boyunca şehrin iş yeri, ticâret merkezi, işlek yol, belli bir köşesinde ve dâimâ aynı noktada oturur, dilenirler, muharreme doğru da Şehzâde Camii avlusunda kendilerine tahsis edilmiş Tabhâne binâsında toplanırlar, o ay şirket hâlinde çalışırlardı. Altışar kişilik en çok tahminen 10 takım, kaafile idiler, 60 kadar kör dilenci. Her takımın kaafilenin de gözlü, fakat mutlakaa topal veya çolak bir de sürüdücü, rehberi olurdu. O bir ay için kendilerine mahsus bir kıyâfetleri vardı; külâhlarına ince beyaz yemeni sararlar, sırtlarına beyaz cübbe giyerler, ayaklarında sarı pabuç, ellerine de uzun birer asâ alırlardı. En önde sürücüleri, yolda, birbirinin omuzuna sol elleriyle tutunup bir dizi hâlinde yürürlerdi.

Bir takımdaki altı körden her birinin omuzunde ikişer gözlü birer heybe, torba bulunurdu. Rivâyet edilir ki ikişer gözlü altı torbadan murad, "Oniki İmam Aşkına" sadaka erzak niyâzı idi. Verilecek erzakın kaba muhtac olanları için de torbalarda kap bulundurulurdu. Torba-heybe gözleri aşğı yukarı şöyle idi :

1 - 2 :	Zeytin yağı, sâde yağı
3 - 4 :	Pirinç, bulgur
5 - 6 :	Un, irmik
7 - 8 :	Şeker, sabun
9 - 10 :	Hoşaflık, başda kuru fasulya, nohud, bakla, mercimek
11 - 12 :	Tarhana, çay kahve

Yine tahmin ve zan ile kaydediyoruz, Goygoycular bu tarz dilenciliği, temeli XVII. Yüzyılda atılmış İstanbuldaki Külhan Beyliği teşkilâtından almış olacaklardır (B.: Külhan Beyleri).

Her kaafile, takımda altı körden biri muhakkak güzel ve yanık sesli bir dilenci olurdu; iki üç kıtalık bir ilâhi okur, ilâhinin her beyit aralarında da, sürücüleri de dâhil bir ağızdan bir nekaraat terennüm ederlerdi kendilerine "Goygoycu" adının takılmasına o sözler sebeb olmuşdu.

M. Zeki Pakalın tarafından "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri" isimli eserinde şu goygoycu ilâhisi kaydedilmişdir :

Kerbelânın yazıları
Şehid olmuş gazileri
Hoy goygoy cânım!

Fatma Ana kuzuları
Hasan ile Hüseyindir
Hoy goygoy cânım!

Kerbelânın ta içinde
Nur balkır siyah saçında
Hoy goygoy cânım!

Yatır kanlar içinde
Hasan ile Hüseyindir
Hoy goygoy cânım!

M. Kayalar da şöyle bir metin veriyor :

Gökde melek yerde her can ağladı
Nârı hasret ciğerleri dağladı
Mevlâ yâ hoy goygoy cânım!

Herhangi bir metin vermeden: "Bir kerbelâ mersiyesi okurlar ve beyitleri arasına kendilerine lâkab olan terennümü katarlardı" diyebiliriz.

Değerli bir müdekkik olan Efdalüddin Tekiner, Goygoycuların ara nağme terennümlerinin meşhur bir Kerbelâ mersiyesindeki: "Hey kaygulu cânım.." mısraının câhil dilenci ağzında bozulmuş şekli olduğunu söylemektedir.

Goygoyculara erzakla birlikte sadaka olarak para da verilirdi; fakat para, kaafiledeki altı körün kendi ellerine verilirdi. Topladıkları erzak sadakası ise bir yıllık rızıklarına yeterdi.

Hüsnü KINAYLI

Adapazarlı Köçek
(Fotoğraftan S. Bozcalı eli ile)

GÖBEK — "1. İnsanın en ekser hayvânâtın karınlarının ortasındaki deliğimsi çukur ki ana rahminde cenin iken bağırsak gibi bir râbıta ile vâlidesinin cizmine bağlı olub anasının kanı oradan ceninin bedenine girer ve dolaşır, arabcası Sürre, farscası Nâf; 2. Lahna, marul karpuz gibi sebze ve meyvaların orta kısmı; 3. Mecâzen orta, merkez anlamında kullanılır", şehrin Göbeği, Tavan Göbeği; 4. Nesil, zürriyet, karin, "Üç göbek İstanbullu" (Kaamûsi Türki).

İstanbul mutfağında bir hamur tatlısı "Kadın Göbeği" adını taşır. Kürk olan hayvan postlarının göbek kısmından yapılan kürklere, göbeğin farsca karşılığına nisbetle "Nâfe Kürk" denilir.

Halkın ayak takımı ağzında Göbek Fıtığının adı "Göbek Düşme" dir. Yine halk ağzında zor işlerin başarılması anlamında "Göbeğim Çatladı", "Göbeğim Söküldü" denilir.

Edebiyatımızda bir güzelin göbeği Nedim tarafından göbeğin farsca adı ile şu nefis mısrâlar arasında tasvir edilmişdir :

Revakı mihri şikest etti sînei sâfın
Amûdi subha halel verdi sâkı şeffâfın

Tutar göbek borusu goncayı açıldıkca
Şikâfı pîreheninden o gül gibi nâfın

Topukların göricek mest olur safâsından
Pâbuç gibi açılub kaldı ağzı haffâfın

Bir meşhur şarkısından aldığımız şu beyit de Nedimindir :

Şöyle mest olmuş ki açılmış giribânı kabâ
Nâfden tâ bendgâhı hançeri fûlâdadek

Eski çengi ve göçeklerin oynarken göbek çalkalamaları meşhurdu, zamanımızda o tarz oyunlara "Göbek Dansı" deniliyor.

GÖBEK ÇALKAMAK, GÖBEK DANSI — Rakısda oyuncunun karnını aşağı yukarı oynatması; eski usül oyunda Çengiler ve Köçekler mutlakaa göbek çalkadığı için, zamanımızda o eski usül oyunlarımıza "Göbek Dansı" denilmektedir.

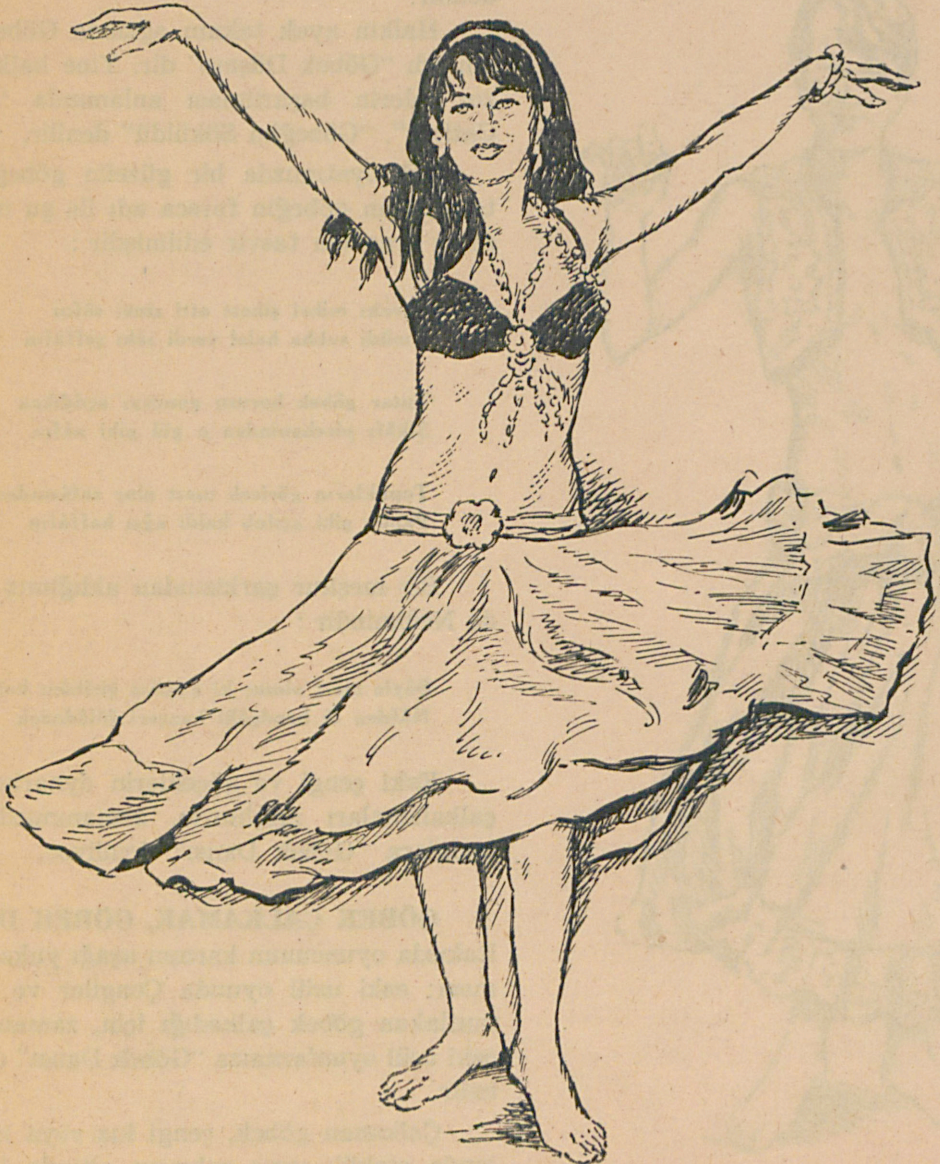
Çalkanan göbek, çengi kız veya köçek oğlanda eteklik veya şalvarın altında kalırsa, o oyunların temâşâsından zevk alanlarca makbul sayılmazdı; oyunun letâfeti, etekliği veya şal-

varı göbek altına düşürerek göbek çukurunun dagörülmesinde idi. En fettan ve işvebaz karılar, kızlar ve köçek oğlanlar öyle oynamışlardır. Oyuna da çıplak ayakla çıkmışlardır. Zamanımızın göbek dansözleri de istisnâsız göbeklerini, çukurunu göstererek çalkamaktadırlar, ve yine istisnâsız, çıplak ayakla oynamaktadırlar.

Oyun yeri yalın ayakla basmaya müsâid değilse, ayaklarına arkası basılmış ve topukları gösteren bir pabuç giyerlerdi; oyunda hünerli oyuncu ayağının çıplak olarak görülmesi raksa ayrı bir câzibe verirdi, imkân olmadığında, topuk temâşâsı ile yetinilirdi. Zamanımızın göbek dansözleri ise sahneye istisnâsız çıplak ayakla çıkmaktadırlar.

Zamanımızda Avrupada ve Amerikada kabare, taverna ve gece kulüplerinde türk göbek dansının hayli revaçda olduğu, pek çok türk dansözünün oralarda yüksek ücretlerle göbek çalkadıkları, magazinlerimizde ve günlük gazetelerimizin magazin sayfarında sık sık bahis konusu olur. Bizimkilerden göbek çalkama mârifetini öğrenmiş avrupalı ve amerikalı dansözler vardır.

Göbek dansında "Çengilik" dansözlerle ihyâ edilmişdir, fakat her nedense göbek dansının dansözleri, Köçek Oğlanlar henüz sahneye çıkmamışlardır. Bir yakışıklı delikanlı sahneye çıkıp öncü olsa çok rağbet göreceeği, peşi sıra

Sinema Sanatcısı Fatma Girik

(Dergide yayınlanmış resimden S. Bozcalı eli ile)

hayli şöhretler, yıldızlar doğacağı muhakkakdır (B.: Çengi, cild 7, sayfa 3840; Köçek).

Çengilerin ve köçeklerin medhi şânında yazılmış manzumeler pek çokdur. Şu beyit Fatih Sultan Mehmedin babası İkinci Sultan Muradındır, Edirnede yahud Bursada bir köçek için söylenmişdir:

Çalınır çenkler, ayaklar karsılır,
Raks urur rakkaas, çardak sarsılır.

Şu kıt'a da, çenginin ve köçeğin baş tâcı edildiği Lâle Devrinle Nedimindir, bir İstanbul köçeği şânındadır :

Rakkaas!.. bu hâlet senin oynunda mıdır
Âşıklarının günâhı boynunda mıdır
Doyamam şebi vaslına şebi rûze gibi
Ey sîm beden!.. sabah koynunda mıdır

Kayıklarda bile köçek oynatılmışdır. Geçen asır başlarında İstanbula gelmiş Melling'in gravürlerinden birinde, Büyükdere Koyunda beş çifte bir kayığın kıç tarafında iki rum köçek oğlanın göbek çalkayarak oynadıkları görülür.

Ahmed Rasim de Kâğıdhâne yolunda bir sandalı şöyle tasvir ediyor: "..darbuka, zillimaşa, çığırtma.. orta yerinde, başına al ipek mendil sarmış, göğsü açık, kuşak sarkık, pantalon düşük bir siyâhî raksediyor (Göbek çalkıyor)".

Yine Ahmed Rasimin kaydettiği yâve yollu bir terennümdür :

Anayisi babayisi de
Kavurması kıvırması da
Çalkaa!..

Bu da o yollu bir beyittir :

Çalkalama göbeği
Düşürürsün bebeği!

İkinci Meşrutiyetin ilânında (1908) ünlü karikatürist Cem'in (B.: Cem, cild 6, sayfa 3431) Kalem adındaki mizah mecmuasında yayınlanmış bir resmi vardır, göbek çalkayan bir çingene karısının altında "Yaşasın Uhüvvet (Kardeşlik); Vive la Fraternité" yazılıdır.

Zamanımızda yerli sinema filmlerinin çoğunda, kızların ve kadınların, yukarda kaydettiğimiz yarı çıpak görünüşle göbek çalkadıkları sahneler mutlakaa bulunur; hattâ filmin senaryosuna yamanır, eklenir. Bütün sanat değerleri de yarı çıplak göbek çalkamakdan ibâret güzel güzel "Göbek Dansözü" kızların resimleri de, o âlemle ilgili magazinlerde ve gazete sayfalarında bol bol yayınlanmaktadır. Film, sinema yıldızı bazı büyük şöhretler de, baş rollerini oynadıkları bâzı filmlerde konu icâbı göbek dansözlüğü yapmışlardır. O şöhretlerin içinde en büyük başarıyı gösteren de Fatma Girik'dir (B.: Girik, Fatma, cild, 11 sayfa, 7039). Fakat ünlü sanatcı, göbek dansözlüğü üzerine: "Filmde, sinemada evet, sahnede aslaa.." demişdir.

Yukarda da kaydettiğimiz gibi, ne filmde ne sahnede "Göbek Dansörü, Köçek" henüz görülmüyor. Aslı Adapazarı vilâyetinin köylüklerinden bir profesyonel köçek delikanlı çıkmışdır; mesleğinin eski geleneğine uyarak eteklikle, ve çıplak göbek ve çıplak ayakla oynamışdır, oyunu güzel, vücud yapısı ve yüz çizgileri yakışıklı olduğu halde, her nedense film prodüktörleri ile gazinocuların dikkatini çekememişdir.

Aşağıdaki beyitler Hippi şâir Mehmed Gökçınarındır :

Gönlümün misâfiri Hippilerim tâzeler,
Yanık bağrım üstünde son mode yelpâzeler.

Hele yeni tüylenmiş, saçları omuzlarda,
Kız mı desem, oğlan mı, sevimli kepâzeler.

Hele bir Albertom var, göbek dansı öğrettim,
Ben çakarım o çalkar, göz cilâmı tâzeler.

Fırsat bulup bir gece gazinoda oynatsam,
Gökyüzünü kaplardı alkışlar âvâzeler.

GÖBEK TAŞI — Hamamların yıkanma yerinin tam ortasında, ve orta büyük kubbenin tam altında mermerden yüksekce sed'in adı; klâsik planlı bir Türk hamamında, dolayısı İstanbulun bütün büyük çarşı hamamlarında "Göbek Taşı", 8 köşeli bir sed olup, etrafında 8 mekân vardır, bunlardan dördü, yıkanma yerinin dört köşesine yerleştirilen 4 halvettir. Eskiden halvetler ayrıca birer tahta kapu ile de kapanırdı, zamanımızda tahta kapu yerine, müşteri girdikde, kapu boşluğuna bir peştemal gerilerek mahremiyeti sağlanmaktadır. Diğer dört mekândan biri, soğuklukdan yıkanma yerine açılan kapu önündeki boşlukdur, bâzan buraya da bir kurna yerleştirilir. Diğer üçü, halvetler arasındaki boşluklardır, bu üç boşluk da birer açık yıkanma yeri olub "Sofa" denilir.

Göbek Taşı, sıcak su yolları ile sureti mahsusada ısıtılmış bir seddir.

Bu klâsik plana uymayan hamamlar da vardır; meselâ, Saraçhânebaşında Çandarlı İbrâhim Paşa tarafından XV. Yüzyıl sonlarında yapdırılmış, ve hem bânisinin hem de semtinin adına nisbetle anılan, 1943 - 1945 arasında Atatürk Bulvarı açılırken İstanbula şehircilik mutahassısı olarak getirilmiş, Bizans eserlerinin hayrânı koyu katolik mühendis Prost'un işâreti ile yıkılan ve Türk hamam yapısının şaheserlerinden olan hamamda göbek taşı, dört köşeliydi, ve ortada olmayıb yıkanma yerinin kıble tarafındaki duvarına bir kenarından dayanmış, o duvarda bir de mihrab bulunmakta idi. Yıkanmış ve abdest almış bir müslüman, göbek taşında namaz kılabilirdi (B.: Hamam; İbrâhim Paşa Hamamı).

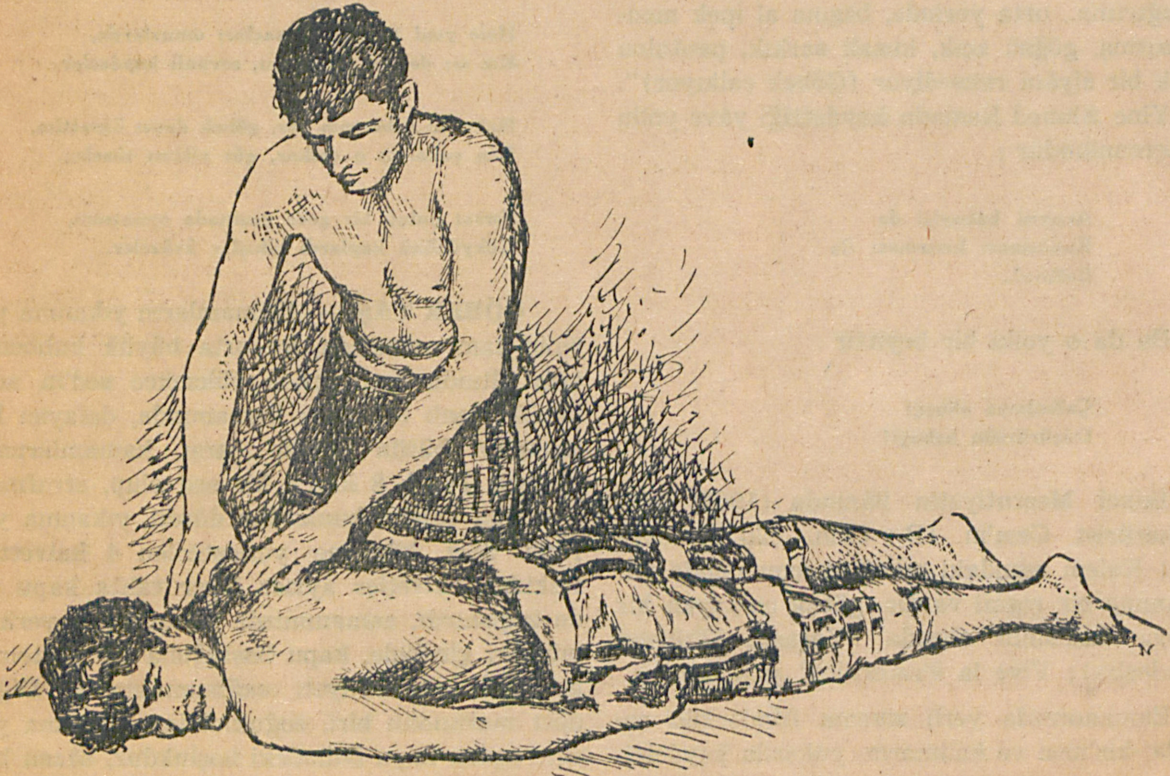
Hamama giren kişi önce göbek taşında bir müddet oturur, veya uzanıp yatar ve terler, ondan sonradır ki dellâk gelerek bir sofa veya halvet kurnasında kendisine kese sürer.

Çarşı hamamlarımızın kadim geleneklerindendir, dellâklar müşterilerine kese ve sabun sürdükden, müşterisini yıkadıkdan sonra, arzu ettikleri takdirde, vücudlarını da oğuşdururlar, masaj yaparlar; masaj da ekseriyâ göbek taşı üstünde yapılır. Göbek taşına serilmiş bir peştemal üzerine uzanmış olan müşterisini, dellâk, ayakda ve rahatlıkla oğuşdurur. Halvetde yapılan masajlarda ise, müşteri yere serilen bir peştemala uzanacağında dellâk diz çökmek zorunda kalır, işini de ayakda olduğu kadar rahatlık ile göremez.

Sabahcı hamamlarda ise Göbek Taşı, gece yatısına gelmiş müşterilerin, bellerinde birer peştemal ile çıplak, balık istifi hâlinde uzanıp uyudukları yerlerin en müteberi sayılır.

İstanbul hamamlarında, çılgın mirasyedilerin, yüksek ücretlerle hamam kapatıp, ve yârânı ile, avenesi, dalkavukları ile soyunarak sofalarda işret sofraları kurdurtur, ve göbek taşında çıplak köçekler oynatırdı. Geçen asır başlarında yaşamış Galata Mahkemesi vekaayi kâtibi Kanbur Süleyman Efendi öylece eğlenir bir adam olarak tanınmıştır (B.: Süleyman, Kanbur).

İstanbul hamamları için yazılmış destanlarda Göbek Taşından dâimâ bahsedilmişdir :

Göbek Taşında dellâk eli ile masaj

(Gazetede yayınlanmış resimden S. Bozcalı eli ile)

Üsküdarda Büyük Hamam
Göbektaşı bir pâk mermerden alan
İçeri girince gel bir yol uzan

. . . .

Fındıklıda Müftü Hamamı
Ey yârânı safâ, meşreb yoldaşı,
Pâzârı hüsündür bu Göbektaşı.
Okunur "Meşâkı Uşşâk" kitâbı,
Cem olub güzeller, ilim erbâbı.

Aşağıdaki kıt'a geçen asır sonlarında yaşamış kalender halk şâiri Erzurumlu Âşık İbrahimindir :

Kavakyeli başında
Henüz yirmi yaşında
İşmar çatık kaşında
Bir fetâ yatar idi
Gördüm göbektaşında.

GÖÇ — "Taşınma; ev, yurd değişdirme; hicret" (Türk Lûgatı). Bilhassa İstanbulda yaz mevsiminde büyük şehrin içindeki meskenlerden şehir civarındaki köşklere veya yalılara taşınmada da bu tâbir kullanılırdı; pâdişahların İstanbuldaki kışlık dâimî ikaametgâhları olan Topkapusu Sarayından, bir müddet oturmak üzere, harem halkı ve enderun seçilen bir maiyetle yazlık bir sâhilsaraya gitmelerine de "Göç" denilirdi; pâdişahların günü birlik gezilerine de "Biniş" denilirdi (B.: Biniş, cild 5, sayfa 2798).

Pâdişahların göç ettikleri saray ve sâhilsaraylar Üsküdar Sarayı, Beşiktaş Sâhilsarayı, Çırâğan Sâhilsarayı, Beykoz gerilerinde Tokat Kasrı, Beylerbeyi Sâhilsarayı, Kandillide Ferahâbâd Yalıları, Haliçde Karaağaç Bağçesi Kasrı, Haliçde Tersâne, Ayvalıkavak Sâhilsarayı, Kâğıdhânede Sâdâbâd Kasırları idi; biniş yerleri de Kalender Kasrı, Küçüksu Kasrı, Fenerbağçesi Kasrı, muhtelif yerlerde vâlide sultanların, kızkardeş sultanların ve bâzı vezirlerin sâhilsaray ve yalılarıydı. Çubuklu, Florya (İskenderçelebi) Bağçesi gibi yerlerde de gâh binişle, gâh da bir iki geceliğine gidilirdi.

Halk için yazlık göç hayli masraflı olurdu, yazlığa çıkan aileler de orta tabakanın tam refâha kavuşmuş olanları ile kibar ve rical takımı idi. Yazlığa çıkanların çoğunluğu da kendi mülkleri olan yalı ve köşklere giderlerdi. Köşk ve yalıların hepsi döşeli dayalı idi, yazlığa yalnız yazlık giyim eşyâsı ve gerekli mutfak eşyâsı götürülürdü. Bendegân da çamaşır boğcaları ile yataklarını alırlardı. Kira ile tutulmuş bir köşke veya yalıya gidildiğinde ise giyim ve mutfak eşyâsına yatak denkleri, nakli kolay ve vücudu zaruri bâzı ev eşyâsı eklenirdi.

İstanbul içinden Rumeli yakasında bir yere göçde, Yeşilköy, Boğazın Rumeli yakası köyleri gibi, götürülecek eşyâ manda veya öküz arabalarına yüklenerek nakledilirdi. Anadolu yakası göçleri daha külfetli olurdu, eşyâ evvelâ araba ile Sirkeci de bir iskeleye indirilir, arabadan gidilecek köyün pazarkayığına yüklenir (B.: Pazar Kayığı), kayıkdan yalıya çıkarılırdı, eğer geride bir köşke gidiliyorsa, oradan da tekrer bir arabaya yüklenirdi.

Kışın yazlık köşk ve yalılar da bekciler bırakılırdı. Pâdişah yazlıklarının muhâfızları da Bostancılardı (B.: Bostancılar Ocağı, cild 6, sayfa 2976).

İstanbulun yüz yıllar boyunca göç edilen yazlıkları Boğaziçi köyleri ile Çamlıca, Kısıklı idi. Rumeli yakasında Bakırköy ile Yeşilköyün, Anadolu yakasında da Feneryolu, Kızıltoprak, Göztepe ve Erenköyünün yazlık oluşu İkinci Abdülhamid devrinde başlamışdır. Anadolu yakasında Erenköyünden öte yerlerin yazlık oluşu ise meşrutiyetden sonradır.

Tanzimatdan önceki devirde devlet erkânı ve ricâli, İstanbul ayân ve eşrafı, diledikleri anda kışlık konaklarından yazlık yalı ve köşklerine taşınamazlar ve yalılarından köşklerinden de diledikleri zaman kışlık konaklarına dönemezlerdi. Yazlık ve kışlık güçleri, her yıl, havaların icâbına uyularak hükûmet tarafından bildirildi. Daha önce gidildiği, daha önce dönüldüğü veya gidişte dönüşte fazlaca gecikildiği takdirde şüpheler uyandırdı. Herkes yalıya köşke gittiği halde bu herifin konakta işi ne? Muhakkak bir fesad ile meşgul olacaktır denilirdi.

GÖÇEBE ÇİNGENELER — (B.: Çingene, cild 7, sayfa 3986).

GÖÇEBELER SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehbrine göre yukarı boğazın Rumeli yakasında Sarıyere bağlı Kefelo Köyünün sokaklarından; yerine gidilip bu satırların yazıldığı sıradaki (1974 durumu tesbit edilemedi (1934 B. Ş. R. Pafta 23/kefeliköy).

GÖÇER (Ali) — Kâğıd üzerinde ehliyetnâmeleri olsa da rûhen, ahlâken şoförlüğe ehliyetsiz adamların kurbanlarından bahtsız bir

genc, 1969 yılı maysında bir trafik kazasında öldüğünde 17 yaşında idi ve Sultanahmed Sanat Enstitüsünün iplikcilik bölümü öğrencilerindendi.

Gazi osmanpaşada Yıldıztabya Caldesinde Kenan Tanık adında bir adam bir minibüs şoförü ile kavga etmek içinkullandığı sebze yüklü kamyon harekete geçerek yokuş aşağı cehennemî bir hız ile inip yoldan geçen Ali Göçeri bir duvara sıkışdırmak sureti ile feci şekilde ezmiş ve öldürmüşdür. Vak'anın adlî safhası tesbit edilemedi. Bu madde bu şehir kütüğüne hem bir mâsum gence vesilei rahmet, hem de zamanımızda başda İstanbul, memleketimiz trafik düzenin, yukarda kaydettiğimiz tıynetdeki şoför taslakcıları yüzünden nasıl bir hâli pür melâl içinde bulunduğunu tesbit için kaydedildi. (B.: Trafik)

Bibl. : Hürriyet Gazetesi, 19.5.1969

GÖÇ ESKİSİ — Enderunu Humâyunda Seferli Koğuşunun ikinci zâbitinin unvânı; seferli Koğuşunun içoğlamları, zülüflü ağları, padişâhın iç çamaşırlarının hizmeti ile vazifelendirilmişlerdi; padişahın çamaşırlarının da seferli Koğuşundaki gençler yıkarlar, kuruduktan sonra saray usülünce dürüp katlarlar, ayrı ayrı boğçalara koyarak, pâdişahın çamaşır değiştirmesine hazır bulundururlardı; Koğuşun âmiri, birinci zâbiti "Çamaşırcı başı" unvânını taşırdı, yeri boşaldşkça, muavini yerinde olan ve Göç Eskisi, unvânını taşıyan en kıdemli seferlili ağa, Çamaşırcı başı olurdu.

Pâdişah göçlerinde Çamaşırcıbaşı koğuşun hayli kalabalık olan oğlanları ile Topkapı sarayında kalır, Göç Eskisi Ağa da, seçilen bir mikdar seferli Ağalarla pâdişahın maiyetinde yazlığa giderdi, ve berâberinde pâdişahın yazlık, çamaşırlarını götürürlerdi.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılmış M. Zeki Pakalın'ın "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri" isimli eserinde "Göç Eskisi" maddedesinde bu saray zâbiti "Hazine Koğuşu" na mensub olarak gösteriliyor ki ayıplanacak hatâlardandır; hazin olan, bu gibi fâhiş hatâları pek çok olan adı geçen eserin, güvenin şart olması gereken Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasında bulunmasıdır (B.: Giyim Başı).

GÖDERECİ SOKAĞI — Sur dışınla, Yedikuleden öte Kazlıçeşme Mahallesi yollarından, Hacıhasanefendi Sokağı ile Kösele Sokağı arasında uzanır; Kapukarşı Sokağı, Âkifefendi Sokağı ve Kazlı İskelesi Sokağı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 11/Ekparça

Beton bir yol olup deri ve kösele fabrikaları arasından geçer.

Türk lugatında "Gödere" diye bir kelime yokdur, bu sokak isminin geyik derisinden yapılır bir meşin adına nisbetle "Güderici" olması gerekir; Kazlıçeşme, kadimden beri İstanbulda debâgat tabaklık sanatının yerleşdiği bir semttir.

Hakkı GÖKTÜRK

GÖGÜNCÜ — (B.: Kökerci).

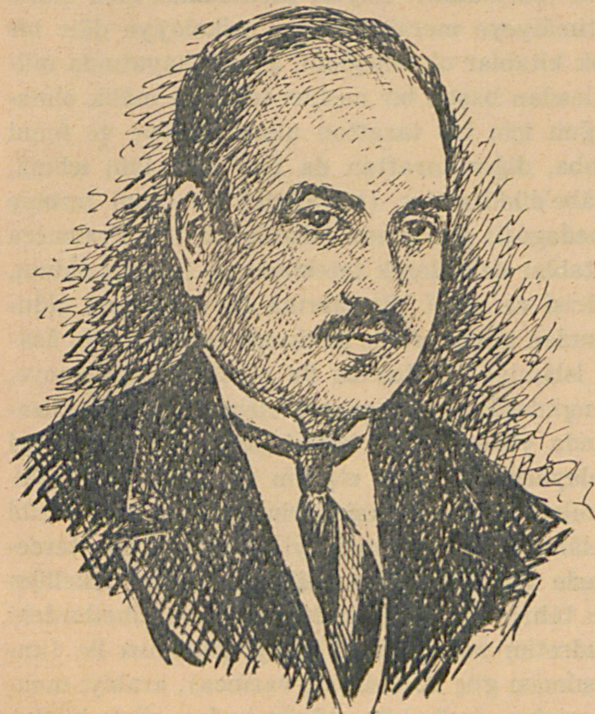
GÖĞÜŞ (-Ali İhsan) — Gazeteci ve siyâset adamı, aşağıdaki hal tercemesini "Kim Kimdir" ansiklopedisinden alıyoruz: "1924 de Gaziantep'de doğdu, babasının adı Hasan, annesinin adı Eminedir. İlk ve orta okulu Gaziantepde okudu, 1934 de Kabataş Erkek Lisesini bitirdi, İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesini bitirerek 1947 de Güney Postaı Gazetesi yazı işleri müdürlüğü ile gazeteciliğe başladı, ve sırası ile Tan Gazetesinde muhabirlik (1949-1950), Türk Haber Ajansı yazı işleri müdürlü (1951) Dünya Gazetesi yazı işleri müdürlüğü (1952-1957) yapdı; 29 ekim Gaziantep hadiselerinden sanık olarak tevkif edildi ve beş ay Yozgad Cezâevinde mevkuf kaldı. 1958 de dört gazeteci arkadaşı ile birlikde Kim adlı haftalık siyâsî dergiyi çıkarmaya başladı ki bu satırların yazıldığı sırada o derginin umum neşriyat müdürlüğünü yapıyordu, 1961 de Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Gaziantep millet vekilliğine seçildi. Nezahet (Alemdar) Hanımla evlidir, Zeyneb (doğ. 1954) adında bir çoçukları vardır. Fransızca bilir" (1962).

Haltercemesi için yazdığımız bir mektuba cevab alamadık, yukardaki satırlar ile yetindik.

GÖĞÜŞ (Sâmi) — "İstanbul Radyosu ses sanatcılarından; 1932 de İstanbulda doğdu, Gaziantep Lisesinde okudu, Dişcilik ve Eczâcılık Fakültesi ile İstanbul Belediyesi Konservatuvarından mezun oldu. Bu satırların yazdığı sırada İstanbul Radyosu kadrosunda bulunuyordu. Kadıköyünde bir eczâhânesi vardı" (Ses Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970)

GÖK (Midhat) — "Saz sanatcısı; 1929 da İstanbulda doğdu; Deniz Assubay Okulu mezunudur, uzunca bir zaman Yavuz Zırhlısı efrâdı arasında bulundu. Sanat hayatına 1945 Ankara Radyosunda başlamışdı; bağlama çalar" (Ses mecmuası yayını Sanatcılar Ansiklopedisi, 1970).

GÖKALP (Mehmed Ziya) — Büyük türk mütefekkiri, filosof, Türkiyede İctimâiyât ilminin ve muallim; fikrî faaliyeti 1894 de Diyarıbakırda çıkan "Diyârıbekir" "Peyman" ve "Dicle" gazetelerindeki yazıları ile başlar ki o tarihde 18-19 yaşlarında idi. Daha o ilk yazıları ile sistemli olarak millî ve sosyal meselelerimiz üzerine tuttuğu ışıkla memleketin düşünce hayatı yep yeni bir istikaamet almışdır. Bilhassa ikinci meşrutiyetden sonra gelişen milliyetcilik cereyanının ilmî rehberi Ziya Gökalp olmuşdur. Dil, edebiyat, iktisad, hukuk, ictimâiyat ve felsefe ilimlerine metodlu araştırmaları ile büyük hizmetler etti. Türk psikolojisine ve türk cemiyetinin sosyal gelişmesine göre garbcılık cereyanına yeni bir izah tarzı buldu, bu izâhını da 1911 de "Genc Kalemler" dergisinde "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler" makaalesiyle yapdı. Yine o tarihlerde türk kadınlarının birleşme ve

Ziya Gökalp
(Resim: S. Bozcalı)

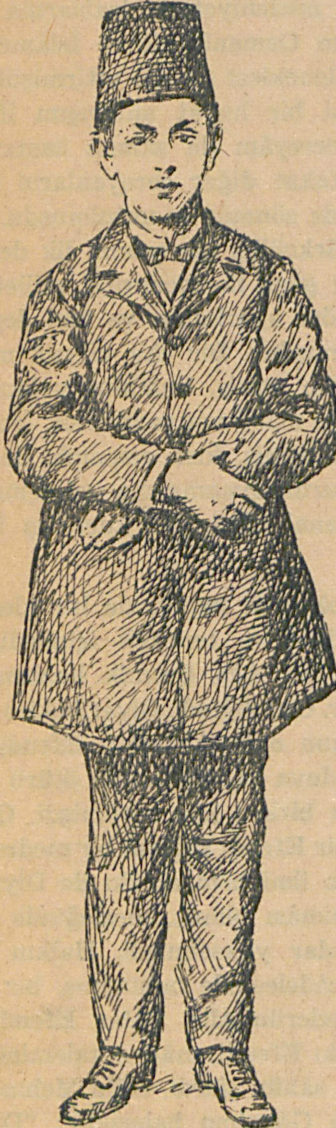
ayrılmada, verâset ve tahsilde eşid haklara mâlik olmasının medenî, millî ve insanî bir zaruret olduğu üzerinde ısrar etti. Türk milletinin batı medeniyeti içinde yükselmesini ve yaratıcı kaabiliyetinin gelişmesini engelleyen doğu ve uzak doğu medeniyetlerinin tesirlerinden kurtulması için ilmî yolları gösterdi

Bir milletin medeniyet değiştirmesi elbet ki kolay iş değildi. Çok derin bağlılıkları söküp atmak için müşterek ve büyük bir iddeale ihtiyac vardı. Bir ideal ki verdiği yeni heyecanla kalbleri birleştirsin; ihtivâ ettiği fikirlerle şuurda yaratacağı yeni ve kuvvetli bir inanışla kafaları aynı hedefe doğru yöneltsin ve böylece eski itiyadlar unutulsun. Bizde, yüzyıllar boyunca doğu medeniyetinin icablarına uyularak ortaya atılan Osmanlıcılık ve İslâmcılık fikirleri, eski gelenekleri devam ettirmişdi. Bu arada yep yeni bir hayat anlayışını ifâde eden Türkcülük cereyânı da zaman zaman kendini göstermiş, fakat diğer cereyanların mukaavemeti kaşısında sönmüş ve unutulmuşdu. İşte Ziya Gökalp o Türkcülük cereyanını ilk defa olarak bir sosyolog gözü ile incelemiş, milletin sosyal bünyesine göre ayarlamış, ve ilmî değerleri ile ortaya koymuşdur. Bir şâir olarak millî heyecanı terennüm etmiş, kurtuluş yolunun ancak milliyetcilikde olduğunu savunmuş, bunu aydınlara kabul ettirmiş, kısa zamanda da bu cereyan millî şuurun uyanmasına yol açmışdır. Fiili sahneleri Çanakkalede ve kurtuluş Savaşında görüldü.

Ziya Gökalp'ın hayatı da bir idealiste yakışacak safiyet ve temizlik içindedir. Büyük dedesi Hacı Ali Ağa Çermik kazâsının Alyos Köyündendir. Gencliğinde Diyarıbekire gelip yerleşmişdi. Onun oğlu Abdullah Efendi ticâretle uğraşmış orduya yardımlardan ötürü kendisine timar olarak birkaç köy verilmişdi. Onun oğlu Hüseyin Sâbir Efendi sağlam bir medrese tahsili görmüş, hem ilmi hem ahlâkı ile Diyarıbekirin seçkin bir simâsı olmuş, mesleğinde müftülük pâyesine kadar yükselmişdi. Halkın haklarını koruma mücâdelesinde bulunmuş, bir çok defa sürgüne gönderilmişdir. Sâbır Efendinin oğlu Mustafa Sıdkı Efendi, mâliye kaleminden yetişmişdi, divan sâhibi şâirdi. Oğlu Mehmed Tevfik Efendi, Ziya Gökalpın babasıdır; "Diyârıbekir Salnâmesi" (Yıllığı) nın müellifidir, ve yıllarca Diyârıbekir Gazetesinin baş muharrirliğini yapmışdır.

Ziya Gökalp 1911 de Selânikde İttihad ve Terakki Cemiyeti merkezi umumî âzası iken yeni açılan Selânik İttihad ve Terakki İdâdisinin ders programına "İlmi İctimâ" dersini koydurtmuş ve muallimliğini de üzerine almışdı, o zaman maarif müdürlüğüne verdiği haltercemesi varakasında kendi kalemi ile şunları yazmışdır:

"1. İsmim ve mahlasım Mehmed Ziyadır. Pederim Mehmed Tevfik Efendidir. Pederimin lakabı Müftüzâde'dir. Diyârıbekir Vilâyeti evrak müdürlüğünde uzun müddet bulunduğu için şöhreti Evrakmüdürü idi. Gerek ben gerek pederim mahlaslarımızda, Ziya ve Tevfik diye anılırız. Diyarıbekirde müftüler tevâli ettikce müftüzâdeler çoğaldığından ayırd edilme lüzumu ile Tevfikefendizâde tâbirini lakab olarak kullandım. Pederim hayatda değildir, pederi cihetinden Müftü Hacı Hüseyin Efendi âilesine, valdesi cihetinden de Müftü Derviş Efendi âilesine mensubdur.

Ziya Gökalp'in Çocukluk Resmi

(Sabiha Bozcalı eli ile)

" 2. Mahalli velâdetim Diyârıbekirdir. Tarihi velâdetim 1293 senei hicreyesi ve 1292 senei mâliyesidir (milâdî 1875).

"3. Mebâdii tahsilim Diyârıbekirdir. Diyârıbekir Rüşdiyei Askeriyesinden 1306 (hicrî ise 1888-1889), mâlî ise 1890-1891) senesinde şahadetnâme aldım. Bir sene kadar hususî tahsil gördükten sonra Diyârıbekir İdâdii Mülkîsi açıldı, 1307 de (1889-1890 yahud 1891-1892) idâdii mülkînin ikinci sınıfına dahil oldum. 1310 (1892-1893 yahud 1894-1895) senesinde mektebin dördüncü senesinde tasdiknâme alarak Dersaadete (İstanbula) geidim, müsabaka imtihanını vererek mülkiye Baytar Mektebi Âlîsine dâhil oldum.

"Baytar Mektebinin üçüncü senesinde iken poletika meselelerinden tahtı tevkife alınarak on ay Taşkışla'da, iki ay Mehterhânede kaldım ve mahalli velâdetim olan Diyârıbekire nefyedildim (sürüldüm). Baytar Mektebinde iken ulumi ictimâiyeye merak etmiş, psikolojiye dâir bir çok kitablar okumuşdum. Menfâ hayatında mütaleadan başka bir medârı teselliye mâlik olmadığım için' bir taraftan ulumi tabiîye ve fenni tıbba, diğer taraftan da ilmi ruh, ilmi iclimâ, mâbe'düddtabiiye (metafizik) ve fenni terbiye (pedagoji) gibi ulumi felsefiyeye dâir Fransızca kitablar celbederek tetebbuât ile meşgul oldum. Fârisî ve arabî lisanlarına da vukuufum olduğundan ulumi cedîde hakkında tetebbuâtımı âsârı islâmiye mütaleası ile (tezhîbe süslemeye, zenginleşdirmeye) gayret ettim. Fransızca lisanında yüzlerce cild kütibi ilmiye ve felsefiyeyi anlayarak mütalea ettiğim ve ıstılahların (deyimlerin) tam mukabillerini bulmak için kütibi kelâmiye ve tasavvufiyeyi tetebbu ettim, tercemede iktidârı kâfiye mâlikim. Fakat tekellüm ve tahrir ile uğraşmadığım için o cihetlerdeki kudretim noksandır. Fârisîyi gavâmızı ile (anlaşılması güç nüktelerine varınca), arabîyi mehmaemken (mümkün olduğu kadar, şöyle böyle) bilirim. Çağatay ve Azerbaycan türkçeleri hakkında tetebbuâtım vardır. Gazetelerde bâzı il-

mi, edebî makaaleler yazmış isem de kitab suretinde basılmlş bir eserim yokdur.

"4. Teşrinisânî sene 319 tarihinde (kasım 1903) fahrî olarak ticâret odası kitâbetine tayin edilmiş. 13 temmuz sene 321 tarihinde (26 temmuz 1905) yüzyirmi kuruş maaşla meclisi idârei vilâyet başkâtib refâkatine ve ilâvei memuriyet olorak mülkiye mustantıklığına tayin edildim.

"Üçyüzelli kuruş maaşla Diyârıbekir Vilâyet Gazetesi muharrirliğine tayin edildim. Kânunu evvel 324 tarihinde (14 aralık 1908) İttihad ve Terakki Cemiyeti merkezi umumisi tarafından Diyârıbekir, Van ve Bitlis merkezleri teftişe memur edildiğimden uhdemde bulunan meclisi idâre ve ticâret odası kitâbetleri ile vilâyet gazetesi muharrirliğinlen istifa ettim.

"325 senesinde (1909-1910) Dersaadetde Dârülfünun Ulumu Diniyei Âliye ve Edebiyat şubelerine İlmi Ruh muallimliği vekâletine altıyüz kuruş maaşla tayin edildim ise de mezkur maaşla İstanbut'da idârei maişet edemeyeceğimden kabul etmedim. 5 temmuz sene 325 tarihinde (18 temmuz 1909) Diyârıbekir vilâyet maarif müfettişliğine tayin edildim.

"5. Bâlâda arz ettiğim istifâdan başka hiç bir suretle infisâlim ve işden el çekdirilişim vukuu bulmamışdır. Maruz poletika meselesinden başka hakkımda hiç bir zan ve şikâyet olmamışdır. ahtı mahkemeye alınmamış ve ceza görmemişimdir."

Ziyâ Gökalp mukadder olan kendi tefekkür dünyasına ışık tutanları da "Küçük Mecmua"nın 17, 18,19. sayılarında "Babamın Vasiyeti", "Hocamın Vasiyeti" ve "Pîrimin Vasiyeti" diye yazdığı hatıra yazılarında anlatır.

Birincisinde şunları yazıyor:

"Daha ondördüme yeni giriyorum. Bir gün babam bir dostu ile konuşuyordu. Dostu ona benim okuma merâkımdan bahsetti, tahsil için Avrupa'ya gönderilirsem memlekete bir âlim yetişebileceğimi söyledi. Babam dedi ki: Tahsil için Avrupa'ya giden gençler yalnız Avrupa'nın ilimlerini öğrenebilirler, millî bilgimizden bî haber kalırlar. Medreseye girenler de iyi hoca bulurlarsa, dinî ve millî irfânımıza az çok vâkıf olabilirler, fakat bunlar da Avrupa ilimlerinden mahrum kalırlar. Bence memleketimize en faydalı âlimler, bizim için müstâceten lâzım olan hakikatları bilenlerdir. Gençlerimiz bir taraftan Fransız'cayı, diğer taraftan da arabî ve fârisîyi öğrenmeli. Ondan sonra bunların mukaayesi ve telîfi ile milletimiz muhtac olduğu hakikatleri meydana çıkarmalıdır. Ömrüm vefâ ederse ben Ziyayı bu suretle yetişdirmeye çalışacağım.

"Zavallı babacığım, bunları söyledikten sonra bir sene bile yaşayamadı. Fakat sözleri mukaddes bir vasiyetinâme mâhiyetinde ruhumda mahkuk kaldı. Ömrümün hiç bir ânında unutmadım.."

Hocasının vasiyeti olan ikinci yazısında da şöyle anlatıyor:

"Diyârıbekir. İdâdisinde tabiiye hocamız Yorgi Efendi filosof bir adamdı. Benim bütün tahrir vazifelerimi okur ve sınıfda bunlardan bahsederdi. Benimle çok alâkadar olurdu. Onun sözlerini son derece dikkatle dinlerdim. Onun irşadları ile ruhumdaki buhran yavaş yavaş zâil oldu. Aradan yıllar geçdi. Bir gün İstanbul'da Moda'daki evinde bir arkadaşımla hocamıza gittik. Bize dedi ki: Türk gençleri siyâsi bir inkilâb yapmak, meşrutî bir idâre tesis etmek istiyor, bu hareket tebcîle şâyandır. Yalnız bir cihet vardır ki inkilâb taklidle olmaz. Türkiye'deki inkilâb, türk milletinin ruhuna uygun olmalıdır. Yapılacak kanunu esâsî (anayasa) türk milletinin ruhundan kopmalıdır. İctimâî bünyesine uymalıdır. Böyle olmazsa, yapılacak inkilâbın memlekete muzir olması ihtimali vardır. İyi bir kanunu esâsî yapabilmek için evvel emirde türk milletinin psikolojisini ve sosyolojisini tetkik etmek lâzımdır. Siz bu inkilâbcıları herhalde az çok tanırsınız, bunlar lâzım gelen bu tedkikleri yapmışlar mıdır, yaptıkları program bu tedkiklere mi dayanıyor.

"Bu sözlere cevab vermedik. Zâten o, istifhamdan ziyâde ifham maksadı ile söylemişdi. Babamın vasiyeti gibi hocamın bu vasiyetini de hiç unutmadım. O günden itibâren türk milletinin sosyolojisini tedkik edebilmek için, evvel emirde bu ilimlerin umumî esaslarını öğrenmeye başladım.

Poletika ile uğraşdığından Taşkışlada habsedilmişdi. Mahbesde yaşlı bir ârif kişi ile tanışmışdı. Pîrimin Vasiyeti dediği üçüncü vasiyet onun sözleridir:

"Ben vatanımda meşrutiyetin mutlaka ilân edileceğine kaaniim. Bilmelisiniz ki nasıl elde edilmiş olursa, hakikî bir meşrutiyet olmayacakdır. Çünki millet uykudadır. Meşrutiyeti bir kaç kişinin istemesi ve anlaması kâfi değildir. Çünki o zaman, ruhlarda ihtirasları zabtedecek

mânevi bir dizgin bulunmayacakdır. Mebuslar imtiyaz almak için birbirleriyle yarışacaklardır. Gazeteler şantaj yapmaya kalkacaklar, bâzı mufritler en canlı an'anelere hücum edecekler, bazı kimseler ittihâdı islâm teşkilâtı propagandası yapacaklar, ingilizler bu propagandadan kuşkulanarak saraydan meclisin kapatılmasını isteyecekler, saray zâten meclisde söylenen ve gazetelerde yazılanlardan memnun değildir. Pâdişah bir iki gazete satın alarak meşrutiyet aleyhine yazılar ve nihayet meclisi kapatır. Benim sizden beklediğim, istediğim, kısa müddet devam edecek hürriyet havası içinde ilmî esaslara dayanan neşriyat yapmanızdadır. Bu millete her şeyden evvel hangi fikirleri, hangi duyguları, hangi idealleri telkin etmek faydalıdır, işte bunları arayıp bulunuz. Hulâsa milletimizin uyanması ve yükselmesi için lâzım gelen program elinizde hazır bulunmalıdır. Meşrutiyet gelince bunları gazetelerde, mecmualarda neşretmeli..

"İhtiyar meşrutiyetperver bu sözleri söyledikten sonra vasiyetini tutucağıma dâir benden söz aldı. Beni irşad eden o ârif insanı kendime pîr ittihaz ettim.."

Ziya Gökalpin verdiği hal tercemesinde gördüğümüz gibi, Taşkışlada ve Mehterhânede geçirdiği bir yıl hapis hayatından sonra Diyârıbakıra sürgün olarak gönderilmişdi. Orada da boş durmadı; bir taraftan Ali Şefkatînin Londra'da çıkardığı "İstikbal" gazetesine ihtilâlci bir ruhla yazılmış şiirlerini bastırdı; diğer taraftan da yıllar yılı Diyârıbakır ve havâlisini kasıp kavuran aşîretlerin, ve bu arada hepsinden zâlim İbrahim Paşa aşîretinin tenkilini istiyordu. Bunun için "Şakî İbrahim Destanı"nı yazdı. Elden ele dolaşan bu destan halkı coşdurup harekete getirdi, Gökalp halkın başına geçdi, telgrafhâne fiilen işgal edildi, şehirde bütün muhâbere durdu, yalnız saray ile halk konuşdu, onüç gün devam eden bu ihtilâl hareketi nihâyet Sultan Hamidi yola getirdi, İbrahim Paşanın üstüne asker sevkedildi ve memleket büyük bir belâdan bu suretle kurtuldu.

1909 da Selânike gitti, orada İttihad ve Terakki Cemiyeti merkezi umumi idâre heyetine seçildi. Bu devrededir ki "Genc Kalemler" dergisine şiirler ve makaaleler yazdı. O zamana âid fikir ve faaliyetlerini "Türkçülüğün Esasları" isimli eserinde anlatır: "Onsekiz senedenberi türk milletinin sosyolojisini ve psikolojisini tetkik için sarf ettiğim mesâinin mahsulleri kafamın içinde istif edilmiş duruyordu. Bunları meydana atmak için bir vesîlenin zuhuruna ihtiyac vardı. İşte Genc Kalemlerde Ömer Seyfeddinin başlamış olduğu mücâhede bu vesîleyi ihzar etti. Fakat ben lisan meselesinin kâfi görmeyerek türkücülüğü bütün mefkûreleriyel, bütün program ile ortaya atmayı düşündüm. Bu fikirleri ihtiva eden Turan manzumesini yazarak Genc Kalemler'de neşrettim. Ondan sonra da mutemâdiyen bu manzumeleki esasları şerh ve tefsir etmekle uğraşdım.."

1912 de İstanbul'a geldi. İttihad ve Terakki hükumetindeki siyasî nüfuzundan faydalanarak Edebiyat Fakültesinde kurdurduğu sosyoloji kürsüsünde 1919 mütâreke yıllarına kadar ders verdi, ayrıca Türk Ocağındaki konferansları ile de Türk milliyetciliğini ilmî esaslara göre aydınlattı. 1912-1919 yılları arasında siyâsî yazıları "Tanin" gazetesinde, ilmî, ictimâî ve felsefî yazılarınlan mühim bir kısmı kendisinin çıkardığı "Yeni Mecmua" da yayınlandı. En orijinal ilmî araştırmaları da "Millî Tetebbular Mecmuası"nda çıkdı.

Ziyâ Gökalp'ın bu kalem faaliyeti 1911 den 1919 yılına kadar, fikirleri aynı istikaametde, fakat daimâ derinleşerek devam etmişdir.

İstanbul'un işgaalinden sonra, bir çok Türk aydını arasında Ziya Gökalp de İngilizler tarafından Maltaya sürüldü, orada iki buçuk yıl Polverista Zındanında kaldı. Orada da sürgün arkadaşlarına tarih, felsefe ve sosyoloji dersleri verdi. Maltadan Londra Konferansındaki anlaşma ile kurtuldular. Gökalp 19 mayıs 1921 de İstanbul'a höndü, 13 haziran 1921 de de bazı arkadaşlarıyla birlikde Ankara'ya gitti. Bir müddet Ankara'da kaldı ve Yunus Nadinin çıkardığı "Yeni Gün" gazetesinde makaaleler yayınladı, yine aynı yıl içinde Diyarbakır'a döndü, orada "Küçük Mecmua"yı çlkardı, bazı meraklı gençlere de geceleri dersler verdi. 1922 de Ankara'da Maarif Vekâletinde "Telif ve Terceme Encümeni"ne reis tayin edildi, Ankara'da yerleşti. 11 ağustos 1923 de Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci devresinde Diyarıbakır'dan mebus seçildi. Aynı yıl içinde Ankara'da "Yeni Türkiye" gazetesini kurdu, orada, ve Yunus Nadinin İstanbul'da kurduğu "Cumhuriyet" gazetesinde türk inkilâbının hedefleri hakkında yazılar yayınladı. Yine o sıralarda liseler için "Türk Medeniyeti Tarihi" isimli eserini yazmaya başladı.

Yıllardan beri midesinden ve barsaklarından muzdaribdi. Yorucu çalışmalarla hastalığı arttı. Tedavi için İstanbul'a geldi, bir müddet Büyükadada tedavi edildi, hastalığı çok ağırlaşınca Fransız Hastahânesine kaldırıldı ve 25 ekim 1924 he orada vefat etti. Ölümü Cumhuriyet Hükumeti tarafından millî mâtem olarak kabul edildi, ve büyük bir cenâze töreni İstanbul'da Sultan Mahmud Türbesi hazîresine defnedildi.

"Ziya Gökalp Üzerine Notlar" isimli bir eserde, nâşinin Osmanbey Sokağında bir ermeni matbaacının evinden kaldırıldığı yazılmışdır fâhiş bir hatâdır.

Orta boylu, beyaz tenli, elâ gözlü, kumral bıyıklı idi. Eskiden burma olan bıyıklarını son yıllarında kısaltmışdı.

Başlıca eserleri şunlardır: "Şakî İbrahim Destanı" (Diyârıbekir 1908; İstanbul 1953); "Rusyadaki Türkler Ne Yapmalı" (İstanbul 1953); "Rusyadaki Türkler Ne Yapmalı" (İstanbul 1913); "Kızıl Elma" (İstanbul 1914); "Yeni Hayat" (İstanbul 1918); "Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Muâsırlaşmak" (İstanbul 19-18); "Türk Töresi" (İstanbul 1923); "Türkcülüğün Esasları" (İstanbul 1923); "Altın Işık" İstanbul 1923; "Türk Medeniyeti Tarihi, I, kısım, İslâmiyetden Önce" (İstanbul 1926).

Ziya Gökalp'in gazete ve dergilerdeki makale ve denemeleri ile bütün kitablarının yeniden basılması hakkı Türk Tarih Kurumuna devredilmişdir, fakat kurum büyük adamın ölümünden bu yana yalnız şiir külliyâtını bastırmıştır.

Ali Nüzhet GÖKSEL

Vefâ Lisesi Edebiyat Muallimi iken vefat eden Ali Nüzhet Göksel İstanbul Ansiklopedisinin yazı âilesi içinde bulunmuş aziz bir dost ve meslekdaş idi, ve Ziya Gökalp'in dâmâdı idi. Onun hatırasına o kadar bağlı idi ki İstanbul Ansiklopedisinde bu maddenin kendisi tarafından yazılması bir büyük istekdi. Bizim de onun hatırasına hürmetimiz eseri, yıllarca önce vermiş olduğu yazıyı olduğu gibi koyduk (B.: Göksel, Ali Nüzhet).

1912 seçimlerinde Erganiden İttihad ve Terakki Cemiyeti adayı olarak mebus seçildi, o meclis dört ay sonra feshedildi, mebusluğu böylece çok kısa oldu (Türk Ansiklopelisi).

Meşrutiyetin ilânı üzerine Diyârıbekirde İttihad ve Terakki Cemiyetinin o vilâyet heyeti merkeziyesini Ziyâ Gökalp kurdu ve halkı cemiyete heyecanla bağladı, 1910 da Selânikde toplanan cemiyet kongresinde Diyârıbekir murahhası olarak gönderildi (Kâzım Nâmi Duru).

Selânik'de Genc Kalemler'deki ilk yazıları imzasız yayınlamışdı, o mecmuayı çıkaran Ali Canâb ona "Gökalp" takma adını buldu, Mehmed Ziya Beyde beğendi ve benimsedi, o tarihden sonradır ki "Ziyaâ Gökalp" diye şöhret buldu (Kâzım Nâmi Duru).

Baytar Mektebi talebesi iken tevkif edilip bir sene hapis yattıktan sonra memleketine sürüldüğünde orada 1900 de Hasib Efendi adında bir zâtin kızı Vecihe Hanımla evlendi. O hanımdan sekiz evlâdı oldu, 1969 da yalnız üç kızı hayatda bulunuyordu, Seniha Göksel Ali Nüzhetin zevcesi, Hürriyet Gökalp ve Türkân yurd canlı (Türk Ansiklopedisi).

GÖKALP ZİYA SOKAĞI — Fatih İlçesinin Şehremini Bucağının Seyidömer ve Denizabdal Mahalleleri arasında sınır sokakdır; İbrahimçavuş Mahallesinin de bir ucunda içinden geçer. İbrahimçavuş ve Uzunyusuf Mahalleleri arasında sınır yol olan Yaylak Sokağı ile Kızılelma Caddesi arasında uzanır, hayli uzun bir yoldur; Vezir Caddesi, Köprülüzâde Sokağı ve Şâir Mehmed Emin Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; Kaşgarî Mahmud Sokağı, Keşkekci Sokağı, Sırrıpaşa Caddesi ile kavuşakları vardır (1934 Betediye Şehir Rehberi, pafta 10/70.75.76). Kızılelma Caddesi tarafından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde asfalt bir yol olup az meyilli bir yokuş olarak başlar, sonra düzleşir Sokağın sol başında gecekondular vardır. İkişer katlı kagir evler ve 3-5 katlı apartmanlar arasından geçer. Sırrıpaşa Sokağı ile Pilâvcı Sokağı kavuşakları arasında sol kolda meşhur Çukur Bostan (Bizansdan kalma Aspar açıl sarnıcı, Altımermer Çukurbostanı) bulunmaktadır, onun içinde de gece kondular yapılmışdır, bir parçası da Davudpaşa Genclik ve Spor Kulübünün futbol sahası olmuşdur. Vezir caddesi ile olan kavuşağı başında Koruk Mescidi bulunmaktadır. Zonguldak Yüksek Tahsil Gençliği Talebeyurdu bu sokak üzerindedir. Bu satırların yazıldığı sırada bu sokak üzerinde Çapa İlk Okulunun binâsı henüz yapı hâlinde idi.

2 kasab, 6 bakkal, 1 berber, 1 evab temizleyici, 1 manav, 1 kunduracı, 1 terzi, 1 tuhafiyeci, 1 kırtasiyeci, 1 büfe, 1 gazocakcı, 1 kundura tâmircisi vardırı Kapu numaraları 11-69

ve 4-84 dür. Sokağın iki başındaki isim levhalarında "Ziyâ Gökalp Sokağı", ortasındaki bir üçüncü isim levhasında da şehir rehberinde kaydedildiği şekilde "Gökalpziya Sokağı" yazılıdır (aralık 1969). Hakkı GÖKTÜRK

GÖKAY (Fahreddin Kerim — İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesinde ordinarius profesörlüğe kadar yükselmiş nöro psikiyatri mutahassısı bir ilim adamı, ve büyük elçilik, İstanbul Belediye başkanlığı ve vâliliği, ve bakanlıklar yapmış bir devlet adamı; hem mesleki hem siyâsî yazıları ile tanınmış bir yazar, biri Göztepede evinin yanında ve diğeri Alemdağı Köyünde halkın meccânen tedavi edildiği iki poliklinik ile Cağaloğlunda Türbedar Sokağında kendi kütübhânesini vakfederek gençler için ve halk için bir çalışma yeri ve okuma yeri, umumî kitablık kurmuş ve oraları yaşatmak için bir vakıf tesisi yapmış bir hayır sâhibi; 1900 de Eskişehirde doğdu.

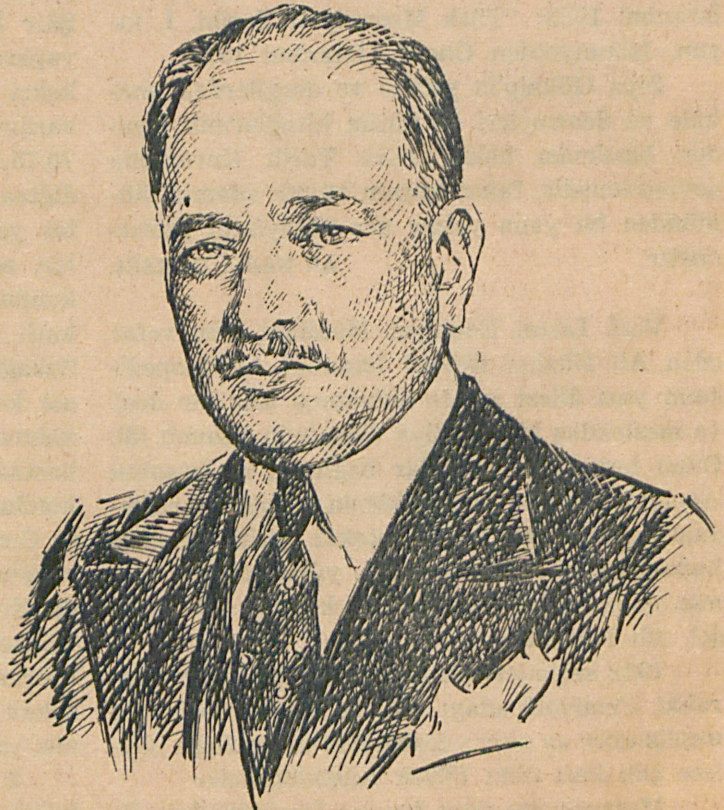
Manifatura ticâreti ile meşgul Hacı Kerim Efendinin yedi evlâdının en büyüğüdür, diğer kardeşleri Lütfiye Hanım (muallim, ev kadını). Vasfiye Hanım (ev kadını), Nureddin Gökay (önce manifatura tüccarı, sonra matbaacı, Nurgök Matbaası sâhibi), Sadeddin Gökay (Hâkim, avukat), Meşkûre Hanım (öğretmen, kütübhâneci), Hüsameddin Gökay (beyin cerrâhisi mütahassısı operatör, profesör) dır.

Babası Hacı Kerim Efendi aslen Kırımlıdır, Kerç kasabasındandır. Önce Kırımdan Dobrucaya hicret etmiş, 1876 dan sonra Türkiyeye gelmiş ve Eskişehirde yerleşmiş idi, amıcası Abdüssettar Efendi de fıkıh müderrislerinden olub Mecelle Şârihi diye anılmış ünlü bir bilginimizdir. Hacı Kerim Efendi de medrese tahsili görmüş fakat tamamlayıp ilmiyeye intisab etmemiş belediye ve maarif meclisleri üyeliklerinde bulunmuş, Trabzon ve Vanda ıslahâta memur bir heyete mümeyizlikle katılmlş, Eskişehire döndüğünde memuriyetden ayrılarak manifatura ticareti ile iştigaale başlamışdır. Sonra mağazasını İstanbul'da Mercan Yokuşunda bir yere nakletmiş ve ikinci oğlu Nureddin ile birlikde çalışmışdır. Hacı Kerim Efendi 1959 da vefat etti, kabri Sahrâyicedid Mezarlığındadır.

F. Kerim Gokayın annesi Hacı Azize Hanım Dobrucanın köklü bir âilesinden Şeyh Mehmed Efendinin kızıdır. Dobrucadan Türkiyeye hicretlerinde Eskişehirde yerleşmiş ve Hacı Kerim Efendi ile orada evlenmişlerdir, 1967 de vefat etti ve zevcinin yanına defnedildi.

Okula Eskişehirde başlayan F,K. Gökay İstanbul'a gelerek Rehberi İttihad ve Menbaül İrfan idâdilerinde okudu, birincilikle diploma alarak 1917 de İstanbul Dârülfünunu (Universitesi) Tıb Faküdtesine girdi. Daha fakültede talebe iken 1919 da Toptaşı Timarhânesi, akıl hastahânesine yardımcı asistan tayin edilmişdi. 1922 de Tıb Fakültesini bitirdi. Hastahânede baş hekimi ve müdürü ve eski Gülhânede hocası olan Dr. Prof. Mazhar Osman kendisine ayrıca asabiye ve akliye ihtisas sertifikası verdi. Avrupaya giderek 1922-1924 arasında Münih, Hamburg ve Viyada ihtisasını ilerletti. 1924 de İstanbul Asabiye ve Akliye Hastahânesi tecrübî ruhiyat laboratuvarı şefliğine tayin edildi, ve aynı yılı içinde hastahânenin Toptaşından Bakırköyüne nakli işinde bil fiil çalışdı.

Bakırköyündeki binâ Birinci Cihan Harbin-

Ord. Prof. Fahreddin Kerim Gökay
(Resim: Sabiha Bozcalı)

den önce aslında kışla olarak yapılmışdı, adı da Reşadiye Kışlası idi. Mütâreke yıllarında Fransızlar tarafından işgal edilmişdi. İstanbul'un işgalden kurtuluşunda Fransızlar harab bir şekilde bırakmışlardı, öylesine ki bir sığır ahırı olmuşdu.

Bu nakil, temizleme ve yerleşme işinde genc laboratuvar şefine, kendisini bu işe memur eden başhekim Mazhar Osmandan başka o devrin merkez kumandanı miralay Âtıf Beyin, millî savunma bakanı Kâzım Özalp'ın ve sıhhiye vekili Refik Saydamın mânevî yardımları olmuşdu.

1926 da bir müsabaka imtihanı ile İstanbul Tıb Fakültesi akliye seririyâtı profesör yardımcılığına (Profesör Râşid Tahsin Bey) tayin edildi. 1933 de Üniversite reformunda Tıb Fakültesinde psikiyatri profesörü oldu. O tarihten 1949 yılına kadar sağlık ve maarif şûraları üyeliklerinde bulundu, ve Tıizim dalında da çalışdı. Avrupada toplanan meslekî kongrelerde Türkiyeyi temsil etti.

1941 de Ord. Prof. H. Diker'in emekliye ayrılması üzerine (B.: Diker, Hayreddin, cild 8, sayfa 4550) profesörler kurulunca ittifakla sinir hastalıkları kürsüsü ordinarius perofesörü seçildi.

1946 da Milletlerarası İçki Düşmanları Birliği, 1948 de Milletlerarası Akıl Sağlığı Birliği icrâ komiteleri üyeliklerine seçildi.

24 Ekim 1949 da İstanbul vâli ve belediye başkanlığına tayin edildi ve o iki sorumlu mevkide 1957 yılı sonuna kadar uzun bir süre kaldı, ve büyük şehrin tarihinde unutulmaz hizmetleri görüldü (B.: İstanbul)

23 kasım 1957 de Bern Büyükelçiliğine tayin edildi, bu görevinde de 2 temmuz 1960 tarihine kadar kalarak o tarihde Dışişleri Bakanlığı yüksek müşâvirliği ile yurda döndü.

Demokrat Partiyi iktidardan deviren hükûmet darbesinden sonra, vâliliği ve belediye başkanlığı zamanında olmuş müessif 6/7 eylül vak'asından sorumlu tutularak 3 ekim 1960 da tevkif ve Yassıada Mahkemesine sevk edildi. 3 ocak 1961 tarihine kadar Yassıadada kaldı. Mâdud vak'anın çıkmasında sorumluluğu olmadığı meydana çıkdı ve beraat etti.

1961 seçimlerinde Yeni Türkiye Partisinin adayı olarak İstanbul milletvekili seçildi, İmar ve İskân Bakanı (temmuz 1962- kasım 1963) ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı (kasım 1963-ocak 1964) oldu. 1970 de siyasî hayatdan tamamen çekildi.

Meslekî, idârî ve teşriî vazifelerinin dışında muhtelif tarihlerde şu hizmetlerde bulundu: 1951-1960 Dünyâ Göçmenler Birliği reisi (hâlen şeref başkanı), Roma Tiberina Akademisi üyeliği, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü Halk Efkârı Kürsüsü profesörlüğü (1965), Yüksek Gazetecilik Okulunda aynı dersin öğretmenliği (1966), Londra Milletlerarası Sosyal Psikiyatri Kongresi başkan vekilliği (1964), Avrupa Konseyi Teşriî Meclis üyeliği, hâlen müşâvirliği.

Türkiyede alkollü içki düşmanlarının arasında konuşma yetkisi ilmî hüviyetine dayanmış en ünlü bir simadır, Yeşilay Cemiyetinin kurucularından olub uzun bir süre başkanlığında bulunmuşdur, hâlen fahri başkanıdır.

Kitab, kongrelere sunulmuş tebliğler ve raporlardan mürekkeb büyüklü küçüklü ikiyüze yakın eseri vardır, başlıcaları şunlardır: "Erken Bunama" (1934), "Çalışma Kudretinin Psikozlardaki Değişimi" (1935), "Ruh Hastalıkları" (1936), "Cinsî Kudretin İnsan Hayatı Üzerinde Tesirleri" (1941), "Firengi Deliliği" ve "İçki Deliliği" (1934), "Esrar ve Alkolizm Problemleri", "Sinir Hastalıkları".

Bir çok eseri de yabancı dillerde yazılmış ve yabancı illerde yayınlanmışdır. Yeşilay ve Tıb Dünyası dergilerini kurmuş, birincisini bir süre sonra Yeşilay Cemiyetine devretmiştir, Tıb Dünyasını el'an çıkarmaktadır. O dergiler ile Milliyet, Cumhuriyet, Yeni İstanbul ve İstanbul'un Sesi gazetelerinde, çoğu ihtisası ile ilgili pek çok makaaleleri yayınlanmışdır.

Almanya, Fransa, İspanya, İtalya, Libya, Pâkistan, Ürdün, Yugoslavya ve Yunanistan devletleri tarafından verilmiş nişanların hâmilidir.

1927 de çok kibar bir âilenin kızı ve türk kadınlığının yüz akı Nilüfer Hanımla evlenmişdir, çocukları olmamışdır.

Bibl. : Dr. Fahreddin Kerim Gökay'ın Hal tercemesi, 1950; Türk Ansiklopedisi; Kim Kimdir Ansiklopedisi.

GÖKAY (Hüsameddin) — Tıb doktoru, beyin cerrâhisi mutahassısı, Profesör; bu satırların yazıldığı sırada Bakırköyü Akıl ve Sinir Hastahânesinde çalışıyordu, 1926 da Eskişehirde doğdu, manifatura tüccarlarından Hacı Kerim Efendi ile Azize Hanımın oğlu, İstanbul vâliliği ve belediye başkanlığında bulunmuş ilim

ve devlet adamı Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökayın küçük kardeşi; ilk tahsilini Eskişehirde yapdı, 1945 de Galatasaray Lisesini bitirdi, 1951 de Amerikada İndiana Üniversitesi Tıb Fakültesinden diploma aldı ve 1951-152 arasında o üniversitenin Tıb fakültesinde Medical Centor'da cerrâhî asistanlığı yapdı, 1956-1958 de Haydarpaşa Nümune Hastahânesinde nöroşirürji servisinde çalışdı, 1958-1962 de Bakırköyü Akıl ve Sinir Hastahâsinde kurdu beyin cerrâhisi servisinin şefliğini yapmaya başladı, bu arada, Amiral Bristol Hastahânesinde mutahassıs olarak bulundu.

Türk Nöropsikiatri Cemiyeti, Hastahâne Mutahassısları Cemiyeti, Türk Tıb Cemiyeti ve İstanbul Dağcılık Kulübü üyesidir. Otomobil, tenis ve deniz sporlarını sever, yağlı boya resim yapmaya ve fotoğraf çekmeye meraklıdır. Meslekî makaaleri yayınlanmışdır. İngilizce, Fransızca, Almanca bilir. Ayla (Ergüven) Hanımla evlidir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962.

GÖKAY (Nureddin) — (Nurgök Matbaası).

GÖKAY (Saadeddin) — Avukat, hukukcu; 1914 de Eskişehirde doğdu, manifatura tüccarlarından Hacı Kerim Efendi ile Azize Hanımın oğlu, İstanbul vâliliği ve belediye başkanlığında bulunmuş Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökayın küçük kardeşi. İlk tahsilini Eskişehirde yapdı, 1931 de İstanbul'da Feyziâti Lisesini, 1934 de Ankara Hukuk Fakültesini bitirdi; Bergamada savcı yardımcılığını (1939-1943), İstanbul ticâret mahkemesi üyeliği (1943-1949), Ankara Ticaret mahkemesi reisliği (1949-1950), İstanbul ticaret mahkemesi reisliği (1950-1957), İstanbul Harb Akademilerinde hukuk öğretmenliği (1957-1961) yapdı, ve 1961 de serbest avukatlık hayatına atıldı, bu satırların yazıldığı tarihte avukatlık yapıyordu. Ziraat Bankasının Beyoğlu şubesi ile Halk sandığında da hukuk müşavirliği yapmışdır.

Almanca ve İngilizce bilir. Moda Deniz Kulübü üyesidir, deniz sporlarını sever; hukuk konusu üzerinde makaaleleri ve "Gayri Menkul Satışları" (1940) isimli bir kitabı vardır; Neriman (Aytöre) Hanımla evlidir, Ömer (Doğ. 1945) adında bir oğulları vardır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962.

GÖKBEN — Bu satırların yazıldığı 1970 yılında bir sanatçı hanım kız; 1951 de İstanbul'da doğdu, şişlideki Talatpaşa Ortaokulunda okudu. Sanat hayatına 1968 de fotoroman artisti olarak atıldı, "Kadın Aslaa Unutmaz", "Ağlayan Gözlerim", "Targan" isimli filmlerde rol aldı, sonra hafif batı müziği solisti olarak yine aynı yıl içinde Yurdaer Doğulu topluluğuna girdi. 1970 de muhtelif gece kulüblerinde çalışıyordu (Ses Sanatçılar Ansiklopedisi, 1970).

GÖKBERK (Şükrü Nâili) — İstiklâl Savaşı ve Anadoluda Yunanlılara karşı kesin büyük türk zaferinden sonra 1923 de İstanbul'un kurtuluşuşunda Millî Ordunun başında İstanbul'a girmiş kumandan, ünlü bir generalimiz; 1876 da Selânikte doğdu; Mustafa Bey adında bir zâtin oğludur; 1901 de Harbiyeden kurmay yüzbaşı rütbesi ile çıkarak ordu hizmetine girdi Arnavudlukda Görice redif taburuna tayin edildi, 1902-1903 yıllarında Karaçuva ve Pirlepe bölgesinde eşkiyâ tâkiblerinde bulundu, 1908 inkilâbından sonra binbaşı rütbesi ile İstanbul'da avcu tabur kumandanı oldu, az sonra kaymakam, 1911 de 14. Tümen kurmay başkanı olarak Balkan Harbiye, 1914 7. Tümen kurmay başkanı olarak Birinci Cihan Harbine katıldı, muhtelif cebhelerde, ve Çanakkalede bulundu, üstün askerliği ile yarbay miralay oldu, 1920 de 49. Tümen komutanlığı ile Kırklarelinde bulunur iken Anadoluya geçerek Millî Mücadeleye katıldı. 1921 de 15. Tümen komutanlığına tayin edildi, Eskişehir ve Sakarya muhârebelerinde bulundu, General oldu, bir ara Ankara merkez komutanlığında, Adana bölgesinin Fransızlardan alınmasında tesellüm heyeti başkanlığında bulundu; 1922 de korgeneral ve 3. Kolordu komutanı oldu, Başkumandanlık Meydan Muharebesine bu kolordunun başında katıldı, kesin zaferin tahakkukunda Eskişehir ve Bursa havalisindeki düşman kuvvetlerini imhâ derecesinde temizledi; 1923 de Lozan Andlaşması sonunda kolordusu ile İstanbul'un işgal kuvvetlerinden tesellümüne memur edildi, 5 ekim 1923 cuma günü İstanbul'a varan kıt'alarımız geceyi Pendik, Bostancı ve İçerenköyünde geçirerek ertesi cumartesi günü, 6 ekim 1923 de Göztepede birleşerek İstanbul'luların coşkun gösterileri arasında İstanbul'a girdi. General Şükrü Nâili Gökberk o günden sonra büyük şehir halkının, Atatürk'den sonra sonsuz sevgi ile bağlandığı bir komutan oldu, kolordusunun başın-

da İstanbul'da on sene kaldı: 1924 de, o devrin kanunlarını verdiği imkân ile askerî görevini de muhafaza ederek Kırklarelinden millet vekili seçildi. 1933 de ordudan emekliye ayrıldı, 1935 de İstanbul milletvekili oldu. 25 kasım 1936 da kurtuluş bayramında bulunmak üzere gittiği Edirnede kalb sektesinden vefat etti, nâşi ertesi gün İstanbul'a getirilerek "yediden yetmişine" bütün İstanbul'lular tarafından karşılandı, 27 kasım cuma günü Sirkeci Garından alınarak Gülhâne Askerî Hastahanesinden başlayan askerî bir tören ile, namazı Bayazıd Camiinde kılındıktan sonra Edirnekapı Şehidliğine defnedildi.

Felsefe doktoru olan büyük oğlu Mâcit Gökberk, bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin felsefe bölümünde kürsü sahibi seçkin bir profesör idi.

Bibl. : İbrahim Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları, Fethi Tevetoğlu, Türk Ansiklopedisinde Gökberk maddesi.

GÖKBİLGİN (Tayyib) — Tarih profesörü; 1907 de Ordu'da doğdu, Samsun-Çarşamba ilk okulunda okudu, 1929 da Trabzon Muallim Mektebini bitirdi, 1936 senesine kadar Aşkale, Tercan ve İspir'de ilk okul öğretmenliği yapdı. 1936-1940 arasında Ankara Dil, Tarih ve Coğrafiya Fakültesinde yüksek tahsilini tamamladı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin tarih bölümüne asistan oldu, 1943 de doçent, 1955 de de profesör oldu.

Fransızca, Macarca, Almanca ve İngilizce bilir. Evli ve iki erkek evlâd sahibidir. Türk Tarih Kurumu, Türk İnkilâb Tarihi EnstiTtüsü, ürk-Fransız Kültür Cemiyeti, Amerikan Üniversiteler Derneği üyesidir. Yüzme, yürüme ve dağ sporlarını sever. Posta pulu ve fotoğraf koleksiyonu meraklısıdır.

Eserleri şunlardır: "XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar, Mukaatalar)" 1952; "Rumelide Yörük ve Tatarlar, Evlâdı Fâtihan" 1957; "Millî Mücâdele Başlarken (Mondros Mütârekesinden Sivas Kongresine) 1959; İslâm Ansiklopedisinde, Belltende, Türkiyat Mecmuasında ve Tarih Dergisinde maddeler ve makaaleler (Kim Kimdir Ansiklopedisinden. 1962).

GÖKÇAY (Muallâ) — Ses sanatkâr, 1915 de İstanbul'da Kadıköyünde doğdu, gür sesi ile 1935-1950 arasının kadın okuyucuları arasında

Muallâ Gökçay
(Resim : S. Bozcalı)

en ünlü simâlardan, radyolarda okumuş ve pek çok plâk doldurmuşdur; 1936 da bir akşam da Ankara'da Çankaya Köşkünde Atatürk'ün bir meclisinde Safiye Aylâ ve Müzeyyen Senar ile birlikde dâvet edilerek okumuş ve büyük Ata'nın takdirini kazanmışdır; okuduğu Hacı Karabet Ağanın bestelediği bir şu uşşak şarkıdır

Fâzig alınam ben rehi efsâneden
Yüz çevirdim kûşei meyhâneden
Bittim artık hâleti mestâneden
Geçmem ahd olsun harâbathâneden

Birincisi onaltı yaşında iken, üç defa evlenmiş ayrılmışdır, iki evlâd sahibi olmuşdur; şöhretine denk bir hal tercemi tesbit imkânı bulunamadı.

Bürhâneddin OLKER

GÖKÇAYLI (Vural) — Ressam, moda yaratıcısı sanatkâr, bu satırların yazıldığı sırada, 1972, Şişlide Rumali Caddesinde "Vural Gökçaylı Moda Atölyesi ve Terzihânesi"nin sâhibi; 1941 de Trabzonda doğdu, Pertev Gökçaylı Bey ile Nezâhet Hanımın oğludur, baba tarafı Kafkasyalı, o memleketin Gökçay kasabasındandır, soyadı da oraya nisbetle alınmışdır. Pertev Beyin babası Hamdi Bey tahsilini İstanbulda Har-

Vural Gökçaylı
(Resim : Kemal Zeren)

biye Mektebinde yapmış, türk ordusunda livâ kumandanlığına kadar yükselmişdi. Pertev Bey iki defa yedek subaylık yapmış, İkinci dünya harbinin sonunda Aşkalede bir trafik kazasında ölmüşdür. Âile memleketinden çıkdıktan sonra Trabzonda yerleşmişti, Pertev Bey orada Trabzonun yerlisi Nezâhat Hanımla evlenmişdi.

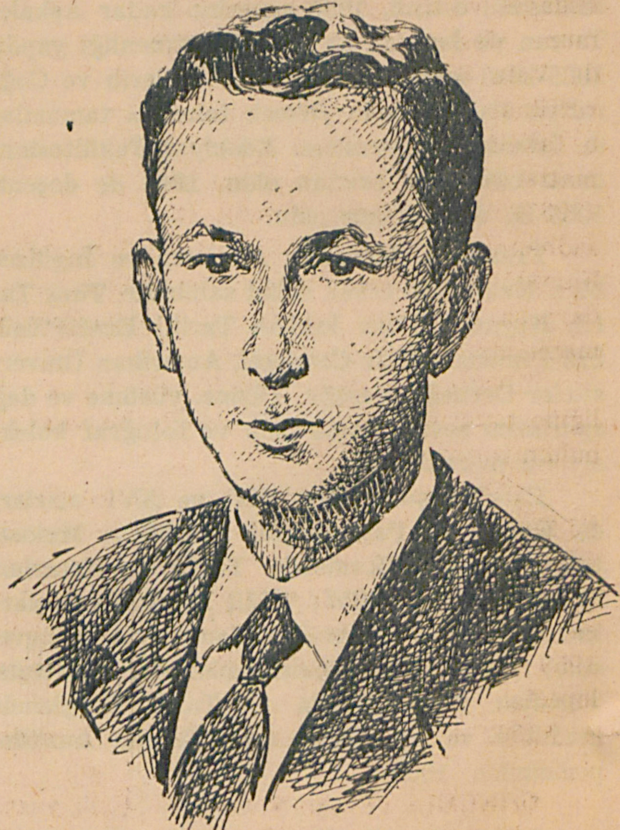
Üç yaşında iken İstanbula gelen Vural Gökçaylı Bostancı İlk Okulunda ve İtalyan Lisesinde okumuş, sonra Parise giderek moda üzerinde çalışmış, o yolda Parisin ünlü müesseselerinden Jean Patou atöliyesinde bulunmuş, bir süre de J. Patou'nun atöliye şefliğini yapmışdır (1965-1968), 1968 de bir Amsterdam seyahatından Parise dönüşünde Fransanın ünlü ses sanatçlsl Sylvie Vartan'a bir butik (Hazıresvab Mağazası) kurmuş, aynı yıl içinde türkoloji tahsili yapmış Michelle (Jovet) adında zarif bir Fransız kızı ile evlenmiş ve zevcesini alarak, memleketine, İstanbul'a dönmüşdür; İris (doğ. 1970 adında bir kızları vardır.

Vural Gökçaylının atöliyesi aynı zamanda bir sanat mahfili hâlindedir.

GÖKÇE (Râgıb) — Tıb doktoru, iç hastalıkları bilhassa göğüs hastalıkları mütehassısı; R.E. Koçunun ve oğlu Mehmed Koçunun hazâkatına lâyezâl şükran boçları bulunan değerli hekim; 1922 de İstanbul'da Şehzâdebaşında doğdu, emekli subay ve mâlî müşâvir Bahâeddin Gökçe'nin oğludur Göztepe'de Beşinci İlk Okulda okudu, orta tahsilini İstanbul Erkek Lisesinde 1943 yılında tamamladı, 1950 yılında Tıb Fakültesinden diploma alarak ihtisas stajını gördükten sonra Süreyyâpaşa Sanatoryumunda asistanlıkla meslek hayatına girdi; bu satırların yazıldığı 1970 yılında aynı hastahânenin göğüs hastalıkları mutahassısı ve servis şefi bulunuyordu.

Teşhisinde çok dikkatli ve kuvvetli, hastalarının hastalık seyri ile yakından ilgilenir, dâima ciddi, âcil hekim müdahâlesine muhtaç vak'alarda, gecenin herhangi bir saatinde, kar, yağmur altında koşar gelir bir asîil adamdır.

1955 de Sevim (Büyükgüngör) Hanrmla evlenmişdir, Jale (doğ. 1956 ve Metin (doğ. 1958) adında iki evlâdı vardır.

Dr. Ragıb Gökçe
(Resim : S. Bozcalı)

GÖKÇE (Râmiz) — Ünlü karikatürcü; 1900 de İstanbul'da doğdu, Kılıçoğlu Musâ Kâzım Efendinin oğludur, ilk ve orta tahsilini İstanbul'da yapdı, 17-18 yaşlarında iken çizdiği karikatürlerle basın havatına atıldı; devir devir İstanbul'un en üstün mizah dergilerinin ve günlük gazetelerinde çalışdı; "Aydede", "Akbaba", "Salon", "Peri", "Yeni Sabah" dergi ve gazeteleri bilhassa kaydedilmeğe değer, son yıllarında da "Mizah" adı ile bir mecmua çıkardı. Bazı karikatürlerini bir albüm halinde toplayıp yayınladı ki zamanımızda nâdir bulunan bir eserdir. Basın âleminde nezâketi ile tanınmışdı; 1952 İstanbul'da vefât etti.

Bibl. : Türk Ansiklopedisi.

GÖKÇE (Ziya) — "Astronom ve matematikci; 1904 de İstanbul'da doğdu, babasının adı İsmaildir. Gülşeni Maarifı Hadikai Hidâyet ve Kocamustafapaşa Nümune Mekteblerinde okudu, 1919 da Vefa Sultanısisi bitirerek Darütfünun Fen Fakültesine girdi ve o fakültenin astronomi ve matematik bölümlerinden diploma adı (1931). Bir müddet Kandili Rasadhânesinde çalışdı; 1934 ile 1943 arasında Kandilli Kız Lisesi, Beyoğlu Orta Okulu, Haydarpaşa Lisesi ve Üsküdar Kız Ortaokulunda matematik öğretmenliği yapdı.

"1939 da Diyânet İşleri Reisliği muvakkitliğine tayin edilmişdi, 1961 yılında bu vazifede bulunuyordu.

"1936 dan 1948 yılına kadar önce Takvîmi Ziyâ, sonra da Gökçe Takvimi adı ile bir takvim yayınlamış, Ebüzziyâ ve Nebioğlu takvimlerinin de vakit hesablarını yapmışdır. Fransızca, İngilizce, Almanca, Arabca ve Farsça bilir. 1950 de Hacca gitmişdir" (Kim Kimdir Ansiklopedisi, 1962).

1962 den sonraki hayatı tesbit edilemedi.

GÖKÇELİ (Yaşar Kemal) — Ünlü yazar, romancı; zamanımızda sola meyilli yazarlardandır; 1922 de Adanın Kadirli kazâsının Hemite köyünde doğmuştur, babasının adı Sâdıkdır;

Yaşar Kemal Gökçeli
(Resim : Bir gazeteden, imzasız)

Kadirli Cumhuriyet İlk okulunda okudu, ve Adana Birinci Orta Okulunun son sınıfında tahsili bırakdı; 1941 ile 1944 arasında Kuzucuoğlu Pamuk Üretme çiftliğinde ırgad kâtibliği, Adanada Ramazanoğlu Kütübhânesinde hademelik, çeltik su bekçiliği, zirâî mücâdele ırgad başılığı, Kadirlinin Bağçe Köyünde öğretmen vekilliği, Batoş ırgadlığı, folklar çalışmaları memurluğu, Kadirlide arzuhalcilik yapdı. 1944 de İstanbul'a gelerek Cumhuriyet Gazetesine muhâbirlikle intisab etti. Tahsili çok erken bırakmış olduğu halde, muhakkak ki çok mihnetli geçmiş çocukluk ve ilk gençlik hayatındaki görgü ve hâtıraları ile, kısa bir zaman sonra ilgi çekici röportajlar yazmaya muvaffak oldu, hikâyeler yazdı, ve Cumhuriyet gibi büyük bir gazetede yayınlanan yazıları Yaşar Kemale bir

şöhret sağladı. Yine kabul etmelidir ki, kendisini otodidakt olarak yetiştirmek için büyük gayret gösteren bir yazar oldu. Musevî asıllı Thilda Serrerâ Hanımla evlendi, bir kaç dil bilen bu hanımın yardımı ile "İnce Mehmed" isimli romanının yabancı dillere çevrilmesi ve Türkiye dışında kitab olarak basılmasının sağlanması büyük bir edebî başarı bilindi.

Türkiye İşçi Partisi kurulduğunda o partiye girerek faal siyâsî hayata atıldı, fakat o partinin kalem sâhibi ünlü bir sîmâsı olduğu halde millet vekili olamadı.

Muhtelif yazılarından ötürü bir kaç defa tevkif edildi, bu satırların yazıldığı sırada da (haziran 1971) tutuklu bulunuyordu.

Müheykel bir vücud yapısına sâhibdir, esmer, bir gözü hafifce sakat, memleketinin şîvesiyle konuşur, hitabları senli benli, nezâket endîşesi olmadığı halde aslaa kabalaşmayan, populer bir yazardır.

Başlıca eserleri şunlardır: Ağıdlar (Folklor derlemeleri) 1943; Sarı Sıcak (Hikâyeler) 1952; İnce Mehmed (Roman) 1955; Teneke (Uzun hikâye) 1955; Ortadirek (Roman) 1960; Çukurova Yana Yana (Röportaj) 1955; Yanan Ormanlarda Elli Gün (Röportaj) 1955; Peri Bacaları (Röportaj) 1955; İnce Mehmedin Sonu (Roman, Hürriyet Gazetesi).

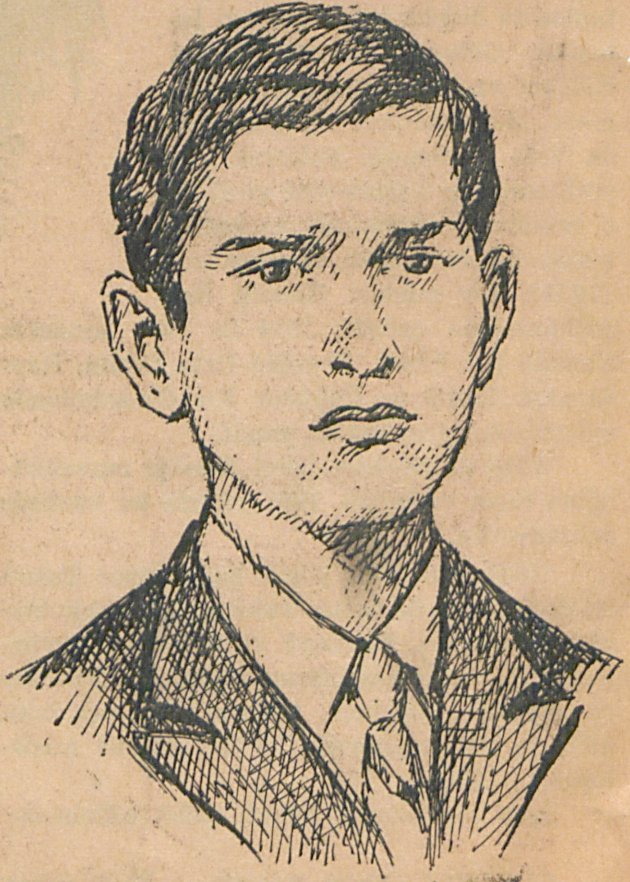
Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi; Gazete kesikleri notlar.

GÖKÇINAR (Mehmed) — Lise tahsilini yarıda bırakarak İstanbul'un hâneberduşlar güruhu arasına düşmüş, kadir ve kıymetini kendi ayakları ile çiğnemiş bahtsız bir hâne berduş, bu satırların yazıldığı 1970 yılında 30 yaşında bulunuyordu ve İstanbul malı bir hippi olmuşdu; yarı kalmış tahsile eklenmiş doğuş kaabiliyeti ile ortanın üstünde bir şâir.

1940 da Göztepede doğmuşdur, eski kibar bir ailenin evlâdıdır; geçim darlığına düşen âile Göztepedeki köhnece köşkü sattıktan sonra Eyyubsultanın bir kenar mahallesine hicret etmiş ve Mehmed orta tahsilini kısmen orada ve kısmen de İstanbul'da yapmışdşr; İstanbul'da bir lisenin birinci sınıfını en üstün notları alarak parlak başarı ile geçdikten sonra 1957 yılında 17 yaşında iken, Eyyubsultanda mahallesinden tanışdığı uygunsuz bir adamın igvâsı ile esrar kullanmaya başlamış, ve bir ay gibi kısa bir zaman içinde sefâlet girdâbına sürüklenmiş, esrar içerken yakalanarak bir buçuk sene de sultanahmet Cezâ evinde yattıkdan sonra yalın ayak ve yarı çıplak İstanbul sokaklarına düşmüşdür, ve ilk işi bir mahkemeye baş vurarak âilesinin soy adını terk ile Mehmed Gökçınar adını almak olmuşdur. Ayakdaşları arasında "Mektebli" ve "Bitik (Âşık)" lâkabları ile anılır, 1963 den sonra da bunlara bir üçüncü lâkab, "Hippi Mehmed" eklenmişdir.

Uzun boylu, esmer, sırım gibi bir vücud yapısına sâhib olub askerliğini bahriye neferi olarak yapmış, ve terhisinin tezine de, 1962-1963 arasında İstanbul'a "Bitnik" yahud "Hippi" denilen hırpânî genç turistlerin akını başladığında, 23 yaşında iken onlar gibi saç sakal uzatarak aralarına karışmış ve bâzıları ile çok yakın, muhabbetli dostluklar kurarak gönlünce, meşrebince yaşamaya başlamışdır, ve onların şânında hakikatın güzel manzumeler yazmışdır.

Kendi hayatı üzerine de manzumeleri vardır, çoğu acı hâtıralar, hattâ ârif olanlara acı itirafnâmelerdir.

Mektebli Mehmed Gökçınar
(Resim : Sabiha Bozcalı)

1968 de kalender bir otel sâhibinin şefkatli himâyesine kavuşdu, yine o yalın ayaklı ve saçlı sakallı hippi kılığında sözde kâtib, aslında hâmisinin şımarık mânevî oğlu oldu, otelde bir odası vardı.

1971 de yazılarını "Çıplak ayaklarımla İstanbul sokaklarında sürterken; Acı Hayatım ve Tatlı Hippiciklerim" diye uzun bir isim altında toplamış bulunuyordu, muhakkak ki benzeri, andıranı olmayan terennümlerdir, bir kaç örnek alıyoruz:

Mektebli Mehmed

Bakınız mektebliyken çekilmiş şu resmime
Bugünkü hâlim ise şu aynada gördüğüm
Nasıl düşdüm ben yâhu, ömrümün hikâyesi
Bir türlü çözülmeyen sihirli bir kördüğüm

Mastor Kara Mustafaya Ağıd

Mastor Kara Mustafa berduşlukda ustamdı
"Bahriyeli" derlerdi eli sakar adamdı

Çavuş iken uygunsuz işlerinden kovulmuş
Harmanlık zamanında bir mekttbli genç vurmuş

Yedi canlı canavar demir pençe ezderdi
Dalga duman sarıkız şorolo bütün derdi

"Hamam" daki mahzende kömürden zehirlenmiş
"Ecel gelmiş cihâne kömür behâne" denmiş

Sesi kulaklarımda gözlerimde gözleri
Diyemedim eksildi dünyadan bir serseri

Diyemedim geç bile kaldı mikrop hergele
Hakkımı Helâl ettim hattâ ağladım bile

Gökçınar'ın Hamam dediği, Sirkecide Hocapaşahamam Sokağıdır.

Hânebərduş Mehmed Gökçınar
(Resim : Hüsnü Kınaylının çekdiği fotoğraftan
Sabiha Bozcalı Eli ile)

Yaşadığım Yerler

Berduşlar arasına ilk düşdüğüm geceyi
Yakama yapışan bir kirli demir pençeyi
İki bardak şarabla esrarlı cıgarayla
Unutamam hoyratca yolunmuş bir gonceyi

Serim serim serilmiş, uzanmış istif istif
Çocuklar, bir sürü genç, bir sürü rezil herif
Buğu, soluk, öksürük, çıplak bütün vücudlar
Gözle görülmedikce aslaa edilmez târif

Sirkecide araba vapuru iskelesi
Kalaslar bir in olmuş içinde insan sesi
Bıyıklar arasından en körpe dudaklara
Cıgaralar dolaşır paspallı sinsi sinsi

Papazlar ve fantiler kızlar cıvalı zarlar
Kuzularda kurtlarda ürkek vahşî nazarlar
Gelmiş düşmüş cümlesi kendi ayaklarıyla
Sabahcı kahveleri panayırlar pazarlar

O kale huvarları çökmüş burcların içi
Kim ayıklar taşından bulgur ile pirinci
Aşereye yazarlar gel şorolom diyerek
Çakal çakal mastorlar yeni baygın bir genci

Ya buz gibi ya sıcak taşlar yahud bir peyke
Kuru tahtalar üstü, hasır, toprak, rast gele
Zifiri karanlıkda dalga duman âlemi
Kalemim tokeziyor yazmak istesem bile

Aman ters anlamayın, yokdur hiç pışmanlığım
Ruhuma pek uygundur şu kıyâfet kılığım
Keçeleşmiş saçlarım, kösele tabanlarım
Berduşum ben, ne deli, ne de sersem alığım.

Hey Gökçınar Gökçınar, altını bakır yaptın
Bu çamurlu yollara düşünme nasıl saptın,
Zaman oldu tapıldın, zaman geldi sen taptın.
Anlayanlar anlasın, hikâyeni anlattın.

(B.: Deniz Palas, cild 8. sayfa 4460)

Kendimle Konuşma

Nerde yitirdim bilmem bu gece de uykum yok
Tek ilâcım hekimim şu kâğıdla kalemdir
Dök içini Gökçınar hiç kimseden korkum yok
Taklid edilmez süsüm yalnızlığım çilemdir

Nerde yitirdim bilmem, yaşım yok benim yaşım
Gözümün beğendiği akranım arkadaşım
Bâzen ayak öperim bâzen okşanır başım
Sevdiğim şu adamla şu çocuk benim nemdir

Nerde yitirdim bilmem esvab çamaşırları
Çırıl çıplak soyunuk atmışım hicab arı
Koynumdaki mi ben mi hangimiz çiçek arı
Her gün yiyip içdiğim ayak çakıl perçemdir

Nerde yitirdim seni Gökçınarım nerdesin
Gözüme görünmeden içimden gelir sesin
Senin gibi yaşamak kârı değil herkesin
Gökçınarı tavlayan göz yaşıdır elemdir

Nerde yitirdim sizi kaşım gözüm kâkülüm
Beyaz sünbül koçanım kırmızı gonca gülüm
Koşarlı ayaklarım topuk vururdu güm güm
Ölümüm yalnız bana Gökçınara mâtemdir

Kendimle Konuşma

Hey Gökçınar, Gökçınar, Hippilerin prensi,
Kaç kişi anlar dersin yürekden kopan sesi?
Seversin, sevdiğini; görürsün, gördüğünü,
Niçin söylersin bitik, ne sanırsın herkesi?

Yıllarca sokaklarda çıplak ayak sürterken,
Vız geldi tabanlarna cam kırığı, taş, diken.
Kimden meded umarsın şimdi gönül yolunda?
Yan ve küllen berduşum, kendi kendine tüken!

Kızma sakın doğruyu söyledikce aynalar;
Seni sevmiş olandan şimdi kaç kişi anar?
Sâde Mektebli Mehmed sana ağlayıp yanar;
Yoluna baş koyduğun, koynunda yatırdığın,
Güzeller de derdine ortak olmaz Gökçınar!

Hippiliğe Hevesim İçin

Bir yanımda İngiliz, on dokuzluk bir Çarles,
Bir yanımda İsveçli Hildegard'ın prenses..

Omuz döven o uzun saçları altın telli;
Çek Hildegard Çarlesim, "Sarıkız"dan bir nefes

Kılıkda kıyafetde yok gibidir farkımız,
Size "Bitnik" diyorlar, "Bitik" der bana herkes

Ahdım olsun kesdirmem bundan sonra saçımı
Olurum yerli malı ben de saçlı bir serkeş!

Geçiyor muhabbetle doya doya günlerim,
Ey berduş Bitik Mehmet, sözü burda balla kes!

Hippi Türkülerinden Parçalar

Gönlümün misâfiri Hippilerip tâzeler
Yanık bağrım üstünde son moda yelpâzeler

Yüzde tüyden eser yok, saçları omuzlarda
Kız mı desem, oğlan mı, sevimli kepâzeler

Çıplak ayaklardan tut, göğsündeki çakıla
Yetmiş iki milletden çeşit çeşit mezeler

Hasır üstünde yatıp zengin rüyâsı görmek
Keyfi tartıp ölçemez terâzi endâzeler

Gökçınarı sorarsan her gece muhabbeti
Bir başka Hippi çiçek ile yatıp tâzeler

★

1973 sonunda
BURAYA KADAR